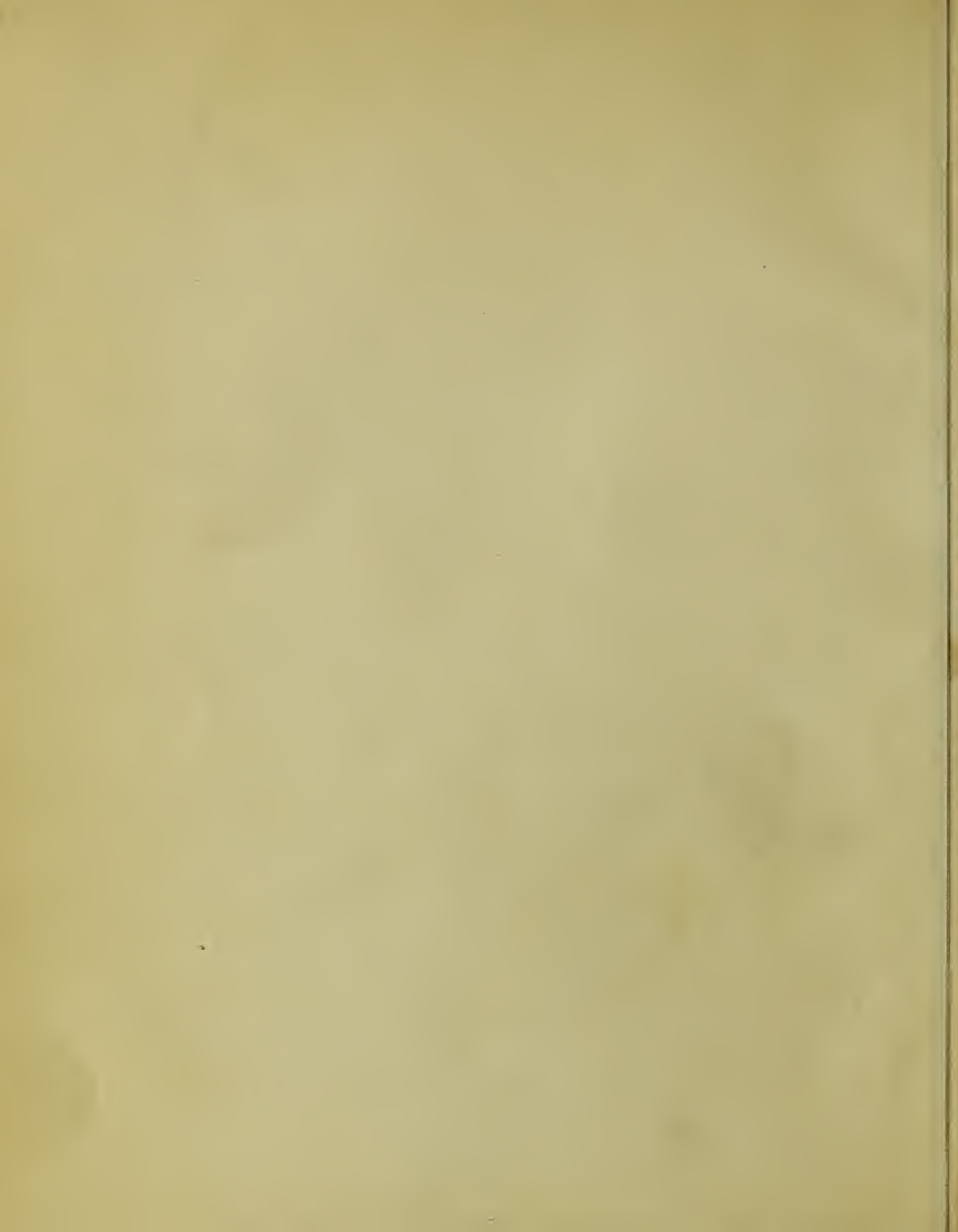

No. *Mirkalok*

FROM THE
BATES FUND

SYNTAGMA MUSICUM

ex
VETERUM

&
RECENTIORUM

Ecclesiasticorum autorum lectione,
Polyhistorum consignatione,
Variarum linguarum notatione,
Hodierni seculi usurpatione,
ipsius denique
Musicae artis observatione:

In

Cantorum, Organistarum, Organo-
pœorum, cæterorumq; Musicam scientiam aman-
tium & tractantium gratiam collectum;

Et

Secundum hunc generalem Indicem
toti Operi præfixum,

IN QUATUOR TOMOS DISTRIBUTUM,

à

Michaële Prætorio Creutzbergensi, Cano-
bii Ringelheimensis Priori, & in aula Brun-
svicensi Chori Musici Magistro.

••• (:) •••

ANNO

IVDICIVM plos non terreat : nam
MIHI ADIVTOR CHRIVS.

Burchard Spilcker.

31203

Sept. 15, 1859.

M. 149.64

T A B E L L A.

1. *Ἀρχαία, discursus de Choral. Musica & veteris Palmodia.*

2. *ὑπομνήματα de Missodia velleiturgia symm.*
3. *ἑτήριος Leiturgodia Martiriae & Vespertinae, &c.*

4. *Ἀρχαία Musica Instrumentalis Ecclesiastica.*
1. *de Musica vocali apud Ebraeos.*

I. *Continetur se duas partes.*

1. *Pars agit de Musica sacra cuius membra quatuor:*
2. *Pars de Musica politica*
extra Ecclesiam cuius duo membra:

2. *de Musica veterum Organica.*

II. *Perractas Organographiam Cuius membra sunt quing.*

1. *Distinctio & Nomenclatura omnium Instrumentorum Musicanorum.*
2. *Terminum operosa in tonatio & usurpatis.* (sacrorum.)
3. *Organorum pneumaticorum v. eternum.*
4. *Organorum nostri temporis inventio ac dispositio.*
5. *Sciagraphia & pictura omnigenorum Instrumentorum.*

1. *Ἀρχαία, sive Erymologicas Canonum exoticarum descriptiones.*

III. *Complectitur tres partes.*
2. *Τεχνολογία, sive admonitiones quasdam & precepta Musices utilissima & summe necessaria.*

3. *Χαιεργολογία, Concerta & Moretas per Choros variis modis disponendi & adorandi.*

IV. *Comprehendit Μελοποιίαν Musicam, sive Compositionis Musicae Institutionem Poeticam.*

Syntagma
Musicum
dividitur
in
Quatuor
Tomos.

INDEX GENERALIS,

PRIMARIORUM MEMBRORUM,
quæ in

*Syntagmatis hujus Musici distinctis quatuor Tomis
continentur.*

TOMUS PRIMUS

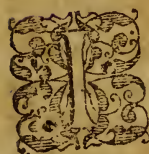
Completitur duas partes.

I. PARS agit

De Musica sacra vel Ecclesiastica, Religionis exercitio accommodatâ;

CUIUS MEMBRA SUNT QUATOR.

I.

N primo tractatur Dianœa, sive discursus, de Choralis
Musica & Veterum Psalmodia, in Judaicis, Aegyptiacis,
Assiaticis, Græcis & Latinis Ecclesiis recepta (c. 1.

quo modulandi genere frequentata, - - - (c. 2.

quàm devotè & reverenter habita, - - - (c. 3.

quàm convenienter cuilibet rei, quibus modis, quibusq; melo-
pœis coaptata fuerit; ubi non vulgaria de Hebræorum accen-
tibus inserta sunt - - - (c. 4.

De USU ejusdem, in affectibus piis excitandis - (c. 5.

in institutione orthodoxa, - - - (c. 6.

dedicatione Templorum, - - - (c. 7.

suisq; ipsius propriis animi motibus exprimendis, - (c. 8.

& quomodo eâ usi sint pii in veritatis assertionem adversus tyran-
nos & hæreticos, - - - (c. 9.

ad convertendum in fide errantes, - - - (c. 10.

itemq; in aulis - - - (c. 11.

& qua ratione eam usurparint in conviviis - - - (c. 12.

à somno surgentes & cubitum euntes - - - (c. 13.

sub operis diurnis - - - (c. 14.

& deniq; in ipsis mortis angustiis - - - - - (c. 15.
& ad extremum, quomodo adhibita fuerit in luctu funebri (c. 16.

I I.

In altero proponuntur *ὑπομνήματα* sive Commentarii de Missodia vel Leiturgia summa. Ubi primùm Missæ & Missodias nomen explicatur; deinde quibus partibus tam apud veteres, quàm apud nostrates constet, & quomodo quælibet pars addita & indigitata fuerit.

I I I.

In tertio habetur *ἐξήγημα*, sive explanatio Leiturgodix matutinae & vespertinae: quibus eæ partibus, quo ordine (ordinis simul ratione annotatâ) consent: ubi de Antiphonis, Psalmis majoribus & minoribus, eorumq; Tonis, Responsoriiis, Hymnis, Cantico B. Mariæ Virginis, & *ἐυλογωδία* finali, non quibusvis nota, producuntur.

Coronidis loco subjicitur huic parti, tractatus de Supplicationibus publicis, sive Litaniiis majoribus & minoribus, de Horis Canonicis, & de Psalterio B. Mariæ Virginis: quibus quæq; auctoribus, quo tempore, quâ occasione introducta omnia.

I V.

In quarto exhibetur *θεωρία ὀργανικῆς*, sive contemplatio Musicæ Instrumentalis Ecclesiasticæ, in Ecclesia tam Veteris, quàm Novi Testamenti usurpatæ. Nempe de prima ejus adinventione, & ad religionis exercitium translatione - - - - - (c. 1.

de Choro Musico in Templo Hierosolymitano, & Musicis Levitis (c. 2.

eorum ætate & numero - - - - - (c. 3.

officiis - - - - - (c. 4.

sustentatione - - - - - (c. 5.

de Titulis psalmis Davidicis præfixis - - - - - (c. 6.

quæq; Instrumentorum species ex illis eliciantur - - - - - (c. 7.

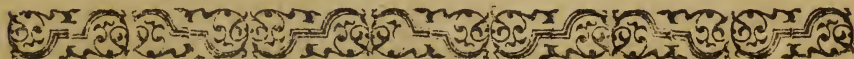
de Organo - - - - - (c. 8.

de Cithara & Chordis, de Nablo & Cymbalis,

& Psalterio Decachordo - - - - - (c. 9.

de Tym-

de Tympano	-	-	-	-	-	(c. 10
de Tuba & Buccina	-	-	-	-	-	(c. 11.
de Tintinnabulis, Nolis & Campanis: quorum omnium usus & nominis notatio traditur, & cùm Veteris potissimum sint Testamenti, suis allegoriis explicantur	-	-	-	-	-	(c. 12.
in Novo Testamento & Patribus Instrumentalem Musicam adsertam esse	-	-	-	-	-	(c. 13.
maximè verò nostro seculo frequentari Organa Ecclesiastica verè admirandi artificii	-	-	-	-	-	(c. 14.
quæ facta testata conservanda	-	-	-	-	-	(c. 15.

General Register

der vornembsten Stücken /

Welche in den

Vier Tomis dieses Syntagmatis Musici
begriffen werden.

T O M U S P R I M U S

begreiff in sich zween Theil:

Der erste Theil

handelt

Von der Geislichen- vnd Kirchen- Music, die auff den
Gottesdienst gerichtet vnd vorzeiten/wie auch noch heuti-
ger zum theil darbey gebraucht wird.

Vnd dieser Erste Theil helt in sich
Vier Stücke.

I.

Erstes Stück wird gehandelt / Vorz erste ein Di-
scurs vnd Unterricht vom Ursprung des Choral Gesanges/
vnd der Alten Kirchen Melodien. Wie dieselbe nicht allein bey

dem Jüdischen Volk in ihren Versamblungen im gebrauch: sondern auch in den Aegyptischen/Arabischen/Griechischen vnd Lateinischen Kirchen üblichen gewesen.

II. Wird gesaget/auff waserley Art vnd Melodien dieselbe gesungē:

III. Mit welcher grossen Reuerenz/auch Geistreichen vnd Christlicher Andacht dieselbe gehalten :

IV. Wie süsslicher weise sie einem jeden Dinge/nach eigentlicher gestalt/mit welchen modis vnd von welchen Musicis vnd Gesangmeistern/die Melodien einem jeden Gesang zugeordnet :

V. Von deroselben Nutz vnd Krafft/Gottselige Gedancken zuerwecken vnd zubewegen :

VI. In Glauben zu vnterrichten/vnd in Christlicher Lehr zuunterweisen:

VII. In Tempel vnd Kirchen Einweyhungen: (sen:

VIII. Auch sein selbst eigne Bewegungen des Gemüts an Tag zugeben:

IX. Wie die gebraucht worden zu Befreyung der Göttlichen Wahrheit vnd Christlichen Gottesdienst/wieder die Käzer vnd Tyrannen :

X. Wie dadurch die Irrigen vnnnd Versührten von dem weiten vnd breiten Irrwege/wiedervmb auff den rechten Steg vnd Weg des Glaubens gebracht worden :

XI. Wie dieselbige/ in so grossem vnd werthem Gebrauch an Königlichchen vnnnd mächtiger Potentaten Höfen: Auch XII. in frölichen Zusammenkunfften/vnd Gastereyen gewesen :

XIII. Wie die Christen Abends vnd Morgens: Vnd XIV. Wenn sie zu ihrer Arbeit gängen/sich darmit dem lieben Gott befohlen :

XV. Ja auch in der letzten Todes Angst sich hefftig darmit gestercket :

XVI. Vnd wie sie bey Leich Begengnissen in stättigem Gebrauch gewesen.

II.

Das Andern Stück/wird vns für die Augengestellt/eine gründliche Erklärung vnd Bedeutung des gewöhnlichen Kirchen Choral Gesanges/so bey der Missa vnd Vormittags Predigt/vnd bey den hohen Ampt im gebrauch gewesen. Da erslich deutlich vnd außführlich/was das Wort sein Misa bedeute/oder in sich habe/vnd woher/auf welcher Sprach es seinen Ursprung nehme oder habe/erklert wirdt.

Zum

Zum andern/ wird in demselben nach der lenge erzehlet/ wie dieselbe Missam zuhalten üblich vnd gebreuchlich gewesen; Was für Besänge dabey gesungen; Auch mit welcher Ordnung eins auff das ander erfolget/ vnd welche Ceremonien dabey gehalten vnd in acht genommen/ vnd ein jedes genennet worden.

III.

Im Dritten/ haben wir auch in demselben Erstem Theil eine Vnter-
richtung von den andern Besängen/ welche in der Christlichen Kirchen
Versammlungen/ so wol zur Metten als Vesper zeit/ vnd in den Bettstun-
den gesungen werden/ wie dieselben abgetheilet seyn/ vnd eins auff das an-
der erfolgen: Do denn auch von Antiphonis, Psalmis majoribus & mi-
noribus, vñ deroselben mancherleyen vnd unterschiedlichen Tonis: Voiz-
den Responsoris, Hymnis, Cantico B. Virginis Mariæ, Magnificat,
vnd Benedicamus nützlicher vnd nöthiger Bericht gethan wird.

Zum Beschluß wird hinan gehenge/ von den allgemeinen vnd öffent-
lichen Kirchen Litaneyen, oder öffentlichen Supplicationen zu Gott/
für die allgemeine Noth der ganzen Christenheit/ wenn vnd von wem dies-
selbe ihren Ursprung genommen: Wie daselbsten nicht wenig denck-
würdige Sachen mit annotiret vnd auffgezeichnet seyn.

Zu dem auch ein kurzer Vnterricht beygesetzt/ von den Horis Ca-
nonicis vnd Psalterio B. Mariæ Virginis, welches sonst ein Pater no-
ster genennet wird; von wem/ zu welcher zeit vnd mit was gelegenheit die-
selbige eingesetzt vnd angeordnet seyn.

IV.

Im Vierden/ wird vns eine nützliche Erklerung vnd Beschreibung
aller derer Musicalischen Instrumenten vorgeschrieben/ welche vor al-
ters zu der Väter zeiten/ im alten Testament/ vnd hernach auch im neuen
Testament in der Kirchen Gottes gebreuchlich gewesen.

Vnd zwar im 1 Capittel wird gesaget/ von welchen Autoribus an-
fänglich nach der Sündflut dieselbige ihren Ursprung gehabt/ vnd wie
sie erfunden worden/ vnd wie hernach zum Christlichen Gottesdienst der-
selben Gebrauch bracht worden.

Im 2. von

- Im 2. von dem Choro Musico im Tempel zu Jerusalem / vnnnd von den Sängern vnd Leviten.
3. Wie viel derselben in ihrer anzahl gewesen.
 4. Von ihrem Ampt vnd Diensten in vnterschiedlicher Ordnung.
 5. Von ihrem Auff- vnd Vnterhalt/ im Speisen vnd Kleidung; Wie die löbliche Könige im Alten Testament mit reicher vnnnd milder Hand darzu gegeben vnd gnug verordnet haben.
 6. Von den Titeln/ so vor den Psalmen vorher gesetzt.
 7. Vnd welcherley Art Instrumenten daraus können erwiesen werden; Dadann ferner von mancherley Instrumenten gehandelt wird / woher sie ihren Namen/wie sie gebraucht worden / vnd durch nützliche Allegorien geistlicher weise aufgelegt werden können.
 8. Von der Orgel.
 9. Von Cithern vnd Saiten/ Nablo, Tymbeln vnd Psalter von Zehen Saiten.
 10. Von der Paucke/ wie dieselbe recht gebrauchet / auch mißgebraucht worden.
 11. Von der Trommeten vnd Posaunen/woraus sie gemacht/wie dieselben gebraucht worden/ in den sonderlichen Festen der Jüden: da sehr schöne Allegorica annotiret vnd angedeutet seyn / vnd vielleicht nicht vnannützig zulesen.
 12. Von den Glocken/Glocklein/Rölllichen vnd Schellichen/wie dieselbe auch zu volkömlicher perfection des Tempels oder Tabernakels gebraucht worden/da auch viel nützliches Dinges vorkommt.
 13. Vnd wird auch ferner erwiesen/das die Kirchväter im Newen Testament / die Instrumentalische Musicam nicht verworffen haben.
 14. Vnd wie ihziger zeit die Kunst so hoch gestiegen / fürnemlichen in den künstlichen Orgelwercken/die man ihziger zeit in den Kirchen Gebewden hat.
 15. Darbey leslich eine gutherzige Vermahnung/das man dieselbe in ihrem Esse erhalten / vnd zu Gottes Ehren gebrauchen wolle.

II. PARS

Continet

**Historiam de Musica veterum Politica, in usu & lusu extra
Ecclesiæ limites ingenuo & liberali:**

CUJUS DUO SUNT DISTINCTA MEMBRA.

Prius agit

*De Musica Vocali & generaliori Musices cognitione, atq; usus frequentatio-
ne, tam Vocali, quàm Instrumentali ferè communi.*

Posterius

*De Musica veterum Organica, in Organis, vel Instrumentis
Musicis considerata.*

PRIUS MEMBRUM

absolvitur

XXII. Capitibus.

QVorum I. tractat DE MUSICA civili extra Ecclesiam,
ab Ecclesiastica generaliter nominibus distincta, ejusdemq;
primis ac generalioribus principiis.

2. De artis Musicæ Inventoribus & inventione ex calamo-
rum, chordarum, malleorum, & sonorum proportione.
3. De Doctoribus, scriptoribus, cultoribus, discipulisq; Musices
eximiis.
4. De inventione in Harmoniæ generibus, in Tetrachordis; Ubi
de Chordarum, sive Clavium, sive Vocum numero aucto & ad
dis dia παCw̄ apud veteres, hodie plus ultrà constituto, &c.
5. De Melodiæ quarundam, quas Veteres Modos seu Tonos
vocarunt, Inventoribus.
6. De diverso istorum Modorum seu potius Melodiæ affe-
ctu & effectu, eorundemq; selectu.
7. De voce & pronuntiatione in Cantu, deq; vocis utili, neces-
sario decoroq; exercitio, docili imitatione ac suavi audiendi volu-
ptate.

b

s. De

8. De Musices cognatione cum Ethica, Physica & Mathesi.
9. De Musicæ vi & efficacia, atq; usu παθητικῶ, ad affectus cum placidè sedandos, tum rapidè excitandos.
10. De efficacia ac usu πολιτικῶ καὶ πολεμικῶ, civili ac militari, in firmanda nim: pace Reip. & virtute bellicâ comparanda.
11. De usu Musices θριαμβικῶ, in pompa & solennitate triumphali.
12. De usu & efficacia Musices Ethicâ ad mores honestè componendos & feritatem comprimendam.
13. De virtute Musices ἰατρικῆ, sive Medica, ad pellendos corporis morbos.
14. De usu Musices Philosophico, institutioni & refectioni inserviente.
15. De admiranda vi & efficacia in Brutis.
16. De usu & exercitio Musices ἱεροεργικῶ, in Sacris & sacrificiis Deorum Ethnicorum, Dearumq; peragendis.
17. De usu Musices συμποσιακῶ, in epularibus & convivialibus hilaritatibus.
18. De usu Musices ὀρχημαλικῶ, sive saltatorio, deq; quibusdam Saltationum præcipuarum speciebus, varioq; earundem usu.
19. De usu Musices θεατρικῶ in ludis scenicis & Theatricis.
20. De usu Musices ἀγωνισικῶ ad certamina; ubi & de quibusdam certantium & victorum præmiis, & de victorum pœnis.
21. De usu Musices θρηνητικῶ in funerum & exequiarum deductionibus atq; pompis.
22. De variis veterum Cantionibus.

POSTE-

POSTERIUS MEMBRUM,

de

MUSICA Veterum ORGANICA vel Instrumentis Musicis;
quod XXI. pertractatur Capp.

Quorum 1° agitur de MUSIS & Apolline, omnis harmonici concentus autoribus & præsidibus, deq; earum numero.

2. Degenerali Musicorum Instrumentorum distinctione.

3. De FISTULAÆ notatione, materia, structura vel figura, inventione, speciebus atq; usu.

4. De TIBIA, ejus Etymologia, descriptione, inventione atque partibus, variisq; ejusdem ab inventoribus denominatis generibus.

5. De variis TIBIARUM speciebus & appellationibus, à regionibus & gentibus desumptis.

6. De variis TIBIARUM generibus, à varia apud varias gentes materia.

7. De multiplici Tibiarum usu atq; ab eodem deductis Tibiarum ὀνομασίαις & denominationibus, deq; singularibus quibusdam Tibiarum modis & cantu Tibicinum.

8. De Harmoniis & modis Tibicinum Musicis.

9. De pernis quibusdam Tibicinibus & Auleticis studiosis.

10. De imperitiis quibusdam Tibicinibus, deq; Tibiarum ὀλιγωρίας & contemptu.

11. De Citharæ & Lyræ notatione, inventione, partibus, chordarum numero & circa illum de Lacedæmoniorum severitate, modis item & Citharæ cantu, & (quas vocant) Tabulaturis.

12. De variis Instrumentis Lyræ proximis, cindapso, Helicone, Barbitō, Trigono, Sambuca, Phœnice, Nablo, Pandura.

13. De Magadi, Pectide, Plecterio, Epigonco, Tripode, Sionico Organo, &c.

14. De Citharinibus Lyricis, quæ Lyra accinebantur.
15. De peritis quibusdam Citharœdis eorundemq; inventis, & artis Citharœdicæ fautoribus.
16. De Tubæ notatione, inventione, materia, figura, generibus atq; usu.
17. De Lituo, Cornibus & Buccina, eorundemq; descriptione, distinctione atq; usu.
18. De Instrumentis tinnitu quodam obstrepentibus, ut Sistro, Crembalo, Crepitaculo, Cymbalo & Tintinnabulo.
19. De Tympani descriptione, notatione, usu, structura apud Indos, & aliis quibusdam notatu dignissimis.
20. De Hydraulici Organî inventore atq; structura.
21. *Huc accessit Τηρίανμα, sive Corollarium, de Instrumentorum Musicorum, nostro tempore usitatorum, descriptione & pleniori distributione.*

Der Ander Theil

begreiffi in sich

Eine Historische Beschreibung der Alten Politischen und Weltlichen Music, welche aussershalb der Christlichen Kirchen nur zur Lust und Kurzweil/ im freyem löblichem Gebrauch jederzeit vorblieben.

Und wird dieselbe in zwey Stück abgetheilet.

Das erste Stück handelt von allgemeiner Wissenschaft der Music und der selbigen Gebrauch / so wol mit Menschlicher Stim / als auff Instrumenten / so im Musiciren fast gemein sind.

Im andern Stück wird vermeldet / Wie bey den Alten die Musica auff Orgeln / Instrumenten und allerley Saitenspielen gebraucht worden.

Das

Das Erste Stück dieses Andern Theils

heißt in sich

XXII. Capittel.

AM 1. Capittel wird gehandelt von dem vnterscheide zwischen der Geistlichen Kirchen Music, vnd der Politischen Weltlichen Music, auch von derselben Ursprung.

Im 2. Cap: wird gehandelt von der Erfindung vnd Erfindern der Music auß genawer Auffmerckung / wie sich die Thon in den Röhren / Saiten vnd Hämmern in einander haben schicken vñ reimen wollen.

Im 3. Cap: Von den vortrefflichen Lehrern / Meistern / Scribenten, vnd Schülern der löblichen Music.

Im 4. Von Erfindung der mancherley Harmony / oder zusammensstimung; Wie nemlich bey den Alten die Tetrachorda, Claves, vnd Voces Musicales erfunden / vnd mit der zeit biß anjso vermehret vnd geendert.

Im 5. Wie etliche Melodenen vñ Arten zusingen bey den Alten erfunde.

Im 6. Von vnterschiedlicher Bewegung vnd Vorrichtung derselben Melodenen / oder der Arten vnd Weise in den Gesängen.

Im 7. Von der Stim / vnd wie man dieselbe im singen / nützlich vnd artig zwingen muß / vnd üben soll.

Im 8. Von der Verwandnus / wie die Music der Ethicæ, Physicæ vnd den Mathematischen Künsten zugethan sey.

Im 9. Von der durchdringenden Gemühts bewegung / dadurch die Music die Begierden vnd Affecten beydes erregen / vnd auch wieder omb legen vnd stillen kan.

Im 10. Von Nutzbarkeit der Music zu Friedens vnd Kriegezeiten.

Im 11. Vom gebrauch der Music in Triumphs geprängen.

Im 12. Wie die Music zur Tugend vnd Höfflichkeit diene vnd anleitung gebe.

Im 13. Wie die Music nützlich sey zu beförderüg der Leibes Gesundheit.

Im 14. Wie die Music den Studirenden zur Vnterweisung vnd Erlaubnis dienlich sey.

- Im 15. Von der wunderbahren Krafft vnnnd Wirkung der Music in den vnoernünftigen Thieren.
- Im 16. Vom brauch der Music bey den Heidnischen Opffern vnnnd Gottesdiensten.
- Im 17. Vom brauch der Music in Conviviis, Gastereyen vnd andern frölichen Zusammenkunfften.
- Im 18. Vom brauch der Music in Tänzen; Darbey auch bericht zu finden von mancherley Art/ Namen vnd Nutzbarkeit der Reyen/ oder Tänze.
- Im 19. Vom brauch der Music in Comoedien vnd andern Schawspielen.
- Im 20. Vom brauch derselben in Certaminibus vnnnd Streickämpffen: Darneben auch von derer Belohnungen/ welche den Sieg erhalten/ vnd von der Straff derer/ so yberwunden worden/ kurze anmeldung geschicht.
- Im 21. Von dem Nutz der Music in Begräb: vnnnd Leich Begengnüßen.
- Im 22. Von mancherley Gesangs Arten vnnnd Nahmen bey den Alten.

Das ander Stück des Andern Theils
begreiffe in sich
XX. Capittel.

- M** 1. Capittel wird gehandelt von den Musis vnd Apolline, als den Anfängern vnd Vorstehern aller zusammenstimmenden Harmony vnd Gesängen: Vnd wird dabey gemeldet/ wie viel MUSAË sind.
- Im 2. Cap: wird eine gemeine abtheilung der Musicalischen Instrumenten eingeführet.

Im 3.

- Im 3.** Wird die Erfindung/ Materij, Structur vnd Zubereitung mancherley Arten vnd Gebrauch der Flöten / so bey den Alten Fistula genand worden / kürzlich beschrieben.
- Im 4.** Wird von der Pfeiffen/ welche Tibia heisset / vnd von derselben Erfindern vnd zugehörigen Stücken gehandelt.
- Im 5.** Von mancherley Pfeiffen vnd derselben Nahmen / so sie von den Ländern vnd Völkern / bey denen sie vblig gewesen / vberkommen.
- Im 6.** Von mancherley Arten der Pfeiffen vnd derselben materij bey unterschiedlichen Völkern.
- Im 7.** Von allerley Namen vnd vnterscheide der Pfeiffen/ nach vnterschiedlichem brauch klang vnd alter der Menschen ; Vnd von etlichen sonderbahren Arten vnd Weisen / so im Pfeiffen gebrauchte worden.
- Im 8.** Vom Thon der Pfeiffen/ vnd wie sie nach demselben zu vnterscheiden.
- Im 9.** Von etlichen hochehrfahren Pfeiffern/ vnd wie sie mit höchstem fleiß dieser Kunst obgelegen.
- Im 10.** Von etlichen vnerfahren Pfeiffern/ vnd wie solche Kunst in despect vnd verachtung geraten.
- Im 11.** Von Erfindung der Leyer / Cithar oder Harpffen ; vnd von ihren zugehörigen stücken vnd zahl der Saiten. Sowol auch von den Carminibus, wie die nach der Leyer gemacht worden : Auch wie vnd was man nach der Tabulatur vff der Harpffen schlagen kan.
- Im 12. vnd 13.** Von den Instrumenten / so der Harpffen sehr nahe zugethan sind/ vnd andern dergleichen mehr.
- Im 14.** Von den Carminibus Lyricis, welche man in die Leyer mit eingesungen.
- Im 15.** Von etlichen vortreflichen Harpffenisten / vnd was dieselben erfunden vnd außgesonnen ; Auch von denen so diesen Künstlern mit guter Affectio zugethan gewesen.

Im 16.

Im 16. Von der Trummel oder Tuba, derselbigen Erfindung / Mater-
ay, Gestalt / mancherley Arten / vnd nutzbarrem Gebrauch.

Im 17. Von den Krumphörnern / Zincken vnd Posaunen, deroselben be-
schreibung / zubereitung / gebrauch vnd vnterscheidt.

Im 18. Von Glöcklein / Schällen / Tymbeln vnd Klappern.

Im 19. Von der Pauken / derselben zubereitung bey den Indianern /
vnd wie sie gebraucht wird: Auch von etlichen andern denckwürdigen
Sachen.

Im 20. Von dem Instrumente / welches bey den Alten Hydraulicum
genant worden.

Zum Beschluß wird eine General Beschreibung vnd Abtheilung aller Musica-
lischen Instrumenten, welche zu vnsrer jetzigen Zeit im gebrauch sind / mit
angehenge.

TOMUS SECUNDUS,

in quo

pertractatur

Οργανογεια Φία.

id est,

Organorum pneumaticorum, & reliquorum Instrumen-
torum Musicorum ferè omnium, nostro tempore usitatorum,
accuratè distinctorum, & eleganter depictorum, Nomencla-
tura, Sciagraphia, & operosa ac artificiosa eorundem intonatio ac
curatio.

Darino

Darinnen zu finden:

I.

Aller Musicalischen Instrumenten (so zu vnser jetziger zeit im gebrauch) Distribution vnd Begriff in vnterschiedenen Abtheilungen/sampt deroselben Namen oder Nennung mit bezugesetzter Tabell.

II.

Aller Blasenden vnd Besätzeten Instrumenten mancherley Stimmen vnd deroselben Thon/ nach ihrer Grösse vnd Eigenschafft möglicher Höhe vnd Tieffe zuerzwingen: In einer Tabell vnd eines jeden Instruments insonderheit beygefügeter Erklärung:

Als nemlich/

1. Wie die Wörter/ Instrument vnd Instrumentist; Accort, Souten vnd Falsett-Stimmen/ in Pfeiffen vnd andern Instrumenten zuverstehen seyn.

2. Vom rechten Thon der Orgeln vnd anderer Instrumenten/ auch der Menschen-Stimm: vnd vom vnterscheid des Chor-vnd Lamer-Thons.

3. 4. Universal-Tabell, darinnen die Claves Signatæ/ die Claves in scala Tabulaturæ, die Namen vnd Zahl der Füsse/ nach Orgelmascher Art/ vff allen Instrumenten zu finden.

III.

Von der Ersten Invention der Alten Orgeln/ ihrer Disposition der Claviren, Laden/Blasbälgen vnd was sonst mehr darzu gehörig: auch wie das alles von einer zeit zur ander vermehret vnd verbessert/ vnd bis zum jetzigen Stande gebracht worden.

IV.

Von Newen vnd vnserer jetzigen Orgeln Eigenschafft vnd mancherley Stimmen: Mit mehrerem vnd fernere Bericht/ was bey jeder Stimme in Specie vnd besonders zu wissen von nöhten sey. Auch angehengter Form vnd Weise/ ein Regahl oder Clavicymbel vnd

c

Sympho-

Symphony an sich selbst rein zustimmen vnd einzuziehen: So wol an ch
wie man sich in Liefferung der Orgeln vorhalten könne.

V.

Etliche Dispositiones vnnnd Verzeichnüs aller Stimmen vnnnd
Registern / so in den fürnembsten Orgeln Teutsches Landes gefunden
werden.

Auch wie man ein Pfeifflein zum ChorThon verfertigen lassen
könne.

V I.

Eigentliche Abcontrasierung eines jeden Musicalischen / der Alten
vnd Newen Außländischen vnd Einheimischen Instrumenten Grösse /
Lenge vnd Dicke / gar just nach dem Maßstabe in etlichen Vierzig Stö-
cken vnd HolzRissen gezeichnet vnd abgetheilet.

TOMUS TERTIUS.

Continet
tres Partes.

I.

Aσματολογία, sive descriptiones Etymologicas Cantio-
num exoticarum, apud Italos, Anglos & Gallos, Ethico, Politico
& Oeconomico usui dicatarum:

Darinnen die Bedeutung / wie auch Abtheil- vnd Beschreibung fast al-
ler Namen der Italianischen / Fransösischen / Englischen vnd jetziger
zeit in Teutschland gebräuchlichen Gesänge: Als / Concerten, Mo-
teten, Madrigalien, Canzonen, Villanellen, Messantzen, Toca-
ten, &c.

II.

Tεχνολογία Musicam, sive admonitiones de quibusdam præ-
ceptis, Musicae studiosis apprime necessariis: Qua etiam ratione
difficiliores quædam veterum Musicorum Regulæ & modi in
canendo ad longè faciliorem & meliorem pro incipientibus ca-
ptum transferri, & tutius usurpari possint,

Nüssli

Nützliche Erlehr- und Anleitung: Was im Singen bey den Noten, Pausen und Tactu, Modis, Signis und Transpositione, Partibus seu Vocabus vñnd unterschiedenen Choris, Auch bey den Unisonis und Octavis zu observiren.

III.

Χειρογυγία, seu manuductionem Musicam; Sive peculiarem rationem Cantiones, quas CONCERT vocant, & id genus alias, per Choros variis modis disponendi & distribuendi: Ut in Ecclesiasticis conventibus, & in magnatum convivis, majori cum gratiâ, suavitate ac voluptate adhiberi & auscultari possint.

Volgemeinte Anleitung / wie man Concert und andere dergleichen Gesänge mit Instrumenten und Menschen-Stimmen / vñnd auch unterschiedlichen Choris auff allerley Art in der Kirchen vñnd für Fürsten und grosser Herrn Taffel anordnen könne / daß sie mit sonderbahrer gratia, lieblicher und anmütiger können musiciret vñnd angehört werden.

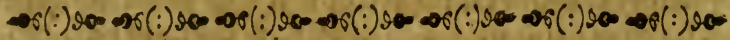
Darbey dann / wie die Italianische und andere Termini Musici, als Ripieno, Ritornello, Forte, Pian, Capella, Palchetto und viel andere mehr / zuverstehen und zugebrauchen: Die Instrumenta Musicalia zu unterscheiden / abzuheilen vñnd füglich zunennen: Der General-Bass zu gebrauchen: Vñnd junge Knaben in Schulen an die jetzige Italianische Art vñnd Manier im Singen zu gewöhnen seyn.

TOMUS QUARTUS.

in quo

Mελοποιία Musica, sive institutio de Contrapuncto, legitimaq; purâ & dextrâ compositione ac dijudicatione harmonicarû Câtilenarû; quid in illis approbādū, & rejiciēdū; quid adhibēdū sit & fugiendū, fideliter admonens & docens; exoptimis probatissimis Nēotericorum, præsertim Itatorû, in Theoria excellentiû Musicorû libris, regulis & exemplis collecta, atq; in certum ordinē redacta.

Kürztige Unterweisung in der Composition, darinnen alles/was zu derselben gehörig/oder/was in einem vntadelhaffte Gesang zusehen/ vnd zu meyden stehet / Auß etlicher außländischer Italianer vnd andern Büchern / Regeln vnd Exempel n mit fleiß zusammen getragen; dergleichen zuvor in Lateinischer/oder Teutscher Sprach also volnkömlich niemals an Tag kommen.

Benevolo Lectori S.

Obwol/günstiger lieber Leser/dieses Syntagma Musicum sampt desse vorhergesetztem Indice, nach den Regulis artium dicendi billich ganz vnd gar in einer Sprache / Lateinisch oder Teutsch solte beschrieben vnd zusammen getragen worden seyn: So hat es dennoch die Natura artis canendi nicht wol leiden / vnnnd zulassen mögen. Denn nach dem dieselbe zwar bald nach der Welt anfang/ quò ad prima rudimenta, erfunden / ferners auch bey den Jüden vnd Heyden per additamenta ziemlich verbessert worden: So hat sie doch noch erst bey vns Christen in diesen letzten zeiten ihre herrliche supplementa erreichet. Derowegen gleich wie sich / was die Alten Musici in Lateinischer Sprach beschrieben/gemeinlich nicht gar wol vnd vorständiglich in das Teutsche versetzen lesset: Also auch in deme/was die jetzigen Musici, ein jeder in seinem Idiomate, mit vielen neotericis terminis nennen vnd außsprechen / Lateinische Voces vnd Phrasas appropriata mangeln. Vnd wenn man denn in derselben Sprach davon schreiben solte / es entweder einen barbarum, oder ja zum wenigsten obscurum stylum geben / vnnnd die weise zu reden viel schwerer zuverstehen sein würde/ als die Kunst an ihr selbst zubegreiffen ist.

Als hoffe Ich / es werde Mich dessen Niemand verdenccken / das Ich in diesem Syntagmate Musico miscellaneo etliche Ding ganz Lateinisch / etliche ganz Teutsch habe fürgebracht / etliche aber zugleich Latei-

Lateinisch vnd Teutsch eingeführet: Sintemahl Ich dahin sehen sollets
vnd wollen / das in hac nostra Germana Patria beydes literati vnd illi-
terati Φιλόμουσοι verstehen könten / was etwa einem jeden an seinem
Ort zulesen gefällig vnd nützlich sein möchte.

Vnnd ist also der Erste Tomas ganz Lateinisch für Gelahrte:
(Wiewol es auch vor andere der Music-Kunst Zugethane
nicht vnndtig / sondern vielleicht nützlich vnd sehr zuträglich
sein könnte / wenn ein gelahrter Mann / diesen Ersten Tomum,
aus dem Lateinischen in gut Teutsch zu vertiren vnd in
Druck herfür zubringen / sich bemühen thete; Welches we-
gen vnzehlicher anderer Verhinderungen Mir vnmöglich /
doch sehr lieb / vnd ihrer vielen / die der Lateinischen Sprach
nicht kündig / ganz angenehm vnd wolgefellig sein würde.)
Der Ander Tomus ganz Teutsch für Orgelmacher / Organisten vnd
alle andere Instrumentisten vnd Instrumentmacher: Der Dritte
vnd Vierde aber für die Musicos vnd Musicos cultores, in gemein ge-
ordnet.

Siehet also ein jeden Musico, oder Musicos amatori zu seinem
guten gefallen / dasjenige / was für ihn dienet / vnd ihm zu Nutz kom-
men kan / vor sich zu compariren vnd durchzulesen. GOTT helffe /
das es zu seinen Göttlichen Ehren / vnd der lieben Christenheit zum besten
diene vnd gereiche / Amen. Datum Dresden / am 24. Junij,
Anno 1614.

Michaël Praetorius C.

Oculissimo meo
MICHAELI PRAETORIO,

nunc temporis
In utraq; aula Saxonica

Hinc ELECTORALI, ihinc GUELPHICA,
Chorago Musico:

*Tumultarium sanè, sed affectu sincero
plenum*

ELEGIDION

nuncupabam.

SEMPER Te evexit Prætori Musica: & illam
Evèxti studio Tu quoq; in alta Tuo.
Illa Tibi Henrici patefecit Iulii amores:
Per Te ea maeta Ducis rursus amore fuit.
Illa Tibi Ensiferum meruit: meruisti ei eundem
Tu quoq; Te celebrem reddidit illa: Tu eam.
Et jamdum summum venistis utrinq; ad amorem:
Nesciam ut ardoris vi alteri utram anteferam,
Vsq; adèd quæ Tu fecisti Musicæ; ea illa
Cunqta Tibi rursus præstitit igne pari!
Iudice me; alteri amor præstat tamen alter amori;
Quomodo? Rosores jam parit illa Tibi:
Admiratores Tu contra illi. Et quis id æquum:
Aut adèd fieri mutuo amore putet?
Scilicet hoc bellum est! Sic certat amore; Tibiq;
Martyrium veri parturit evlogii,

Solâ homini invidiâ præconia vera parantur :
Qui caret hac, veræ laudis honore caret.
Propterea ne pone animum : Ne desine porro
Musicam amatricem rursus amare Tuam :
Quin potiùs persta studiosiùs evehere illam ,
Evehet & rursus Te studio illa pari.
Augebitq; adeò stipendia ; jam modò ut auxit :
Quando dedit duplici conditione frui :
Hinc Electoris Magni ; indè Leonis in aulâ
Guelphici ; ubi gemino distrahere officio.
Det tantùm superesse Tibi, cui cantica pangis ?
Soli ! erit auspicio Musica quanta Tuo ?
Musicæ item auspicio quantus Tu eris ipse vicissim
Quantus adhuc nemo Musicùm inante fuit,
Vidère, ingenium quâs de meliore metallo ,
Quæ dederas , & quæ dê hinc monimenta dabis,
Vidère insolitâ sub majestate verendam
Prodire ingenii Musicam ab arce Tuï :
Porro aderunt famulæ citiùs spe : instructaq; secum
Quæ sunt , quæq; fuère, Organa cuncta ferent,
O utinam tantùm magni Electoris in aulâ
Ocia det studio grata Vacuna Tuo !
Principium factum est : respondeat exitus. ô DI
Livor ut Invidiâ concidet ipse suâ !

*Joh. Steinmetzius S. Phil. & Med. D. Poët.
Imper. Lauriger. &c.*

ALUD.

NGENUAS inter, Cælo quas hausimus, artes
 Obtinuit medium MUSICA dia locum.
 Et meritò! humanos relique vertuntur in usus:
 Huic Scopus & finis gloria honorq; DEI.
 Nec seruire tamen mortalibus abnegat ipsis,
 Tempora seu fuerint nubila, siue bona.
 Tristes exhilarat mihi modulamine: lætis
 Vt rata sint omni gaudia parte facit.
 Inunc & rogita, cur tanti muneris usum
 Urgeat assiduo docta labore Cohors?
 Quod melius studium, res sacra & munere digna
 Neglecta ut jaceat spretaq; nolle pati?
 Qui legis antiquos, perscrutarisq; recentes,
 Vt sit cognitior MUSICA casta tibi;
 Hac evolve etiam: dextrè congesta videbis,
 Qua vastis alii proposuere libris.
 Cumq; nihil spectet, nisi publica Commoda, supplex
 Concilia AUTORI fata secunda pio.

Henricus Meibomius, Poëta
 & Historicus F.

SYNTAGMATIS
MUSICI
TOMUS PRIMUS

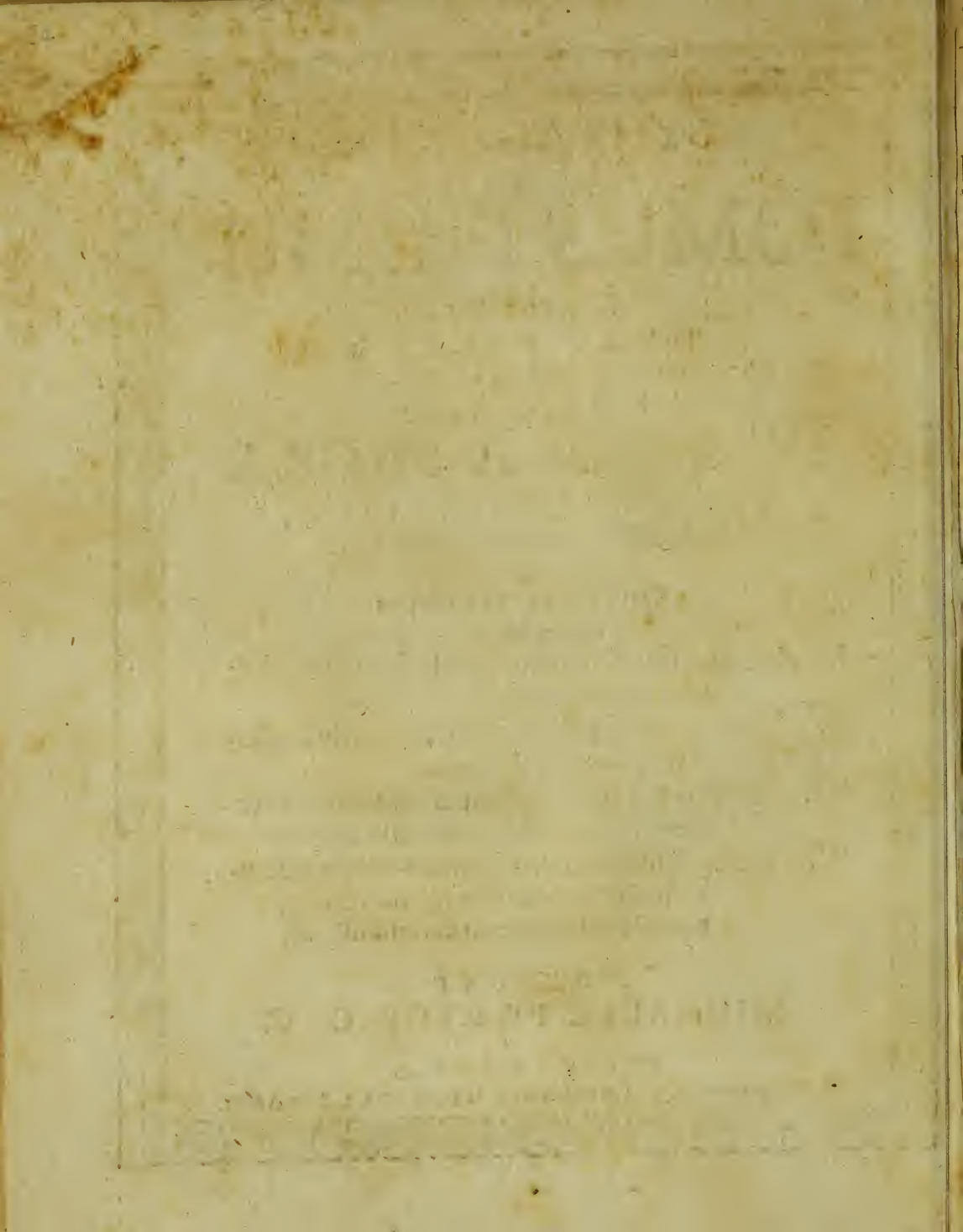
Complectens
DUAS PARTES:
quarum
PRIMA agit
DE MUSICA SACRA
VEL ECCLESIASTICA,
Religionis exercitio accommodatâ:

&
QUATUOR MEMBRIS
comprehensa.

- I. Διάνοια, sive Discursus de Musica Choralī & veterum Psalmodia.
- II. Ὑπομνήματα sive Commentarij de Missodia vel Leturgia summa.
- III. Ἐξήγησις sive Explicatio Matutinæ & vespertinæ Leturgodiæ: cum alijs annexis.
- IV. Θεωρία sive Contemplatio Musicæ Instrumentalis Ecclesiasticæ, cum in Veteris, tum Novi Testamenti Ecclesiâ usitatæ.

AUCTORE
MICHAELE PRÆTORIO C.

VVITTEBERGÆ,
E Typographico JOHANNIS RICHTERI, Anno 1615.

Reverendissimis, Illustrissimis, Re-
verendis, Nobilissimis, Excellentissimis, Cla-
rissimis, Doctissimisq;

D. D.

EPISCOPI, ABBATIBUS,
PRÆPOSITIS, CANONICIS, DOCTO-
ribus, & Ecclesiarum Inspectoribus

in
SAXONICO, BRANDEBURGICO,
MAGDEBURGICO, HALBERSTADENSI,
BRUNSVICENSI,

Archi--Electorn & Episcopatu, Ducatu:

LEITURGIÆ SACRÆ

XYSTARCHIS,

Dominis Patronis & Fautoribus

suis colendis

Hanc sacram Syntagmatis Musici partem

In Ecclesiastica Dignitatis Honorem

Dedicat & consecrat

cum Sal. Pl.

Michaël Prætorius C.

REVERENDISSI-
MI, ILLUSTRISSIMI, REVE-
RENDI, NOBILISSIMI, EXCELLENTIS-
SIMI, CLARISSIMI, DOCTISSIMIQUE D. D. EPI-
scopi, Abbates, Patres, Præpositi, Canonici, Do-
ctores, & Ecclesiarum Inspectores, Domini
Patroni & fautores colendi.

DVO Reverendissima Celsitudo, Reverendaq;
Reverentia Vestra mecum fatebitur requiri ad
integram absolutamq; Lyturgiæ divinæ, in pu-
blicis Ecclesiæ congressibus adminiltrandæ,
perfectionem *exercitia; Concionem* videlicet &
Cantionem; quarum conjunctionem consecravit sanctionis
mystica dignitas, frequētavit intentionis dogmatica utilitas,
redintegrait functionis paradigmatica sedulitas.

Et certè genuinæ divini cultus exercitationi destinat ac
devovet hominem ultimus & summus finis, quem ipse cum
beatis Angelis habet communem. Si enim actionem spe-
ctamus, *duplex est finis Hominis*: nempe *Veritatis inquisitio a-*

gnitio-

gnitioque; & *Virtutis electio*. At cum summa Veritas sit Noticia Dei, & summa Virtus sit Deum vero cultu celebrare; Sequitur, quod finis Hominis sit Agnitio Dei & ejusdem celebratio, quarum illa potissimum per sacras Conciones; hæc per Cantiones in Ecclesia accipitur & redditur.

Ad hunc itaque finem geminum humanum genus ante lapsum in *εὐταξία* conditum est; ad hunc post lapsum in Gratia reparatum est; ad hunc denique post vitam mortalem in Gloria resuscitandum, & Angelorum consortio immortalis associandum est, ut *Homo* in omni statu Bonitatis suæ, divinitus communicata, nihil aliud sit, quam *Templum Dei*, sacrosanctum Triados numen celebrans. Et huc non sine divino instinctu spectant symbolica cultus Paradisiaci, ritus Levitici, & visus Prophetici mysteria, quæ Exercitationum Lesturgicarum constitutionem ad oculos & aures numero definiisse, & ad manus uno complexu exhibuisse, quis est, qui non, vel nemine admonente intelligat.

Prima Ecclesia, ex Adamo & Eva in Paradiso conflata, ad cultus Lesturgicos *propositum* & appositum erat *Arborum duarum Sacramentum*: Unum erat Probationis, scilicet *Arbor scientiæ boni & mali*, sub qua instituenda fuerat theoria & meditatio discretionis inter bonum expetendum; & malum fugiendum, à Creatore insita: *Alterum* erat *Arbor vitæ*, sub qua colenda fuisset homini, in errorem non prolapsa, practica celebratio Immortalitatis, & in terrestri & cœlesti Paradiso cum Angelis æternùm decantandæ, *Genes. 2.*

Atque non obscure, imò multiformis adumbrationis lū-

ce de colore, inter alios ritus Leviticos & Sacerdotis ornatus, illustravit duo *Lesturgix* officia illud Summi Pontificis pectorale *Ephod*, quod non solum auro & gemmis, pro numero tribuum, sed etiam duabus illustribus notis insignitum & distinctum fuit: URIM & THUMIM, quod LXXII. *Interpretes* interpretantur *δείλων και ἀλήθειαν*, Perspicuitatem & Veritatem: *Chaldeus* servavit *ἀνερμυνεύτης*: *Hebraicè* URIM Lumina sive Claritatem, THUMIM Perfectionem sive Integritatem: *Lutherus* vertit, *das Siecht vund das Recht*/ *Exod.* 28.

Quemadmodum enim congruit Concioni perspicua oratio ad auditorū mentes, in mysteriorum cognitione illuminanda: *Ita* convenit certè Cantioni verissima Deo debita laudis confessio, in fidei perfectionem non alij, nisi Deo, innixa, qui pro ratione justitiæ, suum cuique tribuentis, sibi soli propriam vendicat, & ab Ecclesia exigit Invocationis & Gratiarum actionis gloriam. Quam, ubi prius concione per lucē S. Sancti intus illuminata fuerit Ratio, *λόγος ὀέσω*, pòst, radiorum instar exferit & diffundit in Sanctuario publico Cantionis oratio, *λόγος ὀέξω*: ut hoc modo τὸ λογεῖον τῶν URIM & THUMIM, cui pectorale Christiani *χριστοφόρος*, quem gestat in fide profectum, & quam illa scilicet fides in divinæ voluntatis & juris cœlestis oraculis perfecta sit, publica religionē profiteri gestiat.

Et *quemadmodum* URIM & THUMIM à summo Sacerdote in *λογείω* conjuncta gestabantur: sic quibus summa creditur Ecclesiarum inspectio, cavendum omnino, ne alter-

utra, aut Concio, aut Cantio, in Rationali Lesturgia publicæ Ecclesiastico divellatur aut separetur unquam; ut *velut* in utroq; sinu pectoris pectorale incumbit integrum: *ita* lesturgia duobus, concionandi videlicet & cantandi, officijs perfecta & absoluta consistat. Nam URIM significat splendorem mentis sive Rationis, lucemq; ad cogitandum & perspicendum: THUMIM verò harmonicā orationis sive cantionis perfectionem, ad integrè incorrupteque laudandum. *Utq;* puro auro, gemmis pretiosis, & notis sacratissimis illustrè fuit λογείον: sic nullis humani sophismatis inquinamentis mixta, sed sinceræ fidei integritate, docendi canendiq; lesturgia constat perfecta & suis numeris absoluta.

Per URIM & THUMIM, velut perfectas absolutæ sapientiæ vias, petita oraculâ in sacris literis memorantur: sic certè summa & infinita Bonitas & Sapiencia Dei per lesturgicas exercitationes imploratur, donec exauditione benigna, & benedictione gratuita cœlitus respondeat.

Abjathar, Achimelechi filius, Davidis exilij individuus comes & socius, Davidem ex Ephodo monuit, ut Ceila discederet, quoniam Ceilarum eum Saulo essent dedituri, 1. Reg. 23. Sic URIM & THUMIM, hoc est, lesturgicæ Concionis & Cantionis devotio fidelis & devota fidelitas in pijs Ecclesiæ ministris nos miseros, in hujus vitæ exilio circumvagantes, adversus persecutionem Tyrannorum, prudentiâ præmunit, & præmonet cautè & tutò, ne quando infidelium & hæreticorum fraude circumventi, Satanæ ad excidium & exitium animæ tradamur.

Kurtus cum Amalechicæ Siceleg urbem diripuissent, & ingentem prædam multo ante abduxissent, Ephodi oraculo iussus David cum 600. viris eos persecutus cecidit, prædamq; recepit, 1. Reg. 30. Ita *lesturgia* oraculis copiosos & validos hostes Ecclesiæ, numeri exigui fideles cum gloriosa victoria valent propulsare & persequi, donec opimis spolijs & thesauris pretiosissimis potiantur.

Et, quod *Suidas* testatur, Sacerdos Deum interrogaturus collecto Ephodo infernè manus supponebat, & in Ephod intuens rogabat Deum: quæ interrogatio si Deo placuisset, statim fulgurabat Adamas, emissisq; radijs lucebat; sin displicuisset, suo loco manebat. Ad eundem modum manus tactu, vultus gestu, fideiq; contuitu devotè ac intentè directâ, ac observata *Lesturgia*, Spiritus Sancti igne accensos motus edit efficacissimè, & per fidem placente persona, si non ad utilitatem, certè ad salutem Deus annuit, & respondet benigna exauditione.

Quia etiam *Adamus*, si populum Deus occidendum daturus erat, *sanguineq;* sin peste afflicturus *niger* fiebat: convenit similiter *Lesturgix* Contiones & Canciones temporibus belli, pacis; & pestis accommodare, ad Dei gratiam impetrandam, & pœnas poenitudine avertendas.

Denique consulenti Deum si non edebatur responsum, iræ divinæ fuit significatio: quamobrem Sauli, cum abjectus esset, 2. Sam. 28. nihil respōsum est, ut nec Prophetia & somno, ita neque per Urim & Thumim: Sic certè nulla fide & pœnitentia stipatam, sed impietate & hypocrisi administratam *lestur-*

turgiam Deus averſatur, ut indignatione juſtiſſima commo-
tus hominem ad æternam reprobationem abjiciat, & vultum
cum ſilentio abſcondat.

Porrò cum *Concio* & *Cantio* unius fidei orthodoxo con-
ſenſu ac harmoniâ, ejusdem confeſſionis doctrinam de Chri-
ſto, & per ejus ſanguinem facta propitiacione; prædicet ac ce-
lebrat: non inconveniens eſt hæc duo *Eccleſiaſtica Leſturgia*
crura adumbrare in duabus, in porticu templi à Salomone e-
rectis, & coronarum malogranatorumq; ſerie ornatis, *colu-
mnis aneis*; quarum dextra dicebatur *Jacchin* (hoc eſt, appro-
bator ſive ſtabilit aut ſtabiliet) ſiniſtra *Booz* aut *Bohaz* (id eſt,
in ipſo virtus ſive fortitudo) *1. Reg. 7. 2. Prov. 3.* Quippe Ec-
cleſiæ plus quàm aheneum columen & robur eſt concio &
cantio, quo ſtabilitur regnum *CHRISTI* in homiliam & cõ-
gregationem fidelium, qui, ceu grana, unius mali punici cor-
tice concluſa, cum Prophetis & Apoſtolis una eademq; fide
fideiq; confeſſione juncti pendent à Chriſti cruore, expe-
ctantes coronam immarceſſibilem. Nam, ut *Poëta* canit:

*Fidere qui Chriſto novèrè viriliter, illos
Illanguēſcenti fronde corona manet.*

2. Timoth. 4. 1. Petri 5.

Præclarè in ſuper concionum & cantionum Adminiſtros
notant, cùm iſti duo Cherubim florentes *Exod. 25.* tùm duo
Seraphim urentes, *Eſa. 6.* quorum Illi mutuo contactu ala-
rum, contuituq; in propitiatorium, quod Aaronis virgam,
mannæ urnam, & Decalogi tabulas continebat, converſo, re-
ferunt utriusq; *Leſturgiæ* cognationē & harmoniam omni-

bus Hierarchijs Christo conciliatis utilem & gratam: Hi verò, qui *τρισάγιον* tectis vultibus pedibusq;, advolatum accincti concinebant, denotant cùm modestam & humilem, tùm expeditam & officiosam *Lesturgiã*, quã Trinunius adorandi confessio mystica ex consono docendi & canendi corde & ore celebretur gloriosissimè. Sic Angelo Domini, Nativitatem Christi in festivo fulgore docenti ac Evangelizanti, conjungit Musicam suavissimam glorificãs ille exercitus cœlestis, ut optima Concio & Cantio connexam & mutuam festo soleant solennitatem.

Denique quas Moses divino jussu paravit ad coetum clangore sive tarantara convocandum, argentæ tubæ duæ duplicia *Lesturgiæ* unanimis munia congruè indicant, *Num. 10, v. 3. & 7.* Etenim vocem, quam Concionatores & Cantores adinstar tubæ, cum harmonica concionum & cantionum consonãtia, & incorrupta sinceritate, extollunt, significat cum in usu Ecclesiastico ad concionem cogendam editus tubæ utriusque clangor simplex & æqualis, sive *διάτονος*, tum ex puro solido & ductili argento conflata materies.

Tot divinis Protypis, quibus *Lesturgiæ* duplicis conjunctione sanctionis mystica dignitas consecravit, accedit porrò intentionis dogmatica utilitas, & cum hac conjuncta functionis paradigmatica sedulitas, qua *Lesturgia* subinde frequentata, celebrata & ad nostram usque Ecclesiam propagata est.

In Veteris Testamenti festis & solennitatibus celebre est Davidis, Salomonis aliorumque studium, ad exercendam

Lecturgiam, cum per *Levitas*, qui sub sacrificijs *Melsiam* docebant, tum per *Cantores*, qui viva & instrumentali cantione eundem *Christum* ecelebrabant.

In Novo Testamento exstat Apostoli ex tot *Psalmis* petita, ad *Lecturgiæ διδασκαλίαν καὶ ὑσθεσίαν* exhortatio, *Eph. 5. Coloss. 3.* In primitiva Ecclesia post Apostolorum tempora observatione *Lecturgiæ* æmula exarserunt *Christiani Imperatores, Reges, Episcopi, Patres, Doctoresq;* Ecclesiarum.

Lecturgiæ cultu nomen obtinuerunt immortale *Theodosius, Constantinus, Pipinus, Carolus Magnus, Ludovicus* &c. qui *Lecturgijs* in honorem *Majestatis divinæ* vacantes, sese choris *psallentium* junxerunt cum devotione intima. Ex quibus *CONSTANTINUS* ille *MAGNUS* piè & graviter pronunciabat, ad se spectare curam cum *Religionis, tum Religionis, cum Regni, tum Ecclesiæ*: cujus non intra eam, ut *Sacerdotes*, sed extra eam à *Deo* constitutus esset *Episcopus*: *LUDOVICUS III.* Dux *Bavariæ* dicere solitus est: *Malo in templo concinere, quàm preclarū murmure, quas nullus Superiorū, ne Ego quidem intelligo. Divūm aures obtūdere, & Deum ad iracundiā invitare.* (*H. Henningus* in *Geneal.*) Quo nomine laudem meriti sunt insignem *Flacianus, Diodorus, Damasus, Ambrosius, Gregorius, Vitalianus* alijq; plures; quorum pietas in *Lecturgiæ* cantu instituendo & confirmādo, cum ex præfationibus meæ *Lecturgodiæ* (nimirum *Missodiæ, Hymnodiæ, Megalynodiæ & Evlogodiæ*) tum ex *Syntagmatis Musici Ecclesiastica* hac parte passim & sparsim occurret cognoscenda,

memorari quippe dignissima; cum inde per manus traditam Lecturiam Ecclesiæ nostræ, deposita instar pretiosi, acceperint, & conservarint fidissimè.

Atqui reperiuntur, qui Lecturiæ officia infringere & tollere summè elaborant, cum eorum ferat opinio, *anniversarias Dominicarum Lectiones & cantiones* ex Papatu originem duxisse primam; quas tamen vetustissima consuetudine, & quidem *longo ante Pontificios abusus tempore, receptas* attestatur Ecclesiæ historia.

Sunt, qui tradunt Lectionum Ecclesiasticarum exercitia, imperante Carolo M. primùm esse instituta, & Ecclesiæ ad seriam observationem demandata, instinctu & operâ doctissimorum virorum, Pauli Aquilegiensis Diaconi, & Alcuini Abbatis Torunensis, venerabilis Bedæ quondam auditoris, circa annum à Christo nato 800. At id ipsum verisimile non fit ex multò vetustiori hujus instituti calculo. Siquidem ex Scriptis Patrum, qui ætatem Caroli M. præcesserunt, liquidò constat in certa tempora jamdudum divisas fuisse lectiones & historias.

Vide quæso ejus rei gratiâ *Orationes Ambrosij* tomo 3. qui vixit circa annum *CHRISTI* 400. *Chrysostromi* tomo 2. & 3. qui circa annum Christi 405. floruit: *Leonis I.* tomo 1. qui anno 440. ad Episcopatum Ecclesiæ Romanæ euectus fuit: *Augustini* tomo 10, qui anno 430. Ecclesiæ Hipponensis in Africa præfuit: *Gregorij Magni* orationes 40. super Evangel. qui anno 590. Romæ Episcopus fuit: & *Beda* denique

& Beda deniq; orationes 98. super eadem, qui anno 732. in Anglia defunctus est. Reperies inde, ipsos, quæ tempori certo destinata legimus, Evangelia legisse olim eadem.

Fidem itaque meretur, quod *Guilelmus Durandus* scribit *lib. 5. Rational. divinor. cap. de completorio*, quod Imp. Theodosius è Damaso Episcopo Romanensi efflagitaverit, ut per doctum & orthodoxum quædam certas lectiones, preces, sive Collectas & Cationes, singulis diebus festis & Dominicis convenientes, constitueret. Damasum itaque, addit, hunc laborem docto & linguarum peritissimo, Hieronymo, tunc Bethlehemi ad cunas Christi habitanti, demandasse circiter Annum Christi 440. Is labore hoc recepto & effecto, ut postulationi piæ satisfaceret, seriem textus, ordine certo distinctâ, per anni circum contexuit, quæ post Ecclesiarum leurgijs publicis est injecta.

Quid verò? concesso etiam, in Papatu Leurgicas lectiones & cationes fuisse conquisitas, congestas & usurpari cæptas: an hoc nomine eas necessariò contemnendas & abrogandas esse sanus quis putet? Equidem non is ero, qui partes Pontificiorum defendam; sed mecum optimos quosq; arbitrator in *Augustini* sententiam facilè descensuros, qui *lib. 2. de Doctr. Christ. cap. 18.* rectè affirmat: *Quisquis bonus verusq; Christianus est, Domini sui esse intelligat, ubicunq; inveniat veritatem. Et Epist. 28. A quocunq; verum dicitur, illo donante dicitur, qui est ipsa veritas.*

Atque hic locum habet, quod jura adstruunt. *Consuetudinem, quæ Religioni convenit, quæ disciplina congruit, quæ saluti*

proficit, pro Lege esse habendam. C. Consuetudo distinct. 3. Et congruit huc assertio Augustini epist. 119. cap. 18. Quæ enim non sunt contra fidem, neq; contra bonos mores, & habent aliquid ad exhortationem vitæ melioris, ubicunq; institui videmus, vel instituta cognoscimus, non solum non improbemus, sed etiam laudando & imitando sectemur.

Quid quòd *Leurgia* Ecclesiarum reformatarum planè *consona* sit *canoni Apostolorum*? cum quibus ea cognationem habet, *doctrinæ consanguinitate*, ut *Tertullianus* loquitur *lib. 2. de prescript. advers. Hæretic.* cum retineat traducem fidei & semina doctrinæ, ab Apostolis traditæ.

Quamquam negari non potest, *monachos*, *leurgiam* in ludicrum & scenicum actum pervertentes, *sacra officia*, *Missæ* abominabilis blasphemia, profanasse olim hodieq; profanare, & superstitionis ac idololatriæ inquinamentis conspurcare, adeoque *leurgicâ melodiâ*, velut incantatione, aures ideo opplere, ut tetræ corruptelis & crassis erroribus de *Missæ* sacrificio & *Sanctorum* invocatione animos fascinent: tamen constat à superstitioso vanoq; cultu per Dei gratiam vindictos cantus, & in *leurgijs* reformatis ad Dei venerationem religiosam & veram rectissimè translatos esse; non aliter ac spolia *Ægyptiorum*, quibus illi fuerant abusi, in veriorem *Sanctuarij* usum conferre didicerant *Israëlitæ*. Ad quem modum legitur *Harmonius Syrus*, magni illius *Ephraimi* discipulus, patrias voces, legitimis modis, *Musisq;* numeris inclusas,

ordine

ordine circulari cani instituisse, ut paternam hæresin lyricis modulis aspergeret: quibus multi ex Syris, propter verborum venustatem, & sonorum numeros demulsi, paulatim opinionibus Bardesanae Patris recipiendis sunt assuefacti. Quare cognita, D. Ephraim Harmonij numeros moderatus est, atque ejusmodi modulis carminibus Ecclesiasticæ sententiæ consonis adjectis, Syris canenda dedit. A quo tempore huc usque Syri psallentes, non quidem carminibus ipsis, sicuti sunt ab Harmonio prodita, sed sonis tantum eorum, utuntur, quoties Deum inprimis celebrant.

Atqui omnis, qui æquo animo attendet, fatebitur, ut Concionum, sic Cantionum, in nostris Ecclesijs receptarum, *Lecturiam* esse puræ & incontaminatæ Confessionis, *unicè in Sacrosanctæ Trinitatis gloriam*, ejusque operum ac meritum laudes *conditam*. Nullus hîc locus est celebrationi Pontificiæ, quæ, cum superstitione & idolomania scateat, dudum impugnata est, & nostris eliminata Ecclesijs. Quæ nostris à primitiva recepta est Ecclesijs Cantio in psalmodijs Responsorij, Hymnis, Antiphonis &c. nihil sonat, nisi quod concionum Propheticarum & Apostolicarum veritati consonat, quod fidei canoni analogum est, quod cum sacra Scriptura ad amussim congruit, quodque ab ea minimè discrepat. Quicquid hîc voce & organis canitur, gratam de Deo famam spargit, Religionis Christianæ sinceritatem confitendo spirat, & verissimum *DEO* cultum supplicando & glorificando præstat.

Illam itaque cùm concionis, tum cantionis læturgiam primævæ pietatis propagine derivatam Ecclesiæ repurgatæ in templis & choris *εὐτάκτως, καὶ εὐσχημόνως* retinent ac frequentant cùm voce, tum organo, festiva congregationis sacræ gaudia ritè suscitandi, & anniversariam solennitatem religiosè celebrandi gratiâ. *Ῥῆμα γὰρ ἐστὶ Θεοῦ καὶ ἐνθυμέμενον, καὶ ἀδόμενον, καὶ ἀνακρούμενον*, Verbum enim Dei est sive mente cogitetur, sive canatur, sive pulsu edatur, *Justinus Martyr in quaestionibus ad orthodoxos*, pronunciat; Id quod quisque *λειτηργόφιλος Θεοφιλέστατος* suffragio irrefragabili comprobet necessum est.

Equidem istam Læturgicæ sanctiōnis dignitatem, intentionis utilitatem, functionis sedulitatem accuratè dimetiens, quid mearum partium esset, quidq; suppeteret, quod Læturgicæ *CONCIONI*, & *CANTIONI* in Ecclesiæ ac Scholarum emolumentum, pro talento divinitùs mihi concessō, conferrem, sollicitè cogitare cœpi. Monente itaque me officio, quo ad Dei & Magistratus clementissimi nutum benignum, in Illustri aula Ducis Brunsvicens. perfungor, non modò Germanicos tum *LUTHERITUM* aliorum Hymnos per Musas Sionias ad choris Melodiæ canonem harmonicè concinnavi, (quæ tamen ipsæ Primitiæ, mihi hoc quidem temporis per omnia non probantur: Ideoq; eas de integro recognitas & accuratiùs emendatas, *DEO* me benè juvante, iterum aliquando prælo subijcere constitutum habeo) verum etiam universæ Læturgicæ anniversariæ Cantiones Latinas ex choralis *διαγραφή* sive præscripto, Harmonicis vocum nu-

meris astrictas, ad Chori, Organi aliorumq; Instrumentorum concentus, Motectarum instar accommodare & per *συνατοποίησιν* in unum fasciculum colligere incepti. Istarum in *Leiturgijs* usitatarum Cantionum distinctionem sub Titulo generali (videlicet *Leiturgodiâ Sionia Latinâ* edita Anno 1611.) Synopsis sive Tabella; & in earundem compositione scopum & finem Autoris eidem Tabellæ subjecta observatio, commonstravit: quam, etiam huic primo Tomo repetito subjicere, & quasi Appendicis loco annectere, non super vacaneum putavi.

Quemadmodum autem in *CONCIONIBUS* sacris turpe est, non cum Scriptura loqui, aut verbis sanis, canoni congruus, non uti: Sic qui vult canere in templis, cum Ecclesiâ eum oportere canere, non incongruè dixero. Neq; enim in eorum numero Melopæorum haberi volo, qui Ecclesiæ aliquam navaturi operam, receptas in templis melodix choralis normas prorsus aspernantur se ponuntq; suo unice genio & ingenio indulgentes. Sua Ecclesiæ meritò constare debet & majestatica suavitas & suavismajestas. Huc itaq; totis conzitor viribus, ut sacros decantaturus hymnos, altero semper oculo usurpatam ab Ecclesia choralem melodiam, altero verò meam ipsius qualemcunq; harmoniam respiciam. Quo ipso consilio, præter Musas Sionias antehac editas, superiori biennio, dum Dresdæ in aula Electorali Saxonica Musico choro præfui, cantilenas Ecclesiasticas non paucas tum Germanicas tum latinas in plures diffudi voces, ita quidem ut ipsam choralis (ceu vocant) modulationem, præsertim in

Germanicis attenderim non tantum, sed & diligenter exculserim, & in varios, partim mea ipsius, partim ab Italis modernis sumpta inventione, vultus versaverim. Has cantilenas in duos digessi Tomos, & horum alterum Germanicum nimirum vel hoc currente anno, si vitam & vires suffecerit Dominus, publici juris facere decrevi.

Ut autem Cantionum, Organi, aliorumq; Instrumentorum genera ad Lecturæ ritus Deo *gratos*, & societati publicæ utiles, sancita, atq; cum in veteris tum in hodiernæ Ecclesiæ cætu usurpata, piè commendarentur, dilucidarenturq; non alienum ab officio meo laborem suscipi arbitratus sum, si in primis ejus rei studio, ex veterum & recentiorum Ecclesiasticorum auctorum lectione, Polyhistorum consignatione, variarum linguarum notatione, hodierni seculi usurpatione, ipsius deniq; Musicæ artis observatione digestum construerem Syntagma Musicum.

In quatuor illud enatum Tomos, à Pietate exorditur Tomi primi Primam partem; in qua Musicam Sacram seu Ecclesiasticam, Religionis sive Lecturæ exercitio servientem, (sicuti ex Tabella & Indice generali operi præfixo, videre est) illustrent serie capitum distincta hæc quatuor membra:

Διάνοια, sive Discursus de Psalmodia.

Ἑπομνήματα, sive Commentarij de Missodia.

Ἐξηγήσεις, sive Explicatio Matutinæ & vespertinæ Lecturæ.

Θεορία, sive Contemplatio Instrumentalis Ecclesiastica
Musica.

Hac pia Syntagmatis institutione fore confido, ut ingenia, ab usu artis seculari ad sacrum usum conversa, antiquam in cantilenis Ecclesiae Majestatem, mysticam divinitatē & Spiritus plenam devotionem cum laudabili Religionis fructu suspicere & venerari incipiant. Spero inde λειτουργοφίλοις θεοφιλεσάτοις hoc Syntagmatis labore ita satisfactum iri, ut duntaxat Studij pij & promptæ erga Sacram Musicam voluntatis testimonium non prorsus sint denegaturi. Mihi nihil imprudenter arrogo: Gloriam nullam aucupor; quam ne videar hac opera velle mereri, aut affectare, in opusculo passim & sparsim nominavi Patres & Historicos, ex quorum monumentis cum *Centuriarum Magdeburg.* Autoribus, cum *Petro Martyre, Stephano Szegedino, Salomone Gesnero, Christophoro Pelargo, Joachimo Garcao, Guilielmo Perkinso, Polydoro Virgilio, Guilielmo Durando, Theodore Zuinger*o & compluribus alijs, hausi antiquitatem: atq; διάταξιν καὶ διακόσμησιν dispositionem ac ordinem hujus Musici Syntagmatis me concinnasse & extruxisse, non sine Opt. Amicorum adminiculo, qui, modò per valetudinem meam modò per aulica simul & domestica negocia impedito operi manus porrexerunt auxiliatrices, apertè fateor.

Intelligat velim alij, quib. abūdātior doctrina & locupletior

Bibliotheca est, calcar sibi additū Ecclesiasticæ Lecturgodiæ & Musicæ Organicæ antiquitatem dignitatemq; fusiùs ornatusq; edisserendi: ut meam aliorumq; Φιλομάσον Musicorum juvent Φιλομάθειαν ac discendi cupiditatem. Id verò ubi eos suppuget aut tædet facere, caveant ne cum exprobratione de se dici queat, quod Ptolemæus Philadelphus rescripsit ad Judæos, cum ab ijs scripta characteribus Hebraicis impetrasset Biblia: *θησαυρὸς κεκρυμμένον καὶ πηγῆς ἐσθραγισμένης τίς ὠφέλεια ἐν ἀμφοτέροις; Thesauri occulti & fontis obsignati, quæ est utilitas in utrisq;?* Idem enim apophtegma Siracides cùm imperante Ptolemæi Philadelphi filio Evergete, in Ægyptum venisset, accommodavit ad eos, qui studia sua, quibus possent alijs utiliter inservire, planè abdunt, ac tantum non seiplos etiam nūm. vivi sepeliunt; quos ita affatur cap. 20. ver. 32:

Σοφία κεκρυμμένη ἢ θησαυρὸς ἀφανὶς τίς ὠφέλεια ἀμφοτέροις; Sapientia absconsa & thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisq;? Quod in invidos aut ignavos, aut timidos nec satis cupidos utilia communicandi Musicos maximè quadrat; quos etiam huic consonum coarguit Græcorum proverbium, quod Nero apud Suetonium lib. 4. jactasse legitur:

Occulta Musica nullum esse respectum. Ubi Casaubonus annotat Græcum Senarium fuisse:

Τῆς λαθρανέσεως μουσικῆς εἰς λόγον.

Nullus latentis Musicae respectus est.

Ovid: *Non erit ignotæ gratia magna Lyrae.*

Lucianus in Harmonide paulò aliter pronunciavit: *εἰδέν' ὀ-*

Φελλοῦ ἀπορρήτου καὶ ἀφανῆς μουσικῆς. Gellius lib.23. c. 10. vertit: *Egregiam Musicam, quæ sit abscondita, esse nullius rei.*

Nunc ut ad RRdismā & Illustris. VV. CC. atq; ad RRdam VV. DD. προσφώνησω modestam ac humilem cum pace vestra me convertam, hujus de Lecturgia vocali & Organica Syntagmatis patrocinium & tutela necessariò flagitat.

Nam vos Ecclesiarum Antistites, & Patroni, adeoque in Templis & choris officij sacri superiores & summos curatores inspectores & directores Ego, Chori minister humilis, veneror & agnosco, quos meum alloquium non averfaturos esse, mihi pollicetur RR. CC. & DD. VV. insignis pietas & Lecturiæ observantissima sedulitas.

Quid enim Sedes & Aedes Cathedrales, quid Domus summa, quid Tempa collegiata, quid Cœnobia sint, commonefaciunt RR. CC. & DD. VV. Ecclesiastica munia & nomina cum Episcoporum, Abbatum, Præpositorum tum Decanorum, Cantorum &c. Indicant ea omnes animorum vestrorum cogitationes, omnesq; vitæ actiones in hanc curam esse intentas & intendendas, ut Cathedra Religionis stabilita & immota consistat, ut Domus Summa videlicet Pietatis, Prophetarum & Apostolorum fundamento innixa, hæreticorum substructione ne corruat, ut Collegia Pacem & Concordiam in doctrina & cultu orthodoxo confocient solidè confirmet, ut Chori & Tempa sint μελιτήρια, Φροντισήρια, σεμνεῖα, ἀγνευτήρια, ἀσκητήρια, quæ exercitijs Lecturgicis Concionis & Cantionis devotè & religiosè intonent &

personent in Nominis diviniſſimi glorificationem & fidei ſalvificæ confeſſionem.

Vos fidos Eccleſiarum Gubernatores Deus exſuſcitavit ex Chryſoſtomi aureo ore (in Pſal. 43. Joh. 6.) Tubis ſimiles, quorum clangore muri Jericho corruerunt. Facit enim veſtra in obeūdo ſancto munere, ad quod vocati & evecti eſtis, Sedulitas, ne Eccleſiæ Romanæ doctrina, multis licet potentum propugnaculis, ceu muris altiffimis, circumvallata vigeat, led ut ſanctiſſimo illo clangore Evangelicæ Concionis & Cantionis everſis doctrinæ pontificiæ fulcimentis, tanquam muris Jerichunticis dirutis, Eccleſiæ Romanæ corruptelæ, abuſus erroresq; jam omnium oculis pateant. Inenarrabile hoc Dei beneficium eſt, quod in Saxonia & ſuperiori & inferiori, Barbariei Errorum & Religionis tenebris diſcuſſis, & pontificiæ ſervitutis jugo illo ferreo excuſſo, tot veſtras collegiatas Eccleſias in libertatem Chriſtianam feliciter aſſeruerit; in quibus merito vos veræ ac ſinceræ Religionis aſſertores & vindices atq; Leſturgicæ Xyſtarchos ἐργοδιώκτας probatis conſtantiffimos & munificentiſſimos. Nec enim tantum modo *Constantinum*, *Theodoſium*, *Flavianum* aliosq; exprimitis æmulâ Leſturgicæ functionis ledulitate, verum etiã erga Deum, & personas ac res ſacras magna libertatis propenſione: atq; ut verbi divini interpretes fidiffimos, Chriſtiq; præcones diſertiſſimos, ita etiam Cantores, qui ſacras Leſturgodiæ vices præſtant, liberaliter fovetis & in magno habetis precio.

Vos itaq; Chriſtianæ Leſturgicæ obſtriectos & juratos propugnatores arbitror eſſe digniſſimos, quorū Patrocinio tutò

credatur hoc *Leitur*gicū Syntagmatis Musici opusculū, quod eo maximè indiget his præsertim temporibus, in quibus cū Concio tūm Cātio *Leitur*giæ tot undiq; habet infensissimos hostes, qui nihil non tentatum relinquūt, quò vel per violentos ἀμύσσης cōcreditū *Leitur*giæ, in primis Organicæ, thesaurum Ecclesiæ eripiant ac supprimant, vel per virulentos κακομύσσης corrumpunt ac depravent, plenis superstitione errore concionibus obtrusis.

Et certè tot testimonijs de vestro erga *Leitur*gicos ministros affectu palàm editis, me quoq; in spem optimam de vestro mei *Leitur*gici Syntagmatis patrociniò & præsidio concipiendam adduxistis & invitastis.

Quamobrem erga tàm magnificos & fidissimos *Leitur*godicæ Patronos grati animi mei indicium, cū aliud dandi desit copia, pagellas hæc Syntagmatis Musici primarias & *Leitur*gicas, velut publicum gratæ prædicationis testimonium, in publico famæ teatro & fano suspendere, & simul eas vestræ tutelæ commendare, volui.

Quod ut cum pace vestra fiat, qua par est, animi submissione contendere non desino. Pro tàm eximio vestri præsidij & patrocinijs officio & beneficio cū nihil, nisi votum rependendum suppetat, omnium Moderatorem, Agonothetam Patrem, Xystarchum Filium & Epistaten Spiritū S. precibus oro devotis, ut conatus, pro Religione & reb. sacris suscipiendos, feliciter secūdet, exercitia Religionis salva & integra conservet, utq; illius gratia & ductu, vos indefesso studio, infracta constātia, & invicta pietate spaciū vobis propositū decurrētes,

Læturgiæ functionis dignitatem propugnetis, intentionis utilitatem propagetis, functionis sedulitatem Ecclesiæ per manus tradatis, atq; conjunctas Læturgicas cùm Concionis adversùs Pfallianos, Prodicianos Messalianos, tùm Cantionis adversùs ineptè murmurantes, vel hypocritico gutture boantes, & contra Organorum & Chororum vastatores & destructores, qua decet, officij fide, strenuè astruatis.

Quod ratum firmumq; esse jubeat Religionis autor & auctor, dator & conservator; Is RRsmam & Illustriss. VV. CC. & RRdam VV. DD. in sincera Religione constantē, in tranquilla pace florentem, in longæva felicitate vigentem, clemēter tueatur, muniat, ac roboret in *τρισαγία* cultum gloriosum & Ecclesiæ augmentum salvificum, per *CHRISTUM IMMANUELEM AMEN.*

Gvelferbyti Anno Christi

IVDICIVM Instans plos non terreat:
eCCe Venlo Cltò Cltò; ònVnC MI ChrIste.

Mihi Patria Cælum.

DE MUSICA SACRA ET ECCLESIASTICA.

I. Membrum.

ΔΙΑΝΟΙΑ

five

Discursus,

De

MUSICA CHORALI

sive

PSALMODIA veterum Sacra.

CAPUT I.

DE PSALMODIA CHORALI à Davide & Salomone instituta, & quæ post, à veteri Aegyptiorum diversissima, in Ecclesiarum Græcarum Latinarumquè Choris recepta est.

PLANA & vetus aliàs dicta, quæ in suis Notis æqualem servat mensuram, sine prolationis incremento & decremento, CHORALIS scilicet MUSICA, à CHORIS, ubi plurimum exercetur, denominationem habet, & publicam in Ecclesia Psalmos & hymnos decantandi consuetudinem indicat, cum in Veteri Testamento à Mose, Davide, & Salomone institutam, tum in Novo à Christianis receptam & frequentatam.

Primus constituisse Cantores DAVID legitur, qui Asapho, Idithum, Heman & reliquis ministerium canendi ad Arcam & Tabernaculum Dei mandavit, ut expressè scriptum est. 1. Paral. 15. & 16. & 25. atq; 2. Paral. 5. ubi Salomonem quoque patris sanctionem confirmasse indicatur, ut Cantores,

B

-qui

qui sub Afapho, Heman & Idithum erant, concinerent stantes ad orientalem Altaris plagam. Unde & Athanasius in synopsi Sacrae Scripturae ait: David primus spiritum psallendi accepit, primusq; Psalmos composuit & scripsit, & praedictos Psalmistas ipse ex Sacerdotibus selegit ac instituit; Stationem quoq; locorum illis & ordinem melodiae, ac tempus psallendi matutinum & vespertinum determinavit, & ita ordinavit, ut alij aperto, alij clauso Tabernaculo; alij à dextris, alij à sinistris starent, atq; ita Deo psallerent, laudémq; ac hymnum voce canerent, quidam verò confessionem ac laudem praluderent, &c.

Ea per Choros canendi consuetudo post ea, ut Christianis dignissima, sic etiam est nata in Ecclesia (unde Christianorum nomen prodijt, Act. 11.) Antiochena, quae post eam, quae in Samaria collecta, & illam, quae Caesarea plantata est, proxima fuit colonia, ex Ecclesia Hierosolymitana deducta. Quomodo in ea Flavianus & Diodorus, viri pijs & orthodoxi, primum instituerint morem Davidicos Psalmos duobus in Choris decantandi, memorat Theodoretus lib. 2. Eccl. hist. cap. 24. Admirabile hoc, inquit, par piorum virorum Flavianus & Diodorus, Sacerdotalis functionis ius nondum consecuti; cum populo conversabantur, dieq; ac noctu instigabant omnes ad pietatis fervorem. Hi primi, in duas partes divisus cœtibus Psalmos accinentium, instituerunt alternis Davidicam Melodiam decantare; quod cum Antiochia captum esset, pervagatum usquequaq; est, & ad fines orbis terrarum pervenit.

Tempus, quoid factum fuerit, à Suida annotatur, qui explicans vocem χορός ita scribit: χορός ἐστὶ τὸ σύστημα τῶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀδόντων. διηρήθησαν δὲ οἱ χοροὶ τῶ ἐκκλησιῶν εἰς δύο μέγῃ ἐπὶ Κωνσταντίνῃ ἢ Κωνσταντίνῃ τῷ μεγάλῃ ἢ Φλαβιανῷ Ἐπισκόπῳ Αντιοχείας, διχῆ τὰς Δαβιδικὰς ψαλμοὺς οἰδοντες ὅπερ ἐν Αντιοχείᾳ πρῶτον ἀρχαῖοι εἰς πάντα ἀεικλήθη τῆς οὐκ ἐπιβλήτης τὰ πέρατα. Hoc est: CHORVS est congregatio simul canentium in Ecclesia. Divisi autem sunt Chori Ecclesiarum in duos ordines sub Constantio, filio Constantini Magni, à Flaviano Episcopo Antiochie, ita ut alternis Davidicos Psalmos concinerent. Quod quidem cum Antiochia primò captum esset fieri, in omnes mundi terminos transit.

Annumerat autem Chronologia Constantij imperio annum à Christo nato 342. Vnde tam vetusti supputantur Chori Musici, ut ultra mille ducentos annos duraverint. Polydorus descriptionem Chori recenset lib. 6. de rer. inv. c. 2. Chorus multorum vocibus constat, ita ut ex pluribus una reddatur, fiatq; concertus ex dissonis: auctor Seneca & Macrobius. Chorum ἀπὸ τῶν χαρᾶς, id est, leticia dici autumat Plato lib. 2. de Legibus.

Psalmodia vetustioris, tempore Galieni, anno Christi 260 imperantis, à Nepote Aegypti Episcopo instituta, meminit Eusebius lib. 7. cap. 22. In alijs, inquiens, multis (excepto videlicet errore de mille annis, quibus Chiliastarum haeresis initium dedit Niceph. lib. 6. cap. 21.) Nepotem laudo ac diligo, cum propter fidem, sedulitatemq; & exercitium in Scripturis, tum propter multam ipsius Psalmodiam, quâ etiamnum multi ex Fratribus delectantur. Sed diversa fuit ab Antiochena ista psallendi ratio in Aegypto, ubi unus apud Aegyptios Fratres, Psalmos cantabat, reliquis sedentibus, & attentè taciteq; auscultantibus, quam consuetudinem describens Cassianus lib. 2. cap. 10. Cum solennitates, inquit, quas illi Synaxes vocant, celebraturi Fratres in Aegypto conveniunt, tantum à cunctis silentium præbetur, ut cum in unum tam innumerosa Fratrum multitudo conveniat, præter illum, qui consurgens Psalmum decantat in medio, nullus hominum penitus adesse credatur. In Aegyptiorum etiam Psalmodijs monophonis usitatum fuit, ut Psalmos δεξαλεγειᾶ S. Trinitatis concluderent, teste Cassiano libro dicto cap. 9. Illud etiam, inquit, in hac provincia vidimus, ut uno cantante, in clausula Psalmi omnes astantes concinant cum clamore: Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto: nusquam in toto Oriente audivimus, sed cum omnium silentio ab eo, qui cantat, finito Psalmo orationem succedere. Hanc verò glorificationem Trinitatis tantummodo solere Antiphonâ terminari. Hæc Cassianus.

Ceterum in gratiam Antiochena Psalmodia CHORALIS templa seu Oratoria sub pijs Imperatoribus Constantino, Theodosio, & alijs ita adificarunt, ut CHORO, in quo psallentes starent, peculiaris locus assignaretur. Eusebius enim in Panegyrica oratione, quam lib. 10. hist. Eccl. cap. 4. de templorum adificatione & inauguratione, Paulino, Tyrionum Episcopo, dedicat, ita inter alia structuram templorum describit: Quapropter CHORVM hunc multò ma-

jorem complexus, externum ambitum muro munivit, ut tutamen esset operis uniuersi: Deinde vestibulum magnum & in sublime ad Solis usq. radios erectum, extendit, ita, ut etiam illis, qui procul extra sacros muros consistunt, conspiciunt illorum, quæ intra eos sunt, aspectum exhibeat.

De usu Psalmodarum, etiam nocte usitatarum, Clericis Ecclesia Neocæsariensis consueto, Basilius Magnus commemorat, inquit: *Ἐκ νυκτὸς ᾧ ὁ ἱερεὺς πρὸς ἡμῖν ὁ λαὸς ἐπὶ τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς &c. id est: De nocte populus consurgens antelucano tempore domum precationis petit, inq. labore & tribulatione, ac lacrymis indefinentibus, facta ad Deum confessione: tandem ab oratione surgentes ad Psalmodiam instituntur. Et nunc quidem in duas partes diuisi, alternis succinentes psallunt: καὶ νῦν μὲν διὰ τῆς διανοίας ἐν τῆς ἀλλήλων ἀλήλοις, atque ex eo simul eloquiorum Dei exercitationem ac meditationem corroborant, & cordibus suis attentionem, & rejectis vanis cogitationibus, mentis soliditatem suppeditant. Deinde uni ex ipsis hoc munus dato, ut, quod canendum est, prior exordiat, reliqui succinunt, atq. ita Psalmodia varietate, precibusq. subinde intersertis, noctem superant: Illucescente iam die pariter omnes velut ore ac corde uno, confessionis psalmum Domino offerunt, ac suis quisq. verbis respicientiam profitentur. Hactenus Basil.*

Sic ab Asiaticis, Africanis, Aegyptijs & Europæis Græcis Ecclesijs eadem psallendi consuetudo in Latinas & Italicas transit, secundum Sibyllinum oraculum: *ἐξ ἰαίδος γαίης σοφὸν ἰσραὴλ ἰταλῆσιν.* Ac in fasciculo temporum legitur Pontianus, Episcopus in Romana Ecclesia, statuisse, ut Psalmi per dies noctesq. in omnibus Ecclesijs canerentur. Etiam Ethnicus, Plinius secundus, libro Epistolarum decimo ad Traianum Imperatorem, de Christianorum Psalmodyis ita scribit: *Christiani soliti sunt stato die ante lucem convenire, carmenq. Christo quasi Deo dicere secum invicem. Et quomodo Mediolani ac alibi Psalmodarum consuetudo cæperit & frequentata fuerit, usus & vis Ecclesiastica Psalmodia infra pluribus commonstrabit, cap. 9.*

CAPUT II.

De Veterum in Psalmodijs modulatione, ejusdem
 fine, vario Ecclesiasticè canendi genere; atq; de ritu in
 Psalmis Graduum connotato.

Melodia & vocum modulatio qualis apud Vete-
 res in usu fuerit, non satis certò constat, præterquam quòd Isidorus in
 libro de divinis officijs annotat: Primitus Ecclesiam ita psallere so-
 litam, ut modico flexu vocis Psalmos modularetur, ita (quod ipsum etiam de A-
 lexandrino Episcopo, Athanasio sibi dictum commemorat Augustinus, lib. con-
 fess: 10. cap. 33.) ut psallens pronuncianti vicinior esset, quàm canenti. Addit
 ibidem rationem adhibita Musices, inquit: Propter carnales (quales nos
 omnes fateamur oportet) non propter spirituales, in Ecclesia consuetudo canen-
 di est instituta, ut qui verbis non compunguntur, suavitate modulaminis mo-
 veantur.

Porro quomodo distinguant Patres inter Psalmum, Canticum seu Oden,
 Hymnum, Canticum Psalmi, & Psalmum Cantici &c. disertè explicabit Theo-
 ria Organices, cap. 9. ex Basilio in Psalmi 29. expositione; & ex Hilario in pro-
 logo Psalmorum: Vbi idem addit: His quatuor Musice artis generibus com-
 petentes singulis quibusq; Psalmis superscriptiones sunt coaptatae.

Hymnum, cuius mentio facta est in distinctione Patrum, definit ἐξή-
 γνησιν sive Explanatio Laturgodie Matutina & Vespertina, in membro huius
 Partis tertio. Sic autem distinctas illas species Patrum quàm brevissimè nu-
 merare licebit, ut sit:

Primò Psalmus, quem canit Organon.

Deinde Ode, qua siletur.

Postea Ode Psalmi, seu, quod idem, Psalmus Odes, vel Cantici, qui
 ad Musicum Organon voce humana concinitur.

Novissimè Hymnus, qui voce humana, remoto Organo, personat.

Melodiam autem Veterum, in Psalmodijs peculiariter observandam, in-
 nuere videtur inscriptio Psalmorum, qui dicitur שירי המעלות Schire Ham-
 maaloth,

maaloth, Carmina graduum seu ascensionum; licet eam ἱμνῶνα Φῆν ad Psalmorum sententiam & doctrinam pleriq; interpretes cum Patribus referant.

Augustinus referens ad cordis ascensiones è valle plorationis, ita commentatur: Est mons, quo ascendimus, spiritualis quaedam celsitudo: Et quis est iste mons, quo ascendimus, nisi Dominus noster Iesus Christus? vide Doct. Mart. Lutherum in Psal. 121. Levavi oculos meos ad Montes: Christus est locus, tempus & omnes circumstantiæ, quæ requiruntur ad orationem, & sic ad cantationem & omnes locos Theologicos. Ascensiones enim sicut Montes & Benedictiones, & Salutes, & Egressiones Christo attribuuntur in plurali fæminino abstracto, quia Ebraei carent neutro genere, idè eius loco utuntur fæminino plurali נָאֵר' עֲזָרָהּ, ne dubitarem de ulla residua parte salutis, sed ut omnia ὑπερπερισσῶς haberemus in Christo. Iohan. 10. Idè Ascensiones sunt superlativorum loco, quæ ultra, supra & extra omnem captum rationis humana transcendunt, quæ oculis non vidit, auris non audivit, & in cor hominis nunquam ascenderunt, 1. Cor. 2. Das heissen מעלות ascensiones: ברכות benedictiones: מושעות salutes: יציאות egressiones: intantum (ut Bernhardus cecinit) quod Christi sanguis tam preciosus fuerit, ut una guttula suffecisset ad totum genus humanum redimendum, nedum totus sanguis: ita ὑπερπερισσῶς sumus salvati propter superabundantiam pretiositatis sanguinis eius. A quo non abludit Pauli illud ad Ephes. 4. Qui descendit in infima loca terræ, superascendit omnes Cælos, thronos, Majestates.

Basilij hæc est sententia: Cantica Graduum iuxta historiam quidem de ascensu è Babylone loquuntur, secundum anagogen verò eos Psalmos de ascensu ad virtutem protulerunt.

Athanasius, & Nazianzenus, Cyrillus & Hilarius allegoricè interpretantur de his, qui virtutis studio profecerunt, quibus singularis est felicitatis progressus ad resonanda hæc quindecim graduum carmina. Hilarius prolixius dilucidiusq; rem sic explicat: Princeps Sacerdotum, Dominus noster Iesus Christus, ingressus cælos, sedens ad dexteram æterni Patris, orans ad Patrem, ut, ubi ille esset, nos quoq; essemus, qui & excitavit & collocavit nos in cælestibus. Ille jam per Prophetam monuerat, quibus modis, quibusq; vitæ operationibus ascendi posset ad sese: Sed per Esaiam ita ait: Lavamini, mundi estote, au-
ferte

ferte nequitijs ab animis vestris, è conspectu oculorum meorum, desinite à malitijs vestris, discite bonum facere, exquirite iudicium, eripite injuriam accipientem, iudicate pupillo, & iustificate viduam, & venite disputemus, dicit Dominus Omnipotens. Hi sunt igitur gradus perfecti illius, aeterniq; Templi, quo Princeps Sacerdotum, facta per sanguinem suum peccatorum nostrorum purificatione, transcendit. Hæc Hilarius.

Vatablus quindecim Psalmos, centesimum decimum nonum ordine sequentes, hoc titula insignitos putat, quod post ascensum vel reditum ex Babylonia fuerint decantati.

Tremellius & Iunius ἐχορνὴν quandam, id est, eminentiam & excellentiam volunt indicatam, quod instar gemmarum emineant maxime, & cum brevitate, tum consolationum suavitate, nec non verborum amaritate cæteris facile possint præferri; siquidem reddiderunt carmina excellentissima.

Paulus Fagius interpretatur Canticum conclusionis, quod in fine sacerdotum, ante dimissionem cætus ut plurimum recitatum fuerit: quandoquidem verbum עֲלָה alah idem nonnunquam est Hebræis, quod finire seu evanescere.

Iudei nugantur prædici futuram gentis suæ liberationem, ubi Messia exhibitio in Iudæa ascensuri, & Psalmos hosce triumphanti voce, aliquando scilicet, sint recitaturi.

Rabbi David Kimhi appellationem inde fuisse sumtam arbitratur, quod in monte domus Dei per quindecim gradus à mansionem muliercularum ascendendum fuit, ad locum, quo viri congregabantur, & singulis gradibus singulos graduum psalmos fuisse destinatos.

Chaldæus Paraphrastes vertit Canticum, quod dictum est super gradibus vel ascensionibus abyssi. De abyssò autem fabulantur Iudæi, eam in fundamentis domus sacrae struendis ita ascendisse, ut metus fuerit, ne orbem universum inundaret: Achitophelem itaq; eam, per Schemhamphoras cohibitam, ad quindecim usq; gradus restrinxisse.

Sunt tamen alij, qui ad concentum Musicum referunt, & existimant sublimiori voce istos Psalmos fuisse decantatos: Alij in loco CHORI Hierosolymitani editiore concini solitos arbiurantur: Inter quos LUTHERVS cum LYRANO, & editiorem locum, & elatiorem vocem in inscriptione ista indicari

dicari existimant. Et Rabbi Abenezra certum Melodiæ genus opinatur fuisse, sive celebris cuiusdam carminis principium, cuius tonum hæc Psalmodia expresserit.

CAPUT III.

De fructibus Psalmodiæ in genere, Legi, & disciplinæ devotè ac modestè psallendi conjunctis; atq; hîc μετάβασις sive transitio, ad Psalmodiæ efficaciam & usus, & alteram potissimam διανοίας partem.

Quam pulcherrimi aut em fructus sint Psalmodiarum, Iustinus enarrat; ἡδύνα γ' ἡ ψαλμωδία τὴν ψυχὴν πρὸς θεόν τε πόθον &c. id est, 1. Psalmorum cantio excitat animum ad fervens desiderium eius, quod in carminibus desiderabile est.

2. Consopit affectiones, quæ ex carne oboriuntur.

3. Discutit improbas cogitationes, quæ ab invisibilibus hostibus nobis inspirantur.

4. Instigat animam, ut fructus divinorum bonorum ferat.

5. Generosos certatores in pietate perficit ad patientiam in rebus adversis.

6. Omnium in vita dolorum medela est pijs.

7. Gladium Spiritus Paulus nuncupat, quando contra invisibiles hostes armis instruit pietatis milites: ῥῆμα γ' ἐστὶ θεῶν, τὸ καὶ ἐν θυμῷ μόνον, καὶ ἀδῶ μόνον, καὶ ἀνεκπροῦ μόνον. Nam Verbum Dei est, sive mente cogitetur, sive canatur, sive pulsū edatur.

8. Demonum est ἀπελατικόν, sive depulsio.

9. Perficiunt animam in virtutibus pietatis ea, quæ ex cantionibus Ecclesiasticis adhibentur pijs. Hæc Iustinus.

Duplicem quoq; fructum Psalmodiarum in Ecclesia esse: nempe quod psallentes, dum verba divina loquuntur, Deum in corde suscipiant; & eiusmodi cantibus in Deum devotio accendatur: innuit Papa Iohannes XXII. Ex-

travag. com. de vit. & honest. cler. his verbis. Dulcis omnino sonus in ore psallentium resonat, cum Deum corde suscipiunt, dum loquuntur verbis: in ipsum quoque cantibus devotionem accendunt. Inde etenim in Ecclesiis Dei Psalmodia cantanda precipitur, ut fidelium devotio excitetur: in hoc nocturnum diurnumque officium, & missarum celebritates assidue clero ac populo sub maturo tempore, distinctaque gradatione cantantur; ut eadem distinctione collibeant, & maturitate delectent. Vbi simul docet Pontifex huic fini potissimum Psalmodias in Ecclesiam introductas & receptas esse, ut devotio in Deum accendatur & exuscitetur.

Vt autem Psalmodia, Spiritus Sancti operante gratia, suam excitet virtutem in animis, necessum est, verum, Deoque gratum psallendi modum observari. Et de eo in quarta Synodo Carthaginensi Psalmodis & Cantoribus preceptum fuit in hanc sententiam: Vide, ut, quod ore cantas, corde credas, & quod corde credis, operibus comprobes. Etiam cantantes & psallentes in cordibus Domino requirit Apostolus Ephes. 5. Quem locum ubi Hieron. lib. 3. comment. ad cap. 5. Ephes. explicat, sic cantores alloquitur: Audiant ij, quibus psallendi in Ecclesia officium est, Deo non voce sed corde canendum: Audiantur cantica in timore, in operibus, in scientia scripturarum &c. Idem Hieronymi preceptum ascribitur in Iure Canonico, distinctione XCII. capitulo. Cantantes, &c. Vbi glossa duos adjecit versiculos:

Non vox, sed votum; non chordula Musica, sed cor;
Non clamans, sed amans cantat in aure Dei.

Et Chrysostomus in sermone de Davidicis canticis: Incinamus, inquit, anima, à Diabolo, aut carnis nefarijs suggestionibus perturbata, cum alijs sacrarum Literarum scriptis etiam Davidica, & ita ut os canendo mentem erudiat: neque enim tenue illud, & exiguum videri debet; siquidem cum linguam ad cantum instruimus, pudebit animam, vel contraria alioquin sentientem, non saltem canentem illa imitari.

Atque in Ecclesia ne quid leviter & lascive, sed omnia graviter & decenter, sub cantu fierent, sedulo cautum fuit atque à canentibus & attendentibus summam verecundiam & modestiam præstitam fuisse legitur. Nam doctæ

Sanctorum patrum decrevit auctoritas (inquit Iohannes XXII. Pont. Max. in d. Extravag. com. de vita & hon. cler. in princ.) ut in divina laudis officijs, qua debite servitutis obsequio exhibentur, cunctorum mens vigilet, sermo non cespitet, & modesta psallentium gravitas placida modulatione decantet. nam in ore eorum dulcis resonabat sonus. In qua epistola decretali graviter reprehendit Pontifex illos cantores, qui contra honestatem clericalem, in melodijs suis nimis lasciviebant, atq; ut in posterum abstineant à levitate eiusmodi, sub pœna interminatur. Nec enim in tragædorum modum guttur & fauces dulci medicamine leniendæ sunt, ut in Ecclesia theatrales modi audiantur, & cantica. inquit Hieron. d. c. cantantes dist. 92. Quanti item apud Veteres fuerit Pauli regula, de capite velando, 1. Corinth. II. tradita, apparet ex libro, quem Tertullianus, antiquissimus scriptor Ecclesiasticus, integrum scripsit: de vela. virg. in quo inter alia multis rationibus probat, inhonestum esse virginibus, si inter Psalmos, vel in quacung; Dei mentione relectæ sint: Quantam castigationem, inquit, merebuntur illæ, quæ inter Psalmos, vel in quacung; Dei mentione relectæ perseverant? Meritòne etiam in oratione ipsa facilimè simbriam, aut villum, aut quodlibet filum cerebro superponunt, & tectas se opinantur? Tanti caput suum metiuntur.

Atq; ita Choralis Musica, ex Ecclesiastica Psalmodia nata, & in Veteris & Novi Testamenti Ecclesijs introducta per Choros canendi ratio, eius deniq; Melodia, distincta modulandi varietas, multiplex fructus, devotè canendi modus & quæ eam dignati fuerunt, disciplina & reverentia, hæctenus discursu cognosci potuit: Nunc penitiùs discurrendum est in amplum campum frequentissimi usus, qui Musicam Choralem, Spiritus Sancti motu plenam, Deo gratam, Ecclesiæ necessariam, pÿs q; animis utilem abundè probabit.

CAPUT. IV.

De Psalmodiæ suavitate & gravitate pathetica, à Melopœis attemperata ad voces, modosq; Musicos, non inutiliter inventos.

Inpri-

Nprimis nunc attendatur CHORALIS Musica gravis suavitas, & suavis gravitas, vivam continens Suave caelestis medullam. Eamq̄, certè Autores non sine Spiritus Sancti instinctu ac prapulsu promere & exprimere intenderunt, tam actiuosa pronunciatione vocum singularum, & syllabarum tam mirâ prosodiâ, idq̄, non cum assidua uouoouia, sed cum flexibili, variaq̄, æquabilitate, & æquabili varietate; qua, dum voces ita sonant, ut à motu animi sunt pulsa, vox animi piè & attentè affecti, interpret & nuncia coram Deo, Angelis & Ecclesia in oratoriis palàm redditur: Vt vox, os, & lingua confitens ad salutem, cum mente & corde credente ad iusticiam, (Rom. 10.) in deuota HYMNOLOGIAE exercitio audiantur amicè concertare, sibiq̄, mutuam dare palmam: Quemadmodum enim Poëta nequaquam carminis genere quolibet, quamlibet materiam exprimunt: quod monet Horatius (in arte poëtica)

- Versibus exponi tragicis res Comica non vult.

Et Ovidius:

Callimachi numeris non est dicendus Achilles;
Cydippe non est oris, Homere, tui:

Ita Melopæi, siue condendæ melodiæ artifices, pro rerum & verborum diuersitate, Modos & notularum applicationes discretè variaverunt. Nam certè artificiosissimi instar Apellis fideli & cauto penicillo loquentium Notarum, modorumq̄, colore vivam sacra eloquentiæ effigiem cum sanguine & succo verborum, cum nervis thorisq̄, sententiarum perspicuè ac evidentè representare videtur ψυχορϖωδὸς & flexanima CHORALIS Melodia, materiæ diuersitati diuersos motus modis diuersis attemperans: Etenim in miseratione, flebilem vocem ex corde coarctato; in metu, hesitantem sonum ex corde punctim constricto; in voluptate & læticia spirituali, effusum, hilaratumq̄, vocum genus ex corde dilatato; in dolore deniq̄, siue commiseratione, grave quiddam, & imo pressum, ac sono obductum, ex corde exastuante & indignante accinit textui. Vnde CHORALIS Melodia eloquiorum Dei singulorum attentionem auribus, meditationem mentibus, affectionem solidamq̄, deuotionem

cordibus exsuscitat ac suppeditat longè efficacius Demodoci citharà, quæ tacta in convivio Alcinoi Ducis, Ulyssi lacrymas extorsit, & absterfit deposita. Homer. Odysf. 8.

Ceterum in condendis Melodijs, & aptandis Musicorum modis occupatos multos, Ecclesiarum Scholarumq; celebravit historia.

IOHANNES DAMASCENVS Theologus, qui ex Scriba Imperatoris factus est Monachus Damasci, circa ann. Christi 725. unà cum Cosma Mayumensi Episcopo & Theophane fratre Theodori Graptorum Episcopi, MELODI sive CANTORES sunt cognominati, eò quod Melodijs comprehendissent eas cantilenas, quas decretum in Ecclesijs Christianorum cani iubet. Canticorum certè canones Ioannis & Cosma hætenus fuerunt incomparabiles. (Suidas & Cedrenus.) Idem Damascenus Characteres excogitavit, quibus intervalla ascendendi & descendendi exprimentibus, Psalmodia cantilena Choralis, qua tum in Ecclesia locum habebat sola, & scriberetur & caneretur. (Ioseph. Zarlinus.)

Quinam verò & quales hi fuerint characteres, conjecturare difficile, imò impossibile est. Sanè huius modi fuisse, qualibus nos nunc communiter utimur, nemo mihi facile persuaserit. Nam nec eos admodum vetustos; nec semper & constantè usurpatos esse, argumento est vetus quoddam Missale, quod extat in illustri Bibliotheca Guelphica, qua est VVolfserbuti. Per scriptum id est eleganter & artificiosè, in puro & mundo pergameno, anno, ut frontispicium libri perhibet, nongentesimo decimo quinto; sed quia id ab aliena manu est, conjecturam caperem multò etiam antea scriptum fuisse. Vt verò cuilibet pateat scriptura & characteres illius libri quales sint, exempla ad vivum expressa exhibemus, unum atq; alterum.

Rorate celi desuper enubes pluant in
 firmam aperiantur terra & germinet
 saluatorem. Celi enarrant gloriam dei &
 opera manuum eius adnuntiant firmamentum

degentes, aliâ melodiâ uti in canendis Psalmis, quàm quos Germania habet : ijsdem tamen uti accentibus. Et sanè accentus in canendo non attendere, vel id argumento est, quod aliter diebus festis majoribus, aliter minoribus canant, nec mutant accentus. Imò omnem planè accentuum rationem Iudais incognitam nunc temporis esse patet ex eo, quod nesciant quamobrem in Decalogo quælibet vox duplici signetur accentu. Non igitur opera pretium esse putavi plura de accentibus tradere, quæ quisq; ex Schindlero, D. Rennemanno, alijsquè Grammaticis libellis petere potest.

Ut verò ad rem redeamus: PIPINVS, Caroli Magni parens, à Pontifice Rex Francorum creatus, Romanorum ritus & cantus in Gallias attulit, anno Dni. 751. (Sigebertus.) CAROLVS Magnus dissonantiâ Ecclesiastici cantus inter Romanos & Gallos offensus, duos clericos Romam misit, ut authenticum cantum à Romanis discerent & Gallos docerent. Per quos primùm Metensis Ecclesia, hinc omnis Gallia ad auctoritatem Romani cantus revocata est, anno Domini 774. Sigebert. & AEmylius lib. 2.

Cum post annos sedecim iterum in psallendo & legendo esset à Romanis etiam in Metensium Ecclesia variatum, CAROLVS per Cantores ab Adriano missos eam dissonantiam correxit, anno Domini 790. opera Pauli Varnefridi, qui ei à sacris erat; (Sigebertus.) Cumq; ex GREGORII instituto quatuor duntaxat Tropi seu Modi, Phrygius, Dorius, Lydius, Mixolydius, quos vulgus Cantorum Tonos Authentos vocat, in usu fuissent; ne Latini ulla ex parte Græcis cederent; Ducem à Comite divisit, quatuor subdititios modos à quatuor primarijs distinxit, Octo Tropos fecit: illos Cantores Plagios, id est, Obliquos nuncupant. Nec alio consilio hoc fecit, quàm ut Ecclesia omnem Scripturæ verborum devotioris ac potentiam congruentibus sonis exprimere posset: & ut scripturæ Concentuum suavitate conspectiores in cœtu Christianorum redderentur. Etiam cum Græci legati Aquisgrani patrijs ceremonijs rem divinam facerent & psallerent, Magnus qui occultè subauscultabat, captus dulcedine cantus, iussit eos numeros excipi. (Aventinus lib. 4. annalium Bojorum & Iacobus Curio, lib. 2. Chronicorum.)

Et ROBERTVS Carnotanus Episcopus doctrina & sanctitate vitæ insignis, multa scripsit & canendi modum in sacris meliusculum reddidit, sub Grego-

Gregorio V. Pontifice & Roberto Gallorum Rege, Magni Hugonis filio.
(Platina.)

Claruit quoque in Italia GVIDO Aretinus sub Conrado II. & Henrico III. Imp. Hic ignotos cantus brevissima omnium via pueros docebat, omnia ad varia instrumenta Musicorum applicans. Sigebertus in Chronicis eum circiter annum Christi MXXIIX. vixisse scribit. Volaterranus lib. 21. De eo sic Cranzius lib. 4. cap. 18. Metropoleos: GVIDO per varias regiones proficiscens corruptam Musicam emendavit & per flexuras articulorum in manibus cantum discernere docuit; Scalam vulgo vocant. HERMANNVS ArchiEpiscopus Hamburgensis & ELVERICVS Osnaburgensis Episcopus eius opera usi sunt. Ex sapphiceis hemistichijs Hymni in memoriam D. Iohannis Baptiste conditi & hodie correcti (Is hymnus ad rauce dinem pellendam olim adhibebatur, cum Ioannes Baptista vox clamantis dictus, clamantium & canentium in cœnobijs tutelaris Deus crederetur pontificia superstitione) sex illas syllabas Musicales VT RE MI FA SOL LA, ingeniosè scribitur desumpsisse:

VT queant laxis REsonare fibris
MIra Baptiste FAmuli tuorum
SOLve polluti LABij reatum
Sancte Iohannes.

Præcipuam autem laudem inter nostri seculi Melopoeos iure sibi vindicat in Germania Ecclesiis gravissimus & suavissimus Lutheranae Citharæ conditor IOANNES VVALTHERVS in Ioan. Friderici & post Mauritiij Ducum Saxon. & Electorum aula Capellæ Magister, cuius in Choralis conatus & studium ex ipsius manuscripto, memorandum occurret in Titulo generali Læturgodia Sionie præfixo.

Sed ad efficaciam & fructum Psalmodia pergamus.

CAPUT

CAPUT V.

De efficacia, & religioso devotoque fructu Psalmodiæ,
quod veritatis divinæ meditatione ac celebratione numerosa, conve-
nientes coram Deo & Angelis erga proximum & adversus
Satanam affectus ubique solenniter
excitet.

*E*rtè in Choralis Musica & Psalmodia Eccle-
siae gratam de Deo famam esse sparsam, devota fidei mens deprehen-
dit: Siquidem sacræ rerum argumenta, veritatis Christianæ
documenta, confessionis de Christo mysteria, & non superstitiosa A-
postolorum martyria, religiosa item supplicis Ecclesiæ vota & suspiria, eaq; omnia
fidei regulæ & canoni tam analogæ, ut ne latum quidem unguem à Prophetico
& Apostolico fundamento recedant, strictis notarum numeris, & certis tractu-
um ambituumq; modis, ad singula verborum & sententiarum pondera librat,
appendit & meditatur, meditandaq; Cantori non oscitanti, excitatoq; auditori,
exhibet.

Verissimum etenim est encomium, quo Musicam Φιλέμυσος illa luscinia,
(Philippum puto Melanchthonem) commendavit: Nihil dulcius, inquit,
est homini non monstroso, quàm doctrina verbis rectè illustrata, quæ bene har-
monijs ad aures atq; animos profertur. Et sensus testantur, tali Musica flecti
animos, tum ad dolores, cum audiunt querelas de nostris delictis, vel lugubres
cantilenas de pœnis: tum verò etiam leniri, cum audiunt dulciores melodias de
Dei misericordia, & accendi ad invocationem.

Et quod de Psalmorum usu in præfatione primi Psalmi scribit Basilus, i-
dem de Musica affirmari potest: Psalmodia enim & Musica Choralis Ecclesiæ
est letitia, tranquillitas animarum, pacis caduceus, qui omnes fluctus & pro-
cellas timoris & affectuum sedare potest: iram enim placat, lasciviam refrenat,
amoris est conciliatrix, dissidentium compositrix, inimicorum reconciliatrix.
Quis enim inimicum, cum quo unam ad Deum emittit vocem, putaverit? Ita-
que charitatem, quæ maximum est bonorum, Psalmodia præstat, ac in unius
consonantiam populum coaptat. Psalmodia Dæmones in fugam conjicit, & An-
gelorum

gelorum auxilia conciliat, securitatem in timoribus nocturnis exhibet, requies est diurnorum laborum, infantium tutela, juvenum præsidium, senum solatium, mulierum ornatus convenientissimus; in solitudine dulce diversorium præbet, forum moderatur; incipientibus institutio, proficientibus augmentum, absolutio, firmamentum, Ecclesiæ vox. Insuper solennitates illustrat, tristitiam, qua ex Deo est, operatur, lacrymas è corde lapideo provocat. Psalmodia est opus Angelorum, τὸ ἁγίων πολιτεύμα, cælestis Hierosolyma gubernatio & societas, spirituale thymiana & suffimentum: O admirabilem Magistri cælestis sapientiam, qui unâ eâdemq; operâ simul & canere, & utilia discere instituit! Hæc cum Basilio.

CAPUT VI.

De Vsu Psalmodiæ *μνημονοδικῶν* ἢ *παιδιδικῶν*, quod institutioni & memoriæ inferviat, orthodoxè adhibita Melodiæ applicatione, quam hæretici corruptelis instillandis malè apponunt, vel abolere conantur.

Etiam cantica & carmina cum propter canticorum brevitatem, tum propter numerosam rotunditatem, veluti succincta quadam apophthegmata, memoriæ facile mandantur, animo diutissimè inherent, & celerrimè succurrunt. Per Choralem etenim, tanquam canalem, mystica sacrorum verborum gratia, vivi instar fluminis, ex ore canentium, auscultantium cordi unanimi influit ac instillatur, & semel recepta, eiusdem Choralis beneficio, memoriæ pristina facile recurrit.

Qua de re pulchrè scribit Basilius: Quoniam Spiritus Sanctus mortale, inquit, genus ad voluptatem proclive, & ad virtutem persuasum difficile, nosq; propterea ad voluptatem proclives sumus, rectam viam contempnere vidit, quid fecit? Melodiæ jucunditatem cælestibus doctrinis immiscuit, ut aurium oblectatione delinèti sermonis utilitatem latenter, & re à nobis non animadversâ susciperemus. Idq; facit more sapientis Medici, qui, pueris medicinas aliquantò austeriores daturus, melle poculum circumlinit, ne nausea bibentibus obrepât; Sic nobis, qui in Spiritualibus verè sumus pueri, hæc apta modulamina Psalmo-

rum offeruntur, ut specie quidem oblectare videantur, re autem verâ nos de divinis mysterijs rectè instruant, mentesq; nostras perpurgent.

Vnde fit, ut ex ijs, qui tardiori præsertim sunt ingenio, non facile quispiam reperitur, qui Apostolicum, seu Propheticum aliquod præceptum, ediscat; Psalmorum verò protinus recordantur: Hos & domi cantant, & foris obmurmurant, & in agro circumferunt, (Sic Basiliius.) atque ut illud Nazianzeni dictum: *μνημονεύσεις τὸν τῆς (χρῆστῆ) μᾶλλον ἢ ἀπνευσέων*, Magis recordandum est huius (Christi) quàm respirandum: contemplantur & observent, Musica suppeditat argumentum & recordationem.

Augustinus idem hoc comprobat, cum beatam & sanctam vitam prædicat, qui inter labores Psalmos & cantica divina cantillant: An ignoramus, inquit, Opifces, quibus vanitatibus, & plerumq; turpitudinibus theatricarum fabularum donent corda & linguas, cum manus ab opere non recedant? Quid ergo impedit servum Dei manibus operantem, in Lege Domini meditari, & psallere nomini Domini altissimi? Cantica enim divina cantare & manibus operantes facile possunt, & ipsum laborem tanquam divino celestinate consolari. (August: de opere Monachorum cap. 17.)

Animadverterunt hoc Veteres; ideoq; non solum in Ecclesie congressibus Psalmos decantarunt, sed eosdem etiam tenera ætatis pueris juxta ac puellis instillarunt. Quòd in Scholis Præceptores & Pædagogi Psalmos inculcarint pueris, id ex vita Gregorij Agrigentini apud Metaphrasten clarum est.

Etsi fuerunt heretici, qui corruptelarum tetraarum virus obtexerunt Melodie suavitate, quòd crassos errores ex hymnis depravatis imbiberent animi: tamen divinitus excitati orthodoxi à superstizioso vanoq; cultu vindicarunt Ecclesia cantus, & ad veram Dei ter Sancti agnitionem ac laudem adhibuerunt, non secus atq; in aures & armillas, Aegyptiorum spolia, quibus illi superbè & superstitosè abusi fuerant, in veriorem Sanctuarij usum religiosè conferre didicerant Israëlita. De quo simili Niceph. lib. 10. cap. 26, & August. lib. 2. de Christiana doctrina. cap. 40.

Sic Harmonius Syrus, magni illius Ephraimi discipulus, patrijs vocibus legitimis modis, Musicisq; numeris inclusis, ordine circulari eas cani instituit, ut patriam

patriam heresin lyricis modulis aspergeret, quibus multi ex Syris propter verborum venustatem & sonorum numeros demulsi paulatim opinionibus Bardesanae patris recipiendis sunt assuefacti. At eâ re cognita Divus Ephraim Harmonij numeros moderatus est: atq; eiusmodi modulis, carminibus Ecclesiastica sententia consonis adjectis, Syris ea canenda dedit. Ex quo tempore huc usq; Syri psallentes non quidem carminibus ipsis, sicuti sunt ab Harmonio prodita, sed sonis tantum eorum utuntur.

Quod verò etiam virgines à primis annis Psalmodias edoctæ fuerint, id ex historia Publicæ, Diaconissæ Antiochena, quæ ludo virginum ibidem præerat Magistra, apud Theodoretum cognoscere licet: lib. 3. cap. 19.

Sic enim liberos suos Christianæ religionis capita facillimè discere, diutissimè retinere, & promptissimè memoriâ reddere posse, persuasum habuerunt.

Quod cum videret Diabolus, Psalmodius piorum suam sibi potentiam infringi, regnumq; devastari, idcirco quovis tempore psallendi exercitium è scholis & templis removere manibus pedibusq; (quod dicitur) obnixè dedit operam.

De Paulo Samosateno legimus, quod Psalmos, qui in gloriam Christi canebantur, divinitatem eius asserentes, nec non Hymnos, ad illorum imitationem à fidelibus compositos, ex Ecclesia sustulerit; in media verò concione populi magno die Paschatis mulierculas subornaverit, quæ de seipsa psallerent, quæ si quis audiret, horrore concuteretur (Euseb. lib. 7. cap. 29.)

Recte itaq; judicat Megalander Lutherus in Epistola ad Senfelium Musicum: Scimus, inquit, Musicam Demonibus etiam invisam & intolerabilem esse. Et planè judico, nec pudet asserere, post THEOLOGIAM esse nullam artem, quæ possit Musica æquari: Nam ipsa sola post Theologiam id præstat, quod alioqui sola Theologia præstat, &c.

CAPUT VII.

De usu Psalmodiæ ἐκκλησιαστικῆ in Encænijis & dedicatione Templorum.

ET sanè ut verum usum Templorum demonstrarent, & ad studium Verbi divini auditores redderent alacriores, Psalmorum oracula non tantum concionibus exposuerunt; sed etiam Psalmodiis iterarunt. Incundum est ex Euseb. lib. 10. histor. Ecc. cap. 4. videre & audire Encæniam Christianorum, qui ad templorum consecrationem sine superstitionis & inanibus ac theatricis pompis celebratam, certos Psalmos adhibuerunt; quibus uni Deo salutem Ecclesiæ commendarunt, & Pios sustentarunt adversus Tyrannorum crudelitatem, atq; Ecclesiam excitarunt, ad ponderandum cum gratitudine tranquillitatem, sub presidio Monarcharum Orthodoxorum, atq; ad serid agnoscendum collectionem & propagationem Ecclesiæ in Novo Testamento. In Encæniorum enim solennitate Christianos hæc verba & Psalmis decantasse, Eusebius & alij memorant:

Psal. 37. Gladium evaginarunt peccatores, intenderunt arcum, ut sagittis petant pauperem & inopem, & occidunt rectos corde; Gladius eorum intret in cor eorum, & arcus illorum confringatur.

Psal. 9. Perijt memoria illorum cum sonitu, & nomen illorum delevisi in seculum, & in seculum seculi.

Psal. 19. Cum in malis essent, clamaverunt, nec erat qui salvos faceret, ad Dominum, nec exaudivit eos. Eripies me de contradictoribus populi, constitues me in caput gentium.

Psal. 20. Illi impegerunt & ceciderunt, nos autem surreximus & erecti sumus.

Psal. 44. Deus, auribus nostris audivimus, Patres nostri annuntiaverunt opus, quod operatus es in diebus eorum, & in diebus antiquis.

Manus tua gentes disperdidit, & plantasti eos, afflixisti populos, & expulisti eos.

Psal. 48. Sicut audivimus, sic vidimus in virtute Dei nostri: Deus fundavit eam in aeternum.

Psal. 84. Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum &c.

Psal. 122. Latatus sum in his qua dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus: Stabunt pedes nostri in atrijs tuis Hierusalem.

CAPUT VIII.

De virtute & fructu Psalmodiæ ἰδοπιονιου, quo decantati textus verba canens, vel auscultans cum compunctione & conversione pro suis usurpat.

Purimum etiam admiranda, omniq; veneratione digna est dignitas Musica Ecclesiastica, praesertim Choralis, cui Spiritus Sanctus tantam inspiravit gratiam & efficaciam, ut tam devotè auscultans, quàm attentè decantans decantata verba ad sese accommodare, eademq; pro suis usurpare non dubitet. Quae enim ab Athanasio de Psalterij dignitate differuntur, de tota Musica Ecclesiae dici possunt: In Musica quippe Ecclesiastica Choralis peculiaris est sermonis character, omnibus hominis cuiusq; affectibus conveniens, qui in Psalmis, Hymnis, Prosis, Responsorijs, Antiphonis & reliquis textibus illud peculiare habet miraculum, quod cuiusq; animi motus, motuumq; immutationes & castigationes depictas, & vivis imaginibus expressas complectitur, ut singulis inde velut ab exemplari desumere atq; intelligere licitum sit, eodemq; modo se formare, qui ibi praescriptus est.

Ex Musica, sacros sermones decantante, affectiones sui animi auditor advertit, & reperit, quam morbo medelam adhibeat: Et proinde in sacris canticis illud miri est, quod, qui psallit, sua se verba in re pietatis suae canere opinatur, & quilibet ita psallit, quasi de se ea ipsa, quae psallit, conscripta essent, & tanquam de seipso sermo fieret, ita mentem suam ad Deum dirigit. Atq; ita fit, ut ea velut praevicator mandati; velut observator audiat, quae ad ipsius indolem actaq; pertinere videantur. Atq; adeo ut is, qui psallit, ex canticis sacris vicem speculi usumque habeat, quo & ibi animi sui motus consideret, & considerando

verbis confiteatur. Nam qui audit sacros cantus, eosq; putat de se loqui, ille aut reprehensus à conscientia compungitur, aut de spe in Deum audiens, deq; retributione credentium non aliter, quam de sua retributione exultat, Deoq; gratias agere incipit &c. & voces Deo quasi suas ac proprias accinit.

In summa quilibet Psalmorum eâ formâ verborum conceptus est à Spiritu Sancto, & ita temperatus, ut in illis motus affectuum nostrorum animadvertamus, omniaq; illa putemus de nobis referri, ac nostramet ipsorum esse. Vnde fit, ut memores nostrorum affectuum, nostra in melius commutemus. Quæ enim in Psalmis canuntur, ea formula nostra & exemplaria esse possunt. Hæc cum Athanasio.

Sic quoq; ipsi quandoq; nobis occinimus & concionamur, quare publicè tantis tempestatibus & calamitatibus obnoxij simus, & privatim quisq; suos patiamur manes. Quod fit in omnibus illis Psalmis, qui impijs & à lege Dei pravaricantibus iram denunciant divinam. Cuius generis est canticum illud, quod Moses moribundus jussu DEI Deuteron. 31. scribit publicè legendum, & à singulis decantandum, ut Israëlitis beneficentiam DEI & ingratum istorum animum testatum faceret; atque ipsimet penarum sensu provocati sibi reatum & culpam, Deo autem omniscientiam & justitiam tribuerent, & DEUM excusantes seipsos accusarent, atq; pœnitundine ducti in melius vitam mutarent. Sic enim legitur de mandato DEI Deuteron. 31. v. 19. Nunc itaq; scribite vobis Canticum istud, quod doceas filios Israël, indendo illud ori ipsorum, ut sit mihi hoc ipsum Canticum loco testis contra filios Israël. Vsum Cantici graviter his inculcat DEUS verbis. v. 21. Erit igitur, cum obvenerint ei mala multa atq; angustia, ut testetur Canticum hoc in faciem eius loco testis (non enim oblivioni tradendum est, quin versetur in ore seminis eius) me cognovisse figmentum eius, quid is sit factururus jam hodie antequam ducam eum in terram quam juramento promisi.

Mosis institutionem exhibet. v. 22. scripsit igitur Moses Canticum istud die illo, quod docuit filios Israel. Et v. 30. Elocutus est itaq; Moses audiente tota congregatione Israël verba cantici huius usq; ad finem eorum. Canticum ipsum extat sequenti capite 32. graviter commendatum, cum comminatione, tum consolatione plenissimum.

CAPUT. IX.

De usu Psalmodiæ ὁσαυτῶν in persecutione pro veritatis oppressæ assertione, ad compungendum Satanam & Tyrannos simul ad animandum pressos, & ad convincendum hæreticos.

Horali quoq; Musica & Psalmodia inspirata est tyrannos & hæreticos percellendi vis maxima. Quo pacto tyrannorum crudelitatem Christiani olim in primitiva Ecclesia adhibitis Psalmorum cantilenis animo magno contempserint, & superaverint, hinc inde historia Ecclesiastica testatur.

Memorable imprimis est, quod Theodoretus lib. 3. hist. Eccl. c. 10. annotavit: Pythius Daphneus coram Apostata Iuliano, futurum expeditionis in Persas eventum expiscante, simulavit se ossibus Babylæ & Martyrum prohiberi, quò minus oracula edat; Eo comperto Iulianus, cum teneret ex antiqua adhuc pietate Martyrum potentiam, ipse quidem inde corpus mortuum transtulit nullum; reliquias autem Martyrum tradidit deportandas Christi cultoribus, qui cupidè in locum venerunt, & arcam plastro imposuerunt, præeuntibus turbis, & choreis & cantibus Davidicam melodiam insonantibus, & singulis membris accinentibus: ex Psal. 96. Confundantur omnes, qui adorant sculptilia. Quo nihil rectius & aptius in Tyrannum & ferventem eius iram dici potuisset. Hac in auribus profani Principis (ut Rufinus lib. 1. cap. 35. commemorat) per sex millia passuum facta exultatione psallebat omnis Ecclesia, ut cælum clamoribus resultaret: Unde & ille in tantam iracundia rabiem deductus est, ut altero die comprehendi Christianos passim & trudi juberet in carcerem, & cruciatibus affici. Rufinus ibidem cap. 36. adjicit historiam de Theodoro juvene, dignam notatu que sic habet: Salvstius Præfectus mandata Tyranni in Christianos exequabatur invitus, minimeq; hanc eius sevitiã approbans, licet gentilis esset: Apprehensum itaq; unum quendam adolescentem, qui primus occurrit, Theodorum nomine, à prima luce usq; ad horam decimam tantâ crudelitate, & tot mu-
tatis

tatis carnificibus torfit, ut nulla atas simile factum meminerit. Cùm tamen ille in equuleo sublimis, & hinc inde lateribus instantè tortore nihil aliud faceret, nisi quòd vultu sereno ac leto Psal. 98. quem pridie omnis Ecclesia cecinerat, iteraret; Cumq; se omni expensâ crudelitate Salustius nihil egisse perspiceret, recepto in carcerem abijssè fertur ad Imperatorem, & monuisse, ne tale aliquid in posterum tentaret; alioquin illis hoc gloria, Imperatori ignominia futurum.

Addit Ruffinus, se cum juvenem postea Antiochia vidisse, atq; interrogasse, num cruciatus tormentorum sensisset: illum autem respondisse: se quidem dolores parùm admodum sensisse, adst itisse autem sibi quendam juvenem, qui sudanti sibi candidissimo linteo & sudores abstergeret, & aquam frigidam frequenter infunderet, & ita se esse delectatum, ut tunc maestior factus sit, cùm è tortura deponeretur. Meminit eiusdem historia Augustinus lib. 18. de civitate Dei cap. 52.

Majore admiratione digna est Publica fœmina virilis & rara fortitudo, quam ex Psalmis Davidicis hausit & probavit.

Erat Iuliani Apostata temporibus Publica, nobilissima fœmina, & celeberrima propter egregiam virtutem suam. Hac cùm in Ecclesia Antiochena Diaconissa officio fideliter fungeretur, habebat secum cœtum virginum, castitatem vite professarum, semperq; celebrabat Deum creatorem ac Servatorem. Prætereunte vero Imperatore altiùs carmen commune modulabantur, contemptui nimirum & risui habentes furias illius. Accinebant autem potissimum ea, quibus simulacrorum infirmitas incessitur, cumq; Davide ex Psal. 115. insonabant: Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum humanarum: Et narratione, quàm nihil sentirent, absolutâ addebant: Similes ijs fiunt, qui faciunt ea, universi illis freti. His Iulianus cum summo dolore auditis, imperat illis, ut se prætereunte sileant. Publica verò parvi pendens leges & minas illius, majore cum cura Choros instituit, iussitq; ut veniente illo canerent Psal. 67: Exurgat Deus, & dissipentur inimici eius. At Iulianus graviter ferens, adduci ad se imperavit Magistram, & conspectâ anu venerabilis senectæ, neq; misericordiâ canorum motus, neq; honore habito virtuti ipsius, jubet unum de satellitibus utramq; ei genam alapis affligere, & manibus reddere rubentem. Ea verò maximi in honoris loco positâ hâc contumeliâ revertitur domunculam suam,

Et, ut antè consueverat, impetebat illum Spiritualibus carminibus, imitata auctorem ipsorum & Doctorem, qui Spiritum malum illum Saulis hac arte represserat. (Theodoretus lib. 3. cap. 19.)

Tempore persecutionis ob singularem consolandi vim Psalmodiarum consuetudo Mediolani capit, ut Augustinus pluribus commentatur, & ait; Non longè caperat Mediolanensis Ecclesia genus hoc consolationis & exhortationis celebrare magno studio Fratrum, concinentium vocibus & cordibus. Nimirum annus erat, aut non multò amplius, cum IVSTINA, Valentiniani Regia pueri mater, hominem tuum Ambrosium persequeretur, hæresis suæ causâ, quâ fuerat seducta ab Arrianis. Excubabat pia plebs in Ecclesia, mori parata, cum Episcopo suo, seruo tuo. Ibi mater mea, ancilla tua, solitudinis & vigiliarum primas partes tenens, orationibus vivebat, Nos adhuc frigidi à calore Spiritus tui, excitabamur tamen civitate attonitâ atq; turbatâ. Tunc Hymni & Psalmi ut canerentur secundum morem orientalium partium, ne populus mæroris radio contabesceret, institutum est: Et ex illo, in hodiernum retento, multis jam, ac penè omnibus gregibus tuis, & per cætera orbis imitantibus.

CAPUT X.

De usu Psalmodiæ ἐπανορθωτικῶ ἢ τῶ πρὸς παλιγγενεσίαν, (per πρόληψιν sive objectionis ex Augustino præoccupationem) ad corrigendum & convertendum in fide errabundos & Catechumenos.

Non sine magno Spiritus Sancti motu, Musica Choralis & Psalmodia veritatis Christiana dogmata, tam valide asserere potuit, contra hæreticas opiniones, ut ijs imbutos sepe correxerit, & verâ fide illuminârit. Eaq; causa præcipua est, ob quam in Ecclesia primitiva assiduè Choralem Musicam tractarunt, & ad Davidicorum exemplum suos Psalmos & Hymnos in honorem Christi composuerunt.

Eusebius lib. 5. Eccles. hist. cap. ult. impia hæresi Artemonis, & aliorum eius Secta, qui divinitatem Christi pernegarunt, Psalmos fidelium opponit, ita

scribens: Quot sunt Psalmi, inquit, & Cantica, ab initio à fidelibus Fratribus Scripta, quæ Christum, Dei Verbum, tanquam Deum, celebrant & laudant? Quamvis Augustinus, quandoque nimis rigidus fuerit Musices censor, ut lib. Confessionum 10. cap. 33. fatetur, quòd melos omne cantilenarum suarum, quibus Davidicum Psalterium frequentatur, ab auribus removeri voluerit: attamen eodem in capite concludit, quòd Musica in Ecclesia retineri debeat: Veruntamen, inquit, cum reminiscor lacrymas meas, quas fudi ad cantus Ecclesia tua, in primordijs recuperata fidei mea, & nunc ipse commoveor, non cantu, sed rebus, quæ cantantur, cum liquida voce & convenientissima modulatione cantantur, magnam instituti huius utilitatem rursus agnosco. Idem Augustinus lib. 9. Confess. cap. 6. & 7. percenset, quo pacto Mediolani, unà cum Alipio, & filio suo, puero sedecim annorum, quem nominat Adeodatum, Baptismi lavacro Ecclesia insitus, & quantopere ad studium Verbi divini hymnis & canticis spiritualibus excitatus fuerit: Nec satiabar, ait, illis diebus, dulcedine mirabili considerare altitudinem consilij tui, super salutem generis humani: Quantum flevi in hymnis & Canticis tuis, suavè sonantis Ecclesia tua vocibus commotus acriter: Voces illæ, instuebant auribus meis, & eliquabatur veritas tua in cor meum, & ex ea astuabat inde affectus pietatis, & currebant lacrymæ, & bene mihi erat cum eis. Et quo pacto Augustinus, postquam à Manicheorum hæresi ad veram Christi agnitionem conversus esset, Hymnos Deo cecinerit, attendendum ipse exhibet lib. 9. Confess. cap. 4. errorem, pœnitentiam & conversionem ingenuè fateri non tergiversatus: Quas tibi Deus, inquit, meus voces dedi, cum legerem Psalmos David, cantica fidelia & sonos pietatis, excludentes turgidum spiritum, rudis in germana amore tuo catechumenus, in villa cum catechumeno Alipio feriatuſ &c. Quas tibi voces dedi in Psalmis illis, & quomodo in te inflammabar ex eis & accendebar &c. Quàm vehementi & acri dolore indignabar Manichæis &c. inhorru i timendo, inserbui sperando, & exultando in tua misericordiâ, Pater. Et hæc omnia exhibant per oculos meos, & vocem meam, cum conversus ad nos spiritus tuus bonus, ait nobis: Filij hominum quousque graves corde? Ut quid diligitis vanitatem & mendacium. Psal. 4. &c. Audivi & contremui, quoniam talis dicitur, qualem me fuisse reminiscebar, in phantasmatis enim, quæ pro veritate tenueram, vanitas erat, &

mendacium, & insonui multa graviter, & fortiter in dolore recordationis mea. Quæ utinam audissent, qui adhuc diligunt vanitatem, & quarunt mendacium: fortè conturbarentur, & evomissent illud, & exaudires eos, cum clamarent ad te &c. Hactenus Augustinus.

CAPUT XI.

De usu Psalmodiæ illustri in aulis Imperatorum, per transitionem ab Ecclesiastico & scholastico ad domesticum, privatumq; usum.

NEC minus efficacem ea, quæ usu scholastico & Ecclesiastico hætenus fuit expressa, vim Musicæ Choralis & Psalmodiæ continet & exerit usus cum Aulicus, tum Domesticus & privatus, quo Hymnologia exercitata fuit, non tantum in vita, sed etiam in ipsa morte & martyrijs.

Aulicæ Musicæ virtus insignis apparet exemplis Theodosii & Constantini.

Cum Theodosius Imperator ob statuas, per seditiõnem dejectas, populo Antiocheno graviter irasceretur, & exquisitissima suppliciorum exempla, magnamq; stragem civium minaretur, Flavianus, Antiochenæ Ecclesiæ Episcopus, non modo in publicis privatisq; Christianæ plebis congressibus Deum hymnis & Psalmis invocari voluit, ut iram Imperatoris mitigaret, sed easdem etiam lugubres, & ad æternum DEum supplices cantilenas adolescentibus tradidit, qui a mensam Imperatoriam canere solebant, ut illas coram Imperatore concinerent. Quibus valde læctuosus Imperator ita fuit commotus, ut cum phialam manibus teneret, lacrymis abstinere non potuerit: Ea q; ratione urbi, cui gravissimè ob negatum tributum, & per seditiõnem dejectam uxoris Placille statuam succensebat, reconciliatus est, omnemq; iram ilico ex animo deposuit. (Refert. Sozomenus lib. 7. cap. 23.)

Quemadmodum autem Theodosius Imperator ad mensam Psalmos Davidis audire non dubitavit: ita de Constantino Imperatore commemorat Eusebius libro primo vitæ ipsius, quòd in aula sua ministros aluerit, qui supplica-

tionibus pro Imperatore, Imperijꝫ salute & incolumitate perpetuò vacarent, sacrosq; Psalmos in honorem divina Majestatis concinerent: In Ecclesia etiam congressibus Psalmos cantare primus ipse incipit.

Et ipse Salomon; Davidis filius, inter ardua Regni negocia in hortis Engaddæ Canticum Canticorum in morem Dramatis cecinit, quo nihil suavius Hebræorum lingua sonat, nihil sanctius interpretationis allegoria explicat.

CAPUT XII.

De usu Psalmodiæ *δειπνολόγω καὶ συμποδικῶ* in convivijs, etiam Psalmorum Consuetudinariorum officio peractis.

IN convivijs etiam ad mensam, cibi & potus sumptionem hymnis *δοξολογικαῖς* exceperunt Christiani, quod Clemens Alexandrinus lib. 2. *Paedagog.* cap. 4. multa in lascivam Musicam impiarum cantilenarum graviter dicens, disertè refert: Duplex sit, inquit, nostra apud potum *Φιλοφροσύνη*, modestie studium, juxta Legem, quæ jubet, ut diligas Dominum Deum tuum, & postea proximum tuum. Prima quidem erga Deum hilaritas modesta fiat, per Gratiarum actionem & Psalmodiam: Secunda autem, quæ est in Proximum, per honestam, & gravem conversationem. Verbum enim Domini habitet inter vos copiosè, dicit Apostolus, Col. 3. Hoc autem Verbum se accommodat, & reddit conforme temporibus, personis, locis, atq; adeò nunc quoq; in convivio versatur. Rursus enim subjungit Apostolus: In omni sapientia docentes, & admonentes vos ipsos Psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, in gratia canentes in corde vestro Deo. Et rursus: Quicquid feceritis vel in sermone, vel in opere, omnia in nomine Domini Jesu, gratias agentes Deo & Patri eius. Hæc est gratiosa & jucunda nostra commessatio.

Et quòd potum hymnis exceperint Veteres, idem porrò Clemens testatur: Quemadmodum antequam sumamus cibum, laudare nos convenit Factorem universorum: ita etiam in potu ei decet psallere, cum eius Craturarum efficiamur participes.

Etiã

Etiam Christus ipse Servator noster, quoties cibum capere & porrigere voluit, ab εὐλογία & εὐχαριστία auspicatus est: ex quo, tanquam infallibili caractere, & perpetuo eius more, quamprimum fractioni precationem iunxerat, Emaunta profecti ipsum agnoscunt, & apertis oculis asseverant fuisse Dominum. Et Christum Servatorem nostrum, suis cum discipulis ad cœnam Agni Paschalis Hymnum vel recitasse, vel cantasse, historia Passionis Matth. 26. clarè testatur. Solebant enim Iudæi, cum in alijs festis solennibus, tum maximè in Paschate peractâ cœnâ poculum circumferre, quod nominabant COSHALLEL, id est, ποτήριον ὑμνήσεως, Poculum laudationis, ita dictum quòd, eo per cœnam circumlato, canebatur unus ex Psalmis Davidicis, qui incipiunt à verbo HALLELVIAH, id est, Laudate DEUM. Sunt autem complusculi illorum in Psalterio: & Psalmus 113. is esse putatur, quem Dominus peractâ cœnâ ultimâ dixerit; in quo inter alios versículos hi insignes habentur: Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis &c. Extat in codice Rituali.

Et Apostolorum atate Psalmos ad mensam esse recitados & cantatos, indicio est Apostolus 1. Cor. 10. regulam tradens mensalem: Sive edatis, sive bibatis, sive quid aliud agatis, omnia in gloriam Domini faciatis. Ad Ephes. cap. 5. ait: Ne inebriemini vino, in quo est luxus, sed pleni estote Spiritu, colloquentes inter vos de Psalmis, & Hymnis, & Canticis Spiritualibus, canentes & psallentes in cordibus vestris Domino. Et Iacobi 5. vers. 13. Bono est animo quis: psallat. εὐθυμῆτις ψαλλέτω. Ist jemand guts Muths / der singe Psalmen:

Quam Apostolicæ sanctionis consuetudinem in convivij Patres nobis inculcarunt, & Aegyptij Eremita frequentarunt.

Ambrosius lib. 6. de Sacramentis cap. extremo, de ea laudabili ceremonia ita scribit: Non debes quasi famelicus ad cibum de cibo incipere, sed antè à laudibus Dei.

Et Hieron. in Epistola ad Eustochium: Nec cibi sumantur, nisi oratione præmissâ; nec recedatur à mensa, nisi Creatori reddatur gratia. Et Aquinas, exempla Christi observans, ex Chrysostomo inquit: Audiant porci, qui ad ebrietatem manducantes, surgunt absq; gratiarum actione.

Ex Cassiano, cuius monumenta cum Damasceni libris junguntur, constat, Fratres in Aegypto Eremitas, quales tunc erant, quos non inanis san-

ctimoniam ambitio, sed Tyrannorum persecutio, in sylvas expellebat, in solennioribus convivijs ante & post cibum Psalmos decantasse, inter quos 145. non postremus fuit: Oculi omnium in te &c.

Sic memorat lib. 3. cap. ult. In solennibus prandijs, vel canonicam jejuniorum refectioe, precedere consuetudinarij Psalmi & subsequi solent.

De Psalmis consuetudinarijs autem, ut hoc obiter inseratur, quos nuncuparunt Aegyptij Eremita, Cassianus lib. 2. de orationum & Psalmorum modo narrat, Fratres in Aegypto inter se deliberasse, quot Psalmos in congressibus suis dicerent, & alios quidem quinquagenos cantari voluisse, nonnullis majorem, quibusdam etiam minorem numerum placuisse; litem tandem apparitione Angeli diremptam fuisse. Cum enim sedentibus cunctis, & in psallentis verba omni cordis intentione defixis, Psalmos quidam (quem Angelum fuisse postea collegerunt) undecim cantasset, duodecimum sub Alleluja responsione consummans ab universorum oculis repente subtractus, questioni pariter & ceremoniis finem imposuit. Angelum eum fuisse a disparitione collegerunt. Angelica apparitio, & illa confirmata duodecim Psalmos decantandi consuetudo suis relinquatur autoribus. Hoc saltem inde cognoscere jucundum est, quod recitarint, vel cecinerint in conventibus, uti etiam in solennioribus convivijs, cum alios Psalmos, tum precipue istos, qui Alleluja habent, quales sunt, qui post 145. ad finem usque Psalterij numerantur, licet alij quoque praecesserint.

CAPUT XIII.

De usu Psalmodiae ἐν δυνῶν καὶ ἐσθέρων pro cubitum
vesperè euntibus, & somno manè surgentibus.

Neq, sine Musica Christiana se cubitum contulerunt, cubitumq, surrexerunt p̄ Veteres, ut benignum Dei praesidium impetrarent, Psalmody & diem & noctem exorsi.

De Psalmodia ante quietem sic memorat Clementinus Pedagogus supra dictus:

dictus: Postremo antequam nos somnus invadat, pium & sanctum est nos Deo gratias agere, ut qui eius benignitatem & gratiam fuerimus consecuti, ita ut cum divino quodam afflatu nos ad somnum conferamus. Et confitere ei, inquit, in canticis labiorum, quod in eius iussu fiat, quicquid ei visum est, & ad eius Verbum nihil est neg, mancum neque diminutum, iuxta Psalmi nimirum 62. & 118: testimonia.

Ambrosius lib. quinto Hexaëmeri cap. 12. avicularum nobis exempla proponit, ut ab illis psallere, Deumq; assiduis hymnis concelebrare discamus. Quis enim, sensum hominis gerens, non erubescat sine Psalmorum celebritate diem vel inchoare, vel claudere: cum etiam immitissima aves solenni devotione & dulci carmine ortus dierum & noctium persequantur.

Idem verò etiam in libro 15: de Helia, seu jejunio, graviter obiurgat eos, qui diem non à Psalmis, sed à poculis & helvationibus exordiuntur: Non immerito, inquit, va illis, qui manè ebrietatis potum requirunt, quos conveniebat DEo laudes referre, prævenire lucem, & vacare orationi; occurrere Soli iustitie, qui nos visitat, & exurgit nobis. Sic nos Christo, non vino & sicera surgamus. Hymni dicuntur (à pijs videlicet & sobrijs) & tu Citharam tenes? Psalmi canuntur, & tu Psalterium sonas, aut Tympanum? (De abusu Instrumentorum ad temulentam & lascivam voluptatem loquitur) Merito va, qui salutem negligis, mortem eligis.

CAPUT XIV.

De usu Psalmodiæ & ἄλλοις ἔργοις ad fallendas laborum molestias.

Tq; cum magno pietatis fructu sub certa benedictionis divina expectatione inter labores domi cantarunt pia carmina, foris obmurmuravit, in agro circumtulit Christiani, atque labores, tanquam divino celestimate, consolati fuerunt, ut supr à cap. 6. Basilius & Augustinus locuti fuerunt. Quo spectant & illa Hieronymi cap. 17. Arator hic stivam tenens Alleluja decantat; sudans messor Psalmis se advocat; & curvâ

curvâ attondens vitem falce vinitor aliquid Davidicum canit! Hæc sunt in hæc provincia carmina; hæc (ut vulgò dicitur) amatoria cantiones; hic pastorum sibilus; hæc arma cultura.

CAPUT XV.

De usu Psalmodiæ & Ψαλμικῶ in angustijs, Martyrijs, contra metum mortis & supplicij sub Tyrannis.

AExtremum, ut sub omni calamitate, Spirituali & corporali, Musica divina beneficio sese p̄j erexerunt ad eluctationem & tolerantiam: Sic in ipsa mortis hora Spiritus Sancti instinctu prapulsi, moribundi præsertim Martyres, Musica sacra inspiratâ virtute, & Psalmodiarum & Hymnorum recordatione, omnem sibi lethi metum exemerunt, tam animosè, ut vitâ intrepidè positâ, omnes Tyrannorum minas, & horrenda suppliciorum tormenta contempserint, & placidè animâ tradiderint.

De Babylæ Antiocheni Episcopi martyrio scribit Socrates lib. 2. cap. 16. & Niceph. lib. 6. c. 34.; de ipsius autem insigni magnitudine animi Theodoretus in Catalogo annotat; Babylam nimirum Numeriano, vel, ut alij malunt, Decio Imperatori, ingredi in sacram ad multitudinem populi volenti, obstitisse in foribus, quod negarit se passurum, ut lupus ad oves irrueret; atque post, ubi in regia læsæ Maiestatis crimine damnatus, Djs Imperatoris suâsû sacrificare recusaverat, eum abripi vincitum, & caput illi amputari imperasse Principem; ibi Babylam, cum abduceretur, magno animo hæc de Psal. 116. accinuisse: Convertere anima mea ad quietem tuam: Dominus enim respexit te: preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Sic aeternæ quietis & beatitudinis spe, omnem supplicij atrocitatem superavit.

Gordius quoque Cesariensis centurio, cum ob Christi confessionem in maxima populi frequentia, qua eo die ad ludicra Martis spectacula convenerat, ad supplicium traheretur, nullis cruciatuum terroribus, Tyranni minis, populi clamoribus, hostium insultationibus perturbari potuit, ut non Psalterij recderetur, & voces animo penitus infixas sonaret. Cum enim Tyrannus, irâ a-

stians.

stans, praeceperet: Praesto sint lictores, flagella plumbeis nodis onusta, corpus rotis scindatur, in equuleo suspendatur, omne tormentorum genus excogitetur, feroces adsint bestiae, igni tradatur, gladio feriat, in altum barathrum deiciatur; CHRISTI miles animo ad haec tranquillo, oculis in caelum conversis, Psalmorum carmina decantabat: Dominus mihi adjutor, non timebo, quid faciat mihi homo. Et Psal. 23. Non timebo mala, quia tu mecum es. Basilii in Gordium Martyrem.)

CAPUT XVI.

De usu Psalmodiae cygneo & lugubri, ad *ἐθανασία* decumbentium, & agonizantium, atq; in luctu funebri: Atque hic Epilogus *ἀνακεφαλαίως* repetit argumenta in capitibus Psalmodiae, hic & illic continuandae.

A Pud agrotos quoque tranquillum vitæ finem, siue mortis horam placidam non sine agone expectantes, non tantum Evangeliorum lectionem, sed etiam Psalmorum modulationem frequentem fuisse Vincentius lib. 23. cap. 108. recitat. Sic Iosia Regis optimi obitum Threnodijs deflevit in publico luctu Ieremias, 2. Chron. 35. Inter alios autem Psalmos brevitatem & celerem fugam vitæ humanae moribundis inculcat canticum Moïsis, Psal. 90. quod à Moïse præscriptum traditur, quum reversis exploratoribus, Num. 13. populus obrurmurasset DEO, & Deus sententiam mortis dixisset majoribus viginti annis: ut hoc saltem haberent, ederentque documentum respicientiæ suæ, & saluti suæ abjectæ prospicerent. Eo etenim cantico salutare *μελέτημα* Davidis continetur, & vera hominis Christiani *ἐθανασία* describitur, ut cum Simeone feliciter solvere, & iter ad aeternas sedes ingredi possimus.

Memorandus hic succurrit, pietate eximius Budisinenſis Reip. Consul, is graviter decubens, & jam morti vicinus accersiverat ex schola Cantorem cum discipulis, quem Passionis historiam, personarum melodijs dramaticis accommodatam, rogatu suo decantantem cum lacrymis & gemitibus auscultabat,

donec cum eâ finitâ finiret vitam, & tradito spiritu, veluti cygnei cantus dulcedine sopitus placide obdormiret.

Quandoquidem etiam Gregorij Nissenî sententiâ, quâ in concionis cuiusdam, de assumptione Domini nostri Iesu Christi vestibulo utitur, David uti iucundissimus humana vitæ comes, sic in luctu & funere consolatio esse commendatur; in funerum deniq; deductione sacras Davidis Odas, ad luctum & dolorem minuendum, ritè cantatas fuisse, Epiphanius lib. 3. hæc. 71. annotat, & Nazianzenus in funerea Basilij oratione collaudat.

Atq; hæc sufficiat ex Veterum, & recentiorum Autorum monumentis, olim consignata, per discursum, de Musica Choralî & Psalmodia Veterum differuisse. Vnde licet animadvertere, Musicam sacram esse pio instituto inventam, pijs melodijs & modulandi rationibus appositam & distinctam, pio fructu repletam, & pio canendi modo & canoni adstrictam; atq; planè cum divino Spiritu Sancti artificio, & mirabiliter inspiratâ gratiâ & efficaciâ in scholis, Ecclesijs, aulis, foris & domi, in accubatione epulari, inter labores ad diem & noctem, in vita & morte, in agone deniq; & luctu, sive funere, non nisi utili & pio usu frequentatam. Eam nos quoq; cum Ecclesia in terris militante, piè excolere atq; exercere, à pietate non est alienum, donec cum triumphante in cælo, Angelorum choris inserti, junctis concentibus, & continuis æterni sabbathi liturgis, in conspectu Dei Trinivius, sine fine decantaturi, & celebraturi simus; Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Zebaoth:

Hallelujah, Deo nostro in secula Gloria,

Amen.

PARTIS PRIMÆ

II. Membrum.

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ

Sive

Commentarij

De

LEITURGIA SUMMÆ;

Sive

MISSODIA, AD MISSÆ, SIVE LEITVR-
giæ summæ ritus accommodatâ.

*Ex Guilielmo Durando, Sigeberto, Platina, Volaterrano, Polydoro Vergilio,
Petro Martyre, alijsq; vetustissimis Patribus, & scriptoribus recen-
rioribus conscripti.*

DE NOTATIONE MISSODIÆ.

I.

VT Leurgix antemeridianæ cantiones omnes speciali nomine notari & comprehendi possent, cum literatorum pace & venia, quam vocum penuria meretur, Titulum hunc (MISSODIA) suppeditavit ex diversarum linguarum vocibus Compositio; quarum potterior Græca *ᾠδὴ* CANTVM significat, altera, videlicet MISSA, variæ est derivationis & significationis.

2. Nam sunt qui ab Hebræo *מַס* Mas, quod Tributum significat, arbitrantur nomen traxisse MISSAM, Et ex Deuteron. 16. 10. oblationem interpretantur: Tamen quia non nisi per Græcam Ecclesiam, quæ MISSÆ vocem planè ignorat, voces Hebræas mutuata est Latina, non Hebræa originis esse quidam opinari voluerunt. (Reuchlinus, Kyberus, Polydor. lib. 5. cap. 12. Chrystostomo Missæ forma tribuitur, qui tamen & Missæ nomen ignorat, & à recentiore Titulus inscriptus est.)

3. Latine à MISSIONE Missam plerique derivant, ad denotandam oblationem, quâ res à fidelibus oblata, ut Eleemosynæ &c. dicebantur MITTI. At ea nominis ratio ad corporis & sanguinis Christi oblationem pro vivis & mortuis, detorquetur à Pontificijs.

4. Rectius eo modo, quo Patres leguntur *Remissam* dixisse remissionem, Latina Ecclesia videtur Missam pro Missionem appellasse Leturgiam, quâ non tantum habebatur concio, verum etiam celebratio Sacramenti Eucharistici, post *Missionem Catechumenorum*, agebatur, qui Tertulliano Audientes vel auditores inde vocabantur. (*Remissa peccatorum dixit Tertullianus, lib. 4. contra Marcion. Cyprianus de Bonopatientia. Et in Ep. 14. lib. 3.*)

5. Nam quod ex veterum Leturgijs elicitur (*Dionysius horum ordinum meminit*) *νασι κέμενοι* nondum baptismi lavacro regenerati, ut & *ινεργέμενοι*, qui à Spiritibus malis agitabantur, excommunicati, Desertores & Pœnitentes, concione habitâ abibant ad illam Diaconi vocem: *Excunto Catechumeni.* (*Cyrellius super Ioh. lib. 12. cap. 50.*) Sic & Græci dicebant: *ἀγία τοῖς ἀγίοις.* De Catechumenis sic narrat Chrysostomus: (*in primum caput ad Ephesios.*) Post acta mysteria accedere licet ac videre: præsentibus verò mysterijs *abito*; nihil hîc tibi quàm Catechumeno plus licet. De pœnitentibus hoc modo; Præconem, inquit, audis stantem & dicentem: Quotquot estis in pœnitentia constituti, *abstinete.* Quin & Gregorij ætate proclamabatur: Si quis *non communicat, det locum.* (*Greg. lib. 2. cap. 3. Dialogorum*) Vnde Ambrosius dixit aliquando; *Missas facere*: Et, suo licet sensu & usu, ad finem istius adjiciunt Catholici Romani, ITE MISSA EST.

6. Etenim Missam facere (*Ambros. lib. 5. Ep. 38.*) est non missam Pasticam dicere, sed aliquos è cætu dimittere. Ego mansi in munere missam facere cæpi. Ita Sueton. in Caligula cap. 25. Aug. de Temp. serm. 237. Ecce post sermonem fit Missa Catechumenis, manebunt fideles. Hinc communio Missa dicebatur metonymicè, quia hac incipiente, dimissio fiebat per ann. 600. ut testatur Isidorus Originum lib. 6. cap. 19.

7. Cum pijs Patribus Missas omninò facimus, & suis autoribus relinquimus quadruplices MISSAE significationes: (*Gab. Biel, lect. 15.*)

89.) Et *Missæ* vocabulum in MISSODIAE titulo, si placet, pro oblatione accipiatur, quo *Liturgiæ* cantionibus comprehensas glorificationes, preces, & meditationes in Christi pro nobis oblatis ἀνάμνησιν & recordationem, veluti accepta sacrificia: labiorum & animorum fidelium, ALTISSIMO offerimus & transmittimus.

8. Siquidem sacrificare & offerre apud Patres est per metaphoram actiones Ecclesiasticas, ad cultum DEI pertinentes celebrare, tractare, peragere. Orig. lib. 2. in Epist. ad Rom. pro circumcidi dicit: Sanguinem circumcisionis offerri. Tertull. lib. 4. contra Marcionem, gratiarum actionem, vocat Oblationem. Ad Scapulam, pro Cæsare orare vocat, pro Imperatore sacrificare. Euseb. demonstr. lib. 1. cap. 10. DEum celebrare appellat, hymnos & orationes sacrificare. Cyprianus lib. 2. Ep. 3. pro communionem celebrare, dicit sacrificium passionis offerre. Epiph. hæres. 79. Evangelium sacrificare, pro Evangelium prædicare. Cyprianus lib. 3. Ep. 13. & serm. 3. de lapsis: Eucharistiam celebrare vocat, panem & calicem offerre.

9. Vel ad nostræ Ecclesiæ ritus Liturgicos conformata, MISSODIA nihil aliud est, quam MUSICA modulans ODAS sive *Liturgiæ Antemeridiana* cantiones sacras omnes, Sabbathi & festorum feriis destinatas; ut ad concionis Evangelicæ & cænæ Dominicæ solennitates, ob quas conjunctas, *Officium κατ' ἐξοχήν* dicitur *Summum*, Ecclesia cum publica DEI glorificatione, supplicatione ac confessione piè congregetur, & illis solennitatibus peractis ritè dimittatur.

10. Etenim cum MISSA Græcis sit *Liturgia*, (*Pol. 5. c. 12. de Inv.*) & Casianus l. 3. c. 7. & 8. (*Honorij tempore vixit, & ab hæreticis ex Hierosolymitana Ecclesia pulsus Massiliam venit*) dixerit: præstolari congregationis MISSAM; id est, ut cætus & conventus compleatur & absolvatur; idemq; *Missam* vigiliarum intelligit tempus, quo vigiliæ absolvebantur: Certè MISSODIA hæc congruit MISSAE sive *Liturgiæ*, cantionibus sacris, pro more nostrarum Ecclesiarum, consummandæ, cum in præsentia etiam Catechumenorum, apud nos baptisatorum, & post confirmandorum, tum aliorum juxta cum communicantibus in Christi recordationem Mystagogiam aspectantium, & donec finita sit exspe-

stantium. Atq; eâ ratione, cum principio & medio, finem Leiturgodix hujus universæ, complectitur MISSODIA, tanquam perfectio, complementum & absolutio officij sive λειτουργίας Musica. (Actor. 13. 2.) Siquidem λειτουργεῖν θεῷ ministrare DEO significat munus publicum exequi, (Szegedin. in confess. de Trinitate) idq; ut docendo & precando, sic etiam cānendo, & celebrando sive voce sive instrumentis fiat.

11. Præterea Missa apud veteres significat etiam *Conventum publicum*, ad cænam Domini, & ad preces habendas, sive etiam cultus divini formulam. G. Cassander præfat. in preces suas ait, *Missarum & Collectarum* nomen; Item Collectas facere & Missas facere vel celebrare, idem significare quod συναγεῖν, συνάξεις ποιεῖν, & ἐκκλησιάζειν. Ad dit, neq; Missa fieri potest, nisi Collecta adsit, neq; ulla Collecta esse potest, in qua non & Missa fiat. Ita Epiphanius *Historia Tripartita interpret.* Rursus Collectam ait, orationem esse, quæ in cætu aliquo collecto recitabatur & *Missam*, quia dimissiones fiebant. Et in Concilio Milevit. cap. 12. Orationes & Missæ pro eodem accipiuntur.

12. Quidam etiam putant, Missæ verbum à Musa deduci posse. Nam vocabulum Græcum, μῦσα vel μουσα (Æolicâ Dialecto) origine Ebræum esse, & ab Ebræo themate vel radice originem trahere, cum in hoc & nominis & rei notatio conveniat. Est enim μουσα vel *Musa* idem quod Ebræum מוֹסַע compositio, & opus perfectum & absolutum, in gloriam DEi excogitatum atq; inventum. מוֹסַע verò Inventio opus, est nomen verbale à vocabulo מוֹסַע hoc est, invenit, fecit, composuit, præposita litera מ quæ una ex literis מוֹסַע quibus nomina verbalia à verbis derivantur, deductum. Et inde vocabula μῦσα vel μουσα *Musa* *Misa* vel *Missa*, & ex his *Musica* scaturiginem habent. Sic enim Moses omnium historicorum, scriptorum & Autorum, ut antiquissimus, ita verissimus, non solum vocabulum מוֹסַע fecit, veluti gloriam & honorem summum DEi, tanquam summum DEi beneficium & opus DEi & *Missarum* *Missam*, & *Musarum* *Musam*, & *Musicarum* *Musicam* celebrat, atq; in ipsum DEum, unde & exortum est, refert Gen. 1. v. 26. ubi scribit: Et dixit DEus: מוֹסַע ab מוֹסַע præposito מ *Hex-*
man.

mantica litera **וַיִּשְׂרָא** & illa **א** in **י** mutata (propter cognationem li-
 terarum labialium **יָרָא**) LXX. dixerunt, ποιήσωμεν Faciamus homi-
 nem in Imagine Nostra, secundum similitudinem Nostram. Et ut liber
 Sapientiae cap. 2. v. 23. explicat: καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἰδιότητος ἐποίη-
 σεν ὁ θεὸς ἄνθρωπον. Imaginem propriae proprietatis & identitatis
FECIT DEUS hominem, opus longe majus & mirabilius caelo & terra,
 quae etiam cum toto exercitu suo propter hominem facta sunt. Hanc
 primam Missam, Musam vel Musicam & **וַיִּשְׂרָא** Moses DEO uni in
 vocabulo DIXIT: & Trino in verbo FACIAMVS & quidem in
 primo vocabulo libri Genescos **וַיִּשְׂרָא** à Spiritu Sancto peculiariter
 inventum, in descriptione originis rerum praedicat atque decantat.
 Quam Musam, Missam, Musicam & opus DEI; & deinde David in o-
 pere suo Musico Psalmorum, Psalmo videlicet numeri completi cen-
 tesimo, κατ' ἐξοχήν ad illam Missam ordinato: Iubilate DEO omnis ter-
 ra & v. 3 sic profequitur: Scitote quoniam Dominus ipse est DEUS, Ipse
FECIT (composuit) nos, **וַיִּשְׂרָא** LXX. ἐποίησεν ἡμᾶς, & non ipsi nos.
 Quò & in novo Testamento Christus ad veteris Testamenti **וַיִּשְׂרָא**
 opus videlicet DEI in creatione hominis, educationem populi Israël ex
 Aegypto & gratiarum actionem, laudem & gloriam, per varia sacrifi-
 cia *Agnus DEI* qui tolleret peccata mundi repraesentantia, respiciens
 & sacram coenam opus admirandum instituens, inter alia dixit: **HOC**
FACITE in mei commemorationem: Item Matth. 23 Hoc oportuit
 facere. Ab hoc sacrosancto opere & **וַיִּשְׂרָא** institutionis caenae Domi-
 nicæ vocabulum Missa transumptum, à tempore Apostolorum usq; in
 hodiernum diem remansit in Ecclesia: Quæ ex aurea cantione Germa-
 nica Divi Lutheri (Nun freuet euch lieben Christen gemeyn / vnd laßt vns
 frölich springen / Das wir getrost vnd all in ein mit lust vnd liebe singen)
 canit, Was Gott an vns gewendet hat / vnd seine süsse Wunderthat / gar
 theur hat ers erworben: In qua cantione totum meritum Christi, &c.
 comprehenditur.

Et hæc, de nominis Musæ **μουσική** Musica ad Missæ Etymolo-
 giam ac derivationem collatione, quamvis longius petita ipsi mihi vi-
 sa sint, referre tamen placuit.

Atq;

Atque sic Missæ & Missodiæ orationes Liturgicas decantantis nomen & significatum, satis demonstratum est.

DE MISSÆ ET MISSODIÆ RITIBVS
ET PARTIBVS APVD VETERES, ET INDE APVD
nos quodammodo ad Liturgiam re-

ceptis.

I.

INTROITUS.

Interim dum populus in domum Domini introiret, conveniret & congregaretur, ex Psalmis & vaticinijs veteris Testamenti, vel temporis festivitati, vel Epistolice lectioni accommodatis, plerumq; de INTROITU CHRISTI in mundum, Prophetis & Sanctis desiderato, quippiam Antiphonatim decantare in Ecclesia Latina instituit CELESTINUS. Hinc eam cantionem INTROITUM vocarunt. (*Polyd.*) Sigeberti Chronicon refert, ut Gradualia, Tractus, Offertoria ante sacrificium Communionis inter communicandem; Ita INTROITUS, GELASII instituto, cepisse fieri, sub annum 426. post CHRISTUM natum. Et Gregorius I. instituit, ne quid ornatus & concentus inter sacrificandum deesset, ut Antiphonæ canerentur, quas vulgò *Introitus* vocant. *Platina, & Sigebertus.*

II.

Κύριε ἐλέησον.
DOMINE MISERERE.

Græci Liturgian videntur incepisse à κύριε ἐλέησον, quod erat formula confessionis peccatorum, & petitionis divinæ misericordiæ, ex Græcorum Litanijis ad officium Missæ, pro captanda benevolentia divina assumptum, ut omnibus tribus personis divinitatis *DEO Patri, Filio & Spiritui Sancto* gratius laudum sacrificium offerrent reconciliati.

Quam

Quam phrasin & precationem, SYLVESTRO autore, à Græcis Latina Ecclesia assumpsit, & GREGORII. I. instituto novies iteravit- & proximè ab Introitu decantavit. (*Polyd. Platina & Sigebert.*) Et in Anglia Kyrie eleison usurpatum legitur, Anno Christi 957.

III.

*Hymnus Angelicus, cum δοξολογία
Trinitatis.*

POst κύριε ἐλέησον Ecclesia, quodammodo lata, ob impetratam peccatorum veniam in CHRISTO, Bethlehemico nato, & sperans fore, ut concentus in cælis commisceat cum Angelis, Angelicum Hymnum (ut quem venerantur Angeli in cœlis, homines venerentur in terris, congratulantes sibi invicem, quòd Christus restauravit, teste Apostolo Ephes. 1. omnia quæ in cœlis & in terris sunt) meditatur cum Sacerdote ad orientem præcinate; GLORIA IN EXCELSIS DEO: Et in terrapax, & succinens δοξολογίαν: *Laudamus te &c.* (*Duran.*) Quæ verba à Beato HILARIO, Pictaviensis Ecclesiæ Episcopo feruntur apposita esse: quamvis Innocentius Papæ Telesphoro, alij *Symmacho* institutum id tribuant. Telesphorus quidem voluit, ut in Missis proclamaretur: Gloria in Excelsis DEO. Volat. 1. 22. Anno CXXIX. (*Sigebert.*) Symmach' Pontifex Anno 493. constituit, omni die Dominico vel natalitio martyrum, *Gloria in Excelsis DEO* ad Missas cantari: Quem hymnum TELESPHORUS septimus ut volunt, à Petro scilicet Papæ, nocte tantum natalis Domini, ad Missas à se in ipsa nocte institutas cantari instituit, & in eo ad Angelorum verba, quæ sequuntur adjecit. (*Sigebert.*)

Δοξολογία, quam in gratiam Φιλελλήνων inde transcribere non piguit, sic sonat in Horologio Christianorum Græcorum inter Barbaros sive Mahometicolos: (Horologium in quo Græcorum Psalmodiæ, preces, & hymni continentur.)

Δόξα ἐν ὑψίσοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. ὕμνημαρ σε, δὴλογῆμαρ σε, πρῶσκυῆμαρ σε, δοξολογῆμαρ

γέμψε, βύχαις ἑμῶν σοι τὴν μεγάλην σε δόξαν. Κύριε βασιλεῦ ἐπερῶνι θεὸς πάτερ παντοκράτωρ. Κύριε ἕε μονογενὴς Ἰησοῦς Χριστὸς ἡ ἅγιον πνεῦμα. Κύριε ὁ θεὸς ἄμνος τῷ θεῷ, ὁ υἱὸς τῷ πατρὸς ὁ αἰῶν τὴν ἀμαρτίαν τῷ κόσμῳ πρὸς δεξαι τὴν δέξιν ἡμῶν, ὁ καθήμενος ἐν δεξιῶν τῷ πατρὸς, ἐλέησον ἡμᾶς. ὅτι σὺ εἶ μόνος ἅγιος, σὺ εἶ μόνος Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεῷ πατρὸς. Ἀμήν.

Congruit planè cum nostra Latina glorificatione. Gloria in Excelsis DEO & in terra pax, hominibus bona voluntas. Laudamus te, benedicimus te, adoramus te, glorificamus te, gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam: Domine Rex cœlestis DEUS Pater omnipotens: Domine Fili unigenite, IESU CHRISTE & Spiritus Sancte. Domine DEUS agnus DEI, Filius Patris, qui tollis peccata mundi, suscipe deprecationem nostram: Qui sedes ad dexteram Patris, miserere nostri: Quoniam tu solus sanctus, tu solus Dominus IESUS CHRISTUS, in gloriam DEI Patris, Amen.

IV.

V E R S U S.

Dominus vobiscum: Et cum Spiritu tuo:

C O L L E C T Æ:

VBi salutanti populum salutatione Angelica, (*Ind. 6. Luc. 1.*) **DOMINUS VOBISCU M**, reprecata fuit Ecclesia: **ET CUM SPIRITU TUO**, (*2. Timoth 4.*) dum mutui voti exauditionem patri fidei ardore sibi pollicentur & cupiunt utrinq; *mandato Christi*, ut *Oremus* (*Matt. 26.*) inculcato, Collectæ sive petitiones collecti populi totius in unū à Sacerdote colliguntur, proponuntur & enarrantur; quas populus ex indubia fide, de eventu exauditionis certissimo, cum *πληροφωρία* approbat & concludit Christiano Epilogo, **A M E N.** (*1. Corinth. 14. 16. Matth. 6. 13.*) *Quod Græcus perperam ἐυκτικῶς optativè reddidit, γένοιτο fiat;*

fiat; Aquila, teste Hieronymo & Augustino, *πρωτομένως* verè, certò; *ἑβδαιωνικῶς* assertivè, & meliùs. Quod collectarum genus lectioni Epistolæ præmittendum GELASIO ascribunt. (*Usus Collectarum ad cœnam.*)

At Chrysofomus in Homil. de hujusmodi precum formis, ad cœnam quoq; traductis, sic scribit; In ipsdem mysterijs benè precatur Sacerdos populo, & benè precatur populus Sacerdoti: Nam CUM SPIRITU TUO nihil aliud est, quam hoc: Ea quæ sunt Eucharistiæ, id est, gratiarum actionis, communia sunt omnia. Neq; enim ille solus gratias agit; sed etiam omnis populus. Prius etiam acceptâ illorum voce, deinde congregatis illis, ut dignè & justè hoc fiat, incipit Eucharistiam. (*Sacerdotis & populi per vices cantio.*)

Sic porrò scribit Chrysof. de quibusdam vicibus cantionum, sive interrogationum MINISTRI & Populi: *Quid miraris*, inquit, si cum Sacerdote Populus loquitur? Vbi sanè & cum illis CHERUBIM & supernis Potestatibus communiter sanctos illos hymnos personant? Idem Chrysof. Cum alijs omnibus, inquit, donum simul erat precationis, id quod & ipsum SPIRITUS dicebatur, & qui donum hoc habebat, is pro universa multitudine orabat. Etenim quoniam rerum earum, quæ conducunt, ignari, quæ inutilia sunt oramus, veniebat in unum hunc quendam precationis donum, qui & quod toti prodesset Ecclesiæ, omnium constitutus loco orabat, & alios simul, quid orandum esset, instituebat. Spiritum igitur hic vocat, donum hoc precationis, quod tum temporis dabatur, animamq; simul, quæ dono ejusmodi accepto apud DEUM interpellabat & gemebat. Stans enim, qui hoc honoratus erat dono, multa compunctione, multisque gemitibus juxta mentis intentionem ad DEUM supplicans, quæ prodesset omnibus orabat. Cujus rei nunc quoque Symbolum est Diaconus, qui in Ecclesia preces pro populo offert.

Quod commemoravit hisce verbis Chrysofomus de peculiari dono precum, quod Spiritus sanctus in primogenia Novi Testamenti Ecclesia in aliquos præ alijs contulerit, id certissimum est; quemadmodum etiam Paulus *1. Corinth. 14. v. 14.* & *c. Iacob. c. 5. v. 14.* astipulantur.

Atq; hinc dimanasse consuetudinem, quæ tempore Chrysoftomi Græcis fuit observata Ecclesijs, & hodie apud nos quoq; retinetur, ut Diaconus conceptis verbis totæ Ecclesiæ, preces præret. Idq; scire jucundum est, & adversus ceremoniarum Ecclesiasticarum hostes utile.

Ineptum est illud ANACLETI institutum, ut Sacerdos more Pontificiorum non nisi coram duobus sacrificaret; *Gratian. & Volaterr. lib. 22. hoc Soteri attribuunt, qui fortè illud parum custoditum renovavit.* Quò credo, inquit Polydorus Vergilius, ne ille frustra benè precando diceret: DOMINUS VOBISCU M, si minus quàm duo sacris interessent. *Polyd. lib. 5. cap. 12. Idem Polyd. & hoc addidit,* Sacerdos dicendo *Dominus vobiscum* sæpius ad populum in altari se vertit. Sic Hebræorum sacerdos inter sacra sese circumagebat, aspergendo sanguinem animalis immolati.

Et hætenus omnes Leiturgodix lectioni Epistolæ viam sternebant, unde & *Ἐπιστολικαὶ* vocari possent, ceu *Ἐπιστολοδίαι*, id est, hymni Epistolici.

V.

Lectiones Epistolæ, post Evangelij.

Hinc itaq; olim per Lectores, c. perlectis 25 distinct. (*ἀναγνώσαι* vocantur Duareno: quem vide ad hanc rem lib. 1. de sacr. Eccl. ministr. cap. 14. Vbi etiam refert, Iulianum Imp. Apostatam quandoq; functum esse hoc munere.) ad Sacerdotes hodiè quod spectat, quedam ex divinis literis recitabantur, aut ex Veteri Testamento, aut ex Actis, aut ex Epistolis Apostolicis: quibus auditis, post recitanda supererat aliqua EVANGELICAE historiæ portio. Fides enim, Fideiq; actiones Epistolæ & Evangelij lectione excitabantur, ut quicquid in his deficeret, illâ in pænitentibus restitueretur, & integritas novi hominis per Christi Spiritum reficeretur. Ambonis in templo, quem eundem & suggestum nominari scribit, meminit Platina in SIXTO: Et porphyreticis lapidibus ornatum fuisse ab eodem, ac eum præbuisse usum, quod ibi EVANGELIVM & EPISTOLAE sint decantatæ.

Hieronymus autor Epistolæ & Evangelij in Missa canendi putatur.

Volater-

Volaterra. lib. 22. Et ANASTASIUS I. Pp. instituit Anno 409. ut Evangelium in templis stando audiretur. *Platina & Volaterr.* Idem ANASTASIUS constituit ne Sacerdotes vel Laici ullo modo sederent, sed curvi & venerabundi starent, cum sacrum Evangelium aut caneretur aut legeretur in Ecclesia DEI. *Platina.*

Poloni equites inter sacra enses stringunt in defensionem Evangelij, dum illud cantatur. Augustum juvat hic referre Liturgiæ officium, quo perfunctus est SIGISMUNDUS Imper. Nam is quondam sub natalem Domini Constantiam veniens, in Missæ sacro tanquam Diaconus Evangelium cantavit: Exijt edictum à Cæsare Augusto. *Cari-on. lib. 3 Chron.* Quæ à: Odæ antè concionem quidem, sed post Epistolam canebantur, quia ad Evangelij devotam auscultationem populum excitarent, dici possunt *εὐαγγελιωδαὶ ἢ λειτουργιωδαὶ εὐαγγελικαὶ*, id est hymni Evangelici: cujus generis sunt quæ sequuntur.

VI.

Graduale, Hallelujah & Concio.

SED cum priores lectiones Ecclesiæ recitassent LECTORES, quæ ex EVANGELIO referendæ erant, DIACONUS ex eminenti loco, atq; suggestu pronunciabat, nempe ut omnibus conspicuus esset, & ab omnibus intelligeretur.

Dum itaq; ibat & gradus ascendebat, populus canere consuevit psalmorum aliquot versus, quos vulgo GRADUALES appellarunt. Festivâ item quodammodo acclamatione, læto Evangelij nuncio applaudentes, interponebant *Hallelujah*, vocabulum Hebraicum, quod ineffabile gaudium, Angelorum videlicet & hominum, significet potius quam exprimat. Hieronymus explicat: Cantate laudem Domini. Innocentius & alij: *Laudate Dominum*: cujusmodi vox in Apocalypsi (19.) ex Angelis vel turba in cælo & audita est, & in titulo quorundam psalmorum legitur.

Post, Evangelio recitato, Episcopus aut Ecclesiæ pastor interpreta-

tionem & adhortationem adijciebat, corripiebantur vitia, & de excommunicandis agebatur, &c. Quemadmodum autem Hallelujah, ab *Hierosolymitanis* desumptum videtur: Sic Gradualia, GREGORIUS, AMBROSIIUS & GELASIIUS composuerunt: *Nam collectas & Gradualia, Gelasium Pp. anno Christi 495. instituisse legitur.*

VII.

Alius usus Gradualium & Hallelujah: huc item Tractus & Sequentiæ.

DIVERsa legitur apud alios ratio & consuetudo canendi *Gradualia & Hallelujah*, quæ ante Evangelij lectionem & concionem, interjectis alijs canticis, distincti Cantores canebant. GRADUALIA enim ex Veteri Testamento ut plurimum desumpta, ut ijs cum solennitate vel Evangelio, cujuscunq; temporis concordantib⁹, ab Epistole ad percipiendam Evangelij lectionem gradatim assurgeret collecti populi animus, à pueris in gradibus cantabantur: ad quæ viri in pulpitis HALLELVIAH concinebant: Idq; cum gaudio quasi & plausu per totum ferè annum frequentabatur; nisi quod à Dominica Septuagesimæ usq; ad vigiliam Paschæ, quasi in diebus & officijs luctus, & jejuniorum loco *Hallelujah* ex TELESPHORI institutione susceptus fuit TRACTUS, ex Psalmis & Prophetijs, à GELASIO factus, quo tractim & cum asperitate vocum, & pendularum notarum prolixitate ita canendum fuit, ut pro remissione peccatorum, & cum publicarum, tum privatarum pænarum mitigatione impetranda, multis cum gemitibus & suspirijs, ex intimis cordis visceribus oratio protraheretur.

Qui ita *Gradualia & Hallelujah* usurparunt, addiderunt etiam *Sequentias*, ut vocant, vel *Profam*. SEQUENTIAE sunt cantus, dicti à præfatione subsequenti lectionis: Sequentia S. Evangelij secundum Matth. &c. Cujusmodi Sequentijs ad auscultationem subsequenti lectionis ex Evangelio, quod præcedenti contextui, unde abruptum est, adhæret, populum præparare & excuscitare voluerunt. PROSA dicitur, secundum Isidorum, quasi profusa, & à lege metri soluta oratio.

NOT-

NOTGERIUS ABBAS S. Galli in Teutonia, primus Sequentias composuit, easq; NICOLAUS Papa invexit, & cantari concessit. *Martin. in Chronico.*

Sequentiam festo *Palmarum* destinata componendi & decantandi, occasio & origo memoranda est, & admiranda, quæ auctori magnum attulit fructum Pietatis; quod pium censeatur hîc commemorari & observari.

Conspirationi filiorum LUDOVICI I. Imper. contra Patrem multi Pontifices inerant, inter quos etiam THEODULPHUS Abbas Floriacensis, pontifex Aurelianensis erat suspectus: quorum consilio & instinctu, LUDOVICUS PIUS Imper. & Francorum Rex, regno exutus, captus, & in carcerem à LOTHARIO impio filio conjectus est. Is liberatus & restitutus in regnum ob conjurationis suspicionem *Theodulphum* carceri inclusit *Andogavi*. Cumq; in eo loco Imperator Pascha facturus, in Palmis interesset publicæ processioni, ad repræsentandum Christi ingressum in Hierusalem, & jam prope turrim pompa transiret, qua vinculus tenebatur *Theodulphus*; tunc ille prospiciens quod erat futurum, Hymnum insignem, quem in carcere composuerat & dictârat in honorem ejus processioni, ad aperta fenestra, in hora processioni antedictæ concinebat clarâ voce, ut à cunctis audiretur: *Gloria, laus & honor tibi sit, Rex Christe redemptor, &c.* Admiratus Imperator interrogat, quæ sit vox & cujus hominis, quam audiret. Indicatur esse *Theodulphi* Episc. Aurelianensis, qui clausus ibi teneretur. Diligentius perpenso tenore carminis, ad eò fertur delectatus Imp. ut juberet conscriptum carmen, voce Pontificis decantatum signari; ejusq; dulcedine permollitus veniam dedit *Theodulpho* vitæ insidiatori, & liberum abire permisit. *Crantz. lib. 1. Metropoleos cap. 27. & 40.*

Inter alias festorum *Profas* elegantes, notatu digna est PENTECOSTES Sequentia illa, quam HUGONIS CAPETI, primi Galliarum, ex Illustrissima Electoratus Saxonix Domo, Regis filius

ROBERTUS, Rex Gallia hujus stemmatis II. devotè composuit:
Sancti Spiritus adsit nobis gratia, &c.

Prosa ea historiam (*Refert Albertus Crantz. lib. 5. cap. 46. de Imp. Friderico eiusq. Filio R. Henrico, & de ArchiEpisc. Col: ad ann. 1184. Autor Catalog. Episc. Hildesf. rythmis German. de Episc. 17. Hezilone Anno, 1064.*) movet necessariò, nec inutiliter memorandam. Tragicus sanè GOSLARIAE (quidam ajunt MOGUNTIAE) Pentecostes die accidit casus, ubi Episcopi Hildesiani, & Abbatis Fuldensis Aulici in templo Regio de loco contenderunt, & ad gladios pervenerunt, & cædes multas perpetrârunt, ita ut sanguis cæsorum ex templo effluens scalas templi impleret, Et rex ipse accurrens in periculo esset: Sedata autem laniena, nihilominus jussus est Chorus celebrare hunc festum diem: Cumq; inter canendum perventum esset in *Sequentia prima* ad finem, in quo hæc verba canuntur: *Ipse hodie Apostolos Christi donans munere insolito & cunctis inaudito seculis,* HUNC DIEM GLORIOSUM FECISTI: Audita est vox reboans, in templo medio, & evomens hæc verba: HUNC DIEM CRUENTUM EGO FECI. Territis hæc voce turbis, cæpit Rex publicè dicere: *Tu perverse Nebulo, qui hunc diem cruentum nobis fecisti, pœnas dabis DEO & nobis:* Et nos iterum hunc diem GLORIOSUM faciemus: atq; simul jussit addere, & altâ voce canere: *Veni sancte Spiritus, & emitte calitys lucis tue radium, &c.* Vnde manifeste apparet, quàm maligno & cruento Spiritui inimica & odiosa sit, quàm amica & grata Sancto & Pacifico Spiritui & piorum cætui sit, & quàm jucunda audiatur *λεϊσργωδία* Ecclesiae.

VIII.

Gloria tibi Domine. Credo in unum Deum:

Symbolum Nicenum, &c.

Cæterum, qui dicto modo Gradualia, Hallelujah, Tractus, Sequentias usurpant, ad sequentia Evangelij jamjam legenda, glorificant DEUM Choro, pro manifestatione Evangelij: GLORIA TIBI DOMINE. Evangelium enim est caput & principale omnium, quæ ad Missæ officium dicuntur, cantantur & leguntur. Post lectionem Evangelij

gelij finitam, ut quod uno corde creditur ad justitiam, (*Rom. 10. Psalm. 119.*) uno ore confiteantur omnes ad salutem, Ecclesia, sacerdoti altâ voce intonanti, & *πρέτασιν ὁμολογίας* exorfo: **CREDO IN uNuM DEuM**, succinit unanimi fide reliquam confessionem Symboli Nicæni. Intelligatur autem Symbolum Nicenum, quod Synodus Nicæna, quæ Anno Christi 328. cæpit, Samosatæni & Arrii ac Novati dogmatis damnatis, promulgavit in urbe Bithyniæ Nicæa 19. Iunii: Idem Symbolum postea Synodus Antiochena Anno Christi 344. corruptit. *Socrat. lib. 2. cap. 8. 10.* Sardicensis verò pia comprobavit & confirmavit Anno Christi 350. quatuor vero subsequentes Syrmienfis Anno Christi 355. Arminiensis & Seleuciensis Anno Christi 363. atq; Antiochena Anno Christi 365. multis modis depravârunt, Anno Christi 555: Synodus universalis Constantinopolitana repetivit & illustravit. A Socrate autem & Athanasio *ad Iovinian. t. 4.* recitatur his verbis: *πιστεύομεν εἰς ἕνα θεόν* &c. *Credimus in unum Deum:* Hujus autorem Athanasius (*in Epist. ad Solit.*) nominat **OSIuM**. Symbolum illud vocant majus, quippe conceptum in magnâ Synodo, videlicet **CCCXVIII. Patrum:** Anno 325. *Brent. in Of. 8. Polyd. lib. 5. cap. 11.*) Publicum id solennibus diebus decantandi morem **DAMASO** tribuunt institutum, ex decreto Synodi à centum quinquaginta Episcopis Constantinopoli celebratæ. (*Sigebert. in Chron.*) Alij **MARCO** Pp. ejus nominis primo, Sylvestri. I. successori, circa Annum Christi 330. ascribunt, ita ut ille hujus decretum innovâsse credatur. Hodie etiam Apostolicum Symbolum notâ linguâ succinit populus. Romaniolim Symbolum Apostolorum post Evangelium non cecinêrunt, quod Romana Ecclesia nulla unquam hæresi infecta fuisset, sed in confessione fidei perstitisset. **HENRICUS** tamen II. Imperator **BENEDICTO** VIII. Pp. persuasit, ut ad publicam Missam illud decantarent. *Berno.* In alijs Ecclesijs quomodo Symbolum ad communionem differatur, mox dicetur. Symboli item cantum sub horis canonicis, vide in Corollario Liturgodiæ annexo.

Haectenus de Laturgodia Missali, & Missodia ante concionem: sequitur ea, quæ post concionem celebratur.

IX.

Missio primitiva Ecclesie à Pontificiis transposita.

ITE MISSA EST.

AD morem in libro Nehem. cap. 8. & alibi Luc. 4. expressum, Evangelij textu explicato, ne interessent Eucharistiæ celebrationi, Catechumeni, & non communicaturi, apud Veteres dimittebantur. (*concionis ex suggestu meminit Socrat. lib. 6. cap. 5. Sozom. lib. 8. cap. 5. vide supra de notatione Missodia distinct. IV. V. VI.*) Ea missio hodie apud nostrates locum non habet; cum in nostris Ecclesijs alia sit ratio Catechumenorum, quippe regenerantium; & non communicaturis etiam detur Eucharistiæ cum fidei meditatione astare. Pontificij vero, etiam si ferme nulli communicant, uno excepto *Sacrificio*, Missionem suam clarâ voce denunciant: ITE, MISSA EST, quod idem est, ac i licet, hoc est, ire licet; (*Polydor. lib. 5. cap. 12. varia explicatio, apud Gabriel: Biel: lect. 89.*) & contra Missionem veterum, ipsi hanc formam longè aliam ad finem Missæ transposuerunt, hæc in re Ethnicum, quem jaectant, imitantes ritum Sacerdotis Isiaci, qui post celebrata sacra pronuntiaverat: λαοῖς ἀφεις, Populis missio. (*Apuleius libro Asini aurei 11.*)

X.

Symbolum Fidei.

SED antiquitatis, quæ Catechumenorum missionem spectant, peractis, qui manebant, sacræ Coenæ futuri participes FIDEI SYMBOLUM canebant, ut sese mutuò de capitibus Religionis præcipuis, in quibus consentirent, sedulo admonerent. In Symbolis quippe SUMMA FIDEI comprehenditur, quæ sanè comprehensio, vel summa, Veteribus Patribus Ecclesiæ TRADITIO vocata est, & ex libris divi-

nis desumpta, ac ad salutem necessaria credita, contra Hæreticos, qui sacros libros negant, produci potest. (*Tertullianus*) Et Symbolum in quavis Synaxi decantandum, nominatim narrat THEODORUS *Lector*, *Collectaneorum libro secundo*, institutum à PETRO GNAPHAEO, Antiochenæ Ecclesiæ gubernatore.

XI.

Oblatio triplicis usus, cum Cantilenis & Collectis.

DEhinc quando cecinerant Symbolum astantes, ex suis facultatibus, quæ videbantur, offerebant. *Oblatio* verò triplicem usum habuit: Partim quippe in frugalia quædam convivia erogabatur, quæ Christiani id temporis inter se admodum religiosè celebrabant, & vulgò ἀγάπαι (*Liebmahl*) vocabantur; partim, quod supererat, pauperibus distribuebatur; Et denique inde aliquid Panis & Vini in usum sacræ Coenæ seponebatur. Atq; hanc rerum oblationem tum fuisse adhibitam, testantur: *Primum*, Versus quidam à populo decantati, dum oblatio fieret, qui propterea vocantur ab eis, *Offertorium*: Idem *præterea* cognoscitur ex ijs collectis, quæ in ea Missæ parte habentur. *Quin* ejus oblationis Iustinus, antiquissimus Martyr in sua Apologia mentionem fecit; Cyprianus item, ac nonnulli ex veteribus patribus. Cæterùm ADRIANUS Pp. in offertorijs & offertoriorum versibus quòd geminatum est, geminavit Anno 772. (*Sigebert. in Chron.*) GELASIUS Pp. voluit fieri in Missis Collationes. (*Volaterr. lib. 22.*)

XII.

Sursum Corda.

POSThæc ad sacram Coenam administrandam convenientes dicebant: SURSUM CORDA. Ac sanè rectè, & in tempore Christiani sic agebant, quò se monerent, ut nihil carnale nihilve terrenum ibi cogitarent, sed in cœlestibus corda haberent. Nec enim satis est, ut externam utcunq; disciplinam in conventibus Ecclesiæ & Synaxi præstamus, sed imprimis & cor Domino aperiamus, eumq; in animum men-

temq; nostram immigrare sinamus; Quemadmodum Apostolus Paulus (*Colloſſ. 3.*) nos hortatur: Siquidem unà cum Christo reſurrexiſtis, ſuperna quærite, ubi eſt Chriſtus, in dextera DEI ſedens; Superna capite, non ea quæ ſunt in terra. Inde Patres inſtituerunt, ut Sacerdos in præfatione Eucharistiæ ad populum ita Pauli verba diceret: **SURSUM CORDA**; Et populus responderet: **HABEMUS AD DOMINUM**. De qua conſuetudine per antiqua pios commentarios tradiderunt Patres & ſcriptores Eccleſiaſtici notatu digniſſimos.

CYPRIANUS, (*in concione de oratione Dominica*) Quando autem ſtamus ad orationem, fratres dilectiſſimi, vigilare & incumbere ad preces toto corde debemus, cogitatio omnis carnalis & ſecularis abcedat, nec quicquam tunc animus quàm id ſolùm cogitet quod precatur. Ideò & Sacerdos ante orationem, præfatione præmiſſa, parat fratrum mentes, dicendo: *Surſum corda*, ut, dum reſpondet plebs; *Habemus ad Dominum*, admoneatur, *nihil aliud ſe quàm Dominum cogitare debere*. Claudatur contra adverſarium pectus, & ſoli DEO pateat, ne ad ſe hoſtem DEI tempore orationis adire pariatur.

CHRYSOSTOMUS (*in Sermone de Eucharist. in Encanijs.*) Quid facis homo; Non promiſiſti ſacerdoti, qui dixit: *Surſum mentem & Corda*, & dixiſti; *Habemus ad Dominum*? Non revereris & erubeſcis? Et illa ipſa hora mendax inveneris. Papæ! menſa myſterijs inſtructa eſt, & *Agnus DEI* pro te immolatur; Sacerdos pro te angitur; ſanguis Spiritualis ex ſacra menſa refluit; *Seraphin* aſtant ſex à ſis faciem tegerentia, omnis incorporeæ virtutes pro te cum Sacerdote intercedunt; Ignis Spiritualis è cœlo deſcendit; Sanguis in Cratere in tuam purificationem ex immaculato latere hauſtuſ eſt: Et non erubeſcis, revereris, & confunderis, neq; DEum tibi propitiuſ facis?

AUGUSTINUS (*lib. de dono viduit. cap. 16.*) In ſacramentis fidelium dicitur: *Surſum Corda*, quod munus eſt Domini, & non in noſtra poteſtate, ut quæ *Surſum* ſint, quis ſapiat, ubi Chriſtus eſt, ad dexteram DEI ſedens?

IDEM

IDEM (*in Psalm. 39.*) Quod inter sacra mysteria *Cor sursum habere jubemur*, ipso iuvante id volumus, quo iubente admonemur.

IDEM (*in Psalm. 85.*) Levandum est *Cor*, neq; hîc habitandum est corde; Hæc mala regio est, sufficiat quod adhuc carne necesse est hîc esse. *At Sursum Cor habetur*, ut si surrexistis cum Christo, dicit Apostolus fidelibus, corpus & sanguinem Domini accipientibus, hoc dicit: Si surrexistis cum CHRISTO, quæ *Sursum* sunt sapite, ubi CHRISTUS est, in dextera DEI sedens.

XIII.

Gratias agimus.

GRATIÆ deinceps agebantur, cum diceretur: GRATIAS AGIMUS tibi Domine *sancte Pater omnipotens, æternè Deus, per Christum Dominum nostrum, &c.* Hæc antiquissima sunt, & in vetustis scriptoribus passim habentur. *Quin & ipsum corporis Christi & sanguinis mysterium eucharistia* dictum est, quod tota ejus confectio à Gratiarum actione pendeat.

XIV.

Verba Cœna, & Oratio Dominica.

Cùmq; Antistes dixisset: per *Christum Dominum* ad verba Cœnæ propria, quam consecrationem vocant, descendebat: quibus recitatis, *Dominica Oratio* adiciebatur: Hæc duo inter actionis simpliciter necessaria connumerant ipsi Pontificij. Gregorius Magnus orationem Dominicam post Canonem super hostiam censuit recitari, Anno Domini 592. (*Sigebert. in Chron. & Volaterr. lib. 22. Szeged. de summa doctrina pontificia.*)

XV.

Sanctus. Benedictus.

At XYSTUS vel SIXTUS voluit, ut antea populus caneret *Τρισάγιον*; SANCTUS S. S. Cujus tamen canendi hymni, CELESTINUM autorem facit Vrspergensis (*P. Martyr. Nauclerus generatione & Polyd. l. 5. c. 11. Esai. 6. Apoc. 1. Vrspergens.*)

Post

Postaccini consuevit BENEDICTUS, &c. ut Angelicis & Evangelicis Evlogijs tremendæ cœnæ Dominicæ consecrationem, cum reverentia præstolari juberetur congregationis populus. (*Psal. 118.*) Prima enim pars laudem continet Angelorum; ultima hominum, ut legitur in Esaia cap. 6. *Duo Seraphin clamabant alter ad alterum, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus DEVS Zebaoth*: Et in Evangelio Matth. 21. quod qui præibant & sequebantur clamabant dicentes: *Hosianna Filio David, Benedictus qui venit in nomine Domini*. Siquidem vox Angelorum *Hosianna* scilicet in altissimis, Trinitatis & unitatis in DEO commendat arcanum; vox hominum *Hosianna* scilicet Filio David, divinitatis & humanitatis in Christi persona Sacramentum designat. Illud etiam animadvertendum, quod ter dicatur *Sanctus*, ut notetur distinctio personarum; Sed semel tantum dicitur *Dominus DEUS Zebaoth*: ut notetur divinæ essentiae vnitas: Item Ter in singulari numero Sanctus & non Sancti dicitur pluraliter, unâ sanctitas in his tribus personis & una æternitas & æqualitas intelligatur. Hoc non solum Seraphim clamabant (*Apocal. 1.*) sub excelso DEI Solio apud Prophetam, sed & quatuor animalia die ac nocte decantant; *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus DEUS Zebaoth*. Dicitur autem DEUS Sanctus, id est sacrificans, & qui præcipit Sancti estote, quia ego Sanctus sum Dominus DEUS vester. Dicitur Pater Sanctus, dicente Filio, (*Iohan. 17.*) *Pater sanctifica eos in veritate quos dedisti mihi, quia tu sanctus es*. Dicitur Filius sanctus Angelo attestante (*Luc. 1.*) *quod ex te nascetur, Sanctum vocabitur*. Dicitur Spiritus Sanctus Christo dicente (*Iohan. 20.*) *Accipite Spiritum sanctum, quorum remisit is peccata, remittentur eis*. Dicitur quoq; Dominus DEUS Sabaoth, id est Exercituum Angelorum & hominum: de quo in Psalmo 24. dicitur ab Angelis: *Quis est iste Rex gloria? Dominus virtutum*. Dum ergo dicimus, *Pleni sunt cæli & terra gloria tua*, agimus gratias creatori de omnibus beneficijs, dum verè dicimus, *Benedictus qui venit in nomine Domini*, gratias agimus specialiter, pro beneficio redemptionis. Quia enim necessarium est ad salutem Incarnationis mysterium confiteri, rectè subjungitur, *Benedictus, qui venit in nomine Domini*.

XVI.

PRÆFATIONES ante consecrationem,

cui CANON affutus.

VT autem commodus accessus daretur, ad aliud Canticum, tremorem & timorem DOMINI in attentis excitandi gratia, quasdam PRÆFATIONES interpositas esse videmus: Quales etiam hodie Festi beneficijs commemoratis, prædicationi verbi connectunt Sacramenti celebrationem, & animos ad gratiarum actionem præparant, quod Fidem in nobis DEUS non tantum verbi promissione augeat, verum etiam Sacramenti sigillo obsignet & confirmet. *Gelasius* autem *Præfationes*, quæ Canonem præcedunt, cantu quidem & Sermone elegantia composuit, quæ ut testatur *Pelagius* novem numero sunt: decimam ad honorem DEIPARÆ virginis *Urbanus* addidit. Et quidem *Pelagius* ille Pontifex decrevit, quotidianam Sacramentorum præfationem, ad Missas novem tantummodo præfationibus, secundum antiquum Romanorum ordinem esse commutandam, scilicet in Natali Domini, In Apparitione, in Pascha, in Ascensione, in Pentecoste, de Sancta Trinitate, de Apostolis, de sancta Cruce, de jejunio quadragesimali Anno DXXCI. (*Sigebert. in Chronic.*)

Etiam memorabile est, qua motus occasione *Theodosius*, toti orbi terrarum præceperit, ne *Hymnum* hunc *Τρισάγιον* Ecclesiæ præterirent; Tricesimo quippe Imperij *Theodosij* anno terræ motus facti sunt Constantinopoli per quatuor menses, ita ut metu nimio perculsi Byzantini, extra civitatem in campum unà cum Episcopo, qui tum *Proclus* fuit, secederent, precibus DEO pro liberatione ab imminente interitu supplicantes. Quadam ergò die fluctuante terrâ atq; omni plebe attentius clamante, *κύριε ἐλέησον*, circa horam tertiam, omnibus videntibus à divina contigit virtute sustolli quendam adolescentulum in aëra, & audire divinam vocem admonentem, ut Episcopo ac populo nunciaret, ut LITANIAS sic facerent & dicerent: ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ὁ ἰσχυρός, ἅγιος ὁ ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς, *sanctus DEVS, sanctus fortis, sanctus*

Sanctus immortalis, miserere nobis: nihil aliud apponentes. Proclus Episcopus, cum sic facere populo præcepisset, terræ motus cessârunt. Inde THEODOSIUST^{us} *Caesar* hoc commendavit universi orbis Ecclesijs. (*Paulus Diac. lib. 14. Nicephor. lib. 14. cap. 46. & Cedrenus.*) Cantatur autem coràm altari à solo sacerdote præfatio, quæ & præparatio vocatur, quia in ea Sacerdos præloquitur laudes & grates DEO, & præparat fidelium mentes ad futuræ reverentiam consecrationis, ut sursum corda habeant in cœlestibus, & non in terrenis. Dicitur etiam *Hymnus Angelicus*, quia Angelicis laudibus est plenus, & in eo homines & Angeli conveniunt ad concinendum Regi: Vnde & altâ ac delectabili voce cantatur, quia in illa Angelorum præconia repræsentantur. Postquam Sacerdos finivit Præfationem, *Quia dignum & justum est, æquum & salutare, grâtiâs DEO omnipotenti referre*; totus Chorus cantat hymnum, qui partim Angelorum, partim hominum verba complectitur, nimirum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*; de quo in præcedenti capite.

Præfationis autem cantica excipienti consecrationi assuerunt suum *Canonem*, non veriti, cum inter actionis simpliciter necessaria, cum verbis Cœnæ & oratione Dominicâ pari gradu, imò vel superiori tanquam consecrationem summam & caput Missæ constituere, licet recitationem cum silentio inter necessaria de congruo collocent. (*Szeged. de summa doctrina Pontif.*) Illum Scholasticus quidam, ut Gregorius (*in suo Registro*) memorat, composuit; qui sane ab eodem Gregorio minimè probatur, quod sua inserere voluerit, & orationem Dominicam neglexerit (*Polyd. lib. 5. cap. 11. Brigomensis in Theodosio, Platina, Sigebertus, Sabellicus Enneade octava. lib. 1. Nauclerus*) Quid verò ad Idoli fabricam unusquisque artificum, ab Alexandro usque, qui circiter CCCLX. annos ante Gelasium sedit, & præcipuè LEO astruxerit, corradere licet hujus rei collectoribus,

XVII.

Osculum Pacis.

FINITâ consecratione dicebatur *Pax Domini* (*Polyd. lib. 5. cap. 11.*) Et de pa-

de pacificâ salutatione CHRYSOSTOMUS inquit: In Ecclesijs pacem, in precationibus, in supplicationibus, in præfationibus, & semel atque iterum, ac tertio & sæpe eandem, qui Ecclesiæ præest, impertit dicens: *Pax vobis*. Et paulo post: Ac non dicit Ecclesiæ præsul; *Pax vobis* simpliciter; Sed *Pax omnibus*: Item: mox atq; Præsul Ecclesiæ ingreditur dicit: *Pax omnibus*, quando concionatur, quando benedicit; quando salutem optare jubet, quando sacrificium absolvitur, & interea rursus *Gratia vobis & Pax*. (*Coloss. 1.*)

Hinc OSCULUM PACIS datum fuit inter Sacerdotes mutuo, quod INNOCENTII. I. inventum putatur, velut LEONIS II. ut pax in sacrorum ceremonijs astanti populo circumferretur; Et utrumq; juxta Polydori (*lib. 5. cap. 11.*) opinionem, ex Iudæ osculo elicatum, ex imitatione Servatoris, qui consueverat suos præsertim discipulos abeuntes vel ad se redeuntes deosculari (*Sigebert. Volat. lib, 22.*)

At in primitiva Ecclesia charitatis causa tempore Cœnæ Dominicæ præsentibus mutuò oscula dederunt: (*Bened. Aretius*) Et quod in actione profitebantur confirmare voluerunt symbolo: ut religiosum illud osculum esset testimonium communionis & consensus in eâdem religione, contestatione etiam facta fraternæ dilectionis: Etenim inter pios *Sanctitatis & Charitatis* præcipua habetur cura: Prioris, ut rectè erga DEUM vivant, sese nulla impietate polluentes: Posterioris verò est, cum *Proximo*, ut decet professionem Christianam vivere. Sanctitatis osculum iterum atque iterum Corinthiæ Ecclesiæ præcepit D. Paulus (*1. Corinth. 16. & 2. Corinth. 13. 1. Thessalon. 5.*) amicè suadens: *Salutate vos invicem osculo Sancto*; Et Thessalonicensi: *Salutate fratres omnes cum osculo Sancto*. CHARITATIS OSCULUM D. Petrus (*1. Petr. 5.*) commendat, demandans: *Salutate vos mutuò dilectionis osculo*. Psaltes etiam justitiæ & paci se osculatis congratulatur. (*Psalm. 85.*) Et hoc osculo monebantur osculantes, ne blasphemando, futilia loquendo, convitia proferendo, vel hypocritico Absolomi (*2. Sam. 15.*) Ioabi (*2. Sam. 20.*) & Iudæ (*Matth 26.*) osculo tale os polluerent, quod accipiens corpus & sanguinem Dominicum, summum honorem

consecutum esset, quippe per oris januam & portam ingrediente Christo, quem communicant mysteriorum participes. Ei deniq; monitioni Meditatio hæc succurrere potuit; quod *Christus* ipsum in pœnitentia & fide, in proximi dilectione, & misericordiâ exosculatus, iterum sit osculaturus, osculo oris sui, instar patris filium prodigum osculo excipientis (*Psal. 2. Cant. 1. Luc. 15.*) hoc est: Hieronymo (*ad Dardan.*) & Augustino (*2. question. Evang. cap. 33.*) interpretibus, quod salvator in carne exhibitus & manifestatus fide, conversos peccatores consoletur certa spe remissi peccati & gratiæ æternæ. De hoc osculo pacis faciunt mentionem Tertullianus (*in Apolog.*) & Iustinus Martyr (*in 2. Apologia*) qui elegantissimè inter cætera ait: ἀλλήλης φιλήματι ἀσπαζόμεθα.

XVIII.

Agnus Dei. Discubuit.

SVB ipsa corporis & sanguinis distributione, ad quam veniebatur, dum hæc agerentur, decantandum Canticum: AGNUS DEI (*Isahan. 1.*) à quodam *Innocentio* hûc dicitur fuisse inductum: (*Volat. l. 22.*) quamvis alibi, SERGIUM Pp. Anno Christi 688. AGNUS DEI Missæ adjecisse, legitur. Etiam Responsorium; DISCUBUIT IESUS, vel alias cantiones de institutione Cœnæ, hodie accinit Ecclesiæ: Quæ cantiones sunt conciones annunciantes mortem Domini (*1. Corinth. 11.*) ut qui communicat, firmissimè persuasum habeat, non aliùs quàm innocentissimi Agni victimam, quæ pro totius Mundi peccatis sufficiens fuit, pro suis etiam esse sufficientem; Et non tantum oret CHRISTUM, ut nunquã desinat miserere nostri, & donare pacem & vitam: Sed etiam pro tam paratissima & acerbissima morte debitam erga Christum gratitudinem obedientiæ & patientiæ vestigijs exprimere discat. (*1. Petr. 2.*) Quicumq; enim sine fide & proposito meliori, temerè & inconsideratè hoc sacratissimo epulo vescitur, reus erit Corporis & Sanguinis Domini: (*1. Corinth. 11.*)

XIX.

Post Communionem.

Distributione perfectâ Canticum gratiarum actionis adijciebatur, quod POST COMMUNIONEM appellârunt.

XX.

Apprecatio vel Benedictio.

Completis atq; perfectis ijs omnibus, Minister populum, faustâ pre-
catione adjectâ, missum faciebat; (*Num. 6.*) Augustinus etiam (*in*
Ep. 90.) significat, quod soliti sint ministri populo benedicere: Idem
(*tom. 4. in questione ex utroq; mixt.*) Benedictio inquit sacerdotalis ma-
gni æstimanda est.

EPILOGVS.

HÆc omnia etsi Christianum populum à prima illa simplicitate
Cœnæ Dominicæ abduxerunt, adjectis compluribus, ut varijs ho-
minibus visum fuit; Attamen utcuq; ferri poterant, nec superstitio-
nis aut Idololatriæ jure accusanda. Non tamen in omnibus Ecclesijs e-
rant, nec eodem modo servabantur; nam adhuc in Ecclesia Mediola-
nensi ex instituto Ambrosij aliter agitur. Cæterum posteris tempori-
bus Antichristi Romani omnia corruperunt. (*Petr. Martyr.*)

COROLLARIUM,

Testimonijs veterum partes Leurgia plerasq; demonstrans.

Veteri instituto servata fuisse, quæ commemorata sunt, ex scriptori-
bus vetustissimis potest comprobari.

TERTVLLIANUS (*in Apologetico*) Coimus in cœtum & ag-
grégationem, ut ad DEUM quasi manu facta precationibus ambiamus
orantes: *Hæc vis Deo grata est.* Oramusetiam pro Imperatoribus, pro
ministris eorum & potestatibus, pro statu seculi, pro rerum quiete &
mora finis. Hæc indicant summam Collectarum. De recitatione verò
scripturarum subdit. Coimus ad scripturarum divinarum comme-

morationem, si quid præsentium temporum qualitas aut præmonere cogit aut recognoscere. Certè fidem sanctis vocibus poscimus, spem erigimus, fiduciam fugimus, disciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus densamus: Ibidem & exhortationes, castigationes & censura divina. Nam & judicatur magno cum pondere, &c. Hæc sunt quæ fiebant in sacro cœtu. Quibus & ea sunt addenda, quæ idem autor alibi dicit: nimirum Evcharistiam consuevisse de manu Præfectorum sumi, &c Possumus in ijs verbis præcipuas Missæ partes quæ commemoratæ sunt agnoscere:

IUSTINUS MARTYR scribit, (*Apolog. 2.*) die Solis Christianos convenisse, ibi recitari ait divinas literas, quibus postea suam adhortationem præfectus subijceret. Quo pacto, inquit, surgimus & oramus. Addit postea; Panis & potus ad Præfectum affertur, super quibus quanta cum vi potest, gratias agit: Cui ab omnibus AMEN respondetur. Duo hæc verba indicant, non oscitanter prætereunda. Primum gratias non perfunctoriè fuisse actas, sed quanta cum vi posset, hoc est, summo affectu. Deinde *Clara voce*, ea omnia dicta fuisse liquet, cum populus responderit AMEN. *Distribuitur* postea, inquit, Evcharistia, deinceps est communis gratiarum actio, & Eleemosynarum oblatio.

DIONYSIUS (*in Hierarchia Ecclesiastica*) hæc eadem fere commemorat, *recitationem scripturarum, Psalmorum cantum, communionem, & alia*, quæ longum esset modò referre; Sed quod magis mirandum videtur, Oblationis Corporis Christi mentionem minimè facit.

AUGUSTINUS Pater in Epistola 59. ad Paulinum, dum questionem quintam dissolvit, quatuor voces, quæ in Epistola I. Timot. 2. habentur, exponit.

Ex verò sunt, *δέησις, προσευχαι, ἐπίδύξις ἢ δὺχαριστία.*
 1. Atq; *δέησις* statuit celebrationem Sacramenti præcedere.

2. *προσ-*

2. *προσευχὰς* autem preces facit, quæ in ipsa Sacramenti administratione habebantur, ubi quodammodo nos ipsos Christo vovemus.

3. ἐν *ἐυχαις* autem petitiones ac postulationes esse arbitratur, quibus Ecclesiæ Minister, astanti populo benè precetur.

4. Et deniq; *εὐχαριστίας* communes gratiarum actiones fuisse tradit.

PARTIS PRIMAE

III. Membrum:

E Z H Γ H M A,

*Sive**Explanatio Leturgodia
Matutina & Vespertina:*

Cum Corollario

De Litanijs,
Horis Canonicis, &
Psalterio D. Virginis.

Vemadmodum in veteri Testamento jure sacrificium manè & vespere Domino offerebant: (*Ex. 29, Num. 28.*) Sic Christianos decet fragrante fidei flamma in cultus divini suavem nidorem & odorem, ceu hostias Deo gratas, adolere & sacrificare MATUTINAS & VESPERTINAS preces & Leturgodias.

*Domine labia mea
aperies: Et os me-
um annuntiabit
laudem tuam.*

Exordiri eas solet MYSTOCHORODIA, u-
bi Mystæ, sive Sacerdoti præcinenti ex Psalmo 51. *Domine labia mea aperies; Chorus succinit; Et os meum annuntiabit laudem tuam.*

Quo ipso Exordio Leturgi Ecclesiastici, & Cantores & Concionatores, primò apud DEum magnam benevolentiam captant, cum humili professione imbecillitatis humanæ, quæ non apta est invocationi & laudi divinæ. Homines enim, se mutos esse in divinis, & peccatores os clausum habere, cum Origene *hornil. 38. in Levit.* vel se balbutientes, cum Mose *Exod. 4.* fateantur oportet. Majorem enim cum DEo gratiam ac benevolentiam ineunt hac fiduciæ plenâ invocatione

DEi,

DEI, qui solus clausa labia & os mutum in Laudis divinæ prædicationem aperire valeat, uti promiserat balbutienti Mosi *Exod. 4.* Ego ero in ore tuo; doceboq; te, quid loquaris. Quod & Psaltes *λατρευγος* David arripit *Psal. 40.* Dominus inseruit ori meo canticum novum. Hoc exordio deniq; de Deo gratuitam in cultum Læurgicum attentionem sibi cum fiducia pollicentur, simulq; Ecclesiæ cum attentione docilitatem insinuant; quod nimirum nihil, nisi divinum, Deoq; gratum, & ab ipso inspiratum, labijs & ore sint cantaturi & prædicaturi.

Cumq; Ecclesia valdè periclitetur sub piarum Læurgiarum exercitijs, quæ invisa sunt Satanæ; ejusque Organis Hæreticis, Tyrannis, alijsq; turbatoribus, tam invisibilibus, quam visibilibus hostibus, qui sæpè cœtum piorum vi & armorum strepitu, vel incendijs, vel clamoribus invadere & disturbare ausi fuerunt: adversus hostilem impetum præmuniunt sese Læurgici, hac sequenti Mysto-Chorodia: qua à Sacerdote præcinente; *Deus in adiutorium meum intende, provocatur Chorus ad succentionem; Domine ad adjuvandum me festina.* Quem Prologum Læurgodiæ, ex *Psal. 69.* desumptum, nobis de notâ meliori commendat non tantum Chaldæus Paraphrastes, qui ait, hunc Psalmum Davidi pro fasciculo thuris fuisse in manibus; verumetiam ipsius Psalmi titulus, qui sonat, quod Victori, sive Magistro Symphonix, traditus sit Psalmus Davidis ad recordationem, sive in *μενημέουεν* divinæ liberationis ac custodiæ; quam etiam pro libera & pacata cultus divini Læurgodiæ impetratam Ecclesia gaudeat recordari, cum publica *ἀναμνήσει*, & grata prædicatione beneficiorum. Similem huic; Psalmi 38. titulum augent & explicant Græci *LXX.* quod sit recordatio Diei Sabbathi. Qui autem Primus Psalmi 69. verba initialia cum S. S. Trinitatis glorificatione cani instituerit, videatur infra in Coronide, sub horis Canonicis.

Δοξολογία S. Trinitatis subjungitur in Læurgodiæ *Gloria Patri, &c.* exordio; *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto: Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorum, Amen.* Qua glorificatione Trinitati gratitudinem declarant Læurgi, certi de exauditione promissa *Isaia*

sa Esaia 65: Adhuc te loquente adsum. Primum versiculum Nicenna Synodus dicitur edidisse; & antiquissima Ecclesia Græcorum, monente Basilio *δοξολογίαν* hanc Psalmis adjecit: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto*: ut publicè *ἴην τριάδα & ὁμοουσίαν* personarum profiteretur. Ac ne novum ampliùs Macedoniani dicerent esse de Spiritu Sancti divinitate dogma, Hieronymi suafu additus est hic versiculus; *Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorum*. Atq; hos duos versus Hieronymus putatur misisse Damaso Papæ, qui ipsius rogatu eos in fine Psalmorum cantari instituit. De more *δοξολογίαν* hanc canendi, in monophonis Aegyptiorum Psalmodijs recepto, dictum est supra Membro I. hujus partis cap. I. in discursu de Choralis Musica, & Psalmodiâ Veterum.

Quia verò non sufficit, ut vel solus Sacerdos, vel tantummodo Cantorum Chorus, atq; unus & alter Deum laudet, ^{Invitatorium.} ad laudes gregatim conjungendas vel certè devotione unanimi attendendas, *Invitatorio* excitatur universa Ecclesia, desumpto ex Psalm. 96: In quo *προτροπή* & exhortatio multiplicem causam jubilandi & exultandi, ex Deo ejusq; beneficiis depromptam, piis & gratis animis obtendit; Et *ἀποτροπή*, sive dehortatio, ab induratione cordium, proposito tristi exemplo cœcæ & obstinatæ multitudinis, quæ in deserto perit, ingratos seriò avocat. Eam autem ad matutinas Leiturgodias invitationem inter alia suppeditasse videtur Angeli cum Israële colluctantis *δέησις*, & oratio admiratione digna: *Dimitte me, quia ascendit aurora*. Vbi addit Paraphrastes Hierosolymitanus: *Appropinquat enim hora Angelorum ad celebrandum Deum Gen. 32.*

Vehementi autem motu Spiritus Sancti plena est interpretatio Psalmi 96. ad Ebr. 3. & 4. extans, quod illi nimirum, qui in æternam requiem ingredi volunt, Christum nequaquam contemnere, sed assiduo cultu & veneratione prosequi debeant: *Venite, exultemus Domino, jubilemus Deo salutari nostro. Quoniam Deus magnus est Dominus, & Rex magnus super omnes Deos. Hodie si vocem ejus audieritis nolite obdurare corda vestra, sicut in Meriba, secundum diem tentationis in deserto.* Vnde quoq; Vete-

res diebus Dominicis, preces matutinas ab hoc Psalmo exordiri consueverunt; ut nimirum animum suum ad auscultationem & meditationem verbi coelestis excitarent, nevé impiorum Israëlitarum exemplo Christum, ejusq; verbum quispiam contemnere auderet. Profanis enim Evangelij contemtoribus Deus juramento interposito minatur, quòd in æternam requiem ingredi non debeant.

De Psalmodijs in Choralis Musica satis dictum est. Cum Psalmodijs autem, quod híc indicandum restat, *Antiphona* (quas ordinavit *Celestinus* Pp anno Christi 426.) cantantur; dictæ ab ἀντι, quod contra, & φωνή, quod idem est, quod vox & sonus: secundum hujusenim Melodiæ tonum Psalmodia intonatur ab uno unius Chori, & à duobus Choris alternatim cantatur, eaq; absolutâ, Antiphona ab omnibus perfectè repetitur, & communiter canitur. *Antiphona* Græcis vox reciproca, quòd vicissim canatur, inquit Polydorus (*l. 5. de rer. in v. c. 13.*). Mittimus ex hac canendi vicissitudine Durandi allegoriam de Caritate, inter duos non pauciores consistente, que ab uno capite incepta, & in omnibus membris consummata, ad unitatem tendat, & ad commune surgat gaudium.

Caterùm *Psalmi* generaliter dividuntur non ex arte, sed usu sic probante, in *Majores & Minores*. *Minores* sunt omnes *Psalmi* Davidis, & cantica vèteris Testamenti. *Majores* sunt ex Evangelio sumpti, ubi habentur Zachariæ, Mariæ, & Simeonis cantica. Hi cum ascensu, illi verò aliquot notis in unisono positis, inchoantur: & in *Psalmis* Minoribus, quando medium desinit in dictiones indeclinabiles, monosyllabicas, Hebræas, atq; barbaras, tum ultima ejus nota elevari solet.

Cùmq; Veteres, *Tonorum tropos* triplices numeraverint; *Psalmorum*, *Introituum* & *Responsoriorum*: híc *Tropus* nihil aliud est, quàm brevis Melodia, cujusq; Toni repercussione incipiens, quæ singulis *Psalmorum* versibus in fine adhibetur. Et significatur post *Antiphonarum* finem per dictionem, in clausula positam, EVOVÆ, quæ omisiss consonantibus, *seculorum* Amen sonat.

Antiphona
cum *Psalmis*
modis.

Psalmi *Majores*
& *Minores.*

Psalmorum
Toni.
EVOVÆ.

Constitutio Troporum, Majoris & Minoris Psalmi intonationi conveniens, petatur ex Loffij Psalmodia, vel aliorum Musicorum institutionibus.

Damasus instituit primus, ut Chorus alternis vicibus Psalmos caneret: quanquam non nemo tradit, id antea ab Ignatio Episcopo Antiocheno institutum fuisse quippe qui per quietem audivisset Angelos, ad eum modum vicissim Psalmos concinentes. (*Polyd. de inv. l. 6. c. 2.*)

Pfallendi rationem per *Antiphonam*, id est, Choros, sibi alternatim succinentes, primus Constantinopoli instituisse legitur Chrysothomus, æmulatione quadam Arianorum, qui ad Oratoria sua extra urbem procedentes, inter eundem ea modulandi ratione utebantur, singulari quadam pietatis specie. Ne itaq; simpliciores à saniori Ecclesia, hypocrisi illâ abalienarentur, similia ipse quoque instituit, & quidem majori cum splendore & magnificentia. (*Socrat. lib. 6. cap. 8. & Sozom. lib. 8. cap. 8.*)

Antiphonas enim cum Psalmis canendas omnino Græcos instituisse, ex Græco colligitur vocabulo; qui mos ad universas exivit Ecclesias. *Ambrosio* Antiphonarum cantus in Ecclesijs Latinis à Sigeberto tribuuntur.

Et IVO in Chronico sub Valente refert, Vigilijs, *Antiphonas*, Mediolani primùm ab *Ambrosio* coeptas, emanasse ad omnes Provincias.

Syricius quoque *Antiphonas* Psalmis admiscuit. *Baleus*. Fuit autem Syricius natione Romanus, patrem habuit Tiburtium; in Episcopatu Damaso successit, anno imperij Gratiani & Valentiniani sexto: Christi Anno 387. *secundum Prosperum*.

Familiaris fuit *Ambrosio*, Mediolanensi Episcopo, cujus ad Syricium aliquot extant Epistolæ: ut quæ in ordine quadragesima nona est, & quinquagesima quarta, in qua Patrem eum suum nominat. Mortuus est circa annum Domini quadringentesimum, posteaquam Romanæ sedi præfuisset annis quindecim: juxta *Socrat. lib. 7. cap. 9. & Sozom. lib. 8. cap. 25. ad Damasum*: decimo sexto verò secundum *Prosperi* Chronicon.

Respon-
sorium. RESPONSORIUM est illud canticum, quod plerisque in Ecclesijs canendo vel recitando à puero præmissa lectioni Evangelij, vel Epistolæ, Chorus subjungit; sic dictum, quod ejusdem

Lectio-

Lectiois argumento, vel documento mystico, aptè respondet & consonat, per textum seu typum maximè congruum: Vel quia à pueris decantato versui totus respondet Chorus.

De Responsorijs Polydorus hæc consignavit: Responsorioria verò, quæ novitio quidem vocabulo sic dicunt, Itali primùm invenisse traduntur. Sunt qui *Responsorium* etiam *Gradale* vocent, quòd juxta gradus suggesti cantetur. (*Polyd. lib. 5. de invent. rerum, cap. 11.*)

Vt autem Psalmorum Tropos in Tonis ex clausula *Evova*, sic Introituum & Responsoriorum ex versuum melodia constituunt Veteres. Posteritas verò tantùm Psalmorum tropos propter rerum intonationes probat, Introituum & Responsoriorum tonos ex alijs modis cognoscendos relinquit.

Dum laudum divinarum materiam Ecclesia meditatur & tractat, ab Ambrosio & Augustino evocatur in campum amplissimum, unà cum cœlestibus & terrestribus creaturis, univrsarum rerum conditorem & Governatorem, atq; generis humani Redemptorem celebrandi, conjunctâ pro beneficijs gratiarû actioni precatatione, ut Ecclesiâ hîc beneficiorum Christi per fidem particeps, hæreditate æternæ salutis tandem ornetur. Volunt autem quidam, quòd, cùm Augustinum, de Manichæis conversum, baptizasset beatus *Ambrosius*, dixerit: *Te DEum laudamus*; Augustinus verò responderit: *Te DEum confitemur*. Illo iterum dicente: *Te æternum Patrem*; hic responderit: *Tibi Omnes Angeli*; & sic totum Symbolum ab Ambrosio & Augustino alternatim esse compositum: ad quem modum in quibusdam Ecclesijs mutati Chori, vel Chorus cum Ecclesia, mutatis vicibus & versibus, hoc Symbolum alternatim decantare consueverunt.

HYMNUS, qui post Responsorium cani solet, est laus, DEO reddenda, cum Cantico & Carmine, vel rhythmicè, vel metricè, ad certos syllabarum numeros composito.

Hymnum Augustinus in Psalmum LXXII. ita definit: HYMNI, inquit, laudes sunt DEI cum Cantico: *Hymni* Cantus sunt, continentes laudem Dei; Si sit laus, & non sit Dei, non est hymnus; Si sit

laus, & DEi laus, & non cantetur, non est hymnus: Oportet ergo, ut si sit *Hymnus*, habeat hæc tria, & laudem, & Dei, & Canticum.

Quæ descriptio Hymni cum Ode practica coincidit: de quo modulationis genere, ab alijs distincto, commemoratum est in discursu de Choralis Musica & Psalmodia Veterum: de quo etiã *in subseq: Theoria Organices cap. 9.* tractabitur. Et fuisse aliquam differentiam inter *Psalmos, Hymnos, & Odas Spirituales*, innuit D. Paulus, hæc sacra exercitia commendans non sine distincta enumeratione, Col. 3. Eam Pauli admonitionem Chrysostomus, & ex illo Theophylactus, interpretati, *Hymnos* quidem Angelis, *Psalmos* Sanctis hominibus adscribunt, & utraque sub genere *Spiritualium carminum* contineri perhibent. Polydorus simpliciter differuit; *Psalmus*, inquit, & *Hymnus* utrumque Græcum, ac alterum Latinis Canticum, alterum Laus dicitur. *lib. 5. de rerum invent. cap. 13.*

Lætitia communis *Hymnorum* & Cantuum Theophilus Alexandrinus meminit, paschali libro primo. De Ecclesiis etiã Insularibus attestatur Epiphanius lib. 3. Tomo 2. in doctrina compendiaria de fide Catholica; *Matutini*, inquit, *Hymni* in Ecclesia perpetuò fiunt, & orationes matutinæ lucernalesquæ, simul Psalmi ac orationes. Et Ephrem *lib. de pœnitentia cap. 2.* Festivitates nostras honoremus in Psalmis, Hymnis, & Canticis Spiritualibus.

Hilarius autem, Pictaviensis Episcopus, qui vixit sub Constantio, primus Hymnorum carmine floruit; & post eum *Ambrosius* Mediolanensis Episcopus *Hymnos* instituit, ideoquæ *Hymni Ambrosiani* dicuntur, quòd ejus tempore primùm in Ecclesia Mediolanensi cantari ceperunt. Augustinus enim refert (*lib. Confess.*) Ambrosium, cùm à Iustina Imperatrice, Arrianæ perfidiæ damnatâ, persecutionem pateretur, instituisse *Hymnos & Psalmos* secundùm modum Orientalium decantari, ne populus mœroris tædio contabesceret, quod ad omnes fuit postmodum derivatum.

Quemadmodum etiã Antiphonarum Cantus; sic & *Hymnos* in Ecclesiis Latinis D. Ambrosio Sigebertus tribuit, atque tam *Hymnos*, quàm *Antiphonas*, Mediolani primùm ab Ambrosio coeptos esse.

esse sub Valente, memorat Ivo in *Chronico*. Et quod D. August. (*lib. 9. Confess.*) affirmat, *Ambrosium*, Mediolanensem Antistitem, canendi *Hymnos & Psalmos* morem primùm apud occidentales instituisse populos, non utique multùm abhorret à sententia eorum, qui *Damaso* assignant. Nam cùm ambo per idem tempus fuerint, & quod unus cœpisset, ab altero ratum haberi oportuerit; non injuriâ & ambo ejus rei autores dici possent. (*Polyd. 6. lib. de rerum invent. cap. 2.*)

Hymnorum Vespertinorum facit mentionem Hilarius in expositione Psalmi 64: *Dies, inquit, in orationibus Dei inchoatur; dies Hymnis clauditur.* Et Psalm. 65; *Audiat, inquit, orantis populi consistens quis extra Ecclesiam, vocem; spectet celebres Hymnorum sonitus, & inter divinatorum quoq; Sacramentorum officia responsionem devota confessionis.*

Manè Christianos & *Psalmos*, & *Hymnos* cecinisse indicat D. Ambrosius, idq; à quibusdam non factum reprehendit, in *libro de jejunio cap. 15.* Et Imperator *Theodosius junior* medius *Hymnos* canendo prævit, privato habitu incedens, ut testatur Niceph. *lib. 14. cap. 3.*

Vitalianus verò canendi modum invenit decentissimum, quo *Hymni sacri* canerentur, tametsi id ante eum *Gelasio* & *Gregorio* non nemo assignat, adhibuitq; ad eum *Organa*, teste *Polydoro de rerum invent. lib. 6. cap. 2.* Durandus refert ex institutione Papæ *Galesii*, ac approbatione Conciliorum *Toletani* & *Agathensis*, *Hymnos* in divinis officijs esse decantatos.

Et certum est, *Hymnodiam* à magnis viris eximiâ liberalitate & devotione singulari subinde stabilitam & auctam fuisse. *Theophilus* enim Imperator multum impendit cantilenis operæ, Hymnos quosdam & carmina componens, ac canere ea jubens, de quibus est: *Benedicite* quarti *Toni*, quod ex *Audiilia*, octavi *toni*, translatum à se, atq; concinnatum, in Ecclesia clarâ voce cani mandavit. Ac ferunt, eum carminis amore illectum, in solennibus ad magnam ædem conventibus, ne manus quidem ad cantus artificiosam agitationem detrectasse, *Cleorumq;* Musicæ exercendæ causâ centum libris argenti donasse. *Cedrenus.* (*Hymnum Theodulphi vide in Missodia de Sequentijs.*) In festo Pal-

marum solebat in Græca Ecclesia cantari Carmen, à *Theophilo* Imp. Musicis concentibus ornatum: *Exite gentes, exite populi.* (Zonaras tomo tertio.)

LEO II. Pontifex, vir doctissimus, ut ejus scripta indicant, Musicus peritus, *Psalmodyam* composuit, *Hymnosq;* ad meliorem concentum redegit, artem exercitatione confirmans. (*Platina.*)

STEPHANUS Laodicensium Episcopus nocturnum de Sancto Lamperto Martyre (cujus quoque vitam & passionem descripsit) cantum; Item de Sancta Trinitate, inventioneq; Stephani Protomartyris, dulci & regulari modulatione composuit, & suo tempore in Ecclesia cani instituit, anno 903. (*Sigbertus in Chron.*)

RATHODUS XIV. Episcopus Ultrajectensis, varios in Sanctorum honorem Cantus composuit, circa annum salutis 900. (*Trithemius.*)

HYBALDUS, nepos Milonis monachi, septem liberalium artium peritus, in Musica præcipuè claruit, & de multis Sanctis cantus dulci modulatione composuit, (*Sigbert. in Chronicis, Anno 879.*)

Et quis nescit præter supra commemoratos tot pios HYMNOGRAPHOS poëtas?

MOSES Hæbræorum legislator, cum Sorore MARIA primus *Hexametrum* carmen DEO opt: max: modulatus est, sive *Heroicum*: postquam Israëliticum populum per rubrum mare duxisset incolumem. (*Exod. 15.*)

Hymnorum Lyricorum DAVID Rex autor fuisse videtur: apud Græcos SIDON, filia Ponti, teste *Eusebio*.

Philo Iudæus ait, THERAPEVTAS (sic enim ille Christianos anachoretas vocat) solitos canere *Hymnos*, & sacra carmina componere.

SYNESIUS Cyrenæus Episcopus Ptolemæensis, qui sub THEODOSIO juniore vixit, decem *Hymnos* sacros Divinitati consecravit, qui elegantia cum antiquis certare, pietate etiã superare possunt: Eos latinitate donarunt Viri doctissimi. *Guil. Canterus Ultrajectensis*, hinc *Fr. Portus Cretensis*.

GENNADIUS Afer, Pont. Rom. *Hymnos* scripsit, qui adhuc in sacris habentur ritibus.

Quibus non inferiori loco annumerandi sunt *Hymnorum* scriptores; *Paulinus* Nolanus Episcopus; *Aurelius* Prudentius; *Clemens* Hispanus sub Theodosio Iuniore; *Licentius* Hipponensis, Augustini amicus; *Beda* venerabilis anno 732. *Paulus* Diaconus; *Rabanus* Maurus Fuldenfis, Bedæ discipulus, sextus Moguntinorum Pontifex, Parisiensis scholæ fundator; *Theodolphus* Pontifex Aurelianensis: *Hudalbertus*, Cenomanensium Antistes primò, deinde ab Honorio secundo Pontifice Max. Turonensis Episcopus factus; ut taceam nostri seculi *Hymnologos* ipsâ Lusiniâ suaviores, *Philippum*, *Fabricium*, *Siberum* & alios

Præquam concluditur Hymnorum Liturgia, referenda hîc venit per abusum inventio & compositio *Hymni*, festo *Iohannis Baptistæ* dicati, qui nostris in Ecclesiis correctius decantatur, & nemini non notus est: *Vt queant laxis resonare fibris &c.* Vnde sex Musicales voces sunt desumptæ, *Guidonis Aretini*, qui sub Conrado II. & Henrico III. Imp. floruit, operâ.

At manifesta est idololatria, quòd *Paulus* quidam nomine, Romanæ Ecclesiæ historiographus, aliquando sub exhibitione Paschalis facis, *der Osterkerzen* / raucedinem persentiscens, pro recuperanda vocis integritate hunc *Hymnum* composuerit, atq; eo ipso *Ioannem* vocis clarioris patronum invocaverit, cuius quippe natali die, multo patri Zachariæ vox sit reddita, cumq; ipse præcursor & præco Domini, *Clamantis vox* Esaiæ encomio proclametur.

Tantum de Hymnis: sequitur Magnificat.

MAGNIFICAT *B. Virginis Mariæ* *Ἡσφός*, Canticum ab Magnificat. initiali voce sic appellatum, ode est Eucharistica, qua Christi mater cum *Isidorus* beneficium sibi licet despectæ & humili præstitum, tum Ecclesiæ benefacta, gratuitò & magnificè ex pollicitatione, contra malignorum voluntatem, collata, inimè ac medullitus celebrat.

Inter *Psalms*, quos *Majores* vocant, hoc Mariæ cum Zachariæ & Simeonis cantico communeratur. Sunt autem *Psalms Majores*, quos Spiritus Sancti majori cum luce, tempore novi Testamenti, exhibitio
Chr i

Christo, inspiravit, & quidem *Majoribus*, h. e. præcipuis in Ecclesia ejus seculi personis, Christo carne spiritusq; proximè cognatis, eundemquè coram cum læticia contuitis; cujusmodi homines ob rem & corpus, ad spem & umbram collatum, *majoris*, quàm prisci sunt felicitatis; à quibus *majus*, h. e. præcipuum beneficium Dei, videlicet adventus Christi, promissa priscis facta explentis, celebratur; ob id *maiores* inscribi dignissimi Psalmi, quippe ad finem usq; seculi in *maiore*, h. e. Novi Testamenti Ecclesia Catholica, pleno ore & corde, domi forisquè decantandi.

Ex ijs Psalmis *μεγαλυνωδία* sanè Leiturgodiæ Ecclesiasticæ pars maximè insignis ac frequentissima est. Etenim MAGNIFICAT illud tam magni fecit pia vetustas, ut omnibus Tonis, Tonorumq; differentijs, cujusq; Dominicæ ac Festi solennitati congruentibus, post Antiphonas ritè concini instituerint *μελοποιούς* periti artifices Musici.

Et D. LUTHERUS Megalander *Magnificat* in Postillis domesticis seu privatis vocare dignatur *Canticum Magisterij*, *Ein Meister Gesang*/ quòd frequenti ac decenti consuetudine in Ecclesiæ congressibus dignissimum sit, jugis Sacrificij instar, destinari *Leiturgodij Vespertinis*. Quippe sub mundi vespera & seculo ultimo, in Novo Testamento, exhibitum Messiam hac gratiarum actione excipit cum Maria, humilis & indigna Ecclesia, sibimet gratulans de DEi erga humiles contentosquè misericordiâ, de Christi in superbos contemptores potentiâ, de fide denique Dei in promissis servandis verissimâ.

Etiam omnibus omnium ordinum hominibus assiduam hanc Leiturgian pervolvendam inculcat, singulis conveniens argumentum, quod acutissimè innuit p. m. Reverendus vir *Simon Musæus*. Siquidem *Et Misericordia ejus à progenie in progeniem timentibus eum. Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos (Hæreticos) mentē cordis sui*: Hæc verba templorum valvis & Scholis affigantur.

Quæ sequuntur: *Deposuit potentes (Tyrannos) de sede, & exaltavit humiles*: aulis & curijs appendantur.

Deniq;

Denique: *Esurientes implevit bonis, & divites dimisit inanes: domesticis januis, cellis penuarijs & cubiculis adscribantur.*

Præterea scitè & mirificè nobis commendat hanc memorabilem *B. Maria* O DEN, quòd personarum cognominum cognatque argumenti canticis, in Veteri Testamento præcantatis, unanimi consensione correspondeat.

Nam ad chori Ecclesiæq; DEum collaudantis, sedulam in castitate & integritate operam designandam, *Almah*, sive illibatæ virginitatis Sponsa M A R I A, Christi mater, in Novo Testamento prima hujus carminis conditrix fuit & præcentrix: sicuti olim *Mirjam*, Mosis soror, *Almah*, sive virgo præcentrix, prima fuerat in Veteri Testamento, ubi omnium primam *Oden* Deo celebravit, cum foeminis reliquis, & virginibus, priori virorum Choro respondens; ceu Veteres constat *εφοφαις* subjunxisse *αυτοφαις* & *αυτοφαις*. Par enim est ab omnibus, cujuscunque sexus & conditionis, celebrari DEum, Psal. 148. v. 10, & 13.

Quid? quòd eodem non tantum cum *Mirjam* illius, sed etiam *HANNÆ* in Veteri Testamento, concinentis, Spiritu afflata hæc *Hannæ* alterius filia *Maria* canticum hoc ediderit, tam consona cum illis voce & mente, ut harum trium veluti *Charitum* Chorus harmoniâ incredibilem, cum suavi & gravi gratiâ disertè concordare, aure facili, nec prorsus ægrâ, percipiatur expressè.

Nonne pariintonant modo utraq; *Mariæ*? *Luc. 1. & Exod. 15.*

Hæc:

Magnificat anima mea Dominum: Et exultavit Spiritus meus in Deo salutari meo. Quia respexit humilitatem ancille sue; Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen ejus.

Illa:

Cantabo Domino; quoniam triumphando magnificè egit: equum & ascensorem ejus dejecit in mare. Fortitudo mea & laus Dominus, factusq; est mihi in salutem: ille Deus meus, & decorabo eum: Deus patris mei; & exaltabo eum.

L

Etiam

Etiam uno ore ab utrifq; concinuntur generi humano exhibita
DEi beneficia.

1. Misericordiam prædicant;

Hæc tali encomio:

Et misericordia ejus à progenie in progeniem, timentibus eum.

Illa verò hujusmodi:

*Duxisti in tua misericordia populum istum, quem redemisti: Duxisti
in tua fortitudine ad habitaculum sanctitatis tuae.*

2. Potentiam & justitiam;

Hæc:

*Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. De-
posuit potentes de sede, & exaltavit humiles.*

Illa:

Dexteratua, Domine, magnificata est in virtute:

Dextera tua, Domine, fregit inimicum, &c.

Cadat super eos tremor & pavor in magnitudine brachij tui: &c.

Et paulò antè:

*Triumphando magnificè egit: equum & ascensorem ejus dejecit
in mare, &c.*

3. Veritatem;

Hæc Novi Testamenti Maria posterior:

*Suscepit Israël puerum suum, recordatus misericordie suae: Sicut locu-
tus est ad patres nostros, Abraham & semini ejus in secula.*

Illa Veteris Testamenti Maria prior:

*Introduces eos & plantabis eos in monte hereditatis tuae, ubi habitacu-
lum mansioni tuae fecisti Domine, ubi sanctuarium firmaverunt manus tuae
Domine.*

Ex choro *Mariæ*, quæ *Mosis* fuit soror, hæc *Maria*, *Christi mater*, di-
gressa, mox videtur tam unanimi concentu *HANNAE Samuelis matri*
fese conjunxisse, ut verba & sententias nonnullas ex *Hanna Ode*, 1. *Sam.*
2. mutuata, aut inde edocta jure putetur.

1. Illa

1. Illa inquit :

Magnificat anima mea Dominum, & exultavit Spiritus meus, &c.

Hannah item :

Exultavit cor meum in Domino.

2. Illa inquit :

Fecit mihi magna, qui potens est.

Et hæc :

Non est fortis, sicut Deus noster.

3. Illa :

Et sanctum nomen ejus.

Hæc :

Non est sanctus, ut Dominus.

4. Illa :

Deposuit potentes de sede, & exaltavit humiles.

Esurientes implevit bonis.

Hæc :

Infirmi accincti sunt robore, & famelici saturati sunt panibus.

Denique in utroque Hymno multa sunt consimilia, nec mirum ; quia consimile tractant argumentum : ibi virgo peperit ; hic sterilis est foecundata.

Outriusq; Testamenti suavissimam harmoniam :
 o concordiam salvificam : Unius Christi, unius Spiritus,
 unius fidei testificationem & ob signationem certissi-
 mam, evidentissimam : quæ vel sola Megalynodia
 commendationi sufficere posset.

Colophonis loco post orationem EV LOGO-
 DIA, à pueris imperfectæ ætatis canitur : BENEDI-
 CAMUS DOMINO. Denotari quippe volunt qui-
 dam, quòd omnis laus nostra puerilis sit, & imperfecta

Benedicamus
 Domino :
 Deo dicamus
 gratias.

planè, ad opera & beneficentiam DEi, quem laudamus, comparata: Quicquid enim dici potest, minus laude DEi est: vel isto puerorum cantu admonemur de puerili simplicitate, & simplici fidelitate, à Christo in omnibus, ad regnum cœleste contendentibus, cōsideratâ, (*Marc. 10.*): quam universus Chorus imitatus, floridorum instar Cherubim, reverenter & humiliter DEi mirabilia in finem usq; extollit, cum grata memoriq; recordatione.

Nunquam enim ingrati animi oblivione est omittenda *Eulogodia*, Leturgiæ Ecclesiasticæ *ευχαριστική* clausula; quâ post ritus Leturgiæ, in congressibus peractos, cum gratiarum actione, tanquam ad plus dandum invitatione, Deo accepta beneficia referre Christiana pietas exigit: Namq; Deus ille munificus est, qui ex promissi tenore in sacriarijs & Oratorijs ad nos pervenit, benedicens nobis, (*Exod. 20.*) καὶ ἀλογητὸς ὁ θεὸς, ἀλογήσας ἡμᾶς ἀλογία πνευματικῆ, hoc est, *Benedictus Deus est, qui benedixit nobis benedictione spirituali, Ephes. v.* Cùmq; Dominus ex Sion benedicat nobis, *Psal. 127.* & populo suo, imò Hæreditati suæ Dominus benedicere sit rogatus; *Psal. 28. & 27.* certè pro tam almæ benedictionis impetratione, ad gratæ Benedictionis remuneracionem nos vicissim devinctos esse decet; prout *Eulogodia* istâ Eucharisticâ: *Benedicamus Domino; & Deo dicamus gratias*, tres pueri, ex quorum Hymno puerorum *Eulogodiam* desumptam esse volunt, in fornace Babylonica ab igne illæsi, DEum omni *ευλογίας* genere prosecuti sunt.

Ad illam publicam *Eulogodiam* Ecclesiæ cœtum exhortatur etiam Regius Psalter *Psal. 68.* In Ecclesijs, inquires, *Benedicite D Eo Domino, de fontibus Israël.* Et persolvere tenentur pij, quod ipsorum nomine spondet *Psal. 144. Sancti tui benedicant tibi: Ibidem iterum: Benedicat omnis terra nomini sancto ejus in seculum, & in seculum seculi.*

LAUS DEO TRINO
& UNI,

Benedicto in secula,
AMEN.

CORO.

CORONIS LEITVR-

GODIÆ.

Non alienum hîc planè erit, coronidis loco quædam adijcere de *Litanijis, Horis Canonicis, & D. Virginis Psalterio*, quod vocant.

DE LITANIIS.

LITANEIÆ *Litanias* (ineptè *Letanias*) à *λιτανεύειν*, quod supplicare est, Græcam secuti vocem, Latini vocant Supplicationes, sive Rogationes. Vulgò *Præcessiones* nominant; quòd binos præcedendo bini longo ordine sequantur, à loco ad locum progrediendo, ac magna voce orando.

Quidam malunt **PROCESSIONES** appellare, quia ea sacralis pompa publicè procedit: Quo Græci respexere, qui eas *προσεύχων* vocant.

Latiniùs dixeris **SUPPLICATIONES PUBLICAS**. Nam & apud Romanos ethnicæ publicæ fiebant supplicationes, non solum re feliciter gestâ, ad agendum Dîsgratias; sed & imminente periculo, ut averterent, & averruncarent mala, prodigia & portenta. Decernantur videlicet hæ supplicationes Senatus-consulto in aliquot dies; duos, quindecim, viginti, plures pauciorésve, de consilio Pontificum & Decem-virorum qui libros Sibyllinos inspexerant, aperiebantur templa, Divorum simulâcra in lectulis; quibus fasciculi ex verbenis (struppi vocantur Festo) loco pulvinarium insternebantur, collocabantur, Senatores & patritij cum conjugibus & liberis coronati plerumquè: quandoq; verò omnes tribus simul & ordines, præeunte Pontifice maximo, nonnunquam Duumviris, sequentibus è vestigio pueris ingenuis & libertinis, ac virginibus patrimis & matrimis coronatis, aut lauream manu præferentibus, & modulata voce pronunciantibus carmen. Atque ita tota urbs ad solemnem precationem conversa vel mala deprecari, vel

ri, vel fausta precari, vel grates persolvere pro insigni quadam victoriâ. Vnde apparet etiam ethnicis persuasum fuisse, preces communes unanimi voce & consensu prolatas, Deo magis acceptas esse: vnde & inter fragmenta Petronij Arbitri hoc exstat distichon:

*Nos quoq; confusis feriemus sidera verbis:
Et fama est junctas fortius ire preces.*

Exempla supplicationum hujusmodi plurima exstant apud Ciceronem, 3. *Catilin.* Cæsarem, 4. *Bell. Gallic.* Livium, *lib. 21. & 40.* Lampridium, *in Commodo.* Vopiscum, *in Tacito.* Videantur Augustinus, *de civit. Dei, lib. 3.* Ioh. Garzias Gallecus I. C. *tract. de Expens. & meliorat. cap. 21. n. 36.* Peucerus *de Divinat. tit. de Augurijs & aruspicina.*

Apud Christianos *Procesionum* usum jam inde à principio Christianismi fuisse, testimonio est Tertullianus libro ad uxorem altero; Et videri potest, Christianos à Iudæis mutuatos esse has *procesiones*, quasi mysticè voluerint imitari eos, qui primi occurrerunt CHRISTO, ex Bethania sc. Hierosolymam conferenti.

Litaniarum aliæ *Majores* sunt, aliæ *Minores.* Mamercus Claudianus, Vienenſis Episcopus *Minores* in Gallia, Salutis anno 458. (*Volaterranus*, cum Ptolomæo Lucensi refert ad annum 454.) instituit, quæ triduo ante Domini ascensum eduntur, quo tempore rei atrocitate territis Gallis, in ipso meridie lupi fereq; aliæ Vrbes ingressæ, in homines grassabantur; quotidieq; aut tellus movebatur; aut de cœlo tacta loca vel ruebant, vel comburebantur. Alcimus A vitus, Vienenſis Episcopus peculiari homiliâ, ternis diebus ante ascensionem celebratas, & inde in omnem Galliam derivatas ait. Sidonius eadem planè cum A vito commemorat, *in Epistola 7. ad Mamercum:* item *lib. 5. Epistolâ ad Aprum.*

In Concilio Aurélianensi primo, circa tempora Hormisdæ Pp. qui sedit anno Christi, 515. novem annos, de *Litanijs* hisce ita definitum est, cap. 29. Rogationes, id est, *Litanijs* ante Ascensionem Domini placuit celebrari, ita ut præmissum triduanum jejuniû in Dominicæ adscensionis solemnitate solvatur. Per quod triduum servi & ancillæ ab ope-

ab opere relaxentur, quò magis plebs uniuersa conueniat. Quo triduo omnes abstineant, & quadragesimalibus cibus utantur. Translatus est hic canon *in c. rogationes. 3. de consecrat. distinct. 3.* Hinc manauerunt & reliquæ sunt, etiam in quibusdam reformatis Lutheranorum Ecclesijs, solemnitates illæ, quæ circa ea tempora celebrantur. Vulgò vocant *die VetWoche*. Verùm post *Agapetus* Pontifex, qui sedit anno Christi 534. dicitur primus constituisse in singulos Dominicos dies; in templis vel circa templa habendas *Litaniàs*. A *Leone III.* in Aurelianiensi concilio posteriori, per uniuersam Ecclesiam huiusmodi supplicationes stabilitæ fuerunt. (*Fulgosus lib. 2. cap. 1. & Egnatius lib. 2. cap. 1.*)

At *Gregorius Magnus* MAIORES LITANIAS, sicut & *Psalmodias* & processiones anno Christi 591. instituit; quas omnis ordinis populus, septeno ordine incedens, alternis caneret, VI. Kalend. Majas celebrari solitas, cum per id tempus quodam morbi genere laboraretur, quo inguinibus statim tumescentibus multi mortales interirent. Cujus pestis causam fuisse prodigiosum Tiberis incrementum, *Paulus Diaconus* prodit; quòd recedentibus inde undis, ingens serpentum numerus in urbem inuaserat, ac usq; eò aërem tabefecerat, ut inguinibus subito tumefactis passim homines perirent. Quod malum *Pelagius secundus* (in cuius locum *Gregorius* surrogatus postea fuit) precibus avertere conatus, jejunium ac *Litaniàs* indixit; sed & ipse inter alios interiit, anno Christi 579. *Gregorius* ergo multitudinem ad rem diuinam hortatus est, constituitq; ut ab uniuersa ciuitate supplicaretur, sed discretis ordinibus: ut clerus uniuersus à *Iohan. Baptistæ* templo; prophana virorum multitudo à *D. Marcello*; Monachi à *Iohanne & Paulo*; Sanctimoniales à *Cosma & Damiano*; Matronæ, quæ in matrimonio erant, à *Protomartyre*; uiduæ à *Vitale*; puerorum & puellarum chori à *Cæcilia* suppliciter procederent, atq; ubi omnibus esset templis supplicatum, ad eandem virginis, cui *Novæ* cognomentum est, omnes reverterentur. Ferunt, cum hæc pararentur, ad eò pestilentiam atrociter incubuisse, ut populo in concione stante octoginta exanimati sint. Nec *Gregorij* & populi

populi supplicantis preces incassum sunt missæ. Pestilentia sensim remittens brevi extincta est. (*Sabellicus lib 5. Enneadis octava.*)

De ea paulò aliter Sigonius Anno 590. Dirà pestilentia Romanam urbem affligente, *Litaniam Majorem* vulgò dictam, in festo S. Marci celebrari solitam, instituisse fertur *D. Gregorius Magnus* Pp. ut ferià quarta prima luce clerus egrederetur ab æde SS. martyrum Cosmæ & Damiani, eam Presbyteris regionis sextæ; Abbates cum monachis suis, ab æde SS. martyrum Gervasij & Protasij cum Presbyteris regionis quartæ; Abbatissæ cum congregationibus suis, ab æde SS. martyrum Marcellini & Petri cum presbyteris regionis primæ; omnes pueri & puellæ, ab æde SS. martyrum Iohannis & Pauli cum presbyteris regionis secundæ; omnes Laici, ab æde S. Protomartyris Stephani cum presbyteris regionis septimæ; omnes mulieres viris orbatæ, ab æde S. Euphemie cum presbyteris regionis quintæ; omnes conjugio sociatæ, ab æde S. Martyris Clementis, cum presbyteris regionis tertie; E singulis autem ædibus in hunc modum egressi, in ædem B. Mariæ convenirent, ac longis ibi fleatibus & gemitibus Domino supplicantes, peccatorum veniam implorarent. Iussit quin etiam, ut convocati Clericorum Chori per triduum psallerent, & Domini misericordiam invocarent. Itaque ab illo traditum nunc quoq; manet, ut post *Missarum Introitum* novies Domini Christive misericordia exposcatur.

Horà igitur tertià venerunt ipsi canentium chori ad templum, per campos urbis clara voce Domini misericordiam implorantes. Dum autem populus supplices ad Deum voces effundit, repentè octoginta homines in turba exanimis conciderunt. *Gregorius* haudquaquam exterritus continuò populum monuit, ne ab obsecratione cessaret, sed multò intentius in studium divinæ precreationis incumberet. Interim indies magis pestilentia sæviebat. Ad cæteros autem casus, quibus homines passim absumebantur, hoc etiam mali accesserat, quòd multi cum sternurarent, alij cum oscitarent, repentè spiritum emittebant. Quod cum sæpius eveniret, consuetudo inducta est, quæ nunc etiam observatur, ut sternutantibus salutem precando, oscitantibus signum Cru-

cisori admovendo, præsidium quærent. Quibus rebus permotus *Gregorius*, ad cætera cœlestis iræ piacula, anno 591. religiosam in die *Resurrectionis* supplicationem instituit, atque solenni in pompa sanctam Virginis DEi genitricis imaginem extulit. Hæc ex ore ejus *Luca Evangelistæ* manu affabrè ad vivum expressa, jam tum in æde D. Mariæ ad præsepe in Exquilijs sita, eximiâ populî religione conservabatur. Factum est autem, ut imaginem ipsam, quâcunq; ferretur terrâ, pestilentis cœli gravitate cedente, optata salubritas sequeretur. Qua de re Deo gratulantibus omnibus, ecce Angelus sanctam virginem his vocibus è cœlo alloquens est auditus: *Regina cœli lætare, alleluja; Quia quem meruisti portare, alleluja; Resurrexit, sicut dixit, alleluja.* Quam ubi *Gregorius* auribus orationem exceperit, statim divino instinctu, spiritu scilicet, in hunc modum explevit; *Ora pro nobis Deum, alleluja.* Exinde *Antiphona* solennis Ecclesiæ paschalis argumento læticiæ mansit. Neq; ita multo post Angelus super Hadriani molem astans, ac strictum mucronem vaginâ recondens conspectus est. Quo viso *Gregorius* exhilaratus, converso ad populum ore; Bono, inquit, omnes animo estote: nam optatus divinæ iræ, ac furentis jam pridem pestilentie finis, Deo ipso annuente, ostenditur. Atq; ita, ut ille præsens sit, ipse deinde morbus elanguit. Ab hac re moli S. Angeli nomen est inditum. Hæc ex *Ritualibus* recenset *Sigonius lib. 1. Regni Italiae.* Vnde quid fide dignum sit & recipiendum, prudens lector facile dignoscet. *Stephanus 3. Pp.* nudis pedibus *Litanij* incessisse legitur; anno Christi 768. *Latanius* etiam ante festum Ascensionis instituit *Adrianus*, anno Christi 800.

Sed controversia est, quam obiter attingere libet, apud Juris Pontificij consultos; An ad has Litanias sive rogationes publicas & processiones teneantur accedere omnes Clerici territorij, vel duntaxat (ut loquuntur) omnes de territorio baptismalis Ecclesiæ? Et quidem *Archidiaconus*, celebris ejus juris interpres, in c. quando. 38. distinct. existimat, quod omnes clerici Episcopatus teneantur singulis annis venire ad Litanias ad Ecclesiam majorem. Argumento utitur hoc, quod in d. c. quando, æquiparentur Litanie & Concilium. Iam verò ad Concilium

quotannis bis comparere tēnentur. *c. propter. c. non oportet. & tot. distinct. 18.*

At verò Abbas Panorm. *in c. nimis. de excess. pralat. Felin. in c. dilectus. de offic. ordinar. Cardinal. in Clement. unic. de reliq. & vener. sanct.* ab Archidiacono secessionem fecerunt, & opinantur solùm teneri eos Clericos comparere, qui sunt in territorio Ecclesiæ baptismalis. Quorum opinio, ut antea recepta erat, ita & in Concilio Tridentino nupero confirmata est. *Sessio. 25. c. 13. de reformat. Iohan. Garz. de expens. & melior. cap. 21. n. 37. & seq.*

Atq; hæc de Litanijs cùm minoribus tum majoribus.

DE HORIS CANONICIS.

PReces horarias sive CANONICAS, quas vocant, *Hieronymus primus*, Eusebio Cremonensi & plerisq; alijs, qui cum eo vixerant, instituisse fertur, quibus divinæ in Templis laudes canerentur, quas Patres deinde receperunt, imitati carmen *Davidis* dicentis: *Septies in die laudem dixi tibi.* Sunt autem qui tradant, & inprimis D. Cyprianus morem celebrandi primam, tertiam, sextam & nonam horam à *Daniele* sumtum, quòd ille ter in die positus humi genibus patric ritu, manè horâ sextâ & nonâ precari consuevisset. Ita, teste D. Hieronymo, **TRIASUNT orandi tempora: manè**, id est, hora tertia, quum Spiritu Sancto afflatus sunt Apostoli: *sexta*, quum edendum est; sic Petrus Apostolus, volens cibum capere, ascendit circa horam sextam in cœnaculum orandi causa: *nona*, tum idem Petrus & Iohannes perrexerunt ad templum precandigratia.

Postea PELAGIUS II. (*Sigeberto & Cranziolib. 2. Metrop. 2. testibus.*) decrevit, ut ipsæ septem *Canonice horæ* quotidie à Sacerdotibus recitarentur, velut præsens remedium humanæ imbecillitati futurum, quo sicuti IUSTUS *septies* in die cadit, ita per orandi curam toties resurgat. (*Anno Christi 555.*)

Singulis autem horis *Gregorius* præfationem dedit initium Psalmi

mi David: *DEus in adiutorium meum intende; Domine ad adjuvandum me festina*: subiecitque Hymnum illum; *Gloria Patri & Filio, & Spiritui sancto*.

Deus in adiutorium meum intende, &c.

Vt totidem etiam horæ in honorem Deiparæ Virginis quotidie recitarentur, instituit *Vrbanus II.* in concilio, quod in Gallis ad Claromontem habuit.

Gloria Patri, &c.

Et *Hieronimus* rogatu *Damasi* digessit Psalterium in septem partes, ad numerum dierum unius hebdomadæ, ut quilibet dies certum Psalmorum numerum haberet, qui caneretur. Quod ita distinctum nunc ex ipsius *Damasi* decreto in omnibus templis legitur.

Fertur idem Pontifex omnium primus, rogatu *Hieronymi*, (*teste Sigeberto*) *Hymnum*, qui tribus divinis Personis redditur, ad extremum quemq; Psalmum adjecisse, quem in Nicæno conventu editum memorant. *Damasus* instituit, ut ad singulas horas canonicas recitaretur, pressâ tamen voce, SYMBOlicuM, quod ad differentiam Nicæni Symboli vulgò brevius, & APOSTOLICuM appellatur: quamvis multi tradant, istud non illud in Nicæno concilio editum. *Polyd. lib. 6. cap. 2. de Invent. rerum*)

De horis Canonicis hæc sufficiant.

DE PSALTERIO D. VIRGINIS.

Modus orandi per rotulos ligneos, quos vulgus modò *Preculas*, modò *Pater nostros* appellat (ij numero quinquaginta quinq; perforati ita ordine distinguuntur, ut post denos singuli majusculi affigantur filo: & quot hi sunt, toties Dominicam precem; quot illi, toties Angelicam salutationem ter numerum ineundo recitent, terquè Symbolum brevius inferant. Et id D. MARIÆ Virginis PSALTERIuM nuncupant) à *Petro Eremita Gallo*, *Ambianensi* inventus, qui circa annum Sal. MXC. egit cum *Vrbano*, ut bellum Asiaticum à Christianis Claromonte susceptum fuerit, quo Hierosolyma recepta sunt.

Hodie tantus honor ejusmodi calculis accessit, ut non modo ex ligno, succino & Corallio, sed ex auro argentoq; fiant, sintq; mulieribus

instar ornamenti. (*Polyd. lib. 5. c. 9. de rer. invent.*) Nimirum rationem habuit ille viræ militaris negotiosæ simul & otiosæ, ut quantum ab hostibus carnalibus daretur otij, id contra hostes spirituales impenderetur, satius esse ratus, Oratione licet perfunctoriâ, quàm ludo vel fabulis tempus fallere.

Cæterùm cùm non quàm multæ, sed quanta cum fide preces fiant, καρδιογενής ille spectare solet: omnibus in universum in omni vita cum Christo semper orandum erit, ita quidem, ut preces ponderentur potiùs, quàm numerentur.

PARTIS PRIMÆ,

IV. Membrum:
THEORIA ORGANICES SIONIAE:*hoc est,*

Contemplatio Instrumentalis Musicæ, cùm in Veteris, tùm Novi Testamenti Ecclesiâ usitatae;

Ex Bibliis, Ecclesiæ Scriptoribus antiquis & recentioribus, alijsq; Autoribus collecta.

I. CAPUT.

De Autoribus Musica Instrumentalis & quidem sacra, carminibus Psalmorum ad cultus divinos à Regibus & populo Dei adhibita; itemq; de propositione & summâ hujus Theoriæ.

IUBAL (Nomen יובל quod à patre Lamech Iubali inditum videtur, à יובל Sono, clangore, buccinatione & productione Iubili descendit. Est autem יובל à verbo הוּבִיל, quod ducere, producere, deducere & reducere significat: Wie denn die Stimmen vnd der Klang in der Music, hoch vnd tieff/remisè vnd submisè zugefallen pflegen: Auch die Posaunen darnach gezogen werden / daher das deutsche Wort (fallen) vnd lateinisch intervallum kômpt. Ex quo patet, & patrem Lamech, Musicum primum vel saltem Musices handignarum fuisse.) Genes. 4, 21. memoratur primus Autor tractantium Citharam, & Organum: Quibus nominibus per Synecdochen comprehendit Moses omnia Instrumenta Musica, tùm ψηλαφῆα, seu κρησα, quæ Aristoxenus apud Athenæum lib. 4. Dipnosoph. ἐντατα nominat; tùm πνευματικὰ, sive ἔμπνευστα, quæ digitis ventouie moventur.

In Religionis autem exercitio publico DAVID primus constituit, Cantores Instrumentis præstò esse, ut 1. Paral. cap. 15. v. 16. annotatum

tum est; *Dixit Principibus Levitarum, ut constituerent de fratribus suis Cantores in Organis Musicorum, Nablis videlicet, & Lyris, & Cymbalis, ut resonaret in Excelsis sonitus latitiae.*

Patris sanctioni SALOMONEM subscripsisse 2. Paral, 5. indicatur: *In Templi enim inauguratione egressi sunt Sacerdotes, tam Levitae quàm Cantores, id est, & qui sub Asaph erant, & qui sub Heman & qui sub Idithum filij & fratres eorum, vestiti byssinis, Cymbalis & Psalterijs & Citharis concrepabant, stantes ad orientalem plagam Altaris.*

Atq; poëtice, ac organicè psallendi studio, *Psalmi* non solutâ & liberâ, sed ligatâ & numeris astrictâ oratione sunt à Davide conscripti. Id quod non tantùm Titulus & Epigraphæ ostendit, dum *Psalmi Cantica & Hymni* dicuntur, eò quòd metrico dictionis genere conditi fuerint; (quia verò non unum adhibuit Propheta carminis genus, sed varia, idèò factum est, ut tota ratio sacræ istius poëseos oblivione submersa jaceat, unde qui illam erueret, nemo hactenus fuit) verùm ex Musicis insuper Instrumentis patet, ad quorum pulsationem & harmonicam modulationem *Psalmi* in Tabernaculo & Templo decantati sunt; quod fieri non potuisset, nisi numeros illi haberent.

Attestatur id ipsum *Iosephus lib. 7. Antiquit: Judaicarum cap. 10.* sic scribens: *Ceterùm DAVID perfunctus jam bellis ac periculis, & in altissima pace degens, vario genere carminum Odas & Hymnos in honorem Dei composuit, partim trimetro versu, partim pentametro; Instrumentisq; Musicis comparatis docuit Levitas, ad pulsam eorum laudes Dei decantare, tam Sabbati diebus, quàm in cæteris Festivitatibus.*

Discrepant quidem Patrum sententiæ de alio, quàm Davidis nomine, *Psalmis* præfixo, cujusmodi est, *Asaph, Ethan, Idithun* Filij Core, &c. Eos cum Davide, Mose, Salomone autores *Psalmorum* faciunt *Isidorus libro de officijs, Hieronymus in Epistola ad Sophron; Athanasius in Synopsi Sacrae Scripturae.* Quandoquidem 2. paral. 29. כְּכִינֹר & verba seu poëmata, ut reddit Lutherus, *Psalmorum* æquè *Asapho* ac *Davidi* assignantur. Et quemadmodum videntur dicti *Psalmi* *Le David* à Spiritu Sancto *Davidi* dictati; Sic inscriptos esse volunt *Psalmos* *Le Asaph*

Asaph à Spiritu Sancto inspiratos *Asapho* & *Libnei Cora* id est, filijs *Cora* divinitus suggestos. Attamen *Augustinus lib. 17. de Civit. Dei, c. 14.* & *Cassiodorus in præfatione Psalterij, Asaph, Idithum, filios Cora* non autores, sed administratores, Psalmos cum voce, tum Organo decantandi, statuunt. Siquidem de *Asapho, Idithum, Heman* & reliquis *1. paral. 15. & 16. & 25. 2. Paral. 5.* expressè scriptum est; quòd David illis ministerium cantandi, & Instrumentis Musicis ludendi demandaverit. Et *1. Paral. 25.* de iisdem legitur, quòd in Citharis prophetaverint. Solebant enim ad Citharam & alia Instrumenta Psalmos vivâ voce decantare, quod non absq; peculiari agitatione Spiritus Sancti fiebat. Is enim hoc medio in illis id temporis excitari & invitari voluit, id quod etiam ex historia *Elisæi 2. Reg. 3.* luce meridianâ clariùs elucescit.

Cum quo consonat *Sabellicus, Enneadis 1. lib. 20.* DAVID Rex, omnibus gentibus pacatis, Religionis studia complexus, HYMNOS TRIMETROS edidit, & cum his PENTAMETROS VERSUS plurimos, qui Sabbathis, festisq; diebus sacris solemnibus canerentur: adjecit his DECACHORDAM CITHARAM, &c.

Qualia verò præscis temporibus fuerint *Instrumenta*, ne divinare quidem possumus; lucundum tamen erit nec contemplatione indignū, præcipuas Instrumentorum species cum ex *Psalterij Davidici*, tum ex *Mosis, Prophetarum, aliorumq; Hagiographorum officinâ* depromtas, in theatrum producere, atq; eorundem usum cum Antiquitate Christiana, & pijs literæ conjecturis & Allegoriæ mysterijs quasi adumbrare & animadvertere. Denique *Organicam, Novi Testamenti Ecclesiæ* receptam, assertamq; adducere.

Sed prius de varia Chori Musici conditione, qualis sub Davide alijsq; pijs principibus Judæis fuerit; itemq; de titulis, plerisq; Psalmis præfixis agendum esse existimavimus.

Quàm accurata enim fuerit Chori sacri instructio quàm stipata majestas, quàm ordinata in eo officiorum functio & sedulitas, quàm deniq; magnifica erga Cantores in victu & amictu

mistu liberalitas; jucundum est contemplari & auscultare
ex V. T. monumentis.

Instructionem & majestatem Chori Levitarum, adeoque Musicorum & ætas certa, & numerus satis firmus edocet.

II. CAPUT.

De ÆTATE Levitarum adeoque Musicorum, cum conciliatione diversæ supputationis & Anagoge.

Mnium Levitarum exercentium opus in ministerio domus Iehovæ, *ministerium* incipiebat AETAS matura & florida, finiebat profecta & languida. Eligendi enim erant à nato *triginta* annos & deinceps, usq; ad natum *quingenta* annos; quod præceptum fuit *Num. 4. v. 3. & 43. v. 4.* præstitum item à Mose, Aarone & Principibus Israël, dictis locis; etiam à Davide *1. Chron. 23. v. 2.*

Diversa autem videntur *initia ministerij* statui. Sic enim *Num. 8. v. 24. & 1. Chron. 23.* inquit textus: Hoc est, quod ad Levitas attinet à nato *viginti quinq; annis* & deinceps venito Levita, ad militandam militiam in ministerio tentorij conventus, id est, ad consistendum in statione cum reliquis & observandam rationem ministerij. Hic *quinq; annorum* discrimen intercedit; Quod ipsum quinquennium vel spacium quinque annorum à *vicefimo quinto ad tricesimum annum* Levitis ad tyrocinium primum venientibus datum fuisse arbitrantur diversi numeri conciliatores; ita ut *viginti quinq; annos* nati reliquis accensi ministrare tenerentur; sed anno demum *trigesimo* suum munus plenè exsequi inciperent; ad ministrandum itaque electum fuisse *Trigenarium* intelgimus, comprehensis institutionis præmissæ annis.

At *1. Chron. 23. v. 23. & 26. & 2. Chron. 31. 16. & Hebra 3. 8.* exercentes opus in ministerio fuisse à nato *viginti annos* & deinceps leguntur.

tur. Quo in loco, puta, notat *Tremellius* secundum numerationem communem Israëuitarum omnium: quia *Liberi* ad illam ætatem usque significabantur appellatione *Taph*, id est, parvulorum. (1. *Chron.* 27. v. 23.). Et si id ex quorundam locorum analogia credibile videtur esse, Levitas inde à puero fuisse *Catechumenos* ad vigesimum annum usque: post vigesimum fuisse admissos in observationem *ministerij*, ad quod erant instituti, sed *ἑωρικήν* solum ad quintum & vigesimum usque: Ex eo tempore fuisse occupatos in secundaria quadam administratione, donec trigessimum attigissent. Inq; hunc modum à Davide, Gade & Nathane Prophetis, legitimè constitutum esse ex verbo DEI, à Salomone & Ezechia frequentatum disertè dicitur, (2. *Chron.* 8. vers. 26, & 29. 25.)

Atque hæc collatio & conciliatio diversitatis de ætate electi ad ministerium à nato 20. 25. & 30. annos sufficiat.

Ea autem supputatio ab initij & functionis anno 30. uti & 25. ad termini & vacationis annum 50. rationibus non caret evidentibus. In genere enim Theodoretus *quest.* 13. in *Num.* argutè exponit: ἐπειδὴ ἡ μὲν πρώτη ἡλικία τελείαν οὐκ ἔχει τῶ ἀγαθῶν καὶ τῶ κακῶν διακρίσει, ἡ τελευταία δὲ ἀδυνέστερον ἔχει τὸ σῶμα, ἀποκρίνει τίνων καὶ τινὼ γερότητα καὶ τὸ γῆρας, καὶ τινὼ μὲν διὰ τὸ ἀτελὲς τῆ ψυχῆς, τὸ δὲ διὰ τὸ τῆ σῶματος ἀδυνέες. Quoniam, inquit, *prima ætas* non habet plenam bonorum & malorum discretionem: *postrema* verò debiliore est corpore, ideò secernit tum *juventutem*, tum *senectutem*: illam quidem ob imbecillitatem animi: hanc verò propter corporis infirmitatem.

In specie de anno 25. ad 50. *Isidorus ἀλληγορίζει cap. 6. allegor. in Num.* & citatur in *decret. distinct.* 77. cap. 1. in *veteri lege*: Quid per annum *quintum* ac *vigesimum*, in quo flos juventutis oboritur, nisi contra unumquodque vitiorum, bella signantur? & quid per *quingagesimum*,

rium, in quo & lubilæi requies continetur, nisi interna quies, edomito bello mentis, exprimitur? quid verò per vasa tabernaculi, nisi fidelium animæ designantur? Levitæ ergò ab anno *vigesimo & quinto* tabernaculo serviunt, & *quinguenario* vasorum custodes fiunt: ut videlicet, qui adhuc impugnantium vitiorum certamina per consensus delectationis tolerant, aliorum curam suscipere non præsumant: cum verò tentationum bella subegerint, cum jam apud se de intimâ tranquillitate securi sunt, animarum sortiantur curam. (*Sed quis hac prælia sibi per se se subigat, cum Paulus dicat Rom. 7. v. 23. Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivum ducentem me in lege peccati? Sed est aliud bella fortiter perpeti, aliud bellis enerviter expugnari: in istis exercetur virtus, ne extolli debeant: in illis omninò extinguitur, ne subsistant.*)

Verum hæc magis placet anagoge, præsertim de 30. anno ad 50.

1. *Sacerdotali* quippe muneri, non quivis promiscuâ electione præficiendi, qui imperiti & inepti sunt, & nil præter velle afferunt; (*Magistratus enim, ut præclare illud Biantis videtur dictum, virum ostendit*) sed eos qui moderationis & discretionis fidem faciant. *Tricenarius* etenim, ex tribus denarijs compositus numerus, perfectionem quandam signat roboris virilis: & usque ad illud tempus, Dionysio annotante, proficit homo in rationis vigore ac viribus corporis.

Maturitatem omninò ætatis, quæ cum prudentia & gravitate conjuncta sit, requirit DEus, & ad cultum suum non nisi judicio firmatos usque edoctos vult admitti, cum adolescentiæ protervæ intemperans lascivia & præcepta temeritas & imperitia debitæ sacrorum venerationi non exiguum pariat contemptum & profanationem. Et *Christus* ipse non prius quàm trigessimum esset ingressus annum, docendi ministerium suscipere & subire voluit. Quo ipso & hunc Legis apicem explens ad *ministerium* liberam ætatis electionem & Christianam in annorum supputatione licentiam obedientia sua nobis restituit ac reliquit, ut etiam juniores aspirare & admitti rectè possint, ad *ministerium* Ecclesiasticum, cujus efficaciam à nullius ætate pendere certum est, astipulante non tantum Novi Testamenti scriptore Apostolo *Epist. ad Timoth. 1.*

cap. 4. v. 12. Nemo contemnat juventutem tuam; verum etiam apud Vet. Testamenti Notarium Ieremiam *1. cap. vers. 7.* ipso DEO protectante: Ne dicas, puer sum; ad omnia ad quæ mittam te ibis, & universa quæ præcipiam tibi loqueris.

Κακοζήλιαν itaq; animadvertimus in Decreto, quod aliquem ad Sacerdotium promoveri ante *tricesimum* annum vetat: veluti *Canon* habet *1. dist. 78*: Si quis triginta annos ætatis suæ non impleverit, nullo modo Presbyter ordinetur, etsi valde dignus sit. Et *Canon 2.* Nemo Presbyter consecratur, qui minor triginta annis sit. *Canon 4.* Presbyter ante 30. annorum ætatem non ordinetur, quamvis sit probabilis vitæ, sed observet usque ad præfinitum tempus; Dominus enim noster Iesus Christus trigesimo annobaptisatus est, & tunc prædicavit. Cujusmodi *Canones* ipsi Pontificij obliti, abolitos eos esse voluerunt, aut certè suis exemplis effecerunt. Quandoquidem Sixtus IV. Iohannem puerum, Ferdinandi Regis Neapolitani filium Tarentinæ Ecclesiæ præfecit: Leonem X. filium Laurentij Medicis 13. annorum puerum, Cardinalem constituit INNOCENTIUS VIII.

2. Ex annorum diversa supputatione ad præparationem & functionem ministerij, & ad inspectionem hæc quoque oritur *Anagoge*: Per saltum ad superiores gradus quosvis promiscuè admittendos non esse. Nazianzenus *in laudib. Basilij, nauticam* vult observari *legem*, quæ gubernatori primùm remos committit, deinde ad proram collocat. Et legem similiter *militarem*, quæ militem primùm delegit; deinde centurionem, tum Imperatorem. *Pauló post*: Cum nec medici, nec pictoris nomen quisquam obtineat, nisi prius morborum naturas expenderit, aut multos colores miscuerit, variasque formas penicillo expresserit: Antistes contrà facillè invenitur, non elaboratus, sed recens quartam ad dignitatem simul satus & proventus, quemadmodum Gigantes Poëtæ finxerunt. Vno die sanctos fingimus, eosque sapientes & eruditos esse jubemus, qui nihil didicerunt, nec ad Sacerdotium quicquam ante contulerunt, præterquam velle.

Πλάττωμεν αὐθημερόν τοὺς ἀγίους, καὶ σοφοὺς εἶναι
 κελδύομεν, τοὺς οὐδ' ἐν σοφιδέντας, οὐδέ τοῦ βαθμοῦ περσο-
 ενέγκειάς ἢ πλὴν τοῦ βούλεσθαι. De concilio Cyprianus lib. 4.
 cap. 2. de Aurelio lib. 2. ep. 5.

Notatu quoque digna est quinquagenariæ ætatis vacatio & ces-
 satio grandioribus concessa, ut tamen præessent autoritate, doctrina &
 consilio tanquam Ephori juniorum & ductores. *Quinquaginta enim*
annos nato licentia erat revertendi à militia sacri ministerij, ita tamen
 ut in alios obeuntes militiam in tentorio conventus, inspectionem ha-
 beret. Num. 8. v. 25. & 26. Nam cum robur corporis laboriosa ista
 postulare provincia: Senibus etiam aut jam fathiscentibus aut lan-
 guescentibus missio dabatur tempestitiva, ne qua ministerij sacri pars ob
 ætatis infirmitatem neglecta jaceret, ut supra ex Theodoro annota-
 tum; Siquidem vis corporis à 50. anno decrefcere incipit.

Anagoge hinc elicitur:

1. Non urgendos nimis esse ultra modum, qui se alacriter impen-
 dunt: nec exigendum plus, quàm facultas patitur.

2. *Senes* non profus tollendos ac removendos esse: sed junioribus
 Inspectorum loco præficiendos. Agrestes itaque & inhumani sunt
 hodie, qui senes de ponte profus abijciunt, & ob quemvis languo-
 rem sæpe numero benemeritis & dignitatem eripiunt ac penè vitam.

Atque hætenus de Levitarum adeoq; Musicorum ætate ad ministeri-
 um suscipiendum & deponendum.

Sequitur frequentia Chori & firmus Musicorum numerus.

III. CAPUT.

De Numero Musicorum.

Numerus Musicorum Davidicorum non exi-
 guus in Levitarum Catalogo & recensione ampla connu-
 meratur & accensetur, (1. Chron. 23.

Nume-

Numerus Levitarum per familias fuit: 38000.

Colliguntur sic:

Qui præessent operi domus Iehovæ.	- - - -	24000.
Moderatores ac iudices.	- - - -	6000.
Ianitores.	- - - -	4000.
Laudantes Iehovam Instrumentis.	- - - -	4000.

38000.

Huic integro Catalogo Levitarum, *Chorus* quoq; *Musicorum* connumeratur, quorum fuerunt *quater mille*, annumerando scilicet cum Discipulis Doctores ducentos octoginta octo; de quibus *1. Chron. 25. cap. v. 7.* distinctione Tremelliana. Fueruntq; numero illi (*filij Asaph, Heman, Idithun*) cum cognatis suis edoctis Musicam Iehovæ, omnes *Doctores ducenti octoginta octo.*

Chori huius amplissimi *וְשֹׁאֲזִיבֵי* maximè decorarunt & stiparunt *vinginti quatuor ordines*, quorum discrimen DEO sortitione reliquerunt æquè parvi atque magni, Doctores cum Discipulis: qui non tantum *1. Chron. 25.* recensentur, verùm etiam *Nehemiæ cap. 12. vers. 9.* pertinentur.

Porrò in libro *Hezræ cap. 2. v. 41.* ad templi restorationem à re-
ditu populi ex Babylonia recensentur *Musici posteri Asaphi centum vigin-
ti octo.* Capite *Hezræ* dicto *v. 65.* *Cantores & Cantatrices ducentæ* legun-
tur, quos *Levitæ* ad revocandum in usum Musicam sacram (quam *se-
ptuaginta annorum* captivitate oblivioni tradiderant) instituta

professione pecunia compa-
rarant.

IV. CAPUT.

De distincta variac³ Musicorum per familias & classes distinctorum functione, & in ea exquisita per seriem sedulitate.

Musicorum officia, producit ordinata Levitarum functio, quæ triplicis erat classis: Ministrantium Sacerdotibus prima legitur, 1. Chron. 23. & 24. Musicorum secunda, 1. Chron. 25. Ianitorum tertia, 1. Chron. 26.

Functionis inter Musicos distinctos, quæ fuerit distinctio & observatio sedula, extat fideliter consignata cum passim in Biblijs, tum libri citati 1. Chron. cap. 6. cap. 15. cap. 16. cap. 25. &c.

Cantores enim, quos constituit David ad ministerium Musicum in domo Iehovæ, ex quo quievit arca, memorantur 1. Chron. 6. ex filijs Chore, posteris Kehathitarum, Heman Musicus; ex posteris Gerschom, Asaph qui stabat ad dextram arcæ. v. 39; ex posteris Merari, Ethan (qui & Ieduthun cap. 9. v. 16. & passim) qui stabat ad sinistram illius vers. 44. Vbi non tantum cuilibet designati loci distinctio, qua munia inter se diversa; sed familiæ sive tribus etiam origo, qua inter se cognationem habuerunt Musici, disertè indicatur.

Quippe Levitas & ex Levi tribu oriundos fuisse Cantores, evincit Genealogia 1. Chron. 6. Num. cap. 4. v. 17. Levi enim habuit filios tres, Gerschom, Kehath, Merari. Quibus nominibus involutum mysticum & allegoricum evolvit Rabanus. וְגֵרְשׁוֹן Gerson enim adyenam, קְהַתִּים Kabath Patientiam sive dentes molares, מֵרָרִים Merari amara vel amaritudinem significat. Quicumq; sanè ministerio divino & functioni sacræ ritè consecratur, in hoc mundo se vagum & peregrinantem advenam esse deprehendit; & patientiæ studio deditus oracula sacra sub concione & cantione, dente discretionis molere atque comminuere secundum materiæ & auditorum qualitatem connititur: quin & amarescere sibi seculum attestans, alios à mundi voluptatibus revocare & abstrahere non dubitat.

Cæterùm 1. Chron. 15. ad translationem arcæ è domo Obed-Edomi in tentorium in civitate sua erectum, edixit David principib. Levitarum, ut instituerent agnatos ipsorum *Musicos* cum *Instrumentis Musicis*, *Nablijs Citharijs*, & *Cymbalis* resonaturos, extollendo vocem cum læticia. v. 16. Instituerunt ergo Levitæ illi *Hemanem* filium Ioelis & ex cognatis ejus, *Asaphum* filium Bereciæ, & è Meraritis cognatis suis *Ethanem* filium Kuschajæ. v. 17. Pòst in arcæ deportandæ solennitate *Instrumentales Musici* distincta obierunt munia sedulò, concinèntes & concinnantes *Oden mixtam* (*Chabakuc. cap. 3. v. 1. Psalm. 7. v. 1.*) conscriptam non uno tantum aut altero metrorum genere, sed ex varijs intercurrentibus: quæ Hebræis *Ode Erratica* dicitur, id est multiplex, quæ omnibus rationibus Musicæ decantabatur simul. Tullius Græca voce dixit *Synodiæm*.

Itaque *Heman Asaph & Ethan* Cymbalis chalibæis resonabant, id est, exercebant Musicam *διάρων*. v. 19. 1. Chron. 15. Ipsorum cognati secundani: *Zecavja*, *Hazziel*, *Scheniarath*, *Iechiel*, *Hunni*, *Eliab*, & *Mahaseja* & *Benaja* cum *Nablijs acutæ Symphonie* (Hebr. *virginis* : ut *παρθένα* genus Musicæ vocatum *Dorib*) v. 20 : vel, ut vulgus Musicorum dicit, cum *Nablio alto & superiore* : sive ut veterès vocabunt *soni*, scilicet *acuti* : *synemmenis*, *diazeugmenis* & *Hyperboleis* : qui soni optimè vocibus virginum referuntur. Sunt autem hæc plerunque in *Chromate* posita, secundo genere Musices.

Mattithia verò *Eliphele*, *Mikneja*, *Hobed-Edom* & *Hazaria* cum *Citharis* gravi *Symphonie* (Hebr. *Octava*, quam Musici vocant *diapason*) præerant v. 21. id est, ut vulgus vocat *Basso* & *Tenore*, sive ut veteres, *Hypatis* & *Mesis*, id est imis & medijs sonis. Quod genus Cantionum ferè in *Harmonia*, tertio genere Musices positum est.

Arcâ Iehovæ allatâ, iterum disposuit David è Levitis ministros tantum ad prædicandum, quàm ad celebrandum & laudandum *Iehovam Deum Israël*. 1. Chr. 16. v. 4. *Asaphum* primariû *Cymbalis* resonantem, & secundanos agnatos cû *Instrumentis Nabliorû* & cum *Citharis*. v. 5. Quo die tradidit.

didit David primùm, Psalmum 103, ad celebrandum *Iehovam* in manum *Asaphi* & cognatorum ejus. v. 7. Reliquit etiam *David* coram arca fœderis *Asaphum* & cognatos ejus. v. 37; Et cum eis *Hemanem* & *Ieduthunem* & reliquos electos, qui expressi sunt nominibus ad celebrandum *Iehovam*, quoniam in seculum benignitas ejus v. 41: Penes ipsos autem *Hemanem* & *Ieduthunem*, *tubas* & *Cymbala* pro resonantibus, & instrumenta Musica Dei, sc: reliquit v. 42. (*Quomodo autem Tubis clangendum fuerit solis Sacerdotibus, ex 1. Chron. 15. 24. & 16. v. 16. 2. Chron. 5. & 7. &c. Num. 10. videatur in titulo: Tuba.*)

Vicissim distinxit *David* cum principibus militiæ, ad ministerium in filios *Asaphi* & *Hemanis* & *Ieduthunis*, eos qui *Citharis* *Nablijs* & *Cymbalis* prophetabant, h. e. sacras cantiones canebant. 1. *Chron. 25. 1.*

Eorum, qui sub *Asapho* summo suarum familiarum præfecto, in prima Musicorum classe fuerunt constituti, functio erat *prophetare ex præscripto Regis.* v. 2. h. e. Hymnos decantare Propheticos & didascalicos conscriptos à *Davide* & in *Ecclesiam* receptos.

Eorum qui sub *Ieduthune*, cum *Cithara* *Prophetare* de celebrando & laudando *Iehova* v. 3. sive commemoratione liberationum præteritarum ut *Psalm. 39. & 77.* sive ad Dei laudem universè prædicandam.

Eorum denique qui sub *Hemane* vidente Regis erat, *prophetare in verbis Dei* extollendo cornu, v. 4. h. e. Hymnis sacris, pertinentibus ad Regis aut regni robur & amplitudinem: quæ cornu elatione ferè in sacris libris exprimuntur.

Post Davidicam Chori sanctionem, cum distincta & fidei Musicorum functione commemoratam, memoranda venit de *Chori Constitutione* sollicitudo *Salomonis*, aliorumque Regum & Ducum piorum, & ab iisdem requisita Musicorum fides.

Salomone arcam *Tzizone* in aditum templi ædificati collocante, *Levitæ* *Musici* omnes ex *Asapho* ex *Hemane* ex *Ieduthune* cum *Cymbalis* *Nablijs* & *Citharis* astabant ad orientem altari, & cum illis *Sacerdotes* ad centum viginti clangentes *Tubis*. - Agitur factum est pariter clangentibus & Musicis edentibus concentum unum, laudando & celebrando *Ie-*

do Iehovam, cum efferrent concentum *Tubis, voce, Cymbalis ac Instrumentis Musicis*, cumq; laudarent I E H O V A M, quia bonus est, quia in seculum benignitas ejus (*Psalms. 136.*) ut intus domum Iehovæ imple- ret nubes; propter quam nec sacerdotes quidem possent consistere ad ministrandum, quod implevisset *Gloria I E H O V A E domum DEi. 2. Chron. 5. v. 12. &c.*

O divina, Deo acceptissima Musica, quæ Deum ipsum commo- vet & cælo in sacrarium deducit, ut signum aspectabile suæ præsentia edat.

Postea domum Dei consecrante Salomone, consistebant etiam *Levitæ cum Instrumentis Musicis Iehovæ*, quæ fecerat David Rex ad celebrandum Iehovam, quoniam in seculum benignitas ejus, per Hy- mnum Davidis (*Psalms. 136.*) traditum in manum ipsorum: Sacerdo- tes verò alij clangebant *Tubis* è regione eorum, omnibus Israëlitis a- stantibus. *2. Chron. 7. v. 6.*

Constituta denuum festorum annuorum solennitate, constituit etiam *Salomo*, secundum rationem Davidis patris sui, distributiones Sa- cerdotum in ministerio eorum, & *Levitarum* in custodijs ipsorum, ad laudandum & ministrandum coram Sacerdotibus. *2. Chron. cap. 8. dist. Tremell. v. 26.*

Et *Iosaphat* non contemnit *Iachazielem Levitam* è posteris *Afaphi*, Spiritu Iehovæ prædicentem de victoria contra *Moabitas*, Musicorum Choro non parum adjuncta. *2. Chron. 20. v. 14. &c.* Surrexerunt enim *Levitæ* è posteris *Kehathitarum* & è posteris *Korachæorum* ad laudan- dum Iehovam Deum Israëlitis voce magna summè. *v. 19.* Et *Iosaphat* constituit Musicos Iehovæ, & laudantes decorum sanctitatis, qui procedendo ante expeditum exercitum dicerent; *Celebrate Iehovam, quoniam in seculum benignitas ejus. v. 21.* Quando autem inceperunt cantum & laudem, disposuit Iehova insidiatores contra *Hammonitas, Moabitas* & montanos *Schiris* procedentes in *Iehudam*, ita ut affice- rentur plagis, & alter alteri esset perditor. Quapropter *Iosaphat* cum

O popu-

populo per triduum prædâ direptâ, die quarto congregaverunt se in convallem *Benedictionis*: unde reversi sunt Ieruschalaima cum *Nablijs* & cum *Citharis* & cum *Tubis* ad domum Iehovæ. v. 22. ad 27.

○ divina, Deo gratissima Musica, quæ Deum cœlo in castra & prælia deducit; ut sese hosti terribilem, populo suo victoriosum & gloriosum Ducem mirificè exhibeat.

Post hæc *Ezechias* Dei cultum restituens, restituit quoque Levitas in domo Iehovæ cum Cymbalis, cum *Nablijs* & cum *Citharis* ex præcepto (1. *Chron.* 23.) *Davidis* & *Gadis* videntis Regij & *Nathanis* prophetæ: nam à Iehova præceptum illud erat per Prophetas ejus.

Itaque adstantibus Levitis cum *Instrumentis Davidis*, Sacerdotibus verò cum *Tubis*, edixit *Ezechias* ut offerrent holocaustum; & quo tempore cepit holocaustum, cepit Musica Iehovæ cum ipsis *Tubis*, idq; cum canticis traditis & *Instrumentis Davidis* Regis Israël. Interea tota congregatio incurvabant sese, cum *Musici* canerent, & *tubicines* tubis clangerent; omnia hæc, usque dum absolutum esset holocaustum. Cum autem absolvissent offerre, procidentes *Rex* & omnes qui præsentibus erant cum eo, incurvarunt se adorantes. Edixitq; *Ezechias* Rex & principes Levitis, ut laudarent *Iehovam* verbis *Davidis* & videntis *Asaphi* qui cum laudassent, dum agitaretur lætitia illa, inclinato vertice incurvaverunt se, honorem exhibentes. 2. *Chron.* 29. v. 25. & sequentibus.

○ divina Musica, quam divinis adhiberi cultibus, cum divina veneratione dignati sunt Reges & Principes in humili & supplici demissione.

Denique in magno Paschate *Iosia*, cui nullum à Samuelis diebus comparari potest, *Musici*, posteri *Asaphi* (quibus incumbebant vices tunc, cum hoc Pascha celebratum est) in statione sua erant secundum præceptum *Davidis*, tum *Asapho*, tum *Hemani* & *Iduthuni* videnti Regis datum. 2. *Chron.* 35. 15.

Propter hunc *Iosiam* Musicæ fautorem lamentatus est etiam *Ieremias*; dixeruntque omnes *Musici* & *Musica* in la-

mentationibus suis de *Iofia*, usque in hunc diem, quæ dederunt pro statuto in Israële; & ecce scripta sunt in lamentationibus. 2. *Chron.* 35. 25.

Post reditum è Babylone non defuit templo reedificando Levitarum *Muscorum* opera. Fundantibus enim structoribus templum Iehovæ, constituerunt Sacerdotes indutos cum *tubis* & Levitas posteros *Asaphi* cum *Cymbalis* ad laudandum Iehovam, cum *canticis* traditis à Davide Rege Israëlis; qui sonus plenus fuit vociferationis, mistæ fletu priorem domum recordantium, & lætitiâ extollentium vocem à longinquo auditam. *Hezra* cap. 3. v. 10. &c.

Et in *restauracione urbis Ierusalymorum* à *Nechemia*, ad dedicationem muri requisiti sunt Levitæ ex omnibus locis eorum, qui redirentur Ierusalymam ad celebrandum dedicationem & lætitiâ, idque gratiarum actionibus, & *Musica*, *Cymbalis*, *Nablis* & *Citharis*. Itaque congregati sunt posteri *Muscorum*, tum ex planicie circa Ierusalaima, & villis, tum ex campis: Constituiq; inquit *Nechemia*, *duas classes celebrantium magnas*, quarum progressiones erant, *Vnius* ad dexteram à superiore parte muri ad portum sterquiliniorum. Sequebantur autem istos *Hosehaja*, & dimidium principum Iudæ, & Sacerdotes cum *Tubis*; *Zecarja* ex filijs *Asaphi*, & cognati ejus, cum Instrumentis *Muscis* *Davidis* viri Dei: & *Hezra* legis peritus antecedebat illos. *Classis* verò celebrantium *altera* procedebat ex adverso, quam *Ego*, inquit *Nechemia*, sequebar, dimidiumq; populi à superiore parte ejusdem muri, ab ea quæ est supra turrim furnorum ad murum latum usque. Deinde substiterunt duæ illæ laudantium classes in domo Dei, *Ego* quoque & dimidium antistitum mecum, Sacerdotes quoque; resonabant etiam *Musici* cum *prefecto suo* (*brevitatis studio nomina propria lectori in loco citato committimus*) *Nechem.* 12. v. 27. &c. Vbi etiam *Nechemia* prædicat *observationem Muscorum* secundum præceptum *Davidis* & *Salomonis*. Nam temporibus *Davidis* & *Asaphi* à priscis temporibus, primores *Muscorum* cum *Musica* laudationis & celebracionum Deo assistebant. v. 46.

O divina Musica, in salutem Ecclesiæ & Reipublic. dedicationi
Temporum & Murorum adhibita, cum celebratione di-
vina!

Hactenus de Musicorum functione discretè constituta & præsti-
ta: restat honorifica eorundem sustentatio & exornatio enarranda:

V. CAPUT.

De victu & amictu Musicorum.

MOnore præmio ac ornamentis non defraudaba-
bat olim pius Magistratus fidos *Chori Musici alumnos*, quibus
æquè ac reliquis Levitis sua cessit merces pro ministerio, &
portio decimarum, *Num. 18. v. 26.* ijsque licuit illis vesci, *Num. 18. v. 31.*
Deut. 18. 8.

Et constat non tantum post tempora *Mosis & Iosua*, à *Davide, Sã-
lomone, Ezechia, Iosaphat, Iosia* Choros amplis *liberalitate honestè*
sustentatos fuisse; verum etiam temporibus difficilioribus *Zerubbabelis &*
Nechemia, omnes Israëlita conferebant *portiones Musicorum* & demen-
sum cujusque diei quotidie; *Nehem. cap. 10. v. 40. cap. 12. v. 47. & v. 44.*
Præfecti sunt etiam eo die homines cubiculi ad thesauros, ad oblatio-
nes, ad primitias, & ad decimas; ut colligerent in ea, ex agris civitatum;
portiones legales pro sacerdotibus & pro Levitis: nam lætitia Iudæo-
rum erat de Sacerdotibus & de Levitis consistentibus, quod videlicet
in ministerio suo deinceps essent permanfuri, ac non per agros (ut ante)
erraturi. Sic (*Nehem. cap. 12. v. 10. &c.*) providam *in congregandis a-
lendisq; Musicis* curam & sollicitudinem suam pio cum voto prædicat
Nechemia; Cognoscens, inquit, portionum Leviticarum nihil fuisse
datum, ideoq; diffugisse quemque in agrum suum *Levitas & Musicos* &
curatores operis; contendi cum antistibus, ac dixi: quamobrem dereli-
cta fuit domus DEI? Et congregatis illis restitui illos in statione sua:
Omnesq;

Omnesq; Iudæi attulerunt decimas frumenti, mustiq; & olei in thesauros. Et Quæstores dedi super thesauros, Schelemiam sacerdotem, & Tzadok scribam, & Pedajam ex Levitis &c. qui fidi reputabantur, quorum erat distribuere cognatis suis. *Recordare mei, Deus mi*, in hac re: & ne finito deleri benignitates meas, quas exercui erga domum Dei mei & erga observationes ejus.

Attendite hîc quæso auribus arrectis & cordibus apertis, atque debitum erga *Musicos* pro officio beneficium perpendite æquiores, quicumque (longè imparcs Nechemiæ benignitati) *Musici*, ne habeant unde vivant, stipendia vel subducitis ac imminuitis, vel denegatis ac eripitis: qua iniquitate & inhumanitate inimicam Dei recordationem & retributionem gravissimam vobis attrahetis certissimè, in salutis vestræ excidium & animarum exitium æternum. Communitet itaque is, qui audivit (tàm cantione quàm concione) verbum, ei qui audire facit eum, in omnibus bonis. Non erretis, Deus non illuditur. *Gal. 6. v. 6. G. 7.*

De amictu Musicorum quod reliquum est; ornabantur *Cantores vestitu sacro*. Tunicis enim byssinis induti, à Sacerdotibus lineas habentibus, distinguebantur. Inde *Levitæ Musici* omnes ex *Asapho*, ex *Hemane* & ex *Ieduthune*, tàm filij eorum, quàm cognati eorum, induti bysso cum *Cymbalis* & cum *Nablijs* ac *Citharis* astabant ad orientem altari. *2. Chron. 5. v. 12.* Addit etiam Iosephus libr. VIII. *Salomonem* stolas *Levitarum hymnos canentium* ex bysso ducentis mille fecisse; Libro autem XX, eisdem pro stola byssina lineam Sacerdotalem impetravisse, tempore *Agrippæ Regis Iudææ*. Ex tribu, inquit, quicumque hymnorum Can-

tores erant, Regi suaserunt, ut convocato Concilio sibi concederet stola linea uti, perinde ac sacerdotibus licebat. Rex autem, ex sententia eorum qui concilium inibant, permisit, ut priore veste posita lineam induerent.

Atque hæc qualiscunque in veteri Testamento congregati Chori, & in eo canentium alumnorum contemplatio & auscultatio sufficiat.

VI. CAPUT.

De Titulis, plerisque Psalmis præfixis, qui generalem formam moderandi Musicam indicasse videntur.

Nunc & de titulis Psalmis præfixis. Et quidem in genere tenendum est, quod communem vocem plerique tituli Hebraici, quos *Claves* Psalmorum Hieronymus rectè appellat, Psalmis præfigunt *Lamnazeach* לַמְנָצֵחַ: cujus differens interpretatio vel finem ac formam, vel principalem adjuvantem Psalmodiæ vocalis & Organicæ indicat. *נָצַח* *Nazach* enim aliàs vincere, aliàs finire, aliàs continuare significat. Hinc *Lamnazeach* reditur à Septuaginta *εἰς τέλος*, in finem, quod Hieronymus de Christo allegoricè exponit, qui finis est Legis, atq; fidelium scopus & Anchora in adversis: à Capnione *ad invitandum*; ab alijs, *ad continuandum*, sive *ad canendum jugiter, & in perpetuum*; quo nomine Symphoniaco vel Chori Musici Magistro, ad continuam seriem Psalmorum in studio pietatis & Religionis exercitio decurrendam, tale commendatur carmen, quod ex præcedentibus continuo ordine doctrinæ de Summo Bono quasi annexum dependeat; ab alijs *ad victoriam*, sive *ad vincendum*, ab alijs *ad triumphandum*, scilicet per preces, quæ sunt arma Ecclesiæ, quibus victoriam sibi comparat; à Chaldæo *ad laudandum*; à Luthero *ad præcinendum* vel *præcentori*; ab Hieronymo *victori* id est principi in arte canen-

canendi; à Rabinis *Præposito Cantorum*, ad cuius imperium canebantur Psalmi à Cantoribus & pulsatoribus. Ut enim præfecti bajulantium & cædentium, 2. Paral. 2, & 1. Paral. 23. è Levitis constituti, ad urgendum opus Domus Domini, ut continuè & indefinenter cultum Dei spectantia ex Legis præscripto fierent, *Menatzechim* dicuntur & connotantur: Sic in Titulis Psalmorum concinnâ interpretatione vox accipitur pro Moderatore Chori Musici inter Levitas, qui reliquis præerat, præcinebat, & ἐργοδιάντης erat, *der Capellmeister*.

Quibus verò modulationum differentiis *Psalmus, Canticum, Canticum Psalmi, & Psalmus Cantici* voce & Instrumento canendus fuerit, infra ex Prologò Psalmorum cum Basilio Hilarius docebit, qui addit ibidem: His quatuor Musicæ artis generibus competentes singulis quibusque Psalmis superscriptiones sunt coaptatæ. Vocabulum illud *Lamnatzeach* præfixum in Epigraphæ habent omnes Psalmi, in vulgata versione inscripti; in finem: in germanica, *vorzusingen*: qui numero sunt quinquaginta tres.

VII. CAPUT.

*De variis Instrumentorum speciebus, quæ eliciuntur
ex Psalmorum inscriptionibus.*

Nunctandem de *Instrumentis Musicis*: Quorum nonnulla in titulis Psalmorum denominantur, nonnullorum etiam in Psalmis ipsis fit mentio.

NEGHI NOTH Instrumentum notat Musicum; manu pulsatum, sive Cantionem & pulsationem, *Psalm. 69. 13.* Cantiones factus sum bibentibus à נגן (ut supra, Ascensiones: Sic Abominations. *Psalm. 86.*) *Nagan*, quod est cantare, modulari, & manu pulsare Instrumentum 1. *Sam. 16. 16. 2. Reg. 3. 15.* Perinde ut שׁוֹר Schar est ore canere. Iunguntur Musici vocales & Instrumentales *Psalm. 68. 26,* שׁוֹר נְגִינִים אַחַר שׁוֹר נְגִינִים *Scharim Achar, nozenim*, id est, Cantores postea

Postea Musica Instrumenta pulsantes. *Pagninus.* Lutherus reddidit, *Spießente.*

Indicat itaque hæc Tituli vox adhibita, quòd Psalmus ille non modò vocali harmoniâ decantatus, sed etiam Instrumentis Musicis pulsatus fuerit; Ideoq; carmen hoc traditum esse Symphoniaci Chori Magistro, ut ille ad fides decantaret. Communis enim est sententia interpretum, & D. Lutheri, quòd Instrumenta Musica, seu variæ & jucundæ modulationes hac voce denotentur. Septuaginta reddiderunt, ἐν ὕμνοις: Hieronymus, in *Canticis.*

Utrum verò *Neginah* (*Schindlerus vertit, Symphoniam, ut & Arabs.*) Instrumenta sint Symphoniaca ψηλαφητὰ sive κρητὰ, quæ manu solummodo percurruntur; an verò πνευματικὰ, quæ spiritu, aëreque attracto per fistulas sonum edunt, certò constare nequit, de quo cum quoquam litem movere nulli proderit. Præfigitur, *Psalmo 4. 6. 53.*

Neginorb על-הַשְּׁמִינִיּוֹת *super octavam* (quod additur in Epigraphæ *Psalm. 6. 12.* juxta Latin. 11.) variè describitur, Tremellius ad gravem Symphoniam vertit. *Arnobius* intelligit de die hebdomadis octava, quæ est Dominica: quasi die potissimum festo ejusmodi Psalmis, homines ad poenitentiam &c. sint excitandi plus, quàm diebus cæteris. *Scheminith* octava, foemininum est ordinale; &, ut *Vatablo* placet, innuit Melodiam & certam rationem Toni, quæ octava fuerit, sicut Tonorum ordines Musici distinguunt; ut à Symphonicorum præfecto decantaretur voce intensissimâ & clarissimâ. Non desunt, qui eam vocem initium alterius cujusdam carminis fuisse autument, ad cujus harmoniam Psalmus adaptari debeat. Patres allegoricè accommodant ad diem judicij extremi, qui exactis septem millibus annorum sub initium octavi millenarij venturus sit: vel qui revolutioni septem dierum & septimanarum finem impositurus sit. Alijs etiã est *Cithara*, quæ in ordine Instrumentorum, sollennitatibus adhibitorum, *Octavum* locum tenuit; vel illud Instrumentum pulsatile ὀκτώχορδον, quod fuit octo Chordarum; quod & Chaldæus: *Psalm. 6.* vertit: עַל-הַשְּׁמִינִיּוֹת

צִיְהָרָה נְחִילוֹת *Cithara octo chordarum*: sicuti etiam mentio fit *De eachordi, Psalterij & Cithara, Ps. 33. v. 3, & 92. v. 3.* de quo mox suo loco.

NECHILOTH (in inscriptione *Psalmi 5. Victori אל הנחילות* super *Nechiloth*;) varix licet sit versionis, tamen Instrumenti quoque Musici notationem continet. Nam *VVolderus* interpretatur, ad *Hannechiloth* h. e. ad Instrumenta excavata & πνευματικά, quæ susurrantem sonum immisso vento edunt: ad hæreditatem Dei Ecclesiam colligendam & convocandam inventa. **L X X.** reddunt ὑπερ ἧς κληρονομίης pro ea, quæ hæreditatem consequetur. Hieronymus & Lutherus: super *hæreditates*, vel *pro hæreditatibus*, intelligitur Ecclesia; ex Iudæis & Gentibus Christo collecta; à נַחַל *Nachal* hæreditavit *Psal. 2. Thargum* vertit super *Choros*, hoc est, ad canendum in Choris seu tripudijs. *Trem.* Magistro Symphonix ad *Pneumatica Instrumenta*.

Rabbi David (Nechiloth) dicit ea fuisse Musicorum Instrumentorum genera, quæ subulata sunt, atque excavata; cujusmodi fuerunt Sacerdotum *Tuba*, & Levitarum *Buccina*: quod genus Instrumentorum quia sonum edit immisso vento, *pneumaticum* appellatur. Hebræi deducunt à נַחִיל *Nechil*, quod est apum sibilus, quod sonus esset similis apum sibilo. *Rab. Sal.* exponit *de Exercitu*, sic enim appellatur apum multitudo, & *Psal. 18. 5.* Exercitus impiorum: quia Cantor hoc carmine oravit contra exercitus hostium, Israëlitas, apum instar, magnis cõpijs oppugnantium.

MACHALATH (in titulo *Psal. 53.* juxta Latinos 52.) Præcentori על מַחֲלַת super *Machalath*. Chaldæus vertit: *ad laudandum super Choros.* מַחֲלַת *Machalath* videtur idem esse cum מַחֹל מַחֹל & מַחֹלָה *Mecholah*, quod choream & tripudium significat *Thren. 5. 15.* versus est in luctum מַחֹלֵנו Chorus noster, à radice חוּל ut sentit *R. Ionah. Schindler*: lusit tibijs חוּל vnde German: *Höl/ & inversè Loch/ ein löcherig Instrument/* vel חַלּל ut placet *Kimhi*, quæ significat tripudiare, ducere chorum vel choreas. Vnde מַחֹל tripudium, plurale מַחֹלוֹת. *Tremellius* reddit: *Ad pneumaticum instrumentum.* Estque *Machalath*, nomen Instrumenti Musici, quod ad Spiritualem exultationem

nem & lætitiã in decantandis Psalmis adhibitum fuerit. Idem cum *Chaldao* sensisse videntur LXX. qui nomen Μαελεθ̄ retinuerunt. *Latinus* codex per metathesin legit Amaleth; pro quo per imperitiam scribarum irrepsit *Amalech*. Idem *Machalath* extat in Epigraphe *Psalm. 88.* juxta Latinos 87. על מַחַלַּת לְעִנּוּת Al machalath leannoth.

Prout vocabula aliãs aliter significant, duas istas voces variè exponunt interpretes. *Lutherus*: de infirmitate afflictorum; quia in hac preceatione supplex, vel animi, vel corporis ægritudine vehementer afflictus, divinam opem implorat. עֲנִי Oni enim est afflictio. LXX. verterunt ὑπὲρ μαελεθ̄ τῆ ἀποκριθῆναι pro Maëleth ad respondendum, posteriori per respondendi verbum expresso, quia עָנָה respondere & exaudire significat, iterum prius μαελεθ̄ retinuerunt, quasi esset nomen vel Instrumenti Musici, vel alterius rei proprium. Alij reddunt per chororum ad exultationem: עֲנּוּת Anoth enim est vox cantantium, exultantium, & tripudiantium *Exod. 32. 18.* Nonnulli pro Instrumento Musico habent; *Chaldeus*, super oratione ad Laudem.

GITTHITH. (præfixum habet titulus *Psalmi 8. 81.* juxta Latinos 80; & 84. juxta Latinos 83.) Præcentori vel ad continuandum על הגתית super Haggitthith. LXX. ὑπὲρ τῶν ληνῶν pro torcularibus, reddit. Nam גַּת Gath Torcular est, quo vinum ex uvis exprimitur. Per Torcularia alij Spiritualiter intelligunt calcatoris Christi (*Esai. 63.*) Evangelicum in Novo Testamento ministerium, cujus beneficio fructus fert vinea.

Alij Psalmos sic inscriptos esse arbitrantur, quòd tempore vindemiæ in honorem Dei decantati fuerint. Ritè autem psalmorum σωεχαια & series postulat, ut cum de vinea carmen *Psalmi 79.* egerit, de Torculari in quo fructus cernuntur, dicatur *Psal. 80.* Tremellius: *Magistro Symphonie* ad (stationem) *Gittheam*, vertit. Vult enim Psalmos hostres ejusdem inscriptionis, circa arcam, in Zionem exportandam, scriptos & cantatos fuisse ad *Gittheam* viam, commorationem, observationem, aut si quid aliud hujus generis exprimendum subintelligitur. Tres sunt omnino, inquit Tremelli°, Psalmi hac inscriptione, 8. 81. & 84.

quos

quos omnes videtur scripsisse David, cum arcam Dei Kiriath-jearimis exportare Tzizonem cogitans, deponi apud Hobed-Edomum curavisset eam, motus offensione Huzzæ, & occasionem sumsisse ex rebus presentibus, ut eos conscriberet. Octavum igitur Psalmum cecinit iudicio meo, cum ex urbe sylvarum arcam in domum Hobed-Edomi deduceret: Similiterq; octuagesimum primum, cum irruptione in Huzam Deus Gloriam suam, severitatemque iudiciorum suorum testatus esset, ut populum in Religione officioq; coherceret: Psalmum verò octuagesimum quartum, cum inde Arca Tzizonem deducenda esset. Alij cum *Chaldeo* interprete & *Luthero* habent pro *Instrumento Musico*, quod in oppido *Gath* sit inventum, unde nomen & originem traxerit, quasi *Cithara Gathensis*.

Atque hæc sunt Instrumenta Musices Davidicæ, quæ sub varijs Titulorum interpretationibus observasse, pio Cantori jucundum erit & gratum.

VIII. CAPUT.

*De Instrumentis varijs cum Psalmorum, tum aliorum
Hagiographorum; & primo quidem DE OR-
GANO.*

SEquuntur alia ex ipsis Psalmis, alijsq; Hagiographis depromta, & à quibusdam scriptoribus & literaliter & mysticè definita.

Quæ in Davidis & post Salomonis Choro ex superiori Chronico-
rum annotatione sunt adhibita Instrumenta, istorum ipse meminit Da-
vid, his præsertim sequentibus Psalmis: *Psal. 33.* Celebrate Dominum
in *Cithara*, in *Nablo* & *Decachordo* canite illi. *Psal. 81.* juxta Lat. 80. Su-
mite Psalmum & date *Tympanum*, *Citharam* jucundam cum *Nablo*. Ite-
rum *Psal. 92.* juxta Latinos 91: Bonum est celebrare Dominum super
Decachordo, & super *Nablo*, & super *Higgajon* in *Cithara*. *Psal. 98.* jux-

ta Latinos 97: Canite Domino in *Cithara*, in *Cithara* & voce *Psalterij*: In *Tubis* & voce *Tympani*. Et *Pfal.* 147. juxta Latinos 146. v. 7: Canite Deo nostro in *Cithara*. *Pfal.* 149.: Laudent nomen ejus in Choro, in *Tympano* & *Cithara* canent ei. *Pfal.* 150. Laudate eum in clangore *Tuba*, laudate eum in *Nabla* & *Cithara*; Laudate eum in *Tympano* & *Choro*: Laudate eum in *Psalterio* & *Cithara*; Laudate eum in *Cymbalis* sonoris: Laudate eum in *Cymbalis* gratulatorijs.

Qualia verò Instrumentorum genera fuerint, quæ DAVID magnus ille Dei Vates invenit, alijq; usurparunt, vix sciri potest, præterquam quod Nomina connotant & innuunt, atque Antiquitatis scriptores qualicumque designatione adumbrarunt.

ORGANON, ut καὶ ἔργον ob præstantiam nomen generale meretur, ita summum sibi inter Instrumenta vendicat locum.

Dicitur modò עֲגַב & עֲגַב *Vgabh* Gen. 4 21. Job. 30. 31. Ps. 150. &c. ab עֲגַב amare: quia sono ardentes ciet affectus & amores עֲגַבִּים dictos: Vnde Tharg. *Agabim* vertit Canticum Organorum *Ezech.* 33. Aliàs dici volunt חָלִיל *Chalil* ab חוּל vel חָלַל *Chorum duxit*, cantavit, de quo supra sub MACHALATH. Inde Choro & lætitiæ serviens dicitur Instrumentum חָלִיל *Tibia*, *Corna-Musa* quidem R. Sal. sic dicta, (חָלַל enim idem est quod absit; vel חָלַל vulnerare, occidere, vel transfossione evacuare, & privare) quod sit concava: *Esaï.* 5. 12. & 30. 29. Vbi quidam *Organum* exponunt.

Ex Iosepho cap. 7. Antiquit. videtur quibusdam, *Organa* à Davide confecta, diversa fuisse à nostris, quorum nunc usus in templis est perquam frequens: quandoquidem illa plectro pulsabantur; nostra verò inflantur follibus, unde multis meatibus, quasi cicutis imparibus, vox erumpit, concentumq; efficit. Atqui Iosephus hoc loco dicens: *Diversa faciens Organa* &c. videtur primò *Organum* pro Instrumento quocumque Musico ponere. Idipsum sentit Augustinus, qui Instrumenta Musicorum cuncta speciatim excellentiora etiam *Organa* vocat. *Polyd. lib.* 1. cap. 15. Deinde *Diversa*, id est, non uniformia, sed varia *Organa* scribitur à Iosepho, David docuisse, ut Levitæ secundum ca Deo

eo Deo hymnos edicerent, per Sabbatorum dies, aliasque solennitates. Deniq; Iosephus ibidem varias subiungit Instrumentorum species, quæ mox narrabuntur.

Credibile itaq; est, ORGANUM, licet generale sit omnium variorum Musicalium vocabulum; tamen olim etiam appropriatum fuisse ei, cui folles adhibentur, quibus aer stanneis vel ligneis inflatur cicutis, sonoraq; clavium tactu modulatio profertur. Sic enim *Organa* de finiuntur, quæ à follibus spiritu turgidis accipiunt coactum aëra: hic pro arbitrio Magistri qui ea pulsat, in cellas cannis confines transfusus, mox erumpit in sonum. Antiquitus duabus *Elephantorum* pellibus (ut ait *Hieronymus*) concavum iungebatur, per quindecim quidem cicutas, duodecimq; fabricorum sufflatoria sonitus nimius concitabatur, ita ut ab *Hierosolymis*, ad montem usque *Oliveti*, sonus veluti tonitrus audiretur.

De nostri seculi Organis Ecclesiasticis infra suo loco cap. 14. dicendum.

IX. CAPUT.

De Cithara & Chordis; de Nablo & Cymbalis, & de Psalterio decem Chordarum.

CITHARA כִּנּוּר *Cinnor* est plurale tam masculinam quam feminam. כִּנּוּרִים & כִּנּוּרוֹת *Cinnorim* & *Cinnoroth*. Ob formam Citharæ similem mare Galileæ, quod alias Tiberiædis & stagnum Genezareth, Chaldaica paraphrasi, Iam-Ginnesar, *Plinio lib. 5. c. 15.* Genesara, *Straboni lib. 16.* Lacus Genesereticus dicitur, à *Cinnor* volunt dictum *Cinnereth* quasi mare *Cithara*, *Das Harffen Meer. Num. 34. v. 11. Deut. 3. v. 17. Ios. 12. 3.* Et celebre est Cithara CHRISTI Evangelica in navigio *Luc. 5. & alibi.* Lætitia piorum in Ecclesia, *Citharæ* usu durante, eodemq; cessante, Tristitia impiorum in Babylone designatur summa; *Apocal. 14. & 18. capp.*

Celebrationem Dei **נְבִלָה** in CHORDIS *Psal. 150, 4.* arbitramur derivari à **מַנּוֹ** chaldaicè *Manno-Ier. 51.* *Askenatis* (qui pater gentis Tuisconum, der Deutschen/ hinc *Judais* *Ascenazim* dictorum, creditur; licet vicinior sit sonus populorum qui *Saffones* nominantur, vel potius *Ijs*, qui *Ascanij*;) filio, secundum *Berosum*, cujus posterii, teste *R. Aben Ezra* in *Obadiam* cap. 1. terram Chanaan possederunt, quousque à *Iosua* expulsi fuerint. Vt & supra cap. 7. de *Gitthim* *Cithara* *Gatthensi* dictum est: Sic & hic de *Minnim* *Cithara*, vel *Testudine*, qua usi fuerunt *Alemanni* qui vocantur *Ierem. 51.* *Blaset die Posauern vnter den Heyden/ Heiliget die Heyden wieder sie/ Ruffet die Königreiche Ararat, Meni vnd Askenas.* Ex quo videre licet, vocatum *Lutherum* contra *Babel*, wie er *Tetzelio* zu *Tanze* gepfiffen / vnnnd darüber *Iaphet* mit seinem *Sohne Gomer*, *Askanas* vnd *Manno* in *Sems* *Hütten* zuwohnen kommen. *Gen. 9.* Si autem spectatur *Litera* genuina, his verbis *Ieremias* *Apostrophen* instituit ad hostes tanquam administratos *judiciorum DEI*, adversus *Babylonem* per *Medos* & *Persas* *Cyri* exercitu explendum, in liberationis spem populo *DEI* recuperandæ: *Attollite*, inquit *Propheta*, *vexillum* in terra, *buccina* clangite in gentibus, comparate contra istam gentes promulgantes, convocate contra istam regna *Ararati*, (*id est Asia majoris*) *Minni*, (*id est Armenia minoris*, qua nomen suum habet compositum ex *Aram* *id est Syria*, & antiqua hac ipsius appellatione *Minni*: Nam *Armeniam* olim *Syriâ* fuisse comprehensam, testis est *Plinius* lib. 5. *natural. histor. cap. 12.*) & *Achenazi*. (*nomine* *Aschenaзи* omnes hæ regiones, *Armenia* vtraque & *minor Asia* *synecdochicè* notantur: *Eas* ante à *Cyro* occupatas, quam *Babylonem* invaderet, testantur omnes *historia.*)

R. D. exponit in *Instrumento* quodam ex *Musicis Instrumentis*: *Quidam*; In speciebus sc: multis *Musicorum Instrumentorum*: *R. Abraham*: *Instrumentis* multis, quorum eadem est *Musica*.

NABLUM seu *NABLIUM* נָבֵל *Nebel* à נָבַל concidere. Vnde נָבַל Vter, qui compressus collabitur. Sic נְבִלֵי שָׁמַיִם Vtres cœli h. e. *Nubes* velut in utres digestæ. *Hieron.* *Concentus cœli* *Iob, 38. 37.*

Estque *Nablum* *Instrumentum* illud *Musicum*, quòd interpretes nunc

nunc *Psalterium*, nunc *Lyræ* transferunt. Secundum aliquos *Chorus*, vulgò *Corna Musa*, quod sit instar utris pleni: 1. *Sam. 10. 5.* CYMBALA צלצלים Tzeltzelim à צלל tinnuit, strepuit צליל Sonus, strepitus. Sunt autem duo Instrumenta ærea (unde forma dualis מצלצלים 1. *Paral. 14. v. 16.* & 2. *Paral. 5. & alibi extat.*) quæ se invicem percutientia sonum reddebant. Laudare Deum jubetur *Ecclesia. Psal. 150. v. 5. & 6.* בצל צליל שמע In Cymbalis auditus, id est, sonoris. בצל צליל תרועה In Cymbalis ovationis, id est, sonantibus altè. מצלות *Zach. 14. 20.* Tintinnabula, quæ in regionibus montosis appenduntur Equis, prænunciantur referenda in ærarium Domus DEi, ut deinceps in sacros usus occupentur.

Hujusmodi Instrumenta in Davidis Choro adhibita *Iosephus* indicato loco sic annotat, & describit: *Organorum*, inquit, species hæ fuere: *Cinnyra*, sive *Canora CITHARA* decem Chordis coaptata intenditur, & plectro pulsatur: *NABLA* duodecim sonos continet, & digitis carpitur: Cumque his aderant & *CYMBALA* ærea, bene magna, atque lata. Consignat eadem *Sabellius Enneadis*, lib. 20. *David*, Hymnis adjecit *Decachordam Citharam, Nabla* 12. vocum, *Cymbala* ærea, grandia, & lata. *Hieronymus* in *Epist. de Instrumentis Musicis* ad *Dardanum* scribit, *Citharam* apud *Hebræos* viginti quatuor chordas habuisse, factam ad formam Δ literæ. Eadem ex *Iosepho* & *Hieronymo* citat *Polydorus Virgilius de inventione rerum lib. 1. cap. 15.*

Annotavit etiam aliqua *Augustinus* & *Cassiodorus* de istis Instrumentis, sed *Allegorijis* tandem implicata. Et quidem *Cithara* & *Psalterij*, sive *Decachordi* (ὀκτάχορδον vide *Psal. 6.* Titul: supra: *Neginoth* pro octava.) descriptiones *Allegorijis* involvens, ita commentatur *Augustinus*.

Cithara est lignum illud concavum, tanquam TYMPANUM pendente testudine, cui ligno chordæ innituntur, ut tactæ resonent. Non plectrum dico quo tanguntur, sed lignum illud dixi concavum, cui super jacent, cui quodammodo incumbunt, ut ex illo, cum tanguntur, tremefactæ, & ex illa cavitate sonum concipientes, magis canoræ reddantur.

tur. Hoc ergo *Citharâ* in inferiore parte habet: *Psalterium* in superiore. *Hæc est distinctio.* subemur autem modò confiteri in *Cithara*, & psallere in *Psalterio decem Chordarum.* Non dixi, in *Cithara* decem chordarum, neque in hoc Psalmo, neque si fallor, alicubi. *Et paulò post:* Mementote *Citharam* ex inferiore parte habere, quo sonat, *Psalterium* ex superiore. Ex inferiore vita, id est, terrena, habemus prosperitatem & adversitatem, unde DEUM laudemus in utroque, ut semper sit laus ejus in ore nostro, & benedicamus Domino in omni tempore. Est enim quædam *terrena* prosperitas, est quædam terrena adversitas: ex utroque laudandus est DEUS, ut *Citharizemus.* Quæ est *terrena prosperitas?* cum sani sumus secundum carnem, cum abundant omnia, quibus vivimus, cum incolumitas nostra servatur, cum fructus largè proveniunt, cum solem suum oriri facit super justos & injustos. Hæc omnia ad vitam terrenam pertinent. Quisquis inde non laudat DEUM, ingratus est. Nunquid, quia terrena, ideo non Dei sunt; aut ideo aliter ea dare cogitandum est, quia datur & malis? Multiplex est enim Misericordia Dei, patiens est & longanimis. Inde magis significat, quid servet Bonis, cum ostendit, quanta donet & Malis. *Adversitas* autem ex inferiore utiq; parte de fragilitate generis humani in doloribus, in languoribus, in pressuris, in tribulationibus, in tentationibus. Vbique laudet DEUM qui *Citharizat:* Non attendat, quia inferiora sunt, sed quia regi & gubernari non possunt, nisi ab illa sapientia, quæ attingit usque ad finem fortiter, & disponit omnia suaviter.

PSALTERII verò Allegoriam ibidem hoc pacto subjungit *Augustinus*, distinctionem præceptorum Decalogi adhibens usitatam.

Iam verò, inquit, cum attendis *superiora* dona Dei, quid tibi contulerit præceptorum, quia doctrinâ cœlesti te imbuerit, quid tibi desuper ex illius veritatis fonte præceperit; convertere & ad *Psalterium*, & psalle Domino in *Psalterio decem Chordarum.*

Præcepta enim legis decem sunt. In decem præceptis legis habes *Psalterium:* perfecta res est. Habes ibi dilectionem Dei in tribus, & dilecti-

dilectionem proximi in septem. Et utique nosti, Domino dicente, quia in his duobus præceptis tota lex pendet & Prophetæ. Dicit tibi DEus desuper, quia Dominus DEus tuus DEus unus est. Habes *unam chordam*. Non accipias in vanum nomen Domini Dei tui, habes *alteram chordam*. Observa diem Sabbathi non carnaliter, non Iudaicis delicijs, qui otio abutuntur ad nequitiam. Melius enim utique tota die foderent, quàm tota die saltarent: Sed tu cogitans requiem in Deo tuo, & propter ipsam requiem omnia faciens abstine ab opere servili. Omnis enim qui facit peccatum, servus est peccati, & utinam hominis & non peccati.

Hæc tria pertinent ad dilectionem DEi: cujus cogita *Vnitatem, Veritatem, & Voluntatem*. Est enim quædam voluntas in Domino, ubi verum Sabbathum, vera requies. Vnde dicitur; Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui. Quis enim sic delectat, quàm ille qui fecit omnia, quæ delectant? *In his tribus Caritas Dei, in septem alijs Caritas proximi*, ne facies alij, quod pati non vis.

Honores patrem & matrem, quia viste honorari à filijs tuis.

Non mœchaberis: quia nec mœchari uxorem tuam post te vis.

Non occidas: quia & occidi non vis.

Non fureris: quia furtum pati non vis.

Non falsum testimonium dicas: quia odisti adversum te falsum testimonium dicentem.

Non concupisces uxorem proximi tui: quia & tuam non vis ab alio concupisci.

Non concupisces rem aliquam proximi tui: quia si quis tuam concupiscit, displicet tibi.

Converte & in te linguam, quando tibi displicet, qui tibi nocet.

Hæc omnia præcepta DEi sunt, sapientia donante data sunt, desuper sonant, tange *Psalterium*, imple Legem, quam Dominus DEus tuus non venit solvere, sed adimplere. Implebis enim amore, quod timore non poteras. Qui enim timendo non facit malè, mallet facere, si liceret. Itaque etsi facultas non datur, voluntas tenetur. Non facio, inquit;

inquit; Quare? quia timeo. Nondum amas justiciam, adhuc servus es. Esto filius. Sed ex bono servo fit bonus filius; Interim timendo noli facere, discas & amando non facere.

Quò autem plerorumque dictorum *Instrumentorum* sacer usus & abusus simul & semel sub uno intuitu occurrat, meditatio de hisce conjungi potest sub contemplatione *Tympani*.

X. CAPUT.

De Tympano, ejusq; usu & abusu.

TYMPANUM תוף Toph, (plurale תפין & תפין) est, Tympanum pulsat, tympanizat *Nab. 2. 7.* תופפות Tympanistrix *Psal. 68. 26.*) Instrumentum est, quod parte una planum, membranâ clausum, intus vacuum, baculis sive fustibus pulsatur: Vnde *τυμπανίζων* translate idem quod *fustibus cadere* significat, *Hebr. 11.* אֲלוֹי דֵּ עֲטֻמְפָּאִיּוֹתָאן וְ אַרְשֵׁי דֵּ עֲזָאִיִּוּוֹי וְ אֲפֻלֻּתְרֻוֹן, *fustuario multati sunt, fustibus cæsi & contusi &c.* Sunt qui vertunt: *distenti sunt*, ut respiciatur persecutio, quam exercuit Antiochus.

Legitur passim in Bibliorum codice, ut aliorum, ad lætitiæ adhibitorum, sic etiam *Tympani* vetustissimus & varius usus. *In valedictionem* Tympani pulsu dimittebant amicos; ne cui discessus honestus & apertus verteretur in opprobrium fugæ clandestinæ; cujusmodi Iacobo obijcitur à Labane: Cur clam fugisti; & furtim surripuisti te à me: neque indicaisti mihi, ut dimitterem te cum lætitiâ, & cum canticis, instructus *Tympano* & *Cithara*? *Gen. 31, v. 27.*

Et *in gratulationem* pro felici reditu, gratoq; accessu, cum novos hospites, tum suos reduces læti excipiebant *Tympano*. Sic à victis Hammonitis redeunti Iephthacho filia unica obviat, cum *Tympano* & *Choris*, *Judic. 11. 36.* Atque Davide, Saule, populo & servis Saulis ab aliqua pugna contra Philistæos revertentibus, ex omnibus civitatibus *Israë-*

Israëlis fœm¹næ, & earum choreæ obviam prodeunt, cum Tympanis, præ lætitiâ, & cum Panduris, Heroum gesta alternè canentes. *1. Sam. 18. 6. 7.* Et arcam fœderis, cum pompa solenni introducendam, comitatur David, & tota Domus Israëlis, gesticens præ lætitiâ coram I E H O V A H, cum quovis Instrumento, & lignis abiignis, nempe cum Citharis & cum Nablis, & cum *Tympanis* & cum Siftris, & cum Cymbalis. *2. Sam. 6. v. 5. 1. Paral. 14. v. 8.*

Publicum quoque voluntariæ deditiois, acceptationis, subjectio- nisque *signum*, & gratiæ captandæ studium præ se ferebant, excipientes Holophernem coronis, Choreisq; & *Tympanis*. *Judith. 3. v. 9.*

Instrumentis præterea, quibus Ordinarij Cantores Davidis & Sa- lomonis laudes Dei festivas in Templo celebrabant, *1. Paral. 24. 2. Pa- ral. 7.* non exclusum fuisse *Tympanum* videtur: cum passim eum in fi- nem, videlicet beneficia Dei celebrandi gratiâ, Tympani pulsus præci- piatur. *Psal. 81. 2.* Sumite Psalmodiam & date *Tympanum*, Citharam jucundam cum Nablio. *Psal. 94. 3.* Filij Sion laudent nomen Domini in Choro, in *Tympano* & Cithara. *Psal. 150.* Laudate Dominum in *Tym- pano* & Choro.

Sic olim gloriosam Pharaonis submersionem Mirjam, Aaronis soror, festivè celebrat, arripiens *Tympanum* in manu sua, & post eam e- gressæ omnes fœminæ, in *Tympanis* & Fistulis, *Exod. 15. v. 20.* Atque ut Holophernis detruncati cædem victoriosam, cum festivitate DEO acceptam referant, exhortatrix est Judith: Incipite DEO meo canere *Tympanis*, modulamini ei Psalmos. *Judith. 16. v. 2.*

Quid, quod reliquis Instrumentis, quæ excitandi in Prophetis Spiritum vim habuerunt, *2. Reg. 3. 15.* annumeretur expressè *Tympanum*, *1. Sam. 10. 5?* Vbi futurum prænunciat Samuel Sauli, ut, occur- rat turbæ Prophetarum, descendantium de excelsu, scilicet Gibhæ (qui locus Synagogæ & cœtui sacro destinatus erat,) cum Nablio & cum *Tympano*, & Tibia, & Citharâ ante se, qui prophetabant.

Cæterum ab eo *Tympani* usu solenni apud Veteres, quævis Deo devota lætitiâ & exultatio allegoricè depromitur, & Tympani voce per

Metonymiam exprimitur. Huc spectat *Allegoria* elegantissima, *Psal. 68. v. 25.* quæ alijs Cantoribus & Citharædis Tympanotribas conjungit: Præcesserunt Cantores, postea Citharædi, in medio virginum *Tympana* pulsantium. Vbi Psalmographus nominat Ecclesiastici Chori præcutores Prophetas, de Christo vaticinantes; hos qui secuti sunt, Evangelistas & Apostolos ob consonantiam inter sese, & cum ijs consentientem, *Citharædos* nominat: Virgines, quæ sese immiscuerunt, Tympana pulsantes, sunt nondum corruptelis vitiatæ Ecclesiæ, adhuc tenellæ, quas Apostoli per Samariam, Asiam, aliasq; regiones passim plantarunt.

Eâdem allusione *allegoricâ* mirificum contra Assyrios iudicium Dei prædicitur, celebrandum à Iudæis exultantibus; *Esa. 30. v. 32*: Erit omnis locus, qua transibit virga fundatissima, cum *Tympanis* & Citharis, id est, exhilarabitur liberatione Dei. Et quod hoc tanto beneficio habebunt, quod lætentur & unde glorificent Deum, designat *ibid. v. 29.* Illud canticum futurum est vobis; ut noctis, qua sanctificatur festum & lætitia animi, qualis euntis cum tibia, ut veniat in montem *Iehovæ*, ad rupem Israël. Quò itidem quadrat *Allegoria* promissionis, de instauratione à Deo, & de gratiarum actione solenni ab Ecclesia, *Ier. 31. v. 5*: Adhuc ædificaturus sum te, ut ædificaris virgo Israël, adhuc ornabis te *Tympanis* tuis, & procedes cum Choro ludentium.

Porro *Tympani* aliorumq; Instrumentorum, & his designatæ lætitie *abusus* ex Bibliorum testimonijs occurrit; cum Epicuræorum mundanus in luxu, convivij & *ἐπιχαρηνανία*; tum Idololatrarum Diabolicus, & abominabilis in cultu, sacrificijs & *ἀσοργία*.

Epicuræum abusum opponit Iob Tzophari & amicis, de infelicitate impiorum stolidè differentibus, *Iobi 21. cap. v. 7. & 12.* Cur improbi vivunt? convalescunt validis viribus, vociferantur ad *Tympanum* & Citharam, & lætantur ad sonum Organi. Væ intonat Esaias, qui poculis invigilant, in quorum convivij est Cithara, ac Nablum, *Tympanum*, Tibiaq; ac vinum: Opus autem Iehovæ non intuentur, & factum manuum ejus non considerant, *Esa. 5. v. 11. & 12.*

In ultionem ἐπιχειρηματίας Gentibus, qui Ecclesiam oppresse-
rant, summum denunciat idem Propheta luctum & moerorem, abje-
ctis & cessantibus Instrumentis, *cap. 24. v. 8. & 9.* Cessabit gaudium
Tympanorum, desinet strepitus exultantium, cessabit gaudium Citharæ.
Et *Iob. cap. 17. v. 6.* se contra malevolos, quos perstringit, sustinet resti-
tutione in dignitatem: Futurum, inquit, ut restituat me ad presiden-
dum populis, quamvis *Tympanotribarum* materia ante fuerim. Ac si
dicat: Fuerunt læti de me antea, quemadmodum qui lætantur ad
Tympanum. Sic *Nab. 2. 7.* prænunciantur Ninivitarum Heri Heræque,
quòd cum servis & ancillis suis eodem loco habebuntur à Scythis, Af-
syriam obtinentibus, & pro eo, quòd ancillæ Psaltriæ, Sambucistriæ &
Symphoniacæ prosequuntur Dominas, tum omnes in deportationem
abeuntes edent concentus querulos & lamentabiles. E statione, inquit
Propheta, posita deportabitur *Ninive*, deducetur cum ancillis suis, co-
mitantibus voce simili columbarum, quæ *Tympano* pulsant ex animo
suo:

Idololatricus & planè Diabolicus, & ab omni Φιλοσοφία alienissi-
mus fuit u Su S ille *Tympani*, quando in valle *Gehinnon* Hierosolymæ,
versus orientem & meridiem vicina *Moloch* idolo candenti (erat ea statua
ænea & concava, figurâ Regis, unde etiam מלך quasi מלך id est Rex,
nomen habet, ita fabrefacta, ut brachia porrigeret, & subiecto igne in-
candesceret *Levit. 18.*) cremandos imponebant, & abominandi incen-
dij & conflagrationis spectaculo debebant liberos, adhibito sonitu
Tympani & aliorum Organorum Musicorum, ne ejulatus liberorum à
parentibus exaudiretur. Hinc orta est ejus loci appellatio *Tophet*. Nam
תוף *Tophi* significat Tympanum, vel latitudinem à תפח: Erat enim
locus amplus, idololatriis frequentatus *Ierem. 7. & 19.* Quò alludit *Esai.*
cap. 30. v. 33. *Preparata est ab heri Tophet*: qua voce notat Propheta
singulare judicium, quo in Regem Babylonix erat usurus Deus; Quan-
doquidem illa impurissima sacrificia maximâ pompâ fiebant palam ad
portam Hierolymorum. Incendium & conflagrationem exustorum

in valle Hinnon allegoricè accommodat Esaias Babylonij Regis exitio, in oculis Ecclesiæ illustrissimo.

Ob inauditam immanitatem in loco tam amplo, significatur hujus loci nomine, lata & spaciola Gehenna seu Infernus, & accipitur pro reproborum supplicio, & loco cruciatus, in æternum reprobis destinato, ubi perpetuò torquebitur Sathan, cum Angelis suis, *Matth. 5. 22. Marc. 9. 43.* Crudelitas ista adolendi prohibetur cum comminatione lapidationis, *Levit. 18. & 20.* Mentio hujus perpetratæ impietatis fit *Ios. 15. 8. Nehem. 11. 2. Chron. 28. & passim.*

Abusum denique *Tympani* & Instrumentorum impium adauxisse etiam legitur Iuliani κακοζηλία & prava æmulatio. Is enim ut Tempia gentilia Christianorum Ecclesijs conformaret, iussit in ijs non tantum altaria & primarias sedes ædificari, *Sozom. lib. 5. cap. 16.* verum etiam Tibias & Tympana, & Cymbala & Symphonias in templis cum habuisse ex Arnobij *lib. 7. contra Gentes* pater.

Ad extremum *Tympano* admoneamur, ut nos, qui nos Christi gregi fatemur assertas oviculas, cum lupo hostilitatem servemus. *Tympanum* enim ex ovis pelle nil insonabit, insonante Tympano ex lupi pelle confecto, *Alciat. emblem. vel post mortem formidolosi; & Albert. Crantz. in Vandavia lib. 11. cap. 9. de Zischa.*

Atque hæc de *Tympano*, Instrumentis sacris annumerato sufficiant: de quo plura in Profana, humana & Liberali Organica.

XI. CAPUT.

De Tuba & Buccina.

Instrumentis sacris annumeranda est & cum Tibijs TUBA vel BUCCINA, cum argentea, tum arietina: Alia nominatur שופר Schophar Tuba, buccina cornea *Exod. 19. 16. plur. שופרות & שופרות Iud. 7. 10. & Ios. 6. 4.* à שפר pulchrescere: quod decorum sit & jucundum auditu Instru-

men-

mentum, aut etiam arte perpolitum, & elaboratum. *Alia est חצוצרת* Chazerah *Num. 10. 2. Hof. 5. v. 8. 2. Paral. 29. Psal. 98. &c. Tuba classica.* חצוצרת *clanxit tuba. (Ex Hiph. geminatum & non legitur, licet scribatur.*

Harum Tubarum usus in populo Israëlitico cum passim alibi, tum præcipuè capite decimo Numerorum disertè traditur, ubi Moses divinitus jubetur parare & usurpare Tubas, quæ non caruerunt mysterijs:

1. TUBARUM numerus binarius indicatur: *Fac tibi duas tubas:* ad denotanda mysticè duo Testamenta, sive Tubam Legis & Gratia; aut, ut visum Ruperto, ad præfigurandum duplicem Christi adventum; quorum alter Gratia, alter Indicij.

2. Materia fuit argentum purum, solidum vel ductile: *Fac tibi duas Tubas argenteas, opere ductili facies illas:* ad significandam maximè Verbi cœlestis puritatem, quod argento comparatur purissimo, *Ps. 12. v. 7.* De materia quarundam Tubarum arietinâ vel cornea, mox inferetur.

3. Usus duplex, Politicus & Ecclesiasticus. Ille vel ad cogendum cœtum, vel ad movenda castra, *v. 3.* Hic vel ad excitandam fiduciam de auxilio divino contra hostes, *v. 9;* vel ad generandam hilaritatem, & lætitiâ pro beneficijs in diebus festis, calendis vel initijs mensium, *v. 10.* his verbis: *Et in die lætitiæ vestrae, & in temporibus statutis vestris, & in capitibus mensium vestrorum clangetis Tubis* בחצוצרות *Ταῖς σαλπυγξιν, super hœlocauftis vestris, & super sacrificijs pacificorum vestrorum;* (שלמיב) unde German: eine Schalmeyen / qua tempore pacificationis utebantur) *Eruntque vobis in memoriam coram Deo vestro: Ego Jehovah Deus vester.*

Quo respexit *Psal. 81. Buccinate Tubâ in Neomenia, in tempore constituto, in die festivitatis vestrae.* Vbi notatur tempus, quando illa sollemnior celebratio Dei sit instituenda. Etsi enim Deum quotidie laudare debemus, publicæ tamén ejus celebrationi festa destinata sunt. Vult itaque Psalter in Novilunio cum omni, tum imprimis illo, quo Iudæi festum Tabernaculorum celebrabant ejusmodi anniversariam divinæ bonitatis *δοξολογίαν* institui. Nam mense septimo Iudæi festum Tabernaculorum quotannis ita celebrabant, ut Calendis septimi mensis clangore Tubæ populum convocarent, & sacros conventus agerent: die

die postea decimo ejus mensis, *Festum Expiationis*, & decimo quinto, *Festum Tabernaculorum*, quod sub tabernaculis è frondibus contextis agebant, ad recordationem Castrorum, sub quibus in deserto quadraginta annos mirabili Dei beneficio sustentati fuerant.

Quia verò tres illæ solennitates, *Calenda* nimirum, feriæ *Expiationis*, & denique *Scenopegia*, in unum mensem incidebant, unoq; conventu populi peragebantur, ideo pro uno festo sumuntur sæpe. Etenim mensis ille TIZRI, primus antiquitus, juxta festorum ordinem apud Iudæos septimus, totus ferè sacer ac festivus erat, quasi quoddam mensium *Sabbatum*, jam frugibus ex agro collectis maximè ferijs accommodatum. *Origen. homil. 23. in Num.* Mensis ejus die primo, annum civilem pariter inchoante, instituebatur festum *Tubarum*, sive *Buccina & Clangoris*, ita dictum, quòd in eo inter sacrificia *cap. 29. Num.* descripta, Tubarum sonitus & clangor audiretur, *Levit. cap. 23. v. 24.* sive in memoriam Isaaci, hoc ipso die liberati ab immolatione, ut Rabbini opinantur, idem *Cornu festum* appellantes, fabulando mandatum à Deo, ut arietino cornu clangeretur, quòd aries inter fruteta hærens cornibus, pro Isaaco monstratus ac immolatus esset. *Genes. 22. v. 13;* sive potius ob recordationem bellorum contra Amalecitas gentesque alias, Duce & autore Deo gestorum.

Reliquæ festi *Tubarum* notationes de hominis militia, & similes, ad Allegoriarum classes remittendæ sunt. A vero autem non absolum, quòd ob multa festa incidentia in hunc mensem, ejus initium in primis solenne & otio & clangore & sacrificijs fieri oportuerit, ut tanto nobilior & notabilior esset totus mensis, & ad observationem sequentium festorum cœtus universus solenni excitaretur *παρασκευῆ*.

Succurrit hîc quoque solennis celebratio quinquagesimi sive IUBILAEI anni, *Levit. cap. 25.*

Eum *Iubilæum*, quem Eusebius Cæsariensis in Chronicis, à numero quinquagesimo Hebræis sic dici scribit, Latini à *Iubilo* derivant, ut annotavit Augustinus. Quidam à primo Musicorum Instrumentorum

torum autōre, *Iubal* fluxisse nomen autumant. Hebræorum fert opinio, à *Iobel* appellari, verbo Arabico, quod Cornu significet arietinum: Vnde Aquila Græcè *κερασίην* reddidit, sive, propter cornu istius usum, sive, ut quibusdam placet, propter formam solum cornu arietini. *Indictio Iubilæi* fiebat decimo die mensis septimi, in ipso nempe Expiationis festo, *Levit. 25. v. 9.* ubi *Tubarum* clangoribus denunciandus erat toti populo optatus ille Remissionis Libertatisque annus. De *Buccinis* quærit *Abulensis quest. 6. & 7. in Iosuan part. 1.* fuerintne cornæ an argentæ, & ex metallo sive argento fuisse concludit: propterea quòd aservatæ, & in deserto asportatæ fuerint. Dissentiunt tamen LXX. Interpretes, cum Hieronymo.

4. *Clangor* diversus, indicatur *cap. 10. Numer: Simplex & æqualis, διάτρονον* Græci vocant, ad convocandum multitudinem, ubi duabus simul canendum Tubis, *v. 3;* vel ad Principes congregandos, ubi unâ saltem utendum, *v. 4.* *Inæqualis & varius* *תְּרוּחָה* Theruah dictus, (Schindler. *vociferatio, ein Feldgeschrey / Psalm. 47.* *Iubilatio.*) vel à fractura, tremulâq; voce ad canendum, classicum, sive ad impetrandam profectio- nem: *v. 5. 6.* Si claxeritis Taratantarâ & vel si taratantarizabitis tubis *v. 9. &c.* Vbi ad clangorem primum prima acies, ad secundû secunda, & sic consequenter moveri iussa est *v. 5. 6.* Græci reddiderunt *σημασίαν* significanter: quo juxta Theodoretum *questione 15.* alluisse creditur Apostolus *1. Corinth. 14. v. 7. 8.* ὁμῶς τὰ ἀψυχα φωνῶν δίδόντα, εἴτε αὐλὸς, εἴτε κιθάρα, εἰάν διασολῶ τοῖς φθόγγοις μὴ δῶ πῶς γνωθῆσεται, τὸ αὐλεῖν μόνον, ἢ τὸ κιθαριζοῦν μόνον, καὶ γὰρ εἰάν ἀδηλον φωνῶν σάλπιγγος δῶ, τίς ᾤσθησιν ἀσθενῆσαι εἰς πόλεμον; Quin & inanimâ vocem reddentia, sive tibia, sive Chitara, nisi distinctionem sonis dederint, quomodo cognoscetur, quod tibiâ canitur, aut Citharâ? Etenim si incertam vocem Tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? ἀδηλον φωνῶν Theodoretus habet *μη εὐσημον.*

Peculiaris etiam planè fuit usus in promulgatione Legis divinæ

in monte Sinai: *Exod. 19. v. 13.* Iumentum enim & Homo ascendere permittuntur in montem Sinai (unde promulgebatur) quum tractum sonuerit Cornu. id est, audietur *διάρωνος* sive continens unius toni sonus. Q. d. Erit huic interdicto montem attingendi locus, donec istud audiatur, quod in extremis ferè cantionibus observatur.

Et ex communi usu voluit cognosci DEUS à populo, quando Religio loci illius esset desitura, discedente Domino, & sacram hanc actionem terminante per signum ejusmodi. Nec sine mysterio conceditur aliquis in montem ascensus, protracto longiùs sono Buccinæ: Mysticè enim hîc significatum est, tum ad Deum propiorem nobis parere aditum, quando vox uno quondam loco conclusa, per Christum, diffusa & protracta, toti orbi innotuit.

5. BUCCINATORES ipsi Sacerdotes sunt. Quo indicatum dubio procul, & in actionibus præcipuam Sacerdotum esse auctoritatem, nec promiscuæ multitudinum turbæ cedendum, sed gravitatem servandam esse & modestiam; & omnium actionum exordia à sacris semper ducenda, sive ab imploratione nominis divini, *Coloss. 3. v. 17.* Quicquid egeritis sermone aut facto, in nomine Iesu facite, gratias agentes Deo & Patri per eum.

Tubarum Allegoria quadruplex.

Nec inconveniens hîc piè & jucundè observare. *Allegoriam Tubarum quadruplicem, ex vario earundem usu & mentione passim in sacris literis, desumptam.*

1. Significatur officium Sacerdotum, quorum est *clangere Buccinâ, Ezech. 33. v. 3. & 6.* hoc est: Auditores terrere, juxta etiam solari. Iubentur enim buccinatores isti inflare Tubas, sive minatrices illas & castigatrices scelerum, de quibus *Esai. 58. v. 1.* *Clama, ne cesses, exalta vocem tuam quasi Tubam, annuncia populo meo sua scelera.* *Sophon. 1. cap. v. 16.* *Dies Tubæ & vociferationis super civitates munitas, & super terras excelsas: & angustijs afficiam homines, & ambulabunt ut coeci, quia Iehova peccaverunt: sive consolatrices & Evangelicas, de quibus *Esai. 27. v. 13.* *Et in die illa clangetur Tubâ magnâ, & venient, qui perierant in terra Assur, & expulsi fuerant in terram Aegypti: & incurvabunt se Iehova in monte sanctitatis Hierusalem.**

Ita

Ita Augustinus tom. 10. serm. 106. de tempore: *Sacerdotales illius temporis Tubas quid aliud prefigurasse credimus, quam hujus temporis Sacerdotum predicationes, per quas non cessant peccatoribus terribili sono austerum iudicium nunciare, tristem Gehennæ interitum predicare, & quodam comminationis strepitu aures delinquentium verberare? &c*

Et in promulgatione Legis, Clangor Buccinæ Exod. 19. v. 16. si-
ve ministeria Angelorum significat, quorum dispositione Lex data
est, Actor. 7. Galat. 3; si-ve Legis vim animos omnium penetrantis; et-
jam quando Exod. 20. v. 18. populus sub montis fumantis radice inter
tonitrua & lampades ad clangorem *Tuba* consternatus deprecatur, ut
Deum loquentem deinceps non audiat coram, nisi interventore &
mediatore Mose; inde non solum terror hominum ad divinæ maje-
statis conspectum, & voluntatis divinæ severitatem proditus est, Legis
officium, quod terrorem metumq; animis incutiat, patefactum; sed
anagogicè insuper indicatum est, in communi Redemptionis opere,
μετῆν tantò magis requiri, quanto major offensi DEi erat indignatio.
Quapropter probi Pastoris munere fungens Moses oratione consolatoria
perterrefactos erigit.

Caveant quibus canunt buccinatores, surda eos aure præterire;
ne redarguantur Proverbio, quo Christus perversitatem Iudæorum ac-
cusat Matth. 11. v. 16. & 17: *Cui assimilabo gentem istam? Similis est pu-
erulis, qui sedent in foris, & clamant sodalibus ac dicunt: Tibijs cecinimus
vobis & non saltastis, lamentati sumus vobis, & non planxistis.*

Allusio est ad Iudæorum liberos, qui sæpius in foro vel plateis
sub diu ludentes, Zach. 8. v. 5. modò sacra nuptialia, modò pompas
funebres imitabantur. Vt autem singula tantò majore frequentia
instituerentur, plerumque coævos ad ejusdem ludi societatem provo-
cabant: sin horum quidam ita morosi essent, ut ad ludendum persua-
deri non possent, vel certè eundem levibus de causis inciderent, aut
dissolverent, ijs *μετῶν ἰσωνίας* & inhumanitatem suam exprobrabant
hoc cantico: *Cecinimus vobis, & non saltastis; lamentati fuimus, & non
planxistis.*

Accommodatur ad pertinaciam Iudæorum, qui nec Baptistæ doctrinâ, & vitâ severiore, nec Christi humanitate permoveri poterant, ut Evangelio crederent: sed in altero gravitatem morum desiderabant: Nonnulli etjam illius solitudinem ac temperantiam obsessiois Diabolicæ; ac vicissim, hujus *Φιλανθρωπίαν*, & familiariorem cum alijs conversationem ebriositatis vel temulentix nomine traducebant, ut nimirum ubiq; haberent, quod carperent, & obstinationi suæ prætexerent. Eodem adagio nostrates auditores redarguendi sunt, qui nec benignis, nec asperioribus, nec duris, nec mollibus verbis flecti possunt. Vbi Synecdochicè accipiuntur *Nenia funebres* pro asperâ & tristi oratione, quæ animum moerore afficiat; *Cantus Tibiæ* pro dictis lenibus, quæ animi clementis indicia sunt, & auditorum corda exhilarant. Frustra itaq; buccinantes, qui neque Legis, neque Evangelij clangore animos movere possunt, solentur sese cum Iohannis, tum Christi optimorum buccinatorum exemplis.

2. *Verbum Evangelij* efficax quasi *Tuba* est. Hieronymus in 7. cap. *Ezechielis*. *Ejus sonus exit in omnem terrarum orbem, Psal. 18. Rom. 10.* Ita Clemens Alexandrinus in protreptico suo: *σαλπυξ ἐστὶ χειρὸς τὸ διαφέλιον: ὁ μὴ ἐσαλπισεν, ἡμεῖς δὲ ἠκρόσαμεν.* *Tuba est Christi Evangelium &c.*

Et sub festo *TUBARUM* proposita fuit imago prædicationis Evangelicæ, cujus clangor instar *Tubæ*, *Zach. 9. v. 14*; quæ exaltatur ut *Tuba*, *Esa. 58. v. 1*; quam prodromus Christi, vox illa clamantis, inflavit ante Expiationis magnæ festum in Novo Testamento. Rectè igitur figuram lætitiæ in conversione gentium fuisse dicit Rodolphus in 1. cap. *Levit*: Solennitatis, inquit, nostræ principium, quasi prima dies septimi mensis, temporibus Apostolorum fuit, quando prima gentium facta est vocatio clangentibus *Tubis*, mundum scilicet perlustrante tonitruo divinæ prædicationis.

Sic Origenes *homil. 23. in Num.* allegoricè transfert ad eum, qui ex sacrarum literarum sono interiore lætitiâ percipit. *Quis est,*
inquit,

inquit, qui festivitatem gerat memoriæ *Tubarum*, nisi potest Scripturas Propheticas & Evangelicas, atque Apostolicas, quæ velut cœlestis quædam personant *Tuba*, mandare memoriæ, & intra thesaurum cordis sui recondere? qui ergo hæc facit, & in Lege Dei meditatur die ac nocte, iste festivitatem gerit memoriæ *Tubarum*, &c.

Iubilæi etiam anni denuntiatio *Tubarum* clangore, quid mysticè voluit aliud, quàm ut adventus Christi, cujus ministerium in 30. *Iubilaum* Mosaicum incidit, quibusdam quasi notis exprimeretur; atque ut *Iubilæus* Evangelij verus adumbraretur, in quo læta & sonora voce annunciatur remissio, libertas, reditusq; ad amissa quondam cœli bona? *Actor. 3. 38. Iohan. 8. 36. Galat. 3. 3.*

Iosue libro cap. 6. Sacerdotes septem, portantes septem *buccinas* arietinas, ante arcam IEHOVAE clangunt *buccinis*, donec septima vice ad auditum *Buccina* sonum, & populi vociferationem muri Ierichuntis corruerant, & civitas capiebatur: Sic etiam per Apostolorum non tantum 12; Sed discipulorum quoque 70. prædicationem sonoram CHRISTUS, cum DEO fœderis autor, toti mundo obviam importatus; innotuit, cujus quiete septimo die, regnum mundi collapsum, & portæ Inferni dirutæ sunt.

Judic. libro cap. 7. leguntur Midianitarum castra discurrentia sese mutuis laniens confecisse, ubi principio vigiliæ mediæ cum Gideone trecenti, qui lamberant, in tria agmina distincti, *Buccinis* in dextra claxerunt, simul comminuendo hydrias vacuas, & faces sinistrâ tenuerunt. Ita quoque ex ore infirmorum sonantis in exili Ecclesia Evangelij clangor de Messia, mane è mortis tenebris in vitam emergente, in quo fax Deitatis eluxit splendidè, stygios hostes in fugam convertit miraculosè.

Cumq; statim à Christi Ascensione & Sessione ad dextram Patris, Spiritu Sancto effuso, Evangelij clangor per Apostolos, Evangelistas, Doctores & Pastores datos *Ephes. 4.* toti mundo insonuerit; omnes jubentur populi *Psal. 46.* manibus plaudere, & voce orationis congratulari Deo, qui elegit nobis hæreditatem nostram, quandoquidem a-

Ascendit DEUS in júbilo, *Dominus* in voce *Tuba*. Vt enim in solenni ritu, quo David arcam fœderis in urbem Hierosolymam adduxit, 2. *Samuel. 6. Tibicines & Tubarum* strepitus, omnisque generis organa Musica adhibebantur: Sic impertitâ Discipulis benedictione, inter panegyrica, ἐπιμῖνια Angelorum, non sine Discipulorum votis & præconijs, imò cum precibus & gratulationibus Ecclesiæ, & militantis in terra, & triumphantis in cœlo, veluti *Tuba* júbilo manifestata & glorificata est perruptoris prævij Christi in cœlestem arcem ascensio, *Actor. 1. Ephes. 1. & 4. 2. Corinth. 15.*

Interea cum ad *Tubam* Evangelij clangentem, sub Christi vexillo, vita hominis Christiani nihil aliud sit quàm militia, *Iob. 7.* assidue velut è speculis & turribus Templorum prospiciendum & animadvertendum est in *Tubas septem*, septem Angelis à Deo datas, *Apoc. cap. 8. Tubarum* cantu secuturas in Ecclesia hæreses, & veræ doctrinæ corruptelas, & certamina gravissima impiorum Doctorum significari præmonemur, ut cauti periculo imminenti opponamus fidos speculatores, qui verbi sinceritate, & ardenti invocatione veritatem propugnent.

In accommodatione septem *Tubarum* ad singulas hæreses diffusio est.

Lutherus annotat, primæ *Tubæ* sonitu *Tatianum* & *Encratitas* prænunciari; secundæ *Tubæ* ascripsit *Marcionem*; tertiam *Origeni* accommodat; quartæ *Tubæ* *Novatum*, & ab eo ortos *Catharos* attribuit. in præfatione *Apocalypseos Germanica*: Alij, temporum & historiæ seriem secuti, ad *Nazaraeorum* & *Ebionitarum*, vel *Mineorum*, ut *Hieronymus* *tomo 3.* appellat, primam *Tubam* accommodant; Secundam ad *Gnosticorum* furores; Tertix *Tubæ* *Samosatenum* & *Arium* deputant; Quartæ *Pelagium* attribuunt; Quintæ *Tubæ* *Abbadon*, filius perditionis, Romanus AntiChristus confertur *cap. 9.* Sexta *Tubæ* ibidem *Mahometis*, & *Saracenorum* ac *Turcarum* exercitus & blasphemias depingit. De *Tubæ* septimi Angeli *cap. 10. Apoc.* mox sub 4. Allegoria Tubarum.

3. *Tubæ* vel *Buccinator* etiam dici potest fidelis quisque, Dei laudes grato sonans ore, & fidei constantiam attestans. Nostrum quippe

Gideo-

Gideonem, Ducem prævium sequentes, & respicientes, Christianos in militante Ecclesia decet *Buccinâ* apertæ confessionis clangere, & grato corde tot tantaq; beneficia Dei prædicare, donec fractâ hujus corporis mole, facem fidei ardentis, & spem beatæ immortalitatis præferentes perrumpamus ac penetremus mortem, & hostes sibi ipsi mortiferos. Origenes ostendit, *homil. 23. in Num*: quomodo quisque celebrare possit festum *Tubarum*. Et si quis potest, inquit, in gratias illas Sancti Spiritus promoveri, quibus inspirati sunt Prophetæ, & psallens dicere: *Canite initio mensis Tuba, in solennitatibus ejus, Psal. 80.* & qui scit in Psalms jubilaré ei, dignè agit solennitatem *Tubarum*.

Huc spectat allusio *psal. 97*: *Ψάλαλε ἐν σάλπιγγιν ἐθαλαῖς,*
Psallite in Tubis ductilibus. Sic enim Ambros. *in lib. de fide Resurre-*
ctionis, tomo 3: Faciat, inquit, amicus Dei rationabiles *Tubas* duas ductiles; argento probato h. e. precioso verbo compositas, & ornatas, quibus non raucum increpansterribili sonitu murmur interstrepit, sed *sublimes gratia DEO* continuâ jubilatione fundantur. Et August.

8. tomo in Psal. 97. per *Tubam Ductilem* animum putat significari tribulatum. *Ductiles Tuba* tundendo producuntur; si tundendo, ergo vapulando eritis *Tuba ductiles*, ad laudem Dei productæ. Si cum tribulamini proficiatis, tribulatio tunsio, profectus productio est. *Tuba ductilis* erat *Iob*, quando repente percussus tantis damnis, & orbitate filiorum, tunsione illa tantæ tribulationis factus *Tuba ductilis* sonuit: *Dominus dedit, Dominus abstulit, &c.* Vide Gregor. *Mag. lib. 30. Moral. cap. 4.* Etiam cavent fideles, ne per hypocrisin in gloriæ popularis aucupium *Tubâ* Pharisaicâ buccinantes *Matth. 6.* ostentent ac venditent Eleemosynas, aliq; opera, quibus præstandis, Legis *Tubâ* provocante, omnino astricta est Fidei obedientia:

4. Præmonet *Tuba* impijs horribilem & tremendum, pijs triumphalem & exoptandum diem judicij, quo Filius hominis venturus in nubibus cœli, cum potestate & gloria multa, missurusq; est Angelos suos *cum voce Tuba magna, Matth. 24.* Et *1. Thessal. 4.* Ipse Dominus cum

cum hortationis clamore & voce Archangeli & *Tuba* Dei descendet de cœlo. Et *2. Corinth. 15.* momento & istu oculi ad *ultimam Tubam* ἐν τῇ ἐσχάτῃ σαλπύγι (σαλπίσφι γὰρ canet enim) & mortui suscitabuntur incorrupti, & nos commutabimur. Tunc certè Hierichuntis instar, *Ios. 6.* hic Orbis ruinam trahet, ad *Tubas* septem, h. e. infinitorum Angelorum, arcâ fœderis se gloriose exhibente in terra promissâ conspiciendam, ubi periodi septimus gyros revertetur, ut ferè emersi 6000. annorum, tandem Sabbathum æternum *Tubarum* festum & *Tubileum* annum celebremus festiuitate perenni.

Huc Chrysofomi expositio *homil. 47.* ad populum Antiochenum, & *homil. 77. in Mattheum* Καὶ ἡ βέβηλαι αἱ σαλπίγγες, ἢ ἢ ἢ; πρὸς θανάσασιν, πρὸς ἀφροσύνην πρὸς ἀσάσασιν τὴν τῶν ἡμερῶν ἐμπλήξεως. Quid *Tubarum* ille sonus vult? ad exuscitationem, ad gaudium, ad exprimendum rerum futurarum stuporem.

Nec frustra *Tuba* formam in cœlo apparuisse aliquando contigit, prodigijq; loco habitum narrat Niceph. *lib. 15. cap. 20.* Nubes, inquit, *Tubæ* specie ad dies quadraginta visa est. Et certè olim in exequijs, veluti ad filiam Iairi terræ mandandam, *Matth. 9.* adhibitæ fuerunt & *Tuba*, & *Tibia*, non tantùm ob lugentium dolorem, & mœrorem mitigandum; sed etiam gratiâ excitandi animositatem, qua in militante Ecclesia Stygios Midianitas, ad Gideonis Christi clangentem *Tubam*, sive lætam Evangelij vocem, fractâ corporis hujus mole, face fidei ardente, *Judic. 7.* perumpamus, eluctati spe resurrectionis ex morte ad vitam æternam, ubi in novissimo Christi reditu, clangorem edente *Tubâ* extremâ, capitibus elevatis triumphaturi sunt pij. *Tuba* illa qualis sit futura, videatur *Chrysolog. serm. 103.*

Caveant autem tunc Epicuræi subannatores, qui cum *Tibicinibus illis* ad Iairi defunctam filiam, Christo Duci vitæ, resuscitandi mortuos tam facilem, ac è sopore dormientes evocandi virtutem ac efficaciam

caciam planè derogarint; ij sanè ex illustrati & creduli *Iairi* ædibus, h. e. credentium Ecclesia expulsi, æternis involventur tenebris, ubi *uæ uæ* ejulabunt, plenis sine fine buccis.

XII. CAPUT.

De Tintinnabulis, Nolis & Campanis.

Nunc Tintinnabulum, Nola, & Campana, quid sonent in Ecclesia attendamus.

TINTINNABULUM Instrumentum est æneum; *πεποιτισμένον* sive factitium nomen, à voce quam facit *Tintin*: ὁ κῶδων Græcè; Hebræis *קצצ* Exod. 28. v. 33. 34. cap. 39. v. 26. à Percussione vocatum: *קצצ* enim est percutere, pulsare vel conteri, & quasi tinnitum facere.

Tintinnabulorum u S u S sacratissimus fuit in Veteris Testamenti Ecclesia: Vbi summi Pontificis pallium, sive Ephod, sive tunica superhumeralis, ut Hieronymus reddidit, ornabatur ex *malogranatis* trium præcipuè colorum, & ex *Tintinnabulis* aureis, quibus in ingressu & egressu Sacerdos sonum cieret. De quo Exodi cap. 28. v. 33. 34. 35. sic legitur in delineatione Ecclesiastici operis, Mosis præscripta: v. 33. *Facies & in fimbrijs ejus* (Ephod) *malogranata ex hyacintho & purpura & vermiculo cocci: in fimbrijs, inquam, ejus per circuitum; Tintinnabula aurea in medio illorum per circuitum.* v. 34. *Tintinnabulum aureum unum & malogranatum; tintinnabulum aureum alterum, & malogranatum in fimbrijs pallij per circuitum.* v. 35. *Erit autem super Aharon ad ministrandum, & audietur sonus ejus, quando ingredietur Sanctuarium coram Ichovah, & quando egredietur; & non morietur.*

Et delineationi respondens effectio extat Exodi cap. 39. v. 24. 25. 26. v. 24. *Feceruntq; in Fimbrijs pallij malogranata ex hyacintho, & purpura, & vermiculo cocci, & byssoretorta.* v. 25. *Feceruntq; & Tintinnabula ex auro puro, posueruntq; Tintinnabula illa in medio malogranatorum in fimbrijs*

fimbrijs pallij per circuitum, in medio, inquam, malogranatorum. V. 26. Tintinnabulum & malogranatum in fimbrijs pallij in circuitu administrandum, quemadmodum præceperat Iehovah ipsi Moſi.

Idem iteratur in Ecclesiastico cap. 45. v. 11. *Qui globulis, inquit, aureis succinxit eum, crebrisq; circum circa Tintinnabulis, que sonos ederent, ipſo incedente, atq; in Templo tinnitum ederent, in memoriam filiis Iſraël, & populi ſui.*

Fimbrijs appenſa Malogranata notant ευωδία, quâ per Chriſtum Deo accepti reddimur: *Tintinnabula* prædicationem Verbi cœleſtis, longè lateq; ſonantem. Vtq; *malogranata*, quæ grana plura uno cortice continent, & tegunt, hîc *Tintinnabulis* juncta ſunt; Sic in Eccleſiæ Catholicæ cœtu mentes *ὁμοθυμαδὸν* collectæ, unius cordis & oris concentu unam fidem & confeſſionem de uno eodemq; Deo, deq; ſuius Sacerdotis beneficijs conjungunt.

Quod autem *Aaroni*, non hac veſte in conſpectum ſuum prodeunt, Deus interminet mortem; ſic interpretatur Gregorius Magnus part. 2. *Cura Pastoral. cap. 4. & lib. 1. Epist. 24. Sacerdos*, inquit, ingrediens, vel egrediens moritur, ſi de eo ſonus non audiatur, qui iram contra ſe occulti iudicis exigit, ſi ſine ſonitu prædicationis incedit. Veſtimenti *Tintinnabula* inhærent, ut vitæ viam cum linguæ ſonitu congruere, ipſa quoque bona opera clament *Sacerdotis*.

Memorable quoque eſt, *Salomonis Templum* ſuper teſtum *Tintinnabula* habuiſſe, quibus abſterritæ aves abigerentur, eorumq; fuiſſe quadraginta memorat *Euseb. Præpar. Evang. lib. 9. cap. 4.*

In recentiori Eccleſia, quod hîc inferere libeat, ut *Tintinnabula* cenſerentur *Nola* & *Campane* vocabulis, obtinuit conſuetudo à *Campaniæ Nola*. *Paulinus* enim, *Nola* urbis Campaniæ Episcopus, primus in ſua Eccleſia CAMPANAE majoris fuſionem & uſum inveniſſe præditur, & ad pia munia tranſtulit, ut nimirum ejus ſono exciri poſſent remotiùs habitantes, ad conciones, præcationeſq;: *Gilbertus Cognatus lib. 3. Narrat. Petr. Hiſp. ſil. p. 2. cap. 9.*

Etiã *Campanula* nomen reperitur in literis Cyrilli Hieroſolymitani,

mitani, inter Beati Augustini *epistolas* 206. quo loco, in S. Magnæ usum *Campanula* tum invaluisse, convocandis ad rem divinam Sanctimonialibus, autor meminit. Quamquam eam Cyrilli Epistolam esse non pauci dubitant, putatur tamen, si alterius sit, non illo admodum inferior esse autor. Manifestum est, usum *Tubarum*, quibus concio Iudæis indicabatur *Num. 10. Matth. 9.* post occupasse *Campanas*: quarum publicum signum ad Dei cultus, vel ritus publicos cogendi populum, ne Eleusinius censeatur congressus in Christi Ecclesia, *εὐλαξίας ἕνεκα*, non duntaxat toleratur, verum etiam conservatur. *Rup. Abb. Tujecens. de divin. offic. lib. 1. cap. 16.*

Callistus III. Pontifex mandavit, ut assiduo rogatu Deus flecteretur, in meridie *Campanis* signum dari fidelibus omnibus, ut orationibus eos juvarent, qui contra Turcos continuo dimicabant. Crediderim tum ego precibus omnium, Christianos, ad Bellogradum contra Turcos dimicantes, duce *Ioanne Vairvoda*, astante etiam *Ioanne Capistrano* ordinis Minorum, crucemque pro vexillo hostibus inferente, eos Bellogradum oppugnantes ingenti clade superasse, *scribit Platina.*

Atque hic non piget inserere, quæ Ecclesiarum Brunsvicensium constitutio pia, à Christianissimo Iulio Duce p. m. præscripta, de Campanæ pulsus PRO PACE, præcipit & admonet. *Fol. 50. sub titulo.*

Kirchen Ordnung auff den Dörffern.

Weil auch gebreuchlich/das die Bete Glocken Abends/Morgends vnd zu Mittage geleutet werden/so sol das Volck vermanet werden/wenn solches geschicht/das sie ihr Gebet zu Gott dem HErrn für Frieden vnd alle zeitliche vnd ewige Wolfahrt thun/vnd ihr Gesinde auch darzu halten/sie seyn im Hause/im Felde/oder wo einer ist/vnd das sie sich des nicht scheemen/Denn es ist Gott ein gefellig/vnd ihnen selbst ein nützlich Werck.

Von der Bete Glocken/oder pro pace leuten.

Man helt im Bapstumb Morgens/Mittags vnd Abends einen sonderlichen Glockenschlag/dadurch das Volck vermahnet sol werden/die

Jungfraw Mariam anzuruffen. Weil aber die hochgelobte Jungfraw Maria solche Ehre/die Gott allein gebüret/nicht haben wil/vnd auch wies der Gottes Wort ist/sol davon das Volck vnterrichtet werden.

Es kan aber der Blockenschlag an ihm selber/wie auch in den benachbarten reformirten Kirchen behalten werden / vnterscheid der Morgends/ Mittags/ vnd Abendstunde/dem Volck damit anzuzeigen/vnd das dadurch das Volck erinnert vnd vermanet werde / das sie Morgends/Mittags vnd Abends für gemeinen Frieden vnd gut Regiment bitten sollen: In welchem Gebet man gleich für die Obrigkeit/vnd wieder alle Feinde / des gemeinen Christlichen Friedens / bittet. Daher man es in den benachbarten reformirten Kirchen sehr fein nennet: die BeteBlocke / oder/pro pace leuten: Vnd ist Christlich/gut vnd nützlich/das das gemeine Volck darzu gewehnet werde / das sie solches nötigen Gebets nicht vergessen. Weil es aber gar offte vergessen wird/kan der Blockenschlag dazu erinnerung geben/das sie an solch Gebet zuthun gedencken / wenn sie hören pro pace leuten / sie seyn im Hause/im Garten/auff der Gassen/oder auff dem Felde. Vnd man mag alsdann die Kinder im Hause auch singen lassen: Erhalt vns HErr bey deinem Wort/etc. Item: Verley vns Frieden gnediglich. Solch Gebet ist in diesen letzten gefehrlichen Zeiten hoch von nöhten.

Religio sanè læta fuit *Campanarum* donatio; quarum ereptio moesta fuit rebellionis ultio; translatio earundem mira Naturæ in metallo, si placet credere, evasit indignatio.

V R S u S *Particiacus* Venetorum Dux, anno *sal. 865*. Saracenos classe vicit prope Gradum, auxilio Basilij Imp. Græci, cujus est postea Protospatharius factus. Gratitude proinde animi, & officio cum Basilio certans, duodenas magni ponderis, artificijque haud vulgaris dono ei misit Campanas, suntq; Venetorum munere tum primùm Græci *Campano* ære usi. *Sabel. lib. 1. Enn. 9. & lib. 3. Dec. 1. Bergamas in Nicolao I. Pontifice.* BONIFACIUS VIII. Anagninus anno 1300. Basilicam Petri *Tintinnabulis* æreis suavissimis exornavit. *Volat. lib. 22.*

Vicissim B u R D E G A L E N S I B u S, qui ob salinas & vectigalia adversus *Henricum II. Francorum Regem* rebellarunt, anno 1547. ob feditio-

seditionem *Campana* omnes sunt ereptæ. *Sleidan. lib. 25.* Contendunt nonnulli Autores insigni miraculo fidem facere, quod in amolitione vel translatione *Campana*, Gallorum Rege Clothario, visum tradunt. *Sanctus* enim *Lupus*, Senonensis Episcopus, egregiam quandam, eximijque sonitus *Campanam* in æde Sancti Stephani collocârât: Vbi eam gratissimi sonitus esse accepit Clotharius Rex, Parisios, velut in Regiam urbem, deferendam mandaverat: *loco mota*, ut referunt scilicet, *sonum* mox amisit, quandoquidem *Lupus* Episcopus ei rei non fuerat assensus. Id cum Rex animadvertisset, reddendam pristino loco iussit. Cum igitur referretur, à septimo milliario consuetum sonitum edidit, obviante populo, miraculi gratia. Propterea jure etiam sacris ritibus Ecclesiarum *Campana* dedicari consueverunt. *Incertus autor apud Suvium, tomo 5. mensè Septembri.*

Quod superstitione non caret, *Gregorius IX.* Pp. *Campanas* ad Eucharistiæ confectionem adhiberi iussit. *Cranz. lib. 8. Saxon. cap. 9.* Et *Iohannes XIII.* Pp. primus idololatræ cultu baptizatis *Campanis* nomina dedit, & Lateranensis Ecclesiæ *Campana* suum communicavit: *Balæus, Centuriâ secundâ Scriptorum Britannia.*

Apertam insuper redolet idololatriam, & sacrilegas repræsentat ineptias, vis illa Satanam clangore abigendi, *Campanis* baptizatis colata. Vnde planum est, eos, qui fulmine Excommunicationis erant Satanæ traditi, *Campanarum* etiam usu tinnituq; interdictos fuisse, quò Leoni in miseros exclusos istos ferociendi major esset libido &c: *Bonifac. VIII. in C. alma mat. § adjecimus, de sententia Excommunicationis.*

At *Maximilianus I.* Imp. Aug. publico edicto hujusmodi profanationem blasphemam ex Ecclesiæ sacris, verbi divini præscripto id sic postulante, exturbavit. *Petr. Mart. in cap. 18. lib. 1. Reg.*

Fides denique penes autores sit facilis, de illius *Campanula* virtute abdita, quæ *furta* & *mortem* non aliter atq; si animata res fuisset, prode-
re consueverat. Tradunt enim Divo Medardo quendam furto surripuisse taurum, cujus collo *tintinnabulum* suspensum erat. Vbi domo in tuto fuit taurus, fur tintinnabulum abdidit, ne illius sonitu furtum prode-

proderetur. Mirum accidit; in cubiculo, in scrinio, in arca, ubiq; semper quibuslibet latebris sponte tintinnabulum suum edebat sonum, admirantibus eam rem etiam vicinis, qui sonitum animadverterent, absque ullo alterius motu. Cum igitur nemini hominis furtum innotuisset, eâ re conscientiæ stimulis exagitated, rem amicis aperuit: quorum suafu ad Medardum accedens, taurum reddidit, etiam veniâ impetratâ: Fortunatus Presbyter *in vita S. Medardi apud Surium Tom. 3.*

Tradunt præterea in Budicensi monasterio Saxonix æneam quandam *Campanulam* extitisse, sonoram quidem, & eo nomine præreveren- ter asservatam, quæ, cum ex earum numero Sanctimonialis quæpiam è seculo migratura esset, præter ullum humanum opus auxiliûm spontè ingentem reddebat sonum. *Gobillinus Persona in vita Sancti Meinulfi Diaconi. Surius tomo 5. Octobri.*

In χαλκηχαδένει Casparis Hembergij Vezlariensis, veluti detestabilis rejicitur usurpatio *Campanarum*, adversus tonitrium horribilem fragorem & nubium conflictationem. Physici, citra impietatis notam, suas servant rationes, sonitu nubes dissipandi, & tempestates discutendi; de quibus in Parte II. de *Musica profana &c.* Quin pulsui *Campanarum* non superstitione assuetæ Ecclesiæ, ingruente fulminis & fulguris periculo, pium spectent studium eliciendi preces, quibus nubes transeuntibus, *Eccles. 35, 19.* ritè pulsanti certò aperietur, *Matth. 7. Luc. 11.* ubi lingua precantis non fuerit χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον, æs resonans & Cymbalum tinniens, *1. Corinth. 13, v. 1. h. e.* sonus sine mente, quæ fidei in Deum, & caritatis erga proximum vacuâ, inani & obstreperâ loquacitate sonum edat, Deo non acceptum: veluti *Campana* alios ad cultum provocans, seipsam ad eundem, quem non intelligit, provocare nescit.

Cæterum memorabiles sunt, quæ ob amplitudinem eximiam celebrantur *Campana, Parmensis, Mediolanensis, Lauretana,* & quæ per omnem Germaniam celeberrima est, *Erfordiensis*, de qua *Ortelius in Thuringia.*

Memorabiliorem tradunt, qui orbem perlustrarunt, compertam in Orientalis India regno Pega, æneam *Campanam*, ambitu patentem ad palmos supra quadraginta quinque, diametro, septendecim; quæ omnes, quæ in Europa sunt, *Campanas* amplitudine superare censetur. *Ferdinandus Mendez Iesuita, anno Domini 1554.*

Ad calcem annectatur mirum illud, quòd in Aethiopia non tantum templa, facella, altaria, scabella, januas, claustra, ac quicquid supernè infernè spectatur, unò è saxo excavetur, ut tradit *Franciscus Alvarez rerum Aethiopicarum cap. 44. & 55:* Verum etiam *Campanas*, quas nos ære conficimus, illi lapidibus excavari peragunt, quod præcipuè in Barra contingit, *Alvar. c. 29. & 44. Et Ortelius in Altissimis: vixue ferreæ reperiuntur in Argote regione, eodem autore cap. 52.*

Tantum de *Tintinnabulis*, in Veteri Testamento mysticè usurpatis; itemq; de *Nolis & Campanis* in recentiori Ecclesia; atque de harum ignis cum pio, tum superstitioso, vel juxta opinionem mirando, & quasi divino modo adhibitis.

V Su M *Tintinnabulorum & Campanarum* horologicum, reservat sibi Organica profana & politica sive Liberalis enarrandum.

XIII. CAPUT.

Transitio ad Instrumentalem Musicam, quæ in Novo Testamento à patribus asserta est.

Theoria, quæ Veteris Testamenti Instrumentis conspectis, ceperat etiam in recentioris seculi turribus & Templis *Campanas* contemplari, nunc porro sese convertit ad *Organicas* ORGANICES MUSICAE, quæ in Ecclesia *Novi Testamenti*, Veterum etiam ætate, non fuit ignorata, nec inusitata. Quod etiam non tantum humana voce; (de quo in *Traçtatu Choralis Musicae*) sed *Instrumentis* etiam *Musicis* Psalmos ac Hymnos modulatiunt Veteres; Eum, inquam, usum attestantur antiquissimum monumenta Scriptorum, qui cum doctam discretionem Musices, tum ejusdem

dem & privatam & publicam exercitationem, non aliunde quàm ex usu Ecclesiæ defumserunt, & introduxerunt. Namque accuratè distinguunt Patres inter *Psalmum*, *Canticum* seu *Oden*, *Hymnum*, *Canticum Psalmi*, *Psalmum Cantici*. Quæ differentiæ Carminum à modulatione sunt defumtæ.

Quod enim canit *Organon* & Instrumenti solùm Musici modulatione editur Carmen, à Veteribus appellatur **PSALMUS**.

Quod voce solùm humana canitur, & remoto Organo perforat, alijs **ODE PRACTICA**, alijs **CANTICUM**, alijs **Hymnus** dicitur, (*de quo in Leiturgodia Matutina & Vespertina.*)

Quod verò carmen, voce humana ad Musicum *Organon* accedente concinitur, aliàs **PSALMUS ODES** vel **CANTICI**, aliàs **ODE** vel **CANTICUM PSALMI**, pro præcinendi vel succinendi modo vocatur. *Basiliius Magnus in expositione Psalmi 29. ita recenset ac definit: Ο Ψαλμὸς λόγος ἐστὶ μουσικὸς, ὅταν διέξῃ μὴ κατὰ τὴν ἀρμονικὴν λόγος πρὸς τὸ ὄργανον κρηλια.* h. e. **PSALMUS** est Oratio Musica, quando concinnè juxta rationes metricas ad *Instrumentum* pulsatur. **ODES** duas facit species, unam quidem *Theoricam*, alteram *Practicam*. Priorem ita definit: *Ὅσα θεωρίας ἔχεται ψιλῆς, καὶ θεωρίας.* id est: **ODE** est, quæ succinctam complectitur contemplationem, & de **DEO** sermonem. Quodcunque igitur filetur carmen, & compositione absoluta servatur, **ODEN THEORICAM** à Basilio dictum intelligimus.

PRACTICAM hoc definit modo: *Ὅσα φωνὴ ἐμμελῆς ἀποδιδουμένη ἀναρμονίως, χωρὶς τῆς σινηχίσεως τῶν ὀργάνων:* id est: **ODE** seu *Canticum* est vox concinna, ad numerosa absque *Instrumenti* concentu. Cujus formulare, & primum Musices *Canticum* in gloriam & laudem sempiternam **DEO** liberatori ex **Agypto** canit atque describit **Moses**, *Exod. 15.* his verbis: Tunc **CINCINIT** (*יָצַח*) futurum pro præterito, **LXX.** ἤσαν) **Moses** & filij **Iraël**

fraël *Canticum* (לְהַשִּׁיר לַיהוָה LXX. ἰὴν ᾠδὴν) hoc Domino, & dixerunt ad dicendum; *Cantabo* (לְהַשִּׁיר לַיהוָה LXX. ἄσωμεν) Domino, quia magnificando magnificatus est. Unde latinum vocabulum *Gaudium* à לְהַשִּׁיר. Deniq; ΨΑΛΜΟΝ ΩΔΗΣ, id est, PSALMUM CANTICI arbitramur, inquit, ἢ ἀκόλαστον πρᾶξι τῆ θεωρίας h. e. quando Carmen, ad numeros compositum, adhibito Instrumento, viva voce concinitur.

Hæc in prologo Psalmorum ita reddidit *Hilarius*: *Psalmus* est, cum cessante voce, pulsus tantum *Organi* concinentis auditur.

Canticum est, cum cantantium chorus libertate sua utens, neq; in consonum Organi astrictus obsequium, hymno canoræ tantum vocis exultat.

Canticum autem *Psalmi* est, cum Organo præcinente subsequens & æmula Organo vox Chori canentis auditur, modum Psalterij modulis vocis imitata.

Psalmus verò *Cantici* est, cum *Choro antecanente* humanæ cantationis hymnos, ars Organi consonantis aptatur, vocisq; modulis præcinentis, pari Psalterium suavitate modulatur.

Inde illud, ut placet quibusdam Theologis, colligere licet, quod Hilarij & Basilij Magni ætate, quâ hæc introducta discretio, non inusitatum fuerit, suppressa voce, Instrumento Musico Psalmos & Hymnos in Ecclesia concinere; cum hæc non aliunde, quàm ex usu Ecclesiæ, potuerint depromi.

Atque ut Apostoli monitu, *Coloss. 3.* Verbum Domini habitaret inter eos copiosè in Φιλοφροσύνη Conviviorum, privatis Psalmodijs (de quibus in *Chorali Musica*) *Instrumenta* quoque *Musica* à Christianis licitâ & piâ exercitatione fuisse addita & usurpata, *Clemens Alexandrinus*, qui circa annum Christi 200. floruit, *lib. 2. Pedagog: cap. 4. disertè memorat*: Et si ad *Lyræ*, inquit, vel *Citharæ* canere & psallere noveris, nulla in te cadet reprehensio, Hebræum justum Regem imitaberis, qui Deo est gratus & acceptus: Exultate justi in Domi-

T

no,

no, rectos decet laudatio (*dicit Propheta Psalm. 32.*) *Confitemini Domino in CITHARA, in PSALTERIO DECACHORDO ei psallite.*

Et, quam privatim adhibere licuit, *Instrumentalis Musica* publicis Ecclesiæ congressibus non fuit apud Veteres exclasa. Neque enim hic obstat, quod scribit *Iustinus Martyr*, in quæstionibus ad Orthodoxos, *questione 107.* de Instrumentis Musicis, dequæ psallendæ consuetudine hoc pacto: Cum ab infidelibus ad deceptionem inventa sint carmina, iis verò qui erant sub Lege injuncta fuerint propter mentis stoliditatem; cur illi, quid doctrinam perfectam gratiæ, & à moribus modò dictis alienam susceperunt, in Ecclesiis utuntur *Cantilenis* ad consuetudinem infantium sub Lege? *Respondet autem Iustinus:* Ipsum canere non simpliciter conveniens est iis qui erant sub lege, sed adhibitis Instrumentis canere & cum saltatione & crepitaculis. Proinde in Ecclesiis tollitur è Cantilenis usus talium Instrumentorum & aliorum, quæ stolidis conveniunt, & relictum est solum canere.

Nam licèt verba ista id quidem innuere ac inferre videantur, quod tum temporis in publicis Ecclesiæ congressibus *Instrumentalis Musica* non fuerit in usu: Tamen hoc de abrogatis crepitaculis & saltatione dictum, futilia tantummodo & ad lasciviam comparata Organa, qualia in Bacchi Orgiis usitata fuerunt; non omnia indiscretè Musicorum Instrumenta concernit.

Etenim Ecclesiam nec tunc quidem Organico concentu caruisse, ostendunt quæ subjungit Iustinus ibidem inter pulcherrimos fructus Psalmodiærum (*ἡδὺν δὲ ψαλμοδία τῷ ψυχῷ &c.*) hæc interserens verba: *Ῥῆμα δὲ ἐστὶ θεῶ τὸ ἢ ἐν θυμῷ ἢ ἐν ἀδῶ ἢ ἐν ἀνακροῦσιν.* h. e. Nam Verbum Dei est, sive mente cogitetur, sive canatur, sive *pulsuetur*.

Hic evidenter à Iustino indicata est triplex ratio expromendi verbum. Una fit *κατὰ τῷ ἐνθύμησιν*, quando ratione concipitur, & oratio-

oratione profertur; altera δι' ἀσμάτων, per cantilenas humana voce expressas: Tertia deniq; δι' ἀνάγκων, per *Instrumentorum Musicorum impulsionem*. Hoc enim propriè ista vox denotat, & maximè presenti in loco; cum illi τὰ ἀσματα Cantilenæ opponantur; nisi cæcam velis statuere partitionem, ab Autore institutam. Atque ita *Musicam Instrumentalem* non omnino rejectam, sed potius introductam & usitatam fuisse apud Veteres, ex Basilio, Hilario, Clemente Alexandrino & Iustino Martyre expressè demonstratum est.

XIV. CAPUT.

De ORGANO Ecclesiastico
nostri seculi.

AD hodierni denique seculi Organa Ecclesiastica directè decurrit instituta Musices Instrumentalis contemplatio.

ORGANO ὄργανον, sive Instrumentorum Principi admirandam excellentiam, & venerandam autoritatem in Ecclesijs quæ conciliant, plurima in structura ejus concurrunt. Nam certè plùs, quàm in reliquis Instrumentis, versata fuit Majorum industria, in *Organis* artificiosè condendis, & fundendis, non tantùm ex ærea, argentea, aurea, verùm etiam ex ejusmodi materia admirabili, quam Natura ad opus Organicum Arti negasse videtur. Id verò ubi & quando, vel quorum memorià olim factum sit, mox referetur.

Singulorum etiam membrorum, quæ ad integrum Organi corpus requiruntur, tam aptè & firmè disposita conspicitur constructio, ut præter id, quod nihil, tam ad externam speciem, quàm ad interiora & vivifica quasi viscera desit, etiam singulæ cicutarum imparium ad clavium harmonicum tactum, & Registorum, ut vocant, tractum convenientem modò clariùs, modò pressius, perpetuo tamen & longè fortiori possint animari spiritu per follium sufflationem, quàm Instru-

menta ea, quæ humano anhelitu (qui ob fragilitatem, & respirationem infantis crebro intermissus est) flatum hauriunt.

Quid, quod *Syrinx* illa multifona; genus Diatonicum & Chromaticum in se continens, plurium hominum choros, variasq; modulationes & voces pueriles virilesq; personante vento suaviter exhibeat, & sonos Instrumentorum omnium referat sola? seu Tympanum velis & Cymbalum, seu Cornua & Bombyces, seu Dolzainas, & Rackettas, ut vocant, seu Lituos & Sordunos, seu Tubas & Buccinas, seu Tibias & Transversas, seu Lyras & Violas; quæ cuncta aliaq; plurima artificiosissimum illud opus systematum dulcissimorum, quæ & pedibus & manibus reguntur, mirabili exprimit suavitate: ut qui solum hoc Instrumentum habet vel audit, audire & habere cætera cuncta videatur. Taceo, quod in ijs pulsandis, vel mediocriter eruditus, eximios aliorum Instrumentorum Magistros facillè vicerit: quippe cui ad negotium capeffendum manus pedesq; sunt instructi.

Etiam hac arte organica latius sese nullam effudisse scientiam certum est: siquidem humana industria eò progressa est, ut in summo hujus artis *Organicæ* gradu subsistat necesse sit, & vix autne vix quidem vel acutissimi ingenij apice solertissimo indagare audeat, quid amplius, perfectius, artificiosius, quod in artificiosissimo, perfectissimo, amplissimo *Organi* opere adhuc desideretur.

Quod si ipse summus *Organi* artifex & excultor Regius Psalter, quale hoc tempore ab excellentissimis extruitur Magistris, spectasset, auscultasset, contrectasset; non dubium est, quin ingenti affectus artificij stupore, ardentiq; accensus fervore Spiritus, hoc illis sui seculi laudatissimis longè anteposisset *Organis*.

Quàm excellentis etenim ac multifoni sit operis vivum divini *Organi* Instrumentum, ob oculos & aures conspiciendum & auscultandum statuit *Hieronimus Diruta Italus* in libelli sui Musici præfatione. Nec piguit hîc verba Autoris ex Italico Idiomate in Latinum transferre.

Omnes artes (inquit) & scientia, quæ humanaratione & intelligentia percipiuntur ac cognoscuntur, per providentia divina profundam bonitatem, ad
prin-

principale intelligens, quasi ad suum doctorem, se referunt, quod ob eminentiæ fastigium ab omnibus intelligitur & celebratur. Unde est, cum absolutè in Philosophia mentio fit Philosophi, Aristoteles intelligatur; in Medicina cum Medici, Hippocrates; In Poesi, ex Latinis Virgilius Poëta titulo decoratur, in Italico Idiomate Petrarcha; In Theologicis, cum absolutè Propheta citatur plerumque David intelligendus venit; & Apostoli nomine Paulum commendant. Siquidem jam dicti viri, quilibet in suo munere, omnes in eodem genere præclaros superavit; quapropter ob excellentiam nomen professionis, in qua excelluerunt, sibi soli vindicârunt.

Quod olim etiam in arte Musica obtinuit, ubi titulus eminentiæ Orpheo & Amphioni ascriptus est. Idem videre est hoc tempore in titulis Instrumentorum musicorum evenire, adè ut illud ab excellentia Organum appellatur, quod omnia reliqua Chori Musici Organica quasi complexu suo continet, quandoquidem omnes eas qualitates includit, per quas genuina indoles & dignitas Musica, in sonorum & tonorum dulcedine agnoscat. Propterea modò denominatum Organum, veluti Rex omnium Instrumentorum, quo majestas divina in congregatione fidelium celebrari & honore affici solet, meritò habetur.

Eandem ob causam manus in humano Corpore Organum aut Instrumentum Instrumentorum nominatur, scilicet ejusmodi Organum, quod in operando omnibus alijs munijis, quæ ad rem perficiendam requiruntur, officio suo præst atq; succurrit.

Vocem autem Organi vera sua significatione ab omnibus non percipi, nullus dubito, qui hac opinione feruntur, hanc vocem tantum denotare Organum pneumaticum, quod in templis & Choro præter alias Voces in usu est, de quo in Psalmo extat 150: Laudate Dominum in Citharis & Organo. Quemadmodum verò Testudo, Cithara, Lyra & reliqua Instrumenta, qua pen- nis concitantur, nomen Instrumenti assumunt, cum qui arte ea contrectat, eum in finem facit, ut canendi & pulsandi artificium excolat: ita Organum summo in apice eminentiæ constitutum, suo complexu omnia Instrumenta quasi includit.

Nobilitatis autem & excellentiæ decus præ reliquis canendi Instrumentis

meretur, quia ad vocem hominis, per Spiritus & manus opificium, quàm proximè accedit; fistulæ etiam, quacumque ex materia fabrefactæ asperam arteriam hominis representant, per quas Spiritus defertur, ac tonum atq; Vocem format. Quin ea re dici posset Organum esse artificiosum animal, quod beneficio artis & manus hominis quasi loquatur, sonet & moduletur, hancq; ob causam tantis sumptibus exornatum in templis collocari, ut honori & laudibus tantùm destinatum vocibus ac tono, magnifica & admirabilia divina potentia opera concelebret.

Non inconcinnè itaque ab excellentia denominatum Organum, humano corpori, quod ad actiones perficiendas, ab anima animatur & dirigitur, assimilatur. Etenim ut tum demum summa cum delectatione ad se oculos allicit, cum dulci suo sono aures demulcet; ita etiam tum homo oculos aliorum in se convertit, cum suaviloquentia sua aures auditorum occupat, exprimens internam dispositionem & Spiritus effigiem, quæ Organi veluti anima est: porro folles ad unguem pulmones referunt; fistulæ asperam arteriã; claviculæ affabre dentibus conveniunt; qui verò tonos Organi arte efficit, est loco lingue, cum manuum artificiosa agilitate efficit suavem consonantiam, quodammodo cum dulcedine loquitur.

Propterea huic qui se studio dedit, omnem movere lapidem debet, ut exquisita diligentia ad exactam Organi pneumatici tractandi scientiam perveniat. Sin secus fiat, dignitas hujus præstantissimi Instrumenti vilescet, ac perinde erit ac homo, toto quidem corpore venustus, sed blasa balbutienti, lingua præditus, quo modo cætera quoque deformantur.

Cæterum ut pulchra & affabrè pictæ imagines spectantium oculos alliciunt; ita suavitas dulcis harmonia tacitas cogitationes & recessus affectuum penetrat, audientium aures cum illabitur.

Quamobrem suo quasi merito in templis sedem suam Organum occupat, ut eius beneficio pia & devota pectora invitentur, ac dulci eius resonantia ad laudes, quæ Deo optimo Max. decantantur, audiendas alliciantur.

Atque certum est, inter omnia illa, quæ Instrumenti nomen merentur, primatum tenere Organum; cum omnem dulcedinem & suavitatem, quæ ex concentu reliquorum Instrumentorum conficitur, sibi soli vendicet, eumq; emi-

uentia gradum consequatur, quod nullum sit canendi Organon in hisce terris, quo proprius sanctorum Angelorum suavis harmonia & cantus ad laudem Dei representetur. Id ipsum in Organo ad D. Petrum in Perusio expressum hoc versiculo: Hæc si contingunt terris, quæ gaudia cœlo? quasi dicat: si in hisce terris ea est concentus & harmonia dulcedo, quantum gaudium & laticia erit Angelici Chori & beatorum spirituum supernè in cœlestibus?

Et hætenus ille.

Quis igitur non videt, quod ex Instrumentis, solum hoc admirandum Organon (reliquis in usum humanum aptatis) publico Dei præconio, ac Religionis excolendæ attentioni devovendum, conservandumque jure optimo duxerit Ecclesia?

At, qui optandus esset sciri, Autor nostri tam concinni Organi nusquam proditur, cum magna nominis ejus jactura. Id quod hisce lib. 1. cap. 15. & iterum sequentibus, lib. 3. cap. 18. valde conqueritur Polydorus: Multa, inquit, novissimis temporibus Instrumenta Musica inventa sunt, quorum auctores jam in oblivionem venerunt; ex quibus propter suavitatem concentus, omni admiratione & laude digna sunt illa, quæ Organa nuncupant, valde quidem ab illis dissimilia, quæ DAVID Iudæorum Rex fecerat, quibus Levitæ sacros Hymnos concinebant, sicut nos his pariter canimus. Item alia id genus sunt, quæ Monochordia, Clavicymbala, varièq; nominantur: eorum tamen æquè inventores, magno quidem gloriæ suæ damno, in nocte densissima delitescunt. Hæc ex Polydoro.

Quando autem Organorum usus in Ecclesia primùm receptus fuerit, discrepant annales.

Vitellianus Pp. Constantino III. regnante, cantum & Naula, quæ Organa appellant, in Templis instituisse legitur apud Volat. lib. 22. Anno DCLIII. Et Polyd. lib. 6. cap. 2. de Inventione, & Crantz lib. 2. Metrop. referunt: Vitalianus I. Pontif. regulam Ecclesiasticam composuit, & cantum ordinavit, adhibitis ad consonantiam, (ut quidam volunt) Organis. Vel quod etiam Guil. Perkinsus Anglicus Theologus Academiæ Cantabrigiensis, in problemate de Catholicismo consignavit, habuerunt

buerunt ortum *Instrumenta pneumatica* circa annum Domini DCLX. (*Platina in Vitaliano* :) vel anno DCCCXX. (*Aimonius de gestis Franc. lib. 4. cap. 114.*) Navarrus in *lib. de Orat. & Horis Canon. cap. 16.* ait, temporibus Aquinatis usum *Organorum* nondum receptum fuisse. Obijt autem Thomas de Aquino anno Christi 1274. supputante Chytræo.

Quo verò tempore & quorum memoriâ in Galliam & Germaniam introducta fuerint, & in Italia & alibi *Organa* admirandi artificij extiterint, ex fide dignis historiographis collustrare & colligere licet.

Aventinus in *annalibus Bojorum lib. 3.* annotavit, *Constantinum VI. Copronymum, Leonis Filium*, qui circa annum Domini 742, imperium Constantinopolit. tenuit, *Pipino Regi Francorum, Caroli Magni Imperatoris patri* per legatos, quorum princeps Stephanus Episcopus Rom. fuit, misisse *Instrumentum Musicæ maximum*, rem usque ad id tempus Germanis & Gallis incognitam, & ait, cicutis ex alto plumbo compactum, simulque follibus inflatum, manuumque pedumque digitis pulsatum, *Organon* appellatum & primum in Francia visum fuisse. (*Lambert. Schafnab. cum Mariano Scot. l. 3. factum hoc, An. 758. annotavit.*)

Vnde liquet, genus id *Musicæ Instrumentalis*, quod hodie $\alpha\omicron\lambda$ $\xi\omicron\chi\omega$ ΟΡΓΑΝΙΚΗΝ nuncupamus, non usque adeo vetus esse in Gallicis, Germanicisque Ecclesijs.

Vt autem fides habeatur & Aventino, qui tempore Pipini *Organa* incognita Gallis, & *Platinæ*, qui trecentis ante Pipinum annis à *Vitaliano Organa* templis imposita esse asserit; tenendum est, quod *Platina* intelligere videatur informe illud *Instrumentum Musicum*, cujus quindecim *Cicutæ* inflabantur, vento duodecim *Sufflatorijs* emissio; cujusmodi Hierosolymis in Oliveto ad tonitru sonitum crepabat: vel, quod innuat *Instrumentum Hydraulicum antiquissimum, Organon* nomine peculiariter appellatum: *Vitruvius lib. 10. Architect. cap. 13.*)

Quamvis autem externa forma parum differant, ita tamen inter sese discernenda sunt *Hydraulicum* & *Organum* nostrum. Illius quippe corpus unâ cum *Cicutis* ex ære fusum unico *Cicutarum* ordine constabat,

bat, & sonum per aquam infusam diversimodè reddebat. *Huius* verò corpus ex ligno compactum receptaculis plurimos Cicutarum ordines continet, & sonum flatu follibus immisso dispargit antico, postico, pectorali, laterali, & pedali, ceu vocant & distinguunt Corpora; Clavium item ordine vel duplici, vel triplici, vel quadruplici digitis pedibusq; tacto.

Venetijs Leander, referente quoque *Majolo*, *colloq. 23.* valdè sonora ex *Vitro* confecta *Organa* sese vidisse testatur. Sed & ex *Alabastride* lapide non modò *Organa* ipsa, verùm etiam tactilia omnia, unde *Organa* vim spiritumq; suscipiunt, confecta visa sunt. *Neapolitanus* etenim artifex cum ea construxisset, magnumq; in modum sonora reddidisset, ad *Federicum* Mantuæ Ducem detulit, donoq; obtulit: sese opus illud valde mirandum: spectasse affirmat *Leander* in *Thuscia*, quandoquidem lapis ejusmodi in *Volaterrano* agro nascitur.

Auctores novarum rerum in *Musicis* fuère inter *Christianos* memorabiles.

Georgius Sacerdos *Venetijs* oriundus, à *Baldrico*, comite *Pannoniæ* *Ludovico* Pio commendatus *Musicæ* *Hydraulicum* Instrumentum, quod *Organon* vocant, ad *Aquas* *Graneas* conflavit: (*Aimonius* lib. 4. cap. 113. de *Francis*. *Aventinus* lib. 4. *Annalium*.)

Gilbertus, *Rhemensis* præsul, qui postea *Silvester* Secundus nuncupatus est, *Romanus* Pontifex, *Organa* suæ summæ *Mathematices* beneficio construxit, quæ calefactæ aquæ violentiâ modulatos emittebant sonos; anno Domini 997. ut *Erfordiensis* & *Genebrandus* testantur.

Quid quod *Boethius* ille Martyr, simul *Mathematicus*, *Philosophus*, insignisq; Poëta *Chiterini* *Musici* instrumenti inventor traditur? ut *Bergomas* & *Genebrandus* recolunt, anno Domini 515.

Et, quod omittendum non erat, *Sabellicus* l. 8. *Enn. 10.* refert, circa an. sal. 1470. *Venetijs* fuisse virum, in *Musica* arte præstantissimum, *Bernardum*, cognomento *Teutonem*, argumento gentis, in qua ortus esset: qui *Primus* ibi in *Organis* auxerit numeros, ut & *Pedes* quoque juvarent concentum, funiculorum attractu.

Atqui utrum in Græcis, Italicis, Asiaticis, Africanis Ecclesijs antiquius sit *Organon*, sic dictum καὶ ἔξοχῆν; affirmari ac certò sciri vix potest.

XV. CAPUT.

Epilogus Ἐπιλογὸς sive *Erbortatorius ad Musica fautores, & artifices, pro Organis in Ecclesia non abolendis, sed piè asservandis, & in Dei cultum ritè exercendis.*

AD extremum, ut *ἤμιλον* non *μαλαϊόλογον*, sed *χρησόλογον*, non cum vaniloquentiâ, sed cum utilitate disertâ conjunctus adsciscatur; quam præter Biblia fide digni Theologi veteres & recentiores, alijq; Antiquitatis scriptores commonstrarunt, & suppeditarunt, *Theoriâ Organices* hac qualicunq; benevolè fruatur quisque optimus *Organicæ Musices* fautor & amator, sive is arte & scientia *Organorum* destitutus, sive instructus fuerit.

Si quis enim arte pulsandi *Citharas* & inflandi *Tubas* aut *Buccinas* destituitur, ille cordè ac spiritu canat, ut Paulus jubet *Ephes. 5.* & *Regula Theodoret* monet: Efficiamus, dicentis, nos nostra corpora *Citharas*, rationis compotes, & utamur pro *Chordis* quidem *dentibus*, & pro *are labijs*: *Lingua* verò agitata concinnum pulset *sonum*; mens autem linguam moveat. Hæc *Cithara* gratior est Deo, quàm illa, quæ animâ caret, & quando fides sine fide pulsantur; sicut ipse testis est ad *Judæos*, per *Vatem* exclamans: Averte à me sonum concionum tuarum, & vocem *Organorum* tuorum non audiam, *Amos 5.*

Quicunq; verò *Instrumentis* canendi studio deditus fuerit, quod *Organicinis* officium est, laudi ac honori *Musices Organice* ex animo faveat & cupiat, ut tam in ædibus privatis honestè, quàm in æde sacra piè occupetur & exerceatur.

Etenim honestis quoq; convivij & colloquijs non invadet Deus lætitiâ oblectandi, cum *naturali*, tum *artificiali* & *Instrumentali Musica*, modo

modò in Domino fiat, *Psal. 33, v. 1.* Id quod & superius de usu Instrumentorum in Convivijs demonstratum est. Sicut enim Carbunculus fulget in auro fabrefacto; Ita Carmina ornant Symposion, *Syr. 32.* Atq; vinum & Musica exhilarant cor, *Syr. 41.* præsertim ubi hilaritatem ferunt tempora lætiora, quibus locum habet Paulinum: Gaude te cum gaudentibus, *Rom. 12.* & *Ecclesiastæ* illud: In die bona fructe bonis. *Eccles. cap. 7.*

Maximè autem danda est opera, ut, quæ nonnulli amoliri & Templis extrudere non erubescunt *μικροί & ἀμείβοι organa*, ad Ecclesiæ devotionem publicam posita retineantur, & ritè usurpentur.

Quamquam enim quibusdam harmonica ea Musica rejicitur, tanquam confragosa, qua ita detineantur astantes, ut verba percipere non queant; & quæ saltem delectet, aures titillet, & inanibus sonis mulceat: *P. Mar. clas. 3. cap. 15. B. Coll. Maul:* Negari tamen non potest, quòd veluti clangore *Buccinæ* ad arma animantur milites, ita in Ecclesiæ hîc militantis congressu, & spirituali militia, ipsa vocum varietas, & *Organorum harmonia* pias mentes vehementer extimulet, ad serias preces & gratiarum actionem. Neque frustrà ipse Spiritus Sanctus Instrumentali concentu utitur, quando Citharæ Davidis malignus Spiritus in Saule cessit. *1. Samuel. 16.* Et Elisæus, vocatus à Ioramò & Iosaphatò Regibus, ut de eventu belli contra Moabitas vaticinaretur, Psalten, qui Instrumentum Musicum pulsaret, accersivit, quo insonante Spiritus Sancti numine & instinctu repletus est: *2. Reg. 3.* Et quod Deus in sui nominis cultum, *Instrumentalem Musicam* potiùs ambiat, quàm renuat, attestantur plures numero *Psalmi 33. 98. 144. 149. 150. &c:*

Ac tametsi ceremoniæ Levitarum & Cantuum abrogatæ sunt: nihilominus *Organorum* clangor, & elegans *Instrumentorum concentus*, qui in Veteri erat mandatus, in Novo Testamento, quippe *ἀδιάφορος*, qui nec mandatur nec prohibetur, Christianis concessus est, tanquam res, quæ pertinet ad externam *δὲ ἁρμοστικὴν & σωματικὴν γυμνασίαν*, *1. Corinth. 14. 1. Tim. 4.*

Id autem præcipuè spectandum & observandum *Organicis Musicis*, ut eò intendant nervos, quò *Musica Chordis* sonans non sine corde consonet, vel, ut Theodoretus verbis utar, fides sine fide non pulsentur. Vanum enim est, *fides* intendere, & *fidem* remittere. Tunc sonant fides in auribus Dei, cum clamat fides in cordibus nostris. Quomodo autem fides esse poterit in animis, nisi fidei institutionem perceperimus auribus? Ex auditu enim fides est, *Rom. 10.* Ut igitur fides formetur intus in pectore, & fides rectè tangatur plectro, Psalterij Davidici & Instrumentorum usum, tam literalem, quàm mysticum omnes supplicationum & divinarum laudum amatores contemplantur, meditentur, sectentur. Pulsate & aperietur vobis, inquit Christus, *Matth. 10.* Pulsandum omnino est *Davidis Citharâ, Davidis plectro*; quod fit, quando LAUDAMUS Dominum in sono Tubæ, Deum CELEBRAMUS in Psalterio, LAUDAMUS in Tympano & Choro, in Chordis & Organo, LAUDAMUS in Cymbalis bene sonantibus, LAUDAMUS in Cymbalis jubilationis.

Crebra certè repetitio ejusdem exhortationis ad laudandum Dominum, & tot Instrumentorum conjunctorum coacervatio in tot Psalmis, quid aliud vult, quàm ne segniter & oscitanter, sed alacriter, ardentèq; spe & fiduciâ Majestatem Christi celebremus? Et D. Paulus nos vult esse *πνευμαλι ζέοντας*, fervere Spiritu, *Rom. 12*: Idq; non saltem animo & viva voce, sed etiam *Instrumentis Musicis* declarandum est. Atque ut Domino & in conspectu Domini, *Psal. 98.* rectè canatur, cum voce & *Instrumentis*, Fidei quoque bonorumque operum conjuncta sit harmoniâ. Cum enim Paulus *1. Corinth. 13*, omnia alia præclara opera *ari sonanti* & Cymbalo tinnienti comparet, si charitate & dilectione proximi careant, meminimus, Christianis *Tubam* ingenuæ confessionis, *Nabulum* & *Citharam*, *Tympanum* & *Psalterium* fraternæ dilectionis inprimis commendari.

Proinde, quod restat, junctis votis impetrandum est, ut quæ ipsa carent animâ, animas pias animent, & moveant ORGANA, per apicem

picem devotæ fidei *ἔντονα καὶ δὺφωνα*, atque acri & suavi intensio-
ne & sono aures penetrent, mentes afficiant, & cum fide vitæ harmo-
niam excitent.

Ideoque precibus clemens annuat vivificator ille DIGITUS
DEI, Spiritus Patris, Christi; nostri; is nostras cum DIGITIS MA-
NUS PEDESQUE, SENSUS, MENTESQUE, & cum CHOR-
DIS CORDA, cumq; FIDIBUS FIDEM vitamque, donec An-
gelorum Choro cœlesti inseramur, hîc benignè regat ac dirigat, agi-
tet ac vegetet, in lætitiâ Sionæ Ecclesiæ salutiferam, atq;
in gloriâ Nominis ac Numinis TRINU-

NIUS æviternam, A-
MEN.

PRÆTERMISSA

Ad cap. IV. Membri Primi, de Psalmodia.

Quando supra de Hebræorum accentibus egimus, strictius eam rem attigimus: ne tamen & curiosiori, deessem, fusiùs hæc ex MUNSTERO, AVENARIO & SCHINDLERO collecta (qui pluribus & ex professo hoc agunt) hic subnectere quasi corollarij vice placuit.

Et sanè accuratam olim Iudæis fuisse Melodiæ observationem, etiam in lectione & pronuntiatione textus Biblici, indicat cum accentuum Grammatici, Rhetorici & Musici doctrina, tum quorundam accentuum nomina & notationes. Quandoquiæ enim Musicâ modulatione solent Iudæi lectiones Bibliorum sabbathinas secundum multiplices formas accentuum in Synagogis cantillare, Musicus accentus inde מוֹדוּלַּתִּיּוֹן Modulatio sive Melodia vocatur, Græco vocabulo Tropus: Utuntur enim eo pro Notulis cantionum suarum.

Et scitè Grammaticus accentus dicitur טַעַם Taam, Gustus, qui lectionem, vel cuiuslibet dictionis prolationem, reddit suaviorem, acuendo syllabas, & sapidiorem, distinguendo dictiones ab alijs, quòd vox sonet eminentior.

Rhetoricus verò alius dicitur vel מֵטֵגַ Meteg, Retinaculum sive Frenum; seu מוֹכַלֵּת id est, capistrum. Nam ut Equus freno & capistro dirigitur & retinetur ingressu suo; ita quoque retinet Lectorem virgula recta descendens, sinistram versus apposta puncto vocali, cuius pronuntiationem instar freni remoratur, ne precipitet syllabas in dictione. Alius vocatur מַכַּפֵּף Maccaph, Connexio, videlicet virgula supernè interposita duabus dictionibus, quas ita connectit, ut efferantur uno accentu quasi composita.

Grammatici accentus non habent aliquam propriam figuram vel signum in Biblijs, sed eorum loco successerunt Accentus Musici. Vnde ubique in dictione videres syllabam aliquam Tropo Musico signatam, ibi Grammaticum accentum scias habere locum. Et satis quidem esset, si ille solà erecta virgula infra vel supra signatâ exprimeretur, nisi Musicorû cantillatio accessisset.

Præter alios autem accentus, qui versus vel periodi vel finem, vel cum respiratione Colon, vel Commata notant, plurimæ accentuum species à vocis varietate, quam signant, denominationem sortitæ sunt:

Hinc ex REGIBUS nominantur.

תִּפְחָה Tiphcha, Palma sive palma similis; vel תַּרְחָה Tarcha, Labor; id est voce defessa & submissa canendus.

זָרְקָא Zarka, Sparfor, seu voce sparsa canendus.

גֶּרֶשׁ Geresch, Expulsio, seu impulsa voce cantandus.

פַּשְׁטָא Pasta, Extensio, seu extensa voce canendus.

פַּזֶּר קָטָן PaZer Katon, Disperfor parvus, seu sparsa ac tremula voce canendus.

פַּזֶּר גָּדוֹל PaZer gadol, Disperfor magnus, quia geminus est.

Ex MINISTRIS:

מֵירְכָא Mercha, Productio, seu producta voce canendus: & Mercha Cephula כְּפִילָה sive geminum.

מֵיכַרְבֵּל Mecharbel, Involutor vocis.

עֲלוּי Illui, Exaltatus, seu altiori voce canendus.

Qua autem figura, & quibus in syllabis ac locis scribantur hi & alij accentus, cum ex Grammaticis addiscendum, tum ex Bibliorum Typis Hebrais observandum est. Musicus itaque accentuum usus in eo consistit, quod Iudaei in Synagogis suis juxta illos, tanquam Musicas intervallorum Notas, cantillant Lectiones Mosis & Prophetarum sabbathinas: Et propter Harmoniae varietatem etiam varia & multiplices sunt Accentuum Hebraeorum figurae, ut qualibet dictio sicut Melodiam ita & accentum peculiarem habeat.

Ac licet cum Poësi Iudaeorum etiam Musica interciderit: notandum tamen, triginta accentus duntaxat in 21. Biblicis libris inveniri; in Iob vero, Proverbys & Psalterio non omnes inveniuntur, ob versiculorum brevitate.

Quo autem autore cum officijs accentuum, & figurarum numerus multiplicatus sit, incertum est; nisi quod multi putant, puncta vocalia & notulas accentuum ab eisdem Magistris inventa. Elias enim (qui putat Biblia distincta fuisse accentibus, antequam puncta vocalia accesserunt) totum hoc negotium, cum antea, Cabalists testibus, tota lex quasi Pasuc seu sententia una esset & omnia sine versuum distinctione, cohaerent, tribuit Iudaeis Tiberitis, qui dicti sunt מַגִּיסְרֵי הַמִּסְוֵרָה Magistri Masoreth h.e. Traditionis, & habitabant in Moësia Paphlagoniae, ijdem omnia castigata in Biblicum etiam redegerunt corpus, & surrexerunt anno post destructum templum secundum 436. qui est annus Christi 476.

Et haec de accentibus Hebraeorum hoc loco sufficiant.

SYNTAGMATIS

MUSICI

TOMO PRIMO.

Conjuncta

PARS ALTERA:

videlicet,

HISTORIA

De

MUSICA extra ECCLESIAM,

Qua

Profana, Liberalis, Ingenua, Humana,
Genialis, &c. dici potest.

DUOBUS MEMBRIS

COMPREHNSA:

QUORUM

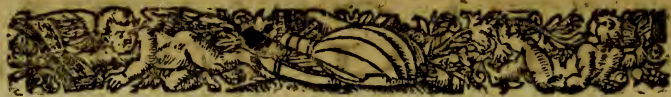
PRIVS

DE VOCALI MUSICA, atque generaliore
Musices cognitione, quæ tam Vocali, quàm
Instrumentali ferè Communis:

POSTERIUS

DE MUSICA INSTRUMENTALI,

sive Polyorganodiâ.

V I R I S
 GENEROSIS MAGNIFICIS
 NOBILISSIMIS AMPLISSIMIS
 DNN.

SAXONICÆ Electoralis }
 BRUNSVICENSIS Ducalis } *Aula*

Secretioribus alijsq; Confiliarijs
 Universis & singulis,

Mæcenatibus Musica sincerissimis.

Hanc Partem Alteram Syntagmatis Musici,
 Tomum Primum continuantem.

*fido animo
 serio voto
 grato studio*

destinat
 consecrat
 dedicat

Michael Prætorius C.

GENEROSSI, MA- GNIFICI, NOBILISSIMI, AMPLISSIMI VIRI, MOECENATES

devotè colendi.

Aureolum est & cedro dignum, quod ἔρανοδίδα-
κτος ille gentium Doctor à nobis exigit i. Theff. 4,
ii, quando præcipit, quemq; ἡσυχάζειν καὶ πράτ-
τειν τὰ ἴδια, id est, quiescere vel ageres proprias. Opponit
invicem Quiescere & Agere: illud in alienis observari vult,
hoc in proprijs.

Idem ferè videtur innuere πολυθρύλλητον illud, ἀνέχεσθαι
ἀπέχεσθαι: Sustinere quippe propria concernit, Abstinere alie-
na. In illis vult Tolerantiam & assiduitatem; in his Absti-
nentiã & tranquillitatem.

Propria agere Justitiæ est, quæ à Platone vinculum huma-
næ societatis, & anima rerum publ. audit, consistitq; ἐν τῶν τὰ
αὐτῶν πράττειν, καὶ μὴ πολλοπραγεμονεῖν, in eo videlicet, ut
quisq; quod sui officij est, faciat, & aliena nē appetat. lib. 4. de
repub. Nimirum in omni republica, velut in domo quadam
per ampla multa sunt, eaq; diversa officia, quæ ut non uni o-
mnia, ita nec cuivis quodvis demandari, & quasi per sortem
distribui debet, sed pro natura, ingenio & industria, alijs atq;

alijs hæc illáve danda & commendanda sunt. Commiffum munus quilibet, quâ potest, & par est, diligētīâ obire debet, & intra ejusdem carceres se continere, de alijs neutiquam sollicitus, multò minùs ijs sese immiscens. Quod si fiat, temotis procul turbationum fluctibus & factionum procellis, Resp. in tuto navigat, & ad portum pertingit quàm prosperrimè.

Aliena mittere, Sapientix est. Sic enim Rex ille omnium, qui sunt, qui fuerunt, quiq; futuri sunt, mortalium sapientissimus Salomon, in libro suo, quem Egesippus & Irenæus *πανάρετον σοφίας* nuncupant, inquit cap. 12, v. 11.

וְיָרֵךְ רִיקִים חֶסֶר לֵךְ

juxta interpretationem LXX.

οἱ δὲ διώνοντες μάταια, ἐνδεεῖς φρενῶν:

vel ut Symmachus transtulit:

ὁ δὲ ἐπισπασθῶν εἰς ἀπραγίαν.

Aquil. & Theod: εἰς νερά.

vulg. *Qui sectatur otium, stultissimus est.*

Lutherus ad Hebræam veritatem, cum Græcis Interpretibus reddidit:

**Wer unnötigen Sachen nachgeheth /
der ist ein Narr.**

Hac Parcemia Theologus, linguarum non ignarus, reprehendi attendit vacuitates, ריקים, vel ut Græca habet versio, Vanitates; Germanica, *Unnötige Sachen*.

Quo nomine non tantum comprehenduntur & reprehenduntur; ἰ. ἀτεχνία, Inertia, quâdo vitæ artis expertus & laborib.

vacua transigitur turpi otio: 2. Item Ματαμοτεχνία, quæ Quintiliano lib. 2. cap. 21. supervacua artis imitatio est: 3. nec non περιεργία, quæ, quod serio tractandum est, levi brachio transilit, & è diverso ei, quod perfunctoriè agendū erat, immoratur: quam perversitatem Clemens Alexandrinus lib. 5. stromiat. & Athenæus lib. 5. c. 1. disticho Agathonis accusant ejusmodi:

Τὰ μὲν πάρεργον ἔργον ὡς τοῖς ἔμεθα;
τὸ δ' ἔργον, ὡς πάρεργον ἐκπονήμεθα.

Talemq; diligentiam improbat Nazianzenus his verbis:

ἔργον πάρεργον ἔδαμῶς ἔργον λέγω,
τῶν γὰρ πάρεργον δὴ καταφρονητέον.
*Laborem non necessarium nequaquam laborem voco,
Nam non necessaria negligenda sunt.*

Verum etiam sub vanitatis & vacuitatis nomine Φρενήσεως & insipientiæ damnat omnem ἀλλοτριοπραγμοσύνην & πολυπραγμοσύνην. Est autem ἀλλοτριοπραγμοσύνη, se alienis immiscens, propriis neglectis, Temeritas; πολυπραγμοσύνη autem ad multas res aggressio, earumq; omnium actio, quod vitii nomen fœdissimi elegantissimè exponit Gellius lib. 11. cap. 16. Eam in rebus Curiositatem ex Plutarchi Pericle καίνοπραχίαν, & cum eodem πολυπραγμ. πλῆθ. ππραγμάτων καὶ καινοτήτας καὶ μεταβολὰς nominare licet: quoties delicatuli, successu rerum suarum desperato, artem consuetam deserentes, insueta inexpectaq; negotia aggrediuntur, quorum multitudine obruti, ex alio ad aliud vitæ genus, subinde mutatum, levi & inconsidera-

to pede transfiliunt infelicissimè, ut Salomonis margini ascriptum innuit Lutheri proverbium Germanicum: *Vierzehu Handwerck / sunffzehu Unglück.*

Vulgò fertur hic versus, vero non absonus:

Τῆς πολυπραγμοσύνης ἔδὲν κενεώτερον ἄλλο:

Nil curiositate vanius extitit.

Et dignum notatu grave illud Tetraſtichon, quo tragicum vitæ exitum finiit ille in Borussia:

Quid juvat innumeros mundi cognoscere casus

Si fugienda facis, si facienda fugis?

Disce meo exemplo mandato munere fungi.

Et fuge ceu pestem τὴν πολυπραγμοσύνην.

Hæc & huiusmodi alia ego etiam in ista mea tenuitate perpendens, Mœcenates colendi, cùm ante aliquot annos præter spem & expectationem Choro aulico *dirigendo* à Reverendissimo & Illustrissimo Principe ac Domino Dn. *HENRICO JULIO* Episcop. Halberst. & Ducæ Brunsv. & Luneburg. Domino meo olim clementissimo, laudatæ ac beatæ recordationis, ex clementia singulari præfectus essem; in hanc curam mihi incumbendum esse duxi, ut Musicam, officii demandati partem potissimam, respicerem, eamq; quâ possem fide & diligentia, in scholarum & Ecclesiarum emolumentum, excolerem exornareq;. Quare à Pietate exorsus non tantùm Divi Lutheri & aliorum cantiones germanicas, item Leiturgiæ Ecclesiasticæ Latinas, ex choralis harmonicè concinnavi; verùm etiam sano optimorum amicorum instinctu studium & conatum suscipere non dubitavi, ex autoribus cùm vetustioribus, tum recentioribus eruendi con-

struendiq; *Syntagma musicum*, quo Ecclesiasticæ & Ethnicæ, sacræ & profanæ, vocalis & instrumentalis Mûsicæ, rationem & usum proponerem, atq; in theatrum literarium exponeré.

Utinam verò studio nunquam interrupto meis mihi perlitare Musis licuisset, multò profectò limatius hoc præfens, multò expeditus cætera, multò cumulatiùs plura prodiissent in publicum *Opera Musica*. At verò, quia perinvito (veritatem testor) animo ad alias quoq; functiones aulicas pertractus fui, non potui, quin cognatorum & amicorum quorundam operam adhibere adminiculantem & subsidiariam mihi sumferim. Ita videlicet districtum me habuerunt itinerū difficultates, supplicum efferendæ quærelæ, fluctuantes pauperum causæ, literæ exarandæ, molestiæ domi natæ, valetudo corporis adversa, cùm id genus aliis: Ita, inquam, æquitatis amor, afflictorum commiseratio, Christiana Charitas, à multis capitis, à multis famæ, à multis deniq; fortunæ discrimen abigere me compulit. Quis miretur, si à studio Musico vel dudū excidissem? Nihominus cum sacrosanctâ Mûsicâ nil prius mihi sit aut antiquius, eâ excolere pro virili & exornare, quoad ejus licuit, alloboravi quàm studiosissimè. Quod ipsum præter alia Musices opera plurima, aspirante gratia Divina & accedente Spiritus Sancti auxilio, à me pro ingenii mei tenuitate quondam nata, & juris ususq; publici facta, hoc etiam testatum reddet *Syntagma Musicum*.

Posteaquam enim *Syntagmatis* istius tomum primum incepti, præmissâ primâ parte de *Musica sacra*, sive *Ecclesiastica*, quam *Psalmodia*, *Missodia*, *Leiturgodia*, *Organodia* absolvit, nunc eundem conficiendum

duxi hac secunda ex Antiquitatis monumentis asserta Parte; quæ continet Historiam, cum de Musica veterum Ethnica, tum Politica, in usu & lusu extra Ecclesiæ limites ingenuo & liberali: Cujus partis duo sunt distincta membra, quorum prius de Musica vocali & generaliori Musices cognitione, atque usus frequentatione tam vocali, quam instrumentali ferè communi; posterius de Musica veterum organica & Instrumentalis agit.

Nullus autem puto, me *ὑπὲρ τὰ ἔσκαμμένα* (quod dicitur) *ᾤηδᾶν*, limitem transilire, aut falcem in alienam messem immittere si Musicæ, etiã extra Ecclesiã apud Ethnicos, in Deorum gentilium cultibus, & sacrificiorũ ritibus, conviviorumq; & humanitatis societatibus receptã & usurpatã, ex testimoniis Antiquitatis, Philosophorũ, Poëtarũ, ac Philologorũ, in prosceniũ publicũ produxero. Plurimum inde lucis hodiernæ afferetur Musicæ, non tãtum Ecclesiasticæ, quæ illam idololatricam piè & sanctè abominatur, & majestate sua *πολλοῖς παράσας* post se relinquit: sed etiam Politicæ liberaliori, quæ illam licitè & honestè imitatur, jucundã gravitate, graviq; jucunditate ei vix ac ne vix quidem cedit.

Illud ipsum Opusculum, Generosi, Magnifici, Nobilissimi & Amplissimi Viri, Mæcenates plurimũ colendi, vestrarum nominum auspicio spectabili in lucem prodire adeoq; vestræ omnium Autoritati clarissimæ humiliter dedicare & consecrare, videlicet debui, ita volui; mihi persuasissimum habens, me sub patrocinio & tutela V.V. & c. M.M. adversus quorumvis obstrigillatorum impetus tutum fore, omnemq; eorum virulentos morsus facillè evitaturum.

Nec V. V. M. M. &c. dedecori erit Musices patrocinium suscepisse. Quamvis enim ea ferè voluptatibus tantummodo inserviat, & propterea à *σκυθρῶποις* quibusdam Scythis, quibus hinnitus equorum; & cur non rudentis sibilus pecoris Arcadici, quavis harmonica modulatione dulcior est, in nullo habeatur precio, attamen Vosmetipsos, Viri Generosi, Magnifici, Nobilissimi & Amplissimi, Vos, inquam, hac *προσφωνήσεις* modestâ in testimonium voco, certus equidem Vestrum neminem inficias iturum; sed fastuosos omnes: *Vitam humanam voluptatibus carere non posse.* Quæ enim hæc vita esset, quæ, omni oblectamento omniq; lætitiâ destitutâ, in perpetuâ degeretur anxietate & tristitia? Quo fit, cum ad voluptates feramur omnes; honestas autem sinceras & tempestivas pauci intelligant, ut inconcessas, turpes & intempestivas pleriq; persequentes, in flagitijs & sceleribus vitam omnem miserrimè transigant, & tamen interea nunquam in solidis sint gaudijs Xerxes Persarû Rex præmium fertur proposuisse ijs, qui novum aliquod excogitassent Voluptatis genus. O miserum illum, ô infelicem Regem, qui in opibus tantis, & tanta rerum omnium copia & abundantia non reperiēbat, quo se oblectare posset, sed per totum suum regnū, quod erat amplissimum, per totam Asiam omnium deliciarum feracissimam, fugientes persequēbatur voluptates! Quod Xerxi dare non poterat quicquid in terrarum orbe jucundum & amœnum vel ad fruendum, vel ad spectandum erat; id nobis largissimè præbet Musicæ voluptas, pariter & suavitas, quâ sive magistrâ, sive ministrâ, nunquam molestia no-

bis aut tœdium ullum obrepere, quin potiùs gaudium honestissimũ inde redundare & resilere nullo non tempore potest.

In Ecclesiã quàm suaviter demulceat mentẽ verè devotã, quanto spiritus vigore cor animet, soletur, roboret, quãtosq; pietatis affectus moveat, Syntagmatis Musici *διάνοια* de Psalmodia; *ὕπομνήματα* de Missodia, *ἐξήγημα* de Lecturgodia, *θεωρία* de Instrumentis, satis (ita nullus ambigo) demonstrat.

In societate civili, & vita privata quos cieat animi simul ac corporis motus, quàm vegetè relaxet restauretq; vires, gravioribus prostratas negotijs, & quàm varios secum domi militiaq; trahat affectus & effectus ingenua Musica demonstrabit, opinor, Musica Syntagmatis hæc pars altera. Ecquid enim jucundius veterum Sacrificia, Convivia, Funera & Studia, cantu musico & organis instructa, aspectare coram; & velut impræsentiarum auscultare?

Quocirca hujus Partis nuncupationẽ non alijs magis convenire arbitratus fui, quàm Vobis, Musices Fautores & Censores æquissimi; quos certum est, quoties post arduas Principum occupationes, & grandia consiliorũ momẽta delassatos animos sentiatis, musicis chordis, instrumentis sonoris, & vocibus decoris, pectora permulcere adeoq; seria animi cogitata humanioris Musices jucũditate attemperare, id quod Philosophi, Oratores & Poætæ se fecisse contestantur.

Μεταβολή πάντων γλυκύ, inquit ille. Et cum homo ad negotium sit natus, otio voluptatis licitæ, ceu medicamento, utitur, ut ita vicissitudine quietis ad consuetamunia alacrior revertatur. Hinc tota hominis vita, si Aristoteli in 7. polit. credimus, in *πόνον* & *ἀνάπαυσιν* dividitur: Latini vocant Negotium

gotium & Otium, siue intermissione. Necessario proinde in viris occupatis requirit præcedens πόνος & exercitatio suam ἀνάπαυσιν & quietem, veluti paratissimū laboris condimentum. Sic in corporis motu statio lesionis quies est, stationis decubitus, decubitus deambulatio. Et quemadmodū in longis peregrinationibus planiciem minū odiosam montis facit acclivitas, & collium asperitatē subjectæ valles minuunt: Ita labores in quocunq; disciplinæ genere præter alia studia præctica refocillare Musica solet: quemadmodū in hac Syntagmatis parte plenius suo loco cōmonstrant exempla Poëtarū, Oratorū, Philosophorum & aliorū, in vita tam togata, quam bellica. Eosippos, Colendi Mæcenates, æmulo Musices amore licitè & honestè sectamini, quotiescunq; res arduas & ferias harmoniæ Nectare & Ambrosia suaviter dulcoratis, & gnaviter graviterq; attemperatis, Musica non ut cibo, sed ut obsonio utentes.

Proinde cūm Pindari illud verum sit: ὅσα δὲ μὴ πεφίληκε Ζεὺς, ἀτύχουσι βόαν περιίδων ἄοντα, id est, *Quacunque Iupiter non amat, ea confervantur, si vocem Pieridum audiant;* Vos certè Apolline natos Musicæ fautores & assertores agnosco lectissimos, & veneror dignissimos, quorum nominum patrocinijs hanc Syntagmatis musici partem Antiquitatis cantu & instrumentis stipatam, fido destinem animo, merito cōsecrem voto, grato dedicem studio.

Fretus itaq; Vestrà erga alios etiā Musarum alumnos Magnificā Humanitate, orare & obsecrare non desino, ut hoc vile & exile opusculum, è penore musico depromptum, promptis excipiatibus manibus, ferè nis aspiciatis frontibus, benevolis pervolvatis mentibus, & Vobis isti usmodi mea studia commendata habere dignemini.

Hoc si expertus cognovero, additur mihi animus, ut pro-
 pitio DEO, quæ subinde succurrent Musices Paraleipomena,
 quæq; diligens porrò observabit lectio, in medium proferā,
 & juris publicifaciam. Quo ipso sicuti fortè per meam te-
 nuitatem Musica evadet comitior & ornatio, non tantum e-
 am Vobis, sed & omnes ejusdem cultores, obstringetis plus
 quàm arctissimè. Ita valet

V I R I

Generosi, Magnifici, Nobilissimi, Amplissi-
 mi, Mæcenates devotè colendi.

Dresda,

Mensis febrVarII Die qVINto;

Anni Christi

eCCe VenIo Cltò Cltò; ò nVnC MI ChrIste.

MEMBRUM PRIMUM
PARTIS SECUNDÆ,

Tomo Primo

Coniuncta :

De

MUSICA VOCALI, ATQUE GENE-
raliore Musices Cognitione.

CAPUT I.

*De MUSICA extra ECCLESIAM, ab Ecclesiastica,
generaliter nominibus distincta, ejusdemq; primis ac ge-
neralioribus principiis.*

Sque hac dictum fuit de Choralis sive veterum Psalmodia, Missodia, Læurgia Matutina & Vespertina, & Organica Musica, intra pomœria limitesque Ecclesiæ Dei Christianis recepta & piè usitata. Nunc ad Musicam, etiam extra septa Ecclesiæ, viæ ac Methodi excursum instituire & dirigere, opere precium erit, ab antiquis decantatam & exultam. Musices enim suavitas non tantum ad sinceræ Religionis cultum & veri Dei invocationem coarctata est in Templis ædibusque Christianorum privatis; Verùm extra usum verè sacrum & divinum, ad Ethnicos quoque emanavit & profana superstitione atque superstitiosa profanatione sese diffudit in Ethnicorum Deorum, Heroumq; celebrationem. Unde hujusmodi à vera Religione remotam lubet nominare *profanam* vel Ethnicè sacram, sive Ethnicè divinam Musicam. Quandoquidem etiam homines artibus ac moribus emollitos vel emolliendos in studio & consuetudine vitæ tam civili quàm agresti sua dulcedine occupatos detinet, nunc *Liberalis & ingenua*, nunc *Politica & Humana* la-

tiori nomine, dici potest. Quia denique solatium ad oblivionem molestiarum humanarum affert, atq; ipsa etiam bruta animadvertitur voluptate mirifice perfundere, *Genialis* non inconvenienti nuncupetur appellatione.

Cæterum Tria nonnulli statuunt genera, ex quibus Musica constet. Unum genus est, quod Instrumentis agitur; alterum, quod fingit carmina, ex quo ut Poësis pars sit Musices, necesse est: tertium, quod Instrumentorum opus Carmenq; dijudicat. Ex quo rectè ait Cic. de Oratore lib. 1. Musicam versari in numeris & vocibus & modis *Polyd. de inv. lib. 1. cap. 14.* Extra omnem autem dubitationis aleam sitam hoc est, quod Musica ante *Jubalem*, priusquam artificio sonoq; Instrumentorum Musicorum eam industriè exprimeret & redderet, quam *Instrumentalem* vocamus, antea naturæ beneficio inventa, & humano vivæ vocis usu culta fuerit, quæ *Vocalis* dicitur: Cujus ortum & initium ante progressum in primo limine ritè inquit hujus membri ingressus. Omnium autem fermè rerum initium infirmum & informe est, ut Tempus meritò vocari possit Lex & Linea rerum, cujus progressu quæ parvis surgunt principiis; immensa capiunt incrementa: quod non tantum in proceritate arborum, maturitate frugum, statura statura hominum, sed in omnibus rebus videre est. Id ipsum de Musices studio affirmandum esse quis neget, cujus perexigua fuerunt principia?

Opinio non falsa est, *Musicam* ex articulatae vocis usu *ortum* traxisse. Sermonis enim communicatione mutua, quæ homines à brutis differre facit, sylvis & solitudinibus relictis congregati, usum sermocinandi excoluerunt in dimensione Rythmorum, quos auriū mensura & similiter decurrentium spatiorum observatione, Quintiliano teste, generatos protulerint ad modulationis formam vocis sono variato: qualis videtur Poësis fuisse in illis (de quibus Ennius loquitur) versibus:

Quos Fauni vatesq; canebant.

Atque hoc ipso simul per imitationem conati fuerunt repræsentare Cantillationes avicularum, quæ suavi modulatione minurizan-

es, exercendi cantus suavitate auribus instillata, mentibus cupiditatem & desiderium reliquerunt.

Huic opinioni fidem facit Poëta Lucretius:

*At liquidas avium voces imit arser ore
Ante fuit multò, quam lenia Carmina cantu
Concelebrare omnes possent, auresq; juvare.*

Et Ponticus Chamæleon Musicam ab antiquis excogitatam scribit *avium* imitatione in solitudinibus canentium, referente Athenæo *lib. 9. cap. 13.* Unde & Scaligero videtur modulatio in passionibus inventa primum vel Naturæ impulsu, vel avicularum imitatione, vel arborum sibilis: *Scal. lib. 1. c. 4.*

Et certè *Natura*, quæ rerum omnium mater & omnium artium prima Magistra est, ab initio Musicam docuit, & mortalibus veluti muneri dedisse videtur. Siquidem homo statim natus cum in cunabulis vagire incipit, continuò nutricula cantantis voce sopitus dormitat. Et jam animantibus, quibus ad sonum quempiam vox apta est, suus insitus est concentus, quo omnis ager suo tempore resonat. Ecquis docuit *Lusciniam* varios canendi modos? hæc enim avicula sonum edit perfecta Musicæ scientia modulatum, qui nunc continuo spiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc distinguitur conciso, copulatur intorto, promittitur, revocatur, infuscatur ex inopinato: interdum & secum ipsa murmurat: plenus, gravis, acutus, creber, extensus: & breviter, audire licet omnia tam parvulis in faucibus concini, quæ tot exquisitis tibiaum tormentis, ut ait Plinius, ars hominum excogitavit. *Polyd. lib. 1. cap. 14. de invent.*

Est omninò in Musicis etiam *Ὀψία*, & ut Platoni dicuntur, Igniculi naturales & seminaria artis, & *Ἰνστικτιώτητες*, ut Aristoteles nominat, propensiones & proclivitates.

Ab aliis verò Tria Principia depræhensa sunt: *Mæror, voluptas & Enthusiasmus* sive Numinis afflatus. 1. *Dolores* etenim mirabili quodam ductu & flexu lubrico vocem ad modulos flectunt lachrymosam & luctuosam. Principium hoc confirmant etiam infantes qui statim plo-

rant, quod crurum brachiorumq; rectè producendorum causa fasciis colligantur, ac ita à supplicio miseram vitam vivere incipiunt. *Polyd. l. 1. cap. 14.* 2. Effervescens autem & ebulliens gaudium vocem reddit uberius effusam. 3. *Afflatus autem spiritu* (de quo Poëta Sulmonensis: *Est Deus in nobis, agit ante calescimus illo,*

Sedibus aethereis Spiritus ille venit) eò rapi spectamus, ut etiam futura ratione pandant metricà & harmonicà. Quod si quoque Amoris ad solem producat, patebit clariore luce, nullam prorsus affectionem acutiorem & accuratiorem ad harmonicos sonos addere stimulum atque jucunditatem. Unde tritum illud Græcorum apud Plutarch. 1. Sympof. *μουσικήν δ' ἀφορῆως διδάσκει*: quæ jucunditas, qui amor Platoni *παντός ὀπιχειρητής*, ut qui nihil prætereat intentatum, sed omnibus sese inferat & insinuet rebus.

Denique *Ocium*, voluptatis & lasciviæ pater, & *emulatio*, alma artium nutrix & auctrix, effecerunt, ut natæ sint variæ species cantinularum. Alterum, cum singuli sub æstivam reducti umbram saturi canerent amores: Monoprosopos hæc. Altera, cum aut fortè aut consilio convenissent ii, quos inter vel amor vel odium excitatum fuisset; aut esset æmulatio obtreçtatiove propter vel cantum, vel gregem, vel amicam. Cujus cantus duo modi: Unus cum sine numero certo, sine lege versus funderent; cui non est idcirco nomen impositum, quia vulgaris esset ac liber & naturalis, neque tam quæsitus arte, quàm oblatulus ultrò: Alter in quo sententias æmulas, versus & similes & pari modo reponerent; quod iccirco appellarunt *ἀμοιβᾶνον*. *Scal. lib. 1. c. 4.*

CAPUT II.

De artis Musicæ Inventoribus, ex inventione Chordarum, malleorum, sonorum & proportionum auscultatione.

Non minus in Musica, atque in aliis artibus, *Φύσιν* sive Naturam adjuvat & perficit *μάθησις καὶ ἀσκησις*, institutio & exercitatio, *ἐμπειρία, ἰσορία, ἢ ἐπαγωγή* (quæ tria artium communia sunt primordia & *adminicula*) hoc est, *Ἐμπειρία*, observatione & inductione, adhibitâ ab Ingeniis, Genio divino ad illam artem excitatis.

Verissimum est enim, de Ethnica quoque, illud Plutarchi de Musica: *Σεμνή ἐν κατὰ πάντα ἡ μουσική, θεῶν ἕρημα; Omnibus modis veneranda est Musica, cum Deorum inventum sit.*

Est autem Ethnica Musica non ita vetusta, & Musicæ sacræ Ecclesiasticæ, quæ vocis usu & arte *Jubalem* auctorem habet, & post Patriarchis, atq; Israëlitis statim ab Ægyptiacâ emigratione usitata & frequens fuit, longè cedit antiquitate. Siquidem nullam (cum Græcorum gestis omnibus ante Olympiades, Censorino teste, fabulosis & incertis) fidem merentur, & incertissima illa, quæ de primo Musicorum sæculo à Græcis non nisi per ambitionem antiquitatis ficta sunt.

Nemo est, qui credat, apud Græcos Musicam fuisse prius inventam, literis in Græciam primùm advectis à *Cadmo*. Eum, (licet idem ab Herodoto, sæculo ante Abrahamum Anno mundi 1948. natum, ducentis videlicet amplius post diluvium, (An. mundi 1636.) annis inferatur) Eusebio Josuæ (circiter 2493. Annum mundi) Duci *σύγχρονον* computat, & Abrahamo amplius quadringentis annis juniorem statuit. M A N E T H O centum præterea annis posteriorem facit.

Omnium primi apud Ethnicos censentur Musicæ Inventores, *Mercurius, & Apollo*; Ille inventa Testudine ex nervis trium chordarum,

instar trium anni temporum, auctore Diodoro Siculo *lib. 1. cap. 2.* tres instituit voces; *Acutam* ab ætate, *Gravem* ab Hyeme, *Mediam* à Verē. *Jul. Scal. lib. 1. Poët. cap. 43. & 48.* Effecit deinde Tetrachordum, limum pro chordis, tum non inventis, intendens, quod Lyra Mercurii dictum fuit. Insuper testudine mortua, ad ripas Nili inventâ, Calamos agglutinans, ac novem deinde chordas super calamis, tanquam ansulis, intendens, jucundum quid modulatus est. *Lucian. in dial. Apoll. & Vulc. Pausan. in Arcad. Nicander in Alexi-pharm. Homerus in Hymno Mercurii, ubi Lyra septem Chordas attribuit. Nat. Com. lib. 5. cap 5.* Hic verò, videlicet Apollo, Citharâ ad boves Admeti inventâ, *Musica Deus* habitus fuit. *Pausan. in prioribus Eliacis, Ovid. Metam. 1. Apollinem hunc* vetus Historiographus Manetho, ætate Cadmi superiùs supputata, natum adstruit. Et colligunt Chronologi, plerosque cum Apolline Musicæ cultores floruisse circa seculum Gedeonis Judicis Israëliti, Anno mundi 2671. ex calculo Chytræi, plus annis centum ante captam Trojam, cujus eversio facta est Anno mundi 2782. Apollinis *Filius Orpheus*, circa Tholæ & Jairi Judicum tempora, habuit *Herculem & Musæum*, Evmolpi filium, condiscipulos, sub præceptore Lino, Apollinis & Terpsichores Filio.

Idem seculum celebravit *Amphionem, Hyagnin, Phrygem*, ejusque successorem *Marsyam. Euseb. lib. 10. de præpar. Evang. Zethum & Amphionem* fratres, qui Cadmi temporibus vixerunt, Musicæ autores indigitat.

Pòst Esaia seculo circiter annos centum ante exilium Babylonicum vixit *Terpander*, auctor Musicæ artis eximius, Homeri abnepos, vel, ut alij, Hesiodi Filius.

Et Arion, Herodoti, Ovidij & Gellij historiâ celebris, septem sapientibus in Græcia *ούρχου* fuit, vivo Jeremia, ac Nabuchodonosore Judæos Babylonem abducente captivos.

Porrò *Solinus* Musicæ artis studium ex Creta manasse putat, cum *Idai Dactyli, Ιορ* vagitum crepitu ac tonitru æris occultando, observatos inde modulus in versificum ordinem transtulissent. Bero-

fus scripsit *Bardum*, Gallorum Regem, Musicam invenisse, indeq; Gal-
 lis Philosophos & Poëtas Bardos vocari. Laërtius & Boëthius *lib. 2. cap.*
10. & 11. apud Græcos asserit, *Pythagoram* Musices inventorem fuisse per
 malleorum, ferientium inæqualia pondera, & per chordarum inæqua-
 litatem vel inæqualem extensionem, & per Calamorū inæqualem lon-
 gitudinem. Vixit autem *Pythagoras Cambyſis II. Monarchæ Perſarum* se-
 culo, Anno mundi 3434. Tarquinto superbo, ultimo Romanorum Re-
 ge, rerū potito, ante Christum (quippe Anno mundi 3962.) natum 528.
 annis. Is primus, quam pepererat proportionum ignorantia, imper-
 fectionem Musicæ animadvertit, cujus certitudo solo dijudicabatur
 auditu, maximè fallaci sensu, nec satis acuto & minus apto ad sonorum
 discrimina, in minoribus intervallis subtiliter dignoscenda. Certam
 itaq; intervallorum Musicorum distantiam certis proportionibus con-
 tineri, eamque non auditui subjacere, animadvertens, intervalla certis-
 simis rationibus ad oculos evidentissimè demōstravit. Demonstratio-
 nū inventionem a fabris ferrariis tali desumpsit occasione, Boëthio teste;
Pythagoras (ait) cum certam intervallorum distantiam inquireret, relicto
aurium judicio ad regularum momenta migravit. Nec enim credidit huma-
nis auribus, quæ partim natura, partim etiam extrinsecus accidentibus per-
mutantur, partim ipsis variantur etatibus. Nullis etiam deditus instrumen-
tis fuit, penes quæ sepe multa varietas ac inconstantia nascitur, dum nunc
quidem, si chordas velis aspicere, vel aër humidior pulsus obtundat, vel siccior
exsiccet, vel alio quopiam modo statum prioris constantia permutet. Et cum
idem esset in cæteris instrumentis, omnia hæc inconsulta, minimaq; estimans
fidei, diuq; æstuans inquirebat, quam ratione firmiter & constanter con-
sonantiarum momenta perdisceret. Cum interea divino quodam motu, præter-
iens fabrorum officinas, pulsus malleorum exaudivit, & diversis sonis u-
nam quodammodo concinentiam personare: ita igitur ad id, quod diu inqui-
rebat, attonitus, accessit ad opus: diuq; considerans, arbitratus est, vires feri-
entium efficere diversitatem sonorum, idq; ut apertius liqueret, imperavit, ut
malleos inter se permutarent. Sed sonorum proprietates non in hominum lacer-
tis hærebat: sed mutatos malleos comitabatur. Ubi igitur id animadvertit,

malleorum pondera examinavit. Et cum quinq; fortè essent mallei, dupli reperti sunt pondere, qui sibi secundum diapason consonantiam respondebant. Et ex his eum, qui duplus erat ad minimum, comprehendit esse sesquitercium alterius, ad quem diatessaron sonabat. Et rursus eundem duplum reperit esse sesquialterum ad eum, cum quo in diapente consonantia jungebatur. Duo verò hi, ad quos superior duplus, sesquitercius & sesquialter esse, probatus est, ad se invicem sesquioctavam proportionem perpensi sunt custodire. Quintus verò malleus, qui cunctis erat inconsonans, rejectus est. Cum igitur & ante Pythagoram consonantia Musica partim Diapason, partim Diapente, partim Diatessaron, quæ omnium minima consonantia putabatur, vocarentur, primus Pythagoras hoc modo reperit, quæ proportionem sibi met hæc sonorum diversitas jungeretur. Et ut sit clarius, quod dictum, sint, verbi gratia, malleorum quatuor pondera, quæ subscriptis numeris contineantur, 12.9.8.6. Hi igitur mallei, qui duodecim & sex ponderibus librabantur, Diapason, sive octavam in duplo consonantiam personabant. Malleus verò duodecim ponderum, ad malleum novem ponderum, & ulterius, malleus octo ponderum ad malleum sex ponderum, secundum sesquiterciam proportionem, in quarta, sive in diatessaron, consonantia jungebantur. Novem verò ponderum ad sex, & duodecim ponderum ad octo, quintam, sive diapente consonantiam, in sesquialtera proportionem permiscebant. Rursus novem ponderum ad octo in sesquioctava proportionem resonabant Tonum. Hinc igitur domum reversus, varia examinatione perpendit, an in his proportionibus ratio consonantiarum tota consisteret, atq; nunc pondera, quæ recens inventis proportionibus respondebant, chordis aptans, earum consonantias aure dijudicabat. Nunc verò in longitudine chordarum duplicitatem medietatemq; observans, ceterasq; proportionem aptans, integerrimam fidem diversa experientia capiebat. Et se nihil diversum à vero invenisse latibatur. Hæc Boëthius lib. I. Musicæ, ap. o. & II.

Et Plutarchus de Musica sic attestatur: Pythagoras, inquit, iudicium Musica per sensum rejecit, quod tenuem ejus virtutem predicaret. Quocirca non auditu, sed harmonia convenientia, iudicium de ea faciebat, atq; ad diapason usq; sistere Musicæ cognitionem esse satis censebat.

Placitis Pythagoræ multo tempore receptis approbatisq; qui contradiceret, & tanta autoritate Philosophi theoremata impugnare auderet, nemo extitit præter *Aristoxenum* ex Italia oriundum, Tarentinum patria, Aristotelis auditorem. Hic circiter annum mundi 3620. cognomen *Musici*, ex peritia artis quod adeptus fuerat, explevit, & demonstrationē statuit stabilivitq; à Pythagoræa diversam. Ex sonis enim Musicis, qui tanquam naturales res auditui subjecti sunt, argumentatus est, cum sensus circa proprium objectum falli nesciat, organo probè affecto, intervallo non nimium distante, & medio non turbato, aut impedito, dijudicationem ac pronunciationem de intervallorum consonantiis elici ac convinci non ratione proportionum, sed beneficio & officio auditus, qui perceptioni sonorum propriè est destinatus sensus. Immò sublato auditu, omnem tolli de sonis disputationem addidit; Et licèt aliquid rationi & proportioni detur, auditum tamen in sonorum dijudicatione non modò non seponendum, sed omnino præponendum esse; cum vulgato axiomate, quod prius non fuerit in sensu, in intellectu sit nihil. Et propterea per alias etiam, præter multiplicem & superparticularem, proportionum species, auditus exploratione formari consonantias, pronuntiavit. Id quod verissimum ipse usus legitimus, à quo artificiosa suavitas & elegantia harmoniæ pendet, etiam extra Pythagoræ proportionem (multiplices & superparticulares) formandis harmoniis convenientes, maximè probat in Consonantia, quæ sexta, veteribus Tonus, sive Semitonium cum diapente, similiter in Undecima, quæ veteribus est Diapason cum Diatessaron. Atq; hinc Musices studiosi in diversas sunt divisi sectas, *Canonicorum & Harmonicorum*. *Canonici* adhærebant Pythagoræ, & in sonorum dijudicatione rigidè persequebantur rationis examen, & proportionum *Canones*. *Harmonici* sectabantur Aristoxenum, & in harmonia judicanda plus autoritatis ac fidei tribuebant auribus, quàm rationi.

Disidentium Musicorum litem, 481. annos gliscentem, post, Antonino Pio, circiter annum Christi 139. (juxta annales Pantaleonis Candidi) imperante, composuit ac sopivit *Claudius Ptolemaus Pelusius*, ex-

cellens ille Mathematicus. Is media incedens via tantundem cum Aristoxenicis sensui, cum Pythagoræis tantundem rationi attribuit. Etenim tum demum iudicium enasci putavit sincerum, ubi sensus & ratio consono nituntur conspiratu: Quod ipsum & in Astronomia comprobavit, quum rationis libra ab oculis non abit diversa. *Cælius lib. 15. cap. 11. A. L.*

A Ptolemæo, ubi anni 400. nōdum completi effluerant, seculum arti Musicæ donavit (quem invidit mors violenta anno 527.) *Anitium Manlium Severinum Boëthium*, ex stirpe patricia nobilissimum, Romæ Consularem, Philosophum & Theologum eximium, qui hinc inde de Musica apud Græcos dispersa congescit, & latino sermone translata posteris per manum tradidit, ac post se laudabilem & fructuosum nitorem artis, ex profunda caligine emergentis, reliquit.

Nostræ deniq; memoriæ seculum *Josepho Zarlino Clodiensi Italo*, Chori Musici apud Duces Venetos Magistro, acceptum refert, non tantum indagatam esse veram & legitimam proportionem novarum consonantiarum, utpote Ditoni & Semiditoni, Sextæ item minoris & majoris, quæ ante ducentos vel circiter annos per Organa Ecclesiastica Harmoniis inferi cœperunt: verum etiam quod multorum aliorum intervallorum forma, in veris & justis proportionibus ab illo inventa, fruamur. Verum de his *Sethus Calvisius* in Exercitatione 2. plura annotavit.

CAPUT III.

*De Doctõribus, Scriptoribus, Cultõribus,**Discipulisq; Musica eximiis.*

Eximix artis scholam & disciplinam commendant, exornant & stipant autoritate eximii viri; quos inter eminent primo loco Doctores & Scriptores non vulgares.

ALCIDAMAS Eleates Philosophus, Musicus clarissimus, discipulus Gorgiæ Leontini, de Musica elegantissimos libros scripsit.

Suid.

ANTISTHENES Atheniensis, Socratis auditor, de Musica commentatus est. *Laërt. lib. 5.*

ARISTOXENUS Tarentinus, ex superiori mentione notus, qui animam dixit esse Harmoniam, ut tradit *Cicero* in *Tusc.* scripsit in omni genere libros, de Musica præsertim. *Suid.*

DEMOCRITUS Abderites librum edidit de concentu & harmonia. *Laërt. lib. 9.*

DIONTSIUS HALICARNASSÆUS, sub Adriano Casare Sophista, cognomento Musicus, quòd in ea arte plurimum se exerceret, scripsit rhythmicorum commentariorum libros 24, historiae Musicae libros 36, in quibus Tibicinum & Citharædorum & poëmatum omnis generis meminit, Musicae disciplinae, sive disputationum lib. 22. Quæ in Platonis *Repub.* Musicè dicta sunt. *Suid.*

EPICURUS Atheniensis scripsit *Aristobulum*, sive de Musica. *Laërt. lib. 10.*

HERACLIDES Ponticus, Speusippi auditor, libros duos Musicos de his, quæ apud Euripidem & Sophoclem reperiuntur, scripsit: item de Musica duos. *Laërt. lib. 5.*

LASUS Herminæus Achæus, (qui floruit principante Dario, Olymp. 58.) primus de Musica scripsit, & dithyramborum certamen primus protulit. *Suid.*

SOTERIDAS Epidaurius scripsit Musicae libros tres, ut ait *Dionysius*, & *Volaterr. lib. 19. Anthrop.*

THEOPHRASTUS Eresius Harmoniarum librum unum, de Musicis ibrum unum, de Musica libros tres edidit. *Laërt.*

TIMOTHEUS scripsit versus de Musica lib. 19. *Suid. & Cic. 2. de Legib.* Et inter alios, qui Musicam exemplis & præceptis docuerunt, celebris est *Timotheus*. Is cum in arte Musica omnium præstantissimus esset, duplicem mercedem exigebat ab iis, quos ab aliis Magistris malè institutos acciperet: quòd hi prius dedocendi, quàm erudiendi erant; à rudioribus autem & ignaris simplicem. *Alex. ab Alex. lib. 2. c. 25.*

Porrò eximia discipulorum classis, ex Populis junioribus & senibus, Philosophis, Imperatoribus deniq; & Ducibus collecta, palæstram Musicam nobilitat eximiè, & plures invitando frequentiore reddidit.

LACEDÆMONII Musicam discabant, non tamen exercebant, ut saltem judicare possent artem, quam deperditam ter apud illos conservatam ajunt. *Athen. lib. 14. c. 11.*

HTBERNI agriculturam cæterasq; artes non magnoperè exercent, præter Musicam, cujus peritissimi sunt, & voce elegantissimi ac velocissimi. *Polyd. & Balau. cent. 13. Script. Britannia.*

ARCADES omnem vitam cantionibus, & id genus studiis impendunt. Cæteras artes apud eos ignorasse, nulla prorsus ignominia est; Musicam nescire nemo potest, quia necessariò discitur: ejus imperitiam fateri, illic turpissimum est. Idcirco vates Mantuanus in Bucolico ludicro subinde in cantilenæ mentione *Arcadas* plurimis efferre laudibus non desinit:

————— *Soli cantare periti*

Arcades.

Nec modò pueros, sed & adolescentes ad xxx. usq; ætatis annum Musica imbuendos curabant. *Cælius lib. 9. A. L. ex Athenæi lib. 14. c. 11. & Polybio. & Sabellicus lib. 2. Ennead. 2.*

Et ARISTOTELIS 8. polit. *juvenes* Musica erudiri vult, inter alias causas ob eam, ut *senes* facti de ea possint judicare. Etenim inter ingenua exercitia connumerans, præcipit omnino cives suæ Reipub. in ea institui & exerceri, dum *juvenes* sunt; *Seniores* verò juvenū concentibus interesse, tanquam censores & judices.

TILESIAS THEBANUS adolescens, in optima veterum Lyricorum Musica eximius, cum ad scenicam & picturatam Musicam *Philoxeni & Timothei* poëmatum animum adjecisset, contulissetq; se ad modulos condendos, nihil tamen in Philoxeneo genere præstare laude dignum potuit, propter optimam institutionem à teneris, quam eluere nequibat. *Plut. de Musica.*

SOCRATES in senectute didicit Musicam à *Conno* fidicine, quem

ob idi-

ob id ipsum, quia præceptore eo usus fuerat Socrates, pueri, ὡς γέροντος δασκαλοῦ, irridebant. Cum autem Socrati dicebatur; Nunquid non verecundaris in senectute his operam dare studiis? Majorem respondit verecundiam esse, in senectute ignorantes esse, quam in senectute studere. *Plato.*

Pythagoras *Samius* non vulgare studium Musicæ impendit, ad eò, ut univèrsi machinam ex Musicis rationibus compositam esse diceret. *Athen. lib. 14. c. 13.*

Quin & divinus *Plato* multum studii in arte Musica collocavit, & auditor fuit *Draconis Atheniensis*, & *Metelli Agrigentini.* *Plut. de Musica.*

SCTLAX Cariandæus Mathematicus, claruit arte Musica,

SIMON MAGNESIUS, insignis Musicus, neglecto superiorum Musicorum more, *Simodiam* introduxit, sicut & *Lysis Lysodiam.* *Volat. lib. 19. ex Strabone.*

Cujusmodi cultores Musicæ ex Philosophis, Oratoribus & Poetis passim, & præcipuè in Instrumentali Musica occurrent.

Imperatores & Duces producantur.

OSTRIS insignis Musicus fuit, quemq; Musicorum multitudo semper sequebatur, inter quos & novem Musæ fuisse dicuntur. *Diodor. Sic. lib. 1. c. 3.*

Scriptum reliquit *Pausanias* in Atticis, *Cygnum Ligurum* fuisse Regem eorum, qui habitant in Gallia Transpodana, laude Musicæ artis clarum. Mortuus ab Apolline in avem sui nominis mutatus fingitur. *Lucian. in Dialogo, qui cygnus inscribitur. Nat. al. Comes lib. 7. Mythol. c. 9.*

C. CALIGULA canendo ne publicis quidem spectaculis temperavit, quò minus & Tragædo concineret: Totum enim eum canendi voluptati deditum fuisse, usus Musicæ histrionice evicit. *Suet. in Caligula.*

NERO puer inter cæteras disciplinas etiam Musica imbutus fuit: post imperium adeptus, *Terpnum* Citharædum vigentem tum præter

alios accersivit, diebusq; continuis post cœnam canenti in multam noctem assedit, donec paulatim & ipse meditari exerceriq; cœpit, inq; ea arte Musica tantum profecit & excelluit, ut etiam jactitare non dubitaverit morti vicinus: *Quantus artifex perit. Sueton. & Fulg. l. 8. c. 7. Erasm. in adagiis.*

ALEXANDER, facundiâ Græcâ excellens, ad Musicam pronus cecinit, sed nunquam alio conscio, nisi pueris suis testibus. *Cuspinianus.*

JOH. PICUS MIRANDULA primis adolescentiæ annis genus omne Musicæ artis ad eò excoluit, ut excogitata per ipsum modulamina, notatæq; debitis concentibus harmoniæ celebres haberentur. *Ioan. Franciscus in ejus vita.*

Et plures alios heroas variis Instrumentis modulatos fuisse, convenienti audiemus loco.

Ut finem imponam huic capitulo, ob singularem admirationem aliis Musicis annumerandus est *Ioan. Fernandus*, qui, licet cœcus, ita insignis evasit Musicus, ut solus memoriter quatuor vocum carmen componeret, id quod vix alii scribendo consequi possent. *Fulgosus.*

CAPUT IV.

De inventione in Harmonia generibus in Tetrachordis, h. e. de Chordarum, sive claviarum, sive vocum numero aucto, & ad dis Ἀρ πασῶν apud veteres, hodie plus ultra, constituto.

Tetrachordum, MERCURII inventum, quod certo modo ac ordine dispositum fuit, ut Diapason, Diapente, & Diatessaron consonantias comprehenderet, passim apud Scriptores celebratur. Veteres enim ante Pythagoram, & post eum, & ad nostra usq; tempora, reverenter Musicâ usi, simpli-

ciores

ciores modos approbarunt. Cujus rei argumento sunt LACONES, qui non connivebant, sed graviter animadvertēbant in eos, qui prisca Musicæ transiliissent limites. *Terpandro* enim Lesbio, ex *Hesiodi* vel *Homeri* nepotibus, ubi primus Septichordam lyram, h. e. ex *Tetrachordo* heptachordum constituit, multam *Ephori* dixere. *Plut.* in *Lacon.* institutis. Et *Artemon* scribit, *Timotheum Milesium* usum fuisse compositione, quæ plures habebat chordas, quàm *Magadis*; quare reprehensus fuit apud *Laconas*, quòd Musicam antiquam corrumpere. *Athen.* lib. 14. cap. 4.

Idem, cum novitatis studio (cujus humana natura perquam avida) Leges Musicæ transcenderet, non modò sibilo sed etiam convitio explosus fuit.

Quomodo autem veteres, qui simpliciorē Musicam amaverunt, in Tetrachordis constituendis intervalla disposuerunt, & inde *Harmoniarum genera tria*, nim: *Diatonicum*, *Chromaticum* & *Enharmonicum* constituerint: quiq; postremorum duorum Inventores sint; de iis legatur *Sethus Calvisius* in *Exercitat.* 2. pag. 94. usq; ad 99.

Quomodo item ad *Mercurij* Tetrachordum plures ab aliis atq; aliis subinde adjectæ sint chordæ, quas veteres pro *Clavibus* aut *Vocibus* Musicalibus (quarum inventionem Choralis Psalmodia. c. 4. attigit) usurparunt; quia post *Macrobius* commentario in *Somn. Scipionis*, & *Boethium* lib. 1. de *Musica* & in proœmio, in jam dicta *Exercitat.* 2. S. C. pag. 100. ad 104. diligenter annotata reperiuntur, ubi & earum nomina & numerus refertur pag. 105. 106. 107. hic recensere nolui.

Quæ etiam apud *Vitruvium* lib. 5. de *Architectura* cap. 4. de *Harmonia* secundum *Aristoxeni* traditionem traduntur, *Philander* ibidem annotavit, cum ad veterem tantummodo Musicam faciunt, hic lubens volens prætermisi: Quemadmodum & ea, quæ de *Inventione* vocum Musicalium ex Tetrachordis, adjectis & recens in *Belgio* innovatis, apud *Calvisium*, sæpius citata *Exercitatione* 2. pag. 119. ad 123. leguntur,

Harmonia rationem primus extulit in lucem *Aristoxenus*, reper-
tis etiam instrumentis: deinde *Ptolemaus*, *Nicephorus*, & *Gregorius*. Com-
mentatores in ea fuerunt *Pappus*, *Theon*, *Alypius*, *Gaudentinus*, *Isacius*, *Apu-
leius*, *Boëthius*.

Exhibet etiam de vocum affectionibus & Tetrachordis Synopses
cum brevi declaratione elegantissimas *Thomas Freigius*, in Methodo
sua de Musica.

Verum & ista, quia tantum ad veteris, non novæ nostræ, Musicae
descriptionem pertinent, sciens omisi, & lectorem benevolum illuc
remissum volui.

Hoc tamen non omittendum esse putavi, quod *Ambrosius Leo No-
lanus* duplicem causam, ob quam antiquitas in *ἡς ἀπὸ παλαιῶν* consisten-
dum duxerit, assignat:

I. Quod ipsa Natura videatur hanc Symphoniarum veluti metam
præstituisse; quippe quæ modum hunc humanæ tribuerit voci, ut ad
decimum quintum duntaxat gradum intendatur: Ultra quem si quis
conetur progredi, non jam illa vox genuina, sed coacta factitiaq; & *gan-
nitus* magis, quam vox videatur: Rursus si altius nitaris eam deprimere,
protinus à ratione vocis in *Screatum* quempiam degeneret. Proinde
cum ubiq; conveniat *Artem*, quoad licet, *Natura* respondere, non abs-
re Veteres iisdem cancellis circumscripserunt rationem artis, quibus
Natura vocem humanam circumscriperat.

II. Adhæc (quæ dissertatio etiam superiori capite, sed alia meditatio-
ne ac intentione, commemorata est) *Boëthius* lib. 4. de Musica, Harmo-
niam Musices non ratione tantum, verum & sensu perpendi oportere
scribit. Et *Ptolemaus* Pythagoræorum quorundam sententiam rejicit,
qui in dijudicandis Harmoniis plurimum tribuerint rationi, minimum
sensui; cum dicerent, sensum semina modò quædam cognitionis mini-
strare: at perfectam scientiam ratione constare. Rursum *Aristoxeni* re-
fellit opinionem, quod plus satis tribuerit sensibus, perpusillum autem
rationi: cum *Musicam Harmoniam* ita temperatam esse oporteat, ut
neq; sensui ratio refragetur, neq; sensus rationi reclamet.

Neq; dissentit à Ptolemæo *Aristoteles* lib. 2. *Physicorum*, negans Musicam merè Mathematicam esse, sed partim ratione, partim sensibus constare. Quod fieri nequaquam potest, si semel ultra *decimam quintam* intentionem, h. e. *δὲ Ἀξ. πασῶν* processum fuerit. Nihil autem vetat ratio, quò minus vel millesimum usq; ad tonum progrediare, recurrentibus subinde videlicet iisdem Harmoniis, quas complectitur *Ἀξ. πασῶν*. Neq; secùs hìc procedere liceat, quàm sit in Numeris Arithmetiis, ubi non aliter agnoscitur *ἡμιόλιον* in duodecim millibus, & octo millibus, quàm in quatuor & sex. Cæterùm Harmoniæ sensus ultra *decimam quintam* vocem velut evanescit, jamq; non magnoperè refert, quæ sit Harmoniæ ratio, quam non approbat sensus: & idèò non approbat sensus, quia non evidenter percipit. Porrò quò minus percipiat intervallum æquo longius, in causa est: Rationis vis immensum se porrigit; at ediverso sensus corporis admodum angustis limitibus cohibetur. Quod enim accidit in *Oculorum* sensu, ut, si longius semota sint ea, in quæ fertur videndi vis, obtundatur ac deficiat visus, eodèq; magis deficiat, quo majore distent intervallo: id multò magis accidit *aurium* sensui, quippe minus agili, quàm oculorum. Jam verò quod usu venit sensibus in percipiendis iis, quæ obijciuntur; idèò usu venit animo, per sensum dijudicanti; Si *Colorem* *colori* propius admoveas, &, quemadmodum Græci dicunt, *περὺρον παρὰ τὴν περὺρον*, nonne protinus dignoscit ex collatione sensus, quantum alter ab altero discrepet, aut alteri cum altero conveniat? Itidem si *vocem* *voci* vicinam exhibeas, incunctanter dijudicant, quæ sit alterius cum altera vel concordia, vel discordia: sin plùs justo distitas intervallo, mox incipit anceps esse iudicium. Porrò quemadmodum citiùs hebetatur *aurium* sensus, quàm *oculorum*: itidem citiùs obtunditur illarum, quàm horum iudicium: propterea quòd altera res ex altera pendeat. Id ipsa Experiencia docet. Pulsà Chordam quandam in Organo, simulq; tangeam, quæ sit ab hac octava, statim rationi suffragans sensus plenè percipiet Harmoniam, & absolutissimam esse iudicabit. Rursus pulsatà quâpiam, simul move aliam, quæ sit ab illa decima quinta; statim & perci-

piet & approbabit sensus Symphoniā, agnoscens eam, quam paulò antè senserat in $\Delta\phi$ πασῶν. At verò, si tacta ima, moveris ab hac decimam nonam, nihil quidem obstrepat ratio, quò minùs sit Harmonia, quæ fuerat in $\Delta\phi$ πασῶν cum $\Delta\phi$ πέντε: verùm auris, acceptis vocibus, non perinde percipit Harmoniæ rationem. Quòd nisi sensus certos quosdam terminos haberet, intra quos certum illius & exploratum iudicium sopiretur, nihil vetuerit, si libeat vel usq; ad χ ιλιάκις $\Delta\phi$ πασῶν Symphoniam procedere. Neq; enim ratio quicquam offenditur numero, modò eandem agnoscat analogiam. Verùm corporis sensibus Natura suos quosdam limites præscripsit, ultra quos progressi, sensim jam incipiunt quasi caligare, hallucinariq; neq; jã certò, sicuti solent, sed ceu per nebulam, ut ajunt, ac per somnium judicare. Non conveniebat autem, ut cujus incertum esset iudicium, id ad artis præcepta traheretur. At quoniam ultra decimum quintum vocis gradum veteres intellexerunt evanescere iudicium aurium, ibi metam Harmoniarum figendam esse judicarunt, ne meritò quis objicere posset ἀφανὴς Μυσικής ἄρδεν ὄφελος. Jam igitur Neoterici, qui cōtra veterum auctoritatem ultra summam chordam π ετράχορδον adjecere, ad imam item adiecta una: non perinde flagitium fecissent, si in decima nona chorda terminassent Harmoniarum progressum: propterea, quòd hac ima ad summam relata, si non auribus, certè rationi perfectam symphoniam repræsentant. Atqui in vigesima neq; sensus est Harmoniæ, neq; Harmonia perfecta; asserente hujus dissertationis autore, antea nominato *A. L. Nolano*. Nihilominus *Guido Aretinus* veterum chordis sive clavibus *quindecim*, insuper *quinq;*, unam videlicet Gamma inferiori, reliquas nempe bb, cc, dd, ee. superiori loco, addidit.

Hodiernum seculū præter has assumpsit *Septem*, quæ in magna Cincipiunt, & in clave à binis virgulis notatà desinunt: ut ita integræ quatuor octavæ (duplum quàm veteribus receptum fuit) his *Viginti Septem* clavibus, excepto Semiditono, comprehendantur: cum Clavichordia & alia Instrumenta Musica usq; ad Clavem $\overline{\text{C}}$, imò interdum usq; ad $\overline{\text{F}}$, tribus virgulis notatam ascendant.

CAPUT V.

*De Inventoribus Melodiarum quarundam apud
veteres, quas ipsi Modos seu tonos vel tropos
vocabant.*

Melodiarum apud veteres planè alia fuit ratio, ac nostro hoc tempore; Nam nostrates Modi Musici speciebus Diapason, quas veteres ignorabant, discernuntur: quorum doctrinam plurimi præstantissimi nostro seculo Musici ex *Glauciano* & aliis in lucem ediderunt, præsertim multoties citatus *Calvisius* in *Exercitat. prima*; *Johannes Magirus*, & alij.

Tres autem apud veteres (autoribus *Polymnesto* & *Sacada*) extiterunt *Melodia*, seu, ut tum temporis vocabantur *Modi*, Toni sive Tropi: *nina*: *Dorius Phrygius* & *Lydius* (als wie man ihn sagen möchte / diß ist ein Polnischer Tanz / ein Welscher / Frankösischer / Deutscher Tanz / oder Melodey.) In singulis his Tonis *Sacadas* fecit flexionem & Strophen, docuitq; Chorum cantare *Dorium* primâ, *Phrygium* alterâ, & *Lydium* tertiâ: ob quam varietatem *tripartitum* fuit dictum hoc carmen. Quanquam in commentariis *Sicyoniis*, in quibus Poëtæ recensentur, *Clonas* hujus tripartiti carminis inventor relatus sit. *Plut. de Musica*.

Pronomus Thebanus quomodo excogitarit Tibiis iisdem omnes modos *Dorios*, *Lydios* & *Phrygios* incinere, attendatur in *Polyorganodia*.

Dorios etiam legitur excogitasse *Thamiras*, *Polyd. lib. 1. cap. 15.* Legimus etiam *Linum Chalcidensem*, vel *Thebanum*, *Apollinis* & *Terpsichores* filium, primum ex *Phœnicia* literas in *Græciam* intulisse, & primum *Lyricos* modos & *Doricos* concinuisse.

Phrygios modos *Marsias Phryx*, *Polyd. l. 1. cap. 15.* vel ut alii, *Marsias*

Lydius,

Lydius, Satyrus, Lyricus Poëta, Judicium Hebræorum tempore, effinxit.

Lydiis modis carmen in Pythonis obitum *Olympum* cecinisse Principem, *Aristoxenus* ait, libro primo de Musica.

Sunt, qui *Menalippidem* modulorum horum referant autorem. *Pindarus* in Pæanibus Lydiam harmoniam in Niobes nuptiis vult doceri cœptam. Alii *Torebum* hanc usurpasse harmoniam primùm, ut tradit *Dionysius Jambus*. Sunt, qui *Lydiam* à *Cario*, Jovis & *Torrhebiæ* filio, primùm repertam velint, qui cum fortè erraret, incidit in paludem, quam mox de matris nomine *Torrhebiæ* jussit appellari: ubi cum Nympharum, quas etiam *Musas* interpretantur *Lydi*, ut autor *Stephanus* est, præsuaves inaudisset cantus, edidicit. *Plinius Cælius*. lib. 8. cap. 3. Antiq. Lect. *Amphionem* *Lydios* invenisse modos, notat *Valerius Probus* in *Alexin* *Virg.* & *Polyd. Verg.* lib. 1. cap. 15.

Laudatam *Lydiam*, quæ *Mixolydiæ* est adversa, assimilem *Jadi*, ab Atheniensi inventam, memorant *Damona*.

Jonicos modos sinistros, τὰ μελῆ στυαῖα, *Pythernus Tejus* primus protulisse creditur. A *Pindaro* statuitur *Modorum Scolorum* inventor *Terpander*.

Idem *Terpander Lesbius* ante *Archilochum* modos certos & leges instituit, quas ab se & à discipulo vocavit κηπίωνα & περῶνδριον; à regionibus *Doricis* duos, *Bœotium* & *Æolium*: idcirco quia in *Bœotia* extitisse creditus est primus *Citharædus Amphion*, Jovis & *Antiope* filius: à temporum autem celeritate duos, προχάϊον & ὄξυον, quod multis constabat *Pyrrhichiis*: & septimum τετραάϊον, qui erat ex horum quatuor cōpositus, *Æolio*, *Terpandrio*, *Cepione* & *Bœotio*. *Scalig.* lib. 1. *Poet.* cap. 48. ex *Plut.* de Musica.

Mixolydiæ inventricem principem fuisse *Sappho*; apud *Aristoxenum* est dictum; à qua eam acceperunt *Tragici*, qui mox eandem cum *Doria* copulaverunt: quorum hæc magnificentiam refert & majestatem, illa affectus ciet. In commentariis harmonicis tibicen *Pythoclides* proditur ejus autor. *Lamproctem Atheniensem*, *Lysis* prædicat.

Hypolydium cùm tonum *Polymnaſto* tribuunt, tùm remiſſionem & digreſſionem longè ab eo factam tradunt majorem. *Plut.* de Muſica.

Ex omnibus his enarratis liquìdò patet, quòd non ſatis apud veteres de certis inventoribus modorum conſtet, ſicut & illorum definitio, quid & quales eſſent veterum modi, omnino ignorata vel non ſatis explicata fuit, dum propria & genuina Modorum differentia, quæ ex collocaſione ſemitoniorum in qualibet ſpecie Diapaſon definitur, latuit, ad *Claudium Ptolemaum* & *Boëthium* uſq;. Quid, quòd hi ipſi diſpoſitionem illam non tam diſertè explicare, quàm qualis eſſe debeat, conjecturà colligendum relinquere videantur? Donec noſtrum ſeculum ab hinc centennio elapſo, *Franchini Gaſori* Laudenſis ſchola & profeſſio Brixia in Italia, Modorum doctrinam primùm edocuit, illuſtratam ex Boëthio.

A quo *Franchino* ſecundus fato prodiit *Henricus Glareanus* Helvetià oriundus, Daduchos ille Chori Muſici, qui felici genii & ingenii ductu duodecim invenit modos, quos firmis & verè Herculeis in ſuo Dodecachordo, quem ſuo operi inſcripſit titulum, aſtruxit rationibus, anno Servatoris ſuper ſeſquimilleſimum quadrageſimo ſeptimo.

CAPUT VI.

De diverſo horum Modorum ſeu potiùs Melodiarum affectu & effectu, & diſcreto eorundem ſelectu.

MT Modorum quilibet, apud veteres, ſuam habebat propriam phraſin, ſuumq; ambitù; ſic etiam ſuos affectus & effectus. Fuerunt enim peculiareſ moduli, ad affectus diverſos deſtinati, ut ex *Caſſiodori* Epiſtola, quã *Lilius Gyraldus* de Poëtar. hiſt. Dial. 9. citat, apparet: *Dorius*, inquit, prudentiæ largitor eſt & caſtitiſ effector; *Phrygius*, pugnas excitat, votum furoris inflammatur; *Æolius*, animi tempeſtates tranquillat, ſomnumq; jam placatiſ attribuit; *Aſius* intellectum obtuſum acuit, & terreno deſiderio gravatiſ cœleſtium appetentiã bonorum operator indulget; *Lydius*,

contra nimias curas animæ tædiaq; repertus, remissione reparat, & oblectatione corroborat. Ex *Gyrardo*, quod hic ex *Cassiodoro* refert idem *Camerar.* operarum succif. cent. 1. cap. 18.

Et *Plato* in Modis efficaciam animadvertit diversam: Is *Lydiam* harmoniam rejicit, quod lamentationibus ea sit accommodata; *Ionicam*, quia mollis; at *Doricam*, ut bellacibus viris & temperantibus congruam, elegit; non quod ignoraret, ut in secundo Musicorum libro tradit *Aristoxenus*, referre eas aliquid ad Rempub. circumspectam. *Plut.* de Musica. Id ipsum de Platone his verbis commemorat *Hædrianus*: Apud priscos tria Harmoniæ genera numerantur; inter quæ *Lydius* modulus, ut luctui & funeralibus aptiores, respuit *Plato*; quemadmodum & *Ionicos*, ut solutiores & molliæ infames; *Doricos* laudat, ceu temperatis ingeniis congruos; quibus persimiles sunt, quos *Æolios* nominabant. *Hædrian. Iunius* Cent. 1. adag. 48. *Plut.* de Musica sic inquit: τῶν δὲ τῶν ἀρμονικῶν τῆς μὲν θρηνητικῆς τῆς δ' ἐκλελυμένης, εἰκότως ὁ Πλάτων ὄρεται τὸ μὲν αὐταῖς τὴν δωριστὶ ὡς πολεμικῆς ἀνδραγαθῆς καὶ σφραγιστὶ ἀρεμότητος εἶλετο.

Varia insuper rhythmorum genera, quæ apud veteres in usu fuerunt, adducit *Aristoteles* 8. Politicorum; ex quibus *Æolius* modus simplex erat, *Asius* varius, *Lydius* querulus, *Phrygius* religiosus, *Dorius* bellicosus.

Phrygiis modis excitari impetum ad insaniam docet *Philosophus*, quando loco dicto asserit, τὴν μιξολυδιστὶ afficere ὀδυρτικώτερος καὶ συνεστηκώτως μᾶλλον, τὴν δὲ δωριστὶ μέσης μᾶλλον καὶ συνεστηκώτως: ἢ δὲ Φρυγιστὶ ἐνθουσιασμός.

Dorica igitur erat animis componendis commoda harmonia. Idcirco idem *Philosophus* in eodem ita sancit; Pueros docendos esse τὴν δωριστὶ, quia media, καὶ πρὸς ἀνδρείαν μᾶλλον; & *Dorica* tribuit τὸ ἀνδρωδες, τὸ μεγαλοπρεπές, καὶ τὸ σφοδρόν. 8. Polit.

Ionica erat modulatio florida & jucunda:

Dorica honesta & gravis. Hinc *Lucianus* in Harmonide: Τῆς ἐκάστης ἀρμονίας τὸ ἴδιον: τῆς Φρυγικῆς τὸ ἐνθεον, τῆς λυδικῆς τὸ βακχικόν, τῆς δωρικῆς τὸ σεμνόν, τῆς ἰωνικῆς τὸ γλαφυρόν. Consule *Alex. ab Alex.* lib. 4. c. 2. *Athen.*

lib. 14. cap. 6. *Juf. Caf. Scalig.* lib. 1. Poëtices. *Brodeum* in Epigram-
matis.

Æolica statuitur commoda exultationibus.

Ionica vetus aspera; nova mollis.

Phrygia & *Lydia* proximæ, utraq; acuta. Idcirco luctibus adhibe-
bantur: ut alii Lydiis modis concinerent Epicedia, alii Epithalamia.

Scalig. lib. 1. cap. 19.

Illud etiam animadversione dignum; quòd omnes *Gallorum can-*
tus ac moduli, quibus etiamnum rustici delectantur summoperè, *Ionici*
sint, aut *Lydii*; (quem Musici quintū & septimum appellare possent:)
à quibus tamen *Aristoteles* & *Plato* pueros & fœminas abstinere; ac
Doriis modis exerceri voluerunt: *Jonicos* enim & *Lydios* incredibilem
vim ad molliendos animos habere putant. Rectius in Asia minore
Ionici ac *Lydii* prohibebântur: cum cœlo Asiatico nihil mollius sit. Uti-
les tamen esse judicantur populis montanis, & qui ad Aquilonem po-
siti sunt: quorum natura, præter locorum ac cœli temperiem, ferocior
& agrestior est. Eam ob rem *Ecclesiæ Christianæ* Duces olim ac Pon-
tifices in sacris laudibus cantus *Ionicos* ac *Lydios* vetuerunt; *Doriosq;*
solùm probaverunt, quibus etiamnum in sacris precibus sæpius, quàm
reliquis uti solemus. Et quemadmodum fera animantia solent à man-
fuetariis, unguibus ac dentibus detractis, exarmari: sic *Ionici* ac *Lydii*
cantus hominum ferocium & crudelium animos, feritate detracta,
multò mitiores ac tractabiliores efficiunt. Quod quidem Gallis
contigisse putatur, qui huius Imperii Leges non tam diu pertulissent,
nisi mores illorum, quos *Julianus Imp.* feroces, ac servitutis impa-
tientissimos fuisse tradit, flexibiles Musica reddidisset. *Bo-*
dinus lib. 4. de *Repub.* cap. 2. Cæterum diversita-
tem affectuum in his Modis seu Melo-
dijs mox etiam historicè illustra-
bit *Musicæ* usus & effica-
cia varia.

CAPIT VII.

De voce & pronuntiatione in cantu, deq; vocis utili, necessario, decoroq; exercitio, docili imitatione, ac suavi audiendi voluptate ac oblectamento.

NOrganorum diversitate, quibus conceptus harmonicus exprimitur, *vox humana*, quam *Archelaus* Apollodori F. Milesius Anaxagoræ discipulus, primus definivit aëris percussum, tanquam viva cantus anima excellit; non modò quia naturalis est, verumetiam, quia mentis humanæ conceptuum harmonicorum nuncius est & index.

Vocis sanè modulatio canenti salubris, necessaria & decora est, cuius suavitate perfusus auscultantis animus mirè afficitur: unde ut cantum voce ritè efforment, exercitium vocis indefessà operà excolendum, cantoribus seriò incumbit. Et quidem *cantio*, quæ voce peragitur quotidie, mirifica est palæstra, non ad sanitatem tantum, sed ad valetudinem, non illam quidem palæstricam, eamq; quæ vestiatur carne, incrustetq; ædificii more, cutè: verum quæ vitalibus maximè & principibus partibus robur verum & solidam firmitatem conciliet. Nam vires à spiritu confirmari ostendunt alyptæ, qui athleticis mandant, ut renitentur frictionibus, easq; obiter interpellent, atq; animum adhibeant semper eis corporis partibus, quæ emolliuntur & contrectantur. Quippe vox, quæ spiritus motio est, non in superficie, verum quasi in fontibus invalescens, circa viscera calorem alit, extenuat sanguinem, venam omnem repurgat, omnem arteriam aperit, cogi & coagulari non permittit humorem superfluum, sicut fecem in vasis, quæ alimentum recipiunt & conficiunt.

Est autem cum primis cavendum, ne lædantur nervi in musculis. Siquidem *Galenus* Medicus ostendit nervos quosdam minutos, & capillorum instar, subtilissimos, partim à dextro, partim à sinistro latere musculis gutturis immisos, quibus vel laqueo interceptis, vel cultro abscisis, vocis impotens animal redderetur, nihil aliòqui, quin cæ-

tera peragat, impeditum: Et eos nervos non tantum *Alexandro Damasceno* Boëthii præceptori, cum de voce & respiratione controversia incidisset, promittebat *Galenus* se ostensurum; verum etiam infertionem magna cum gloria perfecit, *Gal.* lib. de præcognit: ad posthumum.

Vocis insuper naturæ inservit aspera arteria, fistula seu canna illa, quæ ex ore & faucibus deorsum deducta in pulmone descendit; per quam aër accipitur & redditur. Ejus arteriæ caput, vocatum *Larynx*, proprium est instrumentum vocis, quæ sit in rimula arteriæ, quæ dicitur *γλωτῆς*, lingula: Eâ coarctatâ vox & sonus acutior, dilatatâ, gravior editur. Et ultima trium cartilaginum, ex quibus asperæ arteriæ caput compositum est, dicitur *Cymbalaris*, non quod Cymbali formam præ se ferat, sed quod ibidem vox sonet, perinde ac si Cymbalum pulsaretur. *Pollux* inquit *ἑπιγλωτῆδα*, sive Laryngis operculum esse simplicis tantum vocis Instrumentum: sed Linguam Articularis, id est, Sermonis esse Organum immediatum. *Γλώσσα πληκτρὸν* dicitur, ὅτι πλήττει τὸν ἀέρα, λόγον ἀπεργάζεται, quod aërem feriendo sermonem efficit.

Dentes deniq; non parum juvant pronuniationem, vocisq; modulationem.

Quamquam Medicorum professioni vocis argutæ ac sonoræ pharmaca permittimus: jucundum tamen, & vocali Cantori non inconueniens est cognoscere industriam & curam, in voce acquirenda & tuenda olim adhibitam.

DEMETRIUS SCEPSIUS, libro quinto decimo de Troico apparatu, eos bonam inquit habere vocem, qui ficu non utuntur, ac idcirco *Hesefianactem*, Alexandrinum historiarum scriptorem, à principio cum esset pauper, Tragicum fuisse asserit, & aptum ad fingendum atq; sonorum, quia intra decem & octo annorum spacia ficus non gustasset. *Athen.* lib. 3. c. 3. *Cæli.* lib. 19. c. 14. *A. L.* Et Zamæ in Africa aquam canoras reddere voces testatur *Plin.* lib. 31. c. 1. Turpe omnino esset ad canendum negligere culturam vocis, sine qua omnis deest cantui gratia & lepos; cum ad dicendum in vocis pronuniatione (sine qua C.

Macer, licet acutissimus, potius veterator, quam orator est *Ciceroni* in *Bruto*) multum studii & laboris collocatum esse constat.

ISOCRATES solitus est dicere ad familiares de discipulis suis, se quidem decem minis docere, ceterum qui ipsum docuisset audaciam & vocalitatem, eise decem millia daturum. Quæ quoniam naturæ sunt, non artis, à præceptoribus dari non possunt: *Plut.* in vita *Isocrat.*

DEMOSTHENES cum sibi non tam artem, quam pronüciationem deesse animadverteret, subterraneum locum domi suæ ædificavit, in quem singulis diebus descendit, vocis componendæ causâ: sæpe etiam duos aut tres menses continuo ibi egit, rasam alteram capitis parte, ut ne, si vellet, quidem egredi inde præ verecundia posset. *Ælianus*, lib. 7. variæ historiæ. Et *Plut.* in *Demosthene*. Istorum in voce comparanda studium longè superavit Musici cantus amor, in *Nerone* indefessus. Is enim eorum quicquam non omittebat, quæ generis ejus artifices vel conservandæ vocis causâ, vel augendæ factitarent. Etenim ut inter Cantores connumerari posset, & vocalis fieri, semetipsum per vomitum, & secessum, sive Clysterem, summo studio purgavit, abstinuit pomis, cibisque officientibus, oleo præterea condito vescebatur, & plumbeam laminam pectori impositam gerebat, & sustinebat supinus: donec blandiente profectu (quanquam exiguæ vocis & fuscæ) prodire in scenam concupivit, subinde inter familiares Græcum proverbium jactans: *Occulta Musica nullum esse respectum.* *Sueton.* & *Fulgos.* lib. 8. c. 7. *Plinius* lib. 19. c. 6.

Vocis bonitas optanda quidem nobis est primum; deinde quæcumque ea fuerit, tuenda & exercenda, sic ut omnia, quæ proferentur sono vocis, rebus, quæ canuntur, accommodato, proferantur.

In primis *vocis decorum* ut observetur, ea non sit gravissima: ne submissum murmure debilitetur omnis intentio, ac cantus modulatio supprimatur ac obscuretur. Sic *κυκλοβοῶν Φωνή*, *Cyclobori vox*, de iis dicebatur, quibus vox esset vitiosa raucaque. Est enim *Cycloborus* Atticæ torrens, ingenti strepitu defluens. *Aristoph.* in *Equitib.* *Erasm.* in *Adag.* Nec purum vocalem cantum obfuscant *ἀτυχοί*, qui non ha-

bent in lingua explanatam vocum impressionem, ut qui lingua sunt crassiore. *Hot. de verb. Juris.* Itidem qui *Φικιδίξεν* & *Βατταξίξεν* dicebantur. *Φικιδίξεν* autem, id est, phicidiffare dicebatur vulgò, puerorum obscœnis amoribus dediti: Quidam malunt ad eos referre, qui litera ρ immodicè & ad fastidium usq; consueverint uti: Siquidem ea gens literam σ solita est in ρ commutare. Quo quidem vitio notantur & *Eretrientes*, attestante Proverbio, *ἔρετριέων ρ*, *Eretrienſium Rho.* Hodie jocus est vulgi in Picardos, cum Lutetianæ fœminæ, ob linguæ delicias, ρ vertant in σ , Masia sonâtes præ Maria. *Erasm.* in adag. *Βατταξίξεν* dicebantur vulgò, qui balbutirent, quibusq; hæsitans & impedita esset lingua, quod Græci *τραυλίξεν* appellant. Quod vitium ab humore immodico nasci docet *Hippocrates*: unde in pueris ac temulentis ferè accidit. Fit potissimum in τ & ρ (in qua litera & *Demosthenes* multum laboravit, *Alex. lib. 6. c. 14.*) pro quibus sonant τ λ . Unde fit, ut agrè suum ipsorum vitium pronuncient *τραύλωσιν*.

Aristoteles, Sectionis XI. problemate 30, distinguit *τραυλότητα*, *φιλλότητα* & *ιχνοφωνίαν*. *Τραυλότητα* definit, cum quis literam quampiam non potest exprimere, non quamlibet, sed certam aliquam: hanc *Theodorus* vertit blâsitatem. *Φιλλότητα* verò, cum litera quæpiam aut syllaba supprimitur, veluti cum *πιπέυει* dicitur, pro *πισέυει*: hanc *Theodorus* vertit balbuciem. *Ιχνοφωνίαν* autem, cum non valent expedite syllabam syllabæ contexere pronunciando; quam *Theodorus* vertit linguæ hæsitantiam.

Propter huiusmodi linguæ vitium multos cognominarunt, utpote *Battum*, *Bambalionem*, *Balbum*.

Batto, cuidam Thebano, vox fuit exilis, linguaq; parum articulata: cui *Pythia* dixit: *Ἐσίη ἔπι Φωνήν ἦλθες*, *Batte* ad vocem venisti. *Hesych. Erasm.* Et *Herodotus* in *Melpomene* ait, *Battum* fuisse appellatum, lib. 4.

M. Fundanium *Cicero* III. Philip. scribit cognominatum *Bambalionem*, ab hæsitantia linguæ. Et Græci Grammatici tradunt *βαμβάλισεν* valere tremere corpore propter frigus, atq; horrere: huiuscemodiq;

aliquem dentium tremorem ostendere arbitrantur voluisse *Homerum*, cum in χ Iliadis de Dolone jam capto cecinit, $\acute{o} \delta' \acute{\alpha}\rho' \acute{\epsilon}\sigma\eta \tau\acute{\alpha}\zeta\epsilon\theta\eta\sigma\acute{\epsilon}\nu \tau\epsilon \beta\alpha\mu\beta\acute{\alpha}\iota\sigma\iota\upsilon\upsilon$, tanquam metu ille impeditam linguam haberet, & , cum vellet loqui, exprimere verba non posset, sed balbutiret. *Victorius lib. 17. Valerius lect. c. 14.*

Hic quoq; monendi sunt Cantores, ut studeant sinceræ pronunciationi citra confusionem aut perversam corruptionem literarum: Sic enim, quod canitur, cum intellectu auscultantes afficit. Sit itaq; A non obscurum, sed clarum; cujus literæ genuinum sonum docet *Terentianus*, priscus Grammaticus, hoc Sotadeo:

A (inquit) prima locum litera sic ab ore sumit:
Immunia rictu patulo tenere labra,
Linguamq; necesse est ita pendulam reduci,
Ut nisus in illam valeat subire vocis:
Nec partibus ullis ferire dentes.

E sit purum, non ut alicubi EI.

O rotundo ore efferatur, neq; item obscuretur. &c.

S non sit exasperatus sibilus, satis est, si sit sibilus, quem quia spirat, serpentina est habita & dicta litera.

Σ illud, nihil tale meritum, *Athenienses* in perpetuum exilium egerunt; Et ut puellas & amatores molles imitarentur, *Poëta Atheniensium* non solum minus frequentandum sibi censuerunt, sed relegandum etiam ultra *Scythiam*, ut versus universi essent $\acute{\alpha}\sigma\iota\gamma\mu\omicron\iota$. Etiam Magistrorum dicendi quidam dixisse fertur, ferarum sonum videri vix dignum.

Quin & Musicos ipsum Σ habet minus faventes, ut ajunt *dipnosophista*. Sic enim apud *Athenæum*: $\tau\acute{o} \delta\epsilon \Sigma \text{ AN} \acute{\alpha}\nu\tau\acute{\iota} \tau\epsilon \Sigma \delta\omega\rho\iota\kappa\acute{\omega}\varsigma \epsilon\acute{\iota}\rho\eta\kappa\alpha\sigma\iota\nu$. $\text{O}\iota\gamma\delta \text{ M}\mu\sigma\iota\kappa\omicron\iota \text{ k}\alpha\tau\acute{\alpha} \text{ p}\epsilon\rho \text{ A}\rho\iota\sigma\acute{o}\zeta\epsilon\nu \text{ Q}$ $\Phi\eta\sigma\iota$, $\tau\acute{o} \sigma\acute{\iota}\gamma\mu\alpha \gamma\acute{\epsilon}\gamma\epsilon\upsilon\iota\nu \text{ p}\acute{\alpha}\rho\eta \text{ t}\acute{\epsilon}\nu\tau\omicron$, $\Delta\eta \tau\acute{o} \sigma\kappa\lambda\eta\rho\acute{o}\varsigma\omicron\mu\omicron\nu \acute{\epsilon}\iota\kappa\alpha\iota \text{ k}\alpha\tau\acute{\alpha} \acute{\alpha}\nu\epsilon\pi\iota\tau\eta\delta\epsilon\iota\omicron\nu \acute{\alpha}\nu\lambda\acute{\omega}$.

Terentianus autem de S non prorsus sinistrè sentire videri possit his versibus:

S promptus in ore est, agiturq; pone dentes

*Sic levis & unumciat auribus susurrum.
Neg, enim carpitur levor, neg, levis susurrus
Insuavis est.*

Relinquamus S Suevicum, sibilum superfluâ aspiratione exasperans, quo & alii & simii quidem utuntur, qui peregrinitatem quoque absq; ratione colunt.

Porrò videndum est, ne vox sit acutissima: canere enim omnia clamosè, insanum est. Siquidem in vociferationibus nimis commotis & asperis efficit spiritus impetus, & contentio inæqualis rupturas & convulsiones. *Plut. præcept. sal.* Auscultantis item aures obtundit, & animum stupore corripit. Ut itaq; æquabili sono correspondeat contentus, moderatione quadam regenda est vox, quam nimis acutam & magnam edit Natura.

Cujusmodi vocem firmam & ferream *Homerus* tribuit Stentori, quâ vincere alios quinquaginta potuit. *Erasm. in Adag. Homer. Iliad. ei. ὅς τόσον ἀυθήςας χ' ὅσον ἄλλοι πενήκοντα.* Et *Carneadem*, Cyrenensem Philosophum & Dialecticum insignem, *Plutarchus* scribit fuisse μεγαλοφρονότατον, id est, maximæ & sonantissimæ vocis, adeò, ut Gymnasii princeps eum monere cogeretur, ne tantoperè clamaret. At ille; Da ergo mihi vocis modum; Respondit Gymnasiarcha: Modum habes auditores tuos. *Plutarch. de Garrulitate. Laërt. lib. 4.*

ANTIPATER Stoicus eam vocis magnitudinem cum nec posset nec vellet assequi, aggressus Antilogiarum concinnare libros, cognominatus est καλαμοβόας Calamo-vociferans. *Cælius lib. 19. c. 15.* Etiam inter alia, quibus *Æschines* lapidat Demosthenem, τὸ βοιωτιάζειν objicit, quòd Bœotorum more vociferaretur immodicè, & indecorè, instar bovis (vel quòd Bœotorum partibus faveret) *Erasm. in Adag.*

Faceta est clamosi reprehensio, quando, stentoreâ voce quodam clamante, quædam ex adstantibus fœminis plorare consuevit: Ille mihi ad se vocatam rogavit, quæ causa esset fletus, num voce sua cōmota lacrymas effunderet? Respondit illa: sibi à marito moriente æselum relictum, inopiæ suæ præsidium: Eo defuncto agrè se victum tolerare: Itaq; quoties illum audiat, magna voce boantem, videri sibi *asi-*

nūm suūm ruderē, cujus recordatione ad fletum vel invita compellatur. *Poggius* in Facetiis.

Quondam seruos venales & præcones commendabat vox nimis clara & firma: Unde de *M. Cælio*, qui clara firmaq; voce valuit, ne miremini, inquit *Cicero*: nam hic unus ex his est, qui proclamarunt; significans illum fuisse præconē, & hoc usu contigisse, ut esset vocalis. *Erasm.* in Apophth. Sic ludens *Cicero*, vociferantes, dicit, claudis esse similes, qui ex imbecillitate sic ad clamorem, ut illi ad equos, confugerent. *Plutarch.* in Cicer. & in Apophth.

Alioqui vocis magnitudo laudi tribuitur Naturæ Heroum fortissimorum, quibus *Homerus* Epitheton apponit; quod sint *βοη αιγαθου*. Nam ubi magna & clara est vox, etiam thorax est magnus; Ergo (ut Medici docent) cor quoq; calidum, unde animositas; & cerebrum robustum, unde robur corporis provenit.

THRASIBULUS, Dux classis, superavit vocis magnitudine omnes Athenienses sua tempestate, *Sab. lib. 8. En. 3.*

Huiusmodi clara voce gaudent, qui pericula in tempore avertenda acclamant. DARIUS Rex cum è Scythia fugeret, & ad pontem, quem Iones propter Scythas interruperant in Istro, nocte intempesta venisset, suspicatus se proditum, mox Ægyptium quendam omnium hominum vocalissimum, supra ripam Istri positum, iussit inclamare Hystiæum Milesium Tyrannum: Hic auditus acutissimi, illum sæpius inclamantem ad primam inclamationem exaudivit, & Darium cum exercitu è Scytharum eripuit manibus, cum ratem in Istro cum reliquis Ionibus contra Scythas in Darii gratiam tueretur, eam tamen solvisset, quantum scilicet, ne Scytharum sagittis socii infestarentur, satis erat. *Herodot. lib. 4.*

PESCENNIUM NIGRUM Imp. legimus voce adeò fuisse canora, ut in campo loquens per mille passus audiretur, ni obniteretur ventus. *Cælius, lib. 19. c. 12. A. L.*

CAROLUS quoq; MAGNUS voce virili & clara fuisse legitur, licet corporis formæ seu proceritati non respoderet. *Cranz. lib. 2. Saxon. 67.*

ERICO II. Danorum Regi vetustissimo, & admodum procero, vox tam sonora fuit, ut non solum à presentibus, sed etiam à remotissimis liquidò exaudiretur. *Saxo* lib. 12.

At Heroibus suam relinquamus laudem, & quæ Cantoribus conveniat vox, quæ minùs, dignoscatur.

In intermedijs inter imum sub imumq; spacijs est consistendum. Atq; ad vocem obrinendam nihil est utilius, quàm crebra mutatio, nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio. Solent inepti omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, & totius corporis contentione & canere & dicere: quod vitium in se, ubi peragrata Græcià & Asià rediit, mutatus *Cicero* emendavit.

Et ad vocis moderationem *Grachus* tantam scientiam & diligentiam adhibuit, ut servum Erycinum, literatum hominem & peritum, post se occulto loco haberet, qui concionanti inflaret eburneolà fistulà sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione revocaret.

In omni quippe voce est quiddam medium, sed suum cuiq; voci: gradatim ascendere & intendere vocem, utile & suave, & illud idem ad firmandum vocem salutare est. A principio clamare in cantu, agreste quiddam est. Est deinde quiddam contentionis extremum, quod tamen inferius est, quàm acutissimus clamor. Est item contra quiddam in remissione gravissimum, quo tanquam sonorum gradibus descenditur præcipuè ad finem cantus.

Hæc varietas, & hic per omnes sonos vocis cursus & se tuebitur, & concertui afferet suavitatem. Hæc siquidè summa causa est cantionis, & in ea prononciationis, ut vox sit animi interpret & nuncia. Sunt enim voces, ut nervi in fidibus, atq; ita sonant, ut à motu animi sunt pulsæ.

Ad *Cantum*, vel *Discantum* exprimendum vox parva & exilis requiritur, & magis puerum decet esse *ἰσχνόφωνον*, quàm *Chærephontem*. *Cælius*, lib. 13. c. 1. A. L. Ubiq; cum moderatione vox clara & sonora cantui conciliat venustatem, si Cantor naturà fuerit *λαμπρόφωνος*, h. e.

vocis sonantioris, qualis *Æschines Tragedus* celebratur, teste *Plutarcho*, in vitis decem Rhet.

In cantu *florido*, (de quo in Tomo IV.) qui Choralem cantum harmonia & consonantiis, ceu flosculis, eleganter exornat & efflorescere facit, agilis & flexibilis vocis velocitas suam omnino meretur laudē; quoties præcipuè sonos, notulis majoribus descriptos, cōvenit discernere, & hinc inde vagabundo vocis velocioris motu exprimere per fusas & semifusas, quas *Chromata*, id est, colores appellant veteres; Unde videtur Germanis assumpta dictio *Coloriren*.

Fictam & alienam ab homine assumere vocem & in oratione & in cantione magnū est dedecus, & naturæ violentum. *καρυγγίζεν* Græcis dicuntur, qui non loquuntur naturali modo, sed dilatato gutture effundunt immanem vocem: Quemadmodum & canunt nonnulli. Quod viriū *Demosthenes* objecit *Æschini*, quod non ex animo loquens vocem præter naturam intenderet. *Erasm.* in Adagiis.

Sunt, qui voces avium, pecorumq; & aliorum quorundam hominum sic imitantur atq; exprimunt, ut nisi videantur, discerni omnino non possint. *Augustinus*, lib. 4. de civ. Dei, cap. 23. *MAGNÆ* sex *Icaro* turbe *Comicus*, omnium animantium voces imitatus est, & ab iisdem nomen fabulis suis indidit: quemadmodum *ARISTOPHANES* *Ranarum* coaxatum, *Avium* voces, *Vesparum* bombos imitatus est. *Gyrald.*

In quendam vocis absonæ *Ausonius* sic ludit:

Latratus Catulorum, hinnitus fingis Equorum,

Caprigenumq; pecus, lanigerosq; greges

Balatu assimilas: Asinos quoq; rudere dicas,

Quamvis Arcadicum fingere turpe pecus.

Callorum cantus, & ovantes gutture corvos,

Et quicquid vocum bellua felis habet.

Omnia cum simules ita verè, ut ficta negentur;

Non potes humana vocis habere sonum.

Democritus tamen ostendit, Homines summis in rebus esse bestia-

rum discipulos, & inter alias oloris & luscinię, in cantu & voce fingenda, suaviter modulantium. *Plutarch.* de animantium comparatione.

Lectu dignus est *Ovidius* in Philomela, de proprietatibus avium. Et Musicę quidem ac Poęsi augurio est fausto *Luscini*a, quādo in ore *Stesichori* Poęta infantis cecinit. *Plinius* lib. 10. c. 29; atq; *Tisif*a, *Hesiodi* Filii, infantis ori infedisse dicitur. Luscinię, cęteris suaviores ac vocaliores, tradunt *Thrac*es circa *Orphei* sepulchrū nidificasse. *Pausan.* in *Bęoticis.* *Natal. Com.* Mythol. lib. 7. c. 14. *CHRYSIPPUS* Luscinię, in quibus elegantię studium natura expressit, non alendas putat, & eos, qui alunt, graviter increpat. *Plutarch.* in lib. de Republ. Nefandę itaque sunt & detestabiles *Heliogabali* epulę, quas inter alias delicias lusciniarum linguis instruxit. *Lamprid.*

Cęsares juvenes habuisse leguntur Luscinię, Gręco atq; Latino sermone dociles: pręterea meditantes in diem, & assiduę nova loquętes, longiore etiam contextu: *Plinius* lib. 10. c. 42. Unde apud Romanos olim Luscinię immenso precio vendebantur, ampliore etiam, quām olim Armigeri: *Plinius* lib. 10. c. 29. Sestertiis sex candidam, alioquin, quod est propę inusitatum, vęnisse scribit, quę *Agrippinę*, *Claudii Principis* conjugii, dono daretur. Quāquam meritō deridenda est *Laconis inepti stoliditas*, qui, cū aviculę corpulentiam voci non respondere, sed vulvis pennis exiguam carnem reperisset, Luscinię abjecit, verissimum tamen de ea pronunciavit: *Nil aliud, quām vox ęs Luscinię.*

Et certę, qui Luscinię dulcisonę varias voces, & cantus imitatione reddentem detrectaret, dum sæpe audisset ipsam, vel alter *Agessilaus* esset. *Plutarchus* in Apophth.

Valde & nimium, sub morbo etiam, & ad obitum usq;, Luscinię cantum amavit *ULADISLAUS JAGELLO*, Polonorum Rex: Is enim, cū nocte pręcedente, quę pręter temporis rationem frigida fuerat, in silvis Luscinię cantu sese de more oblectans, cęli intemperiem pertulisset, obiit febre correptus: *Cromerus* lib. 20.

Et cū Patavio, animi gratia, per *Oporinas* ferias Venetias pro-

fecti essemus, scribit *Zuingerus* sub annum salutis 1558. in parte urbis eminentissima & frequentissima, quam Rivum altum vocant, Turcus quidam mercator complures aviculas, quæ ob vocis suavitate in precio habentur, venales conspicatus, aliquot nummis aureis redemptas, eo solo nomine, ut earum libertati consuleret, spectantibus cunctis & applaudentibus manumisit. *Zuingerus* Theatr. volum. 14. lib. 1. f. 2905.

Ne autem longiùs digrediamur, sed ut vocis circumplexæ & moderatæ observationes, imitationésq; contrahamus & finiamus, operæ pretium est, colophonis loco hoc addere; videlicet in singulis affectibus, quorum pulsus tactumq; voces exprimunt, vivam accommodationem spectandam esse. In alio enim affectu aliud vocis genus requiritur tam canendo, quàm dicendo: qua de re *Thrasymachus* jam ante Aristotelem ἐν ἐλέοις quædam præcepisse videtur.

In miseratione igitur vox cantus erit flexibilis, plena, interrupta, flebilis, quæ vel lacrymas excutiat.

In iracundia textu vox contraria est, acuta, incitata, crebrò incidens.

In voluptatis cantu, tenerum, lene, effusum, hilaratum vocis optatur.

Dolor sine commiseratione grave quiddam & imo pressu ac sonc obductum requirit.

In blandiendo, faciendo, satisfaciendo, rogando levis vox & summissa est.

Atq; hæc de vocis moderatione in dictionum & affectuum cantu: ad quam exercendam *Medicina* continuanda est, ut à cœna post Solis occasum frictions & certorum spaciorem inambulationes teneantur. Recreandæ vocalæ causâ necesse est mihi ambulare, scribit

jam ætate gravis *Cicero* ad *Atticum*. *Quintilianus* huc adiungit unctiones, temperantiam Veneris & victus: ejusmodi diætam à *Nerone* observatam suprâ scripsimus.

CAPUT VIII.

*De Musicæ cognitione cum Ethica, Physica,
& Mathematica.*

T artes inter se cognitionis vinculo connexæ sunt omnes: Sic Musicam etiam certa analogia & ratione cognatam, & cum Naturali & Morali adeoq; Civili, nec non Mathematica Scientia conjunctam esse, certo est certius: Inde à Musico bonum physicum, bonum Ethicum, bonum Jusconsultum, bonum Politicum, bonum fortemq; Polemicum & Mathematicum non abhorre colligimus.

Nam *Plato* in 4. Politicorum *Justitia Universalis* definitionem, quod sit obedientia omnium virium erga Deum, declarat ipse ex similitudine de Harmonia. Ut enim in cantilenis voces præcipuæ sunt; *πάτη* Infima, id est, Bassus, *ή χορδή μουσική βαρύν φθόγγον ὀπίπε λῆσα*, Chorda Musica gravem sonum perficiens: *Μέση*, Media, id est, Tenor & Altus: *καὶ Νήτη, ἢ νεάτη*, seu prima vox, id est, Discantus. *Ita* anima facit tres partes, quarum Primam & Supremam, in qua est cognitio, ratiocinatio, judicium, & libertas voluntatis, nominat *ἡγεμονικόν*, cujus sedem in cerebro esse dicit, & confert cum *πάτη*. Quia ut hæc vox infima gravissima est, ita regit ceteras; ideoque, de *Platonis* sententia, judicium rationis certum est, hoc est, Lex Naturæ, seu potentia naturalis sunt veræ & immotæ. Secundam partem animæ, quam in corde collocat, *θυμικόν* nominat, quia cor ciet affectus, qui sunt tellites, ministri & executores rationis. Et hanc comparat ad *μέσην*, quia alias affectus obtemperant rationi, alias contumaciter repugnant. Infimam deniq; partem animæ nominat *τὸ ὀπίθυμητικόν*, quia continet operationes vegetativæ potentia, quarum sedes est in Epate. Hanc partem, cum longissimè ea absit à ratione, sicuti sitis & fames, minus guntur consilio, transfert ad *νήτην*, seu *νεάτην*, h. e. Supremam vocem. Sicut igitur in Musica, cum voces aptè & concinnè inter se con-

sonant,

sonant, suavis & dulcis harmonia efficitur: *Ita* cum inferiores vires, videlicet affectiones & appetitiones in cibo & potu & cæteris voluptatibus, obtemperant rationi, quæ tenet principatum, dulcissima est omnium virium in hominis natura inter se conformitas; quam concinnitatem, seu harmoniam virium inter sese postea *Plato* inquit primam justitiam & primam virtutem esse.

Porro Virtutis definitione asserta, quod sit consensus & Harmonia inferiorum virium cum recta ratione, quæ est Lex Naturæ, adeoq; cum ipso Deo: εἶδη ψυχῆς, seu, ut cum *Aristotele* loquamur, Potentias animæ, τὸ Ἰηθημητικόν, τὸ θυμοειδές, καὶ τὸ λογιστικόν, confert *Plato* ad tres Ordines in optimè constituta Repub. qui sunt τὸ χρηματιστικόν, τὸ Ἰπικερικόν, τὸ ἐγχευτικόν, & ostendit ἀναλογίαν inter se partium, qua fit, ut eadem ratione virum justum dicamus, sicuti totam civitatem. Etenim si parti, principatum tenenti, reliquæ inferiores se subjiciant & accommodent, & singulæ cum fide faciant officium proprium; effici statuit statum illum, consentaneum naturæ, tanquam sanitatem, & pulchritudinem, & optimum habitum totius animi: seu tanquam Harmoniam trium chordarum totius systematis Musici, νείτης, ὑπάτης, καὶ μέσης, & cæterarum, quæ his interjectæ sunt, in unum concentum conspirantium: Sin contrà fiat, discessione partium factâ, morbum illum existere, seu deformitatem, sive imbecillitatem animi, quæ vitium nominetur, veluti confusum & absorum quendam ululatum discrepantium sonorum.

Physica cognatam vim Musicæ prodit usus, qui in omni vita locum habet, ut mox demonstrabitur infra, nec modò in ludicris rebus ad remissionem & relaxationem animi, verùm etiam in seriis. Animus enim noster concentu & Harmonia mirificè delectatur: Eamq; ob causam *Plato* animam harmonicè à primo opifice creatam asserere non dubitavit. Quandoquidem simile suo simili oblectari solet. Rationem horum in numeros transfert *Plato*. Subest tamen occulti quid, hoc est, divini, quod aliquando corporea mole exuti perfectè cognoscemus.

Ad *Arithmetica* cum Musica, sacratissima arte, cognationem quod spectat, certum est Musicam subjici Arithmeticae. Numerus enim, sine complicatione cum alio consideratus, puram ponit Arithmeticam. At si fuerit complicatus cum alio subjecto, & servaverit considerationem Arithmeticam, ut considerari potest cum sono, & consurgit Musica, quæ subjicitur Arithmeticae, & considerat numerum sonorum. Non in scite Græci decentem carminis motum *εὐρυθμίαν* vocant. Numerus certè *amusus est*, quæ æquando operi Musico semper est adhibenda, & nihil est usquam, quod ultra citraq; numerorum præscriptum rectè geri possit. Unde intelligimus, Musicam quandam cognationem habere cum judiciis, in quibus si quid præter præscriptum fiat, æquè dissonant secum pariter, ac dissident omnia. *Themistoclem* propterea ajunt, cum ab eo Simonides Poëta iniquum judicium efflagitaret, his verbis elusisse hominis petulantiam: *Neq; tu Simonides, bonus Poëta esses, si præter numerum caneres: neq; ego bonus Princeps, si præter legem judicarem.*

Cum *Astronomia* quod commune, vel cognatum habeat Musica, munus ac officium, porrò attendatur. Ex cæteris profectò disciplinis Musica & Astronomia non parum conferunt pro recta appetitionum conformitate: Ratio est, quia duo sunt sensus, cum animo summo perè juncti, rectæ nostræ institutioni præsertim destinati, ad quos etiam præcipuè pertinet imitatio, Visus scilicet, & auditus. Visui conducit Astronomia, per quam cœlestia intuentes, ad eorum imitationem internas animi appetitiones rectè componimus: Propterea in Timæo dicit *Plato*, *homini tributos esse oculos, ut inspicienti regulatissimos cæli motus congruentem modum suis appetitionibus imponeret.* Musica respondet auditui: quæ ob rationes & proportionem, ex quibus constat, miram habet cum anima, rationis compote, antipathiam & sympathiam; ut unusquisq; in seipso manifestissimè experitur. Propterea ut visus & auditus germani sunt sensus, nostræ institutioni inservientes: ita duæ illæ disciplinæ, eis proportionem respondentem, germanæ à veteribus denominatæ fuerunt.

Constat inde, quàm salutare censeatur Symbolum illud *Pythagoræ*, dum dixit: *Qui congruenter animum à perturbationibus purgare studet, saltem adhibeat, cantuq; ad lyram utatur.* Sal sapientiam indicat, quæ cum prudentiæ recta ratione juncta, salutarem in appetitionibus consonantiam parit.

Astronomicam præterea cum Musica cognationem, Jano Doufa Filio, eruditè ad Lectorem de lib. rerum cœlestium scribente, repræsentat *Jopas*, qui apud *Virgilium*, principem Poëtarum, inter regias epulas errantem Lunam Solisq; labores ad citharam canit. Nec ob aliam causam *Orphei Chelyn* in sidera relatam ab antiquis arbitremur, quàm quòd Astrorum cognitione Musicis Poëticiq; modulis quàm maximè cognatam crederent. Nam & ipse Orpheus in Hymnis cœlum universum Apollinis Citharâ temperari testatur: Et *Pythagoræ*, dum incredibilem Harmoniæ cœlestis suavitatem sibi fingunt, *Sirenas* suas etiam illic evexerunt, quæ molem illam, tot siderum colucentibus oculis contextam, discordi quadam concordia, & acutorum cum gravibus temperatione modulantur: adeò ut etiam floribus Hymnos assignent iidem, quibus alii Soli, alii Lunæ, plausu quodam cœlestibus Camœnis respondente, accinant & gratulentur.

Hinc clarissimi quidam Mathematicorum, stellarum configurationes, & motus earum in Epicyclis, & longitudinum altitudinumq; differentias, Diatonicis, Harmonicis & Chromaticis rationibus accommodarunt. Hinc apud illos *Saturnus Dorio*, *Jupiter Phrygio*, *Mars Lydio*, *Mercurius Phthongo* movetur.

Adhæc Astrorum positus ad Orientem, vel Occidentem, gravissimis sonis; ubi ad cœli meditullium pervenere, acutissimis comparantur.

Sed & in Hymnis Deorum *Stropha* extimi cœli conversionem, *Antistropha* septem siderum contrarios motus, *Epodos* terræ quietem indicabat.

Et dierum ordo, ut quidam censent, de septem stellarum vocabu-

lis appellatus, ratione quadam Harmoniæ, quam *διατετακτων* nominant, cum cœlestibus illis anfractibus rotationibusq; congruente, distinguitur.

Atq; hæc sanè de Musices cognatione cum Ethica, Physica, Arithmetica & Astronomia, ex aliis retulisse, & obiter tantum attigisse sufficiat. Si cui libido esset philosophandi, illi amplissimus hic pateret campus, mihi sanè tantum otii non contigit, neq; adeo operæ-premium visum fuit.

CAPUT IX.

De Musica vi & efficacia, atq; usu παθητικῶν ad affectus cum placidè sedandos, tum rapidè excitandos.

Anta profectò est Musicæ *δύναμις & ἐνέργεια*, ut nec *Platonis* melle tinctà loquelà, neq; *Demosthenis* grãdiloquentiã satis queat prædicari. *Musica* enim perito instructa artificio, ebullientium instar fluctuum maris, Affectuum ac perturbationum vehemens & suscitatrix & domitrix est; quæ modò rationem adèd percellit, penetrat ac obnubilat, ut de sua sede deturbari videatur; modò effervescentes animi motus in placidum & tranquillum collocet portum. Meliorem hunc usum scitè commendat *Dion Chrys.* Orat. 32. ad Alexandrinos, Musicam inventam asserens *θεραπειας ἐνεκα τῶν ἀνθρώπων τῶν παθῶν, καὶ μάλιστα δὴ μεταστρέφει ψυχὰς ἀπηνῶς καὶ ἀγρίως διακειμένας*, propter medicinam humanorum affectuum, & potissimùm; ut in rectum possit reducere statum, mentes, sævitiã & feritã affectas. Et Musicã, ait *Plato*, elegantia & cœcinnitatis opificem, hominibus à Deo non deliciarũ causã, aut pruritus auriũ datã, sed cœcessã, ut animi periodos & harmonias turbulẽtas & erraticas in corpore, Musarũ & Gratiarũ penuriã, sepenumero

per insolentiam & improbitatem lascivientes, iterum revolvat decenter & reducat: ὅσα δὲ μὴ τε φίληκε Ζεὺς, ἀτύζονται ἑοῶν Πιερίδων αἰοντα: ut est apud *Pindarum*; Quæ non amavit Jupiter, hæc obstupescunt gravius, cum Pieridum audiunt vocem: siquidem efferantur fremantq; *Plutarchus* de Superstitione.

Ut enim, quando in corpore humano humor aliquis vel quantitate vel qualitate excellit, fit *δυστασις*, & ex *δυστασις* *τασις*: Ita quando in corde & arteriis spiritus, fit perturbatio & commotio.

Similitudinem videntur habere spiritus cum humoribus, nimirum, ut alii sint *Cholerici*, à quibus ira, indignatio, *ἄπληροκακία*; alii *Sanguinei*, qui gaudium, amorem, pudorem movent; alii *Pituitosi*, à quibus timor & segnitias; alii deniq; *Melancholici*, invidia, tristitia & similibus instrumenta. Sed hi affectus animi Musicâ suaviter leniuntur, quoniam inæqualia adæquantur. *Pythagoras* quoque censuit repentinos animi motus & mentis perturbationes nulla remagis, quàm vocum concentu emulceri. *Alex. ab Alex. lib. 2. c. 25. Seneca lib. 3. de Ira cap. 9.*

Sententiam hanc, & hic, & suprà de Modorum affectu assertam, viva exempla & historiae comprobant.

HOTHERUS, *Hodbrodi Suevorum Regis*, ab *Helgone Danorum Rege* cæsi, filius, Musicæ omnigena peritissimus, ad quoscunq; volebat motus, variis modorum generibus humanos impellebat animos; gaudio, mœstitiâ, miseratione, vel odio mortales afficere noverat. *Saxo lib. 3.*

Et fama est *EMPEDOCLEM AGRIGENTINUM* cantiuunculâ quadam furibundum adolescentem, nudoq; ferro hospitem impotentem suum, compressisse atq; sedasse. *Zwingerus* in theatro vitæ humanæ.

ACHILLES, *Chironis Centauri discipulus*, in *Iliade* accinens *Citharæ veterum res gestas*, furorem & indignationem, contra *Agamemnonem* conceptam, sopire videtur. *Ælianus lib. 14. de var. hist. & Athenæus lib. 14. c. 10.*

ISMENIAS, Choraules peritissimus, Antigenidis discipulus, teste Boëthio, multis ægritudine laborantibus omnes animi molestias absterfit.

CLINIAS, Philosophus Pythagoræus, si quando ad iracundiam se præcipitem ferri sensisset, mitigatus est animo, Musicâ & chordis. *Ælianus* lib. 14. de variis histor: & *Athenæus* lib. 14. c. 10. ex *Chameleonte*.

Et GILIMER Vandalorum Rex, obsessus in monte Papua à Belisario, Musicæ vim & solamen in miseris intellexit, quando præter panem ad famem sedandam, & præter Spongiam ad lacrymas abstergendas, etiam Citharam ad tristitiam pellendam petiit ab hoste. *Procop.* lib. 4. *Vandalix*, & *Cedrenus*. Et *Joach. Garcaus* D. in *Afyo*, h. est. in exegefi *Psal.* 90.

In quinto dogmatum Hippocratis & Platonis scripsit GALENUS verba *Posidonii Philosophi*. Damon, inquit, Milesius, cum ad Tibicinam accessisset, quæ Phrygiis modis adolescentes quosdam temulentos ad furorem usq; incenderat, jussit ad Doricas leges tonum demittere: quo illi demulsi quievêre.

Boëthius in præfatione Musicæ hoc tribuit Pythagoræ, quòd in centione modi Phrygii incitatum adolescentem, patriâ barbarum, vino temulentum, irâ furem, quum jam ædibus amicæ, quæ rivalem admiserat, ignem admovere tentaret, tibicinâ jussâ Spondæos succinere, ad sobriam mentem revocarit.

TIMOTHEUS, cum ad Alexandri mensam caneret Orthium modulum, Regem repente, velut insanum, statuit in pedes, coëgitq; in arma profilire: rursus remittente cantu, continuo & Regis remisit affectus. *Sabellicus* lib. 10. c. 8. ex *Plutarcho*.

ALEXANDER quoq; Antigenide tibicine aliquando carmen modulante Harmatium, usq; ad eò velut lymphatico impetu permotus est & exarsit, ut concussis armis propiciens, è mediis epulis manus propè accumbentibus injecerit; illectus bellico sono, verum ostendens illud Laonicum: *Urget enim ferrum scitè fidibus canere*, suffragiumq; adjiciens Spartiatis cantantibus:

In ferrum serpit, Citharam pulsare peritè.

Nec ita multò post molliori sono & mitiori Cithararum ictu ab armis ad epulas fuit revocatus; referente *Henrico Salmuth*, in lib. 1. de rebus memorab. *Gvidonis Pancirolli*, tit. de Musica ex Plut. Orat. 2. de Alexandri fortuna & virtute.

Nec rarò videmus, Heroës concentuum suavitate impetus suos intempestivos veluti fregisse. Allegari posset exemplum D. Lazari Suendii, nostri seculi excellentis & militaris herois, qui sæpenumero Turcarum impressiones magna cum laude tam suorum, quàm hostium fregit, quem scimus, & ipsemet vidi & audiui, inquit *Camerarius*, Musica Instrumenta mitiora ad refrenandos & demulcendos generosos impetus, intempestivè occurrentes, adhibere solitum fuisse. *Camer. Centur. 2. cap. 81.*

Quid quòd & Musicus modus picturæ, quæ dignoscenda exponitur, ritè adhibitus, oculos & animum contemplantis mirificè adficiat?

THEON, cum pinxisset virum armatum, qui excursionem ex urbe repentè faceret, & furore quodam correptus in hostes irrueret; non tamen prius exhibuit picturam, quàm Tibicinem juxta collocasset, quem jussit carmen Orthium canere, penetrans & clamorosum, quàm fieri posset maximè, & quod ad prælium animaret. Simul ac igitur auditum est carmen asperum & horrendum, atq; tubà quasi armatorum expeditionem sonante, picturam ostendit, & miles conspectus est, cum efficaciorē cogitationem de excurrente in animis hominum cantus excitaret. *Ælianus lib. 2. var. hist.*

Apud ERICUM II. cognomine BONUM, Daniæ Regem, Citharædus quidam de sua arte differere cœpit, suo cantu homines ad furorem, amentiamq; pertrahi posse jactitans. Rex novitate rei motus, specimen professionis edere jussit. Annuit ille: at ne qua nocendi hominibus ansa daretur, jussit prius omnis generis arma efferri, & certis in locis collocari custodes, qui cognito vesanorum strepitu irrumperent, creptamq; Citharam capiti illiderent, ne & ipsi in rabiem agerentur, reliquos à mutuis verberibus arcerent. Primò quidem inusitatæ se-

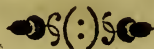
veritatis concentum edidit, quo auditores in mœrorem stuporemq; sunt everſi: Deinde adeo ſuavem & jucundam harmoniam, ut mutato animo gaudium etiam externis geſtibus, & motu totius corporis proderent: Tandem verò acrioribus modulis concitati, vociferari & tumultuari cœperunt. Cuſtodes irrumpunt, ut Regem cum aliis furentem contineant. Sed ille effractis atrii foribus arrepto enſe quatuor transfodit. Vix tandem pulvinarium mole, undiq; congeſtorum, obrutus, contineri potuit. Menti reſtitutus, Hieroſolymam expian-
dorum homicidiorum cauſa petens, Haraldo filio Regni procuratore relicto, in Cypro deſunctus eſt, atq; ibidem cum conjuge ſepultus, uti *Saxo* lib. 12. Daniæ teſtatur.

Ad hanc hiftoriam reſpicit citatio *Camerarii*; Sic enim adducit in Centur. I. c. 18. Lylius Gyraldus refert hiftoriam Danicam de Muſico, qui tanta modulandi vi excelluit, ut ſe audientes mente alienare, id eſt, modò lætos, modò triftes, imò furioſos efficere poſſe, gloriari ſolitus ſit: idq; eum in præſentia Regis præſtitiffe. Et addit, ſe propè patriam non ſemel apud Leonem X. ſpectaſſe. *Et in Cent. 2. c. 81.* Et noſtra ætate Inſtrumenta Muſica habemus, quæ ſimilem (nempe Timothei Mileſii modulis) vim habere cernimus; & in Danica hiftoria, nec non & in Cornelii Agrippæ libro legimus; Muſicum quendam tanta modulandi vi gloriari ſolitum, ut ſe audientes mente diceret ab alienare poſſe, cumq; id Regis Daniæ juffu facere cogeretur, adſtantium animos ſoni varietate flectere eſt aggreſſus. Itaq; inuſitatæ ſeveritatis concentu edito, quadam veluti mœſticia & ſtupore omnes complevit, ut extra ſe poſiti viderentur: Dein mutata modulorum ratione in plaufum, læticiamq; deſlexit, ut & corporis motu geſtarent: poſtremò acrioribus modis ad tantum amentię adſtantium animos concitavit, ut in furorem ac rabiem quandam præcipites traherentur. *Hæc Camer.* Quis non ſtupelcat ex tam varia vi Muſicæ, qua animum hominis in tantas perturbationes è rationis ſede præcipitari, & extra ſe rapi videmus?

Et cùm BACHUM Tyrrheni navicularii transvecturi, & Nymphis nutricibus reddituri, spe prædæ perdere voluissent, ipse hoc intelligēs, iussit comitibus, ut symphoniacè canerent. Quo cantu adeò oblectatos Tyrrhenos ferunt, ut saltare etiam ceperint, & animis lasciviendo sese in mare projecerint. *Olaus* lib. 15. cap. 29.

Huc referendum est illud de *Corybanteo furore*, in Cybeles Sacerdotibus, qui ita correpti fuerunt, dum ad Cymbalorum pulsum cantando & saltando sacra faciebant, ut & ipsi capita jactarent, & alios in similem agerent rabiem. Hinc dicti sunt *Corybantia ara*, & ipsi Sacerdotes Corybantes, vel à κορύπτειν, quod est caput jactare, vel à pupillis oculorum & genis, quas κόρυς Græci vocant: quòd isti Jovis custodes cogentur non tantùm excubare, sed etiam apertis oculis dormire. More enim leporum dormire, est κορυβαντιαν, & tantundem quod insanire, & κηκοδαμουςαν, malo agi genio. Alii volunt dictos à galero, quæ Græcis κόρυς dicitur, quòd galero quodam capita tecti, insaniendo luderent. A *Natali Comite* attingitur hic furor, lib. 9. *Mythol.* c. 5. de Rhea. Hujusce Deæ, inquit, famuli & Curetes, & Corybantes vocati sunt: nam cùm insaniam & beluinam quandam rabiem imitarentur, vocati sunt Corybantes, à jaciendis capitibus, insanorum more. *Et cap. 7. ejusdem lib. 9.* Hos, inquit, Curetas memorant spiritu afflatos Bacchico, & valdè tumultuosa armorum agitatione cum strepitu, fragore, cymbalis, tympanis, tibiis, vociferatione inter sacrificia uti solitos, ut præsentēs perterrefacerent, deæq; reverentia & metu adimplerent. Et *Plato* scribit, si illam tantùm modulationem acutè sentiunt, quæ ejus DEI est, à quo corripiuntur, & ad illam modulationis formam & gestus & sermonis copiam habent expeditissimam: Cæteros autem ritus contemnunt. *Camer.* op. suc. l. c. 81.

De Tarantulis & S. Viti morbo, sub capite, de virtute
Musicæ medicæ.

CAPUT X.

*De efficacia, ac usu Musicae πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν, ἢ στρα-
τευτικῶν, sive civili ac militari; cū in Repub. ad seditionem restringen-
dam, pacem alendam, libertatemq; recuperandam; tum ad
Martem, in castris accendendam.*

DIOGENES quidem CRNICUS cuidam jactanti Musicam peritiam respondit:

Γνώμεις γὰρ ἀνδρῶν εὔμη' οὐκ ἔστιν αἱ πόλεις,

εὔδ' οἰκῶν: ὅς ψάλμοισι καὶ περιέλισσασιν. *Laërt. lib. 6.*

At ignoravit, Psalmis & cantilenis optimas quasq; sententias Reipub. utiles mensurari, exprimi & inculcari posse.

ΤΡΥΤÆUS, Archimbroti F. Milesius aut Atheniensis, Spartanus tamen dictus, ab aliis etiam Mantinæus, Elegiographus & Tibicen, ætate penè par septem Sapientibus, Olymp. 35. Elego & Heroico carmine scripsit permulta de Repub. Lacedæmoniorum. *Suidas.*

Inter alias certè etiam hanc *μυθολογίαν*, ac fabulæ interpretati-
onem, dicuntur *Orpheus*, *Thracius* Theologus, & *Amphion* Thebanus,
silvas, saxa, feras cantu suo traxisse; quòd homines, in agris dispersos,
ad civilis vitæ cultum in cœtum & societatem publicam congregave-
rint, partim legibus, partim jucundâ modulatione.

Quid quòd Musicæ gravis suavitas, suavisq; gravitas non rarò O-
ratoris, vel Poëseos loquentis vice, cū in Repub. togata ac nonnihil
mota, tum in societate militari, sive castrensi perfuncta est?

Testatum faciunt historiarum monumenta, in pacificis Legationi-
bus, & ad seditiones sedandas, vel etiam in recuperandæ libertatis
stimulum adhibitam sæpe fuisse Musicam.

Complures ex Barbaris Legationes de pace concilianda, instru-
mentis Musicis instruunt, hostium animos emolliendi gratiâ.

THEOPOMPUS, libro historiarum quadragesimo sexto, Getæ, in-
quit, Citharas habentes, easq; pulsantes, legationes de conficienda
pace faciunt. *Athenæus lib. 14. c. 11.*

TERPANDER Lacedæmoniis aliquando inter se dissidentibus, ex Oraculo seditionem eorum cantus suavitate sedavit. Unde ab eo tempore Lacedæmonii, quoties Cantorum aliquem audirent, protinus exclamabant: *μετὰ λέσθειον ᾠδόν*: quod postea in Proverbium abiit de eis, qui secundas partes assequuntur. Gyrald. *ex Plut. de Musica.*

Et SOLOON, in concionem progressus, Elegiâ cecinit, & Athenienses ad recipiendam Salaminiem incitavit, Legemq; (quæ jubebat, ut qui de Salamine recuperanda mentionem facerent, morte multarentur) abrogare coëgit. *Polyenus, lib. 3. & Laërt. lib. 1.*

Unde liquidò patet, Musicam canendo in Rebus pub. & concionibus Oratorum partes explevisse, & dicendi persuadendiq; vim oratoriam suavitatis gravitatisq; motu ac efficacia superasse.

Ut porrò ad Musicæ usum, in Præliis, ceu efficacissimum, ita frequentissimum, digrediamur; constat in castris apud plerosq; Cantum & sonum Musicum, ejus suavitate peritè attemperata gravitate, vel etiam desides & ignavos ad arma animasse alacriter; fortes & magnanimos Heroës ad hostiles impetus inflammasse acriter, non sine victorioso pugnæ exitu.

Quamquam ACHIVI nullâ Musicâ in bellis utebantur, sed tantum conspiratu tacito nitebantur, referente *Homero*:

*Οἱ δ' ἀρ' ἴσαν σιγῇ μένεια πύθοντες ἀχαροί,
ἐν θυμῷ μεμαῶντες ἀλεξέμεναι ἀλλήλοισιν.*

Gellius Noctium Attic. lib. 1. cap. 1: pleriq; tamen populorum & nationum non nisi concentu sonoro castris educi voluerunt.

Ac licet SOLTMANNUS, de quo cap. 14. dicetur, præter omnes artes liberales & Musicam detestatus sit: Nihilominus ipsi *Turca*, alioquin instrumentis Musicis carentes, bellicis Tympanis, quorum usus apud eosdem & in nuptiis est, pertinaciter uti non desinunt.

Indi Cymbalorum & Tympanorum pulsû, & flagellis aërem & tympana verberantes, in hostem irruunt. *Alexand. lib. 4. cap. 2. ex Athen. lib. 4. cap. 11. & Suida.*

Ægyptiis proficiscendi hora significatur Sistro, *Alexand. lib. 3. c. 2.*
Persis proficiscendi hora significabatur cornu. *Idem ibidem.*

CYRUS Persarum Rex, ne hostium efferis clamoribus milites percussi trepidarent, Hymnum Polluci & Castori canere iussit. Quo contentū effecit, ne improvisa formidine caperentur. *Alexand. lib. 4. cap. 7.*

Galatis barbara Tuba horribili sono bellicum occinuit. *Alex. lib. 3. cap. 2.*

Lacedæmonii ad tiliarum modulos & rhythmum & moderatum pedis ingressum prælium committere moris fuit: ac primū quidem conferendarū manuum signum tibiā dari solebat. Proinde de omnibus quoq; victoriam reportarunt, Musica & modulorum concinnitate eos ducente. Nec enim ut aliæ gentes in præliis ineundis utebantur cornibus, aut lituis, sed tiliarum modulis, ut animi moderatiores redderentur: nihil magis ad victoriam conferre rati, quàm ne in primo statim congressu animi militum ferocirent, sed ad tibiæ cantum componerentur, & cum rhythmō æqualiter procedentes, integros fervarent ordines.

Spartæ in arce ad lavam Minervæ, Poliuchi sive Chalciaçi dictæ, Musarum ædem dicarunt, quòd Lacedæmonii in prælia exeunt, non ad Tubæ cantus, verū ad Tiliarum modos & Lyræ cantiunculas. *Pausanias* in Laconicis. *Thucyd.* *Polyb. lib. 4.* *Fab. lib. 1.* *Plutarchus* in Lycurgo.

PROCLE & TEMENUS Heraclidæ adversus Eurysthidas, Spartā tenentes, bellū gerebant. Heraclidæ rem divinam fecerunt Palladi, montium Hyberbacteria offerentes. Eurysthidæ repenti in eos irruere & manum conferere: At Heraclidę nihil turbari, sed Tibicines, ut omni studio præirent, jubere. Quibus præcedentibus, ac tibias inflantibus, armati ad cantū & numerū sequētes, irruptos ordines servabant, & hostes vincebāt. Experiētia eos docuit, Tibiā habere vim &

irritamentum in pugnīs. Quin & Oraculo, victores se fore didicere, simul ac cum tibicinibus bella gererent. Neq; pugna Leuctrica ad tibicines pertinens Oraculum confutat. In Leuctris enim non præeuntibus tibicinibus Lacones cum Thebanis pugnam inibant, quibus patrium erat, fistulatoriam artem exercere. Itaq; colligi manifestè ex Oraculo potuit, penes Thebanos victoriam futuram Lacedæmoniorum, qui sine Tibia pugnam capefferent. *Polyænus* lib. 2. Porro instructa Spartanorum acie cum adesset hostis, Rex simul capellam immolabat, indicebatq; ut omnes coronas sumerent, & ut tibicines canerent, jubebat, Castoris carmen, simul etiam ordiebantur classicum canere. Carmen Embaterium dicitur. Quæ res severam simul atq; horribilem edebat speciem numeris ad tibiã incedentium, neq; turbantium aciem, neq; animis fluctuantium, sed modestè & hilariter ad modos euntium in certamen. Neq; enim nimia percelli trepidatione probabile est ita comparatos, aut plus satis ferocire; sed animum fiducia & audacia suscipere stabilem, quasi Dei præsentis favore. *Plutarchus* in *Lycurgo*, & de *Musica*.

Cuidam autem Agesilaum roganti, *quam ob causam Spartane ad tibiæ cantum initurum prælium exercerentur?* Ut, cum ad numerum, inquit, incedunt, appareat, qui formidolosi sint, qui fortes. Nam Anapæstorum ictus strenuis addebat animum, meticulosis pallorem & tremorem incutiebat. Itaq; cum pes non responderet ad modulos tibiæ, prodebaturn ignavorum imbecillitas. *Plutarchus* in *Lacon. Apoph.* & *Aristot.* in *Problem.* referente *Gellio* lib. 1. c. 11.

Et GRÆCORUM mos fuit, duos concinere Pæanas, Marti quidem in hostibus congregiendis, Apollini mox bello absoluto. Illum priorem Enyaliū vocant. Dioscuris Palladem primam Enophon incinuisse nomen prodidit *Epicharmus*, ex quo præcinente tibia congregi cum hostibus Lacones orsi sunt. *Cal.* lib. 9. cap. 8. *Antiq. lect.* & *Alex.* lib. 4. cap. 2.

ATHENIENSES pæana canentes, & Hymnos Jovi, congregi cum

hostibus

hostibus solent: quod frequens etiam apud reliquos Græcos fuit. *Alex. ab Alex. lib. 4. c. 7.*

LTDI, cum ad bellum exeunt, cum Tibiis & Syringibus in acie instruuntur, ut asserit *Herodotus. Athen. lib. 12. cap. 4.* Sic HALTATES, Lydorum Rex, in bello contra Milesios, luxu barbarico, fistulatores & fidicines, quibus etiam fœminas tibicinas adhibuit. *Gell. lib. 1. c. 11. Noct. Att. ex Thucydide & Plut. de Musica.*

CRETENSES Citharâ, fidibus & tibiis utuntur in præliis, quibus instructas acies accendunt. *Alex. ab Alex. lib. 3. c. 2.*

In Romanis Legionibus educendi exercitus, & certaminis conferendi signum Tubarum & Cornuum concentum, & si quando silentio educendæ forent, tesseram fuisse accepimus. *In Prætoriis castris* Romanorum buccina semel, in Cōsularibus verò bis signum dabatur, qua pedites; Equites verò Lituò ad pugnam advocabantur. Eratq; mos militaris, ut, quoties movenda erant signa aut castra, & ad reliqua belli munia, soli Cornicines signum darent: Excubias verò somniq; & vigiliarum tempora buccina designarent: Si autem Legionēs ducendæ in hostes, & acie decernendum foret, aut receptui canendum, Cornua & Tubæ eodem concentu canerent. Si conciones advocarent, aut silentium indicerent, per Tibicinem indicebatur. *Alex. lib. 3. c. 2. & lib. 4. c. 7.*

Cæterum ad excitandos militum animos TTRRHENUS PISÆUS primus invenit Tubam æneam, cum antiquitus convocarentur incitarenturq; milites cornu bubulo. *Plinius.*

At usus Musicæ militaris ut contrahatur, colophonis loco nominatim producendi hîc sunt ex bellicis cantoribus insigniores & victoriosi.

TRITONEM fabulantur Concham à se inventam ad bellum adversus Gigantes attulisse, quam cum inflasset, & eâ inauditum sonum edidisset, Gigantes immanem aliquam belluam, ac formidabilem rati, se in fugam verterunt. Itaq; victoria facilis Diis cessit. *Natal. Com. Mytholog. lib. 8. c. 3.*

MISENUM ÆOLIDEN *Virgilius* celebrat:

————— *Quo non præstantior alter
Ære ciere viros, Martemq; accendere cantu.*

OLYMPUM *Heraclides* narrat pro singulis carminibus versus suos & Homeri numeris adornasse, eosq; cantasse in præliis. *Plutarchus* de Musica.

TIMOTHEUS MILESIUS tempore Philippi Macedonis, Alexandrum suis modulis excitabat, & ad res bellicas alacrius instruebat. *Suidas.*

HERODOTUM tubicinem Megarensē *Amaranthus Alexandrinus* scribit milites, cum, Demetrio Antigoni F. civitatem obsidente, Helepolim muris ob pondus non possent subducere, duabus simul inflatis tubis coëgisse, ut machinam promptè subducerent. *Athen.* lib. 10. c. 1.

TRITÆUS Elegiacus & Melicus Spartanos ad Martem adversus Messenios accendit. *Plutarchus* in Messenicis.

Eo deniq; præliō, quo VALDEMARUS Suenoni III. Danorum Regi & vitam & regnum eripuit, Valdemari exercitum tam crebri cervorum greges intervalasse produntur, ut complures se erectis militum hastis feriendos objicerent. Medias acies interequitabat Cantor, qui parricidialē Suenonis perfidiam (ut qui hospitii simulatione inter medias epulas Canutum interfecisset, Valdemarum pariter, nisi fuga elapsus esset, perditurus) famoso carmine prosequendo, Valdemari milites per summam vindictæ exhortationem ad bellum accenderet. *Saxo* lib. 14.

*Nunc porrò usus militaris historias Musicas excipiat Musices
Virtus Ethica.*

CAPUT XI.

De usu Musicæ & πιαμφινῶ in pompis & solennitatibus triumphalibus.

NEc parvæ Musicæ cedit dignitati, quod *Triumph* solennitates eâ olim solenni adhibitâ usu factas novimus celebriores, in cujus rei fidem hæc de *Triumphorum* pompâ ex *Pancirolo* adscribenda duximus, cuius narratio huic instituto non erit incômoda.

De *Triumph* igitur solennitate hæc scribit *Pancirollus*.

Die triumphali festum per totam agebatur urbem, templis omnibus apertis, & Nobilibus ita mensas instruentibus, ut de cibo & potu Militibus inde suppeteret. Senatus triumphanti obviam procedebat usq; ad portam Capenam, per quam ingrediebatur: postea in capitolium se conferebant. Sequebantur tubicines & buccinatores, Clasicum, ut in conflictu usurpant, occinentes. Postea ducebantur currus spoliis hostium devictorum onusti: Postea statua & simulacra urbium expugnarum, ipso etiam modo, quom hostibus conflictum erat, representato. Deinde sequebantur spolia omnium generis hostibus erepta.

Inde alii tubicines: quos ad sacra facienda, quinquaginta aut centum plus minus boves sequebantur, sertis ornati, & cornua inaurati &c. Pone sequebantur currus Regum & Ducum captivorum, & ipsi captivi. Tandem Triumphator aureo insidens curru instar turris fabricato, quatuor candidis vehebatur equis. Hic purpuream gerebat vestem, auro intertextam: dextera manum ramum è Lauro; sinistra sceptrum eburneum tenebat. Quaque versus suaviter canebant tibicines & citharædi, aureas in capite coronas gestantes, & purpura vestiti: quorû in numero quidam aurea ad talos usq; indutus veste, scurriles jocos & scommata in hostes conjiciendo, risum po-

pulo movebat, Et quæ alia adduntur. Si quis præmium aliquod obtinuerat, illud manu præ se ferebat, ni Triumphantis laudem pæana canendo, & multa simul ridicula immiscendo.

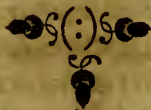
Postea omnibus aliis peractis, sub capitolio porticibus cœnabant, usq; dum advesperasceret. Tum enim tibiis & variis instrumentis Musicis Triumphantem domum comitabantur, atq; ita festivam illam solennitatem finiebant.

Ovantes verò olim non invehebantur curru, ut triumphantes, neq; laureati, nec tubis concinebatur (Oratio enim minor erat triumpho) sed pedibus ingrediebantur calceati, vel equo ingrediebatur, equitibus & amicis comitati, modulantibus multis tibiis. Nam qui citra vim, benevolentia, gratia & verbis confecissent rem, non Martialem illum & trucem ducebant triumphum. Modulatio tiliarum addita, quia tibia pacis sit insigne. Vid. Livium lib. 6. dec. 3. Plinium lib. 18. c. 20.

In triumpho clangor tubarum, in ovatione concentus tiliarum: ille Martis, hic Veneris est.

Erat & genus cantilena, καλλιμικρὸν dictum, quod partâ victoriâ canebatur victoribus, quos & honoris causa καλλιμικρὸν appellabant: ut Jo Pæan, aut Jo triumphæ. Tripudiantes autem cantilenam illam canebant. Athenæus lib. 14. Muretus lib. 3. var. lect. cap. 11.

Quem morem absq; dubio traxerunt à Judæis, ubi pompa triumphalis magnificè celebrabatur. Nam universus populus cum mulieribus, virginibus atq; pueris ex urbe effusus magna cū læticia, cum cantu, instrumentis musicis atq; tripudiis obviam procedebat, illorum laudes carminibus celebrabat, ut scribit Stuckius lib. 1. antiquit. conviv. cap. 21.

CAPUT XII.

De efficacia Musica ἠθικῇ πρὸς τὴν ἀρετὴν, ad mores honestos, contra feritatem componendos, & ad virtutem, utpote Humanitatem, Castitatem, Temperantiam &c. contra perturbationes & vitia conservandam.

Uemadmodum Musica sua vis & efficacia est πρὸς πάθη, ad vehementes rapidosq; affectus excitandos sedandosque: ita liberali & ingenuo usu Musica πρὸς ἠθῆν, ad morū virtutumq; honestatem conducit plurimum. Musica certè liberalis & ingenua optimorum morum est informatrix, & vitæ disciplina corrigens, & in melius mutans animorum ferocitatem; Altrix est pulcherrimarum virtutum & medicina, præservans animos adversus ægrotudines, ut nulla inficiantur turpitudine, sed omnem luxus ac libidinis fomitem respuant.

Quod attinet mores emolliendi, artificium Musicum scitè adumbratur Mythologiâ de Orpheo & Amphione, qui finguntur à Poëtis silvas, feras & saxa cantu & Citharâ movisse ac traxisse. Et quidem ORPHEUM tantâ canendi peritiâ excelluisse scribunt, ut flumina ad ejus cantum firmarentur, aves advolarent, feræ properarent, silvæ, & saxa, & venti, & omnium vel sensu carentium genera accurrerent. Sic enim *Venusinus Poëta* lib. I. Carminum:

*Aut in umbrōsis Heliconis oris,
Aut super Pindo, gelidove in Hamo,
Unde vocalem temerè insecuta*

Orphea sylvæ:

*Arte materna rapidos morantem
Fluminum cursus, celeresq; ventos,
Blandum & auritas fidibus canoris
Ducere sylvas.*

Et *Apollonius lib. 1. Argonaut.*

ΑΥΤΩΣ ΤΩΝ Υ' ΕΝΕΚΕΘΟΝ &c.

Hunc referunt duros lapides & flumina cantu

Detinuisse sua captos dulcedine vocis.

Sylvestres fagos inter consinia terra

Threicia, quæ nunc frondent, vestigia cantus

Illius esse ferunt : quas secum adduxerat Orpheus,

Vertice Pierio Citharæ dulcedine & artis.

De *Amphione* fabulantur ita: Jupiter tres filios ex *Antiopa* genuit, *Amphionem*, *Zetum*, & *Calaim*. Propterea maritus *Lynceus* *Thebanorum* Rex eam repudiavit. Pueri cum adolevissent,ulti repudium matris, *Lynceum* interemerunt, & *Dyrcem* ejus conjugem, pulsoq; *Cadmo* sene, *Thebas* possederunt; & *Amphion* *Cithara* lapides movisse dicitur, atq; ita muros *Thebanos* condidisse, ubi saxa in structuram sponte assilierunt, numeris *Musis* illecta, *Amphione* *Lyræ* suaviter pulsante.

Figmentis de Orpheo & Amphione hanc involverunt Poëta veritatem; Viros nempe bene dicendi & canendi peritos, in rudes adhuc mortales, rupium incolas, qui sine ullo morum delectu & sine legibus viverent, ferarumq; ritu per agros nullis conditis tectis vagarentur, incidisse, & tantum orationis & modulationis suavitate valuisse, ut ad mansuetius vitæ genus homines traduxerint, illos in unum locum convocarint, & ad obsequii civilis pellexerint disciplinam, civitates condere docuerint, legibusq; civitatum obtemperare, matrimonio- rum fœdera servare: quod fuit antiquorum Poëtarum & Musicorum munus creditum.

De utrisque *Horatius* in arte Poët.

Sylvestres homines sacer interpretusq; Deorum,

Cædibus & victu fixo deterruit Orpheus,

Dictus ob hoc lenire Tigres, rapidosq; Leones:

Dictus & Amphion, Thebanæ conditor urbis,

Saxa movere sono testudinis, & prece blanda,

*Ducere, quò vellet: fuit hæc sapientia quondam,
Publica privatis secernere, sacra profanis,
Concubitu prohibere vago, dare jura maritis,
Oppida moliri, leges incidere ligno.*

Sic Mythologia Ethica fingitur *Orpheus* placatis inferis, id est, animi perturbationibus, in lucem adducere conatus esse Eurydicen, quæ nihil aliud est, quàm Justitia & æquitas. At fuit ea rursus ad inferos retracta, ob nimium Orphei amorem: quia neque justitiæ quidem opus est, nimis esse cupidum: nec nimis cedendum est vel honestis cupiditatibus, quæ in gravissimas animi perturbationes inducunt, quas sola placari & sedari fas est ratione. *Natal. Comes Mythol. lib. 7. c. 14. & lib. 8. cap. 15.*

Rectè itaq; *Dion Chrysoft.* asserit, Musicam inventam esse propter medicinam humanorum affectuum, & potissimum, ut mentes, sævitiâ & feritate affectas, in rectum reducere possit statum: ut superius *cap. 11. ex Orat. 32. ad Alexandrinos* citatum.

Eandem ob causam *NUMA POMPILIUS* de Diis Deorumq; rebus versus composuit, iisque in sacris ludisq; publicis ritè cantatis, ferocissimam gentem ad humaniores mores transtulit. *Zuingerus Volum. 4. lib. 3. fol. 1141.*

Et verissimum illud fuisse affirmant, *APOLLINEM* certis quibusdam Citharædicis normis à se inventis vitam multis mortalibus produxisse, abstulisseq; feritatem. *Lud. Vives* de laudibus Philosophiæ.

Scribit quoq; *THEODERICUS*, Rex Gothorum, ad Boëthium, ut Citharædum mittat, qui dulci sono fera corda gentilium demulceat. *Theodericus Epistolarum lib. 2.*

ARCADES Musicam ex artibus solam discunt, & per omnem vitam exercent, nec id lasciviæ causâ, vel deliciarum; sed ut præter labores assiduos in colendis agris, vitæ durtiem atque asperitatem, & austiores mores, ex cœli tristitia quadam provenientes, hæc quasi dulcedine remolliant ac contemperent. Hujus rei argumentum ingens ex *Cynethensibus* est; quicùm instituta majorum, pervicaciùs aspernari cœpissent, in eam brevi feritatem abière, ut

in nulla Græciæ totius civitate scelera majora, aut crudelitatis exempla ederentur immitiora. *Calius* lib. 9. c. 9. *Antiq. Lect.* ex Athenæi lib. 14. c. 11. & *Polybio*. Et *Sabellicus* lib. 2. *Enneadis* 5.

Et hujus rei memorabile exemplum narrat *Bodinus* de *Repub.* Cynethensium Arcadiæ populorum; qui neglectis canendi legibus, Urbanitatem ac Humanitatem cum feritate commutarunt, & gravissimis Bellorum civilium fluctibus. tam diu jactati sunt, quoad Reipub. ac Civium interitus sequeretur (*Poly.* lib. 4.) Id quidem mirum omnibus visum est, quamobrem ex omnibus Arcadibus soli Cynethenses tam feroces ac barbari essent: quousq; *Polybius* omnium primus animadvertit, propter desertum Musicæ studium id illis accidisse: cum sanctissimis majorum legibus accuratè caveretur, ut omnes cives ad annum usq; trigessimum in ea studia diligenter incumberent. Quæ quidem ratione primi legum latores sapienter Arcadiæ populos feroces ac barbaros, ut qui montes accolunt, ad humaniorem & mitiorem vitæ cultum pertraxerunt. Idem propè judicandum relinquatur de Gallis, quos *Ælianus* (*in epi. ad Antiochum Mysopogona*) Imperator, is qui transfuga appellatur, barbaros ac feroces & libertatis studiosissimos appellat: qui nunc tamen nullis Europæ populis Humanitate cédunt: nulli magistratibus tractabiliiores, nulli principibus magis obsequentes, optimè certè sunt à natura, melius etiam à disciplina instituti: & maximas suavissimè canendi laudes, omnium finitimorum judicio, affecti dicuntur. *Bodinus* lib. 4. de *Repub.* lib. 2.

Hinc veteribus Græcis curæ fuit, ut in Musica institueretur Adolescentia: Cujus animos Musicà arbitrantur informandos & dirigendos ad decorum. *Plutarchus* de Musica.

Et gravi sanè consilio *Aristoteles* vult, Seniores juvenum concentibus interesse, tanquam censes & judices: ne effœminato aliquo molliq; rhythmo animi juventutis corrumpantur. Lib. 8. *Politic.*

Quantum item ad obsequii connubialis, & œconomicæ conversationis Humanitatem in rusticis, & austeris etiam uxoribus valeat Mu-

ficæ suavitas, factò demonstravit *Thomas Morus* Anglus, qui maritus maluit esse castus, quàm Sacerdos impurus. Virginem duxit admodum puellam, claro genere ortam, rudem adhuc, utpote ruri inter parentes ac sorores semper habitam, quò magis illi liceret illam ad suos mores fingere. Hanc & literis instituendam curavit, & omni Musices genere doctam reddidit, planèq; talem penè finxerat, qua cum lubuisset universam ætatem exigere, ni mors præmatura enixam liberos aliquot è medio sustulisset. Paucis mensibus à funere uxoris viduam duxit, magis curandæ familiæ, quàm voluptati, quippe nec bellam admodum, nec puellam, ut ipse joculari solebat, sed acrem ac vigilantem matrem familias. Vix ullus maritus tantum obsequii impetravit imperio atq; severitate, quantum hic blanditiis jocisq;: Effecit etiam ut mulier jam ad senium vergens, ad hoc etiam animi minimè mollis, postremò ad rem attentissima, Citharâ, Testudine, Monochordo, Tibiisq; canere disceret, & in hisce rebus quotidie præscriptum operæ pensum exigenti marito redderet. *Erasmus* in ejus vita.

Hinc non nisi qui barbaræ feritati sunt innutriti, & alieni ab omni humanitate, cum morum cultu civiliori Musicam quoq; suavitatem oderunt, & detestati sunt. *SOLTMANNUS*, Turcarum Imperator, cum à Rege Francisco I. Gallorum peritissimos in omni genere Musicæ artifices dono accepisset, illis primò summoperè delectatus fuit; Mox cum Constantinopoli summo studio populum ad audiendum concurrere, & earum artium disciplinam affectare cerneret, veritus ne animi effœminarentur, Instrumentis omnibus contractis & igni absumtis, Musicos ipsos Gallo remisit. Cavet enim perfidus Mahometus omnia ea, quæ animos excitare & mollire possent; Vinum, Musicam, Artes deniq; omnes Liberales.

In usu autem hoc Musices morali, cautè attendere decet modestos Musicos, ne de se illud cum opprobrio dici audiant: *Turpe est Doctori, cum culpa redarguit ipsum.* *DIOGENES* itaq; *CYNICUS* Musicos in jus vocabat, quòd cum Lyræ chordas congruè aptarent, animi mores inconcinnos haberent. *Laërt.* lib. 6.

Præterea ut morum conformatrix; sic quoq; Virtutum altrix, & expultrix vitiorum efficacissima est *Musica Liberalis*, & præcipuè ad *Castimonia* atque *Temperantia* honestatem conservandam vim confert & efficaciam eximiam.

CLYTAMNESTRÆ *puclitia* non prius ab Ægitho expugnari & corrumpi potuit, quàm Demodocum, Poëtam & Musicum Citharædum, qui castum amorem in illius animo fovebat, è medio sustulisset. Hunc enim Musicum Agamemnon, ad bellum Trojanum iturus, domi reliquerat custodem, ut Clytamnestræ conjugalem probitatem per muliebrium virtutum laudes; concentus sui Musici hortamento accenderet, & conservaret illibatam. Testis *Homerus Odyss. 3:*

ὁ δ' ἔυκηλῶ μυχῶ ἄργεῖ ἰσποβοτόιο Ἔς.

*Ille verò (Ægithus) desidiosus in secessu Argi equos pascentis,
Crebro Agamemnoniam uxorem demulcebat verbis.*

Et illa quidem primò abnuebat facinus indignum.

Diva Clytamnestra; mente enim utebatur bona.

*Præterea enim aderat Præcentor vir, cui plurimum mandarat
Atrides ad Trojam proficiscens servare uxorem.*

Sed cum jam ipsum satum Decrum irretivit perire,

Tum verò ipsum Poëtam ductum ad insulam desertam,

Dereliquit avibus lacerationem & rapinam fieri.

Ipsam verò volens volentem duxit suam domum.

Tanta erat vis Musicæ in *Castitate* tuenda.

Eandem quoq; ob causam PHEMIUS, Demodoci frater, ab Ulyse Penelopæ uxori custos datus esse fingitur, qui (ut in 1. *Odyss.*) βία τοῖς μνηστῆσιν αἶδει coactus apud procos canebat, non turpes fabulas, sed miserabilem Græcorum reditum à Troja. Coactus autem canebat αἶδει φῶς μνηστῆσιν ἀνάγκη; quia non ut procos oblectaret, sed ut Penelopem custodiret in Ithaca, ab Ulyse relictus erat. *Eustath. in 3. Odyss. & Suidas.*

CASSIODORO autem Dorius modus *Prudentiæ largitor* est, & *Castitatis effector*. *Athenæus* lib. 14. c. 6.

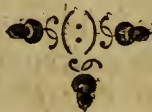
Porrò omnes antiqui & moribus & legibus constituerunt, ut Deorum immortalium Hymni in conviviiis canerentur ad *Temperantiam*, honestatemq; retinendam. Nam cum Cantilenæ concinnæ essent, Deorumq; accederet metus, uniuscujusq; mores facillè componi posse videbantur. *Athenæus* lib. 14. c. 11.

Quin & ob hanc causam *ad cœnas & convivia* Priscorum solebat *introducitur Musica*, quòd elidere vim fervidiorem vini valeat, ut alicubi refert *Aristoxenus*. Ille enim induci Musicam dixit: quia cum vinum de statu deicere soleat illorum, qui eo sunt largè usi, corpora & mentes: Musica modico suo temperamento & competenti, ad diversum statum revocat ea & mollit. *Plutarch.* de Musica.

Quid quòd & illis, qui *ebrietate & crapula inducti* aliquid mali perpetrabant, tibias & concentum accommodarunt, ut ingenia his modis irrigata honestiores maturescendo mores acquirerent. *Ex Diotogene Pythagoræo*, lib. de Sanctitate.

Et quàm accommoda fuerit temulentia sedandæ Lex Dorica, cum historia de adolescente amante & amente, sub usu Musicæ *παιδιαν* ex *Hippocr.* *Plut.* & *Boethio* ostendit, tum Philosophorum testimonio confirmat & comprobatur *Scaliger*.

Etiam *Fortitudinis* cotem esse Musicam, ejusdem cum usus *militaris*, tum reficiendi virtus suis capitibus demonstrat.

CAPUT XIII.

De virtute Musica ἰατρικῆ ἢ θεραπευτικῆ, sive Medica & sanatrice, ad pellendos corporis morbos.

Uemadmodum animi ægritudinem Musicæ vi cùm excitari, tum sedari ostensum est, *in capite XI.* de efficacia *παθολικῆ*: Sic certò est compertum, *Musica corporis morbos leniri & curari.* Constat enim invicem animam & corpus compati, *Aristotele* teste de Anima, & passiones mutuò sustinere, titillationes itidem & oblectamenta invicem sibi communicare. Et annotant Veteres, à Musica, interventu animæ, sic curari corpus, ut, interventu corporis, curatur medicamentis anima. *Bodinus* lib. 3. *Dæmonom.* c. 6. Cui rei fidem conciliant testimonia, historiæ & exempla, quibus confirmatur Musica medela, non tantùm in genere variorum, sed etiam nominibus definitorum morborum; quales sunt *Pestis, Ischias, Phrenesis, Insania, Morsus viperarum, Phalangii &c.* Magna certè est cum harmonia consensus Naturæ; (*Boëth.* lib. 1. de Musica) quæ malè affecta remedium & mitigationem in Musicis Instrumentis invenit.

Naturalem Musices vim *Strabo & Quintilianus* non ignoravit, qui censet eam mederi corporis morbis. *lib. 1. c. 16. Instit. Orat.* Sed & *Democritus* scripsit, plurimos morbos Tibiarum concentu mitigari, aut etiam pelli. *Aul. Gell.* lib. 4. c. 13.

A TERPANDRO Lesbii & Jones à plerisq; morbis liberati fuerunt cantus dulcedine. Floruit Olympiade 35.

Etenim quàm & Charites, & læticia, & Musæ, & bona valetudo affines sint, teste *Scaligero*, ex Oraculi consilio colligi potest, quod ARGIVÆ TELESILLÆ datum ait *Plutarchus*: Ea summo loco nata, fuit affecta morbo; qui cùm Medicorum ope major esset, à Diis auxilium petiit coacta. Responsum est, ita demum sanitatem restitutum iri, si Musas coleret; ad quas cùm frequenti opera animum appulisset, sta-

tim convaluisse scribitur. Præter valetudinem quòd robur etiam consecuta sit, legatur sub efficacia & usu Musices bellico *Scaliger lib. 1. Poët. c. 2.*

CTBELEN, fistulæ Cymbali & Tympani inventricem, pecorum & puerorum morbis lenimenta excogitasse scribunt. Quibus cum multi curarentur pueri, eam *Magnam matrem* nominarunt. *Diod. lib. 4.*

THALETEM Cretensem, sorte quadam à Pythio editâ, adiisse Lacedæmonios, eosq; Pestilentia ope Musicæ liberasse, tradit Pratinas. *Plutarch. de Musica.*

Sic HOMERUS Iuem, quæ in Græcorum castris grassabatur, Musicâ fuisse refert curatam. Verba ejus sunt *Iliad. α.*

οἱ δὲ πάνημέριοι μολπήθεὸν ἰλάσκοντο, Ἔς.

*Magnum perpetuò Numen cantu celebrabat
Carmen Achivorum soboles scitum modulando,
Phæbum cantabat, quo aures illi exhilarata.*

Unde & Pæanas dictos esse, docebit caput de Nominibus Canticorum specialibus.

Ischiadicos & Coxendicum dolore laborantes Bœotiorum plures ISMENIAS Thebanus, Antigenidæ discipulus, Tibiæ cantu, bonæ valetudini restituisse narratur. Tantus Hominis Naturæ cum Harmonia consensus est, *Boëth. lib. 1. de Musica.* Et *Theophrastus, lib. de afflitione Numinis, Ischiadicos* scribit sanos fieri, si more Phrygio harmoniam aliquis indigena illis accinerit. *Athen. lib. 14. c. 10.*

ALBERTUS, Ernesti F. Baviaræ Dux, *Podagra* sub Imperio FridERICI Imperatoris laborans, sepositis curis cæteris, sectatus Musicam, assiduis cantibus ac sonis animum oblectavit. *Æn. Sylv. cap. 14. Europæ.*

A *vipera morsis* auxilio esse Tibicinem, modulatè canentem, putavit *Macrobius.* Nec non *Theophrastus Erepsius* memoriæ prodidit, quarundam viperarum morsibus cantus tibiæ aut fidicinum, atq;

alia Organa artis Musicæ, modulatè adhibita, aptissimè mederi. *Alexand. ab Alexandro* lib. 2. c. 17. Et *Calius* lib. 6. c. 13.

Phreneticos mente imminuta & valetudine animi affectos, nulla re magis, quàm Symphonia & vocum concentu. respiscere, & sanitati restitui, censuit *Asclepiades Medicus*, ibidem.

Fama est *EMPEDOCLEM* Agrigentinum cantiuacula quadam, furibundum, nudoq; ferro hospitem impetentem suum, compressisse atq; sedasse.

Hic *S. Viti morbum* ejusq; curam recensere operæ precium duxi haud pœnitendum, Nempe Insania quædam ex sanguine ortum suum trahens, Germaniã olim, *Evangelij* luce propemodũ interstinctã, frequens invalit & occupavit; quem morbũ à *S. Vito* immisũ, superstitiosa plebs credebatur. Ea bellico tympano & fistula bellica non tam curabatur, quàm magis efferebatur; sic ut miseri homines eo correpti supra naturales vires & saltando & exiliendo per aliquot dies absq; intermissione viros etiam fortissimos defatigarent: & quamvis viribus lassii conciderent, linteis tamen in subline excenterentur, quòd quies ipsa periculosa esset, nec prius hic furor cessaret, quàm partim labore confumeretur, partim sudore exhauriretur morbi materia. *Zuing.* Idem refert *Camerarius* centur. 2. oper: succis. c. 81.

Quid obsecro iis apud nos, & inferiori Germaniã olim, & non ita pridem illud accidit, qui furore quodam, quod genus vulgus *morbum Sancti Viti*, vel *Modesti* appellat, nostra vernacula lingua *Beits Dans* vocamus, exagitantur? Eos enim, ut *Bodinus* in methodo hist. quoq; observavit, ad lasciviam & inconditam saltationem furor impellit, quam Musica Lyra imitantur, deinde numeris ac modis gravioribus utantur: idq; sensim faciunt, quousq; modi ac numeri gravitate planè conquiescant. *In sua Dæmonia* lib. 2. c. 4. dicit, non magis expeditam ejus curandi rationem esse, quàm ut sedatè graviterq; cogantur saltare.

Et alibi sic *Bodinus* refert: Quos ad septentrionem furor invadit, hi assiduè aut rident, aut saltant: qui morbus *D. Viti* appellatur à Ger-

manis. Curatur autem fidibus & cantu primùm incitato, deinde sedato: sive abalienatos sensus Musica revocat: sive morbos corporis contentus sedata mente curat: sive mali Genii, qui furiosos sæpissimè cruciant, divina Harmonia fugantur. *lib. 5. de Repub. cap. 1.*

Horum amentium hominum Anno CIO CCC LXXIII. magnam multitudinem venisse ex finibus Rheni & Mosæ in Flandriam, gregatim choreas ducentes, ac continenter saltantes & cantantes, haud secus ac furiis quibusdam exagitarentur, scribit *Ludovicus Maleanus* in *Annal. Flandr. lib. 14.* existimatq; talia rudibus accidisse mortalibus in tenebricosissima illa ætate, propterea quòd à pueritia in lege Dei non instituerentur. Circa id ipsum tempus ex Aquisgrano, in Hanoniam, atq; inde in Franciam venisse mirabilem sectam tam virorù, quàm mulierum, præter omnem verecundiam chorizantium, scribit *Petrus Præmonstratensis.* Hi videbantur sibi in sanguinis flumine saltare, quamvis astantes nihil tale viderent. Monstratur sanè adhuc sacellum in monte prope Ravensburgum, urbem Sueviæ, in quo arx egregia ædificata est, qui mons à Vito hodierno die nominatur, quòd singulis annis, non ita pridem, turba tripudiantium, quasi Divo illo sacra celebrarent, & ejus ope sani fierent, eò saltando recurrere solita esset. Sed cum aditu prohiberentur, & sacellum illud in alios usus destinaretur, iste concursus hæcenus cessavit. *Hæc ex Camerario, de Viti 8. morbo.*

Congrua est hæc *de Tarantula* ex genere Phalangii narratio, cui multi docti Scriptores fidem faciunt. Nam apud Campanos & Neapolitanos Phalangio percussos, quod vulgò Tarantulam dicunt, nullo alio remedio sanari compertum est, quàm si protinus Tibicen varios concinat modos.

Est autem *Tarantula*, aranei species, sic dicta, quòd in Tarentino agro copiosa in terræ cavernis reperiatur, & per æstatem messorum ex improvise impetat, ut ocreati metere cogantur. De *Tarantula* & Tarentatis *Philippus Camerarius Centur. 2. medit. hist. cap. 81.*

hæc refert: Generosus & nobilis quidam Neapolitani Regni vir, cum mensum unum atq; alterum unâ essemus, mihi multa memoratu digna narravit. Inter reliquos sermones aliquando etiam de venenatissimo animalculo, ex insectorum genere, quod ab Italis Tarantula vocatur, mentio incidit, idcoq; quæ sibi comperta essent, recensuit. Ajebat is, insectum illud miris modis insensum esse agricolis, cum vel in arando, vel messis tempore in colligendis fructibus occupati ruri esse solent, eosq; incautos morsu suo letali vulnere ledere, ita ut contra ejus virulentos ictus nulla remedia satis efficacia hætenus excogitari potuerint. Ob hanc rem, ajebat, eo tempore rusticos plerumq; ocreatos in agris conspici, ut hoc munimento laboribus tutius vacare possint. Læsos autem vel ictos à Tarantula, mox veluti veterno correptos prociadere, neq; excitari posse, nisi peculiari Instrumento Musico, ad ictum mirâ Naturæ solertia veluti destinato, cujus sono Tarentatos (ita enim eos vocari ajebat) excitatos resurgere, & perpetuo motu, saltando veneni vim eos digerere solere: rarissimè autem, & non nisi robustiores, pristinas vires & valetudinem integram recuperare: Imbecilliores verò vel mente captos, vel ineptos ad labores, tristes & stupidos reliquum tempus vitæ suæ absq; spe pristina valetudinis recuperanda consumere. Hæc Camerarius testimonio Nobilis Neapolitani.

Et Simon Majolus colloquio 5. adducit mirabilem de aranea Appula prægrandi historiam; Illa si quem læserit, pestifer quidem est morsus, at Musices concentu sanatur. Petr. Hisp. silv. p. 3. c. 12. Addit idem Majolus ex Alexandri ab Alexandro genialibus: Huic morsui medetur quælibet Musica, sive tibia sit, sive Lyra, aut quodlibet Instrumentum. Læsus enim cum jam audit Musicæ sonitum, se dat in choream, qua tam diu exercendus est, ut delassetur; ut veneni vis dissipetur, qua nondum dissipata, adhuc subest mortis periculum: ideoque perseverandum illi est, donec dissipetur vis illa: nam & aliquândo contingit, læsum hominẽ delassasse plures sibi succedentes Musicos. Vis enim illa veneni sensus obtupefacit, & persæpe etiam mortem inducit: quin si evadat mortem insensatus redditus, tota vita perseverat,

nisi Musica, ut dictum est, ac chorea sibi medeatur. Hæc *Majolus* citat.

Ex Veteribus *Julius Solinus*, citante etiam *Camerario*, Phalangium, inquit, aranei genus est: si nisum quæras, nulla vis est; si potestatem, ictum hominem veneno interficit.

Ex Recentioribus autem *Joan. Porta* ita scribit *Mag. Naturali* lib. 2. c. 21: Est Phalangii genus quoddam, quod à Tarento in Apuliæ partibus Tarantula dicitur; Universa enim Regio sic eis laborat, ut pauci sint, qui evadant; Eorū morsus acerbior est, quàm Vespæ ictus, & homines, qui ab eis icuntur, diversis affliantur casibus: multi enim perpetuò canunt, illacrymant, delirant: Sed omnes ferè saltant. Messores enim, dum operi incumbunt, ignariq; doli, sæpe acriter percutiuntur, Musicisq; adhibitis modulis, animùm delinientibus, perculcentur, eisq; in sanitatem restituntur. In quibusdam cavernulis vitam degunt, easq; in segetibus condunt.

Sed operæ præcium est hic verba *Alexand. de Alex.* ascribere, qui in ejus rei descriptione prolixior est. *Tarantula*, inquit, *aranei* genus est, dirum animal, tactu pestilens, etiam si casu spectes, vilem & sine noxa putabis. Et sanè reliquo anni tempore minimè perniciofa, aut exitialis, vix aliquid nervorum aut virium ad nocendū habet. Cum autem estu anni flarantissimo, assiduo sole Apuliæ campos (ubi peculiare hoc malum existit) orreri certum est, tum maxime seu afflatu noxio, seu estu accensa, morsu violento pestiferam perniciem affert, cui tanto malo vis est, ut quemcunq; mortu percussit; nisi celeri remedio succurratur, aut stupor exitialis primo, deinde certa nex subsequatur, necesse est, aut si qui fortè vita damnata evaserint, veluti ab alienati mente, & semivivi, continuo stupore & hebeti sensu oculorum auriumq; affecti, vitam miserabilem ægerrimè ducant. Huic pesti tam resenti malo, quantum caeteri humana diligentia voluit, unum hoc salubri remedio esse compertum est, si protinus Tibicen aut Citharista varios concinat nodos: tunc enim morbo ejusmodi percussus, qui moribundus & sermonis & colorum sensus amiserat, quicq; nec ingredi nec sari, neq; aliquo sensu frui vacerat, mox ubi tibiam aut citharam admotam propius audit, illo miti sono &

concentu captus & demulsus, veluti è gravi somno excitus, oculos attollit parumper, mox se in pedes erigit, ac sese recipiens paulatim pro modulo & pulsu sonorum, servata psallendi lege, ingreditur, tunc enim ingravescente sono, quasi permulsis animis & confirmatis exultabundus, maximo nisu atq; impetu in saltus gestusq; indecoros, neq; à pulsu Cithara dissonos erumpit, ita ut etiam rudes & ignari, psallendi modos docti, in ludo videantur.

Ubi pergens recensere & hæc addit:

Cum per Apulia campos ferventissimos, ubi hoc malum peculiare existit, sub cane iter faceremus, inquit, undiq; oppida & vici tympanis, fistulis aut tibiis circumsonabant. Cujus rei causam quærentibus nobis relatum est, Tarrantula morbo affectos undiq; per oppida curari. Cumq; ejus rei gratia in pagum quendam diverteremus, invenimus adolescentem, morbo ejusmodi affectum, qui velut repentino furore ictus, & mente ab alienatus, corporis motu non indecorè, & manuum pedumq; gestibus ad tympanum psallebat non inconcinnter; utq; vehementius modos acciperet, quasi illo pulsu demulceri animus, & leniri dolor videretur; sensim & placidè aures tympano admovevere, mox caput manus & pedes crebro motu concutere, & demum in saltum se attollere videbamus. Quæ res cum ludo & risu prorsus digna visa foret, interrimis, qui tympanum pulsabat, sonitu parumper intermisso, pausam fecit. Atq; illum morbo affectum, ubi præcentio illa quieverit, velut attonitum, stupentiq; similem, repente animo linqui, & omni sensu destitui cernimus. Rursus resumpto tympano, ubi primùm modulos audivit, pristinas illum vires resumere, & acrius in choreas insurgere spectabamus. Creditum est, quod à vero non abhorret, vim illam veneni, virulento morsu & sanie conceptam, Harmonia & vocum concentu per totum corpus diffundi, atq; inde fato nescio quo dilabi & exinaniri. Ideo illos, qui morbo ejusmodi laborarunt, si quid reliquiarum residuum fuit, quod penitus curatum non sit, si quando sono extrinsecus, vel concentu illorum aures affici contigerit, veluti mente consternatos toto animo & corpore concuti, ac manibus pedibusq; gestire comperitum est, donec vis illa tabifica penitus extincta fuerit. Alexand. ab Alexandro Geniol. dierum lib. 2. c. 17.

Atq; hisce histõriis virtutem Musices medicam commo-
strasse satis sit.

CAPUT XIV.

*De usu Musica Philosophico, sive Scholastico, πρὸς πάνδευσιν
& ἀνάστασιν, institutioni discipulorum, & refectioni doctiorum,
atq; occupatorum, conducente.*

ET Philosophorum Scholæ, & ingenuis negociis occupatorum ædes, Musices exercitium coluerunt frequentissimè: Cujus suavitate cum discipulorum memoria illecta, doctrinarum primordia avidè imbiberet, & firmiter conservaret; tum doctiorum graviorumq; virorum ingenia, studiis & occupationibus defatigata, honesti otii feriis & quiete rebus feriis aliquantum interpositâ, vires alacriter recolligerent, & oblectata ad severiora excitarentur studia.

Græci adolescentes, Musicæ & Poëticæ potius vacabant, in quibus excellere pulchrum putabant. Et tametsi *canendi ad tibiã ars* libero homine indigna prius visa foret, ad eamq; sola mancipia admitterentur: ævo mox succedente tanti fuit honoris, ut ad illam nisi liber & ingenuus admitteretur nemo. *Alex. lib. 2. gen. dier.*

ARISTOTELES Musicam inter ingenua exercitia connumerans, vult omnes cives suæ Reipub. in eã institui, & exerceri, dum juvenes sunt. *lib. 8. Polit.* Id quod *Pythagoras* quoq; censuit; cujus discipuli tanti fecere Musicam, ut summo mane excitarentur ad Lyram, & quietem capturi sono invitarentur. *Alex. ab Alex. lib. 2. c. 25.* Et multum studii Musicæ impendisse *Pythagoram Samium*, superior annotatio exhibuit.

Videtur omnino Græcorum sapientia per Musica Theoremata præcipuè tradita fuisse. Apollinem idcirco omnium Deorum, Orpheumque omnium virorum Musicæ peritissimos ac sapientissimos existimarunt, omnesq; eos, qui hac ipsa arte uterentur, Sophistas appellarunt. *Athen. lib. 14. c. 13.*

Cretenses jusserunt Libertorum filios cum quodam concentu & melodia *primùm* Leges perdiscere, ut ex Musica voluptatem caperent, & facilius eas memoria complecterentur, ne si quid contra Leges

admi-

admississent, per ignorantiam se id fecisse possent defendere. *Secundum*, quod eis discendum proponebant, erant Hymni, in Deorum honorem facti. *Tertium* fortium virorum Encomia. *Ælian.* de var. histor. lib. 2. & *Athenæus* lib. 14. c. 11. Rectius sanè Cretenses judicant, quàm *Diogenes Cynicus*, qui cuidam, Musices peritiam commendanti, crassè respondit:

Γνώμῃς γὰρ ἀνδρῶν εὔμῃ οὐκ ἔστι πόλεις,
 εὔδ' οὐκ ἔστι ψάλμοισι καὶ τερελισμοισιν.

Laërtius lib. 6. Ignoravit Psalmis & cantilenis optimas quasq; sententias, Reipub. & Oeconomiaè utiles, & virtutum in viris præclaris specimina, mensurari, exprimi & inculcari posse.

Sic *LACONES* institutionis gratia affectabant Cantilenarum & Carminum elegantiam, quibus inerat aculeus, qui excitaret animos, spiritusq; motu occulto quasi æstro percelleret, & summa alacritate inflammaret. Dictio nuda erat & virilis; neq; argumentum habebat aliud, quàm elogia eorum; qui generosè vixissent, & pro Sparta occubuissent, quos immortalitati commendabant, & probra ignavorum; quòd acerbam atq; infelicem ducerent vitam; professionem item & magniloquentiam ad virtutem congruentem ætatibus. *Plutarchus* in Laconicis.

Apud *Romanos* quoq; majores natu in conviviis ad tibias egregia superiorum opera, & fortium heroū facta carmine comprehensa canebant, quò per hæc ad memoriam virtutis carmina ad eorundem factorum incitamenta juventutem redderent alacriorem. Quid hoc certamine splendidius; quid utilius? Pubertas canis debitum honorem reddebat, atq; arbitrabatur grande nefas & morte piandum, si juvenis vetulo non assurrexerat: defuncta virium cursu ætas ingredientes actuosam vitam favoris nutrimentis prosequeretur. Quas Athenas, quam scholam, quæ alienigena studia huic domesticæ disciplina prætulere? Inde oriebantur Camilli, Scipiones, Fabricii, per quos res Romana ita fuit aucta, ut universo orbi imperaret. *Valerius Maximus* lib. 2. c. 1. *Cicero* lib. 1. & 4. Tuscul. quæst.

Summam eruditionem & animorum institutionem longè præclaram esse in nervorum vocumq; cantibus sitam, à Græcis semper ferè creditum. *Cicero* 1. *Tuscul.* quæst. Hinc veteribus Græcis præ aliis curæ fuit, ut in Musica institueretur Adolescentia, cujus animos Musicâ arbitrabantur informandos, & dirigendos ad τὸ πρῆτον, quod conducat Musica ad omnia, atq; ad actionem omnem seriam, præsertim ad discrimina bellica. *Plutarch.* de Musica.

EX DIOTOGENE PYTHAGORÆO constat, quod primi illi Legumlatores, cum animadverterent, quod hominum studia non possent omnino tranquilla esse, admiscuerint eis saltationem & rhythmum, motu certo & ordine constantes: adhæc Ludos concesserunt, qui vel ad mutuam conjunctionem promoverent, vel ad verum cognoscendum acuendumq; ingenium facerent. *lib. de Sanctitate.*

Et PLATO institutioni liberorum, circa quam totum studium, tanquam circa messis urbanæ sementem, adhibendum judicat, illi, inquam, institutioni adjungit Musicam, & hanc secundum ordinem ab ipso institutum conservandam monet: Nusquam enim, inquit, Musicæ modi mutantur absq; maximarum legum civilium mutatione. Arcem igitur seu Φυλακῆριον struere oportet circa Musicâ. ἡ γὰρ παρρηνομία ἀντηράδιος λανθάνει σφραδυσμένη, ἢ, ὡς ἐν τῷ αἰδίῳ γε μέγιστη, καὶ ὡς κακὸν εἶδὲν ἐργαζομένη. Et deinde incōmoda mutata Musicæ addit, quod omnia publicè & privatim evertat. Quando verò bene incipientes pueri joculari & ludere legitimum per Musicam morem imbibunt, in contraria his omnino ac superioribus Musica tendit atq; augetur, erigens si quid antea in civitate jacebat: *lib. 4. de Republica.*

Institutionem qui Modi Musici juvent, *Cassiodori* judicio, existimantur Dorius & Lydius: quorum ille prudentiæ largitor est; hic bonorum effector eximius, qui intellectum obrusum acuit, ipsiq; terrenâ nausæa gravato cœlestium inducit desiderium.

Hic etiam commemoranda est *C. Gracchi institutio*, Musici Instrumenti beneficio pronunciationem informantis. Is quoties ad populum concionem habuit, servum Erycinum à tergo Musicæ artis pe-

ritum habuit, qui occultè eburneâ fistulâ, quam *Tonation* vocant, pronunciationis ejus modos formabat, aut nimis remissos excitando, aut plus justo concitatos revocando: quia ipsum calor atq; impetus actionis attentum, hujusce temperamenti æstimatorem esse non patiebatur. *Val. Max.* lib. 8. c. 10. & *Gellius* lib. 1. c. 11. ex *Cic.* & *Plutarcho*.

Præterea *Platonis* institutum erat, juventutem Musicæ disciplinis inter primas artes informari debere, ut hoc modo graviora studia honestâ voluptate lenire possint.

Quid quòd animi reficiendi gratia *SOCRATES* in senectute instructus à *Conno.* fidicine, addidit Musicam, non modò absque probri suspitione, verùm summa quoq; cum laude, majorem existimans inuri alicui turpitudinis maculam, hoc studium in senectute ignorare, quàm eidem dare operam.

Et *PLATO*, Musicæ, inquit, vacare exercitatiõni, loco honesti otii & voluptatis ingenuæ, duxerunt viri pacis belliq; artibus illustres.

HIERONTIUS FRACASTOREUS Veronensis, Mathematicus, Poëta, Medicus clarissimus, Musicâ unicè delectabatur, eaq; tanquam cote seniorum studiorum utebatur. *Auctor vita.*

RODOLPHUS AGRICOLA Frisius puellas amare se non nunquam simulabat, verùm nunquam deperit. In harum gratiam patriâ linguâ amatoria carmina quædam scripsit elegantissimè, quæ puellis præsentibus, primariisq; amicis voce & testudine suavissima modulatione canebat. Hujusmodi cantionibus animum intentiore studio gravatum interdum remittebat. *Gerard. Noriomagus* in ejus vita.

LUCIUS STLLA ut animum, laboribus & affectibus diversis laborantem, refocillaret, optimè cantasse dicitur.

EPAMINONDAM, *Polyimni* Filium, *Thebanum*, *Græciæ* Principem, legimus fidibus præstantissimè cecinisse. Ut enim in *Philosophia* Præceptorem habuit *Lyfiam Tarentinum*, *Pythagoræum*: sic cytharizare & cantare ad chordarum sonum edoctus est à *Dionysio*, carmina cantare tibiis ab *Olympiodoro*, saltare à *Calliphronè*. *Cicero* 1. *Tusc.* quæst. *Probus* in *Epaminonda*.

PERICLEM præceptorem habuisse in Musicis *Damonem*, memo-

rant plerique, *Aristoteles* Musica excultum apud Pythoclidem tradit. Apparet Damonem, cum insignis esset Sophista, quo ad vulgus acrimoniam suam inumbraret, nomen prætexuisse Musicæ. Aduit Pericli hic velut athletæ in Repub. aliptes & Magister, non fuit clam tamen Lyra Damonem velamento uti. *Plutarchus* in ejus vita.

LT CURGUS quamvis durissimas subditis suis leges injungeret, Musices tamen studium egregiè videtur amplexatus.

ALEXANDER, licet graviter à Patre Philippo objurgaretur, citharæ operam dedit, ut haberet unde serias, & severas de Monarchia & Principatu meditationes quandoq; reprimeret, aut exercitio majore fatigatum corpus reficeret.

Post ardua deniq; bella, Ducibus & militibus oportunū esse tempus utendi Musicā, innuit HOMERUS, quando utile & jucundum exercitium invenit negociis vacuo Achilli, de quo *Valerius Maximus* refert: Homerus, inquit, ingenij cœlestis vates, Achillis vehementissimi manibus canōras fides aptavit, ut earum militare robur levi pacis studio relaxaret. *Val. Max. lib. 8. c. 8.* Nam cum bellator esset & strenuus, Achilles, ex offensione, quam contra Agamemnonem conceperat, periculis bellicis abstinebat. Dignum igitur Heroë existimabat Poëta, ut animum ejus optimis modulamentis exacuere: quò ad expeditionem, quam brevi post suscepit, esset paratus. Id sanè effiebat, Veterum res gestas ad memoriam reducendo. Præcones enim Agamemnonis cum ad tentorium ejus adventassent, ipsum invenerunt fidibus ludentem, quod ex illis versibus constat:

Τὸν δ' εὖρον τερπέμενον Φόρμιγγι λιγείῃ
 Καλῆ δαυδαλίῃ Πι δ' ἀργύρεσσι ζυγός ἦεν
 Τῆν ἀρετὴν ἐξ ἐνάγων πτόλιν ἡλίων σὺ δόλεσας
 Τῆ ὄγῃ θυμὸν ἔτερπεν, αἶε δὲ δ' ἄρα κλέα ἀνδρῶν.

Accepimus ipsum quoq; Musicam tractasse *Herculem* ab Eumolpo doctum. *Natal. Comes lib. 7. c. 1. Theocrit.* Et complures sapientissimos CHIRON, ut memoriæ traditū est, docuit: qui pariter Musicæ ac Medicæ artis fuit Doctor. *Plutarchus* de Musica.

SIRENES quoq; apud Homerum canunt Ulyssi ea; quibus maxime delectabatur, quæq; ejus & ambitioni & scientiæ multiplici erant consentanea: dicuntq; quisquis illos cantus audierit, eum & cum delectatione recedere doctiorem. *Suidas.*

Sed tantum de Musicæ beneficio & usu in gratiam instituendi & reficiendi, quantum in promptu fuit, attulisse sufficiat.

CAPUT XV.

De admiranda vi, motu, & effectu Musicæ in Brutis, cum per Naturæ inclinationem, tum per institutionis assuefactionem.

DRodeant gregatim ad Scholæ Musicæ classes ex stabulis jumenta, ex nidis & maceris aviculæ & volatilia, ex spelæis feræ & animalia immania: quorum Naturam impetu tam propenso in Musicum cœentum ferri comperit, ut eo non tantum mirifice delectentur & gaudeant; verum etiam ejusdem incitamento cum admiranda institutione alliciantur & assuefiant ad actiones, etiam quæ captum planè excedere videntur brutum.

Quis nescit DELPHINUM, quem *Arion* Methymnæus, sive ex Methymna, Lesbi oppido, Citharædus & Poëta Lyricus, concentu Lyræ ad sese vocavit, ubi è Tarento Corinthum, ut *Herodotus* vult, navigaturus, pyricæ navi sese non tutò commiserat. In ipso enim cursu à Prædonibus ad necem poscitur, ut potiantur vi pecuniarum, quas in Italia & Sicilia, ob artis præstantiam, meruisset. At rogavit, ut liceret saltem, Cygnorum more, sibi funebre carmen in mortis solatium canere, hisq; pecuniam profudit, ut ea ratione experiretur, an animos illorum placare posset. Illi autem his minimè persuasi, jusserunt, ut vel seipsum occideret, quò sepulturam consequeretur, vel in

mare quàm citissimè defiliaret. *Arion* itaq; spe frustratus, cùm sentiret illos nulla cantus suavitate deliniri, foris conscensis, toto apparatu instructus, *Orthium* carmen modulari cœpit. Ad suavitatem sonitus congregatos ferunt *Delphinos* aliquot; ipsumq; *Ariona*, non ignarum naturæ illius animalis (qua etiam *Ulysses*, *Telemachus*, *Cœranus*, filium *Melicertæ*, & *Enalium* servavit) defiliisse in dorsum unius ex illectis, qui eum exceptum per longæ æquorum spacia placidè devehit ad littus *Tænarium* *Laconia* incolumem. Rem omnem *Plutarchus* in *Convivio*, & *Ovidius* non minùs luculenter expressit:

Quod mare non novit, quæ nescit Ariona tellus?

Carmine currentes ille tenebat aquas.

Sæpe sequens agnam lupus est à voce retentus;

Sæpe avidum fugiens restitit agna lupum.

Sæpe canes Leporesq; una jacuere sub umbra:

Et stetit in Saxo proxima cerva Lea.

Et sine lite loquax cum Palladis alite cornix

Sedit, & accipitri juncta columba fuit.

Cynthia sæpe tuis fertur vocalis Arion,

Tanquam fraternis obstupuisse modis.

Nomen Arionium Siculas impleverat urbes,

Captaq; erat Lyricis Ausonis ora sonis.

Inde domum repetens puppim conscendit Arion;

Atq; ita quasitas arte ferebat opes.

Forsitan, infelix, ventosq; undasq; timebas,

At tibi nave tua tutius æquor erat.

Namq; gubernator districto constitit ense,

Ceteraq; armata conscia turba manu.

Ille metu pavidus, Mortem non deprecor, inquit:

Sed liceat sumpta pauca referre Lira.

Dant veniam, ridentq; moram, capit ille coronam,

Qua posset crines, Phæbe, decere tuos.

Induerat Tyrio distinctam murice pallam;
Reddidit icta suos pollice chorda sonos.
Flebilibus numeris veluti canentia dura
Trajectus penna tempor a cantat olor.
Protinus in medias ornatus defilit undas,
Spargitur in pulsa carula puppis aqua.
Inde (fide majus) tergo Delphina recurvo
Se memorant oneri supposuisse novo.
Ille sedet, Citharæq; tenet, præciumq; vehendi
Cantat, & aquoreas carmine mulcet aquas.

Ovid. 2. *Fastorum.* *Gellius* lib. 16. c. 19. *Herod.* lib. 1. *Natal. Com.* *Mythol.* lib. 8. c. 14.

Et sanè vero quàm simile est, ut Delphinum ad sese excipiendum incitarit, Piratas quoque, ne suum abitum impedire vellent, eodem sono permovisse. Historiam testata est non tantùm vetustas, sed & statua ex ære, quæ ibi loci visitur mōnumentum rei gestæ, simulachrum videlicet Delphini vehentis, & hominis insidentis. *Sabell.* lib. 10. c. 8. *Plutarch.* in *Convivio.*

Et *Pindarus* autor est, ad Cantilenæ modos Delphinum marinum saltasse cum gestu:

Quem movit in maris tranquilli concinens
Suave carmen profundo.

Saltantium certè spectaculo oblectati lumina attollunt, ac gestulatione simul huc illuc armos ad sonum jactant. *Plutarchus* lib. 7. *Con.* quæst. 5.

Et historia subest fabulæ, quando *Orpheus* & *Amphion* sylvas, saxa & feras cantu suo traxisse leguntur, quòd revera feras sylvis & scopulis provocarint Musica delectatas: Nam cervi & armenta pastorali fistula mulcentur, & aves quædam cantu capiuntur.

Constat quoq; apud Septentrionales *Ursos*, *Delphinos*, *Cervos*, *Oves*, atq; *Vitulos*, imò & agnos delectari *Musici* *Melodiis*: rursusq; horrifonis

cornibus seu Tubis ab armentis arceri Lupos & Ursos. Itaq; Pastores bicornibus fistulis (*Sackpipas* illi vocant) ludentes, aliquando per Ursos rapti, continuè ludunt, donec fame urgente ursus discedat, alimoniam conquisiturus. Tunc accepto caprino cornu, interdumq; vaccino, sonum horridum excitant, & feram à rēditu terrent.

Pecora & armenta fistularum sono audito avidius escam sumunt, atq; compressius pascuntur in herbis, uti *Paulus Diaconus* lib. 5. c. 37. meminit, & *Plinius Olaus* lib. 18. c. 31. hist. Septentr.

Equabus, quando ineuntur, carentibus accinitur, quod *Hippothoron* appellant. *Plutarchus* lib. 7. Con. quæst. 5.

Avibus non tantum naturam insitum Musices amorem, sed ejusdem in illis admirabilem motum attestatur & *Strabonis* historia de Eunomi cicada. Is enim Timæum citat autorem, in Pythiorum certamine Eunonum Locrensem, & Rheginensem Aristonem in canendi certamen venisse. Aristonem Apollinem invocasse Delphicum, ut sibi canenti foret auxilio, quod à Delphis Rheginenses olim essent profecti. Eunomus respondit Rheginensibus, ne certandum quidem omnino de Musica, apud quos Cicada, vocalissimum animal, voce careret. Utrisque certantibus, cum in Eunomi cithara una inter canendum chorda fracta defecisset, Cicada supervolans assistit, ac vocem alioquin defuturam suo cantu supplevit. Atq; ita victor declaratus statuum Citharædi Loeris posuit, cum cicada Citharæ insidente. *Strabo* lib. 6. Ejus simulachrum Delphis quoq; fuit cum Epigrammate, quod in 4. lib. *Græcorum Epigrammatum* legitur.

Nec sine causa *Cicada*, cum quippe Musicæ sint, *sacrate* sunt *Apollini*, qui patrius est DEUS Athenarum. Hinc Atheniensium vetustissimi capillis adhibuerunt implicandas *τετρίγας*, id est, Cicadas aureas; Ob quam causam etiam inter alias *τετρίγοφόρος* dicti. *Cæli* lib. 12. cap. 6. *Erasm.* in adag. Et do-

cet *Lysias* in funebri concione, ac stylum exercens *Plato* in Menexemo. Thucyd. interpres: ἘΦόρου δὲ τέτιγας ἀπὸ τὸ μισκὸν. At fidem nescio quam meretur illud, quod *Marulus* annotat de aviculis & cicada concione commotis, quæ cum accentu & vocis elevatione fieri solet. Ad D. Franciscum, inquit, in solitudine concionantem aviculæ confluebant, neq; refugiebant manum ejus, usq; ad eò obsequentes, ut non nisi ipse jusisset, abirent; non nisi ipse jusisset, garrimum comprimerent: non quòd iussa intellexerint, sed quòd jubentis auctoritatem virtutemque senserint. Cùm aliquando in horto inter fruteta deambularet, cicada ficulneam linquens, super evocantis manum confedit: & Deum laudare iussa, voce tinnula, gutture fistulato, suaviolem solito stridorem edidit. *Marulus* lib. 4. c. 5. Fides sit penes Autorem.

Ex superioribus autem, verisq; historiis satis superq; manifestum est, Naturam in brutis per se & sua facultate, insitãq; ὁρμη, Musicæ suavitate cum oblectamento moveri.

Nunc porrò memorandum, *quomodo Musicæ vi & beneficio artificii*, per vocalem sonum, sonorãq; vocem, qualis Naturæ eorum congruit, ratione destituta *animantis* legantur esse *instituta*, & ad *varias assuesacta actiones*, in quibus omnino τῆ λόγος ἀνάλογόν π videntur referre, tam quadrupedes, quàm pisces & aves.

CROTONIATÆ tiliarum cantu Sybaritarum equitatum, Equis ad saltandum assuesactis, tibiæ sono tripudiantibus, perdidere. *Sybaritarum* enim *Equos ad tibiã saltare assuetos*, Crotoniatæ in expeditione adversus eos tibiis inutiles reddiderunt. Cùm enim tiliarum sonum Equi illorum audivissent, non exilierunt solum, sed & sessores habentes ad Crotoniã transfugerunt, teste *Aristot.* in *Repub. & Athen.* lib. 12. c. 6.

Huc quodam respectu, videlicet institutionis & incitamenti, commodã voce & præcantatione facti, referri possunt exempla multa à Veteribus. *Elephas* Latinè scribit: *Cervi hinnulus* Græcè doctus est: *Equi, Cynocephali, Elephantes* Musicam Philosophiam & literas discunt; Alicubi cantu dulci, ac voce molli & alacri ita cicurantur *Leones* feri,

ac horribiles, ut unà cum canibus ad venandum feras abeant in sylvas & redeant: alicubi currui junguntur, quem trahunt equorum instar, ut solebant Romani aliqui Principes triumphum agere de devictis hostibus, ut currum Victoris Leones traherent, præeunte Musicorum catervâ, qui muti & stupidi sunt.

Ex Piscibus Crassi murena omnium literis ac prædicatione celebrata est: Ea vocem Crassi blandè vocantis audiebat, adnatabat, & si quid ad edendum porrigeretur, accipiebat.

Aves deniq; advolant, moderamine vocis assuefactæ, ut grege suo Musicam Brutorum Scholam stipient, atq; in ea quid profecerint, specimine edant.

EN LUSCINIÆ apud *Plinium*; Motacilla apud *Ælianum* Græcè loquuntur, ad longiorem contextum.

CORNIX Regis Ægypti ad id condocesa, regias literas ferebat, quocunq; proficisci juberetur, ac reddebat quibus oportebat diligenter.

CORVUS Cæsarem Augustum salutare didicerat verbis hiscemodi: *Ave Cæsar victor Imperator.*

Hujusmodi plurima exempla recitat *Ælianus* de historia animalium lib. 2. c. 11. lib. 6. c. 7. lib. 8. c. 4. lib. 11. cap. 25. lib. 16. c. 13. lib. 17. c. 26. *Plinius* lib. 8. c. 16. lib. 10. c. 42. & *Macrobius* lib. 2. Saturnalium c. 42.

Et ad miraculū, si fides *Plutarcho* de animal. docilis PICÆ cujusdā probata imitatio, de qua *ibidem* *Plur.* his verbis: *Tonsor quidam, qui officinam Roma habebat pro templo, quod forum Græcum vocant, garrulam ad miraculum usq; & loquacem alebat Picam. Hac verba humana, voces ferarum & Organorum crepitus reddebat, nullius coacta, sed meditando ipsa, elaboransq; nihil prætermittere, quod non exprimeret & simularet. Fortè funus divitis cujuspiam illac ad multas tubas ducebatur. Quia verò eo loco consistebat de more pompa: tubicines celebres, qui canere jubebantur, diu illic moram traxere. Pica post illum diem muta & elinguis erat, neq; vocem suam in laboribus necessariis mittebat. Quapropter qui mirati ante fuerant ejus vocem, his majore miraculo erat silentium & mutum acroama, quibus*

quotidianum illac iter erat. Conjiciebatur autem in ejusdem artis opifices Veneni suspicio: major pars à Tubis suspicabantur præstrictum fuisse ejus auditum, atq. unà cum auditu ejus vocem extinctam. Cæterum neutrum horum fuit, sed meditatio vi imitatrice in seipsam revocata, vocemq. velut organum aptante & instruente. Post enim repente apparuit & eluxit vox, neq. ex solitiis illis & pristinis simulacris quicquam, sed Tubarum cantilenas iisdem periodis sonabat, varietatesq. omnes ac vocum cunctos numeros peragebat.

Scholam Brutorum Musicam priusquam dimittimus, ad dimissionis horam audiendum probet profectum suum PSITTACUS ille, qui procul dubio à quodam Leonis amico ita informatus, aut Dei providi, qui a sinam loqui fecerat, instinctu, articulata præcentioni probè succinuit. Nam Leo Basilii Macedonis Imper. filius, à quodam monacho Theodoro Sandabareno, apud patrem insidiarum causa delatus, in carcerem conjectus, tandem hoc modo liberatur. In palatio Psittacus, in cavea suspensus, vociferari sæpius solebat: *Heu heu Domine Leo*, quod ipsum cum quodam tempore, quo ad convivium Imper. Senatores præcipuos vocasset, aliquoties reiterasset, mœsticiâ obortâ, convivæ cibo potuq; omissa cogitabundi sedebant. Quod animadvertens Imperator, causam tristitiæ perquirat. Illi oculos lacrymis oppleti: *Qui*, inquiunt, Imperator, cibum capiamus, voce bestię hujus objurgati, nos qui rationis compotes, & Dominorum studiosi credimur? Bruta hæc avis Domini sui nomen invocat: nos luxui dediti, in fontem oblivioni mandamus. His verbis mitigatus Imperator, Leonem carcere eductum in conspectum suum admittit, vestem lugubrem demit, comam superfluum auferri jubet, dignitatemque Cæsaris pristinam reddidit. *Cedrenus.*

Apertam hanc Brutorum Scholam frequentius ingrediatur nonnulli ratione, qua præ reliquis animantibus præditi sunt, malè utentes, ἀμφοι, quibus turpe sit, ratione carentium disciplinæ cedere, & nullo Musicæ motu ac vitangi, & plus quàm Bruta brutescere. Imò pudor sit, multorum hominum Naturam non expugnari ac mollesce-

re blandis monitis, doctrina & institutione multa: cum animalia assuefiant, quocumq; volueris, minori propè labore. *Omni animali facilius imperabis, quàm Homini.* Xenophon lib. I. Cyropædias.

*Omnia namq; sua Natura debita solvunt,,
Præter eum, plus his qui rationis habet.*

Atq; hæc de motu & effectu Musicæ in Brutis: De Saxis & Sylvis cantu per motis dictum sub ἠθικῇ Musices efficacia.

CAPUT XVI.

De Usu & Exercitio Musices ἱεροϋργικῆ in sacris & sacrificiis Ethnicorum Deorum Dearumq; per agentis.

Elebris olim in Ethnicorum sacris sacrificiisq; fuit tam *assa vocis*, quam *organorum Musices usus*, adeo ut eundem in exercitio religionis negligere, fuerit religio. Hujus rei varias adducunt rationes, quarum quasdam easq; principes annotabimus. Et *primò* quidem Musices, maximè organices, usus apprimè fuit necessarius, *πρὸς κατακλησίαν καὶ συλλογὴν καὶ διαπομπήν*, ad multitudinis collectionem & dimissionem. Ad illa enim sacra indicenda & ad homines ad illa convocandos, iisq; peractis rursus dimittendos, organorū istorum flatū pulsumq; adhibuerunt.

Secundò, *πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς παρεσκευήν καὶ φιληκούαν*, ad animum præparandum, quia compositos animos sacrificantiū esse oportere significabant, cum metro compositæ preces domo ad altaria essent offerendæ. Neq; enim animus domesticis negotiis implicatus debet ad Deum colendum proficisci: sed omnia negotia pro viribus è memoria obliteranda sunt, cum ad aras accedimus.

Tertiò *πρὸς τὴν μίμησιν καὶ ὁμοίωσιν θεϊκῆς φύσεως*. Cum Deos cœlestia corpora esse arbitrarentur, & numeris atq; proportionibus constare putarent, iccirco per hymnorum & instrumentorū & saltationū

rhythmum Deorum naturam imitabantur & oblectabantur sacrificantes, & dies festos agentes, conviviis ac genio indulgentes, Deorumque ipsorum felicitatem aliquo pacto imitantes, pro viribus proximè ad Deorum immortalium naturam accedebant. Nam cum præclarum Dei opus, mundum, concentu constare crediderint, omnia Musica diis grata esse meritò existimabant, ut scripsit *Nat. Com. lib. 9. c. 7.*

Quartò utebantur isto Musices organorumq; concentu πρὸς & θυμίας καὶ χαρμωσύνην, ad illos qui sacris interessent exhilarandos, & ab omni tristitia ad læticiam hilaritatemq; traducendos, quam in sacris festisq; suis maximè requiri, diisq; quos colebant, placere arbitrabantur, ut canit *Ovidius*:

*Dii quoq; ut à cunctis hilaripietate colantur,
Tristitiam poni per sua festa jubent.*

Et *Aristoteles* 8. *Polit. ἐπεὶ μέλη*, sacros cantus dicit vim habere medicinæ & purgationis ad animos componendos & sedandos.

Quintò πρὸς ἐνθουσιασμόν; non enim deerant inter Gentiles, qui homines istis tiliarum, cymbalorum, aliorumq; instrumentorum sonitus divinitus afflari, & ad divinandum excitari opinabantur. *Jamblicus* de myst. Ægypt. sect. 3. cap. 9. scribit: Musicam magnam habere vim, & si soni, carmina atq; cantus, qui singulis diis sunt consecrati, adhibeantur, ipsorum Deorum adventum atq; præsentiam effici posse confitetur. Plures rationes vide apud *Stuckium* de sacris & sacrificiis.

Erant autem *cantilenæ* illæ in sacrorum ritu peragendo usitate nihil aliud, quàm *commemorationes* eorum *beneficiorum*, quæ Dii ipsi in homines benignè contulerant, cum virium ipsorum Deorum & Clementiæ ac liberalitatis amplificatione, adjunctis precibus, ut benigni atq; faciles precantibus accederent, ut ait *Philochorus* in lib. de Sacrificijs: Id quod omnis ratio conscribendorum hymnorum efflagitat, ut sentit *Nat. Com. lib. 1. c. 10. & 16. & lib. 9. c. 7.*

Singulos autem singulis Diis dicatos voluerunt, certosq; hymnos, quos illorum festis sacrisque diebus decantarent, quod ex *Theodoreto* etiam constat, serm. 4. ad Græcos infideles: *Ne, ait, cantemus*

Iulum Cereri, neq; ipsi Rheæ Lityersam, ne Baccho dithyrambum, ne Paana Pythio Apollini, neve Diana concinamus Hipoepum: sed rerum omnium conditori Deo hymnos Davidicos proferamus &c. Sed de his alibi prolixius diximus.

Musicorum porro instrumentorum in sacris sacrificiisq; multum fuit usus frequentatus celebritate, quod ex sequentibus satis superq; est manifestum. Tibiarum autem concentus in sacrificiorum solennitate fuit frequentissimus: Hinc *sacrifica* à Seneca dicuntur *tibiae*: *Sacrifica dulces tibia effundat modos.*

Et à Plinio lib. 16. c. 36. *Nunc sacrifica, inquit, Thuscorum tibia è buxo fiunt.*

Telestes Poëta apud Athen. lib. 14. dixit tibiae sacras, his versibus:

*Phrygum Rex leniter personantium tiliarum sacrarum
Cantum primus invenit, dorica Musa equiparandum
Æmulum: variè modulatum tenebroso spiritus
Auram levem atq; pernicem arundine complectens.*

Ovidius quoq; ad illum usum spectat, lib. 6. *Fest.*

Queritur in scena cava tibia: queritur aris.

Hostias namq; apud Romanos ad præconem & tibicinem immolari fuisse solitas, Cicero clarè testatur, in *orat. contra Rullum*: *Erant, inquit, hostiæ majores, in foro constitutæ, quæ iis prætoribus de tribunali, sicut à nobis consulibus de consilii sententiâ probatæ ad præconem & tibicinem immolabantur.* Idem lib. 2. de leg. *Popularem letitiam in cantu & fidibus & tibiis moderant, eamq; cum divum honore jungunt.*

Livius item approbat lib. 9. Tibicines solitos præcinere sacrificiis Romanis, & thure incensis altaribus tibicinem *Spondæum* canere jussisse, ut duabus longis symphoniis quasi duplicibus & jugibus vocibus prospera Deorum voluntas firmaretur. Hic pes propterea *Spondæus* dictus, quod in sacrificiis libantes eo maxime uterentur, cum Græci *σπονδην* libamina appellent.

Dionysius quoq; *Halicarnassens* lib. antiquit. Rom. de tibicinibus in

ludis sacris & sacrificiis sic scribit: ἡκολοθοῦν δὲ τοῖς ἀγωνισαῖς χοροὶ &c. Hoc est: *Athletas porrò sequebantur saltatorum chori, divisi trifariam: primò virorum, deinceps impuberum, postremò puerorum. Post quos tibicines, inflantes antiqui moris tibiae breves, quarum hucusq; permansit usus, Citharistæq; pulsantes eburneas septem fidium lyras; & quæ vocantur barbita, quorum vetus apud Græcos usus desit: apud Romanos verò adhibentur omnibus antiquis sacris.* Et paulò post; μετὰ δὲ τοὺς χοροὺς; Post hos Choros transibat agmen citharistarum ac tibicinam.

Plutarchus in lib. de Musica: *Quin & hyperboreorum sacra adhibitis tibiis, citharis & fistulis in Delum missa, referunt antiquitus. Non igitur solùm fistulæ & tibiæ, sed alia etiam organa musica in sacris adhibita fuerunt. Horum omnium, ut & aliorum in sacrificiis rituum, pulcherrimam extare descriptionem affirmant in columna Trajani Cæsaris marmoreâ, antiquissimâ juxta ac celeberrimâ, quæ Romæ in medio Trajani forò erecta, sola ferè inter alias vetustatis reliquias est superstes & integra, & reliquarum antiquitatum, quasi quædam epitome verissimè dici possit. Postquam igitur Imperator ille, (pergit Stuckius) pugna semper sacrificium præmittens, proponitur, idq; secundum tritam & pervulgatam Romanorum consuetudinem, quæ non licebat Imperatori cum hoste congredi, nisi prius diis esset sacrificatum, illic Tibicinum præter alia descriptio etiam exprimitur.*

Tibicines namque, tubicines & liticines erant ministri sacrorum, tibiis tubis & lituis inter sacrificandum insonantes, quòrum non tantùm imagines videri in illa Trajani columna, sed eorum passim in omnibus sacrificiis fieri mentionem memorant. Hi igitur interdum sacrificium peragebatur tibiis, tubis & lituis canebant, lauro redimiti. Nec enim solæ tibiae adhibebantur in sacris & sacrificiis, sed iisdem conjungebantur lyra, cithara, fistula, sistrorum, cymbalorum, tympanorumq; concentus. Imò tubarum quoque, buccinarum, lituorum, cornuum usum non apud Judæos tantùm, sed etiam apud Gentiles.

Hinc *Armilustrum*, teste *Festo*, festum erat apud Romanos, quo res divinas *armati* faciebant: ac dum sacrificarent, tubis canebant. Et *Tubilustrum*, ut auctor est *Varro*, dictum, quòd eo die in atrio sutorio tubæ lustrabantur. *Festus*: *Tubilustria* dies appellantur, in quibus agnâ tubas lustrabant: quibus diebus adscriptum in Fastis erat, cum in atrio sutorio agnâ tubæ lustrarentur, ab eis tubos appellant: quod genus lustrationis ex Arcadiæ Pallanteo translatum ac venisse dicunt.

Ovid.

Proxima Volcani lux est, Tubilustria dicunt,

Lustrantur pura, quas facit ille, tubæ.

Et Tubicines, eodem teste, etiam ii appellantur, qui publicè sacra faciebant, tubarum lustrandarum gratia.

Tubæ, inquit *Varro*, à tubeis, quos etiamnum ita appellant tubicines sacrorum, qui tubis in sacrarum administratione canebant. Et *Euseb.* in 2. Iliad. inter sex tubarum species, quasibi enumerat, unam vocat *Ægyptiam*, rotundam, quæ *χρόυε* sit dicta, quâ *Ægyptios* ad sacra sua usos fuisse, ejusq; clangore homines ad rem divinam convocasse scribit. *Pollux* similiter lib. 4. c. n. tubæ *Πίθεγμα ἱεροεργικόν Πι θυσίας*, id est, sonum sacrum sacrificialem dicit, qui apud *Ægyptios*, *Argivos*, *Tyrrenos* & *Romanos* in usu fuerit: indeq; Tubicinem, qui in sacris tubâ canebat (quod apud *Judæos* sacerdotum munus erat) *ἱεροσαλπικτήν* sive potius *ἱερὸν σαλπικτήν*, id est, Tubicinem sacrum & *Διαλυσάντην* fuisse appellatum, forsan, quia tubæ clangore populum dimittebat.

Hoc nomine apud Romanos tibicines plurimi fiebant, magnusque illis tribuebatur honos Idibus Januariis, ut scribit *Plutarchus* quæst. 55. Roman. Illo enim die permissum erat vestem muliebrem indutis totam urbem circuire. Cujus moris hanc addit causam. Magnos nempe *Tibicinibus honores Numa* Rex religionis causâ contulerat: Quibus cum postea tribunis militum consulari potestate Rempub. administrantibus privaretur, universi *Româ Tibur* secesserunt, propterea quod ab *Appio Claudio* & *C. Plautio censoribus* in æde *Jovis*, veteri instituto epulari prohibiti fuissent.

Cumq;

Cumq; jam nemo esset, qui sacrificiis præcineret, & religio urgeret animos Romanorum, legati jussu Patrum missi sunt Tybur, qui publicè peterent, ut darent Tyburtes operam, tibicinibus sibi quoquo modo restituendis: Qui cum Tiburtium hortatu nihil moverentur, dissimulato negotio, eos veluti ad festas epulas invirant, & adhibitis etiam mulieribus, per totam noctem compotatio, joci, choreæq; protrahuntur: tum subito vino, cujus avidum fermè est genus hominum, obrutos tibicines curribus imponunt, ac Romam sopitos deportant circumactis vehiculis, non enim per temulentiam & tenebras animadvertere poterant, ubi locorum essent: Nec prius ludibrium sensere, quàm plaustris in foro relictis plenos crapulæ & adhuc semisomnes lux oppressit. Tunc populi concursus eò factus, impetratumq; ut Romæ esse vellent, restituto illis vescendi jure. Erant autem pleriq; vestibus floridis & mulieribus amicti, ob nocturnam commestationem & convivium. Concessum præterea ut quotannis solenni cantu triduum per urbem vagarentur, & tali quidem habitu. Vide *Livium* decad. I. lib. 9. *Sabell.* lib. 6. *Ennead.* 4. *Valer. Max.* lib. 2. c. 1. Et Festis Quinquatribus Minervæ sacris Tibicines personati per urbem incedebant, & ad ædem Minervæ conveniebant, & personati quidem, ut illi ipsi, qui Tybure Romam reducti fuissent, indicarentur, ut scribit *Polyd.* lib. 4. c. 14.

De illo ritu *Ovidius* sic canit:

Cur vagus incedat tota tibicen in urbe,
Quid sibi persona, quid toga longa velim?
Callidus ut possit specie numeroq; senatus
Fallere, personis imperat ore tegi,
Admiscetq; alios, ut hunc tibicina turba
Augeat in longis vestibus ire juber.

Quod verò supra de hymnis & cantilenis dicebamus, ritus instituendi easdem, adjunctis instrumentis Musicis in actu sacrificiorum, erat hujusmodi: Dum urerentur victimarum partes, aræ impositæ, laudes & *Deorum hymni circa ipsam aram* canebantur. *Strophe* quoq; ac *anti-*

strophis, moduli accinebantur ad imitationem *motuum stellarum*, ut ex *Aristox.* lib. I. de foram. tiliar. & *Bitone* lib. de instrum. Mus. annotat *Nat. Com.* lib. I. Mythol. c. 18. Nam modò huc, modò illuc inter illa sacra saltantes volvebantur, atq; per *strophen* motum primum hujus universi: per *antistrophen* proprias singulorum planetarum motiones significabant.

Post cantiones quasdam ad aras Deorum finitas, accedebat aliquis sacra certis versiculis clausurus. Hunc appellabant *ἐπαῶδον*: propterea quòd post alias cantiones & hymnos pronunciabat, teste *Galenus* lib. 17. de off. part. Quæ autem reservatæ erant victimarum partes, hisce coctis vescebantur. Antiqui enim Diis prius sacrificantes, deinde ad relaxationem animi sese demittebant, festivitatesq; illas ornatè & hilariter transigebant. Et hinc vox *μεθύειν* vino indulgere, ὅτι μετὰ τὸ θύειν, quòd post Deorum sacrificia genio indulgerent. *Athen.* lib. 8. c. 13.

Quod ex his quoq; patet, quæ *Cassaub.* in lib. I. *Athen.* c. 8. scribit de trito illo dicto: ἀκαπνα γὰρ αἰοδοὶ θύομεν. Jus namq; hoc est, inquit, cantorum atq; Poëtarum, ut sacrificent sine fumo, hoc est, lautè epuletur nullo suo sumptu. *θύειν* hic potius τὸ εὐωχῆσθαι, epulas post sacrificia, quàm sacrificandi actum significat: quia rem sacram, ut dictum, convivium opiparum sequebatur. ἀκαπνα ea vox denotat τὸ ἀδάπανον: quia dapilium epularum symbolum apud Poëtas est ignis aut fumus, τὸ πῦρ εὐωχίας σημεῖον. In illis conviviis largiùs solebant homines vino & computationibus indulgere, Diis primò per sacrificiorũ ritum & Musices suavitate placatis, quod & *Theognis* innuere videtur his versibus:

Φόρμιγγ' αὖ Φέγγοισ' ἱερὸν μέλ^ε; ἔ^εε.

Citharà rursus sonetis sacrum carmen & tibiã;

Nos verò libamenta Diis offerentes

Bibamus grata inter nos loquentes.

Et quia divinum quid animis imprimit vis Musica, propterea magnà reverentiã adhibuerunt concentum Musicum, insigni quadam

gravitate ornatum, exclusa omni ineptia & lascivia, unde Tibicini cui-
dam in sacris ineptè obstrepenti *Stratonicus*, desine, dicebat: benè di-
cere hîc oportet, non malè canere: ἐὺφνεῖν Græci dicunt, quia *linguis*
animisq; in sacrorum initiis *favere* jubebantur, ut autor est *Athenæus*
lib. 8.

Memorant Scriptores, *matutinis* item vocum tiliarumq; *cantioni-*
bis solitos fuisse Gentiles Deos suos salutare, quod hæc *Arnobii* ver-
ba lib. 7. satis ostendunt: Etiamne Dii æris tinnitibus & quassationi-
bus cymbalorum (afficiuntur?) Etiamné tympanis? etiamné Sym-
phoniis? Quid efficiunt crepitus scabillorum? ut cum eos audierint
Numina, honorificè secum existiment actum, & ferventes animos
irarum oblivione deponant? An nunquid ut parvuli pusiones ab in-
eptis vagitibus crepitaculis exterreatur auditis: eadem ratione & o-
mnipotentia Numina tiliarum stridore mulcentur, & ad numerum
cymbalorum mollitâ indignatione flaccescunt?

Quid sibi volunt, inquit, excitationes illæ, quas cantici matutini,
collatis ad tibiam vocibus, faciunt? Condormiscunt enim Superi, re-
meare ut ad vigilias debeant? Quid dormitiones istæ, quibus benè ut
valeant, auspiciabili salutatione mandatis? Somni enim quiete sol-
vuntur, occupariq; ut hoc possint, lenes audiendæ sunt naniæ.

In *Delo* quoq; *Insula* nullum absq; Musico concentu peragebatur
sacrum. Prodibant autem puerorum chori, tibiis ac citharâ præci-
nentibus, è quibus selectissimi quiq; saltabant. Eorum autem canti-
lenæ, ab usu saltationis, dicebantur *χορηγίαι*. (*Lucianus* in lib. de
saltatione.) Jam idem, quod diximus de usu Musices sacro, singillatim
ex quorundam Deorum Dearumq; sacrificiis perspiciemus.

Nat. al. Com. lib. 2. cap. 1. Mythol. annotat, Jovis sacrificiis instru-
mentorum Musicorum concentum fuisse adhibitum, quippe qui si-
mulatis sacrificiis adhuc parvus per cymbalorum tympanorūq; stre-
pitum paternæ crudelitati à Corybantibus dicatur fuisse surreptus.

Idipsum in *Saturæ* sacris, quæ ab ipso Saturnalia dicebantur, ob-

servatum,

servatum, ubi circa statuam æneâ Saturni (quæ manus supinas in terrâ inclinâtes exporrigebat, quibus deinde humana hostia imposita, ignis vapore & calore torrebatur) incipientium tibiis & tympana pulsantium modulis opplebantur omnia, ne qua vox ejulantis exaudiri posset. Idem scribit *Struckius* lib. de sacris sacrificiisque, isto nimirû Musicorû instrumentorum sonitu atq; strepitu impedire voluisse sacrificantes, ne vel hostiarum, quæ immolabantur, vel etiam hominum, ab iis qui sacris intererant, voces lugubres, tristes & ominosæ, quibus irrita fieri possent sacrificia, exaudirentur. Hujus rei (pergit) clarum manifestumq; exemplum & testimonium habemus in humanis illis sacrificiis (quales Saturno immolabantur) quæ omnis humanitatis expertia, immanitatum contra plenissima fuerunt: in quibus tympanorû, cymbalorum, aliorumq; instrumentorum gravissimi soni pulsabantur, ne lamentabiles miseri funestiq; illorum, qui igni cremabantur, fletus, ejulatus, clamores atq; vociferationes liberorum, præsertim à parentibus exaudirentur, quibus illi ad commiserationem commoverentur.

Cum libarent & litarent APOLLINI, submissè canebant & cum ordine, ut tradit *Athen.* lib. 14. Et meritò hujus sacris & ludis Musica adhibita, quæ ipsius dicitur inventum. Unde & cicadæ ipsi fuerunt consecratæ, canorum omninò animalis genus. *Nac. Com.* lib. 4. c. 10. Quo loco & per sonum Lyræ Apollinæ mœnia Trojana extracta ex *Ovidio* memorat, qui ita canit:

Ilion aspicias, firmatâq; turribus altis

Mœnia Apollinæ structa canore Lyræ.

Imò hoc ipso Apolline Magistro Castores Musicam didicisse ferunt: multasq; reportasse coronas ex certaminibus cum imperitis cantoribus, ut notat *Casaub.* in *Athen.* lib. 15. c. 8. ad illum Simonidis:

Φοῖβος ἐοικυῖται: &c.

Phœbus docuit Tyndaridas canendi artem:

Quam Cicadæ modorum nesciæ coronarunt corona.

Tέτινες sunt mali Poëta aut Cantores.

Plato in Ione autor est, *Tynnichum* Chalcidensem hymnū in *Apollinem*, quem omnes cantant, composuisse, πάντων μελῶν κάλλιστον, omnium fermè cantilenarum pulcherrimum, verūm Apollinis & Musarū instinctu, ut qui antea nullum poëma dignum memoriā composuerat. Probatq; hoc evidentissimo πεμνησίω & argumento, ἦν ἔν ἀνθρώπων ἴσθι τὰ καλὰ ταῦτα ποιήματα, ἔδὲ ἀνθρώπων, ἀλλὰ θεῶν καὶ θεῶν, præclara hæc poëmata, divina Deorumq; potius quàm humana hominumque esse opera. Hoc ipsum Deum (*Apollinem*) ostendere voluisse, eo ipso, quia ἐξ ἐπιτηδῆς διὰ τῶν Φαυλοτάτων ποιητῶν τὸ κάλλιστον μέλος ἦσεν, de industria per ineptissimum poëtam, pulcherrimam cecinerit melodiam.

In cujus rei fidem pulcherrima quædam præmittit, quæ hoc loco annotare precium duximus. *Socrates* ad Ionem hæc verba facit. *Ut, ait, bene, o Io, de Homero loquaris, ars tibi non præstat, sed θεῶν δόναμις, divina vis quadam te movet, sicut in lapide, quem Magnetem Euripides nominavit, nonnulli Heractiū vocant. Qui lapis non solum ferreos annulos trahit, sed vim etiam annulis ipsis infundit, quâ hoc idem efficere possint, ac, perinde ac lapis, alios annulos trahere.* Unde longâ plerumq; concatenatio ferri & annulorum invicem pendet, & omnibus his ex illo lapide vis attrahitur. Ita ipsa Musa Poëtas & Musicos divino instinctu concitat, poëtæ conciti alios furore corripiunt. Omnes itaq; epici poëtæ boni, non arte, sed divino afflatu capti, omnia ista præclara poëmata, & melici boni similiter dicunt: ὡσπερ οἱ κορυβαντιῶντες ἐν ἐμφρονεσὶ ὄντες ἀεχθῆνται. &c. Id est: *Ut corybantæ non sanâ mente saltant, ita melici poëtæ egregii non sana mente hos cantus effingunt: sed ubi in harmoniâ, & rhythmum insurgunt, & rapti bacchantur, quemadmodum bacchantes fœmina, mente non sanâ, mel & lac ex fluminibus hauriunt, sanâ autem mente haurire nequeunt, idq; tum effecit melicorum animus, quod ipsi narrant. Ajunt enim nobis Poëtæ, quod è fontibus quibus mel scaturit, haurientes, & à Musarum viridariis collibusq; decerpentes carmina ad nos afferant, quemadmodum mel ex floribus apes, & instar apum volare se dicunt.*

Demetrius Byzantius lib. 3. tibiam & citharam & fidium cantum.

Apollinem invenisse ex eo arguit, quòd inter Apollinis sacrificia hymni canebantur cum tibiis: cujus etiam signum in Delo idem approbat.

Fama quoq; est, *Olympum* ex tibicinibus Phrygiis tibiale carmen in Apollinis laudē condidisse, idq; *Polycephalum* est dictum. Et hunc fuisse primi olympi Marfyæ discipuli, qui cantus in Deorum laudem panxit, stirpem. Nam cum à Marfya, qui eum in deliciis habebat, canere didicisset tibia, carmina harmonica, quibus hoc tempore in Deorum festis Græci utuntur, inexit in Graciam, ut refert *Plutarchus*. Quemadmodum quoq; in honorem Apollinis *Pythici* instituebantur *ludi*, quibus Pythici tibiaram modi salientibus quinquentionibus præcinebantur, quod sacrum id carmen Apollini esset, quia primus olympicas palmas tulisset. *Scaliger* lib.1. Poët. c.23. Mos, inquit, fuit, ut pulchrior ex omnibus hymnis, qui offerrentur in honorem Apollinis, caneretur.

Postea verò cantus ad citharam est institutus atq; aulædorum ac tibicinum certamina.

In horum celebritate, matronas spectatæ pudicitæ in propatulo epulari, omniq; ceremoniarum genere festum diem agere produnt, puerosq; manibus amplexos psallere, & hymnos *Apollini* canere, sicut *Dianæ virgines*. *Alexand. ab Alex.* lib.5. genial. dicer. c.26.

Qualesq; *Apollinares illi ludi* fuerint, & Prætoris verba docent: *Ludis publicis, quod sine curriculo & corporis certamine fiat, popularem laticiam cantu & fidibus & tibiis moderant, eaq; cum divino honore jungunt.* *Scaliger* lib.1. Poët. c.30. & *Alex. ab Alex.* lib.6. c.19. Celebrabantur autem hæc *Pythia* Vere ineunte. *Polydorus* lib.2. c.14. In Romanorum, inquit, ludorum pompa addebantur quoq; ordine tibicines utres & tibiolas inflantes, citharædiq; lyras septichordas, eburneas, & quæ barbata nuncupata sunt, habentes. Præibant choris viri singuli saltationis & tripudii modum præmonstrantes, bellicos motus procelevmaticis & rhythmis imitantes. Atq; hunc demum ordinem tibicines alii & citharædi vario sequebantur concentu.

Theognis quoq; testatur in *Hecatombais Apollini sacris* frequentem fuisse Musices usum, cum ita canit:

Ἡρὸς ἐπερχομένους κλειτὰς πέμπωσ' ἐκατόμβας

Τερόμενοι κιδάρεθ' ἡγ' ἐρατῆν θαλίην,

Παιάνων τε χοροῖς ἰαχάσι τε σὺν πρὸς ἑωμόν. *Idest:*

Vere adveniente inclytas offerant hecatombas

Oblectantes cithara & amabili convivio

Paanumq; choris, hymnisq; tuam circa aram.

Ex *Platonis* verbis, quæ modò citavimus, percipimus *Orgia* vel *Dionysia* sacra in *BACCHI* honorem instituta, cum harmonia musica, rhythmis & saltationibus fuisse celebrata, quæ & *Trieterica* dicebantur. *Ovid.* 6. *Metamor.*

Nocte sonat Rhodope tinnitibus aris acuti.

Dithyrambus erat hymnus in honorem *Bacchi*, de quo alibi multa diximus.

Euripides quoq; in *Baccho* testis est, *Orgia* festa *Baccho* sacra saltatione ad musicam celebrari fuisse solita. Quæ qualia fuerint, ex iis etiam quæ *Cruquius* ad illa *Horat.* lib. 1. *Carm. Od.* 18. annotat:

— *seva tene cum Berecynthio*

Cornu tympana.

Alludit Poëta ad sacra *Bassarica* vel *Bacchanalia*, & pollicetur iis sacris se invito Deo nunquam interfuturum, hoc est, non bibiturū, plusquā satis esset, nisi in ἀεχιποσία fortè cogatur ad æquales calices: iccirco ei ab blanditur, ut se inter potandum à furore tutum præstet. Idem enim est ac si dicat: Noli me afflare ebrietatis furore, ut tympano sacrorum tuorum & cornu audito, ad amentiam adiguntur *Bacchæ* & mystæ tui fanatici & *Enthei* redduntur. Unde *Lucret.* lib. 2.

Et Phrygio stimulat numero cava tibia mentes.

Arcades quoq; *Baccho* & *Libero* Patri cantu & choreis ludos celebrabant, singuli pro ætatis ratione, quos primus *Melampus* *Amytheonis* filius ad Græcos detulisse dicitur ex *Ægypto*, ubi fœminæ statuas per pagos præeunte tibia circumferebant, *Bacchum* canentes.

Apud Græcos deinde alternis annis acta sunt magno cum clamore, cymbalorum strepitu, tympanorumq; crepitu. *Polyd.* lib. 3. c. 17.

Epilena vocabantur item sacrificia & certamen & cantilena, quæ fiebant *vindemia* tempore. Nam cantando certabant inter calcandas uvas, qui citius plus musti exprimeret, & Bacchi laudes canebant inter calcandum. Persuasum itaq; fuit antiquis, iratos Deos Deasq; harmonicis modulaminibus placari, & ad beneficia conferenda instigari posse, quod vel hinc est perspicuum. Persæ namque cum bello Græciam premerent, *Diana Caryatidis* sacra à virginibus fieri solita, sunt intermissa. Quocirca agrestium aliquot in fanum officii ergò sese intulerunt, & peculiaribus cantiunculis *Diana* laudes cecinere. Quos cantus cum valdè probari vel religio iussisset, vel numerorum lepos persuasisset, ex casu mos, deinde etiam lex facta est Bucolico carmini.

Nonnulli *Orestem* ajunt è Tauris *Diana* signum deferentem; oraculo monitum, elui debere septem fluviorū de uno fonte erumpentium aquâ. Inventis in Italia amnibus propè Rhegium inde in Siciliam profectum, in pago quem Tyndariden vocat *Strabo*, Deæ signum statuisse, & Numinis laudes, unâ cum agrestibus, à quibus receptus fuerat, non sine cantu instituisse. Alii hanc afferunt narrationem: *Syraculis* orta seditione, mutuis utrinq; cladibus exercitam occidionem, ab iis qui reliqui bello fuissent, *Diana* placandæ consilium initum, ad quam civitatis calamitatem, tanquam autorem, referebant. Itaq; agrestium frequentia Deæ templum donis auctum, Numiniq; & his & cantionibus pacato, initium factum anniversariæ festivitatis: ac propterea *Dianam Lyam* cognominatam, contrario sanè usu atq; accepi-mus nos; *Luem* namq; morbum dicimus, cujus vi corpora solvantur. Illi *Deam Lyam* vel *Luam* nuncuparunt, propterea quod intestinam discordiam sustulisset. Hæc annotat *Scaliger* lib. I. Poët. c. 4.

Circa templum Delphicum primum instituit *Choros* & *Latona* *Diana* ortum carminibus celebravit, natione Delphus, ortu Apollinis filius, & juxta *Ovid.* lib. II. *Metamorph.*

Carminē vocali clarus, citharāq̄, Philammon, ut scripsit Plutarchus lib. de Mus.

VENERI quoq; offerebant harmonicos cantus, qui curas amatorias leniebant, quale melus primus excogitasse dicitur *Alcman*, ut alibi dictum. Sic & *Paris*, Priami frater, hymnum in Venerē scripsit, quem *Ceston* veteres vocarunt, in quo Veneris laudes complectitur, eamq̄e Palladi ac Junoni præfert. *Suidas*.

Cumq; PALLADI (cui tiliarum usum & Musices inventionem, quidam adjudicarunt, referente *Natali Com.* lib. 4. c. 5.) Lacones ædem statuamq; ponere decrevissent, *Gitiadas* Lacedæmonius solus dignus inventus est, qui & statuam poneret, & hymnum componeret, quem in eius Deæ celebritate canerent.

Arion autem *Methymneus* omnibus mortalibus prior *Orthia* carmina in *Palladem* decantavit. *Nat. Com.* d. 1.

Sic & *Theismophoria* in honorem CERERIS agebantur sacra, ut & *Ambarvalia* à singulis agricolis celebrabantur, Cererisq; laudes cantando cum tripudiis: idq; ineunte Vere: *Nat. Com.* lib. 5. c. 14.

Cybeles quoque Sacerdotes cum tinnitu cymbalorum & sonitu Tympanorum sacra facere solebant, ut est apud *Strabon.* lib. 10.

Unde & Tympanum illi tribuerunt, quia in ejus pulsabatur sacris, quæ à castratis Sacerdotibus illa mater Deorum *Rhea* vel *Cybele* colebatur, cum magno tiliarum cornicumq; strepitu,

Tympana quam mulcent, tinnitusq; aris acuti.

Nat. Comes lib. 9. c. 5.

Ovidius lib. 1. de Ponto:

Ante Deum matrem cornu tibicen adunco

Cum canit, exigua quis stipis ara neget?

Illæ etiam tibiæ dicebantur *Berecynthia*, quæ matris Deorum sacris adhibebantur, ad quarum cantus à convivantibus saltabatur, ut Tympana nos buxusq; vocant *Berecynthia* matris.

Memoriæ quoq; prodiderunt, in sacris HERCULIS ad magnam

aram,

aram, *Salios* sacrorum ministros cum cantu pfallere consuevisse. *Alex.*
ab Alex. lib. i. genial. dier. c. 26.

Insuper apud Romanos Martio mense. *Anciliorum festa* & sacri dies cœnis sumptuosis & commessationibus cum cantu & symphonia opiparè & hilariter celebrabantur, quibus *Salii* sacerdotes cum tripudiis ad tibiam, solenniq; saltatu ancilia ferentes, ornatiq; prodibant, ipsiq; gladiolis illa percutientes, cum gressu & gradu composito, pulsu pedum ad sonum vocis modulato per capitolium & forum perque urbem incedebant.

Eodem modo *Bona Dea* sacra peragebantur nocte à solis mulieribus, inter magnum concentum. Quemadmodum & *Lacones* per trium dierum spacium *Hyacinthia*, hoc est Hyacinthi sacrificiū hoc modo celebrant. Pueri citharam in sagulis succincti pulsant, ad tibiamq; canentes, omnes chordas in rhythmo *anapesto* plectro percurrentes, acuto Deum percinunt tono.

Alii in equis ornatis theatrum percurrunt, multiq; adolescentum chori, qui poëma aliquod vernaculum canunt, ingrediuntur, inter quos salvatores immissi deliram motionem ad tibiam cantumq; effingunt.

Celebrabantur porrò apud Romanos 12. Cal. Maji, qui dies *natalis* fuit urbis *Romæ*, feriæ *Parilia* dictæ, nunc *Romanas* appellant, extracto dicatoq; Fortunæ urbis templo ab optimo & festivissimo *μυσικόν* *ἠδὲ τῶ* *Hadriano*. Eum scilicet diem cum solenni celebritate quotānis festum agebant non solum Romani cives, sed etiam quotquot externi homines tunc Romæ sunt. *τὸτε ἐξ ἀρχῆς ὁ ἐπέεος* &c. *audiebatur per universam civitatem strepitus tiliarum, cymbalorum sonus, ac tympanorum fremitus, cum multorum, qui cantabant, vocibus. Omnes per civitatem in honorem Deæ βαλλίζου ad tympana crepitantia, cymbalavè saltant.* Inde Gallis est *Bal* & *Ballet*. *Athen.* lib. 14.

Hinc satis constare puto, quàm celebris olim fuerit in sacrificiisq; festisq; diebus *Musices usus*, quæ instituto huic nostro sufficiant.

CAPUT XVII.

*De Usu Musices συμποσιακῶ, in epularibus
& convivialibus hilaritatibus.*

ELPOMENEN, Jovis filiam & Solis vocem in dialogo de furore Poëtico nūcupavit Plato, quòd totius mundi sit temperatio & concentus; & quicquid vitali regitur spiritu, dulcisono Musices flectatur & capiatur modulamine. Unde olim etiam *conviviorum* solennitatibus adhibita fuit Musici concentus suavitas. Cujus rei testem habemus Isaac. Casanbonum lib.4. animadvers. in Athen. cap.23. *Apud veteres, inquit, Græcos & Romanos, conviviorum hæc ratio fuit, ut postquam corpora dapibus satiassent, oculos auresq; variè oblectarent. Ideò finitis epulis, acroamata, tibicines & saltatrices, & qui dicebantur Bacchi artifices in cœnationes introducebant.*

Et Varro de vita populi Romani. *In conviviiis, ait, pueri modesti, ut cantarent, (& assâ voce & cum Tibicine) carmina antiqua, in quibus laudes erant majorum.*

Hanc consuetudinem Syracidēs 32. cap. Carbunculi atq; Smaragdi, duarum pretiosissimarum gemmarum, similitudine commendat atq; amplificat, Musicamq; in conviviiis omninò vult adhiberi, ceu maximum illorum decus & ornamentum. Verba ejus hæc sunt: *Concentus Musicorum in symposio est quasi insigne carbunculi in ornatu inclusum aureo. Et modulatio cantorum adhibita ad suave vinum, est tanquam sigillum smaragdi in apparatu aureo positum.*

Hoc quoq; ex Homeri multis locis constat, ut *Odyss. q.* ubi Ulysses unà cum Eumæo subulco ad ædes suas appropinquasset, sic canit:

_____περὶ δὲ σφραγῆλυθ' ἰωὴ &c.

Circumvenit autem sonitus cithara concava.

In ipsis cepit canere Phœmius.

Quæ audiens Ulysses inquit:

γινώσκω δ' ὅτι πολλοὶ ἐν αὐτῷ δαΐτε, Ἰθύνταί ἀνδρες; &c.

*Cognosco autem quod multi in ipsa convivia faciunt
Viri, quoniam nidor quidam ascendit, cithara verò
Sonat, quam convivio Dii fecere amicam.*

Et apud eundem Poëtam exstant de Musica epulari, & quæ illius quasi individua comes, saltatione testimonia. Hinc *Odyss. α.*

μολπή τ' ἀρχησύς τε. (τὰ γὰρ ἀναθήματα δαίτης.)

Et *Odyss. Φ.*

μολπή καὶ Φόρμιγγι τὰ γὰρ ἀναθήματα δαίτης.

Hic modò *μολπή καὶ ὄρχησόν*, cantum & saltationem, & iterum *μολπήν καὶ Φόρμιγγα*, cantum & citharam, eleganter sanè, vocat *ἀναθήματα δαίτης*, id est, donaria convivii dicata, sive ut *Hesych.* interpretatur, *κοσμήματα*, ornamenta convivorum.

Eustath. *Odyss. α.* Manifestum est, inquit, hæc non cujusvis atque vulgaris, sed magnifici, sumptuosiq; convivii esse anathemata, id est, *ιερά ἢ ἀεικέλια*, sacra quædam donaria. Eandem ob causam *idem Poëta Φόρμιγγα*, quæ præcipuum fuit organum musicum, *Odyss. ε.* Deos dicit fecisse *δαίτη ἐταίρην*, epularum sociam. Et *Odyss. θ.*

ἦδη μὲν &c.

*Jam quidem convivio explevimus animum aequali
Citharâq; quæ convivio congruens est lauto.*

Hic citharam *συνήθεον δαίτη θαλείη*, id est, epulo splendido aptam & accommodatam appellat. Et *Horatius lib. I. Carm. Od. 32.*

*O decus Phæbi, & dapibus suprenæ
Grata testudo.*

Et *lib. 3. Od. 11.* testudo vel Lyra dicitur

Divitum templis & amica mensis.

*Duplicis autem apud Homerum Musica & melodia fit mentio. Una, ἡ ἐν τῇ Φωνῇ, quæ voce constat: altera, ἡ ἐν τοῖς ὄργανοις, quæ instrumentis constituitur musicis. Plerumq; autem in conviviiis vox sive vocalis musica, quam *αἰδήν*, *μολπήν ἢ μεξέθεσσι καὶ ἠδέϊαν* sæpè appellat, organis musicis conjungitur.*

Idem Poëta memorat procos (porcos penè scripseram) ceu homines voluptuarios ad vesperam usq; hujusmodi cantiuunculis atq; saltatiunculis indulgisse, *Odyss. e.* τοὶ δ' ὀρχηνοὶ:

Hi autem (proci) saltu & cantu

Delectabantur. jam enim & egressus erat meridianus dies.

Et Odyss. a. ὃ δ' εἰς ὀρχηνοῦντε:

Hi verò ad tripudia & dulcem cantum

Conversi oblectabantur; expectabat autem vesperam adventare:

Dum autem hi oblectabantur, niger vesper venit.

Causaub. lib. 4. animadv. c. 28. in Athen. notat, Homerum non unum aliquod in poëmatis suis descripsisse convivium: sed varia ac diversa, quemadmodum diversa sunt hominum ingenia & differentes mores. Hinc est, quod acroamata parcius *alibi* introducit in cœnationes, tanquam ἀναθήματα δαυτοῦ, non ut toti in iis sint convivæ: *alibi*, inter præcipuas & summas convivantium voluptates inducit cantores & alios rerum musicarum peritos. Hujus generis conviviorum exempla esse ait in illis, quæ apud nequissimos procos & delicatissimos Phæaces agitantur; temporatorum in iis quæ apud Nestorem & Menelaum.

Omninò igitur *Musica conviviiis est adhibenda*, quippe quæ εἰς διαγωγὰς καὶ συνστάς, ad vitæ degendæ consuetudinem inventa est, quia maximam homines exhilarandi vim habet. Item εἰς ἀνάπαυσιν καὶ τῆς διὰ πόνων λύπησις ἰατρῆων, ut quæ quasi medicina sit data hominibus ad recreationem, peractis laboribus.

Teste enim *Musæo* ἑσπεῖοις ἡδίστον αἰδέειν, jucundissimum hominibus canere.

Præterea in conviviiis maximè requiritur *hilaritas* honesta atq; moderata, ad quam efficiendam, nihil videtur Musicâ esse aptius efficaciusq;. Quæ læticiæ in epulis apprimè necessaria, parens est atq; procreatrix: mœroris contra atq; tristitiæ, quæ conviviorum labes atque macula, expultrix. Et ad extinguendos irarum furores, qui non raro

inter convivas oriuntur, præsentissimum est remedium. *περὶ αἰσθημένη γὰρ τὴν συγνότῃς, ποιεῖ πρὸς ἀσθένειαν καὶ χαρὰν ἐλάττωσει.* cum tristitiam, austeritatemq; tollat, mansuetudinem læticiamq; liberalem parit. Merito igitur ceu optima *ὑπερωσ καὶ ἀκοσμίας* contumeliæ atque immodestiæ medela adhibetur. Quod namq; & *temperantia* in convivii Musica consulere verè dicatur, ex adagio illo apparet, quo *Musicus apparatus* dicitur, pro mediocri & frugali, ut recitat *Damascius Syrus* in historia, quam de Philosophis scripsit: *τὴν δὲ, αἰτ, τοφῆν: &c. Victū sortitus est moderatum & frugalem, neq; ob egestatem præparcum, neq; propter opes diffluentem, sed medium atq; Musicum, pro fortunis verè temperatum adinstar Doriorum modorum.*

Unde antiquorū moribus & legibus fuit constitutū, teste *Athen. lib. 14.* ut Deorū immortalīū Hymni cōmuni voce ab omnibus in cōviviiis canerētur, *ἕως καὶ διὰ τῶν τρηῆται το καλόν καὶ σωφρονικόν ἡμῶν,* utq; sese mutuò ad *temperantiam honestatemq;* colendā atq; tuendam adhortarentur. Nam cum *cantilena sint concinna, si Deorum sermo accesserit, hoc pacto singulorum mores graves redduntur atq; compositi.* Id probat *Philochori* testimonio, qui affirmat, veteres non semper solitos fuisse *διδυγεῖν, dii hyr ambos* canere, sed *Dionysium* quidem libantes canebant inter vina & ebrietatem, *Apollinem* autem adhibito ordine, quiete & tranquillitate. Hinc colligit *Athen. Musicam antiquitus non levis, vulgaris popularisq; tantum voluptatis causā in convivia fuisse introductā.*

Arcadas quoq; Musicæ studiosissimos, hymnos atq; pæanas in Deorum atq; Heroum suorum honorem canere consuevisse accepimus. Illorum enim pueri à teneris annis secundum legem hymnos atq; pæanas canere assuescūt, quibus singuli juxta patria instituta Heroas indigenas atq; Deos decantare atq; celebrare soliti fuerunt, apud eundem *Athen. lib. 44.*

Cyrus apud *Xenoph. lib. 4.* Expedit. ad milites, *Nunc ut religiosi, & fortes, & temperantes viri, cœnam sumite, Diis libate, pæana præcinite, simul id quod imperatum est, cura vobis esto,* ut recitat *Stuckius lib. 3.* anti-quit. conviv. cap. 20.

Cantabantur etiam ab antiquis vel *Philosophica* vel *Astronomica cantilena* in conviviis: cujusmodi est apud *Virgilium* cantus *Jopæ* in convivio *Didonis*, apud quem 1. *Æneid.*

citharâ crinitus Iopas

*Personat auratâ, docuit quæ maximus Atlas,
Hic canit errantem Lunam, Solisq; labores,
Unde hominum genus & pecudes, unde imber & ignis,
Arcturum pluviasq; Hyades, geminosq; Triones,
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.*

Præterea clarorum etiam hominum virtutes, resq; præclare gestas in conviviis carminibus & cantionibus celebrarunt, quibus nimirum se invicem ad illorum imitationem instigarent & incitarent. Quod ex pluribus item locis *Homeri* constat, ut *Odyss.* θ. ἀντὰρ ἐπεὶ πόσι &c.

*Ut dapibus depulsa fames, vinog; refecti
Musa jubet canere hinc illustria facta virorum.*

Et *Penelope* apud *Homerum* *Odyss.* α. talia ad *Phemium* περίλυτον, inclytum cantorem verba facit: Φῆμις, πολλὰ ἤδ' ἄλλα: &c.

*Phemie, multa sanè alia mortalium oblectamenta novisti,
Gesta hominumq; Deorumq; quæ celebrant cantores,
Horum unum ipsis cane assidens.*

Et *Cicero* in *Bruto*: Carmina in epulis esse cantata à singulis convivis ad tibicines de clarorum hominum laudibus, est in originibus. Ad eundem ritum alludit & *Theognis* hisce versibus: καὶ σε σὺν αὐλισκοῖσι:

*Et te cum tibiis sonoris juvenes viri decenter
Amabiles pulchrè & canorè canent.*

Respicit ad veterum morem, quo carmina in conviviis & publicis solemnibusq; congressibus & certaminibus recitabantur: & tibiis, Lyra, aliisque instrumentis utebantur. Item, cum præcones *Agamemnonis* ad tentorium *Achillis* adventassent, illum citharâ canentem illustrium virorum præclare res gestas, invenerunt, ut est *lib. 9. Iliad.*

μυρμιδόνων δ' Ἰπὶ τε κλισίας: &c. ubi Latina versio sic habet:

Myrmidonumq; adeunt juxta tentoria naves:

*Mulcentem citharâ hunc mentem invenere sonora,
Pulchrâ, ex argento, cui clara manubria: & illam
Ceperat è spoliis urbs diruta ut Eetionis
Hac animum mulcers cantabat facta vitorum.*

Canebantur quoq; aliquando *cantilena ad mundi mirabilitatem* pertinentes, & ad infinitam divinæ mentis, summiq; opificis sapientiâ, aut astrorum cognitionem: cujusmodi sunt quæ canuntur apud *Apolonium* lib. i. Argon. Et tanta quidem illorum cantorum fuit modestia & temperantia, ut neq; inter convivium procorû Penelopes turpia & lasciva canerentur: quamvis essent juvenes ad omnem libidinem, omnemque intemperantiam maximè propensi: sed caneatur apud hos reditus Græcorum in patriam laboriosus sanè ac perdifficilis.

Harum verò cantilenarum & cantorum & poetarum *præsides Musæ* putabantur, quarum dux creditus *Apollo*, unde *Musagetes* dictus, ut scribit *Nat. Com.* lib. 7. c. 15. Quid quod Diis epulantibus canere *Apollinem* & *Musas* ferunt, ut annotat *Muret.* lib. 6. var. lect. c. 16. quod *Homerus* etiam innuere videtur *Iliad. a.* εἰς ἑλ. Δυπὸς ἐδούετο: &c.

*Neq; amplius animus indignit convivio equali
Neq; Lyrâ perpulchrâ, quam tenebat Apollo,
Musisq; quæ caneant invicem excipientes se voce pulchrâ.*

Porro apud *Romanos* quoq; (quos *Athenæus* lib. 14. *μῦσικαὶ* vocat) usitatâ fuisse in epulis *Musicam*, ex multis literarum monumentis, & quidem ab usum illius luxuriosum *Cicero* quibusdâ in locis perstringit. *Orat. pro Calio.* Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Bais acta convivium, comestationes, cantus, symphonias, *Ver. σ.* Curritur ad prætorium, quo istum è convivio illo præclaro reduxerant paullo antè mulieres cum cantu & symphonia.

Livius testatur post victoriâ Asiaticâ demum convivalia ludorum oblectameta, ut psaltrias & sambucistras, in epulis fuisse adhibitas, *Deca. 3. Valer. Max.* lib. 2. Majores natu, inquit, in convivium ad tibia egregia superiorum opera carmine comprehensa pangebant, quò ad ea imitanda juventutem alacriore redderent. *Quintil.* lib. 1. c. 17. Sed veterum quoque Romanorum epulis fides ac tibia adhibere moris fuit.

Illas autem *tibias*, quarum usus in conviviis erat, *conviviales* dixerunt, erantq; pusillæ & æquales, ad significandum *aequalitatem convivarum*. Iccircò rotunda olim mensa, ne quem sibi prælatum quispiam conquereretur: Et *Ceres* ideò non solùm *spicifera*, sed etiam *legifera* appellata, cui ob eam rem agerent *Ἰεμεοφορία*, ut eadem sit ciborum & iustitiæ inventrix.

Has item *epulorum tibias* appellabant, propterea quòd vinum esset anima conviviorum. *Spartani* etiam excellentium virorum *laudes* & ignavorum fœda *scelera* in epulis ad lyram cantare solebant, referente *Alex. ab Alex.* lib. 5. c. 21.

De Lacedæmoniis scribit *Philochorus*, quod cùm Messenios vicissent, Tyræi poëmatis inflammati consuetudinem eam observarunt, ut si cœnas essent facturi, *Tyræi poemata* canerent, referente *Athenæo* lib. 24. c. 12.

Huc referre lubet, quod de *Alexandro M.* scribitur, qui refecto in Gedrosia exercitu, incessit *commessabundus diebus septem* per Carmaniam. Inter alia circumsonabant omnia loca fistulis, tibiis, carminibus, cantilenis. Ipse Alexander chororum ludos spectavit, amassusq; ejus Bagoan choragus palmam obtinuit, exornatus Rex medio theatro transiit, & ad latus eius confedit, imò propter Macedonum applausum, complexus & dissuaviatus est. *Plutarchus* in *Alex.*

Ejusmodi autem laudatoria carmina apud Græcos in *ἑπίδειπνα*, id est, *cœnis funebribus* olim in primis fuerunt usitata: unde proverbium illud promanavit de homine illaudato: *Ὀὐκ ἐπιδείπνεις οὐδ' ἐν περὶδείπνῳ*, id est, *Non possis laudari ne in parentalibus quidem*. Antiquus enim mos erat, præsertim *Atticis*, in cœnis funeralibus, quas Græci *ἐπίδειπνα* vocant, encomiis, epicediis & epitaphiis laudare vita defunctum, etiam si parum meruisset in vita.

Observandum porrò, ut scribit *Stuckius* lib. 3. conviv. antiquit. c. 20. antiquitus cum cantores, aulædos, citharædos, tibicines, item mulieres sambucistrias, psaltrias, citharistrias, aliosq; Musices peritos fuisse adhibitos, qui convivas cantilenis musicisq; instrumentis oble-

ctarent: tum ipsos convivas partim voce, partim fidibus canere consuevisse. Nam more receptum fuit, ut omnes communi voce pæana sive *hymnum* aliquem in *Bacchi aliorumq; Deorum honorem* canerēt, idq; cum ab initio, tum in fine cœnæ, quando libabant: & deinde unusquisq; accepto myrti, aut lauri ramo *propriam cationem* canere, atq; etiam *Lyram*, quæ circumferebatur, pulsare cogebatur. De illa consuetudine idem scribit *Plutarchus* lib. 1. *συμπεσοσ.* quæst. 1. ut mox dicetur. Unde *Themistocles*, cum renuisset pulsare fides, habitus est indoctior, ut refert *Cicero & Fabius* lib. 1. instit. orator. Quem tamen consulto à cithara abstinuisse, quod eam amplitudini suæ nequaquam convenire arbitraretur, scribit *Platina* lib. 2. de opt. cive.

Dici verò volunt *ἄσπιρον*, διὰ τὴν ἄσπαι καὶ ἀρχεῖν, quasi cantum subministrans vel suppeditans: vel legendum quidam putant *ἄσπερον*, διὰ τὴν ἄσπαι καὶ ἀρχεῖν, quod incipere & lacessere significat, quod qui illam myrtum tenebat, canere incipiebat, & reliquos ad idem faciendum suo exemplo lacesserebat, secundum *Scholiast.* *Aristoph.* καὶ γὰρ ὁ ἐξ ἀρχῆς δάφνην ἢ μυρρίνην κατέχων ἦδε, id est, qui primus laurum, sive myrtum tenebat, is canebat, unde etiam *ἐξ ἀρχον* possis legere, id est, *præcentorem*, quod qui eam acceperat, canendo præibat.

Sic *παιᾶνα ἐξ ἀρχεν Xenophon* dixit, epularum factâ mentione.

Quod de *Fabio* diximus, illius de lyra circumlata hæc sunt verba: Unde, ait, etiam ille mos, ut in convivii post cœnam circumferretur lyra. *Cicero* lib. 1. *Tuscul.* quæst. Summam, inquit, eruditionem Græci sitam censebant in nervorum vocumq; cantibus: Igitur & *Epaminondas*, princeps Græciæ, fidibus præclare cecinisse dicitur.

Idem *Galenus* testatur lib. 1. *Therapeut.* ubi scribit, turpissimum olim habitum, si lyra abesset à convivii, *ἀπείθει δὲ πάλαι κατὰ τὰς τριάντας συνόδους καλὸν ἐνενομίσο*, sicuti iterum in ejusmodi congressibus tetigisse honestum erat.

Pindarus in *Olympion.* *Odyss.* 1. prout Latina verba ex Græco translata referunt:

Resplendet autem & Musices in flore, qualiter ludimus frequenter nos viri circa mensam amicam. Sed doricam citharam è clavo exime.

Tria autem fuerunt apud Græcos convivialium carminum genera, sicut testatur Artemon apud Athenæum lib. 15. Primum, quando omnes canebant. Secundum, quando omnes canebant quidem, non tamen ordine, cum ex quodam ambitu cantum exciperent. Tertium verò in omnibus ordinem servabat, quem tamen non omnes animadvertabant, quod tamen σκολιόν fuit appellatum. Canebant autem sapientes, atq; singuli óden aliquam pulchram in medium afferebant, quæ sententiam βιωφελῆν, vitæ utilem haberet.

Hujus item antiquorum in epulis canendi consuetudinis Clemens Alexandrinus lib. 2. pædag. c. 4. luculentam mentionem facit his verbis: Cæterum, inquit, τῶν τῶν συμπολιῶν βωχίας καὶ τῶν Ἰππικαζῶσας κύλικας, id est, in symposiis & inter rorantia sive distillantia pocula, ad psalmodiarum hebraicorum similitudinem ἄσμα vel carmen canebatur, quod σκολιόν appellabatur, communiter omnibus voce (παραμυζόντων) præna canentibus: nonnunquam etiam ἐν μέρεσσι τῶν ἐπιπέπτοντων, τῶν πεσοπίσσι πῆς ὠδῆς, id est, per cantici vices propinationes circumagentibus. Qui autem ex iis erant μισκώτεροι Musica peritiores, etiam ad lyram canebant. Solebant convivæ προκαλεῖσθαι ἐξ ὀνομα κλιόν, id est, nominatim provocare, cui propinaturi erant, & lyram tradituri.

Scolia autem appellantur & κατὰ τὴν τῆς μελοποιῆας τρόπον, ὅστις σκολιός ἦν, id est, non ob carminis modum, quòd is obliquus ac difficilis esset (λέγεται γὰρ τὸ ἐν ταῖς ἀνειμένοις σκολιὰ, nam quæ sunt in remissis, Scolia appellantur,) sed cum tria essent genera, autore Cassandro Artemone, ut modò dicebamus, eorum quæ in cōviviis decantari consueverāt, primum, quòd omnes secundum legem canebant: secundum, quòd ab omnibus quidem canebatur, sed κατὰ πᾶσα πᾶσι, ὅταν ἐξ ὑποδοχῆς, ita ut ambitu sive circuitu quodam atq; successione omnes cantum exciperent: tertium, quòd similiter in omnibus ordinem servabat, quo jam non am-

plius omnes participabant, sed illi tantum, qui sapientes esse videbantur, secundum locum ordinemq; qui cuiq; sorte obtigerat. Hoc ergo quia solum ἀταξίαν ἴσα, ordinis quandam confusionem obtinebat, & neq; simul ab omnibus, neq; ordine quodam atq; successione, sed prout contingebat, quovis loco atq; ordine canebatur, σκολιὸν fuit appellatum. Hoc autem dum demum canebatur, quando carmina omnibus communia atq; necessaria erant finita.

Plutarchus lib. i. sympos. probl. i. Quin etiam, inquit, carmina illa in conviviis decantari solita, quæ vulgò σκολιὰ id est *obliqua sive tortuosa* appellantur, crateri in medio proposito, & corollis distributis, decantare, forsân neq; pulchrum neq; convivio aptum esse videatur. Et tamen *Scolia*, nonnulli ajunt, non esse genus carminis sive cantilenæ obscuræ, sed inde sic appellata, ut sequitur. Nam primò omnes communi voce carmen Deo (Baccho) canere solebant, illum celebrantes. Deinde unusquisque propriam cantionem, accepto myrteoramo, quem iccirco ἀσαρκον appellabant, διὰ τὸ ἄδειν τὸν δεξιόμενον, quia is qui illum acceperat, canere solebat. Et quia simul quoque Lyra vel Cithara circumferebatur, quam artis quidem illius peritus pulsare, carmenq; illud concinnè modulari, sonumq; chordarum ad vocem attemperare; musicæ autem imperiti id recusare solebant, hinc *Scolion* fuisse nominatum, quòd illud neque omnibus esset commune, neque etiam facile: Et ideò Musicæ ignarus per jocum, accepto laureo ramo seu myrteo, cogebatur ad eum canere. Alii tamen myrtum non ordine traditam fuisse ajunt, sed à lectulo ad lectulum transmissam, ut mox dicemus. Itaque διὰ τὸ περικίλον καὶ πολυκαμπὲς τῆς περιόδου id est, ob varietatem & tortuosos in circuitione flexus, *Scolion* videtur dictum.

De his carminibus hæc scribit *Scaliger* lib. i. Poët. cap. 44. Canebantur in conviviis σκολιὰ ἐλέη (in quibus virorum fortium laudationes continebantur, nihilq; à Præanibus differunt, nisi materiâ sive argumento) in quibus poculū circumlatū ὠδῶν appellabatur, quod non liceret absq; cantu vel propinare vel excipere. Nonnulli putarunt,

σκολιδὸν carmen esse, quod à primo cœptum, nequaquam à proximo, sed ordine flexuoso, ultrò citroq; exciperetur. Neq; hoc displicet: convenit enim cum poculo, quod canenti propositum præmium dicebamus. In Nuptiis canis solitum à discumbentibus lauro & myrto coronatis, nemo dubitat.

Tres erant recitandi modi: Unus, cum plures concinebant in choris & nuptiis: alter cum in conviviis non succedebant seriatim, sed ut cuiquã visum fuisset, à cantu myrti laurivè ramus dabatur ei, qui magis idoneus judicaretur. Alii malunt à primo lecto cœptum, altrinfecus primo lecto datum ramum simul cum cantionis jure, inde ab illo ei, qui secundus erat in secundo lecto: ab hoc ei, qui ex adversum, in altero secundo discumbebat, ita erat σκολιδὸν sicut reptatio serpentum, & quasi ferræ dentes. Carminis verò materia non solum erat in laudibus virorum fortium, ut quidam putarunt, sed etiam in communibus sententiis, & quocunq; genere adhortationis ad benè beateq; vivendum. Eo carmine qui vicissent, poculo donabantur, quod à cantu illo ᾠδὸς dicebatur. Hæc Saliger.

Quod ex sequentibus etiam est manifestum. Nam, Suida teste, Dicæarchus etiam in libro de certaminibus musicis, tria dixit esse odarum sive carminum genera: τὸ μὲν ἐπὶ πάντων ἀδόμενον καὶ ἓνα ἐξ ἑῶν: Aliud quidem quod ab omnibus canebatur: aliud quod à singulis ordine: aliud quod à sapientissimis ὡς ἔτυχε τῇ τάξει, id est, quovis ordine. Vel ut Aristoxenus & Phyllis Musicus senserunt, quoniam in nuptiis circa unam mensam multis collocatis lectis, singuli ex ordine myrtos tenentes canebant gnomas & amatoria. Circuitio autem erat σκολιά, flexuosa.

Ab Aristophanis Scholiaste in comœd. σφῆμες hæc adduntur. Alij verò ajunt, moris fuisse, ut is qui non posset in symposiis canere, accepto lauri aut myrti ramo, ad illum caneret. Sunt qui dicant, per ἀντίφρασιν σκολιά fuisse appellata τὰ παροίνια μέλη, illa epularia carmina. Nam illa oportebat esse ἀπλάκη & εὐκόλα, simplicia atque facilia, ut quæ inter compotandum canerentur. Sed hoc non benè ab illis dicitur.

Nam τὰ δύσφημα ὅπῃ τὸ εὐφημότερον μεταλαμβάνεται, ὁμῶν πύμπαλον, id est, ea quæ mali sunt nominis ad prosperiorem appellationem convertuntur, non contrâ. Verùm quia non ordine lyra convivis tradebatur, sed alternatim, propter obliquam illam Lyræ circumlacionem, carmina illa σκολιά dicebantur.

Cælius lib. 12. c. 15. *Scolia*, inquit, Græci interpretantur συμποικικά ἄσματα, convivales cantilenas. Sic verò nuncupari Etymologici tradunt, quòd vinolenti iam, καὶ σχολιαῖς ἔχοντες τὰ αἰσθητήρια ἄδουσι, id est tortuosis hebetibusque, ac retusis sensibus ea concinant.

Pollux lib. 6. c. 17. καὶ παροίνια δὲ ἄσματα ἦν, καὶ σκολιά, καὶ μύρτινον δὲ πνεύς ὅπῃ δεξιὰ πρὸς φέροντες, καὶ ἔκπαωμα, καὶ λύραν ἄδειν ἰχθίου. Id est. Erant etiam convivales quædam cantiones, scolia ad myrtum circumlata, nec non poculo atq; lyra cantum exigebant.

Scolia Meliti inter alia celebrantur ab eruditis, quæ Carica habent aulemata, in centiones flebiles.

Interdum in conviviis à discumbentibus melos cani solitum memorant, quod dicebatur *Harmodium*, cujus erat initium: Φίλιππε ἀρμόδιε, ὅστι πού τῆθνηκας. Unde illud facetissimum ex comica officina: ὁὐ δὲ παρ' ἐμοὶ τὸν ἀρμόδιον ἄσται. *Apud me nunquam Harmodium canet*: id est. Mecum convivia non agitabit. *Cælius* lib. 27. antiq. lect. c. 26. *Interpres* verò *Aristoph.* in fab. cui titulus ἀχαρνεῖς, unde dictorium hoc sumptum, indicat, cantilenæ genus fuisse, quod in compitis cani consueverit in *Harmodium* & *Aristogitonem*, quod hi *Pisistratidarum* tyrannidem sustulissent.

Præterea *Ægyptios* in conviviis canere solitos cantionem *Manerotem* dictam, scribit *Plutarchus* de *Iside*, quem *Manerodem* Regem fuisse, ajunt, & inventorem Musicæ. Alij hoc non esse nomen proprium contendunt, sed genus loquendi & epulantibus conveniens, quasi dicas, *Secunda adsunt*. Aliter *Herodotus* lib. 2. refert: *Ægyptii*, inquit, in conviviis lugubrem cantionem, quam *Linum* vocant, (à *Lino*, qui *Ægyptiacè Maneros* dicitur, filio primi Regis *Ægyptiorum*, quem immaturâ morte defunctum, hoc lugubri carmine profecuti sunt, quæ sola

primaq; cantilena apud ipsos instituta fuit) decantare consueverunt, ut & Græci, ut scilicet vel inter pocula mortalis conditionis memoriam refricarent.

Verò quoque simile est, Ἀρχιλόχου μέλιθ, *Archilochi cantionem* in conviviis fuisse decantatam. Hoc nomine dicebatur hymnus, qui ad multos poterat accommodari, qualem ferunt Archilochus fuisse repertum. Nam cum Pindarus & alii hoc genus lyrici, singulos propriis laudibus exornarent, Archilochi carmen idem erat in omnes, quod cithara canebatur: Citharædus tantum ad singula cantionis intervalla, victorum nomina voce suâ repetebat: veluti si Herculem laudabat, accinebat, Tenella Callinice χαῖρ' ἀνάξ' ἡράκλεις: aut aliud, si quem alium canebat, ut annotat *Erasmus* in *Adagiis*. *Plutarchus* item scriptum reliquit, inter alias cantiones conviviales cantionculas celebrem fuisse illam, quâ decantarunt: πέντε πίνε, τρία πίνε, ἢ μὴ τέτραξα. *Bibe quinq;, bibe tres, aut nec quatuor cyathos* Hinc *Ausonius*:
Ter bibe vel toties ternos, sic mystica lex est.

Tres cyathos ad numerum *Gratiarum*, aut *novem* ad numerum *Musarum* intellige. Credebant enim *numeros impares ad omnia efficaciores esse*. Vide *Caesium* lib. 7. c. 26.

Atq; in hanc rem jocatur *Ariston*: *Quemadmodum*, ait, *in Musica hemiolij proportio symphoniam reddit diapentē, dupla, diatessaron*, quæ symphonia præter ceteras hebes & obscura est, & epitrito constat. *Itidem & in bibendi harmoniis tres esse symphonias vini ad aquam, διὰ πέντε, διὰ τριῶν & διὰ τεσσάρων*. Nam diapentē symphoniam ex hemiolio constitui, si tres aquæ cyathi duobus vini cyathis admisceantur: Quod si duobus admisceas duos, dupli proportionem existere: Diatessaron harmoniam fore, si uni vini cyatho tres aquæ cyathos addideris.

Memoratu dignissimum est, quod *Pausanias* in *Bœoticis* scribit, suo tempore sibi ostensum fuisse locum, ubi *in Cadmi nuptiis* ipsæ *Musæ* cecinerint. Huic enim *Cadmo Thebanorum Regi*, *Harmonia*

Jovis & Electræ filia in matrimonium data, & nuptiis à Diis Deabusq; dona fuere tributa. *Ceres* frumenti fructum largita est, *Mercurius* lyram, *Pallas* monile & peplum & tibus, *Electra* sacra magnæ matris, & cymbala ac tympana. In iisdem *Apollo* cecinit ad citharam, *Musa* tibus inflarunt, ac Dii reliqui multa dona dederunt. *Natalis Comes* lib. 9. cap. 14. Id ipsum *Theognis* ὁμόψηϕος approbat, quando ita canit:

Μοῦσαι καὶ χάριτες κοῦραι διός, &c.

Musa & Charites Jovis filia, quæ olim Cadmi

Ad nuptias venientes, pulchrum cecinistis carmen,

Quod honestum, gratum est: quod verò non honestum est,
non est gratum.

Is sermo immortalium venit per ora.

Fuit igitur hoc: ὄψιμα λὸν φίλον ἐστὶ; τὸ δ' οὐ καλὸν, εὐ φίλον ἐστὶ, principium carminis, vel unde etiam *Theognis* illud hauserit.

Sic *Clio* duos habuisse fertur filios, *Jalemum* & *Hymenæum* prorsus contrariæ fortis: quod hic lætis conviviis & nuptiis semper adeset: ille verò ejulatione & luctu suas aleret cogitationes. Quod *Aristophanes* apud *Athen.* in dictionibus Atticis annotat, ἐν γάμοις, inquit, ὕμναιϕ: ἐν δὲ πάνθεσις ἰάλεμϕ. Per hos diversissimæ conditionis *Clius* filios significare voluerunt illos, qui ad virtutem & hujus præmium, honorem, aspirant, nunc asperâ premi, nunc prosperâ levâri fortuna. Imò omnes totius vitæ nostræ decursu, modò dulcem canimus *Hymenæum*, modò ἰαλεμίζουμ, dum usq; nubila serenis, dura mollibus, amara dulcibus, solatia castigationibus permiscetur.

Hinc dicitur ille assiduo in nuptiis frequentatus more *cantus Hymenæus*, propter *Hymenæum*; cantuum Epithalamicorum inventorem & præsidem, id quod declarant *Plutarchi* verba in *sympof.* ἡ δὲ γαμήλιϕ τράπεζα, κατήγορον ἔχει τὸν ὕμναιον μέγα βοῶντα, καὶ τὴν δάδα καὶ τὸν αὐλὸν, Convivium nuptiale cum cantu conjugali

Hymenæi altè clamantis, & faces & tibiæ. Quibus verbis recenset *iria* præcipua ferè *nuptialium ceremoniarum genera*, quæ ab omnibus ferè gentibus fuerint usurpata, quæ sunt *Hymenæus, fax* atque *tibiæ*.

ὕμν & ὑμέναιος Polluci est ἄρμα τὸ γαμήλιον, cantus nuptialis. Item τὸ τοῖς γαμοῦσιν ἐπαυλούμενον.

Athenæus lib. 14. dicit, ὕμνον γαμικὸν & τὴν ἐν γάμοις ᾠδὴν. *Hesych.* ᾠδὴν ἐπιγάμιον & ἐπιθαλάμιον, quod nimirum ad thalami fores decantari fuerit solitum.

Hymenæus ille canebatur cum choreis, ita ut unus quispiam caneret, quoad Epiphonema subinferret. Quo pronunciato universa chorea Hymenæum totidem numeris recinebat, ut refert *Scaliger* lib. 3. c. 101. ubi addit etiam, multiplex fuisse in nuptiis carmen. Nam in ipso convivio nuptiali Scolia canebantur, ut dicebamus. Post coenam Epithalamium, cum in cubiculum deducebatur.

Fuit & quoddam mistum ex narratione & cantione, quale pulcherrimum illud *Catulli*, quod malè inscripsit *Argonautica*. Est enim *Pelei Epithalamium* mistum. Quin exrat & *Claudiani Epithalamium* suavissimum, eius generis quod canebatur. Postea hæc ex *Catullo* addit, diversa initia, ad Hymenæum statim:

Collis ὀ Heliconii
Cultor, Urania decus,
Qui rapis teneram ad virum,
Virginem, ὀ Hymenæe!

Alterum autem initium à tempore, ad juvenes,
Vesper adest, juvenes consurgite, vesper Olympo
Expectata diu vix tandem lumina tollit.

Iisdem Græcis ἀμοιβαῖον carmen in nuptiis modulatis vocibus canere solenne fuit, quod festo nuptiarum die Pelei & Tethidis, Deos decantasse olim ferunt cum acclamatione: ὕμν ᾧ ἡμέναιε ᾧ ὕμν, ut scripsit *Aristoph.* in *Avibus*. Carmen autem Amœbæum, non solum cum Hymenæi nomine, sed etiam aliud, ut:

Currite ducentes subtegmina currite fusi; Et virgines versus à cantore auditos recinebant, ait enim:

*Vos item simul integra
Virgines, quibus advenit
Par dies: agite in modum
Dicite, ô Hymenæe Hymen
Hymen ô Hymenæe.*

Græcis item nubentium matribus tenere *faces* in nuptiis negotium datur, quod *δαδουχῶν* dixere: simulq; carmina & Fescenninos versus & sacrum hymnum, quem *Epithalamium* vocant, decantare, atq; in his quinq; Deos precari solebant, ut novæ nuptæ volentes & propitii adessent, prolemq; facundarent, Jovem adultum, Junonem adultam, Venerem, Dianam & Suadelam. Juventusq; cum strepitu & cantu *nuces* spargebant, ut annotat *Alex. ab Alex. lib. 2. genial. dier. c. 5.*

Simili modo, teste *Festo*, apud Romanos deductio Sponsæ præcedente Tibicine, & puerorum puellarumq; cantibus inter se respondentium, celebrabatur: *ô hymen hymenæe, hymen hymen ô hymenæe.* In eorundem nuptiis celebris ille canitur *Talassius* dictus cantus, propter *Talassium* juvenem bello fortem, cui formosissima ex Sabinorum filiabus adducta fuit virgo, *Plutarchus.*

Notandum denique, Musicam olim & in principio, & in medio, & in fine convivii fuisse adhibitam.

Adhibebant & aliam consuetudinem, qua *pretiosiores dapes inferentes* solenni quadam pompa tibicinibus utebantur. Ita enim cœnante *Severo Imperatore* observatum fuisse, scribit *Macrobius* lib. 3. Saturn. c. 16. ut cum inter alios cibos lautos & pretiosos Accipenser piscis adponendus esset, nõ nisi à coronatis ministris, cum tibicinis cantu inferretur, ut memoriæ tradidit *Pancirollus* lib. 1. de reb. memor. f. 507.

Coqui etiam olim epulas ad tibiæ sonum appararunt: Unde *Eubulus* apud *Athenaum* lib. 9. ait, moris fuisse, ut si quid peccasset coquus, tibi-cen vapularet.

Ex his omnibus perspicuum est, quanta apud antiquos fuerit tri-

buta symphoniacis concentibus in symposiacis conventibus dignitas, quantâ gratia, adeo ut ipsis nullum convivium suave videretur, Musica subtractâ jucunditate.

Nec obstat, quod *Plato* in *Protagora* scribit, ubi plebejorum hominum convivii Musicam tantum assignare videtur, cujus hæc sunt verba, ex Græco in Latinum sermonem conversa: Qui cum nequeant propter inscitiam invicem propriâ voce suisq; sermonibus ipsi colloqui, mercede exhibitâ, tibicines introducunt, & alienâ voce, hoc est, tibiarum flatu, convivium transgunt. Ubi autem boni præclariq; & eruditi convivia conveniunt, neq; tibicinas ibi, neq; saltatrices, neque cantatrices ullas videas, sed voce propriâ, remotis is nugis jocisq;, convivium celebrare, & alternis interrogationibus, responsionibusq;, mo destè differere, etiam si vinum abundè bibant.

Non autem ἀπλῶς & absolutè *Plato* musicam ex conviviiis ejicit, sed vel lascivâ & mollem atq; libidinis incensivâ intelligit Musicam, vel (nec injuriâ,) jucundissimos sermones, ut vera animi oblectamēta, illi præfert. Aliàs non video, quomodo constare possit, quod à *Xenophonte*, Socraticæ disciplinæ alumno, in id convivium, in quo & *Socrates* effet & *Antisthenes*, atq; alii sapientiâ præstantes viri, non modò *Philippum* γελωτοποιίας χάρειν, excitandi risus artificem, verum etiâ, sublatis epulis, *Syracusæ* cōmessatorem cum tibicina, & saltatrice, & formoso puero (tanquam jucunda θεάματα atque ἀπρῆματα) introduxit, qui tum saltando, tum fidibus canendo, summâ eos, qui aderât, voluptate perfunderent.

Potest huc accommodari illud ex *Plutarcho* lib. i. sympos. probl. i. quo distinguit inter ea, quæ ad cœnas & convivia requiruntur ὡς ἀναγκαῖα tanquam necessaria, ut sunt, vinum, cibi, obsonia &c. Et inter illa, quæ ὡς ἐπιπέδια τῆς ἡδονῆς ἐνεκα, voluptatis gratiâ introducuntur, ut ἀπρῆματα, θεάματα, γελωτοποιοί, quibus ut præsentibus delectantur convivæ, ita absentibus illis citra molestiam carent, neque convivium eo nomine tanquam imperfectum culpatur.

Muretus lib. 6. var. lect. c. 15. omninò ad convivia, relaxationis animi gratia, adhibendâ censet, & objectum illud ex *Platone* solvit. Nam,

ait, si semper tam facundi ac disertis convivæ contingerent, quàm illi sunt Platonici, tum fortasse non immeritò talia omnia excluderentur. Quos equidem arbiuror, si Apollinem vidissent ipsum cum lyra & plectro ingredientem, uno ore omnes oraturos fuisse, ut aut abscederet, aut ne cantu suo sermones abrumperet institutos: Et tamen, ni valdè fallor, non multò turpius fuisset, tibicina alicujus cantum audire, quàm vel orationem Aristophanis, vel qua de Socratis temperantia ebrius Alcibiades intemperantissimè narrat. Hæc Muretus.

CAPUT XIIX.

De Usu Musica ὀρχηματικῶ sive saltatorio; de quibusdām saltationum præcipuarum speciebus, variòq; earundem usu.

Musica ac saltationis adeò arcta est conjunctio, ut meritò hæc illius dicatur comes & pedissequa; unde & Terpsichore una novem Musarum saltationis scribitur inventrix, quæ cum Melpomene mutuas jungit operas; hæc namque cantum, illa saltationes & choréas plurimùm observat. Quapropter Hornerus plerumque, præsertim in epularum descriptionibus, cantum & saltationem conjungit. Ut Odyss. a.

Μολπή τ' ὀρχηστὺς τε (τὰ γὰρ ἀναθήματα δαίτης)
Cantus saltatioq; (hæc enim sunt ornamenta convivii.)

Et Odyss. θ. αἰεὶ δ' ἡμῖν δαῖς τε φίλη κίθαρῆς τε, χοροὶ τε
Semper autem nobis conviviamq; gratum, citharæq; choriq;.

Et Odyss. N.

ἄλλω μὲν γὰρ ἔδωκε θεὸς πολεμικὰ ἔργα
ἄλλω δ' ὀρχυστὴν τε καὶ ἡμερόεσσαν αἰοιδίην.
Alii enim tribuit DEUS bellica opera,
Alii autem artem saltandi. alii citharam & cantum.

Hic Hornerus saltationem, tanquam δῶρον θεοῦ δοτὸν divinum donum, extollit, simulq; innuit, eam esse prædulcem musicam, quæ non sit à saltatione sejuncta.

Ut porrò quædam de saltatione dicamus, exordium sumamus à nominibus, εἰς γὰρ τὸ ὄρεθ' αὖς διδάσκειν δεῖ πρὸ τῶν ἐξετάζειν τὰ ὀνόματα, ad bene docendum, nomina primùm expendere oportet.

Hebraicè saltare dicitur פָּלַל Sinnek, Deut. 33, 22. נָטַף Natar, Job. 37, 1. Levit. 11, 21. רָצַף Racad, Ecclef. 3, 4. Tempus plangendi, & tempus saltandi: & alia nomina.

Græcè χορός, teste Suida, καὶ οἱ χοροῦται, καὶ ὁ τόπος, non modò saltatores significat, sed locum etiam saltationis, in quo chorea ducuntur, qui etiam χορηγεῖον, χορεῖον χορηγίον, χορογεῖον dicitur.

Eustathius idem dicit, ὁ χορός non modò significat τὸ χορεύειν, & τὸ χοροδιδάσκον πλῆθος, ἀλλὰ καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ ταῦτα. Chorus non modò saltationem & saltantium multitudinem significat, verum etiam locum saltationi aptum.

Plato χορὸν ἀπὸ τῆς χαρᾶς à gaudio deducit, quòd sit quædam gaudii testificatio.

χοροδέκτης, ὁ τὰ χοροὺς ἐξάγων, qui & χοροστάτης, χοροποιός, κορυφαῖος χορᾶ dicitur, & χοροδιδάσκαλος chori magister. χοροτύπης, qui in choro vel chorea terram pedibus pulsat: inde χοροτυπία, ipsa actio solum pedibus plaudendi inter saltandum. χοροκίθαρής, qui citharā in choro pulsat; χοροτύλης, qui tibias in choro vel ad choreas inflat: Nam & citharas & tibias choris adhibitas fuisse, Horatius testatur, his versibus lib. 1. Od. 1.

me gelidum nemus

Nympharumq; leves cum Satyris chori

Secernunt populo: si neq; tibias

Euterpe cohibet, nec Polymneia

Lesboum refugit tendere barbiton.

ὄρχησις etiam dicitur saltatio, quam vocem, præter alias notationes, alii ἀπὸ τῶν ὄρχων, à vinearum ordinibus, in quibus inter vindemias primitias Baccho offerentes choreas agebant, deducunt. Alii τὸ ὄρεγεν τὰς χεῖρας, quia confertis & extēsis manibus fiat Chironomia: proprieq; quæ manibus exercetur, saltatio dicta est.

Latinis porrò Chorus non modò saltantium canentiūve collecta est multitudo, sed etiam coactorum cantus atq; saltatio ipsa, teste Servio in

illud

illud Virg: *Omnis quam chorus & socii comitantur orantes.*

Modi etiam Choricæ dicuntur, ad quos saltatio exercetur, & hinc Choricus pes metricus, cujus in Choris multus erat usus, quo item conscripti versus choreis apti reddebantur, nomen sumpsit. Quidam à Salus Martis sacerdotibus saltationem volunt denominari. Nam in sacris eius cymbala concutiebant circum aras, motus quosdam corporis edebant, per urbem etiam interdum cursitabant.

Plato lib. 2. de leg. ait, πνεῦμα animantes à natura habent: homo autem, qui rhythmum, numeros & harmoniam intelligit, motum corporis concinnitate quadam numerosa exornavit.

Unde autem primam saltationes duxerint originem, variæ sunt Scriptorum opiniones.

LUCIANUS de saltatione, ad observationem diversi motus stellarum errantium & fixarum refert. Cumq; Musæ dicantur Jove genitæ, sintq; præcipuè earum *Terpsichore* chorearum inventrices, simili modo saltantium species è cœli siderumq; circumvolutionibus, eorumq; gressu & regressu, tanquam harmonia & cœlesti quadam chorea, divinitus prodisse, quidam memorant.

STURCKIUS lib. 3. antiquit. convival. c. 21. Ab ipsa natura saltationes promanasse scribit. Nam cum homines, ipsius naturæ impulsu, cum adversis tum secundis in rebus, & animis, & corporibus vehementius commoveantur, variosq; motus ac gestus edant: accessit deinde ars, qua hi ipsi naturales corporis motus, gestusq; numerosi facti fuerunt, atq; harmonici. Quod divinus *Plato* innuere videtur lib. 2. de leg. ubi scribit; ita ardentem juvenum omnium naturam esse, ut neq; corpore neq; voce quiescere possit; sed sine ordine semper clamet atq; saltet.

Quis autem primus choræas instituerit, in controversia est positum

Quidam scribunt *Museum & Orpheum*, absq; dubio, quia musici fuerunt & Poëtæ, à omnia sacra cum saltatione instituerunt. Alii faciunt *Erato* saltationis inventricem.

Nec desunt, qui saltationis originem *Hieron* Siculo Tyranno ascribunt. Hic namque, ut suam tyrannidem stabiliret, populo inter-

dixit mutuis colloquiis. Quare cœperunt homines in Sicilia sensus & cogitationes nutibus & gestibus corporis exprimere.

Phidamonem hominem nobilem in Delpho apud Pythium delubrum primum choréas instituisse, circa annum mundi 3920. tempore Gedeonis, scribit *Eusebius* in Chronicis.

Scaliger lib. 1. c. 18. Poët. *saltationem* definit motum compositum, numerosum, cum gestu effingentem rem aut personam, vel quam canit, vel quam tacet. Saltatio enim quædam *sine cantu* fuit, eaq; vetustissima. Deinde cantus additus, quam postea *χορείαν* appellarunt, τὴν μετ' ᾠδῆς ὀρχήσιν, saltationem *cum cantu*. Et apud *Platonem* 2. de leg. χορεία γε μὴν ὀρχήσις τε καὶ ᾠδὴ τὸ ζύλονόν ἐστιν. Choréa verò omnis tripudium simul est & concentus.

Hinc inter ὀρχεῖσθ & χορεύειν hoc ponunt discriminis, quòd τὸ χορεύειν sit saltare *cum cantu*: ὀρχεῖσθ autem sit rhythmicè moveri etiam *sine cantu*. *Xenoph.* dixit ὀρχεῖσθ ἐν ρυθμῶ, ad numerum saltare.

Postremò etiam adjuncta fuere instrumenta musica, ut audiemus.

Jam, priusquam ad varias saltationum species progrediamur, quædam *de ipsarum studio & exercitio* præmittamus.

Plato lib. 2. de leg. scribit, Deos genus hominum laboribus naturâ pressum, miseratos, ἀναπαύλας τῶν πόνων, remissiones laborum ipsis dedisse, atq; adjunxisse *Apollinem* μῦσηγέτην, Musarum ducem, & *Bacchum* συγχορευτὰς concelebratores chorearum, illosq; tribuisse hominibus sensum *rhythmici & harmonia participem*, eosq; movere nos *cum voluptate, chorwmq; nobis ducere cantibus & saltationibus nos invicem copulantes*. Et *PINDARUS* *Apollinem* vocat ὀρχηστὴν, saltatorem.

Ipsos quoq; Deos *Deasq;* Ethnici fecere saltantes. Sic enim *Musa* apud *Hesiodum*, & *Anacreontem* animi gratia saltant, καλῶνομοι κοῦραι Διὸς ὀρχήσαντ' ἑλαφρῶς. Quidni saltet etiam *Jupiter otiosus*, ut ὀρχεῖτο πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

Apud *Apulejum* lib. 6. in illo epulo nuptiali *Psyches*, & ejus mariti, in quo etiam *Jupiter, Juno, cateriq; Dii* accubuerunt, *Apollo* cantavit

ad citharam, *Venus* suavi Musicæ superingressa, formosa saltavit, scenâ sibi sic concinnatâ, ut *Musa* quident chorum canerent, tibias inflaret *Satyrus*, & *Paniscus* ad fistulam diceret, referente *Stuckio* lib. 3. antiquit. conviv. c. 21.

Etsi forsân hæc quibusdam videantur potius esse poetarum figmentâ, quàm rei veritati convenire: vel inde saltationis studium non fuisse vulgare, non obscœnum, vel inde probari potest, quòd hoc ipsum à sua dignitate neutiquam alienum Heroës arbitrati sunt.

Duris Samius in 7. hist. scripsit: PERSARUM REGEM semel in anno saltare consuevisse, idq; temulentum: quo die sacra Deo suo, quem *Mithrû* vocabât, faceret, teste etiâ *Athenæo* lib. 10. ἐν μόνῃ τῶν ἐοργῶν: &c. In sola festivitate, quâ à Persis Deo, *Mithro* dicto, celebratur, Rex inebriatur, & Persarum more saltat. Rectè sanè & saltatio & ebrietas conveniebat Regi illi, eo potissimum die. *Vascones* enim nostri, inquit *Scaliger*, *Mitrum* a sinum dicunt. Ea die totâ præterea Asia nulli omnium idem facere fas erat.

Ut hic sicco pedè prætereamus, quomodo sancti item homines tripudiis ad animi lætitiâ & εὐχαριστίαν erga Deum testificandâ usi fuerint. *DAVID* enim ephod cinctus lineo Mecarcer, id est, saltabat coram Arca Domini, ἀνευρούετο ἐν ὄργῶνις ἡγευσμένοις, quod licet saltationem non exprimat, mox tamen *Michol*, Saulis filia, videt ac ridet, sed injuriâ, *Davidem* ὀρχούμενον, saltantem, 2. Sam. 6.

MARIA, Mosis soror, Pharaone aquis obruto, atq; deleto, organis lusit, & choreas cum mulieribus duxit, sicut scriptum *Exod. 15.*

Valdè etiam *PLATO* lib. 2. de legib. saltationem commendat, tanquam in qua variarum rerum repræsententur imitationes: Ἐπειδὴ, inquit, ἀνὴματα θεῶων δὲ τὰ θεῶν τὰς χορείας &c. Quoniam in chorea variarum morum, variarumq; rerum variis infortuniis, moribusq; gestarum imitationes sunt, quibus illa quæ dicuntur, aut declarantur, aut sub specie saltationis exprimuntur, vel naturâ vel consuetudine, vel utrisque probante, atque animo eorum conveniunt, quos gaudere illis laudareq; & honesta nuncupare necesse est. Quo nomine *Socrates*

quoq; saltationem perdiscendam arbitrabatur, velut multum insit venustatis in apto concinnoque motu & corporis efformatione composita.

Jam ut ad varias & præcipuas *saltationum species* deveniamus, variosque usus, alias relinquentes distinctiones, quas apud *Scaligerum* lib. I. Poët. c. 18. *Lucianum*, *Pollucem* legere licet, ad *quadruplicem* annotatas saltationum species accommodabimus *usum*; *ιερατικόν* in choris sacris; *συμποσιακόν* in epulis & conviviis; *πολεμικόν* in armis; *θεατρικόν* in ludis theatricis.

Quod ad *ιερατικόν* spectat usum, *Lucianus* hoc respectu vocat *exercitium divinum ac mysticum*, quod in Deorum cultum, atque honorem celebrari fuit solitum. Nulla enim sacra, nullæ festivitates, ceremoniæ, initiationes, sine saltatione peragi consueverunt. Hujus rei *Orpheum* & *Museum* primos scribent auctores, quos, ut cum rhythmo & saltatione initiationes fierent, sanxisse memorarunt.

Sic *Corybantes* in Phrygia, *Curetae* in Creta, in *Rhea* Deæ suæ honorem, cujus erant sacerdotes, saltationibus vacabant. Et in *Delo* nulla sacra peragebantur, cui saltatio non fuisset adhibita. Nam prodibant *puerorum chori*, qui tibiis ac citharâ præcinentibus saltabant, quos subsecuti optimi, facto delectu, choreis excipiebant. Eorum cantilenæ, ab usu saltationis, dicebantur *ὑπορχήματα*, quæ concinebant saltantes in altaris ambitu, cum jam igni admotæ essent sacra. Cumq; saltantes & canentes aram obibant & circumdabant, ita progrediebantur, ut à sinistris dextrorsum pergerent prius *Zodiaci modo*, deinde à dextris lævorsum pro ratione *primi mobilis*. Et illi qui mysteria vulgò prodiderant, dicebantur *ἐξορχήσαντες*, desultasse. Huc alludere videtur *Athenæus* lib. 14. ubi scribit: *ἐν ορχήσει γδ καὶ πορεία καλὴν* &c: In saltatione & progressionem pulchra res est concinna figura & pulchritudo, turpis autem inconcinna & supra modum lasciva motio. Propterea Poëtas ferunt, saltationes olim Liberis assignasse, & figuris saltationum usos fuisse tantum, pro signis eorum quæ voce canebantur: semper in iis animum servantes virilem & generosum: quam ob causam *ὑπορχήματα* appellant, quasi dicas, saltatio-

nes voci subservientes. Si quis autem figuras exprimeret non servato modo, & cantionibus congruens nihil diceret in saltatione, eum improbabant. Ubi annotat Casaubonus in Athen. lib. 14. c. 6. venustè dicitur, λέγειν κατὰ τὴν ὄρχησιν, pro exprimere aliquid saltando, congruentia saltationis cum eo quod voce canitur.

Quas vocat figuras saltationis, Aristoteles nominat rhythmos figuratos lib. de Poët. c. 1. οἱ ὀρχηστὰὶ διὰ τῶν χημαλιζομένων ρυθμῶν μιμῶνται καὶ ἦθη, καὶ πάθη, καὶ πράξεις. Saltatores per figuratos numeros imitantur & mores & perturbationes & actiones.

Proprium verò hujus studii vocabulum est χήματα, & χημαλίζειν idem quod saltare. Quod ait de appellatione hyporchematum, antea diximus cap. 18, ex Luciani lib. de saltatione.

Hyporchematica Poëseos & saltationis duos fuisse autores, scribit Athenæus, Xenodamum & Pindarum. Scaliger lib. 1. Poët. c. 18. ὑπορχηματικῆ, inquit, multum conveniebat choris concinentibus. Eratq; Cretensium propria. Numerant duo præterea Cretensium genera: Orsiten & Epicredion.

Laconicarum etiam meminit Pindarus, in quo erant hæc verba: λάκωνα μὲν παρθένων ἀγέλα. Virginum enim fuit ea primùm: postea viri quoq; additi. Canebant in ea Liberum patrem, & Venerem, & Pæanas: verum frugalissimis modis, qui ex eo παρθένιοι appellati sunt. Distinguebantur in duos, περσοδικὰς & δποσολικὰς. Malè igitur hos quidam confundunt, diversi enim sunt modi. Profodion, (ut notat Casaub. in Athen. lib. 14. cap. 7.) carmen est, ab iis cantari solitum, qui Apollinem accedebant. Inde περσοδιακὸν μέτρον apud metricos & profodiaca saltatio. Apostolicus modus, ut ex nomine licet conjicere, is est, qui convenit τοῖς δποσόλοις vel δποσολεῦσι: quæ erant apud Græcos præfectura nautica vocabula.

Huc referri posse videtur Trichoria Lacedæmoniorum saltatio, ex instituto Lycurgi. Quæ triplici constabat choro, Senum, puerorum, juvenum.

Senum prima erat cantio, eaq; talis:

ἄμμες πέρ' ἤμεν ἄλκιμοι νεανία. Id est,
Nos fuimus olim strenui juvenuli.

Secunda puerorum.

ἄμμες δέ γ' ἐσόμεθα πολλῶ κάρρονες,
Præstantiores nos futuri olim sumus.

Tertia juvenum.

ἄμμες δέ γ' εἰμὲν. αἰ δὲ λῆς ἀυγάσδεσσι.
At nos sumus: vel experire si velis.

Syracusani Dianæ Chitonæ sive Chitoneæ honori propriam habebant saltationem ad tibiam, ab ipsa nominatam, eadem voce, Chitoneam. Cui Dianæ fuit & cognomentū Caryatidis, à Laconia vico, cui Caryæ nomen erat, hinc καρυατίζεω verbum saltationis, quem modum edocti fuerunt à regionis illius principibus Castore & Polluce. Scaliger.

Indos similiter scribunt manè è strato excitatos, Solem precibus venerari, & ad orientem conversos, saltatione Solem salutare, seq; ipsos cum silentio conformantes, Dei choræam imitari, atq; effingere. Et hæc Indorum fuit præcatio, chorus, sacrificium: sicq; bis in die, mane nimirum atq; vesperi Deum venerari consueverunt.

Lucianus, Salios apud Romanos, in Martis Dei sui honorem gravissimè, religiosissimèq; saltasse refert.

Dionysia quoq; atque Bacchanalia, eodem teste, olim maxima sui parte saltationibus atq; tripudiis constabant.

Hodie, inquit Stuckius, qui ad nos veniunt è Syria, testantur, Christianos, qui degunt in illis regionibus, die Resurrectionis Dominica, nec non aliis celebribus festis venire in templum cum lyris, & citharis, & psalmos inter se cantare, ac unà, sobriè tamen & modestè, seorsim viros, & seorsim mulieres saltare, qui sanè illorum mos ab Ethnicis videtur promanasse, qui falso sibi persuadebant, Numen hujusmodi tripudiis placari.

Et hæc de usu saltationum sacro.

Sequitur *convivialis & epularis*, qui & ipse quoq; apud omnes ferè gentes usitatissimus fuit: Hinc crebra apud *Homerum* in epulis *saltationis & cum Musica* ferè conjungitur: ita ut hæ duæ quasi perpetuæ fuerint conviviorum appendices. Sic apud Phæacenses fatetur *Rex Alcinous* in usu fuisse *Odyss. θ.*

Αἰεὶ δ' ἡμῖν δαῖς τε Φίλη κίθαρῆς τε χοροὶ τε.

Nobis verò semper convivium, cithara, choreæ, grata & accepta sunt.
Quod ex sequentibus elucet, ubi *Rex* afferi jubet *Demodoco* citharam, ad quam ille postea pulchrè cœpit canere, cationem nimirum de *Veneris & Martis* amplexu, quæ aliquot versibus describitur:

Αὐτὰρ ὁ Φορμίζων: &c.

Ceterum ipse citharædus cœpit pulchrè canere

De Martis amore, pulchreque coronata Veneris.

De saltatione ipsa sic canit *Pœta*:

ἀμφὶ δὲ κῆρυ:

περὶ θῆβαι ἴσαντο; &c.

Circum autem juvenes, jam pubescentes stabant docti saltatione, quatiiebant autem divinum chororum pedibus.

Et *ULYSSES*, domum reversus, saltationes instituit domi, ut putent nuptias esse in domo *Penelopes*, αὐτῶς θεῖον ἀοιδός: &c.

At divinus cantor tenens citharam stridulam

Nobis præeat amatrice ludorum saltatione.

Hoc est iustum *Ulyssis*, quod statim in actum deducitur. Sic enim subjungit: ὁ δ' εἶλετο θεῖον:

Ipse autem cœpit divinus cantor Citharam

Concavam, in ipsis autem desiderium movit

Cantusque, dulcis, & strenua saltationis,

His autem magna domus sirepebat pedibus

Virorum ludentium pulchrizonarumque mulierum.

ATHENÆUS etiam testatur, *Homerum* quoque illam saltationem cognovisse, quæ fit *ad cantum*, ὄρχησιν πρὸς ᾠδὴν.

Porro apud *Græcos* in primis saltationes olim in conviviis fuisse adhibitas, accepimus.

ATTICI, (inquit *Athenæus* lib. 4.) ἐν τοῖς συμποσίοις (in conviviis) solebant ὁρχεῖσθαι ὑποπίνοντες: (saltare simul bibentes:) ubi etiam sententiam *Alexidis* adducit, ἅπαντες ὁρχεῖντο εὐθείας, ἀν' ὧν μόνον ὁσμὴν ἴδωσι: (omnes statim saltabant, ubi tantum vini odorem perceperunt.)

SCALIGER saltationes quasdam fuisse memorat in nuptiis ad *Hymenæos*. Ad *Cyathum* in Tricliniis: quæ erat species *Ioniarum*, & παρῆγιον dicebatur, cujusmodi fuit illa, quam vocarunt *Angelicam*. Erat ea extra Triclinia, qua nuncium agebant, prospectâtes primum, tum autem suspenso gradu circumspectantes.

LUCIANUS in lib. de saltatione *Phrygiam* saltationem conviviis & computationibus dicit esse convenientissimam, quam ebrietate compulsi sæpè homines exercent. Hinc *Bacchus* quoq; θεὸς λυαῖν καὶ χοροῦ dictus fertur, quòd curas solvat, & auctor sit chorearum, ut est apud *Plutarchum* sympos. 3. probl. 6.

STBARITAS quoq; tradunt vel equos etiam in conviviis introduxisse, ita institutos, ut incinentis tibiæ cantu audito arrigerentur, ac pedibus ipsis prioribus manuum vice, gestus quosdam chironomiæ, motusq; ederent ad numerum, & saltarent; de quibus plura scribit *Angel. Politian.* Miscell. cap. 15.

De THRACUM saltatione militari in conviviis mox dicemus.

MACEDONES quoq; cum symposiis, tum saltationibus maxime fuisse addictos, quidam memoriæ prodiderunt. Et *Athenæus* tradit, *Polyperchontem* Macedonem, sæpius in symposiis, talari indutum tunica, sicyoniisq; calceatum cothurnis, ad tibiam, magnâ cum licentia saltasse.

Es his frequentem in conviviis saltationum perspicimus usum, quemadmodum hodie etiam nullum ferè agitur convivium, præsertim nuptiale, cujus non proxima socia sit saltatio, juxta Gallorum dictum, *Après la pance, la danse*, in gluvem sequitur saltatio. *Stuckius.*

In funeralibus quoq; absq; dubio *conviviis* erat saltatio *Gingra* dicta, quam edebant ad cognominem tibiam.

Tempora verò alia alias etiam exigebant: in *messe*, peracta messe, in *vindemiis*, ad *focos* noctes hybernas cum excubarent. Item *festis diebus*, ut non unam cantionem, ita diversas agitabant saltationes, quas arbitrato suo nominabant.

Præterea ut ad *militarem saltationum usum* accedamus, qui sumptis armis fiebat, unde *ἐπιώλι* dicta saltatio, quæ item fuit omnium utilissima & laudatissima.

Lucianus autor est, *LACEDÆMONIOS* à Castore & Polluce *καρνατιζου* (quod supra etiam attigimus) artem edoctos, omnia cum carminibus facere, & ad tibiaram quoq; modulos, rhythmum, moderatumq; pedis ingressum prælium committere, fuisse solitos.

Ephebos quoq; illorum non minore studio saltationi, quàm *ὀπλομαχία* armis exercendis operam navasse. Fuit illis peculiare quoddam saltationis genus, quæ *Hormus* dicebatur. Saltationem verò in armis non modò rei militaris exercitationem fuisse, quæ ab armatis pueris peragebatur, eaq; belli imago repræsentabatur, impetus & ardor adorientium & celeritas fugientium: verum etiam *pœna genus*, qua afficiebantur juvenes cum deliquissent, unde *Pyrricharii* fuere dicti. *Stuckius*.

Sic *ÆTHIOPE*s olim, non alià quàm saltandi ratione, illatis jam signis *bellum* ingrediebantur, nec quisquam *Æthiopum* vel sagittam excussam emittebat avulsam à capite (hoc enim vice pharetræ utebantur, tela capiti circumponentes) nisi prius saltavisset, & *saltatione hostibus terrorem* inculsisset.

Hujus generis est saltatio *Pyrrhicha*, quam *ἐπιώλιον* etiam vocat *Pollux* lib. 4. c. 14. quia armati saltabant.

De ratione nominis variant autores: *Plinius* nomen sumpsisse à *Pyrrho* Achillis filio, scribit lib. 7. c. 50.

Athenæus & *Eustathius* à *Pyrricho* Lacedæmonio dictam putant.

Alii ab ignea ejus vi sic volunt nominatam. Unde & Pyrrhichio pedi nomen, qui impetum habet similem militis in pralium ruentis.

Pyrrhichæ hujus saltationis facies vivis coloribus depingitur in convivio *Seuthæ Thracum Regis* apud *Athenaû* lib. 1. ex *Xenophonte* in *Afensu*, ubi illud convivium ita describitur: *Posteaquam fœdera percussissent & cantibus celebrassent, surrexerunt primi Thracés, & ad tibiam cum armis saltarunt, gladiis utentes: alter deniq; alterum percutiebat, ut omnibus is vulnerari videretur, atq; consultò cadebat, quo efficiebatur, ut omnes exclamarent. Tunc victor eum armis spolians abibat, canens sitalcan: Is erat illis cantus, qui Græcis pæan. Alii ex Thracibus alterum tanquam mortuum auferebant, cum tamen nihil mali passus sit. Postea *Enianes* surrexerunt & *Magnetes*, qui etiam καρτω αἶων saltationem dictam, in armis tripudiarunt. Argumentum & consuetudo erat talis. Quidam positis armis arat & serit, crebrò respectans metuentis modo, supervenit latro, quo viso resumptis armis pugnat pro bobus: idq; in numerum & ad tibiam. *Scaliger* sæpius citato loco, lib. 1. *Pœt. c. 18.**

Fuit etiam Pyrrhicha saltatio alia dicta *Dionysiaca*, in qua *Liberi* patris apud *Indos* gesta saltabant. Accinebant simul & pulcherri-
ma: nec non ex tibiis ὄργανον νόμον.

SCALIGER de seipso scribit: Hanc, inquit, Pyrrhicham nos & sæpè & diu coram *Divo Maximiliano*, jussu *Bonifacii* patris, non sine stupore totius *Germaniæ* repræsentavimus. Quo tempore aliquando vox illa Imperatoris, *Hic puer aut Thoracem pro pelle, aut pro cunis habuit.*

EPICHARMUS in *Musis* tradit, *Minervam* *Dioscuris* *Enoplion* vel armatam saltationem cecinisse. Hinc *Plato* in *Cratylo* ipsam quoque *Pallada*, δὲ τῆς ἐν ὄρωλοις ὀρχήσεως vult dictam, quia ὀρχεῖσθαι idem sit quod πᾶλλεσθαι. Cantum verò *Enoplium* duobus *dactylis* constare putant & *Spondeo*, ut: *Hostibus* obvius exit, *Aggreditur*que vagantes.

ATHENÆUS lib. 14. Saltationis, inquit, olim in choris genus fuit *εὐσχημον, καὶ μεγαλοπρεπές*, decorum, magnificentum, quodque eas ferè motiones, quæ in armis fiunt, imitabatur. Ob id *Socrates* eos, qui optime saltant, ad bellicas res etiam esse idoneos. Cujus hos scribunt in poëmatis versus:

Οἱ δὲ χοροῖς κάλλιστα θεοῦς τιμῶσιν, ἀριστοὶ
ἐν πολέμῳ. Hoc est,

Qui rectè scivère choris decorare Deos, hi
Optimi & in bello.

ἄσπαστος ἔξωπλησία τις ἢ ἡ χορεία, καὶ ὀπίδειξις οὐ μόνον τῆς λοιπῆς εὐταξίας ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν σωματίων ὀπιμείλειας. Est enim saltatio velut armatura instructa ad prosinetum meditatio, in qua spectatur non tantum ordinis conservatio & modestia, sed etiam qua corpus diligentia curatum sit. Unde Athenienses ducem sibi creavère *Phrynichum*, quod in fabula saltasset aptè *Pyrrhicham*. Apud *Lacones* etiam ἐμβατήρια μέλη erant ἐνόπλια, quemadmodum prisca *Lacedæmonii Tyrtei* carmina concinebant. *Arcades* præterea armati, ad armorum rhythmum tiliarum carmina canebant & saltabant, ut refert *Athenæus* lib. 1.

Fuit & *Castoreum* quoddam saltationis genus vocatum, in honorem *Castoris*, à *Lynceo* cæsi, institutum, in quo juvenes armati tripudiant. *Natal. Com.* lib. 8. c. 9.

Phæacum quoque saltatio fuit μετὰ τῆς σφαιρας cum pila, de qua etiam *Athenæus* lib. 1. In *Hoplopæa*, puero citharam pulsante, alii consertis manibus cum cantu & saltatione pedes agitabant.

Postremò jam paucis de theatrico saltationum usu dicemus, quia pleraq; scripsimus in cap. de usu Musices theatri.

Fuit autem theatralis saltatio, teste *Luciano*, & *Scaligero*, triplex, pro modo, numero, genere fabularum. Una in *Tragœdia*, quam dixe-

runt

runt ἐμμέλειαν, quæ gravis erat & modulata, oratorum gestu propior. Unde *Agamemnon* agens Hylas, cum sese fecisset grandiozem, correptus est à Pylade præceptore; ἀλλά σου μὲν, inquit, μακρὸν οὐ μέγαν ποιεῖς: (verùm tu quidem facis te longum non magnum.)

Alterà in Comædia, solutiore licentia κόρδαξ fuit dicta.

De *Samathero Logotheta* scribit *Nicetas* lib. 3. apud Manuelem Comnenum Imperatorem, quòd potuerit ad lyram canere & cytharam pulsare, atq; cordacem saltare, pedesq; celeriter, huc & illuc agitare fuerit promptissimus.

Tertia saltatio, lasciva, inconstans in satyris appellata σικκινῆς, à *Siccinnio* quodam barbaro. Fuit ea maximè motoria gesticulatione creberrima & celerrima.

κολαβεῖζειν quoq; *Græcis* est σικκινῶν lascivè saltare, Id genus saltationis petulantis & lascivæ κολαβεισμὸς est dictus. Cantiones quas inter colabrissandum cantitabant, κόλαβοι vocabantur, parumq; erant honestæ & spurcidiçæ. *Athenæus* lib. 15.

Fuit & saltatio molliuscula, *Anthema* à floribus dicta, quos hisce numeris accinebant: ποῦ μοι τὰ ῥόδα; ποῦ μοι τὰ ἴαι ποῦ μοι τὰ καλὰ σέλωα: *Ubi mihi rosæ? ubi mihi violæ? ubi mihi formosum apium?*

Addamus & hoc ex *Athenæo* lib. 14. Pueros *Arcadum* ad *Timothei* & *Philoxeni* modos tibiales in theatris quotannis saltare. Apud quos aliis se disciplinis eruditos negare, haud indecorum est: ignaros verò canendi & saltandi se fateri, turpe censetur. Iidemq; gressus ordinatè & pedetentim ad tibiam suspendere meditantur, publicâq; impensâ & diligentia, saltatione cum exercitati fuerint, sui profectus in teatro specimen quotannis edunt.

Erat & saltatio quædam, quam dixerunt τοῦ κόσμου ἐκπύρωσι mundi incendium. *NERONEM* verò, scribit *Scaliger*, saltare potuisse ῥώμης ἐκπύρωσι, dignumq; censet, cujus ἐκπύρωσι saltaret totus mundus.

Ex his omnibus perspicuum est, quanti veteres fecerint saltatio-

nis studium, de quo *Plato* quoq; multis in locis mentionem fecit: *lib. 2. de leg.* inquit: ὁ καλῶς ἀρα πεπαιδευμένῳ, αἰδεν τε καὶ ὀρχεῖσθαι δυνατὸς ἀν εἶν καλῶς, id est: *Quisquis ergò bene disciplina instruetus est, & saltare & cantare bene potest*, ubi quoq; τὴν τῆ μουσικῆ καὶ τῆ παιδιᾶ μετὰ χορείας χρείαν ὀρθῶν εἶναι, *choream cum ludis & musica rectè cohærere* pronunciat. Et multa ruditate refertum ait, ut aliter tibia, citharaq; utaris, quàm ad tripudium opus sit atq; cantum. Nudo autem utroq; uti abusus est præstigiatrici ostentationi similis, & à Musis admodum alienus.

Et in fine ejusdem libri, *chorea unam partem*, dicit, in voce esse, per numeros & concentus: *alteram in corporis motu*, per numerum & figuram. Ejus originem ita declarat: Οὐκ ἔνδον αὐτῆς ἀρχὴ μὲν τῆς παιδιᾶς, &c. Igitur & hujus quoq; *ludi principium est*, quod quodvis animal naturâ ad salendum comparatum est. At homo accepto rhythmici sensu, saltationem & genuit & peperit. Quum autem concentus rhythmum illum quasi in memoriam revocaret & exuscitaret, illi ambo unâ conjuncti, *choream luserunt*, ut in principio dicebamus.

CAPUT XIX.

De Usu Musices Θεατρικῆ in ludis scenicis
& theatricis.

Non minus in Comædiis, & aliis fabularum generibus, ludisq; scenicis, frequenti consuetudine celebris, jucunda varietate insignis, *modulata vocis fuit usus*; ejusq; vel *naturalis*, quo nomine Cantores veniunt, qui absâ voce canunt, Chorus ipse, primum in scena, post extra scenam: præterea *artificialis*, illorum qui modos Tibiis faciebant.

Chorus est pars post actum introducta cum concentu. Hunc tractum non fuisse uniusmodi, scribit *Scaliger* lib. 1. Poët. cap. 9. Totus enim aliquando fuit *cum cantu & motu & gestu & saltationibus* ad tibia.

Choro autem de Comædia nova sublato, explebat officium *tibicen*.

Primos choros instituisse ferunt *Arcades* ex *Dionysiâcis* tibiçinibus, *Timothei* ac *Philoxeni* legibus, quibus & totius *Musices* attribuunt primordia. *Chori* tamen *Philoxeno* longè sunt vetustiores, adeò ut olim *actio Satyrica* in *Tragœdiis solo choro* constiterit.

Scaliger d.l. primum *Philammonem* *Delphicum* ad aram patriam in honorem *Apollinis* choros disposuisse scribit.

Lucius verò *Anilius* devicto ac triumphato *Gentio* Rege *Illyriorum*, in *Circo* scenam extemporaneam exhibuit. Ludosque edidit cum *Thymelicis* tum primùm, quos in *Orchestra* constituit. In *Proscenio* autem *Tibicines* cum choro. De qua re ita scriptum memoriae prodidit *Athenaus* lib.14. de *pnosoph.* *Lucius Anilius* (*Athen. Anitius*) *Romani* exercitus *Imperator*, debellatis *Illyriis*, & *Gentio*, illorum rege, cum liberis capto, & *Romam* abducto, ludis victoriae causa editis, quovis risu digna multa fecit, ac excogitavit, ut est apud *Polybium* lib.30. Nam accersitis è *Græcia* clarissimis artificibus, extructaque in circo maximâ scenâ, primos induxit tibiçines simul omnes, *Theodorum*, *Bœotium*, *Theopompum*, *Hermippum*, *Lysimachum*, in *Græcia* celeberrimos. Eos in *proscenio* stantes simul omnes, cum choro tibiçis iussit canere. Motu corporis tibiçiarum modis apto illis per scenâ lentè incedētibus misit, qui admoneret non placere illam cantionem, itaq; certarent vehementiùs. Dubitantibus ipsis, quidnam mandaretur, significavit è *lictoribus* quispiâ, ut in sese mutuo versi cōcinerēt, ac pugnae speciem repræsenterent. Quidnâ vellet *Anilius*, tibiçines ubi cognoverūt, tibiças cantu inflantes, qui ardori pugnantium militum conveniret, omnia permiscuerūt, medios choros perturbatos cum extremis confundētes, insanis modis ac temerariis cōplentes omnia, & tibiçiarum concentu dissoluto, in sese mutuo vicissim imperū fecerunt. In hos etiam ex adverso, perstrepētes chori ad scenam quatientes irruebant, ac rursus velut terga vertentes, pedem referebant. Ut autem saltator quidam præcinctus, ex tempore sese obvertens in tibiçinē obvium, manus extulit, tanquā pugillatu dimicaturus, ingens plausus ac clamor spectatorum obortus est. Cōmissis illis duobus etiamnū decertantibus in *orchestrâ* saltatores duo processerunt ad placidos concordisque

tibiarum sonos, & in scenam cum tibicinibus & saltatoribus, qui in caput se provolverent, ascenderunt quatuor pugiles. His omnibus simul pugnantibus, gratissimum & lætissimum spectaculum fuit.

Polydorus autor est *lib. 3. c. 13.* ubi scribit; In ludis Scenicis, anno U. C. CCC. XCI. C. Sulpitio Petico. C. Licinio Stolone Coss. teste *Livio*, ex Hetruria ludiones accitos, qui sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu, ad tibicinis modos saltantes haud indecoros motus dabāt. Postea successu temporis post annos centum & viginti, *ludus* paulatim *in artem* versus est, cum in Scena Comici, Tragicique; & cæteri Poëtæ sua recitarent Poëmata: in ea etiam adhibebantur tibicines, citharædi & hujusmodi, qui vel *in fine cuiusq; actus* canerent. Cujusmodi fuerint illi ludi, Apollinares scil: supra cap. 18. dictum est. Quos autem Ludiones ex Hetruria dicunt accitos, imitata postea *Romana juvenus*, primò incōditis inter se carminib. jocularia fundētes: nec motus interim absoni à voce. Deinceps non inconditum & rude carmen, sed modulatas Satyras, descripto ad Tibicinem cantu decoroque motu peragebant.

Livius Andronicus ab Satyris digressus *fabulam* argumento fecit, factamq; cum sæpius egisset, obrusà demū frequenti usu voce, puerū, qui caneret, ante Tibicinem statuit: inde ut ad Tibicinis latus *Histriones* canerent, receptum, & quæ plura recitat *Sabell. lib. 3. Enn. 4.*

De Musicis instrumentis, in ludis adhibitis apud veteres, ita scribit *Johannes Baptista Pineas* ex illo Horat.

*Tibia non ut nunc, orichalco juncta, tubæq;
Emula.*

Verisimile est, inquit, urbium theatra initiò fuisse parva: & propterea scenā habuisse tibias tennes ac simplices. *Tennes* intellige, solas absq; aliis instrumētis Musicis: *simplices*, quia earū foramina tantum essent quatuor. Postea verò aucto populo aucta quoq; fuisse theatra; & primò additum *lituum*: deinde etiam *tubam*. Ut sit sensus *Horatii*, *Tibiam junctam* fuisse *orichalco*, id est, associatā lituo ex orichalco confecto: neque tantum Musicam ex tibiis, sed etiam ex tubis constitutam. Ergò *tibiam* factam *tubæ emulam*: quia tuba cōmixta cum ipsa, sonum suum

non amiserit: quanquam ita acutus hic fuerit, ut tubæ strepitum imitaretur, ut annotat *Salmuth* lib. 1. in *Panciroll. de reb. memorab. tit. de Aurichalco.*

Quales fuerint *tibia dextra* vel *sinistra*, quibus modos fecerunt, dicitur ubi de *Tibia* agemus.

Prisci verò Latini in pagis & oppidis unico tantum tibicine fabulas agitabant, ad cuius modulatum vocem ac gestum accommodabāt histriones, alioquin ob imperitiam non servaturi carminis rationem. Is igitur tibicen, posteaquam uni actori præcinnuerat, cogebatur ad alterum huic responsurum transire, eiq; vicissim incentu tibiæ, metri modulos præire, atque hinc rursus ad alium: quod rusticani homines absq; præeunte tibicine numeros probè observare non possent.

In ludis theatricis vel scenicis quoq; addebantur, qui in genere dicebantur *Thymelici*, quales sunt *Cytharædi*, *Psaltæ*, *lyristæ*, *tibicines* in scenam dispositi, ut spectatorū aures demulcerent, à *Thymele* muliere saltante, & histrioniā exercente, sic dicti. Et saltatores in orchestra simul cum choro & modos facientibus erant, de quibus postea planius & plenius. Prodebant etiam *Hilarodi* in veste candida, virili, auro coronati, calceis primū usi, deinde crepidis: similes his *Aulodos*, *Magodos*, *Lysiodos* dicit *Scaliger* lib. 1. *Poët. c. 52.* Erat *Aulodus* *Hilarodo* per omnia similis & par: Sed *Hilarodus* puero puellāve psallente canebat: *Aulodus* tibicine modos faciente. *Aulodo* & *Hilarodo* præmiū corona, tibicini & *Psaltæ* nulla. Ac quemadmodum hi duo similes: ita *Magodo* & *Lysiodo* argumentum idem, modus diversus. Ille mulieribus personis virilia negocia & ad tympanum: *Lysiodus* muliebria virilibus agere & ad cymbalum. Et hæc introducta inter fabulas à quibusdam, sicut & *Mimi* & *Satyri*.

Hiscæ non absimilia habemus apud *Athenaum* lib. 14: Ubi *Hilarodos* etiam *Simodos* vocari ait, quod *Simus* *Magnes* aliis poëtis *hilarodus* elegantior ac concinnior, ut inquit *Aristocles* de choris.

Ut autem & hoc addamus, *Hilarodi* vox significat, hilaria, fausta, læta canentem, ut de amoribus & aliis rebus jucundis, sed condita quadam gravitate tragica.

Ilalon tibiae ac fistulam *Hebraeis* dici monuit me (inquit *Dalechampius* in margine ad Athenæum) *D. Mitalerius Viennensis*, indeq; vocatos fortassis fuisse *Ilalodos*, quos *Hilarodos* nuncupamus.

Cæterum eisdem cecinisse cantus *Magodos* & *Lysiodos*, affirmat *Athenæus* ibidem.

Aristoxenus scribit, post *Tragœdiam Hilarodiam* esse gravissimam, post *Comœdiam summam* esse *Magodia* gravitatem. *Magodiam* porro idcirco nuncuparunt, quod illis cantionibus *magorum* prodigiosa miracula exponantur, medicamentorumq; declarantur vires. Ea de causa (addit *Dalechampius*) apud *Persas* honor habebatur *Magis*, quod putarent illos admirabili quadam potestate ventos posse cohibere, pluvias cedere, tum etiam, quod illos crederent simplicium pharmacorum facultates optime novisse. Illis cantionibus non dissimiles esse reor conciones & musicos *cantus medicorum circumforaneorum*, quos *Charlatanos* vocat Italia.

Illis, quæ supra de choro diximus, hæc, majoris perspicuitatis gratia, addere operæ pretium duximus.

Chorus autem, ut rem ab initio repetamus, in *Comœdiis*, *Tragœdiis* & *Satyris* peculiariter dicebatur *multitudo illa, quæ saltabat & canebat inter actus*: interdum & interloquebatur, histrionis personam sustinens.

Dici volunt ἀπὸ τῆς χαρᾶς à *laticia*: Unde *Plato* 2. de legib. dixit, Deos nostræ calamitatis misertos, συγχορευτὰς & χορηγούς choreæ cantusq; duces dedisse nobis *Musas* & *Apollinem* μουσηγέτην, eosq; movere nos cum voluptate, chorumq; nobis ducere ὠδαῖς τε καὶ ὀρχήσεσιν ἀλλήλους ξυνείροντας, cantibus & saltationibus nos invicem copulantes.

Ad eum autem modum, quemadmodum in acie militari fit, disponebantur in Orchestra, quum staret chorus, quæ erat pars quædam theatri, chori propria, dicebaturq; χοροστασία quasi in distinctas stationes chori divisio. Cum ingrediebantur εἰς ὄδιον, quando accedebant, canebant περὶ ὄδιον, vocabatur παράοδιον vel παροδία. Tum aut stantes canebant, quod εἰς ἄσμιον nominarunt & συνόδιον, tum narrabant rei eventum.

Sed qui necessitate evenit exitus, utpote redeuntium denuò, erat μετα-
 σασις secessio. Qui verò post hanc est introitus ἰσπαροδῶς accessus re-
 ciprocus: in qua si saltatio prolixior, erat κρόδαξ: Si præcisior, κομμάτιον,
 ibi lugebant. Exitus autem chori postremus ἀφοδῶς & ξυνέξοδος, di-
 scessus vocabatur. Et carmen quoddam quod exeuntes cantabant,
 ἐξόδιον. In Synodio vel σατίμῳ Græci geminis concinebant tibiis, in
 cæteris unicâ tantum.

Partes porrò Chori duæ, Ordo & jugum. Et Chori Tragicî, sunt ju-
 ga quinque; ex tribus, & ordines tres ex quinque. Quindecim namque; con-
 stituebant chorum. Et juxta tres simul introibant personæ, si secun-
 dum juga accessus fieret: Sed si secundum ordines, quinque; ingrediebantur.
 Verùm apud veteres in choro Tragico quinquageni erant, usque; ad
 Æschyli fabulam, quam dedit Eumenides; turba enim ad harum mul-
 titudinem obstupescens, lege ad quindenos est reductus numerus: ita
 ut essent paria, id est ζυγά vel juga quina, ex ternis versibus: unde qui
 cantum incipiebat, κορυφαῖος, proximus ὀρθασάτης, tertius τριστάτης
 nuncupabatur. Laërtius autor est: eum qui cantum inciperet, altio-
 re sono vocis usum: quo cæteri mediocri exciperent tono, atque; subse-
 querentur.

Comici porro chori personæ erant viginti quatuor, juga sex, quæ
 singula ex quatuor constabant. Ordines verò erant quatuor, quilibet
 sex viros continens. Carminum verò in choro decantatorum apud
 Comicos unum est ὀρθασις transgressio, cum ea, quæ Poëta ad thea-
 trum loqui instituit, chorus præteriens eadem dicit. Hujus ὀρθασ-
 σις vel transgressionis partes erant septem. Prima κομμάτιον, quæ erat
 brevioris partis constitutio, unde & nomen à præcisione vel incisione.
 Altera pars dicta Anapestica, quia plerumque; in Anapesto metro consistet:
 postea suppositis etiam aliis pedibus nihil secius nomen retinuit.
 Hanc quidem & παρθεσιν dicunt, postquam μακρόν brevis quædam
 est cantiuncula, uno absque; respiratione impetu decantata. Post hanc
 erat Strophe interius præcantata à choro ad spectatores converso, mo-
 tuque; in dextram partem flexo. Cui Antistrophos respondebat, ubi cho-

rus in latus sinistrum movebatur, & totidem numeris priora vestigia paribus temporibus relegebant. Qua reversione subterlabentium aduersum *motum Planetarum* referri profitebantur. Dicitur & ἀντιῶδῆ, à cantu cantui respondente. Huic *Epirrhema* succedebat vel *Epodos*; quo in statu diversa à superioribus accinentes, stantesq; terræ quietem representabant: cui *antepirrhema* respondebat, quam ultimam transgressionis partem sedecim, non amplius, versibus constare, lex fuit.

Semichorus, ἡμυχόρειον; *Chori divisio* διχορεία; *alterna chori responsio* ἀντιχορία: hæc tria hoc esse videntur, ut choro in duas partes divisio hæc ipsa res sit διχορεία, utraq; verò pars semichorus, sed quæ alternis cantant, ἀντιχορεία vocentur. Præterea in choro *dextra* partis *præses* δεξιόστας dicebatur: *sinistra* αὐὰ δὲξίστας: *laterum præses* λαυροστας: qui post hunc *τεῖτοςστας*. Anteibat chorum *dux*, inde *χορᾶγός* dictus.

Choragium χορηγίον, locus ipse, in quo erat Choragi apparatus. Hæc ex occasione de choro (quæ ex *Julii Pollucis* lib. 4. c. 15. & *Scalig.* lib. 1. Poët. c. 9. & II. collegimus) dicta sufficiant.

Coronidis loco tantum adjiciamus, quæ idem *Scaliger* scribit *lib. 3. Poët. c. 97.* Negat (*verba Scaligeri*) Aristoteles ἀντιτρόφους habuisse Choros tragicos, quia non in narratione simplici, sed in imitatione versarentur. Itaq; etiam leges illas, quas νόμους dicebamus, sustulit: permisit cantiones, neq; hanc ob causâ harmonias illas duas admisisse, τὴν ᾠδοδωρισί, καὶ τὴν ᾠδοφρυγισί. Quia, inquit, ejusmodi harmoniæ nō constant cantionū formulis, quæ dicuntur μέλη, quæ potissimū pertinēt ad Choros. Sed propterea quòd *Chori* sint in primis ἠθικοὶ, illam, quæ vocabatur *Φρυγισί*, eis maximè cōpetere. eâ nāq; actiones aptissimè representari. Abolet etiam ab usu chori τὴν ᾠδοδωρισί: quòd hæc magnifica esset ac stataria; quorum neutrum conveniat Choris. Scenicis igitur negotiis aptari hypodorion; quoniam ea intersint Regum atque Heroum: Phrygium decere personas humiliores: è quibus chori constent. Quæ fuit causa, ut eorum animi demitterentur ad lamentabiles conquestiones in canticis, quæ à turbulentis abhorrent.

Cum igitur Chorus sit otiosus curator rerum atq; eventorum, quæ in fabulis exciperentur, non ei competeat harmonia *πρακτική*, qualis hypodorion & hypophrygion.

CAPUT XX.

De usu Musices ἀγωνισικῆς ad certamina Ἐ ἀγωνίσματα Musica; ubi Ἐ victorum ἀγωνισήρια Ἐ Antagonistarum κολασήρια vel supplicia.

Sæpe quandam *emulationem honestam*, quâ quis ad virtutis ædem sibi sternit iter, & superioris insignia imitari satagit studia & conatus, vel quâ inter æquales, & qui pari passu ambulant, alter alteri quasi stimulum & calcem addit, ferventiori ingenii nisu labori cuidam incumbere, extra omnem positum est dubitationis aleam, & hæc ipsa æmulandi ratio versatur in rebus laude & honore dignis, ut est apud *Aristotelem* 2. Rhet.

Præter hanc est *temeraria* quædam *æmulatio* vel *æmula temeritas* quæ vituperii incurrit notam, quâ quis ipse ignavus & ignarus alium artis alicujus peritum temerè æmulatur, nec artus humerosq; suos librat atq; expendit, onusq; sibi imprudenti *κακοζήλια* excæcatus imponit cui non est ferendo, immemor illius *Apellei*: *Ne sutor ultra crepidam*. Et propterea non rarò magnas suæ *temeritatis* dant *pœnas*, quemadmodum de *Nearcho*, Pittaci Tyranni Mytelenensium filio, de quo hæc recitat *Lucianus* πρὸς τὸν ἀπαιδεύτον πολλὰ βιβλία ὠνούμενον: *Orphei*, inquit *caput unà cum lyra in Hebrum fluvium projectum ad Lesbum pervenit. Lesbii lyram in Apollinis templo suspenderunt.* Hanc post multum tempus *Nearchus*, sacerdote multis pecuniis corrupto, clam abstulit, & similem aliam substituit, sperans se divina quadam carmina, quibus sylvæ atq; fera mulcerentur, cantaturum. Verùm cum interdum se in civitate parum tutam esse arbitraretur, noctu in suburbio inconditè pulsans, canes excivit, qui infelicem *citharædum* discerperunt. Itaq; *Orpheum* non musicis modis, sed mor

tis genere imitatus est, nisi quod is à mulieribus, hic à canibus laceratus est.
Hæc *Lucianus* dicto loco.

Utriusq; æmulationis in Musicis certaminibus veterum, fida rerum gestarum, conda promaq; historia, nobis porrigit exempla: lubet igitur tenui filo & stilo illa agonismata & certamina Musica percurrere, initium facientes à primis & rudioribus Musicis initiis.

Inter majorū auctorū partem convenit, in *Sicilia* inventū carmen *Bucolicum*, appellatumq; *ἑωκολιασμὸν*: Propositis verò præmiis certare consuevisse Priscos, non vasis aut bucula, aut capro, sed pane, in quo essent ferarum expressæ imagines: ipsi aut stantes, aut sedentes, aut ducentes gregē, cum pera erant *omnium seminum* referta genere, quod Græci *πανσπερμία* nominant. Habebant etiam vinum in utre caprino: & ad manum baculum pastoralē, quod Latini *pedum*, ab usu consistendi atq; adhærendi, Græci *καλάστροπα*, & à venatione *λαγωβόλον* vocant, etiam *κορύνη* dictum, à clavæ specie, quam præ se fert crassitie capitata. Canebant autem coronati. *Cervorum* quoq; *cornua* proposita illis certaminibus legimus.

Victi *Victor* panem, peram, utrem auferbat: atq; ex eo libabat Musicis. *Victus* abibat per suburbia ac viculos: neq; enim ei urbē ingredi licebat. Panem quoq; rogare ad vescendum, ex præscripta lege mos fuit: quippe qui suum justo in certamine amisisset. *Victor* urbem abibat Syracusarum: in qua manendi, quoad ejus liberet, jus fuit. Tantum verò aberat ut panem rogando victi conditione uteretur, ut ultrò civium limina tum frugibus, tum vino aspergeret, porriciens libamēta cum cantu hoc:

δέξαι πὴν ἀγαθὰν τύχην, δέξαι υἱάειαν,
πὴν φέρομεν ὡρὰ τῆς θεῆς πὴν ἐκαλέσσατο τῆνα.

Transiit deinde in artem *lusus*, atq; etiam in *questum* abiit. Circumire igitur provincias & certare in Italia, qui se *ἑωκολιαστὴς* prædicarent, atq; alio nomine *λυδιστὴς*. Unde & *Ludionum vox* perpetua mansit Latinitati. Inter quos ea tempestate præstitit *Daphnis*, adeò ut heroum ritu, à pastoribus certatim ejus interitus fuerit celebratus.

Utebantur autem fistula, musico instrumento, ut scribit *Scaliger* lib. I. cap. 4.

In *certaminibus convivialibus*, qui carmine illo, quod *μοῦσικόν* dicebatur (de quo cap. 19. de usu Musices in conviviis pluribus dictum) vicissent, poculo donabantur, quod à cantu illo *ᾠδῶν* appellabatur, cum *cæteris in certaminibus* acciperent *Lyrici* juvencã, quam & immolabant, & hircum *Tragici*, taurum *Epiri*, *Bucolici* vel vini vel lactis libatione contenti erant: idque Apollini, Musis, Baccho & Gratiis. Nam præmia à victo auferebant, non ea ab iudice donabantur, ut scribit *Scaliger* prolixè lib. I. Pœt. c. 44.

ATHENIENSES accepimus olim extruxisse ædificiũ, & indigittasse *ᾠδῆῶν Odeum*, quasi cantilenarium dicas: cujus habebat interior descriptio multa sedulia, multasq; columnas, tectum erat subvexũ & acclive in unum assurgens fastigium: imaginem ferunt & simulacrum fuisse tabernaculi Regis. Ædificavit illud *Pericles*: qui ingenti studio in id incubuit, ut certamen Musicorum PANATHENÆIS celebraretur, digessitq; & ordinavit id ipse *Agonothetes* & *Athlothetes* creatus, quemadmodum certantes tibiã & vocẽ vel citharã canerent, atq; ejusmodi in posterum in odeo exhibita fuerunt certamina Musica, ut legere est apud *Plutarchum* in *Pericle*.

DION quoq; autor est, *Trajanum* etiam Romæ *Odeum* ejusmodi fabricasse, operã Apollodori architecti. *Panciroll.* rer. mem. lib. I. f. 83.

PAUSANIAS in Achaicis memoriã prodidit, Herodæ Altici jussu atq; impensis constructum pulcherrimũ *ᾠδῆῶν*, defunctũ uxoris monumentum. *Scaliger* dict. I. in hoc Odeo Altici theatri Ægyptiorum Regum statuas fuisse, scripsit *Pausanias*.

Extra theatrum quoq; loca dicata Musis *Scaliger* asserit, eodem dicta nomine, lib. I. Pœt. c. 21.

Et cum *Ludi Pythici* celebrari cœpti essent, antiquissimũ omnium fuit certamen, ut *hymni in Apollinem* cum tibiis ad citharã canerentur præmio proposito: Et *primus* quidem omnium psallendo vicit *Chrysothemis* è Cretã, cujus pater *Carmanor* Apollinem de cæde Latronis Eubœensis sacrilegi purgasset. Consecutos postea *Philammonem* Chry-

softhemidis ipsius, & Philammonis filium Thamyrim. Nam *Orpheum* mysteriorum scientia & reliqua vitæ dignitate elatum, tum etiam *Museum*, quod Orpheum sibi, quem æmularetur, proposuisset, negant in Musicum illud certamen descendere voluisse, ut scribit *Pausanias* in Phocicis. Id quod *Scaliger* approbat *lib. 1. c. 23.* qui in illis ludis Græcorum introductos scribit tibicines cum citharædis; item citharistas sine cantu: quorum appellarent *πυθιαδὸν νόμον*, sic *Delphis* ad ludos *Pythicos* citharædi, tibicines & fidicines concurrebant, ut scribit *Alex. lib. 6. cap. 19.*

Iisdemq; certaminibus præmia fuisse proposita, ex *Philosophorum*, *coryphæo*, sect. 31. probl. II. elici potest; ubi rationem reddit, quare in ludis veterum, certantibus proposita fuerint ἀγωνισήρια vel ἀδλα: *Virtuti* verò nulla, vel quod sibi ipsi præmium sit, undè *nuda* pingi fuit solita, quæq; instar *Trianguli*, vultu stat semper eodem: δέσινquit, τῆς ἀγωνίας τῷ ἀθλον κρείττον εἶναι. ἐπεὶ μὲν γὰρ τῶν γυμνικῶν ἀθλημάτων τῷ ἀθλον αἰρετώτερον καὶ ἐέλλιον τῆς ἀγωνίας. σοφίας δὲ πᾶν ἀθλον ἐέλλιον γένοιτο; In certaminibus verò olympicis præmium erat corona ex oleastro, quod patet ex *Aristoph. Pluto*: ὁ ζεὺς δὴ πᾶρ πένηται, &c.

Jupiter sanè pauper est: quod te palam profecto docebo. Nam si dives is esset, quo pacto faciens is certamina Olympi, illic, quo Græcos omnes quinto quoquo anno cœgit, per *Præconem* pronuntiaret *athletas victores*, ubi coronasset oleastri corona? nam magis auro decuit, si dives is esset. Cumque Olympiade *XLIIX.* tibicines & citharædi & *avlaedi* recepti essent, reportavit palmam de tibicinibus *Sacadas Argivus*, de citharædis *Cephalo* Lampi filius, de *Avlædis* *Echembrolus* Areas, ut scribit *Nat. Comes lib. 5. cap. 1.* *Sacadas* verò postea binis *Pythicis* ludis præmium meruit, teste *Pausania* in Phocicis. Alterà verò *Pythiade*, quod olympiade 48. accidit, ut *coronarium* duntaxat certamen, submotis præmiis, relinqueretur, cum primum pecunia esset præmium victorum. Hujus 48. Olympiadis anno tertio *Amphictiones* demum certamina Musica instituerunt: cantus ad citharam, ut pridem, cantus etiam ad tibiā: *Pausanias.* Octavà *Pythiade* lege ludorum comprehensi, qui as-

sis fidibus canerent & certarent, quâ coronatus fuit Agelaus Tegeates, ut est apud Nat. Com. lib. 5. cap. 2.

Laureâ autem victores donabantur corona, ut ex Epiniciis Pindari videre est, quæ corona propria illorum ludorum existimata est, idque cum ob perpetuum victorem, tum quia laurus credebatur Apollini grata, ob Ladonis filiam Daphnen in laurum conversam: δαφνὴ namque est Laurus. Vide Ovidium l. Metam. Nat. Com. lib. 4. cap. 10.

Alii tamen censent, multò ante instituta fuisse *Pythia*, quàm Daphne ab Apolline sit amata, & primis Pythiorum temporibus non erat adhuc inventa laurus. Antequam igitur inveniretur, vel ex palma, vel ex œsculo coronæ victoribus dabantur. Alii *poma* quædam Deo consecrata, victoribus donari solita, dixerunt, ut scripsit *Ister* in lib. de coronis.

Quemadmodum & veteribus Principibus usitatum fuit, convocatis hinc inde *doctis Poëtis*, Musicis propositis præmiis, instituere musica certamina. Ad illam consuetudinem videtur alludere *Theognis* sic canens:

εἰδ' εἶν' σ' ἀνάδηνος ἐφ' ἡμερον ὕμνον ἀείδειν: &c.

Utinam posses Academe amabilem hymnum canere. Præmium verò in medio puer pulchram coronam haberet.

Libet jam *singularia quædam certamina* annectere *Muscorum*, ubi agmen mihi ducat *NERO* Imperator, qui fidibus delectatus fuit ad insaniam usque; & in theatris Musicæ certavit inter citharædos, Cajo *Telesino* & *Suetonio Paulino Coss.* eiq; victori magno applausu coronam imposita est, ut autor est *Xiphilinus* in *Nerone*. Quàm trepidè verò anxieq; certaverit, quantâ adversariorum æmulatione, vix credi potest. *Adversarios* quasi planè ejusdem conditionis observare, captare, infamare, secretò nonnunquã, ex occursum maledictis incessere. *Judices* autem, priusquã inciperet, reverētissimè alloquebatur, omnia se facienda fecisse, sed eventum esse in manibus *Fortunæ*, illos ut sapientes & doctos viros fortuita debere excludere, & quæ alia scribuntur.

In certamine ita legi obediebat, ut nunquam exscreare ausus, sudorem quoq; frontis brachio detergeret. Quin & in *Graciam* cantandi studio navigavit, omnibusq; ejus gentis spectaculis, cantu & certaminibus citharisticis sese adjungens interfuit.

Idem NERO reversus è *Gracia Neapolim*, quod in ea primùm artem Musicis protulerat, albis equis introiit, disjectâ parte muri, ut mos hieronicarum est. Neapoli enim primùm citharædi habitu prodiiisse Neronem, memorat *Suetonius*: ac nè concusso quidem repente motu terræ theatro, ante cantare destitit, quàm inchoatum absolveret νόμος. Et *Romam* eo curru, quo Augustus triumphaverat, venit, & in veste purpureâ, distinctaq; stellis aureis chlamyde, coronamq; capite gerens Olympicam, dextra manu Pythiam, præeunte pompâ ceterorum: cum titulis, ubi & quo cantionum, quovè fabularum argumentò vicisset. Statuasq; suas citharædico habitu posuit. *Suetonius*. Et civitates Achaïæ omnes citharædorum coronas, in Musicis agonibus partas, ad Neronem miserunt. Quinquennale etiam ludicrum primus, ad morem Græci certaminis, è *Gracia Romam* traduxit: *Joviq;* Capitolino dicavit: in quo tam versu quàm prosâ oratione, Græcè Latineque, tum Musica per Citharædos & citharistas, tum Gymnicis ludis certabatur, ut scriptum reliquit *Alex. lib. 6. c. 19.*

DOMITIANUS quoq; Imperator instituit quinquennale certamen Capitolino Jovi, idq; *triplex: Musicum, Equestre, Gymnicum*, ut annotant *Dion & Suetonius*.

EUNOMIUS quoq; Locrensis Citharædus cum Aristone Rhegino Musico in ludis Pythicis in aream descendit. In hoc certamine ferunt Aristonem invocasse Apollinem Delphicum, ut sibi canenti foret auxilio, quod à Delphis Rheginenses olim essent profecti: Eunomium autem respondisse, Rheginensibus ne certandum quidem omninò de Musica, apud quos Cicada vocalissimum animal voce careret. Cum autem utrisq; certantibus, Eunomio chorda una fracta defecisset, *Cicada* supervolans astitit, & supplementa vocis fecit, atq; ita victor est declaratus, ut scriptum reliquit *Strabo lib. 6.*

HIPPARCHION & RUFFINUS, præcipui apud Græcos citharædi, quum solennibus ludis, qui decimo quoquo anno apud Juliopolitas agebantur, inter se certaturi essent, theatri tumultu commotus Hipparchion obticuit: Unde proverbio occasio data, *mutus Hipparchion*, de illis, qui repenti silent, à quibus tamen grande aliquid expectatur, ut notat *Erasmus* in chiliadib.

STRATONICUS citharædus, cum adversarios Sycione superasset, trophæum Æsculapio posuit, inscribens: *Stratonicus ex malè citharam pulsantibus*, ut scribit *Athenæus*, lib. 8. c. 7.

ARISTONUS citharædus, cum sexies vicisset Pythia, ut Lysandri Lacedæmonis gratiam iniret, pollicitus est, cum denuò victoriam habere contingeret, præconis voce pronunciatum Aristonum Lysandri servum victorem fuisse; apud *Plutarchum* in Lysandro.

ELEATHEREN quoq; narrant, Pythicam palmam vocis causa reportasse, cum alioqui cantilenam non suam decantasset: *Hesiodum* verò repulsam tulisse, quòd carmina sua ad lyram canere non didicisset; teste *Pausania* in Phocicis.

NICOSTRATUS & LAODOCUS Citharædi, cum inter se concertarent, dixit Nicostratus, Laodocum esse *in magna arte parvum*, se autem *in parva arte magnum*; satiusq; sibi esse non domum divitiis, sed artem studio & diligentia augere; ut prodidit *Ælianus* lib. 4. de var. hist.

Eodem modo, sed infelici planè, ut fingunt, eventu, MARSTAS APOLLINEM in certamen Musices provocare non dubitavit, & eà quidem lege, ut victo victor, quodcunq; libuisset, imperaret; *Pausania* attestante in Phocicis. In illo certamine cum *Apollo* citharam pulsasset, mox ore canebat: At *Marsyas* tibiis inflandis tantum erat peritus, quare etiam victus pænas dedit suæ temeritatis.

Alij his addunt, quòd *Nysæi Judices* sunt electi. Nam primùm tibiis ita est usus *Marsyas*, ut auditus stupore repletur, appareretque ob suavitatem longè præstare adversario. Cum verò iudicibus simul artem ostentare decrevissent, ajunt, *Apollinem* rursus ad citharam cantum accommodasse, quare vicit tibiis repetitas. At *Marsyas* nitebatur docere iudices, quòd præter omnem æquitatem vinceretur: quòd artis & non vocis comparationem fieri oporteret, ad quam cithara & tibia

essent referendæ, non autem res duas cum una debere conferri. *Apollo* respondit, quod nihil plus æquo obtineret, quia *Marsyas*, quod sibi conveniret, fecisset, cum tibia inflasset: oportere igitur hanc legem utrisq; imponi, ut vel ambo vel nemo ore uteretur, sed solis digitis proprium usum ostenderet. Illud certamen commissum fuit non procul à *Celanis*, vel *Apamna* civitate juxta lacum. Victus igitur ab *Apolline Marsyas*, de pinu, arbore propinqua. *suspensus, excoriatus* fuit. Pœnituit tamen celeriter *Apollinem* tãtæ acerbitalis, quare *chordas Citharæ* infregit, quas cum *Musæ* invenissent, *Mesen* addiderunt, *Linus Lichanon, Orpheus hypaten, Thamyris parhypaten*, ut est apud *Natal. Com. lib. 6. Mythol. c. 15.*

Simili fide Poëtæ tradunt, *SIRENAS* aliquando *Musas* in certamen cantus provocasse, Junonis suafu: verùm hæc temeritas illis malè cefsit. Cum namq; prius alatæ essent *Sirenes*, *Musæ* alas victis evulserunt, coronasq; ex illis factas capitibus imposuerunt: quod factum memorat *Crobylus* lib. I. in *Creta* juxta civitatem illa de caussa *Apteram* dictam. Hoc nomine postea *alatis capitibus Musæ* putabantur fuisse, præter unam, quæ illarum erat mater, ut recitat *Nat. Com. lib. 7. c. 13.*

Ex *Nicandro* item lib. 4. *Alteratorum* accepimus, novem *FILIAS PIERI* (qui eo tempore regnavit in *Emathia*, quo *Jupiter* cum *Mnemosyne* in *Pieria* *Musas* genuit) chorum suum *Musis opposuisse*: certamenq; *Musicum* in *Helicone* fuisse commissum. Quando autem filia *Pieri* canebant, omnia caligine obscurabantur, nihilq; ad choræam obtemperabat. At *Musarum* cantu sistebatur cœlum, astra, mare, flumina, & *Helicon* voluptate delinitus, ad cœlum usq; crescebat: donec eum consilio *Neptuni* *Pegasus* inhibuit, verticem pede percutiens. Quia verò certamen inierat cū deabus, *Musæ* eas in aves transformarunt numero novê.

De *THAMTRA* à Poëtis, quibus quicquid fingendi semper fuit æqua potestas, hæc accepimus, illum carmen adeò sonorum & concinnum composuisse, ut ab ipsis *Musis* compositum videretur, proptereaque *Musas* elato animo convitiis affecisse, inq; certaminis arenam provocasse, verùm cum ipsius vitæ dispendio. Cum namque in *Messenia* ex *Oechalia* civitate *Dorium* versus proficisceretur, *Musas* obvius habuit, & cum iis pactus est, si vicisset, se velle cum omnibus congregari: sin

victus

victus fuisset, illarum arbitrato se pœnas subiturum (ut scripsit *Myrleanus Asclepiades*) & statim *victus, oculis captus est, & canendi scientia privatus*: ut ex *Homero Iliad.* β. refert *Natal. Com.* lib. 6. c. 14.

Quemadmodum & *Linus*, Amphimari Nepruni & Urania filius, cum de Musices gloria certaret cum *Apolline*, ab eodem *occisus* est, ut scribit *Pausanias* in Bœoticis. Aurea sanè *Hesiodi* sententia, quam si observassent, faciliè hoc malum evitare potuissent, quando canit:

Ἀφρων δ' ὄσιν ἐθέλει πρὸς κρείσσονας ἀντιφείζεν,
Νικῆς δὲ εἴρεται, πρὸς τ' ἀίχρῳ ἀλγεα πάχρει.

Id est:

*Stultus est, qui voluerit cum potentioribus contendere,
Victoria enim privatur, & præter pudorem dolores patitur.*

Muß den Spott zum Schaden haben.

CAPUT XXI.

De usu Musices Ἑλληνικῶν in funerum & exequiarum deductionibus.

St certè omnium consensu *Musica* omnium miseriarum & dolorum efficacissimum solamen, saluberrimum *Nepenthes*, & præsentissima *Panacæa*, qua ceu emplastro & malgmate quodam tristitiæ vulnera obligantur & leniuntur, molestiarum gravitas minuitur atq; abigitur: adeò ut non absq; ratione *Nutrix* illa apud *Euripidem Medea* hominibus illis succensere videatur, quòd harmonicos concentus læto fortunæ cursu adhibuerint, hymnosq; tantùm in conviviis cecinerint: nullus verò *Musica* ostenderit, quæ tristitiam abigat & repellat. Quare ex illius nutricis sententia, in luctu potius quàm re læta adhibenda esset *Musica*: quia convivia satis ipsa per se læta sunt, in luctu autem quærendum aliquid, quo minuatur dolor, quod ipsum annotavit *Muretus* lib. 6. var.

lect. c. 16. Subjicere libet *Euripidis* verba ex Græco in Latinum traducta: ubi nutrix illa sic loqui introducitur:

(Καιούς δὲ λέγων, κ' οὐδὲν τι σοφούς &c.

Id est:

Ineptos si dixeris, nec ulla ex parte prudentes;

Majores homines, non errares.

Quod quidam Hymnos ad celebritatem

Et ad compotationes & circa epulas

Invenerunt, vite jucunda oblectamina.

Stygias verò mortaliū nullus tristitias

Inveni Musicâ & multi-hordis

Canticis sedare, ex quibus mortes

Gravesq; fortuna subvertunt domos.

At qui has quidem utilitas mederi

Canticis mortales. Ubi verò lauta

Convivia, quid frustra intendunt vocem?

Præsens enim habet oblectationem à sese

Convivii frequentia hominibus.

Hac absque dubio causâ moti veteres, cantus & instrumenta musica in exequiis peragendis adhibuerunt. Quemadmodum de *Trausis*, gente *Thracibus* finitimâ, *Herodotus* scribit in *Terpsichore*: *Edito*, inquit, *infante*, cum ploratu commemorant, quantum calamitatum illi perferendum sit vitam ingresso, contra defunctum hominem cum lusu leticiâq; efferrunt, recensentes quàm multis malis subductus sit: ut eleganter & prolixè hac de rescribit *Erasmus* in adag. *Optimum non nasci*. De *Getis* quoq; refert *Pompon. Mela* lib. 2. de situ orbis, quod arbitrati fuerint, longè melius esse mori, quàm vivere. Proinde *puerperia* lugebant, *funera* autem & lusu & festo cantu celebrabant. Hoc etiam *Causianis* attribuitur.

Et mortuos olim ad tubam ferri solitos indicat *Maro* in *Æneid*.

It cælo clamorq; virum, clangorq; tubarum.

Et *Persius*:

*Hic tuba, candelæ, tandemq; beatulus alto
Compositus lecto.*

Roma quoque nobiles & fortunati homines efferebantur cum tuba, quod *Propertius* innuit:

*Nec mea tunc longâ spaciatur imagine pompa,
Nec tuba sit fati vana querelæ mei.*

Præterea tibiæ quoq; ac tympana adjungebantur, & ea omnia, inquit *Polydor.* lib.6. de Invent. c.10. ut hominum, mortuos lugentium, animi languentes, ejusmodi sono excitati, minus dolorem sentirent, qui ijs oblectamentis facillè distrahi soleant. Illas tibiæ funerales & dextras appellarunt. *Pratinas* *Phlinsius* vocat *ἠνιδόνα*:

Habebant itaq; *Romani* suos Tibicines, qui post ultimam conclamationem præcedentes funus, nœniam funebrem, quâ laudes defuncti & facta recensabant, pudorem, integritatem, fidem, canebant, non saltabundi, ut olim, sed stantes Phrygio modulo. Is enim modus erat accommodatior.

Siticines apud Romanos erant, qui apud *Sitos*, hoc est, vitâ functos & sepultos, canerent tubâ diversâ à cæteris tibicinibus. Alij *sicinistas* vocant. *Gellius* lib.20. c.2. Græcis *τυμβαῦλαι* dicuntur.

Galen. *Ἐομβόδεις, δ' εἰσὶν ἐπερηθῆς ἐξευεστάτων αὐλῶν εἰκότες ὁποῖος ἔχουσιν οἱ τυμβαῦλαι καλὲς ἄλλοι.*

Nonius etiam scribit *Siticines* dici, qui apud funeratos & sepultos, hoc est, jam *sitos*, canere soliti erant, honoris causa, cantus lamentabiles. Idem *Romani* *Præficas*, quæ luctui præficerentur, precio conducere solebant, quæ cantu & funebri carmine lamentarentur, summasque defuncti virtutes non sine miseratione decantarent. Hunc lugubrem cantum *Nœniam* vocarunt, quam Phrygum ajunt inventum. *Nœnia* quoque Deæ sacellum edificarunt ab urbe semotum extra portam viminalem, quod cantu querulo funeribus præesset, ut autor est *Alex. ab Alexand.* lib.2. c.4.

Nœnia carmen erat lugubre, quod in laudem mortui ad tibiæ canebatur à præfica solâ, cæteris flentibus: cujus inventorem *Horatius* *Simonidem* Poëtam fuisse significat.

Olyphyrum quoq; numerant inter Poëmata, quæ à lugentibus, aut aliâ quâ fortunâ mœstis canerentur.

Distinguit verò *Scaliger* lib. 1. Poët. inter *Nænias*, *Epitaphia*, & *Epicedia*. Quæ ad rogum dicerentur, inquit, erant *Nænia*: quæ ad tumulû, *Epitaphia*: quæ in exsequijs, cum iusta persolverentur, *Epicedia*.

Quidam *Linum* Poëtam primum *Threnos* fecisse narrant. Alij verò eum *Herculi* succensentem, quòd esset ineptior ad discendum, ab irato ingrato discipulo interemptum affirmant, ab reliquisq; discipulis defletum carmine, quod ab ejus nomine & nota ejulationis *αἰ*, *Ælinum* appellarunt.

Monodia quoq; dictus cantus lugubris, usu potius, inquit *Scaliger*, quàm ratione. In *Monodijis* solum affectum posuere, ἢ *ἄσοποιαν* verò nullam profopœiam nullam. lib. 3. Poët. c. 122. *Monodiam* à *Threno* distinguit. Fuit enim *Monodia*, quoties è Choro prodibat unus, qui defuncti memoriam lugubri carmine celebraret. Ad tibiam fiebat id *Lydiis* modis.

Elegiam quoq; in funeribus primum dictam par est, id quod videre est apud *Ovidium* in funere *Tibulli*.

Theoclen quendam, sive *Naxius* ille, sive *Eretriensis* fuerit, furentem tradunt effudisse primum *Elegos*.

Neutiquam porrò *εὐλεγίαν* dicimus, τὸ δὲ εὐλέγειν τῆς τεθνεώτης, ut autumant Grammatici: sed à miseratione, quasi *ἐλεόν λέγειν*. Iccirco *Elegos* *Horatius* vocavit miserabiles. *Ἐλεός* quoq; est nocturna avis apud *Aristotelem*, quam nos ululam dicimus.

Simplicius etymon, εἴ λέγειν. idem enim quod *αἰ αἰ* in *Ælino*, nam utraq; interjectio frequens omnibus *Tragicis*.

Didymus *Elegiam* definivit *θρῆνον αἰδόμενον πρὸς αὐλον*. Est enim tibia lugubre instrumentum. Quare ex ludis *Pythicis* repudiata fuit tota ars *aulædorum*, quia in jucundum quiddam præ se ferret, cum *elegi* funebresque cantiones tibijs convenirent. *Scaliger* lib. 1. Poët. cap. 23.

Translatus postea *Elegorum usus* ad longè diversissima: scilicet ad *amores*, non tamen sine ratione. Nam & frequens conquestio in amoribus & verissima mors, quæ à nobis amentissimis amentissimo atque ingrattissimo vivitur sexui, ut loquitur *Scaliger* lib. I. Poët: cap. 50.

Magna verò fuit *apud antiquorum funera tibicinum frequentia*, unde etiam factum, quòd cum infinito ferè Tibicinum numero funera gravarentur, nec parum infumeretur pecuniæ, *decem viri plures in funere Tibicines, quàm decem prohibuerint*. Nam si *Tullio* fides habenda, voluerunt decem viri, ut mortui tribus riciniis & vinculis purpuræ, decemq; tibicinibus efferrentur. Quo respexisse videtur *Ovidius* 6. *Fastorum*:

Cantabat fanis, cantabat tibia ludis,

Cantabat mæstis tibia funeribus.

Adde quod Ædilis, pompâ qui funeris irent,

Artifices solos jusserat esse decem.

Atq; is quidem Tibicines iccirco adhibebantur, ut ad funebres eorum tibias (quas flamini audire nefas erat) *nania*, mortui hominis laudandi causa, canerentur, autore *Festo*.

Præficus peculiare fuisse *carmen*, commune omnibus funeribus; quod privatum facerent, mutatis nominibus defunctorum & familiarum, *Scaliger* docet lib. I. Poët. c. 55.

JUSTINIANUS verò muliebrem *Lessum* in funere, convertit in cantum, & præficarum loco *Psaltrias* substituit. In *Novella* 59. enim meminit mulierum feretrum præcedentium & psallentium. *Henr. Salmuth* in *Guid. Panciroli*. lib. I. tit. de exseq. mortuorum, f. 728. & seqq.

Alexandriæ obolis conducuntur, qui mortuos fleant: quod minus sollicitè aded ac plenè præstant, ut ad eos pertinere funus putes. Ii igitur abire vocantur *threnodi*. *Cælius* lib. 17. c. 21.

Homerus *Iliad.* ω. in funere *Hectoris* luctuosæ facit mentionem *Musicæ* his versibus:

ὦ πόλις δ' εἶσαν, αἰοιδῆς
θρήνων ἐξ ἀρχῆς, οἱ δὲ σονόεσαν αἰοιδῆν

οἱ μὲν δὲ ἐθρήνεον. Id est, *juxtaq;* collocarunt cantores; *Luctus principes, hi flebile carmen lamentabantur.*

Quemadmodum & *Græcis* in luctu *nanius* decantari sæpius invenimus, qui *apio coronati*, defuncti laudes recensere carmine, quod *Ialemon* vocant & res memoratu dignas claro præconiō celebrare assueverant. Senatoribus verò ac patritiis atq; summis ducibus *tubâ*: minoribus & plebeis *exequiali tibia* canebant *tibicines*. Quam tibiam non in funeribus modò, sed in sacris, in ludis & conviviis adhibebant: Imperatoribus autem *pluribus tubis* mœstum clangentibus: quod à *Caribus* & *Phænicibus* deductum autumant, qui in funebri pompa brevibus tibiis magnitudine palmi, lugubre quiddam & stridulum sonantibus, uti soliti fuerunt, ut scribit *Alex. ab Alex.* lib. 3. c. 7. Eæ autem tibiæ *Phænicum* lingua *Gringæ* vocantur, quod iis in *Adonidis* luctu soleant uti, *Adonidem* enim *Gringem* appellant, ut notat *Erasmus* in *Adag. ex Athenæo* lib. 4. dipnos.

Plato quoq; lib. 7. de legib. mentionem facit *carica Musa*, quam interpretatur *Ἰωνδία ὠδήν*, lugubrem cantionem.

Hesychius indicat, ad pompas funebres *conduci* solitas è *carîâ* *fæminas*, *carinas* dictas, quæ lamentantium personam agerent.

Tympana etiam inter alia instrumenta olim in *funerum* deductione adhibebantur, ut refert *Aphrod.* in probl.

In *Pythonis* funere tibus inflasse & funebre carmen modosq; *Lydios* accinuisse fertur *Olympus* teste *Aristoxeno*.

Ex his aliquantum constare arbitror, quàm celebris apud antiquorum parentalia fuerit *Musices* usus, quem comprobat, quod *Achillem demortuum* à *Musis* deploratum, cumq; *musicis instrumentis* ejus pompam exsequialem ductam fuisse, propterea quòd & ipse *citharæ* pulsandæ artem addidicisset, memorat *Natal. Com.* lib. 9. c. 12.

Et frequentissimum fuisse, *naniam atq; cantu lugubres* decantari etiam in *Imperatorum* & *magnorum ducum* funeribus deducendis, liquidò manifestant, quòd *funus Augusti* Senatus Rom. inter alia complura *triumphali pompâ* ducendum curarit, præcedente victoria, quæ in curia

erat, canentibus nœniam Principum liberis utriusq; sexus, ut scribit *Suetonius*.

Mortuis ATTILA & BELA Hunnorum Regibus, lectissimi Equites magnifica illorum facta modulato cantu cecinerunt. *Sigon. lib. 13. imp. occid. Bonfin. lib. 7. dec. 1.*

In DEMETRII funere, theatro apparatu peracto, *Xenophanes* quidam ingeniosissimus modulator tam incredibilem suavitatem carmen sacrum apud *Plutarchum* cecinisse legitur, ut & remorum pulsus carmini respondentem flebilem efficerent concentum, magna cum sonoritate conjunctum.

Quod de *Trasorum & Getarum* consuetudine diximus, hoc *Ludovicus Cortusius*, Jctus Patavinus, suo tempore celeberrimus, in suo testamento posteritati ni fallor, in mentem revocare voluit. Is enim, ut *Bernhardinus Scardeonius* de claris Jctis Patavinis lib. 2. refert, moriens, contra communiorem mortalium morem, ex testamento interdixit suis propinquis *lachrymas*, & solitas funerum lamentationes *Ennij* summi vatis exemplo, (qui tale sibi conscripsit *Elogium* :

Nemo me lachrymis decoret, neq; funera fletu

Faxit cur? voluto vivus per ora virum.)

& quæcunq; lugubria solent ad mœsticiam parari, abesse profus voluit, addita etiam ex legato gravi mulctatione hæredi, si id facere neglexisset. *Contra* verò pro his acciri jusit, Musicos, Cantores, Citharædos & *Tibicines* omnis generis, qui vario concentu, unà cum Clero funeris pompam partim præirent, partim sequerentur, usq; ad *quingenta*, quibus singulis *mercedem* dimidij aurei nummi dandam statuit. Et quod *duodecim puella* innuptæ amictæ *viridibus pannis* feretro subirent, usq; ad templum, ubi se sepeliendum mandaverit: quæ omnes pariter de more lætantium, quæcunq; vellent, modulantes alta voce concinerent, relicta singulis certâ pecuniæ quantitate, dotis causâ &c.

Obijt anno salutis M. CCCC. XVIII. 16. Cal. Aug. sepultus *Patavi* in *ade* vetustissima *S. Sophia*, ubi ejus Epitaphium videre licet, referente *Camerario* cent. I. operar. succif. c. 12.

CAPUT XXII.

Varia Veterum Cantiones.

ATHENÆUS lib. 14. *deipnosoph.* recenset aliquot veterum cantionum genera & ὀνομασίας: multæ namque fuere cantilenæ, aliæ alijs artibus, temporibus; nationibus convenientes.

PISTORES habebant, quàm canerent ad molas, ἱμαῖον vocabant: ut est apud *Aristoph.* in Atticis & *Callimachum* in Hecate. *Athen.* ἱμαῖον ἢ Ὀπιμύλιον (ὠδὴ) καλυμμένη, ἢν ὠδοῦ τὸς ἀλέτρως ἦδον. Cantio *Hymna*, quam & *Epimylion* vocant, cantari solitam ab ijs, qui in pistrino molunt: ab ἱμαλός voce fortassis dictam, quæ Dorïensibus fuit mensuræ genus: ἱμαῖον quoq; significabat trahere & haurire apud *Athenæum* & *Aristoteli*. Unde quidam *Himean cantionem* propriam fuisse scribunt aquam haurientibus. *Callimachus* αἰείδει, inquit, καὶ πῆτις ἀνήσ ὀδατηγός ἱμαῖον. ἱμαλὶς quoq; significat genium, qui molendinis præerat, estq; inter Cereis cognomina. Eadem Ὀπιμύλιον ὠδὴ dicitur etiam ἐπαντλαῖον & Ὀπινοσ, autore *Hesychio* & sic esset eadē nominis ratio ac τῆ ἱμαῖον. Nam ἱμαῖον est ἀντλεῖν. Manifesta etiã erit ratio, si dicatur ἐπακταῖον, ab ea quæ dicitur Poëtis ἀκτὴ cerealis seu farina, ut notat *Casaub.* lib. 14. in *Athen.* c. 3.

Ælianus lib. 7. de var. hist. scripsit, Pittacum admodū laudasse μύλην: addidit & rationem, propterea quòd, inquit, parvo in loco diversis esset potestas ad exercitandum.

Laërtius in vita ejus scribit, ipsum ad molas sese exercere solitū nec mirum sordidus enim fuit, & natura sequitur semina quisq; sua. Inde etiam molaris illa de *Pittaco* extat cantilena apud *Plutarchum* in convivio sapientum: Ἄλει μύλα ἄλει: ἢ γδ πητακός ἀλεῖ μεγάλας μυτυλῆνα Ἐασιλεύον.

Oda illa, quam mulieres, cum pinferent, cantillarent, dicebatur quoq; τὸ πητικόν vel πηισμός. Unde *Phrynichus*: Egō nunc nobis cantabo *Ptisticum* & *Nicophonon* in *Mechanicis*: Verūm nunc accine nobiscum *Ptismum* aliquem.

NAUTARUM quoq; fuit cantio quædam, & νίγαρον est μῶλος quoddam musicum & nauticum: ὠδὴ κελευστικόν in commentarijs *Aristophaniorum* *Acharnensium*.

Et *Duris Samius* refert in Alcibiadis navi ab exilio, recedentis Chryfogonum fuisse quendam modulatorem, qui tantâ arte remigum manus gubernabat, ut cum illi remorum pulsus cum Chryfogoni cantu conjungerent, jucundam audientibus redderent harmoniam, ut auctor est *Calius* lib. 9. antiq. lect. c. 10.

Sic Athenis facilis ac tuta in Delum & navigatio. Unde fiebat ut qui illuc solverent, inter navigandum *securi*, nihilq; metuentes *canoerent*. Mos autem erat *Atheniensibus*, ut quotannis navim solenni apparatu, religionis causa, Delum mitterent, quod indicat *Plato*. Hinc consentaneum est, qui hac vectabantur, Hymnos quosdam in Apollinis laudem solitos fuisse decantare, ut scribit *Erasmus* in Adagiis.

Pausanias scribit, *Pronomum* tibicinem *Chalcidensibus* Euripi incolis cantilenam præscripsisse, ut eo carmine *Delum* venientes, loci numina salutarent.

Ad nautarum, cantiones referendum illud ex ornithogonia, ubi inter alia commendantur nautis *auguria cygnorum*: quod iis in tempestate visis, nautas hilariter canere & τὸ εὐΦημεῖν suaviter inclamare, constat. Proptereaque, quia sub mortem suavissimè canere dicitur,

Cantator cygnus funeris ipse sui,

Adscribendum hoc censent periclitantibus nautis, quod illi sub mortem, quam ob oculos versari cernunt, cygnis apparentibus dulcius modulentur, certò persuasi, se liberatum iri.

Cygnus in auguriis nautis gratissimus ales;

Hunc optant semper, quia nunquam mergitur undis.

Cruquius in Horatio:

TELAM TEXENTIUM cantilena fuit dicta αἴλινο, cujus meminit *Epicharmus* in Atalantis. Non autem hæc confundenda cum aliorum scriptorum ælino. Nam illi ælino nihil commune cum textoribus, sed tristis cujusdam cantionis est nomen, ut in versu intercalari apud *Æschylum* αἴλινον, αἴλινον εἶπέ. τὸ δ' Ὀνικάτω.

Eustathius de lino & ælino cantilenis disputans, ἡ μὲν τοι, αἴτ, ἐξ ὀππάρμον χεῖσις ἐθέλῃσιν τὸν αἴλινον ὠδὴν τῶν ἰσαργάντων εἶναι ἢ τὸν λίνου τὸ κέρλον ἐγκείσθαι τῷ αἴλινῳ ἐλέγεται, ἀλλὰ τὸ λίνον. id est, *Epicharmus* vult, αἴλινον

fuisse

fuisse cantilenam telam tractantium, & à lino appellativo nomen habere, non à Lino proprio. *Linum* enim scribunt ab Hercule interfectum, & à reliquis discipulis carmine, quod ab ejus nomine nota ejulationis, ἄ, *Ælinum* appellarunt. *Euripides* verò scribit *Linum* & *Ælinum* cantari ἔμνονον ἐν πένθεσσι, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτοῦ χαίρει μολπή, non solum in luctu, sed etiam in læto feliciq; cantu.

Cantilena ad LANIFICIA accini solita dicebatur ἴσλα. *Semus Delius* verò *lib. de Pœanibus* scribit, *ordini manipulos* separatos, vocatos ἄλας & ἰάλας, collectos & in unum fasciculū colligatos ἄλας & ἰάλας.

Itaq; & *Cereris* fuit *cognomen*, quæ in segete viridi χλοή, *Chloë*, in matura ἰυλό ἰσλώ dicebatur. Sic ab ijs quæ *Ceres* invenit, & fruges, & hymnos quibus dea celebrabatur, ἄλας nominabant, δημητεῖ ἴσλα & καλλιῖ ἄλας *Cereris cantores*, suis canticis acclamantur, & segetum fertilitatem atq; copiam rogantes, canantesq;

πλείστον ἔλον ἴει,

πλείστον ἔλον ἴει.

Plurimos spicarum manipulos mitte.

Appellarunt autē ἄλας quasi ὄλας, *ex pluribus* enim manipulis fiebat ἄλας ἴσλα, vel à torto vimine, quo constringebantur. Nam ἔλον est συνεχῆ ἀμμένον πλείστον ἔλον ἔλον ἴει, ἔλον ἴει sic emēdat *Casaubonus* in Athen.

De hac cantione ita scribit *SCALIGER* *lib. i. c. 4. Poët.* In *Messe* *Cerere* & *Liberam* plurimum in ore habebant, quod carminis genus nominabant ἴσλον. *Spicam* enim veteres sic vocabant, ab aceris tenuitate atq; aristularum: quare *lanam* quoq; eadem voce *ob filiorum* frequentiam. Atq; iccirco lanificarum benè ominantium hoc item ipso vocabulo dictas memoriæ prodidēre. Et *lib. i. Poët. cap. 55.* annotat, hanc cantilenam communi nomine dici cum messorum cantu.

MESSORUM porrò cantus dictus fuit λυτίερσης, ut est apud *Theocritum*, cujus hanc ferunt originem. *Lytierfes* *Midæ* nothus regius celanas habitavit, qui agrorum cultui cum præter modum studeret, viatores ad convivia invitatos cogere solitus fuit, ut secum essent in opere messorio. Pigriores etiam verberibus affecit, defatigatione

verò lassos obtruncavit, resectis deinde atq; rejectis capitibus, tum inter manipulos conditis cadaveribus cecinit. Unde ductum proverbium, ut qui non ex animo, aut coactus caneret, *λυπηρεσαν ὠδὴν ἀδειν*, *Lytiersam cantionem canere* diceretur. Idem Lytierses instituit, ut in honorem Midæ æstivus (Thericos) aut *messorius hymnus* caneretur. Hunc quidam Hérculis manu perijisse ferunt; quod redargui ait *Scaliger* temporum supputatione. Quidam ipsum in messe nimio studio captum atq; labore delassatum interiijisse. Sed quocunque fato usus sit, illud constat: Colonos ad Patris solatium *lugubrem cantum* condidisse, quem posterius anniversario cultu ad aras messorias celebrarent.

Ex JULIO POLLUCE *lib. 4. cap. 7.* & SCALIGERO *lib. 1. Poët. c. 4.* accepimus, *Maryandenos*, qui sunt populi finitimi Bithynis, simili more, alia fabula eadem anni tempestate *cantionem* habuisse nomine *Borcorum*, alij scribunt *Borimon*. Hic autem *Borimus* *Upii* Regis fuit filius, qui *Jollæ* quoq; & *Maryandeni* pater fuit. Hunc ajunt Juvenem in venatione messis tempore mortuum: alijs placet, puerum à messoribus aquatum missum, *corruptum à Nymphis* disparuisse, unde *νυμφόληπις* vocatur. Id quod verisimilius est: vetustissima namque tenuit consuetudo, qua priscorum Regum liberi armentorum custodijs apponerentur, sicuti de *Paride atq; Ganymede* scriptum est. Hic igitur *Borimos* vel *Borcos* potius honoratus fuit post fata *lugubri* inter *Agriculturam* *cantione* eodem nomine, *Hesych.* duobus locis nominat *Bormum*, vocatq; *Ἔωρμον*, ait, *θῆνον δὲ τὸ ἔωρμος νυμφολήπις μαριανδονῆς*.

N T M P H U S *lib. 1. de Heraclea*, de *Maryandeni* loquens, ait, Apud eos, *cantiones* itidem nonnullas audire & intelligere est, quas patriâ consuetudine cantantes, hominem priscum quendam nomine, *Borcum*, inclamant, eumq; narrant viri divitis ac illustri gnatum, forma & ætatis vigore alios excellentem cum suis intentus negotijs, messoribus, quòd biberent, dare vellet, ad aquam hauriendam profectum evanuisse. Itaq; illum quærere indigenas, cum siebiliun versuum lamentis evocantes, quibus omnes ad hoc usq; tempus uti perseverarunt.

Huic similem facit *Scaliger*, quem *Ægyptij* in *Adonidis* memoriam vocabant *Adonyma* & *Adoniasmon* & *Adonima eden*, sicut ejusdem gentis cantus ille fuit *Maneros* dictus, ab eo, qui ipsius agriculturæ author extitisset: quem etiam Musarum discipulum autumant, inque convivij caneatur. Hunc primi regis ipsorum filium, præmaturâ morte cum decessisset, instituta soli ipsi cantilena publica *Ægyptij* lamentis decorant, ut scribit *Herodotus* lib. 2.

ARISTOXENUS lib. 4. de Musica referente *Athenæo*, lib. 14. scribit, præscas fœminas cecinisse cantionem quandam *Calycen* dictam. *Stesichorus* meminit *Calica*, quæ *Evathli* juvenis amore capta, à Venere precatur ejus nuptias: contempta verò à fastidioso & renuente juvene, præcipitio sese interemit, id quod circa *Leucarum* factum est. Ejus virginis mores apprimè fuisse pudicos Poëta finxit, ut quæ consuetudinem juvenis non profus & quovis modo cuperet, sed optaret, si liceret *Evathlio* virgo nubere, aut si, quod in votis erat, obtinere non posset, abire vita.

Idem scribit *Harpalycen* ab *Iphiclo*, quem impotenter amabat, contemptam mœrore contabuisse, institutumq; ab eventu illo virginibus cantionis certamen, quam *Harpalycen* nominant.

In *Eoris* de *Erigone* quædam caneatur, quam ἀλῆτιν vocabant.

APOLLINI quædam sacra cantio *Philelias* dicta est, ab intercalaris versu, qui proprius ei asmati. ἔξεχε, ἔξεχε ὦ Φίλ' ἦλιε.

In *Sicilia* quotannis *Cereri* Liberam quæritanti, accinebatur poëma, quod *Persephate* dicebatur. Tale est apud *Theocritum* *Herculis* in *Hylæ* desiderio. Fuit & illud in usu, quod in *Horarum gratiam* concinebatur, authore *Theodorico* Colophonico,

BALNEARIIS item suum erat, quemadmodum hodie *dulcianorum* apud Gallos.

Item FULLONIBUS & LIGNATORIBUS apud *Festum* lib. II.

Præficus quoque peculiare fuit cantilenæ genus, ut supra cap. 23. diximus.

Eorum qui PECUDES DUCEBANT ad pascua cantio fuit *Εγκολιασμός*. Id genus cantionis reperit *Dionysius Siculus* bubulcus. Quem admodum & *Scaliger* lib. I. Poët. cap. 4. modulationem in passionibus primùm inventam, quod alibi annotavimus. *Ποιμενικά* illi dicebantur cantus, quibus opiliones sese atq; alios oblectarent. *αἰπόλια* à capellis quasi *αἰγοπόλια*: *Εγκολιακά* à bobus, quæ & nobilissima habita est. *Συβάδια* à suis, quod canerent subulci.

Hujus generis extat Poëma, quod composuit *Eriphanis* poëtria, Menalæ venatoris amore capta: per varios enim sequuta saltus, canens semper atq; savitiam objiciens: νόμιον inscripsit. Ejus pauca illa extant verba: *μαργαί δεύς ὄνα μινάλια*. *Scaliger* lib. 5. Poët. cap. 5. Sero appetente diei, quasi receptui cum canebant, pastores, ut è pastu greges evocarent suavissimis numeris.

Ovidius lib. 4. Tristium, de varijs cantiunculis sic canit:

Hoc est cur canet vincētus quoq; compede fessor

Indocili numero cum grave mollit opus.

Cantet & innitens limosus pronus arena

Adverso tardam qui vebit amneratem.

Quiq; refert pariter lentos ad pectora remos

In numerum pulsâ brachia versat aqua.

Fessus ut incubuit baculo saxoq; resedit,

Pastor arundineo carmine mulcet oves.

Cantantis pariter, pariter data pensa trahentis,

Fallitur ancilla decipiturq; labor.

IN VINDEMIA cum primùm mustum gustabant, ita canere mos fuit: *Omnis gratia vetus, Novum vinum bibo, Veteri novo morbo medeor.* Unde & *Meditrina Dea*, cui libarent tunc, & *Meditrinalia sacra*, à mendo. *Scaliger* lib. I. Poët. c. 55.

Homerus etiam meminit Musices & saltationis in Vindemia lib. 6. *Iliad.* his versibus:

τίσιν δ' ἐν μέσοι σι παῖς Φόρμιγγι λιγείη &c.

Id est:

Hos inter medios puer citharâ sonorâ suaviter citharizabat: chorda autem bellè resonabat tenellâ voce: hi autem pulsantes terram simul canisug, sibilos, pedibus tripudiantes sequebantur.

ADMETI NAENIA dicebatur tristes & lugubris cantilena, quod defunctâ uxore Admeti, quæ vitam mariti suâ cariorè habuit stridulæ quædam & lugubres cantilenæ decantarentur assiduè apud Admetum, donec mota Proserpina remisit uxorem Alcestiden, ut fabulantur. Meminit hujus Euripides in Alcestide. Et Aristophanes in Vespiis:

ἄδει κλέων ὦ λαβόμεν ὦ τῆς δεξιᾶς

Ἀδμήτης λόγον.

Canit Cleonis apprehensa dextra

Verbum Admeti.

Interpres citat hos versiculos ex fabula Ciconijs:

ὁ μὲν ἦδεν Ἀδμήτης λόγον πρὸς μυρρίνην

ὁ δ' αὐτὸν ἠνάγκαζεν ἀρμονίᾳ μέλῳ.

Id est:

Atq; is quidem canebat Admeti modos, Ad myrtum, at alter adigit Harmonij melos ut caneret.

Apud Spartanos, brumæ tempore cœlibes ex Magistratum edito cogebantur forum vestibus spoliati obire, cantilenam in se compositam concinentes, meritò nimirum ita puniri se, quòd non parent legibus, teste Plutarcho in Lycurgo.

Huc referre libet, quòd Athenæus de choro Syrbæorum scriptum reliquit, in quo singulos oportebat canere, quicquid visum fuisset & in buccam venisset, nihil attendentes aut auscultantes, quicquid cantet vel assidens proximè vel chori ductor ac præcentor, sæpius ipse, quàm cæteri tumultuosior ac magis in compositus.

NUTRICIAS CANTILENAS Jovianus vocavit Νᾶνιαι: propterea, quòd vulgus in Italia Nutrices Nænas dicunt: ut opinor, à cantiuunculis, quæ sunt similes cantibus præficarum. At veteres Nutri-

cum cantionculas καὶ βαυκιλήσεις nominarunt. *Baucis* enim nomen in re futile, ut notat *Scaliger* lib. I. Poët. c. 30.

Ex his perspiciamus, datam scilicet esse Musicam, tanquam lac animæ, & gratissimum solitudinis lenimentum, & laborum solatium, atq; remedium, ad inducendam humanarum calamitatum oblivionem, quibus vita hæc nostra undiq; septa deprehenditur, cum & ipsi agricolæ rudes & callosi, æstivo sole, intolerabiles alioquin labores, sylvestri Musa & cantu attenuent: & rustica anus, quæ vel antelucanis horis nere aut lanam ducere nunquam cessat, cantando omnia leviora facit: ut paulò ante ex *Ovidio* adduximus. Immò post imbres & turbulentissimas tempestates Musica fluctuantibus Nautis portus, ipsis infantibus à natura insita, quorum vagitum ad nutricum, cantum sedari certum est, quæ sunt verba *Henrici Salmuth*, in lib. I. Pancirolli de reb. memorab. tit. de Musica.

Syntag-

SYNTAGMATIS
MUSICI TOMI PRIMI
PARTIS SECUNDÆ, MEM-
BRUM POSTERIUS.

De
MUSICA VETERUM OR-
GANICA ET INSTRUMENTIS
MUSICIS.

CAPUT I.

PROŒMIUM.

*De Musis, & Apolline, omnis harmonici concentus autori-
bus & prasidibus, deq; earum numero.*

MUSÆ antiquis omnium Poëtarum, Cantorum
& cantilenarum autores putabantur, cui Musarum cho-
ro APOLLINEM adjunxerunt, quem propterea *μουσική-
της*, quasi ducem & principem Musarum, vocari asserit
rob. Pier. lib. 47. Hieroglyph. Quemadmodum Plinius lib. 37. cap. 1. in
Gemma illa (Italis Agata, Latinis Achates dicitur) Pyrrhi Epirotarum
Regis, hujus rei imaginem nobis suggerit. Gemmæ enim isti vena-

inerat,

inerat, quæ Apollinem in medio novem Musarum choro cum insignibus suis, citharâ canentem, repræsentabat.

Has Musas quidam *Recentiores* Jovis ex Mnemosyne dixerunt filias, quia eruditionis omnisq; scientiæ promptuaria quædam cella sit Mneme, vel memoria, à qua Mnemosyne originē ducit. *Alij* Memmonis & Thespiæ filias putarunt, unde apud Thespienses fuere Musarum ludi, qui *Musca* dicti sunt: in quibus proponebantur cantilenarum & harmoniæ præmia victoribus, ut scribit *Natal. Com. Mythol. lib. 7. c. 15.* Nutricem habuerunt Euphemem, ut memoriæ reliquit *Euphranor* lib. de Tibicinibus.

Easdem non modò Musices musicorumq; Instrumentorum, verùm variarum etiam disciplinarum inventrices scripsit, &, quid quæque invenerit, patefecit versibus Græcis *Callimachus* in quodam epigrammate, quorum Latina translatio hæc est;

CALLIOPE reperit sapientes provida cantus

Heroum: CLIO citharam clarissima: vocem

Mimorum EUTERPE tragicis læta querelis.

MELPOMENE dulcem mortalibus attulit ipsa

Barbiton. at suavis tibi tradita tibia fertur

TERPSICHORE. Divumq; ERATO mox protulit hymnos.

Harmoniam cunctisq; POLYMNIA cantibus addit.

Uranie cæli motus atq; astra notavit.

Comica vita tibi est, moresq; THALIA reperti.

Alij Musarum studiorum varietatem his expresserunt versibus:

CLIO gesta canens transactis tempora reddi.

MELPOMENE tragico proclamat mæstaboatu.

Comica lascivo gaudet sermone THALIA.

Dulciloquis calamos EUTERPE flatibus urget.

TERPSICHORE affectus citharis movet, imperat, auget.

Plectra gerens ERATO saltat pede, carmine, vultu.

Carmina CALLIOPE libris heroica mandat.

URANIE cæli motus scrutatus & astra.

Signat cuncta manu, loquiturq; POLTMNIA gestu.

Mentis Apollineæ vis has movet undiq; Musas:

In medio residens complectitur omnia PHOEBUS.

Demetrius verò *Byzantius* lib. 3. poëmaticis, non Musis, sed ipsi *APOLLINI* musicarum rerum inventionem attribuit: ipsumq; & tibi-
am & citharam & fidium cantus invenisse, tradit. Cujus rei fidem
facit quod *Pausanias*, inter *Apollinis sacrificia* hymnos cum tibi-
arum sono decantari fuisse solitos scripsit. Et ejusdem *Apollinis* in *Delo* si-
gnum fuit, hoc habitu, ut dextrâ arcum, sinistrâ Gratias teneret, & Gra-
tiarum alia tibias, alia lyram, alia fistulam ori *Apollinis* admoveret.
Hinc propter Musicæ inventionem *Athenienses Apollini cicadas*, cano-
rum omninò animalis genus consecrarunt, quod ex his *Aristophanis* e-
anratoris verbis ex Græco in Latinum translatis liquet: Antiquis-
simi *Atheniensium* aureas cicadas capillis implicitas gestabant, quo-
niam cum musicæ sint cicadæ, sacratæ sunt *Apollini*: qui patrius Deus
est illius civitatis. *Natal. Com. Mythol. lib. 4. cap. 10.*

Platonici Musarum nomine harmonicis cælestium motuum interpre-
tantur concentus, & à *Jove*, mundi totius spiritu & mente, cælestes mo-
veri sphaeras, unde Musici cantus Musarum nomine significati coordi-
nantur, quia ubiq; vigeat *Jupiter*, & cælum, velut citharam quandam,
verset, harmonicosq; proluciat cantus. Unde *Marsilius Ficinus* in *Jo-
nem Platonis* hæc annotat: *Jupiter*, inquit, mens Dei est, ab hoc *Apollo*,
mens anima mundi, & anima totius mundi, octoq; sphaerarum cælestium ani-
ma: quæ novem anima, novem Musæ vocantur, quia dum cælos harmonicè
movent, musicam pariunt melodiam: quæ in novem distributa sonos, octo
scilicet sphaerarum tonos, & unum omnium concentum, novem *Sirenes* Deo
canentes producit. Quamobrem ab *Jove* *Apollo*, & Musæ ab *Apolline*, id
est, mente anima mundi, chorus Musarum ducitur: quia mens illa sicut ab
Jove illustratur, sic & animas mundi sphaerarumq; illustrat. Et post pau-
ca. *CALLIOPE*, ait, *Musa* vox est ex omnibus ressaltans sphaerarum
vocibus. *URANIA*, cæli stelliferi, per dignitatem sic dicta. *POLTMNIA*
Saturni propter memoriam rerum antiquarum, quam *Saturnus* exhibet, &

siccam frigidamq; complexionem. TERPSICHORE *Iupiter: salutaris enim choro hominum.* CLIO *Martis, propter gloria cupiditatem.* MELPOMENE *Solis, quia totius mundi temperatio est.* ERATO *Veneris, propter amorem.* EUTERPE *Mercurij, propter honestam in gravibus rebus delectationem.* THALIA *Lunæ, propter viriditatem ejus, humore rebus exhibitam.* APOLLO *item Solis est anima: lyra ejus Solis corpus: nervi quatuor: motus ejus quatuor, annulus, menstruus, diurnus, obliquus: quatuor voces, neates, hypates: doriones gemini, quatuor sunt triplicitates, ex quibus quatuor qualitates temporum producuntur.* Hæc Marsilius.

Porrò de numero Musarum discrepantes sunt scriptorum sententiæ.

Scaliger lib. 1. Pœt. c. 2. Priscis Theologis duas tantum creditas Musas recitat, qui sese earum discipulos cecinere: quarum altera sit dicta μελετις, quæ quidem meditando inveniret: altera ποιητις, quæ inventa certo disponderet judicio. Illamq; contemplativam dixerunt, quæ res à sensibus abstractas doceret; alteram ab efficiendo, practicam, quæ circa effectiorem & omnes res mechanicas versaretur. Propterea verò, quòd eruerent ex ipsis exordijs rerum ignota vulgò monumenta; tertiam quidam adjecere, quam μνήμην à memoria nominarunt.

VARRO etiam tres scribit fuisse Musas: unam, quæ aquæ nascitur motu: alteram aëris ictu efficit sonus: tertiam, quæ mera tantum voce consistit. Eandem vel aliorum etiam præter Varronem sententiam recitat & examinat *Scaliger: tres* nimirum à quibusdam creditas Musas & triplicem Musicam, in harmonia, quam sola voce constare dicebant: in aëre, quæ proficisceretur ab instrumentis: & in aqua, cuius Ctesibium authorem tradit *Vitruvius*, atq; hydraulicam nominasse. Verum, inquit *Scaliger*, hi minus purè tantam rem providere, quippe etiam vox in aëris ictu constat. Est enim aëris percussio, aut ipse percussus aër. Præsertim quum in Fistula & tibia eadem, quæ & vocis materia sit: nempe flatus ipse: Quin etiam aqua neutiquam sonum edat ullum sine aëre.

D. AUGUSTINUS hanc de *Varrone* fert sententiam. Non audiendi sunt, inquit, errores gentilium superstitionum, qui *novem* Musas Jovis & Memoriae filias esse finxerunt; refellit eos *Varro*, quo nescio, utrum apud eos quisquam talium rerum doctior vel curiosior esse possit. Dicit enim civitatem quandam, (*Gyraldus* colligit fuisse Sicyonem ex his versibus:

*Tres solas quondam tenuit quas dextera Phæbi,
Sed Sycion totidem ternas ex ære sacravit.)*

apud tres artifices, Cephisodotum, Strongylionem & Olympiothemen, terna Musarum simulacra locasse, quæ in templo Apollinis dono poneret, ut quisquis artificium pulchriora formasset, ab illo potissimum electa sumeret. Itaque contigisse, ut operâ suâ illi artifices æquè pulchra explicarent, & placuisse civitati omnes novem, atque omnes emptas esse, ut in Apollinis templo dicarentur, quibus postea dicit *Hesiodum* nomina imposuisse. Tres autem propterea illa civitas locaverat, quia facile erat animadvertere *omnem sonum*, qui materies cantilenarum est, *triformem esse naturâ*. Aut enim editur *voce*, sicut est eorum, qui faucibus sine instrumento canunt: aut *flatu*, sicut tubarum & tiliarum: aut *pulsu* velut in citharis & tympanis & quibusdam alijs, quæ percutiendo sonora sunt.

CENSORINUS *lib. de die natali*, Musas olim ait *tres* fuisse ideò existimatos, quoniam organum quondam tres habuit intensiones, *gravem, mediam & acutam*.

Hic non astipulatur *Plutarchus in Sympof. quest. 14.* ubi inquit: *Atq; hujus rei causa non est tribus Musices generibus assignanda, diatonico, Chromatico & Harmonico: minusq; tribus Musica diastematis, ὑψηλῆς, acuto: μέσης, medio: & ἄτης, gravi.*

Scaliger ternarium illum Musarum numerum à canentium numero per initia constitutum affirmat. Itaq; eo crescente ad quartam personam usque additam à nonnullis & *quartam* Musam. Auctâ deinde varijs in organis arte concertationum, etiam *septem* proditas. Postremò ad *novem* usque promotam frequentiam in eo

steriffè. Qui novenarius Musarum numerus usu postea receptus, & comprobatus est ferè ab omnibus; primò ob ipsius numeri τελειότητα, vel perfectionem, ut primi quadrati, procedentis ex primo numero impari, ac impariter impari: estq; qui primus dividitur in tres impares æquales.

FULGENTIUS novem Musas cum Apolline nihil aliud esse refert, quàm *decem humanae vocis modulamina*: unde & *Apollinis cithara*, depingitur *decachorda*. Et hoc ipso denario numero nihil aliud designatur, quàm *quatuor primores dentes, quos lingua percutit; duo labra, quae sunt veluti cymbala verborum; linguam, plectrum; palatum, cujus concavitas profert sonum; asperam arteriam, quae est meatus spiritalis; & pulmonem, qui veluti follis conceptum spiritum reddit & revocat*.

CAPUT II.

De Generali Musicorum instrumentorum distinctione.

Uod generalem Musicorum Instrumentorum distinctionem spectat, *Isidor.* lib. 3. c. 18. *tripliciter Musicam distinguit*: In *Harmonicam*, quæ voce constat, estq; eorum qui absâ, quod dicunt, voce cantant: In *Organicam*, quæ flatu maximè indiget: Deniq; in *Rhythmicam*, quæ motu & impulsu digitorum exercetur, & pertinet ad nervos & ad pulsus: cui dantur species diversarum cithararum, tympanum, cymbalum & sistrum vel alia, quæ metallico rigore percussa cum suavitate tinnitum reddunt. Omnia igitur organa Musica *Isidorus* ad duas illas distinctionis illius partes, *Organicam* & *Rhythmicam* referre videtur.

Quidam ita instrumenta Musica dispefcunt, ut *quedam* dicantur *ἐμπνευστα*, à spiritu & flatu, cujus officio maximè indigent, & eodem à reliquis distinguuntur. *Quedam* verò sint *ἐνταλα*, quæ chordis & fidibus intenduntur, quæ item *καθαπτα* & *ψηλαφητα*, quia *digitis* tanguntur

tur & contrectantur; vel mediante etiam plectro: *ψηλαφέν* namque vox propriè de fidium contactu dicitur. Prater hæc sunt instrumenta *quædam* Musica, quæ dicuntur *ἐνηχα* sonora & *ψόφον* *ἠδὲ πῶδαστικά*, crepitu solum resonantia, apud *Athenæum* lib. 14. *dipnosoph.* ubi ἦν γὰρ δὴλυα καὶ χωρὸς τῶν φυσωμένων καὶ χορδαῖς διελημμένων ἑτέρα ψόφον ἠδὲ πῶδαστικά. καὶ δάπερ τὰ κρέμβαλα. Id est: *Quin & alia diversa sunt, tum ab ijs, quæ animantis afflatu, tum ab ijs, per quæ protendantur chordæ vel fides, crepitu solum obstrepentia.*

Johan. Guilielmus Stuckius lib. 3. *antiq. convival.* cap. 20. Prisci, inquit, sapientes *triplicem Muscam, fecerunt, mundanam, humanam, organicam.*

Mundanam eam censuerunt, quæ in concinno illo cœlestium corporum motu, atq; in elementorum dissimiliorum cōsensu, quasiq; concentu cernitur. Ejus motus concentū inde colligunt, quòd tātorum corporū motus tacitus esse non possit: & quia concinnus sit, suavem esse necesse sit. Quam harmoniam non modò *Plato & Ptolemaeus* tradiderunt, verumetiam *Homerus & Augustinus*, alijq; viri graves & sapientes, videntur approbare.

Humana Musica videtur ea dici, quæ fit hominis voce.

Organica quæ fit organis, ad edendos concinnos sonos affabrè factis. Organorum autem (ut in *Protheoria* in *Psalmos Chrysothomus* scribit) alia sunt *ἐμφυσώμενα*, sive *πνευματικά*, *Plutarcho* *ἐμπνεύσα*, quæ inflata ab hominibus sonum edunt, ut sunt cornua, litui, tutæ, buccinæ, tibiæ & fistulæ: Alia sunt *ἐγχορδα*, *Plutarcho* *ἐντάλα*, quæ constant nervis & chordis, & vel plectro, vel digitis tanguntur, ut citharæ, testudines, lyræ, psalteria, sambucæ, panduræ, barbiton, nablium, pectis & alia hujus generis. Alia verò *κρησαῖ*, quæ pulsantur, ut tympana, sistra, cymbala & campanæ. Unde & *sonorum tria genera* pulsantur, quorum *primum* viva voce animantis edatur: *secundum* fiat organorum inflatione: *tertium* deniq; pulsū.

Sed plenior Instrumentorum Musicorum distributio
infra in corollario tradetur.

CAPUT III.

*De Fistula notatione, materia, structura vel figura,
speciebus, inventione & usu.*

Fistulam omnium Instrumentorum Musicorum origine & inventione esse primam, inter omnes fermè concors & unanimis est sententia, quippe *Pastorum inventum*, quod est vitæ genus antiquissimum, propterea primo loco de ea agere instituimus.

Nominis originem considerantes, *quidam* Fistulam dici volunt ad similitudinem fistulæ, vel tubi, per quem in aquæductu aqua elabitur. *Alij* à Græco *Φυσία* deducunt, quod est inflo, vel inspiro, expendentes soni fistularum effectiorem; flatu enim vel spiritu sonora redduntur.

Scaliger lib. I. Poët. cap. 4. Fistulam, hoc nomine Latinis vocari asserit ab hiatu.

Hebræi fistulam נַקָּבִי נַקָּבִי *Nakab*, à *Nakab*, id est, perforando, vocant, à perforatione foraminum.

Græcis *σύριγξ* dicitur, à sibilu, quem edit, conjunctum namque quendam stridorem vel sibilum habet fistulæ sonus, cum suavitate & dulcedine, quod patet ex illo *Theocriti* Idyll. I. *ἀδὴ δὲ ἡγὰ τὸ σὺρίσδες* (linguâ doricâ) *dulce canis fistulâ.*

Notationem habes Etymologicam; cape & *materiam*, quæ principio fuit arundinacea, aut à cicutis petita. Neq; verum est, inquit *Scaliger*, quod ait *Servius*, cicutam esse internodia calamorum, sed frutex omnibus notus caule aut vacuo, aut eâ medullâ, ut facilè exenterari & exterebrari possit, quod Græci dicunt *σὺριγγῶδες*, in fistulam excavari.

Galli etiam atq; accolæ insulani ex calamis fistulam fecerunt olim, quum alij ex avena compegissent. *Virg.* Eclog. I.

Sylvestrem tenui Musam meditaris avena.

Avena sumitur pro fistula, ex avenæ culmo facta, quod paullo post dicit calamo agresti ludere, pro fistula ex calamo. Calamus enim, propriè est frutex aquatilis fistulis aptus, canna minor & arundine.

Structuræ modum & figuram quod spectat, singulares primum, fuere tubuli, mox *bini* coherentes, quæ lino aut cera jungebantur. Setæ quoque quia magis ad manum, quàm lino præstò essent, pro lino, usu fuere receptæ. Crevit autem successu temporis tubulorum numerus ad *septenas* usque magnitudine, omnes inter se impares, sed certâ proportione ad alâ figuram: in summo quâ inflabantur, æquales: inæquales, quâ exit spiritus. Eandem admodum ineptè *Roma* à recentioribus pictam affirmat *Scaliger*, tanquam in utrem omnes cannas injicientem: propterea quod ignorabant id, qua ratione possent distantia tubulorum ora percurrere non ineptè: Quæ nunc *organa*, vulgò vocant, & referunt priscam *Syringa* reipsa & artificio ac suavitate superant.

Descripsit & materiam & modum & numerum *Poëta*, illo versu *Eclog. 2.*

*Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula.*

Dispar hic non ad numerum referas, qui denotatur voce *septem*: sed ad quantitatem continuam, inæqualemq; magnitudinem, quia aliæ alijs sunt majores. *Cicuta* nomine *Servius* hic significari ait spatium inter modos cannarum, ut fistula sit septem disparibus interodijs, cerâ fortasse compactis, quod displicet *Scaligero*, ut dicebamus.

Primam fistulæ *inventionem Panis*, Pastorum, venatorumque & universæ vitæ rusticanae præsidi attribuunt, qui primus scribitur *septem* calamorum concinnè inter se connexorum fistulam excogitasse, ut canit *Maro Eclog. 2.*

*Pan primus calamos cerâ conjungere plures
Instituit.*

Quod

Quod ex Mythologia de *Syringe Nympha* à *Pane* adamata deducunt, quæ, ut fabulantur, cum vim ipsius effugere non posset, in calamum scribitur conversa, ut canit *Ovid. lib. i. Metam.*

*Panaq; cum prensam sibi jam Syringa putaret,
Corpore, pro Nympha calamos tenuisse palustres.*

Cumq; ad ripas *Ladonis* fluminis *Pan* aliquantulum constitisset, ventusq; calamos leviter agitasset, quidam perforati harmoniam emittere, ac suavem reddere sonum deprehensi sunt. Hos carpens *Pan*, fistulam, cum illos inflasset, paulatim invenit: qui calami cum nati essent in *Ladone* flumine, & *Syrinx* sive fistula quæ sonum emittebat, vocata fuit *Ladonis* filia, scilicet quæ nihil aliud erat, quàm *calamus*. Nam *Syrinx* σύριγξ vel fistulam vel cantum fistulæ apud Græcos denotat. Testatur & *Lucretius lib. 5.* calamos à vento agitados sibilum prius emisisse, ac postea in locis paludosis id à pastoribus observatum dedisse facultatem inventioni, ut patet ex his:

*Et Zephyri cava per calamorum sibila primum
Agrestes docuere cavas inflare cicutas.*

Hunc ipsum *Pana* memorant ad montes *Nomios* non procul à *Lycosura* urbe fistulam invenisse, ubi *Molpea* fuit vicus & templum *Panos*. Hujus rei narrationem legimus apud *Natal. Com. lib. 5. Mythol. cap. 6.* Hujus *Panos* comites congeneres *Satyri* & *Tityri* dicebantur: iccirco quæ canerent arundinem etiam *Tityrum* *Dores* nominarunt, ut notat *Scal. lib. 1. Poët. cap. 4.* *Polydorus lib. 1. de rer. invent. cap. 15.* scribit, ex sententia *Euseb. lib. 2. de præp. Evang. Cybelen* invenisse fistulam. *Euphronon* hexametrorum scriptor lib. de Poëtis lyricis tradit, fistulæ cui *unicus* & simplex est calamus, inventorem esse *Mercurium*: (μονοκάλου) Græcis dicitur) vel, ut alij memoriæ tradiderunt, *Scuthen* & *Rhonnacen* *Medos*, Ejus verò, quæ multis est compacta calamis (quæ πολυκάλου) dicitur) *Silenum*: Illius autem quæ cera conglutinatur (τὴ κηρόδετη) *Marsyam*. κηρόπλαστον vocat Poëta quidam apud *Plutarch. lib. 1. τῆς ἀργησίας* his verbis: ὁ τῶν ἐγκόλων κηρόπλαστον ὅτι οὕτως δόναξ ἀχέταις ἰστροδότων νόμον. Id est, bubulcorum cera compacta fistula, canora,

soporiferos modos edit. Paullò antè dicebamus fistulam quandam *arundinaceam* à Tityris eorumq; nomine *Tityrum* nominatam. Est & fistula alia *eburnea*, quam *Tonation* vocant, cujus singularem quendam usum mox subjiciemus. Pana, quem inventorem dicebamus fistulæ, alterâ manu septem calamorum fistulam, altera baculum incurvum gestare solitum fuisse dicit *Lucianus* in Baccho. Quem ipsum custodem ovium posse gregis ubera implere existimarunt, dum fistulam inflaret, ut scripsit *Ibicus* his versibus:

*O Pan pascendis gregibus custodia fida,
Ut labra auratis addita sunt calamis.
Fistula dulce sonet, nivei quo munere lactis
Ad Clymeni portent ubera plena casas.*

Fistulam quoq; ipsius septem calamorum, modò ventorum varietatem, modò harmoniam septem tonorum cœlestium significare tradit *Nat.* lib. 5. cap. 6. quia ad septem planetarum imitationem septem chordarum instrumenta musica prius fuerunt inventa.

Imò *Nymphae* dicuntur à Poëtis fistulâ Panos delectatæ circa illum tripudiare, *Hydriades* scilicet, sive aquaticæ, & *Hamadryades*, quemadmodum constat ex his carminibus:

*Conticeant Pryadum colles fontesq; perennes
Ipsaq; conticeant pignora parva gregis:
Fistula dulce canit quia Panos, labra canoris
Humida ut illius addita sunt calamis.
Hunc circa statuere chorum molli pede Nympha
Hydriades pariter Nympha & Hamadryades.*

Fistulâ autem olim usi pastores, qui præmijs propositis fistulæ flatu certare consueverunt, de qua re alibi diximus.

Theocrit. Idyll. 24.

*Dulcis autem mihi cantus, & si fistula cano;
Et si tibia loquor, & si calamo, & si fistula compacta.*

Virgil. Eclog. 3.

Cantando tu illum? aut unquam tibi fistula cerâ

*Juncta fuit? non tu in triviis indocte solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?*

Miserum Servius interpretatur, quale fiebat in trivijs & quadrivijs à pastoribus in honorem *Diana*, id est, *Proserpinæ*, ad imitationem *Cereris*, eam inquirentis.

Similis locus est apud Theocrit. Idyll. 5.

Τὰν ποίαν σὺ βρύγα &c.

*Quam fistulam? tu enim quando serve Sybarita
Possedisti fistulam? quid non adhuc cum Corydonè
Sufficit tibi stipula foramen sibilare habenti.*

Tum propter hanc causam Pastores fistulæ sono usi, quia *Pecora* & armenta, fistularum sono audito, avidius escam sumere atque compressius pasci in herbis meminit *Paulus Diaconus* lib. 5. c. 37. Itaq; Pastores, bicornibus fistulis (*Seckpipas* septentrionales vocant) ludunt.

Mantuanus *Tonium* fistulicinem paganum, *Saccomusa* ludentem in Bucolicis eleganter his versibus depingit:

*Et cum multifori Tonius cui tibia buxo,
Tandem post epulas & pocula multi colorem,
Ventriculum sumsit, buccasq; inflare rubentes
Incipiens, oculos aperit: ciliisq; levatis
Multotiesq; altis flatu à pulmonibus hausto
Utrém implet, cubito vocem dat tibia presso.
Nunc huc nunc illuc digito saliente vocavit
Pinguibus à mensis juvenes ad compita cantu
Saltidico, dulciq; diem certamine clausit.*

Quam suprà diximus fistulam *Tonation*, hujus egregiam perfensit utilitatem *C. Gracchus*, qui quoties apud populum *concionem* habuit, vel à tergo *Servum Erycinum* Musices gnarum astare jussit, qui occultè illà fistulà *pronunciationis* formaret modos, aut nimis remissos concitando, aut plus justo concitatos revocando, ut scriptum reliquit *Val. Max.* lib. 8. cap. 10.

Fistularum quoq; quibusdam populis *in bello* fuit usus, quemadmodum

modum Lydos Syringibus & alijs instrumentis musicis in acie instrui memorat *Herodotus*. Et Halyattes Rex Lydorum in bello contra Milesios fistulatores adhibuit, ut notat ex Thucyd. *Gellius* lib. I. c. II.

CAPUT IV.

DE TIBIA. Ejus notatione, descriptione, inventione & origine atq; partibus, variisq; ab Inventoribus speciebus.

TIBIÆ, inter Pastores post fistulam vetustissimæ, historia & consideratio locupletior, quam non absque ratione à vocis notatione, quæ sæpissimè nos in rei perceptionem deducit, exordimur.

Stuckius lib. de Sacris & Sacrificijs gentilium fol. III. Tibiam Hebraicè appellatam memorat חליל *Chalil*, quam vocem LXX. interpretes αὐλὸν tibia verterunt ut Ep. 5, 12. & alibi. Quo loco Thargum נבוכא *Abbuba* interpretatur, quod fistulæ sit affinis. Rabbi Schelomòh hoc Instrumentum sic dictum vult à *concauitate*, quod sit concavum. Nam חליל *Chalil* est concavus. Unde *curva* tibia à Tibullo & *cava* ab Ovidio appellatur.

Tibullus Eleg. 2.

Obstrepiat & Phrygio tibia curva sono.

Ovid. lib. 6. Fastorum.

Quæritur in scena cava tibia, quæritur aris.

Pagninus חליל tibia, inquit, sunt qui dictam putent, quasi prophanium instrumentum, cujus sit usus in publicis choreis & solemnitatibus.

Græcis αὐλὸς tibia appellatur ἀπὸ τῆς αἴης, à flando, vel flatu, quippe describente Athenæo lib. 5 deipnosoph. αὐλὸς ὄργανον, ᾧ διέρχεται τὸ πνεῦμα, organum, quod flatus permeat. Apud Latinos porro *tibia* à tibijs ferarum & maximè ossiculis cervorum nomen traxit, è quibus olim conficiebatur.

Tuscorum lingua Tibicines Subulones vocat à Subula, vel potiùs Subulonis cornu similitudine. *Est autem Tibia*, eodem Stuckio definiente, Instrumentum Musicum, oblongum, teres & foraminosum, quod inflatū & digitis modò adductis, modò reductis, temperatum, non injucundam reddit harmoniam: Unde Cic. de claris Orat. *Si, ait, Tibia inflata non referant sonum, abjiciendas sibi Tibicen illas putet.*

Apollinis quidam Tibiam ducunt esse inventum, cui rei argumento esse dicunt *simulacrum* illud *Delì*, quod suprà attulimus. Puerum præterea, qui laurum tempicam Delphos inferebat, Tibicen ponè affectabatur. *Plut. de Mus.*

Alij malunt *Palladis*, à qua Apollo sit edoctus; Hanc enim tibiaram usum excogitasse scribit *Nat. Com.* lib. 4. c. 5. Et lib. 6. c. 15. Non procul ab Apamea civitate juxta lacum, in quo ad usum tibiaram *optimi calami* gignuntur, tibias à *Minerva* fuisse inventas, fama est, quas cum illa inflaret, seq; in lacu conspexisset, orisq; turpitudinem vidisset, & tumorem, illas *abjecit*, Secedite à me, inquit, malæ corporis depravationes, ut est apud *Athen.* lib. 14.

Has tibias à Minerva abjectas *Marsyam* accepisse ajunt, quibus inflandis cum sibi jam peritior factus videretur Apollinem ad *certamen* provocavit. Hinc quidam *Marsyæ* tibiæ inventionem assignarunt, ut *Diodorus & Eusebius & Metrodorus* in rebus Trojicis fistulam & tibiā primūm *Marsyam* scribit invenisse in Celanis, cum prius unico calamo uterentur.

Alij putant *Hyagnidem* ante Apollinem tibia cecinisse. Hic enim, inquit Apulejus, primus in canendo *manus discapedinavit*, primus tibias *duas uno spiritu* animavit & levis foraminibus acuto tinnitu & gravi bombo concentum Musicum miscuit, ut annotat *Cælius* lib. 8. antiq. lect. c. 3. Alij aliter sentiunt.

Omninò verò in *Phrygia* primas tibias agnoscunt. Adducunt pro se *Mysorum* gentem, quæ fuerit tibiaram peritissima. Et *Alcmana* Poëtam, qui tibicines barbaro, nec alio nomine designavit, *Sambas, Adon, Telus*. Item *Hipponacten*, apud quem nomina ejusdem notæ:

Cion, Codalus, *Babus*: Unde proverbium κίων ἢ βάβυς ἀυλῆ. *Scaliger* lib. I. Poët. c. 20. *Julius Pollux* tiliarum, inquit, partes sunt, γλῶττα lingua, unde dicuntur γλῶτται ἐξηυλημέναι lingulae cantu attrita. τρυπήματα foramina. Hinc ἀυλοτρύπης tiliarum perforator. ἑόμβυκες, ὀμοί, ὀφολμα.

Tum etiam Φορβειὰ Tibicinibus conveniunt: *Phorbion* autem dicitur pellem ori Tibicinis circumpositam, ne rimam labellum conciperet: scholiastes Aristophanis in vespis sic scripsit: Φορβειὰ αἰεὶ εἰς τὰ δέγματα τὰ πρὸ τοῦ στόματος τῶν ἀυλητῶν προσδεσμιζόμενα, ὅπως ἀνὸς σύμμετρον τὸ πνεῦμα πεμπτόν ὄν, ἡδέϊαν τὴν φωνὴν τῆς ἀυλῆς ποιήσῃ. Translatè enim dicitur de corio velut capistro, quo Tibicines ora sua muniebant, aut ne nimio flatu labia scinderentur, aut ut expiati aëris moderatione inflatus lenior esset, sonusq; gratior auribus accideret.

Plurima autem accepimus tiliarum genera & nomina. Ab Inventoribus verò nomina ferè nulla, præter illam tibiā, cui *Libyn* cognomen fecit *Sirites*, qui in Libya primus Tibicen fuit. *Athen.* lib. 14. *Libyn*, inquit, Tibiam Poëtæ appellant, uti scribit *Duris* lib. 2. de reb. gestis Agathoclis, quòd *Sirites* primus tibiācinum artis inventor, è gente Nomadum Libycorū fuerit, ὅς καὶ κατηύλησε τὰ μητρώα πρῶτος, primus ad matris Deorum sacra tibiā adhibuit. Verum hic *Sirites* non tibiās reperit, sed viam excogitavit inflandi arte tibiās, ut notat *Cassaub.* lib. 14. in *Athen.* cap. 2. Alijs *Libijs* tibiā, quæ & *matrona* dicitur inventum *Euterpes* maxime: quamvis eam *matri Deorum* quidam tribuant. Et ea de causa absq; dubio *Ovidius*:

Ante Deum matrem cornu tibiācin adunco,

quod hoc tiliarum genere maximè mater illa Deorum delectaretur.

Est & *Athena* tibiāe genus, quæ forte *Palladis* fuit, nomen enim convenit, qua *Nicophelen* Thebanum ad Minervæ hymnum in primis usum ferunt: Cumq; diversæ essent ob diversa modorum genera tibiāe, & non iisdem omninò Dorij, Lydij & Phrygij modi incinerentur, primus ejusmodi tibiās excogitavit, quæ inflatæ modos omnes eadem redderent, ut *Pausanias* memoriæ tradidit in Bœoticis.

CAPUT V.

De variis Tibiarum generibus & appellationibus, à regionibus & gentibus desumptis.

Aria quoq; à varijs regionibus & gentibus memoria tradiderunt scriptores *Tibiarum genera*. *Tyrrhenos* non uno genere memorant contentos. Singulari canebant in sacris eaq; *ænea*: tanto apud eos in honore, ut non solum ad ejus sonum *pugiles* certarent: verumetiam quum in servos *flagris* animadverteretur, tibiæ sonum adjungerent. Quin etiam quod mirère magis, inquit Scaliger, *coqui* ipsi ad ejus flatum epulas appararent: Unde Eubulus apud Athen. lib. 9. ait *moris fuisse, ut si quid peccasset coquus, tibiæ vapularet*. Altera fuit non singularis, sed *composita* ex *duobus tubulis*, quasi inversa *Syrinx*. Namq; infernè tubus minor inflabatur bucca: unde spiritus in majorem subibat, movebatq; aquam, quæ intus erat, atq; ex ea multisonam edebat harmoniam.

Julius Pollux lib. 4. *Tyrrhena*, ait, tibia, inversæ *Syringi* similis, cujus quidem *arundo ferrea* est, quæ infernè inflatur, spiritu quidem minore, sed propter aquam ebullientem major sono ipsius spiritus aura emittitur. *Multisonans* hæc tibiæ est, & ferrum vocem reddit validiorem.

Phœnices usos fuisse *Xenophon* tradit, *Gingris*, tibijs nempe palmū longis, stridulum sonum ac lugubrem edentibus, quibus & *Cares* mortuos lugent, nisi fortè *Caria Phœnice* vocata est, ut apud *Corinnum* & *Bacchilidem* legitur. *Cinyris* non *Gingris* quidam legendum putarunt, quia *κινύρας ἢ χυρὸς καὶ εἰός* ἢ *θρηνώδης* sit. Eorum judicio adversantur citata post autorum testimonia. *Hesychio* *γίγγυρος* & *γίγγυρα* est *μικρὸς αὐλὸς ἐν ᾧ πρῶτον μαυθάνουσι*, parva tibia, quæ *tyrones* prima rudimenta canent. Illas autem tibijs *Phœnicum* linguâ *Gingros* vocari asserit *Athen.* quod eas inflare moris esset in *Adonijs*, in luctu & *threnis Adonidis*:

Adonim enim, vel *Adonidem*, *Gingren* appellant. Alijs placet à fictitia voce γγγεῖ nominatas esse tibiaſ gíngrinas. *Festus* deducit à gíngrire, quod *de anseribus* propriè usurpatur, & *Arnobio* anserum clamor gíngritus est, ut notat *Isaacus Casaubonus* in *Athen.* lib. 4. c. 23.

Julio Polluci quoq; *Gingras* est parva quædam tibia, lamentabilem emittens sonum, lib. 4. c. 10. Ubi dicit *Phœnicum* quidem eam esse inventū, *Caricæ* autem *Musæ* persimilem, ubi & illud nobis in superiorum fidem suggerit. Sed *Phœnicum*, inquit, lingua *Adonim* *Gingram* vocat, & ab hac tibia nomen desumpsit, in cujus luctu illam ad cantum accommodabant. Sicut affini voce apud affines *Ægyptios* *Ginglarus* habita est, pusilla tibiola sono acuto ad monodias. *Gingrarum* meminit *Antiphanes* in *Medico*, *Menæder* in *Carina*, & *Amphis* in *Dithyrambo*, his verbis ex Græco in Latinum translatis:

Habeo verò *Gingram* sapientissimum. *Ecquis iste Gingras est? novum nostrum Inventum quoddam theatro nunquam monstratum: usitatum vero Athenis in convivijs jucundissimum.*

Ab hoc instrumento dicuntur γγγεῶντα μέλη, luctuosa carmina *Axionico* in *Phileuripide*. *Athen.* lib. 4. annotat *Alexandrinos* tibiaram inflandarum artem, *Auleticen* vocant Græci, præcipuè callere, non earum solum, quas (αὐλῆς παρθενίης καὶ παιδικῆς) *virginales* & *pueriles* nuncupant, sed illarum etiam quas (ἀνδρείης) *viriles* nominant, & *Citharisterias*, quod earum sonus citharæ modis concineret, & *dactylicas*: *Virilium* autem *perfectas* alias, alias his *perfectiores*, quod digitis multis opus esset in moderandis fingendisq; sonis. At *Etymos*, quorum meminit *Sophocles* in *Niobe* & *Tympanistis*, non alias remur esse tibiaſ, quàm *Phrygias*, quarum usum *Alexandrini* quoq; non ignorât, veluti & δυόπων (à duobus tantum foraminibus, quibus pertusæ sunt, has sic vocant) & μεσοκόπων. *Hesych.* μεσοκοπῶν, αἰτ' αὐλοῖ οἱ ἐσοδείσει ἐπι τῶν τελείων μέσοι.

Athen. scribit μεσοκόπης quasi *Musis dignas*, eas sic appellât, aut *Musas* defatigantes. Alias ἐσοτήτης nominât, subtus pertusas foramine,

præter ea, quæ in media fistula recto ordine patent, in ima parte obliquè aperto, quod minimo digito contegantur. *Elymorum* meminit quoq; *Callias* in Vinctis. *Iuba* tradit à Phrygibus repertas fuisse, vocariq; *Scytalias* ob earum crassitiem parem *Scytalis* Laonicis. Illos in usu quoq; Cyprijs esse *Cratinus Junior* in *Theramene* scribit. Habuere & *Alexandrini* cognitatas, quas *Hemiopos* dicunt, ab *Anacreonte*, sic memorata: *ἡς ἐρασιμὴ σ' ἂ θέρρα ψ θυμὸν ἐσέβη, τερένων ἡμιόπων ἔω' αὐλῶν ἀρχεῖσθαι*: Videtur Poëta *Artemonē* compellare olim servū, postea luxus & mollitiei perfectum exemplum. In illum aut alium similis conditionis, similiūmq; morum invehens Poëta; Quæ, inquit, libido, ô Serve te invasit, saltandi ad teneras *hemiopos* tibias, *Casaub.* lib. 4. c. 24. in Athen.

Minores hæ sunt quàm perfectæ, & sono minus claro tanquam ex dimidio perforatæ. Eadem itidem *Hemiopos* tibia est cum puerili, ad canendi certamina minimè idonea, proptereaque apta convivijis, quamobrem teneram vocat *Anacreon*.

CAPUT VI.

De varijs Tibiarum generibus, à varia apud varias gentes materia.

Utiplēx quoq; apud diversas nationes olim ad tibias conficiendas quæsitamateria. *Scythæ* anthropophagi & *Melanchlani* item *Arimaspi* ex *aquilarum ac vulturum ossibus*, Apud *Ægyptios* multifonans, *πλόθογγος* erat tibia, *Osiridis* inventum, è calamo hordaceo. *Thebanis* fuit *ferina* quædam tibia, quam ex *hinnuli* membris compegerunt, sed hujus exterior pars, ære inducta erat. Unde à ferarum ossibus *θηρίων αὐλῶν* nuncuparunt.

Jubas quoq; autor est è crurum ossibus *hinnulorum* & *capreolorum* tibias fieri solitas.

Ex *asininis* ossibus atq; *argento* confecerunt Theatrales. Cicero facit mentionem *eburnearum*. *Arundines* accepimus ex Theophrasto, & Plinio. Internodium radici proximum excidebant ad lævam tibiã; quòd subesset cacumini ad dextram.

Plinij locus est lib. 16. cap. 36. Sed tunc, inquit, ex sua tantùm *harundine* quamq; congruere persuasum erat: & eam, quæ radicem antecesserat, lævæ tibiæ convenire: quæ cacumen dextræ. Antiquissimam Scaliger è *Sambuco* emedullacam scribit. E *buxo* primi Phryges excavarunt eam, quæ *Berecynthia* cognominata fuit antea dicta *Elymos*. *Cornu* verò adjectum fuisse tibiæ Phrygiæ accepimus, de quo sic scribit Isaacus Casaubonus lib. 4. in Athen. c. 25. Cornu illud, quod adjicitur, tibiæ Phrygiæ proportionem respondet codoni tubæ, id est, eandem vim habet ad exacuendum gravem aliàs tibiæ Phrygiæ sonum, quam in tuba codon. Fuit eadem tubæ Tyrrenicæ perquam similis. A *buxo* apud Poëtas *buxea* dicitur tibia. Ovid. 12. Metam.

Non illos citharæ: non illos carmina vocum

Longaq; multifori delectat tibia buxi.

Et Mantuanus:

Buxea quid lato modulatur tibia cantus?

Est & tibiãrum species latina, *obliqua*, unde eam *πλαγιάλον* vel *πλαγιάλον* dixerunt, Libycorum inventum. Scaliger Afros primos invenisse notat eam, cui *Plagion* & *Plagialon* fecere nomen, non quòd esset curva, ut quidam sunt arbitrati: sed quia à *latere inflabatur*, quemadmodum & Germanica.

Alij canunt in Phrygia à Mida primùm excogitatam. Tale instrumentum musicum est, quod hodie *cornu* vocant. Cornu etiam pro tibia Tyrrenos & Cretas usos accepimus: etiam Romanos olim *ad prælia*, etiam Helvetios. Nunc Germani, inquit Scaliger, cornua è *buxo* efficta multis foraminibus inflant magno spiritu, non sine gratia & decore, præsertim in nocturnis festivitibus, *vocem namq; humanam in primis imitantur, eamq; vehementer contentam*; Ad prælia verò tibiã cum tympanis.

Alexandrini quoque habuere è *loto* exenteratam tibiam, cujus meminit Euripides tum alibi, tum in Bacchis his verbis:

Ἐν Φρυγίαις βοῶνς ἐνοπαῖσιν τε
 Λωπὸς ὅταν Διέλαδῃ
 ἱερὸς ἱερὰ
 παίγματα βρέμῃ.

Hanc illi patriâ voce *Φάπιγγα* nominarunt. Græci, ut est natio sibi arrogans omnia, non Alexandrinis, sed Thebanis attribuunt.

Fuit & tibia *ἰωπεφόρβη* dicta, quam Libyes tuguria habitantes invenerunt; ejusque materia fuit *decorticata laurus*.

Cor ligni extractum, acutissimum dat sonum, & equorum acrimoniæ convenientem, hac enim apud *equorum pascua* utebantur, ut est apud *Jul. Poll. lib. 4. c. 10.*

Osiris ex cogitavit tibiam ex *hederaceis* internodiis multiformem: quum ante id temporis quaterna tantum haberet foramina.

Nonnulli cætera à Diodoro Thebano, qui obliquos spiritui meatus aperuerit, addita prodidère.

Hæc omnes à summo inflabantur directo flatu, præter illam, quam *Plagion* dixerunt, quæ ut dicebatur, à latere inflabatur.

Ægyptiorum πολύφθογγος tibia ex *hordeaceis* calamis conficitur.

Elephantinas apud Phœnices primum fuisse per foratas testatur *Athen lib. 4.*

Diversos quoque diversarum tibiæ tradiderunt sonos: *Lavarum* namq; tibiæ veteres sonum agnovère gravem, *dextrarum* acutum.

Latini *sinistras* dicunt acutiores, aptasq; rebus ludicris: Item *Serranas*: quibus ajunt foramina fuisse æqualia, veluti spondaicis. Non igitur constant sibi. *Spondaica* enim rerum gravium affines fuere, quarum usus ad hymnos Deorum. Hac de causa Phrygiis *foramina* erant inæqualia, sicut dactylicis, propter inæqualia intervalla: qualia sunt in temporibus pedis dactyli, quæ ludicris adhibebantur & ad hyporchemata. *Dextras* autem apud Romanos *funeribus* fuisse dicatas, alibi

etiam diximus, quum tamen in funeribus Barbari acutissimis uterentur. Dextras autem & sinistras appellarunt à lateribus, unde inflabantur. *Hæc Scaliger.*

Illam autem tibia, quæ *Phrygia* dicitur, à dextra unum, à sinistra duo habuit foramina.

Romana verò tibiæ primùm quaternis foraminibus constabant, postea tot pertusis excolta fuere, ut haud multum abessent à tuba. Addamus & hoc, quod *Syriacas* audaciam atq; impetum spirare prodiderunt. His similes sunt *Bombyces*.

Lacones suas tibiæ *ἐμβατηγίας* appellabant, quibus ad pugnas utebantur. Sonum illum *Castorium* à Castore, *Ledæ* filio. Sic habes tibiæ discrimina ex supradietis à gentibus & regionibus atq; materia. *Numerum* quoq; *Gemina* enim, ut dictum, apud Tyrrhenos, quem numerum à *Marsya* institutū prodidere, quum antea essent singulæres.

Singularis autem tibia dicebatur *Monaulos*, quam quidem *Mercurii*, alii *Ægyptiorum* inventum faciunt. Juba quoq; asserit, *Ægyptios* *Monauli* inventionem *Osiridi* ascribere.

Singulares etiam dicebantur *impares*, geminæ autem *pares*. Habes & figuram in magnitudine, inquit *Scaliger*. Nam *Marsia* tibiæ æquales fuisse puto: in *Tyrrhenis* altera major. Præterea *utre* addito *Ascaulon* longè diversa figurâ factam; Apud *Myfos* ac *Pannonas* tantâ acritate, ut penè tubam superet: apud *Gallos* plenior, raucior, gravior, mollior, adè ut in cubiculis quoq; sine aurium offensione audiatur.

Insuper *Tibia Palæomagadis* vel *Magadis* dicta, eodem foramine tum gravem, tum acutum sonum edere poterat *ἐν πρυτῶ*, simul, ut scripsit *Alexandrides* in *Hoplomachæ*, cujus senarium ita emendat *Caubaonus*:

Μάγαδι λαλήσω, μικρὸν ἄμα σαίησι μέγα.

Loquar tecum ut *Magadis* altè & remisse.

Athen. lib. 14. dipnos, dubitat *citharanè* genus sit, an *tibia*. De *Magadi* *cithara* postea agem. *Jon Chius* verò in *Omphale* quasi de *Tibia* sic ait:

Λυδὸς τε μάγαδις αὐλὸς ἠγείσθω βοῆς.

Lydia *Tibia* *Magadis* voci præeat.

Quem Jambicum versum cum interpretaretur Aristarchus, tibiæ genus esse dicit, contra iudicium Aristoxeni, in lib. de Tibicin.

Didymus etiam exponit citharisticam, & citharæ modis convenientem, memoratam ab Aristoxeno lib. i. de tibiæ perforatione: quo loco *tibiæ*, ait, esse genera quinq; puellarum, puerorum, citharisticas, perfectas. Deesse itaq; apud Jonem oportet jungenda vocabula, *Magadin* tibiæ vocari, quæ etiam cum cithara canunt. Constat autem *Magadin* esse organum διφωνον, quod ἐν ταυτῷ simul emittit vocem gravem & acutam harmoniã, quæ dicitur *Ἀγασσῶν*.

Jon Chius in Phœnicæ aliã tibiæ vocat ἀλέκτορα, vel *gallum*, quæ dormientes cantu instar gallorum expergeficiat, his verbis:

Ἐπεὶ δ' αὐλὸς ἀλεκτορὸς Λύδιον ὕμνον Ἀχαιῶν.

Canebat vero Tibia Gallus Lydias Achivorum laudes.

Idem in custodibus:

Προφθεῖ δὲ τοι σφριγξ ἰδαῖα ἀλέκτορα,

Præcurrit verò fistula Idæus Gallus.

Buxeam innuit tibiæ, ex Ida lignea materia confectam.

Idem in 2. Phœnicæ:

Informem gestabat, gravemq; tibiæ modis veluti cursu quodam acceleratis. Hos scilicet modos Phrygios innuit graves; quibus ideo accommodantur cornua, quorum sonus tubarum strepitui proportionem respondet. Quid hic est, quærit Casaub. lib. 4. cap. 25. in Athen. ἐκτυπῶ αὐλὸς, An Tibia canora & benè resonans? Sonus namque ἐκτυπῶ est clarus & perspicuus. Propriè locum habet in ijs, quæ de alio sunt ἀνεβῶς expressa, & ut Græci loquuntur, ἐκμεμαγμένα. Et ἐκμαχῆιον est expressa alicujus rei effigies.

CAPUT VII.

*De Multiplici tiliarum usu atq; ab eo, earundem ὀνομα-
σίας & nominibus, deq; singularibus quibusdam modis
& cantu tibicinum.*

Requentissimus fuit veteribus tiliarum usus in omni ferè festivitate, unde & peculiare ipsæ tibiæ sortitæ fuere denominationes.

Chorica dicebantur à Choris, in quibus earum concentus adhibebatur, de qua re pleniùs alibi. Primum autem *Sacadam*, Argivum docuisse ferunt choros *tribus modis*, Dorio, Phrygio, Lydio, ita ut ne miscerentur. Iccircò ea lex *τριμελής*, sive *τριμελής* dicta. Alij *Clonam* scribunt. Horum tonorum quilibet communes tonos veteres habebat, *διάτονον & χρωματικόν*. *Olympus* addidit *ἐναρμονικόν*. Quemadmodum & ab *atibus* & *sexu* varia accepere nomina. Diversæ enim ætatis diversiq; sexus in choris constituebantur homines. Hinc *virginales* tibiæ quibus virgines: *pueriles*, quibus pueri: *ὑπερτέλειαι* *perfectissima*, quibus ætatis perfectæ *viri* canerent. Idem *Polux*, *Ad Parthenias*, ait, *tibias saltabant virgines*; *Puerilibus* verò *pueri accinebant*; *Tibiæ autem perfectissimæ virorum choris competeabant*.

Præterea apud Lacedæmonios primum sub *Terpandro* factos in choris modos: in quibus saltata fuit *γυμνοπαῖδια*. Postea sub *Thaletâ* Gortynio, quo seculo duo floruerunt, *Polymnestus* Colophonius & *Sacerdos* Argivus, quî ad *Terpandi* æmulationem non *γυμνοπαῖδιαν*, sed contraria canerent; quippe *ἐνδυμῆτια* non nudi, sed induti. Sub *Thaletâ* *Pæanes*, sub *Polymnesto* *Orthia*, sub *Sacada* *Flegias* exercebant. *Scalig. lib. 1. Poët. 20.* Pratinas *Phliasius* (ref. *Athen lib. 14.*) scribit, cum tibicines & qui choros conficiunt, mercenarij in orchestram magno favore spectatorum prodirent ægrè nonnullos tulisse, quòd tibicines, ut erat patrius mos, cum choris non accinerent, sed chori cantarent cum tibicinibus.

Quàm igitur adversùs illos, qui hæc committebant, stomachatus sit Pratinas, hoc hyporchemate (*Jaliari* carmine, quod saltantibus accinebatur) planum facit, crebris Pyrrhichijs refertum ob celeritatem:

Τίς ὁ θόρυβος ὄδε;
 ἢ τίς τῶ χοροῦ,
 ματα; τίς ὕβρις ἐμολεῖν
 ὅτι Διονυσίαδα
 Πολυπάταγα θυμέλαν;
 ἐμός ἐμός ὁ ἐξόμιος. &c.

Id est:

*Quisnam hic tumultus? qua injuria
 Erupit in Dionysiaca obstrepera scena pulpita:
 Mihi favet, mihi propitius est Bromius,
 Mihi fremendum ac tumultuandum per montes
 Concitato & vago cum Naidibus: Cygnorum instar
 Varij modi sunt accinendi.
 Tibijs cantiones præire gaudet rex Dionysus.
 Post illas canat & saltet tibicen:
 Tibia tantum commessationum administra est,
 Spectaculis commoda, quibus pugnant ardentibus animis
 pugiles,
 Et ut quasi temulenti apud se non sint
 In conflictibus bellicorum agminum duces.
 Jam, o Bacche rex, Phrynichi filium (Pratinam) varij chori
 præsidem
 Pulsa & accende: calamo sacra ille prorsus
 Loquitur, vultu gravi incedens versus rhythmo
 Concinnos profatur: Adest nunc tibi terebro formatum corpus,
 Arundo dextera, olim præstans virgo:
 Meam Doricam Musam audi o triumphator,
 Hederacomam vincte, duplici janua in lucem edite.*

Alia dicta fuerunt ab usu *Nuptiales* tibiae: has monaulos scribunt ad Hymenæos, qui illis accinebantur: *Anaxandrides* in Thesauro. ἀναλαβῶν μοναυλον ἤυλγν ὑμέναιον sumpto Monaulo Hymenæum accinebam. *Protagorid.* τῶπε ἡδεῖ μοναύλω πᾶς ἡδίστας ἀρμονίας ἀναμινυρίζεις. Et jam Monaulo suavissimos concentus summissa voce meditatur & cantillat. *Athen.* lib. 4. ubi etiam Photingia & monaulia, κώμων & πολέμων ὄργανα, commestationis non belli facit Instrumenta. *Amenias* in glossis scribit, Tityrinon monaulon appellari. Quod verò nunc vocatur καλαμαύλης arundinea tibia, monaulon quondam fuisse apertè declarat in Epigram. *Hedylus.* Alij binas dicunt fuisse junctas, easque impares; ac placet omen, inquit Scaliger, conjugij specie. Sic cantus nuptialis (testatur Pollux) duabus tibijs canebatur, quarum altera major, absoluebant Symphoniam. *Parœnij* & *conviviales* in convivijs parvæ erant utraq̃ue & æquales; computationibus enim convenit æqualitas.

Ad hymnos idoneæ erant *Spondaica*; Ad Pæanes *Pithica*, quas & perfectas nominabant, canebant verò ineptum illud carmen Pythicum.

Citharisterias cognominarunt, quarum cantus cum cithara compararunt. Erant in exsequijs *Funerales*. *Paratreta* etiam luctui conveniebant, acutè & lentè inflata, acutum & infractum spirantes. *Bombycibus* verò inflatus & furiosus cantus, rectis opus habet tibijs. Nonnulli etiam tibijs *gradarias* vocarunt eas, quibus in itineribus utuntur, & *Dactylicas* ad saltationes. Alij non tibijs, sed modulationum & carminum has species esse ajunt.

Tibijs *subtheatricas* ad modos Tibicinum retulerunt. *Julius Polux* lib. 4. cap. 10.

Philoxenus autem in tibijs certos constituit modos; Primus: quos legem *Loricam* dixit à novo harmoniæ genere, quod receptum Pindari ac Simonidæ tempore legimus inter leges Lyricorum. Idque dicebatur agi *λορεσι*. Dicebantur leges νόμοι, quia

nefas

nefas esset aliter facere. *Plutarchus*, in opusculo de Musica, putat huic nomini datā hanc significationē ob certā modulationis legē, cui carmina adstricta esse solebāt. *Aristoteles* verò quærens, cur νόμοι vocentur ἄδδσον, id inde esse dicit, quod antequam literas scirent, cantarent *leges*, ne eas oblivioni traderent: eumq; morem apud *Agathyrsos* mansisse. Alij *Olympum* tibijs primūm leges instituisse memorant, idque in *Apollinis* honorem, quam legem à numerorum frequentia πολυκέφαλον indigitavit. Alij *Crateri* ejus discipulo hoc ascribūt. *Olympi* autem eam exitisse legem, quam dixit ἀρμαλιον. Unde & alia καταδάκτυλ⊙ nominata, frequens *Stesichoro* *Himeræo*. Et *Olympi* sunt *Epitymbij modi*. *Isaacus Casaubonus* in *Athen.* lib. 14. cap. 2. ἀυλῆσις modus tibiales vertit potiùs, quàm cantiones tibiales, etsi Latinis ἀυλῆν dicitur canere tibijs, & ἀυλῆσις *Cœlio Aureliano* cantio tibiariam.

Sed ea interpretatio confundit discrimen, quod est inter ᾠδὴν, sonum humanæ vocis, & ἀυλῆσιν, quæ tibiariam inflatu editur. Erant & alij tibiariam modi, pro diversitate argumenti diversi. κῶμ⊙ erat ille tibiariam inflandarum modus, quo utebantur, quando ibant comessatum. Eodem dicebatur nomine saltatio, in comessationibus usitata; Festum item, quod magna cum hilaritate peragitur, tanquam à comessabundis, ut scribit *Dionys.* de situ orbis: κῶμων ἀγασιν ἐρθεμετέω Διονύσω.

κῶμ⊙ item vocabatur *DEUS præses comessationum*. *Hesiodus* in asp.

Ἐνθεν δ' αὐθ' ἐτέρωθεν νέσι κῶμαζον
ἀυλῆ.

Innuat saltare ad tibiā esse κωμάζειν τετρακωμ⊙ erat cantilena tibialis, ad quā saltatio exercebatur in *Herculis* victoris honore tanquā Ἰπνίκιον. *Hesychii* verba sunt: τετρακωμῶς μέλος πικρὸν ἀρχήσιν πεπατημένον, εἰς ἥρακλέα Ἰπνίκιον. Appallat μέλος, quam *Athen.* ἀυλῆσιν: quia miscebatur in tetra como cantus cum tibijs. ἡδύκωμῶς quoq; *Athenæo* est ἀυλῆσις: *He-*

lychio γένος ὠρέης in dicacitatibus & *lusibus*. *Mothon* item modus tibialis, cum saltatione canis solitus. In *Bacchanalibus* Ἰνὶ Φαλλῶν modum habuere. In *Choris* χορείον, qui apud Hesycho. χορεῖον, ἀυλημάτι. In *Panibus* καλίνικον, idem & saltationis nomen: Jungebantur nempe tibiæ cum saltatione. Fuit & *Sicinnis* genus cantionis & saltationis, atq; ut putat Casaub. etiam ἀυλησεως, *pyrrhiche* affinis: militum nempe & σὺν-των. *Sicinnō* tyrbenon erat militaris ἀυλησις, sed in circulis & stationibus coactæ hominum turbæ usurpari solita & in ridiculis frequentata. Insuper species est aut *pars comi* tibialis ille modus, qui dicitur θυεροπικόν, Quo *Amatores ante ostium* moram deprecabantur; hic Elegiis conveniebat. Fuit namque una ex legibus ea, quam *Elegon* appellarunt. Idem modus concitator, quum desperata omnia, tum *fores invadebant* & κρουσίθυρον nominabatur. Nam comessatores invercundi cum incaluerant vehementius, fores pulsabant, tibiās simul inllantes convenienter ei, quod agebant. Eiusdem argumenti, sed remissior modus est, τῶρα κλαυσίθυρον. κνισμός itidem Hesychio μέλι & κνισμῶ ἀυλόμενον, modus tibialis ad saltationem κνισμὸν dictum. *Pastores* etiam suum habuere, quem vocarunt, βεκολιασμόν.

Modus etiam est *Hieraxius* unus. Est & *Cloca* tibialis modus, sicuti ἀπόητος, quæ remitteret. Sunt & alia nomina κωμάχοις, δέος, χοινίων, κηπίων ab autoribus modorum vetustiorum, addita posterius, quæ πολυμνάσια dicebantur. Erat quoq; *odontisimus*, modus quidam tibiis canendi.

Modulatio etiam quædam *Castoria* est; quæ ut sæpius dictum, *Lacones* in pugnis utuntur, suo modo saltatorio. *Theracia* verò est Argolica; quam in *Proserpine* festis, *Anthesmophoriis* æstivo tempore tibiis faciebant.

Pythici verò νόμοι vel modi, qui in *Pythiis* tibia canebatur, partes erant quinque: ratio ac tractus totus in *Apollinis* pugna.

In *prima* fuit πείρα in qua Deus cati militis præ se fert prudentiam, omnia tum circumspiciens, tum designans, quid pugnae conveniens sit.

Secunda κατακελευσμός, in qua hostem Draconem provocat ad pugnam.

Tertius actus est Jambicus in ipsa pugna: *Jambus* enim præliator pes est ac sanguinarius. Eo in actu tibia saltandi numeros edit bellicę tubę: & dentibus freudentem *Pythona*, qui sagitta jam ictus est, exprimit, quem *Odontismum* dixerunt.

Quarta pars modi erat spondeion, ubi erat *victoria* repræsentatio & celebratio: quippe victis hostibus victimas cædebant ac Diis libabant, hoc autem est λέβειν, & σπένδειν. *Postrema* καταχόρευσις, oratio exultantis Dei, in qua *tripudii* certis legibus terram quatiebat, & ad victorialia carmina saltabat. Lege *Scalig.* lib. I. Poët. c. 23. & *Jul. Pollucem* lib. 4. c. 10. Qui porrò modos ἀσλήσιως vel cantus tiliarum dicit κρήματα, pulsationes, σείγματα sibilationes, περιπομές vel περιπόματα fremitus νιγλάρες.

*Scholias*ter *Aristoph.* in *Acham.* ubi Poëta dicit: ἀυλῶν, νελευσῶν, νιγλάρων, σείγματων dicit esse τρήμα & μέλῳ μιστικόν ὠρακελευστικόν. De communitate verò & consensione tiliarum, quæ Græcis συναυλία dicitur, apud *Athen.* lib. 14. legimus, quæ de ea *Ephippus* in *Mercatore* scribit: κοινῶν γδ ὁ μιστικόν &c. *Communis est, ὁ adolescentule, tiliarum atq; lyræ cantus musicus nostris iustibus: cum enim probè concordant, cum si quis modum intelligat, voluptas tunc percipitur procul dubio maxima.* Συναυλία igitur *contibicinium* consonans tibiæ cantus cum alio quodam organo musico, aut voce etiam vel rhytmo, vel quando duo tibicines idem canunt, vel cithara & tibia συμφωνεῖ.

Semus *Delius* lib. 5. *Deliadis*: συναυλία ἦν τις ἀγών συμφωνίας ἀμοιβαῖος αὐλῆ καὶ ρυθμῆ χωρὶς λόγῳ προσμελοδῶντι, concentus tiliarum certamen fuit ac rhythmorum, absq; illius sermone, qui voce tibiæ modos æmularetur.

Antiphanes in Tibicine qualis esset συναυλία, ita declaravit:

A. Quam quæso noverat is synauliam?

B. Illam enim verò scit adhuc: sed præterea canebant tibia, suorum docti concentuum numeros simul jungere cum dulci tiliarum sono, absq; sermone ingeniosè ac jucundè facientes reliqua, rectè indicantes singula nutu, quæcunq; proponerentur.

Julius Pollux dicto loco, Athenis, inquit συναυλία quædam erat concentus Tibicinum in Panatheneis concinentium. Nonnulli verò συναυλιαν accentus speciem esse putant, sicut & tibiæ cantum.

Telestes in *Asclepio* inquit: *Phrygum Rex* καλλιπρόσιον ἀντὺν leniter personantium tibiaram sacrarum *cantum primus* invenit, Δάριδος ἀντίπαλον μύσης, Doricæ musæ æquiparandum: νομοσολον ὁρῶναι πνεύματι εὐπτερον αὐρον ἀμφιπλέκων καλάμοις, variè modulatam tenebrofi (tibiæ obscuro tubulo abditi) spiritus auram levem atq; pernicipem arundine circumplectens. Quidam *Ardalum* voce camere ad tibias instituisse scribunt, ap. *Polyd.* lib.1. c.15.

Alii ajunt *Pronomum* Thebanum primum tibia ad harmoniam cecinisse. *Scal.* lib.1. Poët. c.20.

Huc videntur posse referri, quæ *Philochorus* lib.3, *Atthidis* de *Lysandro* scribit: *Lysandrum* Sicyonium citharæ *cantum* junxisse cum tibia, quo genere concentus, primus est usus *Epigonus*. *Athen.* lib.14.

CAPUT VIII.

De Harmoniis & Modis Tibicinum Musicis.

 Thenæus lib. 14 *Deipnosophist.* scribit; prioribus sæculis in musicis quod esset decorum & honestum observatum, δίοπερ ἦσαν, inquit, ἴδιοι καθ' ἐκάστην ἀρμονίαν αὐλοῖ, &c. quapropter erant singulis harmoniis tibiæ peculiæ, & ludis publicis, unicuiq; tibicinum, quæ modis quadrarent. Tres namq; olim habuere *harmonias* & tria genera tibiaram diversarum, quod discrimen tibiaram primus omnium *Pronomus* apud vetustiores sustulit, quod *Casaub.* lib.14. c.7. in *Athen.* ex *Pausania* in *Bœoticis*: Τέως μὲν γειδέας αὐλῶν τρεῖς ἐκτάντο οἱ ἡλιεταί· καὶ τῆς μὲν αὐλήμα ἡύλην τὸ Δώριον. Διάφορα δὲ αὐτῆς ἐς ἀρμονίαι τὴν Φρύγιον ἐπέποιοντο οἱ αὐλοῖ. ἣ δὲ καλὸν μῆλον λύδιον ἐν αὐλοῖς ἡύλησε ἀλλοίοι. *Πρόνομος* δ' ἦν, ὃς πρῶτος ἐπένούησεν αὐλῆς ἐς ἅπασαν ἀρμονίας ἔχοντας ὀπιτηδείως. *Πρῶτος* δὲ *Διάφορος* ἐς τοσάτην μέλη. ὑπ' αὐτοῖς ἡύλησε τῆς αὐλοῖς.

Scaliger lib. Poët. c. 19. Per initia *tibiarum* ac *modorum duplicem* fuisse scribit rationem: *Doricam* & *Jonicam*. Duo enim fuisse liberi *Hellenis* ἰων & δαίους, quorum uterque, accepto à patre imperio, suam uterque partem ac nationem à sese denominavit. *Æolenses* inde *Dorien-* sium coloni. *Athen.* quoque tres annotat Græcorum nationes, *Æolas*, *Doras*, *Jonas*, quarum ut ingeniorum & morum, ita vestium & festivitatum & exercitiorum & artium non unus modus. Quare Harmoniæ modum, quem *Dores* statuerunt, *Doricum* nominant: quem *Æoles* cecinerunt, *Æolicum*: *Ionicum*, verò tertium, quem *Jonum* cantionibus audiverant.

Dorica vetus ratio, inquit, Scal. dicto loco, magnifica, sublimis, gravis, contenta, nihil habuit fufum, nihil solutū, nihil hilare, nihil molle: Sed plenum, vehemens, paucis modicisq; flexibus, bellicis conveniens numeris & motibus. (*Pannorum* & *Getarum Scytharumq;*, nostris etiam temporibus *talem* audivimus in *Dalmatia* ac *Transylvania* & *Mysia superiore*) Athenæus ἡ μὲν ἐν Δωρείος ἀρμονία τὸ ἀνδρῶδες ἐμφαίνει;

Dorica Harmonia virilem præ se fert gravitatem & magnificentiam non diffusa, aut hilarior, non varia, aut multiplex. sed vehemens, severa & tetrica. Æoles exultationem addiderunt; tumidamque fecerunt atq; audacem: quanquam veterem simplicitatem retinere, nec fregere, sicut Iones.

Talis est (verba Scaligeri) *Germanorum, & bello apta, nec inepta convivii, neque à convivii aliena.* Itaque Lasus Poëta vocavit eam ἀμάρτυρος ἄρμονον. *Æolicus* igitur *modus* ἔχει τὸ γαῦρον καὶ ὀγκῶδες, ἔτι δὲ ὑπόχρῆνον, *superbus est, tumidus, subinanis & laxus.* Hæc duo harmoniarum & modorum genera comprehendit *hypodorici concentus νόμος*, vel *lex*, quæ utriusque affinis, & quasi media effecta ab ambitiosis, dictaque iccirco ὑποδωρεός. Hanc quidam eandem cum *Æolica* existimant, cujus facit mentionem Lasus Hermionensis hymno in Hermionem & Cererem: *Permitte me, Ceres, puellam, (ἡδὲν, vox illa Proserpinæ privatim convenit) Plutonis uxorem Melibæam (cui olim μέλαινα βῆς*

immolabatur apud Cycizenos hymno laudare, adhibita vociq; adjuncta, Æolide harmonia, qua cum gravitate fremit.

Jonici modi similes sunt moribus Jonum autorum, molles, fluxiq; numerorum creberrimis concisunculis. Iones enim posteriores mollissimè, atq; ut jocatur Scaliger, nepotissimè vixerunt, quorum hi mores; τῶν ποιητῶν ἐν ἐξίᾳ θρηνησομένη: ob pleniorum corporis habitum gloriosi, animosiores, & reconciliations inexorabiles, contentiosi, nulla comitate humanitatevè adeuntes invitantibus, morum asperitate, citra ultimum benevolentie & amoris indicium rigidi.

Quapropter *Ionorum modorum* genus ἕτερον ἀντηρόν ἄντε ἰλαρόν ἦν, minimè floridum & latum est, sed austerum & durum, in quo tamen deprehendas elatum quidpiam, generositatis non expers. *Recentiorum* verò *Ionum* ἢ ἢ τρυφώτερα mores deliciis corruptiores, eorumq; itidem cantus ab illo vetusto multum diversus.

Fama est *Pythermum* Tejum in eo modorum genere invenisse & composuisse σικαὶ κέλη, unde absque dubio *sinistrarum* tiliarum appellatio, quarum *Ionica* sit *harmonia*, quia *Jonicus* inventor. Vero igitur simile est *Jonicum Pythermum*, cantum suum accommodasse *Jonicis* moribus.

Quartum harmoniæ genus extra Græciam *Phrygium* à Phrygibus. Et sanè hi, quum primi dicantur tiliarum autores, rem ipsam quoq; instituisse videntur, nimirum τὴν Φρυγίαν ἀρμονίαν. Unde apud Græcos *Phrygia* fuere usu recepta tibirum nomina, *Sambas*, *Adon*, *Telus*, *Ceon*, *Codalus*, *Babys*. Aristoteles lib. 8. polit. c. 7. scribit, *Socratem* in lib. de dep. rectè administranda, præter *Doriam Phrygiam* etiam reliquissè, idque eam ob causam, quia ex omnibus organis musicis tibiæ improbarit & rejecerit: eandem enim vim habet in harmoniis *Phrygia*, quam in organis tibiæ, utrumque ad animos instinctu divino concitandos, & ad affectus commovendos valet. Et omnis bacchatio, omnique talis motus ex omnibus organis in tibiis est maximè: ex omnibus verò harmoniis & cantibus hæc organa cantibus *Phrygiis* maximè sunt decora.

Phrygium itaque modum in *orgijs Bacchi & Berecynthiæ* adhibebant.

Et *Dithyrambus*, cujus argumentum originem duxit à Baccho, ὁμολογούμεως εἶναι δοκεῖ Φρύγιον, sine controversia *Phrygius* esse videtur. Unde *Philoxenum* cum τῆ δουρὶ harmoniæ *Dithyrambum* aptare tentasset, ab ejus natura raptum εἰς τὴν Φρυγίαν, τὴν προσήκουσαν ἀρμονίαν, in *Phrygiam*, convenientem harmoniam, prodidère. Itaque hanc harmoniam *Phrygijs* cantibus aptare maximè conveniens est, ut est apud *Philos. dicto lib. 8. Polit. cap. 7.*

Quintam porrò harmoniam, haud multum à *Phrygia* distantem faciunt. Minus enim est incitata. Nam in *Phrygia* excitabatur *impetus* ad insaniam usq; Quod ex his etiam *Philosophi lib. 8. de Repub. cap. 5.* verbis de modorum musicorum affectionibus perspicuum est. ἐν δὲ τοῖς μέλεσιν αὐτοῖς δεῖ μιμήματα τῶν ἡθῶν. &c. In modis ipsis & cantibus sunt imitationes morum. Tantum enim inter se distant, harmoniarum natura, ut, qui audiunt, aliter atq; aliter afficiantur, neq; eodem modo ad unamquamq; earum moveantur: sed ad has quidam aliquantò mæstius & contractius, ut ad eam, quæ *mixolydia* appellatur: ad illas mentibus remollescant, ut ad remissas & molles: ad aliam moderati frant, maximèq; sedati: cujusmodi quiddam efficere videtur sola ex harmonijs *Doria*. *Phrygia* autem ad mentem instinctu divino concitandam valet. Quibus consonant verba *Possidonij* *Philosophi*, scripta à *Galeno* in quinto sententiarum *Hippocratis & Platonis*. *Damon*, inquit *Milesius* cum ad *tibicinam* accessisset, quæ *Phrygijs* modis adolentes quosdam temulentos ad furorem usque incenderat: jussit ad *doricas* leges tonura demittere: quo illi demulsi quiescere. Accepimus & *Telestæ Selinuntij* super harmonia *Phrygia & Lydia* lapidissimos versus:

Πρῶτοι τῶν κρητηρας ἑλλήνων ἐν αὐλοῖς
 Συνοδαπὸν πέλοπῶ ματρὸς ὀρείας
 Φρύγιον αἰετὴν νόμον,
 Τοὶ δ' ὄξυφώνοις πηκίδων ψαλμοῖς
 Κρέκον λυδίων ὕμνον.

E *Græcis* ad pocula primi cantum *Phrygium*
Montana matris cecinerunt *Pelopis* comites,

Cum Pectidum sonis Lydias hymnus strideret.

Quidam *Siriten* è Libya, tibijs canendi primum authorem extitisse memorant.

Alij ajunt *Lydios modos* à *Caryo Lydo* inventos, qui Jovis habitus est filius & *Torebia*. Quare *Torebum* quoq; legas horum modorum authorem. Carium igitur illum sive *Torebum* naclum puellas quasdam prope paludem, quam de matris nomine dixit postea, ab illis cantionum modos didicisse, quos & coleret & doceret. *Scal. lib. 1. Poët. c. 19.*

Heracides verò in tertio de Musica negavit harmoniam ullam vel *Phrygiam* vel *Lydiam* debere appellari, cum tamen etiam *ἑσπερίων, μιζολύδιον & ἑσπεριμιζολύδιον* inveniamus. Ad illud *Horat. Epodo IX.*

Sonante mistum tibiis carmen lyra

Hac Dorium illis Barbarum.

Sic scribit *Cassiodorus* epist. lib. 2. *Phrygius*, inquit, pugnas excitat & votum furoris inflammat. Quare cum hic *Horatius* non bellicos furores *Antonij* sed ejus fugam, trepidationemq; canere velit, non putarim τὸ *barbarum* hic appositè exponi posse *Phrygium*, neq; ob eandè causam *Lydium*, qui *Bacchicus* est & mollis, contraq; nimias animi curas tædiãq; repertus; sed *mixolydium*, qui auditores graviore efficit animo, contractioreq;, ut dicebamus ex *Aristotele*; à quo dissentit *Plutarchus*, qui *Mixolydium* cõcentum affectibus refertum & *Tragædis* aptum facit. Reperisse eum primam *Sappho* *Aristoxenus* autor est, ab ipsaq; *Tragicos* didicisse, qui postea conjunxere *Mixolydios* modos cum *Doriis*, quorum alteri majestaté atq; auctoritatè, alteri affectus afferrent. *Damon* verò *Atheniensis*, ejus offensu gravitate adeò flexisse eam dicitur, ut illi contrariam fecerit: quam iccirco *Lydiam remissam* dici voluit.

Dorica igitur (ut pauci multi connectamus) erat apta animis componendis, perturbationum fluctibus æstuantibus, unde & *Aristoteles* sanxit pueros docendos τὴν δωρεῖν, quia media sit καὶ πρὸς τὴν ἀνδρείαν μᾶλλον. Hanc *Plato* in *Lachete* Harmoniã vocat μόνην ἑλληνικὴν, solã Græcã: *Æolica* exultationibus; *Ionica* vetus aspera, nova mollis. *Phrygia* & *Lydia* proximã, utraq; acuta, hinc luctib. adhibitã, quemadmodum i. *Olym-*

rum ferunt cecinisse *Lydius* modis *Epiccedia*. Alii *Menalippida* attribunt. Contra *Niobes nuptiis*, verum aliorum more, *Pindarum* accomodasse *Lydius* modos scripserunt.

Lucianus in *Harmonide*. καὶ ἐκείνης, αἰτ, ἀρμονίας Ἀρφουλάττειν τὸ ἴδιον. τῆς Φρυγίου τὸ ἔυθεον, τῆς λυδίας βακχικόν. τῆς δωρῆον τὸ σεμνόν. Athen. li. 14. mentionem inijcit ἀρμονίας τῆς λοκρῆσι, quam animi affectus & mores scribit indicare.

Postremo Scaliger *Legum* (νόμων) *musicarum partes* omnibus modis communes facit has: ἴσον, soni demissionem in bisyllabis, ἄρσιν in trisyllabis, βάσιν, æquabilitatem eodem tenore procedentem in pæconibus & proceleumatibus.

Συζυγίαν & *διωδίαν* reipsa dicit idem. Sed in longis pedibus *διωδία* non dicitur: breves enim unico tantum metro comprehenduntur. *συζυγία* autem tam in *δισήμοις* & bisyllabis, quàm *τρισήμοις*, trium temporum & polysyllabis. Commune enim nomen ad utramque conjunctionem & longiorum & breviorum.

Plutarchus lib. de *Musica* de tibicinum nomis scribit. Traditum est, inquit, *Olympum*, cum esset tibicen, è *Phrygia*, tibicinum nomen fecisse in *Apollinem*. Hunc *Olympum* ajunt avum fuisse eorum; qui descenderunt à primo *Olympo*, *Marsya* discipulo, qui nomos in Deos fecit. Is enim cum amasius esset *Marsia*, & ab eo artem tibia canendi didicisset, harmonicos nomos in *Graciam* intulit, quibus nunc Græci utuntur inferiis Deorum.

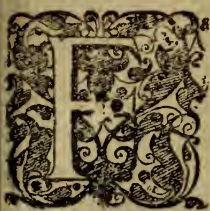
Verùm quia alibi plura scripsimus de Harmoniis, hęc calamum scriptionemque sistamus.

CAPUT IX.

DE PERITIS quibusdam Tibicinibus &
Auletices cultoribus.

Uit olim apud *Græcos* omnes summo in pretio Musica, ideoq; tibicinum artem, summo studio discere cupiebant, eratq; auletice ipsa, ut loquitur *Athen.* lib. 14. *περὶ ἁδᾶς* &c.

Itaq; Chamæleon Heraclætes in lib. quem Exhortatorium inscripsit, tradit LACEDEMONIOS ac THEBANOS omnes huic arti operam navare, prætereaq; suo seculo HERACLEOTAS, qui Pontum incolunt & ATHENIENSIIUM splendissimos ut CALLIAM Hipponici filium, & CRITIAM Callæschri. Telestes enim in Argo tanquam divinam, hanc artem extollit, τὰν ἔν, ait, *περὶ θεοτάτων ἐρομῶν* &c.

Hanc artem maximè divinam, Bromio concessit veneranda dea (Minerva) sublimis & elatus spiritus, cum eleganti & arguta velocis manus celeritate. Laudi namque est tibicini *ἁ χεῖρᾶ καὶ ἑχυχεῖρᾶ*, apta & velox manus motio vel agitatio.

Hinc multi quoq; PTHAGORICI hanc artem exercuerunt, ut EUPHRANOR, qui de tibijs librum conscriptum reliquisse memoratur, & itidem ARCHTAS. Aristophanes in convivatoribus, quanto studio huic arti quondam incubuerint, palam facit, cum ait: *ὅστις δ' αὐτὴν αὐλοῖς καὶ λύραις κατατέτριμμαι χερῶν μὲν*, εἶτα με σκάπτειν κελδεῖς. *Cum ejus gratiâ tibijs lyrisq; tractatis mihi obruta manus sint, fodere nunc jubes.*

Tibiarum item ALEXANDRINI erant peritissimi. Nec earum solùm, quæ virginæ puerilesq; vocabantur, sed earum etiam, quas viriles, perfectas, citharisterias, dactylicas &c. dicebant, referente *Philip. Camer.* cent. I. oper. subcis. cap. 18. & *Athen.* lib. 4.

Notatu dignissimum est Hedyli Epigramma de Theone ipsiusq;

viro Thebani & *Epaminonda Polymnidis filio* in eodem loco itatus posuere, Pausania teste in *Bœoticis*. Unde distichon illud:

Ἑλλάς μὲν Θῆβας πρῶτῆρας πρῶκρινεν ἐν αὐλοῖς
Θῆβας δ' ἐργονομον, πᾶσα δὲ τὸν οἰνιάδῃ.

SACADAS tibicen, primus Pythicū carmen Delphis cecinisse scribitur, & *Apollinem* iratum tibicinibus, propter *Marsya* & *Sileni* certamina, reconciliasse, apud Paus: in *Corinth*. ANTIGONIDES Satyri F, Thebanus tibicen calceamentis Milesis & lascivioribus primum usus est. Hujus meminit Plinius. Idem, ut est apud Cic. in *Bruto*, discipulo frigenti apud populum dixit: *Mihi cane & Musis*. De eo vide non nihil apud Gellium.

ISMENIAS Choraules peritissimus, *Antigenidis* discipulus, teste Boëthio, multis ægritudine laborantibus omnes animi molestias absterfit. (ut supra c. 15. Membri i. dictum) *Graviores enim animi motus musico concentu demulceri componiq; ignorat nemo*. Illustre & certū in *Saule* est exemplum, omnibus Christianis notum, ut alibi dictum. Et *Apollonius* in historijs mirabilibus scribit ex *Theophrasti* sententia, *μυσικήν πολλατῶν πρὸ ψυχῆν καὶ τὸ σῶμα γιγνομένων παθῶν ἰατρεύειν ἰσχύει γὰρ φύσιν ἢ κατωλύτης καὶ ἰσχιάδα καὶ σπληνίαν*. Et testatur idem paullò post, plurimos adhuc suâ ætate præsertim *Thebanos*, cantionem tibialem ad *morborum medelam* adhibuisse. Galeno *κατωλεῖν τὸ πόπυ* est super affecto loco tibia canere. Verum ut ad *Ismeniam* revertamur, solitus ille erat stellis uti fulgentibus & preciosis, ut ea ars pluris æstimaretur. Itaq; *Smaragdū* in qua sculpta fuerat *Amygone*, sex aureis denarijs in *Cypro* judicatā emit. Et cum duo relati essent, imminuto precio, malè curatū inquit; multū n. detractum est gēnæ dignitati. Hujus æqualis & æmulus fuit *DIONYSIO DORUS*, ut scribit *Plinius* lib. 37. c. 1.

BATALUS Ephesus tibicen, calceamentis fœmineis primus omnium in scena usus est, fractisq; cantibus tiliarū *artem emolliovit*. Hinc *Batali* vocantur *homines mulierosi*, & parum viri homines. Erasmus in *Adag.*

AGATHON quoq; tibicen, alioqui cantilenarum suavitate commendabilis, sed mollitiei nota famosus. Ab eo *Agathonia cantio dicitur oratio blanda magis, quam fructuosa*. *Suidas* & *Zenodotus*.

PHILISTUS Milesius Orator, musicæ primùm operam dedit, evasitq; clarissimus tibicen. Ad oratoriam demum conversus, auditor fuit Isocratis, qui eum *αυλοτρομην* vocabat. *Suidas.*

TELLEN tibicen & Poëta melius, (cujus meminit Diarchus Messenius) qui suavitate cantus sequenti proverbio locum fecit: *αειδε τον τιδην*, Cane ea, quæ sunt Tellenis: quod optima, fuissent. *Volaterran.* lib. 20. Anthropolog.

XENOPHANTUS tibicen in funere regis *Demetrii Poliorcetes* carmen sacratissimum accinuit: cui *concinente remigio*, clangor cum modulatione quadam velut in planctu respondit carminū ad tibiae ambitibus; ut scripsit *Plutarchus* in *Demetrio*.

Fuit & alius Musicus, XENOPHILUS, patria Chalcidensis, qui annos 107. vixit, citra ullum corporis incommodum, quæ magna est homini felicitas. Autor *Plinius*.

SCOPELINUS tibicen, pater *Pindari*, Lyricorum Principis; apud *Gyraldum* de Poët. hist.

MIMNERMUS Colophonius Poëta eliographus & tibicen clarissimus: apud *Strabonem* lib. 14. & *Volater.* lib. 17.

EVIUS tibicen Hephæstionis, tanta fuit in existimatione, ut ei ædes restituerit, quas pueri *Eumenis* priores ceperant: apud *Plutar.* in *Eumene*.

LAMIA, ætate *Demetrii* formosâ meretrix, tibijs optimè fertur cecinisse, & canendi suavitate magnam apud homines promeruisse gratiam. Quâ arte *Demetrium* Poliorcetem inescavit, ut illâ nihil haberet carius, quod majore benevolentia prosequeretur, autore *Plutarcho*.

EVCERUS fuit tibicen, natione Alexandrinus, ut est apud *Cornel. Tac.*

CANUS fuit choravles & tibicen, qui multas pecunias accepit à *Galba*, cum eum in Cœna delectasset. *Mart.* lib. 10. Et concupiscat esse Canus ascaules. Tranq. Cano autem choravlae mirè placenti denarios quinq; donasse prolatos manu sua peculiaribus oculis suis.

TONIUS nomen fistulicinis pagani apud Mantuanum scribentem in Bucolicis:

*Et cum multiformi Tonus cui tibia buxo.
Tandem post epulas & pocula multicolorens
Ventriculum sumpsit, buccasq; inflare rubentes
Incipiens oculos aperit, ciliisq; levatis
Multotiesq; altis flatu à pulmonibus hausto
Vrem implet, cubito vocem dat tibia presso.
Nunc hæc, nunc illuc digito saliente vocavit
Pinguibus à mensis Iuvenes ad compita cantu
Saltidico, dulciq; diem certamine clausit.*

PRONOMUS tibicen fuit, qui barba utebatur promissa, & vestitu nimis accurato, adeò ut mollitiei suspectus haberetur.

Macrob. scribit, OCTAVIUM HERENUM fuisse quempiam prima adolescentia tibicinem, qui artis suæ diffusus, mercaturam postea instituerit.

De aliis tibicinibus passim & sparsim dictum, hæc modo scripsisse sufficiat.

CAPUT X.

De Imperitis quibusdam Tibicinibus, deq; tibiis
ὀλιγοίσι & contemptu.

Rervulgato tritum est sermone veriverbium; *Ars non habet osorem, nisi ignorantem*: quod ipsum in presenti negotio verum. Imò nulla res ad tantam pervenit perfectionem, adeò ut imperitæ multitudinis morsus effugere potuerit virulentos, de quâ vere illud dictum: πάντος τῆ καλῆ πρᾶγματ & φαῦλ & κερτῆς ὀχλ & : Unde antiquitus ignorantæ argumentum habebatur à vulgo probari: Cum τοῖς ποχρῆσι ἀρέσκων sit τοῖς σοφοῖς ἀπαρέσκων. Vulgus

namq; de illis rebus, quæ laude digna, imperitè judicat, meritamque laudem detrahit, & contrà laude indignis laudem defert. Unde discipulo suo frigenti apud populum dixit Antigenides, *Mihi & Musis cane*, ut citat Cic. in Buto: & cap. 9. dictum est.

Propterea vulgi applausus & suffragia parvi fecerunt, quod Ælianus memoriæ tradidit de *Hippomacho* Tibicine, qui cùm videret à plebe laudari discipulum, quem tamen in arte peccare cognoscebat, baculo tactum desistere, jussit maximum, inquiens, erroris *κατ'ήθειον* & argumentum esse, quòd ab ignarâ turba laudaretur. Cumq; Tibicini cuidam applausum fuisset, cōmorareturq; in proscenio adhuc *Asopodorus Phliasius*, Quid hoc? inquit, manifestum certè est, ingens aliquod malū accidisse, quia non alio pacto à pluribus probaretur: apud *Athen.* lib. 14.

Et quod *imperitos Tibicines* spectat, & temerario quodam ausu artem ostentantes, non modo reprehensionis, sed pœnæ meritam quoq; incurrere notam certum est. Hinc in sacrificio tibias inflaturo *inscito* quodam Tibicine, bona ominari me oportet, inquit *Stratonicus*, libemus jam atq; Deos precemur.

Ritibus namq; sacrorum receptum olim, ut cùm sacra facerent, abstinerent ab omnibus malis verbis: propterea, qui aderant, monebantur *præconis* voce, *εὐφρονεῖν*, id est, favere linguis, & parcere verbis malè ominatis, attestante etiam *Ovidio* lib. 1. Fastorum;

Prospera lux oritur, linguis animisq; favete.

Nunc dicenda bono sunt bona verba die.

Lite vacent aures, insanaq; protinus absint

Iurgia: differ opus lucida turba tuum.

Id verò maximè desiderabatur, cùm diis vota facerent: Hinc jocus hic *Stratonici*. Nam cū inciperet tibias inflare Tibicen indoctus & malus, homo facetus significans malum hujus sonum non minùs, quam mala verba, à sacris summo veri debere, quando, inquit, *εὐφρονεῖα ad preces necessaria, per actis istis, Diis vota nuncupabimus*, hoc est, postquam tibicen iste inflare tibias desierit: desinebat autem libatione & reliquis sacrorum ritibus peractis.

Telephanem inflare tibiam auspicatum, ut cantionis suæ modos ac so-

num benè adaptaret, id ineptè facientem reprehendit, & velut ructare dixit idem *Stratonicus*.

Idem *Phaonem* tibia *Canere* dicebat non Harmoniam, sed *Cad-
mum*. Cadmi vita fuit calamitosissima. Propterea, qui malè & mi-
serabiliter canit, is *Cadmum canit*. Athen. lib. 8.

Et dignas sanè suæ imperitiæ & temeritatis dedisset pœnas *Babys*
frater *Marsyæ* quando *Apollinem* ad canendi certamen provocavit, nisi
Pallas intercessisset, admonens, illum usq; adeò infelicitè & indoctè
tibiis canere, ut omninò negligendus esse videretur, *κακίον* ait, *βέλτος*
ἀυτεῖ. Quibus verbis commotus & pacatus Apollo, *Babyn* adeò con-
temsit, ut eum ne supplicio quidem dignum existimaret, sed suâ po-
tius inscitia fatis graviter punitum crederet, unde proverb. natum.
Babys multò deterius cantat, ut scribit *Erasmus* in Adag.

Præterea in quibusdam malè feriatis hominibus imperitia cum
contemptu est, unde illa non hominis, sed bruti vox, *Scytarum Regis*
Ateæ qui *Ismeniam* (alii scribunt *Hismeniam*) Tibicinem iussit in con-
vivio tibia canere. Stupentibus autem tibiæ modulamine, cæterisq;
plaudentibus, ipse Rex malle juravit se *hinnientem* audire equum: Usq;
adeò aures à Musis remotas, animumq; in præsepibus habebat, non ad
Musicam, sed ad Asinos & Equos audiendos natum; ut autor est *Plut.*
orat. 2. de fort. Alex.

Hunc *Ismeniam* cum audiisset *Antisthenes Cynicus* à quodam depræ-
dicari, ut optimum Tibicinem: At inquit, est homo nequam; Non enim
si probus foret, Tibicen esset. *Plut.* in vita *Periclis*.

Sic in contemptum tibicinum proverbio jactatum fuit apud Priscos,
ut legitur apud *Athen.* lib. 8. *Tibicinibus nihil esse mentis*, his versibus:

Ἄνδρες, μὲν ἀυλητῆες θεοίνόον ἐκ ἐνέφουσαν,
ἀλλ' ἀμα τῷ Φυσῶν χ' ἄνθος ἔκπεταται.

Id est:

Dii Tibicinibus nunquam mentem inseruere,

Sed simul ac starint, avolat illicò mens.

De quibus versib. *H. Casaub.* in *Athen.* lib. 8. c. 4. sic scribit: Non carent dif-
ficultate, inquit, versiculi lepidissimi, quib. negatur mens inesse tibicinibus.

Posteriore istorum versuum dicuntur Tibicines, dum tibia in-

flant, mentem amittere. Si amittunt, Ergo habent. Quare falsum illud in priore, θεοί νέον σῶκ ἐνέ Φυσιν. Aut igitur commodâ interpretatione molliendum, quod dictum videtur duriusculè. Et accipiendum quasi diceret, Datam quidem & Tibicinibus mentem à Diis: sed non firmam, nec perpetuam: verùm quæ tunc illis adimatur, cum tibus inflant. Aut legendum.

Ἀνδρὶ μὲν ἀυλητῆρι θεοί νέον εἰ σενέ Φυσιν

ἀλλ' ἅμα τῷ Φυσῶν χ' ὡ νόος ἐκπέταται.

Stant ab hac emendatione particulæ μὲν & ἀλλὰ, si volumus earum vim rectâ ratione expendere.

Alcihiadem excusant, quòd tibus rejecerit, earundemque studium improbarit, non tamen absque ratione, quia colloquia tolleret, & orideformitatem afferret, adeò ut vix à familiaribus agnoscì possit facies. Tum etiam eo nomine vituperasse ajunt Alcihiadem tibus artem, quod Numinum quoque judicium induceret: *Palladis* inprimis, quæ quum se cerneret in *Tritonide* palude facie deformari, quum buccas inflaret, tibus infregit.

Melanippides de *Minerva* tibus pròjiciente, & tibus artem vituperante scribit his verbis: ἔρρετε ἔχεα σώματι λύμα. ἐμέ δ' ἐγὼ κακότητι δίδωμι; Abite in malâm rem corporis probra turpia. Egonè animum applicem rei turpi. κακότητι appellat τὴν τῆς προσωπῆς ἀχη μοσύνην, id est, inde coram vultus compositionem tibus infantium. *Ovid.* lib. 6. *Fast.*

Ars mihi non tanti est, valeas mea tibi dixit.

Apud *Plut.* περὶ τῆς ἀσχηστίας *Satyrus* ut tibus abjiciat sic *Minervam* monet: ἔτι πέπειται, τὸ χῆμα: τοὺς αὐλοὺς μέθες καὶ θ' ὄπλα λάξου, καὶ γνάθους ἐυθημόνει. *Clemens* *Alexandrinus* lib. 2. *Pædag.* προσωπητέον δὲ μάλιστὰ τῆς ἐυχημοσύνης. ἢ καὶ τὴν Ἀθηναίαν, Φησὶν ὁ μῦθος, ἦλθ ποτε ἦν, προσωπητῆ μὲν ἂν αὐτῆς τῶν αὐλῶν ἀπορρίψαι τὸ ἴπτερπές, διὰ τὸ ἀπρεπές τῆς ὄψεως.

Tetestes in *Argo* hæc de re ita scribit:

In montium nemoribus divinam Minervam,

Deformitatem oris visu turpem exavescentem,

Instrumentum statim è manibus abjecisse.

Athenis quoque fuit *Minerva*, *Marsyam* *Silenum* cædentis, imago,

quod abjectas à se tibias sustulisset; ut scriptam reliquit *Pausanias*.

Aristoteles etiam lib. 8. Polit. cap. 6. potissimum tibias è puerorum institutione abjiciendas censet, tum quia non sit organum ἡθικὸν ἀλλὰ μάλλον ὀργιαστικόν, ad mores mitiores exprimendos & inferendos aptum sed potius ad animos furore quodam Bacchico stimulos accomodat. His accedit tibia hoc habere institutioni & doctrinæ adversarium, quòd tibiæ cantus prohibet ratione uti, τὸ κωλύει τῷ λόγῳ χρῆσθαι τὴν αὐλήν. Quocirca, ait, rectè veteres ejus usum in pueris ac liberis hominibus improbarunt, cum antea eo usi essent: posterius verò spreta est atq; improbata tibia, cum jam melius, quid ad virtutem faceret & valeret, quid non, judicare possent.

Tum verò probabilius est, propter quod tiliarum inflandarum disciplina nihil ad mentis agitationem conferat, ὅτι πρὸς τὴν διάνοιαν ἔστιν ὅτιν ἡ παιδεία τῆς αὐλήσεως, *Minerva* autem scientiam & artem tribuamus, hanc dicit esse causam, quod tibias *Minerva* abjecerit, ut diximus.

CAPUT XI.

DE CYTHARÆ & LYRÆ notatione, Inventione, partibus, chordarum numero & circa illum Lacedæmoniorum severitate, modis & cantu.

X genere illorum Instrumentorum Musicorū, quæ ὄργανα κατὰ μίτον quæ fidibus, nervis vel chordis intenduntur, unde & χορδαῖς διειλημμένα, ἔνταλα, κάθαπα & ψηλαφῆτα, quæ fidibus intensa attrectantur vel digitis, aut plectro, sive arcu ex pilo equino fides illidente. Et inter alia ψηλαφῆν *Eustath.* dicit esse musicum vocabulum, proprièq; de chordarum contactu dici. *Aristot.* lib. 8. Pol. cap. 6. hæc instrumenta vocat ὄργανα δεόμενα τῆς χειρουργικῆς ἐπιστήμης, id est, quæ scientiam, in manuum opere munereq; positam, desiderant. Ex horum, inquam, instrumentorum genere prima oc-

currit *Cithara*, quam quidam à Lyra vel Testudine separant, atq; illam *Apollini* attribuunt inventori, *Lyrā* verò *Mercurio*. Cui ob stare videtur, quod signum *Apollinis*, quod arcum dextrā, lavā Charites habuit, quarum una lyram, non citharam: altera tibias: tertia fistulam ori admo- veret. Quid quòd *Mercurius* primus commentus esse scribitur ex *Testudine citharam*. Lyram autem antea fuisse Chelyn, vel testudinē appellatam memorat idem Eustathius. Posset igitur hinc colligi ci- tharam eandem esse cum lyra. Interim tamen videtur inter hæc or- gana fuisse quoddam *discrimen*. Nihil tamen certi de hac re statuere licet, cum promiscuo non rarò usu accipiantur.

Dicta autem fuisse putatur κίθαρα, quasi κινῆσαι, vel καθύστα τὴν ἔρωσιν, ut ex antiquis tradit Eustath. Vocatur item κίθαρις, quæ vox etiam pro *cithara cantu*, atque interdum pro ipsa citharistica arte usurpatur. Quod ex Homero constat, Odyss. α. κύρουξ δ' ἐν χερσὶ κίθαριν περιπαλλεύ- θῆκε Φημίω, Præco autem in manus citharam perpulchrā posuit Phe- mio. *Cithara cantum* significat Odyss. θ. Αἰεὶ δ' ἡμῖν δαῖς τε Φίλη κίθαρις τε χοροῖτε, semper autem nobis conviviumq; gratum, citharæq; cantus, choriq;. Iliad. v.

ἑτέρω κίθαριν καὶ αἰοιδὴν, alij citharam & cantum, id est κίθαρι- σικήν scilicet τέχνην citharæ artē alij Deus tribuit. Dicitur & cithara alio nomine Φόρμιγξ, ut apud Homer. Iliad. σ.

Τοῖσιν δ' ἐν μέσοισι παῖσι Φόρμιγγι λιγείη ἱμερόεν κίθαριτε.

Hos autem inter medios, puer cithara sonora suaviter cithariza- bat. Eustathio hæc vox deducta videtur ὡσαύτῃ τὸ Φορμίμιον, quod per syn- copen dicitur pro προοίμιον, *Proæmium*; quod citharæ dorum est propri- um. Prius enim, quàm cantiones instituunt, modos quosdam faci- unt, quibus introducāt & attentos reddant auditores. Alij ita expli- cant, & dictam volunt ὡσαύτῃ τὸ πρὸ ἡγεῖσθαι τῆσ' οἴμου, quasi προοίμιγξ. In *convivijs* namq; *Deorum* solitum fuisse *Apollinem* citharam pulsare, de- inde *Musarum cantum*, seu carminā fuisse subsecuta, prodidēre. Hinc apud Pindarum è secundo εἶδει Olympiorum ἀναξί Φόρμιγγες ὕμνοι di- cuntur, *hymni* vel cantilenæ, quæ ad *cithara modos* canuntur, vel ad quas,

tanquam ad regulam, νόμοι, vel leges citharædicæ accommodantur. Eurip. verò scripsit δυσφόρημιγα ἀπὸν luctuosam calamitatem: quasi, quæ lamentabili & in suavi citharæ sono sit decantanda.

Quo modo Orpheum ad inferos, sumptâ citharâ, descendisse, atque cum mirificam quandam lamentationem ob denatam Eurydicen cecinisset, lacrymas inferis excitasse memorant.

Λύραν, autem appellatam notat Eustath. quasi λύρα, ut scribit Nat. Com. lib. 5. Mythol. cap. 5. Mercurium, ait, primum fuisse inquit, qui lyram invenerit, ut scriptum reliquit Pausanias in Eliacis prioribus, quam etiam Apollini, cum pax inter illos post furtum orta esset, largita est. Unde Lyra quasi lytra dicta fuit, præmium scilicet & compensatio pro bobus.

Et porrò lyra inventionem ita describit: Erat autem testudo, quæ χέλος à Græcis vocatur, in hunc modum formata, ut ait Lucianus in dialogo Apoll. & Vulc. cum testudinem mortuam ad ripas Nili invenisset, brachia adaptavit, ac jugum induxit, calamosq; postea agglutinans, & fundo subiecto quodam, ac novem deinde chordas super calamis, tanquam ansulis intendens, jucundum quid modulatus est. Id cum in monte Cyllene proximo fecisset, mons Chelidorta vocatus fuit, teste, Pausania in Arcadicis. Nat. Com. Mythol. lib. 5. cap. 5.

Alij dicunt tetrachordum prius invenisse, ac linum pro chordis intendisse, quia chordæ nondum essent inventæ. Hanc septem chordarum fecit Apollo, accommodans ad Panos fistulam Jovis & Thybris filij. Nam hic lino soluto & adempto chordas intendit, unde dictus est linum invenisse. Nat. lib. 5. cap. 5. Cujus rei breviter meminit Nicander in Alexipharmacis:

Ἀυθῆοσα ἔθηκεν ἀναύθητόν περ ἔσσαι
Ερμῆος &c.

Id est:

Muta prius fuerat, vocalem reddidit illam
Mercurius: demptâ carne è testudine, fundo
Brachia bina locat, super his chordasq; tetendit.

Idem Homerus testatur hymno in Mercurium:

Ερμῆς τοι πρῶτα χέλον τεκτῆματ' αἰδὸν

Mercurius utiq; primum testudinem fabricatus est canor am.
 Postea lyra vel testudinis fabricationem his versibus describit :

Πῆξε δ' ἄρ' ἐν μέτροισι ταμῶν δόνακας καλάμοιο,
 Πειρήνας διὰ νότα. Διὰ ῥιναῖο χελώνης : &c.

Id est :

*Fixit utiq; in mensuris sectis arundinibus calami
 Protensis per dorsa in pellem testudinis.*

Circa autem pellem extendit bonis consilijs suis :

Ac cubitos (πῆχεις) imposuit, jugum (ζυγόν) autem aptavit ambo-

Septem autem concinnas ovium extendit chordas, (bus.

Verùm postquam construxit ferens amabile ludicrum,

Plectro commovebat partim, hæc autem à manu,

Graviter insonuit, Deus autem pulchrè canebat.

Ab extemporaneo conatus.

Ex quibus versibus præter alia lyra vel testudinis partes percipere licet, quas has numerant.

Πῆχυσ dicitur pars citharæ, vel lyre, *verticillos continens*, quibus fides intenduntur & laxantur; ipsi autem *verticilli*, quibus fides vertitur & intenduntur, dicuntur *κόλλοπες*, item *κόλλαβοι*, Eustath. *κόλλοψ*, ὁ ὡς πῆς ὑπεροχὸν κόλλαβος, δι' ἧς τείνονται αἱ χορδαί. Quidam scribunt ita dictos ab ipsa materia, ex qua fiunt. Est autem *κόλλοψ corium* durius, in cervicibus & dorsis boum aut ovium. Hom. Odyss. φ.

ὡς ὅς' ἀνὴρ Φόρμιγγος Ἰπιδάμερος καὶ αἰοιδῆς, &c.

Sicut quando vir cithara peritus & cantus:

Facilè extendit novo in sinu (κόλλοπι) chordam,

Tangens utring; benè retortum intestinum ovium.

Et Lucianus. ἐνάψας ἐν νεύρα, ἃ δὲ κόλλοπι περιεπέψας, ἐμελωδῆς ἀμυσόν τι καὶ ἀπώδον, quibus verbis significat, Si quis tangat & atrectet chordas, non prius iusta soni *proportione verticillis intensas*, absoum & à musica alienum concitari strepitum, ἀγκῶνες item dicuntur *cornua citharæ*. Ζυγὸς in cithara vel lyra dicitur *jugū* & pars illa, quam sinistra manus amplectitur. Sic observat Theophrastus lib. 5. de plantis, *ilicem* arborem esse utilem non simpliciter ad lyram, verùm ad ζυγὰ tantummodò.

πλήκτρον in cithara, vel lyra dicitur id, quo fides ejus pulsantur. Pulsant enim radiolo, altera manu fides citharoedi, quod *plectrum* à percussione appellarunt: alterâ manu premunt nervos certis interval-
lis. Primus *Demopæctus* Sicyonius *plectri officium* ad solam manum transtulit. Quidam ab *Epigono* primùm omis-
sum *plectri usum* scribunt. Sic unguibus & digitorum summitate etiam nunc citharæ nervos temperant. Cujus autem chordæ ferreæ, aut ex orichalco sunt, *pennâ* modulantur. Etiam digitalia argentea induerunt, quorum extrema pennarum cuspidibus muniantur.

Lyram autem non *plectri percussione*, sed *setarum* intentalium attritu tangunt, ut scribit *Scaliger lib. 1. Poët. c. 48.* qui, quod suprà dicebamus, de *Mercurio*. *Lyra inventore* ita scribit: *Lyra inventum Mercurio attribuant: quum ad aridam testudinem offendisset pedem. Animadverso enim, quem ex intentis nervis ediderat, sono, lineas chordas intendisse. Deinde quum fratris Apollinis furto boves abegisset, iram ac supplicium novo chelys invento redemisse: vicissimq; ab Apolline caduceum accepisse. Hujus hanc vim fuisse quidam scribunt, ut facile pax inter quosvis, eâ virgâ interpositâ, conciliaretur. Ejus cum vellet experimentum rei facere Mercurius, inter duos angues acerrimè inter se dimicantes, illam coniecit, qui repente facti sunt amici, unde virga illa postea geminis anguibus circumvolutis fuit insignita, qui concordia securitatem denotabant, ut memorat Nat. com. lib. 5. Myth. c. 5. & Servius in 4. Æneid.* sed ad lyram revertamur.

Acceptam a *Pollo* *Lyram* ad *fistula*, cujus esset author *Pan*, *modulos* lineis exemplis chordis, atq; *nervis* intentis adaptasse. *Nervos septem* esse numero instituit: quot ipse menses in utero fuisset genitricis. Quam ob causam ἐπτάκλιπον vocat *Lyram* *Pindarus* *Pyth. β.* ejus interpres: ἐπτάκλιπον. Nam eadem chordâ septem alioqui sonos edimus. Sunt autem *Nervi* vel *chordæ*, fides ex intestino contorto & arefacto, quæ musico instrumento intentæ, pulsu melodicis sonos reddunt. Dicitur & *λίνον* *linum* chorda citharæ, quod olim ex lino fieri solerent, quemadmodum & *μίτοι*, vel *fla* à *Philostrato* appellantur, unde ὄργανα κατὰ μίτον vocata dicebamus, sic *Synesius* hym. 8. τὸ δὲ Δάριον ἀρ-

μογάν ἐλεφαντο δέτων μίτων λύρας Στάσω λιγυράν ὅπαι ἐπαί σοι μάκαρ. Ex ferro itē & chalybe, & orichalco fieri cōsuevere fides: χορδοτομία dicitur chordarū *intentio* in lyra & instrumentū χορδοτόνον, quo chordæ intenduntur.

Sed ut ad chordas redeamus, *οκταυαμ* additam scripsit Aristoteles, neque tamen eam, quæ media vocabatur antè, nomen amississe. Alii ab *Apolline novichordam* scribunt Lyram editam, à *Musarum numero*, ut ait interpres Arati. Tametsi cum *Decachordo* etiam pingebatur: quippe cum Musis esset ipse decimus. Per quem numerum Fulgentius *decem humana vocis modulamina* denotari affirmat: *nempè* quatuor primores dentes, quos lingua percutiat; duo labra, quæ sint veluti *cymbala verborum*; linguam, *plectrum*, palatum, *cujus concavitas proferat sonum*; asperam arteriam, quæ est *meatus spiritatis*: & pulmonem, qui veluti *folles conceptum spiritum reddat & revocet*. Argivi verò *multam* dixere iis, qui *pluribus septenis* uterentur. Neque enim jus erat, inquit *Plutarch.* lib. de Musica, quondam pro sua cuique libidine, ut nunc, fidibus canere, neque harmonias & numeros immutare. Siquidem singulis carminibus suam retinebant intensionem. Hinc cognomen apud Græcos invenerunt, ut νόμοι dicerentur, quasi leges: quod cujusque intensionis receptam formam violare nefas foret. Hinc gloriari soliti *Lacedæmonii*, se τρις ἤδη σεσωκέναι ΔιαΦθειρομένην τὴν μουσικὴν h. e. ter à se musicos esse coërcitos, qui in emendanda veteris musicæ harmonia perversè fuerant ingeniosi. Rectè scriptum τρις consentiente historia, quæ in tres Musicos *Terpandrum, Timotheum & Phrynidem* similem ob causam animadversum testatur *Casaub.* lib. 14. c. 6. in Athen. Et quidem in senatusconsulto Lacedæmoniorum, quo *Timotheus* urbe pellitur, duæ notantur causæ, *primò* quòd veterem musicam novis corrupisset inventis: *deinde* quòd indecoris figmentis suis de *Semele* partu juventutis animos corrumperet. Fecerat enim *Semelem* in *Bacchi* partu deformiter & indecore ejulantem, nullà habità ratione majestatis illius Dei: quem par erat minore matris cruciatu & alijs legib. venisse in hanc lucem, quàm è vili popello homunculum aliquem *Casaub. lib. 8. c. 11.* Decretū illud *Litius Gyraldus* de Poë. hist. dial. 9. ex *Boëtio* his verbis recitat, annotante *Carnet*, in operis subcesivis cent. 1. c. 18.

Quoniam *Timotheus* Milesius, in nostram veniens civitatem, antiquū cantum negligit, & septichordem citharam averfatus, multarum vocū consonantiam, h. e. polyphoniam inducens, infecit audirus juvenū per *chordarum multipliciter*, i. e. polychordiam & recentissimum melos induxit, & *variā* pro simplici & ordinata circuminduit modulationē, in chromaticum constituens *meliodiosin*, pro *enarmonio* faciens antistrophon alternam; accitus verò in Eleusiniæ Cereris certamen, indecentē dispersit fabularum successione; *Semetes* n. dolores non sat justè juvenes docuit: Edoceri dicimus de his Reges & Ephoros, accusandū esse *Timotheum*, reassumendam verò undecim chordarū lyram excidentes superfluas, relicta septichordi cithara, ut quivis intuens urbis gravitatem, caveat in Spartam inferre quidpiam inhonestaram, indecentiumque consuetudinū.

Sic *Marc. Tull.* 2. de leg. succinctē scribit: Illa severa Lacedæmon nervos jussit, quod plures quam septem haberet in *Timothei* fidibus *incidi*. Nec tamen defuerunt, qui autores essent, *Timotheum* cum invidiam novitatis à se depulisset, producta in medium vetusta *effigie Apollinis*, in ipsa urbe Lacedæmoniorum inventa, lyram tenentis, quæ *novem nervos* haberet, fuisse absolutum, ut notat *J. Casaub.* d. l.

Porrò *citharæ figuram* apud Græcos primū fuisse concinnatam *Cepionis* tempore, qui *Terpandri* fuit discipulus, scribit *Scaliger*: fuitque hæc ipsa appellata *Asias*, propterea quòd à *Lesbiis Asianis* fuerit importata. Hanc *Hieronymus* autor est effici solitam in modum Δ literæ, cum chordis viginti quatuor, & per digitos variis vocibus tinnulisque ictibus in diversis modis concitari.

Cruquius ad Od. 10. lib. 1. Carm. *Horat.* inquit: Ex *Idiomatis Italicis, Alemanicis, Gallicis, Flandricis* lyra ad huc suum nomen habet integrum, namque & incurva est & *δελτωτῆς figuram* præ se fert intuenti propius. Citharam esse volunt vulgò nominatam *testudinem* à forma testæ ejus animalis; *χέλων Cithre* aut potius citherne, quæ vox à cithara paucis immutatis deducta videtur.

Legem a. pulsandæ citharæ dedisse ferunt *Olympum* Mysium, Poëtam melicū & elegiarum. Ante *Archilochū* certos modos, vel *νόμους* citharæ-

dicos.

dicos *Terpander* instituit, quos à se & à discipulo vocavit κηπίονα & τερπανόδεον.

A regionibus doricis duos, Βοιωτίον & αἰόλιον: iccirco quia in Bœotia extitisse creditus est *primus citharædus Amphion*, Jovis & Antiopes filius quem in Musicorum breviario, principem citharæ & citharædicæ Poëseos architectum appellat *Heracledes*.

A temporum autem celeritate duos τροχῆιον & ὄξυν qui multis constabat pyrrhichiis, & septimum τετραοιδόν, qui erat ex horum quatuor compositus, Æolio, Terpandrio, Cepione, Bœotio. Idem *Terpander* primus adjecit ad Heroicos versus *Lydios* modulus. Et *Timotheus* Milesius Terpandri aut Neomyfi filius citharædus, Euripidi coævus, sub Philippo Rege Macedonum, scripsit præter alia Nomos citharædicos multis versuum millibus. *Scalig.*

Partes verò κηρω δικά νόμος, Terpandro dividente, hæ sunt, ut est apud Pollucem. ἔπαρχα, *prælia*, ἐπιερχεῖα *incipia*, μέταρχα, *κατάτροπα* *figæ*, μετακατάτροπα *inflexiones*, ὀμφαλός *medium*, σφραγίς *sigillum*, ὄπιλον. ἐξάρχειν *musicum verbum est*, & citharæ sonos & modos inchoanti peculiare, ut *odyff. δ.*

Μολπῆς ἐξάρχοντες ἐδίνευον κατὰ μέσσης.

Cantum incipientes saltabant in medium.

Hinc *Stesichorus* Musam vocat ἀρχεσί μολπῶν h. e. cantiones incipientem. *Pindarus* autem præfationes sive proœmia, ἀρσιχορα, quod choris & saltationibus præeant.

Is *Casaub.* lib. 4. c. 27. in Athen. manifesto esse falsum scribit τὸ ἐξάρχειν τῆς Φόρμιγγος esse ἰδίων. Periti enim sermonis Græci sciunt, verbum hoc de omnibus promiscuè dici posse, qui faciendi aut dicendi aut canendi exemplum aliis præbent, ut in choro facit κορυφαῖος. Solent etiam citharædi, ut & alii Musici, discipulis suis proponere, quas ΤΑΒΟΥΛΑΤΟΥΡΑΣ vulgus nuncupat. Eæ sunt descriptiones phthongorum, ex quibus composita fuerit alicujus cantici harmonia. Res sanè pulcherrima & ingeniosissima: nam ea est quasi scriptura tonorum & soni.

Hujus præclari inventi auctorem facit *Eresius Phantias*, nobilis peripati-

ripaticus, *Stratonicum* citharædum, & τῆς κίθαρῆς τῆς διδάσκαλον: quādo lib. 2. de Poët. *Stratonicum* Atheniensem, scribit, existimari primum omnium nudis citharæ sonis, quòs vox non comitaretur, multas fides adjecisse, primumq; docuisse concentus musicos ac (διάγραμμα) numeros, varietatesq; designasse: apud Athen.

Græcis autem διάγραμμα συστάσαι est *Phthongorum systemata*, ut musici appellant, in tabula describere, ac spectanda oculis exhibere. Unde manavit proverbium de eo, qui dicit idem sæpius, & ut Poëta ait, eadem oberrat chorda, ἀφ' εἰὸς διαγράμματ' ὅ αἰετὸ αὐτὸ ὑπακρέκει. Vehementer namq; Musicis fœdum est, in iisdem fidibus sæpius hærere. Unde *Horatius* in arte Poëtica inquit:

Et citharædus

Ridetur, chorda qui semper oberrat eadem.

Præterea ad illa *Horat.* lib. 4. carm. Od. 3.

O testudinis auræ

Dulcem quæ strepitum Pieri temperes.

Annotat *Cruquius*. Hoc ipsum, inquit, est chordarum seu fidium proprium.

Nam ψάλλειν, quod est τῶν κίθαρων δῶν κυρίως, ἔστι τὸ τοῖς ἄκρω τῶν δακτύλων τῶν χορδῶν ἀπιέσθαι, ut ait *Suidas*, Id est, citharædorum est proprium, qui extremis digitis chordas tangunt. Musici enim dicuntur suas χορδὰς ψάλλειν apud *Aristot.* in probl. vel simpliciter ψάλλειν: ut est apud *Plutarch.* in *Pericle* πρὸς τὴν ὑδὸν Ἰππικροπῶς ψήλαντα, qui suaviter fidibus tactis luserat. Et chorda dicitur φάλλεσθαι, quæ tangitur, movetur & impellitur. Hinc ὄργανα ψαλλικὰ & Ἰπψαλλόδωρα, quæ pulsantur à psallente.

Tandem ut de *Citharæ cantu* aliquid dicamus, *Stesandrum* Samium, scribit *Timomachus* in *Cypriacis*, multum artem auxisse, primumq; *Delphis* cithara *Homeri* pugnans cantavisse. Alij *Oenopam* ad citharam primum cantasse, eum post imitatis *Achivo* *Polluce* & *Cynethensi* *Diocle*. Citharæ cantum innuit etiam *Poëta* *Venusianus* lib. 1. Carm. Od. 15.

imbelli citharæ carmina divides.

Cithara, ut notum, *inepta* est rebus *bellicis*, ut quæ tubas & lituos requirunt, sed *apta mensis* ad hilaritatem & saltus. Unde Briscis ad Achillem scribit epist. 3. Heroid. molliciei ipsum incusans;

Et si quis quærat, quare pugnare recuses:

Pugna nocet: cithara, noxq; Venusq; juvant.

Dividere autem carmina, esse videtur quibusdam, carmina per citharæ nervos partiri, quod citharædi faciunt, cum modulantur, nunc enim hanc, nunc illam chordam carpunt, & de cantilena huic & illi chordæ aliquid impertiunt. Hoc modo per citharam carmina dividuntur: vel potius cithara carmina canuntur audientibusq; dividuntur.

Stuckius lib. 3. antiq. conviv. c. 20. Apud *Hebræos Poretim* dicit proprium esse fidicinū, qui minutatim singula verba cantici instrumento musico accommodant & applicant, quod ferè fit imminutione, *Gallice frendons. German. Leuffln* sive risli, appellantur. Præterea sigillatim explorandæ chordæ instrumenti musicis & ad concentum harmoniamq; ejus quod canitur accommodandæ sunt. Hoc verbum usurpatur Amos 6. ubi Arias putat genus cantionis *diatonicum* significari, quod ad voluptates magis & ad permulcendas aures natum esse videtur quod minutis temporum sectionibus, & modulis crebrioribus, præter vocum consonantiam, cætera *avium garritus* imitetur. Nudos verò & *solos absq; hominis voce citharæ cætus*, Menecharmus ait, primum invenisse *Aristonicum Argivum*, qui Corcyræ habitavit sæculo Antiochi.

Notatu deniq; dignissimum est, quod scribunt, *Aspendium* Citharædum *novum* citharæ ludendi modum invenisse, *una tantum sinistra* nimirum manu, reliquis citharædis utriusq; manus fungi solitis officio, tenentibus *dextrâ* plectrum, id quod *FORES CANERE* appellabant: *sinistris* verò digitis chordas carpentibus, *INTUS CANERE* vocabant. Difficile igitur visum est, quod *Aspendius* citharædus faciebat, qui nequaquam utraq; utebatur manu, sed totam cantionem *intus & sinistra* tantum manu modulabatur: atq; ita tacitâ leniq; modulatione sinistra contactis chordis, cantilena peragebatur, ut vox ad citharædum duntaxat, aut proximè assidentem perveniret. *Aspendiu.*

quoq; est civitas Pamphyliæ teste Stephano: Inde *Aspendij* dicebantur, apud quos citharædi hoc artificio præcelluisse videntur, *ut refert Erasmus.*

Tandem citharæ sonum *Aristonicum* Argivum introduxisse scriptum reliquit Menechæmus. Coronidis loco huic capiti de cithara & lyra adjiciamus *encomium lyrae*, cui ob harmoniæ & sonorum in ea perfectionem hominis vitam persimilem asseruit *Euryphamus* Pythagoræus. Lyra enim his *tribus eget, constructione, concinnitate, contractatione*: quibus respondent *in viro felici, facultas, habitus & actio*, quorum absolutio sine internis externisq; instrumentis servari non potest. *Piccol. grad. 8. Phil. mor. cap. 10.*

De Lyra apud Philostratum in Iconibus hæc legantur:

Lyram pulcherrimum inventum geminis cornibus jugo, & Chely primus Mercurius compegisse, & post Apollinem ac Musas Amphioni Thebano dono dedisse perhibetur. Is autem Thebas nondum muris cinctas habitans, cantus misit in lapides, & audientes lapides concurrunt. Hæc enim picturæ insunt. Primam igitur lyram despice, an pro dignitate picta sit. Cornu nanq;, capræ esse petulcæ Poëtæ ajunt: ipso autem cornu, musicus quidem ad lyram. Sagittarius verò ad sua utitur commoda. Lingua quibus lyra indiget, ex buxo, omnia valida ac levia. Ebur in nulla est lyræ parte Hominibus elephantem adhuc, & ad quid ejus cornibus uterentur ignorantibus, & Chelis nigra quidem, sed adfabrè, & ut rei natura exigit, perfecta est, orbes flavis inter se umbilicis adnexos circumdata. Nervi autem partim quidem magadi appositi sunt; umbilicisq; occurrunt, partim verò sub jugo cavi videntur. Hic utiq; ipsorum habitus aptissimus, cum directi in lyra reclinentur. Amphion autem quid ait? Quidnam aliud, quàm canit, & altera manus, mentem ad lyram revocat, ipseque tantum aperit dentium, quantum canenti satis est. Canit a. (puto) terram, quæ cum omniū genitrix, ac mater sit, muros sponte præbeat. Coma a. per se quoq; jucunda, fronti quidem oberrans, unà verò cum lanugine secundū aurē descendēs, auriq; nescio quid præferēs, ac cum

mitra multò suavior, quàm gratias elaborasse Poëtæ ferunt. Dulcissimum ornamentum, & ad lyram postremum Mercurius amore captus, utroq; Amphionem munere mihi profecutus videtur. Chlamys præterea quam gestat, à Mercurio & ipsa, neque enim uno constat colore; sed mutat, ac juxta irim variat. In edito autem sedet, pede quidem terram concinnè pulsans, dexterâ verò nervos plectens. Canit & altera manus, in rectum promissos habet digitos, quod solam plasticen ausuram crederem. Estò, quæ vero ad lapides pertinent, quomodo habent? Omnes ad cantum concurrunt, & audiunt, ac murus fiunt: & hic quidem jam exædificatus est, hic verò ascendit, ille nuper prævenit. Ambitiosi, ac suaves sunt lapides, musicæq; obsequentes. At murus portis septem, quot lyra tenoribus constat.

CAPUT XII.

*DE VARIIS Instrumentis, Lyra & Cithara proximis,
de Scindapso, Helicone, Barbitò, Trigono, Sambuca, Phænice,
Nablo, Pandura.*

Similitudine affinia Lyra fuere plura alia organa Musica. Σκίνδαψος *Scindapsus* fuit instrumentum musicum τετράχορδον, ejusq; chordæ ex aurichalco feriri solitæ, quos mulieres præcipuè *usa* traduntur. Numerus chordarum Lyra inferior: usus idem. Unde epitheton additum à Theopompo Colophonio:

Σκίνδαψος λυρόεντα μέγαν χείρεσσι τινάσσων
"Οξήνου, προμάλοιο τετογμένου αἰξήεντος.

Id est:

*Scindapsum magnum lyra similem manibus pulsans & exacuens
(acutiorē sonum moliens) ex viridi novellæ myrica fabricatum.*

In secundo versu Casaub. legit *ὄξυϊνοi fagineum*. Nam *ὄξυα* Theophrasti, quam sciscimam indigitavit Theodorus Gaza, iudicio eruditorum *fagus* illa est, operibus ligneis apta arbor. Ex hac arbore factum Scindapsum ait Poëta.

Sed videntur ad scindapsi fabricam non unius generis ligna desiderata. Ideò addit *περὶ μάλοιο τετυγμύρον αἰχμητόν*, elaboratum è *ligamali grandis*. *τετυγμύρον* interpretatur Casaubonus non de præcipua Scindapsi materia: sed de ligno ad quasdam partes necessario. Apud Laërtium *Scindapsus* sumitur pro vilissimo instrumento.

Ἑλικῶν Helicon alterum instrumentum, à *Musarum monte* nomen ducens, & chordarum numerum à numero earundem. *Ἑννεάχορδον* igitur vel novem chordarum fuit *ὄργανον*: quemadmodum scripsit Ptolem. lib. de Mus. quarum chordarum tres sunt *Ἐξ Διὰ τεσσάρων* vel epitriti; tres autem *Διὰ πέντε* seu hemioli & *τρεις Διὰ πιασῶν*. Ab hoc instrumento *Musas* dici *ἑλικωνιάδας* quidam putant, quòd hoc ipso impensè gaudeant.

Βάρβιτον, vel *Βάρβιτον*, *Barbytus* vel *Barbytum*. Instrumentum fuit musicum, multis intentum chordis, unde & Theocritus dixit *βάρβιτον ἐς πολύχορδον*. Neanthes apud Athen. lib. 4. τὸ *βάρβιτον* esse tradit *Anacreontis ἑυρεμα*, inventum: hoc multum est usa *Sappho* & *Alcaeus*. Gravis ei sonus extitit & aptus *Doriis*: quocirca Pollux etiam *βαρύμιτον* dictum prodit, quasi quod *βαρεῖαν τὴν Φωνὴν* vel *Φθόγον* gravem sonum reddit. *μίτρας* etiam fuisse vocatas *τὰς νδράς* alibi diximus, quoniam ante nervorum usum *lineis* utebantur staminibus.

Hujus mentionem facit Horat. lib. i. carm. Od. i.

-- -- *Si neq. tibiās
Euterpe cohibet, nec Polymneia*

Lesboum refugit tendere barbiton

Et Od. 3z.

-- -- *age dic Latinum
Barbite carmen*

Lesbio primum modulate civi.

Significat primum *Alcaeam* barbiton usum, unde *Lesboum* vocat ab

insula Lesbo, propter Alcæum & Sappho egregios *Lyricos ex ea insula oriundos*. *Tendere autem, ad fides* pertinet, quibus barbiton tenditur plectrifq; sive radiis percutitur. Unde *Halycarn.* lib. 7. βάρεται κέκεν idem quod βάρελιζειν barbiton pulsare, quod apud *Athen.* etiam lib. 4. est ὄργανον ἐντατον, καὶ πολύχορδον, instrumentis intensum, & multarum chordarum & citharæ genus gravius aliquanto sonantis.

Trigonon est instrumentum musicum, à triangulari figura nomen habens. *Juba* lib. 4. hist. theatr. à Syris repertum fuisse tradidit. *Athen.* lib. 15. τρίγωνον εἶδος ἔχουσαν, ἢ ἡδε πρὸς αὐτὸ μέλ. Ἰωνικόν. Video habentem *Trigonum*, quo numeros *Jonicos* modulatur. *Athen.* lib. 4. inquit: *Alexander* ingenii sui tale quidam documentum publicè *Roma* præbuit in eo, quod *Trigonon* vocant, instrumento, ut ad insaniam usq; Musices studio inflammaverit Romanos, (*μυσομανεῖν* dicitur) multiq; numeros ejus ac κρέσματα pulsus etiamnum recordantur. Hujus *Trigoni* in *Musis Sophocles* meminit.

Griessippus Adulteris nocturnas cantiones est commentatus, quibus evocent foeminas, *trigono & Sambuca* ludentes. *Athen.* lib. 14. *Sambucam* autem, sive *Sambicam*, quæ triangularis citharæ species est, *Lyrophænicem* appellant. Hujus inventorem fuisse *Ibycum* *Rheginum* affirmat, quemadmodum & *Trigoni*, *Heanthes* *Cyzicenus* lib. 1. de *Horis*. *Polyd.* lib. 1. c. 15. Ab ipso *Ibyco* instrumentum *Ibycinum* fuit dictum, quo *Galli & Romani in militia* usi fuerunt. Apud *Athen.* lib. 14. dicitur ἐξ ὀφθαλμοῦ εἶναι μυσικόν ὄργανον τὴν σιμβύκην καὶ τετράχορδον, acutum ejus esse sonum, & quatuor fidibus tensum organum.

Sambucam quoque usitatam scribit *Parthis & Troglodytis Euphoriion*. Certum autem est, vetustissimos *Orientis populos* eo organo fuisse usos: inde transit postea ad *Græcos res & nomen*. *Daniel Propheta* cap. 3. ἢ ἀν' ὧρα ἀκούσητε τῆς σάλπιγγος, σύριγγος, καὶ κίθάρης, σιμβύκης τε, cum audieritis vocem *Sambucæ*. In *Chaldaico* textu est סבבא *Sab-*
beca.

Semus Delius lib. 1. *Deliadis* scribit: *Sambucâ* primam usam

fuisse *Sybilam*, nominatumque sic fuisse illud instrumentum à *Sambyce* inventore quodam.

Hieronymus ad *Dardanum*, modum conficiendi Sambucam ostendit quodammodo. *Sambuca* (inquit *Porphyrius in Ptolomei harmonia*) triangulum instrumentum est, quod ex inæqualibus longitudine, sicut & crassitudine nervis efficitur. Hinc *Sambucifria* dicitur, quæ hoc instrumento ludit & utitur. *Euphorion* scribit lib. de *Isthmiis*, apud Mytilenen ex Musis unam cum Sambuca videri, Lesbodemidis opus.

Phænicem Ephorus & Scammon lib. de Inventis, instrumentum vocant, repertum à *Phænicibus*, ideoque sic appellatum ab inventoribus. Semus autem *Delius* lib. I. *Deliadis* ita vocatum censet, quia ejus artifex cubitum è palma, quæ Deli est, fabricatus sit, *Ἐξ τῆς ἐκ τῆς ἐν Δήλῳ Φοίνικος τῆς ἀγκῶνας αὐτῆς ἐξεργάσασθαι.*

Nabulum esse *Phænicum*, vel *Hebræorum* inventum, ipsum nomen indicio est, inquit *Casaubonus*. De Nablo ait *Sopater*, neque *Sidonii Nabli fides sunt corrupta*, in *Portis*:

ἔτε τῆς Σιδώνου νάβλα

λαρυγγόφωνον ἐκκεχ' ἔδωται τύπος.

Interpres sic vertit. *Neque Sidonii Nabla strepitus è faucibus personans fidibus excitatur*. Organi excavatam & carinatam partem alveo similem ita vocat. Ap. Athen. *λαρυγγόφωνον τύπος*, inquit *Casaub.* *periphrasis est fidium, per quas intentas sonus editur, ut per guttur vox predit.* ἐκχορῆσθαι dicuntur absque dubio *fides*, quando longo usu ipsarum sonus minuitur & deficit. Idem *Sopater* in *Mytaci servulo* scribit:

νάβλας ἐν ἀετρεῖσι γεραιμάτων, &c.

Id est:

Inter alia Musicorum instrumentorum *Nablas* suaviter canorus est: cujus lateribus affixa lotus inanima, emittit spirantem & animatam musam voluptatemque affert, chorum versus decantantem exhilarans ac Bacchico furore commovens.

Ευάζων vox alludit ad illud *Virgilii*,
 — — — — —
 Evantes orgia circum.

Hinc apparet in *Orgiis Racchi*, animos eorum, qui festum celebra-
 rent, *Nablis* ad choreas & tripudia *Phænices* in citare solitos: Hinc di-
 minutiva vox *Nablium*, cujus fecit mentionem *Ovid.* 3. de arte aman-
 di:

Disce etiam duplici genalia nablia palma
 Vertere, conveniunt dulcibus illa modis.

Protagorides quoque lib. 2. de festis conventibus, qui ad *Daphnen*
 fiunt, instrumenti Musici, quod *Panduram* vocant, meminit.

Pythagoras, *Trogloaytas*, inquit, *Panduran* ex ea *Lauro*, quæ in
 mari gignitur, fabricare. *Euphranon* lib. de *Isthmis* scribit quos nunc
Nablistas, *Panduristas* & *Sambucistas* vocant, nullis uti novitiis instru-
 mentis, fidiumq; gravi sono: *Barbiton*, cujus meminere *Sappho* & *Anacre-
 on*, *Trigona* & *Sambucas* esse procul dubio. Ex quibus peripicere licet, u-
 num ac idem instrumentum non rarò pluribus vocari & indigitari no-
 minibus.

CAPUT XIII.

DE MAGADI, Pecti de Psalterio, Epigo- nec, Tripode, &c.

SUprà de tibiis mentionem fecimus *Magadis* ut ti-
 biæ & attigimus dubitationem, an *tibia* vel *cithara* genus
 sit, ibidemque, adduximus testimonia, quæ stant à *tibia*
 parte.

Daris lib. de *Tragœdia* dictam *Magadin* vult à *Magdo* *Thrace*.
 Apud *Athen.* 25. 4. numeratur inter instrumenta, quæ tensis fidibus so-
 nora sunt, μάγαδιν οἰδα δὲ ὅτι καὶ μάγαδης ὄργανον ἐστὶν ὄργανον, καθὼς περ καὶ κί-
 θαρα, λύρα, βάρβιτον. Novi & instrumentum *Magadin*, quod fidibus
 intenditur, quemadmodum *cithara*, *lyra*, *barbitos*. Et alicubi dul-
 cissimus *Anacreon* inquit: μάλα δ' εἰκοσι χορδαῖσι μάγαδιν ἔχων. *Mag-
 adin* habens, viginti fidibus cano. Nota chordarum numerum.

Idem Anacreon *Magadin*, inquit, instrumentum dici, cationibus aptum *ψαλπιὸν ὄργανον*, à *Lydis* repertum: quamobrem *Lydius* mulieres psaltrias & cantatrices vocari *Ion aut or est in Omphale*: *Ἄλλ' αἱ Λυδαὶ ψάλτραι παλαιθετῶν ὕμνων αἰοῖδὶ τὸν ξένον κοσμήσατε*. At vos *Lydia* psaltria vetustorum Hymnorum cantatrices ornate hospitem.

Euphorion in lib. de *Isthmijs* scribit, *Magadin* priscum esse instrumentum, seroq; admodum ejus mutatam esse fabricam unà cum nomine, vocatumq; fuisse à posteris *Sambucam*, frequentissimum id esse apud *Mityleneos* à *Lesbothenide*, antiquo statuario unam ex *Musis* sculptam, quæ illud teneret, ut supra c. 12. etiam dicebamus.

Menechmus lib. de artificibus, *Magadin*, ait, eandem esse cum *Pectidis* & inventam à *Sappho*, ut mox dicemus.

Telestes in Hymenæo Dithyrambico, *Magadi quinq;* esse fides ait: *Alius* alio clangore è cornu vociferans, *Magadin* irritabat (digitorum pulsu velut titillabat) quinq; fidium virgis distinctam, manum versans celeriter, unde cursum iniiit, eò recurrentem.

Aristoxenus scripsit, *Magadis* & *Pectidis* absq; plectro usum esse in canticis, ideoq; *Pindarum* in suo ad Hieronē Scolio, *Magadin* appellasse *ψαλμὸν ἀντιφθογγον*, (redditum mutuis vicibus: vel è contrarijs vocibus, quales sunt *puerorum* & *virorum*, velut semper concentus adesset, nempe *virorum* & *puerorum*).

Phrynichus in *Phœnisis* ait: *ψαλμοῖσιν ἀντίφθασ' αἰείδοντες μέλη*. Canticumodis personantes reciprocatos.

Sophocles in *Musis*:

Πολὸς δὲ Φρύξ &c.

Phryges multi *Pectidis* triangula

Concentus reciprocòs voce modulabantur.

Est autem hoc in quæstione etiam positum, cum instrumenta πολύχορδα, quæ multis fidibus tenduntur, in usum tardius venerint, quo pacto *Anacreontis* seculo *Magadis* nota fuit.

Sed sciendum, *Magadin* esse antiquum instrumentum, cum disertè *Pindarus* scribat à *Terpandro* excogitatam fuisse *Barbiton*, cujus so-

nus *Lydia Pectidi* æquiparandus sit: *Barbiton* (inquit) *Lesbius Terpan-*
der invenit primus: Cum in cœnis audivisset, sublimis *Lydiæ pectidis*
 canticum, suæ *Barbiton* parem. Jam verò *Magadin* eandem esse cum
Pectide, constat ex *Aristoxeno* & *Menæchmo* *Sicyonio* in lib. de artifi-
 cibus, qui *Sappho* *Anacreonte* priorem, ante omnes *Pectide* usam fuisse
 scribit.

Euphorion lib. de *Isthmij*s scribit; *musica instrumenta*, quibus multa fi-
 des annectuntur, appellatione tantum esse mutata, & antiquissimum fuisse
 illorum usum.

Diogenes verò *Tragicus* in *Semele*, *Pectidem* à *Magade* differre,
 scribit.

Artemon lib. i. de *Bacchica* intelligentia & studio, scribit; *Timo-*
theum *Milesium* opinione multorum *Magadidem* in usu habuisse, au-
 ctam fidium numero, ejusque rei causa accusatum illum (ut cap. ii.
 pluribus annotavimus) apud *Lacedæmonios*, quod veterem *Musicam*
 labefactaret ac corrumpere, & cum fides supervacuas præcidere jam
 esset paratus, quidam, ostendisse stantem apud ipsos exiguam *Apollini*
imaginem, in cujus *lyra* tot essent fides, ab eodem situ & ordine por-
 rectæ, ideoq; absolutum. *Sophocles* in *Thamyra*, facit mentionem
cantionum ad Pectidem, easq; vocat *κεγτητὰ μέλη*, quæ digito pulsatis or-
 ganis, aut etiam quæ *tibijs* canuntur, apud *Athen.* lib. 4.

Sophoclis verba: *ὄχιωνε γδ κεγτητὰ πηλίδων μέλη*. *Telestes*, τὸ ὀ-
 ξυ φώνοις πηλίδων ψαλμοῖς κρένον Λύδιον ὕμνον, cum *pectidum* sonis acutis
Lydius hymnus strideret. *Athen.* lib. 14.

Sopater *Parodus* verò *Pectidem* vocat *διχορδον*, ut quæ duobus ten-
 debatur nervis: *Pectis* *barbara* *musa* *superbiens* (*carica Musa*) duabus
 attensis fidibus in manum quomodo tradita est.

Vocarunt & organa quædam *musica* *Pariambidas*, quasi *Jamborum*
assecclas & *comites*, quibus *jambi* accinebantur.

Apollodorus autore Hesychio, ὡσαύτως τὰς ἰαμβεύς αὐτῶς φησι πεποιθῶς, ἀς οἰκισθῆναι τοὺς ἀδύσων.

Athen. lib. 4. citat Epicharmum, qui in Periallo sic illarum meminit: Σεμέλα δὲ χορεύει &c. Saltat Semele ad tibiā & ad citharam & Pariambides, letatur ea, sonorum frequentamenta cum audit, dum levi celeriq; manu subitus tangunt, argutoq; pectine organa feriunt. Casaub. lib. 4. cap. 25. in Athen.

Apollodorus scribit Magadin olim fuisse, quod nunc vocamus Psalterium. Hoc organum, ut autor est Jubas, Alexander Citherius fidibus referit, & cum in Ephesiorum civitate consenuisset, hoc ingeniosissimum artis suæ inventum in templo Diana deposuit & dedicavit. Athen. lib. 4. Meminit Aristoteles trigoni Psalterij, cujus chordæ essent æquæ intentæ omnes. Sicut autem pleraq; alia musica instrumenta à Syris mutuati sint Græci, ita hujus & inventum & nomen Syris imputarunt. Ac miratus sum sæpè (scribit Casaub. lib. 4. animadvers. in Athen. cap. 25.) jam inde à temporibus Nabuchodonosori vetustissimi Regis Babylonij, Psalteriorum nomen in ultimum ferè orientem penetrasse. Nam apud Danielelem פסנתרין Pesanterin, Græca sunt ψαλτήρια.

Videtur autem Athenæus Psalterium distinguere ab alio organo, quod vocat ψαλτήριον ὄρειον, quodq; proprio nomine Lyrophænicis dicebatur. De hoc fortasse debent intelligi Chrysostami verba in protheorijs ad Psalmos, ψαλτήριον τῶν ἐνταῦτά τῶν μὲν ἦν πλὴν ὄρειον, καὶ ἀνφ' αὐτοῦ εἶχε τῶν φλόγγων τὰς ἀφορμαίς.

Juba mentionem quoq; fecit Lyrophænicis ac Epigonei, quod nunc in rectum Psalterium transmutatum ejus nomen servat, qui in illo usus est.

Psalterium id apud Nonium in voce dicteria, Orthopsallicum Varro nominat: Qui mobilis & Orthopsallica attulit Psalteria, quibus sonant in Græcia dicteria, qui fabularum collocant exordia.

Dicteria, intelligit non jocos & sales: sed τὰ δεικτήρια, τὰ ἐνδόσιμα καὶ τὰς ἀναβολὰς, qui artis suæ fidicinæ specimē & experimentū præbēt. Dictum putant, quod rectum pulsaretur, vel quia sonaret intensos

numeros, vehementes & acutos, quales cecinit *Arion*, cum eum Delphinus excepit. *Herodot. lib. 1.*

Epigonus autem construxit instrumentū, in quo essent *chorda quadraginta*: quod *Epigoneum* à se appellavit. Hunc *Epigonum*, genere *Ambraciotam*, produunt à *Sicyonijs* civitate donatam, quod fuerit musices peritissimus, & canens, sine *pectine manu* fides pulsaret, *μυσικήται* δ' ἂν κατὰ χεῖρα, δίχα πλήτερον ἔψαλλον.

Fuit & *Simi* commentum illud, quod ab eo *Simicum* appellatum, *quing. & triginta* constabat *chordis*: à quibus eorum origo, quos nunc *Monochordos* (*Clavichordia*) vulgus vocat, in quibus ordine digesta *plectra* subsilientia reddunt sonos. Additæ deinde *plectris corvinarum pennarum* cuspides: ex æreis filis expressiorem eliciunt harmoniam. Me puero, inquit *Scaliger lib. 1. Poët. c. 48. Clavicymbalum & Harpichordum*, nunc ab illis mucronibus *spinetam* nominant: (de quo plura & dilucidiora non injucunda in *I. Theil Tomi Secundi* legenda) *Vetus Monochordos* unico nervo contentus erat, *Arabum* inventum. *Trichordos* autem *Affyriorum* quod *Panduram* appellabant.

Pentachordos Scytarum fuit: ex crusta pelle bubula confectas *chordas* pulsabant *plectro*, quod ex *ungula caprina* optimū habebatur. Durat etiamnum *plectri* usus in *Hispania & Psalterij*: cujus sonum miscent cum sono *tibiæ*, loco *tympani*: quod iccirco *tympanum chordatum* vocant. *Itali Tabassum*.

Fuit & aliud ad psallendum instrumentum, quod *πῆλυξ* dicebatur.

Artemon, (ut scribit *Athen. lib. 14.*) de quodam instrumento, quod *Tripodem* vocant, hæc refert: *Ex instrumentis, ait, multa ne nos quidem scimus, an unquam extiterint, veluti Zacynthij Pythagoræ tripus, cujus usus brevi tempore duravit, seu Ἐξ τῶν δοκῶν ἐργώδης εἶναι κατὰ τὴν χεῖρα θεοῖαι, quod videretur operosus esse tractaturis manibus, sive ob aliam quamvis causam statim derelictus est, ac iccirco multis ignotus. Simile id fuit Delphico tripodi, à quo & nomen inditum est: usum a. præbuit citharæ triplicis. Nam stantibus in sede versatili (base) pedibus quomodo sellarum, quæ circum-*

guntur positus fiunt, per media spatia tria, quæ è pede ad pedem pertinent, fides extendit, cubito unicuiq; super adjecto, adaptatis infernè clavis, quibus fides intenduntur, addito supra & communi pedibus omnibus lebetis ornatu & quorundam insuper aliorum appensorum, quæ sanè fuit lepida & elegans hominis imaginatio, præterquam quòd pleniorè & luculentiorè sonum reddebat. Cuiq; intervallo suos modos ille dispersit ut erat, ut omninò tres essent, Dorii, Lydii, Phrygii: sedens autem in sella, à tripode modicè distante, prolatà sinistrà manu pulsandis fidibus, & alterà plectrum incutiens, in quantumq; fortè incidisset, ex illis tribus modulationis speciem, sedem instrumenti pede in orbem agebat, volubilem ipsam & ad motum promptam, tanta velocitate consuetus manum huc illuc transferre, ut si quis ejus industriam non afficeret, sed auribus judicaret tantum, facillè crederet citharistas se tres audire, diversos modos canentes.

At verò instrumentum illud, quod in magna fuit admiratione, post ejus obitum confestim neglectum exolevit; ut est apud Athen. dicto lib. 14.

Tripus præbebat usum trium cithararum, ut tres citharædi concordés viderentur pulsare. Habebat enim triplicem harmoniam.

CAPUT XIV.

DE CARMINIBUS LYRICIS quæ Lyra
vel Citharæ accinebantur.

LYRICA carmina dicuntur, quæ olim in conviviis & aliis festivitibus, modulato cantu ad lyram pronuntiabantur. Unde & Lyrici appellabantur, qui ejusmodi cantiones ad instrumenta musica exercebant: Et hinc appellationes, *μουσική* Ode & *μέλῳ* & ad eadem traductæ. Odas quoque à canendo titulum suorum librorum fecit Horatius. *μέλῳ* item propriè dicitur cæmen *μεμελοποιηµένον*: id est, in cujus compositione habita ratio harmoniæ ut cani possit, quemadmodum Pindaricas cantiones in scri-

psère μέλη. Quanquam autem μέλη \odot *Lyricorum* tantum fuit: *Melodia* tamen est omnibus cantionum sonis attributa. Sic Chamæleon, (in lib. quem de *Stesichoro* scripsit) μελωδηθῆναι non solum, ait, *Lyrica*, verum etiam *Archilochi* & *Hesiodi* & *Mimernni* & *Phocylide* & *Homeri*. ut scribit *Scal.* lib. I. *Poet.* c. 44.

Varia autem fuerunt *Lyricarum* cantionum genera, *Melos* sive *Ode*, (inquit *Scaliger*) quibus *amatorias* curas decantant. Primum hoc excogitasse *Alcmana* tradunt, primumq; ajunt dedisse μέτρον ἀκόλασον lascivum. Aliis *Ametor Eleuthernæus* primus apud cives suos *amatorias* cecinisse cantilenas memoratur: cujus posterius propterea *Ametores* dicti sint.

Inque hoc genere plurimam fuisse *Sappho*, *Anacreontem* verò interspersisse mellis quandam dulcedinem memoria tradiderunt.

De *Alcmane* item *Archytas Harmoniacus* scribit ut ait *Chamæleon*, *amatoriiis* versibus condendis omnium principem & ducem *Alcmanem* fuisse, ἐρωτικῶν μελῶν ἡγεμόνα, καὶ ἐκδῶναι πρῶτον μέλη \odot ἀκόλασον οἷον καὶ ἄπειράς γυναικῶν καὶ τὴν τριάντην μῦθον εἰς τὰς *Διατριβὰς* erga mulieres *perulantissimum*, eum ante omnes in vulgus eam *musam* & ea carmina edidisse, quæ in hominum congressu & conventiculis canerentur, cujus *perpauillæ hæ reliquæ*, quovis *nectare* suaviores:

ἔρωτος ἐμὲ δ' αὐτὲ κίπει δὲ μέλι γλυκύς καθεῖβον καρδίαν εἶπει.

Stesichorus autem *amori* non mediocriter deditus, eum *canticorum* modum composuit, quæ olim παιδικὰ & παιδιά vocarunt, ἔτω δ' ἐναγώνιος ἦν ἡπερὶ τὰ ἐρωτικὰ πραγματεία, id est certatim hoc de amore scribendi negotium obibant, nec fuit tum aliquis, molestos esse qui putaret *amoris Studiosos viros*.

Erat & *Ode species* apud *Laconas*, quæ, si quis in *flagitio* deprehensus fuisset, *aram* quandam obiens, canebat sua probra.

Aliæ fuere, quas *λοφείας ᾠδὰς* nominabant quæ nihil aliud quàm *adulteria* & *stupra* continerent.

Clearchus in primo *Amatoriorum*, cantionem quandam *Nomiam* (id est, *metricis legibus compositam*) vocari tradit ab *Eriphani*

nide his verbis: Eriphanis, condendorum versuum artifex perita cum venatorem Menalcam amaret, persequendis quoque se feris exercebat, instigante desiderio palans, nempe errabunda huc & illuc properans, montium dumos omnes perlustraret, ut Inus discursiones præ illius erroribus fabula dicerentur. & non solum feri dirigi, amoris expertes omnino homines, sed etiam truculentissima bestia collacrymantes, miseras ejus deplorarent, & amatoris spei sensu tangerentur. Quamobrem cationem illam edidit & vastas solitudines, ubi composuit, pervagata est, quod ajunt vociferans & eam canens, quam Nomion vocarunt: Ejus hac est portiuacula: μακρά δρυες ὦ μεγάλα.

Erant & alia genera in laudibus Heroum, locorum laudationibus, rerum gestarum narrationibus. His numeris etiam Paanes solis Diis dicti, & hymni eodem argumento, sed stilo demissiore. Et Epipompentica, quæ in pompis accinebantur, cujusmodi seculare carmen Horatianum, & Epinicia, haud absimilia Pæanibus. Epinicia autem præcipuè erant, quæ incertaminibus victori canebantur. Hymni, qui ad aras Diis dicebantur.

Paanes, quibus gratulabantur Diis, immortalibus, pro victoria in præliis, non incertaminibus. Peculiariter verò Paanes dicebantur hymni, vel cationes in laudem Apollinis (nec non Diana, secundum alios) qui canebantur ad amoliendum & propulsandum aliquod malum, sive morbi, præsertim pestiferi, sive belli, aut etiam parta victoria.

Erat autem Pæanum rhythmus ille plerumque, qui à Sophocle obfervatur in Oedipode Tyranno hoc metro:

ἰσὶς Δελίε πάλαν.

Teje Delie Pæan.

Ipse namq; Apollo dictus fuit Pæan, ut testatur Macrobius. Alii dixerunt ἰσὶς Δελίε πάλαν h. e. à medendo, alii ἰσὶς Δελίε πάλαν. Alii in utrumque conjunxerunt, ἰσὶς Δελίε πάλαν. Unde Tejus Apollo dictus est.

Quidam Pæanes dictos esse ferunt Δελίε πάλαν quod est placare, quoniam istæ cantilenæ canebantur, ubi vel famem, vel pestem cessare precabantur, vel aliquod imminens malum divertere,

tolli,

tolli divino implorato auxilio. Inde *Æsculapius Peon*. dictus. *Nat. lib. 4. cap. 10.*

Quidam *Διὸ τῆ παίδειν* deducunt, atque hinc existimant: Cùm *Latona* ex Chalcidæ Eubœæ civitate, *Dianam* & *Apollinem* in Delphos transportaret, evenit forte fortuna, ut juxta speculam, in quò *Pytho* latitare dictus est, præteriret. Ubi verò jam profiliens *Pytho*, impetu ferretur in illos, *Latona*, mulierum more, territa, filii auxilium in clamavit his verbis, *ὦ παῖ, jaculare fili.* Ibi *Apollo*, qui tum fortè gestabat arcum, misso telo *Pythonem* interemit.

Scaliger dicto loco, agnoscit duo *Paanum* genera: *Alterum*, quò in *victorius* gratulabantur cum acclamatione: *Alterum* sine exclamatione, quò laudes celebrabant sine acclamatione, ut mox dicemus.

Prioris generis itidem duo videntur fuisse genera, quemadmodum scriptum reliquit Scholiastes *Thucyd. lib. 1.* scribit: *Δύο παῖνα, ἡδὲν οἱ ἐκλήθη, &c.* Duos *Paanas* norunt Græci: unum ante prælium, *Marti*; alterum post prælium, *Apollini.* Illum priorem *ἐπιβατικὸν παῖνα* congressivum *Pæana* dixit *Plutarch.* in *Lycurgo*: hunc alterum *ἐπιθικτικὸν παῖνα*, *victorialem*, idem *Plutarchus* in *Romuli* rebus appellavit. Videntur autem cum *Rhythmo* & cantu quodam fuisse, atque ideo *Paanes* dicti. Mansit apud imos etiam *Græcos*, inquit *Lipsius*, qui tamen ut *Christiani*, *Vicit Crux* pro *Pæane* habebant. *Cedrenus* hoc tradidit in *Basilio* Imperatore, pugnà cum *Manichæis*: Voce magnà *Pæanem* canentes, & illud (*Σταυρὸς γέλυεν*) *Crux vicit* conclamantes, aggrediuntur hostes.

Pæan sine acclamatione est ille *Aristotelis* in *Hermiam* *Aternensem*, unde & scias, quantus ille vir fuerit in poësi: neque ipso *Pindaro* minor. Scripsit etiam in *Lysandrum* *Lacedæmonium* unum: qui ob dignitatem in *Samo* olim publice canebatur: ut *Delphis* *Pæan* alter in *Craterum* *Macedonem*, admodulante *Lyra* puello impubere.

De hoc *Pæane* in *Hermiam* sic loquitur *Democritus* apud *Athen. lib. 15.* At enim quod ab *Aristotele* doctissimo scriptum legimus, non quidem sacer est hymnus, ut calumniatur *Demophilus*, qui *Philosophum* violat e reli-

gionis criminatus est, tametsi quidam ab Eurymedonte scribant accusatum fuisse, tanquam impium, & in convivij de Hermieja sacrum hymnum quotidie canentem.

Olim enim apud Græcos religioni habitum, Pæanem in cujusquæ mortalium honorem canere, scribit *Isaacus Casaubonus* in Athen. lib. 6. c. 14. Verum miratur illud *Scaliger*, quòd *Athenienses* iudicio profecuti sunt *Aristotelem*: quoniam in *Hermiam*, qui esset mortalis, tanquam in Deum, Pæana condidisset: quum tamen viris fortibus daretur id. Adulatores enim, isto etiam genere honoris ornandos viros principes, censuerunt: eratq; etiam hinc tacita quædam consecratio, & in numerum Deorum relatio. Defendunt quidam *Aristotelem*, quia non fuerit Pæan, quippe in eo acclamatio nulla, sed potius σολιὸν μέλι.

Alij hanc addunt rationem, quòd ipse *Aristoteles* diserim fateatur, eum, quem laudat, mortem obiisse: quod Deo non convenit, cui proprius Pæan. Hæc verò scribunt defensionis *Aristotelis* verba: *Hermie*, ut immortalis, cum ego sacrificare non deliberarem sepulchram, ut mortali, extruxi: immortalem verò famam ejus reddere cupiens, funebri commendatione, atq; laudatione illum cohonestavi. His argumentis respondet, & prioris quidem *Scaliger*, quòd nimirum in plerisq; & confessis & receptis Pæanibus nullam inveniamus acclamationem, ut mox ex subiecto Pæane patebit. Posterio rem rationem refellit *Casaub.* lib. 15. in Athen. cap. 16. quia etiam *Castori* & *Polluci* canebatur Pæan; quos è teris in cælos transcendisse & mortem obiisse, omnes sciunt.

Jam ipsum *Aristotelis* Pæanem subjiciamus, qui sic habet, & totidem verbis descriptus ab Athen. lib. 15. disnosoph.

Ἀρετὰ πολύμοχθε
Γένεθ Ἰσχυροῦ
Θήραμα κἀδ' ἰσον ἔσθ. &c.

Virtus laboriosa generi mortalium, indiga vita pulcherrima: Ob tuam, virgo, formam Græcis mors est optabilis: tolerandiq; gravissimi laboris indefessa constantia: tali scilicet fructu mentes accendis; immortalis, auro, præ-

stantiore, anteposendo vel parentibus, ac lenienti dolores somno. Tua causa divus Hercules, Ledaq; filij, multa perpeſſi sunt, gestis rebus potentiam tuam ac vim predicantes. Tui desiderio Achilles & Ajax descenderunt ad ditis atria. Ob amabilem formam tuam se privavit lumine solis alumnus Aternea (Hermejas) quem actis rebus clarum & celebrem sempiternâ laudâ Musa decorabant, Mnemosynes ac Jovis filia, majestatem Jovis hospitalis extollentes, firmâq; amicitia premia.

Est quoque sine acclamatione Paanille Aripbronis Sicionij apud Athen. lib. 15. Dipnosoph. quem fecit in honorem bonæ valetudinis, jucundissimum & plenissimum gratiarum:!

Ἐγεία πρὸς ἑστὴν μακάραν.

Μετὰ σὺν καὶ οἰμῶν

Τὸ λεπτόμυρον ἑιστάς. &c.

Hoc est:

Sanitas ex omnibus beatis Dijs maximè veneranda, Tecum ò utinam degam quod vitæ superest: Benevola mihi contubernalis esto. Nam si quæ voluptas ex divitijs aut prole percipitur, aut regio principatu, quod fortunatum ducunt homines; aut amoribus, quos occultis Veneris casibus venamur: Aut si quod aliud est mort alibus benignitate Deorum oblectamentum; Aut si laborum quietem intermissionemq; nanciscimur, Tecum ò diva sanitas, florent omnia, tecum renidet gratiarum Ver: absq; te verò ò nemo felix.

Quod suprà dicebamus, adulatores, isto genere honoris ornandos viros principes, censuisse. Insigne extat publicæ Atheniensium adulationis monumentum, *Ityphallicum* scilicet dictum Demetrio ab Atheniensibus è Corcyra & Leucade revertenti. Hic est ille Demetrius Poliorcetes, Antigoni F. qui Demetrium Phalereū Casandri Macedonia Regis auspicijs, sub specie Oligarchia Athenis dominantem urbe expulit, & pristinam Reipub. formam ob libertatem restituit: anno altero Olymp. CXVIII. autore Diodoro lib. XX.

Tum igitur populus Atheniensis incredibili gestiens lætitiâ, ob recuperatam libertatem post annorum XV. servitutem, ut ornando Demetrio nihil reliqui fecit.

Facta sunt de illius honoribus Senatusconsulta; Et refert *Plutarchus*

chus inter alia decretum fuisse, ut, quotiescunq; in urbem veniret, *Demetrius* iisdem ritibus ac *ceremonijs* peregrè adveniēs exciperetur, quibus solerent *Ceres & Bacchus*. *Demetrius*, inquit, *Athenas à Leucade & Corcyra redeuntem, Athenienses non solum suffitibus, coronamentis & libationibus vini exceperunt, sed etiam chori processerunt ei obviam, cum profodijs & ithyphallis, saltantes & canentes.*

Olim verò omnia hæc *Dijis* erant propria, & in illorum tantum honorem fieri solita, cum vel in pompa traducerentur, vel aliàs loco moverentur *Deorum simulacra*. Primò omnium autem *Demetrio* tributa sunt: ut ei obviam procederent *chori, profodiaca & ithyphallica* in ejus gratiam composita carmina canentes. Quemadmodum *Pæan Apollini* propriè sacrum fuit carmen, sic *Ithyphallicum Baccho*: neq; magis fas fuit isto, quàm illo genere carminis, persequi.

Simile etiam *Romæ* factitatum legimus: ut eorum nomina, quæ eximio honore vellent decorare, *saliari carmine* canenda decernerent. *Germanico mortuo* inter alios hic honor tributus, *autore Tacito lib. 2.* Et *M. Antoninus Philos.* mortuo filio *Vero*, jussit, ut nomen ejus *saliari* carmini infereretur.

Vetus quoq; *Ecclesia Christiana* hunc, ut videtur, morem ad pium usum traduxit: instituto, ut nomina *sanctorum martyrum, & aliorum fide & meritis excellentium virorum, sacris diptychis* inserta inter hymnodias recitarentur. *Casaub. lib. 6. cap. 15* *Possidonius* quoq; in 23. memoriæ prodidit; *Gallos* olim summo in honore secum habuisse *Poëtas* convictores, à quibus laudarentur, quorum *Poëmata Bardos* appellata scribit atq; ab illis cum cantu pronunciata. Contrà *prisci épici* vocabant eos *grassatores*. *Scal. lib. 1. Poët. cap. 54.*

Erant & quædam carmina, quæ canebantur *ad organa musica,* præcipuè *lyram*, quæ *οιολιὰ μέλη* vocata sunt: in quibus *virorum fortium* laudationes concinebantur, nihil à *peanibus* differentia, nisi materia, sive argumento. Canebantur *Scolia* in con-

vivilibus hilaritatibus, in quibus poculum circumlatum αῶδος appellabatur, quia non liceret absq; cantu vel propinare, vel excipere. Scolion carmen autem dici volunt à pede Scolio, Amphimacro: Alij ab obliquis tibi is: Alij ab ordine flexuoso, quo caneretur. In πυρῆς cani solitum à discumbentibus, laura aut myrto coronatis. Eratq; σκολιὸν sicut reptatū serpentum, & quasi ferræ dentes.

Scoliorum autem argumenta fuerunt βιωφελῆ, vitæ præcepta; quin etiam existimat Causaub. in lib. 15. Athen. pleraq; illorum facta de septem sapientum dictis & responsis, ἀδόμυρα olim dicta, quia moris ea erat constare in convivijs.

Timocreonis hoc est scolion de contemptu divitiarum.

ὦ Φελες ὦ τυφλὲ πλῆτε,
μήτ' ἐν γῆ μήτ' ἐν θαλάττῃ
μήτ' ἐν ἠπείρῳ φανήμηναι,
ἀλλὰ πάρεσσιν γε ναίειν κ' ἀχείροντα.
Ἄφ' σε γὰρ πάντ' ἐν ἀνθρώποις κακὰ.

Fuit igitur ut dictum argumenti genus βιωφελῆς. Nec enim carminis materia solùm erat in laudibus virorum fortium, sed etiam in communibus sententijs & adagijs, & quocunq; genere adhortationis ad bene beatèq; vivendum.

Plato in Gorgia scribit Scolio cani solitum: ὕμναίεν μὲν ἄριστον τὸ δὲ δεύτερον καλὸν γενέσθαι. τρίτον δὲ τ' πλετεῖν ἀδόλως.

De Scolio carmine plura diximus cap. 19. prioris Membri, de usu Musices in convivijs.

Erant insuper & alia, Dithyrambica, Ithyphallica & similia. Et Dithyrambica quidem in Liberi Patris honorem canebantur, qui ipse Dithyrambus dictus fuit: quippe bis natus, bis exivit è naturæ principijs, tanquam binas fores transmiserit, quasi δις θύρας ἀμείβων. Archilochus.

Διονύσῃ ἀνακτὸς καλὸν ἔξαρχαί μελὸς
Διδύραμβον ὄινω συγκεραυνωθεὶς φρένας.

Stilus erat tumidus, atque ut ille ait, plenus Deo, plenus numero-
rum, plenus compositarum vocum, quas ampullas & sesquipedalia Ho-
rat. dixit, qui idem *Dithyrambos audaces* vocat lib. 4. carm. Od. 2. ubi de
Pindaro loquitur.

Laureâ donandus Apollinari
Seu per audaces nova dithyrambos
Verba devolvit, numerisq; fertur
Iege solutis.

Ubi Scholiaſtes addit. *Audaces* vocari, quia sine certa pedum
lege, æquali vocis sono, & rhythmo cantabantur. Cruquius non tam
ad cantionem ipsam rhythmicam, quàm ad *chorum Bacchicum*, refert
dithyrambos, qui ad numeros, nunc in dextrum, nunc in sinistrum,
magno & corporis & vocis motu & impetu contendebat: quod satis
indicat *Alex. ab Alex. lib. 4. c. 17. genial. dier.*

Hinc *διθυραμβικά δεμάτια* & *διθυραμβοποιοί*, *Dithyrambici Poëtæ*,
quos ait Aristophanis interpres uti λέξουσιν πολυπλόκοις, quod Horatius
innuere videtur per *nova verba*. Athenienses *Choros Dionysiacos* &
κυκλικὸς *circulares* omnibus prætulērunt. Unde & *κύκλια μέλη* exponunt,
Dithyrambica & cantabantur à *κυκλίῳ* *Cyclico* quodam dicto. *Turneb.*
lib. 1. c. 4. advers. Cum *rhythmo de cantu* fuisse *Dithyrambos* perspicuum
etiam est ex *Arist. lib. de Poët. c. 1. διθυραμβοποιητικὴ* utitur *ῥοθμῶ καὶ μέλει, καὶ*
μέτρῳ *poëſis Dithyrambica* numero utitur concentu & metro. Huc
referas quæ de Phallophoris Mimis scripsit *Scaliger lib. 1. Poët. cap. 20.*
Phallophori ait, *Mimi* non erant personati, sed fuligine obliti & agni-
nis amicti pellibus, quæ *Pescia* dicta legimus in carmina Saliari. - Ibant
autem cum canistris & herbis, Serpillo, Acantho, Violis, Hedera, Co-
rollis, saltabantque in numerum: atque in honorem Bacchi, cujus
more victores hederâ coronabantur, quemadmodum Senus Delius
author est, ita concinebant:

Τοὶ Βάκχε πάνδε μῦσαν ἀγλαΐζομεν
Ἄπ' ἄν' ῥυθμὸν χέοντες αἰόλω μέλει.
Καὶ μὰν ἀπαρθένοτον. ἔπι ταῖς πάρεσσι

Κεχρημέθα κανώδεος ἡ. ἀλλ' ἀνήγαγον
κατάχορον τὸν ὕμνον.

Id est:

*Hac te splendida nos Musa Bacche honoramus
Vario simplices numeros fundentes carmine,
Intentatos sanè aliis. Non enim usitatos prius
Cantus afferimus, sed illibatum
Exordimur hymnum.*

Inde procurrentes obvium quemque subsannabant. Hoc enim differebant ab Ithyphallis, eundo enim canebant: Ithyphalli stantes pronuntiabant, ebriorum persona & coronati. Hoc enim ebriorum fuit. Manuum quoque tegumenta gerebant ex floribus confecta, & tunicas albo ad medium distinctas à cinctura, quam cogeat velum Tarentinum, ad talos demissas. Silentio per ostium ingressi ubi ad orchestrae medium evaserant, convertebant sese ad theatrum, ac dicebant:

Ἀνάγετε: Ὁ γυρωγίαν ποιεῖτε τῷ θεῷ: ἐθέλει γὰρ ὁ θεὸς ὁρθεὶς εἰς Φυρωμῶν
Νεῖ μέσον βαδίζειν. &c. *Abscedite de via: laxum Deo spatium praebe: Ere-
ctus Deus malleo ductus per medium Theatrum ambulare vult.*

Scaliger libr. 7. Poët. cap. 8. olim non solum ad *lyram carmina* accommodata fuisse notat, sed & ad *Barbiton*, & *Scindapsum*, & *Citharam*, & *Psalterium*, & *Fistulam*, & *Phorminga*, imò alsà voce, multa & maxima ex parte decantata.

CAPUT XV.

De Artis Citharadicæ studio & dignitate: De Peritis quibusdam Citharadis eorundemq. factis dictisq., & cum primis Stratonici salsis dicitur.

DRÆTERQUAM quod alibi, ubi de certaminibus quibusdam Musicis (cap. nim. 22. Prioris membri) egimus, honorum & præmiorum quorundam, Musicæ peritis exhibitorum, mentionem fecimus; quomodo NERONI Imperatori omnes victorum coronas ob præstantiam artis citharisticæ Græcia obtulerit: fuit enim Nero fidibus ad insaniam usque delectatus; & in theatris Musica decertavit, & nihil æquè doluit, quàm quum citharadum malum se increpitum sensit; ut annotant *Salmuth. in lib. 1. Panciroll. de reb. memor. & Franc. Patritius. lib. 2. de regno tit. 15.* Unde & Nummos Lyræ nota percussit, & statuas sibi citharædico habitu posuit. *Pier. lib. 47. Hieroglyph.* Quomodo item EUNOMIO citharædo Locris in Italia statua ob victoriam in certamine cum Aristone in Ludis Pythicis habito, posita sit, quo ipso ab artis præstantiam dignus iudicatus est, cujus memoria erecto monumento assequeretur perpetuitatem. De his inquam & similibus licet alibi pluribus dictum: Hoc tamen præterea loco de peritis quibusdam citharædis, deque artis citharisticæ studiosis & fautoribus pauca dicemus. De qua arte, in suo Cortegiano vel vita aulica, præclarè sentit *Castellianus*, illamque extollit tanquam rem nobili viro, Principeque dignam. Quod *Alexander ille Magnus* suo testatum fecit exemplo, qui puer adhuc citharam pulsare didicit, qui magistro jubente quandam chordam tangere modulis convenientem: *Et quid interest, inquit, etiamsi hanc pulsa vero?* Respondit ille: *Nihil interesse quàm ipse Rex, plurimum verò, qua futurus citharædus;* ut memoriæ tradidit *Ælianus lib. 3. de varia histor.*

Musicen namq; in suis Regibus Imperatoribusvè *Græci* valdè optarunt. Hinc *CIMON* in convivio *Themistocli* prælatus est, quòd jucundè ad lyram cecinisset. Et inter *Epaminunda* Thebani virtutes in primis laudant, quòd præclarè ad citharam cantabat, in quo præceptorem habuit.

habuit DIONSIUM citharadum; ut scripsit Franciscus Patrius lib. 2. de Regno lib. 15. Ubi vult Reges ac Principes à Musica non debere esse alienos, sed in pueritia, ut in ea erudiantur statuit, relaxandi animi gratia, quasi per ludum ac jocum, ut libentius alacriusq. ad alias graviores disciplinas redeant. Hinc Lyra & Cithara olim tantam meruit laudem, ut plerisque Poëtas non solum commendaverit, verum à suo etiam nomine inscripserit. Ab ea namque sunt Lyrici illi Poëta, quorum primum ALCÆUM Mitylenæum faciunt, qui aureo plectro piæ carminis suavitate ab Apolline donatus dicitur. Propterea Citharædi olim apud Principes viros & Heroes summo habebantur in honore.

Quemadmodum Homerus Odyss. θ. memorat. Alcinoium Regem Phæacum carum habuisse DEMODOCUM citharadum, eumque vocasse θεῖον ἀοιδὸν divinum cantorem his versibus:

— — Τῷ γὰρ ῥα θεὸς πέρι δάκην ἀοιδὴν
περὶ νῆν, ὅππῃ θυμὸς ἐποτρύνῃσιν αἰεῖδεν.

Huic quidem Deus excellenter dedit cantilenam

Ad oblectandum, quocumq. animus impulerit ipsam canere.

Eundemque Magnanimus ille Heros & πολυτρεπὲς Ulysses ex animo dilexisse fertur ἀχύνιδρός περ id est, mente tristitiæ quadam nube obductâ, addito, divino hoc & aureo Musicorum elogio:

πᾶσι γὰρ ἀνθρώποισιν ἴτηχθονίοισιν ἀοιδὸι
ἡμῆς ἐμμαροῖ εἰσι καὶ αἰδῶς, ἔνεκ ἄρα σφέας
οἶμας μῆς ἐδίδαξε. Φίλησε δὲ Φύλον ἀοιδῶν.

Id est:

Omnibus enim hominibus terrestribus cantores

Honore digni sunt & reverentia, eò quod ipsos

Cantus Musa docuit, amat autem genus cantorum.

Et Alexander Magnus ARISTONICO citharædo, statuam æream in Apollinis Pythii templo poni præcepit, cum cithara & lancea prætenta: non solum quò illi honorem haberet, verum etiam ut Musicam ornaret, tanquam fortitudinis incitatricem; ut auctor est Plutarch. orat. 2. de fort. Alex.

Sic HERMOGENES citharædus Julio Cæsari suavitate cantus admo-

dum placuit, & DIODORUS citharistes tempore *Vespasiani* magno fuit in honore, cujus arte Princeps delectatus, multis eî cumulatit donis.

Apud *Athen.* lib. 14. dipnosoph. AMOEBEUS citharædus (castissimus, qui uxorem nunquam attigit) vocatur ἀνὴρ τεχνίτης κατὰ νόμους τῆς μουσικῆς, *musicorum numerorum & modorum artifex insignis.* Quo loco convivas, sumptâ citharâ, sic cantu delinivisse scribitur, ut cuncti mirati fuerint, τὴν τε κιδάρασιν μετὰ τῆς τέχνης ἑχίστην ἔσσαν καὶ τῆς Φωνῆς τὴν ἐμμέλειαν, id est, *velocitatem ejus in cithara pulsanda, suavitatemq; vocis argutam & modulatam.*

Hunc scribit *Aristeus*, (lib. de citharædis Athenis habitantibus) apud theatrum habitasse, eumq; ubi cantaturus exisset, *Atticum talentum singulis diebus accepisse*, id est sexcentos coronatos.

Fuit & THEOPHILUS quidam citharædus, cujus hæc non illaudata de Musica vox: μέγας inquit, ἤσαν εἰς θεὸν καὶ βέβαια ἡ μουσικὴ ἀπασι τοῖς μαθηταῖς, &c. Hoc est: *Magnus thesaurus ac stabilis est musica edoctis ac institutis. Etenim mores illa format, iracundos & mente discordes lenit.*

EPICLES citharista magno fuit in pretio apud Athenienses: quæ *Themistocles* oravit, ut apud se artem exerceret. Volebat enim domum suâ à multis nobilibus adolescentibus frequētari, ut scribit *Plutarchus*.

TERPNUM citharædum *Nero* liberali sustentatione & stipendio aluit. *Plut.* *Tranquillus* scribit: statim ut imperium adeptus est *Nero*, Terpnum citharædum, vigentem tunc, præter alios accersit, diebusq; continuis post cœnam canenti in multâ noctem assidens paulatim & ipse meditari exercitariq; cœpit, nec eorum quicquam omittere, quæ generis ejus artifices, vel conservandæ vocis causa, vel augendæ factitent.

CONNUS, (alij Conus) *Metrobij* F. hac arte clarus fuit, quo præceptore usus est *Socrates*, & ob id ipsum Connū pueri, ὡς γερὸν διδάσκαλον, irridebant teste *Platone* in *Euthydemo* his verbis. *Unum verò hoc tantum vereor, ne his hospitibus dedecori sim, quemadmodum Conno Metrobij filio citharistæ, qui me etiam nunc fidibus docet. Pueri igitur συνοφειτῆται condiscipuli mei me quotidie rident & Connum ipsum γερὸν διδάσκαλον senum Magistrum nuncupant.*

JOPAS nomen Citharœdi apud Virgil. lib. I. Æneid.

—citharâ crinitus Iopas

Personat auratâ, docuit quæ maximus Atlas.

CRETEA quendam Lyricum idem lib. 9. memorat:

Et Clytium Æoliden & amicum Cretea Musis,

Cretea Musarum comitem, cui carmina semper

Et citharæ cordi, numerosq; intendere nervis.

JAPYS nomen auguris & Citharœdi apud eundem Poëta lib. 12.

Jamq; aderat Phœbo ante alios dilectus Japys

Iasides, acri quondam cui captus amore

Ipse suas artes, sua munera latus Apollo

Augurium citharæq; dabat, celeresq; sagittas.

Imperante Othone Sylvio, citharædus quidam Neronem Imperatorē se esse finxit, eoq; nomine maximos motus in Græcia atq; Asia movit. Ajebat enim, cum Neroni in facie & voce persimilis esset, quo tempore Romæ disseminatum fuit, Neronem sibi vim intulisse, alium pro eo fuisse mortuum: *ut scripsit Fulgofus lib. 9. c. 16.*

Celebrarunt verò olim maximè Citharam & Lyram, propterea quòd & plectro chordas pulsare, & simul viva voce accinere possent.

Quo nomine etiam ALCEBIADES citharædicæ artis Lyraeq; studium comprobavit, quia plectrum & lyra nihil de ingenuâ formâ diminueret, & unâ eo, qui eâ utitur, canente, sonum suum ederet.

Non parva itaq; fuit olim, ut dictum, citharisticæ artis peritorum laus, non parva æstimatio Lyricorum, quæ vox exinde appellationem duxit, quod metro Poëtico sonum quoq; harmonicum vocis vivæ, organivè musici cum primis lyrae adhibebant.

Pluribus igitur de peritis citharædis & Lyricis hoc loco agemus, sumpto quasi exordio ab ipso APOLLINE, quem in Deorum conviviis & in Musarum choro cithara vel lyra ludere, ejusdemq; sono accinere tradiderunt. Imo Ovidius scripsit Trojana mania fuisse extracta per sonum lyrae Apollinis in epist. Paridis. Ita enim canit:

Ilion aspicias, firmatâq; turribus ætis

Mænia Apollinea structa canore lyra.

Saxum etiam ostensum, *testatur Pausanias in Atticis*, super quod citharam deposuerit *Phæbus*, cum esset opus aggressurus: quod saxum, si lapide percuteretur, citharæ sonum emittere per aliquod tempus consuevisse dictum est. *Nat. lib. 4. cap. 10.* Alibi diximus illi ipsi *Apollini citharæ inventionem* tribui. Dictus enim est *Apollo*, cum boves *Admeti* custodiret, otij pertæsus *citharam* invenisse; ut ait *Pausanias* in *Eliacis*. *Ovid. 1. Metam.*

————— *Per me concordant carmina nervis.*

Quæ nimirum cithara septem chordis prius muniebatur. *Virgil. lib. 6. Æneid.*

*Nec non Trejcius longâ cum veste Sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum.*

Qui chordarum numerus *Planetarum numero* conveniebat. *Nat. lib. 4. cap. 8.* Hunc ipsum *Apollinem* memorant apud *Dionysium* in *Nyssa* civitate, tum ob inventam citharam & artem pulsandæ citharæ, magno in honore habitum. *Nat. lib. 6. cap. 16.*

In cujus honorem item *ludi* celebrabantur, vere ineunte, ab omnibus *Cycladum incolis* & ab alijs gentibus, & cantus ad citharam fuit institutus.

De quo *Apolline* illiusq; ad citharæ sonum cantu ex hymno *Apollinis* apud *Homerum* hæc legimus.

————— τῷ δὲ Φόβῳ γῆ;

Hujus autem cithara Aureo à plectro strepitum habet amabilem. Et in fine ferè.

*Dux autem erat illis Rex Iovis filius Apollo,
Citharam præ manibus habens, mira ratione
Cithara ludens Pulchrè ac sublimiter.*

Idem *Apollo* certis quibusdam *citharædicis nominis* à se inventis, multis *vitam produxisse* scribitur apud *Ludov. Vivem de Philos. laudibus*. *Horatius* quoque commendat *testudinem Apollinis* lib. 1. *Carm. Od. 32.* his versibus:

*O decus Phœbi, & dapibus supremi
Grata testudo Iovis, ô laborum
Dulce lenimen.*

Neq; hic sicco pede prætereamus, de quo & cap. II. diximus, quem idem *Horat.* lib. I. Carm. Od. io. vocat:

————— *curvâq; lyra parentem
Callidum.*

MERCURIUM, quem citharâ ludentem ita depingit *Homerus* in ipsius hymno his verbis:

————— *λαβὼν δ' ἐπ' ἀριστερᾷ χειρὸς, &c.
Capiens autem sinistra manu*

*Plectro tentabat cantum, hac autem à manu
Horrendè sonuit.*

Et paullò post:

————— *λύρη δ' ἔγετον κισσάρizων, &c.
lyra autem amabile ludens*

*Stabat utiq; confusus ad cœnam Majaæ filius
Phœbi Apollinis, celeriter autem acutè cithara pulsans
Canebat alternatim, amabilis autem illam sequebatur vox
Miscens immortalesq; Deos, & terram tenebrosam,
Ut à principio facti fuere, & ut sortitus est partem singulus
Mnemosynem quidem in primis dearum honorabat cantione
Matrem Musarum.*

Idem *Mercurius*, cum testudinem, *χέλυον*, invenisset, atq; consumptâ jam carne, sed superstitionibus nervis, & percussione digitorû sonum excitasset, ad exemplû illius *Lyrâ cõposuit*, ut scripsit *Pausanias* in Eliacis.

PHILAMMON (alij Philamon) Delphus, Apollinis filius arte citharœdica fuit nobilis (quod ex illo *Ovidij* lib. II. *Metam.* constat, ubi dicitur;

*Nascitur è Phœbo (namq; est enixa gemellos)
Carminè vocali clarus citharâq; Philammon,*

Latonæ, Dianæ & Apollinis ortum carminibus celebravit, ac primus chorus circa templum Delphicum instituit; ut annotat *Plut.* de Mus.

LINUS item Apollinis & Urania filius, lyricæ musæ fuit peritissimus, in qua magni nominis habuit *discipulos*, Orpheus, Thamiramus: inter quos & *Hercules*, à quo ipsum plectro occisum ferunt, cum fidibus canentem nimis acerbè corripuisset, ut scripsit *Ælianus* lib. 3. *Pausanias* verò in Bœoticis *Amphimari* Neptuni & Urania Musæ filium fuisse memorat, & ab *Apolline* de Musices gloria contendentem, occisum.

Quidam hunc *Linum* Apollinis & *Terpsichores* dicunt filium, qui ipse etiam primus *Lyricos* & *Doricos* modos concinuerit. *Lichanon* mediam citharæ chordam appellavit, à Musis inventam. *Intentionem* citharæ à patre *Apolline* accepit, quam ille observarat in arcu *Diana* sororis inteso. *Ejus mortem* non Græci tantum, sed & Barbari luxerunt.

Ægyptii enim ab illius nomine carmen *Lugubre Emanerum* dixerunt, quod Græci *Linum*, *Pamphus* Atheniensis Poëta *Oetolinum*, id est, *Flebilelinum* appellavit. Hinc lugubria carmina *άλινος* dici cœpère; ut in *Priori membro cap. 23.* dicimus. *LINI* discipulus fuit *THAMTRAS* Citharædus Tracius, inter cujus virtutes alias commemoratur, quod carmen ejus adeò sonorum atque concinnum fuerit, ut ab ipsis Musis compositum videretur. *Victus* autem à Musis, quas in certamen cantus provocaverat, oculis & scientia citharæ canendi privatus est, ut testatur *Hom. 2. Iliad.*

Αἰ δὲ χολωσάμενοι.

Irata Musa cæcum fecere, sed illum

Et cantum citharæq; viro rapuere superbo.

Cum verò *lyram* *insluvium* proximum abjecisset, effecit, ut is fluvius à jacienda *lyra* diceretur postea *Balyra*: ut scripsit *Nat. com. lib. 6. Mythol. cap. 14.*

AMPHIONEM quoq; Musicæ & citharædicæ artis peritiâ illustrem reddidit. Hic *Amphion* *Thebanus* *Jovis* & *Antiopæ* fuit filius, quem *Myron* *Byzantius* primum omnium *Mercurio aran* dedicasse, & iccirco *lyram* ab eodem accepisse. *Epimenides* *Corcyræus* *Amphionem*, scripsit, tractandis *lyræ* fidibus *Mercurio* usum fuisse magistro, ac adeò ad-

mirabilem fuisse illius cantum, ut *fera & saxa* illum sequerentur, non minus, quàm *Orpheum*. Antimenides tradidit à *Musis* *lyra* donatum lib. 1. hist. At *Dioscorides Sicyonius* ab *Apolline Amphioni* *lyram* fuisse datam memorat. Hunc *Heraclides* in *Musicorum* breviario principem *cithara & citharadica poëseos* architectum fuisse scripsit. Cui rei fidem faciunt, quæ *Sicyone* servantur acta; ex quibus sacerdotes *Argivas Poëtas & Musicos* nuncupant. *Plin lib. 7. c. 56.* *Amphionem Lydios* modulos & *citharam* invenisse tradit. *Lapides* movere *citharâ*, atq; ita *muros Thebanos* condidisse ferunt, *saxis* in structuram concurrentibus, numeris musicis lectis, ut scripsit *Horat.* in arte Poët.

*Dicitus est Amphion, Thebana conditor urbis,
Saxa movere sono testudinis, & prece blanda
Ducere, quo vellet.*

Verùm, ut *Solinus* autor est, *Thebas* condidit *Amphion*, non quòd *lyra saxa* duxerit (neq; enim par est id ita gestum videri;) sed quod *afatus suavitate* homines *rupium incolas* & incultus moribus *rudes ad obsequii civilis* pellexerit disciplinam.

Hanc autem nòminis celebritatem in *Musicis* consecutus est, quòd ob affinitatem cum *Tantalo* modos edoctus fuit à *Lydis*, primusq; *tres chordas* addidit *tetrachordo*, à superioribus *Musicis* invento; ut ait lib. de *Mus. Aristocles*. Unde apud *Thebas* *Bœorias* *septem portarum*, portam unam *Neitidem* dixerunt: quod in *cithara* *chordarum* unam, cui *Æete* nomen, *Amphion* ante hanc portam invenerit. Hæc ipsa civitas, quoniam *per cautum extructa*, non poterat nisi *per cantum* everti, diruta est ab *Alexandro M. Ismenia*, quodam *flexibiles numeros* cum *tibia* accinente, ut relatum fuit à *Calisthene Nat. lib. 8. c. 16.*

ORPHEUS, ex *Libethris Thraciæ* oriundus, *Apollinis & Calliopes* filius, cui ab *Apolline* *lyram* datam quidam asseruat, quam *novichordem* primus instituerit, cum *Mercurius septichordem* tantum habuisset: Ante *Trojana* vixit tempora per *XI. sæculis* (*γνεαὶς* intelligunt spatium 7. annorum) ipse vixit novem generationes usq; ad 63. annum, qui climactericus est. Ab eo *lyra* vocatur *Hæmonia, Threjicia, Orphea, Bistonina & Bistonis*. *Pythagoras* in *adytis Anactoron* *Ægypti* fertur *Orphei*

antiquam

antiquam *Septachordon* lyram invenisse, ejusque proportionem observasse, quam *Terpander* Lesbius in *Aegyptum* proficiscens ibi appenderat, apud Sacerdotes illos philosophatus. *Laërtius*. Hunc tantâ canendi peritia & citharâ ludendi excelluisse ferunt, ut ejus cantu delinitæ arbores suis se locis exeruerent, sensificatæ cautes choros agerent, fluvii fursum cohiberent, aves advolarent, ferae properarent, & exarmatæ feritatem ponerent. Quod ideò fictum; quoniam agrestes & beluino propè ritu degentes homines ad meliorem vitæ cultum redigisset. Unde *Horat.* in arte:

*Sylvestres homines sacer interpretisq; Deorum
Cadibus & fædo victu deterrui Orpheus:
Dictus ob hoc lenire Tygres, & abidosq; Leomes.*

Fingitur etiam hunc sumptâ citharâ ad *inferos* descendisse, & placatis severissimis mortuorum regibus, cantus citharæ dici suavitate non solum obtinuisse, ut ipse post visam *Euridicen* in lucem rediret, sed ipsam etiam *Euridicen* secum abduceret.

Cum *Minye* per loca Sirenium navigarent, *Ancæo* navem gubernante, se citharam summississe scribit *Orpheus* in Argonauticis, suoq; cantu *Sirenium* cantum retudisse: qui cum Deorum certamina caneret, minimè auditæ fuerunt Sirenium cantilenæ, ut est in his:

Ἐθάδ' ἐφείζονται λιγυρῆν ὄπτα γηρύσι κῆραι:
*Hic cantus dulci modulatur voce puella,
Atq; viros mulcent, ratibus qui marmora sulcant.
Ceperat hic cantus Minyas mulcere, nec ullus
Præteriturus erat Sirenium tristia fata.*

Sirenes postea desperatione captæ, mutæq; factæ in mare musica instrumenta abjecerunt, ut testatur idem Poëta his versibus:

δὴ τῆτε Φορμίζοντ' ὀπίσσω σκοπέλ' ἠΨόεντ' ὄ;
*Dum citharam pulsat scopulo sublimis in alto,
Sirenes trepidæ cantum tenuere sonorum:*

Altera deinde chelyn è manibus jacit, altera lotos.

Idem scribit *Apollon.* lib. 4. *Argon.* Extremo namq; aliàs in periculo positi *Minye* periissent, nisi mox *Thracius Orpheus*:

Βιστονίην ἐνὶ χερσὶν ἑαῖς Φόρμιυσα τανύοσας;
Bistoniam manibus citharam sumpsisset & aures
Sublimi cantu, cantu revocasset ab illo:
Virgineamq; chelys vocem superasset acuta.

Nat. com. lib. 7. c. 13.

MUSÆUS Orphei discipulus fuit Lini, aliis Orphei filius, post cuius mortem *lyram* obtinuisse dicitur: quam, quia eâ indignus esset, Jupiter *in cælum* transtulit, teste interprete *Arati*, quæ à singulis Musis, quarum laudes eximiè cecinerat, *novem* insignibus *stellis* insignita scribitur, apud eundem *Nat. com. lib. 7. c. 14.*

ARION Methymnæus Lesbius, Cyclei F. Lyricus & citharædus Olymp. 38. *Priandro* Corinthiorum Tyranno gratissimus, scripsit cantilenarum proœmia ad *duo* ferè versuum *millia*. Hic *eximius* omninò fuit *citharædus* Arion ac *Poëta nobilis Dithyrambicus*, nemini mortaliū secundus, eo tempore, in arte rectè pulsandæ citharæ, ac neque *Philoxeno* quidem *Citherio*, cuius nomen celeberrimum fuit ob hanc ipsam artem, ulla re inferior, quem *Cyclicos choros* primum omnium invenisse scripsit *Hellanicus in Cranaicis*, & *Dicaearchus*; atq; *Demarchus in lib. de Dionysiacis certaminibus*. Hic Arion omnibus mortalibus prior *Orthia carmina in Palladem* composuit & cantavit, quorū is erat rhythmus, ut eo hominum animi mirum in modum in bellum inflammarentur, quibus postea modulis usi sunt in castris *Methymnæi*. *Nat. lib. 4. cap. 5.*

Quidam eum chorum & *Tragicum* modum & *Dithyrambum* primum constituisse volunt & *Satyros* induxisse, qui per metra canerent.

Huic celeberrimo Citharædo erecta est *Statua*, cum Græco epigrammate, quod *volaterranus*. Latinum fecit hoc modo:

Cernis amatorem qui vexit Ariona Delphin

A Siculo subiens pondera grata mari. Volat.

De hoc etiam loquuntur *Ovid. lib. 2. Fastorum*: *Gellius lib. 16. c. 19.* & *Herodotus in Clio*. De tribus Citharædis omnium præstantissimis meminit *Pacificus* his verbis:

*Orpheus Eurydicen cithara revocavit ab orco,
 Eg, suis movit saxa nemusq, jugis.
 Pisce fuit pelagus per longum vectus Arion,
 Hac etiam Amphion mœnia struxit ope.*

TERPANDER Lesbius ex Hesiodi, alijs, Homeri nepotibus, primus *septichorden lyram* constituit, ex tetrachordo heptachordum. Huc quadrare videntur, quæ Marsilius Ficinus in Platonis Timæum cap. 29. commentatur. Coaptationes fidium dicuntur in musicis instrumentis, sive in *unico tetrachordo*, quale & invenit *Mercurius*, & *Orpheus* confirmavit, sive in *duobus tetrachordis* per chordas *septem* unâ conjunctis, qualia *Terpander* dicitur effecisse. Et cap. 31. In *Terpandri tetrachordo quarta chorda bis* pulsatur, ut quodammodo evadat *octochordum*. Quam quidem conjugationem propterea secutus est *Terpander*, quia multiplicatio vocum manifestè inter se discrepantium ad sonum usq; septimum augetur. *Octavus* enim jam similitudine quadam *redit ad primum*. Primum verò gravissimumque sonum *Hypaten* nominant. Sequentem *Parhypaten*: Tertium *Lichanon*: Quartum *Mesen*: Quintum *Paramesen*, aut *Triten*: Sextum *Paraneten*: Septimum verò *Neten*. *Hac Marsilius*.

Idem *Terpander* primus etiam *νόμος λεγόμενος* invenit: quamvis alij horum inventionem *Philammoni* tribuant. Invenit & *Cepionem νόμον*, *Bæotiam*, *Æolium*, *Trocheum*, *Oxyn* & *Terpandriον*, ut alibi à nobis dictum ex Scaligero. Ab eodem *Lesbij* & *Iones* à plerisq; *morbis* fuerunt liberati cantus dulcedine.

Floruit *Olymp. 35. antiquior Archilocho & Anacreonte*: ita ut primus omnium *Carnia* vicisse dicatur, quæ *Olymp. 27. Lacedæmone* instituta fuerunt. Modorum quoq; *Scoliorum*, *Terpander* idem fuit inventor, & *citharædicas leges* princeps omnium pervestigasse narratur. Ludis *Apollinaribus* sexies *victor* fuit. *Homeri* versus imitatus est, & in *cithara Orphei* modos.

Cum *Lacedæmoniorum* res seditionibus tumultuarentur, consultum oraculum jussit, ut *Lesbium cantorem* accerferent. Accersitus

itaq; *Terpander* (Antiffæus.) Is canendo illorum animos sic delin-
vit, ut seditionem omnem sedaret, redactis ad concordiam civibus.
Hinc *Lacedæmonijs Lesbijs cætoribus* primas in arte Musica partes tri-
buerunt, ut si quem alium canentem audissent, protinus dicerent, *μετὰ*
λέσσιον ᾠδὸν. Zenodotus.

Plutarchus, eum ab Ephoris *mutatum* asserit, ejusq; citharam af-
fixam, quo antiquam immutasset musicam, *unumq; nervum* superfluo
intendisset. Solos namque simpliciores modos probabant, ut alibi
pleniùs.

TIMOTHEUS Milesius, Therfandri aut Neomyfi F. Citharædus,
Euripidi coævus, sub Philippo Rege. Hic antiquam & durio rem
Musicam in mansuetiorem mollioremq; convertit.

Lynam, quæ septem tantum fides usque ad Terpandrum Antiffæum
habuerat, in plures chordas disiecit. *Decimam* quoque & *undecimam*
chordam addidit. Damnatus proinde è *Lacedæmonijs*, quòd septem
antiquæ citharæ chordis quatuor addidisset: & cithara ejus in *Sciade*
porticu suspensa est. Pausan. in Lacon. (supra cap. II.)

Cum *Alexandro* artem ostentare vellet, peritè adeò Orthium
Palladis carmen, seu *Phrygium* modulatus est, ut ardore cantus *ad arma*
statim Alexander profilierit: rursus eadem quasi receptui canente, de-
posuerit. Scripsit *nomos Citharædicos* multis versuum millibus.

Hic *Timotheus*, cum in arte musica omnium præstantissimus esset,
duplicem mercedem exigebat ab illis, quos ab alijs *magistris male institu-*
tos acciperet: quòd hi priùs dedocendi, quàm erudiendi erant, à ru-
dioribus verò & ignaris simplicem. *Alexand. ab Alex. lib. 2. genial.*
dier. cap. 25.

PHRYNIS (quidam habent Phyrnis) Citharædus Mitylenæus,
primus putatur apud *Athenienses* citharâ cecinisse & primas tulisse in
Panathenais callia prætorè, Aristoclidis discipulus, qui Aristoclidès ce-
lebris citharista & familia Terpandri floruit in Græcia bello Medico.
Phrynis antiquam etiam & masculam Musicam in *novam* traduxit. E-

merepes Ephorus Phrynidis Musici duas ex novem fidibus ascia abscidit, insufurrans, μή κακὸς γένηται τὴν μουσικὴν, Ne Musicam depraves.

CTESIPHON Atheniensis Lyricus Colabus. Colabi autem dicuntur à colabis citharæ claviculis, quibus chordæ intenduntur.

THALETAS Cretensis ante Homerum Lyricos versus scripsit tanta citharæ suavitate, ut morbos & pestilentias curaret.

OLYMBUS Mysius, Poëta melicus & elegiarum Marfyæ Satyræ discipulus, pulsandæ citharæ legem dedit, modosq; pulsandi reperit & docuit. Floruit ante bellum Trojanum, à quo & mons in Mysia nomen accepit. *Suidas.*

CHIRON præter rerum cœlestium herbarumq; cognitionem, mirificè fertur fuisse citharæ pulsandæ peritus: qua etiam ratione nonnullos morbos sedavit, ut ait *Staphylus lib. 3. rer. Therf.* Ab hoc Chirone Thessalo ipsius avo Achilles eruditus fuit, à quo præter alias artes citharam pulsandi artem edoctus est. *Nat. lib. 9. cap. 12.* valdè enim Achilles fortissimus Græcorum musicis cantibus oblectabatur; Sciebat enim, nihil esse utilius mortalium vitæ, quàm remedium habere ad abigendas ægrotudines mentis, medullarum & omnis latitiæ popularices. Ideoq; harmoniam lyricam edoceri voluit, qua emergentes animi curas discutere, & pristinæ serenitati restituere se sibi posset.

De Chirone & Achille, Horatius in Epodis:

Nobilis ut cecinit grandi centaurus alumno.

Huc facit & illud *Ovidij* 1. de arte amandi:

Philyrides puerum citharæ præfecit Achillem,

Atque animos molli contudit arte feros.

Qui toties socios, toties exterruit hostes,

Creditur annosum pertimuisse senem.

Achillem imitatus *Alexander Macedo* citharæ dedit operam, ut haberet, unde serias illas de Monarchia & principatu meditationes quandoq; reprimeret, aut exercitio majore fatigatum corpus sublevaret.

DORCEUS cantu citharæ apud Thraces, secundam post Orpheum meruit palmam. *Val. Flac. lib. 3. Argon.*

Menander Rhetor in Epidicticorum ratione, *Lesbios* & in primis *Mityleneos* citharœdica arte plurimum solitos gloriari, eâq; re sibi in primis placuisse, scribit *Cælius lib. 16. cap. 3.*

Ex *Athen. lib. 4.* accepimus, nullas gentes *Alexandrinis* magis Musices studiosas & peritas, præcipuè *ἑκείνων* in tractanda cithara, qua in re etiam *vilissimus quisq;* è nostris popularibus, & qui neq; literarum elementa quidem didicerit, usque adeò exercitatus est, ut celerimè deprehendat & reprehendat τὰ περὶ τῆς κέρσεως ἀμαρτήματα γυρόμενα, si quid peccatur in ea pulsanda. *Hyberni* Musices quoq; sunt peritissimi canunt enim tum voce tum fidibus eleganter, sed vehementi quodam impetu; sic ut admirabile sit in tanta vocis linguæq; atque digitorum velocitate, posse artis numeros servari: id quod illi ad unguem faciunt, ut refert *Balaus Cent. 13. Britan.*

Jam porro de STRATONICO Citharædo aliquid dicamus, de quem ejusdem in imperitos quosdam Citharædos salitis salibus. Hic Stratonicus Atheniensis primus videtur multas chordas in tenuem citharam detulisse, primusq; Harmoniarum discipulos habuit, formulasq; constituit. *Victis Sicyone*, qui adversus illum certaverant, in *Æsculapij delubro trophæum* erexit, in inscriptione hac additâ: ΣΤΡΑΤΟΝΙΚΟΣ δὲ τοῦ ναυαγῆος κέρσεως, *Stratonicus de iis, qui citharam malè pulsant.*

Zethum Citharisticam de Musica differentem, de arte illa loqui maximè dedecere inquit Stratonicus, nomen à Musis alienissimum sibi quia delegisset, quod *Zethum* se, non *Amphiona* voluisset appellari. *Amphion* enim Musices gloria fuit clarissimus. *Zethus* verò ejus frater, bellicosus quidem, sed Musicæ penitus rudis. *Athen. lib. 8.*

Cumq; doceret ille citharistas adolescentes duos in ludo, ubi erant *Musarum novem* imagines, cum *Apollinis* statua; quodam suscitante, quot haberet discipulos, cum *Dijs*, inquit, duodecim.

Jocus est in voce οὐν Ἰσοῖς: quâ, cùm præfationis loco, ad conciliandum vel exprimendum favorem divinum uti consueverint Græci, ipse ad numerum denotandum jocosè transtulit.

Athen. lib. 8. hæc quoque de Stratonico refert. Cantor malus excepit aliquando convivio Stratonicum, epularum magnifico apparatu & splendido: artemq; inter potandum ostentavit suam: Auscultans canentem Stratonicus, nec habens, cum quo colloqueretur, alterum, exhausto poculo, majus poposcit, cyathisq; multis acceptis, soli calices ostendit, ac statim potus obdormivit, Fortuna permittens omnia. Ad commestationem verò accedentibus quibusdam aliis casu, ut sit, familiaribus, confestim tecto jacuit Stratonicus ebrius. Illis autem excitantibus extemplo respondit: Hic insidiator ac execrandus cantor ad cœnam invitatum me occidit, ut ad præsepe bovem.

Casaub. verò lib. 8. cap. 9. *Stratonicum non auscultasse, sed occasionem potiùs quasi visse animum ab ejus cantu avocandi. Itaque cum omnibus silentibus, & ad cantorem diligenter attendentibus, haberet neminem, qui cum colloqueretur, appositum sibi poculum fregit: quasi eo pacto habiturus, qui secum sermones fereret, & colloqui vices exciperet. Et Stratonicus Citharædus imitatur Tragicos Poëtas, apud quos qui somnia videre, si neminem habent, cui suas calamitates narrent, soli illas recitant: quia ut verè ait sanctissimus Ναζιανζ, Φάγου αὐτὸν ἀλγέος ἐστὶ καὶ ἡγεῖ μὴ ἴδον ἐν ἰσοπέδῳ. Sic Stratonicus, qui neminem habebat, cui præbiberet, soli calicem ostendit propinanti similis.*

Cùm Ephesi ineptus citharædus discipulum quendam suum amicis ostentaret: Stratonicus casu interveniens dixit: ὅς αὐτὸς αὐτὸν ἰκιδᾷ, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι. *Qui non potest seipsum facere citharædum, alios facit. Vox κιδᾷ lasciviâ ingenii vel à Stratonico vel à Machone est ficta jocosè, vel ab antiquiore Poëta, pro cithara oblectare.*

Mirante quodam, quòd universam Græciam peragraret, nec in ulla maneret civitate, ὅρα τῶν μισθῶν ἐπιείληφέναι τὸ ἐπὶ τὰς ἑλληνὰς ἀπαντας, παρ' ὧν ὡραῖα τε καὶ μισθὸν ἀμυστίας, id est, dixit Stratonicus, à Musis se accepisse ad vectigal omnes Græcos: à quibus mercedem exigat ipsorum imperitia. Salsum & venustum dictum. Respicit Stratonicus ad magnorum Prin-

cipum antiquam consuetudinem: qui Satrapis & dynastis suis, aliisque, quibus cupiebant, certas vel provincias, vel urbes assignabant, unde vectigalia in usus suos exigent. Eò respiciens Stratonicus, homo Ὀφθαλμῶν, Musas quidem Monarchæ alicui assimilat, cui omnes mortales non ut subditi, verùm ut ἀμύνοι & indocti, tributum teneantur pendere. Ex omnibus porrò provinciis unam sibi concessam, Græcorum nempe, à quibus id tributum exigat. *Casaub. dicto loco.*

Corinthi, cum vetula quædam eum intentius aspiceret, caussam rogavit. Et illa demiror, inquit, matrem decem te mensibus gestasse: quem, per unum diem auditum, urbs nostra fastidire incipit.

Superbiente *Polyda*, quod Philotas, discipulus suus, Timotheum cantu superasset; Miror, inquit *Stratonicus*, si nescis Timotheum νόμας condere, Philotan verò ψηφισματα.

Nomos psephismate longè præstantior.

Et lepidè *Stratonicus* in Citharædum imperitum, (cui nomen erat CLEON, sed vulgò dicebatur Bos) jocatus est: olim, inquit, *asinus ad lyram* proverbio dicebatur; nunc verò Bos ad lyram. Cum *Bizantii* citharædus proæmium benè cecinisset, at in reliquis aberrasset, assurgens *Stratonicus* buccinam inflavit, pronuntiavitque: Quisquis Citharædum, qui proæmium secinit, invenerit, mille drachmas accipito.

Cumque vocatus fuisset aliquando ad audiendum Citharædū, postq; audisset Homericum illud dixit: τὸ μὲν τοῖ θεοὶ ἀλλοδοσαν, ἀλλοδᾶν ἐν ἄστρον. Illi concessit Deus hoc, at abnuit illud.

Malum esse Citharistam dedit, bene autem canere abnuit. *Athen. lib. 8.*

Simili modo *Diogenes* Citharædum quendam illudit, quem, quoties fidibus luderet, & ab auditoribus desereretur, obviam ita salutavit: Salve Galle. Quum ille offensus salutationis novitate diceret, Quid ita? Quoniam, inquit, cantu tuo excitas omnes. Salsissimè autem jocum captavit ex ambiguitate verbi ἀναγειν, quod Græcis est & dormientem è somno excitare, quod Galli gallinacei canentes facere solent: & qui sedentem excitat, ut surgens abeat; ut scriptū reliquit *Laërtius lib. 6. c. 2.*

Præter hos peritissimos Citharædos fuerunt & alii, qui nomen citharædorū meruerunt, *Echion* & *Glaphyrus* apud *Juvenalem Sat. 6.* ubi ait:

Accipit

*Accipit uxorem, de qua Citharædus Enchion,
Aut Glaphyrus fiat pater Ambrosiusq; Choraules.*

Hic Choraules proprium est nomen viri fistulicinis.

Hydimeles, nomen est etiã Citharædi apud juvenalem Saty. 6. Scribentẽ.

*Quotener Hydimeles operam dedit, hunc tenet hoc se
Solatus, gratoq; indulget basia pleetro.*

Anaxenori Citharædo M. Antonius tributa quatuor civitatum legenda concessit, propter ejus artis peritiam.

Aristonus Citharædus fuit, qui quum sexies Pythia vicisset, ut Lyfandri amicitiam demereretur, pollicitus est se servum ejus palàm proclamaturum, si denuo vinceret.

Hipparchion & *Ruffinus* præcipui fuerunt apud Græcos Citharædi, qui cum solennibus ludis inter se certaturi essent, contigit, ut theatrumultu & strepitu commotus & attonitus Hipparchion obticuerit. Unde natum proverbium, Mutus Hipparchion. De his qui repente silent, à quibus tamen grande aliquid expectatur.

Clinias philosophus fuit secta Pythagoreus, qui si quando ad iram concitaretur, motus animi sumpta protinus cithara levabat, quod & Achillem fecisse prædicant. *Nicostratus* & *Laodocus*, Citharædi fuerunt, qui cum in certamen venissent, Nicostratus, dixit, Laodocum esse in magna arte paruum, se verò in parua magnum. *Epicles* fuit citharista, magno quondam in pretio apud Athenienses, quẽ Themistocles oravit, ut apud se artem exerceret. Volebat n. domum suã multis frequentari.

Pylades fuit Citharædus, qui quosdam Timothei versus, audiente Philpemene, cantavit ad citharam. Quorum sequens citatur à Plutarcho, *Hoc duce libertas Græcas ornaverat urbes.*

Philomelus nomen est Citharædi apud Mart. lib. 3.

Plus habuit Didymus, plus Philomelus habet.

Fuit & *Tarpeius* Citharædus Vespasiani tempore Autor Tranq.

Carneus fuit citharistes, qui Terpandrum vicisse legitur:

Inter Imperatos verò Citharædos numerantur, *Moschus*, qui citra respirationem diu & in longum producebat vocem, neq; tamen fonabat aliquid, quod ad stomachum auditorum faceret. Hinc ada-

gium natum: *Moschus canens Bœoticum*: in multiloquos, & intemp-
tivos locutores. Bœoticum, genus erat cantionis. *Erasmus.*

Aspendius fuit citharistes, qui omnia sibi intus cecinisse dicitur.

Conna fuit citharædus seu lyrista, extremæ sortis, qui devorato
patrimonio factus est pauperrimus, & homo nihili. Hinc adagium
natum, *Connacalculus*: in hominem nullius momenti, cujusque opi-
nio nihili æstimatur.

Jalemus, Calliopes fuit filius, musicus quidem, sed infelix, & in
cantu multum frigidus. Hinc *Jalemi cantilenam*, pro despicibili &
abjecta posuerunt.

Verum hæc de Citharædis peritis & imperitis dixisse sufficiat.

CAPUT XVI.

De TUBA. *Ejusq; materia, figura, generibus, usu.*

E Tuba verba facturi præmittimus Varronis ety-
mon, qui eam à *tubo*, vel canali deducit, cujus similitu-
dinem referebat. Tubæ à Tubis inquit Varro, quod et-
iam nunc ita appellant tubicinæ sacrorum. Græcis di-
citur *σαλπιγξ* qua voce sonus velut quidam innuitur. Imò pro ipso tu-
bæ sono quandoque fumitur.

Tyrrhenorum quidam tradunt esse *inventum*. Hyginus fab. 274.
scribit. *Tyrrhenus* Herculis filius *tubam* invenit, qui *Concha* pertusa
buccinavit & pagum convocavit. Unde etiam *Tuba Tyrrhenum melos*
dicitur. Alii *Dircaum* Poëtam, alii *Maletum* faciunt inventorem. Con-
sule Muscam sacram de Tuba. Plin. lib. 6 cap. 56. *Diseo* Tyrrheno at-
tribuit. *Tuba*, (inquit *Stuckius* loco sæpius citato de sacris & sacrifi-
cis gentilium) erat instrumentum incurvum *ex are argentovæ*, cujus
sonitu non tantum *sacrificantes* excitabantur, sed *milites equiq;* ad præ-
lium inflammabantur, à *tubi*, hoc est, canalis concavitate nomen ha-
bens.

Tuba verò *ære directo* ducta est, canali ad exitum latiore. *Directo*, dico, qua voce eam discriminat Ovidius à cornibus.

Non tuba directè, non æris cornua flexi.

Et Juvenalis:

Cornicini, sive hic recto cantaverit ære.

Nescio, inquit, cornicinem hunc, an tubicinem fuisse dicam. *Ex ære* igitur fuit fabricata, & tali quidem figura. Julius Pollux lib. 4. c. 11. *Tuba materiam* dicit *æs & ferrum, lingulamq;* vocat *osseam*. Ex sacris accepimus etiam *ex argento* à Mose factas; de quibus *parte prima in Theoria organices, cap. 1.*

Propertius: *Et struxit querulas rauca per ossa tubas.*

In hoc versu mutarunt quidam *ossa* in *æra*. Lipsius verò lib. 4. de Militia Romana c. 10. retinet *ossa*, additq; posse laxè & *ποικιλῶς* per *tubam cornu* intelligi: vel potest quis dicere, *primas tubas* ab exemplo cornuum structas, potest deniq; simpliciter capi & asseri, in ipsa tuba *osseum* aliquid fuisse, quod insitum aut impactum ad sonorem.

Artemidorus lib. 1. c. 38. de ijs, qui in somnio *tubâ canere* visi, id tale somnium, inquit, *ægotantes tollit*, breviq; illos *vitam cum morte* commuturos portendit. *σύνκειται γδ ἡ σάλπιγξ ἐξ ὀστέων καὶ χαλκῶν*: composita est enim tuba ex *osse & ære*. Subtilis interpretatio inquit Lipsius. Mortem tuba præsignificat, quianam? quòd ex *ossibus* facta notat, in cineres & *ossa* te iturum.

Potuisset & alia addi ratio, quòd nimirum *funera* olim quædam elata *ad tubam*.

Idem Lipsius genera & *discrimina Tubarum* ex Eustathio in Iliad. 2. petita annotat, qui scribit, *Homerum* quidem cognitam habuisse Tubam, *nusquam* tamen *Heroibus* tribuisse, quia *nondum* tunc in usu *Grecorum*.

Facit autem *sex* ejus genera: *Primam* quam *Minerva* invenit, quæ etiam *Argivis* colitur hoc cognomento, *σάλπιγξ ἀθηναῖα*.

Alteram apud *Ægyptios*, quam *Osiris* repperit, quæ *Chnove* dicitur ipsis, utunturq; ad *sacrificia*. *Tertiam*, *Gallicam*, conflatilem, haud nimis magnam, quæ os habeat deformatū in bestias, & cœnalem ipsum.

plumbeum, in quem inspirant Tubicines: atque esse eam acuti soni. Vocatur autem ab ipsis Gallis *Carnyx*.

Quartam Paphlagonicam, cujus os effigie *bovis*, gravi mugitu sursum inflandam.

Quintam Medicam, è calamo tubum habentem gravi sono. *Sextam Tyrrhenicam*, cujus inventores *Tyrrheni*, quæ similis *tibiæ Phrygia*, habens orificiū scissum aut fractum: Ea est valdè acuta. *Hæc ille Scholiastes*. Et notabis, addit Lipsius, de *Tyrrhenica*, quam volunt esse hanc *nostram & Romanam*, atq; ab ijs tractam: Volunt Græci Latiniq; mutuo consensu. *Diodorus lib. 5. de Tyrrhenis; τὴν δὲ σὺλπιγγα λεγομένην*: Et tubam dictam invenerunt, utilissimam ad bella, quæ ab ijs *Tyrrhena* appellatur.

Athenæus cornua etiam adjungit *lib. 4. Dipnosoph.* *Tyrrhenorum inventum sunt cornua & tubæ.*

Addit & *Suidæ* locum de *Tyrrhena tuba*: *κώδων*, inquit, *καλεῖται τὸ πλεῖστὸ σὺλπιγγα*. &c. Hoc est: *Codon dicitur latior pars, os & orificiū tubæ.* *Sophocles in Ajace: Tanquam ærei Codonis è Tyrrhenia.* *Sunt enim multa genera tubarum, Ægyptiæ, Libycæ, Tyrrhenicæ.* *Primus porro Archondas (anno circiter octogesimo post Trojam captam) Heracclidis commilitans, adduxit in Græciam Tyrrhenicam tubam.* *Idè Sophocles dixit Tyrrhenicam.* *Totidem ista in Scholiaste Sophoclis: & observes, monet Lipsius, tempus signatum, quo ad Græcos deniq; hæc tuba.* *An ergò eadem Græcica cum Romanâ? Siquidem ab eadem uterque populus.* *Non vult Livius, qui de capta per insidias Tarento lib. 25. scribit:*

Terrorem (potius errorem) & tuba audita ex theatro faciebat. *Nam & Romana erat à proditoribus ad hoc ipsum preparata, & inscipienter à Graculo inflata, quis aut quibus signum daret, incertum faciebat.* *Et sanè grandiosem fortiorisq; soni Romanam fuisse, Fabius auctor est.*

De varijs tubarum generibus legimus apud Alex. lib. 4. genial. dier. cap. 2. *Varia tubarum inquit, traduntur genera.* *Nam præcentoria erant, & Vasca, quibus in sacris præcinebant, & puellatoria sono clariore,*

ac *Gingriæ* & *Milvina* quæ in acutos exeunt sonos, sicut à locis, *Lydia*, *Corinthia*, *Ægyptia*, sonis diversis & nominibus varijs.

Ufus tubarum varius. De *Tuba in sacris* loquitur *Festus*: *Armilus-trum*, festum quo res divinas *armati* faciebant, ac dum *sacrificabant*, *tubis* canebant. Ipse etiam *Varro*: *Tubilustrum* appellatum, quod eo die sacrorum *Tubæ* lustrantur.

Suidas scribit: *σαλπυξ*;

Tuba, sacrum hoc instrumentum. Sacerdotes namque utebantur tuba. Unde qui in sacris tuba canit *ἱεροσαλπυκτής* *sacro tubicen* dicitur. *Artemidorus* item, *σαλπίζειν δοκεῖν σαλπυγῆ τῆ ἱερά*; *Videri* sacrâ tubâ canere, servos & omnes, qui in ministerio aliquo liberat & absolvit, *Proprium enim liberorum hoc instrumentum.* *Discis* hinc & vile nihil in hac re fuisse. Ut in *Dione* lib. 57. *Nerbanus* *Consul* tubâ canere solitus, & in ea re multus, prodigium tamen fecit, quod ipsis *Kalendis* anni cecinit, quasi *belli signum* dedisset. Præterea *Romæ* olim *mortui* ad tubam efferebantur; sed *mortuos* intellige *nobiliores*: neque enim vulgò ea utebantur, sed in *funeribus* dubio procul *Indictivis*: scilicet ad populum *classico* convocandum. Quare *Propertius* *amoliens* illam *poimpam* canit:

Nec mihi tunc fulcro lectus sternatur eburno

Nec tuba sit fati vana querela mei.

Quod ipsum in *militibus* decorè servatum, ut ij *sepelirentur* ad *bellicum* hoc instrumentum. *Tertullianus* de corona militis: *Et mortuus tuba* inquietabitur *æneatoris*. Quod exemplum hodie *Romani* servant, & cum aliquis decedit, *tubicines* cantant, & amici convocantur, testandi gratiæ, eum neq; ferro perijisse, *Lipsius* de *milit. Rom. l. 4. Dial. 10.* ita etiam habes *usum funeralem*. *Cape & militarem.*

Militaris autem *Tubæ* has facit cantus *Julius Pollux*. *Primò* est *incitatoria* vox *ἑξορμητικὸν Φώνημα*. Unde dixerunt, tubæ signum dare. *Pracones* etiam tuba utebantur. *Hesychio* *Præco* etiam dicitur *σὺννοσαλπυξ*, quod illius *tubæ* sonus *silentium* indicet. *Secundò* erat *ὑποκαλευστικὸν τὸ κατὰ τῆς μάχης συμβολὴν*,

Adhortatoria ad pugnae conflictum, absque dubio cum *classicum* caneretur, cui Suetonius solam Tubam destinat in Jul. cap. 32. Raptâ ab uno tuba, ingenti spiritu *classicum* exorsus est. Et in his talibus, inquit Lipsius, non est aliud, quam τὸ πολεμικόν, sive τὸ ὠδυσθητικόν σημαίνει bellicum & incitatorium canere, certis videlicet modis. Quod in pugna quidem legitima fiebat etiam tubis: *Fab. lib. 2. cap. 18.* Quid aliud in nostris *legionibus* cornua & tubæ faciunt? quorum concentus quantum est vehementior, tantum Romana in bellis gloria ceteris præstat. *Tertio ἀνακλητικόν, Receptus signum*, quod est pugna revocat, diciturque receptui canere. *Quarto ἀναπαυσήριον, sedatoria* castra metantium acclamatio.

Universi autem qui canebant, appellabantur *Æneatores*, quia organa erant ex ære. Æneator dicitur & σάλπηγκτης. In Ammiano: *Æneatorum* occentu, signo dato progrediendi ad pugnam.

Dion lib. 47. Deinde Tubicen unus utrinque insonuit, & mox alij pariter responderunt. Priores quidem ij, qui rotundi quodam loco constituti, tubis certum aliquod modulabantur; quo ut consisterent, & prælio se pararent milites admonebantur: tunc deinde omnes reliqui, qui animos irasque militum acuebant & ad pugnam excitabant. Hic vides *triplicem tubæ sonum*, ut observat Lipsius. *Primus* est unius & singularis tubicinis; qui *primopili* fortasse, haud longè ab Imperatore, ejusque nutu incinuit: *Secundus* aliquot aliorum, qui in loco quodam *orbiculato* & fortassis editiore stabant, ad signa & aquilas: *Tertius*, omnium *aliorum per cohortes*, turmas, qui pariter jam *classicum* canebant. Nam duo *priores* soni non nisi *expediendo* militi, paulatimque ejus animi & iræ motæ. Facit enim profectò hoc sonus, & magnam vim habet ad spiritus & sanguinem evocandum. Ideo placent hic quoque *Romani*, qui non in *Equitibus* solum Tubas, ut nos, sed & *peditibus* habebant.

Tubæ autem illius *primæ* exemplum fortasse in *Apulejo* de Mundo, in quo multi mores reconditi, paucis verbis advelati: *Cum tuba*

bellicum concinis, milites clangore incensi, alius accingitur gladio, alius clypeum capit, alius equum frenis temporat. Est enim ad huc non verum classicum, sed præparatorium illud ad pugnam. Tangitur & totus iste mos ab *Hirrio*, bello Africano: Cùm, inquit, Cæsar deliberaret etiam de pugná; subito dextro cornu tubicina injussu Cæsarís canere cœpit. Ecce in cornibus etiam tubicines, & omninò sparsi per manipulos: sed ii signum à Primopili Tubicine aut Imperatoris, expectare debebant tum succinere. Legimus & in Græcorum militia: Centuriam *quamq̄ habere supernumerarios aut extraordinarios quinque; unum signiferum, Uragum, Tubicinem, ministrum, Praconem.*

Dio Cassius in pugna Pompeii nocturnâ cum Mithridate: *περὶ τῶν μὲν*, ait: *Primum* tubicines omnes *ex composito simul* bellicum *cecinerunt.* Quemadmodum & *Tuba ad vigilias* fuit adhibita, Josephus scribit 2. hist. τὸς Φυλακὰς; *Vigilias & excitationes Tubæ præsignificant.* Quo referri posse videtur, quod apud Sophoclem in Lemniis, ἀσπιδπιγυλτὸ ὤρα dicitur *media nox*, eò quod *vespere tantum & mane tuba* canere solerent, ut scribit *Hesychius.* Idem testatur *Polybius* de Scipionis stratagemate, quo castra Syphacis incendit: *Ἰστὶ γὰρ ἐθὺς ῥωμαίοις;* *Est enim Mos Romanis, sub tempus cœnæ buccinatores & tubicines omnes canere ad Prætoris tabernaculum ut tunc vigiliæ nocturnæ constituerentur.* Alibi (nim. in Priori Membro c. 12.) plura annotavimus de usu tubarum in bello.

Est & quidam *usus tubæ πομπικὸς* in *Pompis* & solennitatibus; quemadmodum apud Romanos olim etiam *triumphanti*, qui laureatus curru vehebatur, tubis accinebatur: apud *Livium lib. 6. dec. 3.*

Addere & hoc lubet, quod *pace inter Alexandrum III. & Fridericum Barbarossam* venetorum operâ compositâ, inter insignia, quibus instructa erat Veneti ducis majestas, *Tuba argentea* adhibebatur, quod non minimum est tubæ dignitatis argumentum. Vide *Egnatium lib. 2. c. 1. Exemplorum.*

Postremo attexamus quoq; de quibusdam *Tubicinibus* historiam. *Dircaus* Poëta & *Tubicen primus* tubæ *modulos* dedisse memoratur.

Polydorus eum vocat *Tyrtaum* lib. 1. cap. 16. Cum *Lacedæmonii* (autore *Iustino* lib. 3.) bellum adversus *Messenios* gererent, diuque extraherent dubium Martis eventum, *responsum acceperunt ab Apolline, si vellent vincere, Atheniense duce uterentur.*

A quibus rogati Athenienses, contumeliæ causa ipsis *Dircaum*, quendam claudum, luscum, omniq̄e ex parte corporis deformem dederunt. Usi sunt hujus auxilio *Lacedæmonii*, quibus ille cantum monstravit *tubarum*, quarum in audito territi sono *Messenii fugam* fecerunt, adeptique sunt victoriam *Lacones*.

Homerus de *Stentore* tubicine in bello *Trojano* scribit, ei que ferream tribuit vocem, adeò ut quinquaginta alios voce sua vincere potuerit. Unde & vox *Stentoris* proverbio locum dedit.

Misenum *Æoliden*, Virg. ait, fuisse tubicinem *Hectoris*; mortuo verò *Hectore* adhæsisse *Ænea* comitem, & tandem à *Tritone* Deo submersum, quod ad certamen tubæ Deos marinos irritasset:

Quo non præstantior alter,

Ære ciere viros, Martemq̄, accendere cantu.

Nota hic breviter usum tubarum *agonisticum*, in quo, ut & in pompico, excelluisse scribitur *Aglais* *Megaclei* filia, quæ Tuba satis validè utebatur; ut notat *Pollux* li. 4. c. 11. Hujus *Aglaidis* mulieris, tuba canere doctæ, meminit etiam *Ælianus*, his verbis, καὶ γυνὴ δὲ ἐσάλπισεν Ἀγλαΐς ἡ μεγακλέης ἐν τῇ πρώτῃ ἀχθείσῃ μεγάλῃ πομπῇ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸ πομπικόν. *Casaub.* lib. 10. cap. 3. *Hermon* erat comœdiæ actor, inquit *Pollux*, qui cum post multos sortem agendi accepisset, à theatro aberat, vocis experimentum sumens: cumque omnes, qui ante hunc erant, defecissent, *Hermonem* præco revocavit, hic verò non obœdiens, multâ (multa) scilicet hac percussus, ut *certatores tuba revocarentur*, autor fuit, & hoc in singula transferre stadia *Tubicinem*, quinquaginta cum ipsa tuba stadia transeuntem, quemadmodum & *Hermolocrum* de *Philopatre* duabus cecinisse tubis, *Isæus* tradit. Cæterum *Megarensi* *Herodoro* tubam inflanti, difficile erat appropinquare *πληθώραρον διαμάχῃ* πνεύματ. ob vocis horrendæ stuporem. De hoc legimus apud *Athen.* lib. 10. *Demetri* *Argos* obsidente, cum ad trahendam *helepolin* machinam bellicam,

robur

robur militibus deesset, per *Herodorum duabus* simul *tubis* canentem, rediisse illis virtutem & præcordia, qui tanto milites animi robore replevit, impetu fori & cursu ad machinam hanc ferrentur. *Pollux lib. 4. cap. 11. Et tantum de Tubis.*

Tubicines.

Misenum Æolidem Virgilius ait fuisse tubicinem Hectoris: mortuo demum Hectore, adhiæsisse Æneæ comitem, & tandem a Tritone Deo submersum, quòd ad certamen tubæ Deos marinos irritaret. Verba Virgilii sunt hæc:

*Atque illi Misenum in littore sicco
Ut venere, vident indigna morte peremptum,
Misenum Æolidem, quo non præstantior alter
Ære ciere viros, Martemq; accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, &c.*

Triton fertur esse Deus & tubicen marinus. *Ovid. lib. 2. Metam.*

Caruleos habet unda Deos Tritona canorum.

Stentor fuit tubicen in bello Trojano, cui *Homerus* ferream & invictam tribuit vocem. *Juvenal. Saty. 13.*

Tumifer exclamas, ut Stentora vincere possis.

Homerus apud *Erasmum*:

*Stentoris in specie validi, cui ferrea vox, qui
Quinquaginta alios æquas clamore sonos.*

Olympius Phrygius tubicen fuit ætate *Midæ* regis.

Aglais *Megaclis* filia tubicinio vitam fovit.

Agyrtes nomen est tubicinis apud *Statium* in *Achil. lib. 4. scribentem*:

*Tecum lituo bonus adsit Agyrtes,
Occultansq; tubam tacitos apporet in usus.*

CAPUT XVII.

De Lituò, Cornibus & Buccina.

*L*itui etymon Festus dicit esse, quod *litis* sit testis. *Lipsius* lib. 4. de milit. Rom. c. 10. dictum putat à similitudine Auguralis *litui*, vel baculi. quì in extremo incurvus. Contra *Cicero* lib. 1. de divinat. scribit. Quid, ait, *Lituus* ille vester (quod clarissimum est in signe auguratus) unde vobis est traditus? Namque *eo Romulus* regiones direxit, cum urbem condidit. Qui quidem *Lituus* ab ejus *litui*, quo canitur, similitudine nomen habet. Estque *lituus* autore Festo, *buccinae* genus, incurvum, gracilem edens sonum, quo in bello utebantur.

Aduncà illa, vel incurvâ figura à tuba distinguitur. *Seneca* in *Oedipo*:

Sonuit reflexo classicum cornu
Lituusque adunco stridulos cantus
Elisit ære.

Et *Lucanus* lib. 1. apertè se jungit à tuba.

_____ *Stridor lituum clangorq̃ tubarum.*
Acutum lituus dat sonum, ut Ennius prodit, *Inde loci lituus sonitus*
effudit acutos: & Statius lib. 6.

Et lituis aures circumpulsantur acutis.
Stridulum Seneca, in versibus datis & alibi idem:

Jam tacet murmur grave classicorum
Jam silet Stridor Litui strepentis.

Equibus colligitur, grandem & patulum canalem non fuisse. Nec malè fortasse *Charisius* lib. 1. *Liticen* à *Lituo*, quod est tuba genus minoris.

Fuit igitur *medium* aliquid inter tubam & cornu, non rectum prorsus, ut illa, nec totum incurvum, ut istud. Quin tamen confundant interim scriptores, non est dubium; ut *Immianus*, vocum *lituorumq̃* intonante fragore cohorrui, de classico ipso loquitur.

Scholias tes Horatij *Lituam* dicit *equitum* fuisse, ut *peditum Tubam*.
Clasico namq; etiam additur, ut lib. i. Carm. Od. i.

*Multos castra juvant, & lituo tubæ
 Permissus sonitus.*

Et lib. 2. Od. i.

*Jam nunc minari murmure cornuum,
 Perstringis aures: jam litui strepunt.*

De *Cornibus* hæc scribit Lipsius dicto loco: Varro de ijs: *Cornua* quod ea quæ nunc sunt ex ære, tunc fiebant ex *bubulo cornu*.

Nihil verius & prima origo à *bouum* cornibus, & *pastorum* instituto. Nam illi sic calabant pecus, aut boves. *Propertius*.

*Nunc intra muros pastoris buccina lenti
 Cantat.*

Columella lib. 4. Ad sonum buccinæ *pecus* repetere septa consuescat. Et in *Dionysio* sunt *ἄεργα βόεια cornua bubula*, de convocando populo ad Buccinam, ut & apud *Lucill.* lib. 7. legitur, *Rauco conventionem sonitu & curvis cogant cornibus*. Quidam dicunt, *Cornu* est *genus tubæ obtortæ*, à quo *cornicines dicti* sunt.

Ergò olim nihil discriminis fuit inter Buccinam & Cornu: postea verò factum *discrimen*, & cornua ista ex ære facta grandiora & magis reflexa. In lapidibus & monumentis apparent figuræ. *Distinguit & Vegetius* apertè, *Tubicines*, *Cornicines*, *Buccinatores*, qui vel tuba, vel ære recurvo, vel buccina committere solent.

Artemidorus de cornibus: *σπογγύλη δὲ σάλπιγγι σαλπίζειν, ποσειδὸν; Inflexâ tubâ*, id est, recurvo ære, *canere malum: non enim sacrum hoc organum, sed bellicum*. *Confundere* etiam postea *Vegetius* videtur: *Buccina*, inquit, *quæ in semet areo circulo reflectitur*. *Idem* lib. 3. cap. 5. *Cornu* etiam facit, quod ex *uris* agrestibus argento nexum, temperato arte spiritu auditur. *Inconstans* est, & ante ex ære recurvo id conflavit.

Verior tamen sententia Buccinam à cornu sejunctam fuisse & alijs, quod etiam *Vigilia* ostendunt. *Nemo* illic cornu, aut tubam sonuisse dixerit, sed Buccinam signanter pleriq; omnes, ut postea dicemus.

Fuit autem *cornu bovillum*: unde nec malè à bove derives, ut instrumentum, quod *bubus* canit, aut quod *boves* canit & vocat.

Varro 2. de re Rust. Primò cum incluserunt, cum buccinatum est, aperiant, ut exire possint. - Varro tamen Buccinatorem à vocis similitudine & cantu dictam mavult, quia *Bou Bou* canit. Quod *Isidorus* ineptè flexit, & *buccinam* à voce, quasi *Vocinam* deducit, quod pagani eà vocabantur. Fortasse etiam à Græco *βουάων*.

Habuit igitur Buccina similitudinem cornu eàq; retenta & sono, ex ære facta fuit.

Buccinæ illius *figura* apud *Ovidium*:

_____ *cava buccina sumitur illis*
Tortilis in latum, qua turbine crescit ab imo.
Buccina, qua medio concepit ubi aëra ponto,
Litora vocereplet sub utroq; jacentia Phæbo.

Concham enim illam curiosè contemplantibus, figurà apparet turbinatiore.

Hieron. ad *Darium* *Bucca* vocatur *tuba* apud *Hebræos*, deinde per diminutionem *buccina* dicitur. Secundùm aliquos *pastoralis* & cornu recurvo efficitur. *Columell.* lib. 7. Ad quem saturæ pabulo libenter recurrunt, cum *pastorali* signo, quasi receptui canitur. Nam id quoque semper *crepusculo* fieri debet, ut ad sonum buccinæ, pecus si quod in sylvis substitit, septa repetere consuescat.

Apud *Varronem* videtur esse instrumentum, quod inflari possit, cum inquit: *Orpheus* vocari, qui cum eò venisset, stola & cithara cantare esset iussus, buccinam inflavit. *Tubam* & *buccinam* diversa esse ostendit *Apul.* 3. *Florid.* cum ait (*Siquidem* vox hominis & *tuba* rudiore *torvior*, & *lyra* concentu *variator*, & *tibiæ* *quæstu* *delectabilior*, & *fistula* *susurro* *jucundior*, & *buccina* *significatu* *longinquior*. *Salmuth* in *Panciroll.* lib. 1. de rebus memorab. tit. de moribus. *Exercitus*, tradit, *Inter classica* instrumenta *musica* *Buccinam* tenuisse primas; quippe quæ in se-

metipsam æneo circulo reflexa, ornamentum erat totius legionis ingressu conflictus & ejus reditu: ut ait *Vegetius*.

Præcipuum fuisse *Buccina usum* ad *vigilias* supra attigimus, cujus rei testis est *Polyb.* ὁ ὅς πάντης τὰ ξίμαρχοὺς τὴν ὀπιμέλειαν ποιεῖται τὰ κατὰ Φυλακὴν ἑκκαταῶν. *Ejus centurio curam habet ad quamque vigiliam buccina signum dandi.* *Lipsius* lib. V. de milit. Rom. Dial. IX.

Livius lib. 7. Ubi *secunda vigilia* buccinâ signum datum esset. Idem lib. 26. Ut ad *tertiam buccinam* præstò essent.

Propertius lib. 4.

Et jam quarta canit venturam buccina lucem.

Silius lib. 7. — *mediam somni cum buccina lucem,*

Divideret, jamq; excubias sortitus iniquas

Tertius ab ruptâ vigil iret ad armâ quiete.

Ubi attende, inquit *Lipsius*, item de sorte ad *vigilias*, & *mediam* noctem, id est *tertiam iniquissimam* habitam, quia turbaret totam quietem. Nam reliquis bonam partem primæ, aut sequentis noctis licebat dormire.

De *Buccina* item *Frontinus* lib. I. cap. 5.

Sulla bello sociali nocte profectus, relicto *buccinatore*, qui *vigilias* ad fidem remanentium divideret, & *quartâ vigiliâ* commissâ eum sequeretur, incolumes suos perduxit. Idem astus in *Cæsare*, quem *Varus* instituit contra *Curionem*, *Buccinatore* in castris & paucis ad speciem tabernaculi relictis, de *tertia vigilia* exercitum silentio in oppidum reduxit.

Ad hunc morem *Cic.* respexit orat. pro *Mur.* *Te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat.*

Vegetius: A tubicine, inquit, omnes *vigilie* committuntur, & finitis horis à *Cornicine* revocantur. Itaq; *tubam* adhibet ad *initia*; *cornu*, sive *buccinam* ad *finem*. *Silius* lib. 15. in ea re *Buccinam* nominat:

———— *bis clarum buccina signum,*

Præterea gemino prodibat junctâ magistro

Castra regi.

Ut fortasse ad vigilias ipsas hæc sint referenda: & in *unis castris Buccinam unam* sonuisse: nisi cum *duo Prætoria & duo duces*.

In *Tacito* autem lib. 15. *Annal.* quod legitur, inter solennes militiæ ritus numerandum: *Initia vigiliarum* per centurionem denunciari, *convivium* buccina dimitti. Hic mos & sensus. Ante cœnam classicum cecinisse: eo signo, *Prætorem* aliosq; cœnasse: tum *centurionem* nunciassse *Vigilias* incipere: & mox ad primam Buccinam convivium dimissum: ut quisq; scilicet ad se iret, nec ultrà discursu ullo castra inquietarentur.

Poëtæ *buccinatorem Neptuni* fingunt *Tritona*, buccina à se inventa canentem, & immani tubæ clangore aquas increpantem.

Hinc *Virg.* in *Ætna* :

*Nam veluti resonante diu Tritono canoro
Pellit opes collectus aqua, victusq; movetur
Spiritus, ut longas emugit buccina voces.*

Quod & *Ovidius* imitatus ita exprimit :

*Cœruleum Tritona vocat, conchaq; sonanti
Inspirare jubet, fluctusq; & flumina signo
Jam revocare dato.*

Tiberio Principi nunciavit *Olysiponensium* Legatio, visum auditumq; in quodam specu *concha* canentem *Tritonem*, qua nascitur forma, cujus *Erons* hominem præfert, in *pristin* desinit *alvus*.

Romani, (ut scribit *Pierius* lib. 47. *Hieroglyph.* de Tuba) ut *Saturnia* *edis* fastigio *Tritonas* tubicines imponebant, *caudis abditis & absconditis*; id scilicet eo hieroglyphico significantes, quod *historia gestarum* rerum ab *Saturni* commemoratione ad nostram usq; atatem in obliteranda celebritate, *nota, clara & quasi vocalis* esset: quæ verò *ante Saturnum* gesta fuerint, *obscura & incognita* in tenebris delitescere.

Idem scribere videtur *Nat. Com.* lib. 8. *Mythol.* cap. 3. his verbis. Apud Romanos super templo *Saturni Triton* quidam eximie magnitudinis fuit collocatus, qui *buccinam inflabat*, quoties oriebatur ventus, *caudamq;* intra terram occultabat. Per illum significare tradiderunt

nonnulli res *gestas ante Saturnium* silentio fuisse involutas: at *post imperium Saturni* clarissima historiographorum voce fuisse celebratas. *Natalis verò ita in egypto* $\Phi\iota\upsilon\omega\varsigma$ exponit; *oculi atam* scilicet *veram religionem* ante Christum fuisse: ac post Christi adventum *clarissimo sanctorum Apostolorum praconio omnibus gentibus, veram, sanctam & saluberrimam doctrinam omnibus celebratum* iri, *Christo altissimo Dei Filio* credentibus. Nam al' oquin insulsum esse videbatur, ut sapientes antiqui caudatos etiam Deos habuerint.

CAPUT XIIX.

De Instrumentis, tinnitu quodam obstrepentibus; ut Sistro, Crembalo, Cymbalo, Tintinnabulo, &c.

S*Istrum*, (Græcis eodem nomine $\sigma\epsilon\iota\sigma\pi\omicron\nu$ ἀπὸ τῶ $\sigma\epsilon\iota\sigma\tau\omicron\nu$, quod est *concutere*, *agitare*) dictum fuit instrumentum quoddam Musicum argutum & sonorum dum percuteretur.

Erat autem hoc organum *Ægyptiis* peculiare è metallo arguto, ab agitatione nomen habens. Nam *agitatum & concussum* tinnitus argutos edebat, quo nomine *sonabile sistrum* à Poëtis dicitur. *Martialis* dixit garrula sistrā:

Si quis plorator collo tibi vernula pendet,

Hæc quætiat tenerâ garrula sistrâ manu.

Poëta Sulmonensis lib. i. de Ponto Eleg. i. *tinnula sistrâ* appellat à sono, quem *agitata* reddunt.

Hujus *species ovalis* erat & manubriata in ora, undique *tintinnabula* habens, ut *agitatum tinnitum* redderet maximum, & quæ *pulsarentur*; ut describit *Adrianus Turnebus* lib. 26. Advers. c. 33.

Et rectè dixit *agitatum*, quoniam *non spiritu, sed motu* concussum æneum illud crepitaculum, sive *sistrum*, personabat; ut scribit *Alex.* ab *Alex lib. 7. gen. dier. c. 8.*

Non solum *ex are*, sed etiam *auro & argento* confici solita innuit Apuleius his verbis: *Æreis & aureis & argenteis sistris argutum tinnitum constrepentes.*

Ægyptii Sistris usi in *sacris Isidis*; unde *Tibullus* lib.1. Eleg. 3.

*Quid tua nunc Isis tibi, Delia? quid mihi profunt
Illa tuâ toties ara repulsa manu?*

Ubi tamen mihi, non tibi, ex veteri scriptura legendum monet Scaliger. Nam liquet, *Deliam* *Tibulli* amicam in casto *Isidis* fuisse; de quo apud *Propert.* lib.2. Eleg.

Hinc *Isiacos Sacerdotes* *Martialis* vocat *turbam sistratam*, à gestamine sistrorum lib.12.

Linigeri fugiunt calvi, sistratâq; turba.

Hoc idem instrumentum iisdem *Ægyptiis* *tuba vicem* exhibebat, unde *Virg.*

————— *patrio vocat agmina sistro.*

Dicebatur & *κρόταλον*, *crepitaculum*, instrumentum, quod manu pulsatum crepitabat, quemadmodum & *κρέβαλον*, *crembalum*, crepitaculi genus erat, quod digitis agitato edit strepitum. Hæc & ejus generis alia organa *Musica Athen.* lib.14. *ψόφον μόνον ὡδυσσεύσασιν*, crepitu solum obstrepentia: de quibus *Dicaearchus* in lib. de *Græciæ* ritibus ait, *propularia*, supra quam credat aliquis, instrumenta fuisse, (*altationibus & cantilenis sœminarum* accommodata, quibus percussis digitis suavis ederetur strepitus, eaque significari in cantico *Dianæ*, canebat alius habens in manibus *crembala aenea, deaurata.* *Hermippus* in *divis* dixit *κρέβαλιζεν*, *crembala pulsare.*

Didymus scribit, quosdam solitos, *lyra vice, conchis & testis composis*, numerosum sonum *saltantibus* excitare, (ut testatur & in *Ranis Aristoph.*) *Nos*tratis ex testis, vel ossibus, inter digitos insertis; vel ex pusillis tintinnabulis alligatis; *Hispanis*, ex aeneis duabus velut exiguis lancibus collisis; strepitum ejusmodi illi vocant *Castagnetas.*

Græci etiam instrumentum ejusmodi quoddam *πλαταγήν* dixe-

runt, crepitum quendam edens, cujus materiam & pulsum expressit
Apollon. lib. 1. Argon.

χαλκείην πλαταγὴν ἐνὶ χερσὶ πνείσων

Δῆμι.

Hujus instrumenti strepitus traductus ad hominem garrulum, aures fermone suo obtundentem, instar crepitaculi, & *proverbio locum* dedit, Ἀρχύτης πλαταγή, *Archyta crepitaculum.*

Archytam namque crepitaculi genus æreum *excogitasse* scribunt, quod *pueris lusitanti*bus daretur, ne quid interim ex vasis domesticis contingerent & confringerent: necesse enim est, ut pueri habeant, quod agant, ἡ γὰρ δύναται τὸ νέον ἡσυχάζειν, ut loquitur *Philos. lib. 8. Polit. c. 5.*

Et consentaneum est, *Farentinum* illum *Philosophum Archytam* ejus organi fuisse opificem, utpote qui fertur in mechanicis mirè præcelluisse. Alii alium putant & faciunt inventorem. Sed cujuscunque fuerit inventum, verosimile est, hujusmodi quoddam organum fuisse, quod sua sponte sonaret.

Quemadmodam & in adagii consuetudinem abiit, Δωδωνῶνον χαλκῆιον, *Dodonaum Cymbalum*, aut *tintinnabulum*, de homine improbæ & importunæ loquacitatis. Quod *Zenodotus* citat ex *Ariphoro Menandri.*

Tradit autem in *Dodona* duas fuisse sublimes columnas, in altera positam pelvim æream, in altera pensile pueri simulacrum, flagellum æreum manu tollentis, quoties verò ventus vehementius flaverit, fieri, ut scutica impulsæ, crebrius lebetem feriat, ἡ γὰρ, percussus tintinnitum reddat, ac multum etiam temporis resonantem.

Ad hoc Adagium alluisse videtur *Juvenalis* cum ait:

Tot pariter pelves, tot tintinnabula credas

Pulsari.

muliebrem garrulitatem taxans.

Suidas aliam adagii affert interpretationem ex *Dæmone*. Scribit *Jovis* oraculum, quod olim erat in *Dodona*, lebetibus & tintinnabulis æreis undique cinctum fuisse, ita ut invicem sese contingerent. Itaque

necessum

necessum erat fieri, ut, uno quopiam pulsato, vicissim & omnes resonarent, sonitu per contactum ab aliis ad alios succedente. Durabatq; in longam tempus tinnitus ille, videlicet in orbem redeunte sono.

Plutarchus verò $\omega\epsilon\iota\ \tau\eta\varsigma\ \alpha\delta\omicron\lambda\epsilon\ \chi\acute{\alpha}\iota\alpha\varsigma$ indicat, in Olympia Porticum quandam fuisse, ratione mathematicâ ita compositam, ut pro una voce multas redderet, atque ob id $\epsilon\pi\ \tau\acute{\alpha}\ \Phi\omega\upsilon\omicron\nu\omicron$ appellatam.

Casaub. lib. 5. in Athen. de Antiocho scribit, quomodo vilissimorum hominum *conventus* adierit *commessabundus*, nec rudes cantantium concentus aspernarit, nec figlina vasa, quibus sonorum edebant strepitum ex prisco more: semper enim, inquit, *commessatores* tibias vel aliâ musica organa deferebant. *Antiochus* ut magis se dejiceret, *testas* circumferebat *tibiarum loco*: pauperes in eo imitatus, qui fictilibus crepitaculis & vasorum figlinorum collisione soliti se oblectare, inopia melioris Musicæ. Quemadmodum ex *Didymo* recitat *Athen. lib. 14.* hisce verbis: $\Delta\acute{\iota}\delta\upsilon\mu\omicron\ \Phi\eta\sigma\acute{\iota}\nu\ \epsilon\iota\omega\theta\acute{\epsilon}\nu\alpha\iota\ \pi\acute{\iota}\nu\alpha\varsigma\ \alpha\upsilon\tau\acute{\iota}\ \tau\eta\varsigma\ \lambda\acute{\upsilon}\rho\alpha\varsigma\ \kappa\omicron\gamma\chi\acute{\upsilon}\lambda\iota\alpha\ \kappa\alpha\iota\ \omicron\varsigma\ \rho\alpha\kappa\alpha\ \sigma\upsilon\gamma\kappa\epsilon\upsilon\omicron\nu\tau\alpha\varsigma\ \epsilon\upsilon\epsilon\upsilon\theta\mu\omicron\nu\ \pi\acute{\iota}\nu\alpha\ \eta\chi\omicron\nu\ \lambda\acute{\alpha}\pi\omicron\tau\epsilon\lambda\acute{\epsilon}\iota\nu\ \tau\omicron\iota\varsigma\ \alpha\rho\chi\alpha\mu\beta\acute{\rho}\iota\varsigma.$

Videntur autem vetustiores soliti in hanc rem *acetabulis* uti, quæ fictilia erant, & *bacillo* percussa suavem quandam sonum edebant. Hæc est, quam Græci vocant $\omicron\zeta\upsilon\beta\acute{\alpha}\ \Phi\omega\nu\ \mu\epsilon\sigma\iota\kappa\acute{\eta}\nu\ \nu\epsilon\tau\epsilon\rho\mu\omicron\nu\acute{\iota}\alpha\ \nu.$

Cujus inventorem facit *Suidas* *Dioclem*, Poëtam Comicum Atheniensem aut Phliasium: $\Phi\acute{\alpha}\sigma\iota\nu\ \alpha\iota\tau\ \Delta\iota\omega\kappa\lambda\acute{\epsilon}\alpha\ \tau\acute{\eta}\nu\ \text{A}\theta\eta\nu\alpha\iota\omicron\nu\ \epsilon\upsilon\epsilon\upsilon\theta\acute{\epsilon}\nu\ \tau\eta\nu\ \epsilon\nu\ \tau\acute{\iota}\varsigma\ \omicron\zeta\upsilon\beta\acute{\alpha}\ \Phi\omega\iota\varsigma\ \acute{\alpha}\rho\mu\omicron\nu\acute{\iota}\alpha\ \nu,\ \omicron\varsigma\ \rho\alpha\kappa\acute{\iota}\nu\omicron\iota\varsigma\ \acute{\alpha}\gamma\acute{\gamma}\epsilon\iota\omicron\iota\varsigma,\ \acute{\alpha}\pi\epsilon\tau\epsilon\ \epsilon\kappa\ \rho\epsilon\sigma\epsilon\nu\ \zeta\upsilon\lambda\iota\Phi\acute{\iota}\omega.$

Postea ceperunt fabricari in illum usum *acetabula* ex *variis metallis*. Sed & *Suidas* autor est, quo magis sonora essent ista vascula, solita fuisse confici ex *pluribus metallis*, in unum confusis. $\acute{\alpha}\lambda\lambda\omega\varsigma$, inquit, $\chi\alpha\lambda\kappa\acute{\iota}\omicron\varsigma\ \eta\chi\acute{\epsilon}\iota$, $\kappa\alpha\iota\ \acute{\alpha}\lambda\lambda\omega\varsigma\ \sigma\acute{\iota}\delta\eta\omicron\ \nu$, $\kappa\alpha\iota\ \acute{\alpha}\lambda\lambda\omega\varsigma\ \mu\acute{\alpha}\lambda\upsilon\beta\omicron\ \nu$, $\kappa\alpha\iota\ \zeta\acute{\upsilon}\lambda\omicron\nu.$ διὸ $\kappa\alpha\iota\ \tau\acute{\alpha}\ \omicron\psi\acute{\omicron}\delta\alpha\ \Phi\alpha$ (*suprà* $\omicron\zeta\upsilon\beta\acute{\alpha}\ \Phi\alpha$, $\epsilon\iota\omega\theta\alpha\sigma\iota\nu\ \epsilon\kappa\ \text{M}\alpha\ \Phi\acute{\omicron}\rho\epsilon\chi\ \kappa\alpha\tau\alpha\ \sigma\kappa\delta\acute{\alpha}\zeta\epsilon\nu\ \upsilon\lambda\eta\varsigma$, $\acute{\iota}\nu\alpha\ \tau\eta\ \text{M}\alpha\ \Phi\omicron\rho\acute{\alpha}\ \tau\acute{\omega}\nu\ \acute{\alpha}\pi\eta\chi\eta\acute{\sigma}\epsilon\omega\nu\ \tau\acute{\omega}\nu\ \acute{\alpha}\rho\mu\omicron\nu\acute{\iota}\alpha\ \acute{\alpha}\pi\tau\epsilon\lambda\acute{\epsilon}\sigma\omega\nu.$

Cassiod. lib. 4. in erudit. ep. ad Symmachum, Quid *acetabulorum* tinnitus? Quid dulcissimi soni referam varia percussione modulante n. Atque hæc sunt, quæ vocantur in Musicorum organorum divisione $\acute{\epsilon}\nu\eta\chi\alpha$, *sonora* $\psi\acute{\omicron}\phi\epsilon\ \mu\acute{\omicron}\nu\omicron\nu\ \omega\psi\omicron\sigma\eta\delta\alpha\sigma\iota\kappa\acute{\alpha}$. Hujus etiam generis fuerunt & *Scabilli* & $\kappa\epsilon\acute{\rho}\epsilon\mu\beta\alpha\lambda\alpha$, quæ sine ulla operosiore harmonia ipso deiecta-

bant sono: ut hodie quæ vocantur *Gallis carcaveaux*. quanquam his jam ars est adhibita. Inde κρεμβαλιάζειν est Hesych. interprete, κογχύλιαι καὶ ὁσαῦτα συναστραφῆς ἀριθμὸν ἵνα ἦχον δόποτελεῖν τῆς ὀρχήμενης, Hæc *Catamb. lib. 5. in Athen. cap. 4.*

Porrò *cybelen* invenisse *cymbalum* quidam tradiderunt: *Zenodotus* verò autor est, *Lybicum* quendam *quatuor cymbala* fabricatum fuisse, certis *proportionibus* ita inter se respondentia, ut primi spissitudo *epitriti* rationem haberet ad secundum, ad tertium *hemio*li, ad quartum *dupli*, eaque pulsata harmoniam quandam Musicam reddidisse.

Hoc instrumentum Musicum *ex ære* effici solitum, sonorus, quem reddebat, sonitus arguere videtur, quod ex ipso nomine quoq; constat, quod *tinnitu* quodam *pronunciari* certum est. Unde de *Apione* Grammatico *Plinius* in præfatione ad Imperatorè *Vespasianum* ipsum, à *Tiberio Cæsare*, *cymbalum mundi* vocari solitum scribit, ob nominis, ut opinantur, celebritatem. Is enim *Apion* aiebat eos à se donari *immortalitate*, ad quos aliqua componeret: *Huc Tiberius alludens nominabat illum cymbalum mundi: quod hominem honestâ fama donaret, quæ per univèrsam mundum (instar sonori cymbali) amabiliter resonaret.*

Plinius verò ob *arrogantiam* rectiùs illum appellari censet, *Tympanum*, non *cymbalum publica fama*, quòd *famam daret potius, quam honestam famam*, quemadmodum *tympanum resonat quidem, sed in amæno strepitu.*

Et alluisse videtur *Plinius* ad illud, quod *tympana* fiunt è *pelle asinina*, ut est apud *Erasmum* in *Adagijs*. Ad *cymbalorum* pulsum, *Indi* etiam legiones *adversus hostes* eduxerunt *tubarum* loco, teste *Alex. lib. 3. cap. 2.* Eorundem ad *saltationem* usum aperit *Lucianus* de *Salt. ἐκ κρεβαλίσσε καὶ πεσορχήσσε.*

Præterea ut de *Tintinnabulis* hæc subijciamus. Apud *Euripidem* in *Rheso*, sonitus ex *tintinnabulis* vocantur κωδωνόφεροι κόμποι. *Equi* quoq; *tintinnabulorum sonitu* explorabantur, an *bellicos tumultus* intre-

pidè ferre possent. Unde absq; dubio, qui sonitum illum perferre non poterant, sed ad illum trepidarent, ἀκωδόνισι dicti. Nec de nihilo est, quod *Græcis Tintinnabula* ad excitandum atq; *vigilias* fuisse adhibita accepimus, quemadmodum Thucydides lib. 4. τῶ γδ κώδων ὅ, inquit, παρὲς χθέρν ὅ; *Tintinnabulo enim prolato, priusquam rediret is, qui tradiderat, ita in vacuum locum scalarum admotio facta est.* De *Braſida* loquitur, qui *Potideam* conatus capere noctu, dum is, qui circuit, tintinnabulum porrigit, atq; ita locum paulisper deserit. Et *Dio Cassius* lib. 54. *Romanis Vigilibus* in urbe videtur ea *tintinnabula* dare, cum scribit, Augustum somnio monitum, *Jovem Tonantem* quasi πρὸ Φύλακα *procubitore* *Jovis Capitolini* fecisse, eoq; *tintinnabulum* ei appendisse. οἱ γδ addit τὰς συνοικίας νύκτωρ Φυλάσσοντες; *qui enim vicos noctu custodiunt, tintinnabulo vel campanulâ utuntur, ut significare inter se cum voluerint, possint.*

Suidas de illo ritu: οἱ ἐπιπολοὶ οἱ τὰς Φυλακὰς ἐπιπολῶντες; *Circuitores, qui vigilias circumibant & explorabant, euntes ad vigiles, tintinnabula habebant, atq; ea concutiebant explorantes, si quis dormiret, & ut vigilantes voce responderent.* Notatu dignum est, quòd in *Triumphantis curru* olim *campanula* vel *tintinnabulum* pendeat, ut meminisset *Triumphans* posse scilicet se in eam calamitatem eaq; tempora incidere, quibus & ipse flagellis cœdi, aut etiam capite plecti posset. Qui enim *decapitandus* erat, *campanulam* gerebat appensam, ne tanquam sacer & contaminatus à quoquam tangeretur. *Pansiroll, lib. 1. memor. tit. de Triumphis.*

Angelotus Cardinalis S. Marci, cum ejus familia *deducendi Domini* gratiâ (sicuti mos est) ad *pulsati tintinnabuli* signum rara conveniret, negligentia illorum per jocum coarguedæ causâ *ad horam mensæ vulpinæ caudâ*, ne sentiretur, æs percuti mandavit, ita ut pauci admodum fortè præsentés, tantum discumberent. *Volat. lib. 23. Anthropol.* Jam postremò *usum tintinnabulorum & campanularum* ad *horologia* subjiciamus, quorum usum improbavit falsè apud *Plautum Parasitus*; ubi stomachatur in eos, qui *horologia commentisunt, cum venter sit optimum horologium.* *Erasmus in Adag.*

Simon Majolus in diebus canicularibus colloq. 23. hæc memoria tradidit. *In urbibus, ait, insignioribus, tum Italia, ut Venetijs & Bononia, tum Flandria plerisque oppidis horologiorum machinæ adeo insigniter componuntur, ut, cum instet hora, statuæ æneæ libramentis ferreis, aut æneis commotæ excurrant, equitum, aut peditum more, manibus malleos ferentes campanam magnis ictibus percutiant, quæ horarum numerum probe referant, ac mox visuntur statua redire in sua latibula, nimirum munere suo perfunctæ.* Et paucis interjectis. *Ac quod vires humanas videtur excedere, si statueris tertiâ aut quartâ vigiliâ excitari, tantâ arte componuntur horologia, ut quâ volueris hora, neq; antea neq; post te æris insolito sonitu excitabit, perinde ac si servus te excitet, totus huic rei intentus.*

Et quibusdam in locis conspiciuntur rari artificij horologia, in quibus præter alia, tintinnabula & campanulæ pro diverso temporis statu diversas centilenarum imitantur & representant melodias; cujusmodi &, ut notum est, *Sora* in Silesia, & in alijs urbibus conspiciuntur, multorum cum magna admiratione.

*De Tintinnabuli sonitu plura vide in Parisi prima
Theoriâ organices cap. 12.*

CAPUT XIX.

De Tympano.

T*ympanum* dicunt instrumentum ex una parte planum, membranâ clausum, (nostra vulgaria hodie ex utraq; parte) intus vacuum, quod baculis pulsatur. *A pulsando* nomen habens, quia eo pulsato sonitus cietur. Dicitur & *τύπανον*, ut apud Hom. hym. in matrem Deorum *τυπάνων ἰαχή*, tympanorum sonus, qui adjunctum quendam habet strepitum; unde apud Euripidem in Cyclop. dicuntur *τυπάνων ἀρά γμαται*, Tympanorum strepitus. Et Scaliger in Bacchum Galliambo: *Creperi crepante crispans cava tympana digito*. Ab hoc instrumento *Tympanista* & *Tympanistria*, apud Plautum in Truculento

est *Tympano tuba*, qui tympanum cident & pulsant. Modò dicebamus Plinium respexisse ad id, quod *tympana* fieri consuevère *ex pelle asinina*, eo ipso, quod *Appionem* dixerat *tympanum mundi*, non ut *Tiberius cymbalum mundi*.

Lipsius lib. 4. de Militia Romana dial. 10. *Apud Romanos Tympana* in usu fuisse negat, & locum illum habet suspectum apud *Dionysium* lib. 4. in classibus describendis sub *Ser. Tullio*, duas centurias *Tibicinum & Tympanistarum*, & qui alijs quibusdam organis ad bella vocabant. Præter hunc nemo præter ea *tympana Romanis* assignavit. Imo in convicio apud illos *Tympano tuba*, & *Galli matris Deum*, id est effœminati pulsabant. Quid quòd ipse *Dionysius* non repugnat, qui dicta sua re colligens *σαλπικῆς καὶ βυκαρισῆς* nominat, nulla tympanorum facta mentione.

Idem lib. 7. facit, ubi de classibus hæc repetuntur. Vetera tamen *Tympana*, & ab ipso *Baccho*, sed in eo ferè choro relicta & apud molles. *Polyanus* de *Baccho* ejusque rebus lib. 1. *Straton*. *Et cymbalis & tympanum dedit loco tuba*. Et ab eo fortassis est, quod in bello *tympano* usi etiam *Indi*. *Curtius*: *Indi Tympana suo more pulsantes*. Iterum: *Post elephantos Porus peditem posuerat, ac sagittarios tympana pulsare solitos, id pro cantu tubarum Indis erat*. *Scriptor* quispiam apud *Suidam*: *σαλπικῆς ἢ ἰνδοὶ ἔχουσιν; Tubis Indi non utuntur, sed pro ijs sunt flagella, quæ excutiunt in aërem: & tympana item horribilem quandam bombum emittentia*. Accepimus *Abaros* quoq; gentem barbaram, alij *Hunos* vocant, habuisse *Tympana*. Ut scriptum reliquit *Menander historicus*: *οἱ δὲ Ἀβαρικὰ τὴν τῆς πολέμου κίνησιν; Abari initio prælij statuerant excitare mixtum quendam & ferum sonum, simulq; cum barritu personare tympanis*.

Cujusmodi tamen hæc *Tympana* fuerint, haud probè memoriæ proditum.

A nostris verò diversa illa *Indorum* tympana, quæ sic confecta erant.

In abjetis (Lipsis palmæ arboris) stipitem excavatum *nolas*, sive *tintinnabula* ex orichalco inferebant, & os deinde vasis *taurino corio* obtegebant: atque ita tympanum illud in altum ferebant, concutiebantque in acie. Tum, quæ in eo erant, tintinnabula, & multa & magna, atque intus in operto sonantia, obscurum & inconditum edebant sonum, *mugitui non ab similem.*

Fuit ergo tympanum illud *infra rotundum, supra planum*, atque ibi corio inductum, quod bacillis pulsabatur: qualia sunt hodie tympana nostra *equestria*, *Heerpaucken*.

Quamquam etiam *ligno cavo* ex utraque parte pellem obductam fuisse scribit Isidorus; id tamen Instrumenti genus, non tam Tympanum, quàm *Symphoniam* appellans. *Salmuth. in Pancirol. lib. I. rer. memor.*

Plutarchus *Parthos* quoque facit non cornibus, aut Tubis incitare se ad pugnam: *ἀλλὰ, inquit, πότρεα βυροσπαγῆ; Sed stipites quosdam corio rectos & concavos tintinnabulis æreis circumpositis plurifariam simul pulsant. Illi vero obscurum aliquid & terribile resonant, ex ululatu ferino & tonitru commixtum.*

In marmoribus, (*inquit Lipsius,*) Galli matris Deum conspiciuntur, *Tympanum* manu tenentes rotundum infra, supra planum: atque ibi corium inductum, quod bacillis pulsant. Hæc talia quoque describit Apollodorus & vult *Salmoreum* iis tonitru imitatum: *καὶ βύρας μὲν ἐξ ἡνεπιδράσας; Et pelles detractas, in curru, cum æneis lebetibus agitans, dicebat se tonare.*

Imo tales etiam pelles non in ære tantum, in ligno etiam sic cava-to & aptato, apud Isidorum: *Tympanum, inquit, est pellis vel corium ligno ex una parte extentum. Dimidiatum nostrate Tympanum: jam plenum in eodem sed alio nomine. Nam Symphoniam vocat. Symphonia inquit, vulgò appellatur lignum cavum ex utraq; parte pelle extensa, quam virgulis hinc & inde Musici feriunt.*

Illud verò non caret admiratione, quod Salmuth annotat; si nimirum altera pars tympani *lupinâ*; altera *Ovilla pelle* obducta fuerit; tum pulso Tympano ilico *rumpitur ovilla*: & quod majus est, si duo fuerint

tympana, alterum lupino corio, & alterum itidem ovillo obtectum, lupino illo separatim percusso, ovillum planè obmutescere, Alciatus putavit; ut eleganti illo Emblemate his versibus:

*Cetera murescent, coriumq; silebit ovillum,
Si confecta lupi Tympana pelle sonent.
Hanc membrana ovium sic exhorrescit, ut hostem,
Exanimis, quamvis non ferat exanimem.
Sic cute detractâ Cischas in Tympana versus,
Bohemos potuit vincere Pontifices.*

Tanta quippe inter utrumque istud animal est *antipathia*, ut ne morte quidem finiatur, sed vel tum quoque lupus ovi formidolosus existat. Alciatus quoque mentionem facit *Cischa* (vel *Zisca*) *Husitarum Ducis* invicti, de quo memorant, quòd moriens Thaboritas *iusserit, post mortem suam libi pellem detrahere, in usum Tympani quo in acie uterentur ad terrendos strepitu illius hostes, ut qui fuerit vivus, mortuus etiam foret terrori hostibus.* Cùm enim moriturus rogaretur, de suo corpore, quid fieri mandaret: *Pellem, inquit, mortuo demitte, relictòq; feris cadavere, ex ea tympanum facite.*

CAPUT XX.

De Hydraulico Organo, ejusq; inventore & Structura.

PAncirollus lib. 1. rerum memorab. scribit de quadam *Musices specie*, quam veteres *Mutam* nominarunt: quod aqua sono, solis manuum, vultus, pedum gestibus exercebatur: iidemq; & intelligebantur, & mirabiliter populum oblectabant actibus in scena intermediis,

Qui verò hanc exercebant, *Mimi & Pantomimi* dicebantur: cujus rei præcipuè *Cassiodorum* adducit ibidem loci testem, qui lib. 1. varior. ad *Albinum* scribens, in fine ait: *Istam Musica partem veteres appellarunt mutam: quæ quibusdam gestibus facit intelligi, quod linguâ aut*

scriptu-

scripturâ melius exprimi haud posset. Hæc verò ars ivit in fumum, & nec ullum ejus extat vestigium. Eodem loco scribit de *Organo Hydraulico*, quod à Græco descendit. Græcis enim ὑδρω̄ aqua est, & αὐλῆω, sonò.

Hujus instrumenti *Hydraulici*, cui κατ' ἐξοχὴν quidam organi appellationem tribui volunt, unde & in veteri glossario ὑδραυλις *Organarius* dicatur, hujus, inquam *inventorem* faciunt ὁμοψήφως scriptores *Ctesibium*, qui vixerit tempore *Ptolomai*, cognomento Evergetis, in *Alexandria Ægypti*, ubi organum illud ex aqua commotione sonum edens reperit. Hic *Ctesibius* passim laudatur ab historicis, pneumaticâ ratione, & hydraulicis organis repertis. *Vitruvius* lib. 9. cap. 9. De *Ctesibio* refert, cum animadvertisset ex tactu cæli & expressionibus spiritus vocessq; nasci, certis principiis usus, hydraulicas machinas primus instituit, atque spiritus naturales, pneumaticasq; res invenit: quod dicit etiam *Plinius* lib. 7. c. 37.

Pneumatica autem organa, (quasi dicas, spiritalia) sunt machinæ, quibus vi aëris conceptique spiritus aqua extollitur. Quæcunque igitur nullâ manifestâ causâ, sed vi aëris aut fiunt, aut moventur, ea certè pneumaticis organis fieri intelligimus: Sicut quæ aquarum expressionibus fiunt, hydraulicis, quasi fistulis contenta aqua; ut annotat *Philander* in *Vitruvium*.

Et lib. 10. cap. 12. ab eodem, scribit, constructas machinas hydraulicas, *Merulas dictas*, quibus reddebantur voces humanarum imitatrices, & cantus avium effectrices.

De *Hydrauli* porrò hæc accepimus ex lib. 4. *Athen. Dipnosoph.* Hujusmodi, ait, multa convivis ultrò citrò confabulantibus, auditus est è propinquo *hydraulis sonus* quidam, jucundus & suavissimus admodum, qui nos modis illis delectatos, omnes in se convertit.

Tum *Ulpianus* *Musicum Alciden* cum aspexisset, Audis, inquit, musices omnium peritissime, elegantem hanc vocis gratiam, quæ nos omnes ad se traxit allectos Musices voluptate. Tum *Alcides*, Hoc tu, inquit, musicum instrumentum, sive reponas inter ea, quæ fidi-bus tenduntur, sive inter ea, quæ inflantur, inventum certè est nostratis *Alexandrini tonsoris* arte, cui *Ctesibius* nomen fuit, quod ab *Ari-*

Stocle lib. de Choris memoriae traditum est, his verbis: Hydraulis an ex instrumentis sit, quae animantur, an ex iis, quibus fides adaptantur, ambigitur. Certum tamen inter organa ὄργανα, quae chordis intenduntur, non posse referri.

Quare si alterutrum dicendum, inter ἔμπνευστα, quae spiritu inflantur, erat numerandum. In quam sententiam etiam *Aristocles* incumbit, quod ejus *fistula statum ab aqua accipiant. κατεσπρημυδροὶ γὰρ εἰσὶν οἱ ἀνδρῶν εἰς τὸ ὕδωρ; Quia hydraulis aquae illapsu spiritum accipit, fistulis in aquam obversis, & aquam juvene quodam agente, axibusq; praeterea instrumentum per vadentibus. Sic enim fistulis immittitur spiritus, lenemq; sonum illae reddunt.*

Erat igitur *hydraulicum* instrumentum *aeae rotundae simile*, & canales, sive fistulas in aqua tenebat: quae per puerum mota, illae anima, seu vita replebantur; nervulorum quorundam, seu lingularum inclusarum medio: atque ita suavissimum edebant sonum: *ut tradit Athen. lib. 4.*

Tertullianus lib. de anima c. 5. ait, Inventorem hujus organi fuisse Archimedem Syracusanum, summum Mathematicum: & addit, Organum illud multas habuisse vbiarum acies, & per earum unam spiritum recepisse, ad instar Organorum nostratium.

Qui hoc utebantur, *Hydraulae* nominabantur, (ut in l. hydraulae 4. C. de excusat. mun.) ubi Graeci *Hydraulae* interpretantur *Musicos*, qui cantabant organis, à folliculis quidem inflatis, sed ab aqua tamen artificiosè mota sonoris. *Tiburti*, inquit *Pancirollus*, quod propè Romam est, itidem *fons* conspicitur, simili cum arte sonum movens: sed haud credo, eum ita suavem esse, ut de veteri illo hydraulico instrumento memoriae est proditum.

Praeterea *Vitruvius lib. 10. cap. 13. de Hydraulicis machinis*, quibus organa perficiuntur, haec ordine refert; verum non omnibus (ut ipse in calce cap. subdit) expedita ad intelligendum, praeter eos, qui in his generibus habent exercitationem. Quod si qui parum intellexerint è scriptis, cum ipsam rem cognoscent, invenient, euriōsè & subtiliter omnia esse ordinata.

De materia, inquit, compacta basi, arca in ea ex are fabricata collocatur supra basim eriguntur regula dextra ac sinistra scalari forma compacta, quibus includuntur arei modioli fundulis ambulatilibus, ex torno subtiliter subactis, habentibus fixos in medio ferreos ancones, & verticulis cum vectibus conjunctos, pellibusq; lanatis involutos.

Item in summa planitia foramina circiter digitorum ternum, quibus foraminibus proxime in verticulis collocati arei Delphini, pendentia habentes cymbala ex ore, infra foramina modiolorum chalata intra arcam, quo loci aqua sustinetur.

Inest in id genus uti infundibulum inversum, quod subter taxilli alti circiter digitorum ternum suppositi librant spatium imum, ima inter labra phigeos & arca fundum. Supra a. cerviculã ejus, coagmentata arcula sustinet caput machina, quæ Græcè κενών μηχανός appellatur: in cuius longitudine canales, si tetrachordos est, fiunt quatuor, si hexachordos sex: si octochordos, octo. Singulis a. canalib. singula epistomia sunt inclusa, manubrijs ferreis collocata, quæ manubria cum torquetur, ex arca patefaciunt nares in canales. Ex canalibus a. Canon habet ordinata in transverso foramina, respondentia in navibus, quæ sunt in Tabula summa, quæ tabula Græcè πῦναξ dicitur. Inter tabulam & canora regula sunt interposita, ad eundem modum forata & oleo subacta, ut faciliter impellantur, & rursus introrsus reducantur, quæ obturant ea foramina, pleuritidesq; appellantur: quarum itus & reditus, aliàs obturat, aliàs aperit tenebrationes. Hæ regulæ habent ferrea choragia fixa & juncta cum pinnis, quarum pinnarum tactus motiones efficit regularũ. Continentur supra tabulam foramina, quæ ex canalibus habent egressum spiritus. Regulis sunt annuli agglutinati, quibus ligula omnium includuntur organorum. E modiolis autem fistulae sunt continenter conjunctæ ligneis cervicibus, pertinentesq; ad nares, quæ sunt in arcula, in quibus axes sunt ex torno subacti & ibi collocati, qui cum recipit arcula animam, spiritum non patientur, obturantes foramina, rursus redire. Ita cum vectes extolluntur, ancones deducunt fundos modiolorum ad imum, Delphiniq; qui sunt in verticulis inclusi, chalantes in os, cymbala replent spatia modiolorum, atq; ancones extollentes fundos intra modiolos vehementi pulsus crebritate, & obtu-

rantes foramina cymbalis superiora aëra, qui est ibi clausus, pressionibus coactum, in fistulas cogunt, per quas in lignea concurrat, & per ejus cervicem in arcam: motione verò vetitum vehementiore, spiritus frequens compressus epistomiorum aperturis insluit, & replet anima canales. Itaq; cum pinna manibus tacta propellunt & reducunt continentes regulas, alternis obturando foramina, alternis aperiundo ex musicis artibus, multiplicibus modulorum varietatibus sonantes excitant voces.

Ex his procul dubio *Hydraulus* valdè similis fuisse colligitur ei, quod nunc communi omnium instrumentorum genere, *Organum* & κατ' ἔξοχὴν appellamus, nisi quòd in nostro nullius est aquæ usus.

De quo vide plura in 2. Exercitatione Sethi Calvisij
pag. 115. 116. 117.

CAPUT XXI.

Ἐπίβλημα, vel Corollarium.

*De Instrumentorum Musicorum, nostro tempore usitatorum,
descriptione & pleniori distributione.*

Π Ρ Ο Λ ὸ Ὑ Λ ὸ Ν.

Rervulgata est philosophorum distinctio, quâ res omnes in naturales & artificiales dispescuntur: illæ, quia constantem naturæ ordinem sequuntur, sub certam scientiæ formam redigi possunt; hæ verò, ut multiplici varietati obnoxia, accuratam tractationem non admittunt: quippe cum contingentium sit ars, & circa accidentia efformanda in subjecto, vel materia naturali occupetur, πᾶσι γὰρ τέχνῃ βίαιαν οὐκ ἀπεργάζεται, ἀλλὰ τὰ ὡς τὴν βίαιαν, *Nulla ars fabricat substantiam, sed qua circa substantiâ.* Hoc ipsum videre est in *Instrumentorum Musicorum* effectione, Mechanicus enim in illis præparandis, materiam sumit à Naturâ, providâ illa rerum Architectrice, illamq; debito modo expoliendo, artificiali figurâ velut eleganti induit veste, (*Ars namq; adjuvat Naturam, & in quo hoc deficit, hoc illa perficit*) idq; quisq; pro ingenij acumine, & sagaci inventione. Hinc varia il-

la in-

la insignis suavitatis prodierunt *Instrumenta Musica*, quæ quia accuratissimâ pertractari nequeunt Methodo, (nostro enim de omnibus rebus vel scientia, vel ars, est tanquam umbra in Sole, & quemadmodû olim, vulpecula elusa à ciconia, vitreum vas lambimus, pulstem haud attingimus) levi hoc penicillo ac umbratili hac & informi formâ adumbrare operæ precium duximus, consideraturi. *I. Instrumentorum Musicorum in genere descriptionem*, idq; cursim & succinctè pro instituti ratione: *II. in quantum fieri potest à nobis, accuratiorcm & pleniorcm eorundem distributionem* investigaturi.

I. MEMBRUM.

Historica, vel Definitiva generalis Instrumentorum Musicorum.

IN omni dubia & fluctuanti re est omnium firmissima anchora definitio, à quâ in rei perceptionem deducimur, quare & nos quodammodo in cognitionem Musicorum Instrumentorum deducet, hæc quam ponimus, qualiscunq; eorundem descriptio, qua *Instrumenta Musica* definiuntur, *fabrica, ingeniosorum & præstantium Mechanicorum studio & operâ inventæ, ex idoneâ materiâ, debitâ figurâ & convenienti proportione efformatæ, sonum harmonicum efficiendi & adjuvandi aptæ, ut DEI gloria inserviant, hominumq; animos mira voluptate percillant & afficiant.* Quâ descriptione omnes causæ Musicorum Instrumentorum ob oculos ponuntur.

Causæ efficientis locum tenent Mechanici artifices, qui per rudiora principia, assiduis animi laboribus & studijs ejusmodi invenerunt instrumenta, inventa alij excoluerunt, excolta alij perfecerunt. Inventis namq; alterius laboribus alter semper aliquid novi addere studuit, atq; æmulâ manu perfectius edere opus satagit; Estq; hæc honesta illa & laude digna æmulatio, à qua proximus ad virtutis ædes gradus. De his artificibus alio loco. *Materiam & Formam* quod attinet, generali hac descriptione non explicantur, sed in cujusq; speciali & propria definitione vel delineatione manifestari & notari necesse est.

Causa finalis additur in descriptione duplex: *Una primaria*, gloria Dei, quæ omnium nostrarum actionum mensura, censura & cynosura meritò judicatur; *altera secundaria*, voluptas hominum, quia suavi titillatione aures afficit; ebullientes tumultuantium affectuum fluctus sedat & componit, & ad graviora mentem serenat atq; allicit.

2. M E M B R U M.

Meristica, vel distributiva tractatio Musicorum Instrumentorum.

Qui aptè & commodè rem dividere possit, hujus se vestigia secutorum affirmat Plato, *ὡς ἔχοντα θεῶν*, ut vestigia Dei, adjicimus & nos album calculum Platonis sententiæ, & libenter, si nostris sciremus propitium votis numen, optarem (absit Ethnicismi dictis suspicio) cum virgulâ divina Evodium Deum, qui dextrè divisiones eruat, vel Hegemonam Deam, quæ ex his labyrinthis ad optatum finem deducat, ac dedelâ à manu nos vindicet in libertatem. Interim salvo politioris & acutioris judicij jure, *Instrumentorum Musicorum* aggredimur *distinctionem*; & quamvis accuratâ divisione in species distribui nequeant; nec à materiâ discrimen sumi possit, quæ differre non facit *πρώτος* primariò, sed *δευτέριος* secundariò, imò pluribus potest esse communis: in quo autem quæq; res cum alia convenit, in illo non differt ab ea re. Prætereaq; differentia à formis sumendæ veniant, quia tamen Instrumentorum Musicorum formæ (quæ propriè figuræ dicuntur) strictas artis leges non admittunt; qualicunq; modo illa distinguemus, considerando eadem, vel *quoad soni*, quem habent, *qualitativam generationem*, vel *quoad ejusdem soni quantitativam mensurationem*, distinctis sequentibus paragraphis.

I.

Quod ad soni *qualitativam generationem* attinet; caussatur vel procreatur sonus ille vel ab aëre, non tamen, solo, sed alijs requisitis adhibitis, & hinc quædam *Instrumenta* vocantur *ἐμπνεύσα*, *Instata*: vel sonus ille oritur à percussione, quæ *ὑπερσα* *Pulsata* dicuntur.

II.

ἐμπνεύσται, vel *Inflata Instrumenta sunt*, quæ idoneâ figurâ ex apta materia ab artificibus præparata, per aërem susceptum sonora redduntur, & vento per *cannas* & tubulos transmissio, concitantur.

III.

Quæ iterum sunt in duplici differentia: Quædam enim sonora evadunt, quando aër, follibus attractus, immittitur; tubulis, artificiosè constructis adjuncta clavium, digitorumque motione & officio: Quædam spiritu vel flatu humano inflantur. Illius generis sunt; *Organum, Pneumaticum hæc ἐξ ὀργάνου dictum, Positivum, Organum portatile, Regale.*

IV.

Quæ spiritu humano inflata harmonicum sonum edunt, illa vel solius oris officio indigent, ubi solùm artificis os admotum & inspirans regitur, absque Instrumenti motione seu ductu; cujusmodi est *Tuba*. Vel oris & manuum seu digitorum motione simul opus habent. Et hæc vel nulla habent foramina, ubi ad soni productionem requiritur etiam Instrumenti, seu *cannarum ductus & reductus*; ut *Buccina*, seu *Trombone, Ein Posaune.*

Quædam vero habent foramina: eaque 1. vel in anteriori parte tantùm. 2. vel in anteriori & posteriori. 3. vel in parte anteriori, posteriori & laterali simul, quæ singula adhibitâ digitorum agilitate circa *cannarum foramina* varium sonum reddunt, ut sunt *Aulædorum & Tibicinum Instrumenta pleraq; omnia.*

V.

Primi generis iterum sunt duplicia: 1. aut enim annexum habent utriculum, ut *Tibia utricularis, Schaf Orgel oder Schäferpfeife*. 2. aut carent utriculo, ut sunt: *Tibia transversa, vel Traversa, Querflöte/ Lituus, Piffari, Fisari, Schalmeyen/ Eierlauen/ kleine alt Bombarte.*

VI.

Secundi generis sunt hujusmodi instrumenta:

Cornu, Cornetto, Cornet/ ein schwarzer frummer Zinck.
Corna muti, Ein gelber gerader Zinck.

Corna muse, Krumhörner.

Tibia, Fiffula, Flauti, Ein Flöte/ oder Blockpfeiffe.

Fagotti, Dolzaine, Ein Dulcian/ Fagott.

Bombyces, Grosse Bass; vnd andere Pommen.

Bassanelli. Cæteræ Tibiæ uiriculares, als Bock/ Hummelchen/ Duden.

VII.

Tertii generis sunt: *Racketti, Sarduni, Doppioni, Schriari.* Et hæc sunt Instrumenta, quæ vocantur *ἐμπνεύσασα*, vel Inflata: sequuntur *ἀπνεύσασα*, quæ à modo tractandi *κρουσά* appellantur.

IIX.

κρουσά, vel *Pulsata* dicuntur omnia illa *Instrumenta*, quæ resonant adhibitâ pulsatione.

Et hæc iterum commodâ distinctione possunt dividi, quod alia sint *ἀχορδα*, nullas vel chordas, vel nervos habentia, alia verò sint *ἐχορδα*, chordas vel nervos habentia.

IX.

Ἀχορδα, quæ nullas chordas habent, tantum pulsando concitantur ad sonum: Idque vel

1. Per bacilla; qualia sunt:

Tympanum, Ein Paucke/ Trummel.

Crepitaculum, Ein Triangel.

Item die *Strosiedeln*/ quæ *Clavi tympana* vocari possent.

2. Vel pistillis seu malleolis & globulis sonora readuntur, hujusmodi sunt:

Campana, Glocken,

Tintinnabula, Glöcklein.

Cymbala, Cymbeln.

Sistra, Kellichen.

Nola, Schellichen.

X.

Instrumenta ἐχορδα sunt, quæ vel chordis ex ære diductis, vel ner-

vis ex intestinis animalium, imprimis ovium, factis, intenduntur, harmonicumq; concentum edunt.

XI.

Quæ nervis intenduntur, sonora evadunt:

1. aut digitorum tantum moderamine tacta; ut,

Festivo, Chelys, Laute.

Theorba, ist wie ein grosse Basslaute / Cujus Instrumenti descriptio ex 2. parte Tomi secundi Syntagmatis Musici petenda.

Quinterna, Arpa, Psalterium, Ein Harffe.

2. Aut simul nervorum tensione, per arcum & hinc inde ductum pectinem pilosum, sonum reddunt. Ejusmodi sunt:

Lyra, Lyroni: Italianische Lyere.

Arci violate Lyre, Grosse Lyere.

Viola de Gamba.

Violino Rebecchino, Fides, fidicula, Kleine Geigen / sonst viol de braccio.

Viol Bassarda.

Chorus seu Tympani schiza, Ein Trumscheide / Instrumentum est, instar trabis oblongum, cujus quatuor nervi (ut vielle) arcu rotantur, vnd gibt einen Resonanz / als wenns vier Trommeten weren / vnd ein Clarin mit eingblasen würde.

3. Aut clavium tactu & simul rotæ agitatione, ut

Lyra pagana, seu Rustica, Ein Gemniæ oder Pavoren Lyere.

XII.

Et hæc sunt *Instrumenta ἑγχόδα*, nervos ex intestinis factos habentia: sequuntur, *quæ chordis arcis & ex metallis ductis intenduntur & sonora efficiuntur:*

1. Vel digitis extremis saltem tacta, ut: *Pandora, Penorcon, Orpheorcon, Harpa Irlanica.*

2. Vel plectro, sive calamo: ut *Cithara.*

3. Vel mediantibus ligneis lamellis, iisdemq; insertis calamis tanguntur, ut *Virginale, Spinetta, Clavicymbalum, Clavicytherium, Arpichordium, Clavichordium.*

4. Vel ligneo deniq; plectro seu bacillo: ut
Sambuca, Barbytus, Ein Harfebret.

XIII.

Hucusque à nobis pertractata & enarrata *Instrumenta*, respectu sequentium, alicujus distinctionis gratià, possunt indigitari *Prima*, sequentia verò, à *Primis Orta*, quia ex superioribus quasi composita & mixta videntur; nimirum partim ex ἐμπνεύσει & ἐγχορδοίς, Quale Instrumentum est *Claviorganum*, in quo tam fistulæ per folles, quàm chordæ areæ per calamos, clavium impulsu moventur, & musicum concentum edunt: Partim verò sicut ἐμπνεύσει spiritu humano adjuvantur, simulque tanquam κρησά digitis pulsantur: ut
Crembalum, Ein Brumeyfen oder Maultrummel.

XIV.

Hactenus Instrumentorum Musicorum sonum consideravimus, quoad illius qualitativam generationem, & inde qualescunq; de promptissimis distinctiones: reliquum est, ut eodem stilo & filo sonum perpendamus, quoad alias affectiones, vel *quantitativam mensurationem*, quæ & ipsa consideratio, non inutiles nobis suppeditabit observationes, secundum quas etiam aliquam Instrumentorum Musicorum possumus instituire divisionem, quatenus nempe illorum *sonus est quantitative mensurabilis*, 1. κατὰ τὸ μῆκος, secundum *longitudinem*. 2. κατὰ τὸ πλάτος, secundum *latitudinem*, & 3. κατὰ τὸ βάθος, secundum *profunditatem*.

XV.

Ratione & respectu *longitudinis*, vel κατὰ τὸ μῆκος, Instrumentalis Musicæ sonum considerando:

1. Quædam *Instrumenta* eundem edunt *sonum, firmum ac stabilem*, & licet frequentissimè assiduo usu adhibeantur, uniformem tamen usque retineant, ut sunt præter κρησά ferè omnia, pleraque etiam ἐμπνεύσει, quæ humano flatu reguntur, & ex illis, quæ follibus moventur, *Organum & Positivum*.
2. Quædam contrà *sonum habent mobilem & inconstantem*, qui facillimè &

mè & sæpissimè alteratur; Ejusmodi est inter ἔμπνδσα, *Tibia utricularis*, unà cum ἐγχορδοῖς reliquis ferè singulis, cum areas chordas habentibus, ut *Cithara, Pandora, Penorcon, Orpheorcon, & Arpa Hybernica*: tum & potissimum nervis, ex intestinis factis, intensis: ut *Arpa communis, Testudo, Theorba, Violini, Viole, Lyre, Arceviolate lyre*.

3. *Quædam medio modo se habent, nec adeò labilem aut mobilem & inconstantem, nec adeò immobilem & constantem: quale est inter ἔμπνδσα, Regale: inter κερσα ἄχορδα, Τυρανῦ: inter κερσα ἐγχορδα, Clavicordium, Clavicymbalum, Spinetta.*

XVI.

Quoad *latitudinem* vel κατὰ τὸ πλάτ & si Musicum sonum consideres, (si modò est aliqua soni latitudo, salvo tamen acutiorum iudicio sic loqui liceat, qui has affectiones quantitati adjudicant, unde improprie sono, ut qualitati, tribuuntur, interim possumus sano sensu, sono has ipsas voces accommodare) *Instrumenta* quædam:

1. Erunt πάντονα, *Omnisona*, vel *Omnivoca*, quæ omnes vel plures simul figuræ cantus voces exprimere possunt: ut *Organum, Regale, Clavicymbalum, Virginalè, Testudo, Arpa, Cithara doppia Doppel Cithern, Pandora, Penorcon, Arceviolate lyre*.

2. Quædam πολύτονα, *Multisona* vel *multivoca*, quæ quidem multas, non tamen omnes imitari & representare possunt Musicæ figuræ voces: ut *Cithara parva, Lyra parva, de bracu & Lyra de gamba*.

3. Quædam sunt μονότονα, *Univoca*, vel *linisona*, & non nisi unius vocis modulationi inserviunt: ut sunt omnia ἔμπνδσα, quæ spiritu humano agitantur: & aliquot Enchordæ Instrumenta, utpote *Fidicula, Viole*, & quæ sunt hujus generis alia.

XVII.

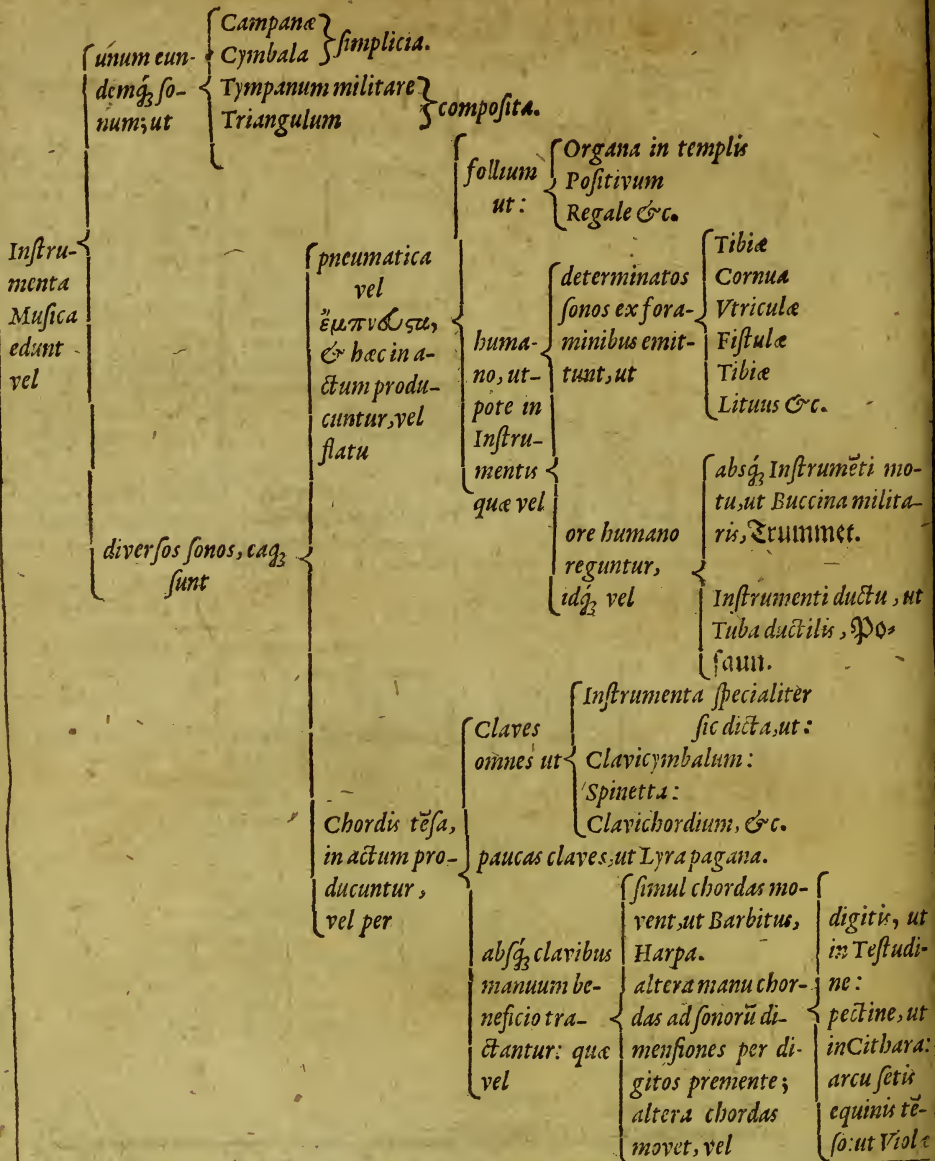
Respectu profunditatis, & κατὰ τὸ βάθος, aut κατ' ἄρσιν καὶ θέσιν, secundum elevationem & depressionem, si denique sonorum diversitatem consideraveris:

1. Musica quædam Instrumenta singulari & certa limitatione sonum terminant, & ultra foramina, quæ habent, sonus nec elevari, nec deprimi potest: ut sunt τὰ κερσὺ omnia, tam ἀχορδα, quam ἔγχορδα, cum quibusdam ἐμπνεύσιν, ut sunt Sorduni, Racketti, Schriari, Bombardi, Bassanelli, Lituus Cornamuse: Et illis, quæ suos habent folles, nimirum *Organo & Positivo*.

2. Quædam ultra naturalem sonum à perito artifice & Magistro, beneficio labiorum compressorum & immissi spiritus, cogi & elevari possunt, ut in sequenti Tomo secundo patebit, ubi omnium istorum Instrumentorum natura & figura plenius & planius demonstrabitur.

II. SYNOPSIS.

Instrumenta sunt

Sonantia

Simplicitia ; ratione

forma

Tibiz, que sonum edunt mediante flatu

Adm. calculato

foraminibus existentibus vel

Solo

per folles
Organum pneumaticum
Positivum
Organum portatile
Regale
ex ore humano-Tuba.

Ductibus-Buccina

In una serie

cum utre, Tibia utricularis.
Sine utre
Traversa.
Lituus.

in pluribus partibus: ut

Duabus: anteriori & posteriori.
Tribus: anteriori & laterali.
Cornetti.
Cornamuti.
Cornamuse.
Flauti.
Fagotti.
Dolzaine.
Bombyces.
Bassanelli.
Racketti.
Sordunt.
Dappioni.
Sbriavi.

Attinguntur tantum, ut Clavicordium

Exere

plene moventur

Digitis
Plectris.

Pandora.
Penorcon.
Orpheorcon.
Arpa Hybernica.
Sambuca.
Barbytus, Hackebret.
Manibus statim ipsis
Cithara.
Cithara doppia.
Nablium
Virginal
Spinetta
Clavicymbalum
Clavicitherium
Arpicordium

Fides, qua super aera conclusum consonum edunt motu. Sunt

Ex intestinis, moventur vel

Solis digitis
Arcus
Testuda.
Theorba.
Quinterna.
Arpa, Psalterium.
Violino, Violdebracis.
Viol de gamba.
Viol bastarda.
Lyra, lyroni.
Arcisviolatelyre.
Chorus.

Accidentia

1. Stabilia
2. Mobilia
3. Uniboca
- Multiboca
- Conformia
- Transportabilia &c.

Instrumentis, in quibus

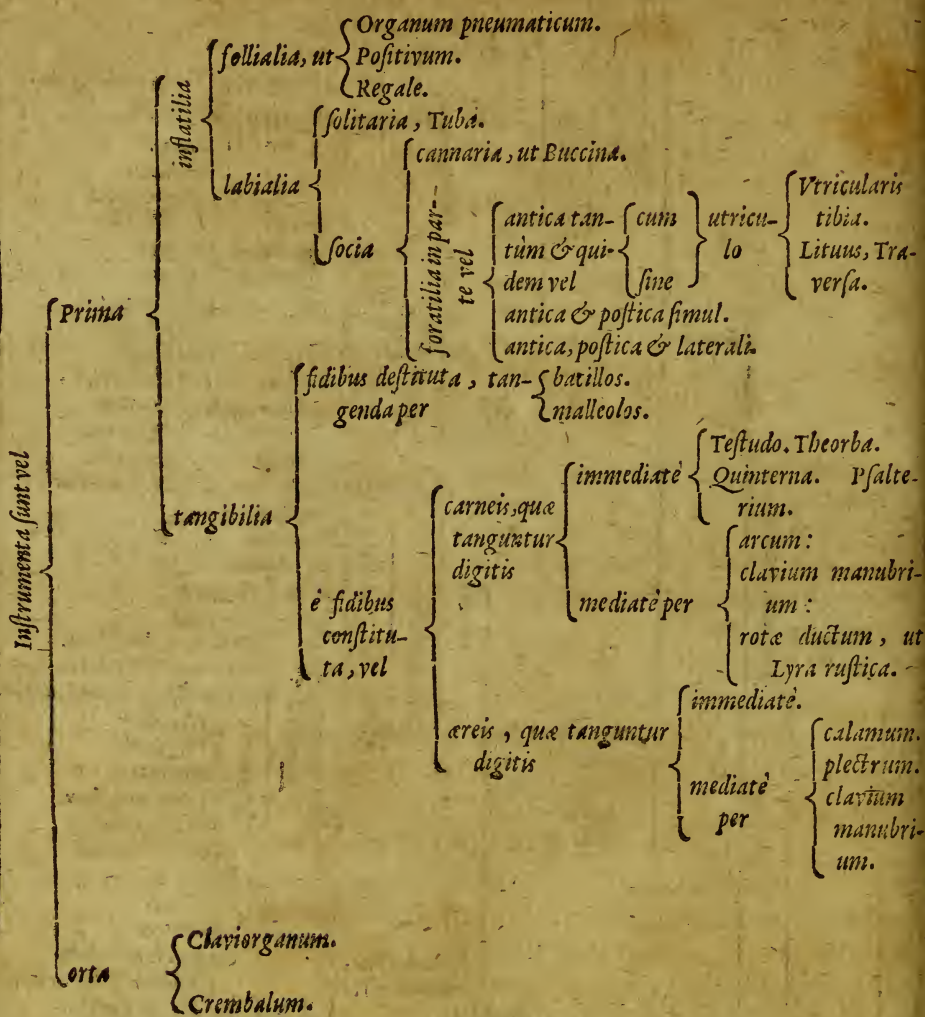
Rota: Lyra russi ca.

Composita, in quibus sibia & fides concurrunt & componuntur. Clavio ganum.

Tinnientia

Campana.
Tintinnabulum.
Cymbalum.
Sistrum.
Nola.

IV. SYNOPSIS, seu

P R Æ T E R M I S S A.

Quia in primi Tomi parte prima, membri primi capite quarto pag. 15. Johannis VValtheri mentio facta, & ipsius conatus & industria in vitiositate cantus choralis emendanda commendata fuit, aptum tunc fuisset statim verba ipsa reverendi istius Senis subijcere, & ex iis de mente ejus cognoscere: at cum prætermiffa ibidem fuerunt, potius quàm planè omitterentur hîc in calce appendicis quasi loco ea annexere placuit, quorum lectionem benevolus lector facilè cum loco supra allegato conjungere potest.

*De vitiiis quibusdam Musicis, quæ in antiquis cantionibus
Choralibus occurrunt, & eorundem per VValtherum correctione.*

 Quingentis etiam, & quod excedit, annis, veteres quidam Musici, inter quos Berno & Guido, de corruptione & vitiositate Psalmodiæ Ecclesiasticæ conquesti sunt: & inde usq; ferè in unaquaq; Ecclesiâ, scioli dicam, an artifices? inventi sunt, qui cantiones illas, ut vocamus, Chorales, ut plurimum à præcellentiſſimis, & artis Musicæ peritissimis viris, & Patribus, D. Gregorio, Ambrosio, & Augustino, artificiosè & exactè observatâ profodiâ, & genuinâ Latinæ lignæ pronunciatione, compositas (quasi illis volupe essent cornicum oculos configere) mutare & corrigere conati sunt.

Quod omnino puritati & sinceritati Psalmodias antiquæ cõrumpendæ & adulterandæ fuit: illiq; meritò corruptela illa, quæ animadvertitur, accepto ferenda est. Ea verò, quæ difficultatem habent, & animadversionem censoriam desiderant (desiderant verò non pauca) facilè ad horum referas aliquod.

Nam aliquando confusæ, & trajectæ sunt notulæ, nec hisce textus aptè subjunctus. Id quod librariis (chalcographia enim necdum inventa erat) tribuendum, quorū partim sœcordia, partim tumultuaria scriptio, & quod characteres situ vetustatis penè deletos oculis nō satis ad-

sequebantur, talia *σφάλματα* peperit & reliquit. Aliquando pronunciationis proprietas susq; deq; habita est. Videlicet syllabę sub gravi tono supprimendę quandoq; exacuuntur & extolluntur; quandoq; plurium notarum tractu quasi circumflectuntur & extenduntur.

Etsi verò hujusmodi tam frequentia occurrant, ut illis omnibus medicinam adhibere, atq; hoc Augiæ stabulum perpurgare, impossibile penè sit, & non unum Herculem requirat: tamen nonnihil tentavit ante annos plus minus octoginta Johannes VValtherus, Electoris Saxonici tum temporis chori Musici Magister. Is distinctis primò accuratè notis, quæ quibus deinde verbis conjungenda essent demonstravit, nec non potissima in pronunciationem Latinam commissavitia, Barbarismos insuper etiam, quibus scatebant Psalmodię vetustiores, quantum ejus fieri potuit, correxit & sustulit. Quod verò restare videbatur, in quantitatis syllabarum ratione exactè iudicandã, necessariò sibi relinquendum putavit: ne antiquæ & consuetæ clausulæ, diruptæ, planè novum quid & peregrinum sonarent, auresque offenderent. Quod faciendum fuisse ipsi quoque Luthero visum fuit: cujus verba, ex præfatione libelli Cantionum funebrium, hæc sunt: *Es ist nicht vnserer meinung/das diese Noten so eben müssen in allen Kirchen gesungen werden. Ein jegliche Kirche hat ihre Noten vnd Buch nach ihrem brauch/Denn ich selbst nicht gerne höre/wo in einem Responsorio oder Gesange die Noten verrücktet/anders gesungen werden/weder ich in meiner Jugend gesungen vnd gewohnet bin/rc.*

Et sanè optandum fuisset, illos VValtheri labores, tum plus successus habuisse, tum lucem adspexisse publicam. Verùm tamen eam lampada, quam inextinctam ad metam usq; optatam perferre non potuit VValtherus, suscepit Lucas Lossius. Ejus Psalmodię, non minus correctæ & emaculatæ, paulò post in publicum prodierunt, & incredibili applausu exceptæ sunt. Quippe quo opere non tantum iis, qui in scholis & templis Musicæ sacre vacant, quos plurimis fastidiosisque transcriptionum laboribus sublevavit; sed omnibus simul piis, quibus cultus divini curæ cordique sunt, succursum est. Maximæ igitur jure

merito eo nomine Deo debentur gratiæ. Mihi equidem tantoperè placuit ille liber, ut eum totum, Dei beneficio & auxilio, harmonicis numeris includere in animum induxerim. Præterquam enim quod à primis unguiculis incredibili & singulari studio hujusmodi cantilenarum ductus sum; rationibus etiam & argumentis tum alijs, tum ijs præsertim, quæ in manuscripto prædicti Dn. JOHANNIS WALTHERI, viri pij & suavissimi Musici habentur, inductus; & in eo proposito magis magisq; confirmatus sum. Et cur minus ipsa WALTHERI verba vulgari linguâ referam caussæ nihil video.

V E R B A

Des alten Johan Waltthers.

Zwe Ursachen / warumb ich den Choral Gesang
(welcher im Text reine / in den Noten aber sehr verfälschet)
corrigiret / seynd diese:

Dann 1. erslich / haben mich darzu bewegt vnserer Vor-
fahren / vor vnserer zeit / lieben Christen vnd Heiligen / schöne /
köstliche / Geistreiche künstliche lateinische vnnnd deutsche Gesänge / aus der
Propheten vnd Aposteln Schrifften gezogen / welche sie Christo zu ehren ge-
machtet / vnd in irer Gemeine / Gott zu lob / gesungen. In welchen Gesän-
gen man spüret / vnnnd aus den frölichen Melodnyen klärlich siehet / die grosse
Frewde vnd Brunst ires Geistes / ober dem Göttlichem / vnerforschlichem ho-
hem Werck der Menschwerdung Christi vnd vnser Erlösung / Derer ich et-
liche erzehlen muß: Als da ist / das

Verbum Caro factum est.

Puer natus est nobis.

Grates nunc omnes reddamus Domino Deo.

Natus ante secula Dei Filius.

A solis ortus cardine.

Corde natus ex parentis ante mundi exordium.

Dies est letitia.

Ein Kindelein so löblich.
Illuminare Hierusalem.

Item/von der frölichen Auferstehung Christi.

Christus resurgens.
Victima Paschali laudes.
Salve festa dies.
Resurrexit Dominus.
Ad cenam Agni providi.
Pax vobis ego sum, Halleluia.
 Christ ist erstanden.

Von der Auferth Christi.

Ascendo ad patrem.
Summi triumphum regis.
Ite in urbem universum.
 Christ fuhr gen Himmel.

Vom heiligen Geist.

Apparuerunt Apostolis.
Veni sancte Spiritus, & emitte caelitus.
Sancti Spiritus adsit nobis gratia.
Veni creator Spiritus.
 Nun bitten wir den heiligen Geist.

Von der heiligen Dreyfaltigkeit.

Summa Trinitati.
Benedicta semper sit Trinitas.
O adoranda Trinitas.
O veneranda Unitas, &c.
O lux beata Trinitas.

Vnd solcher dergleichen Gesänge seind vielmehr: von welchen herrlichen Gesängen alle Christen bekennen müssen/das sie hohen reichen verstand der heiligen Schrifft in sich haben/ Vnd wann sie mit andacht vnd auffmerksamkeit gesungen werden/die Herzen der Menschen kräftiglich zu Gott erwecken/vnd zu seinem Lobe reizen.

Vnd wiewol man Leute findet / welche allein die deutsche alte Christliche Lieder für gut achten vnd loben / die Lateinische erzehlete Gesänge aber Pöpstlich heissen/Solches sicht mich wenig an. Denn/so gedachte lateinische Gesänge deshalben Pöpstlich sein solten/das sie von den Pöpstisten in ihren Stifften gesungen werden / so müsten die deutsche Christliche alte Lieder auch Pöpstlich sein vnd heissen/ weil sie die Pöpstisten eben so wol als wir in ihren Kirchen singen.

2. Zum andern/so habe ich/ Gott zu lobe vnd preis/vnnd dem lieben Evangelio Christi zu ehren/ zu solchem Wercke/auff bitte vnd anhaltung etlicher frommer Christen/mich vermögen lassen/ vnd das empfangene Pfund/von Gott/nicht vergraben wollen.

3. Zum dritten/so weis vnd zeuge ich warhafftig/das der heilige Mann Gottes Lutherus, welcher deutscher Nation Prophet vnd Apostel geweest / zu der Musica im Choral vnd Figural Gesänge grosse lust hatte/ mit welchem ich gar manche liebe Stunde gesungen/ vnd oftmahls gesehen/ wie der thewre Mann vom singen so lustig vnd frölich im Geist ward/das er des singens schier nicht köndte müde vnd satt werden / vnd von der Musica so herrlich zu reden wuste. Denn da er vor vierzig Jahren die deutsche Messe zu Wittenberg anrichten wolte / hat er durch seine Schrifft an den Churfürsten zu Sachsen / vnd Herzog Johansen/ hochlöblicher gedächtnuß/ seiner Churfürstlichen Gnaden die zeit alten Sangmeister Ehren Conrad Kupff/ vnd Mich gen Wittenberg ersfordern lassen / dazumahlen von den Choral Noten vnd Art der acht Ton vnterredung mit vns gehalten / vnd beschließlich hat er von ihm selbst die Choral Noten octavi Toni der Epistel zugeeignet/ vnnd Sextum Tonum dem Evangelio geordnet / vnnd sprach also: Christus ist ein freundlicher H E R R/ vnd seine Rede sind lieblich/darumb wollen wir Sextum Tonum zum Evangelio nehmen/ vnd weil S. Paulus

ein ernstlicher Apostel ist / wollen wir Octavum Tonum zur Epistel ordnen : Hat auch die Noten vber die Episteln / Evangelia / vnd vber die Wort der Einsetzung des wahren Leibes vnnnd Bluts Christi selbst gemacht / mir vorgelungen / vnd mein bedencken darüber hören wollen. Er hat mich die zeit drey Wochen lang zu Wittemberg auffgehalten / die Choral Noten vber etliche Evangelia vnnnd Episteln ordentlich zu schreiben / biß die erste deutsche Mess in der Pfarrkirchen gesungen ward / do muste ich zuhören / vnd solcher ersten deutschen Messe Abschrift mit mir gen Torgaw nehmen / vnd hochgedachten Churfürsten ihrer Churf. Gn. aus befehl des Herrn Doctoris selbst vberantworten. Denn er auch die Vesper, so die zeit an vielen Orten gefallen / mit kurzen reinen Choral Gesängen / für die Schüler vnd Jugend widerumb anzurichten / befohlen : Desgleichen / daß die arme Schüler / so nach Brod lauffen / für den Thüren lateinische Gesänge / Antiphonas vnd Responsorias nach gelegenheit der zeit / singen solten : Vnd hatte keinen gefallen daran / daß die Schüler für den Thüren nichts denn deutsche Lieder singen. Daher seind die jenigen auch nicht zu loben / thun auch nicht recht / die alle lateinische Christliche Gesänge aus der Kirchen stossen / lassen sich düncken es sey nicht Evangelisch oder gut Lutherisch / wenn sie einen lateinischen Choral Gesang in der Kirchen singen oder hören solten : Wiederumb ist es auch vnrecht / wo man nichts denn lateinische Gesänge für der Gemeine singet / daraus das gemeine Volck nichts gebessert wird. Derwegen seind die deutsche Geistliche / reine / alte vnd Lutherische Lieder vnd Psalmen für den gemeinen hauffen am nützlichsten : die lateinischen aber zur vbung der Jugend vnd für die Gelärten.

Vnd sihet / höret vnnnd greiffet man augenscheinlich / wie der heilige Geist / so wol in denen Autoribus / welche die lateinischen / als auch im Herrn Luthero / welcher jeko die deutschen Choral Gesänge meistens theils gedichtet / vnd zur Melodien bracht / selbst mit gewircket : Wie denn vnter andern aus dem deutschen Sanctus (Jesaja dem Propheten das geschah / 2c.) zuerssehen / wie er alle Noten auff den Text nach dem rechten accent vñ concent so meisterlich vnd wol gerichtet hat / Vnd ich auch die zeit seine Ehrwürden zu fragen verorsachet ward / woraus oder woher sie doch diß Stücke oder Vnter-

richt herten : Darauff der thewre Mann meiner Einfalt lachte / vnd sprach : Der Poët Virgilius hat mir solches gelehret / der also seine Carmina vnd Wort auff die Geschichte / die er beschreibet / so künstlich applicirten kan : Also sol auch die Musica alle ihre Noten vnd Gesänge auff den Text richten.

Synopsin etiam totius Leiturgodia seu Cantionum choralium, quarum recensionem & explicationem in membro secundo instituumus, introspicere dignetur benignus lector.

Mmm 3

SYNO.

SYNOPSIS seu

TABELLA,

Universi operis LEITVRGODIARVM
SIONIARVM partitionem expli-
cans & exhibens.

LEITVRGO-
DIA SIONIA,
est in universum,
vel

1. εἰδική, & Speciali-
or: in certis Eccle-
siasticis actibus &
conventibus usita-
ta: dividitur q̄ in

1. πρωϊωδίας: per quam in
horis seu precibus Matu-
tinis canuntur, in

Ingressu: -

Progressu: -

Egressu: - -

2. MISSODIAN,

que sub se comple-
ctitur.

1. εὐαγγελιστικῶν: per
quam ante verbi
Evangelici predica-
tionem cantantur,
in &

Ingressu: -

Progressu: -

2. ἱεροδειπνωδίας: per
quam circa Cæne
Dominica admini-
strat. cantantur, in

Egressu: -

Ingressu: -

Progressu: -

Egressu: -

3. ὀψιμωδίας: per
quam in horis seu pre-
cibus Vespertinis
canuntur, sub

Ingressum: - - -

Progressum: - - -

Egressum: - - -

2. γενικῆ, & communior seu Generalior: in omnibus promiscue actibus
& congressibus Ecclesiasticis usurpanda: vel tanquam - - -

Psal. 55. vers. 19. ἐσπέρας καὶ πρωῖ καὶ μεσομβήρας, vespere & manè & Meridie perstre-
pam, (in Hebræo heist es אַשְׁחִיבָה aschichab, das ist so viel: als ein stilles/ vnd mit
Creuzgedächtes Strimlein / von lauter achzen/ seuffzen/ stehen vnd klagen zuge-
richtet / wie die gedachte Stimmen in der Orgel/ quasi in silentio & spe, ἐν τῷ σι-
γᾶν geschlagen wird) meditabor & annuntiabo: & exaudiet vocem meam.

Veni sancte Spiritus, reple tuorum, &c.

Invitatorium: Venite exultemus.

Antiphonæ cum Psalmis & Responsoriis, ex *Vespertinarum precum officio* mutuo petitis.

Symbolum Ambrosii & Augustini: Te Deum laudamus.

Canticum Zachariae: Bened. Dom. Deus.

Introitus.

Kyrie, Gloria, & in terra.

Gradualia, vel Halleluia.

Sequentiæ, vel Prose.

Symbolodia, in qua *Symbolum Nicenæ*:

Credo in unum Deum, Patrem.

Præfationes & Sanctus.

Benedictus & Agnus Dei.

Responsorium, Discubuit Jesus.

Antiphonæ cum *Psalmodia*;

Responsoria, cum *HYMNODIA*.

Parthenodia, sive *MEGALYNODIA*:

in qua Magnificat, seu *Canticum Virginis Mariæ*.

Vocatur aliis

OFFICIUM MATUTINUM.

Vocatur aliis,

OFFICIUM SYMMVM: & comprehenduntur hæ Cationes omnes in mea MISSODIA.

Vocatur aliis,

OFFICIUM VESPERTINUM.

1. ΜΥΣΟΧΟΡΩΔΙΑ: quæ est Ecclesiastæ ad aram, & Cantoris in Choro, devotioni mutua, Versibus, Collectis, Præfationibus & Eucharistiæ benedictioni alternatim respondens Cantio: & repetitur Missodiæ, post Kyrie & Gloria in terris, inserta.

2. ΕΥΛΟΓΩΔΙΑ: ut sunt, Benedicamus, & Ode Completorii correctæ, quæ seorsim excusæ sunt in EVLOGODIA.

3. ΕΠΙΛΟΓΩΔΙΑ: ad quam pertinent diversa Gloria & Amen, quæ in Collectarum & quarundam Lecturgodiarum Conclusionem promiscuè adhibentur: & inveniuntur Missodiæ in fine annexa.

Ne pigeat etiam benignum lectorem audire verba Pontificis Max. Johannis XXII. in extravag. com. De vita & honest. cleric. quibus melodiæ antiquitus in choris usurpatæ simplicitatem commendat, & nimium novandi studium improbat & punit.

Docta sanctorum patrum decrevit auctoritas, ut in divina laudis officii, quæ debite servitutis obsequio exhibentur, cunctorum mens vigilet, sermo non cessitet, & modesta psallentium gravitas placida modulatione decantet. Nam in ore eorum dulcis resonabat sonus. Dulcis quippe omnino sonus in ore psallentium resonat, cum Deum corde suscipiunt, dum loquuntur verbis, in ipsum quoque cantibus devotionem accendunt. Inde etenim in ecclesiis Dei Psalmodia cantanda præcipitur, ut fidelium devotio excitetur, in hoc nocturnum diurnumq; officium, & missarum celebritates assidue clero ac populo sub maturo tenore, distinctaq; gradatione cantantur, ut eadem distinctione collibeant, & maturitate delectent. Sed nonnulli novella scholæ discipuli, dum temporibus mensurandis invigilant: novis Notis intendunt, fingere suas, quam antiquas cantare malunt, in semibreves & minimas Ecclesiastica cantantur, potulis percutiuntur, nam melodias hoquetis intersecant, discantibus lubricant, triplis & motetis vulgaribus nonnunquam inculcant, adeo ut interdum antiphonarii & gradualis fundamenta despiciant; ignorent super quo adificent, tonos nesciant, quos non discernunt, immo confundunt; cum ex earum multitudine notarum ascensiones pudicæ, descensionesq; temperatæ, plani cantus, quibus toni ipsi secernuntur adinuicem obfuscentur: currunt enim, & non quiescunt; aures inebriant, & non medentur: gestibus simulant quod depromunt, quibus devotio quærenda contemnitur, vitanda lascivia propalatur. Non enim inquit frustra ipse Boëtius, lascivus animus vel lascivioribus delectatur modis, vel eosdem sæpe audiens emollitur & frangitur. Hoc ideo dudum nos & fratres nostri correctione indigere percepimus, hoc relegare immo prorsus abjicere & ab eadem Ecclesia Dei profligare efficacius properamus. Quocirca de ipsorum fratrum consilio districtè præcipimus, ut nullus deinceps talia, vel his similia in dictis officii, præsertim horis canonicis, vel cum Missarum solemnia celebrantur, attentare præsumat. Si quis verò contra fecerit, per ordinarios locorum ubi

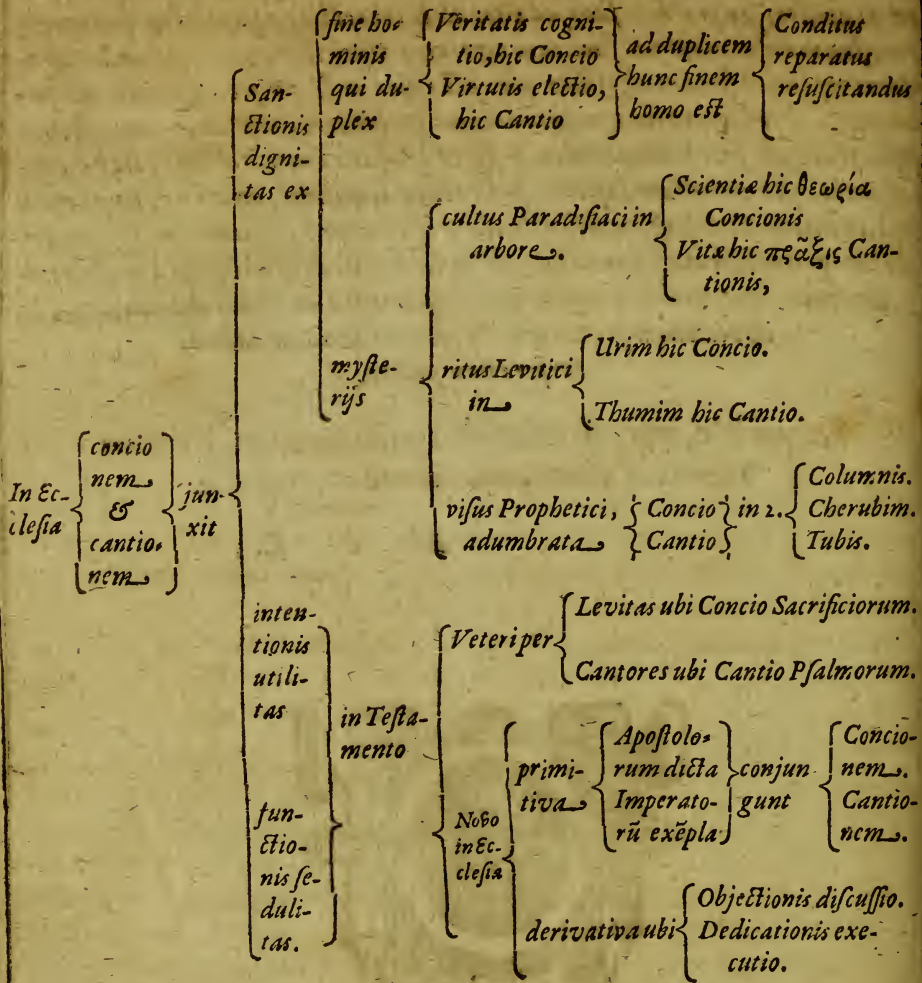
sta commissa fuerint, vel deputandos ab eis in non exemptis; in exemptis vero per prapósitos seu pralatos suos, ad quos aliàs correctio & punitio culparum & excessuum hujusmodi vel similium pertinere dinoscitur, vel deputandos ab eisdem per suspensionem ab officio per octo dies auctoritatè hujus canonis puniatur. Per hoc autem non intendimus prohibere, quin interdum, diebus festis præcipuè, siue solemnibus in Missis & præfatis divinis officijs aliqua consonantia, quæ melodiam sapiunt, puta octava, quinta, quarta & hujusmodi supra cantum Ecclesiasticum simplicem proferantur: sicutamen ut ipsius cantus integritas illibata permaneat, & nihil ex hoc de benè morata musica immutetur: maximè cum hujusmodi consonantia auditum demulceant, devotionem provocent, & psallentium Deo animos torpere non sinant.

Atque hîc, insertis etiam his prætermisissis, Primus
Tomus ad suum umbilicum deductus esto.

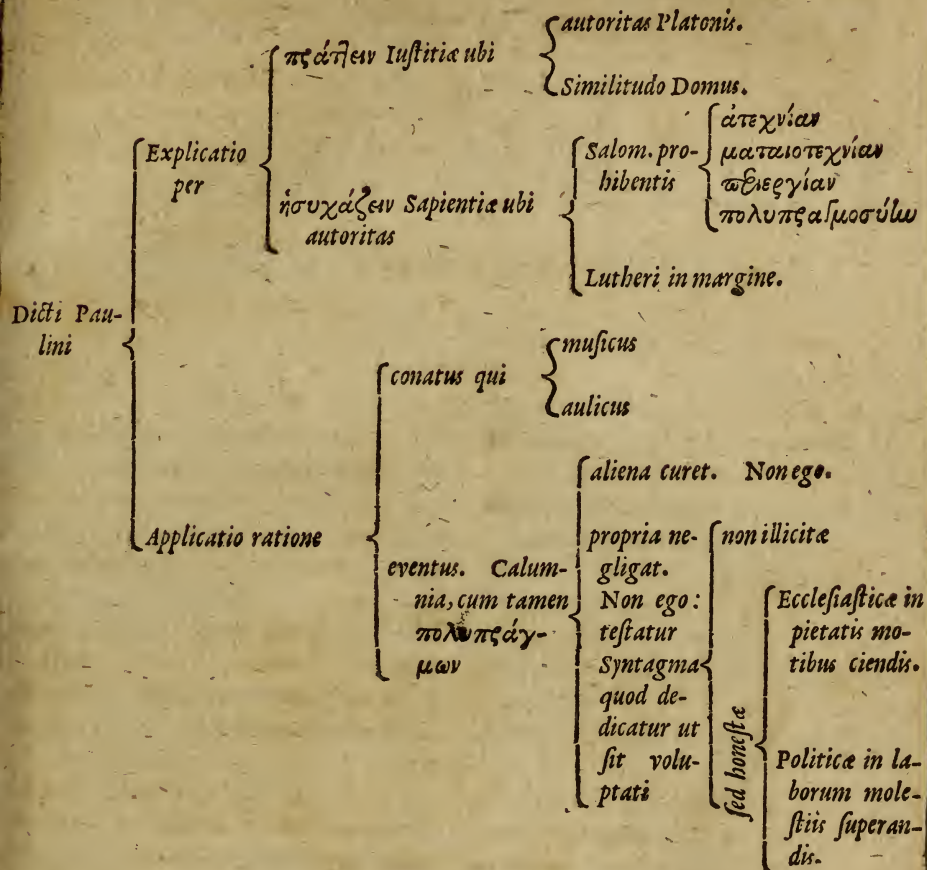
M. P. C.

DEDICATIO Primæ Partis διατυπωσῆς ita habet:

Secundæ partis Dedicatio διατυπικῶς
ita habet.

F I N I S.

Handwritten title at the top of the page, possibly in Arabic or Persian script.

Main body of handwritten text, organized into several columns and rows, possibly representing a list or a structured document.

F I N I S

I N D E X

T O M I P R I M I

S Y N T A G M A T I S M U S I C I

M. P. C.

A.

A Litera quomodo offerenda.	192	<i>Agyrtes Tubicen.</i>	415
<i>Acetabulum instrumentum Musicum</i>	424	<i>Alcaeus aureo plectro pro carminis suavitate ab Apolline donatus.</i>	392
<i>Acetabulorum inventor.</i>	ibid.	<i>Alipius Baptismi lavacro Ecclesie infusus, & hujus spiritualibus excitatus.</i>	26
<i>Accentus Musici.</i>	150	<i>Allegoria Tubarum quadruplex.</i>	122
<i>Eorundem officium.</i>	ibid.	<i>Allegoria Psalmi 68.</i>	116
<i>Accentus Ebraeorum quot inveniantur in Biblijs.</i>	ibid.	<i>Alcibiades tibias cur rejecerit.</i>	360
<i>Achivi nulla Musica in bellis usi.</i>	210	<i>Alcman Princeps in amatorijs versibus condendis.</i>	382
<i>Aventus Christi in quorum annum Jubileum incidit.</i>	125	<i>Alexander Magnus puer adhuc Cytharæ studuit.</i>	391
<i>Alinum quid & unde dictum.</i>	312	<i>Alexandrini Cytharæ studiosi.</i>	404
<i>Emulatio quadruplex.</i>	295	<i>Ambo in Templis quid.</i>	44
<i>Egyptij quænam Cantiones in Convivijs cecinerint.</i>	269	<i>Amicæum Carmen ubi decantatum.</i>	272
<i>Aglais excelluit tuba.</i>	414, 415	<i>Amen quid significet.</i>	42
<i>Agnus Dei quando cantatum.</i>	38	<i>Amphion primus Cytharæ dux.</i>	368, 397
<i>Agnus Dei in Ecclesiam introductio.</i>	ibid.	<i>Amphion Cytharæ lapides movit, qui instrumentum sponte assilientes muros Thebarum constituerunt.</i>	218
<i>Agnus Dei cur institutus.</i>	ibid.		

<i>Amæbeus Citharædus.</i>	393	<i>Apollo in convivijs Deorum Citharam pul-</i>	
<i>Amphion quomodo Thebas condiderit.</i>	398	<i>savit.</i>	362
<i>Angeli Φιλοσοφοι.</i>	17	<i>Apollo Musagetes dictus.</i>	263 319
<i>Angelus quibus verbis imaginem Maria</i>		<i>Aquina dictum, de ijs, qui sine premissa o-</i>	
<i>auditus est alloquit.</i>	18	<i>ratione demensa recedunt.</i>	29
<i>Idem mucronem strictum recondere vi-</i>		<i>Arcades omnem serè vitam arti cavendi</i>	
<i>sus in mole Hadriani.</i>	ibid.	<i>impenderunt.</i>	176
<i>Angelo'tus Cardinalis S. Marci.</i>	426	<i>Archyta crepitaculum.</i>	423
<i>Anni civilis initium apud Judeos.</i>	120	<i>Arion circa tempora Josephi & N. Buch-</i>	
<i>Annus 25. quid significet.</i>	89	<i>donosoris vixit.</i>	170. 400
<i>Anni Jubilæi clangore Tubarum denuncia-</i>		<i>Ars non habet osorem nisi ignorantem.</i>	
<i>tio.</i>	125		221
<i>Annus Jubilæus Evangelij.</i>	ibid.	<i>Armilustrium quid?</i>	247
<i>Anni Jubilæi celebratio.</i>	120	<i>Armilustrium festum.</i>	411
<i>Annus Jubilæus unde dictus.</i>	ibid.	<i>Argivi multarunt eos, qui pluribus, quam</i>	
<i>Annus quinquagenarius quid notes.</i>	90	<i>septem chordis in lyra utebantur.</i>	366
<i>Antiphona quid?</i>	65	<i>Arisæus Citharædus singulis diebus sexcen-</i>	
<i>Antiphona cum Psalmodijs commissio, fa-</i>		<i>tos coronatos accepit.</i>	393
<i>cta à Siricio.</i>	66	<i>Aristonicus, primus, solos cantus ab, g, bo</i>	
<i>Antiphona derivatio.</i>	65	<i>minis voce invenit.</i>	370. 371
<i>Ubi primum cæperint.</i>	66	<i>Aristonico Citharædo statua posita.</i>	392
<i>Eadem quando in Ecclesia latina cæpe-</i>		<i>Aristoxenus diversum statuit à Pythagora</i>	
<i>runt.</i>	40. & 65	<i>in Musicis.</i>	173
<i>Antiquitas cur in dis dià πικτων consisten-</i>		<i>Arion.</i>	400
<i>dum duxerit.</i>	180	<i>Aristonus Citharædus.</i>	407
<i>Anacleti ineptum institutum, de non, nisi</i>		<i>Artemonis hæresis.</i>	25
<i>coram duobus sa. r. ficando.</i>	44	<i>Asaph, Heman & Ethan resonarunt Cym-</i>	
<i>Anima partes quot?</i>	199	<i>balis Chalybeis.</i>	95
<i>Animantia quomodo Musica vi ad varias</i>		<i>Apendius novum modum Feris Canendi</i>	
<i>actiones assuefacta sint.</i>	230. 241	<i>invenit.</i>	370
<i>Animali facilius imperandum quàm homi-</i>		<i>Apendius, civitas Pamphiliæ.</i>	371
<i>ni.</i>	243	<i>Astronomia quid proficit?</i>	201
<i>Anaxenon Citharædus.</i>	407	<i>Avicularum laus & de Deo celebratio.</i>	31
<i>Apostoli qua hora à SS. sunt afflati.</i>	82	<i>Auctores rerum novarum in Musicis inter</i>	
<i>Apostolorum princeps.</i>	141	<i>Christianos.</i>	145
<i>Apollinis signum in Delo.</i>	321	<i>Audiores dicti Tertulliano, celebrantis S.</i>	
		<i>Eacharistiam.</i>	36

<i>Augustinus Manicheus.</i>	26	<i>quid significarit.</i>	123
<i>Augustinus Musica censor rigidus.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Buccina quasi Vocina Isidoro ineptè.</i>	418
		<i>Buccina habuit similitudinem cornu.</i>	418
B.			
B <i>Abyle martyrium.</i>	32	<i>Buccinantes septem Sacerdotes in Jeri-</i>	
<i>Bapcaλιζευ quid?</i>	191	<i>ebuntis ru.na, quid significant.</i>	125
<i>Barbiton quid, eo multum usa Sappho.</i>	373	<i>Buccina & tuba diversa sunt.</i>	418
<i>Barbiti inventor.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Buccina usus ad vigilas.</i>	419
<i>Barbitus aptus Dorij.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Budiffensis reipub. Consulis morituri me-</i>	
<i>Barbiton multum usus Alcaus.</i>	<i>ibid.</i>	<i>moranda pietas.</i>	33
<i>Bardi, qualia poemata.</i>	387	C.	
<i>Bardi etiam grassatores dicti.</i>	<i>ibid.</i>	C <i>Ampanarum inventor.</i>	130
<i>Batzειζευ,</i>	191	<i>earundem usus quo tempore inva-</i>	
<i>Benedictio cibi & potus.</i>	28	<i>luit.</i>	<i>ibid.</i> 131
<i>Benedictio Sacerdotis post communionem</i>		<i>Campano ere usi primum Veneti.</i>	132
<i>quid?</i>	59	<i>Campana Burdigalens. rebellantibus ab</i>	
<i>Benedicamus Domino &c. Unde desum-</i>		<i>Henrico II. rege Fran. crepta.</i>	133
<i>tum.</i>	74	<i>Campanarum usus tinnitusq; Excommuni-</i>	
<i>Bernardi Musici praestantissimi inventum.</i>	79	<i>catis interdictus.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Bettglocken/ was sie crinnern.</i>	131	<i>Campana ad confectionem Eucharistia ad-</i>	
<i>Bettglocken im Bapsthuub/ warum sie</i>		<i>hibita.</i>	<i>ibid.</i>
<i>gehalten.</i>	16	<i>Campanula aenea in monasterio Budinensi</i>	
<i>Bettwoche.</i>	79	<i>mortem monialis cujusdem sonitu pre-</i>	
<i>Borcon Cantio.</i>	314	<i>dicit.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Boëthij martyris laus insignis.</i>	145	<i>Campanula cur olim in Triumphantis cur-</i>	
<i>Bou, Bou, buccinatoris vox.</i>	417	<i>rupendebat.</i>	426
<i>Bucca, Ebraeis tuba.</i>	418	<i>Campanula usus.</i>	426
<i>Buccinatores in Veteri Testamento qui-</i>		<i>Campanas unde Gracia acceperit.</i>	132
<i>nam fuerint.</i>	122	<i>Campana olim baptisata eiusq; certa nomi-</i>	
<i>Buccina Sacerdotis officium significatur</i>		<i>na imposta.</i>	133
	16	<i>Campanarum Usus Idololatricus à Maxi-</i>	
<i>Buccinator vel tuba est, quisq; fidelis.</i>		<i>mil. Imp. abolutus.</i>	<i>ib. d.</i>
	126	<i>Campana Erfurdensis magnitudo.</i>	134
<i>Buccina quid?</i>	118	<i>Campana maxima in Pega regio Orienta-</i>	
<i>Buccina clangor in promulgatione legis</i>		<i>lis India.</i>	135

<i>Campana in Æthiopia ex lapidibus confecta.</i>	ibid.	<i>profunt.</i>	98
<i>Campanarum vis tempore tonitru.</i>	134	<i>Cantilena Philosophica vel Astronomica, ab Antiquis in convivij usitata.</i>	262
<i>Campana in Gallia ablata, sonitum consuetum amisit & recepit.</i>	133	<i>Cantio Archilochi ubi decantata.</i>	270
<i>Cantores sincera pronuntiationi studeant.</i>	192	<i>Cantio Convivialis quam celeberrima</i>	ibid.
<i>Cantus affectus varios exprimit.</i>	198	<i>Cantorum vestitus.</i>	101
<i>Cantilena genus quod victoribus canebatur</i>	216	<i>Cantus Adonyma.</i>	315
<i>Cantores seu Melodi unde dicti.</i>	12	<i>Cantio maneros.</i>	ibid.
<i>Cantores Plagij quinam dicti.</i>	14	<i>Cantio Philelias unde dicta.</i>	ibid.
<i>Cantus in Galliam quis attulerit.</i>	ibid.	<i>Cantio Βυκολιασμός ποημενιά: αϊπτό- λια σελώτια.</i>	316
<i>Canticum Mosis quando conscriptum.</i>	33	<i>Cantio quam solita decantari tempore Vindemia.</i>	ibid.
<i>Canticum Canticorum Salomomonis suave & sanctum.</i>	28	<i>Cantilena nutritia.</i>	317
<i>Idem artificiosissimum.</i>	101	<i>Cantorum & Cantilenarum autores.</i>	319
<i>Canticum post Communionem usurpatum</i>	39	<i>Cantiones apud veteres varia & innumera- biles.</i>	311
<i>Canticum Mosis moriturus.</i>	22	<i>Carmen Embaterium quodnam dicitur.</i>	212
<i>Canticum quid?</i>	137	<i>Carmina ascensionum seu graduum quid sint.</i>	6
<i>Cantica memoria inserviunt.</i>	17	<i>Carminum differentia.</i>	136
<i>Cantica composuit Stephanus Laodicenf. Episcopus.</i>	70	<i>Carminum genera cur in Psalmis Davidis varia.</i>	86
<i>Cantores à Davide primum ordinati.</i>	194	<i>Carmina ornant symposia.</i>	147
<i>Cantores ex qua tribu oriundi.</i>	ibid.	<i>Carmina pia ubi cantanda.</i>	31
<i>Cantores Davidis quibus instrumentis fu- erint usi.</i>	115	<i>Carminibus & Cantionibus virtutes homi- nū resq; præclare gesta celebrata sunt.</i>	262
<i>Cantorum & Cantatricum à reditu ex Ba- bylone numerus.</i>	93 (134)	<i>Carmen in nuptijs Cadmi à Musis decanta- tum.</i>	271
<i>Cantilena usitata in peragendo ritus sacri.</i>		<i>Carmen saliare.</i>	387-342
<i>Cantionibus ad aras finitis, quis sacra clau- serit, & quo vocabulo indigitatus.</i>	249	<i>Carmina dividere quid sit.</i>	370
<i>Cantionibus matutinis Gentiles Deos suos salutarunt.</i>	250	<i>Carmina Lyrica quid? Eorum genera.</i>	381 382
<i>Cantiones de Cane institutione ad quid</i>		<i>Carneus Citharædus.</i>	407

<i>Carnyx tuba Gallica.</i>	409	<i>constitutus.</i>	178
<i>Castiani fortuna.</i>	37	<i>Chori Salomonis constitutio.</i>	96
<i>Castiani monumenta ubi inveniendā.</i>	39	<i>Chororum modi sub quo facti.</i>	341
<i>Catechumenorum dimissio quo tempore duraverit.</i>	36	<i>Chorda ferrea aut ex Orichalco penna cuspidē temperantur.</i>	365
<i>E rēndem est communicatio.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Chorda quid?</i>	<i>ibid.</i>
<i>Castagnetas quid?</i>	422	<i>χορδοζωία quid?</i>	366
<i>Celebratio Dei à mulieribus.</i>	74	<i>Chorda eadem aberrare.</i>	369
<i>Characteres quosdam Musicos Damascenus excogitavit.</i>	12	<i>Cicada cur Apollini sacra sint.</i>	239
<i>Certamina Musica à quibus habita.</i>	302	<i>Cimon Themistocli praelatus, quod jucundē ad Lyram cecinisset.</i>	391
<i>Chanaan terra possessores primi.</i>	110	<i>Cithara Lutemma conditor.</i>	15
<i>Charitas Dei & charitas proximi in quibus consistat.</i>	113	<i>Cithara apud Ebraeos quot chordas habuerit.</i>	111
<i>Chiterini instrumenti Musici inventor quis</i>	145	<i>Citharæ descriptio Josephica.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Chiron.</i>	403	<i>Citharæ allegoria.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Chrove tuba.</i>	409	<i>Citharæ & Cantus encomion.</i>	259
<i>Chordarum usus.</i>	110	<i>Cithara Christi Evangelica.</i>	109
<i>Chori descriptio & divisio.</i>	3	<i>Citharæ & Lyra in quibusdam distincta.</i>	362. 395
<i>Chori musici quā diu duraverint.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Citharæ inventor Apollo.</i>	362
<i>Chorus unde dictus.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Cithara unde dicatur.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Choralis musica erroribus quomodo adverteatur.</i>	25	<i>Cithara & Φόρῳγῆ dicta.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Choralis melodiæ encomium.</i>	11	<i>Cithara figura apud quos & quomodo cecinata.</i>	367
<i>Cherdij Casariensis constantissimi Confessoris encomium.</i>	32	<i>Each, Afas dicta.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Chori significatio, deductio, ac definitio.</i>	2.	<i>Cithara inventor Apollo.</i>	170. 362
	276	<i>Cithara Davidis pulsanda Davidis plectro.</i>	148
<i>Chori Musici quid?</i>	277	<i>Cithara pulsanda legem quis dederit.</i>	367
<i>Chororum primi institutores.</i>	290	<i>Cithara modi varij à regionibus à temporum celeritate.</i>	368
<i>Chori Musici conductio varia.</i>	87	<i>Citharæ partes quæ</i>	<i>ibid.</i>
<i>Chori partes quot.</i>	294	<i>Citharæ inepta bellis, apta mensis.</i>	370
<i>Chori Comici persona quot.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Citharæ studioforum Catalogus.</i>	391
<i>Choragium.</i>	295	<i>Citharæ adus quidam suo cantu Regem Da-</i>	
<i>Chordarum numerus acutus, & ad dis dicta πρασὼν apud veteres, hodie plus ultra.</i>			

<i>nia ad amentiam & letitiam pertraxit</i>	<i>Corybanteus furor.</i>	108
266.207	<i>Corollarium in Ecclesia quid?</i>	59
<i>Citharædus quidam se Neronem professus.</i>	<i>Corollarium cur institutum.</i>	60.61
394	<i>Corporis vis à 50. annò decrefcere incipit.</i>	
<i>Cifche ex pelle tympanum factum.</i>		92
<i>Clavicordia.</i>	<i>Cornix literas tulit quocungq; juffa.</i>	241
<i>Clavicymbalum.</i>	<i>Cornufestum fabuloſum.</i>	120
<i>Claves Pſalmarum quid ſint Hieronymo.</i>	<i>Cornu abubula.</i>	417
102	<i>Cornu olim quid.</i>	337
<i>Clinias Philoſophus.</i>	<i>Corvus Caſarem Auguſtum ſalutare didi-</i>	
<i>Cloaca quid.</i>	<i>cit.</i>	141
<i>Collectarum uſus, deſcriptio.</i>	<i>Cos Haleel Judæorum.</i>	29
<i>earundem autor.</i>	<i>Cosmus Majumensis Epifcopus melodus.</i>	12
<i>Collecta quando inſtituta.</i>	<i>Crembalum, & eius inventor.</i>	422.423
<i>Commeſſatio gratioſa & jucunda.</i>	<i>Creteus Citharædus.</i>	394
<i>Communio cur Miſſa dicatur.</i>	<i>Chriſti conſuetudo in cibi benedictione.</i>	
<i>Concha ſono Gigantes in fugam converſi</i>		29
<i>ſunt.</i>	<i>Crotalon inſtrumentum.</i>	422
<i>Concilium Claremontanum.</i>	<i>Chriſtianorum nomen ubi primum prodi-</i>	
<i>Concentus inſtrumentaliſ adia Pοορς.</i>	<i>erit.</i>	2
<i>Conſtantius quando imperaverit.</i>	<i>Chriſtus quoro anno atatis docere cæperit.</i>	90
<i>Conſtantini libertas in alendis Muſicis.</i>	<i>Chryſoſtomi præceptum de vera pſallendi</i>	
<i>Conſtitutio pia Eccleſiarum Brunſvicenſ. de</i>	<i>ratione.</i>	9
<i>campana pulſu pro pace.</i>	<i>Ctebiſus Hydraulicorum inventor.</i>	431
131.132	<i>Cteſiphon Lyricus.</i>	403
<i>Convivia Chriſtianorum ſacra.</i>	<i>Cycni nautis periclitantibus gratiſſimi.</i>	312
<i>Convivialium carminum tria genera</i>	<i>Cymbalorum Tympanarumq; ſtrepitu Ju-</i>	
	<i>piter dicitur funeſtus.</i>	250.251
	<i>Cymbalorum & Tympanorum pulſu Indi in</i>	
<i>Conviva eos, quibus propinaturi erant, no-</i>	<i>hoſtes irruunt.</i>	210
<i>minatim provocarunt.</i>	<i>Cymbalum Dodonaum proverb.</i>	423
266	<i>Cymbali inventor & inventrix.</i>	225. &
<i>Convivijs letitiam Deus non invidet.</i>		425
146	<i>Cymbalum mundi Veſpaſianus.</i>	ibid.
<i>Convivorum requiſita.</i>	<i>Cynerhenſibus Arcadiæ populis neglecto ſtu-</i>	
274	<i>dio Muſices interitus inſecutus.</i>	120
<i>Conſecratio Cæna quid ſit.</i>		
53		
<i>Connus Citharædus.</i>		
393		
<i>Connus Socrate n ſenem fidibus ludere do-</i>		
<i>cuit.</i>		
ibid.		
<i>Conna Lyriſta.</i>		
408		
<i>Conna calculus, proverb.</i>		
ibid.		

D.

D aniel quoties singulis diebus precatus?	82	Dithyrambus Liber.	ibid.
Danielis Propheta locus de Sambuca.	374	Dithyramborum stilus.	389
Decachordon denotat, 10, humana vocis modulamina.	366	Dithyrambi Horatio cur audaces dicti.	ibid.
Decalogi vox cur qualibet duplici accentu signatur.	14	Diodorus Citharistes.	404
Δεήσιον. Tim. 2. Augustino quid significent?	60	Divinitas Christi Psalmis vindicam.	26
Decretum quo Timotheus Lacedemone pelletur.	367	Dorica Harmonica quid?	348. 351.
Δ, littera, in modum Citharæ facta est, auctore Hieronymo.	ibid.	Dorceus.	404
Deus intus quomodo sit placandus.	30. 81	Doctores Musicorum Davidicorum quot fuerint.	95
Decretalis epistola de psallentium modestia.	10	Δοξολογία quando usurpata.	63
Diatonicum Cantionis genus.	370	Eadem promulgata ejusdem auctoritas,	ibid.
Deus in adiutorium hymnus Davidis.	83	Item quid sit.	41
Diapason quid vocent Musici.	95	Dominus vobiscum &c. Salutatio Angelica.	42
Difteria.	379	Ejus explicatio.	ibid.
Dies quomodo inchoandus.	31	E.	
Differentia inter Psalmos & Odas spirituales.	68	E litem quomodo pronuncianda.	192
Digitalia argentea pennis munita ad lyram pulsandam.	365	Ecclesia primitiva Choralis Cantus studiosissima.	25
Διάγραμμα quid.	369	Echiron.	406
Dionysij testimonium de Lecturgia partibus.	60	Encomion Theodosij Imperatoris.	551
Dircæus, Poëta & Tubicen.	413	Encœnia Christianorum.	20
Discubuit responsum quando cantatum.	58	Epicles Citharista.	393. 403
Discantus ut exprimat quid requiratur.	165	Epigonus, epigoneum.	380
Ditoni & Semiditoni inventor.	174	Elegorum inventor & etymon, definitio.	307
Dithyrambica Libero patri sacræ.	388	Elegorum usus ad alia postmodo translatus.	308
		Elegos quis primum effuderit.	307
		Ἐπεγγραφοί qui sint.	36
		Engaddæ horti.	28
		Epilœna quid & quando facta.	255
		Ephod Pontificis summi in V. T.	29
		Epilogus in Ecclesia quid?	52
		Ephraimi prioris Theologi feruor.	19

Ἰντρονῆ Canticorum graduum patribus quid significet.	6	Festa Anciliorum quo mense celebrata.	371
Epimicia.	383	Fidibus prestantisimè quis cecinit.	234
Epipompeutica carmina quid?	ibid.	Fistularum sono audito pecora & armen- ta avidius escam sumunt.	219
Epistolarum & Evangeliorum in Missa cantari solitorum autor.	44	Fistula ex omnibus instrumentis prima, e- jusdem etymon, materia	326. & seqq.
Epicedia quid?	307	Fistula quocumque, ejus inventor.	328 329
Evangelium cantavit, Constantia, Sigif- mundus Imp. in templo.	45	Fistulam qui primum usurpavit.	329
Evangelij prelectio, stando ut in templis ab Anastasio institutum.	ibid.	Fistula cur adhibita.	330
Evangelium quid: missæ caput.	48	Fistula qualiter usus Gracchus.	334
Evangelij verbum Tuba comparatur.	124	D. Francisci virtus, ad cujus jussum avicule garritum cantumq; compresserant.	240
Epitaphia.	307	Frendens, Gallica vox est fidicinibus.	370
Eremita Ægyptij.	29	Fuldensis Abbatis & Episcopi Hildesienfis laniena.	48
Evova quid.	65	Funera lusu, festoq; cantu celebrata.	34. 305
Ejus autor.	66	Funera elata ad Tubam.	409. 411
Ἐδαυαρία vera.	33		
Ἐψὺα in Muscis.	167	G.	
Ἐλογία quid, & cur instituta.	75	Gallorum Cantus quales.	187
Eaq; decet imprimis Christianum homi- nem.	76	Gibenna unde dicitur.	118
Ἐχρησία quid sit.	53	Genealogia Cantorum Davidicorum in domo Jehova Veteris Testamenti.	94
Eunomius Citharædus.	391	Gennadius Hymnographus.	71
Ezechiæ Musicam sacram instituit.	98	Gideonis pugne mysticus intellectus.	125. 127
		Gilberti Pontif. artificium in consiciendis Organis.	145
F.		Githib Psalmerum trium titulus quid notet?	106
Fabula Judæorum de Abyssis.	7	Githum cithara Gattensis.	107
Festum Tubarum quomodo celebra- dum.	127	Gingras quid & Gingris.	335
Festum expiationis magna in Novo Testa- mento.	124	Gaudium unde dictum.	137
Fidei summa in Symbolis comprehenditur, quæ olim Traditio vocata.	50	Glaphyrus.	406
Festum Tabernaculorum quando celebra- tum.	119	Gloria Tibi Domine, quando ad Missas cantatum.	48 (32)
		Gordius centurio, martyr Constantissimus	

<i>Graduale.</i>	45	<i>Historia mirabilis de Theodoro Juvene.</i>	23
<i>Gradualium auctores, ejus usus.</i>	46	<i>Historie de Juliano.</i>	ibid.
<i>Græci adoloscētes suos in Musicis primum informarunt.</i>	220	<i>Hipparchion Citharædus.</i>	407
<i>Græci optarunt Musicare in suis regibus.</i>	391	<i>Hol inversus Ebrais loch est.</i>	105
		<i>Holocaustum quo tempore oblatum.</i>	98
		<i>Homines nobiles & fortunati cum tuba e- lati sunt.</i>	306
		<i>Hora qua Apostoli SS. sunt afflati.</i>	82
		<i>Hore Canonica & earum auctor.</i>	ibid.
		<i>earundem præfatio & hymnus.</i>	83
		<i>Horologiorum insignis compositio & stru- ctura.</i>	427
		<i>Horologium hore in Silesia memorabile.</i>	ibid.
		<i>Horologio Christianorum Græcorum quid contineatur.</i>	41
		<i>Hugo Capetus Saxonice domus, Galliarum rex primus.</i>	47
		<i>Hosianna Angelorum continet Trinitatis mysterium.</i>	84
		<i>Hosianna hominum, designat utriusq. na- tura in Christo Sacramentum.</i>	ibid.
		<i>Hyberni Musices periti.</i>	404
		<i>Hyberni Musici peritissimi ac elegantissimi.</i>	176
		<i>Hydimeles Citharædus.</i>	407
		<i>Hydraulicum organon quid fuerit.</i>	144. 431
		<i>Hymæa Cantio à quibus decantata & unde dicta.</i>	311
		<i>Hymnus Chalcidensis pulcerrimus.</i>	252
		<i>Hymni quibusnam Deabus decantari soliti.</i>	256
		<i>Hymnis, iram, Deum, & homines placare possimus.</i>	27
		<i>Hymnis veteres potum exceperunt.</i>	28
		<i>Hymnus Angelicus cum doξολογία Trini- tatis.</i>	41
<i>Hallelujab initium Psalmorum quo- rundam tempore Pasche usitatorum</i>	29		
<i>Hallelujab, & ejusdem vocis notatio.</i>	45		
<i>Hanna encomium.</i>	73		
<i>Harsen Weer.</i>	109		
<i>Harmoniarum genera tria.</i>	179		
<i>Harmonia rationem quis primus invenere</i>	180		
<i>Harmonia quot.</i>	347		
<i>Harmonia Dorica quid.</i>	348. 351		
<i>Harmoniarum genera.</i>	347		
<i>Harmonia suavitas & finis.</i>	147. 148		
<i>Harmonius Syrus, hæreticus.</i>	18		
<i>Harpichordum.</i>	380		
<i>Hæresis Bardesana Syri.</i>	19		
<i>Hæresis Artemonis.</i>	25		
<i>Helicon instrumentum Musicum.</i>	373		
<i>Helicon quot eboris consistet.</i>	ibid.		
<i>Heerbaucken.</i>	429		
<i>Hermion Comædus.</i>	414		
<i>Hermolocer duabus cecinit tubis.</i>	ibid.		
<i>Herodorus Megarensis tubicen.</i>	ibid.		
<i>Hermogenes Citharædus Julio Casari pla- cuit.</i>	392		
<i>Hexametrum carmen Moses fecit.</i>	70		
<i>Hilarodi vox quid?</i>	292		
<i>Hieronymi sententia de Citharæ forma.</i>	9		
<i>Hilarius primus hymnographus.</i>	68		

<i>Hymni epistolici.</i>	44	<i>Instrumenta pneumatica.</i>	105
<i>Hymni Evangelici.</i>	45	<i>Instrumentorum Musicorum generalis des-</i>	
<i>Hymni Sanctus autor.</i>	53	<i>nitio, ejusq; cause.</i>	435
<i>Hymnus Angelicus quid.</i>	56	<i>Instrumentorum Musicorum alia ἑμπνεύ-</i>	
<i>Hymnus qui post responsorium cantari solet</i>		<i>σα, alia κρησι.</i>	436. 437
<i>quid.</i>	67	<i>Eorundem alia ἑγχοῦδα. ἀχοῦδα.</i>	438
<i>Hymnus quid, atq; illorum requisita.</i>	ibid.	<i>Instrumentorum varis species ex Psalmo-</i>	
	5. 68.	<i>rum inscriptionibus.</i>	103
<i>Hymni Ambrosiani quinam.</i>	ibid.	<i>Instrumentis Musicis Julianus in templo</i>	
<i>Hymnodia quando & à quibus habita &</i>		<i>gentilium usus.</i>	118
<i>adaucta.</i>	69	<i>Instrumentorum Musicorū inventores.</i>	320
<i>Hymnorum Lyricorum autor David.</i>	70	<i>Instrumenta in sacris quānā adhibita.</i>	246
<i>Hymni qui ferijs Johannis Baptista decan-</i>		<i>Instrumenta Musica à Christianis circa an-</i>	
<i>tari solet, abusus.</i>	71	<i>num Christi 200. usurpata.</i>	137
<i>Hymni ad Citharæ modos cantati.</i>	362	<i>Instrumenta Veterum nobis ignota.</i>	87
<i>Hymni Synesij decem præstantissimi.</i>	70	<i>Instrumentorum quorundam usus in Eccle-</i>	
<i>Hymni.</i>	383	<i>sia tollitur.</i>	138
<i>Hymni convivales δοξολογικοί.</i>	28	<i>Instrumenta Musica omnia, duobus nomi-</i>	
		<i>bus Moses comprehendit.</i>	85
I.		<i>Instrumentalis Musica ignarus quomodo</i>	
		<i>psallat.</i>	146
I alemus Musicus.	408	<i>Imitatorium in Ecclesia quid & quare u-</i>	
<i>Ialemon quid.</i>	309	<i>surpatum.</i>	64
<i>Ialemi cantilena, proverb.</i>	408	<i>Johannis XXII. Pontificis veteris melodia</i>	
<i>Japys augur & Citharædus.</i>	394	<i>Choralis commendatio.</i>	456
<i>inque unde dicatur.</i>	383	<i>Johannes Damascenus Theol. melodus.</i>	12
<i>Ilex arbor ad Συρία byra utilis.</i>	364	<i>Johannis Walkeri studium in Choral.</i>	15.
<i>Jeduthum quis sit.</i>	96		449. & seq.
<i>Jejunium triduanum.</i>	78	<i>Josias rex Musicam in Paschate magno ad-</i>	
<i>Ferichuntis ruina cujus typus:</i>	125	<i>bibuit.</i>	98
<i>Intus cancre quid.</i>	370	<i>Ejus obitum deslent Cantores.</i>	33. 98
<i>Infantes nuper editos Veteres deplorarunt.</i>		<i>Josaphat in bello Musicos adhibuit.</i>	97
	305	<i>Jobel Arabicum quid significet.</i>	121
<i>Introitus in Domum Domini.</i>	40	<i>Job, tuba ductilis fuit.</i>	127
<i>Introitus institutor.</i>	ibid.	<i>Ἰεγνοθωία quid.</i>	191
<i>Instrumentorum Musicorum distinctio &</i>		<i>Isaac qua die ab imolatione liberatus.</i>	120
<i>distributio.</i>	324. & 104.	<i>Itypballicum carmen Baccho sacratū.</i>	387

<i>Iustitia universalis definitio & declaratio.</i>		<i>Levitarum numerus per familias.</i>	93
	199	<i>Levitarum officia triplicia.</i>	94
<i>Jubal.</i>	85	<i>Levitarum atas cum diversa supputationis</i>	
<i>Judei diversi diversa utitur Psalmodia.</i>	14	<i>collatione & anagoge.</i>	88
<i>Judei quomodo olim ad Concionem convocati.</i>	131	<i>Levitarum ceremonie jam abrogata sunt.</i>	147
<i>Juliani Tyrannis.</i>	32	<i>Levi quod filios habuerit.</i>	94
<i>Justini martyris testimonium de partibus</i>		<i>Seufflein sive risli proprium fidicinum.</i>	370
<i>Lecturgie.</i>	60		
K.		<i>Liberalitas exercenda erga Musicos.</i>	101
K <i>ῥις ἐλέσθου mutatio & autor ejusdem.</i>	40	<i>Lex militaris.</i>	91
<i>Idem quando in Anglia usurpatum.</i>	41	<i>Legum Muscarum partes.</i>	352
<i>Idem cur novies iteratum.</i>	ibid.	<i>Linus Lyricus.</i>	397
<i>Κορύπτεν quid?</i>	208	<i>Liticen à lituo.</i>	416
<i>Κόλλοψ quid?</i>	304	<i>Litui etymon.</i>	ibid.
<i>Κῶμος.</i>	344	<i>Lituus figurâ distinctus à Tuba.</i>	ibid.
L.		<i>Liturgia summa seu Missodia.</i>	35
L <i>Amech primus Musicus.</i>	145	<i>Λετγγεῖν quid.</i>	38
<i>Lacedæmonij ter animadverterunt in emendatores veteris Musicae.</i>	366	<i>Lydia Harmonica.</i>	350
<i>Lacrymas quis interdixit.</i>	310	<i>Liturgia cur instituta fuerit.</i>	40
<i>Laodocus Citharædus.</i>	407	<i>Liturgiarum hostes.</i>	63
<i>Λαρυγγίξεν quid.</i>	196	<i>Liturgia Satanas offenditur.</i>	48-77
<i>Laudamus te &c. δόξολογία addita olim Hymno Angelico.</i>	41	<i>Litanijs nudis pedibus S: ephanus III. PP. incessit.</i>	81
<i>Lammæeach Ebræorum varia interpretationis.</i>	102	<i>Litania unde dicta & quamobrem instituta.</i>	77
<i>Idem quot & quibus Psalmis præfixum.</i>	103	<i>Litaniarum differentia & autor.</i>	78
<i>Laus veterum de Psalmidiarum observatione.</i>	10	<i>Litania controversa inter Pötificios JC.</i>	81
<i>Leo X. quoto anno ætatis Cardinalis constitutus.</i>	91	<i>Litaniæ minores per universam Ecclesiam stabilitæ.</i>	78-79
<i>Leviæ à puero fuerunt Catechumeni.</i>	89	<i>Locus ubi cantari solite præfationes.</i>	56
<i>Leviæ servierunt tabernaculo.</i>	90	<i>Ludovicus I. Imp. à filio captus.</i>	47
<i>Levitarum quinquagenariorum munus. ib.</i>		<i>Ludi Pythij in cujus honorem constituti & quando celebrati.</i>	253
		<i>Lupus etiã post mortẽ ovi formidulosus.</i>	118
		<i>Luscinia circa Orphei sepulcrum indifficasse dicuntur.</i>	197

<i>Lusciniarum lingua Heliogabali epula in-</i> <i>struuntur.</i>	197	<i>Magadin Alexander Citherejus fidibus re-</i> <i>ferse.</i>	ibid.
<i>Luscinias qui non alendas esse putarunt.</i>	197	<i>Magodia.</i>	393
<i>Luscinias Græca atq; latina lingua peritas</i> <i>qui habuerit.</i>	ibid.	<i>Magnes Comicus omnium animalium</i> <i>voces imitatus est.</i>	196
<i>Luscinia immenso olim pretio vendita.</i>	ibid.	<i>Magnificat explicatio.</i>	72
<i>Luscinia cantu vehementissimè qui sunt de-</i> <i>lectati.</i>	ibid.	<i>Magnificat unde habeat denominationem</i> <i>& originem.</i>	71
<i>Lutherus tam Choralis quàm figuralis, Mu-</i> <i>sica insignis amator.</i>	451	<i>Quando & cur in Ecclesia usitati.</i>	72
<i>Idem tribuit sextum tomum Evangelio,</i> <i>octavum vero epistolis Pauli.</i>	452	<i>Idem à Luthero vocatur ein Meisser</i> <i>Gesang.</i>	ibid.
<i>Idem composuit notas super verba Cæne</i> <i>Dominicæ.</i>	ibid.	<i>Mabalath instrumentum Musicum.</i>	105
<i>Lyra Apollinea sono mænia Trojana extru-</i> <i>ctâ.</i>	251	<i>Maria magnificat conditrix atq; præen-</i> <i>trix.</i>	73-74
<i>Lyra inventor, etymologia, fabricatio, qua</i> <i>partes.</i>	363, 364	<i>Malogranata in Pontificis summi pallio</i> <i>quid denotent.</i>	130
<i>Lyra octochorda, novichorda, decachordon,</i> <i>& cur?</i>	364	<i>Martyrum consolatio in supplicijs.</i>	32
<i>Lyra quasi lyra dicta.</i>	363	<i>Melodiano inventores quinam fuere.</i>	183 184
<i>Lyra encomium.</i>	371	<i>Melodia apud Veteres quot.</i>	183
<i>Lyrâ Apollo ad panos fistulâ adaptavit.</i>	365	<i>Melodia apud Judæos observatio.</i>	150
<i>Lyræ septichorden Terpander primus con-</i> <i>stituit.</i>	401	<i>Melodi diversi & varij.</i>	12
<i>Lytierses quid?</i>	113	<i>Melodiarum diversus affectus, effectus, di-</i> <i>seretusq; usus.</i>	185 seq.

M.

M <i>Agadis unde dicta.</i>	376	<i>Ejus derivatio & definitio.</i>	35-38
<i>Magadis quot chordis constet.</i>	ibid.	<i>Minnim cithara Alemannorum.</i>	110
<i>Magadin quis invenit, ejus quinq; fides.</i>	377	<i>Missæ forma cui tribuatur.</i>	35
<i>Magadis quomodo Anacreontis seculo no-</i> <i>ta.</i>	ibid.	<i>Missæ pro oblatione.</i>	37
<i>Magadis, idem, quod nunc Psalteriam.</i>	379	<i>Missam facere quid sit.</i>	36
		<i>Missæ quo tempore caput.</i>	39

<i>Misenus tubicen Hectoris.</i>	414	<i>imitatione orium traxit.</i>	166
<i>Misseni Aelidis prestantia in inflanda tuba.</i>	214	<i>Musica reliquis artibus preferenda.</i>	19
<i>Missæ & Missæ diæ ritus tam apud veteres, quam apud nos recepti.</i>	40	<i>Musica artis quatuor genera.</i>	5.166
<i>Missionis verba apud Pontificios post Concionem.</i>	50	<i>Musica unde dicta.</i>	38
<i>Missio Ecclesia primitiva à Pontificibus transmissa.</i>	ibid.	<i>Musici Doctores, cultores, scriptores discipulique, eximij.</i>	174
<i>Mercurius primus lyram commentus.</i>	362	<i>Musica periti Sophista vocati sunt.</i>	231
<i>Merula machina hydraulica.</i>	431	<i>Musica vis in exorando Deo.</i>	97
<i>Mimi Phalcoptori.</i>	420	<i>Musici insignes etiam quidam Imperatores & Duces fuere.</i>	177
<i>Mimi qui.</i>	389	<i>Musica sacra à reditu ex Babylone restaurata.</i>	93
<i>Modos Ionicos sinistros quis instituerit.</i>	184	<i>Musica antiqua limites, qui transgressi fuere explosi sunt.</i>	179
<i>Modorum certorum qui autores.</i>	ibid.	<i>Musices cognatio cum Ethica, Physica & Mathematica.</i>	199
<i>Modorum doctrinam quis primum edocuit.</i>	183.185	<i>Musices Physica usus.</i>	100
<i>Modi Jonici ac Lydij quo loco prohibiti, & qui ijs usi sunt.</i>	187	<i>Musica aliqua ex parte judicij cognata.</i>	201
<i>Modi Pyrbici partes quot.</i>	345	<i>Musica cui nam rei respondeat.</i>	ibid.
<i>Modi Jonici quales.</i>	349	<i>Musica vis atq; efficacia & usus pætheticus.</i>	203
<i>Modorum Lydicorum inventor.</i>	351	<i>Musica adhibita in consecratione templi Hierosolymitani.</i>	97
<i>Molech Idoli descriptio.</i>	117	<i>Musices usus in pompis & solemnitatibus triumphalibus.</i>	215
<i>Monochordi Ambe inventores.</i>	380	<i>Musicorum bonorum morum informatrix & alterix.</i>	217
<i>Monodia quid.</i>	307	<i>Musicorum Princeps.</i>	141
<i>Manulos tibiarum genus.</i>	343	<i>Musica medicina pulcherrima virtutum.</i>	217
<i>Morbus. D. Vti quomodo curandus.</i>	226. seq.	<i>eadem virtutes acquiruntur.</i>	219
<i>Mortuos qui desent, obulis ubi conducti.</i>	308	<i>Musica cur inventa.</i>	ibid.
<i>Moschus Citharædus.</i>	407	<i>Musices in rusticis mulieribus efficacia.</i>	220.221
<i>Moschus canens Bæoticum proverb.</i>	408	<i>Musicum doctum decent concinni mores.</i>	221
<i>Murena piscis agnovit vocem Crassi.</i>	24	<i>Musica castitatis.</i>	222
<i>Musarum namque quid intelligat Fulgentius.</i>	324		
<i>Muse tantum due prisicis Theologis.</i>	322		
<i>Musica ex articulata vocis usu vel avium</i>			

<i>Musica temperantes efficit.</i>	223	<i>Musices usus in funerum & exequiarum deductionibus.</i>	304
<i>Musica eos honestatis & fortitudinis. ibid.</i>		<i>Musica Choralis inventor. Unde dicta.</i>	1
<i>Eadem morbi corporis leniuntur & curantur.</i>	224	<i>Musica Choralis inservit ciendis affectibus.</i>	21
<i>Musica pessilentiam fugat, furibundos comprimit, tarantuleq; ictus & Annæ Appula morsum sanat.</i>	225	<i>Modus canendi à quo navi institutus.</i>	2
<i>Musica consolatur lugentes.</i>	34	<i>Musicorum veterum characteres & intervalla.</i>	12
<i>Musica studium jucundum, honestum & liberale est.</i>	231.232	<i>Musici modi seu Tropi quot.</i>	14
<i>Musica adolescentem alacriores reddit, ad omniaq; utilis.</i>	ibid.	<i>Musica corrupta emendatio.</i>	15
<i>Musici modi non mutantur.</i>	233	<i>Musica dignitas & præstantia. 16 seq.</i>	97
<i>Musica mutata incommoda.</i>	ibid.	<i>Musica in Ecclesia retinenda.</i>	26
<i>Musicis disciplinis inter primas artes juvenentus informari debet.</i>	234	<i>Musica idem quod Ebræorū Maasibeb.</i>	38
<i>Musica in senectute addidit Socrates.</i>	234	<i>Musicorum numerus.</i>	92
<i>Musica Ducibus & militibus quando sit utenda.</i>	235	<i>Musici Asaphi posteri annumerantur centum viginti octo.</i>	93
<i>Musica qui tractaverint.</i>	ibid.	<i>Musici pleriq; floruerunt circa seculum Gedeonis.</i>	170
<i>Musica vis, motus, atque effectus in brutis, cum per naturæ inclinationem tum per institutionis assuefactionem.</i>	236	<i>Musici cognomen primus adeptus Aristoxenus.</i>	173
<i>Musices usus in sacrificijs Ethnicorum.</i>	243	<i>Musicarum V. T. functio distincta.</i>	94
<i>Musica organica ob quas causas necessaria est.</i>	ibid.	<i>Musicorum Virtus & amicitia.</i>	100
<i>Musices beneficio Castores Corollas reportarunt.</i>	251	<i>Musici Instrumentales à Luthero dicti Spilleut.</i>	103.104
<i>Musa divino instinctu concitat Poetas & Musicos.</i>	252	<i>Musicorum per familias distinctorum, distincta, variq; functio.</i>	94
<i>Musices usus in convivalibus hilaritatibus.</i>	258	<i>Musica que extra Ecclesiam.</i>	165
<i>Musica quotuplex.</i>	259.324(261)	<i>Musica inventores.</i>	169
<i>Musica cur Convivijs adhiberi debeat.</i>	260.	<i>Musices efficacia atq; usus civilis & militaris.</i>	122.
<i>Musica contamelia immodestiq; medela.</i>		<i>Muse quot</i>	122.
<i>Musica usus saltatorius.</i>	275 (ibid.)	<i>Musica tum vocalis tum generalis cognitio.</i>	(209)
<i>Musices usus in ludis scenicis & Theatricis.</i>		<i>Musica suavitas commendatur. ibid.</i>	(165)
<i>Musices usus in Certaminibus.</i>	296. (289)	<i>Musices tria genera.</i>	166
		<i>Musica unde ortum traxerit.</i>	ibid.
		<i>Musices, tria principia.</i>	167
		<i>Musicorum intervalla.</i>	171.
		<i>Musicorum diverse secta, Canonici & Harmonici.</i>	173

Eorundem litterarum composuit, Claudius Ptolomaeus Pelusius.	ibid.	Odeum quid.	298
Iulianus. 400	Μεσομασείν.	Ode Davidis, jucundissimus vitae humanae comes.	34
Lysibordia quid.	62	Odes vel Cantici definitio & divisio.	5. 136
N.		Ode à mulieribus pingentibus cantari solita, quae indigitata.	311
Abilium quid & ejus appellationes.	110	Ode eratica Ebraeorum.	95. 381
Nabli descriptio Josephica.	111	Officium Diaconi in Ecclesia.	45
Nabli inventores.	375	Offertorium quid sit.	51
Taula quid sit.	124	Officium summum.	37
Tanta Admeti qua dicta.	317	Olympicus Melicus Poëta.	403
Tania quid, hujus inventor.	306. 307	Olympius Phrygius Tubicen.	415
Tania funebris quid noiet.	143	Olyphyrmus, poematum genus.	307
Tania in Imperatorum & Ducum funeribus frequentissima.	309	Oratio Dominica.	53
Techileth qualia sint instrumentorum Musicorum genera.	105	Oratione Dominicam & verba Coenae Penitentis simpliciter necessaria vocant.	ibid.
Techinoth instrumentum Musicum.	103	Orgia in quem finem instituta & qua ratione celebrata.	254
Tero Imperator ad insaniam usque fidibus delectatus.	200. 301	Organum quid & unde dicatur.	108. 109
Tero Citara multum studiosus.	39	Organa Davidis à nostris aliena.	108
Nervi quid.	365	Organa Musica in V. Ecclesia usitata.	135
Nervi & linum & spha dicti.	365	Organa.	107
Nicofrinitus.	407	Organa futilia in Ecclesia abrogata.	138
Nole unde dicantur.	129. 130	Organa Ecclesiastica nostri seculi.	139
Nomion carmen Lyricum.	382	Organi organicon laus.	ibid.
Nuptiarum ceremonialium genera quot.	372	Organa quoduplicia.	325
Norbanus Consul.	411	Organon organorum omnium instrumentorum sonos refert.	149
Nummi Neronis Lyra nota percussit.	391	Organum velut rex omnium instrumentorum.	141. 142
Numeri definitio.	201	Organorum usus in Ecclesijs, ab hisdem quando receptus.	142
Nun fremd euch lieben Christen gemein / &c. totum meritum Christi comprehendit.	39	Organa quo tempore introducta fuerunt.	144
O.		Organa Venetijs ex vitro confecta.	145
Litera qui efferenda.	192	Organa Ecclesijs non extrudenda.	146. 147
Oblatio triplicis usus cum Cantilenis & collectis.	51	Organorum Musicorum studium primarium.	188
Oculi quamobrem hominibus dati.	201	Organorum species à Josepho tradita.	119
Odorum tria genera.	268		

<i>Organa ex Alabastride facta.</i>	145	<i>Pestilentia dira Romanis affluxit.</i>	71.80
<i>Orpheus.</i>	398	<i>Philosopharum princeps quis.</i>	141
<i>Orthopsallicum.</i>	397	<i>Pbrenetici vocum concentu maxime fa-</i>	
<i>Oscitatione Romanorum multitudo ingens</i>		<i>nantur.</i>	226
<i>mortua.</i>	80	<i>Pbanix & ejus inventores.</i>	375
<i>Oscitantes cur signum crucis admoveant.</i>	16	<i>Philammon Citharædus.</i>	396
<i>Osculum pacis.</i>	56.57	<i>Philomelius Citharædus.</i>	407
<i>Osculum pacis inter Sacerdotes mutuo da-</i>		<i>Philistratus de Lyra.</i>	371
<i>tur, ejus autor.</i>	57	<i>Φόρμιγγς Cithara dicta, unde dicatur.</i>	362
<i>Osculari solitus amicos servator.</i>	17	<i>Pborbion quid.</i>	333
<i>Osculum cur datum.</i>	ibid.	<i>Pbrygia Harmonia.</i>	360
<i>Osculi charitatis commendatio, circa usum</i>		<i>Pbrymis Citharædus.</i>	402
<i>Eucharistiæ.</i>	ibid.	<i>Pica cujusvis cantus & vocis mutatrix.</i>	241
<i>Osculum sanctitatis.</i>	16	<i>Pipinus quis.</i>	14
<i>Oenopa ad Citharam primus cantavit.</i>	369	<i>Physicorum de Campanis Judicium.</i>	134
<i>Ὄζύα quid.</i>	372	<i>Pihongerum systemata.</i>	369
<i>ὄλον quid & unde derivatum.</i>	313	<i>Plautus Paulomimita.</i>	40
		<i>Πλῆκτρον quid.</i>	365
P.		<i>Plectri officium qui primus ad manum</i>	
P <i>æana omnes communi voce cantarunt.</i>	265	<i>transsulit.</i>	ibid.
<i>Pæanes.</i>	383	<i>Plectri usum Epigonus primus omisit.</i>	ibid.
<i>Pæanum rhythmus.</i>	ibid.	<i>Plinius.</i>	425
<i>Pæanes unde dicantur.</i>	ibid.	<i>Pneumatica Organa.</i>	431
<i>Pæanum genera.</i>	384	<i>Poloni sub lectione Evangelij in templis gla-</i>	
<i>Pæan Apollinis sacrum.</i>	187	<i>dium stringunt.</i>	45
<i>Pancirollus.</i>	426	<i>Poëtarum Latinorum princeps.</i>	145
<i>Pandara unde fabricetur.</i>	376	<i>Poretim apud Ebræos proprium fidicinum.</i>	
<i>Pariambides.</i>	378		370
<i>Parilia quo die celebrata.</i>	257	<i>Porticus ἐπὶ τῷ Φωῶς in Olympiæ.</i>	424
<i>Pater nostros Monachorum quis inven-</i>		<i>Præcent. & quinam.</i>	205
<i>rit.</i>	83	<i>Pramijs propositis prisca certarunt.</i>	297
<i>Pæstinis usus absq; plectro in Canticis.</i>	377	<i>Præfationes ante consecrationem quot olim</i>	
<i>Pennarum Corvinarum cuspides plectris</i>		<i>fuerunt.</i>	55
<i>addita.</i>	380	<i>Præfectus bajulantium & cadentium ἐ</i>	
<i>Pescia quid.</i>	380	<i>Levitis constituti.</i>	103
		<i>Propbetia Musicorum Davidis, quales.</i>	96
		<i>Præfectus quid.</i>	103

Præcepta Legis decem.	112	Pſalmorum 15. à 119. ordine ſequentium.	
Præparatio Sacramentaria.	56	denotatio.	7
Præceſſiones quid ſint.	77	Pſalmodiarũ fructus Juſtinus 9. numerat.	8
Præcones verbi fruſtra buccinantes quomodo ſe ſolentur.	124	Pſallendi modus verus Deoꝝ gratas.	9
Præmium Citbarædorum proprium.	362	Pſalmi quàm plurimi Inſtrumentalem Muſicam Deo gratam aſſerentes.	147
Proſodaica primum à Demetrio compoſita.	387	Pſalmodiæ ſuavitas & gravitas.	10.11
Proſe autor rex Gallia.	48	Pſalmodiæ fructus & efficacia multiplex.	16
Proſa quid.	46	Pſalmodiam Dæmones averſantur. ibid.	
Proſa Pentecoſtes.	47	Pſalmodiæ uſus in officinis opificum & alibi	
Proſperitas terrena quid.	112		18
Proceſſionum antiquitas.	78	Pſalmodiarum oſor.	19
Proclus quis.	55	Pſalmodiæ uſus Eccleſiaſticus.	20
Prophetarum princeps.	141	Pſalmi qua verborum forma concepti à SS.	
Præces Diaconi in Eccleſia.	12		22
Præces publicas contra Turcam inſtituit Calliſtus III.	131	Pſalmodiæ ſinis, uſus & efficacia in aula Imper.	27
Præces communes Deo inprimis acceptæ.	78	Pſalmodiæ uſus in Convivijs.	29.128
Præces arma Eccleſiæ.	102	Pſalmus qui à Chriſto in ultima Cœna dictus.	ibid.
Præſbyter quoto anno ætatis ſacris debeat initiari.	81	Pſalmi conſuetudinarij ab Eremitis obſervati.	30
Pſalmos Davidicos Flavianus Epifcopus I. cantari inſtituit.	2	Pſalmodiæ uſus pro veſperi cubitum euntibus & ſurgentibus.	ibid.
Pſalmodiæ inſtitutio.	3	Pſalmodia in anguſtijs & contra metum mortis uſus.	32
Ejuſdem autor Leo II. Pontifex.	70	Pſalmodia Cygneus & lugubris uſus.	33
Pſallendi diverſa ratio ab Antiochena in Ægypto.	3	Pſalmodia facit agonizantes tranquillos.	ibid.
Pſalmus quid ſit Veteribus.	136	Pſalmodia per Choros canendi conſuetudo à Davide inventa.	2
Pſalmus Cantici.	137	Pſalmi 96. commendatio.	63
Pſalmi deſcriptio.	5	Pſalmi & majores & minores quid & quomodo intonentur.	65
Pſalmodiarum noctu uſtatatum apud Cle- ricos uſus.	4	Pſallendi ratio per Antiphonam vel alternatim.	66
Pſalmodiarum veterum modulatio, ſinis & canendi genus.	5		
Pſalmodiarum à Veteribus diſtincta ſpecies.	ibid.		

<i>Tablatura quid.</i>	368	<i>ejusdem pietas in hymnis canendis.</i>	69
<i>Tablatura autor.</i>	ibid. 369	<i>Terpander Esaiæ tempore vixit.</i>	170. 401
<i>Thaletas versibus tam suavis morbos curavit.</i>	403	<i>Terpnus Citharædus.</i>	393
<i>Thamyas Lyni discipulus, Musas incertamen vocavit, victus autem ab eis, oculis & scientiâ canendi cithara privatus est.</i>	397	<i>Tesudinis inventor Mercurius.</i>	169. 170
<i>Thamyas Citharædus.</i>	397	<i>Τέρτιος quinam nuncupati.</i>	251
<i>Tarantula ictus cantu tibicinum curantur.</i>	227	<i>Trichordi assyrii inventores.</i>	380
<i>Tarantula venenatissimum animalculum.</i>	228	<i>Tetrachordon.</i>	365
<i>Tarpeius Citharædus.</i>	47	<i>Tetrachordi dispositio & celebratio & inventio.</i>	170. & 178
<i>Te DEUM laudamus in Ecclesia quid, ejus autor.</i>	67	<i>Tetrachordum Mercurij pluribus subinde chordis adauctum fuit.</i>	179
<i>Templa in gratiam Choralis Psalmodie exstructa.</i>	3	<i>Transitio ad Musicam Instrumentalem, qua in N. T. à patribus est asserta.</i>	135
<i>Theologia & Musica idem effectus.</i>	19	<i>Τεαυλότης.</i>	191
<i>Templorum descriptio.</i>	3	<i>Trigonon quid, ejus inventor.</i>	374
<i>Telestes tiliarum sacrarum cantum primus invenit.</i>	147	<i>Trigoni studio Alexander Romanos nimis inflammavit.</i>	ibid.
<i>Templum Salomonis habuit tintinnabulum.</i>	130	<i>Tripus instrumentum Musicum.</i>	380
<i>Templa tota uno è saxo concavata ubi reperiantur.</i>	135	<i>Τριωνία Esaiæ declaratio.</i>	54
<i>Tempora orandi quænam constituta.</i>	28	<i>Τριωνία docetur Adolescens divina virtute in ærem sublatus Constantinopoli.</i>	55
<i>Tempora quo Christus ministerium docendi suscepit.</i>	90	<i>Theodulphi captivitas & Liberatio.</i>	47
<i>Theophilus Citharædus, ejusdem de Musica dictum.</i>	393	<i>Theoria Organices Sionie.</i>	85
<i>Terra motus frequentissimi & periculosissimi.</i>	307	<i>Therapeutæ qui dicantur.</i>	70
<i>Threnos quis primùm instituerit.</i>	307	<i>Thomas de Aquino quo tempore mortuus.</i>	144
<i>Threnorum autor.</i>	307	<i>Thomas Morus uxorem suam literis & omnium Musica genere instituendam curavit.</i>	221
<i>Theodulphi in quomodo mitigata.</i>	27	<i>Tubicinum quorundam historia.</i>	413
<i>ejusdem præceptum de τριωνία.</i>	55	<i>Triton.</i>	414
		<i>Triton buccinator Neptuni.</i>	420
		<i>Tibia pacis insigne.</i>	216
		<i>Tibia viperarum moribus medetur.</i>	225. 226
		<i>Tiliarum concertus in sacrificando usitatus.</i>	245

<i>Tibias, à Pallade propter deformitatem oris abjectas, Marsyas accepit.</i>	332	<i>Tibia Virginales, pueriles, Nuptiales, eorum in iuveniores, funerales, gaudariae.</i>	343
<i>Tibia adhibita cum in servos flagris animadverteret.</i>	334	<i>Tibiarum certi & varij modi, item nomina ibid. & seq.</i>	
<i>ad ejus flatum coqui epulas appararunt.</i>	ibid.	<i>Tibiarum genem diversa, ratio quoq; duplex.</i>	347-348
<i>Tibia pares, & impares quales.</i>	339	<i>Tibicinum ars summo in pretio habita, eamq; qui pra ceteris maximè didicerint</i>	353
<i>Tibia sacrificæ & sacræ dictæ.</i>	245	<i>Tibicinum digiti quales esse debeant.</i>	359
<i>Tibicimbus hostiæ immolata.</i>	ibid.	<i>Tibicines nobilissimi & excellentissimi.</i>	354
<i>Tibicinum ordo.</i>	246	<i>Tibicines imperiti, atq; eorum contemptus.</i>	357-359
<i>Tibicines magno in pretio habiti.</i>	247	<i>Tibicinum ad antiquorum funera ingens multitudo.</i>	308
<i>Tibicines qua ratione à Romanis depulsi, ab iisdemq; qui denuo vocati.</i>	248	<i>Timotheus Lacedæmone pulsus cur?</i>	366
<i>Tibicinum vestitus.</i>	ibid.	<i>Timocreontis scolion.</i>	388
<i>Tibia in convivij adhibita quomodo vocata.</i>	264	<i>Timotheus Citharedus.</i>	402
<i>Tibias cur Alcibiades rejecerit.</i>	360	<i>Tintinnabulis Basilica Petri ornata.</i>	132
<i>Tibia est πικρα γωγία removenda, ejus usum Veteres in liberis hominibus improbarunt.</i>	361	<i>Tintinnabula quæ & ad quid usurpata.</i>	129. 425. III
<i>Tibia notatio, derivatio, definitio, inventores, partes quot.</i>	331	<i>Tintinnabulo furtum reiectum.</i>	133
<i>Tibiarum varia genem & nomina, varia materia, varia itidem appellationes.</i>	333	<i>Tintinnabulorum usus sacratissimus in Veteri Testamento.</i>	129. 130
	& seqq.	<i>Tintinnabulum ephod Pontificis summi quid notet.</i>	ibid.
<i>Tibia obliqua, ejus inventores.</i>	337	<i>Tituli Psalmis plerisq; præfixi quid indicent</i>	102
<i>Tibia Romane quot fomina habuerint.</i>	339	<i>Tizri mensis apud Judæos septimus, qua ratione nobilior reliquis.</i>	120
<i>Tibias à puerorum institutione Aristoteles abjiciendas censet.</i>	261	<i>Tophet qualis sit locus.</i>	117
<i>Tibia Cantu quid Christus notet.</i>	124	<i>Torcularia Christi quæ sint.</i>	116
<i>Tibia Laconum quæ appellata.</i>	339	<i>Tricenarius numerus quid significet.</i>	90
<i>Tibia singularis quid.</i>	ibid.	<i>Tropi Psalmorum & Introituum unde sumendi.</i>	65. 67
<i>Tibia Paleomagadis.</i>	ibid.	<i>Tropi tonorum duplices.</i>	ibid.
<i>Tibia gallus.</i>	340		
<i>Tibia Buxea.</i>	337		
<i>Tibia Choricæ.</i>	341		

<i>Tuba ad vigilias adhibita.</i>	417	<i>Tympana apud Romanos non in usu fuisse</i>	428
<i>Tuba argentea inter insignia Ducis Veneti.</i>	413	<i>Tympana Indorum à nostris diversa.</i>	128
<i>Tuba canere in somnio.</i>	409	<i>Tympani aliorumq; instrumentorum abusus ex Biblijs monstratur.</i>	116
<i>Tuba usus πομπικός.</i>	413	<i>Tympani usus Idololatricus & planè Diabolicus.</i>	117
<i>Tuba ductiles argenteae quid significant.</i>	127	<i>Tympani Idololatrici prava emulatio Juliani.</i>	118
<i>Tuba clangentis mysterium in legis promulgatione.</i>	121	<i>Tympani inventrix.</i>	225
<i>Tuba inventor.</i>	408	<i>Tympanum Chordatum Hispanorum.</i>	380
<i>Tuba materies, discrimina sex.</i>	409	<i>Tympanum quale instrumentum.</i>	427
<i>Tuba sexanimitas.</i>	214	<i>Tympanum mundi Vespasianus.</i>	428
<i>Tuba aenea inventor.</i>	213	<i>Tympano tuba.</i>	ibid.
<i>Tuba species.</i>	247	<i>Tympano obducturo in una parte, pelle ovilla, in altera lupina percusso, rumpitur ovilla.</i>	429. 430
<i>Tuba forma in caelo aliquando apparuit.</i>	128. 129	<i>Tyrrheni tube inventores.</i>	408
<i>Tubarum usus Agonasticus.</i>	414	<i>Tyrrhenorum inventum, cornua & tube.</i>	410
<i>Tubarum allegoria quadruplex.</i>	68		
<i>Tubarum usus varius, variag; genera.</i>	410		
	411		
<i>Tubarum usus in populo Isi aëlitico.</i>	119		
<i>Tubarum numerus, definitio, etymologia.</i>	118. 119. 408		
<i>Tubarum 7. Apoc. 8. accommodatio ad haereses singulas.</i>	116	V asa Tabernaculi quid designarint.	90
<i>Tubicines, aeneatores dicti.</i>	412	<i>Verecundia patrum sub Psalmodia cantu.</i>	9
<i>Tubicines ministri fuere sacrorum.</i>	246	<i>Verbum Evangelij, instar tube.</i>	124
<i>Tubilustrium.</i>	411	<i>Victus musicorum qualis.</i>	100
<i>Tubilustrij dies.</i>	247	<i>Vectores quali corona donati.</i>	300
<i>Tubicines aliàs qui appellati.</i>	ibid.	<i>Vita Christianorum mitia sub vexillo Christi.</i>	126
<i>Tubis quomodo solis sacerdotibus clangendum fuit.</i>	961	<i>Vita nostra Lyrae persimilis.</i>	371
<i>Tuba & Tibia in N.T. adhibiti fuerunt.</i>	128	<i>Vestitus Musicorum.</i>	101
<i>Tuba ultima sonante quid futurum.</i>	ibid.	<i>Vires corporis humani quoto anno decretere incipient.</i>	92
<i>Tuisorum pater.</i>	110	<i>Vitaliani modus hymnos canendi decensifimus.</i>	61
<i>Tuiscones quomodo Judeis dicti.</i>	ibid.	<i>Virginum ad Psalmodias addiscendas instructio</i>	
<i>Tympani usus, abusus ac definitio.</i>	114		
<i>Tympana quo tempore olim adhibita.</i>	115		

<i>formatio.</i>	19	<i>Voces auium qui sunt imitati.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Voces sex musicales unde desumpta.</i>	25	<i>Vocis moderatio quando exercenda, quæq;</i>	
<i>Vocis humanae definitio.</i>	188	<i>ad eam requirantur.</i>	198
<i>Vocis modulatio, impedimenta.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Voces in Cantilenis qua sint præcipua.</i>	199
<i>Vox naturæ quid inserviat.</i>	189	<i>Vocis patronus Joannes Baptista.</i>	71
<i>Vocis quodnam instrumentum proprium.</i>	<i>ibid.</i>	<i>Vocum trium inventor.</i>	170
<i>Voce bona qui præditi.</i>	193.189	<i>Vox μεθυσεν κρη̄ θυεν̄ quid.</i>	349
<i>Voce maxima sonantissimâq; Stentor.</i>	194	<i>Ulysses dilexit Demodocum Citharædum.</i>	392
<i>Vocifemines claudis comparantur.</i>	194		
<i>Vocis magnitudine Thrasibulus omnes Athenienses superavit.</i>	<i>ibid.</i>		
<i>Voci cuiuslibet quoddam inest medium.</i>	195		
<i>Vox ut obtineatur quid utile, quid perniciosum.</i>	<i>ibid.</i>		
<i>Vocis velocitas laudatur.</i>	196		

Z.

Zethus Amphionis frater Musicæ penitus rudis. 404
 Zischa Husitarum Dux iussit post mortem ex pelle sua Tympanum facere. 429

F I N I S .

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several lines and is difficult to decipher due to fading and the texture of the paper.

Nomina Auctorum.

A.

ÆLianus.
 Æmylius.
 Æneas Sylvius.
 Adrianus Turnebus.
 Alciatus.
 Aimonius.
 Alexäder ab Alexädro
 Alexandrinus.
 Ambrosius.
 Amos.
 Anacreon.
 Antiphanes.
 Apollodorus.
 Apollonius.
 Apulejus.
 Aquinas.
 Ariston.
 Aristophanes.
 Aristoteles.
 Arnobius.
 Artemidorus.
 Artemon.
 Athanasius.
 Athenaus.

Augustinus.
 Ausonius

B.

BAleus.
 Basilus Magnus.
 Benedictus Aretius.
 Berosus.
 Berno.
 Bucerus.
 Bias.
 Bito.
 Bodinus.
 Boëthius.

C.

CAllias.
 Camerarius.
 Casaubonus.
 Castianus.
 Castiodorus.
 Castilianus.
 Cedrenus.
 Censorinus.

Chamaleon.
 Charisius.
 Chrysologus.
 Chrysostomus.
 Cicero.
 Clearchus.
 Clemens Alexandrinus
 Clemētinus Padagogus
 Columella.
 Constātinus Theodosius
 Cornelius Tacitus.
 Cranzius.
 Cratinus Junior.
 Cromerus.
 Cruquius.
 Curtius.
 Cuspinianus.
 Cyprianus.
 Cyrillus.

D.

DAniel.
 Demetrius Byzantius.
 Democritus.

Dio Cassius.
Dicaearchus.
Didymus.
Diodorus Siculus.
Dion.
Dionysius Iambus.
Dionysio Halycarnasseo
Dionysius.
Dioscorides Sicyonius.
G. Durandus.
Duris.

E.

Egnatius.
Ennius.

Ephorus.
Ephrem.
Erasmus.
Erestus Phanius.
Eubulus.
Eupherion.
Euphronon.
Euripides.
Euryphano Pythagoreo
Eusebius.

F.

Fabius.
Fortunatus Presbyter
Franciscus Patritius.
Frontinus.

Fulgentius.
Fulgosus.

G.

Gallecus.
Galenus.
Gellius.
Gilbertus.
Gobillinus persona.
Gratianus.
Gregorius.
Gregorius Magnus.
Gyraldus.

H.

H Adrianus.
Halycarnasseus.
Hedylus.
Hermippus.
Herodotus.
Hesiodus.
Hesychius.
Hieronymus.
Homerus.
Horatii Scholiastes.
Hyginus.

I.

I Amblichus.
Ibicus.
Immianus.

JonChius.
Iohann. Damascenus.
Joach. Garcaus.
Johan. Franciscus.
Johan. Magirus.
Johan. Garzias.
Josephus.
Isaus.
Isidorus.
Iuba.
Julius pollux.
Iulius Solinus.
Iunius.
Iustinus.
Iuvenalis.

K.

Kiberus.

L.

L Aertius.
Lampridius
Lasus.
Lipsius.
Livius.
Lucanus.
Lucianus.
Lucillius.
Ludovicus Vives.
Lutherus.
Lylius Gyraldus.

M.

M Acrobius.
 Mantuanus.
 Marsilius Ficinus.
 Martialis.
 Marulus.
 Menander.
 Menechmus Sicyonius.
 Menechmus.
 Muretus.

N.

N Atalis comes.
 Naclerus.
 Nazianzenus.
 Neanthes.
 Nicephorus.

O.

O Laus.
 Origenes.
 Ovidius.

P.

P Acificus.
 Pagninus.
 Pamphus.
 Pancirollus.
 Papa. Ioh.
 Paulus Diaconus.
 Paulus Fagius.

Pausanias.
 Petronius Arbiter.
 Philander.
 Philip. Melanchthon.
 Philip Camerarius.
 Philochorus.
 Philostratus.
 Phrynichus.
 Phyllis.
 Piccolmineus.
 Pierius.
 Platina.
 Plato.
 Plinius.
 Plutarchus.
 Poggius.
 Pollux.
 Polyenus.
 Polydorus.
 Polymnestus.
 Polybius.
 Pontianus.
 Posidonius.
 Procopius.
 Propertius.
 Protagorides.
 Ptolemaus.

Q.

Q Vintilianus.

R.

R Ennemannus.
 Reuchlinus.
 Robertus Episcopus.
 Ruffinus.

S.

S Abellicus.
 Sacada.
 Salmuth.
 Saxo.
 Scabilti.
 Scaliger.
 Scammon.
 Schindlerus.
 Semus Delius.
 Seneca.
 Servius.
 Sethus Calvisius.
 Sidonius.
 Sigebertus.
 Silius.
 Simon Majolus.
 Socrates.
 Sopater.
 Sozomenus.
 Staphylus.
 Stephanus.
 Stesichorus Himerus.
 Strabo.
 Stuckius.
 Suidas.
 Sueronius.

Syneſius.
Szegedinus.

T.

Tacitus.
Teleſtes.

Tertullianus.

Theodoretus.

Theodorus Gaza.

Theognis.

Theocritus.

Theophrastus.

Theopompus Colophonio

Thucydides.

Tibullus.

Timomachus.

Tremellius.

Tritheimius.

Turnebus.

V.

Valerius Flaccus.
Valerius Probus.

Varro.

Vatablus.

Vegetius.

Victorius.

Virgilius

Vitruvius.

Wilhelmus Canterus.

Volaterranus.

Vopiscus

Z.

Zacharias.
Zarlinus.

Zenodorus.

Zonaras.

Zwingerus.

Lector

Lector Amice.

En tibi farraginem Erratorum Typographicorum, qua nobis negligentia, & propè dixerim, somnolentia eorum peperit, quorum erat ista vel praeavere vel tollere. Nam in prima parte tota (qua VVolfferbyti impressa est) cuius Correctioni ipse adesse potui, vix tot inveniuntur σφάλματα, quot in alterius partis (quam VVitteberga excudere curavi) vel unico ternione, vel saltem sola Dedicatione. Habeto itaq; me excusatum, & sicubi alia adhuc restent menda, quas nostra transcurSORIA nondum attendit lectio, eas pro tua benevolentia emendato.

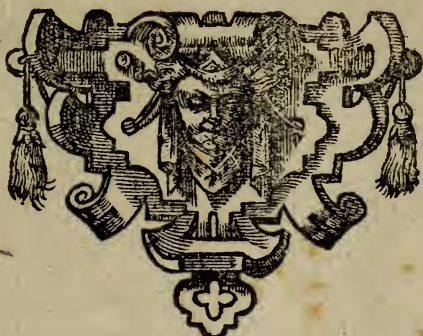
Proinde legendum.

In Epist. Dedicatoria.

- a. 4. fac. 2. lin. 18. Adamas.
l. 19. sanguineus.
- b. f. 1. l. 12. 1. Reg. 7. 2. Paralip. 3.
f. 2. l. 10. solvant.
- b. 2. f. 1. l. 15. Regionis.
l. 19. intelligo,
f. 2. l. 2. Depositum.
- b. 4. f. 1. l. 11. Atque.
- A. f. 1. l. 13. congruis. l. 17. se ponuntq;
f. 2. l. 10. dilucidarenturq; :
- A. 2. f. 1. l. 1. *Θεωρία.*
l. 11. impudenter.
l. 18. Theodoro.
f. 2. l. 3. *Φιλομῦθων,*
- A. 3. f. 1. l. 7. Antistites.
f. 2. l. 22. Liberalitatis:
- A. 4. f. 1. l. 7. 8. superstitione ac errore
Cantionibus.
f. 2. l. 6. destructores.
In parte prima.
- pag. 40. l. 17. communicandum.
p. 85. l. 19. zufallen.
p. 88. l. antep. intelligimus.
p. 120. l. 9. Judæos.
p. 146. l. 4. Exhortatorius.
In altera parte.
p. 155. l. 20. perampla, multa sunt,
- p. 156. l. ult. quando vita
p. 157. l. 12. *παρέργων*
p. 158. l. 17. & Duce,
p. 159. l. 6. expeditius
l. 12. offerendæ
l. 18. nihilominus
l. 20. allaborari
- p. 160. l. 14. 15. Philologorum
l. 25. ut debui, ita volui
l. 26. VV. MM.
- p. 161. l. 4. Arcadici? lin. 8-9. Vestrum
l. 17. gaudijs. Xerxes,
- p. 165. l. 17. operæ
- p. 165. l. 16. extra septa Ecclesiæ ab anti-
tiquis decantatam & excultam,
viæ ac Methodi, &c.
- p. 177. l. 23. Transpadana.
p. 182. l. 28. & in clave ã
p. 195. l. 4. ut, pro, &
p. 229. l. 24. remedio
p. 256. l. 4. molos, l. 5. Priami filius,
p. 264. l. 19. Bagoas
p. 321. l. 13. enarratoris
p. 322. l. 1. TERPSICHORE Jovis;
l. 7. annuus.
p. 325. l. 23. litui, tubæ,
p. 327. l. 23. inter nodos.

- p. 329. l. 24. statuere
- p. 333. l. 6. Φορβεία Tibicinibus
- p. 336. l. 27. hinnuleorum
- p. 337. l. 8. emedullatam
- p. 341. l. 23. Terpandri
- p. 343. l. 12. nuptialis
- p. 344. l. penult. Appellat
- p. 349. l. 7. ad reconciliationes
l. 8. invitantibus.
- p. 351. l. 28. paucis multa
- p. 352. l. 10. 11. Paonibus & proceleus-
matibus.
- p. 359. l. penult. lepidissimi
- p. 365. l. 24. exemptis
- p. 367. l. 8. Semeles
- p. 369. l. 1. citharœdum
- p. 370. l. 2. Brifeis
- p. 372. l. 1. Gratiis
l. ult. molliens
- p. 374. l. 26. vetustissimos
- p. 376. l. 25. Magadœ Thrace
- p. 383. l. 2. persequendis.
- p. 391. l. 5. Quomodo,
- p. 392. l. 8. pro
- p. 394. l. 8. Poctam
l. 28. 29. Convivijs.
- p. 399. l. 1. antiquam
- p. 400. l. 26. celeberrimo
- p. 403. l. 7. Olympus
- p. 407. l. antep. imperitos
- p. 410. l. 11. ab ijs
- p. 419. l. 13. vigilaret
- p. 429. l. 23. in curru
- p. 432. l. 22. artificiosè
- p. 436. l. 14. Dædalea
- p. 438. l. 4. Pommern
- p. 439. l. 23. Gemeine
- p. 441. l. 24. ἔμπνευστος
- p. 443. l. 4. Organum
l. 21. 22. Fagotti Dolzaine
l. 27. & simul laterali: ut

F I N I S.

Die erste vrye toren Carthago Comor, 478 den Constantino
den 73 Rom: Kayser ad 766. den Pipino in Fran-
kryk die gelycke wonden. vid: Vspullgand Chronica pag 11

548

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

SYNTAGMATICIS MUSICI

MICHAELIS PRAETORII C.

TOMUS SEcUNDUS

DE

ORGANOGRAPHIA.

Darinnen

Aller Musicalischen Altten vnd Neuen / sowol Auß-
ländischen / Barbarischen / Bäwrischen vnd unbekandten / als Einheimi-
schen / Kunstreichen / Lieblichen vnd bekandten Instrumenten Nomenclatur,
Intonation vnd Eigenschafft / sampt dero selben Justen
Abriss vnd eiaentlicher Abconterfeyung:

Dann auch

Der Altten vnd Neuen Orgeln

gewisse Beschreibung / Manual vnd Pedal Clavier / Blasbälge /
Disposition vnd mancherley Art Stimmen / auch wie die Regalt vnd
Clavicymbel / rein vnd leicht zu stimmen: vnd was in oberlieferung
einer Orgeln in acht zu nehmen sampt angehengtem
ausführlichem Register befindlichen:

Nicht allein Organisten / Instrumentisten / Orgels
vnd Instrumentmachern / sampt allen den Musis zugethanen
gang nützlich vnd nötig / sondern auch Philosophis,
Philologis vnd Historicis sehr lustig
vnd anmützig zu se-
sen.

Benebenst einem ausführlichem Register.

Gedruckt zu Wolfenbüttel / bey Elias Holwein Fürstl. Braunsf. Buch-
trucker vnd Formschneider daselbst. In Verlegung des Autoris.

Anno Christi. M. DC. XIX.

THE HISTORY OF THE
 REIGN OF KING CHARLES THE FIRST

BY JOHN BURNET

IN TWO VOLUMES.
 THE SECOND.

LONDON, Printed by J. Sturges, at the Black-Swan in St. Dunstons Church-yard, in the Year 1704.

IN THE SECOND VOLUME OF THE HISTORY OF THE REIGN OF KING CHARLES THE FIRST, BY JOHN BURNET, ESQ. THE SECOND PART OF THE SECOND VOLUME.

THE SECOND PART OF THE SECOND VOLUME OF THE HISTORY OF THE REIGN OF KING CHARLES THE FIRST, BY JOHN BURNET, ESQ.

THE SECOND PART OF THE SECOND VOLUME OF THE HISTORY OF THE REIGN OF KING CHARLES THE FIRST, BY JOHN BURNET, ESQ.

THE SECOND PART OF THE SECOND VOLUME OF THE HISTORY OF THE REIGN OF KING CHARLES THE FIRST, BY JOHN BURNET, ESQ.

THE SECOND PART OF THE SECOND VOLUME OF THE HISTORY OF THE REIGN OF KING CHARLES THE FIRST, BY JOHN BURNET, ESQ.

THE SECOND PART OF THE SECOND VOLUME OF THE HISTORY OF THE REIGN OF KING CHARLES THE FIRST, BY JOHN BURNET, ESQ.

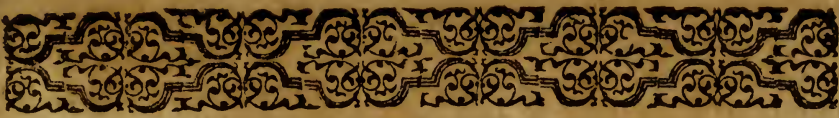
THE SECOND PART OF THE SECOND VOLUME OF THE HISTORY OF THE REIGN OF KING CHARLES THE FIRST, BY JOHN BURNET, ESQ.

THE SECOND PART OF THE SECOND VOLUME OF THE HISTORY OF THE REIGN OF KING CHARLES THE FIRST, BY JOHN BURNET, ESQ.

THE SECOND PART OF THE SECOND VOLUME OF THE HISTORY OF THE REIGN OF KING CHARLES THE FIRST, BY JOHN BURNET, ESQ.

THE SECOND PART OF THE SECOND VOLUME OF THE HISTORY OF THE REIGN OF KING CHARLES THE FIRST, BY JOHN BURNET, ESQ.

THE SECOND PART OF THE SECOND VOLUME OF THE HISTORY OF THE REIGN OF KING CHARLES THE FIRST, BY JOHN BURNET, ESQ.

Denen Ehrenvesten / Groß: vnnnd Hoch:
achtbarn / Hoch: vnd Wolgelarten / Hoch: vnd wolweisen /
auch Führnemen / Herren Bürgermeistern vnd gan:
zen Raht der Stadt.

Leipzig /

Meinen großgünstigen Herren vnd mecht:
gen Beförderern / etc.

Ehrenveste / Groß: vnd Hochachtbare / Hoch:
vnd Wolgelarte / Hoch: vnd Wolweise / auch FÜR:
neme / großgünstige Herren vnnnd mechtige Beförde:
rer / etc Es ist fast sehr zuverwundern / das man so we:
nig / ja in eslichen gar keine nachrichtung haben kan /
was vor Instrumenta Musicalia an Blasenden vnnnd
Besäyteten / so wol im Jüdenthumb bey dem rechten Gottes dienste / als
im Heydenthumb bey dem Abergleubischen Götzendienste sind gebrau:
chet worden.

Denn das Jüdenthumb anlangend ; so wird der Posaunen
Materien gedacht / Inmassen auff **3** Dtes des Allmechtigen befehlt
Num. 10. verl. 2. Im Jahr nacherschaffung der Welt 2454. zwey
Trommeten von dichte Silber zu machen von Mose angeordnet
worden / dadurch die Gemeine zuberuffen vnd ein Zeichen zu geben /
wenn das Heer auffbrechen solte. Die grössse dieser Posaunen nun
ist ge:

In Instrumenten

Posaunen

Trommen

*Die Posaunen
von Eisen, 2 ab*

ist gewesen/das man sie in einer Hand hat halten können/wie Iud. c. 7.
vert. 20. zuerschen. Der form vnd gestalt aber / hat man gar keine
nachrichtung/wie auch gleicher massen/was sie vor einen Laut von sich
gegeben / ob es ein Unifonus gewesen / oder ob man Variationes oder
vnterschiedliche Thon/wie heutiges Tages auff den vnfrigen Posaun-
nen oder Trommetten geschicht/ darauff haben können. Es lest sich
aber ansehen/das man Variationes darauff haben können/weil vnter-
schlechte Blasen vnd Trommeten ein vnterscheid gemacht wird.
Schlechte Blasen ist geschehen/entweder mit einer Trommet / weiß
die Fürsten vnd Obristen/oder mit beyden / wenn die Gemeine sich für
die Thür der Hütten des Stiffts versamen sollen. **Trommeten**
aber ist geschehen / entweder in den Festen vnd Newmonden / oder in
Kriegesleufften / wenn man die Läger auffbrechen / oder in den Streit
ziehen sollen. Num. 10. v. 3. 4. 5. 6. 9. 10.

Es wollen etliche fürgeben / das die Posaunen / so das Jubell-
oder Erlasz Jahr anzuzeigen Levit. c. 25. v. 10. gebraucht worden/
(von dessen Hall es das Hall Jahr genennet)sollen auß einem Horn
von einē Wider gemacht worden seyn; Wiewol andere vermeinen/dz
sie solche form vnd gestalt zwar gehabt haben/aber auß Silber oder an-
dern Metal gemacht gewesen seyn.

L. Pfeifen.

*in die gebrauchet
worden.*

Pfeiffen wird zwar 1. Sam. c. 10. v. 5. 2. Sa. c. 6. v. 5. 1. Reg. c. 1. v. 40.
in den Psalmen vnd vielen andern örtern der Schrift gedacht/ auch
wie sie bey Salbung der Könige / 1. Regum c. 1. v. 40. Gastungen/
Esaia 5. v. 15. vnd Leichbegengnüssen Matth. 9. v. 23 gebraucht wor-
den: Aber der Materiaz, darauff sie gemacht/ viel weniger der form vnd
gestalt / auch wie viel sie Löcher gehabt / oder wie viel Thon sie von sich
geben / gar nicht erwehnet.

*1. König Davids
Music Capelle.*

*die viel Instrumente
erfunden.*

Der König David hat nicht allein eine berühmte / wolbestalte
vnd Volkreiche Capellen zu Jerusalem angeordnet / sondern auch
viele Instrumenta erfunden / vnd auß Hebenholz / so auß Ophir ge-
bracht vnd vor diesem in Palästina nicht gesehen worden / machen las-
sen / wels

fen/welches denn Besäytete Instrumente gewesen /weil sie geschlagen worden/ 2.Chronic.c.29.v.27. vnter diesen ist auch die Harffe/ 1.Reg.c.10.verf.11.12. So mit den Fingern gegriffen/ 2.Sam.c.6.v.5.

Vnd das David viel Instrument erfunden / auch machen lassen /bezeuget die heilige Schrifft / 1.Chron. c.23. v.5. vnd c.25.v.7. 2.Chron. c.29. v.26.27. vnd Iosephus lib.7. Antiquit.ludaic. Derer werden etliche in den Psalmen hin vnd wieder/aber Bloß nach den nahmen erzehlet/daraus weder ihre Abriß noch Intonation, noch wie eine Säfte gegen die ander in Instrumento Octa-Chordo, Deca-chordo, &c. gestimmet/ zuvernemen. Es ist aber König Davids Cappell in die vier tausent Personen starck vnd dergestalt disponirt gewesen/ das darvnter zweyhundert vnd acht vnd achzig Directores, so in vier vnnnd zwänzig Chor abgetheilet / vnnnd in sedem Chor zwölff Personen gebraucht worden / vnter denen sind drey tausent / sieben hundert vnd zwölff andere Muscanten / welche zu jedem Chor mehr als anderhalb hundert Personen thun / gewesen. Diese alle haben auff den Instrumenten/ So König David machen lassen / Musiciret, 1.Chron. c.23. v.5. vnd c.25.v.7.

Solche Cappellam hat Salomon nicht allein/weiter erhalten/ sondern auch ebener massen Harffen vnd Psalter auß Hebenholzs/ so auß Dphir gebracht worden/ machen lassen. 2.Chron.c.9.v.10.11.

Hieronymus in Epistola ad Dardanum, Iosephus vnd Polydorus Virgilius lib.1. c.15. de inventione schreiben / das die Cither bey den Hebreern vier vnd zwanzig Säfte gehabt/die gestalt aber sey gewesen ein Triangel oder ein Briegsches Deltoton, daraus etliche der vnsern die szige Harffen machen. Denn ist noch ein ander Instrument/welches Iosephus Cynnyram nennet/hat zehen Säfte gehabt/ vnd ist mit einem Plectro: vnd noch eins/ so er Nablum nennet mit zwölff Säfte/ ist mit den Fingern geschlagen worden: Wird aber nicht gedacht/ wie sie formiret oder gestimmet gewesen seyn.

*Beiseite Ins
r. raten.*

*David's Capell
bestand in 4
Larobren.*

*288 Director
in 24 Chor
Ezeile*

*mit 12 Chor
Hochchor*

*Thiel 2712 Mi
son.*

*König Salom
hat 1000 C
pellam g
ist.*

*Cythara
van 24 so*

*Cynaira
van 10 so*

*Nablum
van 12 so*

Das aber im Judenthumb die Instrumenta nicht eigentlich beschreiben; ist vielleicht die ursach/ weil dieselbige den Jüden allen bekand gewesen/ vnd vnndtlig von bekanten dingen viel zu schreiben: Vber das auch/ daß Sie so dahero Instrumenta, welche sie bey Verrichtung des wahren Gottesdienstes im Tempel dem Ewigen vnd Allmechtigen Gott zu Ehren/ den aberglaubischen Heyden zu ihrem Götzendienst vnd Mißbrauch nicht haben gönnen vnd Communiciren wollen/ damit nicht die Perlen für die Säwe/ wie man sagt geworffen würden.

Leydenthumb.

Von Pfeiffen vnd Besäyteten Instrumenten im Heydenthumb hat man noch etwas mehr nachrichtung aus Historis, Poëtis, Philologis vnd Musicis, wie viel die Pfeiffen löcher / die Besäyteten Instrument aber Säyten gehabt haben. Ertliche Pfeiffen sind von sieben Röhren zusammen gesetzt gewesen/ daher Virgilius spricht: Disparibus septem compacta cicutis FISTVLA, welche anders nichts sein als vnser sieben Claves: A. B. C. D. E. F. G. Oder sieben Voces Musicales recentiorum vulgares: Vt, Re, Mi, Fa, Sol, La, Ni. Oder der Belgarum new erfundene Bo, Ce, Di, Ga, Lo, Ma, Ni. Ertliche Pfeiffen haben nur vier löcher gehabt/ welche M. Varro als testis *αὐτόπτης* in dem Tempel Marſyæ gesehē hat/ wie er schreibet lib. 3. de L. L. Ertliche Pfeiffen Spondaicæ genennet/ haben löcher gleiche weit von einander; Dactylicæ aber vngleiche gehabt. Scal. lib. 1. c. 20. Poët. Tibia Phrygia sinistra hat zwey löcher / dextra nur Einß gehabt/ wie Servius in 9. A Eneid. v. 618. ex Varrone bezeuget.

Wasserhorn

Die Tyrreni haben eine art von Pfeiffen gehabt/ so aus zweyen Röhren zusammen gesetzt. Die kleine Röhre unten ward geblasen/ darauß ging der Wind in die grössere vnd bewegete das Wasser/ welches darinne war / vnd gab also eine grosse Harmony von sich Scal. lib. 1. c. 20, Poët. Iulius Pollux lib. 4.

Es be-

Es beschreibet auch *Victruvius lib. 10. cap. 13. de Architectura* das Instrument/so man *Hydraulicum* nennet / vnd vom *Ctesibio* sol erfunden seyn/wie *Plinius lib. 7. c. 37. Ramus lib. I. Schol. Mathemat. Turnebus I. Adversar. auß welchem ohne zweiffel hernach vnser Orgel entsprungen ist.*

Hydraulicum

von dem die
aus dem
rollt.

Die Besäyteten Instrument anlangend / ist die Leyre in ge-
stalt eines Schlitzen (wie *Coelius Rhodiginus lib. 9. cap. 6. Antiq. Lect. auß dem Ammonio Marcellino* bezeuget) formiret, die Säfte
ten im anfang von leynnen Fäden/hernach aber aus Därmen gemachet
gewesen. *De cal. lib. I. cap. 48. Poët.* An der Zahl nur vier/ent-
weder nach der Zahl der vier Element / oder vier Zeiten des Jahres:
Oder der vierden Zahl zu Ehren/welche von der *Pythagoricis* für eine
heilige Zahl ist gehalten worden / dabey sie auch geschworen / wie *Py-
thagoras* in *aureo camine* bezeuget :

Leyre.

Debraun Daid

von an dem

γ' ραοι
varia

*Ναὶ. Μὰ τὸν αἰετῆρα ψυχᾷ παραδόντα τετρακτὺν
Παγὰν ἀνάστου φύσεως,* vnd bey dem *Macrobio, A. Gel-
lio, Suida* vnd andern weitläufftiger zuersehen ist:

Oder den *Musis* zu ehren/derer im anfang nur vier sollen ge-
wesen seyn : Oder nach der Zahl der vier *Numerorum Harmoni-
corum proportionalium Pythagoreorum 1. 2. 3. 4.* Darinnen
alle der alten *Consonantia*, als *Vnisonus, Quarta, Quinta, Octava,*
Duodecima vnd *Decimaquinta* begriffen. Es hat aber die er-
ste vnd letzte Säfte eine *Octavam* : Die mittelsten beyde vnterein-
ander einen *Tonum*, gegen die eussersten aber eine *Quartam* oder
Quintam geklungen/wie aus diesen *numeris Harmonicis 6. 8. 9. 12.*
stärklich zuersehen. Es ist aber diese Musica im anfang sehr schlechte

):(4

gewez

gewesen / biß auff die zeit Orphei, da die Zahl der Sâyten auff Sieben kommen ist / nach der Zahl der sieben Planeten, oder nach der sieben Töchtern Atlantis, darvnter Maja des Mercurii Mutter / so die Leyre erst erfunden / gezelet worden / Polyd. Virgil. lib. 1. cap. 15. de invent. bezeuget.

Hernach sind andere Instrumenta mit vielen Sâyten erfunden / als Epigoniam vom Epigono Ambraciota mit 40. Simicum mit 35. Sâyten / derer Iulius Pollux vnd Ioseph. Zarlinus in proemio Dial. 1. Demonstrat. Harm : vnd Magadis mit 20. Sâyten / des Athenæus lib. 13. gedencket.

In Palæstina, Asia minore vnd Græcia sind keine Vestigia mehr vorhanden irgend alter Instrument : Denn es hat Mahometh zur fortpflanzung seines Tyrannischen Regiments / Teuffelischen Sect vñ groben vn menschlichen Barbarey nicht alleine die freyen Künste so zur freundlichkeit / sondern auch alles was zur frölichkeit dienlich / als Wein vñnd Sâytenspiel in seinem ganzen Lande verbotten / vñnd an deren stadt eine Teuffels Glocke vñnd Kumpelfaß mit einer schnarrenden vnd kitzakenden Schalmeyen verordnet / welche annoch bey den Türcken in hohen Wert vñnd so wol auff Hochzeiten vñnd Frewdenfesten / als im Kriege gebrauchet werden. Denn wenn des Türkischen Kaysers / oder anderer grosser Herrn Kinder solten Beschnitten werden / wird ein solcher Proceß angestellet.

Erstlich reiten zween Türcken vorher / einer mit der Heertrummel / der ander mit einer Schalmeyen / darauff folgen etliche wollaufgestaffierete Reuter / vñnd nach diesen wieder zween Spielleute den ersten gleich. Nach diesem führet man einen Ochsen mit vergöldeten Hörnern vñnd wollriechendem Laub umbhengen / welchen eine grosse
anzahl

557
anzahl Reuter folget. Darauß Spielleut vnd wieder ein Schse/dem
Ersten gleich. Diesem folgen etliche vorneme Herrn vnd Reuter/
dann ein hauffen wolgepußter Janitscharn zu Fuß / vnter welchen des
Herrn Sohn / so beschnitten werden sol. Diesem folgen zu lezt
viel Spielleut mit Trummeln vnd Schalmeyen biß zur Kirche.

Wenn auch ein Christ zum Mammelucken vnd Türcken
worden vnd sich beschneiden lassen/ setzet man ihn auff ein schön Pferd/
führet ihn durch die ganze Stadt mit Schalmeyen vnd Trummeln.
Diese Lumpen Music wird noch heutiges Tages bey den Türcken in
hohem Wert geachtet / vnser aber dagegen zum eussersten verachtet.
Denn wie einmals Franciscus I. König in Frankreich/ dem Türcki-
schen Bluthunde Solymanno welcher Anno C. 1520. der Türckischen
Hegyra aber 926. in sein Tyrannisch Regiment getretten / ein groß
vnd statlich Instrumentum Musicum, daran etliche Männer mit
verwunderung der Türcken genung zu tragen gehabt / sampt etlichen
aufferlesenen in der Musica wolgeübten Künstlern vnd Musicanten
zur sonderlichen Verehrung vberschicket hatte / ist es im anfang zwar
dem Türckischen Käyser lieb vnd angenehm gewesen. Als aber
bald hernach zu Constantinopel das Volk mit hauffen zu lieff / solche
außländische/liebliche Musicanten zu hören / vnd sonderliche lust vnd
liebe zu dieser Kunst gewan / besorgete sich der Türckische Käyser/es
müchten die Seinen ihre grobe Barbarey hiedurch ablegen vñ freund-
licher/oder seinem vorgeben nach/ Weich vnd Weibisch werden: Ließ
derowegen solch herzlich Instrument zerbrechen / vnnd mit Fewr ver-
brennen vnnd schickete dem Frankosen seine Musicanten wieder zu
Hause.

Aber weil hiervon in Primo Tomo Syntagmatis Musici
außführlichen Berichte zu finden/ so erachte ich vnnötig/ mit mehrern
alhier darvon weiters zuerinnern.

Weil man denn nun von der form/gestalt vnd abriß der alten
Instru

Instrumenten/so wol derselben Saiten/Löcher vnd Intonation keine oder gar wenig nachrichtung hat/als habe ich mich meiner Einfalt nach bemühet nicht allein der jetzigen in Teutschland/Italia/Franckreich vnd Engelland gebrauchlichen/kunstreichen vnd lieblichen Instrumenten Abriss vnd Contrafractur, Sondern auch derselben Intonation, wie Hoch vnd Niedrig dieselben können gebraucht werden/in diesem Tomo Secundo, ans Licht zu geben: Daraus denn nicht allein die Instrumentisten zuersehen/wie die Blasende so wol als Besäytete Instrumenta in einander zu ziehen / zu stimmen vnd zugebrauchen seyn/ sondern auch die Cantores in anordnung der Concert- Music, welche Stimmen sich zu diesem oder jenem Instrument wegen Tieffe oder Höhe schicken/ zu ersehen hetten.

So hab ich auch der Außländischen/ Barbarischen vnd Bewrischen Instrumenten/so zum theil in der Muscaw/Türckey vnd Arabien / zum theil in India vnd America gebraucht werden / Abconterfeyung mit hinzu setzen wollen / damit sie vns Teutschen / zwar nicht zum gebrauch/besondern zur wissenschaft auch bekant sein müchten.

Demnach auch von den Orgeln nicht viel in den Historien gefunden wird/ als habe ich / so viel von alten Orgeln vnd derselben Structur ich wissenschaft haben können/ auch mit hierein bringen wollen/ auch wie aus der Disposition der Alten/ diese jetzige Neue Orgeln/ von Jahren zu Jahren/so wol an Pfeiffwerck vnd vielerley art Stimmen auff unterschiedliche Fuß- Thon gerichtet / als Blasbelgen/ Windladen / Manual vnd Pedal-Clavir, &c. entsprungen seyn: Dann auch an stadt eines Corollarii, wie die Regahl vnd Clavicymbel rein vnd leicht zu stimmen seyn / was in oberlieferung einer Orgel sonderlich in acht zu nemen / auch etlicher vornemen Orgeln Dispositiones zu gleich mit hinein setzen wollen.

Weil denn E. H. W. vnd Herrl. besondere grosse fautores der Music sein vnd dieselbe hoch / lieb vnd wert halten; gestalt sie denn vornehme Leute in ihrer hochlöblichen Schule jederzeit gehabt / als Georgium Rham / welcher zu seiner zeit albereit eine Missam mit 12. Stim-

Stimmen Componiret , in Sanct Thomas Kirchen in grosser
 Versammlung Musiciret , vnd damit einen grossen applausum
 promeriret hat / auch hernach vmbd Jahr Christi 1530. eine be-
 sondere Musicam practicam in zwey Büchern außgehen lassen / wel-
 che auch annoch von den Italis allegiret wird : Denn auch Iohannem
 Galliculum , welcher in praxi also erfahren gewesen / dz er vmbd Jahr
 Christi 1520. einen sonderlichen Tractat de compositione Cantus in
 öffentlichen Druck hat außgehen lassen : Anderer nach diesen / geliebter
 kurze halben zu geschweigen / wird mit allen ehren vnd ruhm gedacht
 deß hochefahrenen vnd vortrefflichen Mathematici , Musici vnd
 Chronologi Herrn Sethi Calvisii S. gedecktnuß / welcher nicht allein
 in Chronologicis vnd Musicis ihm einen vnsterblichen Nahmen er-
 langet / besondern auch den trefflichen Mann M. Iohannem Lippium
 dermassen Instituiret , daß er in Musicis weit kommen / auch viele Scri-
 pta serner gemeinem Vaterland zum besten heite in publicum geben
 können / wo er nicht durch den frühzeitigen Tode aus diesem leben wehre
 hinweg genommen worden / dessen stell aber numehr mit einem auch
 vornemen Musico practico vnd Componisten Iohan. Hermanno
 Schein ersetzt worden. Als bin ich auch der meinung / das vorge-
 dachtem vortrefflichem Calvisio , sonderlich / was Theoriam in Musi-
 cis anlangen thut / der Sinnreiche Mathematicus vnd Musicus Theo-
 ricus , Henricus Baryphonus V Verniggerodano Cheruscus jehiger
 zeit Musicus vnd Cantor zu Quedlinburg rühmlich nachfolgen / vnd
 seine Opera Theorico-Musica , damit Teutscher Nation mercklichen
 wird gedienet seyn / auch albereit viele vorneme Leute mit verlangen
 darauff warten / in kurzen an Tag geben wird.

Vnd dieweil auch von E. Hochw. vnd Herrligk. meiner we-
 nigen vnverdienten Person bisz daher grosse Günst / geneigter Wille
 vnd Gutthat wiederfahren / dafür ich mich noch zur zeit danckbar zu er-
 zeigen keine füglich gelegenheit haben können. Als bin ich in den ge-
 danken gestanden / ich wolte mit diesem gar geringen Opusculo E. E.
 als einer der gern Danckbar sein wolte / wenn er nur könnte / mich einstel-
 len /

ten/ Ob nun wol das Werck an ihm selbst zwar nicht groß vnd ansehnlich/ so hoff ich doch/ es werden E. E. nicht auff das Werck allein/ sondern vielmehr auff mein gutes/ danckbares Herz vnd Gemüt sehen/ den Willen vor die That auff vnd annemen/ vnd ferner meine vnd der meinigen großgünstige Herrn/ Patroni vnd Beförderer sein vnd bleiben. Diß grosse vertrauen sehe zu E. E. ich festiglich/ vnd denselben nach meinem geringen vermügen alle wilferige Dienste zubezeigen bin ich jederzeit höchlich beflissen/ dieselbige göttlichem Schutz vnd Schirm zu allem glücklichen wolergehen hiemit heilsamlich vnd getrewlich befehlende.

Datum den 19. Iunij, an welchen nun mehr vor 1294. Jahren das Concilium zu Nicea, so von dem Christlichen Käyser Constantino Magno außgeschrieben/ vnd von 318. Bischöffen wider die verfluchte Ketzerey des Arry gehalten worden/ seinen anfang genommen/ auch diß decretum gemacht/ das man in der Kirchen dem Versiculo: Gloria Patri & Filio & Spiritui Sancto diesen folgenden hinzu thete: Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum, Amen. Im Jahr nach Christi Geburt Stylo Vulgari 1619. nach dem exacto Calculo aber 1621. nach erschaffung der Welt 5568. der Sündflut 3912. außgang aus Egypten 3116. Erbauung der Stadt Rom 2371. in der 599. Olympiade.

E. E. Hochw. vnd Herrl.

Vnter Dienstwilliger

Michaël Prætorius C.

Allen Organisten, Instrumentisten, Orgel- vñ Instrument-
 machern/ vnd denen die Musicam Instrumentalem,
 nicht allein Teutscher sondern auch anderer Natio-
 nen, exerciren vnd Liebhaben.

Vnschet der Autor neben gebürlichem Gruf/ vnd nach
 Standes gebühr sein. v Dienste/ Glück/ Segen vnd alle Wolfart:
 Vnd bittet dienstfreundlich / es wolle ein jeder diese seine wolge-
 meinte Arbeit/ welche er nicht mit geringer Mühe vnd Vnkosten/
 so wol auß andern bewehrten Schrifften/ Relationibus, als auch
 sonstn aus eigener fleißiger Erforsch- vnd Erfahrung zusammen bracht / im be-
 sten/ vnd nicht dergestalt auffnehmen oder vermercken / ob wolte er diese Kunst zu
 gemeine machen/ vñ vor einen jeden deroselben vnwissenden Hümp- vnd Stüm-
 pfer in vnser Teutschen Mutter Sprach an Tag geben. In massen ihme denn
 allbereit solches von etlichen flachgelehrten Kläglingen zur vngebühr bengemes-
 sen vnd auffgerücket worden: All dieweil dieses ja keine Sacra Vesta, oder Ma-
 tris Deorum, welche prophanum vulgus, wie der Poët redet / vorbeÿ gehen
 müssen; noch Magisterium Lapidis Philosophici, welches Secretioris-
 Philosophiæ Authores vor ein sonderlich Mysterium halten wollen;
 Noch in der Natur verborgene rationes vñnd vrsachen / waremb der
 Nympharum Insulæ in Lydia, auff der Pfeiffen Thon sich vom Erd-
 reich ab/ mitten in die See begeben vnd Kreuzweise sich bewegen/ als führeten sie
 einen Reigen / vnd hernach wieder an ihren Ort an den Bfer kehren / welches
 M. Varro, als der es selbstn mit Augen angesehen haben wil/ bezenger.

Es weis sich auch der Autor gar wol / ohn einiges erinnern zu bescheiden/
 daß er Primum Tomum in Lateinischer Sprach an Tag geben/ deme den billich
 die andern Tomi in gleicher Gestalt hetten folgen sollen/ wo er nicht gnugsame
 Vrsachen gehabt hette / diesen II. vñnd auch III. Tomum in Teutscher
 Sprach zu di vulgiren, weil ein jede Sprache nicht allein ihre besondere Idio-
 mata im reden / sondern auch absonderliche vnd eigene Terminos hat / welche
 bey den jetzigen Italis vnd Germanis im gebrauch / nicht wol mit eigentlichen
 vnd deutlichen Lateinischen dictionibus vnd Wörtern vertiret werden können/
 vnd dahero die Rede vielmehr vertunckelter vnd vnverständlicher als deutlicher
 würde/ bevorab / weil meistens theils Orgel- vnd Instrumentmacher / Organisten
 vnd Instrumentisten der Lateinischen Sprach nicht kündig seyn.

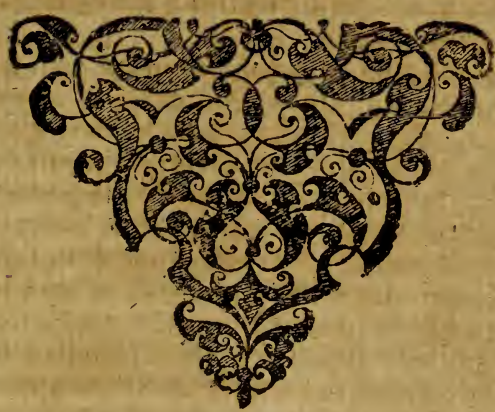
So hat der Autor in diesem/ wie auch in allen andern seinen Operibus dahin gesehen/das er mit seinem von Gott dem HErrn aus Gnaden ihm verliehenem Talento vnd Gaben/ gemeinem Vaterlande Teutscher Nation dienen möchte / vnd der Posteritet, so kurz denn auch noch diese zum Ende nahende vergengliche Welt stehen mag / zum Gedechtnis wolmeinend nach sich verlassen: Was nemlich vor vnterschiedliche Musicalische Instrumenta zu dieser letzten noch vbrigen zeit Gott Lob/ so wol in Käyser: König: Ehur: vnd Fürstlichen Capellen/als andern Kirchen zu Gottes Ehren/ vnd vnserer Herzen seliger auffmunterung im löblichen vnd stetigem gebrauch seyn.

Zu wünschen wehre es wol/das man/was eigentlich für Musicalische Instrumenta vnd Organa Ecclesiastica vor vnd zu Davidis, Salomonis auch nach deren zeiten/vnd wie ein jedes nach seiner Art eigentlich gestalt/ gestimmt vnd beschaffen gewesen/ jeziger zeit wissen vnd zum gebrauch haben könnte. Es ist aber solches leider in seinen Antiquiteten hinderlassen / daher vns denn der Alten Musica Instrumentalis so wenig / ja ganz vnd gar unbekant blieben. Man findet in etlichen Bibliotheken ein Buch Anno Christi 1511. zu Basel in 4to getruckt / darin etliche der Alten / so wol auch etliche der jezigen Instrumenta abgerissen: Aber es ist ein solches Werk so gar Alt nicht / vnd kan noch darzu der abgerissenen Instrumenten gebrauch vnd eigenschafft nicht sonderlich daraus vernommen werden.

Derowegen verhoffet der Autor, vorgeannte Zoili werden sich eines andern vnd bessern bedencken: Vnd wenn sie betrachten/ wie viel herrlicher Sachen vnd treffliche Künste von vornemen Medicis, Chirurgis, Mathematicis, Geometris, Pictoribus vnd andern der Freyen Künsten erfahren publiciret vnd an Tag gegeben/ damit der posteritet mercklichen gedienet worden: Auch seine wol- vnd gemeinem Nutz zum besten gemeinte labores mit besserem Betracht vnd nachdencken ansehen: Was auch gern geschehen lassen/das hiernechst andere vñ vorrefflichere Leute/welche sich viel Jahre in den Antiquiteten nicht allein der Musicorum, sondern auch Historicorum vnd Philosophorum ziemlich weit umbgesehen/ daher Brsach nemen/ diese schlechte delineationes vnd geringe Anleitung mercklichen zu verbessern / auch deutlicher vnd vollkommener an Tag zu bringen: Andern ansehenden. aber wil er hiemit zu fernern nachforschen vnd nachdencken nur ein wenig anlaß gegeben haben / Vnd dofern er ja in einem oder andern so wol in seinen Ersten als diesen jezigen Operibus halluciniret oder geirret/zu viel oder zu wenig gesetzt oder geschrieben hette: So zweiffelt er nicht/es werden vernunfftige Herzen/ die nicht aus affecten, Haß/ Neid

503
Neid oder Mißgunst / so sie etwa zu seiner Person ohn Ursach vnd vnverschul-
det tragen möchten / vrtheilen vnd jud ciren, sondern alles im besten verstehen
vnd annehmen: auch darbey betrachten / daß ihme wegen des vielen hin- vnd her-
wiederreisens / Leibes schwachheit / vnd anderer grossen Beschwehung / Vnruh
vnd viel vnfüglichen ver hindernüssen / vnmöglich alle dinge eben so genau alff
die Goldwage zu legen: Welches die jenigen / so sonst nichts gedencken / ais
wie sie einem ehrlichen Mann ein Mackel anhangen mögen / vnd allein das / was
sie thun / für Kostlich vnd Kühnlich achten vnd halten / billich thun solten: Da-
mit ihnen nicht vorgeworffen werden möchte / das Aite Proverbium: Hic
Rhodus, hic salta. Welches er doch dahin gestellt sein lassen vnd gedencken
muß / Ne Iovem quidem, siue serenum siue pluvium, omnibus placere pos-
se. Will sich also hiemit in aller rechtschaffenen vffrichtigen Musicorum vnd
Musices amantium, Organistarum vnd Organist^{en} benevolentz vnd
Gunst zum besten anbefohlen / vnd dargegen seines theils zu allen mögli-
chen Diensten / so lang ihm der liebe G^{ott} Das Leben gön-
net / nach gebühr anerbotten
haben. V.

Die sVrcht Des Herren Ist Der VVeisheit anfang.

11 6

In die

In dieser
ORGANOGRAPHIA

oder II. Tomo,

Sind Fünff Theil oder Partes begriffen :

Im Ersten Theil.

wird tractiret

Instrumentorum Musicalium Nomenclatura:

Aller Musicalischen Instrumenten / so zu vnser jetzigen zeit im Gebrauch / Distribution vnd Begriff in vnterschiedenen Abtheilungen / sampt deroselben Namen oder Nennung mit beygesetzter Tabell, pag. 1. biß 8. vnd auch 10.

Im Andern Theil.

Intonatio & Proprietas :

Aller Blasenden vnd Besänffteren Instrumenten mancherley Stimmen / vnd deroselben Chor / nach ihrer größe vnd eigenschafft möglicher höhe vnd tieffe zuerzwingen: In einer Tabell vnd eines jeden Instruments insonderheit beygefügtter Erklärung.

1. Wie die Wörter / Instrument vnd Instrumentist / Accort, Sorten vnd Falsch-Stimmen / in Pfeiffen vnd andern Instrumenten zuverstehen seyn. pag. 11. 12. 13.
2. Vom rechten Chor der Orgeln vnd anderer Instrumenten / auch der Menschen-Stimmen: vnd von vnterscheid der Chor- vnd Cammer Chors. pag. 14. 15. 16. 17.
3. 4. Vniversal-Tabell, darinnen die Claves Signata / die Claves in Scala Tabulaturæ, die Namen vñ zahl der Füsse / nach Orgelmacher Art /
- vff allen Instrumenten zu finden. pag. 18. 19. biß 30.
- Blasende Instrumenta.**
5. Tromboni / Posauen: p. 31. 32.
6. Trommetten: Tubæ: p. 32. 33.
7. Flöitten / Plochflöitten / Flauti. pag. 33. 34. 35.
8. Querpfeiffen: Fiffari: pag. 35.
9. Zinken / Cornetti: pag. 35. 36.
10. Pommern / Bombart / Bombardoni: Schalmeyen / Piffari. pag. 36. 37.
11. Fagotten: Dolcianen. pag. 38.
12. Sordunen. pag. 39.

13. Dopp-

13. Doppioni.	pag. 39.	32. Harpa: Harff.	p. 56
14. Racketten.	p. 39. 40.	33. Scheitholt.	p. 57
15. Krummhörner/Storti.	pag. 40. 41.	34. Trummscheit.	p. 57. 58. 59
16. Corna-Muse.	p. 41.	35. Monochordum.	p. 60
17. Bassanelli.	p. 41. 42.	36. Clavichordium.	p. 60. 61. 62
18. Schryari.	p. 42.	37. Symphony: oder Instrumēt.	p. 62
19. Saectpfeiffen.	pag. 42. 43.	38. Spinett oder Instrument.	p. 62
Besäytete Instrumenta.			
20. Violen de Gamba: Violuntzen;		39. Clavicymbell.	p. 63
	pag. 43. 44. 45. 46.	40. Vniversal-Clavicymbel.	p. 63.
21. Viol Bastarda.	p. 47. 48.		64. 65. 66.
22. Violn de Bracio. Geigen: Sid-		41. Clavicytherium.	p. 67
delin.	p. 48.	42. Claviorganum.	p. 67
23. Lyra: Seyren:	pag. 49.	43. Arpicordum.	p. 67
24. Testudo: Saure/ Liuto:	p. 49. 50.	44. Geigenwerck.	p. 67. bis 72.
	51.	45. Regahl.	p. 72. 73. 74. 75
		46. Noch andere vnnnd sonderlich Alte	
25. Theorba.	p. 52.	Instrumenta.	
26. Quinterna.	p. 53.	Chorus Psalterium.	p. 76
27. Pandurina: Mandürichen.	p. 53.	Pfsalterium dechacordü.	
28. Pandorra: Bandoer.	p. 53. 54.	Cythära Hieronymi.	p. 76. 77
29. Penorcon.	p. 54.	Tympanum Hieronymi.	p. 77
30. Orpheoreon.	p. 54.	Tuba Hieronymi.	p. 77. 78
31. Cithara: Cittern allerley Art.	p. 54. 55	Organum Hieronymi.	p. 78
		Zimbalum Hieronymi.	p. 78
		Alt künstlich Postieff.	p. 80.

Im III. Theil.

Historia Veterum Organorum.

Von der Ersten Invention der Alten Orgeln/ ihrer Disposition, der Claviren, Laden/ Blasbälgen vnd was sonsten mehr darzu gehörig: Auch wie das alles von einer zeit zur andern vermehret vnd verbessert / vnd bis zum jetzigen Stande gebracht worden.

1. Von der dignitet vnd excellentz der Orgeln.

pag. 82. bis 89

Do dann vnter andern auch dieses erwehnet wird/ das wol zu wünschen wech-
re/das man die Organisten so dieser edlen Kunst mit sonderbahrem ernst/eif-
fer vnd fleiß zu gethan/mit besserer Besoldung vnd Unterhalt versehen/vnd
nicht geringer vnd verächelicher/ als den geringsten Handwercksmann ach-
ten vnd halten möchte: Bevorab weiln zu Davidis zeiten solche vnd derglei-
chen Ecclesiastici vnd Geistliche Musici, Leviten vnd Priester gewesen/vnd
negst den Priestern als jezigen Predtaern vnd Pastorn geordnet vnd geachtet
worden. Vnd bin ich in den vnzweiffelbahrn gedanken/waß der König Da-
uid (als vor andern ein sonderbahrer Liebhaber/Patron vnd Fautor der Mu-
licorum, Ja ein Obrister vnter allen Capellmeistern vnd Musicis) einen sol-
chen vortrefflichen Organisten/als jezo an eslichen Dritten verhanden/hören
vnd haben mügen/er hette nicht gewußt/wie hoch er Jhn extolliren vnd erhe-
ben sollen: Da jeziger zeit etliche/vnd zwar gute Organisten/sich irrgent mit
50. 40. 30. Ja noch weniger Thalern zur Jährlichen Besoldung abspeissen
lassen müssen: Dah er ich mich nicht gnugsam verwundern kan/wovon doch
solche gute Leute oftmals mit Weib vnd Kind sich erhalten/vnd ihr hin- vnd
aufkommen haben mügen. Vnd weil man denn mit sonderbahrer Lust vnd
Liebe zu höret/wenn ein hurtiger Organist die Geistliche Latin- vnd Teu-
sche Psalmen vnd Lieder auff der Orgel schön/anmütig vnd lieblich (dadurch
das Herz gleichsamb vor Frewden in sich mit besonderer Andacht vnd auff-
merckung Jauchzet vnd Iubiliret, vnd zu folgender Predigt ermuntert vnd
angerriben wird) tractirt vnd hersür bringt: So solten demnach alle vnd
jede Obrigkeiten, Räte in Städten/Kirchväter auch Gemeinden jedes Orts
billig dahin sehen vnd bedacht seyn/das solche KirchenDiener in grösserem
respect gehalten vnd mit besserer Competenz, Besold- vnd Unterhaltung
versehen werden müchten.

Welche erinnerung von mir nicht in vngutem zuvermercken/Ich dienst-
lich bitten thue.

2. Wie lange sie im gebrauch/vnd wer sie erstlich erfunden. pag. 89. bis 93
3. Von den allerersten vnd kleinern Orgelwercken/wie dieselben anfnglichen an
Stimmen vnd sonst gewesen. p. 93. 94. 95
4. Von den nechstfolgenden Mittelern-Wercken. - - pag. 95
5. Wie vnd wann das Pedal erfunden. - - p. 96. 97
6. Von den gar grossen Alten Orgelwercken. - - p. 97. 98
7. Von der Disposition der Claviren in den Alten Orgeln: vnd was ver Har-
mony in der zeit darauff zu wege gebracht vß geübt wordē. p. 98. 99. 100. 101.

8. Vom Thon der Alten Orgeln / vnd wie die Claves von Pfeiffen disponirt
gewesen. p. 101. 102. 103

9. Von dero Zeit Blasßbälgen. p. 103. 104

10. Von unterschiedlichen Namen der Alten Orgeln. pag. 104. 105. 106

11. Vom unterschied der Alten vnd Neuen Orgeln. pag. 106. 107

12. Wie vñ welcher gestalt die Spring- vñ Schleiffladen erfunde. p. 107. 108. 109

13. Die Clavir: p. 109. biß 113. so wol

14. Die Stimmen vnd Pfeiffen geendert vnd vermehret / vnd biß zu vnserer zeit-
geit alles zum besserm Stand gebracht worden. pag. 113. biß 118

Im IV. Theil.

Historia Novorum Organorum.

Von den rechten Namen vnd Titel vnserer jezigen Neuen Orgeln / nach ihrer
Proportion vnd Gröffe der Principaln. p. 121. 122. 123

I. Von allerley Art / vnd mancherley Namen der Stimmen in den Orgeln /
wie dieselbe nach ihrem Laut oder Klang / vnd dero sonderbaren Eigenschafft
recht eingenommen vnd verstanden: Auch wie solche Stimmen unterschied-
lich / auß der länge ihrer Corporum generaliter, vnd in gemein nach den
Füssen / oder zahl der Füße in ihrem unterschiedenen tieffern vñnd höhern
Thon gerechnet werden mögen. Mit mehrerem vnd fernerm Bericht /
was bey jeder Stimme in Specie vñnd besonders zu wissen von nöhten sey /
Alß: Von der Mensur oder länge der Pfeiffen: Deroselben Abtheilung:
pag. 125. 126

Mit beygefügeter Vniversal-Tabel.

Da dann folgend gehandelt wird:

1. Von offenen Stimmwercken / so Principaln Art vnd Mensur seind. pag. 126. 127. biß 132
2. Von Holzstöitten vnd derselben Eigenschafft. p. 131. 132. 133
3. Von Gemshörnern / Plock-Spiz- vnd Flachstöitten. p. 133. biß 136
4. Von Quintadehnen- Nachthorn- vnd Querstöitten. p. 137. 138
5. Von Gedacten allerley Art. p. 139. 140
6. Von Rohrstöitten. p. 140. 141. 142
7. Von offenen Schnarrwercken. p. 142. biß 146
8. Von Gedacten Schnarrwercken. p. 146. 147. 148

III. Unterrichte/wie man Schnarr- Werke in den Drgeln/So wol auch abson-
derlich die Regahl- Werk vnd andere Instrumenta, als Clavicymbeln,
Spinetten vnd dergleichen vor sich selbst recht vnd rein accordiren vnd ein-
stimmen könne: Im gleichen/welcher massen die andern Pfeiffen nachzustim-
men/ oder im stimmen nachzuhelfen. p. 148. bis 158

IV. Wie sich die Kirchen/vnd diejenige/so vnserm H. Ern. G. Dte zu Ehren ein
Drgel- Werk in ihren Kirchen setzen vnd bauen lassen wollen/wol fürzuse-
hen haben/das sie sich nach erfahren vnd berühmten Drgelmachern umb-
thun/ damit sie nicht umb eines geringen Vortheils willen/ den sie bey etli-
chen vnerfahren vnd allererst anfangenden Drgelmachern zu erhalten ver-
meinen/berückt; Auch beydes von Erfahren vnd Vnerfahren wol vbersezt/
vnd zuweilen gleichwol mit einem vnbeständigen wandelbaren Werk/daran
man Jährlich zu stücken vnd zu stücken hat/versehen werden.

Im V. Theil.

1. Etliche Dispositiones vnd verzeichnis aller Stimmen vnd Registern / so in
den fürnehmsten Drgeln Teutsches Landes gefunden werden. p. 161. bis 203
auch 233
2. Ein ausführlicher Index vnd Register. pag. 205. bis 230
3. Wie man ein Pfeifflein zur rechten Chor- maß vnd Chor- thon in Holz oder
Metall verfertigen vnd sich desselben nothwendig zugebrauchen haben könne.

Im VI. Theil.

Sciagraphia: oder Theatrum Instrumentorum.

Eigentliche in Holz gerissene vnd geschnittene Abrisse vnd Abcontra-
feyung eines jeden vnd aller Musicalischen/der Alten vnd Newen/Außländischen
vnd Einheimischen Instrumenten, Größe/Länge vnd Dicke/ gar just nach dem
Maßstabe/in etlichen Vierzig Stöcken vñ HolzRissen gezeichnet vñ abgetheilet.
Mit beygefügetem Indice vnd Register.

Von Harmonischer Einigkeit der

Kirchen Music.

Es felt aber vnter andern auch in diesem vnd sonderlich in Tertio To-
mo, vor Cantoribus vnd Musicis auch dieses so hochnötig zu erinnern
für/ daß die Cantores vnd Organisten in öffentlicher *Λεισουργία*
vnd Kirchen Ampts Verwaltung/ so mit der Drgel vnd Chor- Gesang
ymb einander ymbgewechselter weise zu bestellen/ sich in gebührlicher concordia
vnd ein

568
vnd einmüthig friedlich begeben vnd mit Chormessiger Harmonischer Intona-
tion vnd Final einer dem andern begegnen solten/damit nicht die Music con-
fundiret, **G**Der vnd Christliche Gemeine geergert werde/vnd sie ihnen selbst scha-
den zuziehen mögen. Denn wenn ein Organist nicht den gebührlichen Ambi-
tum behelt, besondern den Gesang dem Cantori zu wieder/per Secundam oder
Tertiam transponiret, gehet es hernach entweder in die höhe in ein quirens
vnd klingen/ oder herunter in ein murren vnd brummen aus/dardurch nicht allein
die art vnd eigenschafft des Modi die affectus zu moviren mutiret, besondern
auch die Music, so wol was die Cantores, als Instrumentisten anlangt/ con-
fundiret wird. Denn ist der Cantor in der Music beschlagen/folget er hierin
dem Organisten gewis nicht/sondern dieweil gemeiniglich ein Cantor nach ei-
nem Schlüssel/oder Chor-Pfeifflin; Oder auch an seiner selbst eignen Stimme
den rechten Chor-Thon finden vnd begreifen kan/so stimmet er nach geendigtem
Orgeln/von neuen/zum andern vnd rechten Chormessigen Clavi; Welches denn
in der Kirchen nicht alleine verdrüsslich zu hören/sondern auch den Schülern zur
Confusion leichtlich anlaß geben kan. Denn weil der vorige Orgel-Clavis
vnd Ambitus den Schülern noch in frischem gedechtnis/ gehet es selten ohne
Confusion ab/ oder ja im Anfang gar schwerlich an/ehe man des neuen ange-
stimmten Thons vnd Clavis gewohnt/vnd den in der Orgel gegebenen aus dem
Sinn vnd Gedechtnis fahren lesser. Zugeschweigen/das solches auch den
Instrumentisten/Stadt- vnd Kunstpfeiffern ziemlich schimpfflich ist. Denn
wenn irgends ein Cantor so denen Organisten im vnrechten Clave folget/vnd
dem singen den Anfang machet/ehe die Stadt-Pfeiffer darzu kommen vnd mit
anfangen/ oder ehe sie zuvor in den Cornett oder Posaun stossen vnd den rechten
Chormessigen Clavem dem Cantori geben/können sie sonderlich auff den Cor-
netten oder Beigen/so vor sich zum Chor vnd rechten Clave gestimmt/nicht
fort kommen/weil ihnen die transpositio per Secundam vnd Tertiam nicht
wol bekant/Sintemahl es etlichen sawer vnd schwehr gnug wird/einen Cantum
per Quartam oder Quintam zu transponiren, vnd machen also wol gar eine
Confusion, oder doch sonst et barmliche Arbeit.

Für dem Angesichte vnd heiligen Ohren **G**ottes aber vnd Christlicher
Gemeine/prophaniren vnd entheiligen sie mit solcher vbellautenden inconse-
quentz vnd feindseltiger Music den öffentlichen Gottesdienst nicht wenig/offen-
di:en **G**Der den **H**Erren als einen **G**ott der Ordnung schwehrlich/prostituiren
auch sich selbst nicht ohne Christlicher Andechtiger Herzen ergerlichem verdruß
):(9 vnd

570
vnd eifferigem vnwillen / andern zum spöttlichem gelächter vnd lächerlichem ge-
spötte: Wie leider aus angemaster eigen sinnigkeit / vberiger Weiß- vnd Klugheit
auch vnerrigtigem Ehrgeiz vnd rachgirigem widerwillen eines wieder den an-
dern / durch vnseelig eingeben des Störnsfriedes vnd Kirchenfeindes an erlichen
doch / Gott lob / gar wenig Driern zugeschehen pfeget. Ja solche friedhäßige
Musici thun ihnen selbst den größten schaden / in dem sie bey Christliebenden Leu-
ten vnd getrewen Inspectorn sich in Haß vnd Vngunst setzen / vnd dadurch / wo-
fern sie auff vermahnung / von ihrem vnlieblichen Kirchen Vnwesen vnd ergerli-
chem vnfriedlichen amulation nicht abstehen / endlich ganz wol verschuldere re-
motion vnd entsetzung ihres Dienstes verursachen. Damit aber vernünftige
vnd bescheidene Organisten ganz nicht gemeint seyn.

Harmonia vocum addictos, Harmonicis

Consonare decet cordibus ac animis.

Concordiã enim res parvæ crescunt;

Discordiã maximã dilabuntur.

II.

Zweil mir auch vor kömpt / daß meine vor vier Jahren
publicirte Lateinische Opera, als Missodia, Hymnodia, Me-
galodia vnd Eulogia (so an statt vnd gleich als Motetten mei-
stentheils wol zu gebrauchen) von erlichen Kirchen vnd Ge-
meinden begehret / aber vnvermügens halben vnd weil ohne daß
die Cantiones vnd Noten- Werke sewerer / als andere Materia zubezahlen /
von denselben nicht gezeuget werden können: So erbiere ich mich dahin / das zu
Gottes Ehr vnd seines Namens erbaw : vnd außbreitung (dahin alle meine
Opera vnd labores einzig vnd allein gerichtet vnd gemeinet seyn) ob genante
Opera vnd Exemplaria, vnd was auch von den Teutschen Musis Sioniis,
Vranedia vnd Litania, noch verhanden / so wol das jezige grosse Opus Poly-
hymnia III. Panegyrica: denen / so sie / doch auff vorgehende der Psartherin oder
Kirchväter desselben oris schreiben / begehren / ganz willig vnd gerne ohn einig
entgelt von Mir vnd den Meinigen gereicht vnd außgesolget werden sollen.
Jedoch das nicht jemand leichtfertiger weise sich vnterstehe dieselbe abzufordern /
scias

seines gefallens Krämerey vnd Gewin damit zutreiben / Inmassen vor diesem von ertlichen geschehen sein sol; vnd ich selbst darhinder kommen bind/welche dieselben der Kirchen entzogen / auch wol von mir selbstem begehret / vnd andern vmb's Geld verkaufft: Oder an andern ortern vertauschet. Daß Ich dann an seinem Ort vnd zu deroselben verantworrung stelle. Hertzwar selbstem / wie angefangen/die letzten (als 6. 7. 8 9.) Theil der Teutschen Musarum Sioniarum vnd mehre Sachen/an viele Orter hernach senden wollen: So ist es mir mit den Worten so wiederwertig ergangen; daß Ich es gang verbliben lassen müssen.

Es sind aber in denselben Lateinischen vnd Teutschen
Operibus nachverzeichnete Cantiones
 begriffen.

In der MISSODIA seind:

1. Sehen Kyrie: vnd Fünff Et in terra.
 2. Dominus vobiscum &c. Patrem,
 Praefationes: Sanctus: Agnus.
 Amen: & Gloria, diversa.
- Wff mancherley Art vnd mit 4. 5. 6. 8. Stimmen.
3. Missa sine nomine: vnd Discubuit Jesus. 3. vocum.

In der HYMNODIA seind:

XXIV. Hymni fast mit allen Versen vnterschiedlich / durchs ganze Jahr durch vnd durch / vnd also ein jeder Hymnus mit 2. 3. 4. 5. vnd 6. Stimmen (Do dann der letzte Vers meistens / mit 7. oder 8. Stimmen) vnd absonderlich / gar süßlich als Moretten zugebrauchen.

In der MEGALODIA seind.

XIV. Magnificat mit 5. 6. vnd 8 Stimmen.

In der EVLOGODIA. seind.

XVII. Unterschiedene Bene- Deo dicamus:

In natali Domini.

Resonet in laudibus.

Completoria; Regina coeli;

Salve Regina.

à 2. 3. 4. 5. 6. & 8. vocum:

alles vff Motetten Art gerichtet: Also daß ein jedes anstatt einer Motetten, musiciret werden kan.

In der VRANO-CHORODIA: sind

Etliche Teutsche Kirchen Lieder: mit zween/drey vnd vier Choren/auff zweyerley unterschiedene Arten/gar schlecht in Contrapuncto Simplici, Nota contra Notam, also daß die Gemeinde in der Kirchen zu gleich mit drein singen kan/geseket. Inmassen dann daselbsten in der præfation mehrer Bericht darbey zufinden.

In der LITANIA: sind

1. Die kleine Litaney: Nimb. von vns HErr GOTT:
2. Die grosse Litaney: Kyrie, Christe eleison, &c.
3. Erhalt vns HErr bey deinem Wort:

Mit 5. 7. vnd 8. Stimmen auff zweene Chor gerichtet:

Was in der POLYHYMNIA III. Panegyrica vor Teutsche Psalmen vnd Kirchen- Lieder begriffen/vnd was vor unterschiedene neue Arten nach der seigen Italianischen neuen Manier darinnen vorhanden: Solches ist in der præfation beim General-Bals daselbsten/vnd auch in Tertio Tomo Syntagmatis Musici, fol. 175. 176. &c. Item fol. 202. 203. zufinden.

POLYHYMNIA V. EXERCITATRIX (davö fol: 207.) ist dis Jahr zu Franckfurt am Mäyn Verlegt vnd im Druck publicirt worden. Darinnen etliche Hallelujah vñ andere Gesänge auff eine sonderliche

che Art/die Knaben im Singen zu exerciren vnd zu jhiger Italianer neuen Manier zugewehnen: Welche auch ohne Singen/auff fünff oder sechs Geigend: oder Bläsenden Instrumenten/gleichsam als Canzonnen, musicirt werden können: Vnd hiebevorniemahls im Druck herfür kommen.

POLYHYMNIA. IV. PUERICINIA (fol: 205.) Darinnen XIV. Concert-Gesänge / in welchen anfangs drey oder vier Knaben miteinander Concertiren, che die andere Stimmen in Pleno Choro vnd die Instrumenta darzu kommen: Dergleichen Art hiebevornicht gesehen worden. Vnd PRAEAMBVLVM IUBILAEUM (fol: 210. 211.) Darinnen XI. Concert-Gesänge / auff noch eine andere sonderbare neue Manier / dergleichen Art hiebevornoch nicht in Druck kommen / mit Sinfonien vnd andern Ornamenten auff Instrumenten.

Wie dann auch etliche von den **WELTZHEN**:

Diese alle werden ob **GDZ** wil auch noch in diesem Jahre zu Franckfort vnd Leipzig im Druck herfür kommen.

III.

Ach dem ich auch / bevorab im Tertio Tomo, etliche solchen Tractire / davon etliche Musici vnd Stadt-Cantores im anfang/che sie derer recht inne werden / vielleicht sinistrè judiciren, eins vnd ander Cavilliren vnd improbiren, auch bald sonst/bald so interpretiren vnd außdeuten möchten. So bitte Ich nochmahln / wo irgends in einem oder andern ein Scrupel zu finden vnd sirsfallen wolte: Sie mir solches Schrift: oder Mündlich anmelden vnd meine Meinung darvber vernehmen möchten. Solte Ich aber vnterdes nach **GDZ** willen von dieser Welt mit Tode abgehen / zweiffle ich nicht (Inmassen Ich dann auch fr. wil geben haben) es werden sich auch andere gute Leute zu Dresden / Halla / Leipzig / Quedlinburg vnd andern Orten finden / denen solche neue Manier bester massen bekant / welche / dofern etwa Contraria Scripta wieder mich herfür kommen solten / meine Sententiam vnd Opiniones defendiren vnd etwas deutlicher vnd außführlicher an den Tag geben können.

);(II.

Denn:

Denn ich hier mit nur allein eine geringe Anleitung vnd Antrieb zugeben / vnd gleichsam das Præambulum vnd ersten Grundt-Stein zu legen vermen / darauff andere vortrefflichere Musici den Bass / nach bestem ihrem Vornüßigen / ferner continuiren, vollführen / vnd dieweil von Tag zu Tag immer etwas mehrers vnd bessers erfunden werden kan / daßjenige so etwa noch desideriret werden möchte / vollends compliren vnd ergänzen. Bevorab weil Ich etliche Sâchen vnd Tracltlein / als vnter andern vom General-Bass, Elefferung der Orgeln vnd andere mehre (so in meinen Operibus zum theil promittiret, vnd albereit ein guter Anfang davon gemacht / auch mit etlichen vornehmen Musicis, die sich dessen bester massen erinnern werden / in Negotiis conferiret) vielleicht wegen Schwachheit oder andern Zufällen nicht ganz zum ende möchte bringen können.

Vnd wolle demnach also der liebe Musicus vnd Liebhaber der Geistlichen Music, mit Mir (als einem / der im anfang cœteris artibus liberalibus obgelezen / vnd sehr spät zum exercitio-Musices gelanget) vnd mit denen Operibus Musicis, so innerhalb 16. Jahren (allein durch Gottes Gnade vnd Gabe) gefertigt / zum theil auff eigne Vnkosten zum Druck befördert / zum theil aber noch zur zeit ad revisionem zurück gehalten werden / günstig verlich vnd willen nemen.

Vnd das es alles / wegen vielfeltigen Schwachheiten / stercken Reisen / vnd andern heufftigen ver hinderungen / nicht so elaboratum & ex omni parte perfectum herfür können / im besten vermercken vnd pro candore Christlich entschuldigen helfen.

Ist es nicht alles wolgerahen: So ist es doch von Herzen gut vnd wol gemeiner.

Helffe nun der fromme liebe getrewe Gott / das / wie wir in diesem vergänglichem Leben / die himlische Bet- vnd Lobgesänge der H. Patriarchen / Propheten / Aposteln vnd anderer Geistreichen Gottseligen Christen mit vnterschiedenen Choren (bisweilen nicht absq; Confusionibus) anzuordnen vnd mit Lallenden Zungen anzustimmen / angefangen haben.

Also auch im künfftig ist herzunahendem ewigen Leben / vnd himlischen vnvergänglichem Wesen / bey der freudenreichen Hochzeit vnser himlischen Breutigams Jesu Christi / mit den himlischen Cantoribus vnd perfectissimis Musicis allen H. Engeln vnd Erz Engeln / für dem Stuel des Lambs stehen / eine stätig immerwehrende Cantorei halten / vnd alternatim per Choros varios mit vnserm Lob vnd Freuden-Geschrey / Gott den H. Ern die dreyeinig- vnzertheilte Heiligkeit zu Loben vnd zu Preisen gleichsam Concertiren vnd mit den Cherubin vnd Seraphin die allerlieblichste kößlichste Concert-Gesänge / das dreyfache Sanctus, S. S. Heilig

H. ist Gottes der Herr Zebaoth : Vnd was die liebe Engeln bey der Geburt des Herrn Christi angestimmt/ dasselbige ohne einige Confusion vnd sehn/ mit freuden vollends hinaus führen Gloria in excelsis Deo, Ehre sey Gott in der Höhe: Vnd mit den Engeln in der Offenbarung Johannis sambt ihren Harffen vnd Zimbeln / Canticum Agni, das Lied des Lammes singen / klingen/ e decet laus, te decet hymnus, tibi debetur omnis honor, tibi virtus & potentitudo, Domino Deo nostro in secula: Vnd also das Reich vnd die Krafft vnd das Heil vnd die Macht Christi/ vnseres Gottes ewiglich rühmen vnd preisen mögen/ Amen/ Amen.

Ad Clarissimum & Celeberrimum aui nostri Musicum

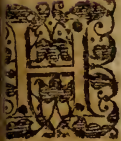
MICHAELEM PRAETORIUM,

Capellæ Electoralis Saxonicae Dresdensis, Archiepiscopalis Magdæburgensis & Guelpherbytanæ Brunovicensis.

Directorem & Choragum Solertissimum.

Anagrammatismus.

MICHAEL PRÆTORIVS.
HIC IAM ALTER ORPHEVS.

HIC IAM, Musarum decus, ALTER, dicitur,
ORPHEVS,

Pieridum doctâ qui regit arte Chorum.

luxuriante leves qui tangit pollice chordas,

Et cujus dulci templa canore sonant.

Omne tulit punctum: docet hoc, quod doctus Apollo

Indelibatâ condidit ante viâ.

Qui sic? Nam vigili prospexit ad omnia sensu,

Hinc est multorum maxima cura Ducum.

376
 Hinc secum ducit summâ cum laude Cam enas,
 Quæ tristes mulcent voce sonante viros.
 Hinc animo crescit virtus, hinc splendor honore,
 Culmen Prætori laudis utrumq; tenes.
 Testor! sed non es proprii jactator honoris,
 Fastidis strepitus: Te tua Musa vehit,
 Artem rimatus multo sudore latentem,
 Quam tibi dat tersæ nobile mentis opus.
 Hos raros libros oculorum indagine lustra,
 Rebus in adversis dulce levamen erunt.
 Buccina, Bombyces, Tuba, Tibia, Bassanelli,
 Organa, Systra, lyra, Barbitos atq; Chelys.
 Sambuca, Crotalum, Pandura, Theorba, Penorcon,
 Cymbala, Nabra, fides, Tympana, Crembra, Chorus.
 Omnia Phœbeæ si quæ sunt pleetra Cohortis,
 Sint tibi lætitiæ, causa, caputq; tuæ.
 Hic labor; hoc opus est vel Phœbo iudice dignum
 Transvolet Eoas, occiduasq; plagas.
 Felices animi qui sic clarescere tentant,
 Non horum virtus indiga laudis erit.

Μουσικοφιλιᾶς ἐργὸ
 ἀδμολαβὰτὺρ Κολλεγίῳ Μουσικῶν
 Ζυεδλινβυργενσῆ.

1618. OranDVM }
 1619. PœnitenDVM } ChrIstVs appropInqVabIt
 1620. ô Veni DoMIne IesV ChrIste VenI.
 1623. ah foM HErr IesV ChrIste/DVreVViger Sohn Gottes

I
Erster Theil

Dieses

TOMI SECUNDI.

Von der Musicalischen Instrumenten / (so jetzt
ger zeit im brauch /) general oder gemeinen Beschreibung:
Vnd dann auch von derselben Namen / Abtheilung vnd
vollkomlichen vnterscheidt.

I.

AS die Beschreibung der Musicalischen Instrumenten an-
langen thut; so werden sie beschrieben / das es sein Kunstreiche
Wercke vornehmer vnd tieffsinniger Künstler / welche dieselbe
aus fleißigem nachdencken vnd embsiger vbung erfunden / aus
rühriger Materi zubereitet / vnd mit eigentlichen vnd propor-
tionirten Figuren aus der Kunst efformiret, durch welche sie
eine schöne harmoniam oder wollautende zusammenstimmung
von sich geben / vnd zu außbreitung Götlicher Ehre / auch zu der Menschen rechtmef-
sigen vnd geziemenden Wollust vnd ergözüngen gebraucht werden.

II.

Was aber die Abtheilung solcher Musicalischen Instrumenten belangt / so kan
man dieselbe von einander füglich nicht vnterscheiden / als nach ihrem Thon vnd
klang.

Erstlich / quo ad qualitativam generationem, wie nemlich vnd mit was be-
wegung der Instrument vnd Menschlichen Glieder derselbe Schall vnd Klang ver-
ursachet wird.

Zum Andern / quo ad quantitativam mensurationem, wenn wir der Instru-
menten Schall vnd Thon / nach dem er lange weret / oder hoch vnd niedrig kan ge-
bracht werden / betrachten.

III.

Belangend nun der Musicalischen Instrumenten Thon oder Anstimmung /
quo ad qualitativam generationem ; so sein etliche Instrument / welche dan ch
A die

die Luft klingend und döhnend gemacht werden: Wenn nemlich die Luft in die kunstliche gänge derselben geleitet wird/und sie dadurch einen vollklingenden schall von sich geben: Und werden genandt Instrumenta *improvisa*, einblasende oder ausblasende Instrumenta.

IV.

Es ist aber hierunter noch ein vnterscheidt: denn etliche durch hülffe der Naturlichen Luft klingend gemacht werden; Etliche aber werden durch den Menschlichen Athem angeblasen.

V.

Der ersten art sein die Instrumenta / welche / wenn der Windt oder die Luft durch auffziehen der Blasebälgen in die Pfeiffen gelassen wird/durch schlagen der Clavier zum schall oder klang verursachet werden: Als/

Organum pneumaticum, die Orgel.

Positivum, Positiv.

Organum portatile, ein Positiv welches im tragen kan geschlagen werden.

Regale, ein Regal.

Und diese köndte man pfeiffende Instrumenta nennen.

VI.

Welche aber durch den Menschlichen Athem angeblasen werden / die nennet man Inflatilia, Blasende Instrumenta. Und derselben seyn etliche/die allein mit dem Munde angeblasen und intonirt werden/ohn einiges bewegen des Instrumentes; Als da ist/

Tuba, ein Trommeten.

Etliche aber werden vber das einblasen des Menschlichen Athems/ zugleich mit den Händen gezogen/oder mit Fingern geregirt; und haben entweder keine löcher/ Als/

Tuccina seu Trombone, die Posauhe.

do mit der eine Handt oder auch mit einem Griff die vnterste Köhren oder Züge baldt auf/baldt ein gezogen werden müssen;

Etliche aber haben löcher / welche wenn man dreyn bläset mit den Fingern baldt gedrückt/ baldt widerumb offen gelassen werden / nach dem der Thon im Gesang solches erfordern thut.

VII.

Diese Instrumente welche löcher haben/seyndt abermahl drehtley. Die ersten haben

Haben die Löcher allein vornen; Die andern haben sie vornen und hinten; Die dritten haben dieselben vornen/hinten und an den seitten.

VIII.

Was die ersten anlanget / welche vornen allein / und hinten keine Daumenlöcher haben; so sind dieselbe noch zweyerley arten: Denn etliche haben darbey einen Saß anhangend / Als da ist

Tibia utricularis, Schafforgel oder Schafferpfeiffe.

Etliche aber haben keinen / Als

Piffari, Tibia transversa vel Traversa, Querflöte: Querpfeiffe.

Lituus, Schallmeyer.

Piffari, kleine Alt Vordarteln.

IX.

Der ander Art Instrumenten / welche nemlich ihre Löcher vornen und hinten haben sind diese:

Cornu, Cornetto, Cornet / ein schwarzer krummer Zinck.

Cornamuti, ein gelber und gerader Zinck.

Cornamusc, Krumbhörner.

Tibia, Fistula, Flauti, Ein Flöte oder Blockpfeiffe.

Fagotti, Doizaine, Dulcian / Fagott.

Bombyces, Grosse Bass und andere Pommern.

Bassanelli, & cætera tibiarum utricularum, als / Bock / Hämmechen / Düdey / etc.

X.

Zum dritten / welche vornen / hinten und darneben / auch an den seitten Löcher haben / und mit den Ballen an Händen zgedrückt werden / sind diese:

Rackette, Sordunen, Doppionen, Schryari, Schreyerpfeiffen.

XI.

Und dieses seynd also die *επιρριουσα*, Inflata, pfeiffende Instrumente. Nun folgen / welche *αριουσα* und sonderlich *αριουσα percussa*, klopfende Instrumente genennet werden.

Und sernd diese / welche mit sonderlichen Hölzern oder andern Sachen geklopft werden; Und diese werden widerumb unterschieden; Denn etliche haben keine Saiten, *αχορδα*, etliche aber haben Saiten, *χορδα*.

A U

XII. Wische

XII.

Welche keine Sänften haben/dieselbe werden allein durch schlagen oder klopfen / klingend vnd thönend gemacht : Vnd solches geschicht/

1. Durch eyserne oder hölzerne Schlägel oder Stöcklein/ als da seyn.
 Tympanum, ein Paucke/Trummel.
 Crepiraculum, ein Triangel.
 Clavitympa. Die Strohsiedel.
2. Durch Klöpel oder Kugelchen/Als/
 Campanæ, Glocken.
 Tintinabula, Glöcklein.
 Cymbala, Cymbeln.
 Sistra, Röllichen.
 Nola, Schellichen.

XIII.

Die Instrument/welche *ἑρπεδα*, Fidicina, Sarrene oder Besäitete Instrumenta genandt werden; Derselben haben etliche Gedärmsänften / auß den Därmen der Thieren vnd sonderlich der Schaffen gemacht; Etliche aber haben Erzsänften/aus Schal/Silber/Eyssen/Messing oder andern Materien zubereitet.

XIV.

Welche nun Gedärmsänften haben/dieselbe geben einen lieblichen Conccnt von sich/in dem 1. Etliche allein mit den Fingern gegriffen vnd moderiret werden/ Als :

Tektudo, Chelys, Laute.

Theorba, Ist wie ein groß Basslaute /

Welches Instruments Beschreibung vnd delineacion in andern Theil dieses Tomi Secundi Syntagmatis Musici zu finden.

Quinterna, Quinterm.

Arpa, Psalterium, ein Harffe.

2. Etliche aber werden zugleich mit dem Harnen Bogen berührt vnd gestrichen: Als seyn.

Lyra, Lyroni, Italianische Lyra.

Arci-violate lyre, Grosse Lyra.

Viola de Gamba, Violin de Gamba.

Violino, Rebecchino, Fides, Fidicula, kleine Geigen/ Conss

Viol de braccio genandt

Viol Bastarda.

Chorus

Chorus seu Tympanischiza, ein Trumscheidt.

Dies ist ein Instrument ziemlich lunge / fast wie ein Balcke / auff welchem die vier Saitten mit einem Bogen werden angestimmnet / vnd gibt einen Bass / gleich als wenns vier Trommeten wehren / vnd Clarien mit eingblasen wüde. Davon auch in 2. Theil.

3. Ist noch ein Instrument / an welchem zugleich die Clavier geschlagen / vnd die Saitten mit einem Rade / an statt des Bogens / erregt werden / Nemlich:

Lyra Rustica, seu pagana, ein gemeine Lyra.

XV.

Diese Instrumenta / welche jetzt erzehlet / haben (wie gesagt) Darmfäitern / vnd folgen welche mit Erzfäitern (aus Silber / Eysen / Strahl oder Messing gezogen) bezogen werden. Vnd werden dieselbige klingend gemacht oder geschlagen;

1. Nur mit den blossen Fingern / als:

Pandora, Penorcon, Orpheorcon, Harpa Irlandica, Irkändische Harffe.

2. Etliche aber mit einem Federfäitchen / als da ist:

Cithara, die Cuther.

3. In etlichen werden die Saitten mit Naben Feddern / so in die hölkern Tangeln eingefügt / angeschlagen / als da seyn:

Instrumentum specialiter sic dictum, Virginal, Spinetta,

Clavicymbalum, Clavicytherium, ein Instrument:

Arpichordium, Clavichordium.

4. Etliche aber mit hölken Klöppeln intoniret, als:

Sambuca, Barbytus, ein Hackebret.

XVI.

Vnd alle diese bisher erzehlete Instrumenta können prima genennet werden / vnterscheidt der nachfolgenden / welche als à primis orta aus den vorhergehenden gleichsam zusammen gesetzt seyn / als da ist. 1. Clavijorganum, welches ein Instrument ist / da nicht allein die Pfeiffen durch die Blasebälge / sondern auch die Saitten durch die Federfäitchen / mit anschlagen / der Clav. eiff. klingen / klingend gemacht werden / vnd also einen lieblichen schall von sich geben.

2. Crembalum, ein Brunnisen / zu welchem / wenn es solt thöndt / angedrückt werden / der Menschliche Athem / gleich wie in den andern blasenden Instrumenten / auch helfen / vnd zugleich mit dem Finger geschlagen werden muß. Vnd auß solche eiff. köndren diese Instrumenten / Mixta oder vermischt genennet werden.

XVII.

Und Hiß ist also die Betrachtung des Klangs oder Thons der Musicalischen Instrumenten/ quo ad qualitativam generationem, wie und was geschehet derselbige ins Werck gesetzet und verursachet wird.

Feiner müssen wir auch eben denselben Klang oder Thon betrachten/ quo ad quantitativam mensurationem, nach der abmessung desselben.

Und dasselbe erstlich 1. respectu longitudinis, Ob derselbe Thon lange wehre und bestendig sey oder nicht. 2. respectu latitudinis, welche Instrumenta alle Stimmen und Tonos imitiren, repräsentiren, und an Tag leben können: Welche aber nur etliche Stimmen von sich lauten lassen/ und welche nur einen Thon von sich geben. 3. respectu profunditatis vel elevationis & depressionis, welche Instrument vber ihren Naturalischen Thon können gezwungen und gebracht werden/welche aber nicht.

XVIII.

Betrachtend nun erstlich der Musicalischen Instrumenten Thon respectu longitudinis, so befinden wir/ das 1. Etliche Instrumenta ihren Thon bestendig behalten/ und denselben nicht leichtlich endern/ ob sie gleich stetig und täglich geschlagen und gebraucht werden: Als da sein alle die/welche wir haben kloppende und schlagende Instrument genende/ und hernach auch etliche pfeiffende Instrument/ Als Organum, ein Orgel und Positiv.

2. In etlichen aber wird der Thon gar leichtlichen und oft verendert und verstimmet: Als da ist vnter den blasenden Instrumenten/welche mit dem Munde angeblasen werden/ Tibia utricularis, die Sackpfeiffe/ und fast alle besäiterte Instrumenta/welche entweder mit Erzsaiten/ bezogen werden/Als Cithara, Pandura, Penorcon, Orpheoreon, Arpa Hybernica: Oder mit Därmsaiten/Als Arpa communis, ein gemeine Harffe; Testudo, Laute; Theorba, viole, violini, Geigen/ Lira etc. Wiewol sich die mit Därmsaiten bezogene Instrumenta noch viel ehe verstimmen/ als die mit Erzsaiten/ weil sich jene viel leichter und ehe (nach dem das Weiter ist) aufdehnen oder zusammen ziehen/ als die Stählene und Messings Saiten/ und deswegen desto ehe wandelbar werden.

3. Etliche aber die sehen ins mittel/welche nicht einen so gar beständigen Thon behalten/ wie die ersten/ auch nicht so gar leichtlichen verrücket werden/ wie die andern/ Als da ist/ Tympanum, ein Trummel/ Regale, Clavichordium, Clavicymbalum, Spinetta.

XIX.

Zum Andern/wenn wir der Musicalischen Instrumenten Thon und Klang sehen.

geni respectu latitudinis, wie viel Thon oder Stimmen ein jeders Instrument
 on sich geben/so seyndt 1. etliche Instrumenta $\pi\acute{o}\lambda\lambda\eta\sigma\tau\alpha$, Omnivoca vel omnisona,
 ollstimmige Instrument/ welche alle Stimmen eines jeden Gefanges repräsentir-
 en und zuwege bringen können/ oder wie man sonst zu reden pflegt / die alle Par-
 theyen machen/ vnd von mir Fundament Instrumenta/ weil sie zum Fundament mis-
 iner Stimmen vnd sonst allein darin zusingen vnd zutlingen gebraucht werden müs-
 en: Als die Orgel/Regal/Clavicymbel, Virginal, Lauter/ Harff / DoppelCithern
 Pandor/Penoreon vnd dergleichen.

2. Etliche aber sein $\mu\lambda\lambda\eta\sigma\tau\alpha$, vielfältig Multi $\left\{ \begin{array}{l} \text{voca} \\ \text{sona,} \end{array} \right.$ die nicht alle/ sondern
 nur etliche Stimmen von sich geben; Als Cithara parva, & Lyra parva de bracio,
 & Lyra de gamba.

3. Etliche sein $\mu\epsilon\sigma\acute{o}\tau\epsilon\tau\alpha$ uni $\left\{ \begin{array}{l} \text{voca} \\ \text{sona,} \end{array} \right.$ Einstimmig / welche nur mit einer Stim-
 me dem Harmonischen concent zuhülffe kommen: Als da sein alle die Instrumente-
 welche mit dem Munde angeblasen werden/ Als/ Posaunen/Zinken/Flöten/ Schal-
 reyen vnd dergleichen; Wie auch etliche Besäiterte Instrument / Als Geigen vnd
 Orgleichen: Vnd in Tertio Tomo; Ornament Instrumenta genennet wer-
 en.

XX.

Endtlich vnd vordritte/wenn wir den Thon vnd Klang der Instrumenten be-
 achten respectu profunditatis, oder $\kappa\alpha\lambda\acute{\iota}\sigma\tau\alpha$ $\tau\acute{o}\nu$ $\theta\acute{\epsilon}\tau\alpha\sigma$, wie die Music: son-
 en zureden pflegen: welche Instrument am Thon nidrig vnd hoch können gezogen
 der gezwungen werden: Nemlich/

1. Etliche Instrument/welche nicht leichtlich über ihren natürlichen Thon kön-
 en gezwungen vnd gebracht werden; Als da seyn / alle Besäiterte vnd Klopffende
 sie auch etliche Blasende / vnd sonderlich die Pfeiffende Instrumenta.

2. So können etliche Instrumenta / nach dem ein berühmter / erfahrner
 Künstler vnd Musicus drüber kömpt / durch hülff der Lippen mit dem Munde vnd
 Binde nachzugeben/ vmb etwas höher vnd tieffer ger wol gebracht werden / wie
 eigends von einem jeden Instrument insonderheit weitläufftiger jeas Akthor wird
 gehandelt werden.

Alhier solte nun auch ein sonderlich Tabel aller Instrumenten vorhanden sein
 / weil sichs aber im Teutschen / nicht so gar wol schreiben lassen / so vnd wie unter-
 schiedene

Schiedene Synopses vnd Tabellen in sine Partis Secundæ Tomi Primi zu finden:
Welche hieher referiret werden können.

Vnd ob nun zwar die Instrumenta / wie doselbsten angezeigt / vff mancherley
weise zu vnterscheiden seynd; So wollen wir doch dieselbe alhier nur in zweyerley
Arten allein distribuiren vnd abtheilen: Als nemlich:

In Inflatilia seu Tibicinia; & Fidicinia:

In blasende vnd Besättete Instrumenta.

Italis: Instrumenta da Fiato; & da Chorde.

Darvon dann im nachfolgendem Andern
Theil wird tractirt werden.

Ander Theil

Dieses

TOMI SECUNDI.

Der Blasenden vnd Besaittetten Instrumenten
mancherley Stimmen / vnd deroselben Thon / nach ihrer
grösse vnd eigenschafft möglicher Höhe vnd Tieffe
zuerzwingen.

Darinnen

Wie die Wörter / Instrument vnd Instrumentist / Accort, Sorten,
vnd Falschstimmen / in Pfeiffen vnd andern Instrumenten zu
verstehen seyn.

Vom rechten Thon der Orgeln vnd anderer Instrumenten / auch der
MenschenStimm: Vnd. vom vaterscheidt der Chor vnd Cam-
merThons.

Universal Tabel/ darinnen die Claves signata, die Claves in Scala
Tabulaturæ, die Nahmen vnd Zahl der Füsse/nach Orgelmacher
arth/vff allen Instrumenten zu finden.

Bericht/wo von eigentlich diese Tabella tractire vnd handele.

NB. Allhier aber hatte ich nicht vnnötig/noch eine andere Tabel zu adjun-
giren; darinnen alle Instrumenta/ wovon in den nachfolgens
den vier vnd vierzig Capiteln gehandelt wird / ordentlich bes
griffen werden.

B

Die

Die Musicalische Instrumenta werden in zweyerley arten abgethelet: Nemblich/ in

I. Blafende so mit dem Munde durch den Athem geblasen werden. Entweder auff einem

Sonderbaren Mundstuck/ als die:

Oder auff ein Rohr/ vnd daher Verohrete Instrumenta genennet werden.

Gedärme/ die man sonst Genigen oder Lauten Saitten nennet/ als

II. Besaittete/ so mit Saitten bezogen werden: Vnd gemacht sein entweder von

Ey/ Messing vnd Zynsen: Die man sonst Messings vnd Stälnerne oder Instrument Saitten nennet/ als

- 5. Posauen.
- 6. Trommet.
- 7. 8. Flöten allerley Art.
- 9. Zindchen.
- 10. Pommern vnd Schalmayen.
- 11. Fagotten. Dolcianen.
- 12. 13. Sordinen Doppionen.
- 14. Racketten.
- 15. Krummhörner. 16. Corna Musc.
- 17. Bassanelli. 18. Schryari.
- 19. Sackpfeiffen allerley Art.
- 20. Violen de Gamba: Violen.
- 21. Viol Bastarda. 48. Violmax
- 22. Violen de Bracio Geigē. } Violmax
- 23. Lyrz.
- 24. Lautte. } Lauten art.
- 25. Theorba.
- 26. Quinterna.
- 27. Handdrichen. } Lauten art.
- 32. Sauff.
- 38. Bandoer.
- 39. Penorcon. } Cithern art.
- 30. Orpheoreon.
- 31. Cithara.
- 33. Scheitholz.
- 34. Trumfscheidt.
- 35. Monochordum.
- 36. Clavichordium.
- 37. Symphony.
- 38. Spinetta.
- 39. 40. Clavicybalum.
- 41. Clavictherium. } Instrumenten art
- 42. Claviorganum.
- 43. ArphiCordum.
- 44. Geigenwerck.
- Im 45. Cap. wird vom Regal;
- Im 46. Von der alten/ vnd noch etlichen andern Instrumenten: } gehandelt.
- Im 47. vnd im 3. vnd 4. Theil von Alten vnd Neuen Orgeln

Die Nemblich mit Geigen Saitten bisweilen aber auch mit Instrument Saitten bezogen werden.

Geigen. Lautte. Theorba. Sauff.

Das I Capittel.

Wie die Wörter Instrument vnd Instrumentist / Accort, Sorten, Falset Stimmen / in Pfeiffen vnd andern Instrumenten / zu verstehen seyn.

Allen Irrthumb / der aus ungleichem gebrauch der Wörter / Instrumentist vnd Instrumenta, herrühren möchete / zu vermeiden / ist allhier erstlich zu wissen; Daß ob wol von dem gemeinen Manne das Wort oder der Name Instrumenti, gar Specialiter (als nemlich / von einem Clavicymbel, Symphony Spinet, Virginal vnd dergleichen; so wol auch der Name Instrumentist, allein von einem / der auff ein solchen vorgedachtem Clavicymbel oder Symphony, schlagen / vnd wie es in den Niederlanden genennet wird / spielen kan) verstanden vnd außgesprochen wird: So kan doch solches nicht passiren / vnd ist vnrecht.

Dem weil das nomen INSTRUMENTI gar generale, vnd auff alle Instrumenta musicalia, præsertim univoca, oder Ornament Instrumenta, wie sie in Tomo tertio genennet / als da sind / Zincken / Posaunen / Flötten / Geigen / vnd wie die andern alle Namen haben mögen / referiret vnd gezogen werden muß; so kan es also eng nicht gespannen / noch in specie auff ein einziges Instrumentum Omnivocum allein referiret werden. Vnd daher muß man auch die jentzen / die da auff der Symphony oder Clavicymbel spielen können / nicht in gemein Instrumentisten, sondern ad differentiam Organisten nennen.

Vnd ob zwar die Orgel (wegen ihrer sarrreffligkeit / vnd daß / wie im 1. Punct des folgenden Tractats von alten Orgeln weitläufftiger berichte zu finden / fast alle andere Instrumenta Musicalia in derselben begriffen werden) Organum, oder ein Instrumentum aller Instrumenten genennet wird: So wil sich doch solches allhier mit dem Wort Instrument nicht also thun lassen: Weil es dergestalt eine grosse Confusion vnd Vñrichtigkeit geben würde. Sintemahl bey allen Kaysers - Königs - Ehr - vnd Fürstlichen Capellen alle die jentze / welche auff den Instrumentis univocis, (das ist / auff den einfachen Instrumenten, die nur eine Stimme haben vnd führen / es seyn nun blasende oder besättete / Zincken oder Geigen / etc.) entweder auff allerley oder nur auff etlich wenigen ihre Partey machen können / mit diesem Namen Instrumentisten; welche aber zur Orgel / Regal vnd Symphonien bestellet seyn / Organisten genennet werden. In Italia werden die / so durchaus auff allen Musicalischen Instrumenten so wol omnivocis als univocis, das ihrige practiciren, vnd præstiren können / universal genennet / derselben aber gar wenig gefunden

B ij werden.

werden. Stumemahl ein Artifex dero Orter sich vielmehr dahin bemühet/ daß er auff einen einigen/oder ja zum meisten/ auff zweyerley Instrumenten etwas rechtschaffen-nes præstiren, vor andern singular seyn vnd excelliren möge: als daß von ihm solte gesagt werden/ ex omnibus aliquid, de toto nihil, welches sonst bey vns Teutschen gar gemein ist.

Ein Accort, ist ein gantz Stimmwerck von Pfeiffen/ Sa-
gotten vnd andern Instrumenten: do vom vntersten Bass
vnd der größten Pfeiffen an / immer eine nach der ander/ biß
zur kleinsten Discant Pfeiffen folget.

Sorten aber ist nur eine einzige Art von Pfeiffen in dem-
selben Accort; wie dieselbe in der Tabel/ so nachm 4. Cap. ge-
setzet/ eigentlicher zuerkennen seyn.

Fallet Stimme in einer Pfeiffen vnd andern Instru-
menten wird genennet/ was ober eines jeden blasenden Instru-
ments natürlicher Höhe oder Tieffe/ von ein guten Meister
zu wege bracht/ vnd heraus gezwungen wer-
den kan.

Derer müssen an der Zahl seyn

Ein Accore ab Einstmwerck von Instrumenten, helt in sich etliche vnser schiedliche Sorten: Nemlich

1. Dreyerley Sorten / die	Querflöten	Discant.	2.	8. Querflöten	
		Alt. Tenor.	4.		
	Doppioni Bassanellè	Bass.	2.	6. Bassanellè	
		Discant.	2.		
	2. Viererley	Posaunen	Alt. Posaum.	1.	8. Posaunen
			Gemeine rechte pos.	4.	
Quart. Posaum.			4.		
Okt. Posaum.			1.		
Kadlet		Cant.	2.	7. Kadlet	
		Alt. Tenor.	3.		
		Bass.	1.		
Schryarij		Groß Bass.	1.	3. Fagott.	
		Discant.	1.		
3. Fünffterley		Fagotten	Fagott piccolo.	2.	9. Krumbhörner
			Chorist Fagott.	3.	
		Sordunen	Doppel Fag.	Quart F. 1. Quint F. 1.	
Armhörner	Klein Discant Exilent.		1.	6. Corns Mase!	
	Discant.	2.			
	Alt. Tenor.	3.			
	Bass.	2.			
4. Siebenerley (Pommern)	Corns Mase	Groß Bass.	1.	13. Pommer vnd Schalmeyen	
		Discant.	1.		
		Alt. Tenor.	1.		
	Pommern	Tenor.	2.	21. Blockflöten	
		Bass.	1.		
		Groß Klein Schalmey.	1.		
5. Achterley (Blockflöten)	Blockflöten	Schalmey.	2.	21. Blockflöten	
		Klein Alt. Pommer.	3.		
		Groß Alt. Pommer.	2.		
		Basset, oder Tenor Pom.	2.		
		Bass Pommer	1.		
	Blockflöten	Groß Bass Pommer.	1.	21. Blockflöten	
		Groß Fl. Exilent.	2.		
		Discant, quart nider.	2.		
		Discant, quint nider.	2.		
		Alt. Flöten.	4.		
Blockflöten	Tenor Flöten.	4.	21. Blockflöten		
	Basset Flöten.	4.			
	Bass Flöte.	2.			
Blockflöten	Groß Bass Flöte.	4.	21. Blockflöten		

vnd gehöret also zu einem gemeinen Accore:

Das II. Capittel.

Vom rechten Thon der Orgeln vnd anderer Instrumenten;
 vnd wie derselbe bald höher / bald tieffer / in vnterschiedenen Ländern vnd Orten ge-
 braucht: Item/was zwisch in dem Chor vnd Sammer Thon vor vnterscheid sey:
 Auch wie hoch vnd tieff die Menschen Stimme erhaben vnd gebracht
 werden könne.

Sol aber nun billig nicht allein ein Instrumentalis Musicus, son-
 dern auch ein jeder Componist vnd Capellmeister wissen/ wie hoch vnd ni-
 drig ein jedes Instrumentum Musicum, so wol die blasende / als besäitete
 Instrumenta gezwungen vnd gebraucht werden können/ darnach man sich im Com-
 poniren vnd sonst zu richten. Denn ein Componist muß mit fleiß zusehen / daß
 er durch seine Composition das Instrument nicht höher/ als es von Natur zu thun
 vermag/treibe/ sonst muß nothwendig ein humana vox, daß eins dem andern helf-
 fen kan/ dabey gestellet werden/welches sonst nicht vonnöten.

Ebenes massen ist auch einem jeden Organisten/ eine Stimme von der ander
 in der Orgel zu vnterscheiden / zu wissen vonnöten/vnnd sonderlich/ was da sey / 1.
 2. 3. 4. 6. 8. 12. 16. 24. 32. Fuß am Tono/ damit man sich in verenderung der Stim-
 men darnach zu richten habe.

Ob nun wol ihrer viele/ mehr vnd bessere Wissenschaft/ als ich selbst hierumb
 haben mögen; so habe ich doch vmb etlicher dieser Dinge vngewöhnten willen/die dasselbe
 zum offtern an mich begehret/etwas darvon/ zu mehrerm nachdenken/ alhier auffzu-
 zeichnen mich nicht weigern sollen noch wollen.

Vnd ist anfangs zu wissen/ daß der Thon so wol in Orgeln/ als andern Instru-
 mentis Musicis offft sehr varijre; dann weil bey den Alten das concertiren vnd mit
 allerhand Instrumenten zugleich in einander zu musiciren nicht gebreuchlich gewe-
 sen; sind die blasende Instrumenta von den Instrumentmachern sehr vnterschiedlich/
 eins hoch/ das ander niedrig intonirt vnd gemacht worden. Dann je höher ein In-
 strumentum in suo modo & genere, als Zinken/Schalmeyen vnd Discant Geigen
 intonirt seyn/ je frischer sie lauten vnd resoniren: Hergegen/je tieffer die Posau-
 nen/Fagotten, Bassaneldi, Bornbardoni, vnd Daffgeigen gestimmt seyn/ je gravi-
 terischer vnnd prechtiger sie einher prangen. Dahero es dann einem Musico, wenn
 die Orgeln / Posittieffe / Clavicymbel, vnd andere blasende Instrumenta,
 nicht zugleich in einem/ vnd rechten Thon stehen/ viel mühe macher.

Es ist aber der Chor Thon bey den Alten anfangs vmb ein Thon niedriger vnd
 tieffer gewesen/ als hro/ welches dann an den alten Orgeln vnd andern blassenden
 Instru-

Instrumenten noch zubefinden: Und hernacher von Jahren zu Jahren so weit erhöhet worden / als er ja in Italia vnd Engelland / auch in den Fürstlichen Capellen Deutsches Landes in gebrauch ist. Wiewol der Englische Thon / an Instrumenten noch umb etwas / doch ein gar geringes / niedriger ist / welches an ihren Zincken / Schalmeyen oder Hoboyen (wie sie nennen) so daselbst gefertiget we. den / zuvernehmen.

Es seynd aber etliche / gewesen / welche ihren unsern Thon noch umb ein Semitonium uerhöhen / sich vortehen wollen: Welches / obs mir zu corrigiren zwar nicht gebüret / so ist jedoch meines ermessens / solche höhe den Cantoribus vocalis Musicz / sonderlich den Altisten vnd Tenoristen sehr vnbekuem / vnd offimals fast vnmöglich zu erreichen. Darumb man es billich bey dem vorgesagten Tono bleiben lassen möchte; weilt derselbige ohne das nicht allein vor die Vocalisten / sondern auch vor die Instrumentisten bey den Besätteren Instrumenten / als Violini de Bracio / vnd Violon-de Gamba / auch Lauten / Pandoren vnd dergleichen / zum offtern zu hoch befinden wird: Denn es außwändige Saiten seyn müssen / die solche höhe erleiden können: Daher kömpt dann / wenn man mitten im Gefang ist / da schnappen die Quinten dahin / vnd ligt im Dr. Darmit nun die Saiten desto besser bestimbt bleiben können / so müssen solche vnd dergleichen besättere Instrumenta gemeinlich vmb ein Thon tieffer gestimmt / vnd alsdenn notwendig mit den andern Instrumenten / auch vmb ein Secund tieffer musicirt werden. Welches zwar den vnerfahrenen Musicis Instrumentalibus schwer vorkömpft; Den Vocalibus vnd Sengern aber an ihrer Stim / vmb einen Thon niedriger zu musiciren / sehr viel hilft.

Darumb laß ich mir den Unterscheid / da man zu Praag vnd etlichen andern Catholischen Capellen / den Thon in Chor Thon vnd Cammer Thon abtheilet / auß dermassen sehr wol gefallen. Denn daselbsten wird der jzige gewöhnlicher Thon / nach welchem nunmehr fast alle unsere Orgeln gestimmt werden / Cammer Thon genennet / vnd allein vor der Taffel vnd in Convivij zur fröligkeit gebraucht; welches dann vor Instrumentisten / wegen der Blasenden / so wol auch Besätteren Instrumenten / am bequemsten.

Der Chor Thon aber / welcher vmb einen ganzen Thon tieffer ist / wird allein in der Kirchen gebraucht: Und dasselbe erstlich / vmb der Vocalisten willen / damit dieselbige / weil auff ihnen die gröfste vnd meiste müß in der Kirchen (sonderlich in Catholischen Capellen / da das singen / wegen der vielen Psalmen vnd sonsten lang währet) beruhet / mit ihrer Stimme desto besser fort kommen / vnd nicht so bald / wegen der höhe / heischer werden müßen. Zum andern / daß auch die Mensch: n Stimme / wenn sie im Mittel vnd etwas tieff herein gehet / viel anmütiger vnd lieblicher anzuhören / als wenn sie in der höhe / ober vermügen oben hinaus ruffen / vnd schreien muß. Darumb
dann

dann propter alias etiam multifarias commoditates, suavitatem singularem et concentus bene susceptos nicht vbel gethan were / daß alle Orgeln vmb einen Thon / oder Secund tieffer gestimmet vnd gesezet seyn möchten : Welches aber numehr in vnsern Deutschen Landen zu endern ganz vnmöglich / vnd demnach bey dem gewöhnlichen Cammerthon (welcher jetziger zeit an den meisten Dreern Chor Thon genennet / vnd dafür gehalten wird) wol verbleiben muß.

In Engellandt haben sie vorgezeiten / vnd in den Niederlanden noch anjzo ihre meiste blasende Instrumenta vmb eine tertiam minorem tieffer / als jzo vnser Cammerthon / intoniret vnd gestimbt / also daß ihr F. ist im Cammer Thon vnser D. vñnd jr G. vnser E. Wie dan auch der vortreffliche Instrumentmacher zu Antorff Iohannes Bossus die meisten Clavicymbeln vnd Symphonien, auch darein gemachte Pfeiffwercke / in demselbigen Tono intoniret vnd gestimmet.

Vnd ist zwar nicht ohne / daß man in diesem Thon den Clavicymbeln (wie vortreffliche Instrumentmacher wissen) ein lieblichern vnd annützigern Resonantz geben vnd zuwenden kan / mehr / als wenn man sie nach dem Cammer Thon abtheilet ; Wie denn auch die Flöten vnd andere Instrumenta in solchem niedern Thon lieblicher / als im rechten Thon lauten / vnd fast gar eine andere art im gehör (sintemahl sie in der tieffe nicht so hart schreyen) mit sich bringen.

Aber solche Instrumenta seynd in voller Music zugebrauchen gar vnbequem ; vnd wird man numehr alleine bey vorgedachten beyden / als Chor- vñd Cammer Thon verbleiben müssen.

Wiewol auch in Italia vñd andern Catholischen Capellen / Deutsches Landes / vorgedachter niedriger Thon in tertia inferiore gar sehr im gebräuch : Sintemahl etliche Itali an dem hohen singen / wie nicht vnbillich / kein gefallen / vermeynen es habe keine art / könne auch der Text nicht recht wol vernemen werden / man frehet / schreye vñd singe in der höhe gleich wie die Grasmägde. Daher auch bisweilen im bräuch / daß sie HypoLonicum Modum außm C. wenn derselbe per quintam ins F. transponiret ward / noch vñd eine tert tieffer außm D. mit Orgeln / Pfeiffen / vñd beygeordneten Instrumenten musiciren : Vngeachtet dieser Modus fast besser als der andern einer / ohne fernere transposition, humanis vocibus musicirt werden könnte / so wird doch solches einzig vñd allein vmb der Vocalisten vñd Senger willen also angestellet. Gleicher gestald wird auch HypoDorius vñb ein Tertz niedriger außm E. musiciret. Welche vñd dergleichen Transpositiones einem Organisten so wol / als andern Instrumentisten anfangs zwar etwaa schwer vñd wiederlich an dempft : Aber wenn einer sich nur der mühe nicht vordriessen laßt / sondern mit sich ein zeitlang

sich

sich darinnen exerciret vnd vbet/ so ist vnd wird es ihm gar leicht/ ja gleichsamb eine Lust zu practiciren vnd præctiren.

Wann nun aber der jünger zeit gewöhnliche CammerThon/ vom Orgelmacher einer Orgel gegeben/ vnd das ganze Werck darnach gestimmt wird; so ist mehrertheils in Orgeln/ die nicht gar zu gering vnd klein angestellet werden/ das vnterste C. im Principal des Manual Clavirs von 8. Füssen: Welcher Thon dann mit dem rechten Clavicymbeln vnd Spinetten gleich vberlein kömpt/ vnd wird von den Orgelmachern AEqual genennet/ darumb das es mit der Menschen Stimme/ an der Tieff vnd Höhe quadriret; Wie dann in der hernachfolgenden Tabell Num. 17. hiervon weiter vnd ausführlicher zu vernemen seyn wird. Denn diß C. ist die rechte Tieffe eines rechten Bassisten in Fürstlichen Capellen/ wenn er dasselbe mit voller vnd ganzer Stimme natürlich haben kan. Etliche können noch tieffer (doch etwas vnvernemblich) bis ins AA. vnd GG. Tieffer aber nicht/ descendiren. Wiewol sich dieselbige oftmals zwingen wollen das F zu allequien; ist aber ein ganz vnvollkommener Laut vnd Thon.

Doch sollen vor der zeit zu München am Fürstlichen Durchleuchtigkeit zu Bayrn Hoff/ zu des fürtrefflichen weitberühmbten Musici, Orlandi de Lasso zeiten (Do die Music daselbst von 12. Bassisten, 15. Tenoristen, 13. Altisten, 16 Capellknaben/ 5. oder 6. Capunern oder Evnuchis, 30. Instrumentisten, vnd also in die 90. Personen stark bestelt gewesen seyn sol) vnter andern drey Bassisten/ zwene Brüder die Fischer- vnd eines Barren Sohn Grasser genant/ gewesen seyn/ welche das F nachm ChorThon zu rechnen (vnd nach dem CammerThon das E von 13. Füssen ist) gar stark vnd mit völliger Stim erreichen/ in der Höh aber nicht weiter/ als bis ins f. g. oder a. kommen können. Wie dann auch einer zu Rom/ mit Namen Casaron, mit dergleichen Stim vnd stärke gefunden worden. In der Höhe können die meiste Bassisten das T vnd D ja auch wol das F (welches/ vnter andern/ eingewesener Monachus Neapolitanus Carolus Cassianus, der in Deutschland an vnterschiedenen Chur- vnd Fürstlichen Capellen gedienet/ gar rein/ stark/ vnd mit voller Stimme/ nebenst der Tieffen/ G CammerThon haben können) erlangen. Die gemeine Bassisten aber in Schulen können selten vnter das F. von 6. Füssen/ oder das E. in rechter natürlicher stärke kommen/ vnd in der Höhe/ etliche nicht so gar weit vber das a ascendiren.

Wie hoch vnd Tieff aber ohn gefehr ein Tenorist, Altist, Evnuchus oder Discantist mit seiner Stimme kommen könne/ daß wird in nachfolgender Tabell angezeigt; Vnd ist genug/ wenn ein Tenorist das T ein Altist das T im CammerThon haben kan: Kan er höher kömen/ ist es desto besser/ vnd im ziemlich rühmblicher.

E

Wie

Wiewol hierin nichts gewisses zu schliessen oder in gewisse terminos zu bringen/denn die Gaben Gottes seynd mancherley/ vnd kan allzeit einer Höher vnd Tieffer kommen als der ander. Bey den meisten Eynuchis aber ist diß zu observiren, daß sie meisten theils mit heller vnd ganzer Stim/ so stark als sonsten zween oder drey Knaben singen vnd intoniren; deren dann jnziger zeit etliche sehr vberaus vorreffliche Männer in Kaysertlicher vnd anderer Catholischen Chur- vnd Fürstlichen Capellen verhanden feyndt.

Vnd dieses sey also vom Thon der Instrumenten/ vnd von der Menschen Stim/ vor dißmahl zu geseget.

Das III. Capittel.

Hiernach folget nun

Eine

TABELLA UNIVERSALIS

Aller blasenden vnd besaiteten Instru-

menten.

Darinnen

I. SIGNA.

 Je Signa oder Claves signatae, wie dieselbige im anfang aller Cantionen vnd Gesänge/ eine Stimme von der andern zu vnterscheiden/ vorher gezeichnet werden.

2. CLAVES IN SCALA TABVLATVRAE.

Die nach der Orzel Tabulatur gesetzte Claves, darnach man sich in allen Instrumentis Musicis am süglichsten richten kan. Dann weil fast vber sechs Octaven darinnen begriffen werden/ hab ich solches/ eins vom andern süglich zu vnterscheiden/ anderer gestalt vorzubringen vnd vorzuschreiben/ nicht erdencken können. Inmassen ich vielfeltig erwogen/ wie etwa die vnterste Pedal Claves von 8. bis 16. Fuß/ köndten oder möchten gezeichnet werden. Vnd ob wol nicht so gar vngereimbt wehre/ oder vielmehr zwene grosse Buchstaben als CC, DD, (gleich wie die alten in ihrer Scala, vnd ich allhier in den Signis auch behalten/ zween kleine Buchstaben oben gesetzt haben) vnten hart neben einander zusetzen: So hat mir doch endlich dieses beser gefallen/ daß die grosse Buchstaben etwas tiefer vnd volliger/ auch vnten mit einem Strichlein/ als *CC* Derr. bezeichnet vnd gesetzt wurden.

3. Fuß

3. Flüße.

So seynd in dieser Tabell Num. 3. die Namen vnd Zahl der Flüße angedeutet wie dasselbe Wert die Orgelmacher im brauch haben / dadurch sie die Stimmen vnd Claves in den Pfeiffen/ nach ihrem Tono vnd Laut / an der Höhe vnd Tieffenfügklich nennen/ vnd zum leichten verstand / außred vnd benamung bringen / vnd also einen Thon vom andern desto besser vnterscheiden können. Vnd dieweil man solcher Vnterscheid in andern Instrumentis Musicis, zugleich auch in der Menschen Stim eben so wol zu observiren hochnöthig/ vnd zu erkennen nicht vndienlich/ Sonsten aber kein anderer bequemerer Name dazu zufinden; hab ich solches Wort (Flüße) allhier behalten/ vnd mich dessen nottwendig gebrauchen müssen.

4. VOX HUMANA.

Von der Menschen Stim ist im vorhergehendem Capittel nottürfftige Erinnerung geschehen.

Das IV. Capittel.

S wird aber ferner in dieser Tabell, wie auch in hernachfolgendem ausführlichem Verichte vnd Erlernug weitläufftiger angezeigt:

1. Wie mancherley Arten vnd Sorten in einem jeden Stimwerck der Instrumenten, vnd ganzem Accort zusammen gefunden werden.

2. Item/ Wie Tieff vnd wie Hoch ein jedes blasendes Instrument in seinem natürlichen Thon zubringen/ (welches die weisse Noten andeuten;) vnd was vor Falset Stimmen/oben vnd vnten/ vber eines jeden Instruments Natur vnd Eigenschafft von einem geübtem vnd erfahrenem Instrumentisten zumege bracht werden können. Welche Falset Stimmen dann/ weil dieselbige so wol humana voce, als auch auff blasenden Instrumenten ein jeder allezeit nicht allequirea oder erreichen kan/ ich mit Schwarzen Noten bezeichnet.

3. Wie viel Saitten oder Chor die besättere Instrumenta haben / vnd wie Hoch oder Tieff eine Saitte von der andern müsse gezogen vnd gestimmt werden.

4. Nebenst dem ist allhier in genere vor allen Dingen zu wissen: Daß in diesem ganzen Werck durch vnd durch nicht nach dem Chor Thon/ sondern nach dem Cammerthon (wie es/ als vor erwehnet/ von etlichen gar wol vnd recht vnterschieden) die Instrumenta vnd Stimmen gerechnet / vnd außgerheilet werden. Dieweil der Cammerthon am gebrauchlichsten/ vnd fast alle/ so wol besättere als blasende Instrumenta, wie auch tsiger zeit die Orgeln/ auff diesen Camerthon gerichtet vnd gestimmt werden.

E ij

TABEL

TABELLA Universalis:

I.	II.	III.	IV.
Signa.	Claves.	Cantus	Vox viva. feu humana.
<p>ccc</p> <p>aa</p> <p>bb</p> <p>g</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p>	<p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p>	<p>1</p> <p>2</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>6</p> <p>8</p> <p>12</p> <p>16</p>	<p style="text-align: center;">Vox viva. feu humana.</p> <p style="text-align: center;">Bassista.</p> <p style="text-align: center;">Tenorista.</p> <p style="text-align: center;">Altera.</p> <p style="text-align: center;">Eynuchus. Falsetista. Discantista.</p>

Ein ganz Accort.

V.				VI.
Tromboni: posaunen.				Tromba. Trömer.
1. Sort.	2. Sort.	3. Sort.	4. Sort.	
<p>ccc</p> <p>aa</p> <p>bb</p> <p>g</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p>				<p>ccc</p> <p>aa</p> <p>bb</p> <p>g</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p> <p>ff</p>
Octav. posann.	Leit. pos.	Gemeine posann.	Altpos.	

		Flautti: plockpfeiffen:					Schwä- gel.	
aa							Sc.	
bb								
g								
h								
i								
k								
l								
m								
n								
o								
p								
q								
r								
s								
t								
u								
v								
w								
x								
y								
z								
1. Sort.	2. Sort.	3. Sort.	4. Sort.	5	6	7	8	
			NB.					
			Bass.	T. A.	Cant.			
			Basset.	T. A.	Cant.			
Groß-	Bass.	Ten. Al.	Cant.					
Bass.	Ten. Al.	Cant.						Exilent.

B. Diese Flötte/so wol auch die Querpfeiffe in diesem Thon / kan nicht allein zum Discant, wie ich es alhier eingesetzet / sondern auch zum Tenor ein Octab drunter/ gebraucht werden. Wie es denn in gemein von etlichen Instrumentisten das für gehalten wird / daß dieser Art plock- vnd Querflöthen/ ein rechter Tenor am Laut vnd Sonosey: vnd derselben vnterster Clabis, den Clabem c oder d im Tenor, vnd also ihren Laut auff vier Fuesß Thon (nach Orgelmacher Mensur,) von sich gebe. Vnd die Wahrheit zubekennen/ bin ich anfangs auch/weil es gar schwehr im Gehör zuerkennen / vnd zuvnterscheiden / derselben meynung gewesen: Aber wenn man diesen Thon gegen der Orgelpfeiffen Thon intoniren leßt / vnd eins gegen das ander im vleissigen Gehör eigentlich in acht nimpt / so ist es nur ein rechter Discant, da der Clabis c oder d am Laut zwey Fuesß Thon ist. Vnd gleicher gestalt verheilt sichs auch mit dem Bass: vnd andern Flöthen/ so zu ein solchen Accord oder Stämwerck gehören / do die gar grobe vnd kleine Bassflöthen nicht anders lauten vnd klingen / als wann sie eine Octab tieffer/ vnd also der vnterste Clabis in der eine Bassflöth das B oder C auff acht Fuesß; in der gar grossen flöth aber das D oder F auff zwölff Fuesß intonirte: do doch dieser grossen Bassflöthen Laut vnd Klang sich nicht weiter / als auff sechs Fuesß / der ander aber auff vier Fuesß Thon erstrecken thut.

Traversa: Querpfeiff.
Querflözt.

Coruceti: Zincken.

2. Sort. 3

Dise wird auch zu Disc. gebraucht / wie die Blockpfeiffe in diesem Thon.

Schweizer Pfeiff.

1 2 3

Cornotorto
Cornou.
Gr. Zinck.

Zinck. Zinck.

X.

Bombyces, Pommern.
Piffari, Schallmeyern.

1 2 3 4 5 6

Baß.

Baß. Ten. Alt.

Baß. Ten. Cant.

Alt. Cant.

Tenor. Alt. Cant.

Cant.

Groß Baß pommern.

Baß pommern.

Tenor pommern. Nicol. pomm.

Klein Alt.

In diesem Thon we re auch ein völtte.

Schal meyen

In diesem Thon we re auch ein sehr hoch reu.

Exi gar Dis. Sed we

Fagotten. Dolciauen.

Signa.	1	2	3	4	5
aa					
bb	Quint Fagott.	Quart Fagot.			
g					
h					
i					
k					
l					
m					
n					
o					
p					
q					
r					
s					
t					
u					
v					
w					
x					
y					
z					
aa					
bb					
cc					
dd					
ee					
ff					
gg					
hh					
ii					
jj					
kk					
ll					
mm					
nn					
oo					
pp					
qq					
rr					
ss					
tt					
uu					
vv					
ww					
xx					
yy					
zz					
aaa					
bbb					
ccc					
ddd					
eee					
fff					
ggg					
hhh					
iii					
jjj					
kkk					
lll					
mmm					
nnn					
ooo					
ppp					
qqq					
rrr					
sss					
ttt					
uuu					
vvv					
www					
xxx					
yyy					
zzz					
aaaa					
bbbb					
cccc					
dddd					
eeee					
ffff					
gggg					
hhhh					
iiii					
jjjj					
kkkk					
llll					
mmmm					
nnnn					
oooo					
pppp					
qqqq					
rrrr					
ssss					
tttt					
uuuu					
vvvv					
wwww					
xxxx					
yyyy					
zzzz					
aaaaa					
bbbbb					
ccccc					
ddddd					
eeeee					
ffffff					
ggggg					
hhhhh					
iiiiii					
jjjjj					
kkkkk					
lllll					
mmmmm					
nnnnn					
ooooo					
ppppp					
qqqqq					
rrrrr					
sssss					
ttttt					
uuuuu					
vvvvv					
wwwww					
xxxxx					
yyyyy					
zzzzz					
aaaaaa					
bbbbbb					
cccccc					
ddddd					
eeeee					
ffffff					
ggggg					
hhhhh					
iiiiii					
jjjjj					
kkkkk					
lllll					
mmmmm					
nnnnn					
ooooo					
ppppp					
qqqqq					
rrrrr					
sssss					
ttttt					
uuuuu					
vvvvv					
wwwww					
xxxxx					
yyyyy					
zzzzz					
aaaaaa					
bbbbbb					
cccccc					
ddddd					
eeeee					
ffffff					
ggggg					
hhhhh					
iiiiii					
jjjjj					
kkkkk					
lllll					
mmmmm					
nnnnn					
ooooo					
ppppp					
qqqqq					
rrrrr					
sssss					
ttttt					
uuuuu					
vvvvv					
wwwww					
xxxxx					
yyyyy					
zzzzz					
aaaaaa					
bbbbbb					
cccccc					
ddddd					
eeeee					
ffffff					
ggggg					
hhhhh					
iiiiii					
jjjjj					
kkkkk					
lllll					
mmmmm					
nnnnn					
ooooo					
ppppp					
qqqqq					
rrrrr					
sssss					
ttttt					
uuuuu					
vvvvv					
wwwww					
xxxxx					
yyyyy					
zzzzz					
aaaaaa					
bbbbbb					
cccccc					
ddddd					
eeeee					
ffffff					
ggggg					
hhhhh					
iiiiii					
jjjjj					
kkkkk					
lllll					
mmmmm					
nnnnn					
ooooo					
ppppp					
qqqqq					
rrrrr					
sssss					
ttttt					
uuuuu					
vvvvv					
wwwww					
xxxxx					
yyyyy					
zzzzz					
aaaaaa					
bbbbbb					
cccccc					
ddddd					
eeeee					
ffffff					
ggggg					
hhhhh					
iiiiii					
jjjjj					
kkkkk					
lllll					
mmmmm					
nnnnn					
ooooo					
ppppp					
qqqqq					
rrrrr					
sssss					
ttttt					
uuuuu					
vvvvv					
wwwww					
xxxxx					
yyyyy					
zzzzz					
aaaaaa					
bbbbbb					
cccccc					
ddddd					
eeeee					
ffffff					
ggggg					
hhhhh					
iiiiii					
jjjjj					
kkkkk					
lllll					
mmmmm					
nnnnn					
ooooo					
ppppp					
qqqqq					
rrrrr					
sssss					
ttttt					
uuuuu					
vvvvv					
wwwww					
xxxxx					
yyyyy					
zzzzz					
aaaaaa					
bbbbbb					
cccccc					
ddddd					
eeeee					
ffffff					
ggggg					
hhhhh					
iiiiii					
jjjjj					
kkkkk					
lllll					
mmmmm					
nnnnn					
ooooo					
ppppp					
qqqqq					
rrrrr					
sssss					
ttttt					
uuuuu					
vvvvv					
wwwww					

Signa.

Racketti,
Racketten.

Cornamutorti. Storti.
Arumbhörner.

GroßBaß. Baß T. A. Cant

Groß Baß. Baß Chorist. T. A. Cant. Cant. Exiltes Klein Cant.

XVI.

XVII.

XVIII.

Signa.

Corna Musc.

Bassanelli.

Schriary.

Baß, Ten. Ten. Alt. Cant.

Baß, T. A. Cant.

Baß, Ten. Alt. Cant.

Signa.

Sackpfeiffen.

Die Duff und die
Stimmer.

Die
Stimmer.

Die
Stimmer.

Groß
Doct.

Doct.

Schaper
pfeiff.

Hümelch.

Dudey.

Signa.

Viole de Gamba.

Violen.

Groß-Baß
Viol de
Gamba.

1 2 3

1 2 3 4 5

2 1 3 4 5

1 2 3 4 5

Klein Baß-Viol de
Gamba.

Tenor = Alt =
Viol de Gamba.

Violetta picciola
Cant Viol de
Gamba.

21

Signa.	Viol Bastarda.					Viole de Braccio.			Geigen.	
ccc										
aa										
oo										
9		1	3	4	5					
H	◇	◇	◇	◇	◇			◇	◇	◇
Di	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇
F	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇
C	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇
F		◇	◇	◇						
C										

22

Gross Quint-Baß.

Bass Viol de Braccio.

Tenor Viol.

Discant Viol. Violino.

Alten Discant Geiq.

Exilent : gar klein Geig mit drey Saitten.

23

Signa.	Lyra.									
ccc										
aa										
oo										
9										
H	✱◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇
Di	✱◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇
F										
C										
F										
C										

Lironi perfecta. Arce violina,
Grosse Italiensche Lira.

Lira de Braccio.

Te stud

Signa.

Testudo. Lautte.

Diagram showing fret positions for 'Testudo. Lautte.' on a 12-string instrument. The notation includes a 'Signa.' column with letters G, A, D, G, D, F, C, F, C and a grid of strings and frets. Fret positions are marked with diamond symbols and numbered 1 through 7.

Gemeine Alte Lautten.

Lautte mit eim langen Kragen.

Signa.

Theorba.

Diagram showing fret positions for 'Theorba.' on a 6-string and 8-string instrument. The notation includes a 'Signa.' column with letters G, A, D, G, D, F, C, F, C and a grid of strings and frets. Fret positions are marked with diamond symbols. A vertical column of letters G, D, A, F, C, G, F, E, D, C, B, A, G, F, E, D is on the right.

Theorba, auffin Griff mit 6. Saitten.

Theorba, auffin Griff mit 8. Saitten.

D ij

Barfs

Sechs Chörchte Cithar.

Signa.

VV.

Sixtus Regel.

Groß sechs Chörchte Cithar.

Signa.

Dieses wird in chör-
dabak: Genen
net.

Klein Englisch Zitterlein.

Zwölff Chörchte Zitter.

D ij

Zaffen

Signa.	Harffen.		
ff			
aa	◇	◇	◇
da	◇		
g			
h			
i			
k			
l	◇		
m			
n			
o			
p			
q			
r			
s			
t			
u			
v			
w			
x			
y			
z			
aa			
bb			
cc			
dd			
ee			
ff			
gg			
hh			
ii			
jj			
kk			
ll			
mm			
nn			
oo			
pp			
qq			
rr			
ss			
tt			
uu			
vv			
ww			
xx			
yy			
zz			
aaa			
bbb			
ccc			
ddd			
eee			
fff			
ggg			
hhh			
iii			
jjj			
kkk			
lll			
mmm			
nnn			
ooo			
ppp			
qqq			
rrr			
sss			
ttt			
uuu			
vvv			
www			
xxx			
yyy			
zzz			
aaaa			
bbbb			
cccc			
dddd			
eeee			
ffff			
gggg			
hhhh			
iiii			
jjjj			
kkkk			
llll			
mmmm			
nnnn			
oooo			
pppp			
qqqq			
rrrr			
ssss			
tttt			
uuuu			
vvvv			
wwww			
xxxx			
yyyy			
zzzz			
aaaaa			
bbbbb			
ccccc			
ddddd			
eeeee			
ffffff			
ggggg			
hhhhh			
iiiiii			
jjjjj			
kkkkk			
lllll			
mmmmm			
nnnnn			
ooooo			
ppppp			
qqqqq			
rrrrr			
sssss			
ttttt			
uuuuu			
vvvvv			
wwwww			
xxxxx			
yyyyy			
zzzzz			
aaaaaa			
bbbbbb			
cccccc			
dddddd			
eeeeee			
ffffff			
gggggg			
hhhhhh			
iiiiiii			
jjjjjj			
kkkkkk			
llllll			
mmmmm			
nnnnn			
ooooo			
ppppp			
qqqqq			
rrrrr			
sssss			
ttttt			
uuuuu			
vvvvv			
wwwww			
xxxxx			
yyyyy			
zzzzz			
aaaaaa			
bbbbbb			
cccccc			
dddddd			
eeeeee			
ffffff			
gggggg			
hhhhhh			
iiiiiii			
jjjjjj			
kkkkkk			
llllll			
mmmmm			
nnnnn			
ooooo			
ppppp			
qqqqq			
rrrrr			
sssss			
ttttt			
uuuuu			
vvvvv			
wwwww			
xxxxx			
yyyyy			
zzzzz			
aaaaaa			
bbbbbb			
cccccc			
dddddd			
eeeeee			
ffffff			
gggggg			
hhhhhh			
iiiiiii			
jjjjjj			
kkkkkk			
llllll			
mmmmm			
nnnnn			
ooooo			
ppppp			
qqqqq			
rrrrr			
sssss			
ttttt			
uuuuu			
vvvvv			
wwwww			
xxxxx			
yyyyy			
zzzzz			
aaaaaa			
bbbbbb			
cccccc			
dddddd			
eeeeee			
ffffff			
gggggg			
hhhhhh			
iiiiiii			
jjjjjj			
kkkkkk			
llllll			
mmmmm			
nnnnn			
ooooo			
ppppp			
qqqqq			
rrrrr			
sssss			
ttttt			
uuuuu			
vvvvv			
wwwww			
xxxxx			
yyyyy			
zzzzz			
aaaaaa			
bbbbbb			
cccccc			
dddddd			
eeeeee			
ffffff			
gggggg			
hhhhhh			
iiiiiii			
jjjjjj			
kkkkkk			
llllll			
mmmmm			
nnnnn			
ooooo			
ppppp			
qqqqq			
rrrrr			
sssss			
ttttt			
uuuuu			
vvvvv			
wwwww			
xxxxx			
yyyyy			
zzzzz			
aaaaaa			
bbbbbb			
cccccc			
dddddd			
eeeeee			
ffffff			
gggggg			
hhhhhh			
iiiiiii			
jjjjjj			
kkkkkk			
llllll			
mmmmm			
nnnnn			
ooooo			
ppppp			
qqqqq			
rrrrr			
sssss			
ttttt			
uuuuu			
vvvvv			
wwwww			
xxxxx			
yyyyy			
zzzzz			
aaaaaa			
bbbbbb			
cccccc			
dddddd			
eeeeee			
ffffff			
gggggg			
hhhhhh			
iiiiiii			
jjjjjj			
kkkkkk			
llllll			
mmmmm			
nnnnn			
ooooo			
ppppp			
qqqqq			
rrrrr			
sssss			
ttttt			
uuuuu			
vvvvv			
wwwww			
xxxxx			
yyyyy			
zzzzz			
aaaaaa			
bbbbbb			
cccccc			
dddddd			
eeeeee			
ffffff			
gggggg			
hhhhhh			
iiiiiii			
jjjjjj			
kkkkkk			
llllll			
mmmmm			
nnnnn			
ooooo			
ppppp			
qqqqq			
rrrrr			
sssss			
ttttt			
uuuuu			
vvvvv			
wwwww			
xxxxx			
yyyyy			
zzzzz			
aaaaaa			
bbbbbb			
cccccc			
dddddd			
eeeeee			
ffffff			
gggggg			
hhhhhh			
iiiiiii			
jjjjjj			
kkkkkk			
llllll			
mmmmm			
nnnnn			
ooooo			
ppppp			
qqqqq			
rrrrr			
sssss			
ttttt			
uuuuu			
vvvvv			
wwwww			
xxxxx			
yyyyy			
zzzzz			
aaaaaa			
bbbbbb			
cccccc			
dddddd			
eeeeee			
ffffff			
gggggg			
hhhhhh			
iiiiiii			
jjjjjj			
kkkkkk			
llllll			
mmmmm			
nnnnn			
ooooo			
ppppp			
qqqqq			
rrrrr			
sssss			
ttttt			
uuuuu			
vvvvv			
wwwww			
xxxxx			
yyyyy			
zzzzz			
aaaaaa			
bbbbbb			
cccccc			
dddddd			
eeeeee			
ffffff			
gggggg			
hhhhhh			
iiiiiii			
jjjjjj			
kkkkkk			
llllll			
mmmmm			
nnnnn			
ooooo			
ppppp			
qqqqq			
rrrrr			
sssss			
ttttt			
uuuuu			

4. **Oktav-Posaun:** Tuba maxima, Trombone doppio, oder la Trombone all Ottava basso, ist vor der zeit gar selten gefunden worden. Es seynd aber deren/ so ich gesehen/ zweyerley Art; Die eine ist gleich noch eins so lang/ als die gemeine rechte Posaun/ ohne Bügel; Daher sie dann auch wegen der Länge vnd sonsten mit derselben ganz übereinkommet/ Allein daß sie ihren Thon ein Oktav tiefer bringen/ vnd natürlich das E; im faller aber auch/ doch mit gutem Anfas das D vnd C erreichen kan. Vnd ist dieselbe Art von einem Kunst-Pfeiffer/ Hans Schreiber genand/ vor vier Jahren gefertiget worden. Deren Abriß in Scia-graph. Col. VI. VII.

Die ander ist noch nicht eins so lang/ hat aber etwas dickere Röhren/ vnd darneben Krum-Bügel/ dadurch die tieffe zuwege gebracht wird: Vnd diese seynd in etlichen Capellen/ vor Jahren albereit im gebrauch gewesen.

Es ist aber sonderlich dieses Instrumentum Musicum, (Posaun) vor andern blasenden Instrumenten vberall/ in allerley Consorten vnd Concerten wol zugebrauchen/ Etzermal es nach allerley Tonen, vmb etwas höher vnd niedriger | nicht allein durch auffsteckung vnd abnehmung der Krum-Bügel/ (Cromette) vnd andern auffsteckelß Stücken/ (Polette genand) sondern auch mit dem Mund vnd Binde/ ohne auffsteckung der Krum-Bogen/ allein durch den Anfas vnd Mundstück/ von einem geübten vnd erfahrenen Künstler/ nach seinem gefallen/ per tonos & semitonia gezwungen vnd gebraucht werden kan: Welches sich auff andern Instrumenten, deren Löcher mit den Fingern geregiret werden müssen/ nicht thun lisset.

Das VI. Capittel.

Trommete.

 Trommet: (Vulgo Tarantara, seu Tuba, Instrumentum in curvum ex ære argentove, cujus sonitu milites, equiq; ad prælum inflammantur: à tubis id est, canalis concavitate nomen habens: *Italis Tromba*;) Ist ein herrlich Instrument, wenn ein guter Meister/ der es wol vnd künstlich zwingen vnd regieren kan/ drüber kömpt: Vnd ist gleich zu verwundern/ daß man ohne einige Länge/ (darmit sonsten die Posaunen geregiret werden) auff diesem Instrument in der höhe fast alle Tonos nacheinander/ auch etliche Semitonia haben/ vnd allerley melodeien zu wege bringen kan. Biß ob zwar bißhero die Trummeten jr Fundament ob Bassstimme/ nach dem Camerthon zurechnen/ im v gehabt; Welchs die Felder

Selbt Trumter noch also behalten : So hat man sie doch vor gahr wenig Jahren bey erlichen Fürsten vnd Herren Höffen an der Mensur erlengert/oder aber Krumbbügel fornen drauff gesteckt/ daß sie ihren Bass vmb einen Thon tieffer ins C ad Modum Hypojonicum gestimmert: Welches dann mit dem Chor Thon vber ein kömpt. Darvon auch Glareanus in seinem Dodecachordo lib. 2. c. 27. also schreibet: Tubarum sonitus hodie inter Modi Hypojonici limites constat, integra omnibus Chordis diapente, sed diatessaron extremis potissimum.

Etliche aber gefelst/ daß sie noch vmb ein halben oder ganzen Thon tieffer ins B gebracht worden.

Etliche lassen die Trummeten/gleich einem Pflaster/oder wie eine Schlange zusammen gewunden/ fertigen: Die aber am Resonanz den vorigen nicht gleich seyn. Auch findet man gar lange Trummeten/ von Past also fest vnd dicke zusammen ineinander gewunden/ darmit die Schaper außim Boigt: vnd Schweizerlande (die Wästerwälder genant) in den Städten herumbher lauffen/ vnd ihre Nahrung suchen. (derer aller abriß in Sciagr. col. VIII. zu finden)

Das VII. Capittel.

Flötten / Plockflötten.

(in Sciagraph: col. IX.)

Flöckflöten (latini Pistula. so von den Italianern Flauto, von den Engländern Recorder genennet werden) haben durch alle Stimmen in jedem Corpore sieben Löcher fornen/ vnd eins hinten. Denn ob gleich fornen gar vnten zwey Löcher neben einander seyn/ so sind doch dieselbe beyde einerley am Thon/ vnd allein dahin gerichtet/ dieweil etliche Instrumentisten die linck/ etliche aber die rechte Handt vnten brauchen: Derwegen alsdenn eins vnter solchen beyden Löchern mit Wachß verstopffet werden muß.

Vnd geben die größten Plockflötten nicht mehr als Ordinariē 13. Thon: in den kleinen aber kan man/ darnach sie gut seyn/ 14. Thon haben: Extraordinariē aber können etliche geübte Instrumentisten noch vier Thon/ auch wol den siebenden Thon höher / vber vorgesezte 13. oder 14. Thon ascendiren: vnd das heißen/ wie droben im 1. Cap. angezeigt / Falset Stimmen.

Wie vielerley Sorten vnd Stimmen aber der Plockflötten/ vnd aller der andern Instrumenten (darvon in diesem Tractat gesagt wird) seyn/ ist in der vorhergesezten Tabell vnd beyhm. Capittel eigentlich zu vernemen. Jedoch vmb mehrer Nachrichtung willen/ hab ich die achterley Sorten der Plockpfeiffen hierbey auch mit einsezt wollen.

1. Klein Flötlein/ ein Quinzadecima, daß ist/ zwey Octaven höher als ein Cornett.
2. Discant Flöt ein Quart niedrer.
3. Discant Flöt ein Quint niedrer / als die Erste Art.
4. Alt Flöt / ein Octav niedrer / als die Erste Art.
5. Tenor Flöt/ ein Quint niedrer / als die Vierte Art.
6. Bass Flöt/ noch ein Quint niedriger ; Welche unten ein Schloß oder Fontanelle haben.
7. Bas Flöt : Eine Quint niedriger / als die Sechste Art.
8. Groß Bass Flöt / ein Octav niedriger / von der Sechsten Art oder Sorten.

Vnd ein solch ganz Stimmwerck kan auß Venedig vmb 80. Thaler ohngefehr heraus gebracht werden. Hieher gehört die Schwigel / oder Schrägel / (sonsten auch Stamentien Pfeiff genand) : dieselbe hat unten nur 2. Löcher/ hinten eins ; Ist an der lenze einer Querpfeiffen gleich / wird aber wie ein Plockflöt intonirt, vn von etlichen Engelländern mit der linken Hand/ zum kleinen Trümmelchen oder Päcklein (col. 9) gebraucht : ascendirt vom D bis ins F F vnd noch weiter. Etliche sind vmb ein Quint tieffer/ vom g bis ins B A Welches dann zu verwundern/ daß man auff den dreyen Löchern so hoch vnd weit kommen / als sonsten auff 6. oder 7. Löchern nicht geschehen kan.

Wie man dann auch gar kleine Plockflötlein (etwa drey oder vier Zoll lang/ (col. 9.) hat/ die formen drey Löcher/ hinten eins haben/ vnd gleicher gestalt fast zwey Octaven, darauff können zu wege gebracht werden : Vnd muß die Schwägel/ so wol als solch klein Flötlein unten zum Aufzug darneben mit dem Finger regiret werden. Die Stamentienpfeiff ist 20. Zoll lang ; der Tenor 26. vnd der Bass 30. Zoll.

Hierneben muß ich auch nachfolgendes nottwendig erinnern / daß mir anfangs in Anordnung der Concerten, der Flöten Chor/ (Italis Choro da Flauto, das ist: wenn zu einem Chor etliche Instrumentisten mit Flöten geordnet/ wie im dritten Tomo darvon weitere Erklärung folgen sol) nicht weinig schwer antommen : Sintemahl man gar selten solche Flöten/ so rechte einstimmen/ anrufft/ bevorab/ weil/ wie im 44: Capittel folgen wird/ auch die Orgeln in etlichen Kirchen/ so die Hitze vnd Kälte leicht treffen kan / im Winter niedriger / im Sommer aber höher am Thon befinden werden. Da dann wol nötig/ daß zweyerley blasende Instrumenta, do die eine Sort oder Accort vmb ein halb Semitonium von der andern stünden/ vorhanden seyn möchte. Daher mir dann dieses Mittel eingefallen/ daß ich die Flöten/ oben zwischen den Mund- vnd Fingerlöchern/ mitten zertheilen/ vnd das oberste Stück auff zweyer

zweyer Finger breit lenger machen lassen / also daß man dasselb in das Duertheil / so weit man wil / oder von Noren ist / hinein stecken / die Pfeiffen lenger / oder kürzer machen / vnd also einer solchen Flöten / daß sie länger oder größer werde / so bald allemal helfen kan. Vnd ob gleich auch etliche berühmte Instrumentmacher vermeynen / daß die Flöten dadurch in etlichen Löchern falsch werden möchten. So haben sie doch hernacher selbst den daran kein mangel / außgenommen diesen / daß etliche in dem höchsten Clave nicht so gar wol sprechen wollen / befunden.

Ungleiches ist solches in den Bassanelli (davon im 17. Cap.) auch versucht vnd just befunden worden: Wie denn auch einem Cornet, dergestalt / daß man oben das Mundstück weiter herausser oder tieffer hinein stecke / zuhelffen ist.

Das VIII. Capittel.

Querpfeiffen.

(in Sciagr. col. IX.)

 Die Querpfeiffen (Italis Traveria vel Fiffaro) haben formen sechs Löcher / hinten keins: gebet Natürllich 17. Stimmen oder Thon / vnd noch vier Falset drüber vnd also 19. Thon / gleich wie ein Zinck.

Eben solch gelegenheit hat es mit den Dolchflöten / (Welche sonsten Querflöten genennet) nur daß dieselbige gleich einer Plockflöten intoniret vnd geblasen werden.

Hieher gehört auch die Schweizerpfeiff / sonsten Feldtpfeiff genant / (in Sciagr. col. XXIII.) dieselbige hat ihre absonderliche Griffe / welche mit der Querflöten ganz nicht überein kommet: Vnd allein bey der Soldaten Trummeln gebraucht wird.

Das IX. Capittel.

Zinck.

(in Sciagr. col. VIII.)

 Zincken / (Italis Cornetti, & fortasse Latinorum Buccinæ alias Cornua) seynd zweyerley / Recti vnd Curvi, gerad vnd krumm. Recti, oder der geraden Zincken seynd wiederumb zweyerley:

I. Cornetto diritto, ist ein gerader Zinck / darauff ein absonderlich Mundstück gesteckt werden muß.

E ij

2. Cornetto

2. Cornetto muto aber / do das Mundstück zugleich mit an den Zincken gedrehet ist; (col. 13.) vnd diese seynd am Resonantz gar sanfft/sill/ vnd lieblich zu hören: Darümb sie dann auch stille Zincken genennet werden.

3. Cornetto Curui, daß seynd die schwarzen krumbe Zincken.

Es geben aber alle Zincken ohn vnterscheid 15. Thon Natürlich/ vom a bis ins F : Wiewol englische noch das E gar wol / vnd bisweilen auch das F oben erreichen vnten aber das g vnd f im faller zu wege bringen können.

4. Corno vel Cornetto torto, sonst Cornon genand / ist ein grosser Zinck/ bald wie ein S formiret/vnnd ist ein Quint Zieffer / als ein rechter gemeiner Zinck; vnnd wie vol exliche m:ynen / dieser gebe nicht mehr als 11. Natürlicher Thon oder Summen/ vnd kein faller drüber; So befindet sichs doch anders/ denn er gleicher gestalt/ als die gemeine Zincken 15. Thon von sich gibet. Aber weil der Resonanz gar vnlieblich vnd hornhafftz/ so halt ich mehr darvon/ das man eine Posaun an dessen stad gebrauche.

5. Noch seynd gahr kleine Zincken/Cornettino, welche ein Quint höher / als die rechte gemeine Cornetten vnd Zincken vnd nicht vnlieblich zu hören seyn.

Das X. Capittel.

Pommern / Bombart / Bombardoni: Schalmäyen.

(in Sciagr. col. XI.)

Bombyces, sive Bombi Græcis etiam vocari queunt longæ tibix, quæ difficulter magnaq; cum contentione flatus impulsæ sonum crassiorrem edunt.)

Pommern (Italicè Bombardo, oder Vn Bombardone, die Franzosen nennen es Houtbois, die Engelländer Hoboyen) haben ihren Namen ohn allen zweiffel à bombo, vom Summen vnd Beummen: vnd werden alle / die kleinen so wol als die grossen/ mit dem Namen Bombart oder Pommern genennet. Italicè: Wird der grosse Basspoñer/Bombardone: der rechte Bass/Bombardo genennet. Der Tenor, welcher auch vier Schlösser / oder Schlüssel hat / darauff zur noth auch ein Bass geblasen werden kan / weil er in den Schlössern das G. im Bass erreicht/ vnd derowegen Bassett genennet wird. Diesem folget der Nicolo, welcher gleicher größe vnd höhe mit dem Bassett/ allein daß er nur einen Schlüssel hat/ vnd derowegen allein bis ins c. im Tenor/ tieffer aber nicht kommen kan. (col. 13.) Der Altpommer/ welcher fast einer größe mit der Schalmeyen ist/ohne daß er ein Schlüssel hat

selbat/ vnd eine Quint tieffer ist/ wird Bombardo Piccolo genennet. Allein der oberste Discant, welcher keinen Messings Schlüssel hat/ wird Schalmey (Iralis Piffaro, Latinis Gingrina, von dem Raken so es von sich gibt/ gleich einer Gans derer proprium ist gingrite) genennet.

Am Thon seynd die meisten Schalmeyen vmb einen Thon höher als die Zinken vnd Posauen.

Alhier ist aber zu merken: Das von alters her vnd auch noch anjzo meistentheils alle Blasende Instrumenta, als Flöten/ Pommern/ Schalmeyen/ Krumbhörner/ etc. in den Accorten oder Stimwecken/ eins vom andern alzeit eine Quinta ist gearbeitet/ vnd gestimmt worden: darümb daß man allzeit (wie ich zur Nachrichtung in vorhergehender Tabell darbey notiret) drey vnd drey zusammen/ als eine Art zum Bass, die ander zum Tenor vnd Alt, (Denn diese beyde Stimmen/ Tenor vnd Alt, können allzeit auß gleichlautenden vñnd einerley Corporibus vnd Instrumenten musicirt werden) die dritte aber zum Cantu, gebrauchen kan. Wann aber die vierde darzu genommen werden sol/ so muß die Composition darnach angestellet/ vnd HypoIonicus modus nicht eine quint auß in F h dur ins f bmol , sondern eine quart tieffer/ ins g X transponirt, vnd alsdann ein cantus fictus drauß werden. Oder wenn ein Gesang im f bmol allbereit gesetzt gefunden wird/ muß man denselben vmb ein Thon (oder eine secundam/ wies erkliche nennen) höher transponiren: So kömpt es gar just vnd recht sonderlichen auß in Pommern/ vnd Schalmeyn. Wann man aber das fünffte Instrument in der Tieffe oder Höhe auch noch darzu brauchen wil/ so ist es fast mühsam zusammen zu accordiren; denn dz oberste ist vom vntersten/ (wie in der Tabell zusehen) vñnd durch fünff Quinten, als nemlich per decimam septimam, (daß ist gleich einem Ditono oder Tertiz majori) separiret, vnd daß ist gar schwer zusammen zureimen. Vnd wieviel dieses/ wenn der Gesang sonderlich darnach gerichtet/ vnd fleißige acht darauff gegeben wird/ auch zu wege zu bringen: So were doch nichts desto weniger ein Instrumentmacher billig zu rathen/ daß er allzeit neben der rechten Discant vnd auch Tenor Pfeiffen/ noch eine/ vmb einen Thon nidriger/ fertigte; damit dieselbige also/ nicht eine Quint, sondern nur ein Quart, von der nechst vorhergehenden höher intoniret wehre. Da könte man denn in solchen vnd dergleichen Instrumenten das Höchste vñnd Tieffste/ auch von fünffteley Sorten recht vnd wol zusammen bringen/ vnd in einander einstimmen. Wie es dann auch von erklichen/ doch noch zur zeit selten/ vielleicht also in acht genommen wird. Der große Basspommer ist 10. Schuch. 1. Zel lang: wie in der Seizgraphia col. VI. VII. zusehen/ vñnd daselbst leichtlich kan nachgemessen werden.

Fagotten: Dolcianen.

(in Sciagraph. col. X.)

Fagotten vnd Dolcianen (Italis Fagotto & Dolcesouno) werden mehrertheils indifferenter also genennet. Sonsten wollen etliche/daß die rechte Dolcianen seyn/ die von den Engelländern Zingel Korthol genennet werden: Vnd sind an der Tieffe/ so wol auch am Resonanz/dem Wasser in den Pommern gleich/ allein/ daß der Dolcian, wie denn auch die Fagotten, stiller vnd sänffter am Resonanz seyn/ als die Pommern: Daher sie dann/ villicht wegen ihrer Lieblichkeit/ Dolcianen quasi Dulcisonantes genennet werden. Welches dan daher rühret/ dieweil die Corpora der Pommern die rechte lenge gleich auß haben/ vnd unten ganz offen seyn: An den Fagotten aber ist die lenge des Corporis doppelt zusammen gelegt/ daß das Loch/do der Resonanz heraußer gehet/ oben ist/ vnd bißweilen (doch nicht in allen/ diewyl etliche ganz offen seyn) zugeädelt/ vnd mit kleinen Löcherlein wiederumb eröffnet/ (wie hernacher im IV. Theil von etlichen Stimmwercken in den Orgeln sol gesagt werden;) Daher der Resonanz bey weitem nicht so stark/ sondern etwas stiller vnd lieblicher sich muß vernehmen lassen: Ebenner massen/ wie in Orgeln die Principal vnd Posaunen art/ weil dieselbe ihre rechte lenge vnd Mensur durchaus haben/ viel stärker vnd frischer/ als die Gedacten vnd andere Gedacte Schnarrwercke/intoniren. Vnd diß eben auß obgedachtem fundament.

Im Chorist Fagott ist der vnterste Clavis C im Doppel Fagott F Doch ist diß hierbey zu observiren, daß der Doppel Fagotten zweyerley seyn: Einer do man das F gleich dem grossen Bass Pommer unten haben/ vnd Quint Fagot genennet wird: (col. 7.) Der ander aber/ Quart Fagott/ welcher allein biß ins G gebracht werden kan. Daher dieser in Cantu H duro, jennet aber in Cantu b molli zum süglichsten zugebrauchen: vnd sehr bequem ist/ wenn man in der Music beyderley dieser arten haben kan: denn die Semitonia können in den Löchern durch die Schlüssel nicht also süglich/ als durch die Finger geendert vnd zu wege bracht werden.

Es ist jzo der Meister/ welcher die Detav Posaunen gemacht/ im Werck/ einen grossen Fagot contra/ welcher noch ein Quart vnter dem Doppel Fagott/ vnd also ein Oktav vnterm Chorist Fagott/ das C von sechzehen Füß Rhon geben vnd intoniren sol/ zuverfertigen: gereth es ihm/ so wirts ein herrlich Instrument werden/ dergleichen hiebevorn nicht gesehen/ vnd sich wol drüber zuverwundern seyn wird; Sintemahl auch den Orgelmachern bißweilen schwer fürfelt/ die vntersten zween Claves D oder C von sechzehen Füßen in den grossen Posaunen recht rein vnd wol anzubringen. Die zeit wirts geben. Das

Das XII. Capittel.

Sordunen.

(in Sciagr. col. XII.)

Sordun (Italis Sordoni, etliche nennen es Dolzianen) ist am Resonantz fast den Corna Musen oder stillen Krumbhörnern gleich; vnd wiewol der vnterste Bals der Sordunen kaum halb so lang/ als der DoppelZugolt am Corpore ist/ so ist er doch am Thon ja so Tieff zubringen. Welches gleichwol zuverrunden/ die weil sich das Corpus nicht mehr als einmahl/ den Jagotten gleich/ dupliret. Lodovico Zacconi nennet diß Instrument auch Sordoni, haben 12. Löcher/ die man sehen kan/ etliche noch zwey Schlöffer darzu/ daß also 14. Löcher werden; vnd vber daß noch vnten ein Loch zur Feuchtigkeit/ vnd oben auch noch eins/ do die Harmony heraussert gehet. Das größte vnd tieffste ist 2. Schuch vnd 5. Zoll lang. Ich habe aber ein anders gesehen/ daß hat eben die Länge/ proportion, vnd alles wie dieser Bals, ist aber am Resonanz nicht tieffer / als der Tenor in diesen Sordunen gewesen: vndd Kort Instrument genennet worden. Woher aber dieser vnterscheid entspringet/ hab ich noch zur zeit nicht erdencken/ oder auch von andern berichtet werden können.

Das XIII. Capittel.

DOPPIONI.

Der hat gedachter Zacconi ein ander dergleichen Instrument, welches er Doppioni nennet/ auffgezeichnet: Daß ich aber noch zur zeit/ wie sehr ich mich auch darumb bemühet/ nicht habe zusehen bekommen können. Wird vielleicht das Num. 7. in col. 12. oder aber auch Sordunen oder Corna Musen art seyn; wie aus dero selben Thon vnd Stimmen/ welche in der Tabell zufinden/ leicht abzumemen.

Das XIV. Capitte l.

Kacketten.

Kacketten/ seynd gar kurze Instrument, wie in der Sciagraphia col. X. zu sehen/ vnd abzumessen ist: Aber weil inwendig das Cancell oder die Röhre neunföchtig sich vmbtoret/ vnd eben so viel ist/ als wenn das Corpus

pus neunmahl so lang wehre / so geben sie so ein tieffen Resonanz / als der größte Pommer oder Doppel-Fagott; wiewol etliche Bass-Rackett / welche noch umb ein Semiditonom oder tertiam minorem tieffer seyn / also daß sie das **D** erreichen / vnd also von 15. Füssen am Thon sindt / gefunden werden. Vnd ich auch selbst ein angegeben / vnd jeso newlich machen lassen / welches biß in das **C** von 16. Füssen gebracht wird; vnd in der tieffe / den größten Pfeiffen in den Principal Wercken / gleich ist: Das Corpus ist nicht mehr als XI Zol lang. Sie haben viel Löcher / aber nicht mehr als Fuffe zugebrauchen; vnd gibt selten ein Fallert, sintemahl es nicht mehr Thon vber sich geben kan / denn als die Zahl der Löcher mit sich bringet: Es sey dann / daß es wol beröhret / vnd ein guter Meister drüber kömpt / so thut es noch wol ein mehrers. Am Resonanz seynd sie gar stille / fast wie man durch einen Kam bläset / vnd haben / wann ein solch gang Accort oder Stimmwerck zusammen gebracht wird / keine sonderliche gratiam. Wann aber Violn de Gamba darzu gebraucht / oder eins allein nebenst andern Blasenden oder Besäyreten Instrumenten zu einer Simphony vnd Clavicymbel, &c. von ein guten Meister geblasen wird / ist es ein lieblich Instrument, sonderlich im Bass anmühtig vnd wol zu hören.

Vnd ist hierbey auch zu mercken / daß die Sordunen, Kort Instrument, Racketten / Corna Muse, Krumbhörner / vnd Schryari / keinen Thon mehr von sich geben können / denn als die Zahl der Löcher mit sich bringet: Aber die Pommern / Schalmenen / Fagott / Dolcianen vnd Bassanelli, können alle umb etliche Thon höher (gleichsamb die vorhergesetzte Tabell aufweist) gebracht vnd natürlich intoniret werden.

Das XV. Capittel.

Krumbhörner.

(in Sciagraph. col. XIII.)

Je Krumbhörner (Lituus, Italis Storti, Cornamuti torti.) werden nicht mit blossen Röhren geblasen / sondern haben gleich wie die Corna Muse, Schryari vnd Sackpfeiffen / oben vber den Röhrlin sonderliche Capfulen, darumb man sie dann auch desto weniger zwingen / vnd im Thon nachzugeben nicht sonderlich helfen kan. Hinten haben sie ein Loch / fornen sechs / vnd vber diese / noch zwey Löcher vnten; also daß sie noch 2. oder 3. Thon Tieffer geblasen werden können. Aber es müßten noch absonderliche Schlüssel vnd Messings Claves (wie in etlichen zu finden) darzu gemacht werden; sonst es mit den Fingern nicht zu erreichen / noch zube greiffen ist.

Es müssen aber die vnterste 2. Löcher ohne das nochwendig offen seyn / sonst hette das ganze Instrument keinen rechten völligen Resonanz / vnd das siebende Loch vnten / gebe alsdenn einen tiefferen Thon / als es von rechtes wegen geben muß vnd sol.

Dergestalt muß offte ein Orgelmacher den grossen / auch wol kleinen Schnarwercken / wenn sie nicht recht sprechen vñ sich hören lassen wollen / mit Löchern (welches doch so sehr nicht zu loben stehet) zur rechten Intonation verhelffen. Sie geben aber / wie vorgedacht / nicht mehr Stimmen oder Tonos / als sie Löcher vnd Schlüssel haben.

Das XVI. Capitel.

CORNA-MVSE.

(in Sciagraph. Col. vii.

Die Corna Muse sind gleich aus / vnd nicht mit doppelten / sondern mit einer einfachen Röhre / gleich den Bassanelli, Aber vnten zugedäckt / vnd vff der seiten herumb etliche löcherlein / dardurch der Resonanz herausser gehet. Am klang seynd sie gar den Krumbhörnern gleich / nur daß sie stiller / lieblicher vnd gar sanfft klingen: Daher sie billich stille sanffte Krumbhörner (wie die Cornetti-muti, stille Zincken) köndten genennet werden. Sie haben gar keine Schösser oder Claves: Vnd stimmen gleich ein mit dem Chorthon / das ist / ein Thon tieffer / als vnser rechter Cornetten oder Cammerthon.

Das XVII. Capitel.

BASSANELLI.

(in Sciagraph. Col. xii.

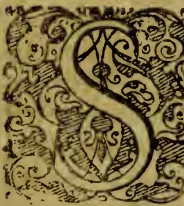
Bassanelli haben den Namen von ihrem Meister / der sie erfunden (Iohann Bassano, ein vornehmen Instrumentisten vnd Componisten zu Benedig) gehen gleich gerade durch / einfach / vnten offen / haben nur einen Messings Schlüssel / werden mit bloffen Röhren gleich den Sagotten / Pommern vnd Basseten geblasen / denselbigen auch am Resonanz fast gleich / doch viel stiller. Vnd ist sonderlich der Cant, welches die kleinest / zu ein Tenor in Concerten, wenn man allerley Art Stimmenverck von Instrumenten darunter brauchen

brauchen wil/wol zuhören; Dann es also gar just im Thon kömpt/ vnd gleich wie sonst ein Tenor vff der Flöten geblasen wird; Können/wann sie wol beröhret sind/ ziemlich hoch gebracht werden. Sie haben gleich wie die Schalmeyen 7. Löcher/ do das vnterste mit eim Schlüssel; Hinten aber ist kein Loch vorhanden. Seynd vmb eine Quart tieffer/ als Cammer Thon/ denn ihr vnterster Clavis im Bass ist F; Aber nach dem Cammerthon ist es C vff 8. Fußthon gerechnet.

Das XVIII. Capitel.

SCHRYARI.

(in Sciagraph. Col. XII.)

 Chryari (Auff deutsch Schreyerpfeiffen) seynd starck vnd frisch am Laut/ können vor sich alleine/ vnd auch zu andern Instrumenten gebraucht werden; Haben hinten so wol Löcher als fornen; Seynd ander lenge vnd statur fast ganz den Corna-Musen gleich/ Alleine das (weil sie vnten offen vnd einfach) viel stärker am Resonanz seyn: Vnd ob wol zwar der Discant vnten zgedäckt ist/ so hat er doch viel neben Löcher/ do der Wind heraußer gehen kan. Sie können aber nicht mehr Thon vnd Stimmen von sich geben/ denn die Zahl der Löcher mit sich bringet.

Das XIX. Capitel.

Sackpfeiffen.

(in Sciagraph. Col. V. XI. XIII.)

Er Sackpfeiffen (*Latinis* Tibia Vtricularis. *Italis* Corna Musca) seynd mancherley Arten.

1. Bock/ welcher nur ein groß lang Horn zum Stimmer/ vnd die tieffe C hat. Etliche sind noch vmb eine Quart tieffer in G G, vnd billich der grosse Bock genennet werden.
2. Schaperpfeiff; Hat 2. Röhren zum stimmen/ b f. Vnd sind die Schaper/ oder Schäfferpfeiffen in den obern Löchern meistens theils, welches meines crachtens/ daher köme/ dieweil sie hinten kein Loch zum Daumen haben. Die andern aber/ als Bock/ Himmelmchen/ Ducey/ haben hinten ein Loch/ dadurch sie besser gezwungen/ vñ zu reiner intonation gebracht werden können
3. Himmelmchen; Hat auch nur zween Stimmer/ f c.

Ducey

4. Dudev/ aber hat drey Röhrelein zum Stimmen $\text{D } \text{E } \text{F}$.

Im Erststift Magdeburg hab ich eine sonderliche Art von Sackpfeiffen gesehen/ welche etwas grösser/ als die Schächterpfeiffen/ vnd vmb eine Tertien tieffer seyn/ haben eben auch zwey Stimmer/ vnten aber zwey Röhren/ eine zur lincken/ die ander zur rechten Hand/ vnd an jeder Röhren fornem drey/ hinten ein Loch zum Daumen/ also/ daß man mit der lincken Hand das $\text{g } \text{a } \text{h } \text{c } \text{d}$ / mit der rechten aber $\text{e } \text{f } \text{g}$ a haben/ vnd also ein Duum oder Bicinium gar artig zuwege bringen kan. Dessen Abriß in Sciagr. Col. v. zu finden.

Noch hat man aus Frankreich eine kleine Sackpfeiff oder Himmelmelchen heraus bracht/ (Col. XIII.) do man den Wind durch ein kleines Blasebälgin/ allein mit dem einen Arm hinein bringen vnd regieren kan.

Nüch hat einer/ dessen forn im 5. Cap. gedacht worden/ den Sachen so weit nachgekonnen/ daß er ein ganz Stimmwerck von fünff solchen Sackpfeiffen/ welche mit Blasebälgen regieret werden/ verfertiget; Daruff man einen Gesang mit 4. oder 5. Stimmen zuwege bringen wollen; Aber solche Harmony laß ich mir nicht so gar sonderlich sehr wol gefallen.

Vom XCVI (welches zum theil auch an diesen Ort hieher/ do von Blasenden Instrumenten/ vnd die mit dem Winde regiert werden müssen/ gesagt wird/ gehört) sol hintern/ Num. 43. bey dem Geigendem Instrument/ kurz vor dem Tractat von den Orgeln/ bericht gethan werden. Dessen Abriß Col. IV. zu finden.

II.

FIDICINIA INSTRUMENTA:

Besättete Instrumenta,

Oder

Von denen Instrumenten/ die mit Saiten
bezogen werden.

Das XX. Capitel.

Violen, Geigen/ Violuntzen,

Seynd zweyerley.

§ ij

1. Violen

1. Viole de gamba : 2. Viole de braccio, Oder de brazo : Vnd haben den Namen daher / daß die ersten zwischen den beyden Beinen gehalten werden : Denn gamba ist ein Italianisch Wort / vnd heist ein Bein / legambe, die Beinen. Vnd dieweil diese viel grössere corpora, vnd wegen des Kragens lenge / die Saiten auch ein lengern Zug haben / so geben sie weit ein lieblichem Resonanz / Als die andern de-braccio, welche vff dem Arm gehalten werden. Diese beyde Arten werden von den Kunstscheyffern in Städten also vnterschieden / daß sie die Violin de gamba mit dem Namen Violin : Die Violin de braccio aber / Geigen oder Polnische Geigen nennen : Vielleicht daher / daß diese Art erstlich aus Polen herkommen seyn sol / oder daß doselbsten außbündige treffliche Künstler vff diesen Geigen gefunden werden.

Die Violin de Gamba haben 6. Saiten / werden durch Quartan, vnd in der Mitten eine Tern gestimmt / gleich wie die sechs Chörliche Lauten. Die Engelländer / weñ sie alleine damit etwas musiciren, so machen sie alles bißweilen vmb ein Quart, bißweilen auch eine Quint tieffer / also / daß sie die vntersten Saiten im kleinē Bass vors D; im Tenor vnd Alt vors A ; Im Cant vors e rechnen vnd halten : Do sonst / wie oben in der Tabell zu ersehen ein jedere (nach dem Cammerthon zu rechnen) eine Quint tieffer / Als nemlich der Bass ins GG ; der Tenor vnd Alt ins D ; der Cant ins A gestimmt ist. Vnd daß gibt in diesem Stimmwerck viel eine anmutigere / prächtigere vnd herrlichere Harmonij, als wenn man im rechten Thon bleibet. (Deren Abriß in Sciagr. Col. XX.

Die groß Viol de gamba (Italis Violono, oder Contrabasso da gamba, deren Abriß in Sciagr. Col. vi. wird von den meisten per quartam durch vnd durch gestimmt ; Vnd solche Art gefelt mir nicht sehr vbel : Achte auch davor / es sey nicht groß dran gelegen / wie ein jeder seine Geigen oder Violin stimmet / wenn er nur das seine just / rein vnd wol darauff prästiren kan.

Wie dann ihrer viel sich auch damit etwas sonderliches bedüncken lassen / vmd daher etliche Organisten / wegen dessen / daß sie nicht dieser oder jener Application mit den Fingern sich gebrauchen / verachten wollen. Welches aber meines erachtens der Rede nicht werth ist : Denn es lauffe einer mit den foddern / mitlern / oder hinder fingern hinab oder herauff / Ja / wenn er auch mit der Nasen darzu helfen köndte / vnd machte vnd brechte alles fein rein / just vnd anmutig ins Gehör / so ist nicht groß dran gelegen / Wie oder vff was maß vnd weise er solches zu wege bringe.

NB. In diesen allen Geigenden Instrumenten, so mit Saiten von Dermern gemacht / bezogen werden / weisen die Noten in der vorgesetzten Tabell nicht mehr / als wie hoch oder tieff ein jeder Saitte gestimmt werde / vnd nicht wie hoch man im selbigen Instrument, mit den Fingern vnd Bünden ascendiren könnie : Welches ein jedern

jedern Instrumentisten nicht unwissend. In den blasenden Instrumenten aber hat solches notwendig angedeutet werden müssen.

Die Alten haben dieser Violon de gamba, wie im Agricola zu befinden / dreyerley Arten gehabt: Dann etliche sind mit drey Saitten; Etliche mit vier; Vnd etliche (wie in Sciagr. Col: xxiv.) mit fünff Saitten bezogen worden. Davon hier oben in Tabella universali mit mehrern zu ersehen.

Diweil aber vff den gar grossen Bassgeigen / oder Violonen / wegen der grossen Länge vnd distanz zwischen dem obristen Kragebunde / vnnnd dem vntern Steige die kleinen Saitten aufhalten können:

So hat ein Musicus zu Prag den Sachen etwas weiter vnd tieffer nachgedacht / vnd eine Bassgeig angeben / auch verfertigen lassen / daran vnter den sechs Saitten / von der grossen anzurechnen / jederzeit die eine ein kürzern Zug / als die andere bekömmer / vnd also die kleinste fast vmb einen ganzen Schuh / als nemlich 12. Zoll kürzer wird / denn die größte. In dem er nicht allein den vntersten grossen Steig (gleich in einem Penorcon vnd Orpheoeron) schrem oder oblique hinauff / besondern auch den obersten kleinen Steig / schrem herunter gebracht / vnd daher die Bünde ganz vngleich werden müssen / daß sie darüber mit Singern nicht zu begreifen. Darumb denn notwendig ein solch Mittel erfunden / daß vber den ganzen Hals / gleich an den gemeinen Dawer Leyren / eine Decke gemacht vnd vnten fast am ende / 6. Plöcklein fünffschicht neben einander / die man gleich / als die Clavier vff der Leyre hinein drucken / vnd damit die rechte Bünde einer jeden Saitten anrucken vnd berühren können.

Denn an den Plöcklein oder Clavieren, wenn ich sie also nennen sol / seynd starke messings Drot / gleich wie in den grossen Pommern an den Messingschlüsseln / gewesen / welche so hoch hinnauff gangen / daß ein jedes seinen Bund erreichen können: Vnd also wegen dessen / daß eine jede Saitte ihren Zug halten / vnd auch der Bassgeiger oder Violonista mit der Hand nicht so weit hin vnd herwider fahren vnd greiffen / sondern die Clavier oder Bünde so zurechnen / hart neben einander haben vnd anrucken mögen / gar eine feine Invention ist.

Dieses aber mißfällt mir / daß oben am Kopff anstatt der hölzernen / eiserne Wörbel gemacht seyn / daran aufwärts ein eingekerbttes Rädichen / daß sich / gleich wie an den Bhren vnd Schlag Seegerlein / mit einer Stöhnfedern zurück halten vnd fortreiben lest. Da denn / wenn nur ein einige Kerbe abgelassen oder auffgezogen wird / die Saitte in die 2. Commata alsobald ascendirt oder descendirt, vnd daher meines erachtens so gar rein vnd just dergestalt zu andern Instrumenten nicht wol accordirt vnd gebraucht werden kan.

Doch werē demselben auch gar wol fürzukommen / daß nur die Kärblin in solcher

chen Räderlin auff's allerengste vnd genaweste nahe beyeinander eingefeilet würden/ so löndte mit einer Kerbe ab- vnd zuzulassen/ die distantz. des soni oder toni so gar merklich nicht gespüret/ vnnnd die Saitten desto reiner vnd genawer in ein jedes Instrument mit eingestimmt werden: Dahero dann diese Art/ viel besser vnd beständiger als die gemeine Wörbel wehre/weil sie dergestalt ganz nicht nachlassen/oder zurück weichen können.

NB.

Es sind auch newlicher zeit zween gar grosse Violn de Gamba SubBässe, deren Abris Col. V. zu finden) gefertigt worden / darbey man die andern grosse Contra-Bässe/ zu den Tenorn- vnd Altstimmen/ den kleinen Viol de Gamben Bass aber an stadt des Discants gebrauchen kan. Daruff ich auch ein Concert mit vnterschiedlichen Choren/ (Lauda Hierusalem Dominum) welches in Polyhymnia Nona, mit Göttlicher Hülff in kurzem auch herfür kommen wird/ mit 17. vnd 21. Stimmen/ nach meiner wenigkeit Componiret habe: Do dann die fünff Stimmen desselben Chors alle in Octava inferiore müssen gezeiget werden. Diweil aber derselbige Chor mit so viel grossen Geigen/ gleich wie vff Orgeln/ wenn man im Manual zum groben Principal oder Gedachtenflöte von 16. Füssen die Tertien vnd Quinten unten in der Tieffen mitnimpt/ gar zu sehr in einander summet vnd murmelt/ so habe ich befunden / daß es vngleich annemlicher vnnnd anmuthiger sey / die rechte Viola de gamba zu den Obern- vnd Miltlernstimmen/ den gar grossen SubBass aber in der Octav zum Bass gebrauchen / da es denn von fernem / als ein tieffer Vnterfag vnd SubBass in einer Orgel/ gehöret wird.

Darbey ich dann auch dieses erinnern muß: Daß / wenn man vff dieser grossen SubBassgeigen/ vnd vff der OctavPosaun eine Partey mitmusiciren wil/ so muß der Bass vmbgeschriben/ das J: vff die mittelste Linie/ vnd die vnterste Noten alle vmb eine Octav höher/ gleich einem niedrigen Tenor / gesetzt werden; Vnd alsdann kömpt es den Instrumentisten gar leicht vnnnd eben/ als wenn er sonst vff ein Tenor-Instrument seine Partey machte; Diweil solche gar tieffe Instrumenta gleich in einer Octav vnter dem rechten Tenor stehen.

Vnd dieses kan auch in DoppelSagotten/ vnd gar grossen Bass-Pomern bisweilen in acht genommen werden.

Das XXI. Capitel.

VIOLBASTARDA.

(in Sciagraphia Col. XX.)

Veses ist eine Art von Violn de Gamba, wird auch gleich also/ wie ein Tenor von Violn de gamba gestimmt/ (den man auch in manglung darzu brauchen kan) Aber das Corpus ist etwas länger vnd grösser. Weiß nicht/ Ob sie daher den Namen bekommen/ daß es gleichsam eine Bastard sey von allen Stimmen; Sintemal es an keine Stimme allein gebunden/ sondern ein guter Meister die Madrigalien, vnnnd was er sonst vff diesem Instrument musiciren wil/ vor sich nimpt / vnd die Fugen vnd Harmony mit allem fleiß durch alle Stimmen durch vnd durch/ bald oben außm Cant, bald vnten außm Bass/ bald in der mittlen außm Tenor vnd Alt heraußer fuchet/ mit saltibus vnd diminutionibus zieret / vnd also tractiret, daß man ziemlicher massen fast alle Stimmen eigendlich in ihren Fugen vnd cadentien daraus vernemen kan. Wie ich dann den vnwissenden zur nachrichtung 2. oder 3. Exempel am ende dieses dritten Theils hette mit einsetzen wollen: Wil es aber sparen/ biß in den Appendicem Tertij Tomi, nim: Instructionem pro Symphoniacis.

Es werden aber solche Violn de Bastarda vff mancherley Art gestimmt/ als in der Tabell zu ersehen/ vnd noch vff viel andere weise mehr/ darnach der Meister den Gesang gesezet vnd gerichtet hat.

Jezo ist in Engelland noch etwas sonderbares darzu erfunden/ daß vnter den rechten gemeinen sechs Saitten/ noch acht andere Stälene vnd gedrehte Messings- Saitten/ vff ein Messingen Streize (gleich die vff den Pandorren gebraucht werden) liegen/ welche mit den Obersten gleich vnd gar rein eingestimmt werden müssen. Wenn nun der obersten dermern Saitten eine mit dem Finger oder Bogen gerühret wird/ so resonirt die vnterste Messings- oder Stälene Saitten per consensum zugleich mit zittern vnd tremuliren, also/ daß die Lieblichkeit der Harmony hierdurch gleichsam vermehret vnd erweitert wird.

Daher Augenscheinlich vnd Handgreifflich zu befinden/ daß die Harmony der Consonantiarum ganz in die Natur gepflanzt sey. Dann wenn in einer Stuben/ Cammer/ oder sonsten eine Saite vff der Viol intoniret wird/ vnnnd eine Laute oder Cyther vffm Tische lieget/ oder an der Wand henger/ so reget vnd beweget sich vff derselben Lauten oder Cyther/ die Saite/ welche vnter denselben
gar

garrein / vnd eben mit deren / so vff der Viol mit dem Bogen gestrichen wird / gleichlauts einstimmet: Welches man vmb so viel gewisser vnd eigendlicher / wenn ein Strobelmlin vff dieselbige Lauten- oder Cythersäiten gelegt wird / observiren vnd erfahren kan.

Vnd empfinden solche schneidende Harmonij die Messings vnd Stälene Säiten viel eher vnd mehr / als die dermern / also / daß sie sich nit allein bewegen / sondern auch zugleich mit resoniren, vñ ein sonū von sich geben. So geschichtes auch oft vff der grossen Bassviol de Gamba, wenn das gar grosse GG vff der vntersten Säiten mit dem Bogen scharff intonirt wird / daß oben die Saitē / welche just in der Octaven mit dem G einstimmet / zugleich sich beweget vnd mit resoniren thut. Ja daß noch mehr ist / so bezeugt die Erfahrung / daß / wenn ein Orgelmacher in vffsetzung vnd zusammenfügung einer Neuen Orgel / oben vffm Gerüste eine Pfeiffe nach der andern einsetzen vnd stimmen / vnd in der eyl wissen wil / wo er vnter allen Pfeiffen / so vffm Gerüste nach einander liegen / die Pfeiffen so er haben muß / finden könne: So leßt er in der Orgel nur die Octav von derselben Pfeiffe intoniren, alsbald kan er vnter denen vffm Gerüste / wenn er eine nach der ander anrühret / am zittern die Octava finden: Denn sich dieselbige Pfeiffe von dem Klang vnd Thon der andern in der Orgel also zitternd beweget / daß man es greiffen vnd fühlen kan.

Das XXII. Cap.

VIOLN DE BRACIO.

(in Sciagraph. Col. XXI.)

Vivola, Viola de braccio: Item, Violino da braccio; Wird sonst eine Geige / vom gemeinen Volck aber eine Fiddel / vnd daher de braccio genennet / daß sie vff dem Arm gehalten wird.

Der selben Bass- Tenor- vnd Discantgeig (welche Violino, oder Violetta picciola, auch Rebecchino genennet wird) seynd mit 4. Säiten; die gar kleinen Geiglein aber (Col. xv l.) mit drey Säiten bezogen (vff Frantzösisch Pochetto genant) vnd werden alle durch Quinten gestimmt. Vnd demnach dieselbige jedermänniglichen bekandt / ist darvon (außer diesem / daß wenn sie mit Messings- vnd Stälernen Säiten bezogen werden / ein stillen vnd fast lieblichen Resonanz mehr / als die andern / von sich geben) etwas mehr anzudeuten vnd zu schreiben vnnötig.

Es sind aber der selben vnterschiedene Arten in der Sciagraph. Col. XXI. vnd auch in der vorhergesetzten Tabel zu finden.

Das

Das XXIII. Capitel.

LYRA.

Noch hier ist nicht zu sagen / von der Bawren- vnd umblauffenden Weiber Leyre / die mit einem Handgriff herumb gedrehet / vnd mit der linken Hand die Clavestangirt werden: Deren Abriß in Sciagraph. Col. XXII. zu sehen. Sondern von den Italiantschen Leyren / derer auch zweyerley Arten sind.

1. Eine grosse Leyra (Lironi perfetto, Arce violyra; oder / wie es obgedachter Ludovico Zacconi nennet / Arce-viola telire. deren Abriß in Sciagraph. Col. XVII.) An der Struktur dem Vass von den Violon de gamba gleich / doch daß das Corpus vnd der Kragen / wegen der vielen Saiten vmb ein ziemliches breiter ist. Denn etliche haben 12. etliche 14. etliche auch noch 2. außershalb des Kragens / vnd also 16. Saiten / dorauff alle Madrigalia vnd Compositiones, so wol in genere Chromatico., Als Diatonico., zu wege bracht werden können: Welches denn eine feine Harmonij von sich gibt. Doch daß bisweilen die höchste / bisweilen die tieffste Stimme / gleich wie vff den kleinen Ethern auffen bleibet / vnd derowegen ein Vass vnd Discant gar bequem darzu kan vnd muß gebraucht werden.

2. Die kleine Leyra ist der Tenor Violon de bracio gleich: Daher sie auch Leyra de bracio genennet wird / hat 7. Saiten / zwo Saiten außershalb des Kragens / vnd die andern fünffe vff dem Kragen liegend: Darauff man Tricinia, vnd auch andere Sachen / fast einer Citter gleich / zu wege bringen kan. Deren Abriß in Sciagraph. Col. XX.

Das XXIV. Capitel.

TESTUDO. Laute.

(in Sciagraphia, Col. XVI.)

Je Lauten (Testudo, Chelys, Italis Liuto) haben anfangs nur vier Chor mit doppelten Saiten / als c f a d / gleich wie eine Quinterna, gehabt: Hernacher haben sie oben noch einen Chorsaiten darzu erfunden / als / c f a d g.

Es werden aber die
Chore vff den Lau-
ten bey vnterschied-
lichen Nationen,
Auch vnterschied-
lich nominiret vnd
gezehlet. Als nem-
lich: Das

B
D
A
F
C
G

wird in

In Italia vnd
Frantz-
reich

il canto: Vel So-
prano, Oder la
charterelle.
il terzo
il quarto
il quinto, Oder la
Basse contré,

In Engel-
land vnnnd
den Nider-
landen/ die

prime
secunde
tertie
quarte
quinte

Weyn vns
aber in
Deutsch-
land/ Die

quint
quart
tertz
secūd
prim

Die Alten
habens als
so

Quintfäit
Kleinsangfäit
Grossangfäit
KleinDrummer
MittelDrummer
GrossDrummer

genet-
net.

Ferner hat man noch also vber diese den 6. Chor vnten/ nemlich das T ut: Vnd noch darüber den 7. Chor F fa ut: Welche dann von Jahren zu Jahren von den Lautenisten augirt vnd vermehret worden/ Also/ daß endlichen acht/ neun/ ja bisweilen zehnen/ eilff/ vnd mehr Chorsäitten vff einer Lauten nunmehr gefunden werden. Wie aber der siebende/ achte vnd neundte Chor zustimmen/ ist hier nicht nötig zu schreiben: Denn ein jeder dieselbige zu seinem gefallen stellet vnd stimmnet/ nachdem er sich angewehnet/ oder der Gesang gefest ist/ den er tractiren wil.

Jetzt hat man meistens Lauten mit einem langen Krage/ der Theorben fast gleich/ hat vffm Halse/ doruff die Bünde liegen/ (der Griff genant) 8. oder 7. Chor mit doppelten Säitten/ vnd außwärts vff dem lengsten Theorbenkrage oder Halse/ 6. einzelne Säitten/ welche dann den Bass trefflich sehr zieren/ vnd prangend machen. Vnd ist vnter dieser Lauten vnd der Theorba kein sonderlicher vnterscheid/ als daß die Laute vffm Griff vnd den Bünden/ doppelte Säitten; die Theorba aber durch vnd durch

durch nur einfache Saitten haben: Vnd in der Theorba muſſ/ die Quint vnd Quart vmb eine Octav tieffer geſtimmet werden.

Etliche kleine vnd groſſe Lauten in einander zu ziehen.

Wann man viel vnterſchiedene Lauten in einander ſtimmen vnd accordiren wil.

So muſſ in der	}	1. Kleinen Decablaut	} Die Quint	}	}	geſtimmet werden.
		2. Klein Diſcant laut.				
		3. Diſcant laut				
		4. Recht Chorist oder Altlaute				
		5. Tenor laute.				
		6. Der Baſſ genant.				
		7. Die Groſſ Decav Baſſ laut.				

F	G	F	G	F	G	F	G	F	G	F	G	F	G
a	c	e	b	d	b	d	a	c	e	a	b	d	b
	a		b		d		a		c		d		e
1	2	3	4	5	6	7							

Ob auch wol ein jedes Theil an der Lauten / von dem einen also / vom andern anders genennet vnd außgeſprochen wird: So laſſ ich mir doch dieſes zum beſten gefallen: Daſſ/ nemlich

} genennet wird	}	Die vnterſte runde/ oder der Bauch	} das Corpus, das Fach.
		Der Oberſte- oder Sangbodent	
		Do die Wunde vffliegen oben vnten	
		Do die Wöbel drinn gehen Der lange Kragen/ welcher newlich darzu erfunden worden.	

Das XXV. Capitel.

THEORBA.

(in Sciagraph. Col. V. & XVI.)

Theorba, ist einer grosser Basslauten nicht sehr ungleich/ doch daß sie mehr/ als nemlich 14. oder 16. Chorsaitten/ vnd vber den rechten Hals/ darvff sonst die Bünde liegen (welches/ wie vorgesaget/ der Griff genant wird) noch ein andern lengern Hals hat. Ist alleine dahin gerichtet/ (dieweil wegen der größe vnd weiten greiffens/ keine Colloraturen oder diminuciones dorauß gemacht werden können/ sondern schlecht vnd recht dahin gegriffen werden muß) daß ein Discant oder Tenor viva voce, gleich wie zu der Viol de Bastarda, darein gesungen werde. Darneben aber ist sie auch sehr wol zu gebrauchen/ vnd gar lieblich anzuhören/ wenn sie neben andern Instrumenten in ein ganzen Concert, oder sonst nebenst dem Bass/ oder an statt des Basses gebraucht wird.

Deren seynd nun zweyerley Arten; Die eine mit Gegensaitten: Die andere mit Messings vnd Stälernen Saitten. vnd mit solchen Saitten beziehen auch etliche jetzt die rechten gemeinen Lauten: Aber die Quarta vnd Quinta wird alsdann vmb eine Octav tieffer/ als sonst gestimmt/ gleich wie in der Theorba. Vnd das darumb/ dieweil in der Theorba die lengze des Corporis, vnd die Messings Saitten/ solches nicht anders leiden/ vnd die rechte höhe nicht erreichen können.

Die zu Rom gemacht/ vnd Chitarrone genennet werden/ die haben ein gar sehr langen Hals/ also/ daß desselben lengze mit dem Corpore $6\frac{1}{2}$. Schuch vnnnd 2. Zoll außträgt; Vnd ist das Corpus nicht so gar groß/ breit vnd vnbequem zu halten vnd zubegreifen/ als die bissher zu Padova gemacht worden/ vnd nur 5. Schuch lang seyn. Die Romanische (welche jezto auch zu Prag/ von einem/ Martin Schott genant/ gar sauber vnd fleißig gemacht werden/ vnd Col. V. zu finden) haben vff dem Griffe/ doruff die Bünde liegen/ nur 6. Saitten oder Chor/ Die Padoanische aber 8. Saitten. An dem gar langen Halße aber seynd an beyden Sorten 8. Saitten/ außserhalb derer/ die vff dem Griffe liegen. Wiewol von Jahren zu Jahren allezeit mehr enderungen hierinnen vorfallen vnnnd erdacht werden: Darumb auch nichts gewisses hiervon zuschreiben.

Das XXVI. Capitel.

QUINTERNA.

Quinter-

Vinterna oder Chiterna, ist ein Instrument mit vier Choren/welche gleich wie die allerbeste erste Lauten (deren Num. 24. gedacht worden) gestimmt werden: Hat aber keinen runden Bauch/ sondern ist fast wie ein Vandoer ganz glatt/ kaum zween oder drey Finger hoch. Deren Abriss in Sciagraph. Col. XVI. zu finden.

Etliche haben 5. Chorsaitten/ vnd brauchens in Italia die Ziarlatini vnd Salt' in banco (das sind beyn vns fast wie die Comcedianten vnd Possenreisser) nur zum schrumpfen; Daren sie Villanellen vnd andere nârrische Lumpensieder singen.

Es können aber nichts desto weniger auch andere feine antunthige Cantianculæ, vnd liebliche Lieder von einem guten Senger vnd Musico Vocali daren musircirt werden.

Das XXVII. Capitel.

PANDURINA: Mandürichen.

(in Sciagraph. Col. xvi.)

Dieses wird von etlichen Bändürichen/ von etlichen Mandoer/ oder Mandurinichē (forte quia manu facile comprehendit & tractari potest) genennet: Ist wie gar ein klein Lâuslein mit 4. Saiten also gestimmt g \bar{d} \bar{g} \bar{f} : Etliche auch mit fünff Saiten oder Choren bezogen/ so vnter einem Mantel füglich/ vnd in Frankreich sehr gebräuchlich seyn sol; Doruff etliche dermassen exercirt seyn/ daß sie die Courranten, Volten, vnd andere dergleichen Französische Tänze vnd Lieder/ auch wol Passamezen/ Fugen vnd Fantastien/ mit einem Fedderkiel gleich vff den Cithern gebraucht wird/ oder mit einem einzigem Finger so geschwind/ gerade vnd rein machen können/ als wenn drey oder vier Finger darzu gebraucht würden. Wie wol etliche zween oder mehr Finger/ nach dem sie exercirt seyn/ gebrauchen.

Das XXVIII. Capitel.

PANDORRA: Vandoer.

(in Sciagraph. Col. xvii.)

Vandoer (fortasè simile quid, si non idem fuit $\pi\alpha\nu\delta\omicron\upsilon\pi\alpha$ siue $\pi\alpha\nu\delta\epsilon\pi\iota\varsigma$ Græcorum) Ist in Engelland erfunden/ nach der Lauten Art/ fast einer grossen Cyther gleich/ mit einfältigen vnd doppelt- auch vier- oder mehr-

G ij

fach

fach gedreheren Messings vnd stälenen Saiten bezogen / vnd wird von sechs / bisweilen auch sieben Choren wie eine Laute / doch vnterschiedlich gestimmer: Dñ daß jme die Quinta, welche sonst vff der Lautten gebraucht wird / mangeln thut.

Das XXIX. Capitel.

PENORCON.

(in Sciagraph. Col. xvii.)

Enorcon ist fast eben derselbigen Art / allein daß es etwas breitter am Corpore ist / als ein Vandoer / vnd hat gar ein breitten Hals oder Griff / also daß neun Chor Saitten neben einander doruff liegen können: An der länge aber ist es in etwas kleiner / als das Vandoer / vnd grösser als ein Orpheoreon.

Das XXX. Cap.

ORPHEOREON.

(in Sciagraph. Col. xvii.)

As Orpheoreon ist an der proportion, wie ein Vandoer / doch etwas kleiner / von Messings- vnd Stälenen Saitten; wird wie eine Laute im Cammer Thon / (als nemlich die Quinta ins g) gestimmer.

Das XXXI. Capitel.

CITHARA.

(in Sciagraph. Col. XVI.)

Ithara, eine Cither / Ist jetziger zeit bey vns viel ein ander Instrumentum Musicum, als vorzeiten bey den Alten; damit dem Namen Citharæ, vnser jetzige Harffe genennet worden: Wie in folgenden Numero 23. zu vernehmen.

Es seynd aber der Cithern fünfferley Art: 1. Die gemeine Cither von 4. Choren / vñnd wird vnterschiedlich gestimmer bisweilen (h g d e) vnd alsdenn Italianische Cither; bisweilen a g d e / Fransösisch

sche Cither genennet. Vnd diese Art mit 4. Choren ist fast ein illiberale, Sutorius & Sartoribus usitatum Instrumentum.

2. Cither von 5. Choren; vnd wird also gestimmet / dh g d e; oder F e g a; vnslichen aber also / G f d a h.

3. SechsChörichte Cither: Vnd die wird vff unterschiedliche Art gestimmet.

1. Die alte Italianer haben sie also gestimmet a e h g d e. 2. Sixtus Karel von Straßburg / h G d g d e. 3. Die dritte Art wird nach der fünfChörichen gestimmet / also / G d h g d e; Darauff man so viel nicht vberlegen darff / vnd viel equemer vnd süßlicher zugreifen ist.

4. GroßsechsChörichte Cither / do das Corpus noch eins so groß ist / vnd vmb ine quart tieffer / als die vorigen sechsChörichten Cithern / nemlich also / f d a d a gestimmet wird.

Ist in alles fast zwo Ellen lang: Vnd Col. V. zu finden.

5. Noch wird eine grössere Art von Cithern gefunden mit 12. Choren / welche in herrlichen starcken Resonanz von sich gibt / gleich als wenn ein Clavicymbel oder Symphony gehört würde: Vnd zu Praga bey einem Keyserlichen vornehmen Instrumentisten, Dominicus genant / eine solche zu finden: Welche fast so lang als eine Bassgeige seyn sol. Deren Abriß Col. vii. zu finden.

Noch ist vor drey Jahren ohn gefehr ein Engelländer mit einem gar kleinen Citterlein / (deren Abriß Col. X VI.) in Deutschland kommen / an welchen der hinterste Boden von unten auff halb offen gelassen / vnd nicht angeleimet ist / Darauff er eine frembde / doch gar sehr liebliche vnd schöne Harmony mit feinen reinen diminutionibus vnd zitternder Hand zuwegen bringen können / also / daß es mit sonderbarer Lust anzuhören; Vnd von etlichen vornehmen Lautenisten gleichergestalt nimmehr practiciret werden kan.

Es wird aber / wie vor alten Zeiten die vierChörichte Lauten also gestimmet:

die	} ins	} g g	} Biewol die Tertia bisweilen ein Semitonium				
				} d d	} majus höher ins b gezogen / vnd in corda valle		
						} a b	} genennet wird: Vnd in Frankreich vff der Lauten sehr gebräuchlich ist. Doch / daß alle Saitten
Numeri 11. zur Quart, Num. 8. zur Tertz Num. 5. vnd zur Secund Num. 10.							
von Messings vnd Stälenen Saitten gebraucht werden. Denn die Secund, oder der							
vierde Chor wird nur vmb eine Secund niedriger / als die Quint oder erste Chor gestimmet.							

Das

Das XXXIII. Capitel.

Scheitholt.

(in Sciagraphia, Col. XXI.)

Wol dieses Instrument billich vnter die Lumpen Instrumenta referirer werden solte: So habe ich doch dasselbe/ weil es wenigen bekant/ in etwas althier deliniiren wollen. Vnd ist ein Scheitholt oder Stuckeholt nicht so gar vnaleich/ denn es fast wie ein klein Monochordum von . . . oder vier dunnen Bretterlein gar schlecht zusammen gefügt/ oben mit ein kleinen Krage/ dorinnen drey oder vier Wirbel stecken/ mit 3. oder 4. Messings-

Saiten bezogen; Darunter drey in Vnisono vffgezogen/ die eine aber vnter denselben/ in der mittlen mit ein häcklin/ also/ daß sie vmb eine Quint höher resoniren muß/ wider gezwungen wird: Vnd so man wil/ kan die vier die Saitte vmb eine Octaue höher hinzugehan werden. Es wird aber ober alle diese Saitten vnten am Stäige mit dem rechten Daumen allezeit vberher geschrumper: vnd mit ein kleinen glatten Stöcklin in der lincken Hand vff der fördersten Saitten hin vnd wieder gezogen/ dadurch die Meloden des Gesanges vber die Vnde/ so von Messingen Droch eingeschlagen sind/ zuwege gebracht wird.

Das XXXIV. Capitel.

Trummscheit.

(in Sciagraph. Col. XXI.)

Als Trummscheit/ welches aus dem Monochordo erstlich hergestoffen vnd erfunden worden/ wird von dem Glareano in seinem Dodecachordo lib. 1. c. 17. Magas secundum Suidam, oder Magadis genennet/ vnnnd daselbsten nachfolgender Gestalt beschrieben.

Die Deutschen/ Franzosen vnd Niederländer/ gebrauchen sich heutiges Tages eines Instruments/ welches sie Tympanischizam nennen/ vnd ist von dreyen dunnen Bretterlein/ wie eine Trigonia Pyramis gar schlecht zusammen gefügt/ in die länge zugespitzt/ vnnnd vff dem Obristen Bretlein (sonsten der Sangbodem genant) mit einer langen Därmnen Saitten bezogen/

bezogen/ welche mit einem von Pferdehaaren gemachten / vnd mit Pech oder Colophonio bestrichenen Bogen / vberstrichen vnd klingend gemacht wird.

Etliche ziehen noch eine andere Saitte / so zweymal kürzer ist / darzu auff / damit die vorige ein desto stärkeren Klang vnd Resonanz mit der Octava von sich geben könne.

Hey dem Athenæo, an dem Ort da er mancherley Instrumenten gedencket / wird auch vnter andern eines Trigoni erwehnet / welches Plato in 8. de Repub. vnter die πολύχορδα mitrechnet.

Ich glaube aber vnd bin der Meynung / daß dieses / von welchem ich jeko geredet habe / gar alt sey.

Die Spielleut tragen es vff den Gassen herum / vnd haben die Spitze desselben / oder / wie es sonst genennet wird / den Hals / darinnen die Clavis oder Wörbel / damit die Saitten vffgezogen vnd gestimmt werden / stecken / an die Brust gesetzt: Das ander Theil aber / da vnten die Höle / vnd das dreneckichte Fundament ist / haben sie vorwärts hinaus gestreckt. Vnd halten also solch Instrument in der linken Hand / vnd Rühren an den vnterschiedenen Puncten vnd Sectionibus (welches sonst vff Lauten vnd Ethern die Bünde sind) die Saitten mit dem linken Daumen ein wenig vnd gar gelinde an: Mit der rechten Hand aber ziehen sie den Bogen vber die Saitten hin vnd her.

Die Tieffe der größten Saitten hat ihren anfang am vntersten ende / vnd erstreckt sich bis oben zur Spitze / welche an die Brust gesetzt wird / do denn mit dem Daumen der linken Hand dieselbe Saitte jederzeit hin vnd her wieder berührt / vnd die vnterschiedliche Melodien zuwege bracht wird. Die Rechte Hand streicht den Bogen vber die Saitte / gar oben zwischen der linken Hand vnd dem obersten Theil / also daß allezeit der geringste Theil der Saitten den rechten Tonum von sich giebet: Vnd lauter von fernem viel annütiger / als wenn man nahe darbey ist.

Die beyde Modos, Ionicum & Hypojonicum können sie gar wol vff diesem Instrument / gleich wie vff den Trummeten / Sackpfeiffen / vnd andern dergleichen Instrumenten, spielen vnd zuwege bringen / die andern Tonos aber nicht so wol.

Vnd ob zwar diejenige / so der Music vnerfahren / allein bey den Tertien, Quarten, Quinten vnd Octaven bleiben müssen / die Tonos aber vnd Semitonia nicht wol finden können: So kan man sie doch / wer sich dessen etwas fleissiger anlegen seyn leßt / auch zuwege bringen; Wiervol wegen dessen / daß die lange Saitte ein irrrenden vnd schmarrenden Sonum von sich gibt / die Semitonia nicht wol obervirt werden können.

Dieses

Dieses klrren oder schnarren aber / wird zu wege gebracht / durch ein kleines trummes hölzlein / dessen breitestes vnd dickstes Füßlein / vnten fast am ende vnter die Saiten / wie sonst ein Stieg vff den Beigen / doch gar lose gestellet / also / daß der ander Theil oder Füßlein / welchem sie etwas aus Helffenbein / oder anderer harten Scheinbahren matery vnterlegen / wie ein Schwanz oder Colurus herfür gehet: Derselbe beweget sich vff dem Resonanz oder Sangboden / wenn die Saiten mit dem Bogen gerühret wird / vnd erregt also einen zitternden vnd schnarrenden Klang vnd Resonanz.

Ich habe (sagt Glareanus weiter) dieses Instruments Invention lachen müssen: Die rechte Ursach aber / warumb nicht alle divisiones vund unterschiedene Puncta solcher Stridorem von sich geben / ist mir / wie fleißig ich auch demselben nachgedacht zu erkünden vnd zu erfahren vnuüßlich gewesen.

Bißweilen stecken sie auch in das allervnterste dieses herfür gestreckten Theils oder Füßlin / ein gar subtiles Nägelchen / damit das zittern vnd schnarren desto stärker in dem Solido gehöret werde.

Vnd ist eben also / wie vff einer Harffe / da die Saiten auch knirren vnd schnarren / wenn sie an den vntersten hölzernen Nagel / damit die Saiten vnten in das Corpus der Harffen eingezapfft / vund fest gemacht seyn / antreffen vnd angeschlagen werden; Welches von dem gemeinen Manne ein Harffenerender Resonanz genen- net wird.

Dieses dreyeckichen Monochordi länge / ist fast fünff Schuch; Aber von drey Bretlein / deren ein jedes vnten in Bass 7. Zoll / Oben an der Spizen aber 2. Zoll breit ist / (vnd so viel außm Glareano.)

Dieses Trummscheit / wie ich es gesehen / vnd selbstens eins habe / ist 7. Schuch 3. Zoll lang / vnd im Triangel vnten ein jedes Bretlein 7. Zoll / oben aber kaum 2. Zoll breit; mit 4. Saiten bezogen / also / daß die rechte Principal vnd längste Saiten ins C, die ander ins c / die dritte ins g / vnd die vierde ins e gestimmer: Vnd bleiben die obersten drey allezeit in einem Laur vnd Tono, wie sie ins e g e gestimmer seyn; Vff der größten Saiten aber / wird mit dem anrühren des Daumens / die rechte Melodey / gleich wie ein rechter Clarin vff einer Trummet zuwegebracht / also / daß wenn es von fernem gehöret wird / nicht anders lauret / als wenn vier Trumten mit einander bliesen vnd lieblich einstimmeten; Sonsten ist es in allen dingen durch vnd durch also beschaffen / wie hievorn außm Glareano verdeutschet /

vnd angezeigt wor-
den.

Daß aber jeso alle Symphonien vnd Clavichordia vnten vom C anfangen / vnd oben meistens ins \bar{a} \bar{c} oder \bar{f} (welches dann zum besten) Auch wol im \bar{f} sich endigen wird wenigen vnwissend vnd vnbeant seyn.

Gleich wie nun die Laute das Fundament vnd Initium ist / von der man hernacher vff allen andern dergleichen Besätteren Instrumenten / als Pandoren / Theorben / Penorcon / Mandorichen / Cithern / Harffen / auch Geigen vnd Violens / schlagen / vnd gar leicht das seinige prästiren kan; Wenn man zuvor etwas rechtschaffenenes daruff gelernet vnd begriffen hat.

Jungleichen / wer vff den Flöthen im anfang das rechte Fundament erlernet vnd gefasset / der kan hernacher vff allen andern gelöcherten blasenden Instrumenten / als Zinken / Schalmeien / Pommern / Sagotten / Dolzianen / Racketen vnnnd dergleichen gar leichtlich fortkommen.

Eben also ist auch das Clavichordium, das Fundament aller Clavirten Instrumenten, als Orgeln Clavicymbeln, Symphonien, Spinetten, Virginall. etc. Doruff auch die Discipuli Organici zum anfang instruiert vnnnd vnterrichtet werden: Vnter andern fürnemlich darumb / daß es nicht so grosse mühe vnd vnkuft gibt mit besiddern / auch vielen vnff offtern vrab- vnd zurecht stimmen / Sintemal die Saiten doselbst vngleich beständiger seyn vnd bleiben / als vff den Clavicymbeln oder Spinetten. Wie dann oftmals Clavichordia gefunden werden / so man in Jahr vnd Tag nicht stimmen darff: Welches sonderlich vor ansehende Schüler / die noch zur zeit weder Stimmen oder besiddern können / ein grosser Vortheil.

In Sciagraphoa Col. 15. Num. 2. ist ein Clavichordium abgezeichnet / welches vor etlich dreyszig Jahren auß Italia in Meyssen gebracht worden / darinnat gar künst- vnd weißlich dieses observirt wird / daß der Chor Saitten / so zum d vnd a gehöret / durch alle Octaven bloß / vnd nur mit einem einzigen Clave angerühret wird; Darumb das (wenn in den Syncopationibus, beyorab in clausulis, vnnnd auch sonst die Secunden neben einander zugleich angerühret werden müssen) nicht zweyne Claves vff einem Chor zugleich anfallen / vnnnd eine *κακοφωνία* erregen.

Sonsten aber mit den andern Clavibus wirds gehalten / wie in andern Clavichordien / daß allezeit zweyn / drey / bisweilen auch wol vier Claves, (welche propter dissonantiam zugleich vff etymal nicht angerühret werden müssen) zu einem Chor Saitten gebraucht werden.

Dieses Jahr habe ich ein Clavichordium (in größe vnnnd form / wie das 2. in Col. XV.) einem guten Meister an die Hand geben / darinnen nicht allein die Semitonia \bar{f} \bar{g} vnd \bar{b} duplirt / sondern auch das \bar{c} vnd \bar{f} / so wol auch zwischen den

Clavibus e vnd f: h vnd e noch ein sonderlich Semitonium zu finden; Allermassen / wie in dem Clavicymbalo Vniversali, darvon in XL. Capitel mit mehrern.

Das XXXVII. Cap.

Symphonia.

(in Sciagraph. Col. XIV.)

Die Symphonia (wie denn auch ein Clavicymbalum, Virginnale, Spinetta) wird in gemein von den meisten ohn vnterscheid mit dem Wort Instrument (wiewol gar vnrecht) genennet. Denn der Name Instrumenti ist gar zu general, vnd gehet vff alle Instrumenta Musicalia; wie im anfang hiesornen weisläufftiger erinnert worden. Darumb kan er nicht alleine vff diese einige Art der Instrumenten/ als nemlich der Symphonien vnd Clavicymbeln gezogen vnd referirt werden.

Das XXXVIII. Capitel.

Spinetta.

(in Sciagraph. Col. xiv.)

Spinetta (*Italicè*, Spinetto) ist ein klein viereckicht Instrument, daß vmb ein Octava oder Quint höher gstimmet ist / als der rechte Thon. Vnd die man vber- oder in die grosse Instrument zusetzen pfleget. Wiewol die grosse viereckete/ so wol als die kleinen/ ohn vnterscheid Spinetten in Italia genennet werden.

In Engelland werden alle solche Instrumenta sie seyn klein oder groß/ Virginall genennet.

In Frankreich / E Spinette :

In den Niederlanden/ Clavicymbel, vnd auch Virginall.

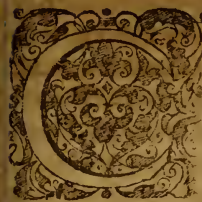
In Deutschland/ Instrument in Specie, vel peculiariter sic dictum.

Das XXXIX. Capitel.

Clavicymbalum.

(in Sciagraphia, Col. VI.)

Clavi-

Clavicymbalum oder Gravecymbalum ist ein lenglicht Instrument, wird von etlichen ein Flügel / weil es fast also formiret ist / genennet: Von etlichen sed male, ein Schweinstopff / weil es so spizig / wie ein wilder Schweinstopff formen an zugehet / vnd ist von starckem hellen / fast lieblichern Resonanz vnd Laut / mehr als die andern / wegen der doppelten / dreyfachen / ja auch wol vierfachen Saitten: Wie ich dann eins gesehen / welches 2. AEqual, eine Quint, vnd ein Octavlin von eittel Saitten gehabt hat: Vnd gar wol lieblich vnd prächtig in einander geklungen.

Das XL. Capitel.

Clavicymbalum Vniversale, seu perfectum.

Jeweil die Clavicymbel, Symphonien, vnd dergleichen Art / Welche sonsten Instrumenta (doch / wie vorgedacht / minus rectè) genennet werden / etwas imperfect seyn / nach demmal das Genus Chromaticum vff denselben nicht also / wie vff den Lauten vnd Violen de Gamba zuwege gebracht werden kan: So sind bisher vff angeben verständiger Organisten etliche Clavicymbel vnd Symphonien herfür kommen / darinnen der Clavis D vnterschieden vnd doppelt gemacht worden / darmit man in M odo AEolio, (wenn derselbe in quartam inferiorem transponiret wird) die tertiam zwischen dem h vnd f rein vnd just haben könne.

Es wehre aber / meines wenigens / sehr nützlich vnd nötig / daß so wol in Positiffen vnd Orgeln / als in Clavicymbeln, &c. (do man zur noth die Saitten vff denselben Clavibus leicht umbstimmen / vmb etwas nachlassen vnd zu rechte einziehen kan) nicht allein der Clavis D / sondern auch G , vnterschieden vnd doppelt gemacht würden / so köndte man in Hypodorio. Wenn derselbe per secundam inferiorem auf in f sol tractirt werden / die tertiam minorem zum f in dem zugesetztem neben G sein rein / vnd dergleichen Variationes in genere Chromatico, als dann vielmehr haben.

Ich habe aber zu Prag bey dem Her. Carl Luyton / Röm. Käyserl. Majestät vorne

vornehmen Componisten vnd Organisten/ ein Clavienbel mit æqual Saitten be-
zogen/ so vor 30. Jahren zu Wien gar sauber/ vnd sehr fleißig gemacht worden / ge-
sehen; in welchem nicht allein alle Semitonia als *b c d e f g a h c d e* durch vnd durch dup-
pliret/ sondern auch zwischen dem *e* vnd *f* noch ein sonderlich Semi- oder semitoni-
um (wie es erstliche nennen) gewesen/ welches bey dem genere Enharmonico noth-
wendig seyn muß/ das es also in den vier Octaven vom *C* bis ins $\overline{\text{F}}$ / in alles 77.
Claves gehabt hat.

Welche ich/ weil solcher Clavienbel gar sehr selten gefunden vnd gesehen wer-
den/ alhier auffzeichnen/ vor nicht so gar vnnötig erachtet.

<i>c</i>	<i>D</i>	<i>E</i>	<i>F</i>	<i>G</i>	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>
<i>C</i>	<i>D</i>		<i>F</i>	<i>G</i>	<i>B</i>		<i>c</i>	<i>d</i>	
<i>C</i>	<i>D</i>	<i>E</i>	<i>F</i>	<i>G</i>	<i>A</i>	<i>H</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>

<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>		<i>h</i>	<i>f</i>	vnd also fortan bis ins $\overline{\text{F}}$			
<i>f</i>	<i>g</i>	<i>b</i>		<i>h</i>	<i>f</i>				
<i>f</i>	<i>g</i>	<i>a</i>	<i>h</i>	$\overline{\text{F}}$					

Diweil aber in dieser Vorzeichniß die Claves vnd Semitonia eins vom andern
zuvnterscheiden/ mehr vff die alte Signatur der Clavium, als vff den Gesang (wie
derselbe in Notten gesetzt / vnd es die natürliche Harmonia mit sich bringet) gesehen
worden: So habe ich nach meinem wenigem Gutachten / ein ander Verzeichniß des
Clavirs hierbey setzen/ vnd ein andern den Sachen weiter nachzudencken / anleitung
geben wollen.

	3	5	8	11	14	16	19	
	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>a</i>	<i>b</i>	
	2	6		10	13	17		
	<i>c</i>	<i>d</i>		<i>f</i>	<i>g</i>	<i>b</i>		
<i>I</i>	4	7	9	12	15	18	20/11.	
<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>a</i>	<i>b</i>	$\overline{\text{F}}$	

Vnd darmit sich ein jeder desto leichter doraus finden / aus den Notten / (wie dann der sehr vortreffliche vnd fleißige Componist, H. Lucas Marentius etliche Madrigalia in genere Chromatico sehr wol vnd schön gesezet) in die Tabulatur bringen / vnd sich dorein richten könne; Habe ichs auch in Notten hierbey zeichnen vnd vffsetzen sollen.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14

Semitonium Dis Fis Gis

15 16 17 18 19 20

a a₂ b h c

bfa

Es kan aber dasselbige Clavicymbel oder Instrument sieben mal / als nemblich durch das c \sharp d \natural e \flat f \sharp g \natural h \flat bis ins e / vnd also vmb drey volle Tonos forgerücker werden / daß einem fast kein ander Instrument kan vorkommen / do man nicht mit diesem einstimmen köndte: Vnd dergestalt alle drey genera Modulandi, als Diatonicum, Chromaticum vnd Enharmonicum, darauß observirt werden. Vnd were also dieses billich ein Instrumentum perfectum, si non perfectissimum zu nennen / weil dergleichen Variation durch alle Super- & Semitonia vff andern Instrumenten nicht zu finden.

Denn ob zwar vff den Violen de Gamba, fürnemblich aber vff der Lauten eine Mutet oder Madrigal durch alle Semitonia, vnd also das genus Chromaticum von einem geübten vnd erfahrem Meister vnd Lautenisten musicirer werden kan: So ist es doch nicht so rein vnd just / als vff einem solchen Clavicymbel / zu wege zu bringen; Aus denen Ursachen: Dieweil vff den Violen de Gamba, vnd den Lauten

die Bünde alle gleich weit (doch je näher dem Steig/ je enger / welches sich ohne das verstehet) von einander abgetheilet/ vnd also die Semitonia, weder majora noch minora, sondern vielmehr intermedia können vnd müssen genennet werden. Sientmal meines erachtens ein jeder Bund/ Band oder Griff/ (wie man es dann außsprechen wil) $4\frac{1}{2}$. Commota in sich halten thut / da sonst das Semitonium majus fünff; das Semit. minus aber nur vier Commata in sich begreiffet.

Vnd weil dann nur ein halb Comma an beyden theilen mangelt / dasselbe aber vff vorgedachten Instrumenten, als Violen vnd Lautten; (die an ihnen selbstn lieblich vnd still) im Gehör so viel nicht bringen kan/ so scheinert vnd lauter das Semitonium majus so wol / als das minus vff dem einzigen Bunde/ als wann es zu beyden Theilen recht einstimmete / vnd kan der vnterscheid nicht so bald observiret vnd deprehendiret werden: Sonderlich / weil man auch darneben den Saitten mit den Griffen vff den Bünden helfen/ nennen vnd geben kan: Welches sich in Clavicymbeln, (do den Saitten) vnd vff Orgeln (do den Pfeiffen nichts kan zugegeben noch genommen werden: Sondern bleiben müssen / als sie gestimmet vnd eingezogen seyn/) ganz nicht schicken wil.

Darumb dann in diesen Instrumentis ohne Vielheit vnd mehrerm vnterscheid der Clavirn, daß genus Chromaticum ganz nicht observiret vnd zuwege gebracht werden kan. Wil man es nun vff den Lauten auch haben / so müste man alle Bünde abschneiden / vnd ohne Bünde drauff greiffen.

Ich bin auch von einem fürnemen Musico zu Cassel / Christophoro Cornet berichtet worden / daß er in Italia dergleichen Instrument oder Spinett (wie es do selbstn genennet wird) bey einem Italiäner, mit Namen Iulius Cæsar gesehen habe.

Welcher darneben angezeigt / daß keine Nation gefunden werde / die da reiner vnd perfecter nach solchen iustificirten Instrumenten, Clavicymbeln oder Spinetten singen köndte/ als Græci Musici, deren derselbenzeit vier Vocales an dem Ort vorhanden gewesen.

Vor etlichen wenig Jahren ist auch ein herrlich Positiv an de Erzhertzogischen Hof naher Grätz aus Italia gebracht worden / darinnen gleichergestalt alle Semitonia doppelt vnd vollkömlich zu finden/ vnd ein trefflich Werck seyn sol.

Das XLI. Capitel.

Clavicytherium.

Et forne spitzig/ gleich wie ein Clavicymbalum, Allein daß das Corpus vnd Sangboden mit den Saiten ganz in die höhe gerichtet ist: Wie in der Sciagraph. Col. XV. zu sehen. Vnd gibt einen Resonanz/ fast der Eithern oder Harffen gleich von sich.

Das XLII. Capitel.

Claviorganum.

Ein Clavicymbel, oder ander Symphoni, do zugleich neben den Saiten etliche Stimmwerck von Pfeiffen/ wie in ein Postiff/ mit eingemengert seyn; Von aussen aber nicht anders/ als ein Clavicymbel oder Symphony anzusehen: Dhn allein/ daß an etlichen die Blasebälge hinten an/in etlichen aber inwendig in das Corpus hinein gelegt werden.

Das XLIII. Capitel.

Arpichordum.

Adie einer Symphoney oder Virginall durch sonderliche Züge von Messingshäcklin vnter den Saiten ein Harffentrender Resonanz entsethet/ vnd zuwege gebracht wird.

Das XLIV. Capitel.

Geigenwerck/ GeigenInstrument, oder GeigenClavicymbel.

(in Sciagraph. Col. III.)

Dieses Geigenwerck (welches an gestalt vnd Proportion von aussen einem andern gemeinem gespitztem Clavicymbel ganz gleich/ auch derselben groß/ also/ daß mans auff ein Tisch hin vnd her setzen/ auch von einem Ort zum andern gar leicht tragen/ vnd einer alleine/ doruff dasjenige zuwegen bringen kan/ darzu sonst fünff oder sechs Geigen gehören) ist von einem Bürger in Nürnberg/ Hans Händen genant/ erstlich erdacht/ vnd verfertigt/ vnd die Invention vielleicht aus der Art der gemeinen Lyren (do mit einem Rade die Saiten angeführet werden/ vnd ihren Resonanz von sich geben) anfangs her genommen/ vnd den Sachen weiter nachgedacht worden. Wiewol etliche/ als der Galilæus vnd andere wollen/ daß vor vnser zeit allbereit solche Art Geigenwerck inventiret vnd außspeculiret worden sey. Demo sey nun wie ihm wolle/ so ist meines erachtens gleich hie bevor solche Invention nicht vollkommen zu Werck gerichtet/ noch ganz verfertigt worden; Als daß gedachter Hans Händes solches vor die Hand genommen/ vnd zum rechten stande bracht/ wie numehr augenscheinlich vnd wirklich in der That zu finden.

Es hat aber solch Geigenwerck an statt der Tangenten fünf oder sechs Stälene Räder / mit Pergament gar glatt überzogen / vnd oben mit Colophonio, oder oleo Spicæ vellavendulæ (gleich den Geigenstreichern / oder wie es sonst in gemein genennet wird / den Fidelbogen) bestrichen; Solche Räder aber werden durch ein ander grosses Rath vnd unterschiedene Rollen / vnter dem Sangboden liegend / mit beyden Füßen von dem Organisten selbst / vnten an der Erden geregiret vnd getretten / oder auch wol mit den Händen von dem Calcanten, oben an der Saiten gezogen / also / daß die Räder allezeit im vollen Schwange gehen vnd verbleiben müssen.

Wann nun ein Clavis fornen niedergedruckt wird / so rühret dieselbige Saitte an der umblauffenden Räder eins / vnd gibt den Resonanz von sich / gleich als wenn mit ein Bogen drüber gezogen vnd gestrichen würde.

Die groben Saitten seynd von dicken Messings vnd Stälernen Saitten / mit reinem Pergament umbwunden / also / daß die vntersten fast so dicke seyn / als die groben Saitten vff den Bass Geigen / Sintermal etliche in der Tieffen bis ins FF vnd DD kommen; Hertzlicher verlieren die sich an der größe allmehlich / daß oben zum Discant nur allein blosser starcke Stälene Saitten / ohne Pergament / vffgezogen befunden werden.

Damit aber die jenigen / welche ein solch Instrumentum vnd Geigenwerck noch nicht gesehen / wissen mögen / was es vor ein sonderbaren Nutz vnd Gebrauch der Moderation vnd Bereyderung halben vor andern dergleichen Instrumenten habe; So wil ich desselben vornehmen Instrumentmachers vnd Erfinders eigene Wort vnd gedanken / welche er in einem kleinen Tractälein / Anno 1610. im Druck herfür geben / anher setzen / vnd ein jeden davon zu judiciren anheimstellen.

Es haben die Componisten sonderlich ein zeithero mit allem fleiß dahin getrachtet / wie sie die Musicam im Gesang auff's höchst bringen möchten / also / daß sie numehr nicht wol höher zu steigen hat. Die Musicalische Instrumenta aber betreffend / ob wol an etlichen grosse Mängel gefunden / als daß sie der schönsten Zier / nemlich der Moderation der Stimmen mangeln; So hat sich doch bey so viel kunstreichen Instrumentisten, so jederzeit gewesen / keiner vnterstanden / demselben Gebrechen abzuhelfen / vnd die Moderation der Stimmen auch ins Clavir zu bringen.

Wie viel aber daran gelegen / die Stimme zu formiren, das wissen die jenigen so in den Capellen, die jungen Knaben vnd Cantores abzurichten pflegen. Es versteht auch zwar sonst fast ein jeder / was es für ein Vbelstand nur an einem gemeinen Oratore ist / wann derselb im aussprechen mit erhebung vnd niederlassung der

Stimme

Stimm/ wie es der Text vnd affectus erfodern/ keinen decorum helt; Sondern; immer im gleichen Thon an einander vnabgesetzt fort redet. So nun dasselbige im reden/ vielmehr ist es im singen verdrießlich zu hören.

Es ist aber ein jedes Clavirtes Instrument, so wol die Orgeln/ welche doch sonsten/ was die gravitatem belangt/ den Vorzug vor allen andern Instrumenten haben/ als auch alle andere Pfeiffwerck mit diesem Mangel behaffet/ daß sie nicht moderiert, noch die Stimmen zum lauten oder stillen Klang vnd Sono gezwungen werden können/ sondern es gibt vnd behelt die Pfeiffe ihren Laut in gleichem Thon/ wie auch der Instrumentist den Clavem angreiffet/ vnd ist vnmöglich die Stimme zu strecken oder zu lindern; Welches aber einer mit dem Bogen auff der Geigen/ nach dem er starck oder leise drauff streicht vnd auffdruckt/ thun kan: Vnd ist also der Instrumentist auff dem Clavier gefangen/ daß er seine affecten nicht/ wie sonsten auff der Geigen (ob er schon den Text doruff auch nicht aussprechen kan) dennoch kan zu mercken geben/ ob trawrige/ fröliche/ ernstliche/ oder schimpffliche Gedancken in ihm seyn: Welches aber allein durch die moderation der Stimme geschehen muß. Vnd ob man wol in den Orgeln mit ab- vnd zuziehung der Register / jert ein stiller/ sanfftes/ liebliches/ bald wiederumb ein lautes Gedöhn vnd Geschrey machen kan/ so heist doch dasselbige/ weil es in gleichem Thon still oder laut bleibt/ keine Moderation, sondern es ist ein vngeformirte/ vngebrochne Stimm/ Wie hiesorn von einer vnabgesetzten Rede gesagt worden.

Also kan man auch die Stimmen auff den Instrumenten von Saitten / weder stiller noch stärker / als wie es der Clavis an sich selbst gibt/ machen vder zuwege bringen: Vnd leß sich der Sonus nicht erhalten/ sondern so bald die Saitten getroffen wird/ vnd sich hören leßet/ verschwind der Laut wiederumb/ also/ daß kein gang tempus gleich vollkommen kan continuirt werden.

Welches abnehmen vnd verschwinden der Stimm/ der rechten Moderation zuwider ist: Dann dieselbige sich von der Stillen in die Stärke schwingen soll.

So ist auch von nöthen/ da man anderst daselbst einen ganzen Schlag vollkommen erhalten wil/ daß er in mehrtheil diminuir vnd zwofel angeschlagen werde; Welches aber wieder die Natur eines herrlichen gravitetischen Gesangs in Muteten vnd Concerten ist/ ob es wol in Passametzen, Galliarden vnd Tänzen passieren kan.

Auff diesem Geigenwerck aber kan man beydes haben/ als nemlich die Stimme/ so lang man wil continuiren vnd moderiren, vnd nicht alleine ein brevem; sondern auch gar ein longam vnd maximam vnabgesetzt an einander continui-

ren, welches auff der Geigen (wegen des kurzen Geigen Bogens) auch nicht seyn kan.

Vnd ob wol der Text mit Worten sich nicht außsprechen leßt / so kan doch der Instrumentist seinen sensum zu erkennen geben / ob trawrige oder fröliche Gedancken in ihme sind / Nach dem er das Clavier frech oder lind angreiffet. Für eins.

2. Zum andern kan der Instrumentist nach seinem selbst gefallen mit der Mensur abwechseln / die jetzt langsam / dann bald wiederumb geschwinder führen: Welches auch die affectus zu movirn, nicht vndienlich: Vnd in andern Instrumenten gleicher gestalt kan in acht genommen werden.

3. Zum dritten kan auch der Gesang unversehens / wann es der Text also erfordert / bald laut refonirent, bald still / bald wiederumb laut klingend gemacht werden.

4. Zum vierdten ist es ganz lustig vnd verwunderlich zu hören; Ob es wol nur ein Clavier, vnd ein einzig Stimmwerck von Saitten hat / daß doch einer allein dasselbige also verstellen kan / daß man nicht anders meynet / dann es seyn zween vnterschiedliche Chor gegen einander / auch zween vnterschiedliche Instrumentisten, die mit einander certirn, vnd einer dem andern respondire.

5. Zum fünfften kan man auch einen natürlichen Echo dar auff hören lassen / gleich als wann es einen Nachklang oder Widerschall aus dem Wald / oder zwischen den Bergen herfür gebe.

6. Zum sechsten kan mans auch auff die manier vnd Art anderer Instrument, sonderlich aber gleich wie eine Lauten machen / vnd herfür geben.

7. Zum siebenden / Wann einer begehrt in einer Stimm den Choral zu führen / vnd daß man denselben vor den andern Stimmen heraus stärker / vernehmlich hören sol / Es sey nun im Bass / Tenor oder Discant / so kan es also auch gar sehr wol geschehen.

8. Zum achten / wie man sonst in die Pfeiffwerck mit einem sonderlichen Register Tremulanten macht / so kan dasselbig auff diesem Clavier ohn einig Register / allein durch eine freye Hand langsam oder geschwind / tremulirent vnd zitternd gemacht werden.

9. 10. Zum Neundten / leßt es sich auch auff gut Leyrerisch: Vnd zum zehenden wie Sackpfeiffen vnd Schalmeyen machen vnd hören: Damit man die Weiber vnd Kinder / so sich sonst der Musica nicht viel achten / auch wol grosse Leute / wenn sie in etwas mit ein guten Trunc beladen / erfreuen kan.

11. Zum eilfften gibt es auch ein Eithern Art / wie die jungen Gesellen pflegen gallatum zu gehen.

12. Zum zwölfften ist auch die Geigen Bastarda genant / darauß gut zucon-
sisten.

13. Zum dreyzehenden kan man auch ein Fürstliche Hof- vnd Feld Musicam
daruff hören lassen / nicht anderst / als wann ihrer zwölff mit Trommeten vnd Cla-
ven gegen einander natürlich bliesen: Darzu dann die Heerpauken / welche in eil-
den diesen Geigenwercken mit einbracht / vnd durch ein Register gezogen werden /
nicht so gar vbel mit einstimmen.

14. Zum vierzehenden / Ob wol diß Instrument nur eine einfache Saitten
in jedem Clave hat / vnd wann es zugedeckt ist / ein gar stillen sanfften Resonanz
gibt wie Geigen / also / daß es in einem engen Gemach lieblich zu hören ist; So kan
man es doch auch / wenn man wil / vnd es offen gebraucht wird / so stark machen / daß
erlich vnter einem ganzen Chor von Sängern vnd Instrumenten heraußer gar laut
vnd vernehmlich hören lesser.

Diß alles / vnd sonst noch mehr kan ein Organist zuwegen bringen / dieweil es
anders nicht / dann ein gemein Clavier, vnd keines sondern Griffes oder applicati-
on bedarff / allein daß man mit einer leichten Hand / vnd nicht mit voller gewalt ins
Clavier hinein falle.

Denn es wil hierbey eine sehr fleißige Übung hoch von nöthen seyn / daß der Or-
ganist sich exercire vnd gewöhne mit den Füßen / die beyde hölzerne Bretterlein vnt-
er an der Erden / welche die Räder oben regieren vnd umbführen nach dem Tact,
entweder die Musici halten / stetig vnd unablässig zu treten; so kan er alsdann im
Tact desto besser fortkommen / vnd vmb so viel weniger Irr gemacht werden. 2. Daß er
ein eigentliche vnd gute auffacht habe / die Claves mit den Fingern nicht zu hart oder
zu gelinde angreiffen / damit etliche Saitten nicht zu laut schnarren / die andern ab-
er zu wenig / oder gar nicht respondiren: Welches darv von ein jeden ohne sonder-
liche fleißige stete Übung sich anfangs nicht thun lassen wil.

Welcher aber vnter dessen ein wenig gewöhnt ist / vnd verstehet die Lieblichkeit vnd
Moderation, so er vff diesem Instrument haben kan / der begehrt sich keines andern
zu gebrauchen. Es ist auch vmb so viel desto annehmlicher / weil es nit so viel stimens / als
die Lauten vnd Geigen / oder auch andere Besaittete Instrumenta bedarff / von wegen
daß die Saitten nicht schäffen / sondern alle von Messing vnd Staal sind / welche durch
langen Gebrauch je lenger je besser werden / vnd sich nicht bald verstimmen.

Vn weil vielleicht dieses Werck vnd Instrument von etlichen (die solches noch nit
in der Übung vnd Gebrauch haben / vnd auch entweder zu practiciren, vñ sich zu ex-
erciren verdroßte sind / oder aber ganz nit daruff fortkommen können) verrichtet / vnd vor
in Warren Lehrwerck geachtet werden möchte. So bitte ich / sie wollen nicht als-
bald

bald schenden oder verachten / sondern sich so lang gedulden / biß sie dessen gewohnen / vnd ihme seine Art recht zu geben wissen: Alsdann zweiffle ich nicht / sie werden sich dessen mit Lust vnd Verwunderung gebrauchen / vnd mir hiesir / daß sie nun die moderat ion im Clavir auch haben können / fleißig dancken. Vnd daß sich solches also verhalte / habe ich selbst an etlichen in der That befunden / die anfänglich dahero davon gar nichts gehalten / weil es ihnen nicht allein zu schwehre worden / sondern auch aus faulheit vnd nachlässigkeit sich darumb nicht bemühen wollen. Als sie es aber vorge nommen / vnd sich doruff mit fleiß etwas exercirt vnd geübt haben / ist ihnen dasselbe so lieb vnd angenehm worden / daß sie dessen nicht faetsam vnd vberdrüssig gebrauchten können / ja auch viel lieber vff einem solchen Instrument / als einen guten Clavicordia oder Clavicymbel practiciret vnd gesehen haben.

Das XLV. Capitel.

Regall.

(in Sciagraph. Col. 1 v.)

 Rech das wort Regall wird nit alleine verstanden / das Schnarrwerck so gemeiniglich vnd meistens von Messings Pfeiffen formen in der Brust an den Orgeln gefunden wird: Sondern es wird auch dieses in Kays. König- Chur- vnd Fürstlichen Capellen ein Regall genennet / do in einem lenglichten schmalen Kistlein / ein oder mehr Schnarrwerke verborgen liegen / hinten mit zweyen Blasebälgen / vff einen Tisch gesetzt vnd in der Music gar füglich vnd viel besser / als ein Clavicymbel oder Symphony kan gebraucht werden. Dann die Clavicymbel sind in voller Music gar zustille / vnd können die Saitten ihren Klang vnd Resonanz vber einen halben Tact nicht viel Continuiren.

In den Regallen aber continuirt sich nicht allein (ebener massen wie in Orgeln) der Sonus, so lang vff dem Clave still gehalten wird / welches dann sonderlich in concerten hochnöthig: Vfondern es kan auch / bald / mit vberlegung oder zuschiebung des Deckels / ganz still; bald / wenn es wiederumb eröffnet wird / gar stark laudent gemacht / also / daß es sich vnter einer vollen wolbestaltten Music von Vocalisten vnter Instrumentisten gar eigendlich herausser vernehmen laßt: Vnd also nicht allein in Fürstlichen Gemächern vor der Tafel vnd andern ehrliehen Conviviis, sondern auch in kleinen vnd grossen Kirchen fast besser als ein Positiv mit Lust angehört vnt gebraucht werden.

Weines

Meines erachtens kön die man eins vom andern desto besser zu vnterscheiden / das Regall, in der Orgel / RegalPfeiffe / dieses aber / RegalWerck nennen; Darmit man sich im aussprechen desto besser darnach zurichten hette.

Es werden aber in einem solchen Kästlin oder RegalWercke bisweilen nur eine Art RegalPfeiffen / oder Schnarrwercklein vff 8. ft. Thon: Bisweilen zwey Schnarrwerck / do eins vff 8. das ander vff 4. ft. Thon gerichtet: Bisweilen drey Schnarrwerck / do drey Oaven vber einander / vnd die vnterste darunter vff 16. ft. Thon ist. In etlichen hat man das vierde Register mit ein kleinen repetirenden Zimbel darben / welches dann fast wie eine halbe Orgel anzuhören ist.

Vnd sind beydes der Structuren solches Kästleins / vnd auch der RegalPfeiffen so darinnen verhanden / viel vnd mancherley vnterschiedene Arten / die allhier zu specificiren vnd zu beschreiben viel zu weitläufftig seyn wollen.

Vnter denen aber die so bisher zu Wien in Oesterreich gefertiget worden / fast besser als andere: Biewol auch viel herrliche gute / von andern Meistern verfertigte RegalWercke / deren man sich mit Lust zu gebrauchen / gefunden werden.

Sonderlich / do die vnterste RegalPfeiffe C vff 8. ft. Thon / ohngefahr 5. oder $5\frac{1}{2}$. Zoll lang / vierecket / oben ganz zu / aber vnten mit 3. 4. 5. mehr oder weniger Löcherlin widerumb eröffnet / von Zien gearbeitet ist; denn dieselbe / wie im IV. Theil auch wird gesagt werden / einem Dolcian oder Fagotten nicht vngleich / vnd sehr lieblich seyn.

Sonsten werden sie auch vff diese Art doch etwas kürzer / vnd oben ganz eröffnet: Etliche auch von Messing vff mancherley Art gearbeitet: Welche aber nicht so lieblich am Resonanz seyn können / als die gedachten.

Vor zwey Jahren hat einer an ein vornehmen Ort / nicht weit von hier gar seine subtile Regalwercklin mit hölzernen Pfeifflin zu machen angefangen / welche nit allein von gutem / stillen / sanfften vnd lieblichen Resonanz / sondern auch gar leicht vnd bequem von einem Ort zum andern fortzubringen vnd zu tragen seynd / vnd mir vor andern sehr wolgefallen.

Die kleine RegalWercklin / so man in die Blasbälge legen / vnd zu Nürnberg vnd Augspurg erstlich erfunden worden / sind zwar sehr behende vnd bequem zu tragen vnd fortzubringen; allein die RegalPfeifflin sind wegen des / daß sie in dem kleinen Corpore, wegen des engen raums / nicht groß / sondern kaum einen Zoll hoch gemacht werden können / gar zu Schnarrhafftig.

Den Regenspurg in Bavern habe ich ein RegalWerck gesehen / welches von einem Münche erdacht vnd gemacht worden / do die Mundstücke von Holz / vnd das Zünglin oder blätlein von Schilffrohre / darvon man sonsten die Röhre zum blasenden

Instrumenten, als Dolcianen / Krummhörner / Schalmeien vnd Sackpfeiffen / machen muß: Vnd hat keine sonderlich Corpora der Regallpfeiffen gehabt / sondern sind die Corpora durchs ganze Regall Corpus durch vnd durch gebohret vnd verletzt gewesen / also / daß der Resonanz unten zum Bodem heraus gangen. Dasselbe hat zwar eine schöne liebliche Art vnd sehr stillen Resonanz gehabt / aber weil die blästin wegen des Schilffrohrs / darvon sie gemacht / gar wandelbahr / hat man jimmer daran zu stimmen vnd einzuziehen gehabt.

Vnd allhier muß ich dich hinzu zusetzen nicht vergessen / daß etliche vermeynen / das Regall habe den Namen daher / daß das erste / so von dem ersten Erfinder dieses Wercks gefertigt / Regi cuidam, einem Könige zum sonderlichen präsent offerirt vnd daher Regale, quasi dignum Rege, Regium vel Regale opus genemmet worden sey.

Es ist ein vornehmer Orgel- vnd Instrumentmacher jens an einem Churfürstlichen Hofe / welcher vorgibt / er wolle vnd könne ein Regall, welches in Jahr vnd Tage / ob es auch gleich aus der kälte ins warme / & contra gebracht würde / sich nicht verstümmen solte / verfertigen. Welches / so es zu Werck (doran ich doch noch gar sehr zweiffle) kan gerichtet werden / mit keinem Gelde zu bezahlen: Denn was vor Mühe vnd Angelegenheit es einem Organisten vnd Directori in der Music giebet / wann man in der Kirchen oder vor der Taffel mit etlicher Regallwercken per choros musice wil / sonderlich aber im Winter die Regall aus der Kirchekälte in die warme Taffel Stuben bringen muß / bin ich mehr als zu viel mit grosser Beschwerung jnen worden. Sintemal es sich also in der Wahrheit befindet / das die Metallpfeiffen in den Kirchen (nit aber so sehr in den grossen als in den kleinern / do im Winter die kälte / vnd im Sommer die hize leichter durchdringen kan / vnd in den grossen gewelbten Kirchen / gleich wie in Kellern im Someres fein kühle / im Winter aber nit so gar scharffkalt) von der kälte im Winter bevorab / wenn eine gar grosse Kälte bisweilen so gar hefftig vnd instendig anhelt / so tieff herunter gezwungen werden / daß sie vmb ein halb Semitonium, so ichs also nennen darff / wo nicht weiter / herunter senck / welchs man dann in den blasenden Instrumenten, als Zincken / Flöten / Posaunen / Pomern vnd Sagotten / fürnemlich aber an Posiriffen / welche in den warmen Gemächern stehen bleiben (wiewol sich dieselbig wegen der grossen hize von den warmen Ofen noch mehr in die höhe begeben) gar eigentlich observiren vnd befinden kan. Darüber sich dann nicht wenig zu verwundern / daß alle Stimmen in einer Orgeln / darinnen oft etliche hundert / ja etliche tausend / wie dann in der Danziger Orgel 3742. Pfeiffen gefunden werden / von jrem rechten Thon / darinn sie anfangs rein eingestimmt worden / allzugleich / mit einander im Sommer in die höhe / im Winter in die tieffe abweichen.

Im gegentheil aber die Regall vnd alle Schnarrwerke im Sommer vnt in der Hitze tieffer/ im Winter aber vnd in der Kälte höher vnd jünger werden. Was nun die Ursach solcher grossen mutation vnd Verenderung davon wird im folgenden IV. Theil etwas erinnert werden. *Causam si velimus inquirere, inquit Dominus S. C. eam in discrimine metalli consistere arbitror, quod stannum vel plumbum calore contrahatur, as Lypsum verò dilatetur. Id quod disci possiet ex artificibus qui ista metalla tractant. Causa in aërem conferri per se non potest, nisi quando propter calorem & frigus metalla afficit, aliàs si aër calore dilataretur, in plumbo & ære cyprio eundem effectum produceret. Sed hoc non fit. Ergò tantum in metallis causa querenda.*

Weil aber hiervon gar mancherley Meynungen vnd opinionen vorzufallen pflegen/ erachte ich allhier weitläufftiger darvon zu discurren ganz vnnötig.

Das es aber war/ vnd in der That sich also befindet/ kan vnter andern auch daher abgenomman werden/ daß eine Pfeiffe von Metall/ so bald sie von dem Orgelmacher/ in dem das er stimmt/ oder auch sonst angerühret/ vnd in die Hand genommen wird/ vnd also eine wärme von der Hand empfindet/ so bald endert sie ihren Thon/ vnd weicht etwas in die höhe; Also bald aber sie ein wenig wiederumb vnangegriffen stehen bleibt/ bekömpt sie wiederumb ihren rechten Thon: Welches dann auch in blasenden Instrumenten, als sonderlich in Flöten vnd Zincken mercklichen gespüret vnd befunden wird. Vnd wiewol etliche der Meynung sind/ daß die Orgeln vnd Positiv/ darinnen alle Stimmen von hölzernen Pfeiffen solche grosse Mutation so sehr nicht empfinden/ so gibt doch die Erfahrung/ daß in den Orgeln/ da nebenst den Metallpfeiffen/ auch etliche sonderbare Stimmen von holze mit eingebracht seyn/ alles/ so wol die hölzernen/ als die Metallpfeiffen mit einander zugleich abgewichē sind/ weil keine sonderliche Discordantz, wenn sie zusammen gezogen werden/ zu befinden.

Vnd dieweil noch zur zeit von keine die eigentliche Ursach vnd rationes probabiles solcher Mutation vnd Verenderung eingeführt werden können: muß man es billich vor ein sonderbar Werk Gottes/ der solchs in die Natur gepflanzt/ haltē vñ achtē.

Ich hab es vor der zeit niemals glauben wollen/ bis daß ich es numehr selbst in der That vnd Wahrheit also empfunden vnd erfahren habe.

Das XLVI. Capitel.

Von etlichen andern/ vnd sonderlich der alten Instrumenten.

Nach habe ich in der 32. 33. vnd 34. Columnen des Theatri Instrumentorum, oder Sciagraphiæ etliche der alten Instrumenta Musicalia, wie ich dieselben in ein alten Buch/ so durch Sebastianum Birckung/ Priestern zu Amberg verdeutschet/ vnd im Jahr Anno 1511, zu Basel gedruckt befunden/ mit einsetzen lassen.

Vnd dieweil ich sonst keinen Bericht oder Nachrichtung haben können / wie vnd welcher gestalt dieselbe vns jenziger zeit vnbeante Instrumenta gebraucht worden; Habe ich der Notdurfft seyn erachtet / ihre Beschreibung aus demselben Buche von Wort zu Wort allhier mit einzubringen.

Chorus.

Num. I.

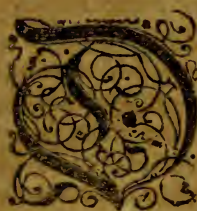
CHorus ist ein Instrument gewesen / welchs forn ein Mundstück gehabt / barinn man blasen kan / in der mittlen zwey Röhren / vnd vnten ein groß Loch; da die Stimme vnd der Wind wiederumb heraus gangen.

Psalterium.

Num. II.

Psalterium dechachorum.

Num. III. IV.

As Psalterium ist vff zweyerley Art formirt gesehen / als nemlich dreyecket / gleich ein Triangel, Num. 2. vnd 3. vnd viereckelt Num. 4. Wie in dem Teatro oder Sciagraphia zu befinden.

Es seynd aber in vorgedachtem Buch des Autoris verba diese: Das Psalterium, so noch jeso im Brauch ist / habe ich niemals anders gesehen / als dreyecket: Aber ich bin der meynung / daß das Virginal, welches man mit den Clavibus vnd Fedderstelen schlägt vnd tractiret, erstlich von dem Psalterio zu machen erdacht sey: Vnd ob wol das Virginal gleich einem Clavichordio in ein langen Laden gefasset wird; so hat es doch viel andere Eigenschaften / so sich mehr mit dem Psalterio, als mit dem Clavichordio vergleichen: Sintemal man zu ein jeglichen Clave eine sonderliche Saitte haben muß / vnd ein jegliche Saitte lenger / auch höher denn die andere muß gezogen seyn: Daher dann aus dem verkürzten vnd abbrechen der Saitten fast ein Triangel vff dem Instrument / oder Virginalkasten erscheinet / vnd sich sehen laß.

Cithara Hieronymi.

Num. V. VI. VII. IIX.

Es finde viererley Gestalt der Alten Harffen: Vnd ob sie wol nach irer Gestalt den vnstrigen neuen Harffen nicht eben ganz gleich seyn / welches auch vielleicht wol des Mahlers schuld seyn konte / so seynd sie doch auch zu der dreyeckigen Form gerichtet: Aber gleichwol so haben die neue Harffen vngleich im Ir Saiten; Denn die alten seynd viel besser am Resonanz / vnd werden subtiler vnd schöner ander gestalt formiret, auch bequemer daruff zu lernen vnd zu spielen.

Tympanum Hieronymi.

Num. IX.

As Tympanum (so zu dem Lobe Gottes des Allmächtigen gar sehr gebraucht worden / vnd in der heiligen Schrifft efft erwahnet wird) sind ich also gemahlet / als eine lange Pfeiffe / die oben ein Mundstück / darinn man pfeiffet / vnd unten zwey Lächer hat / da die Stimm vnd der Wind heraus gehen; Vnd ist also gemacht gewesen / das es eine Frau in einer Hand hat tragen mögen.

Zu dieser vnserer zeit aber heist man Tympanum, die grösse Heerpaucken (Col. XXII) von küppfern Kesseln gemacht / mit Kalbsfellen vberzogen / daruff man mit Klüpfeln schlägt; Welche an Fürsten- vnd grosser Herren Höfen zum Ein- vnd Aufzug zum Tisch- vnd Tanz blasen / auch zu Kriegszeiten in Feldzügen gebraucht werden. Vnd das seyn gar vngewere Kumpelfässer. Man hat auch sonsten noch andere Paucken / so Soldaten Trümmeln genennet werden / dabey man die Zwerch- oder Schweizerpfeiffen brauchet.

Consten ist noch ein klein Päuclen (Col. IX.) so von den Franzosen vnd Niederländern gar sehr gebraucht wird / also / das man mit der licken Hand das Päucllein / vnd darbey ein Schwägel oder Stammenpfeiff / welche oben 2. Vnd unten ein Loch hat mit dreyen Fingern helt / vnd allerley Tünze vnd Lieder daruff pfeiffen / vnd in dem rechten Hand mit ein Klüpfel vff dem Päucllein zugleich mit einstimmen kan.

Tuba Hieronymi.

Num. X.

Hieronimus sagt / das Tuba gewesen seyn von dreyen Mundstücken / do der wind hinein gangen: Die bedeuten den Vater / Sohn vnd H. Geiſt in Trinitate:

R ij

Die

die vier Hauptstück aber / do die Stimm vnnnd Wind heraus gangen / solten die vier Evangelisten bezeichnen.

Organum Hieronymi.

Num. XI.

Fistula Hieronymi.

Num. XII.

Fistulam beschreibet er also/ in dem er ein Instrument, gleich einem Winckelmaß formiret, welches das heilige Creuz/ vnd das viereckete mit zwölff Pfeiffen solle Christum vnd die zwölff Aposteln bedeuten.

Zimbalum Hieronymi.

Num. XIII.

Die zwölff Pfeiffen / so wol in dem Organo, als in dem Cymbalo sollen auch die zwölff Aposteln bezeichnen. Num. 14. ist eine form von den alten Geigen.

Wozu aber/ vnd welcher gestalt alle diese Instrumenta bey den Alten seynd gebraucht worden/ weiß ich nicht / habe auch deren keines gehört noch gesehen. Es haben auch die Poeten noch vielmehr Instrumenta von seltsamen Nahmen beschrieben / davon ich auch anders nicht wissen noch erfahren kan/ denn daß es Instrumenta Musicalia gewesen seynd: Wie sie aber geformiret oder gestalt besser oder böser/hübscher vnd heßlicher/ subtiler oder gröber/ als die vnserigen/ dasselbe kan ich noch zur zeit bey keinem Autore finden / der hiervon etwas eigentliches geschrieben hette. Ich glaube aber / daß in den nechsten hundert Jahren alle Instrumenta Musicalia so subtil/ so schön/ so gut/ vnd so wolgemacht worden seynd/ als sie Orpheus, noch Linus, noch Pan, noch Apollo, noch keiner der Poetē gesehen oder gehört hat/ vñ dz noch mehr ist/ möglich zu sein erachtet hab zu machen oder zu erdenckē.

Man findet auch sonsten noch vielmehr dörlicher Instrumenta die auch für Musicalia geachtet werden: Als Trumpeln/ Schellen/ Triangel/ Jägerhorn (in Scia. Col 22.) Uchernhorn/ Ruscshellen/ Pritschenn vff dem Hasen: (Col. XXXIII. Pfeiffelin aus den Feddertielen/ Lockpfeiffelin die Vogelsteller Lörchenpfeiffelin/ Wachtel-Mäusenbeinlin/ Pfeiffen von Strohelmen vnd den grünen Rinden vnd Blettern der Bäumen gemacht.

Vnd biß hieher Sebastian Vihrdung.

Was

Was aber sonsten noch allerley anderer Art Instrumenta in der Sciagraphia, als das Hackebret/ Col. XVIII. Bawrentyra/ Schlüssel Fidel/ Strohfidel/ Eymelchen/ Glocklein/ Singefugel/ Vntambour de Biscaye, Col. XXII. Heer oder Kesselsacken/ Soldaten Trummel/ Amboss/ Colum. XXXII. Auch andere Muscowerische Türckische seltsame frembde Instrumenta, Col. 29. 30. 31.) abcontrafeyt gefunden/ vnd erliche darunter billich/ wies Sebastian Vihrdung nennet Dörliche/ oder aber LumpenInstrumenta köndten genennet werden; weil dieselbe im jeden bekant/ vnd zur Music nicht eigendlich gehören/ ist vnndötig/ darvon etwas usschreiben/ oder zu erinnern: Allein diß / daß das Amboss darumb auch mit in die Sciagraphian gesezet worden/ dieweil Pythagoras aus desselben Klang vnd Vnterscheid der Hämmer examiniret vnd erfunden hat/ worin/ vnd in welchen proportionibus der Vnterscheid derer Consonantien, so damals Consonantiz Musicæ genennet worden/ als nemlich der Octav, Quint vnd Quart beruhete. Darvon aber in Boethio lib. I. Musices, cap. 10. & 11. So wol in 2. Exercitatione Sethi Calvisij ein mehrer vnd außführlicher Bericht zu finden.

Das XLVII. Capitel.

Von Orgeln.

(Col. II. & XXXV. XXXVI.)

Darvon ist zwar in Tomi Primi Membro Primo aus erstlichen Autoribus eins vnd anders referiret vnd angedeutet worden: Alldies weil aber die Notdurfft erfordert/ daß die Orgeln etwas schärffer besetzen/ vnd weiltlufftiger davon muß geredet/ vnd also in diesem andern Theil nicht kan begriffen werden/ So sol im folgenden dritten vnd vierden Theil dieses II. Tomi notdürfftiger Bericht folgen vnd angezeigt werden. Die Abcontrafeytung eines Positiffi ist Col. IV. zu finden.

Das XLVIII. Capitel.

Von dem Positiffi (Col. XXXVII.) so zu einerley Pfeiffen drey absonderliche Register hat.

Althier

Hier muß ich auch dieses gedencken/ daß ein alte Possitt/ doch von gar sauberer/ reiner vnd subtiler Arbeit/ so von einem Mönich sol gemacht worden seyn/ mir zu handt kommen; Welches dem Könige zu Dennemarc/ Christiano IV. zubracht (dessen Zeim vnd Struckur im Theatro Instrumentorum Col. zu finden.

In demselben sind nur einerley Pfeiffen/ nemlich ein OffenPrincipälgen von 2. Fuß Thon/ vnd wievol nur 38. Claves oder Clavir vom F bis ins'a / so sind doch der Pfeiffen noch eine Octav drüber/ oben in der mitten des corporis in die runde herumher gewunden gesetzt.

Zu solchen einzigen Pfeiffen sind drey Register/ 1. zum rechten Thon der untersten Pfeiffen/ das 2. zur Quint; das 3. zur Octav drüber, vnd kan ein jedes Register vor sich selbst allein vnd absonderlich; hernacher auch zwo/ vnd dann alle drey Register zugleich gezogen vnd gebraucht werden/ daß also in einerley Pfeiffen vff einem Clave zween vnd auch drey discreti soni, vnd vnterschiedene laut / als nemlich neben dem rechten Tono, die Quint vnd Octav resoniret vnd sich hören lest. Wie nu solches zugehe/ laß ich einen verständigen Orgelmacher darvon judiciren, vnd wolte wünschlen/ daß ein Künstler solch Werck nachzumachen sich vnternemen wolte.

Über das so ist auch dieses noch ein Kunststück an diesem Wercklin / daß es/ wenn die eine helffte der Bley oder Gewichten/ so dieserwegen von einander zertheilet vnd halbiert seyn/ von den Blasbälgen abgenommen werden/ gar ein sanften stillen Resonanz/ gleich den Querflöten von sich gibt/ vnd sich nicht anders hören lest/ als wenn ein Stimmwerck Querflöten zusammen accordirt vnd geblasen würden.

Das XL. Capitel.

Hier habe ich etliche Exempel/ so vff der Viol de Bastarda, vnd dergleichen Art gebraucht werden / hinden an setzen wollen; Darmit die jenigen so dergleichen noch nicht gesehen/ auch in etwas Wissenschaft darvon haben / vnd wie diese Art beschaffen seyn/ sehen mögen.

Dritter Theil

Dieses

TOMI SECUNDI.

Von den Alten Orgeln.

Darinnen

1. Von der dignitet vnd excellentz der Orgeln.
2. Wie lange sie im gebrauch/vnd wer sie erslich erfunden.
3. Von den allerersten vnd Kleinern Orgelwercken / wie dieselben anfanglichen an Stimmen vnd sonsten gewesen.
4. Von den nechstfolgenden Mittelern Wercken.
5. Wie vnd wann das Pedall erfunden.
6. Von den gar Grossen alten Orgelwercken.
7. Von der Disposition der Claviren in den alten Orgeln : vnd was vor Harmony zu der zeit darauff zu wege gebracht / vnd geübt worden.
8. Vom Thon der alten Orgeln / vnd wie die Claves von Pfeiffen disponirt gewesen.
9. Von dero zeit Blasebälgen.
10. Von vnterschiedenen Nahmen der alten Orgeln.
11. Vom vnterschied der alten vnd jetzigen neuen Orgeln.
12. Wie vnd welcher gestalt die Springvnd Schleiffladen erfunden :
13. Die Clavir : so wol
14. Die Stimmen vnd Pfeiffen geendert vnd vermehret / vnd bis zu vnser jetzigen zeit alles zum bessern Stande bracht worden.

E

Das I. Cap.

Das I. Capitel.

Von der dignitet vnd fürreffligkeit der Orgeln/vnd wie dieselbige
alleine vnd sonderlich zum Kirchen-vnd Gottesdienst gerichtet/
allen andern Instrumenten vorzuzie-
hen sey.

Als etliche es dafür achten / das nechst der Theologia, der höchste Iocus, der Musica, (als einer schönen herrlichen Gaben Gottes/vnd die ein Vorbild vnd Gleichniß ist der himlischen Music / wie die heiligen Engel Gottes mit dem ganzen himlischen Heer ihren Schreyer/in einer lieblichen Harmonia stetigs ohn vnterlaß rühmen vnd preisen/ vnd das Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, singen) billig gegeben vnd zugeeignet werden solle: Ist vnter andern vielen derselben nutzbarkeiten/ Krafft vnd Wirkungen vielleicht diese nicht die geringste Ursach / daß die Musica an ihr selbst mehr für ein Geistlich/als Irdisch wesen zuhalten/ vnd dahero in der Menschen Herzen eine innerliche Andacht des Geistes/ Vnt den Allmechtigen mit schönen Psalmen vnd Lobgesängen desto inbrünstiger zu preisen/ erwecket. Darumb dann auch beyde Könige/ David vnd Salomon / als sie den Gottesdienst im Tempel vnd Tabernackel zu Jerusalem auff's herrlichste vnd zierlichste anrichten wolten / so viel Musicanten/ Singer vnd Instrumentisten / mit grossen fleiß vnd vnkosten darzu bestellet/das Volk desto inbrünstiger vnd eyferiger zumachen. Zu welchem end auch David selbst seine Harpffen gebraucht/ vnd ohn zweiffel etliche herrliche Orgelwercke wegen größe des Tempels/ fertigen vnd setzen lassen.

Darumb die Kirchen Musica, als ein Gottesdienst/ auch noch heutigs Tags billig in Würden gehalten/ vnd mit aller reverentz celebrirt werden soll: Dazu dann Kunstreiche berühmte Organisten/ welche die Zuhörer mehr auffmuntern/ als verdrossen machen/ gehören: die auch selbst mit rechter Andacht/ die Text oder Psalmen/ so sie melodiren, im Herzen vnd Gedanken Gott fürtragen. Wann man aber dieses nicht in acht nehmen/ sondern einen jeden der nur ein Tänzlein machen kan / ohn vnterscheidt darzu aufstellen wil / so wird auch die Kirchen Musica leichtlich in verachtung kommen/ vnd wegen solches mißbrauchs endtlich wol gar außgemustert werden/ wie die erfahrung bezeuget.

Vnd gemeiniglich wandert die Religion derselben nach / wie in Græcia auch geschehen/ da vorzeiten die Musica zum höchsten floriret. Sieder dem aber der Machomet daselbst sein Zelt auffgeschlagen/ hat sich die Music so gar verlohren/ das man auch fast

ist nichts mehr davon weis: Ja man ist deren so gram vnd entgegen worden/das nach
 re vnd Natur der wilden Leute/mehr auff ein Satyrisch Pfeifflein vnd Päucllein/als
 uff ein recht geschaffene Musica gehalten wird. Inmassen verschiener Jahren Fran-
 iscus I. König in Franckr: dem Solimanno, Türckischen Käyser/die beste Musicos
 gesendet/ der meinung grosse ehr damit einzulegen. Aber er hat die baldt wider abge-
 hafft vnd zurück geschickt / mit dem bescheidt/das solche Music für sein Volk nicht
 ienert/sintemal sie die Gemüther nur weich vnd Weibisch mache. Welches der Grie-
 chen meinung (die davon keinem nichts gehalten / noch jemandt zu fürnehmen Emb-
 ern konnen lassen/ der der Music vnersahen/ dieweil sie es dafür gehalten/ das man
 mores vnd gute Sitten daher erlerne/vnd an sich nehme) ganz zuwider.

Vnd gibts zwar auch die erfahrung/das die Musica nicht bleibt/an denen Dr-
 en da der Teuffel regieret/dann die Gottlosen sind dern nicht werth.

Von der rechten Kirchen aber ist die Music zu jederzeit in hohem werth gehal-
 ten worden: Wie dann sonst nirgendt von der gleichen Capellen gehört/als wie der
 König Salomon gehabt/vnd dieselbe im andern Buch der Chronica im 4. Capittel
 beschrieben ist.

Vnd ist gar gewis/das zur selben zeit im Volcke Gottes die Music vielmehr flo-
 ret hat/als bey den Heyden. In dem die Jüden vber ihre blasende Instrumenta / als
 abas, buccinas, tubas ductiles, tubas corneas, &c. auch besäiterte Instr. als/
 'salteria, Decachorda, von 8. von 10. ja von 24. Saitten gehabt haben. Inmas-
 sen Hieronymus schreibt/welchs auch im vorhergehendem II. Theil/Num. 32. erjn-
 ert worden/das der Jüden Cithara, so man jeko ein Harff nennet/von 24. Saitten
 ewesen sey. Do doch zu der zeit bey den Heyden vber drey Tetrachorda, das sind 11.
 laves oder Saitten noch nicht erfunden oder verhanden gewesen.

Ob man aber nun wol nicht so gar eben wissen kan/was für eine arth der Mu-
 ic damals gebraucht worden/so ist doch aus allen vmbstenden / daran nicht zu zweif-
 eln/das es eine herrliche Musica mus gewesen seyn: in sonderlichen betracht / das der
 eilig König David vnd Salomon / welche selbst auch der Music kündig vnd erfah-
 en/dieselbe mit allem möglichstem fleiß angeordnet / Sintemahl sie so grossen kosten
 auff den Tempel/welches doch nur ein todter Steinhauß gewesen/gewendet / demsel-
 en ein Ruhm vnd Lob in der gangen Welt zumachen: Vielmehr werden sie
 in den Ceremonien bey den Opffern/welchen G D E selbst beygewohnt/ge-
 yan haben.

Das sie aber so viel vñ mancherley Instrument vñ Gesäng zusammen gebraucht/ist an-
 erst nit zuverstehen/dan dz sie die Psal: Davids vielerley in jren sonderliche Tonis, wie
 tan noch an jzo im Choral thut/in einer der fürnehmsten Stimm als im Bass gesungen/
 E ij darzu

dazu alle andere Senger vnd Instrumentisten ad placitum fortificiret: sonsten het-
te es keine form oder art gehabt/ wann jede Partten eine besondere Meloden für sich ge-
nommen. Es bringts auch der Text mit sich/darinn gemelbt wird/das es nicht anders
gelauret/als wann einer allein trommetet oder sünge/vnd als höret man eine Stimm/zu
loben vnd dancken dem. H. Ernn.

Das aber dieselbe Musica nunmehr erloschen vnd vergessen/ auch in heiliger
Schrift nichts davon gefunden(ausser was im Titul der Psalmen gemelbet wird) in
welchem Chor ein jeder sol gesungen werden/das ist kein wonder. Dann gleich wie
der Jüdische Tempel mit denselben Opffern vnd Ceremonien/aus Gottes Rach/ gar
zu grundt ist außzerlitzet worden/ also hat auch der Jüden Gesang vnd Musica er-
loschen müssen/das man dem nicht mehr gedencen sollen.

Wie dann die Jüden selber (als etliche ihres Mittels mich berichtet) jeso keine
Orgeln hören mögen/ in dem sie vorgeben/ das diese jezige vnfrige Orgeln allein ein
Vmbraclum, vnd nichts gegen die Orgeln/welche Salomon im Tempel zu der zeit
hat setzen lassen/zuachten vnd zurechnen seyn. Sintemahl Salomon/ als ein hochwei-
ser König ohn allen zweiffel selbst den fürnehmste/ hocherfahrnesten Orgelmacher/
Inventor vnd Angeber solches herrlichen künstlichen Instruments wird gewesen
seyn: Vnd fürwar nach seiner Weißheit kein geringes/ sondern vortreffliches/ herr-
liches/auß dermassen wolflingendes Werck vnd Orgel haben verfertigen /vnd in den
Tempel setzen lassen. Welches zwar so sehr nicht zuwidersprechen. Aber weil die Græci
sich gar sehr der Music beflissen/were es zuverwundern/das sie nicht solche Invention
vnd herrliches Instrumentum Musicum von den Jüden solten erlernen vnd nachge-
macht haben. Das nun aber auff die Orgel oder Instrument aller Instrumenten/
in der Kirchen/ so ansehenlichen vnd trefflichen viel vnd groß gehalten wird: Das
macht die vnfsältiche vnd vberaus große Kunst die darinnen steckt vnd begriffen ist.

Dem das ist einmahl gar gewiß/ das vnser Vorfahren sonst auff kein In-
strument so mercklichen grossen Fleiß gewendet haben/ als eben auff künstliche wol-
flingende Orgeln: Haben sie auch nicht alleine aus Erz/Silber vnd Goldt gemache
vnd gebawet/ sondern oft aus solcher wunderlicher seltsamen Materi /das es einem
fast vnmöglich zusein deuchret/ wie sie doch immermehr dergleichen Materi dazu
haben brauchen können.

Man siehet aller Stücken vnd Glieder/welche zu dem ganzen Werck einer
Orgel gehören/ so eine künstliche/starcke / vnd wolgeformirte zusammensetzung/ das
deroselben nicht alleine an der euserlichen / vnd innerlichen gleichsam lebendigen ge-
stalt nichts mangelt/sondern es klingen auch alle Pfeiffen beydes groß vnd klein/ nach
dem zusammen gestimmbten angriff der Clavirn vnd Registerzügen baldt heller/ baldt
heim-

heimlicher: vnd durch auff- vnd einblasung der Blasbälge mit einem innewährendem vnd viel stärkerem Winde/als die andere Instrumenta, so durch Menschlichen arthem müssen geregret vnd geblasen werden.

In dieses vielstimmige liebliche Werck begreiffet alles das in sich / was etwa in der Music erdacht vnd componiret werden kan / vnd gibt so einen rechten natürlichen klang/ laut vnd thon von sich/ nicht anders als ein ganzer Chor voller Muscanten, do mancherley Melodien/ von junger Knaben vnd grosser Männer Stimmen gehört werden. In summa die Orgel hat vnd begreiffet alle andere Instrumenta musica, groß vnd klein/ wie die Rahmen haben mögen / alleine in sich. Wiltu eine Trummel/ Trunnet/ Posaun/ Zinken/ Blockflöt/ Querpfeiffen/ Pommern/ Schalmeyen/ Dolcian/ Racketten/ Sordounen/ Krumphörner/ Geigen/ Leyern/ &c. hören/ so kanstu dieses alles/ vnd noch viel andere wunderliche lieblichkeiten mehr in diesem künstlichem Werck haben: Also daß/ wenn du dieses Instrument hast vnd hörst / du nicht anderst denckst/ du habest vnd hörst die andern Instrumenta alle miteinander. Ich geschweige daß auff der Orgel oft ein schlecht erfahrner dieser Kunst/ fürtreffliche Meister auff andern Instrumenten vberreffen kan/ Sintemahl diesem Werck rechte ins Maul zugreifen/ zugleich Hände vnd Füße gebraucht werden. Vnd die Warheit zubekennen/ so ist keine Kunst so hoch gestiegen/ als eben die Orgelkunst: Denn der Menschen subtile Spisfindigkeit vnd fleißiges nachdencken hat es dahin gebracht/ daß sie nun gänzlichen ohne einigen fernern zusatz/ wol bestehen bleiben kan / vnd sich ansehen leßt/ daß zu ihrer perfection vnd vollkommenheit nichts weiter mangel/ desideriret oder hinzu geset vnd vermehret werden könne.

Dann was die Orgel vor ein vberaus fürtrefflich vnd/ also zureden/ gleichsam Göttliches Werck sey/ bezeuget Hieronymus Diruta Italus in einer Vorrede: Welches eigene wort/ aus dem Italianischen in daß Teutsche vertirt/ also lauten:

¶ Alle Künste vnd Wissenschaften (sagt er) so des Menschen Vernunft vnd Verstandt durch Gottes vnberschwengliche Gnad vnd Gürtigkeit/ fassen begreifen vnd verstehen kan / die referiren vnd ziehen sich auff ein principale intelligens, gleichsam als auff ihren Meister/ der wegen seiner hohen fürtrefflichkeit von allen andern verstanden/ gechret vnd gerühmet wird. Daher kompts/ das wenn man in der Philosophia des Philosophi allein erwühret vnd gedendet/ als bald der Aristoteles, als der Philosophorum princeps dadurch verstanden wird: In der Medicina, Hippocrates: In der Poëti Kunst / wird vnter den Lateinischen der Virgilius, vnd vnter den Italianern der Petrarcha mit dem Rahmen Poëtz gechret.

„ Desgleichen in der Theologia wird durch den Propheten der König David; vnd durch den Namen Apostel/S. Paulus verstanden. Dann weil angeregte diese Männer in ihrer Kunst vnd geschicklichkeit alle andere vbertroffen/ so ist ihnen auch der general Namen der vortrefflichkeit billig gelassen vnd zugeeignet worden. Dieser gebrauch ist auch bey den Alten in der Musica vnd Singekunst gehalten worden/ in dem sie den höchsten vnd fürnembsten Titul vor allen andern Musicis, so jemals bey ihnen floriret/dem Orpheo vnd Amphioni gegeben vnd zugeeignet haben.

Ebner massen gehet es noch heutiges tages zu / mit den Titlen in der Instrumentalischen Musica/da dieses hievor offerwehnte Instrument wegen seiner vortrefflichkeit/Organum, (in welchem Griechischen Namen sonsten in genere alle Instrumenta, vnd Werkzeuge / so vff der Welt verhanden / begriffen seyn) vff deutsch ein Orgel / genemzet wird: Darumb / das sie alle andere Instrumenta, wie die auch mögen Nahmen haben / in sich begreiffet / gleichsamb vmbfenget vnd halten thut. Derhalben denn jeziger zeit / bemelte Orgel gleichsamb vor einen König aller Instrumenten/damit die Göttliche Mayest. in der Versammlung der Gleubigen gelobet/gepreiset vnd geehret wird/billich gehalten werden sol.

Aus ebenmessigen Ursachen wird die Hand an des Menschen Leibe / Organum, ein Werkzeug aller Werkzeuge genennet / darumb das sie im arbeiten mit allen pflichtschuldigen diensten/so zu verrichtung seiner Geschefte von nöthen sind/seinem Ambt fürstehet/vnd den andern Gliedern beyspringet.

Das aber daß wort Organum in seinem rechten natürlichen Verstande/von allen nicht auffgenommen werde/ist kein zweiffel. Denn ihr viel sind der meinung/es werde durch diß wort Organum nur alleine eine Orgel/welche mit Blasbälgen geregiret/vnd in den Kirchen vnd Choren zur ehre Gottes gebraucht wird/verstanden: Davon im 150. Psalm stehet: Lobet den HErrn mit Harffen vnd Orgeln. Gleich wie aber die Lautte/Harffe / Geige/ vnd andere Saitenspiel / so durch die Saiten ihren klang bekommen/eben so wol mit dem Namen Organi oder Instrumenti genennet werden/weil derjenige / der solche vnd dergleichen Instrumenta gebrauchet/vnd darauff schlegt/es zu dem ende thut / das er seine Kunst im Geigen vnd schlagen damit an Tag geben vnd beweisen könne. Also thut die Orgel in ihrer schon erlangten hochheit gleichsamb mit iren vmbfang alle andere Instrumenta in sich einschliessen. Sie führet aber billich den Adelichen Titul vnd Nahmen der vortrefflichkeit/dieweil sie zu der Menschlichen Stimme(durch den Wind vnd der Werkmeister hände regiret) am allernehesten kömmt. Den die Pfeiffen repräsentiren oder stellen eigentlich für Augen/ des Menschen Kehle oder Lufftröhre/durch welche sie auch ihren Athem führet/vnd den Thon/Klang vnd Stimme formiret. Ja man könnte wol sagen/ daß die Orgel ein künstlich gemachtes Thier sey / welches durch

hülff der Luft oder Windes vnd Mänschlicher Hände/gleichsam rede/slinge/singel vnd modulire, werde auch mit allerhand zierligkeit/vñ so mercklichen grossen Inkosten in die Kirchen gesetzt/dz sie einig vnd allein zu der ehre vñ lob Gottes bestimt/verlobet vnd versprochen sey/mit irer Stim/Thon/laut vnd klang/die vnaussprechlick, & Werck vnd Thaten der Göttlichen Majestet ohne vnterlaß zu rühmen vnd zu preisen.

Wird derowegen die Orgel wegen ihrer Hocheit nicht vngereumbt Dem Menschlichen Leibe vergliche/welcher in verrichtung seines Ampts von der Seelen dirigiret vnd geleitet wird. Denn gleich wie die Orgel mit höchster beflistung der Menschen Augen auff sich locket/vnd mit iren süßen Thon vnd lieblichen klang (durch hülff vnd zulassung des Windes/welcher gleichsamb der Orgel Seele ist) die Ohren erfüllet vnd erweicher: Also auch der Mensch/in dem er anderer Leute Augen auff sich ziehet/so nimbt er durch seine süße vnd liebliche wolberedsamkeit der Zuhörer Ohren ein/vnd gibt mit den worten die innerliche Gedancken/so im Herzen verborgen sind/zuerkennen. Ferner so referiren vnd zeigen die Blasbälge die Lunge an; die Pfeiffen die Kehle oder Lufftöhre; die Clavier kommen gar fein mit den Zehnen vberlein; der aber der Orgel den Thon künstlich gibt/ist an stat der Zungen/vñ weñ er mit der Hände artlichen bewegung vñ künstlichen geschwindigkeit darauff schlegt/vñ es lieblich lautent macht/so redet er gleichsam vñs zierlichste.

Derhalben wer sich auff diese löbliche kunst vnd studiu begeben hat/der sol allen höchsten vnd möglichsten fleiß anwenden/damit er zu einer gründlichen vnd rechten vollkomnen wissenschaft dieses Instruments/so durch de Wind regiret wird/kommen möge. Wo aber das nit geschiehet/so wird die Hocheit vnd Würde dieses löblichen/süßtrefflichen Instruments abnehmen vnd geringschätzig gemacht werden/vnd wird eben zugehen/wie mit einem Menschen/der zwar sonst von Leibe schöner vnd gerader gestalt ist/aber eine lispelnde vnd stammelnnde Zunge hat/dardurch daß das ander alles was an ihm ist/vollends deformiret vnd verstellert wird.

Ferner wie die schönen vnd künstlichen wolgemalten Bilder der anschawenden Augen an sich ziehen: eben also durchdringet auch die lieblichkeit der süßen wolklingenden harmonia vnd concerten die heimliche Gedancken vnd affekten, wenn sie in der Zuhörer Ohren feller. Derhalben hat die Orgel billich ihren Sitz in den Kirchen vnd Tempel Gottes/damit durch ihre anleitung Gottselige vnd andechtige Herzen auffgemuntert/vnd durch ihren lieblichen resonantz, dem lobe/welches der hohen Göttlichen Majestet. gesungen wird/zuzuhören/bezuzuhören vnd aufzuwarten/angereizet vnd gleichsam genötiget werden.

Vnd bleibt wol war/das vnter allen/was Instrumenta können vnd mögen genennet werden/die Orgel die süßerniste vnd oberste stelle/præminentz vñ würde habe/

all die weil sie alle süßigkeit vnd lieblichkeit/so die andern Instrumenta in sich haben/

- „ oder zu wege bringen können / ihr alleine zumisset vnd zuschreibet : Bevor auß / weil
 „ sie solchen Grad der hochheit erreichet / daß keine Musica oder Sentyment auf dem
 gangen Erdboden ist / dadurch der lieben heiligen Engel liebliche Harmonia vnd
 Gesang zu Gottes lobe / eigentlicher repräsentiret vnd abgebildet werde / als durch
 sie. Welches in dē Organo ad D. Petrum in Perusio gar fein außgerrucket vnd ge-
 geben ist mit diesen Verslein : *Hac si contingunt terris , qua gaudia Cælo ?*
 Weil dieses auff der Welt geschicht / was wird allererst vor Frewde vnd lieblich Ge-
 döhne im Himmel seyn ? als wolte er sagen : Weil man vff dieser Erden so eine schö-
 ne / liebliche wolflingende Musica haben / vnd zu wege bringen kan ; mein Gott / was
 vor vnaußsprechliche Frewde / Wonne vnd lieblichkeit / mus allererst seyn des Enge-
 lischen Chors vnd der Gottseligen Seelen im Himmel ? (Vnd so weit Hierony-
 „ mus Diruta.)

Wer siehet nun nicht / daß die Kirche zu der öffentlichen außbreitung / außbrei-
 tung vnd erhaltung des Nahmen Gottes vnd der Religion / aus den andern Instru-
 menten allen miteinander / allein dieses einzige / aus gnugsamen Ursachen bestimpt
 gelobet vnd außerkohren habe.

Wann dann vff jetzt besagte weiß / die vortrefflichkeit dieses Wercks / so hoch /
 groß / ja nicht gnugsam zurühmen ist : sollen billig alle Organisten / solches in fleißige
 acht vnd betrachtung nehmen / vnd dahin all ihr Sinn vnd Gedanken / Händ vnd
 Fuß täglich intendirn , wie sie diesem herrlichen Werck im schlagen vnd regierung
 desselben / ihr recht thun vnd geben mögen / damit sie nicht für ignoranten gehalten / vnd
 der Nahm des Organisten *κτ̄ ἀνυπεροσιν* ihnen zugemessen werde. Dann etli-
 che werden zwar zu Organisten vocirt vnd promovirt , wenig aber bedencken / wie sie
 ihrer vocation ein genügen thun / vnd spartam quam nacti sunt , orniren wollen :
 Inmassen es die Erfahrung bezeuge vnd mit sich bringt / daß mancher nicht das ge-
 ringste Stück oder Motet applicirn , oder in vollem Chor einzuschlagen weiß : da er
 doch die ganze Musicam , vornemlich den Chorum Vocalem , durch hülffe der Or-
 gel intra suos limites & cancellos coërcirn , daß er in suo certo modo vnd ange-
 stimmten Tono bliebe / vnd nicht durch vbermäßiges schreyen / allzusehr in die höhe
 ascendirte , wie vnzählich mahl geschicht / sonderlich do viel Knaben / oder aber in die
 tieffe dermassen descendirte , das die Conccntores weder eins noch daß ander zulenz
 assequirn , vnd mit der Stimm erreichen / oder zu wege bringen können.

Diese vnd dergleichen Organisten aber solte zu grösserm fleiß vnd vbung an-
 reiben vnd vermahnhen.

1. Die vortrefflichkeit des Wercks / davon in diesem Cap. I. weitläufftig gesagt vnd discurrirt worden.

2. Die weitberühmbten Meister dieser Kunst / so vor wenig Jahren / nicht allein in Italia, sondern auch in Germania nostra, bevorab in den Niederlanden gelebt / vnd noch jetziger zeit / beyder Orten sehr florirn, vnd celeberrimi befunden werden: Da dann diese Kunst von ihnen dermassen excolirt vnd augirt worden / daß zu zweifeln / ob ihr auch noch etwas könne addirt werden?

3. Die jungen Knaben / deren etliche solche specimina ihres profectus, heut zu tag von sich geben / das auch langgeübte vnd Kunstreiche Organisten zum höchsten darüber in verwunderung gerathen / vnd gedencen / was doch künfftiger zeit noch zu hoffen / weils bey den Knaben solche Indoles vnd zuneigung zu dieser Knst sich erzeuget?

Darneben aber were höchlich zu loben / das auch Obrigkeiten an etlichen örtern vnd Städten das ihrige verrichteten / vnd vff Mittel bedacht weren / welcher gestalt / ihre gute vnd fleißige Organisten / in ihren Kirchen mit solchen vnterhalt versehen werden köndten / damit ihnen ihre müß / fleiß vnd saure Arbeit der gebühr nach recompensirt vnd belohnt würde. Dann es zubeflagen / wie geringe solaria, auch an etlichen vornehmen örtern / für ihre gutte vnd Kunstreiche Organisten deputirt seynd / also das sie sich kümmerlich können erhalten / ja bisweilen auch die Edle Kunst verfluchen vnd wünschlen / das sie an stat eines Organisten ein Ruhhirt oder sonsten nur ein geringes Handwerck gelernt hetten. Welches gleichwol zuerbarmen / vnd billig von dem Magistratu vnd Kirchen Inspectoribus ad notam genommen / vnd vffs beste corrigirt werden köndte. Et tantum de I. Capite.

Das II. Capittel.

Zu welcher zeit ohngefehr / vnd von weme die Alten Orgeln erfunden worden.

Autor
Inven-
tor.

Er aber der Autor vnd erster erfinder dieses wunderfahnen zierlichen / herrlichen Instruments sey / wird (das wol zubeflagen) nirgends gefunden. Welches Polydorus lib. 5. Cap. 15. vnd folgendes lib. 3. Cap. 18. höchlich beklaget: ++ Viel Musicalische Instrumenta, sagt er / sind zu den Alten

„ Zeiten erfunden worden / deren Inventores vnd Erfinder ganz vnd gar vergessen
„ sind / vnter welchen auch dieses / so aller verwunderung vnd lobes werth ist / so man
„ die Orgel nennet ; Zwar sehr vngleich denen / welche der Prophet vnd Jüdische

W

König

„ König David gebawt hatte / darauff die Leviten ihre Hymnos, Psalmen vnd Geistliche Lied er sungen. Dergleichen Art sind auch die / so Monochordia, Clavicymbala, vnd sonst auff mancherley weise genennet werden / derer Inventores gleicher gestalt / mit grossem Verlust ihres herrlichen Nahmens / in der finstesten Nacht verborgen liegen.

Tempus. Wenn aber vnd zu welcher zeit / die Orgeln erstlich erfunden / vnd derselben gebrauch in der Christlichen Kirchen auffkommen sey / darinnen stimmen die Chronicken vnd Historici gang nicht vber ein.

Man liesset bey Volat. lib. 22. an. 653. dasß Pabst Vitellianus vnter der Regierung Kayfers Constantini des dritten / den Gesang vnd die Orgel in den Kirchen angestellet habe. Polydorus lib. 6. Cap. 2. de invent. Vnd Cranzius lib. 2. Metrop. melden : Pabst Vitalianus der I. habe die KirchenRegeln gemacht / vnd den Gesang angeordnet / auch dazu die Orgeln zu mehrer vollstimmigkeit vnd wollautung (wie esliche wollen) gebrauchet. Platina in Vitaliano

feret / welches auch Guil. Perkinsus Anglic. Theol. Acad. Cantab. in probl. de Catholicismo geschrieben vnd auffgezeichnet : Das die Instrumenta / so durch dasß Wasser oder den Windt getrieben / ihren Anfang vmb das Jahr Christi 660. oder vmb das Jahr 930. gehabt haben. Aimonius wil im Jahr 820. Genebrandus 997. Navarrus in lib. de Orat. & horis Canon. Cap. 16. spricht : das zur zeit Aquinatis die Orgeln noch nicht sein im brauch gewesen. Es ist aber Thomas von Aquino gestorben / vmb das Jahr Christi 1274. wie es Chytraus aufrechnet.

Es ist aber zuvermuten / das die Orgeln viel Eiter seyn / vnd das Vitalianus vmb das Jahr Christi 660. dieselbe nur allein approbiret vnd confirmiret habe. Denn wie es der H. Sethus calvisius Chronologus nostro tempore præstantissimus dafür helt / so hat man so baldt / als das viel singen in den Kirchen angeordnet / vnd in Choros getheilet worden / ohn zweiffel / wo man nicht zween Choros haben können / eine Orgel zuhülff genommen / welche den Choral alleine einfeltig moduliret hat / auch zu dem ende / das die Senger ein wenig haben ruhen können. So sind auch / durch hülff vnd vorschub der Orgeln / die tetrachorda antiquorum, so auch noch zu Boëthij zeiten (qui floruit Anno Christi 487. quo anno Roma Consul fuit) gebreuchlich gewesen / abgeschafft / vnd die 6. voces Musicales erfunden / auch die scala Musicalis weit verbessert worden / wie bey dem Guidone (qui floruit plus quam quingentis annis post Boëthium, circa Annum Christi 1026) zusehen : denselben wir es noch zu dancken haben / das zwanzig Claves geordnet sind / da zuvor erstlich nur vier / hernacher sieben / baldt vierzehn / vnd endlich 15. gewesen.

So ist auch durch die Orgeln / vnser figuralis Musica erfunden worden ; denn die Musica harmonica apud veteres, ist gar durchaus anders gewesen / als vnser jetziger

niger Figural: wie in vorgedachten 3). Calvisij Exercitatione secunda & tertia mit mehrern zuvernehmen.

Vnd das die Claves chromaticæ oder die Semitonia sind erfunden worden/kompt ex tetrachordis veterum, welche tetrachordum Synnemmenon (das ist conjunctarum Clavium, als E f g a b c d) haben / in welchen das b zwischen b vnd a eingesetzt wird. Weil sie nun diesen clavem b gehabt vnd hinein bracht/hat sichs leichtlich weiter zu den andern extendirt, hat man anders mit den sex vocibus Musicalibus fortkommen wollen/vnd ist also das 2 ohn zweiffel am nechsten erfunden worden/ g a b c d 2 etc.

Zu welcher zeit sie nun erstlich in Teutschlandt vnd Frankreich auffkommen/ vnd in Italia vnd anderswo künstliche Orgeln gewesen seyn/ kan man aus glaubwürdigen Historienschreibern zum theil ersehen vnd nachrechnen.

Aventinus in annalibus Bojorum lib. 3. hat auffgezeichnet/ daß Constantinus VI. Copronymus Leonis Sohn/welcher umb das Jahr Christi 742. das Constantinopolitansche Käyserthumb gehabt/ Pipino der Francken König/ Käyser Caroli Magni Vatter / durch sonderliche Legaten (deren fürnembstes Håupt Stephanus ein Bischoff zu Rom gewesen) ein trefflich groß Instrument / vnd ein solch Werck / das damals den Frangosen vnd Teutschen noch ganz unbekandt/ vberschicker habe: vnd saget/ das es mit Pfeiffen aus Bley zusammen gesetzt gewesen/vnd zugleich mit Blasebälgen auffgeblasen / vnd mit Händen vnd Füßen geschlagen vnd eine Orgel genennet / vnd zum ersten in Frankreich gesehen worden sey.

Lambertus Schafnab. vnd Marianus Scotus lib. 3. schreiben / das solches im Jahr 758. geschehen sey. Wiewol andere schreiben/ daß das Pedal in Orgeln zu Benedig erstlich sey erfunden worden. Daraus dann offenbahrt / das diese Art der Instrumentalschen Musica/welches wir heute zu Tage eine Orgel nennen/ nicht so gar alt sey in den Frangösischen vnd Teutschen Kirchen.

Damit aber gleichwol beydes dem Aventino, (welcher sagt/das die Orgel zur zeit Pipini den Teutschen vñ Frangosen noch unbekandt gewesen) vnd auch dem Platina, (welcher wil/das die Orgel 300. Jahr vor Pipino, von Virelliano in die Kirche gesetzt worden sey) glauben beygemessen werde: So mus es dahin verstanden werden/das Platina ohne zweiffel verstehet/das vngeschickte Instrument/welches 15. Pfeiffen hatte/ in welches der Windt durch 12. Blasebälge eingelassen ward/ dergleichen eines zu Jerusalem in Oli veto vffim Delberg gestanden/vñ einen Thon von sich gegeben/gleich als wenn es Donnerte: oder daß er sehe/auff das gar alte Instrument Hydraulicū, so gemeiniglich eine Orgel geheissen ward/wie V. truvius l. 10. Archite& c. 13. anzeiget.

Wiewol aber diese beyde/das Hydraulicum: vnd vnser Orgel/was die eiserliche form belanget/ nicht wol zu unterscheiden/so ist gleichwol diß der vnterscheid: daß des

Hydraulici Corpus mit den Pfeiffen aus Erz zusammen aneinander geschmelzet/ vnd gegossen worden/vnd nur ein einzige reize oder zeile Pfeiffen gehabt / auch unterschiedlichen laut durch das eingegossene Wasser von sich geben. Dieses vnser Organi Corpus oder Kasten aber/so aus Holz künstlich zusammen gefügt wird/hat gar viel zeilen voller Pfeiffen/ vnd zerstreuet vnd zertheilet ihren Klang vnd Thon aus den Pfeiffen/fornen/hinden/vor der Brust auff der seiten vnd vnter den Füßen/ durch die Luft vnd Windt/so ihr von den Blasebälgen zukompt.

Leander (welches auch Majolus erzehlet) Colloq. 23. schreibet / daß er zu Venedig ein sehr wol klingende Orgel aus lauterem Glase gemacht / gesehen habe. Es ist auch eine Orgel darin die Laden/Pfeiffen/Clavier / vnd Blasebälge von Alabaster (welcher Stein auff dem Volateranischen Ueber in Italia wechset) gewesen / gesehen worden: welche der Kunstreiche Meister von Neapolis, als er sie verfertigtet/vnd vberaus wol klingendt zugerichtet / dem Herzog zu Mantua, Friderico gebracht/vnd sie ihm vberhret. Leander in Thulcia bezeuget/daß er dieses aus dermassen wunderbares Werck selbstem gesehen habe. Dergleichen Positiuffe / da nicht allein das ganze Gehäuse vnd Clavier/sondern auch die Pfeiffen von eitel Glas vnd Alabaster Stein gemacht/ seynd vor wenig Jahren in eine Churfürstliche Kunstammer/als Neuerfundene Wercke präsentirt worden. Das aber solche Invention allbereit alt/vnd vor dieser zeit vorhanden gewesen / ist aus obgedachten Historicis gnugsam zu sehen.

Die fürtrefflichsten vnd berühmtesten Musici vnd Erfinder neuer Inventionen in Musica vnter den Christen sind gewesen: Georgius Sacerdos, von Venedig bürtig / da er von Daldrico einem Vngerischen Graffen Ludovico Pio ist Commendiret worden/hat er diß Musicalische Instrument Hydraulicum, das sie eine Orgel heissen/ an dem Graneischen Wasser zusammen gegossen vnd gefertigt. (Aimonius l. 4. Cap. 113. de Francis. Aventinus l. 4. Annalium.

Gilbertus ein Prälat zu Rheims / welcher hernach Römischer Pappst vnd Sylvester II. ist genennet worden/hat durch hülf seiner Mathematica eine Orgel gebawet/welche durch die vngestühme Gewalt des heissen Wassers ihren klang bekommen/Anno Domini 997. wie Erfordiensis, vnd Genebrandus bezeugen.

Boëthius, so zugleich auch ein guter Mathematicus, Philosophus, vnd außbündiger Poët gewesen/wird vor den Erfinder des Musicalischen Instruments Chiterini gehalten/(Bergomas vnd Genebrandus. Anno Domini 515.

Vnd das wir diß nicht vergessen/Sab. Illicus l. 8. Enn. 10. meldet/ das vmb das Jahr Christi 1470. Zu Venedig ein vberaus fürtrefflicher Man vor allen in der Musica gewesen.

Bernhardus mit den Zunahmen Teutscher / zur anzeigung des Volcks / davon er entsprossen/welcher der erste ist gewesen/der die Orgel verbessert vnd vermehret/das zugleich auch die Süsser / durch anziehung der kleinen stricklein / (nemlich im Pedall) zu mehrer wollautung vnd vollstimmigkeit helfen können. Sonsten aber/ob in der Griechischen/Italianischen/Asiatischen/oder Aphyricanischen Kirchen / die allerelteste Orgel sey/kan man nicht vor gewiß sagen/ oder eigentlich wissen.

Vnd ist freylich wol zubeflagen/das man nichts eigentliches noch ganz gewisses von dem Anfang vnd Erfindung der ersten Invention; so wol auch/wie alt die erbawung der eltesten Orgelwercke seyn möchte / haben kan. Welches aber wol zu wünschen vnd zu wissen nötig were: Sintemahl hieraus nicht alleine Gottes den Menschen verliehen Gaben/die Musicalische Instrumenta auff solche art zumachen / zusehen seyn/ sondern auch / das vnserer lieben / vnd für etlichen hundert Jahren verstorbenen alten Vorfahren fleißiges mühschliges nachsinnen / (vnd wie sie gleichsamb ihren Nachkommen die Leyter/künfftig höher zusteigen/zurecht gefest/vnd den Weg fort vnd weiter zuwandern/gezeigt haben/) vnter Augen leuchten / vnd auch zu derogleichen fleiß antreiben möchte/diese jezige herrliche zeit / (da man alle dinge fast vffs höchste gestiegen seyn/vermeinet) in freyen Künsten so viel mehr ohn verdruß vnd musbarlicher/ zu Gottes ehren anzuwenden.

Welche vnvollkommene wissenschaftt aber billich / den kunst anbehörigen Organisten / Orgelmachern vnd Meistern (so noch vor hundert / mehr / vnd weniger Jahren solche alte Werck / ohn einiges nach-vnd zurückdencken/hinweg gerissen/vnd von deren damals befundenen Arten/ Inventionen , in Schrifften / wie fleißig man auch darnach forschet vnd trachtet/nichts hin derlassen haben/)alleine zum verweiß zumessen.

Jedoch/damit wir alleine von denen Orgelwercken/darvon noch an jeko vnd vor etlichen Jahren die rudera verhanden/in diesem opere etwas vermelden) so kan man aus gewisser Erfahrung vnd nachrichtung haben: das vor 600. Jahren /Orgelwercke gebawet worden seynd; wie dessen Zeugnuß vnd Jahrziffern vnter andern in Halberstadt vnd Erffurdt in den Paulinern Kirchen/vnd sonsten hin vnd wider annoch verhanden vnd zufinden seyn.

Das III. Capitel.

Von Art vnd Eigenschafft der allerersten Orgelwercken/ welche gar klein gewesen.

 S sind aber anfangs solcher Invention vnd erbawungen/ keine grosse / sondern gar kleine Wercke/so stracks an einem Pfeiler (als zu Magdeburg in S. Jacobs

S. Jacobs Kirchen eins gestanden/oder in die höhe bey die Chor als Schwalbennester
 gefest/vnd mit engen raum vnd umbfange gemacht werden. So haben auch solche
 Wercklein anfangs/nicht mehr als einen Laut/ohn einige enderung gehabt vnd be-
 halten: Welches anders nicht/denn nach vnserm Gebrauch zureden/ eine Mixtur/so
 mit 10. 15. vnd wol 20. Pfeiffen auff jedern Clave besetzt gewesen ist. Aus welcher
 disponirten Mixtur/die grosse Pfeiff eines jeden Clavis, als das Fundament sol-
 cher Disposition, forne an nach der Ordnung/wie wir jeso vnser Principal setzen/
 auch zum schein ist gesetzt worden: Haben scharffvnd starck geklungen vnd geschrien;
 Ihre Clavir aber sind also ohne Semitonia gewesen/wie folget.

h c d e f g a h c d e f
 Etliche aber also/
 c d e f g a b c d e f g a.

Allhier lest sichs ansehen/als das sie zu den Orgeln anfangs nicht mehr als
 diese eilff claves, darinnen die Alten die drey tetrachorda comprehendirt, genom-
 men haben; als/ 1. Tetrachordum ὑπάτων, von h quadrato bis ins E. (h aber
 ist die größte vnd eilffte chorda gewesen / quam Timotheus Milesius excogitavit,
 tempore Philippi, patris Alexandri.)

2. Tetrachordum μέσων, vom E zum a.

3. Tetrachordum δεξιευμένων vom h ins e.

h C D E F G A h c d e

Aber baldt nach des Timothei Milesij zeiten/ist das 4. Tetrachordum
 ὑπερβολαίωνα f g a a/superiori loco erfunden/vnd also XIV. Chordæ, zuletzt
 aber noch der vnterste Clavis A, extra ista Tetrachorda, tanquã fundamenti loco
 assumirt worden; ne Veterum Musicæ in hac re aliquid deesset: & ita in XV.
 Clavibus Cantus durus modulabatur. Wenn sie es aber in Cantum mollem
 sive transpositum bringen vnd haben wollen/so haben sie das Tetrachordum
 συννημένον darzu genommen vnd copuliret: de his vide Calvisium Exer-
 cit. 2. pag. 105.

Dieses alles ist nun/wie gedacht/zu Alexandri Magni zeiten/nach vor
 Christi Geburt geschehen: die Orgeln aber/deren structuren noch vor wenig Jah-
 ren zu

ren zu finden gewesen / sind lang nach Christi Geburt allererst vnd gleichwol nicht mehr als im XI. oder XII. Clavibus (wie zu des vorgedachten Timothei Milelij zeiten / nach den dreyen ersten Tetrachordis) gemacht worden.

Welches wol zu verwundern / vnd vielleicht daher kommen / das sie damals noch keine Experientz vnd vbung vff den Claviren gehabt / vnd bey wenigen anfangen / oder wie man sonst zureden pflegt / bey den Däncken müssen gehen lernen / biß sie immer von Tag zu Tage weiter kommen / vnd die Claves vermehret. Wiewol der H. Calvilius vermeinet / es komme daher / weil die Mixtur so viel Octaven vber sich gehabt hat / so habē sie es vor vnndtlig geachtet / mehr Octaven in den Clavibus zuzumachen: Zu dem so erfordert der Natürliche Ambitus in humana voce nicht viel mehr / als eilff Claves, oder do sie höher geflogen / haben sie die Octav darunter genommen: so lang biß sie / wie im 7. Cap. ferner meldung geschehen wird / mehr Claves erfunden.

Das IV. Capitel.

Wie die erste Art der kleinen Orgeln vmb eine Octava ergrössert / vnd zum Meistern Werck gebracht worden.

Ex dieser Art vnd Verstande ist es sonder zweiffel (weil es / als eine Neue Invention erst an Tag kommen / vnd durch langwüirige zeit einer den andern gelehret viel Jahr beruher / ehe solches vnd damals neues wunder in der Welt befandt / vnd nur an vnterschiedlichen fernen Orten gebawet worden.

Als aber von derselben zeit an bey hundert vnd mehr Jahren / diese Kunst des Orgelmachens in gebrauch kommen / vnd zu einer Lehr gedien / damit man sonder zweiffel nicht wenig neidisch wird gewesen seyn: da hat man auch den Sachen allererst weiter nachgedonnen / vnd grössere Werck / noch eins so groß als die ersten zumachen angefangen. Wie dessen nicht allein hin vnd wider eigentliche vnd vernünftige nachrichtung / sondern auch in fürnehmen Städten / Stiffen vnd Klöstern der handgreiffliche Augenschein noch an jero befunden wird.

Da ist denn eins aus dem andern entsprossen / vnd hat sich vnter den Meistern ein Ingenium vor dem andern herfür thun wollen.

Es erscheinet auch aus jetzt gesetzten beyder Art Claviren (weil das eine b mol, vnd das ander h dur) vornünftlich: das man damals / jedoch ohne gefehr bey hundert Jahren nach der ersten Invention, allbereit auff die Semitonia zuergrübeln buchstabirt hat; wie denn vor 400. Jahren etliche Semitonia in ihren Clavirn, sonderlich b fa in h dur Clavir, vnd das in h b moll, schon erfunden gewesen seyn.

Das V. Cap.

Das V. Capitel.

Wie die Pedal erfunden / vnd daher das erste vnd Oberste Clavir,
welches sonst keinen Namen gehabt / Manual ge-
nennet worden.

Denn nun zwar die Orgelwercke an größe vnd vielheit der Pfeiffen / vnd vermehrung der Claviren zugenommen / so ist es doch gleichwol bey der ersten Invention, das nicht mehr denn Principal vnd Mixtur (so doch zu der zeit noch nicht zertheilt / sondern eine zusammenhängende Disponirte Stimme gewesen) geblieben; ohne allein / das mehr Claves in die höhe gemacht / vnd die Pedal auch allbereit vor 400. Jahren noch darzu erfunden seyn. Wie denn dasselbige der Augenschein der gar alten Structuren, wann man sonst keine nachrichtung mehr finden köndte / anzeiget: Weil die beyden eussersten SeitTörme zum Pedal, vnd das mittel zum Manual ist disponiret gewesen.

Vnd wird allhier offtermelter vnser lieben Alten Vorfahren fleißige Speculation, vnd tieffes nachdencken mit allen Ruhm billig erwehnet / das sie den Musica- lischen klang / auch mit den Fußstretten zubefördern erfunden haben.

Vnd wie Sabellicus schreibt / auch in 4. Membro, Partis primæ, primi Tomi. c. 10. meldung geschehen / so hat ein Deutscher mit Nahmen Bernhardus das Pedal, vmb das Jahr nach Christi Geburt 1470. aus Deutschlandt gen Venedig in Italiasam gebracht.

Wiewol das Pedal in Italia, Engellandt vnd andern örtern mehr / da doch die Orgelkunst jziger zeit sehr florirt vnd excellirt, wenig vnd gar selten gebraucht wird. Vnd wollen etliche Scribenten, das die Musica in Italia, vorzeiten gar zergangen / vnd von den Teutschen widerumb zu ihnen hat müssen gebracht werden.

Aus dieser ersten Invention des Pedals / (so anfänglich nur 8. Claves, als *h c d e f g a h* gehabt) ist nach langwiriger zeit noch ein Manual Clavir, welches zwar zum Basse an stad des Pedals gebraucht / gleichwol mit der linken Handt geregiret / wie es denn auch an der form vnd größe dem Manual Clavirn ganz gleich / erfunden worden. Inmassen denn auch aus dem ersten fundirten Manual Clavir noch eines erfolget ist / darvon folgendes sol gedacht / vnd dessen disposition beschriben werden.

Es sein aber nach dieser Pedal erfundung / die allererste Clavir / so wir jzt Manual nennen / nicht Manual, sondern Discant genennet / vnd das Pedal bey seinem Nahmen

Namen / Pedal geheissen worden ; wie solches aus einer sehr alten Schrift eines Mönchs zu sehen gewesen / vnd auch die Vernunft bezeiget ; weil der Choral anfanglichen bloß mit einander Stim gebraucht vnd geführet worden / daß das Clavir sonderzweiffel zu der zeit keinen Nahmen gehabt / weil es mehr ein Tenor des Choralis, also zu sagen / (welches auch die Clavir Buchstaben vnd disposition aufweisen) gewesen ist. Aber hernacher / da die Pedal invention aus Liecht kommen / da sind die Manual Clavir höher vnd jimmer von einer zeit zur andern / mehr denn eine Octava erlengert / vnd mit kleinern Pfeiffen ersetzt / daher es gegen dem Pedal, als denn billich / ein Discant genennet worden.

Solche Discant Claves, oder Clavir seind zu der zeit auff solche vnd diese art (deren abriß in Sciograph. Col. XXIV. vnd XXV. zu finden) formiret / vnd so hart nieder zubringen gewesen / also das man dieselben mit einer vollen vnd zugerhantenen Faust hat niederdrucken müssen.

Vnd hat dasselbige Clavir, darin doch nur 9. Claves gewesen / fast 5. oder 6. viertel einer Ellen an der breitten im raum eingenommen. Wie dann deroselben eigentliche größe vnd lenge / (welche in den dreyen vber einander ligenden Claviren, am grossen Werke im Thumb zu Halberstadt noch an jeso zu finden seyn / vnd folgendes darvon weiter sol gefaget werden) in diesem Tomo / in der Sciographia Columna 24. abgerissen verhanden. Zu Magdeburg aber im Thumb sollen die Claves, wie etliche berichten / viereckicht / vnd fast 3. Zoll breit vnd an der zahl sechzehen gewesen seyn.

Wen der selben art Clavirn vnd invention ist es damaln / aus gewisser nachrichtung bey 300 vnd wol mehr Jahren / (von anfang anzurechnen) geblieben / vnd nicht mehr als nur ein Manual Clavir, (das sie / wie jetzt gedacht / Discant geheissen) doch auch mit ein Pedal, gearbeitet worden / dar auff man endtlichen aus vbung ein trium hat zu wege bringen mögen.

Das VI. Capitel.

Von den gar grossen Alten Orgelwercken.

 S ist aber bey dieser Mislern / so wol bey der ersten kleinen Art Wercken / vnd ersten Invention keine verenderung des klanges gewesen / sondern stets vor voll / vnd ein wie allemahl / doch wegen viel gefester Pfeiffen / eins noch gewaltiger als das ander zusammen geschrichen / bis das die dritte Art / als grosse Werke / so abermahl eine Octava an allem grösser / vnd mit mehrern Claviren, erfunden / vnd vor 250. Jahren nicht in gemeine / sondern in die vornembste grosse Münster vnd Thumbstift Kirchen sind gebawet

gebawet worden: wie derer Structuren in den grossen Stifftkirchen / sampt etwas von ihren eingeberude vnd etlichen Pfeiffen / vnter andern auch in der Halberstädtischen ThumKirchen noch heutiges Tages zu besehen / vnd dergleichen newlichen aus dem Thum zu Magdeburg weggenommen worden ist. Welches grosse Werk im Thum zu Halberstadt vermöge seiner daran befindlichen eigentlichen Jahrszahl / vor dritthalb hundert Jahren anfanglichen erbawet / vnd vor hundert vnd 20. Jahren erst renovirt worden. Vnd stehet diese nachrichtung an jeso gedachten Wercke also beschriben.

Anno Domini M. CCC. LXI. Completum in Vigilia Matthæi Apostoli, per manus Nicolai Fabri Sacerdotis. Anno Domini M. CCCC. XCV. renovatum est per manus Gregorij Kleng &c.

An diesem Orgelwercke vnd dergleichen befindet sich aber eine andere Art vnd höhere Invention, als an den vorbeschriebenen beyden Arten zuvor noch nicht gewesen ist. Daraus abzunehmen / das man zur selben zeit allbereit den Sachen sehr fleissig nachgedacht / vnd eben so wol / als jetzt / vnterschiedliche treffliche ingenia gefunden hat / welche von zeit zu zeit / nicht allein nach den Semitonis (weil ihnen die Vernunft / als eine im Traum etwas fürgebildet wird / noch ein anders vn höhers dahinder zu seyn anleitung gegeben) gesucht vnd gegrübelt / vnd auch endlich dieselbe ergründet haben; sondern auch allerley enderungen vnd Variationes des klangs / gerne hören vnd haben wollen. Wie denn in diesem Orgelwercke / als zu dero zeit neuen invention, alles beydes befunden wird. Darumb denn von diesem vnd dergleichen Orgelwercken / Manual vnd Pedal Claviren disposition vnd derselben gebrauch / auch wie es balde nach derselben zeit / als ihnen durch diese invention, weiter zukommen / der Weg gezeigt worden / mit gewalt in Orgelwercken also gestiegen ist / billich etwas ausführlicher allhier mus angezeigt vnd berichtet werden.

Das VII. Capitel.

Von der Disposition der Claviren in den gar grossen Orgelwercken / vnd sonderlich in jetztgedachter Alten Orgel zu Halberstadt / vnd wie solche Clavir seindt gebraucht worden.

1. Das oberste Clavir, so zu der zeit Discant geheissen / vnd zum vollen Wercke / als nemlich den fördern Præstanten vnd Hinderfas zugleich gebraucht worden.

h c a d e f g h a v n c a d v m n m

2. Ander Clavir, so auch Discant genennet / vnd zum Principal alleine ge-
braucht worden ist.

e a d e f g h a b h i j k l m n

3. Das drit^t ist ein Bass Clavir, so vnter den vorigen beyden Claviren ordent-
lich gelegen / an aller gestaltd vnd gröfse denselben gleich: Vnd obs zwar mit den Hän-
den / oder aber / als esliche vormeinert / mit den Knien getrucket worden / so ist es doch an
stätt des Pedals zu dem Principal oder größten Wasspfeiffen / welche in den Sait-
Törmen stehen / gebraucht worden.

h c a d e f g h a b h c

4. Das vierte vnd vnterste Pedal Clavir, so mit den Füffen getreten / vnd auch
mit dem Obersten Discant Clavir zum gangen vollen gepränge gebraucht ist.

h c a d e f g h a h

Dieses Pedal Clavir hat recht vnter den dritten / so nechst hieroben / in glei-
cher Liny gelegen / vnd mit demselben einerley auftheilung an der gröfse / aber nicht ei-
nerley Claves gehabt / wie solches in der Sciographia, Col. XXV. zusehen.

Aus dieser vier Clavirn Invention ist dieser nutz vnd gebrauch erfolgt / das
man erstlich ein vnterscheit im klange machen vnd haben können / vnd durch die bey-
den mittelsten Clavir (als nemlich das 2te vnd dritte (das Principal oder förderpfeif-
fen vor sich alleine hat können geschlagen werden / Manualiter: vnd zwar mit der
rechten Faust / welches sie den Discant genennet haben / auff den andern Clavir, vnd
auff den dritten Clavir, ist mit der lincken Handt der Bass an stätt des Pedals, nicht
mehr denn zu einem Bicinio oder Duum Vocum im Choral gebraucht worden.
Die andern beyde / als das oberste vnd vnderste Clavir, sein zum gangen Werck vnd
vollem geschrey / als der Mixtur, (so zu der zeit Hinderfah geheiffen / weil es hinter
den prästanten gestanden) neben vnd mit den prästanten gebraucht worden. Da
denn das erste vnd oberste das Discant Clavir; vnd das vnterste das Pedal oder Bass
Clavir gewesen ist / daruff man ein Trium hat können zu wege bringen. In solchem
Hinderfah sein im Discant, nach eigentlicher befindung / 32. 43. vnd 56. Pfeiffen
auff unterschiedlichen Clavibus disponiret gestanden; vnd im Bass oder Pedal
Hinderfah nur 16. 20. vnd 24. Pfeiffen / aber alles grober Mixtur Art / gesetzt wordē.

Welches dann wegen der gröfse der prästanten, vnd weil sich ihre Manual
Clavir, der wenigen Clavium halben / nicht in die höhe zur liebligkeit begeben könnten /
ein solch tieffes grobes brausen vnd gewaltliches grummeln; auch wegen vielheit der

Mixtur Pfeiffen/ein vberaus starcken schall vnd laut/vnd gewaltiges geschrey (darzu denn der geweste Windt rechtschaffen nachgedruckt hat) mus von sich gegeben haben.

Vnd dieses vmb so viel mehr daher/dieweil in solcher tieffen nichts mehr zwischen einer Octava, denn nur eine Quinta vnd auch terz perfect (sintemal zu jedem Manual Clave eine Handt oder volle Faust gehört hat) gegriffen werden können. Das demnach solches anzuhören/(wofern die disponirten Pfeiffen oder hinterfang nicht mit ihrem kleinen geschrey hindurch gebrochen/vnd einen vernemlichen Thon des Chorals ins gehör gebracht) vnsern Ohren nachzureden/nicht sonderlich anmutig mus gewesen seyn.

Es sind aber die zwölff grosse Bass Pfeiffen oder Pedalia/ an die beyde Seit Thörner/vnd der Discant zwischen solchen hohen Thörmen jnnen nach der mensur geordnet gewesen.

Des H. Calvisij meinung von dem Klang vnd Art der Alten Orgeln / vnd der alten Harmonia, ist diese; In dem er in quadam Epistola also an mich schreiber:

Nun ist die Frage/Ob man nicht noch vestigia der alten Harmonia finden könne? Dieselbige ist ohne zweiffel erhalten worden in den Kirchen. Wir haben noch zu vnser zeit zwey Instrument a von der alten Musica, welche in stetem brauch sind; Als die Sackpfeiffe/vnd die Leyre; in denselbigen klingen besonders für vnd für eine Consonantia; auff der Sackpfeiffe nur eine Quinta; auff der Leyre aber wol drey oder vier Saiten / als Nemlich eine Quinta, vnd Octava, zugleich durch drey Saiten: Vnd wird darnach vff andern Claviren, welche die vierde Saite treffen vnd anrühren/etwas anders im süglichen Choral darin moduliret.

Solches ist ohne zweiffel stets in der Kirchen blieben / vnd man hat vff den Orgeln/zu den Consonantias eine andere sonderliche reize Pfeiffen haben müssen/in welchen man allezeit die Consonantias gezogen / welche sich zum Choral Clave schicken vnd reimen; wie auff der Leyre geschiehet; als $c g^{\frac{1}{2}}$ / oder $d a \text{ } \text{♯}$ / oder $e h \text{ } \text{♯}$ etc. Dieselbe Claves haben sie stets gehen vnd Thönen lassen / vnd darnach einen Choral der aus dem c/d / oder e/g / gängen/vnd sein Fundament darinnen hat / darein geschlagen/wie man auff dem Instrument ein Schafferrang schlegt: Vnd dieses ist auff allen Instrumenten von anbegin der Welt die Musica gewesen/wie die Scriptores andeuten. Daraus denn leichtlich zuvernehmen/ das man zu der zeit zu solcher Music nicht so gar viel Claves, wie am ende des 2. Cap. angezeigt worden / vonnöthen gehabt.

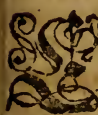
Hernach aber/do etliche Ingeniosi Musici darzu kommen/haben sie privat im vnd sine arbitrio sich weiter versucht/vñ zu dem Choral, welchen sie in den acuti tribus

aus sonis geführet/vnten Consonantias versuchet / das man im rechten Manual ween Claves zusammen geschlagen/vnd endlich gefunden/wie sich der Choral süßlich enden/vnd in einer Clausula zusammen kommen / vnd quiesciren köndte: Denn dieses ist das fürnehmste gewesen. So baldt sie aber die Clausulas haben machen lernen/(welches ohn zweiffel / dieweil sie mancherleiger Art/viel mühe gekostet) haben sie sie andern Consonantias auch finden können/vnd zwo Stimmen in Contrapuncto simplici gesetzt/vnd also erstlich ein Bicinium erfunden : hernacher sind sie allenehlich weiter kommen/vnd ein Tricinium zuwege bracht / biß sie auch den florulum Contrapunctum funden.

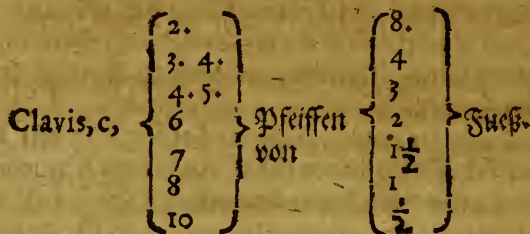
Dieses aber ist langsam zügangen / denn es anfangs in den Consonantiis viel mühe gekostet/aus der Ursach/das man die Tonos vnd Semitonia nicht rein hat Stimmen können ; daher die Instrumenta oder Orgeln so rein nicht seynd getimmer gewesen/als jezunder : Haben auch nicht traven dürfen/das die Tertien vnd Sexten Consonantia weren/dieweil die alten Musici alle miteinander nicht zugeben/das sie Consonantia sein sollen. Darumb denn keiner so vorschneppich seyn/vnd so klug sich düncken lassen wollen/das er diß besser/als Ptolomæus, Boëthius, Euclides vnd andere fürtreffliche Musici, wissen wolte.

Ich bin der meinung/wenn man jeso die alte Harmoniam gerne hören wolle/vnd wie die alte Music geklungen habe/so dürffte man nicht mehr / als das ganze volle Werck/(Nemblich die Principaln, Octaven, Super Octaven, Quinten, Zymbeln, Mixturen, vnd SubBässe, vnd was sonst mehr verhanden / so zum vollen Werck zuziehen gebreuchlich / vnd ein recht specimen der alten Mixtur ist) nehmen/vnd alsdann im Pedal mit beyden Füßen eine Quinta, als C. G. D. A; F. c; &c. zusammen halten/vnd führen den Choral eines Responsorij, Introitus oder Deutschen Gesanges/mit Manual, allein in den vוברstrichenen Buchstaben Clavir, e d e f g a H^{I} T (denn in den alten Orgeln kleinere Pfeiffen nicht verhanden gewesen (so würde man der alten Art vnd Harmony zimlich nahe kommen : Wiewol sie es anfangs so gut nicht werden gehabt haben.

Das VIII. Capitel. Vom Thon der Alten Orgeln.

 befindet sich aber/das desselben Orgelwercks Gröste Pfeiffe fornen an/nemblich das H am obern Corpore ohne den zugespizten Fuß/sechzehndhalb Ellen(das ist 31. Fuß lang) vnd 7 viertel einer Elln (das sind viertheil Schuch) in der Circumferentz dicker ist. Vnd also wenn der gelegenheit

genheit nach/das Principal von 32. Zuesß Thon gerechnet würde/ so stehet im hinder-
 sag eine vnter Octava von 16. Zuesß Thon; darnach eine grosse Octava von 6. Zuesß-
 Thon; vnd denn eine grosse Quint 6 ZuesßThon; hierauff etliche Octaven 4 Zuesß-
 Thon/vnd also fortan. Vnd ist die Dispositio eines Clavis ohngefehrlich also ge-
 wesen.

Das also in diesem Hundersatz alle unsere offene Stimmwerck Principal-
 Art vorhanden. Welche sehr viele vberheuffte Pfeiffen in ihrer Mixtur, hernacher in
 folgenden Jahren durch die Sprung- vnd Schleiffladen in vnterschiedliche Stim-
 men vnd Register (wie hernacher sol gesagt werden) zertheilt worden; das man also
 viel vnterschiedliche Stimmen aus der einzigen Mixtur absonderlich brauchen kön-
 nen/ vnd gleichwol noch Pfeiffen zur Mixtur ybrig blieben.

Es ist aber dieses vnd dergleichen Werck / einen guten vnd baldt $1\frac{1}{2}$ Thon hö-
 her gewesen / als die vnfrige jezige Chormessige Wercke stehent; Welches die vorange-
 zogene grosse Pfeiffen lengde aufweist. Wie denn auch vermutlich / das lange
 zeit vorher alle Werck / wie sie auch an vorbeschriebene größe mögen gemacht seyn/
 dieweil dieselben alle im Vapsthumb zu nichts anders / denn zum Choral gebraucht
 worden/ also in dem Thon vnd noch höher gestanden haben. Sintemahl lezlich die
 Choral Werck / welche nach vnserm Thon ein ganze Quart höher / oder eine Quint
 niedriger gemacht / für die bequiemsten erkandt/ vnd an solchē Thon behalten worden.
 Vnd ob schon an etlichen Wercken etwas mangelt / das sie nicht Lust in beschriebe-
 nen Thon einstimmen/ so ist doch solcher defect nicht denen Meistern / welche die al-
 ten Choral Wercke / so annoch im gebrauch ansehnlich erbawet haben / ihrem guten
 willen vnd fleiß zuzumessen: sondern das man vielleicht zu der zeit noch keinen besten-
 digen Choristen- oder Chor Thon / darnach man sich richten mögen / wie Gott lob
 nunmehr im gebrauch/ erwehlt gehabt.

Auch seynd oft die Orgeln / darnach gute Chorales vnd Schreyhalse zu sin-
 gen/

gen/an dem Ort bestalt vnd verhanden gewesen/baldt ein Thon höher vnd wol niedriger intoniret, vnd auch offte durch vieles renoviren vnd stimmen / noch mehr von ihrem anfenglichen Stande in die höhe gebracht worden. Sonsten aber wird obbeschriebener Thon /als/ der eine Quart höher vnd Quint niedriger (nach vnfrigen jaigen gewöhnlichen Thon / sonsten Cammer Thon genandt / zureden.) für den richtigsten behalten / vnd in den vornehmen Stifft Kirchen noch also beunden.

Wiewol auffer deme auch viel Werke gefunden werden / welche umb eine Secund niedriger oder höher/erkliche vnd deren nicht wenig auch umb ein Semitoniaum höher intoniret vnd gemacht worden.

Das IX. Capitel.

Von Art dero zeit Blasbälgen.

MAn mus aber zur selbigen obberührten zeit/vor drithalb oder dreyhundert Jahren (als solche grosse Werk/wie das zu Halberstadt / davon jeso gehandelt wird / gebawet worden) noch geringe Inventiones vnd nachdencken auff Blasbälge gehabt haben; Sintemahl an diesem Donnwerke zu Halberstadt / 20. vnd an deme zu Magdeburg / 24. gar kleine Bälge/ (nach Ordnung vnd gestalt / wie in der Scio-graph. Col. XXVI. zubefinden) vorgeleget werden. Welche vnsern jaigen Schmiedebälgen an grösse vnd Propors nicht sehr vngleich gewesen: Sintemahl sie nicht durch bleyern oder steinern gewichte/ sondern eben durch solch ein Mittel registert worden/ das man allzeit zu zweyen Bälgen eine Person zum treten gebraycht / vnd wann mit einem Fuß der eine Balck durch die schwere des Calcanten nieder zerretten ist/ der ander mit dem andern Fuß wider in die höhe gezogen worden; das also zu 20. Bälgen/zehen Personen/vnd zu 24. ihrer zwölffe nothwendig haben verhanden sein müssen.

Vnd hat man sich nun billig zuersunderr/weil gedachte vnser liebe Allen/ in andern Sachen dieser Invention an Orgeln so weit kommen seyn./ das sie nicht auch auff andere weise vnd bequemere Manier/wegen des Windes (mit formierung der Bälge/so bessern vnd richtigern Windt geben können/vnd auch des tretens halben/weil ja nicht allzeit gleiche starke vnd schwere Personen solche Bälge zutreten vnd zu registern/nach dem Gewicht abgezogen werden können) besser nachgesonnen vnd darauff speculiret haben.

Inmassen:

Inmassen dann einem nicht ohne Ursach selzames nachdencken einkommen möchte/ wie es sich doch im accordiren vnd stimmen/mit solchem vngleichem geprestem Winde müsse gearter haben; Sintemahl nichts anders in ihrer disposition, denn ein Mixturwerck/so von Octaven, Quinten vnd Quartan, vnd viel aqualen, vom größten biß zum kleinsten disponiret zubefinden ist.

Welches/so es den jezigen Orgelmachern/wie ich selbstn gehört vnd gesehen/ bey guten gedynenen richtigen Winde im Werck accort zumachen vnd rein einzustimmen/schwer ankömpt/wie nus es denn offtedachten vnsern lieben Alten mühsam vnd beschwerlich vorgefallen seyn? zugeschweigen der mühseligkeit/ welche die Calcanten in solchem stetigen treten vnd bewegungen aufstehen müssen. Dieses ist aber meines erachtens ihr bester Vortheil gewesen / das sie solche Wercke nicht auff die proba /auch nicht durch sonderliche Concordanten stimmen dürfen: Sintemahl keine Composition mit vielen Stimmen/sondern nur der schlechte Choral einfältig darauff gemacht worden.

Darumb haben sie auch fürnemlich nur jedem Clavem (Jedoch gleichwol nach ihren vorher gestimmten Prästanten, die sie domals alleine ziehen können) in sich selbst rein/nach Mixtur Art vngeweiffelt stimmen müssen. Vnd were zu wünschens/das man jeso ein solch Werck widerumb lautend vnd klingend machte / damit man doch derselbigen Art/gegen der vnstrigen jezigen vnterschiedlich hören vnd observiren möchte.

Das X. Capitel.

Von vnterschiedenen Nahmen der Alten Orgeln.

Sil nun allhier von dreyerley größe vnd Manieren der Elttesten vnd Alten Orgelwercken Bericht geschehen/vnd zu vnterschiedlicher langwiriger zeit im gebrauch zu bawen gewesen seyn:

So ist dennoch auch aus gedachter vngleichem größe/eine Frage/ damit jedem Wercke in solcher Art ein gewisser Name gegeben würde/entstanden; Nemlichen/welches doch ein ganz/ halbes/ oder viertheil Werck sey / oder genennet werden könne? Nun ist diese Frage nicht alleine vor etlichen hundert Jahren bey vnsern Vorfahren im gebrauch/sondern auch damals recht vnd nöthig fürgefallen; sintemahl man zu der zeit/ von keiner Disposition oder enderung der Stimmen gewußt/vnd als die gar Grossen Werck an Tag bracht worden; so hat man

ian nothwegen/dieselb vor ein Ganz Werck; die Mittler Art aber vor ein Halbes/vnd so die kleine / welches die allerersten vnd kleinsten / vor ein Viertelwerck halten / vnd ennen müssen: Vnd ist also ein Rahme aus dem andern/gleich wie sie vngleichere rösse vff vnd nacheinander erfolget seyn / entstanden.

Vnd zwar hat man zun selben zeitten die Grossen Werck billig ihrer Art nach ganz geheissen; Weil dieselbige von solchen grossen Pfeiffen/ bis zu den kleinsten/ als ne ganze vollkommene Mixtur disposition, disponiret worden; daraus eine solche zahl der Pfeiffen auff einem Clave nacheinander gestanden; Auff welche grossenmenge Pfeiffen dann ein gewaltiges gehöne vnd umbgenglichen erfolgen müssen; Welches in der Mittlerart Wercken nicht geschehen mögen. Ingleichen habens die Ersten Kleine Wercklein/den Mittelern auch in der Art nicht nachthun können. Vnd ist also/wie jent gedacht/zu der zeit solche Frage vnd Antwort/die Wercke damit unterscheiden/recht nötig gewesen. Wie dann bey vnser zeit noch wol solche Fragen von gemeinen Biederleuten vnd Alten Organisten vorlauffen.

Vnd seynd etliche in der meinung gestanden / das solche Namen / als Ganz/ Halb/ etc. Von der Zahl der Bälge ihren Ursprung haben sollen: Welches aber nicht sein kan: Denn wenn man nur die beyden angezogene Dohm Wercke (anderer ergleichen zugeschweigen) als zu Magdeburg vnd Halberstadt ansieht; so hat das Magdeburg. 24. das Halberstetische aber nur 20. Bälge / vnd in allen beyden gleicher grösse/ gehabt: Weil sie aber sonst an der grösse vnd disposition ganz gleich/ innen sie umb der Bälge willen am Rahmen ganz nicht unterschieden werden. Darumb ist es zu den zeiten recht nach der grösse der Struckuren vnd förder Pfeiffen/ Ganz/ Halb/vnd Viertheil/aus einfalt/ genennet worden.

Gleich wie jent ebener massen/die Wercke nach ihren Principaln genennet/ vnd auch nur dreyerley Art Namen haben. Als wenn ein Orgelwerck/ im Manual in Principal von 16. Fuesß Thon/vnd ein Octava von 8 Fuesß Thon hat: so wird es in groß Principal Werck genennet; Bey den Alten aber ist ein Ganz Werck genennet worden / darinnen aber gemeinslich das F im Pedal von 24. Fuesß nachem Thormaß zurechnen / vnd eine Mixtur darbey gewesen: Wenn gleich sonst jar keine Stimme mehr vorhanden.

Wenn aber ein Orgelwerck im Manual ein Principal von 8. Fuesß / vnd ein Octav von 4. Fuesß Thon; wird es ein A Equal Principal Werck / von den Alten aber ein Halb Werck genennet.

Hat nun ein Werck ein Principal von 4. Fuesß Thon im Manual, ob es wol noch eine andere gedackte oder offene Stimme vff 8. Fuesß Thon im Pedal, bisweilen auch im Manual, so heisset man es doch nur nach seinen förder Pfeiffen / dem anse-

hen nach ein Octav- oder Klein Principal Werck, wie im folgenden Theil von Newen Orgeln mit mehrern sol angedeutet werden.

Vnd mögen die Orgelwercke des vnterschieds halben / auch nicht besser mit Namen beschriben werden/ Sincemal allhier keine Zahl der Bälge/ oder vielheit der Stimmen (weil daraus kein gewisser schluß entspriessen oder erfolget werden mag) dem Kinde den Nahmen geben kan.

Das XI. Capitel.

Vom vnterscheidt der Alten/ vnd vnserer jetzigen Orgeln.

Einn wir allhier ein wenig inhalten / vnd der lieben Alten ihren anfang vnd invention/ mit der vnstrigen jetzigen zeit Conferiren vnd besehen wollen; so wird man befinden/ das/ was die Haupt Invention der Orgeln/ nebenst allem was darzu gehört/ betreffen thut / der vnterscheidt so gar vberaus groß nicht sey. Vnd billig zuverwundern stehet/ wie es im anfang also baldt so weit kommen/ das hierin biß an jeso von keinem nit viel höher oder weiter hat können speculiret, noch durch andere mittel ein mehrers außgesonnen werden: Ohne das man numehr durch langwiritze vbung vnd observirung; alle dasselbig/ was die Alten erfunden/ etwas natürlicher/ bequemerer / zierlicher vnd lieblicher an tag bringen kan.

Vnd ist in den Eltesten Wercken ebener massen zubefinden/ das dieselben auch/ wie die vnstrigen/ durch den Windt vnd Blasbälge regiret / vnd zum klang gebracht worden seyn: Item/ das die Bälge eben dieselben mittel/ nemlich die Windklappen oder Ventiel, dardurch der Windt in aus dem. Balg geführt wird / gehabt haben; vnd mit ledder vberzogen vnd beschlagen worden seyn.

Weiter das man Canal oder Windtröhren gebraucht/ damit der Windt von den Bälgen zum Werck geleitet: Desßglichen das auch Structuren mit vnterschiedenen formen disponiret gewesen/ In welche die Windladen (so inwendig alles an Cancellen, Ventilen, Stöhnfedern etc. als wir es noch brauchen/ gehabt/ vnd darauff das Pfeiffwerck gesetzt /) geleet/ vnd mit Wellbretern/ Anzengze / Pedal vnd Manual Claviren gemacht worden. Wie sie denmauch die Principalen, welche sie hernacher Praxtanten, vnd auch vff den Grundt gesagt genennet/ formen an zum zier gebracht vnd polliret/ (auffn grundt gesagt heist/ dieweil diese Pfeiffen stracks vffs bloße Fundament/ als nemlich vff die Windladen / weil allda weder Register noch vfflagen vorhanden/ gesetzt sind.) Haben auch im Vollen Werck/ welches damals ihre
Mitur

Mixtur oder Hinderlag gewest/auff einander folgende Octaven, Quinten, Super-
Octaven, &c. gehabt vñ disponiret, ohn das es alles auff einmahl angangen vñ re-
oniret hat. Vñ ist billig zuverwundern/ds das Pfeiff vñ Flöt Werk/durch alle solche
mittel/wie sie noch heutiges Tages nach allen vmbständen gemacht werden/vnd auch
nders zuerfinden vnmöglich/zum klange hat können gebracht/ vnd anfanges auß-
peculiret werden. Vnd das man auch also baldt solche richtige vnd wol klingende (je-
och vnterschiedliche) Principal mensuren der Pfeiffen gehabt hat.

Ob aber zwar derselben Art Pfeiffen zu der zeit nur einerley/ als nemlich offen
Stimmwerck gewesen; so sind doch ihrer Principaln etliche am klange oder resonantz
ewisser mensur vnd sauber Arbeit/ bey 200. Jahren hero / dergestalt beschaffen be-
unden/das man sich nicht alleine vber solchen ihrem domals geüben vnd scharffge-
achten fleiß des Zirkels/ gar wol bedechtig verwundern mus/ sondern auch etliche
Orgelmacher zu vnser zeit mit ernst vnd fleiß von solchen Pfeiffen noch etwas zu lernen
ich nicht scheuen dürffen. Wie dann derer Art Principaln, so aus den Päßstischen
alten Orgeln/in vnser jetzigen Werke versetzet vnd transferiret worden/ noch an
ho an vnterschiedenen Orten zu finden seyn.

Das XII. Capitel.

Wie nun jeko zu vnserer zeit die verbesserung der Laden / verenderung
vnd vormehrung der Claviren, auch der Stimmen vnd Pfeiffen/
aus der Alten Orgeln invention hergestossen / vnd
eins aus dem andern erfolget sey.

Vnd erstlich:

Welcher gestalt die Springladen/so wol auch die Schleiff-
den anfangs herfür kommen.

Ob aber die Invention der Schleiffen / (darvon oben im 7.
Cap. meldung geschehen) recht offenbahr worden / ist diese Art
der Laden/so noch bey vnser zeit Springladen genennet wer-
den/mit grossen mühseligen nachsuchen erfunden / vnd in Nie-
derlandt vnd Drabandt gemacht vnd gebraucht worden: Welche
eigentlich (wie solches vorstendige Orgelmacher bekennen) aus

der Invention, do man die vielheit der Pfeiffen voneinander hat absondern wollen/ (davon im 13. Cap. meldung geschehen sol) ihren Ursprung haben. Darumb dann auch diese Art oder erfingung der Springladen kein neues/wie esliche sich bedüncker lassen/sondern aus der eltesten Invention hergestossen/vnd bey zweyhundert Jahren allbereit im gebrauch gewesen.

Wie dann im Bisthumb Würzburg in einem MüncheCloster / noch vor wenig Jahren eine solche Springladen von einem Orgelmacher Timotheus genandt/aus einem sehr alten Werck/so ein Münch gemachte/genommen/vnd an deren statt/hinwiderumb eine neue Lade mit Schleiffen / darinn geleyet worden ist.

Es hat aber in dieser Springladen eine jede Stimme ihre sonderliche Ventiel vnd viel Arbeit/doch wegen dessen/das es also nicht hat können zusammen laufen vnd durchsehen/sehr gut: Welche Ventiel dann mit ein einzigen Register zu gleich vffgezogen/vnd doch darbeneben in der Laden zu einen jeden Clave sonder Ventiel, welche mit dem Clavir nidergezogen werden / verhanden.

Wie dann die Nieder-vnd Holländer von solchen Springladen mehr als von den Schleiffladen gehalten: Vnd solches darumb / das der Windt reiner / ohn vicia vnd sonderbahre mangel/vnter den Pfeiffen hat mügen behalten werden; auch in enderung des Bewitters/wegen des Schleiffwercks/welches sonst nicht gering defecten seyn/bestendig blieben.

Als man sich aber auch in diesen Landen die Schleiffladen Luft vnd perfect zumachen mit grosser mühe beflissen/vnd die Nidder-vnd Holländer in Sachsen kommen vnd gesehen/das durch derselben vorthail eben so wol auch die Schleiffladen perfect zufertigen möglich; sind sie nachgefolget / vnd sich deren anzumassen angefangen. Wie denn M. Fabian Peters von Schneek / zu Rostock / Stralsund vnd andern ortern dergleichen gemacht haben sol.

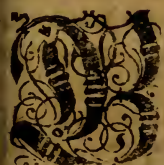
Vnd mus gewislich nicht ein geringes Werck seyn/die Springladen (als id von verstendigen Orgelmachern gehört vnd selbst vernünfftig erachten kan) Luft zu machen / wiewol auff den Schleiffladen mehr wünderlicher enderungen in Stimwercken mit den abgefönderten Bässen/holz verleitungen vnd sonst zuerhalten vn zu wege zubringen seyn / als auff den Springladen dergestalt nicht geschehen kan Jedoch seynd alle beyde Inventiones / wie denn auch beyderley Art von Spän vn Ledder bezogenen Blasbälgen/auch gut vnd bestendig; wenn nur ein jeder Meister die hellen an Tag gebrachten Gaben recht vnd mit höchsten fleiß in acht nehmen wolt als leyder jsiger zeit der mangel mit grossen schaden der armen Leute (die in Städte vnd Dörffern / dem HErrn der Heerscharen zu ehren ein Orgelchen/nach ihre Kirche

Kirchen gelegenheit setzen vnd auffzurichten zum offtern nicht ein geringes kosten lassen) befunden wird.

Welches dann in Lieferungen der Orgel Werke etliche Organisten theils aus Unverstand/ theils aus Affecten, den Orgelmachern zugefallen vnd gemeiner Quintin halber contra honestatem & conscientiam stillschweigendt vorüber passiren/ vnd die Kirchen nicht vmb ein geringes beschneiden vnd schneuzen lassen.

Das XIII. Capitel.

Enderung vnd vermehrung der Clavirn.

Leich wie man nun vor dritthalb hundert Jahren mit fleiß auff enderungen vnd zertheilungen der Stimmen bedacht gewesen / vnd durch Götliches eingeben dasselbe erlangt: auch gleich wie aus den erst erfundenen Claviren vnd Pedaln, so bey vierthalbhundert Jahren fast bey einer Art im gebrauch geblieben / die Invention der Semitonien (deren Art oben im 6. Cap. angedeutet) herfür kommen: Also sind auch von jsgesetzter Jahrzeit her / die Clavier inventiones immer verbessert / vnd vnterschiedlichen geendert / gekleinert vnd vermehret / das endtlich vorgedachter dieser Art **U** Claves abkommen / vnd vnser jetzige Art sich allmehlich annehmen: Jedoch also / das ein Clavis baldt $2\frac{1}{2}$ Zoll / das ist drey guter Finger breit / vnd also noch einmahl so groß / als einer der jetzigen vnsern / gewesen; wie dergleichen Claves noch an jeso in einer alten kleinen Orgel im Thumstift Winden ich selbst hgemessen vnd abgezeichnet habe. Vnd were zuwünschen / das eine Jahrzahl dar-ey zufinden gewesen.

Baldt hernacher sind die Claves noch vmb etwas mehr erkleinert worden / also das eine Quinta so weit zugreifen gewesen / als jzunder eine Octava außregt: wie in der Alten Orgel zu S. Aegidien in Braunschweig noch jeso zusehen / vnd derselben Abriß vnd größe in der Sciograph. Colum. XXVII. vnd XXVIII. zu-nden.

Die Carmina so noch vnter derselben Orgel geschrieben / zufinden / hab ich auch hieby setzen wollen.

Offert devota nunc Clavisti concio tota,
Organa facta piè Christo matriq; Mariæ.
Bartholdus rexit tunc Abbas, ac opifex sit,

Andreas gnarus existens arteq; rarus:
 Vt tangant cœlos, resonant hæc organa melos,
 Tempus ut annale noscas, sic accipe tale:

1456. M tunc completo, sic bis duo C retineto,
 L eum bisternis, est factum quod modò cernis;
 In quo jubilo psalle placens Domino.

Der anfang ihrer Clavir aber ist noch allzeit bey den h geblieben; wie denn zur selben zeit/etwan vor 200 Jahren /vnter andern in Venedig zu S. Salvator ein Werck gemacht worden/ desß Pedal also;

h c r s d e f k g h a b

Vnd das Manual, welches sie den Discant genennet / auff folgende manier gewesen ist:

h c r s d e f k g h a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z

Vnd eben so viel Claves im Pedal vnd Manual, hat vorgedachtes Werck in Rhumb zu Minden. Desgleichen in Nürnberg zu S. Sebald/ohngefêhr vor anderhalb hundert Jahren von einem Meister / Heinrich Traxdorff genandt / ein groß Werck gemacht worden / Welches Pedal sich im A, so zu der zeit Are (wie es in Schulen gebreuchlich) genennet/angefangen /vnd also disponiret;

A^B h c r s d e f k g h a b

Der Discant aber also:

h c r s d e f k g h a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z

Noch eins hat zur selben zeit dieser Heinrich Traxdorff in Nürnberg zu vnser Lieben Frawen ohne Pedal gemacht / welches als eine Schalmei sol gellungen haben: Vnd ist dessen Clavir auff diese maß disponirt gewesen;

h c r s d e f k g h a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z

Es hat aber dieser Meister seine förder Pfeiffen oder Præstanten in vorerrechneten grossen Wercke zu S. Sebald/Flöten gnennet; auch noch eine Octava darin

Sub Organo maiori.

Quæ nosexuperet tabulatu Condita miro
 Ordine diverso, dulci sonoq; modo,
 Axe sub arctoo vix credimus Organa pandi,
 Inter terrigenas æmula cælicolûm.
 Quisquis opus spectas, Hinricus Crantius, atque
 Gudenbergensis Hasso magister erat.
 Sole quaterdecies Centum terris revoluto,
 Vndeciesq; novem fert ubi Virgo Deum.

Sub minore.

Struxit Ioannes Thomas hæc Organa Christo,
 Dædaleo juvenis præditus ingenio.
 Ergo Christe tui populi defendito cætum,
 ut resonet laudes hîc & ubiq; tuas.

Vnd in diesen jetztgedachten Orgeln seynd die Manual Clavir den vnserigen
 jnigen fast an allem gleich gewesen: denn die Semitonia auch also/wie jezo / zwischen
 den Clavibus jinnen gelegen/vnd schwarz oder vnterschiedlich an farben / nur das sie
 etwas vnd fast eines Clavis grösser vnd weiter in den Octaven getheilet worden/also/
 das sie schwer zugreifen/tieff hinunter gefallen/vnd zeh zu schlagen gewesen.

Das ich aber allhier etlicher Clavirdispositiones mit deroselben vberzei-
 chen vnd doppelten Buchstaben/so wol etlicher Meister Namen gesetzet; ist darumb
 geschehen/damit vnserer Vorfahren Art vnd gebrauch / so dann auch / wie die Inven-
 tionen mit der zeit von Jahren zu Jahren zugenommen vnd gestiegen seyn/manchem
 dadurch desto besser befandt vnd angenehmer seyn mögen.

Denn so viel den vnterscheidt der Buchstaben von Octaven zu Octaven be-
 langet/ist die erste Octava für sich geblieben; die ander aber mit einem kleinen (") vber-
 zeichnet; vnd die dritte Octava mit doppelten Buchstaben angedeutet worden. Dar-
 mit/weil die Clavier anzahl der Clavium jimmer zugenommen / auch ein vernembli-
 cher vnterscheidt observiret werden köndte; Welchen sie aber allzeit von h zu h an-
 gefangen haben. Warumb aber/vnd was ihre Gedancken vnd meynung in deme ge-
 wesen sein mag/kan man eigentlich nicht wissen.

Rehrge

Mehrgedachtes Herrn Calvisij Meynung ist diese/ do er an mich also schreibet: *Causa esse videtur, quod principium Clavium ex Clave h̄ producitur, & originem traxit ex veterum tetrachordis, quorum Hypate Hypaten, hoc est primum tetrachordum incipiebat ex Clave h̄. Clavis autem A dicitur prof-lambanomenos; hoc est assumta Clavis, Ita ut h̄ regulariter sit prima ab antiquo.*

Das XIV. Capitel.

Von Verenderung vnd Vermehrung der Pfeiffen vnd Stimmen.

Wieviel nun der aller ersten Art Stimmen vnd Pfeiffen/nemblich/ der offenen Principaln Mensur Variation (weil man auch noch vor 150. Jahren von nichts anders/ denn von dieser einen Art gewust) an vnterschiedener tieffen vnd höhe belangen thut; haben vnser Vorfahren dieselbe (wie wir die jeziger zeit in vnterschiedlichen Stimmen vnd Registern haben) alle in dem einzigen ihren grossen Hinderfaz oder Mixtur disposition, offt in die 56.

Pfeiffen starck vff einem Clave mit den præstanten zusammen gesetzt vnd geordnet. Wie droben im 7. Capitel etwas darvon berichtet worden.

Denn vnser grosse Subprincipal von 32. Fuß (nach vnserm jezigen Thon zu rechnen) vnd die grosse Principal 16. ff. Thon; Item vnser A Equal Principal, oder grosse Octava 8. ff. Octava 4. ff. Quinta 3. ff. Superoctava 2. ff. Thon/ etc. Wie dann auch vnser Mixturen; Alles mit einander zusammen / ist in ihrem Hinderfaz gestanden / vnd (jedoch ihre Præstanten oder Principalen davon abgerechnet) disponiret gewesen. Wie dann auch / was wir an jetztgenenneten einzeln stimmen / durch das erfundene Mittel der Spring- vnd Schleiffladen zum vollen Werck zusammen ziehen können / das haben sie damals durch ein general Canel oder Windführung/ so jeder Clavis, doruff die disponirte Pfeiffen gestanden / gehabt / auff einmal klingend machen / vnd als eine einzige Stimme zusammen nehmen müssen.

Vnd hat zwar einen grossen Namen / das man sagt / 56. Pfeiffen vff einem Clave: Wenn mans aber recht ansihet/ vnd wir jeziger zeit nur 5. Claves / oder 5. Componirter voces, als ohngesehr e g c e g auffm Manual Clavir, vnd im

P

Pedal

Pedal einem Clavem C, der denn noch allezeit mehr / vnd seine absonderliche Bassstimmen / zugleich in vollem gezogenem Werck meder drucket / vnd rechnet auff jedem Clave, nur gemeiner weise zu reden / in 4. Stimmen / als Princ. Octava, Quint, Super. Octav: (welche gemeiniglich in grossen vnd kleinern Orgeln zum vollen Wercke gezogen werden) 4. Pfeiffen / vnd die Mixtur darzu etwan von 6. Pfeiffen / (denn vnser Mixturen seynd nur eine Zubusse zum gangen Werck / oder andern Stimmen: Doher werden sie oft nach Zimbeln Art repetiret; weil sie auch in den alleruntersten grossen Clavibus nicht so gar gross / sondern klein von Pfeiffen / wie sie dann auch nicht grösser / weil die grössern in den Octaven, Principalen, Gedachten vnd Quintadehaen, &c. allbereit vorhanden / vnnötig seyn) das sind 10. Pfeiffen vff jedem Clave; Also thun gedachte sechs Claves 60. vnd wol 62. Pfeiffen an der Zahl / die eben so wol zugleich respondiren, als wenn es alles vff einem Clave ohne Schleiffen oder Registern stünde. Wenn ich aber im Pedal mit zweyen Füssen das C vnd c; Im Manual bey der linken Hand das e g c' e'; Vnd mit der rechten das $\bar{g} \bar{c} \bar{g} \bar{c}$ das sind 10. Claves nehme / vnd rechne zu jedem Clave in den vier obgedachten Stimmen vier Pfeiffen / vnd in der Mixtur vffs wenigste auch nur 6. Pfeiffen / wie wol offtermals 10. 12. oder 14. Pfeiffen in der Mixtur vorhanden / so sind es zusammen 100. Pfeiffen / die zugleich vff einmal intoniren.

Es hat aber vngesehr vor hundert Jahren fast gleich zu der zeit / als der Herr Lutherus durch Gottes schickung die Christliche Evangelische Lehre / vnd das reine Wort Gottes an Tag / vnd herfür bracht / auch durch sonderbahres eingeben Gottes diese Musicalische Invention sich recht / schafften herfür gethan / vnd zu Gottes Lob vnd Preiß so vollkörnlich an Tag zu kommen / angefangen / derogestalt / daß man / wie die vnterschiedliche Arten des Klanges / eine aus der andern zunehmen / vnd wie dieselbigen auch durch ein gewisses dazu erfundenes Mittel der Spring- vnd Schleiffladen / zum Variation mögen gebracht werden / hat erkennen lernen. Vnd gleich wie die heilige Schrift im Papstthumb so lange zeit verborgen / vnd nur einem gemeinen Larven gleich geblieben; Also auch die Musica, vnd derselben Instrumenta vnd Opera fast immer in einem schlechten vnd bald nichtigen Stande beruher hat; Bis daß sie / wie jetzt gedacht / durch Gottes gnädigen väterlichen Willen erhaben / vnd gleich aus einer schwarzen verdunkelten Wolcken wieder herfür kommen vnd erhellet / vnd bey dieser vnser zeit von Tag zu Tage also hoch gestiegen vnd verbessert ist / daß es numehr fast nicht wol höher wird kommen können.

Vnd ist nun die erste Enderung der Pfeiffen / daß man die offene Pfeiffen oben
zuge-

zugedacht vnd versucht hat/ was sie vor einen Klang vnd Laut von sich geben möchten; Daher die Art der Gedachten Pfeiffen entstanden.

Aus diesem ist stracks fort gefahren/ vnd die menge der vberaus vielen Pfeiffen in dem zuvor offit benandten Hintersatz zertheilet worden. Als das man die Pfeiffen/ so eine Octava höher/ vber die prästanten oder förder Pfeiffen gewesen/ von der Mixtur heraus genommen/ auff ein absonderlich Register vnd Schleiffen gebracht/ vnd Octavam genennet. Desgleichen die Pfeiffen/ so eine Quinta höher/ Als diese Octava am Laut gestanden/ Auch also abgesondert/ vnd Quintam geheiffen.

Ebenmessig die Rauschpfeiffen/ so sie anfangs dieser neuen Invention für gar gut erachtet/ vnd von zweyen Pfeiffen/ als nemlich / der jetztgedachten Quint, vnd einer kleinen Octaven von 4. Fußthon zusammen gesetzt; Das also diese zwo Pfeiffen (welche allwege eine Quartam, als / ut fa, re sol, mi la, resoniren vnd von sich geben) vff einem Clave gestanden: Welches dann/wenn einer groben Art der offnen vnd Gedachten Stimmen dazu gezogen wird/ recht daher rauschet.

Vnd ist ihnen gleichwol ihre Mixtur, wegen vorangezogener Menge der Pfeiffen stark gnugsam verblieben / also / das sie zu der zeit die Mixtur gar alleine auff eine sondere Lade gesetzt / vnd den Wind durch den Ventil ab- vnd zugelassen; Vnd zu derselben Mixtur nur das Principal alleine gezogen / welches denn das volle Werck genennet worden / vnd auch gewesen ist: Aus Ursachen/ dieweil die Mixtur ein Octav, Quint, Snperoctav, vnd ander mehr noch kleiner Stimmen in sich gehabt / so hat man nicht mehr / dann das Principal, als das Fundament dazu nehmen dürfen. Wann nun die Mixtur durch das darzugehörige Ventiel oder Windversperrung wiederumb darvon abgesondert; So hat man alsdenn vff der förder Schleiffaden die Verenderungen mit der Octaven, Quinten, Klein octav, Gedachten, Zimbeln vnd Rauschpfeiffen gehabt.

Wie denn gleichfalls ordentliche Wälge mit rechtmessigem Winde vnd Gewicht/vorhundert vnd neungen Jahren ohngefähr auch zum Gebrauch erfunden worden seyn: Welche aber gleichwol / noch wie vor etlichen hundert Jahren mit Lohegarren Ross- vnd Ochsenhäuten vberzogen gewesen / vnd alle fünf Jahr haben eingeschmieret werden müssen.

Vor neunzig Jahren ist man den Sachen aber näher kommen/ vnd seynd zwar die Mixturen auff ihrer abgesonderten Laden vnd Sperr Ventil geblieben; Aber da seynd mehr Stimmen/ als nemlich die zugespizte Pfeiffen/ so sie Spiz-

Flöthen genennet / vnd etwas von Schnarrwercken erfunden: Vnd seynd auch Spänbälge gearbeitet worden.

So hat man auch zu der zeit die Invention der Rückpositiffen specularret; Wie derer grossen Orgelwercke vnter andern zu Leipzig in der Pauliner Kirchen an Jeso noch eins sehet/ welches Principal im Pedal von 16. ff Thon / im Manual von 8: ff Thon gewesen; hat Grobgedacht vff 8. ff / Octava von 4. ff. Superoctava 2. ff. Quinta 3. ff. Kauschpf. Zimbeln / Mixtur 12. Sach auff einer besondern Laden.

Im Rückpositiff; Principal 4. ff. Mittel Gedacht 4. ff. Zimbeln / klein Octavelein / vnd ein groß Blechen Kälber Regal. Sein Manual Clavir vom D angefangen / vnd in zwey bestrichnem T sich geendet; Sein Pedal vom C zum C gemacht / vnd mit 12. Spänbälgen belegt gewesen; hat auch in der Brust ein Messing Regal, vnd im Pedal Posannen gehabt.

Zu der zeit sind dieser Art Wercke viel / beydes klein vnd groß gebawet worden / Wie denn zu S. Iohann in Göttingen auch ein klein Werck in der höhe schwebend gefunden / vnd auch noch gebraucht wird / welches seine liebliche Stimmwercke / vnd auch gute Trommeten hat.

Inmassen zu Northausen in Sanct Blasij Kirchen / Eins mit dreyen Manual-Claviren gestanden / vnd newlich abgebrochen worden. Das eine Clavir hat das grosse Principal vnd Mixtur alleine gehabt: Die Mixtur hat man abzichen / das Principal aber (ob es wol vor sich alleine / wenn die Mixtur darvon abgezogen / zu gebrauchen) gar nicht abgezogen werden können / vnd also stets im Klange blieben. Das andere Clavir hat auch seine eigene Lade / darauff die andern Stimmen / als die Gedachten / Octav, Quint, Superoctav, Zimbeln / etc. gesetzt gewesen. Das dritte Clavir ist zum Rückpositiff gebraucht worden.

Vnd also haben sie alsbald mit der Invention der Register vnd enderung der Stimmen / wunderliche Meynungen anfangs / versucht; Jedoch daß diese Meynung gar gut zum langem reinen Klange wehrhaft befunden worden. Es hat aber dieses Werck ein Principal von 16. ff / vnd seine Clavir im F angefangen / vnd ist / wie fast die meiste do mahlige Orgeln umb einen Thon höher / als vnser jetziger Cammerthon gestanden; Wie denn / was den Thon belangend / niemals etwas gewisses von ihnen in acht genommen worden.

Also ist diese Invention, daß die Mixtur ihre eigene Laden mit einer Bindversperunge / vnd das ander Pfeiffwerck auch seine eigene Laden mit Schlicffen gehabt hat / vnd also eins dem andern den Bind nicht nehmen oder rauben können / Allezeit für gut vnd beständig befunden. Wie denn derselben Orgelwercke / ob sie schon vor

vor 60. 70. vnd mehr Jahren gebawet worden/ doch an jeso noch gar gut am Klang/ vnd beständig seyn/ vnd gebraucht werden.

Als/ daß an noch stehende alte kleine Werck im Dohm zu Magdeburg/ so eine Quarta höher/ denn das jetzt erbauete grosse neue ist.

Item zu Wschersleben; Bffm Hause Manssfelde/ etc. vnd dertümlich/ so gar schön vnd gut Pfeiffwerck vnd Laden dieser Manier haben/ vnd noch gut zu gebrauchten seyn.

Die besten aber/ so vnter dergleichen Wercken seyn/ hat ein Münch/ mit Namen M. Michael gebawet/ der denn das jetztgedachte Magdeburgische mit sonderlichem Fleiß gemacht vnd verwahret hat/ darinn auch nur Principal vnd Mixtur zum vollen Wercke gezogen wird/ weil die Mixtur ihre grobe Fundament Stimmen/ als Octav, Quint, vnd Superoctaven in sich hat.

Von solcher Invention ist es nun gar auff die vnserige jetzige Art kommen/ also/ daß die Mixtur nun nicht mehr alleine/ sondern zugleich mit den andern Pfeiffwercken vff eine Laden geordnet/ vnd andere Stimmen darzu genommen werden.

Hierüber sind nun vieler vnd mancherley Arten Stimmwercke an größe vnd kleine/ so wol an vnterschiedlichen Klange/ beydes im Flöt- vnd Schnarrwercken erfunden worden. Vnter andern aber die Gemshörner/ Rohrflöten/ vnd Quintadehnen/ die Sordunen/ Ranceten vnd andere stille Schnarrwerck; Wie auch die Gedäcken vntersäße/ vnd dergleichen Stimmen mehr bey Menschen Leben an Tag gebracht. Inmassen denn der Tremuland mit jetztgedachten neuen Stimmen auch herfür kommen ist.

Man hat sich aber von 50. Jahren her sehr der Lieblichkeit beflissen/ sonderlich in den Niederlanden mehr/ als dieser Dreyer: Wie dann vnter andern ein Meister/ Gregorius Vogel vor 51. jaren noch gelebt/ welcher ein sehr lieblich Werck/ von offten vnd zgedäcken Pfeiffen/ vnd Schnarrwerck zu S. Iohannes in Magdeburg/ vnd sonst in der Marck/ Auch in Braunschweig zu S. Aegidien vnd S. Märten gefertigt hat; der denn sonderlich den Zirkel in Pfeiffen Mensur fundamentaliter muß verstanden haben.

Vnd ist also von einem Jahr zum andern die Kunst in verfertigung der Orgeln so hoch gestiegen/ daß sich billich darüber zu verwundern: Vnd Gott dem Allmächtigen vnd alleine weisen/ nicht gnugsam zu danken/ daß er den Menschen solche grosse Gnade vnd Gaben von oben herab so gnädiglich verleihe/ die ein solch perfectum, ja fast perfectissimum opus vnd Instrumentum Musicum, als die Orgel ist/ (die da/ wie im anfang erwehnet/ fürnehmlich für allen andern Musicalischen In-

strumenten, welche meistens in diesem einzigen Werke können begriffen / ver-
 nommen vnd gehört werden / billich gerühmet vnd herfür gezogen wird) dergestalt
 disponiren vnd verfertigen; Vnd die auch dasselbige dergestalt tractiren, manibus
 pedibusq; zwingen können / daß Gott im Himmel dadurch gelobet / der Got-
 tesdienst gezeihret / vnd die Menschen zur Christlicher Andacht
 bewogen vnd erweckt wer-
 den.

Vnd diß sey also von alten Orgeln gung
 vor dißmal.

Vierdter Theil

Dieses

TOMI SECUNDI:

Von vnsern jetzigen neuen
Orgeln.Sobegreiffe in sich vier
Capitel.

Im I. wird gehandelt.

Von den rechten Namen vnd Titul der Orgeln / nach ihre Pro-
ortion vnd grösse der Principaln.

Im II. Capitel.

Von allerley Art / vnd mancherley Namen der Stimmen in den
Orgeln / wie dieselbe nach ihrem Laut oder Klang / vnd dero sonderbaren
Eigenschafft recht eingenommen vnnnd verstanden: Auch wie solche
Stimmen vnterschiedlich / aus der länge ihrer Corporum generaliter,
vnd in gemein nach den Füßen / oder Zahl der Füße in ihrem vnterschie-
enen tieffern vnd höhern Thon gerechnet werden mögen: Mit mehrez-
erim vmb fernern Bericht / was bey jeder Stimme in specie vnd beson-
ers zn wissen von nöthen sey.

Als:

Von der Mensur oder lenge der Pfeiffen:

Auch wie die Pfeiffen von einander vnterschieden vnnnd abgetheilte
werden / mit beygesetzter Vniversal Tabell,

Da

Da dann

1. Von offenen Stimmwercken / so Principaln Art vñnd Mensur seynd.
2. Von Holzflöitten vñnd derselben Eigenschafft.
3. Von Gemshörnern / Plock- Spitz- vñnd Flachflöitten.
4. Von Quintadehnen- Nachhorn- vñnd Quersflöitten.
5. Von Gedacten allerley Art.
6. Von Rohrflöitten.
7. Von offenen Schnarrwercken.
8. Von Gedacten Schnarrwercken.

Im III. Capitel.

Vnterricht / Wie man Schnarrwercke in den Orgeln / So wol auch absonderlich die Regalwerck vñnd andere Instrumenta, als Clavicymbeln, Spinetten vñnd dergleichen von sich selbst recht vñnd rein accordiren vñnd einstimmen könne: Im gleichen / welcher massen die andern Pfeiffen nachzustimmen / oder im stimmen nachzuhelffen.

Im IV. Capitel.

Wie sich die Kirchen / vñnd die jenige / so vnserm HErrn GDe zu Ehren ein Orgelwerck in ihren Kirchen setzen vñnd bawen lassen wollen / wol fürzusehen haben / daß sie sich erfahren vñnd berühmten Orgelmachern umbthun / damit sie nicht vmb eines geringen Vorthails willen / denn sie bey etlichen vnerfahren vñnd allererst ansahenden Orgelmachern zu erhalten vermeinen / berückt: Auch beydes den Erfahren vñnd vnerfahren wol obersezt / vñnd zuweilen gleichwol mit einem vnbeständigen wandelbaren Werck / daran man jährlich zu flicken vñnd zu stücken hat / versehen werden.

Vom

Das I. Capitel.

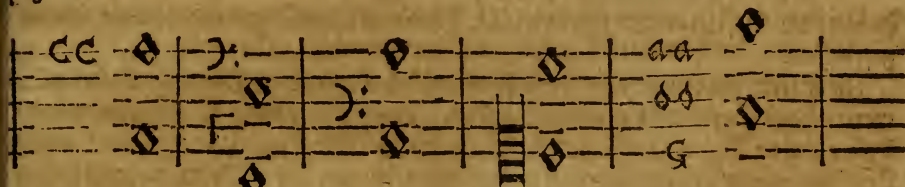
Vom rechten Namen der Orgelwerke / nach ihrer Grösse.

Jeweil folgendts zum offtern der Fusthon gedacht wird :
Als ist sonderlich Cantoribus in acht zu nehmen / daß 8.
f. Thon / die rechte Chormasse sey / welche die natürliche
höhe vnd tieffe hat. Vnd müssen nach diesem die andern
also wol im dupliren als halbiren geachtet werden.

Denn so oft diese Zahl duplirt wird / klinget die
Pfeiffe eine Octav niedriger : So sie halbiert wird / eine Octav höher.

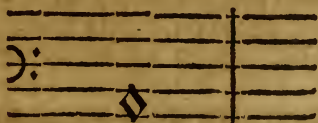
Als zum Exempel 16. f. Thon klinget eine Octav niedriger / vnd 32.
zwey Octaven niedriger / als 8. f. Thon oder Chormasse.

Im gegentheil 4. f. Thon klinget eine Octav : 2. f. zwey Octav : 1. f.
drey Octaven höher denn Chormasse / wie in folgenden Abrissen zu er-
sehen.

16. f. Thon. 8. f. Thon. 4. f. Thon. 2. f. Thon. 1. f. Thon.

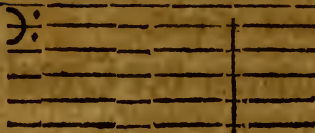
Ferner ist zu mercken / daß die Orgelwerke nach Füssen genennet
werden : Klein 4. f. Thon : Dessen Principalunterste Clavis im Manu-
al vnd Pedal.

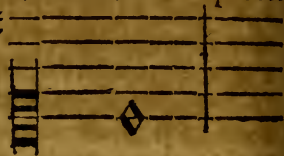
Mittel oder Chormässig von 8. f. Thon : Dessen Principalun-
terste Clavis im Manual vnd Pedal.

2

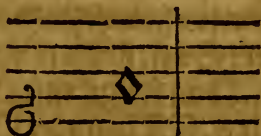
Groß

Groß von 16. f. dessen Principal vnterste Clavis im Manual vnd Pedal ist eine Octav von der vörigen tieffer. Wird aber eines Principalen von 2. f. Thon gedacht/ dessen vnterste Clavis ist

Wo aber von 1. f. 2.

32. f. Thon aber ist eine Octav tieffer / denn 16. f. aber eines gar vn-
natürlichen vnd vnvernemblicher Soni vnd Klanges.

Welcher gestalt nun vnser Vorfahren ihre Orgeln intituliret vnd genennet haben / davon ist in oorhergehenden III. Theil von alten Orgeln gnugsamer Bericht geschehen.

Zu vnserer jesigen zeit aber seynd fürnemblich dreyerley art Orgelwercke / derer Namen recht zu nennen vnd zu gedencen seyn. Vnd solches daher / weil man dreyerley Principalen Art vnd größe hat / so fornen an ins Werck zum zierde gesezet / vnd die structuren oder gehäuse darnach proportioniret werden: Denn wie man sagt / à potiori parte fit denominatio.

Vnd ist der ersten Art Name groß Principal; Welcher von den Orgelmachern wegen seines Corporis lenge vnd tieffen Lauts von 16. Fuß Thon genennet wird. In welchem Orgelwerck nu ein solchs Principal zum Manual zu gebrauchē fornen au stehen / dessen rechter Name wird ein groß Principalwerck genant: Vnd ist dorefelbsten die Grosoctava von 8. Fuß Thon: Die Octava von 4. Fuß Thon. Vnd werden bißweilen in solchen Wercken im Pedal Subprincipal- oder Subgedacte Wässe von 32. Fuß Thon gefunden.

Der andern Art Name aber ist AEqual, oder wie es andere nennen mittel- oder Chor Principal: Welcher billich darumb also heisset / die weil solcher an der tieffe vnd höhe mit der Menschen Stimme vber ein komme; Vnd werden dieselben Principal,
vmb

omb jres Corporis Länge vnd Lauts willen zu 8. Fußthon gerechnet. Wo nu etwan ein solch Principal zum Manual zu gebrauchen/ im Werck stehend gefunden/ wird daselbige ungeachtet bisweilen auch ein Groß Principalbaß von 16. ff. Thon im Pedal, auch wol in den Sait Thormen verhanden seyn möchte ein Aequal Principalw eret geheissen/ vnd ist die Octava von 4. die klein Octava von 2. Fuß Thon.

Die dritte Art ist ein Octav- oder klein Principal, vnnnd hat solches an seiner Corporis Länge vnd Laut 4. Fuß am Thon. In welchen Wercken nun solcher Principal größe gefunden wird/ dieselbige seynd billich der Mensur vnd Ordnung nach klein Principal Werck zu nennen; Vnd ist doselbsten die kleine Octava vor 2. Fuß/ vnd die Superoctav 1. Fuß Thon: Welche sonst Siffloit genennet wird.

Vnd ob sich zwar ein Orgelmacher offte nach dem Ort vnd Raum richten/ vnd der größe seiner Strukturen zusehen oder abbrechen muß; Daher denn vielmahl der Principalen größe Pfeiffen nicht zum Gesichte/ weil es des Corporis größe nicht leiden kan/ herfür gesetzt; Bisweilen auch geschicht/ daß die Principalen mit noch größeren Pfeiffen/ jedoch allein pro forma ersetzt/ vnd der Behäuse größe damit erfüllet werden; So muß es doch bey obbeschriebenen dreyen Arten/ als 16. 8. vnd 4. Fuß Thon Principal bleiben vnd beruhen.

Es werden aber diese beschriebene Namen/ wie jetzt gedacht/ allein zu oder nach den Manual Claviren gerechnet: Sonsten seynd grosse Principal Wercke zu finden/ welcher Pedal Principal Baß/ weil im Manual das Principal 16. Fuß Thon ist von 32. Fuß Thon gesetzt wird/ vnd dieses erfolget. Wenn die disposition der Strukturen also/ daß die sonderlichen Bässe vff die Saiten neben das Manualwerck kommen/ geordnet werden. Vnd dieweil dann diese grosse Sab Principaln nicht natürlich oder nützlich im Manual zu gebrauchen/ sondern alleine ins Pedal zum Baß gehören/ vnd von wenig Orgelmachern gearbeitet werden; Kan auch ein Werck nicht von solchem Basse im Pedal/ sondern vom Manual seinen gebürlichen Namen haben.

Ob auch erstliche gar kleine Wercklein/ derer Principal nur von 2. Fuß Thon gefunden werden/ so gehören doch solche nicht vnter der Orgelwercken Zahl der Namen/ sondern allein vnter die Disposition der Positiv: Aus Ursachen/ weil sie gemeinlich auch andere gröbere Stimmen zu ihren Fundamentis, als Bedackt/ oder Quintadehn von 4. auch wol von 8. Fuß Thon haben/ vnd dahero Groß- oder Kirchpositiv/ auch klein Octaven Principal Wercklin genennet werden. Wie denn billich ein jeder Orgelmacher dahin sehen solte/ daß seine dispositiones, als an der geöße vnd Thon sein ordine disponiret würden/ damit man sich/ gleich wie in andern Instrumenten nach derer Namen Laut vnd disposition der Stimmen zu achten hette.

Das II. Capitel.

Von allerley Art / vnd mancherley Namen der Stimmen in Orgeln / wie dieselbe nach ihrem Laut oder Klang / vnd des ro sonderbaren Eigenschafft recht genennet: Auch wie solche Stimmen vnterschiedlich / aus ihrer Corporum lenge / generaliter nach den Füssen / oder Zahl der Füsse in ihrem vnterschiedenem tieffern vnd höhern Thon gerechnet werden. Mit mehrerm Bericht / was bey jeder Stimme in specie zu wissen von nöthen sey.

Hier solte nun wol von der Mensur an den Pfeiffen nach der lenge der Corporum etwas gesagt werden: Weil aber solches vor die Orgelmacher allein gehört / ist derselben allhier zu gedencken vnnötig.

Doch gleich wol kan dieses hierbey obiter angedeutet werden: Daß ein Principal vnd alles offen Pfeiffwerck am Corpore vnd der Mensur lenge / (welche nicht von dem vntersusse / der nur eine Zuführung des Windes ist / sondern von dem Labio oder Mundloche / darvon das Ober Corpus klingend gemacht wird / iren anfang hat) fast allezeit gleich so viel Füsse hat / als von Laut oder Thon gesagt wird. Wiewol derselben lenge auch vngleich / vnd eine vor der andern / wegen der vngleichen weiten / vmb etwas (doch gar ein geringes / also / daß man es an den kleinen Pfeiffen kaum mercken kan) verkürzet werden muß: Sintemal es die Vernunft giebet / daß / wann einem dinge an der breite zugegeben wird / demselben an der lenge hinwiederumb etwas abgebrochen werden müsse / also auch / so an der weite abgebrochen wird / muß an der lenge zugesetzet werden.

Mit den Gedacten Stimmwercken aber hat es nach dem Namen oder Zahl der Füsse eine andere Meynung vnd Verstand. Denn ob wol solche Gedactepfeiffe iuster Principalen weitte oder dicke im Circel / auch bißweilen vmb ein geringes weiter ist; So ist sie doch noch nicht gar halb so lang. Als zum Exempel: Die Principalpfeiffe ist 8. Fuß Thon / vnd hat auch 8. Fuß an der Corpustenge: Die Gedactpfeiff ist zwar auch 8. Fuß Thon / vnd an der Corpus weitte / (liceat sic loqui cum artifice) fast mit dem Principal gleichförmicht: Aber sie ist vnd hat nur 4. ff. vnd fast etwas ringer an der lenge; Ursach / weil sie gedactt ist: Dann ein jede offene Pfeiffe / so bald man sie zudecket / wird vmb ein Octav oder Quinte, oder Sext tieffer. Also ist es zwar auch mit der Quintadehnen Art / nur allein / daß sie viel lenger ist / als ein Gedactt;

dact; Denn sie vmb ein geringes weiter / als ein Principal von 4. ff. do hergegen das Gedact so weit ist / als ein MittelPrincipal von 8. Stüssen.

Daß aber diese beyde zugedeckte Pfeiffwerke so vngleich weit sind / vnd dennoch nach der Süßleng 8. ff. Thon am Laut haben; daraus erfolget dieses / daß durch der Quintadehnen Engigkeit / die in sich habende vnd lautende Quinta, darzu denn auch der Bart / so vmb das labium oder Mundloch herum gebet / vnd sonderlich der gar enge auffschnitt des Labij sehr helffen vnd befördern muß) heraus kan gebracht werden. Denn ohne diese beyde mittel / (als nemblich / daß die Quintadehna enger als das Gedact / vnd daß sie den vffenthalt des Windes / nemblich den Bart darbey hat) kan keine Quinta von ihr im laut / sondern nur eine bloß Gedacte Art allein vernommen werden.

Darmit aber auch im außsprechen der vnterscheid vernommen werde: So saget man bey denen Stimmen / da der Thon mit der Mensur vber ein kömpt / als in den offenen Pfeiffwerken / es ist ein Principal von 8. ff. ein Octav von 4. Fuß Thon / etc. Bey den andern aber / als in den Gedactens Arten / do die Mensur dem Tono nicht respondiret, sagt man / es sey ein Gedact dder Quintadehn vff 8. ff. ein Nachhorn vff 4. ff. ein Blockflöitlin / vff 2. ff. Thon etc.

Aber hiervon vff distimal gnug.

Diß ist aber anfänglich / wol vnd mit fleiß in acht zu nehmen / daß nur zweyerley Art / Nemblich offene vnd zugedeckte Pfeiffen seyn / daraus alle andere Arten vnd Lautsenderungen erfolgen: Vnd ob schon mancher zum dritten die Schnarrwerke allhier nicht mit eingerechnet haben wolte / so befindet sich doch vnwidersprechlich / daß die enderung des Klanges in demselben eben so wol aus der enderung derer Corporum, (Inmassen mit andern offenen vnd gedacten Pfeiffen geschicht) erfolget; darumb sie billich / weil in ihnen noch viel wunderliche vnd mehr Variationes, als in andern Pfeiffwerken erwiesen vnd erfunden werden / können vnd müssen mit eingeschlossen werden.

Vnd werden nu also 1. die Pfeiffen in Orgeln abgetheilet in Flöits vnd Schnarrwerk.

2.

Das Flöitwerk ist oben an seinem Corpore entweder offen / oder zugedeckt.

3.

Der offenen Flöitwerk etliche sind gleich aus Proportioniret, vnd

D iij

haben

haben gleichweite Corpora: Etliche aber sind nicht gleich aus weit proportioniret.

4.

Die gleichaus proportioniret seyn/ haben eintheils lange/ enge vnd schmale Corpora; Anders theils aber kurze vnd weite Corpora, als die Holflöitten allerley Art.

5.

Die nicht gleichaus proportioniret, deren sind auch zweyerley: Etliche unten weit/ vnd oben enge/ als die Gemshörner/ Spitzflöitten/ vnd Flachflöitten: Etliche aber oben weit vnd vnd unten enge/ als der Dulzaen.

6.

Die zugedeckte Flöitwerke/ seynd entweder ganz zugedeckt/ als die Quintadehnen vnd Gedacten allerley Art: Aber seynd oben vffm deckel in etwas wiederumb eröffnet/ als die Rohrflöitten.

7.

Der schnarrwercken seynd auch zweyerley: Etliche offen/ als die Posaunen/ Trummeten/ Schalmeyen/ Krumbhorn/ Regall/ Zincken/ Cornett: Etliche zugedeckt/ als die Sordunen/ Rancket/ Baerpipen/ Bombart/ Fagott/ Apffel vnd Köplinregal / &c. Wie in nachfolgender Tabell mit mehrerm zu ersehen. Hieher gehört die Tabell.

Von offenen Stimmwercken / so gleichaus proportioniret vnd an sich weite Principal Mensur seyn. Als nemlich:
Principal, Octaven, Quinten, Rauchpfeiffen/ Schweizerpfeiffen/
Mixturen, Zimbeln vnd dergleichen.

Principal.

Dieser Name P RINCIPAL (welches die Alten/ vnserer liebe Vorfahren/ Præstanten genennet haben) ist nicht ohne gefehr/ oder nach geduncken solchem Pfeiffwerke zugeeignet worden. Dann dieweil dieselbigen nicht allein des Wercks Zierde vnd Ornament seyn/ sondern auch dasjenige/ was vor erwehnet/ vnd geliehrer kürz halber allhier nachmals zu gedencen vnnöthig/

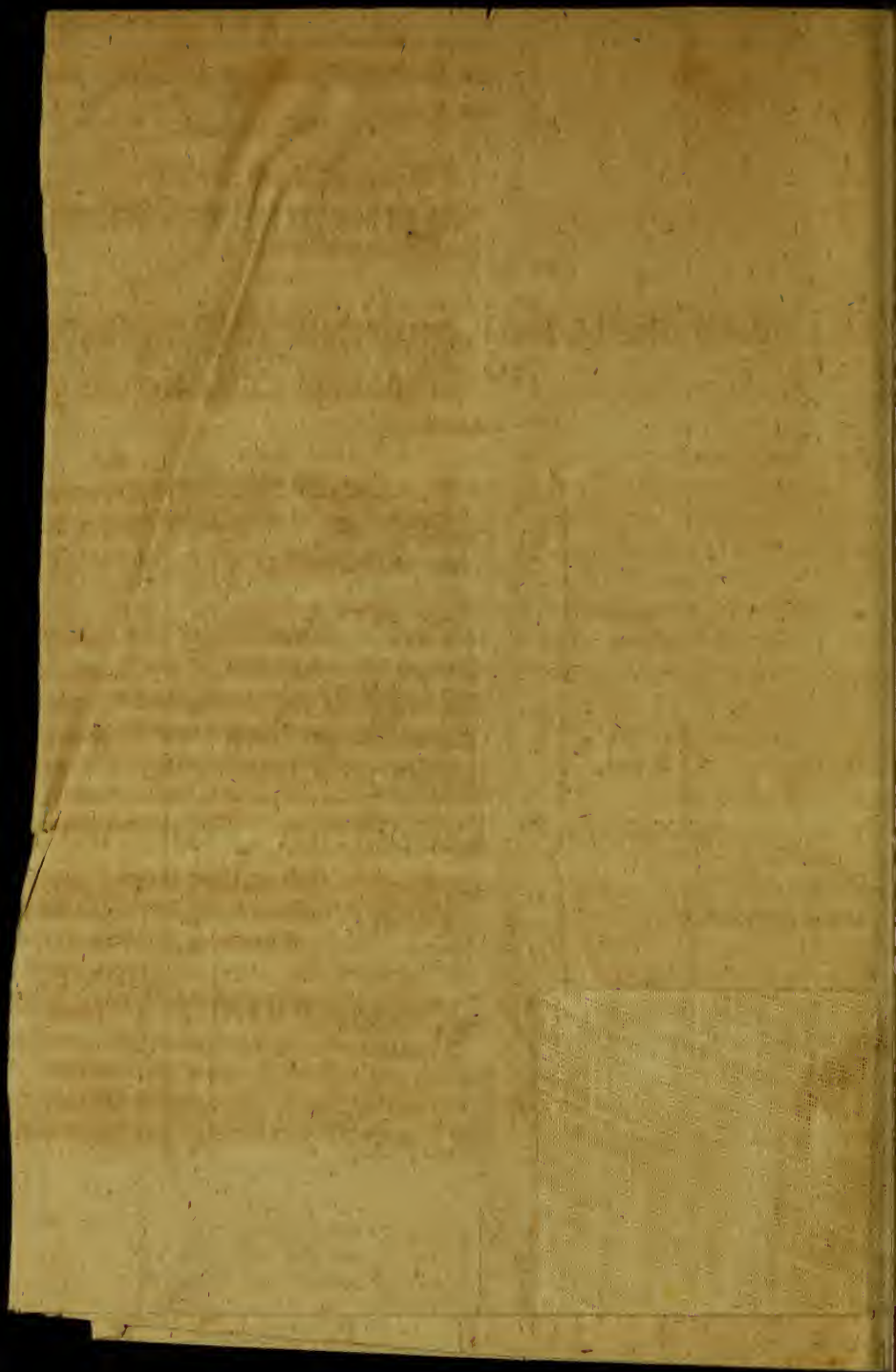
pra-

UNIVERSAL TABEL,

Darinnen der Untersheyd vnd Namen / Wo nicht aller / doch der meisten Stimmen /
so dieser zeit in Orgeln gefunden werden / begriffen

(NB. Wo das M. vnd P. am rande verzeichnet befundt wird; muß man es also verstehen / daß eine solche Stimme / beydes im Manual alleine / so wol im Pedal auch alleine / do es dann / Principal-Bas oder Gedact. c. Bas genennet wird; Vnd dann auch im Manual vnd Pedal zugleich mit einem / oder zweyen absonderlichen Registern gebraucht werden könne.)

	am Thon / Fuß	am Thon / Fuß	am Thon / Fuß																																	
VII. Offen	P. Posaunen Bas.	16	Principaln.	P. Groß Sub Princip. Bas.	32	Dieser aller Ubrist / ist in Sciagraphia, oder Theatro Instrumentorum Col. X X X V. vnd XXXVI. zu finden.	Gemshörner oder Spießlöiten.	M. P. Groß Gemshorn.	16																											
	M. Trommeten.	8		M. Groß Principal.	16			M. P. Gemshorn.	8																											
	P. Trommeten Bas.	8		P. G. Pri. oder Pri. unterfag.	16			M. P. Octaven Gemshorn.	4																											
	M. P. Schallmeyen.	8		M. P. Princ. oder Prestant.	8			M. P. Gembs Quinta.	3																											
	P. Klein Schallmeyen.	4		M. P. Klein Principal.	4			M. P. Klein oder Super Gemshörnlin.	2																											
	P. Groß Krumbhorn Bas.	16		M. Klein Princ. Discant.	4			M. Klein Gemsh Quinta. Nasat.	1 1/2																											
	M. P. Krumbhörner.	8		M. P. Groß Octava.	8			Epießlöiten.	4																											
	P. Klein Krumbhorn Bas.	4		M. P. Octava	4			M. Epießlöit.	4																											
	M. Groß Regal.	8		M. P. Klein Octava.	2			M. P. Klein Epießlöit	2																											
	M. P. Kleingeigend- oder Jung- fraw Regal.	4		M. Super Octävlin. Sederz.	1			M. Spieß Quintlein.	1 1/2																											
M. Zimbel Regal.	1	Octaven.	Quinten.	M. P. Groß Quinta.	16	Epießlöiten.	M. P. Klein Epießlöit	2																												
M. Sinnen Discant.	8				M. P. Quinta.			3	Flachlöiten.	M. P. Große Flachlöit.	8																									
P. Cornett Bas.	4				M. Klein Quinta.			1 1/2			M. P. Flachlöiten	4																								
IX. Zuge- dächt.	I. Lang / Zne vnd schmal: Als Principal Masur.				Kauschpfeiff. oder Kausch Quint, Von			Schweizer- Pfeiffen.			M. P. Groß Schweiz. Pfeiff.	8	Oben weit vnd unten eng	M. P. Klein Flachlöit.	4																					
												M. P. Groß Kancket.			16	M. Klein Schweiz. Pfeiff.	4	M. Klein Flachlöit Discant.	2																	
												M. P. Kancket.			8	M. Klein Schw. Pfa. Disc.	1		M. P. Große Flacklöit.	8																
												P. Groß Baerpipen.			16	P. Klein Schw. Pf. Bas.	1			M. P. Flacklöiten	4															
												M. P. Baerpipen.			8	Mixturen.	Zimbeln.			M. P. Große Mixtur.	4	Ober weit vnd unten eng: als / der Dulzaen.	M. P. Klein Flacklöit Discant.	2												
												M. P. Groß Bombart.			16					M. P. Mixtur 2. oder 1. fach.				V. Quintadeen.	M. P. Groß Quintadeen.	16										
												M. P. Bombart.			8					M. P. X. Mixtur oder Scharp.						M. P. Quintadeen.	8									
		M. Sagott.	8	M. P. Grober Zimbel.		M. P. Klingend Zimbel.	M. P. Zimbel.								W. Quintadeenen Men- sur.					M. P. Klein Quintadeen.	4															
		P. Dulcian Bas.	8						M. P. Zimbel.			Nachthorn.									M. P. Nachthorn.					4										
		M. Appfel- oder Knopff Regal.	8						M. Kläner Zimbel.																	P. Klein Nachthorn Bas.	2									
M. Köpfflin Regal.	4	M. Repetirende Zimbel.			Querslöit.			M. P. Groß Querslöit.	8																											
Schwarzwerck oder Rohr- werck.	So gleich aus propor- tioniret, vnd gleich weittle Corpora haben.	Kurz vnd weit: Als	II. Holzlöiten allerley Art.						M. P. Grob. Holzlöiten.	8	Die ganz zugedächt sind:		M. P. Querslöit.	4																						
										in der Orgel.				Offen				III. So nicht gleich aus weit propor- tioniret.	M. P. Holzlöiten.							4	VI. Rohrlöiten: allerley Art.	M. P. Groß Rohrlöiten.	16							
																										Störtwerck			Zugedächt.	M. P. Holz Quint.	5	M. P. Rohrlöiten.	8			
																Zugedächt.	M. P. Kleine Holzlöit.					2	M. P. Kleine Rohrlöite.								4					
																						Zugedächt.		M. X. Sol Qu. oder Qu. löit:	1 1/2						M. Super Gedactlin.		2			
																									Zugedächt.								M. Süsslöitlin / oder Süsslit.	1	P. Damerlöitlin Bas.	1
				Zugedächt.		M. Waldlöitlin.	1								M. P. Große Rohrlöiten.					16																
							Zugedächt.					P. Klein Flöitlin Bas.								1	M. P. Rohrlöiten.													8		
																				Zugedächt.														M. P. Groß Schwiegl.		8
					Zugedächt.			M. P. Klein Schwiegl.																												4
Zugedächt.	P. Groß Gedact Sub Bas.	32	P. Damer Rohrlöitlin Bas. oder Rohrschell.						1																											
		Zugedächt.							M. Groß Gedact.	16	P. Gr Gedact Bas, oder Gedact Unterfag.		16																							
										Zugedächt.			P. Gr Gedact Bas, oder Gedact Unterfag.	16				M. P. Gedact	8																	
														Zugedächt.		M. P. Klein Gedact.	4		M. Gedacte Quinta.				3													
																	Zugedächt.					M. Super Gedactlin.	2	P. Damerlöitlin Bas.		1										
																							Zugedächt.		M. P. Große Flacklöit.	8	M. P. Große Rohrlöiten.	16								
				Zugedächt.		M. P. Flacklöiten									4											M. P. Rohrlöiten.		8								
							Zugedächt.					M. Klein Flachlöit Discant.			2						M. P. Kleine Rohrlöite.							4								
															Zugedächt.					M. P. Große Flacklöit.								8	M. Super Rohrlöitlin.	2						
					Zugedächt.			M. P. Flacklöiten																				4		P. Damer Rohrlöitlin Bas. oder Rohrschell.	1					
Zugedächt.	M. Klein Flachlöit Discant.		2																									P. Damer Rohrlöitlin Bas. oder Rohrschell.			1					

praktiren können/werden sie recht/wol vnd billich mit dem Namen Principaln intituliret. Wiewol es von etlichen mit dem Namen Doeff genennit wird.

Es seynd aber derselben viererley Art:

1. Groß SubPrincipal Bass von 32. Fuß.

Diese Stimme kan nicht/wie verhergedacht/zum Manual Clavier, sondern allein zum Pedal gebraucht werden; Darumb/weil deroselben so gar tieffer Thon vn-
natürlich ist/das wenn auch nur ein Clavis alleine/als ein Bass respondiren sol/es
mehr ein Windsausen vnd schnauben/als ein rechter vornehmlicher reiner Thon zu
hören ist; Was wolte denn/wenn es Concordantenweise Manualiter geschlagen
würde/sür eine grewliche vndentlich vñ abschewliche Harmony erfolgen/also/das es
Organisten vñ Zuhörer bald satt werden/vnd mit verdruß anhören würden: Darumb
solche nur allein Pedaliter neben einer dazugezogenen Stimme von 16. Fuß sol vnd
muß gebraucht werden.

2. Groß Principal von 16. Fuß.

Diese Stimme ist nun gebräuchlich/vnd kan von derselben/wenn sie aus rechter
fundamentalischer Theilung an dem Corpore vnd Labien fleißig/vnd just gemache
vnd Intonirt wird/ein rechter vornehmlicher Klang vnd Sonus erhöret/ auch Manu-
aliter (wenn nur in der tieffen nicht zu grobe Concordanten mit Tertien vnd Quin-
ten gegriffen) wol alleine geschlagen/vnd lieblich vff einen langsamen Tact gebraucht
werden; Aber noch besser/wenn sie eine andere höhere Stimme/wie folgen sol/ neben
sich zur außbreitung des Klanges haben mag.

3. Aequal Principal von 8. Fuß Thon.

Dieser Corpus größe oder 8. füßiger Thon/ist der allerlieblichste/ auch der Men-
schen Stimme/vnd aller vornehmsten Instrumenten ehlichster Aequal Thon/in-
massen denn alle Stimmen die 8. Fuß Thon seyn/zu Motetten vnd Choralconcor-
danten ganz bequeme/ohne bedencken vnd Vitiis im Gehör/nach rechter gefester
Composition vnd præceptis gebraucht werden können vnd mögen. Darinnen auch
eine sonderbare Geheimniß verborgen/ solcher 8. Fuß Thon/ aller anderer kleiner
Stimmen/ihre heimlich in sich habende vnreinigkeit auff vnd an sich nimpt/zu seiner
eigenen Reinigkeit vnd Ehren bringet/vnd derselben sich theilhaftig machet: Davon
auff eine andere Zeit/ geliebts Vort/aufführlicher geschrieben werden kan.

4. Klein Principal oder Octaven Principal 4. Fuß.

Ist zwar auch eine liebliche Stimme alleine zu gebrauchen/aber dieweil sie für sich/
sonderlich in der höhe/keine sonderliche Suavitet oder Liebligheit hat/wird in solchen
Octav- oder kleinen Principalwerken/als anfänglich gedacht/gemeiniglich ein Sun-
damensstimme/Quintadehn oder Sedger von 8. Fußthon dazu disponiret vnd ge-
arbeitet.

In etlichen AEqual Wercken / wird auch wol ein klein Principal Discant von 4. ft. gearbeitet / welches sich im vngestrichenem f von 1 $\frac{1}{2}$. ft. Thon anhebet vnd ascendiret, so weit das Clavier oben wendet: Wiewol sie sonsten nur im mittel T oder \bar{Q} angefangen werden.

Schweizerpfeiff.

Sist aber noch eine Art Stimmwerck dieser Principalen art / aber gar enger Mensur, welche von den Nieder vnd Holländern Schweizerpfeiffen genennet worden seyn; Vnd solches vielleicht darumb / weil sie so lang / vnd gegen der enge des Corporis im ansehen gleich der Proportion einer Schweizerpfeiffen erscheinen: Haben gleichwol einen gar besondern / lieblichen / scharffen / vnd bald einer Viola Resonanz / welcher durch ihre Engigkeit entsethet; Seynd mit kleinen Saitbärlein vnd Binterleislin / Als es die Orgelmacher nennen / gemacht / sonst wolten sie schwerlich wegen der gar zu engen Mensur zur guten Intonation kommen. Wie man sie denn auch dieserwegen im Discant vnd kleinen Pfeiffen etwas weiter machen muß.

Es seynd aber derselben nur zweyerley:

1. Grosse Schweizerpfeiff von 8. Fuß Thon.
2. Kleine Schweizerpfeiff 4. Fuß Thon.

Aus dieser kleinen Schweizerpfeiff wird von etlichen nur der Discant gearbeitet / vnd Schweizerpfeiffen Discant genennet: Desgleichen auch im Pedal allein von 1. Fuß Thon / vnd wird (3.) Schweizerpfeiffen Bass / oder Schweizer Bass genant.

Diese Stimmen aber sind nicht gemein / werden auch nicht leichtlich gearbeitet / denn sie ihrer schweren Intonation halber einen rechtschaffenen vnd geübten Meister suchen vnd haben wollen.

Die grosse Schweizerpfeiff gibt im Pedal auch einen schönen lieblichen Bass / vnd gar einer Bassgeigen ehulich / wenn sie zu stillen Stimmen gebraucht wird. Es ist aber zu mercken / daß diese Stimme im Manual mit einem langsamem Tact vnd reinen Griffen / ohne sonderbahre Collaturen wegen ihres langsamem anfallens geschlagen seyn wil / sonsten sie zu ihrer Lieblichkeit vnd Reiniqkeit nicht kommen kan.

Es findet sich auch noch eine andere Art von Schweizerpfeiffen/welche recht vff
 ræstanten oder PrincipalMensur gerichtet/ oben aber gedäckt seyn; Vnd vngeach-
 tet sie sich dahero nothwendig vberblasen müssen / so fallen sie doch in rechtem Thon/
 leicht/ als wenn sie offen/ vnd gar nicht gedäckt weren.

Octava.

Leich wie nun von viererley Principalen Art jetzt gesezt ist; Also fol-
 gen auch viererley Octaven aus derselben PrincipalMensur, als
 Octava/ Grofoctava / Octava / klein Octava/ vnd Superoctävlin.

1. Grofoctava ist von 8. Fuß Thon.

Diese Octava gehöret allein ins groß PrincipalWerck/ vnd ist
 in der Mensur vnd Klange nicht anders/ als ein AEqualPrincipal, Wie es denn
 on etlichen gegen das grosse Principal, klein Principal genennet wird. Weil aber
 in Rückpositiff dasselbige kleine Principal von 4. Füßen / zum vnterscheid das von
 8. Fuß Thon stehet: Vber dis auch die Principal mehrertheils von Zien/ die Octa-
 ven aber aus Bley oder halbwerck (das ist halb Zien vnd halb Bley gearbeitet/ vnd in
 die Orgelwercke hinein/ die Principal aber vorn an gesezt werden/ wird diese Stimme
 billich grosse Octava genennet.

2. Octava ist von 4. Fuß Thon.

Vnd gehöret in die AEqualWercke / vnd heisset darumb also / weil sie im Mit-
 tel mit ihrem Thon eine Octava höher / als das AEqualPrincipal, vnd dergleichen
 8. Fuß Thon Stimmwercke ist; Auch auffer dem allein gebraucht werden kan / vnd sich
 u höher vnd niedern Stimmen ziehen leisset.

3. Kleinoctava ist von 2. Fuß Thon.

Vnd wird sonst Superoctava genennet: Weil aber noch kleiner Octaven / wie
 solget / verhanden/ kan diese Stimme nicht recht Super- oder Supremaoctava heis-
 sen; Vnd gibts auch die Obergesetzte Ordnung/ Grofoctava 8. Fuß Thon/ Octava
 4. Fuß Thon sey / darumb muß diese ja billich klein Octava 2. Fuß Thon/ vnd die fol-
 nende Superoctävlein 1. Fuß Thon genennet werden.

4. Superoctävlein ist von 1. Fuß Thon.

Heisset sonst Sedese/ darumb/ weil es zwo Octaven vber der Octaven 4. Fuß
 Thon stehet: Aber weil die Octava 4. Fuß / keine Fundament oder AEqualStimme
 ist

ist/ kan diese nicht wol von derselben anzurechnen/ Sedes genennet werden: Sondern beheft billich den Namen Superoctava, vnd gehöret vornemlich in die grossen Positiv/ darinnen Principal von 2. Fuß Thon disponiret seyn.

5. Hieher gehören auch die Quinten von 6. 3. vnd 1 $\frac{1}{2}$. Fuß Thon/ vnd diese letzte Art wird von etlichen Quindertz genennet/ aber vnrecht.

6. Item/ die KauschPfeiffen/ welches ein Alter Name/ von den Alten erfunden Do dann etliche diese zwei Stimmen vnd Register/ Als Quint 3. Fuß vnd Superoctava 2. f. zusammen gezogen: Etliche aber auff ein Register zusammen gesetzt/ vnd eine absonderliche Stimme draus gemacht/ welche sie mit dem Namen Kauschpfeiff intituliret, gleich wie die Mixtur vnd Zimbeln einen Namen vnd Register/ doch mehr als eine Pfeiffen haben: Etliche haben es auch Kauschquinten genennet/ dieweil die Quinta gröber ist/ als die Superoctava. Also haben sie auch eine Kauschpfeiffen Was gehabt/ welcher jetzt noch im Gebrauch gefunden wird.

Mixtur Zimbeln.

Nur oder aus dieser Mensur werden nu die Mixturen vnd Zimbeln groß vnd kleiner disposition genommen vnd gearbeitet/ vnd gehören dieselbige billich zu den Principal vnd OctavStimmen wercken/ dieweil sie eben derselben Mensur seynd/ vnd die Octaven vnd Quinten ohne das zur Mixtur vnd Zimbeln des vollen Wercks halben gezogen werde. Vnd weil derselben dispositione vnd Variationes von den Orgelmachern mancherley/ nach Art vñ Gelegenheit der Wercke vnd Kirchen/ gemacht werden/ ist hiervon in specie nit zu schreiben: Nur allein das/ ob sie wol allezeit eine einige Octaven hinauff steigen/ vnd denn also bald wieder repetiret werden/ doch diese vnterscheid hierin verhanden. Das einerley Art 1. grosse Mixtur genennet wird/ welche die Alten in ihren Wercken (weil sie domaln noch nicht von mancherley Art Stimmen/ wie jetzt gewust) gefest haben: Vnd wiebevor angezeigt worden/ offte von 30. 40. vnd mehr Pfeiffen starck/ darunter die größte von 8. Füßen gewesen: Jetztiger zeit aber seynd die grossen Mixturen allein von 10. 12. bisweilen doch gar selten 20. Pfeiffen starck auff einem Thor vnd ist die eine grosse Pfeiffe im vntersten Clave von 4. f. Thon.

2. Die andere Art heisset Mixtur. weil dieselbige im mittel/ vnd nicht zu groß noch zu klein mit Pfeiffen besetzt: Vnd ist eben die/ welche jetzt in die AequalPrincipal auch wol in die grosse Principalwercke von 4. 5. 6. 7. 8. vnd 9. Pfeiffen oder Choren gemacht wird: Darinnen die größte Pfeiffe gemeiniglich von 2. oder 1. f. Thon ist.

3. Die

3. Die dritte Art wird genennet kleine Mixtur, oder wie sie die Niederländer vorahren genennet haben / Scharp: vnd nicht vnrecht / denn es ist eine rechte scharffe Stimme / vnd doch nur von drey Pfeiffen / als f c f / etc. disponiret, vnd wird offte repetiret: Wolin grossen Wercken in die Brust / oder im kleinen vor seine rechte Lixtur gesetzt vnd geordnet. Etliche nemen gar kleine / subtile vnnnd junge Pfeiffen arzu / die größte 3. Zoll lang / als f f c f: oder drey oder vier Pfeiffen in unisono, vnd ein Detävlein / aber keine Quint, vnd gehen von einer Octav zur andern: Dasselb Pfeiffen sie Scharp. (Repetirt heist / zu etlichen malen in einem Clavir durch Octaven wiederholen / als von einem c oder f zum andern / vnd ist einerley / derowegen dann die Mixturen vnd Zimbeln zum schlagen vor sich selbst alleine nicht können gebraucht werden.)

Zimbeln.

1. Grober Zimbel ist von 3. Pfeiffen besetzt.
2. Klingende Zimbel / 3. Pfeiffen starck repetiret durch ganze Clavir in f vnd in / vnd wird also gesetzt f a c: welches die kunstreichste seyn sol.
3. Zimbel ist von 2. Pfeiffen / vnd wird etlichmal mehrentheils per Octavas repetiret.
4. Kleiner Zimbel ist von einer Pfeiffen vnd offte repetiret.
5. Repetirende Zimbel ist von 2. vnd 1. Pfeiffen besetzt / vnd repetiret sich fort ad fort.
6. ZimbelBässe seynd zwey- oder zum höchsten dreyerley Arten: Die größten etwan ein halben Fuß Thon; vnd werden einmal repetiret; Die andern seynd etwas vnger / werden zweymal repetiret, vnd doch alle durch Quartan vnnnd Quintan disponiret.

II.

Holflöit.

Die ein offenes Stimmwerck / welchs viel weiteret / doch etwas kürzerer Mensur, als die Principaln, vnd gleichaus weitere Corpora hat: Vnd an ihrer weitten bald Gedacter Mensur seynd / ohne daß sie engere Labia haben. Vnd dieweil sie offen / vnd so weit sind / so klingen sie auch so hol / daher ihnen ann der Name Holflöit gegeben worden.

R ij

I. Groß

1. Groß Holflöiten & Fuß Thon.

Es haben aber die alten Orgelmacher vor 60. vnd mehr Jahren in die Choral- oder Thumbkirchen Wercke solche Stimmie ins Pedal, vnd so groß am Thon / als das Principal gemacht; Sintemal man damals von den vnterschiedenⁿ Bassen oder Vntersätzen noch nichts gewußt / vnd solchen Bass / Subbass vnd Thumbass / auch Cop- pel geheissen / darumb daß er weit vnd Töhnendgellungen / vnd den Wercken / weil sie eine Quinta tieffer / als Chor Thon gewesen / eine besondere brausende Art / in solcher tieffe gegeben hat. Wie derer noch in vielen alten Thumb Wercken gefunden werden / daß ein vnwissender meynen solte / es were wegen seines Thonens vnd erfüllens ein Vntersatz / weil es an dessen Stadt zum vollen Wercke gebraucht worden / dabey verhanden.

2. Holflöiten 4. Fuß Thon.

3. Holquinten 3. Fuß Thon.

Werden durchs Manual vnd Pedal, wie man wil / gebraucht: Vnd haben die Alten den Holquinten Bass gern in den Choral Wercken / den Sangmeister vnd die Chorales, bisweilen zur Schalkheit / aufm rechten Thon vnd anfang des Chorals zu verführen gehabt.

4. Kleine Holflöit 2. Fuß Thon.

Diese ist von etlichen auch Nachthorn genennet / darumb daß es hol / vnd fast als ein Hornklang sich im Resonanz Artet: Ist aber nicht gar recht nach ihrem klang genennet / Sintemal sich die Quintadehnen Art viel besser darzu schicket.

5. Kleinflöitten Bass / 2. fl. ist auch gar gut zum Choral zu gebrauchen.

6. Quintflöitten anderthalb Fuß Thon.

7. Suißlöit 1. Fuß Thon. Das Suißlöit oder Sießlitt rechnen etliche vnter die Principal Stimmen.

8. Waldflöitlin anderthalb Fuß Thon.

Welche Stimm in Seestädten an jeso noch gebräuchlich / vnd wird 2. oder 3. mal / weil es so kleine ist / repetiret.

9. Klein Flöitten Bass ist 1. Fuß Thon.

Wird an statt / vnd wie die Bawrflöitlein disponiret, ist aber etwas heller vnd lauterer

lauterer am Klange. Vnd sind nun diese kleine Stimmen/wenn dieselbe zu Aequal-
StimmWercken mit vnd ohne den Tremulant gezogen werden/ gar gut vnd fremdd
am Klange zu hören.

Schwiegel.

Ahier ist noch eine besondere Art von Laut oder Resonanz vnd Na-
men/ die nicht so gar weiter Mensur, als diese Holzflöten/ vorhanden /
welche von den Niederländern auch fast vor hundert Jahren/ wie aus
des Sebastiani Virdungs Musica zu sehen/ Schwiegel (weil sie ge-
gen ander enge Mensur Pfeiff Werck zurechnen auch hol/ vnd doch
sanffte/ vnd am Resonanz den Querflöten gar ehlich klingen) genen-
net worden. Sie sind bisweilen vff Gemshörner form gerichtet/ doch unten vnd oben
etwas weiter/ gleichwol oben wiederumb zugeschmiegt/ das Labium ist schmahl/ vnd
ind stiller als Spießflöten. Es seynd aber derselben nur zweyerley Art: Als

1. Grosse Schwiegel 8. Fuß Thon.

2. Kleine Schwiegel 4. Fuß Thon.

Woher aber solch sanffter Klang komme/ laß ich andere dessen verstendige be-
richt geben. Vnd diß sey also von dieser Mensur vom Größten bis zum kleinsten ge-
sagt.

III.

**Offene Stimmwerck/ welche nicht gleichaus
weite Corpora haben.**

Ist nun die andere Art der offenen Pfeiffen/ welche/ weil sie un-
ten ziemlich weit/ vnd oben zugespizet/ vnd also mehr/ als halb zu-
gedäcker seyn/ viel ein andern Resonanz/ als vorbeschriebener
Principalmensuren Art an vnd in sich haben. Vnd werden die-
selben darumb/ daß sie an der Propors vnd Resonanz als ein
Horn klingen/ billich Gemshorn genennet: Vnd sind deroselben
Art vnterschiedlich/ als Gemshorn/ Plockflöte/ Spießflöte/ Flachflöte; Dulcian vnd
vergleichen.

Gemshorn.

R. iij

1. Groß

1. Groß Gemshorn ist am Thon 16. Fuß.

Dieses ist eine liebliche Stimme/ aber besser im Pedal als Manual Clavir zu gebrauchen/ es sey dann/ daß eine andere Stimme von 8. oder 4. ff. Thon darzu genommen werde.

2. Aequal Gemshorn ist am Thon 8. Fuß.

Vnd ist eine sonderbahre liebliche vnd süsse Stimme / wenn sie aus rechter fundamentalischer Theilung nach allen ihren Umständen gemacht vnd Intoniret wird/zu hören; Gibt wunderliche enderungen mit andern Stimmen zu verwechselt: Möchte auch wol Viol de Gamba, weil sie solchem Instrument am Resonanz sehr nachartet/ wenn sie recht gemacht wird/ intituliret werden. Die Niederländer nennen es auch Coppelslöiten; vnd sind lenger als ein Gedact / aber kürzer als ein Principal.

3. Octaven Gemshorn ist am Thon 4. Fuß.

Diese Stimme ist der nechstobgesetzten von 8. Fuß zu vielen lieblichen enderungen nicht vngleich zu gebrauchen: Vnd können beyde so wol in groß- als in klein Principalwercken gesetzt vnd gebraucht werden.

4. Klein Octaven Gemshorn ist am Thon 2. Fuß.

Gehöret mehr ins Rückpositiff vnd klein Octaven Principal Wercklein/ als im grossen: Jedoch kan sie von andern vnd grossen dispositionen auch nicht außgeschlossen seyn; Denn sie doselbst eben so wol eine liebliche Art im Manual, vnd auch ein schönen Bass im Pedal zum Choral zu gebrauchen gibt / vnd sich gar vernemblich vnd eigentlich hören lesset.

Es werden auch aus dieser Gemshörnen Art Quinten disponiret: Als

5. Die grosse Gemshorn-Quinta 6. Fuß Thon.

6. Die Gemshorn-Quinta 3. Fuß Thon: Vnd denn

7. Die klein Gemshorn-Quinta anderthalb Fuß Thon:

Ist oben halb so weit als vnten: Das labium wird in fünff Theil getheilet/ ein Theil ist des Mundes breite/ alsdann wird die helffte vffgeschnitten.

Vnd wird diese letzte Stimme sonsten nicht vnrecht NASATH genennet / die weil sie wegen ihrer kleine zu andern Stimmen gleichsam nösselt / sonderlich wenn sie recht/ vnd nicht so scharff intoniret ist; Gibt auch einen schönen Discant in der rechten Hand/ mit andern darzugezogenen Stimmen zu gebrauchen. Etliche arbeiten das Nasath vff weit Pfeiffwerck Mensur, vnd enge labiret.

Etliche

Etliche heissen das Gemshorn auch Spillflöiten / vnd dasselbige allein wegen der Gestalt vnd Proportion, daß solche Pfeiffen einer HandSpillen gar gleich vnd ehlich anzusehen seyn.

Etliche nennen die Gemshörner noch an jeso Plockpfeiffen: Ist aber nicht recht getaufft. Denn Plockpfeiffen eine andere Gestalt vnd Klang haben / vnd können die Spizflöitten von 4. ff. Thon (darvon jetzt als bald sol gesagt werden) wenn ihnen oben die rechte weite / etwas weiter / als den Gemshörnern / gegeben wird / des Klanges halben billicher Plockpfeiffen oder Plockflöiten geheiffen werden: Weil sie alsdann einen Resonanz / natürlich als die andere blasende Instrumenta, welche Plockpfeiffen genennet werden / von sich geben. Kleiner aber / als von 2. Füßen / werden dieser Art Stimmen von verstendigen Meistern nicht gearbeitet.

Etliche arbeiten die Plockflöiten fast vff Quersflöiten Art / also / daß das Corpus noch eins so lang wird / als sonst die rechte Mensur mit sich bringt / oben zugedäckt / vnd daher sich in der Octav vbersetzen vnd vberblasen muß.

Spizflöit.

Es sind noch andere vnd fast dieser Art Stimmen / welche auch also zugespizet seyn / vnd Spizflöiten genennet werden: Vnd dieser Art Mensur ist auch nicht gar lange vblisch vnd im Gebrauch gewesen.

Es ist aber ein ziemlicher vnterscheid zwischen den Gemshörnern / vnd dieser Spizflöiten; Weil dieselbe unten im labio weiter / vnd oben mehr zugespizet wird / als gedachte Gemshörner: Darumb sie recht Spizflöit geheiffen. Vnd sind derselben nicht mehr / als zweyerley an Gröffe vnd Thon.

1. Spizflöit 4. Fuß am Thon.

2. Klein Spizflöit 2. Fuß Thon.

Auch habe ich Spizflöiten Art funden / welche oben gar wenig offen / vnd unten gar enge labiret seyn; Dahero einen aus dermassen lieblichen Resonanz von sich geben: Aber mit grosser Mühe zur reinen vnd rechten Intonation zu bringen seyend.

Flach

Flachflöit.

Es ist noch eine Art Stimme fast von dieser Mensur, vnd werden Flachflöiten geheißen; Die seynd vnten im labio nicht gar weit / mit einem engen niedrigen vffschmidt / doch gar breit labiret, daher es auch so flach vnd nicht pe mpich klinget / vnd seynd oben nur ein wenig zugespizet / wollen aber ihrer Intonation alben ein erfahrenen Meister haben; Klingen sonst gar wol / vnd etwas flacher / als Gemshörner / drumb sierecht mit dem Namen / Flachflöit getaufft seyn. Es ist aber dieselbe dreyerley Art am Thon vnd Fußlänge.

Als

1. Groß Flachflöit 8. Fuß Thon.
2. Flachflöit 4. Fuß Thon.
3. Klein Flachflöit 2. Fuß Thon.

Seynd alle drey gar gut vnd nütze / wenn viele Stimmen in einem Werck disponiret seyn / zu lieblichen enderungen zu gebrauchen: Geben auch im Pedal schöne Bässe zu vornehmen / denn sie etwas lauter / jedoch frembder / als die Gemshörner am Klange seyn.

Mögen auch sonderlich die kleine Flachflöit / wenn sie nach der Quinten Art disponiret ist / im Rückpositiff mit einer Zimbel vnd Quintadehn zu einem geigenden Discant gebraucht werden; denn es dem gar ehnlischen sich hören lest. Vnd so viel sey von dieser Art berichtet.

Dulzain.

Es ist noch eine Stimme / die ungleicher weitten ist / übrig / oben weit / vnten aber im labio vmb ein ziemliches enger: Solche Stimme wird Dulzain genennet / siehet zum Stralsond im neuen Wercke / vnd ist 8. Fuß Thon / kan auch wegen der gar schwehren Intonation kleiner nicht gemacht werden: Klinget darumb dem Dulzian etwas ehnlisch / weil sich das Corpus oben aus / gleich wie das Instrument Dulzain erweiteret / vnd im labio enger ist. Weil aber der Dulzian an ihm selbst ein Rohr oder schnarrent Instrument bleiben muß / vnd jetztbeschriebene Stimme vnter das Flöit oder Pfeiffwerck gehöret / kan dieselbige dem

ze dem RohrInstrument nicht gar gleich Stimmen. Man lest es aber also bey des Meisters gegebenen Namen bleiben.

IV.

Von Gedacten Pfeiffen / Vnd erstlich von der Quintadehna / Nachthorn vnd

Quersößt.

Quintadehna.

 S ist diese Stimme nicht lange / sondern etwa 40. oder 50. Jahr im Gebrauch gewesen / wie sie denn in alten Orgeln nicht gefunden wird; Vnd ist eine liebliche Stimme (von etlichen Holschelle genennet) darinnen zweene vnterschiedliche Laut/ als die Quinta, ut, sol, im Gehör zu vernehmen seyn; Daher sie anfänglich Quintad una genennet worden; Sie ist fast/ jedoch ein ziemliches weiter/ an Proportz ihres Corporis/ als die Principal an der Mensur seyn; Vnd weil sie gedact/ ein Octava tieffer als offene Pfeiffwerck gegen ihrer lenge zurechnen. Es seyn aber der selben/ die aus einer Mensur vnterschiedlichen nach dem Thon oder Füßen gearbeitet werden/ nur dreyerley Art verhanden:

Als/

1. Grosse Quintadeen 16. Fuß Thon.

Diese Stimme ist Manualiter vnd Pedaliter, wenn eine andere Stimme von 8. ff. dazu genommen wird / ganz lieblich zu gebrauchen vnd zu hören.

2. Quintadeen 8. Fuß Thon.

Dieses ist beydes im Rückpositiff/ oder im kleinen Octaven Principal Werck zum Fundament. Wie denn auch im Pedal zum Choral Das gar bequem zu gebrauchen.

3. Quintadeen 4. Fuß Thon.

Ist eine liebliche Stimme/ sonderlich bey vnd zu grössern Stimmen in der Variation anzuhören; Kleiner aber wird sie nicht gefunden / wie sie denn auch nicht geringer gearbeitet kan.

G

Nacht.

Nachthorn.

Es wird aber diese kleine Quintadeena von eilichen Orgelmachern an der Mensur, Jedoch vff gewisse maffe erweitert / vnd daher / (weil sie aus solcher erweiterung einen Hornslang bekömpt / vnd die Quinta etwas stiller darinnen wird) Nachthorn geheissen. Welcher Name auch recht ist. Es mag aber diese Art ebenmessig zu vielen andern Stimmen gar lieblich vnd mannigfaltig verwendet werden.

Aus dieser Mensur oder Art kömmet auch der Nachthorn Bass / beydes von 4. Fuß / so denn auch von 2. Fuß Thon her / vnd ist eine zierliche Stimme / bevorab im Bass anzuhören.

Die Niederländer arbeiten das Nachthorn offen / wie eine Holzflöte / doch oben vmb etwas enger / vnd brechen allmehlich immer etwas ab / ist auch im Labio nicht so hoch vffgeschnitten / als die Holzflöte / daher es einen sonderlichen Klang bekömpt / gleichsam / als wie einer zuchete oder schluggete.

Quersflöit.

Doch ist aus dieser Invention der Quintadeen / eine neue Art erfunden worden / welche sich mit den Quersflöiten / wie sie denn auch Quersflöit genennet wird / gar ehlich im Klange vergleicht vnd vereinbaret.

Es kömpt aber derselbe Klang nicht aus freywilliger natürlicher Intonation, sondern aufm vbersezen oder vbergallen; Das vbergallen oder vbersezen aber daher / weil das Corpus gegen seiner enge mehr als noch eines / vnd fast noch anderthalb

mal so lang ist.

Als zum Bericht; Wenn das c / 4. Fuß Thon seinen Klang hören leß / so ist desselben Corpus an der lenge so lang / daß / ob es zwar wegen seiner lenge auff 12. Fuß respondiren solte vnd köndte / so intoniret doch in denselben nur allein die Quinta, die vom vbersezen oder vbergallen herrühret; Wie denn auch solch Corpus wegen der unnatürlichen lenge gegen der enge / anders nicht als Quinten kan.

Diese art der Quersflöiten ist zwar gar gut / vnd auch newer Invention; Aber die offener Mensur vnd an der Corpus lenge noch eins so lang seyn / welcher Art denn auch in dem Fürstlichen neuen hölzernen Orgelwerck / (welches der Hochwürdige / Durch

Durchleuchtige hochgeborne Fürst vnd Herr / Herr Heinrich Julius / Postulirter
Bischoff zu Halberstadt / Herzog zu Braunschweig vnd Lüneburg / Mein gnädiger
Fürst vnd Herr hochlöblicher gedecheniß / S. Fürstl. G. hergl. Gemahl. vff der selben
Schloß zu Hessen durch den vornemē Drgel- vñ Instrumentmacher / Meister Eliaam
Compenium von 27. Stimmen / mit dreyen Claviren in einem zierlichen Schappes
dessen Disposition hinten im V. Theil zu finden / setzen lassen) an Jeso von Holz / son-
sten aber von andern hievor auch in Metall gearbeitet worden seyn / gefallen mir bes-
ser ; Denn es ist natürlicher / das es sich in der Octava vbersetzet / als das es noch weiter
sich vbersetzen / vnd ferner in die Quint fallen solte. Vnd sind dem natürlichen Quer-
flötenklang am Resonanz noch gleicher / als die Gedacte / derer Art auch in vor hochge-
dachter S. F. G. herrlichen grossen Drgel zu Brünningen / von 8. vnd 4. Fuß Thon
im Manual vnd Pedal verhanden seyn.

V.

Gedacten allerley Art.

Diese Stimme ist von den Alten in ihren Wercken nur allein schlechte
mit dem Namen Flöitten genehet worden. Die Niederländer vnd etli-
che andere nennen sie Bordun / sonderlich wenn sie enger Mensur sind:
Etliche nennen sie auch Barem / wenn sie gar still vnd linde intonirt
wird. Es seynd aber der Gedacten oder ganz zugeäcchten Stimmen
nach ihrem Thon vnd Fuß gerechnet / sechserley Arten.

1. Groß Gedact vff 16. Fuß Thon.

Diese Stimme wird mehrern theils ins Pedal gesetzt / vnd groß Gedacter Unter-
saz geheissen: Sie wird auch wol ins Manual herdurch geführt. Aber wegen ihres thun-
nen vnd stillen Klanges vnd ihrer Tieffe nicht so gar anmuthig vnd vorstendlich zuhö-
ren / wie die Erfahrung vnd Natur bezeuget. Vnd ob zwar diese gedachte Mensur,
auch wol zuzeiten von 32. Fuß Thon im Pedal gesetzt / vnd groß Gedacter Sub Bass
genennet wird / so ist doch / wie vorher vom grossen Sub Principal berichtet worden /
dar aus viel weniger / als in offenen Pfeiffen ein rechter verständlicher Thon zu verne-
men. Meines erachtens were vff 32. Fuß Thon keine bessere Art anzubringen / als die
Flachflöiten: Doch wil ich solches einem verständigen Drgelmacher zu probieren an-
heim gestellet haben.

2. Gedact am Thon 8. Fuß.

Dieses ist nu eine gemeine Stimme im gebrauch / vñ wird auch wol in kleine Octav Prin-
cipalwerck zum Fundament / wie den auch in grosse Rückpositiff gesetzt vñ disponiret;

3. Klein Gedact am Thon 4. Fuß.

S ij Wird

Wird auch in gemein in allerhand dispositionen der Wercken vnd Postiffen
gesetzt: Ist aber gut/ vnd gibt feine vnd mannichfaltige/sonderlich mit Quintadehnen
vnd Gemshörnern vorenderungen.

Es ist ohngefehr vor 28. Jahren von einem damals jungen Meister E. C. eine
seltsam Art erfunden/ nach dem derselbe ein gedact 4. Fuß Thon/ mit zweyen labijs,
die just einander gleich respondiren, gemacht/ also/ daß man die Pfeiffen durchsehen
kan/ welche er Quiflöit genennet hat. Dieselbe verendert ihren Klang gar vor anderer
Gedacten Arten. Ist aber noch zur zeit nicht gemein worden.

4. Supergedäctlein ist 2. Fuß am Thon.

Ob dieses schon gleich ist/ so gibt es doch auch stebliche Variationes mit grossen
Stimmwercken/ Wie von dem Suißlöit vnd andern mehr erwehnet worden; son-
derlich aber/ wo ein guter Tremulant vorhanden ist. Inmassen es dann/ wofernes
juster Mensur, vnd reine gleichlautend intoni ret, einen außbündigen guten Discant
in der rechten Hand zu gebrauchen/ vnd einem kleinen Plocklöitlein ganz gleich vnd
ehnlischen; Wie es denn auch zum grossen Ranclet oder Sorduen von 16. Füssen einen
frembden Klang vnd enderung gibt/ vnd mit Lust anzuhören ist.

5. Gedacte Quinta 3. Fuß Thon.

Diese Stimme ist von etlichen/ als Gregorio Vogel/ Pfeifferlöit/ welches
eine Quinta vom Chor Thon gestanden/ genennet worden.

6. Bawerflöit Bass/ oder Päurlin 1. Fuß Thon.

Von dieser Stimme wird bey vns in Deutschland/ sonderlich/ wenn man den
Choral im Pedal führen wil/ gar viel gehalten: Die Italiäner aber verachten alle
solche kleine Bassstimmen von 2. oder 1. Fuß Thon/ dieweil sie/ als eitel Octaven
lautten/ vnd im Resonanz mit sich bringen.

VI.

Die zwar gedäct / aber wiederumb oben
in etwas eröffnet seyn:

Als

Köhrflöiten.

Auf

Es dieser Gedacten Mensur vnd Art ist nun eine andere erfunden / welche durch gewisse mensurirte Röhrlein / wiederumb in etwas eröffnet wird : dahero sie denn recht Rohrflöit heisset.

Dieser Art Stimmen aber werden vnterschiedlich gearbeitet.

Etliche lassen die Röhren halb heraussen / vnd halb hinein gehen : Etliche gar hinein / das man nichts sieht / als oben das Loch / vnd diese seynd zum beständigsten / denn die Röhren können alsdenn nicht verbeuget werden : Dieselbige aber muß man alsdenn mit Deckhütten stimmen.

1. Grosse Rohrflöit 16. Fuß Thon.

Wann nun ja von solchen grossen Gedacten Stimmwerken eine durchs ganze Manual gehen solte / so were diese grosse Rohrflöit wegen dessen / das sie lautter vnd reiner klinget / weit besser / denn die ganz Gedacte Art / weil sie noch eine feine wol klingende Quintam darneben mit hören leset.

2. Rohrflöit ist 8. Fuß Thon.

3. Kleine Rohrflöit ist 4. Fuß Thon.

4. Super Rohrflöitlein 2. Fuß Thon.

Diese sind alle gar süßlich vnd lieblich zu aller Art Stimmen / sonderlich aber zur Quintadehnen zu gebrauchen.

5. Es gibe auch keine Art Stimmwerk ein besser Bawrflöit Bäßlin von 1. Fuß Thon / als diese : Denn sie gar eigentlich solchen Klang / als wenn einer mit dem Munde piffe / in der höhe in sich hat / vnd dasselbige wegen des vffgesetzten Röhrleins. Diß Stimmlein ist von erlichen / weils eine helle Quint in sich hat / vnd hören leset / Rohrschell / Aber wenn seine Eigenschafft wol betrachtet wird / nicht recht genennet worden.

Allhier solte auch wol das hölzern Pfeiffwerks gedacht werden : Dieweil aber dasselbige / wegen allerhand Fundament Theilung / wie ichs selbst gar fleißig mit angesehen / so wol auch im Klange / ganz eine andere Meynung davon zuschreiben hat / vnd mit andern Orgelwerken an Laut vnd arbeit fast wenig zu vergleichen : Welches dann mit vorgedachtem Musicalischem vff dem Schloß Hessen stehenden Orgelwerk zu beweisen.

Dessen frembder / sanfter / subtiler Klang vnd Lieblichkeit aber im Schreiben / so eigentlich nicht vermeldet werden kan : Als habe ich weitläufftigkeit zu vermeyden / von solchen Pfeiffwerk vor dißmal allhie etwas mehr zu erinnern vnd anzudeuten

vor vnndtzig erachtet. Es kan aber hiernächst vnd vielleicht bald von gedachtem Compenio selbst von diesen vnd andern Sachen mehr fundamentaliter nach Geometrischem Verichte etwas ausführlicher an Tag gegeben werden; Sientmal solches eigendlich meiner Profession nicht ist. Gleichwol wil ich meines Theils dieser Kunst Liebhabern zum besten solches mit fleiß zu befördern nicht vnterlassen; Inmassen denn auch billich von dem Monochordo, daraus alle Instrumenta Musicalia vnd Pfeifwerck ihren Ursprung/rechten Thon/vnd fundamentalische Theilung haben müssen/ vnd billich eine Mutter aller Instrumenten vnd der ganzen Music möchte genennet werden/auch dasselbige einzig vnd allein aus dem Zirkel herfließt/vnd mit demselbigen bewiesen vnd demonstrirer seyn wil/ daran ihrer viel mit grosser mühe/ aber doch vergeblich gearbeitet haben/ etwas erwehnung vnd Verichte ob Gott wil/ erfolgen sol. Vnd so viel von offen vnd zugeädten Pfeiff- vnd Stimmwercken.

Folget von den Schnarrwercken.

VII.

Von offenen Schnarrwercken.

Es die Schnarrwercke fast gemein vnd einem jeden bekant/ist vnndtzig darvon allhier viel zu erinnern/nur allein / daß allezeit in der lenge vnd struktur dieser offenen Corporum zu disponiren, der eine Meister ein andere Art hat / als der ander; In dem etliche die Posaunen / gleich wie sie am Resonanz 16. Fuß Thon halten/ also auch am Corpore, doch gar selten / von 16. Füßen lang arbeiten: Etliche aber von 12. ff. daß es also von dem rechten Thon in die Quint abwelche/ vnd das ist die beste art: Die gemeinste art ist von 8. ff. Mensur. Etliche arbeiten die Posaunen nur von 6. füßen. Etliche von 5. füßen lang / oben etwas zugeädert / vnd ein loch/ als ein Spund vierecket drinn geschnitten/etc. Dieselbige aber/ weil die Corpora so klein/ haben gar ein flachen vnd plattwegfallenden Klang vnd Resonanz. Wenn es aber pralen/prangen/ vnd gravitatisch klingen sol / muß es von 12. füßen seyn. Vnd solche Variation wird auch in den andern succedirenten offenen Schnarrwercken gehalten: Also/

Wenn die	{	16. Fuß	}	So sind die	{	8 Fuß	}	Schalmen-	{	4		Fuß.
Mensur	{	12	}	Trommeten	{	6	}	en von	{	3		
der Posaunen von	{	8	}	von	{	4	}		{	2		
	{	6	}		{	3	}		{	1½		

Daß aber so gar viel an der Mensur vnd lenge der Corporum in Schnarrwercken

ken nicht gelegen/ kömpt daher/ dieweil die tieffe oder höhe des Resonanzes nicht vom Corpore oder Structur (welche aber gleichwol auch ihre richtigkeit vñnd rechte maß haben muß) sondern von den Mundstücken herrühret: Vñnd ist diß dabey/ wenn die Mundstücke lenglicht vñnd schmal seyn/ so geben sie viel ein lieblichem Resonanz/ als wenn sie kurz vñnd breit seyn: Welches denn auch in den andern Pfeiff vñnd Flöitwercken sich gleichergestalt also befindet/ daß die weiter Mensur nimmer nicht so lieblich im Resonanz seyn/ als die enge.

Darumb sich billich ein jeder Orgelmacher der gar engen Mensuren befeiffigen olte; denn je enger/ je lieblicher vñnd anmutiger. Aber weil solche enge Mensuren zur rechten intonation zubringen/ nicht eines jeden Orgelmachers thum ist/ sintemal es guten verstand/ grossen fleiß/ vñnd treffliche mühe erfordert: So bleiben die meisten/ welche faule Patres vñnd etwas mehrers zu lernen verdröffen sind/ gemeinlich bey den gewöhnlichen weiten Mensuren, so dirffen sie den Kopff nicht allzufehr drüber zerbrechen/ desfo geschwinder der arbeit abkommen/ vñnd den Beutel besser füllen.

Im Land zu Hessen ist in einem Kloster eine sonderliche Art von Posaunen funden worden/ do vff das Mundstück ein Messing bödemchen vffgelötet/ vñnd in der mitten ein ziemlich lenglicht löchlein drinn/ darüber dann allererst das rechte zünglein oder lätlein gelegt/ vñnd mit geschlitten Messings oder Stälernen Sätten druff gebunden wird/ daß es nicht also sehr schnarren vñnd plarren kan. Vñnd weil es dergestalt etwas mehr als sonst gedempffet wird/ gibt es gleich einer Posaunen/ wenn die von einem guten Meister recht intonirt vñnd geblasen wird/ einen pompenden/ dumpichten/ vñnd nicht schnarrenden Resonanz.

Doch müssen sie gleichwol mit vff vñnd niederziehung des obersten Corporis gestimmet werden/ vñnd war bleiben/ Regalia mobilia: Sintemal das falsch werden nicht/ wie etliche meyren/ vom vff- vñnd niederweichen der fröckel oder dröslin/ daran die Regal sonst eingestimmet werden müssen/ herrühret; Sintemal vnmöglich/ daß die fröckel von sich selbst hin vñnd herwider/ auff vñnd nieder steigen können: Sondern von wegen der subtilen Messingsblätlin/ welche sich im warmen Wetter von der hitze/ daß denn auch am Papier oder dünnem holze kan probiert werden) aufwärts krümmen; Vñnd weil dadurch das Loch am Mundstücke erweitert wird/ der Resonanz etwas tieffer vñnter sich steigt. Im kalten Wetter aber das blätlein sich inwards vñnd näher zu dem Mundstücke wendet/ dadurch das Loch kleiner/ vñnd der Resonanz höher ober sich steigt: Wie dieselbige verenderung ein jeder so mit Orgeln vñnd Regal umseheth/ täglich erfähret: Daß/ so bald im Winter das kalte Wetter sich endert/ vñnd zum Dawetter anlesset/ die Regal vñnter sich steigen/ vñnd tieffer werden: So bald es aber hinwiderumb zu frieren beginnet/ werden sie also

sie also bald höher: Darumb denn auch das vffbinden der Kröckel nicht viel helfen kan. ^{1. 511.}

Vnd diß befindet sich auch gleicher gestalt nicht allein vff den Clavicymbeln vnd Symphonien an den Stälernen vnd Messingsfäitten/ sondern auch vff den Lauten vnd Geigen an den Saiten/ so von Schaffsdärmen gemacht seynd. Daß sie von der hitze nachlassen/ sich ausdehnen vnd erweitern/ vnd derowegen der Resonanz descendiret; von der kälte aber contrahiret, vnd sich mehr in einander ziehen/ davon denn der Resonanz auch ascendiret, also/ daß im Winter die Instrumenta, wenn sie continuè etliche Wochen im kalten gestanden/ fast vmb einen halben Thon vnd mehr ascendiret vnd gestiegen seyn. Daher dann/ wann von einem verständigen Meister die Mensur vff Clavicymbeln vnd Symphonien also/ daß ein jede Saite vmb ein halben Thon zur noth sich höher ziehen lassen kan/ nicht abgetheilet worden/ fast alle Saiten abgesprungen seyn. Welches ich nicht sonder schaden vnd grossen Vnmuth zum offtern selbst erfahren.

Vnd aus diesem Fundamento, daß die Verenderung im Regall vnd Schnarrwercken von Messingsblätlein herrühre/ entstehet eine Proba, dadurch man erfahren kan/ Ob ein Regall mit den Zünglein oder blätlein durch vnd durch just vnd fleißig abgerichter sey. Dann wann ein Schnarrwerck von einem guten Meister fleißig verfertigt ist/ so weicher es in wandelung des Wetters durchs ganze Clavier zugleich mit einander/ vnd treten entweder in der wärm vnd hitz zugleich mit einander weiter ab: Oder begeben sich in der Kält vnd Frost näher zu dem Mundstücke/ also/ daß man vff einer Orgel/ oder sonsten/ dasselbige ohne mitzuziehung des Flöitwercks vnd anderer Pfeiffen gar wol/ als wenn es noch gar just eingestimmer/ beständig blieben weret/ gebrauchen kan.

Wann aber ein Flöitwerck darzu gezogen wird/ so befindet sich der mangel/ daß sich entweder das Schnarrwerck vnter/ oder vber sich vom Flöitwerck durch vnd durch abgewendet habe: Vnd alsdenn ist dasselbe Schnarrwerck fleißig vnd just bereitet. Besiudet sich aber/ daß das Schnarrwerck nicht zugleich mit einander durchs ganze Clavier abgetreten ist/ sondern der eine Clavis ist gegen dem Flöitwerck zu tieff/ der andere zu hoch/ der dritte rein/ so ist's ein gewiß Zeichen/ daß die Mundstücke nicht gleich beletteret/ sondern ein blätlein starck/ das andere schwach sey/ dem sich das starcke dicke nicht so bald von der hitze oder kälte zwingen leß/ als das dünne vnd schwache.

Ob nun zwar sonsten auch allhier von allerley anderer Arten der Schnarrwercke außführliche meldung geschehen solte; So ist doch wegen der vielfältigen verenderung vnd wancherley Inventionen, solche alle zubeschreiben vnmüglich/ sonderlich
wol

weil derselben noch täglich mehr/ vnd viel frembder erfunden werden; Vnd solch ein Schnarrwerck nach einem andern Instrument, welches mit dem Munde geblasen wird/ recht nach zu machen/vnd dessen Art vnd Resonanz recht zu treffen/sehr schwehret; So wil ich nur etliche der fürnehmsten Art zur nachrichtung allhier gedенcken.

Schalmeyen seynd 8. Fuß Thon:

Aber besser nicht / als mit rechten Schallmeyen Corporibus, jedoch etwas weiter / nachzumachen; Wie sie denn auch dieselbige Art gar sein mit dem rechten Schallmeyentlange vereiniget.

Krumbhorn ist allein 8. Fuß Thon:

Vnd ob es auch wol möglich/ diß Stimmwerck vff 16. Fuß Thon / darinnen es doch gar selten gefunden wird/zu bringen: So ist doch/weil es etwas starklauter vnd so tieff gehet/ Manualiter nicht fast lieblich / sondern besser Pedaliter allein in solcher tieffen zu gebrauchen.

Es ist aber derselben Invention mancherley: Denn ob wol etliche solchen klang in einem rechten Regal Corpore (das oben mit ein deckel zugemacht/ vnd zwey/drey oder mehr Löcherlein / entweder oben im selbigen deckel / oder vnten nebenst dem Mundstücke darein gebohret) oder sonsten durch andere Arten mehr zu wegen bringen wollen; Daher sie dann wol vnter die Gedacte Schnarrwercke auch köndten referire werden: So ist doch diese Invention, daß die Corpora gleichaus weit/ oben offen / vnd an der lenge 4. Fuß haben/ die beste vnd gleicheste Art der Krumbhörner.

Sie wollen aber gleich anderen solchen lieblichen Schnarrwercken durch guten vnd rechten Verstand gewiß / vnd nicht leichtlich von einem jedem gemacht vnd gefertiget seyn.

Grob Regal seynd 8. Fuß Thon:

Werden in Orgeln meistlich von Messing/vnd 5. oder 6. Zoll hoch an der Mensur gearbeitet: Biewol man bisweilen/ sonderlich in den Regalwercken / so zu Augspurg vnd Nürnberg bissher gemacht worden/ gar kleine Corpora der Regalpsiffelin/ die kaum ein Zoll hoch seyn/ findet / vnd doch 8. Fuß am Thon haben: Wie hiervon im vorhergehenden II. Theil/ Num. 43. weitläufftiger ist erinnert worden.

Jungfrauen Regal oder Bass ist 4. Fuß Thon; An ihm selbst ein klein offenes Regal mit einem kleinen geringen Corpore, etwan ein/ oder vffs meiste zweene Zoll hoch; Wird aber darumb also gheissen/weil es / wenns zu andern Stimmen vnd Flötwerken im Pedal gebraucht wird / gleich einer Jungfrauenstimme / die einen Bass singen wolte / gehöret wird.

Es wird auch solch klein Regal vff 4. Fuß Thon von etlichen Geigen- oder Viengend Regal genennet; Vnd solches darumb / daß es / wenn die Quintadehna vff 8. fuß Thon darzu gezogen / etlicher massen (sonderlich wenns in der rechten Hand zum Discant allein gebraucht wird) einer Geigen gar ehlich klingeret.

Diweil aber in jede Stimme für sich allein / ohne anderer hülffe also klingen sol / als sie wil / vnd sol genennet werden / so kan man diese Stimme nicht billicher / als klein Regal nennen.

Zincken 8. Fuß Thon:

Werden allein durchs halbe Clavir im Discant gebraucht / haben gleichaus weite Corpora, vnten etwas zugespizet / oben offen; Darumb werden sie am klang etwas hol / als ein Flöitwerck / vnd nicht also schnarrend / denn ihnen wegen der starcken bleiter / vnd starcken windes das schnarren ziemlicher massen vergehet vnd verboten wird.

Cornett wird meistens im Bass allein gebraucht / ist zwar Regal Mensur, aber enger vnd lenger: Denn ob es gleich nur von 4. oder 2. fuß Thon / so ist doch das Corpus 9. Zoll hoch / vnd also höher / als ein Regal Corpus 8. f. Thon: Darumb es sich auch einer Menschenstimme ganz vnd gar vergleichen thut. Wiewol etliche die Corpora im Cornett kaum 4. oder 5. Zoll hoch mache: Denn hierinn von den Orgelmachern gar sehr variirt wird / vnd also nichts gewisses darvon kan geschrieben werde.

VIII.

Gedächte Schnarrwerck.

Sordunen sind 16. Fuß Thon:

Können auch wegen der Invention, daß sie gedächte seyn müssen / vnd in sich noch ein verborgen Corpus mit ziemlichen langen Rohren haben / nicht wol höher / wenn sie ihre rechte Art behalten sollen / intoniret werden: Ihr außwendiges Corpus ist zwar ohngefehr zwey fuß hoch / vnd seine weite / als ein Nachhorn Corpus von 4. Fuß Thon. Es ist aber sehr lieblich vnd stille / wenn es seinen rechten Meister gehabt hat / vnd also zu Saiten- oder Flöitwerck gar wol zu gebrauchen. Man muß aber dabey in guter acht haben / daß es gleich wie ander groß Pfeiffwerck von oder vff 16. fuß / mit den Concordantiis, als tertien oder Quinten in der linken Hand zu greiffen verschonet / vnd von solchen tieffem Thon nicht verderbet / vnd vbel anzuhören gemacht werde: Vornehmlich aber ist es zierlich im Pedal zu vielen enderungen zu gebrauchen.

Groß

Groß Kancket sind auch 16. Fuß Thon:

Kancket ist 8. Fuß Thon:

Sind auch außbündige liebliche zgedächte Art von Schnarrwercken / ganz stille zu intoniren, vnd zu vielen variationibus vnd verenderungen gar bequem.

Es haben diese beyde Stimmen gleich kleine Corpora, ihr größtes ist ohngefehr einer guten Spannen / oder neun Zoll lang / vnd haben in sich noch ein verborgen Corpus, gleich wie die Sordunen / derer vorher gedacht worden ist.

Baerpipen oder Baerpfeiffen sind auch 16. vnd 8. fuß Thon / vnd nicht kleiner zu arbeiten / oder sie verlieren ihren rechten namen vnd klang; Den sie vielleicht von eines Beeren stillen brummen haben: Wie sie denn auch gar in sich klingen / vnd mit einer brumenden intonation respondiren. Haben zwar nicht hohe Corpora, doch ziemlich weit / vnd als zweene zusammen gestülpte Tröchter / jedoch in der mittlen einer gleichen weite / vnd fast ganz zgedächt. Von holze aber werden sie etwas anders gearbeitet / wie in der Sciagraphia zu sehen. Man kan sie vff mancherley Art formiren / allein ist diß ihr proprium, daß sie vnten eng / vnd alsobald gar in die weite außgestreckt werden müssen.

Zu Prag hab ich in der Jesuiterkirchen ein Schnarrwerck gesehen / so Pater Andreas erfunden / vnd gar eines lieblichen Resonanges / do das Corpus vierecket neben einander hin vnd herwider geführt / vnd sich allezeit auch in die weite ergrößet hat: Wie in der Sciagraphia zu sehen.

Pombarde: Ist fast der Sordunen Invention gemess / ohne daß die außlassung des Resonanges durch die Löcherlein geändert wird / vnd grössere Mundstück vnd Zungen haben wil / daher sie denn auch sich lauterer vnd stärker hören lesser; vnd ist vff 16. vnd 8. fuß Thon zu arbeiten. Die Pombarde gehören vnd schicken sich aber flüglicher vnd besser zum Pedal / als zum Manual, denn sie einen anmutigen vnd mittelmeßigen Klang ein starcken Laut geben.

Fagott ist 8. Fuß Thon: Hat auch gleichaus weite vnd enge Corpora, das größte von 4. fuß an der lenge / vnd wird Manualiter geschlagen.

Dulcian ist nur 8. Fuß Thon: Wird von etlichen oben zgedächt / vnd durch etliche löcherlein sein Resonanz vnten an der einen seiten außgelassen / welche in denen Regalwercken / so zu Wien in Desterreich gemacht werden / zu finden. Etliche aber lassen es oben ganz offen / darumb sie auch gleichwol so stille nicht seyn / vnd sich dem blasenden Instrumenten, welches mit diesem Namen genennet wird / gleich artet; gehöret auch billicher ins Pedal / dann zum Manual. Vnd weil derer Invention vff vnterschiedliche arten verendert wird / ist allhier mehr davon zu schreiben vnnötig.

Apffel oder Knopff Regal ist 8. Fuß Thon;

Wird seiner Proportion halber / daß es wie ein Apffel vffm Stiel stehet / also genennet; Das größte Corpus ist etwa 4. Zoll hoch / hat eine kleine Röhr / an der groß se wie sein Mundstück / vnd vff derselben Röhren einen runden hohlen Knopff voller kleiner Löcher / gleich einem Biesemknopff gebohret / da der Sonus wieder außgehen muß: Ist auch nach Regal Art lieblicher vnd viel stiller / denn ein ander Regal anzuhören / dienet wol in Posittiffen / so in Gemächern gebraucht werden.

Köpfflin Regal sind 4. Fuß Thon / haben oben auch ein rund Knäufflein / als ein Knopff / vnd ist der selbige in der mittlen von einander gethan / als ein offener Helm / also daß es den Resonanz gleich wieder ins vnter Corpus einwendet / ist gut vnd lieblich.

Vnd diß sey also von den Stimmen in Orgeln
vor dieses mal gnug.

Das III. Capitel.

Vnterricht / Wie man die Schnarrwercke in den Orgeln / so wol auch absonderlich die Regal Wercke vnd andere Instrumenta, als Clavicymbalen / Spinetten / vnd dergleichen vor sich selbst recht vnd reine accordiren vnd einstimmen könne: Im gleichen welcher massen die andern Pfeiffen nachzustimmen / oder ihnen im Stimmen nach zuhelffen.

 S ist zwar gut / vnd keine sonderbare Mühe / die Schnarrwercke in den Orgeln einzuziehen / vnd rein zu stimmen / wenn die Fundament des andern Pfeiff- oder Flötiwercks rein seyn. Dennoch aber ist dieses ein Vortheil / daß / wenn man ein Schnarrwerck / welches 16. Fuß am Thon ist / stimmen wil / eine andere Stimme vom Flötiwerck / als Principal oder groß Octav von 8. Fuß dar zu gezogen werde. Also / wenn ein Schnarrwerck / so 8. Fuß am Thon sol gestimmt werden / muß eine Stimme von 4. f. als die Octava; Zum Schnarrwerck aber / so 4. Fuß Thon / eine Principal oder groß Octava, oder Quin-
tadehn

tadehn von 8. Fuß Thon / mit der Octav von 4. Fuß Thon dazu gezogen / vnd darnach gestimmt werden. Vnd das aus diesen Ursachen / weil die Pfeiffwerckes Stimmen / so mit den Schnarrwercken A Equal am Thon sind / betriegen vnd laviren.

Vnd ob es ja das Flöitwerck an Principalen, Octaven oder Quintadecen / darnach die Schnarrwercke gestimmt werden sollen / nicht gar just vnd rein wehre / vnd ein Organist köndte das Regal vor sich alleine in sich selbst / nach der Art / wie ein Instrument reine accordiret wird / nicht durch concordanten Stimmen; So ist vñ nach ein vorthail / daß man als dann zu einer jeden vnreinen Regalpfeiff / (jedoch das Flöit vñnd Schnarrwercke nicht zugleich vñ einem Clavir beysammen stehen) eine Concordant greiffe / vñnd der schnarrenden Stimmen das ihrige darein oder darzwischen rein mache. Als zum Exempel: Wenn man das C oder c im Pedalschnarrwerck (es sey nun in der Posaun / Trummet / etc. vñnd was mehr vñter die Schnarrwerck gerechnet wird) stimmen wil / so greiff man vñm Manual also / c e g e / so muß das vnreine Pedal C oder c im Schnarrwerck zu derselben Concordant (weil darinnen eine tertia vñnd sexta perfecta, eine Quarta, Quinta vñnd eine Octava begriffen) sich auff s reine ste bringen lassen: Ob schon das andere zuvor enwehnete Pfeiffwerck auch nicht gar rein were.

Also auch / wenn im Rückpositiff ein Schnarrwerck nach einem Flöitwerck / welches vnrein / nicht just köndte eingezogen werden; So ist es besser / daß man im Oberwerck eine Flöitwerckes Stimme zum Concordanten greiffen gebrauche / vñnd er suche / als denn die Regalpfeiffen im Rückpositiff / eine nach der andern gegen vorjedachte Concordanten im Oberwerck.

Hergegen kan man auch dergestalt ein Regal im Oberwerck nach einer Flöiten im Rückpositiff einziehen vñnd accordiren. Jedoch muß man hierauff achtung geben / daß die Schnarrwerck / weil derselben erkliche gar stille klingen / nicht nach zu gar zu auffklingenden Stimmen eingezogen oder gestimmt werden können.

Gleich wie nun ein Regal oder Schnarrwercken bey dem Drach oder kucken / so durch die Pfeiffen gehet / hoch vñnd niedrig gestimmt / vñnd je mehr das Drach heraus gezogen / oder mit ein Plethro geschlagen (davon denn dessen Labium erweitert) tieffer die Pfeiffe klinger / vñnd je tieffer das Drach hinein geschlagen / je enger vñnd höher dieselbe resonirend wird. Also werden auch die andern Pfeiffen in Orgeln vñnd Positiffen / jedoch vñnd andere Art / hoch vñnd niedrig gestimmt / als: Das offen Flöitwerck wird höher / woferne die Pfeiffen oben erweitert / oder denselben etwas genommen wird; Niedriger aber wird / so dieselben oben mit ein Stimmhorn enger gemacht / oder zgedrückt werden. Man muß sich aber wol fürsehen / damit man den Pfeiffen nicht leichtlich etwas nehme / denn es ist viel leichter eine Pfeiffe höher / denn niedriger

driger zustimmen/ vnd ist ein gewiß Merckzeichen / wo die Pfeiffen in OrgelWercken oben sehr zugedruckt / vnd gleich als ein hauffen zertröckelte H. drey Königshüte gefunden werden/ das ein fauler vnd vnseiffiger Orgelmacher/ welcher die Mensur nicht in acht genommen / drüber gewesen sey.

Die Gedacten aber werden bey ihren decken oder stulpen/ so sie haben / gestimmt/ Denn in niedriger dieselben gedruckt / oder mit eim druffliegenden brätlein geschlagen werden / je höher der Sonus, je höher sie aber gerückt / je tieffer derselbe wird.

Es werden aber auch oben zugelödre Gedacten funden/ dieselbe werden bey ihren habenden Wärten gestimmt/ je weiter solche vom Labio gethan / je höher der Resonanz; je näher aber / je niedriger er wird.

Zuweilen begibt sichs auch / das ein Flöß- oder Schnarrwerckspfeiffe gar erstummet/ welches denn leichtlich geschehen kan/ wenn sich ein stäublein oder Fliege ins Labial, oder zwischen das Blat vnd Röhre im Schnarrwerck setzet/so mans aber subtilweg thut/ intonirt die Pfeiffe leichtlich wieder.

Ebenet massen setzet sich auch zum offtern Salpeter/ Rost oder ander Vnflac in die Pfeiffen/ sonderlich aber an die Messingsblätlein vnd Röhren in Schnarrwercken/ welches ihnen gleichsfalls kan benommen werden/ ehe denn man die blätter streichen wil. Man muß sich aber fürsichen / das man die blätter nicht zu hart/ noch zu gelinde streiche: Denn wo sie zu hart / kan der wind dieselben nicht vberweltigen / noch zum Resonanz bringen/ wo aber zu weich/ vberweltiget er gar zu sehr/ vnd treibet die blätter feste an die Röhren/ davon sie gleichsfalls erstummen.

Vnd ob wol zu förderst/ welcher gestalt eine Symphonia, Clavicymbel, oder dergleichen Instrument besätet vnd besidert werde/ meldung geschehen solte. Jedoch weil solches eigentlich die Instrumentmacher angehet/ vnd anderweit besser vnd mehr durch vbung/ dann schriftlichen vnterricht kan erlernen werden/ Sintemal die Rollen Saiten nach ihren Numeris numehr fast sehr vngleich / sintemal einerley Numeri, theils grob/ theils klein; zun zeiten auch an den Tangenten, bald dieser/ bald jener defectus vorfallet/ als ist hievon weitläufftig zu schreiben vnyonnöten.

Wie man ein Regal, Clavicymbel, Symphonien vnd dergleichen Instrument vor sich selbst accordiren vnd rein stimmen könne.

Allhier muß vornemlich nachfolgendes mit fleiß in acht genommen werden.

1. Das man einen gewissen Clavem vor sich neme/ von welchem man zu stimmen anhebe/ vnd nach welchem die andern/ doch allwege je einer nach dem andern einzuziehen.
2. Das alle Octaven vnd Tertia perfectæ seu majores gar rein gestimmt werden/ so wol der niedrigste Clavis nach dem höchsten/ als der höchste nach dem niedrigsten.
3. Das alle Quinten nicht gerade vnd rein/ sondern gegen einander (doch vff gewisse maß) niedrig schwebend gelassen werden (zuverstehen/ der höchste Clavis muß gegen

in niedrigen etwas nachgelassen/ oder herunterwärts stehen: so man aber die Quinten von untenwärts/ oder den vntersten Clavem gegen dem obern stimmen wil/ muß dieselbe zu hoch stehen vnd schweben/ vnd also etwas mehr/ denn gar rein stehen.

Wenn nu diese dreyerley recht in acht genommen werden/ so kan man in stimmen nicht thätlich irren: doch ist das letzte die Quinten (vorbeschriebener art nach) recht einzuhalten das schwächste/ oder in acht zu nehmen das vornemste. Denn nach Octaven vnd Quinten kan man ein ganz Instrument einstimmen/ nur allein/ daß die Tertia major, als zu Richtern gebraucht werden/ davon weilsäufftiger meldung geschicht.

Esliche geübte können auch nach Octaven vnd Quartan rein stimmen/ vnd werden selber den Quinten im schweben gleich/ aber contrariè, oder viceversa gestimmt: wann der oberste Clavis sol nach dem vntern vmb etwas zu hoch/ der vnterste aber gegen dem oberstem zu niedrig schweben. Das wort Schweben aber ist ein Orgelmännischer Terminus, vnd wird von ihnen gebraucht/ wenn eine Concordantz nit reiner ist: Ist aber bey ihnen/ vnd daher bey vielen Organisten so sehr vblig/ daß es schwerlich abzuschaffen. Dannenher ichs im fünffstigen auch (wiewol ganz vngern) gebrauch müssen/ nur das dabey gesagt/ hoch oder niedrig. Dann schweben sol so viel heißen/ vnrein/ das ist/ entweder zu hoch oder zu niedrig gestimmt/ sie derivirens aber daher: wann man in den Orgeln/ sonderlich die Octaven, Quinten vnd Quartan einzuhalten stimmen wil/ so schwebt der Resonanz vnd klang in den Pfeiffen/ vnd schlägt gleich Tremulant etliche Schläge: Je näher man es aber mit dem einstimmen zur reiner vnd accort bringt/ je mehr verleiurt sich die schwebung allmehlich/ vnd werden der schläge jmer weniger/ biß so lang dz die Octava oder andere concordanten recht eintrifft. Daher dan aus solcher schwebung die Dissonantiè in Orgeln viel leichter vn ehe/ in der Regaln/ Clavicymbel vn der gleich Instrumentè observirt vn erkant werden können.

Demnach nu die Octava, welche eine Quintam vnd Quartam in sich befaßt/ gar rein seyn vnd bleiben muß/ der Quinten aber/ als dem ersten Theil etwas genommen wird/ so folgt nothwendig/ daß der Quartan, als den andern Theil/ so viel wiederum gegebē (als der Quinten abgebrochē) werde damit die Octava rein bleibe.

Die Quinta so eine Tertia Major vnd Minor in sich heft/ muß wie vermeldet/ nicht gar rein stehen: Die Tertia major aber ist rein/ so folget/ daß die Tertia minor (vmb so viel/ als die Quinta betrifft) vnrein sey.

Ex Tertia majore entspringet per Transpositionem sexta minor. Als wenn der oberste Clavis eine Octava höher/ oder der oberste eine Octava niedriger gesetzt oder genommen wird: gleich wie nu die tertia major rein/ so muß auch sexta minor rein werdē.

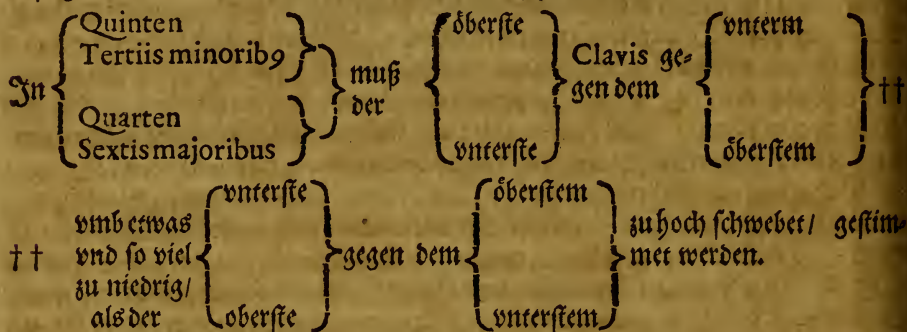
Also auch/ wo ein Clavis gegē dem andern rein steht/ so muß alle andere Claves (so selber Namens sind) gegē demselben rein werdē. Als: der Clavis c ist gegē d e reiner/ so folget/ daß alle Claves, so e heißen/ sie sein klein oder grob/ wie sie seynd/ gegen dem/

oder andern \bar{e} rein seyn müssen. Also ferner/ ein d ist gegen dem andern rein / darumb folget das alle d/ eins gegen dem andern rein seyn müssen.

Ex Tertia minore kömpt vorbemeldter massen per Transpositionem, Sexta major. Gleich wie nun die Tertia minor vnrein vnd schwebend ist/ also muß auch die Sexta major schweben oder vnrein seyn; Doch solcher gestalt: Die Tertia minor hat zu wenig/ ergo, so muß sexta major zu viel haben/ damit die Octava just bleibe/ vnd also per inversionem; Sexta major schwebt zu viel/ ergo Tertia minor zu wenig/ denn wenn diese beyde zusammen gesetzt werden/ müssen sie eine reine Octavam geben. Weil man nun jedem Theil nicht gibt/ was ihm gebühret/ so folget daraus/ daß das eine Theil mehr/ dann das andere haben muß.

Also auch/ wo ein Clavis gegen den andern schwebet/ so ist gewiß/ daß alle andre (des Namens) Claves gegen demselben schweben/ vnd ist gleich damit / wie jetzt gemelt/ da von den reinstehenden Clavibus meldung geschehen / nur mit diesem vnterscheid/ daß das eine Theil vmb so viel zu hoch/ als das ander zu niedrig wird.

Welcher massen aber ein Clavis gegen dem andern zu niedrig stehen müsse/ ist in folgender Tabel besser vnd vorständlicher zu ersehen. Als:

Die Octaven, Tertiæ majores vnd Sextæ minores, (wie oft erwehnet) bleib en rein. Wann nun ein Intervallum, oder vielmehr eine Concordant sol just bleiben/ so müssen die Intermedia alle beyde gleich seyn/entweder beyde rein/oder beyde (eins zu hoch/ das andere zu niedrig) schweben.

Wenn aber das eine Intermedium falsch/ vnd das andere rein ist/ so muß das rechte Intervallum falsch seyn / vnd kan nicht rein bleiben: Idq; ex principio Geometrico. Si enim ad certum numerum in certis addatur, tum totus ille fiet incertus: Vel si ad quantitatem definitam incerta addatur quantitas, tota illa quantitas fiet incerta, & dato uno inconvenienti, sequuntur plura.

Vnd

Dies sey also einfältig geredt vnd deliniiret. Welcher gestalt aber die defectus vnd excessus der Quinten, Quarten, Tertiarum minorum, vnd sextarum maiorum recht demonstrirret werden können / sol bald nach diesem auch in etwas angedeutet werden.

Vnd ob nun zwar nicht groß (sonderlich deme der des Stimmens läuffrig) daran gelegen / von welchem Clave man den anfang mache / so ist doch bequemlich am f / wenn dasselbe erstlich Ehornmässig intoniret wird / anzufangen / vnd folget demnach die richtige Ordnung der Concordanten, also :

1 f Ehornmässiger oder rechter Ehon / nach deme sich das Instrument setzen wil / darein wird f rein eingezogen.

2 f c Proba.

3 f a
4 c c Wenn die vorhergehende Concordanten vnnnd Quinten, nach vorgeschriebener Art recht eingezogen seyn / so müssen diese fünf Proben auch recht seyn. Als wo in der 1. Proba die

5 c g Quinta, d gegen dem gestimmten a nicht recht schwebet / oder etwas falsch stehet / So muß den vorigen Concordanten allen

6 c e
7 g d (weil sie entweder in den Quinten zu rein oder zu falsch

8 g h
9 d d d a Prob. 1 gemacht seyn) nachgeholfen werden / bis das d vnd a auch seine rechte schwebung erlangt. Wann dan diese Proba also

10 d f
11 a e justificirret ist / So ist kühnlich mit den folgenden fort anzufangen / vnd sich druff zu verlassen.

12 a c
13 c c
14 c g
15 f b
16 d g
17 d c
18 g c
19 c g
20 g c
21 c g
22 g c
23 c g
24 g c
25 c g
26 g c
27 c g
28 g c
29 c g
30 g c
31 c g
32 g c
33 c g
34 g c
35 c g
36 g c
37 c g
38 g c
39 c g
40 g c
41 c g
42 g c
43 c g
44 g c
45 c g
46 g c
47 c g
48 g c
49 c g
50 g c
51 c g
52 g c
53 c g
54 g c
55 c g
56 g c
57 c g
58 g c
59 c g
60 g c
61 c g
62 g c
63 c g
64 g c
65 c g
66 g c
67 c g
68 g c
69 c g
70 g c
71 c g
72 g c
73 c g
74 g c
75 c g
76 g c
77 c g
78 g c
79 c g
80 g c
81 c g
82 g c
83 c g
84 g c
85 c g
86 g c
87 c g
88 g c
89 c g
90 g c
91 c g
92 g c
93 c g
94 g c
95 c g
96 g c
97 c g
98 g c
99 c g
100 g c

12 a c
13 c c
14 c g
15 f b
16 d g
17 d c
18 g c
19 c g
20 g c
21 c g
22 g c
23 c g
24 g c
25 c g
26 g c
27 c g
28 g c
29 c g
30 g c
31 c g
32 g c
33 c g
34 g c
35 c g
36 g c
37 c g
38 g c
39 c g
40 g c
41 c g
42 g c
43 c g
44 g c
45 c g
46 g c
47 c g
48 g c
49 c g
50 g c
51 c g
52 g c
53 c g
54 g c
55 c g
56 g c
57 c g
58 g c
59 c g
60 g c
61 c g
62 g c
63 c g
64 g c
65 c g
66 g c
67 c g
68 g c
69 c g
70 g c
71 c g
72 g c
73 c g
74 g c
75 c g
76 g c
77 c g
78 g c
79 c g
80 g c
81 c g
82 g c
83 c g
84 g c
85 c g
86 g c
87 c g
88 g c
89 c g
90 g c
91 c g
92 g c
93 c g
94 g c
95 c g
96 g c
97 c g
98 g c
99 c g
100 g c

12 a c
13 c c
14 c g
15 f b
16 d g
17 d c
18 g c
19 c g
20 g c
21 c g
22 g c
23 c g
24 g c
25 c g
26 g c
27 c g
28 g c
29 c g
30 g c
31 c g
32 g c
33 c g
34 g c
35 c g
36 g c
37 c g
38 g c
39 c g
40 g c
41 c g
42 g c
43 c g
44 g c
45 c g
46 g c
47 c g
48 g c
49 c g
50 g c
51 c g
52 g c
53 c g
54 g c
55 c g
56 g c
57 c g
58 g c
59 c g
60 g c
61 c g
62 g c
63 c g
64 g c
65 c g
66 g c
67 c g
68 g c
69 c g
70 g c
71 c g
72 g c
73 c g
74 g c
75 c g
76 g c
77 c g
78 g c
79 c g
80 g c
81 c g
82 g c
83 c g
84 g c
85 c g
86 g c
87 c g
88 g c
89 c g
90 g c
91 c g
92 g c
93 c g
94 g c
95 c g
96 g c
97 c g
98 g c
99 c g
100 g c

12 a c
13 c c
14 c g
15 f b
16 d g
17 d c
18 g c
19 c g
20 g c
21 c g
22 g c
23 c g
24 g c
25 c g
26 g c
27 c g
28 g c
29 c g
30 g c
31 c g
32 g c
33 c g
34 g c
35 c g
36 g c
37 c g
38 g c
39 c g
40 g c
41 c g
42 g c
43 c g
44 g c
45 c g
46 g c
47 c g
48 g c
49 c g
50 g c
51 c g
52 g c
53 c g
54 g c
55 c g
56 g c
57 c g
58 g c
59 c g
60 g c
61 c g
62 g c
63 c g
64 g c
65 c g
66 g c
67 c g
68 g c
69 c g
70 g c
71 c g
72 g c
73 c g
74 g c
75 c g
76 g c
77 c g
78 g c
79 c g
80 g c
81 c g
82 g c
83 c g
84 g c
85 c g
86 g c
87 c g
88 g c
89 c g
90 g c
91 c g
92 g c
93 c g
94 g c
95 c g
96 g c
97 c g
98 g c
99 c g
100 g c

12 a c
13 c c
14 c g
15 f b
16 d g
17 d c
18 g c
19 c g
20 g c
21 c g
22 g c
23 c g
24 g c
25 c g
26 g c
27 c g
28 g c
29 c g
30 g c
31 c g
32 g c
33 c g
34 g c
35 c g
36 g c
37 c g
38 g c
39 c g
40 g c
41 c g
42 g c
43 c g
44 g c
45 c g
46 g c
47 c g
48 g c
49 c g
50 g c
51 c g
52 g c
53 c g
54 g c
55 c g
56 g c
57 c g
58 g c
59 c g
60 g c
61 c g
62 g c
63 c g
64 g c
65 c g
66 g c
67 c g
68 g c
69 c g
70 g c
71 c g
72 g c
73 c g
74 g c
75 c g
76 g c
77 c g
78 g c
79 c g
80 g c
81 c g
82 g c
83 c g
84 g c
85 c g
86 g c
87 c g
88 g c
89 c g
90 g c
91 c g
92 g c
93 c g
94 g c
95 c g
96 g c
97 c g
98 g c
99 c g
100 g c

12 a c
13 c c
14 c g
15 f b
16 d g
17 d c
18 g c
19 c g
20 g c
21 c g
22 g c
23 c g
24 g c
25 c g
26 g c
27 c g
28 g c
29 c g
30 g c
31 c g
32 g c
33 c g
34 g c
35 c g
36 g c
37 c g
38 g c
39 c g
40 g c
41 c g
42 g c
43 c g
44 g c
45 c g
46 g c
47 c g
48 g c
49 c g
50 g c
51 c g
52 g c
53 c g
54 g c
55 c g
56 g c
57 c g
58 g c
59 c g
60 g c
61 c g
62 g c
63 c g
64 g c
65 c g
66 g c
67 c g
68 g c
69 c g
70 g c
71 c g
72 g c
73 c g
74 g c
75 c g
76 g c
77 c g
78 g c
79 c g
80 g c
81 c g
82 g c
83 c g
84 g c
85 c g
86 g c
87 c g
88 g c
89 c g
90 g c
91 c g
92 g c
93 c g
94 g c
95 c g
96 g c
97 c g
98 g c
99 c g
100 g c

12 a c
13 c c
14 c g
15 f b
16 d g
17 d c
18 g c
19 c g
20 g c
21 c g
22 g c
23 c g
24 g c
25 c g
26 g c
27 c g
28 g c
29 c g
30 g c
31 c g
32 g c
33 c g
34 g c
35 c g
36 g c
37 c g
38 g c
39 c g
40 g c
41 c g
42 g c
43 c g
44 g c
45 c g
46 g c
47 c g
48 g c
49 c g
50 g c
51 c g
52 g c
53 c g
54 g c
55 c g
56 g c
57 c g
58 g c
59 c g
60 g c
61 c g
62 g c
63 c g
64 g c
65 c g
66 g c
67 c g
68 g c
69 c g
70 g c
71 c g
72 g c
73 c g
74 g c
75 c g
76 g c
77 c g
78 g c
79 c g
80 g c
81 c g
82 g c
83 c g
84 g c
85 c g
86 g c
87 c g
88 g c
89 c g
90 g c
91 c g
92 g c
93 c g
94 g c
95 c g
96 g c
97 c g
98 g c
99 c g
100 g c

12 a c
13 c c
14 c g
15 f b
16 d g
17 d c
18 g c
19 c g
20 g c
21 c g
22 g c
23 c g
24 g c
25 c g
26 g c
27 c g
28 g c
29 c g
30 g c
31 c g
32 g c
33 c g
34 g c
35 c g
36 g c
37 c g
38 g c
39 c g
40 g c
41 c g
42 g c
43 c g
44 g c
45 c g
46 g c
47 c g
48 g c
49 c g
50 g c
51 c g
52 g c
53 c g
54 g c
55 c g
56 g c
57 c g
58 g c
59 c g
60 g c
61 c g
62 g c
63 c g
64 g c
65 c g
66 g c
67 c g
68 g c
69 c g
70 g c
71 c g
72 g c
73 c g
74 g c
75 c g
76 g c
77 c g
78 g c
79 c g
80 g c
81 c g
82 g c
83 c g
84 g c
85 c g
86 g c
87 c g
88 g c
89 c g
90 g c
91 c g
92 g c
93 c g
94 g c
95 c g
96 g c
97 c g
98 g c
99 c g
100 g c

12 a c
13 c c
14 c g
15 f b
16 d g
17 d c
18 g c
19 c g
20 g c
21 c g
22 g c
23 c g
24 g c
25 c g
26 g c
27 c g
28 g c
29 c g
30 g c
31 c g
32 g c
33 c g
34 g c
35 c g
36 g c
37 c g
38 g c
39 c g
40 g c
41 c g
42 g c
43 c g
44 g c
45 c g
46 g c
47 c g
48 g c
49 c g
50 g c
51 c g
52 g c
53 c g
54 g c
55 c g
56 g c
57 c g
58 g c
59 c g
60 g c
61 c g
62 g c
63 c g
64 g c
65 c g
66 g c
67 c g
68 g c
69 c g
70 g c
71 c g
72 g c
73 c g
74 g c
75 c g
76 g c
77 c g
78 g c
79 c g
80 g c
81 c g
82 g c
83 c g
84 g c
85 c g
86 g c
87 c g
88 g c
89 c g
90 g c
91 c g
92 g c
93 c g
94 g c
95 c g
96 g c
97 c g
98 g c
99 c g
100 g c

12 a c
13 c c
14 c g
15 f b
16 d g
17 d c
18 g c
19 c g
20 g c
21 c g
22 g c
23 c g
24 g c
25 c g
26 g c
27 c g
28 g c
29 c g
30 g c
31 c g
32 g c
33 c g
34 g c
35 c g
36 g c
37 c g
38 g c
39 c g
40 g c
41 c g
42 g c
43 c g
44 g c
45 c g
46 g c
47 c g
48 g c
49 c g
50 g c
51 c g
52 g c
53 c g
54 g c
55 c g
56 g c
57 c g
58 g c
59 c g
60 g c
61 c g
62 g c
63 c g
64 g c
65 c g
66 g c
67 c g
68 g c
69 c g
70 g c
71 c g
72 g c
73 c g
74 g c
75 c g
76 g c
77 c g
78 g c
79 c g
80 g c
81 c g
82 g c
83 c g
84 g c
85 c g
86 g c
87 c g
88 g c
89 c g
90 g c
91 c g
92 g c
93 c g
94 g c
95 c g
96 g c
97 c g
98 g c
99 c g
100 g c

12 a c
13 c c
14 c g
15 f b
16 d g
17 d c
18 g c
19 c g
20 g c
21 c g
22 g c
23 c g
24 g c
25 c g
26 g c
27 c g
28 g c
29 c g
30 g c
31 c g
32 g c
33 c g
34 g c
35 c g
36 g c
37 c g
38 g c
39 c g
40 g c
41 c g
42 g c
43 c g
44 g c
45 c g
46 g c
47 c g
48 g c
49 c g
50 g c
51 c g
52 g c
53 c g
54 g c
55 c g
56 g c
57 c g
58 g c
59 c g
60 g c
61 c g
62 g c
63 c g
64 g c
65 c g
66 g c
67 c g
68 g c
69 c g
70 g c
71 c g
72 g c
73 c g
74 g c
75 c g
76 g c
77 c g
78 g c
79 c g
80 g c
81 c g
82 g c
83 c g
84 g c
85 c g
86 g c
87 c g
88 g c
89 c g
90 g c
91 c g
92 g c
93 c g
94 g c
95 c g
96 g c
97 c g
98 g c
99 c g
100 g c

Auf Claves von vier Seiten werden reiner vnd müssen die 5ff der andern Seiten gegen vber / allezeit nach diesen gestimmt / vnd eingezogen werden.

so viel deren noch in der tieffen zu gebrauchen seyn/ gar zu vnrein/ vnd verderben das beste vnd reineste Gehör/ wenn volle Griffte gebraucht werden.

Wenn nun dieses descendendo also geschehen/ so procediret man als denn ascendendo, vnd zeucht das f nach dem gestimpten f auch gar rein ein/ das g nach dem g / vnd so fort an/ biß gar hindurch so weit das Clavir disponiret ist.

Allhier aber in den obern Clavibus ist noch mehr vnd mit viel fleißigerem vnd schärffern Gehör/ denn zuvor in den vntersten/ in acht zu haben/ daß man ebenmessig die Octaven gar rein ziehe / also/ daß die beyden Claves in dem Octavenklange so gar gleich klingen/ als wenn es durchaus nur eine Pfeiffe oder Saitte were; Vnd denn/ daß man allezeit zur Proba die Tertien perfecten zum Iudice vnd Richter behalte; Als wenn das f nach dem f justificiret ist/ so probier solch f mit dem d / vnd höre ob diese Tertia perfecta gar reine sey. Item wenn das g nach g gestimmt ist/ so probir das g mit dem b / wenn das a mit dem a accordiret, so probiere es mit dem f / vnd wenn dieses alles also hindurch vollendet ist/ so gibt es ohne Betrug eine reine Harmoniam. Aber es wil aus Übung vnd vielem gebrauch erlernet werden.

Die 2. Art.

1 f f 2 f c 3 c g 4 g g 5 g d 6 d a f a Prod. 1.7 a a 8 a e 9 e h h g) Pr. - e c) 3.2.

Allhier muß mit den Quinten vnd Octaven eben diß/was im vorigen erinnerte allerdings auch in acht genommen werden.

Diese tertia major f a (wie auch alle andere perfectæ tertix) oder Tertia majores muß gar rein seyn: Es kan aber die Tertia viel besser in der Decima, Als nemlich f a gehört vnd unterschieden/ auch gar rein eingezogen werden; Aber doch also/ daß die Quinta a d nicht zu sehr falsch / oder zu rein werde.

Diese beyde Proben müssen eben also/ wie jetzt vom f a ange- deutet worden/ vorgenommen werden.

Wann nun diese obgesetzte Claves (dann die Octaven, so wol die Tertix perfectæ müssen gar perfect vnd rein/ vnd die Quarten noch mehr als rein eingezogen vnd gestimmt seyn; Die Quinten aber/ wie oben angebeutet/ etwas schweben/ Als dann werden hernach nur die Octaven auff- vnd niederwärts im gangen Clavir, ohne die Semitonia, gegen vnd nach einander rein fortgestimmt.

Was aber die Semitonia belangen thut / muß man erstlich das b zu dem f / (welches allbereit rein ist) schwebend/ wie alle andere Quinten einziehen / vnd das b als denn gegen der Tertia majore d auch probieren vnd rein einziehen/welches b / wie hievor gesagt/ gegen der Decima f besser vernommen werden kan; Darauf die Octav

Octav b h vnd B b: Vnd die Quint g b / doch schwebend. Alsdann muß das D gegen der Decima g probiret, vnd gar rein nachgezogen werden: Folgende die Octava g vnd D : Diese drey Claves aber g f g sollen gegen ihren Tertien als a b c gar rein einstimmen: Wiewol solches gegen ihren Decimis (wie jene offte gedacht) allezeit eigndlicher zu vernehmen: Vnd hernach ihre Octaven vollends auch einzuziehen seyn.

Die Quinten g g vnd f g / müssen nicht so gar falsch / vnd nicht so gar reine seyn / sondern nur etlicher massen / doch daß sie nicht so sehr wie andere Quinten schweben / damit es / wann aus frembden Clavibus, vnd durch die Semitonia etwas geschlagen wird / nicht gar zu sehr dissonire, Wiewol etliche meinen die Quinta g g müsse gar rein seyn / welches aber meines erachtens nicht passiren kan.

Darumb dann auch die Alten das f g den Wulff genennet haben / Diweil diese beyde Claves (wenn zu zeiten Secundus Modus ein Thon niedriger aufm f / oder sonsten etwas fictè vnd Chromaticè durch die Semitonia solle vnd müsse geschlagen oder getractiret werden) eine gar falsche Tertiam minorem geben: Vnd damit ihnen gleichwol in etwas geholffen würde / haben sie allen andern Clavibus ein gar geringes abgebrochen / vnd die Tertiam Majorem e g nicht zu gar reine / sondern etwas weiter von einander gezogen / damit das g ein wenig in die höhe dem a näher / dem f aber weiter kommen / vnd also fast / wiewol nicht gar pro Tertia Minore zur Noth könne gebraucht werden.

Etliche wollen nicht / daß f vnd g der Wulff sey / sondern der Wulff werde ins D gebracht / diweil vnd D nicht kan rein seyn / welches denn die Proba gibet auff allen Orgeln: Etliche meinen der Wulff sey im D f vnd b g : Ich aber lasse einem jeden seine Meynung / vnd ist zum besten / daß der Wulff mit seinem wiedrigen heulen im Walde bleibe / vnd vnser harmonicas Concordantias nicht interturbire.

Daß aber das f g vnd c also stehen muß / geschicht vnter andern wegen der Clausulen, welche in diesen schwarzen Clavibus oder Semitoniis for miter werden / vnd gibet im f f / g g / c c kein la fa / oder mi fa; Wie es im a b vnd d D thut. Hergegen so kan in diesen Semitoniis b vnd D hinwiederumb nicht / wie in den andern vorigen clausuliret werden. Aber wenn die schwarze Claves duplirt werden / wie im 2. Theil Num. 39. zusehen / so kan mans haben / wie mans haben wil.

Aber hiervon sol ex consideratione Monochordi in einem andern Tractat ex regulis proportionum fundamentaliter hiernächst / ob Gott wil / mit mehrern gesagt werde: Denn allhier hat f c s nicht anders schicken wollen / als daß auff gut Orgelmacherisch vnd Organistisch / demit es auch die einfältigen verstehen köndten / hiervon geschriben vnd etwas auffgezeichnet würde.

Die 3^a Art.

Etliche haben im \bar{c} anzustimmen / vnd sagen diß sey Musicalisch / vnd ex Fundamento. Dann gleich wie die Instrumenta vnd Orgeln vom \bar{c} (nach dessen Art füssen Thon sie denn genennet werden) mehrentheils anfangen / vnd denselben Clavem pro fundamento, nicht alleine vnten / sondern auch oben haben / also sey es auch am besten vnd füglichsten in der mittlen von mehrgedachtem Clave den anfang zu machen / deren Ordnung aber ist also :

1	\bar{c}	c	
2	c	g	
3	c	e	
4	g	d	
5	g	h	
	e	h	1. Prob.
6	e	e	
	c	e	2. Prob.
7	d	d	
8	d	a	
	e	a	3. Prob.
9	d	f	
	h	f	4. Pro.
10	f	f	
11	f	a	
	a	a	5. Pro.
12	a	a	
13	a	g	
	e	g	6. Pro.
14	e	f	
	a	f	7. Pro.
15	f	f	
16	f	b	
	d	b	8. Pro.
17	b	d	
	g	d	9. Pro.

Zu merken :

Vom anfang bis vff Numero 14. werden die Quinten niedrig schwebend oder sinkend / Nachmals aber müssen dieselben hochschwebend gestimmt werden / denn alsdenn muß sich der vnterste Clavis nach dem obersten richten.

NB.

Hierbey habe ich auch des Calvisij Meynung de Tempora-
ra Instrumentorum vffzusetzen nicht vnterlassen wollen.

Das ist gewiß (sagt er) wenn die Consonantia sollen recht klingen / so müssen sie rein

ier ein in ihren proportionibus stehen/vnd weder uberheufft noch geringert werden;
Vnd dasselbige befindet sich also in voce humana, auch in Posaunen vnd in andern/
welchen man mit menschlichem Athem etwas zugeben oder nemen kan. Denn vox
humana sencket sich natürlich zu der rechten Proportion der Intervallorum, vnd
reget sich ihnen zu / wo etwas mangelt / oder nimpt weg / wo was vbersey seyn solte.

Auff den Instrumenten aber vnd Orgeln hat es eine andere Meynung / do seynd
er Clavier gar zu wenig / darumb muß man allda etlichen Consonantiis etwas
nemen / auff daß solches alles nicht auff einem Clave allein mangle.

Die Klaves seynd also :

- vnd d distant tono majore $\frac{2}{3}+$
- vnd e Tono minore $\frac{10}{9}+$
- vnd f distant Semitono Majore $\frac{16}{15}+$
- vnd g Tono majore $\frac{2}{3}+$
- vnd a distant Tono minore $\frac{10}{9}$.
- vnd h tono majore $\frac{2}{3}+$
- vnd c Semitono Majore $\frac{16}{15}$

Wenn nun die Instrumenta nach diesen proportionibus sollen gestimmet
werden / so würde alsobald aus dem d ins f Semiditonus imperfectus; Denn es ist
Tonos minor cum semitono, vnd fehlet ein ganz Comma; Item / aus dem d ins
i würde in der Quinta auch ein Comma mangeln / welches dann gar zu viel / vnd die
Ohren können solchen mangel nicht erdulden. Darumb solte man billich mehr Cla-
vier haben / also / daß man zwey d hette / die nur ein Comma von einander weren;

Aber weil solches auch in andern Clavibus geschieht / würden der Clavier,
sondersich wenn die gedoppelte Semitonia auch noch darzu kemen / gar zu viel wer-
den; Darumb muß man die temperatur brauchen / die ist also.

Dem Tono majori wird ein halb Comma genommen; Dem Tono minori
hergegen wird ein halb Comma gegeben. Hinc manifestum, quod Tertiaz majori,
quæ constat Tono majore & minore, nihil decedat, vnd bleibet rein; Vnd alte-
ra pars videlicet Sexta minor, (daß die Octava erfüllet werde) bleibet auch rein.
Dem Semitono majori aber wird ein vierthel eines commatis gegeben; Daher
kömpts / daß numehr eine Quarta / welche ein tonum majorem vnd minorem, vnd

ein Semitonium majus hat/ zu grob ist/ weil dem Semitonio quarta pars commatis zugelegt ist.

Also die Quinta hat zween Tonos majores, einen minorem, vnd ein Semitonium; Weil alhier jedem tono majori ein halb comma, vnd also beyden/ ein ganz Comma genommen wird/ vnd hergegen nur drey viertheil commotis gegeben werden/ folget/ daß die Quinta in Instrumenten nicht vullkommen seyn kan.

Weil aber eine Quarta vnd eine Quinta, eine Octavam machen/welche nicht kan geändert werden/ so folget nothwendig/ wenn ein theil grösser wird/ daß das ander kleiner werde/ vnd darff ferner keiner demonstration nicht. Divide grossum in duas partes, sunt utrobique sex nummi: Si jam alterutri parti dabis septem nummos, necesse est, altera pars habeat tantum quinque nummos, si grossus integritatem custodire debet, & non minui aut augeri.

Wenn aber die Orgelmacher sagen/ die Quarta d g schwebt: Die Tertia minor g b schwebt auch: Ergo so ist die Sexta minor d b rein/ etc. Das ist wol etwas nach ihrer Art/ aber nicht recht secundum artem & demonstrationem geredet/ sondern wenn ich demonstriren wil/ daß die Sexta minor rein sey/ muß ich also sagen.

Tertia major & Sexta minor constituunt Octavam; Sed Tertia major in temperatura retinet suam veram proportionem; Ergo necesse est, ut & sexta minor suam retineat, & legitima sit. Sic Quinta & Quarta constituunt duplam, sive octavam; & Quinta in temperatura per Quartam partem Commatis minuitur: Ergo necesse est, ut Quarta, quæ conjungitur, quartâ parte commatis augeatur: Et contra, sic de aliis, Necesse euim est, ut de partibus judicetur ex integro.

Das IV. Capitel.

Hier were zwar auch noch sehr hochnöthig einen außführlichen Bericht zugleich mit einzubringen / wie vnd welcher gestalt eine Neue Orgel könne/ müsse vnd solle/ geliefert/ auch durch vnd durch im Augenschein vnd Gehör (visu & auditu) 1. An dem Geheimnisse des Windes / so aus der wilden Luft durch die Blasebälge vnd alle Windführungen/ biß oben zur Pfeiffen hinaus wiederumb in die Luft/obseruiert; 2. Der Laden Fundamenta an allen verborgenen Gebrechlichkeiten / so allbereit vorhanden vnd künstlig erfolgen / examiniret; 3. Die Pfeiffen an Flöit- vnd Schnarr Wercken in ihren justen mensuren vnd intonationen

ist sonderlichen fleiß probieret werden: 4. Item/ Was vom Bestande vnd
 verstande der Inventionen des Eingebewdes/ vnd andern geheimbren defecten,
 so billich zu verwerffen/ vnd vielleicht auch denen/ die sich es nicht düncken lassen/
 unbekant seyn möchten) zu eröffnen vnd zu demonstriren nöthig seyn möchte. 5.
 vnd dann wie ein Orgel Werck/ zusampt den Schnarr Wercken/ vnd in allen für-
 llen den mängeln/ so nicht fundamentaliter oder im Fundament entstehen/ von ei-
 nem Organisten in gewöhnlichen wesen erhalten werden könne.

In billicher Betrachtung/ daß jero auch in den kleinen/ so wol als größern
 Städtchen/ die Gemeinten zu Ehren/ Lob vnd Preiß dem Namen Gottes des Aller-
 höchsten ein Orgel Werck zuverfertigen vnd setzen zu lassen/ keine Vnkosten sparen/
 vnd doch vnterschiedlichen sehr vbel angeführet werden; Also/ daß hernacher an sol-
 chen Wercken offte mehr nachzubessern/ vnd von einem Jahr zum andern zu flicken
 vnd zu stücken fürfelt/ dahero dann vngleich höhere Vnkosten verursacht werden/
 als es anfänglich nicht hette gekostet/ wenn man es einem rechtschaffenen Meister
 dinstet hette.

Denn wenn etliche deroselben Orgeln von ihren Meistern (es geschehe denn
 auß Geiz/ Vnwissendheit der Kunst/ oder aus laßfertigem zusehen auffß Gefinde/
 vnd vnbeständigkeit allerhand materialien) also obiter vnd nicht fundamentali-
 ter hingemacht/ vnd auch wol der zeit halber (damit mancher den Namen habe-
 t/ daß er vor andern bald fertig werden könne) von der Hand hinweg geschlagen
 werden; da erhebt vnd findet sich den alsobald ein heul/ so außm bösem Fundament
 brechen der Laden/ oder stücken vnd hemmen im angehenge der Ventilen vnd
 Aviren, oder aus dem aufeinander quellen/ vnd zusammen trucknen des Holzes/
 vnterschiedlichen örthern herflusst: Bald zeucht ein Register linder/ das andere
 reißt; Eins halb/ das andere ganz abe; Bald bleiben sie gar behalten/ zerbrechen vnd
 reißen/ daraus grosse Vngelegenheit erfolget: Bald setzen sich die Pfeiffen/
 gen ihrer Schwachheit/ vnd all zu geringen Metalls/ bald fallen dieselb ihrer D-
 last vnd vbeln fassung halber gar vberhauffen/ oder stehen vnd hengen durch vnd
 ber einander/ als wenn volle Dauren eine Kirchmestans daraunder gehalten;
 daher die Intonation verhindert/ das accort Stimmen zergerhet/ vnd ein abschew-
 lich Gehör daraus verursachet wird. Bald gehet der Wind hier vnd dar aus/ vnd
 verschwindet/ bleibt auch noch wol gar außser seiner Macht: Bald ist er im Winter
 stark/ im Sommer zu schwach; Bald muß man zweene/ bald drey Calcanten,
 vmb des schweren tretens/ offte vmb des geschwinden lauffens willen/ zulegen/
 vnd was der vielen Mängel vnd defecten, die sich von einer zeit
 zur

zur andern vernemen lassen/ mehr seynd. Daß demnach aus oberzehlten fürfallenden defecten oftmalß einem rechtschaffenen Organisten so bange dabey wird/ daß er viel lieber in eine Schewren zu treten/ als auff eine solche Orgel zu schlagen gehen solte.

Vnnd ob zwar wir Menschen nicht ewigwerende dinge/ daran sich ganz kein mangel erzeugen solte/ machen können: So bezeugt doch die Erfahrung/ daß etliche Orgelwerke/ wenn sie von erfahrenen vnd fleißigen observanten gefertiget worden/ zu 50. 60. 70. 80. Jahren ohne sonderbare Revidirung dahin stehen/ vnd ohne einigen Fundament defect an Läden/ Pfeiffen/ Wälzen/ Eingebäude vnd aller anderer Bewegligkeit sich so just befinden lassen/ daß solche zum offtern die neuen Orgeln weit vberreffen/ vnd daher billich solch herrlich Geschöpff Gottes/ an dessen Invention vnser liebe Vorfahren so grossen fleiß gewendet/ höchlich gerühmt/ gelobt/ vnd davon geschrieben wird.

Damit aber nun diesem allen auffß beste vnd möglichste fürzukommen/ die Kirchen nicht also bößlich in Vnkosten gebracht/ vnd mancher guter Organist solcher schweren perturbirung an den Orgeln geübriget seyn möge; So ist nicht alleine hoch von nöten / daß die Inspectores vnnnd Kirchväter zuvor / che sie bauen lassen wollen/ mit erfahrenen Organisten/ die mit den Orgelmachers nicht laviren oder heucheln möchten/ sich bereden/ vnd in ihrem beysein die disposition der stimmen vnnnd des ganzen Wercks vordingnüße/ dem Orgelmacher antragen vnnnd contrahiren helfen; Sondern es wil auch allhier die noth erfordern/ daß / wie oben erwehnet / ein gewiß Tractetlein von diesem allen richtig verfasset/ vnd in druck publiciret werde.

Derowegen ich dann bey vorgedachtem meines gnädigen Fürsten vnd Herrn bestaltem Orgel- vnd Instrumentmacher/ Esaia Compenio, (welcher mir in vorgesetztem Bericht vnd Vnrerricht von alten vnd neuen Orgeln sehr beyrächig gewesen) mit allem fleiß angehalten/ daß er ein solch Tractätlin fassen / vnd den Kirchen/ Organisten vnd Orgelmachern zum besten in öffentlichen druck kommen lassen wolte:

Wozu ich ihme dann meines Theils nicht allein beförderlich / sondern auch nach meinem geringen verstande vnd vermügen / beyrächig vnd behülfflich zu seyn/ dem gemeinen Nutzen zum besten / mich schuldig erachte.

Vnd sol ein solch Opusculum vnd Tractätlin/ weil es sich hier hinten an zu setzen nicht allerdingß schickenwollen/ ob Gott wil/ bald folgen.

E N D E.

Fünffter

Fünfter Theil

TOMI SECUNDI:

Darinnen

Dispositiones etlicher

Vornehmen Orgeln Werck in
Deutschland/

Als

Eosniz.	XII. Halla vnser lieben Frauen.
I. Vlm.	XIII. Braunschweig im Thumb.
II. Danzig.	XIV. Leipzig { S. Niclas.
V. Koftock.	{ S. Thomas.
7. Lübeck. { S. Peter.	XV. Zorgaw.
{ vnser lieben Frauen.	XVI. Halberstadt. { S. Merren.
{ im Thumb.	{ Jun Barfüßern.
VI. Stralsund.	{ Freyheiter Kirchen.
VII. Hamburg. { S. Jacob.	XVII. Cassel. { Brüderkirchen.
{ S. Peter.	{ Schloßkirchen.
VIII. Lünenburg/ S. Johannis.	XVIII. Bückeburg.
IX. Breslaw.	XIX. Dresden Schloßkirchen.
{ Thumb.	XX. Grünigen Schloßkirchen.
{ S. Johannis.	XXI. Hessen die hölzerne Orgel.
X. Magdeburg. { S. Ulrich.	XXII. Schöningen Schloß Capell.
{ S. Peter.	XXIII. Noch andere sechs Dispositio-
{ S. Catharinen.	nes.
XI. Bernaw.	M. P. G.

I.

Eosnizer Orgel.

Der Eosnizer vnd Vlmcr Orgel Disposition, hat mir/ wie sehr ich mich auch
darnach

X

darnach bemühet/ biß anher nicht werden können: Allein daß mit es also/ wie allhier gemeldet wird/ zugeschickt worden.

Die Orgel zu Costinß sol ein groß ganz Werck seyn: Der erste Organist hat Hans Bucher geheissen/ der jetzige Johann Deutlein.

Hat vber 3000. Pfeiffen/ vnd 70. Register. Die größte Pfeiffe wiget mehr denn 3. Centner/ vnd ist 24. Schuh lang.

Auff der Lehnen vmbher stehen 14. Engel/ haben rechte Pfeiffen/ so mit eingehen.

Der Blasbälge sind 22. ein jeder 10. Schuh lang/ vnd 4. Schuh breit: Das Leder kostet mehr als 200. gute gülden.

II.

Blmer Orgel.

Diese Orgel ist vor 30. Jahren erbawet/ vor 12. Jahren aber wiederumb renoviret: Die Renovation ist bey 7000. gute gülden zu stehen kommen.

Die größte Pfeiff helt 215. Blmer Maß Wein/ das sind 157 $\frac{1}{2}$. Stübichen/ oder bald 8. Emmer oder vier Ahmen.

III.

Die grosse Orgel zu

Danzig

In S. Marienkirche / So Anno 1587. von Iulio Antonio erbawet worden/ helt 55. Stimmen.

Im OberWerck seynd

13. Stimmen.

Dieser Stim ein jede hat 48. Pfeif- sen.	}	1. Principal	16. fuß
		2. Hestlöite	16. fuß
		3. Quintadehna	16. fuß
		4. Spillpfeiffe	8. fuß
		5. Octava	8. fuß
		6. Quintadehna	8. fuß
		7. Hestlöite oder Viol	3. fuß

8. Spillpfeiffe } 4. fuß

9. Viol

10. Sedecima

11. Kauschquint

12. Zimbel hat 144. Pfeiffen. Ist derwe-
gen drey Chörich.

13. Mixtur hat in alles 1152. vnd auff je-
der Clavem 24. Pfeiffen.

In der Brust- oder Vorpos-
tiff 8. Stim-
men.

1. Gedacte Stimm	8. fuß
2. Gedact	4. fuß
3. Principal	4. fuß
4. Quintadehna	4. fuß
5. Zimbel	
6. Dunccken	2. fuß
7. Regal singend	8.
	8. Zim-

8. Zincken 4

Im Rückpositiff.

18. Stimmen.

1. Principal	} 8. fuß
2. Holzflöit oder Holzpfeiff	
3. Spillpfeiff oder Blockfl.	
4. Octav	} 4. fuß
5. Offenflöit oder Viol	
6. Kleine Blockflöit	
7. Gemshorn	
8. Sedecima	
9. Flöit	
10. Waldflöit	
11. Kauschquint	
12. Nasatt	
13. Zimbel von 144. Pfeiffen	} 8. fuß
14. Mixtur von 220. Pfeiffen	
15. Trommet	
16. Krumbhorn	} 4. fuß
17. Zincken	
18. Schallmeyen	

Im Pedal zum OberWercke

4. Stimmen/ ein jede von
43. Pfeiffen.

1. Groß VnterBass von	32. fuß
2. VnterBass	16
3. PosaunenBass	16
4. Trommete	8. fuß

**Im Pedal auff beyden
Seitten.**

12. Stimmen.

1. Flöiten oder Octava	8. fuß
2. Gedact	8. fuß
3. Quintadehna	4. fuß
4. Superoctav	2.
5. Nachthorn	
6. Kauschquint	
7. Bawerpfeiff	
8. Zimbel von 144. Pfeiffen	
9. Mixtur von 220. Pfeiffen	
10. Splz oder Cornett	
11. Trommeten oder Schallmeyen.	
12. Krumbhörner.	

Über das seynd noch in der ganzen
Orgel 3. Tremulanten, vnd 1. Trum-
mel im Bass.

Das also 60. Register in alles ver-
handen seyn.

IV.

Das Werck zu

Rostock /

Welches von Heinrich Glöckner Bür-
ger daselbsten gebawet/ vnnnd Anno 93.
absolvirt worden/ Auch zu bawen 5000.
gülden gekostet/ hat 39. Stimmen.

14. Bläßbälge.

3. Clavir, deren das
öberste zum OberWerck / das mittelfte
zur Brust/ vnnnd das vnterste zum
Rückpositiff gehört vnd
gebrauchet
wird.

Im OberWerck

6. Stimmen.

1. Weis Principal.	16. Fuß
2. Mixtur.	
3. Zimbel.	
4. Gedact.	16. Fuß
5. Octav.	8
6. Superoctav.	4

Im BrustWerck

12. Stimmen.

1. GeigenRegal.	4
2. Krumbhorn.	8
3. Sedez.	1
4. Suisflößt.	1
5. Superoctav.	2
6. Blockflößt.	
7. Regal.	8
8. Zimbel.	
9. Waldflößt.	1
10. Spillpfeiffe.	
11. Nasypfeiffe.	1
12. Gedact.	8

Im Rückpositiff.

12. Stimmen.

1. Principal.	8
2. Quintadehna.	8
3. Octav.	
4. Waldflößt.	
5. Mixtur.	
6. Trommet.	
7. Gedact.	
8. Offenflößt.	
9. Gemshorn:	

10. Superoctav.

11. Zimbel.

12. Pommer.

**In den SaittenBässen zur
linken Hand:**

9. Stimmen.

1. Posaunen.	} (Barem ist ein Ae-
qualgedact gar still
vñ linde intoniret)

} Bass. |
2. Schallmey.	
3. Cornett.	
4. Barem.	
5. Gedact.	
6. Octav.	
7. Superoctav.	
8. Bawerflößen.	
9. Regal.	

V.

In Lübeck.

I.

Die Orgel zu S. Peters Kirchen / so
M. Gottschaldt Durchart ein Nieder-
länder gemacht / hat 45. Stimmen.

3. ManualClavir von C bis \bar{A} Coppel
zum Oberwerck vñnd Rückpositiff vñnd
Coppel zum Pedal vñnd Rückpositiff. Das
Pedal aber gehet vom C mit dem G vñnd
H bis oben ins D.

Im OberWerck seynd

13. Stimmen.

1. Principal von	16. Füßten
2. Spillpipe	8. f.
3. Klein Spillpipe.	4
	4. Super-

4. Superoctava.	4
5. Kauschquinta	4
6. Kleinoctava	4
7. GroßOctava.	4
8. Borduna	24. f.
9. Dulcian	16
10. Feld Trommeten	16
11. Scharff Zimbel.	
12. Mixtura	
13. Gedact.	8. f.

In der Brust 8 Stimmen.

1. Gedact vff	8. f.
2. Offenflöit	4. f.
3. ScharffRegal	
4. HarffenRegal	
5. GeigenRegal.	
6. Siffette	
7. klein Quintadehna	
8. Sedecima	

In Rückpositiff 14. Stimmen.

1. Principal von	8. Fuß
2. Octava	4
3. Quintadehna.	
4. Gemshorn	
5. Krumbhörner	
6. Gedact vff	8. f.
7. Querpipen	
8. Feldpipe	
9. Superoctava	
10. Trommeten	8. f.
11. Baerpipen	
12. Blockflöiten.	4. f.

13. Zimbel
14. Mixtur..

Im Pedal 10 Stimmen..

1. PrincipalBaß	32. f.
2. GedactBaß	16. f.
3. Blockflöiten B.	16
4. DecemBaß	
5. Super octaven B.	8
6. Mixtur B.	8
7. Dusan B..	16
8. Passunen Baß	16
9. Schallmeyen B.	
10. CornettBaß	8

Die 2. Orgel.

Vey vnser lieben Frauen / welche M.
Bartold N. verfertiget // begreiffet 46.
Stimmen / 3. Manual Clavir, deren die
beyde obersten vom D. bis ins \bar{a} . Das
vnterste vom C bis ins \bar{a} . Das Pedal.
aber vom C bis ins \bar{d} hinauff steigt.

Irem Coppel zum Pedal vnd Ma-
nual.

Oben in der Orgel sind 7. Stimmen.

1. Principal vnd Ventile:
2. Grofoctava
3. Kleinoctava
4. Kauschquint
5. Scharff Zimbel
6. Superoctava
7. Mixtur

X 3;

Rück.

Im Rückpositiff

20. Stimmen.

1. Gemshörner	
2. Blockpfeiff	4. fuß
3. Principal	
4. Zimbel	
5. Mixtur	
6. Superoctava	
7. Principale	
8. Feldpfeiffe	
9. Octava	
10. Borduna	
11. Offenflöit	von 8. fuß
12. Gedact	von 8. fuß
13. Dulcian oder Fagott	8. ff.
14. Querpfeiffe	4
15. Offenflöit	4
16. Octava	4
17. Superoctav	
18. Mixtur	
19. Dulcian oder Fagott	16
20. Trommeten	

In der Brust

5. Stimmen.

1. Regal
2. Zinck oder Cornett
3. Krumbhorn
4. Baarpfeiffe
5. Gedact.

Im Pedal 14.

Stimmen.

1. GroßPrincipal UnterBaß.
2. Doppelt UnterBaß.

Ventile zu allen Röhren Bässen oben in der Orgel/ als Dulcian B. Schallmeyern B. vnd Cornet B.

3. UnterBaß.

Ventile zu allen Pfeiffen vnd Bässen im Stuel.

4. Mixtur Baß im Stuel.

5. Trommeten Baß.

6. Bassunen B.

7. Schallmeyern B.

8. Feldpfeiffen B. im Stuel.

9. Klein Octaven B.

Ventile zum Bassunen- vnd Trommeten B. im Stuele.

10. Dulcian Baß

11. Cornett B.

12. Groß Octaven Baß im Stuel.

13. Desehm Baß im Stuel.

14. Quintadehnen B. im Stuel.

Die 3. Orgel.

In der Thumbkirchen hat W. Jacob N. Anno 1606. zu ende gebracht/darinn 30. Stimmen. 2. Manual Clavir von F bis ins \bar{a} .

Vnd Pedal vom C bis ins τ zu finden.

Im OberWerck

sind 7. Stimmen.

1. Principal von	8. ff.
2. Bordun oder Gedact	16. ff.
3. Octava	
4. Superoctava	

5. Quine

Quint 3
Zimbel
Mixtur.

Im Rückpositiff
14. Stimmen.

Principal 8. ff.
Gedact 8. ff.
Octava 4. ff.
Superoctava 2. ff.
Querflöten 4. ff.
Blockflöten
Gemshorn
Offenflöit
Nasart
Sifflitt
Mixtur
Zimbel
Trommet 8. ff.
Regal.

Im Pedal 9
Stimmen.

Untersas von 16. ff.
DulcianBass 16
Dexemb.
FeldpipenB.
OctavenBass
CornettenB.
TrommetenB. 8. ff.
QuintadehnenB.
GedactBass.

V I.

Das Werck zu

Stralsund /

Dessen Meister Nicolaus Maas gewesen/ der sich hernach bey Kön. Majest. In Dennemarck vffgehalten/ hat 43. Stimmen.

Im OberWerck
sind 10. Stimmen.

1. Principal	16. fuß
2. Quintadehna	16. fuß
3. Spillpfeiff	8. fuß
4. Octava	8. fuß
5. Octava	4
6. Dolcian	2
7. Quint	3
8. GroßGedact	2
9. Mixtur	12. factj
10. Zimbel	3. factj

Im Pedal 11. Stimmen.

1. Untersas	16. fuß
2. Principal	8
3. OctavenBass	4
4. Daurflöit	2
5. Nachthorn	2
6. Zimbel	2. factj
7. PosaunenBass	16
TrommetBass	8
CornettBass	4
GedactBass	8
QuintadeenBass	4

Im

Im Rückpositiff

ii. Stimmen

1. Principal
2. Gedact
3. Quintadehn
4. Octava
5. Holzflöte
6. Spillpfeiffe.
7. Mixtur
8. Zimbel
9. Trommeten
10. Sagott
11. Ein Schnarrwerck mit engen Körpern gleich aus: L B höre.

In der Brust ii

Stimmen.

1. Principal	4. ff.
2. Gedact	4
3. Nasact	2
4. Suißflöte	2
5. Schweizerflöte	1
6. Krumbhorn	8
7. Regal	8
8. Beigend Regal	4
9. Querpfeiffe im Discant	4
10. Zimbel	4
11. Mixtur.	4

VII.**In Hamburg**

I.

Diezu S. Jacob hat 53. Stimmen

neben den Trebulanten, vnd 18. kleinen Blasbälgen/ auch 3. Clavir.

Im Ober Werck 9

Stimmen.

1. Principal	12. Fuß Thon
im F angehende.	
2. Octava	6. Fuß
3. Quintadeen	12. Fuß
4. Holzpipe	6. Fuß
5. Holzflöte	3. Fuß
6. Querpipen	6. Fuß Thon
	12. Schue lang/vnd ist offen.
7. Ruspipen	
8. Scharp.	
9. Mixtur.	

Oben in der Brust ii

Stimmen.

1. Principal	8. fuß/ angehende im C
2. Holzpipe	8. fuß
3. Flöte	4. fuß
4. Offen Querflöte	4. fuß Thon / 8. füße lang.
5. Nasact vff die Quint	3. fuß
6. Gemshorn	2. fuß
7. Kleinflöte	2. fuß
8. Klingende Zimbel	3. Pfeiffen stark
9. Trompette	8. Fuß
10. Regal	8. fuß
11. Zincke	8. fuß
	vom f bis ins \bar{a} / wie gebräuchlich.

Unten in der Brust 4

Stimmen.

1. Krumbhorn	8. fuß
	2. Quint.

2. Quintflöte	3. Fuß	12. Bassaune	16. fuß
3. Waldflöte	2. Fuß	13. Trommete	8. fuß
4. Spißflöte vff	4. Fuß	14. Cornett	2. fuß

im Discant.

Im Rückpositiff.

15. Stimmen.

1. Principal	8. Fuß im C
2. Octava	4 Fuß
3. Scharp.)	
4. Mixtur.)	
5. Gedact	8. ff.
6. Quintadeem.	8. Fuß
7. Holzflöte	4. fuß
8. Blockflöte	4. fuß
9. Gemshorn	2. fuß
10. Zißflöte	
11. Klingende Zimbel	
12. Schalmeyen	4. fuß
13. Baapfeiffe	8. fuß
14. Regal	8. fuß
15. Krumbhorn.	8. fuß

Im Pedal 14.

Stimmen.

1. Principal aus dem F 24. fuß	
2. Mixtur, wobey 1. Baß von 12. fuß	
3. Principal C	16. fuß
4. GroßBaß	16. fuß
5. Octava	4. fuß
6. GemshornBaß	
7. Spitzquinte	
8. Zimbel)	
9. Mixtur)	
10. Spillpipe	4. fuß
11. Krumbhorn	16. fuß

II.

Die bey S. Peter helt in sich gleicher gestalt 3. Clavir 42. Stimmen/ 9. Walge vnd Tremulanten.

Das OberWerck im mittelsten Clavier hat 9. Stimmen.

1. Principal	12. Fuß angehende im F.
2. Quintadehna	12. fuß F
3. Octava	6. fuß F
4. Gedact	8. fuß C
5. Holzflöte	3. fuß F
6. Ruspiper	
7. Scharp	
8. Mixtur	
9. Zimbel	

Das Brustpositiff oben in der Orgel gehört zum obersten Clavir, vnd hat 10. Stimmen.

1. Principal	8. fuß C
2. Holspiper	8. fuß
3. Holzflöte	4. fuß
4. Nasart auff die Quinta	3. fuß
5. Gemshorn	2. fuß
6. Kleinflöte	2. fuß
7. Zimbel	3. Pfeiffen starck
8. Trompette	8. fuß
9. Regal	8. fuß
10. Zincke	8. fuß

D

Das

Das vnterste Brustpositiff ist an das Ober Brustpositiff angehenget: Vnd hat nur.

1. Krumbhorn 8. fuß

Das Rückpositiff gehöret zum vntersten Clavir.

Vnd hat 11. Stimmen.

1. Principal.	8. fuß E.
2. Quintadehna.	8. fuß.
3. Gedact.	8. fuß.
4. Hollfloitte.	4. fuß.
5. Octava.	4. fuß
6. Siflöit.	
7. Scharp.	
8. Mixtur.	
9. Baarpseiffe.	8. fuß.
10. Regall.	8. fuß.
11. Krumbhorn.	8. fuß.

Im Pedal seynd 11 Stimmen.

1. Principal.	24. f. ex F
2. Groß Was oder Vntersas	von 16. fuß ins C.
3. Octava	8. f.
4. Gedact	8. f.
5. Gemshorn Was	
6. Zimbel	
7. Mixtur	
8. Bassaume	16. fuß
9. Trompette	8. fuß
10. Krumbhorn	16. fuß
11. Cornett.	2. fuß

VIII.

Die Orgel zu S. Johannes in

Lüneburgk.

Welches ein trefflich Werck von 27. Stimmen/gar hell vnd scharff / vnd mit Springladen gezieret / sol im Niederlande/vnd wie man saget / zum Herzogen Busch / ohn gefehr vor siebennig Jahren verfertigt / vnd zu Schiff heraußer gebracht seyn / hat 1. Tremulant. 2. Venttil, vnter welchem eines zum obersten Clavir / das andere zum Rückpositiff gehöret.

3. Clavir, das mittelste / als das größte Werck hat vnten ein ganz Octava mehr / als sonst andere Clavir in gemein: Nemblich noch eine andere Octaven vnter das gresse C / welche Octava dem Pedal angehenget ist / vnd darzu gebraucht wird. Sonst seynd diese 3. Prästanten oder Principale in den dreyen Claviren alle gleich / vnd nicht tieffer als 4. f. th on.

Das mittelste Clavir / welches das größte Werck seyn sol:

hat 8. Stimmen.

1. Mixtur	} sehen alle vff der Laden.
2. Prästant	
3. Octava	
4. Nachhorn Was	
5. Scharp	
6. Trommeten W.	
7. Querflöten W.	
8. Vntersas. Diese Stimme stehet an der halbr	

halbe / vnd ist von ein Orgelmacher zu Hamburg / mit Namen M. Dirich / ohngefahr vor 40. Jahren daran gesetzt worden.

Das oberste Positiv vnd

Clavir hat 8. Stimmen.

1. Superoctava
2. Nasate
3. Flöte
4. Gemshorn
5. Prästant
6. Zimbel
7. Holzpipe.
8. Zornmetz

Das Rückpositiv oder unterste Clavir:

11. Stimmen.

1. Prästant
2. Scharp
3. Klein Holzpipe
4. Quintadehna
5. Waarpipes
6. Mixtur
7. Schallmey
8. Regal
9. Sifflöt
10. Koppeldone oder Octava
11. Ruspipes.

IX.

Die neue Orgel zu

Breslaw

Ist von Michael Hirschfeldern zwar angefangen / hat aber wegen seines zeitigen

absterbens nicht verfertiget können werden / vnd wenn dieses Werk dergestalt / als hier nachfolgende Verzeichniß lauteß absolvirt were worden / hette ich mir das selbe zu sehen vnd zu hören wol wünschen mögen.

	Groß Principal	} Mit ein Register
1.	Chormasß Principal	
	Doppelt Principal	} 8. fuß
	Gedactfl. vnter Chor.	
2.	Gedactflöte Chormasß	} Mit ein nem Register.
	Doppeltflöte	
	Offen Chormasß besondere Art	
3.	Octava	
	Duplicat dieses	
	Offen Octava	
4.	Sedecima offen	
	Duplicat dieses.	
	Sedecima offen	
5.	SuperSedecima offen	
	Duplicat dieses.	
	Gedactflöte	
6.	Sedecima	
	Duplicat dieses.	
	Zhubalflöte Chormasß	
7.	Zhubalflöte Octav	
	Duplicat dieses.	
	Dulcian vnter Chormasß	
8.	Krumbhörner Chormasß	
	Duplicat dieses.	
	Quinta ex Octava	
9.	Quinta ex Sedecima	
	Duplicat dieses.	
	Zimbel grob	
10.	Zimbel klein	
	Duplicat dieses.	

V ij

Grobe

- } Grobe Mixtur vnter Chormasß.
 II } Kleine Mixtur Chormasß.
 } Duplicat dieses
 NB. Vnter Chormasß ist 16. fuß
 Chormasß 8. fuß
 Octava 4. fuß

Summa 33. Stimmen vnd II.
Register.

1. Sedecima offen/Principal Art.
2. SuperSedecima offen scharff
3. Zimbel scharff
4. Spizflöite oder Gemshorn
5. Querpfeiffe
6. Bar klein Flöiten
7. Sedecima offen ander Art
8. SuperSedecima vffn andere art.
9. Quint de tono Chormasß
10. Gedackflöite Octava
11. Quint ex Sedecima
12. Zimbel scharff
13. Gedackflöite Chormasß laut
14. Mixtur Chormasß
15. Schallmeyen Basß/ welcher Geigen
art Chormasß
16. HarffenPrincipal.

Aus diesen Stimmen werden nun
zum vnter Clavir einzelne Stimmen ge-
nommen.

Als

1. Gedackflöite Octava.
2. Gedackflöite Sedecima.
3. Quint de tono Chormasß.
4. Quint ex sedecima
5. Sedecima offen

6. Zimbel
7. Querpfeiffe
8. Schallmey Chor
9. Mixtur Chor.

Basse im Pedal.

1. Grob Basß
2. Vnter Chor Basß
3. Chor Basß
4. Octav Basß
5. Flöiten Basß vnter Chor
6. Dulcian Basß.
7. Vnter Chormasß Basß
8. Mixtur Basß
9. Posannen vnter Chor Basß
10. Posannen Chormasß Basß
11. Trummeren Basß Chormasß.

X.

Verzeichniß der Stim-
men vnd Registern in den
Orgeln zu Magde-
burg.

Die 1. im Thumb.

Von M. Henrico Compenio vff-
gerichtet/ vermag 42. Stimmen. 2. Tre-
mulant. Vogelgesang/ Trummel. 2.
Clavir vom C bis \bar{c} . Pedal von g bis ins
D. 12. Lederne Blasbälge.

Im Ober Werck

1. Principal 16. fuß
2. Principal Basß abgesondert 16. fuß
3. Principal grosser Vntersasß.

bis

bis ins F. von 24. fuß.

- 4. Zimbel mit 3. Pfeiffen
- 5. Mixtur mit 12. und 15. Pfeiffen
- 6.) Quintadehn Unterfaß mit ein ab-
- 7.) gesonderten Faß. 16. fuß
- 8.) Grosse Octava 8. fuß mit ein abge-
- 9.) sonderem Faß.
- 10. Grosse Quinta 6. ft.
- 11. Klein Octava 4. ft.
- 12. Grob Gedact 8. ft.
- 13. Klein Gedact 4. ft.
- 14. Klein Quint 3. ft.
- 15. Nasatt 1. oder 3. ft.
- 16. Nachthorn 4. ft.

In der Brust 6.
Stimmen.

- 1. Principal 2. ft.
- 2. Zimbel doppelt.
- 3. Mixtur 6. fach
- 4. Flachflöte 4. ft.
- 5. Grob Messing Regal 8. ft.
- 6. Messing Regal singend 4. fuß

Zum Pedal auff beyden
Seitten.

9. Stimmen.

- 1. Posaun Faß 16. fuß
- 2. Klein Posaun Faß 8. fuß
- 3. Schalmen oder Corner 4. fuß
- 4. Singend Cornett von Messing 2. fuß
- 5. Bawrflöte Faß 1. fuß
- 6. Nachthorn Faß 4. fuß
- 7. Zimbel Faß 3. Pfeiffen stark

Hinderin Wercke stehet auff einer
sonderlichen Lade.

- 8. Gedacter Unter Faß 16. fuß
- 9. Grosse Gemshorn Faß 8. fuß

Im Rückpositiff.

- 1. Principal 8. fuß
- 2. Zimbel doppelt
- 3. Mixtur 3. fach
- 4. Rohrflöte 4. fuß
- 5. Quintadehn 8. fuß
- 6. Schwiegel 4. fuß
- 7. Octava 4. fuß
- 8. Gemshorn 4. fuß
- 9. Quinta 3. fuß
- 10. Suißflöt 2. fuß
- 11. Gedact Quinta 3. fuß
- 12. Kleine Gedact 2. fuß
- 13. Trommeten 8. fuß
- 14. Dulcian von Holz 16. fuß

Die 2. Orgel zu S.

Johannis hat 32.
Stimmen.

Im Ober Werck seynd

14. Stimmen.

- 1. Prästanten 16. fuß
- 2. Quintadena (mit einem Regal
- 3. Quintadeen Faß, (ster 16. fuß
- 4. Unterfaß Faß 16. fuß
- 5. Octava 8. fuß
- 6. Gedact 8. fuß
- 7. Gemshorn 8. fuß
- 8. Super-

¶ iij

8. Superoctava	4. fuß
9. Quinßlöiten	4. fuß
10. Quinta	3. fuß
11. Mixtur	
12. Zimbeln	
13. QuintBaß	1 Mit einem Regi-
14. ZimbelBaß.	1 ster.

In der Brust

6. Stimmen.

15. Nachhörnichen.
16. Zimbelchen.
17. Quintadeen.
18. BassunenBaß.
19. CornettenBaß.
20. Bawrflöiten Baß.

Im Rückpositiff.

12. Stimmen.

21. Prästanten	8. fuß
22. Quintadeena	8. fuß
23. Spitzlöiten	
24. Octava	4. fuß
25. Gedactlein	
26. Quinta	
27. Superoctav	
28. Siffliet	
29. Mixtur	
30. Zimbeln	
31. Trommeten	
32. Sordunen.	

Die 3. Orgel zu S. Ulrichs Kir-
chen ist von 41. Stimmen / deren erste
halbieret / die aber nicht halbieret / haben
43. Pfeiffen. 2. Tremulanten, Ventil

zum Werck. Brust- und Positiv. Item
Alteration, Trummel.

Im OberWerck

sind 12. Stim-
men.

1. Prästanten	16. fuß
2. Principal	8. fuß
3. GroßGedact.	8. fuß
4. Quinta	6. fuß
5. Quintadeen	4. fuß
6. Holschell	4
7. Sedez	4
8. Octav	4
9. Schwiegel	4
10. Mixtur Graphicalis	10 Pfeiffen
pro Choro, in der Summ. 864.	
11. Mixtur Minoralis	8. pro Choro
12. UntersaßBaß	16. fuß

Im Brustpositiff.

1. Siffloit	
2. Quinderz	
3. Regal	
4. Vogelgesang oder Nachtigall.	
5. Coppel	
6. 7. PosaunBaß	Jeden 2. Register
8. 9. RegalBaß.	zertheilt.
10. FlöitenBaß	
11. 12. Kleinen Schreyer.	2. Register.

Im Rückpositiff.

1. Principal oder Prästanten.	8. fuß
2. Octavagiol	
3. Quint	
4. GroßGedact	
5. Superoctav	
6. Klein.	

6. Klein Gedact.
7. Siffut
8. Zimbel
9. Singend Regal
10. Gemshorn
11. Quint Spiz
12. Gedact Was
13. Superoctav
14. Klein Gedact Was
15. Sedes
16. Cornett oder Zincken.
17. Krumbhörner.

IV.

In der Orgel zu S. Peter/ sind alles
in allen 33. Stimmen.

1. Principal	8. füßen
2. Zimbeln	
3. Quint	3. fuß
4. Mixtur	
5. Octav	4. fuß
6. Querflöten	4. fuß
7. Grobgedact Manualiter	8. fuß
8. Grob Gemshorn	8. fuß
9. Grob Quintadeen/ manualiter	8. fuß

Bässe im Pedal.

1. Grob Quintadeen Was.	16. fuß
2. Gedacter Untersaz	16. fuß
3. Zimbeln Was	
4. Bawrsflöten Was	1. fuß
5. Holzflöten Was	2. fuß
6. Quintflöten Was.	

In der Brust zum Manual
4. Stimmen.

1. Nachthorn	4. fuß
2. Quintflöten oder klein Gedact	2. fuß
3. Zimbeln zweyfach	
4. Regal.	

In der Brust auff beyden sei-
ten zum Pedal.

3. Stimmen.

1. Posaunen Was
2. Trommeten Was
3. Schallmeynen Was.

Im Rückpositiff

12. Stimmen.

1. Principal	4. fuß
2. Trommeten	8. fuß
3. Quintadeena	8. fuß
4. Gemshorn	4. fuß
5. Mittelgedact	4. fuß
6. Klein Regal	
7. Octava	
8. Quinta	
9. Kleingedact	
10. Siffut	
11. Mixtur	
12. Zimbeln.	

V.

Die neue Orgel bey S. Cathari-
ner ist gefest mit 33. Stimmen. 3. Cla-
viern/ zum Ober Werck Brust- vnd
Rückpositiff. Auch 2. Tremula-
ten. 8. Späenbälge. Vogelgeschren.
Ruckuck.

Jus

Im OberWerck.

1. Quintadehna	16. fuß
2. Gemshorn	8. fuß
3. Grobgedact	8. fuß
4. Octava	4. fuß
5. Rohrflöite	4. fuß
6. Schweizerpfeiffe	8. fuß
7. Superoctava	2. fuß
8. Mixtur	
9. Quinta	6. fuß
10. Principal	8. fuß

Brustpositiff.

1. Nachthorn	4. fuß
2. Blockflöite	4. fuß
3. Kleingedact	2. fuß
4. Krumbhorn	
5. Zincken	
6. Principal	2. fuß

Rückpositiff.

1. Principal	4. fuß
2. Quintadeen	4. fuß
3. Gemshorn	4. fuß
4. Mittelgedact	4. fuß
5. Octava	2. fuß
6. Kleingedact	2. fuß
7. Kauschflöite	1. fuß
8. Zimbel	
9. Trommete	8. fuß
10. Klein Regal	4. fuß

In beyden Seit Törmen ne-
bendem Rück Pos-
siff.

1. Prästanten	16. fuß
2. Gedacten Untersaz	16. fuß
3. Schweizer Vass	2. fuß
4. Nachthorn Vass	2. fuß
5. Bawrflöiten Vass	1. fuß
6. Mixtur Vass	
7. Posannen Vass	16. fuß
8. Sordunen Vass	16. fuß
9. Dulcian	8. fuß
10. Cornett	1. fuß

X I.

Zu Bernaw in der Markt Anno
1776. Wie auch zu Stendahl bey vnser
lieben Frauen im Jahr 1780. ist von M.
Hans Scherern vff nachbeschriebene
Art eine Orgel gesetzt worden / welche 29.
Stimmen. 1. Tremulant, Coppel im
beyden Manualen, Coppel des Pedals
im Rückpositiff. Das Clavir im Manu-
al, hat 4. volle Octav, von C bis ins E
machen 48. Claves. Im Pedal aber so
gehet vom C bis ins E mit allen Semito-
niis, seynd 26. Claves.

Im Wercke zum Manual
vnd Pedal.

1. Untersaz durch das ganze Clavir 16. Schuch die lenge.
2. Untersazter Vass
3. Principal 8. Schuch lang.
4. Grobgedact
5. Quintadehna
6. Zimbel
7. Mixtur 12. Pfeiffen starck in zehen Claves.
8. Zuck

- 8. Zule/ ist die Quint von dem groben Principal.
- 9. Starck Regal fornen in der Brust.
- 10. Bawrpfeiffe oder Blockflöite.
- 11. Halb Principal oder Oktav 4. fuß
- 12. Eine Holzflöite 4. f. oder Oktav vom groben Gedacren.
- 13. Nachhorn 4. f. oder die Oktav von der Quintadeena.
- 14. Quinta gibt mit dem Principal oder Gedac eine Rauspfeiffe.
- 15. Superoctav
- 16. Nasatz/ oder klein offene Quint von der Superoctav.
- 17. Groß PosaunenBaß.
- 18. BawrpfeiffenBaß.

Im Rückpositiff.

- 1. Principal
- 2. Holzpfeiffe
- 3. Spillpfeiffe
- 4. Klingend Zimbel 3. Pfeiffen starck in 10. Claviren.
- 5. Quinta
- 6. Superoctav
- 7. Sifflöte
- 8. Singend- oder GeigendRegal.
- 9. Trommet
- 10. Gemshorn
- 11. Principal im Discant.

Bei vnser lieben Frauen Kirchen. Hat 31. Stimmen.

Im OberWerck

- 6. Stimmen.
- 1. Principal im Pedal 16. Im Manual 8. fuß Thon.
- 2. Oktava, 4. f. Thon im Manual allein.
- 3. Mixtur
- 4. Zimbel
- 5. Nachhorn 4. fuß thon im Manual
- 6. Querpfeiff 8. fuß thon allein.

In der Brust

- 6. Stimmen.
- 1. Principal 2. fuß Thon
- 2. Mixtur
- 3. Zimbel
- 4. Regal 8. fuß
- 5. Waltflötgen 1. fuß
- 6. Flachflötgen 4 fuß

Neben der Brust

- 4. Stimmen.
- 1. TrommetenBaß 8. fuß
- 2. SchallmeynenBaß 4. fuß
- 3. ZimbelBaß
- 4. QuintflöitBaß 3. fuß

Auff der Seiten sind newlich hinan gesezet.

3. Stimmen.

- 1. Grober Posaunen Unterfaß 16. fuß
- 2. QuintadehnBaß 8. fuß
- 3. Nachhorn. 4. fuß
- 3 Im

XII.

Das Werck zu

Hall

Im Rückpositiff.

1. Principal	4. fuß Thon
2. Mixtur	
3. Zimbel	
4. Octava	2. fuß
5. Quinta	9. fuß
6. Quintadeen	8. fuß
7. Gedactes	4. fuß
8. Kleingedactes	2. fuß
9. Spißflöit	2. fuß
10. Sifflöit	2. fuß
11. Trommeren	8. fuß
12. SingendRegal.	4. fuß

XIII.

Die Orgel zu

Braunschweig

Im Stiff S. Blasij. Welche M. Hen-
nig aus Hildesheimb gemacht hat 35.
Stimmen.

Im OberWerck seynd

13. Stimmen.

1. Principal	16. fuß
2. Principal	8. fuß
3. Octava	8. fuß
4. Quintadeena	16
5. Quinta	3
6. Mixtur	2. fuß
oben im Discant 12. Pfeiffen. im Baß	
	7. stark.
7. Zimbel	3. Pfeiffen stark.
8. Holflöite	16

9. Holflöite	8
10. Coppelstöite	4
11. Gemshorn	2
12. Trommeren	8
13. Dulcian.	8

Diese Stimmen / wie auch im Rück-
positiff gehen durchaus ins C sampt **DE**
F. G. und oben ins **c** sampt **F.** und **B.**

Im Rückpositiff

11. Stimmen.

1. Holflöite.	8. fuß
2. Quintadehna	8
3. Principal	4
4. Octava	4
5. Zimbel	2. Pfeiffen stark
6. Querflöiten	8
7. Schallmeyen	4
8. Krumbhörner	8
9. Blockpfeiffe	4
10. Sifflöit	2
11. Zincken vom h bis oben hinaus.	

Im Pedal 14. Stim-
men.

1. Bar grosser Untersaß Gedact.	32. fuß
2. Principal	16
3. Octava	8
4. Gedact	16
5. Holflöiten	8
6. Posaunen	16
7. Trommeren	8
8. Krumbhorn	16
9. Gemshorn	4

10. Zim-

Mixtur { 10. Zimbel 2. Pfeiffen starck
 11. Kauschpfeiffen
 12. Super Octav 4. ft.
 13. Davorstößen 2
 14. Trummel 2. Pfeiffen starck
 Tremulant
 Coppel zu beyden Clavirn.

Fünff Ventile,

1. Zum Ober Werck.
2. Zum Bässen.
3. Zum Rückpositiff.
4. Zur Sonnen
5. Zum Sternen.

Diese Bässe im Pedal sind also gemacht / daß man einen jeglichen besonders gebrauchen kan: Vnd haben ihre eigene Laden / gehen alle vnten ins grosse C sampt D. F. G. vntd oben ins D sampt Q.

Die Laden seynd nicht vff die gemeine / sondern eine andere Art gerichtet / vnd werden Springladen genennet / davon im dritten Theil dieses Tomi Secunli etwas angedeutet werden.

Es sind auch die SpanWälge / deren achte vorhanden / vff eine sondere Art gemacht / also daß ein jeglicher 9. zuter Schuch lang / mit einer einzigen Falten; Die Spuene sind 2. starcke Eihene Bretter ganz bestendig / vnd gehen dichte zusammen / daß keine Mauß darbey kommen kan.

Das oberste Werck hat fünff Felder / in der mittlen einen raum / die spizen vnd

ein flachfeld / auff beyden seitten die Bass thürmer.

Das Rückpositiff hat mittlen eine spizen / vnd den raum / flachfeld / vnd so vor dann hat 7. felder.

XIV.

Disposition derer Orgeln

Leipzig.

Die 1. bey S. Nicolaus hat 29. Stimmen. Coppel zum Rückpositiff / vnd Pedal. Coppel zu beyden Manualn. Vogelgesang. 10. Späeinbälge.

1. Principal	8. fuß
2. Gedact	8. fuß
3. Quintadeena	8. fuß
4. Dreyfache Zimbel.	
5. Eine Mixtur im Bass von 4. Pfeiffen / im T. 6. vnd im Disc. 8. Pfeiffen starck.	
6. Super Octava	2. fuß
7. Kausch Quinta	
8. Octava	4. fuß
9. Gemshorn	
10. Nasatt Quinta	
11. Grobgedact / von 16. fuß Manualiter.	
12. Vnd Pedaliter abgefonderter Bass.	

In der Brust

13. Grob Sorduen Regal vff	16. fuß
14. Regal von	8. fuß
15. Regal	4. fuß
16. Tremulant zum Schnarr Wercke	gut.

Im Rückpositiff.

17. Principal	4. fuß
18. Grobflöite	8. fuß
19. Holflöite	4. fuß
20. Spillpfeiff	4. fuß
21. Nachhorn.	4. fuß
22. Quintflöite	
23. Suffflöite	
24. Klingend Zimbel mit 3. Pfeiffen.	
25. Trommet.	8. fuß
26. Krumbhorn.	8. fuß

Im Pedal.

27. Offenflöite	4. fuß
28. PosaunenBaß	16. fuß
29. SchallmeynBaß	4. fuß

Die 2. zu S. Thomas.

Ist stark von 25. Stimmen.

1. Coppelrn der beyden ManualClavirn.
1. Coppelrn des Pedals zum Rückpositiff.

Im OberWerck

9. Stimmen.

1. Principal	16. fuß
Pedaliter vnd Manualiter.	
2. Octava	8. fuß
3. Superoctava	4. fuß
4. Sedes	2. fuß
5. Gedact	8. fuß
6. Offenflöite	4. fuß
7. Zimbeln	3. fach
8. Mixtur	6. fach

9. Quinta

In der Brust

2. Stimmen.

10. Regal	8. fuß Thon
11. Regal.	4. fuß

Im Rückpositiff

12. Stimmen.

12. Principal	8. fuß
13. Quintadeena	8. fuß
14. Ein linde Gedact	8. fuß
15. Holflöite	4. fuß
16. Spillpfeiff	4. fuß
17. Trommet	8. fuß
18. Krumbhörner	8. fuß
19. Nachhorn	4. fuß
20. Sedes	
21. Quintflöigen.	
22. Gemshorn	2. fuß
23. Klingend Zimbel.	

Noch im Pedal.

24. PosaunenBaß	16. fuß
25. Schallmeyn	4. fuß

XV.

Disposition der Orgel zu

Lorgaw

Hat 26. Stimmen.

Im OberWerck seynd

II. Stimmen.

1. Prin-

1. Principal	von 8. fuß
2. Octava	4
3. Superoctava	2
4. Quinta	
5. Zimbeln	
6. Mixtur	6. Pfeiffenstuck,
7. Grobgedact	16. fuß
8. Gedactes	8
9. Quintadeena.	8
10. Gemshorn	4. fuß
11. Nasart	

In der Brust

2. Stimmen.

12. Regal	vff 8. fuß
13. Klein Regal	4

Im Rückpositiff

10. Stimmen.

14. Principal	4. fuß
15. Gedactes	8. fuß
16. Holzflöten	4
17. Gemshorn	2
18. Sufflöte	
19. Quinestlöte	
20. Sedecima	
1. Zimbeln	
2. Grobgedact Regal	16. fuß
3. Trommeten.	8

Im Pedal 3. Stimmen.

4. Gedacter vnter Bass	16. fuß
5. Posaunen	16
5. Schallmeyer	4

Über diese noch :

1. Trummel
2. Vogelgesang.
3. Coppel ins Mannal.
4. Coppel zum Pedal
5. Ventiel zum Rückpositiff.
6. Tremulant.

XVI.

Verzeichniß derer Register vnd Stimmen / so in den Orgeln zu

Halberstadt

zu finden.

Das 1. Werck in S. Martini Kirchen hat M. David Becke mit 39. Stimmen vnd einem Tremulant gesetzt. Der Tremulant, ob er wol keinen laut von sich gibt / so wird er doch von etlichen / Auch vor eine Stimme (weil man viel verenderung damit haben kan) gerechnet.

Im OberWercke

8. Stimmen.

1. Quintadehna	16. fuß
2. Principal	
3. Grobgedact.	
4. Grob Gemshorn	
5. Octava	
6. Quinta	
7. Mixtur	
8. Zimbel	

In der Brust

6. Stimmen.

3 iij

1. Prin-

1. Principal
2. Gedact
3. Nachthorn
4. Zimbel
5. Mixtur
6. Regal.

Im Pedal

12. Stimmen.

1. Untersas
2. Principal
3. Gedact Bass
4. Octaven Bass
5. Zimbel Bass
6. Flöten B.
7. Hol Quinten B.
8. Quiniflöten B.
9. Posaunen B.
10. Trommeten B.
11. Schallmeynen B.
12. Cornetten B.

Im Rück Postiff

12. Stimmen.

1. Principal
2. Quinta
3. Octava
4. Quintadeena
5. Mixtur
6. Zimbel
7. Spitzflöte
8. Gemshorn
9. Gedact
10. Suißflöte
11. Krumbhorn.

12. Steigend Regal.

Das 2. zum Baarsfüßern/ dessen M.
Elias Winnigsteten gewesen / vnd zu
stehen 700. Thaler/ ohne das Mahlwerck
gekostet / hat 27. Stimmen. 1. Tremu-
lant. 8. Blasbälge.

Im Werck.

8. Stimmen.

1. Principal	8. fuß
2. Grobgedact	8. fuß
3. Groß Gemshorn	8. fuß
4. Octava	4. fuß
5. Quersflöte	4
6. Superoctävlin	2
7. Quinta	
8. Zimbel	2. fach
9. Mixtur	6. fach unten / \bar{c} 7. fach / \bar{c}
8. fach. \bar{c} 9. fach.

Im Pedal oben

8. Stimmen.

1. Quintadeen B.	8. fuß
2. Gedact B.	8. fuß
3. Holzflöten B.	2. fuß
4. Quint B.	
5. Sawrflöten	
6. Zimbel Bass	
7. Groß Quintadeen	16. fuß
8. Untersas	16. fuß

In der Brust zum Ma- nual

5. Stimmen.

1. Prin.

Principal 2. fuß
 Nachhorn 2. fuß
 Querslöte
 Zimbel 2. Chöricht.
 Mixtur 3. Chöricht.

In der Brust zum Pedal

3. Stimmen.

Posaun
 Trommetten
 Cornett.

Im Rückpositiff

13. Stimmen.

Quintadeena 8. fuß
 Principal 4. fuß
 Octava 2. fuß
 Quint 2
 Gemshorn 4
 Gedact 4
 Klein Gedact
 Sifflöte
 Zimbel 3. fach
 Mixtur 4. fach
 Trommett 8. fuß
 Regal 8. fuß
 Beigend Regal 4. fuß

XVII.

Zu Cassel

Hessensynd vff des Herrn Landgra-
 daselbst auffgewandte Unkosten drey.

2. fuß
 2. fuß
 vornehme Orgeln von den Hambur-
 gern (wie sie bey vns genennet werden)
 innerhalb fünff Jahren erbarvet vnd off-
 gerichtet worden.

Derer die 1.

In der Freyhetter Kirchen / ohne die
 Coppel vnd Tremulant von 33. Stim-
 men.

Im OberWercke

8. Stimmen.

1. Principal 16. fuß
 2. Octava
 3. RauschPfeiffe
 4. Scharff
 5. Mixtur
 6. Quintadeena.
 7. Holzpfeiffe
 8. Flöten

Im Obern Positiff

8. Stimmen.

1. Principal 8. fuß
 2. Holzpfeiffe
 3. Gemshorn
 4. Walzflöite
 5. Nasatt
 6. Trommette
 7. Zincken.
 8. Zimbel.

Im Rück Positiff

9. Stimmen.

1. Prin-

1. Principal	8. fuß
2. Gedact	8
3. Quintadeena	8
4. Querpfeiffe	4
5. Octava	4
6. Scharff	
7. Mixtur	
8. Krumbhorn	
9. MessingRegal	

Im Pedal.

1. Principal	32. fuß
2. Octava	
3. Vntersaß	
4. Gedact	
5. Kauschpfeiffe	
6. PosaunenBaß	
7. TrommetenBaß	
8. CornettBaß Coppel Tremulant.	

Die 2. in der Brüder Kirchen von
25. Stimmen. Coppel vnd Tremulant.

Im Werck.

1. Principal	8. fuß
2. Octava	4
3. Octava	2
4. Kleingedact	
5. Nasatt	
6. Mixtur	
7. Scharff	
8. Zimbel	
9. Trommette	
10. Zincke.	

Im Rückpositiff

8. Stimmen.

1. Principal	4. fuß
2. Grobgedact	
3. Octävlin	
4. Mixtur	
5. Flögen	
6. Waldflöite	
7. Querpfeiffe	
8. Klein Regal.	

Im Pedal in beyden Thör men. 7. Stimmen.

1. Offenes Principal	16. fuß
2. Vntersaß	I
3. Octava	
4. PosaunenBaß	I
5. DulcianBaß	I
6. TrommetenBaß	8. fuß
7. Cornett Coppel Tremulant.	

Die 3. in der Schloß Kirchen. 20.
20. Stimmen/ auch Coppel vnd Tre-
mulant gesetzt vnd gestellet ist.

Im Werck 8. Stimmen.

1. Principal halb hinaus doppelt.	8. fuß
2. Quint Tenor	
3. Gedact	
4. Octava	
5. Flöite	
6. Krumbhorn	

7. Mi

Mixtur
Kauschpfeiffe

Im ober Postiff 6. Stimmen.

Principal von Bley
Gemshorn
Holspfeiffe
Frummette
Zimbel.
Nasart Quinta.

8. Fuß

Im Pedal 6. Stim- men.

Untersaß
Gedact
Klein Gemshorn
PosaunenBaß
FrummetenBaß
Cornett B.

XVIII.

Das grosse Werck zu

Bückeburgk

So der Hochgeborne Graff vnd Herr /
err Ernst / Graff zu Holstein /
Schauenburgk vnd Sternberg / Herren
Behmen / durch M. Esaiam Compe-
um, Fürstl. Braunsch. Orgel- vnd
Instrumentmacher / auch Organisten,
a. 1615. gefertigen lassen. Hat 48.
Stimmen. 3. Clavir im Manual.

Coppel zum OberWerck
vnd Brust Clavir.

Drey Tremulanten

1. Im OberWerck / 2. Rückpositiff / vnd
3. im Pedal.
9. Späenbälge / oben vffn Kirchgewelbel
gleich vber der Orgel.

Ein Register / daß die Blasbälge all-
zuglich loß leßt / vnd zugleich einschleust /
daß sie der Calcant nicht mehr treten
kan.

Im OberWerck seynd 12. Stimmen.

1. Groß Principal	16. f.
2. Groß Quintadehn	16
3. Groß Octava	8
4. Gemshorn	8
5. Gedacte Blockpfeiffe	8
6. Viol de Gamba	8
7. Querpfeiffe	4
8. Octava	4
9. Klein Gedact Blockpfeiff	4
10. Gemshorn / Quinta	3
11. Klein Flachflöit.	2
12. Mixtur	8. 10. 12. 14. Chor.

In der Brust

8. Stimmen.

1. Rohrflöiten	8
2. Nachhorn	4
3. Offenflöit / sol fornen an zu stehen kom- men von Elffenbein	4. f.
4. Klein Gemshorn	2
5. Holquintlein.	anderthalb
6. Zimbeln kleine	2. Chor
7. Regal	8
8. Geigend Regal von holze.	4

Ha Im

Heer Trummeln E vnd F.
Zimbelglocklin am Stern / gesezet vndd
verfertiger hat.

Das Manual Clavir gehet vom C bis
ins F vnd ist also gesezt.

D E B $\overset{a}{\underset{b}{\text{Q}}}$ $\overset{a}{\underset{b}{\text{F}}}$ $\overset{a}{\underset{b}{\text{f}}}$ $\overset{a}{\underset{b}{\text{g}}}$ $\overset{a}{\underset{b}{\text{a}}}$ $\overset{a}{\underset{b}{\text{h}}}$
CF G A H c d e f g a h.

bis ins $\overset{a}{\underset{b}{\text{Q}}}$ d sind 53. Claves.

Das Pedal aber vom C bis ins D.

D E
CF G A etc. bis ins D.

Im OberWerck seynd
13. Stimmen.

1. Ganz uberguldete Trom.	8. fl.	} drey
} Prin-
} cipal.
2. Schön zinnern O $\overset{a}{\underset{b}{\text{K}}}$ ava.		
3. Schön zinnern Principal		
4. Groß Quintadeena	16	
5. Quintadeena	8	
6. Hölzern Principal	8	
7. Coppel O $\overset{a}{\underset{b}{\text{K}}}$ ava.	4	
8. Quinta vber. O $\overset{a}{\underset{b}{\text{K}}}$ ava		
9. Gedact Nasacc	3	
10. Gemshorn	6	
11. Super Quinta		anderthalb
12. Zimbel gedoppelt		
13. Mixtur 4. fach.		

Tremulant.

Brust Poststiff
5. Stimmen.

1. Regal gang verguldet	4. fuß	} 3.
} Prin-
} cipalia
2. schön zinnern Schwigelpf.	1.	
3. schön zinnern Quintadeena.	4.	
4. Gedactflötslin.		2
5. Scharff O $\overset{a}{\underset{b}{\text{K}}}$ av		2

Tremulant.

Das Positiff vff beyden sei-
ten / an statt des Rück-
Positiffs

7. Stimmen.

1. Krumhorn gang verguld	8. fl.	} 3.
} Prin-
} cipal.
2. Schön zinnern Superoctav.	2.	
3. Schön zinnern Principal.	4.	
4. Liebliche Flöten oder Flauten.		8
5. Octav Quint		
6. Spitz Pfeiffen oder Quer Flöten von Holz		4. fuß
7. Gedoppelt Zimbel.		

Tremulant.

Im Pedal
8. Stimmen.

1. Großer SubBass offen von Holz.	16. fuß
2. Gedacter SubBass	16
3. Groß Quintadeena	16
4. SubBass Posaunen	16
5. Offen Principal	8
6. Cornett	2
7. Spitzflötlein	1

A a ij

8. Vogel

8. Vogelgesang durchs ganze Pedal.

XX.

In der Schloßkirchen zu
Grünningen

Ward Anno 1596. ein Werk von M.
David Becken / Bürgern vnd Orgel-
machern in Halberstadt vffgerichtet/wel-
ches 59. Stimmen / Tremulant vnnnd
Coppel zu beyden Manualen vermag.

Im OberWerk Manual

12. Stimmen.

1. Principal	8. fuß
2. Zimbel doppelt	
3. Groß Querslöit	8
4. Mixtur	8
5. Nachthorn	4
6. Holslöiten	8
7. Klein Querslöite	4
8. Quinta	6
9. Octava	4
10. Grobgedact	8
11. Gemshorn	8
12. Groß Quintadehna.	16

Im Pedal auff der OberLade

10. Stimmen.

1. Vntersaß	16
2. OctavenBaß	8
3. QuintadeenB.	16
4. Klein OctavenB.	4
5. Klein QuintadeenB.	4
6. Raufsch QuintenB.	
7. HolslöitenB.	2
8. Hol QuintenB.	

9. NachthornB.

10. Mixtur.

Im Rückpositiff 14. Stimmen.

1. Principal	4
2. Gemshorn	4
3. Quintadehn	8
4. Spißlöite	2
5. Gedact	4
6. Octava	2
7. Quinta	anderthalb
8. Subslöite	1
9. Mixtur	4
10. Zimbel	3
11. Sordunen	16
12. Trommet	8
13. Krumbhorn	8
14. Klein Regal	4

In den beyden Seit Thör-
men zum Pedal 10. Stimmen.

1. Groß PrincipalBaß	16
2. Groß GemshornB.	16
3. Groß QuerslöitenB.	8
4. GemshornB.	8
5. KleingedactB	4
6. QuintslöitenB.	6
7. SordunenB.	16
8. PosaunenB.	16
9. TrommetenB.	8
10. SchallmeyernB.	4

Fornen in der Brust
zum Manual 7. Stimmen.

1. Klein Gedact	2
2. Klein Octava	1
3. Klein Mixtur	2
4. Zimbel doppelt	

In

5. Rancker	8	7. Gedact Quinte	3
6. Regal	8	8. Supergedactflötlin	2
7. Zimbel Regal.	2	9. Rancker.	16

In der Brust auff beyden

Seiten zum Pedal.

6. Stimmen.

1. Quintflöten Bass	12
2. Bawrflöten B.	4
3. Zimbel B.	3
4. Rancker B.	8
5. Krumbhorn B.	8
6. Klein Regal B.	84

XXI.

Zu Hessen vffm Schlosse.

Das höfchern/ Aber doch sehr herrliche Orgelwerck so von M. Elia Compenio An. 1612. gemacht. Jesso aber dē König in Dennemarck verehret / vnd Anno 1616. doselbsten zu Friedrichsburg in der Kirchen gesezet worden / ist starck von 27. Stimmen/ Coppel zu beyden Manualn. Tremulant. Grosser Doct. Sackpfeife. Kleinhümlichen.

In obern Manual

9. Stimmen.

1. Principal	8. fuß
2. Klein Principal von Elfenbein vnd Ebenholz.	4
3. Gedactflöte	8
4. Gemshorn oder klein Violin	4
5. Nachthorn	4
6. Blockpfeiffen	4

In Vnter Manual / vnten an statt des Positivs

9. Stimmen.

1. Quintadehna	8. f.
2. Klein Gedactflöte	4
3. Super Gemshörnlein	2
4. Nasatt	anderthalb
5. Klein repetirt Zimbel einfach.	
6. Principal Discant	4
7. Blockpfeiffen Discant	4
8. Krumbhorn	8
9. Geigend Regal.	4

In Pedal

9. Stimmen.

1. Grosser Gedactflöten Bass	16. fuß
2. Gemshorn B.	8
3. Quintadeen B.	8
4. Querflöten B.	4
5. Nachthorn B.	2
6. Bawrflöten Basslein	1
7. Cordunen B.	16
8. Dolgian B.	8
9. Jungfrauen. Regal Bass.	4

XXIII.

Die Fürstliche Widwe zu Braunschweig vnd Lüneburg lest jesso in ihrer F. B. Schloß Capell durch den Churf. Sächsischen Orgelmacher M. Gotsfried

Aa iij

Frisch

Frischen eine Orgel von schwarzgebeisstem formirtem Holz mit Golde gestaffiret / fertigen :

Welche nachfolgende 20. Stimmen in sich begreiffet.

Im OberWercke

10. Stimmen.

1. Ganz verguldete Posaunen dem eusferlichem ansehen nach / sonst sol es Krumbhörner Art seyn / vnd also das erste vnd förderste Principal vff 8. fuß
2. Schön zinnern Super Octav von 2. f. vnd ist das ander Principal.
3. Schön zinnern Octav von 4. fuß vnd ist das dritte Principal.
4. Gedacter Subbas vff 16. fuß
Durchs ganze Clavir / aber doch mit zwey Registern / also / das ein jedes absonderlich / eins zum Manual / das ander zum Pedal zu gebrauchen.
5. Vnd daher seynd es zwo Stimmen.
6. Hölzern Principal gar enger Mensur, lieblich / vnd rechter Flöten Art von 8. fuß
7. Quintadeena von 8. fuß
8. Spitzflöit / ist fast wie ein Gemshorn / doch lieblicher. 4. fuß
9. Mixtur 3. fach
10. Posaunen / doch nicht so gar starck / sondern vff Dolcianen art vff 16. fuß
Welche auch mit zwey Registern / gleich wie der Subbas sol gemacht werden / Wofern es wegen des engen vnd kleinen raums die Lade ertragen vnd leyden wil.

In der Brust

5. Stimmen.

11. Blockflöitin 2. fuß
12. Nasat Quinta anderhalb fuß
13. Steifflöitin oder Schwiagelpfeiff 1. f.
14. Zimbeln 2. Chörche
15. Geigend Regal. 4. fuß

Im Rückpositiff

5. Stimmen.

16. Kleine Trommeten / oder Posaunen zum söddersten Principal, allein zum Augensehein / vnnnd daß es mit dem Oberwercklin dem ansehen nach correspondiret ; Seind aber blind : vnd an deren statt eine Baerpfeiffe von 8. fuß
 17. Octävlin das ander Principal Querpfeiffen Art. 2. fuß
 18. Querstöiten / das dritte vnnnd rechte Principal von 4. fuß
 19. Nachthorn von 4. fuß
 20. Quintlein scharff offen anderhalb f.
1. Coppel zu beyden Claviren.
 2. Tremulant zum ganzen Werck durch vnd durch.
 3. Vocß zum Rückpositiff absonderlich.
 4. Zimbelglocklin.
 5. Vogelgesang.

DE

Die Clav. im Mā. C F G A bis ins $\overset{=}{\text{C}} \overset{=}{\text{D}}$
vnd die dis gedoppelt.

DE

Claves im Pedal C F G A bis ins $\overset{=}{\text{C}} \overset{=}{\text{D}}$
Hler.

XXIII.

Hierauff folget nun eine Verzeich-
niß etlicher Orgeln/ derer Dispositiones
von mir selber nach meiner wenig-
keit vffgesetzt sind.

I.

Eine Orgel sampt ihren Registern
zu setzen.

Von 27. Stimmen.

3. Zinnern Principal	8. fuß
3. Grob Gedactflöite	8
3. Octava	4
3. Gemshorn	4
3. Gedact Holzflöit von Holz.	4
3. Nasatt	3
3. Scharff Quinta	4
3. Superoctava	2
3. Mixtur 3. fach	2

Brust Positiff.

3. Krumbhorn hölzern	8
1. Quintett	anderthalb
2. Doppelt Zimbel.	
3. Sufflöit	1

Rück Positiff oder
unter Clavir.

4. Schön zinnern Principal	4
5. Quinadeena	8
5. Holzflöit	4
7. Nachthorn von Holz	4
3. Klein Blockflöitslein	2
2. Octav	2

20. Quinta	anderthalb
21. Kleiner Zimbel.	
22. Schallmey	8

Zum Pedal.

23. Offener unterfag von Holz	16. fuß
24. Posaunen Sordunen Art	16. fuß
25. Starcker Dulcian	8
26. Bawrflöitslein	1.
27. Singend Cornett.	2

Hierzu werden erfordert.

2. Tremulanten im Ober Wercke vnnnd Rück Positiff ein jeden sonderlichen zu gebrauchen.
Coppel zu beyden Claviren.
Coppel des Pedals zum Positiff.
8. gute beständige Blasbälge.

2.

Designatio einer andern/von 19. Stim-
men / Coppel zu beyden Manualn. Cop-
pel des Pedals zum Rück Positiff.
Stern zum Zimbelglocklin.
Vogelgesang. Trummel.

Ober Werck.

1. Principal	8. fuß
2. Octava	4. fuß
3. Mixtur. 4. fach/ dorinnen Octav, 2. fuß. Quint anderthalb fuß	
4. Grob Gedact/ Rohrflöit	8. fuß
5. Nachthorn	4. fuß
6. Schwiagelpfeiff.	1. fuß
7. Ranclet oder stille Posaun	16. fuß

Rück-

Rückpositiff.

8. Quintadeena	8. fuß
9. Blockflöit	4. fuß
10. Gemshörnlein	2. fuß
11. Zimbel doppelt/ gar klein vnd scharff.	
12. Spißflöit oder Spillflöit	4. fuß
13. Krumbhorn.	8. fuß

In die Brust.

14. Klein lieblich Gedactflöit.
Kohrflöit	2. fuß
15. Baerpfeiff	8
16. Geigend Regal.	4. fuß

Zum Pedal.

17. Untersag stark	16. fuß
18. PosaunenBaß	16. fuß
19. Cornett	2. fuß

3.

Ein Werk von 15. Stimmen zu setzen.

1. Principal	4. fuß
2. Gedact lieblich	8. fuß
3. Spißflöit	4. fuß
4. Octaven lieblich	2. fuß
5. Schwetzel oder Schweizerpfeiff / lieblich	1. fuß
6. Zimbel/ darinnen eine kleine Quint 3. fach / gar klein.	

In die Brust.

7. Geigend Regal	4. fuß

8. Sordun oder Rancket.	16. fuß

Seitenpositifflein.

9. Krumbhorn	8. fuß
10. Nachthorn	4. fuß
11. Spißflöit	2. fuß
12. Nasatt	anderthalb fuß
13. Zimbel 2. fach	

Pedal.

14. Untersag von Holz	16. fuß
15. PosaunBaß	16. oder 8. fuß
Coppel des Pedals zum Rückpositiff.	
Coppel zu beyden Manualn.	
Trummel.	
Tremulant zum ganzen Werk.	
Voß zum Rückpositiff.	
Vogelgeschrey.	

4.

Disposition einer gar kleinen Orgel: von 10. oder 11. Stimmen.

1. Principal	4. fuß
2. Kohrflöit oder Gedact mit einem ab-
gesondertem Baß	8. fuß
3. Octava	2. fuß
4. Scißflöit	1. fuß
5. Nasatt Quinta	anderthalb fuß
6. Zimbel gar klein. 2. oder 3. Chörich /
an statt der Mixtur.	
7. Blockflöit	4. fuß
8. Nachthorn	4. fuß
9. Krumbhorn	8. fuß
10. Pedal Untersag von Holz	16. fuß

Röndee

Köndte er aber durchs ganze Manual durchgehen/ vnd hernacher zum Pedal abgefondert werden: were es desto besser.

Ein Clavier / doch daß vff beyden seiten die Register halbiert/ biß ins c̄ etc. darmit man den Choral druff führen kan/ nit vnterschiedlichen Stimmen.

Tremulant.

Vom C biß ins c̄ oder F/ welches beser. Pedal vom C biß ins d̄.

Der Organist sol hinter dem Wercke sitzen/ daß das Werck fornen heraus kömpt.

Weil man eine Quintadeen von 8. süßen darzu setzen/vnd den Bass auch absondern/ so kan mans in acht nemen.

5.

Disposition einer Orgel von 16. vnd 48. Stimmen.

Unter Bass von dicke Dänenholz	16. fuß
1. Gedaciflöite	16
2. Sordun oder Posau	8
3. Krumbhorn	8
4. Trommet oder starck Regal	8
5. Principal	8
6. Gemshorn	8
7. Quintadeen	8
8. Octava offen	4
9. Klein Blockflöite	4
10. Gemshorn	4
11. Nachthorn	4
12. Quinta	3
13. Superoctava	2
14. Klein Zimbel	
15. Mixtur 4. 5. 6. Pfeiffen oder mehr.	

Stim im Oberpositiff eben so viel Stimmen/ doch alle in der Octava höher.

Oberpositiff.

Unterfass	8. fuß
Gedaciflöite	8
Sordun	8
Krumbhorn	4
Regal	4
Principal	4
Gemshorn	4
Quintadeena	4
Superoctava	2
Super Blockflöitlein	2
S. Gemshörnlein	2
S. Nachthörnlein	2
Nasart	anderthalb
Sicfflöite	1
Klein Zimbel.	
Mixtur.	

Summa 48. Stimmen
vnd noch darüber.

Tremulant

- 1. Stern Zimbelglöcklin
- 2. Ruckuck

- 4. Vogelgesang
- 5. Hümmelechen
- 6. Bock
- 7. Trummel.

Bb

6,

Dispo:

Disposition einer Orgel von
18. Stimmen.

Im OberWercke
9. Stimmen.

1. Principal von	8. fuß
2. Koppel oder Blockflöte / oder lieblich Gedact von	8. f.
3. Nachthorn	4. f.
4. Octava von	4. f.
5. Gemshorn lieblich von	2. fuß
6. Quinta von	drittehalb fuß
7. Mixtur von 2. f. Pfeiffen starck.	
8. Binterfas von Holz vff	16. fuß
9. Trommeten vff 8. fuß Thon / vnd 8. fuß lang	

Im Rückpositiff
9. Stimmen.

1. Principal von	4. fuß
2. Koppelstöiten von	4. fuß
3. Quintadeen	8. fuß
4. Assat vff die Quinten	anderthalb f.
5. Querpfeiffe lieblich von	4. fuß
6. Cymballen lieblich!	
7. Ziffler von	1. fuß
8. Schallmeyen von	4. fuß
9. Krumbhorn von Tremulant.	8. fuß
2. Coppel / etc.	

7.

Disposition einer Orgel von
22. Stimmen.

OberWerck zum Manual.

1. Principal	8. fuß
2.) Groß Quin- (Im Man.)	16
3.) tadecena (Im Ped. abg.)	f.
4. Gedacte Flöte: Oder Rohrflöte lieblich	8. fuß
5. Octava enger Mensur	4. fuß
6. Nachthorn oder Quintadeena	4. fuß
7. Nasatt Quinta	3. fuß
8. Mixtur, 4. 5. 6. 7. Chörichet / do man denn auch ein abgefondert Register zur 2. Chörichen Zimbel machen köndte.	

Zum Pedal alleine im Oberwerck.

9. Gedacter starcker Binterfas	16. fuß
10. PosaunenBass	16

Brust.

11. Klein Blockflöte	2. fuß
12. Siffler oder Schwiagelpfeiff	1. fuß
13. GeigendRegal.	4. fuß

NB.

Wo nicht fleißige Organisten verhanden / do sind viel Regal- vnd Schnarwercke nichts nütze / sonderlich von 4. füßen / denn dieselbe wollen einen unverdrossenen fleißigen Organisten haben / der sich nicht verdrissen laßt / alle acht tage alle Schnarwercke durch vnd durch zustimmen / vnd in ihrem Stande zu erhalten: Inmassen ich dann in der Grünigischen Orgel bey den vierzeh Schnarwercken solches ohne Ruhm mir nicht wenig angelegen seyn lassen.

Wolte man nun auch die Brust ganz aussen

aussen lassen; So kan man das kleine
Blockflötlein von 2. füssen ins Oberwer-
cke / vnd das Sifflötlein von 1. Fuß ins
Rückpositiff bringen.

Rückpositiff.

1. Schweizer Pfeiff zum Principal for-
nen an	4. fuß
2. Quintadecena	8
3. Gemshorn oder Spitzflöit	4
4. Holzflöit oder Quersflöit	4

5. Klein Octava	2
6. Holquinten oder Scharffquinten	anderhalb
7. Zimbeln	2. Chörich
8. Trommeten	8
9. Krumbhorn	8. fuß

Wiewol man eins vnter diesen bey-
den Schnarrwercken auch aussen lassen
köndte.

Coppeln vnd Tremulanten, wie in
den vorigen Dispositionibus.

N. B.

Die weil ich in Tomo Tertio, welcher jezo gleich auch bey dem Drucker / viel andere
vnd mehrere Sachen tractiret, als in Indice Generali Syntagmatis musici nu-
mer pramisso angedeutet worden: So habe ich den titulum Tomi Tertij allhier
mit einzusetzen nicht vndienlich erachtet.

T O M U S T E R T I U S.

Begreiffet vnd helt in sich drey Theil.

M ersten wird die Signification vnd Bedeutung der Namen /
Wie auch Beschreibung fast aller vnd jeder Lateinischer / Italiäni-
scher / Englischer / Französischer / vnd jeziger zeit in Deutschland
gebräuchlicher Gesänge vnd Lieder / als Madrigalien, Canzonē,
Villanellen, &c. befunden vnd erklärt wird.

Im andern seind allerley notwendige Erinnerungen vnd
Observationes, 1. bey den Ligaturen; 2. Notten. 3. bey dem b ♯
vnd ♯. 4. bey den Numeris vnter den Pausen; 5. bey den Virgulis; 6. Modis. 7.
bey dem Tact, signis vnd characteribus. 8. Variationibus in Tactu; 9. Auch wie
die Cantiones zu Transponiren, 10. die Parteyen vnd Stimmen füglich zu nen-
nen; 11. Die Chori recht zu vnterscheiden; 12. Vnd die Vnisoni vnd Octaven zu ge-
brauchen seyn;

Im dritten ist der Verstand vnd Interpretation 1. 2. 3. vieler Lateinischen vnd
Italiänischen terminorum vnd Vocabeln, welche in jeziger art der Music zum öff-
tern

tern vorfallen: 4. Aller Musicalischer Instrumenten kürzere abtheilung 5. vñnd eigentliche benennung: 6. vom Basso Generali seu continuo; 7. Wie alle vñnd jede Concertgesänge per Choros gar leichtlich; 8. vñnd die in meinen Polyhymnys vff vnnterschiedliche Arten vñnd Maniren gesetzte Cantiones vor sich anzuordnen; 9. auch die Knaben vñnd andere im singen vff jetzige Italiänische Manier zu Informiren seyn / zu vernehmen.

E N D E.

Noch hab ich etlicher Orgeln Dispositiones allhier mit anhangen wollen/ Als:

1. Zu Sondershausen: So der
Hoch- vnd Wolgeborne Graff vund
Herr/ Herr Graff zu Schwarzenburg/
durch W. Gotfried Frischen/ Churf.
Sächsischen Orgelmachern zu Dres-
den: Anno 1616. hat 36. Stimmen.

Im Oberwerck.

11. Stimmen.

1. Schön Principal 8. fuß
2. Hölzern Principal eng vund lieb-
lich 8. fuß.
3. Quintadehna 8. fuß
4. Scharff Oßav 4. fuß
5. Nachthorn offen/weiter Mensur, ist
sehr lieblich 4. fuß

6. Quinta 3. fuß
7. Nasatt lieblich 3. fuß
8. Mixtur 6. fach
9. Zimbel 2. fach
10. Quintadehn Sub Bass 16. fuß
11. Dolcian oder Kancket 16. f. Holz

Pedal Bässe in den Chor-
men/ 8. Stimmen.

12. Principal Sub Bass von reinem
zinn in 16. fuß darinnen sind die 3. vn-
tersten Pfeiffen / als C. D. E. doppelt
klingend gesetzt / also daß die grosse
Principal Pfeiffen vff beyden seiten an
der größe vnd lengte einander gleich re-
spondiren.

13. Hölzern-Sub Bass 16 fuß

14. Rohrflößt-Bass 16. fuß
15. Zimbel-Bass.
16. Posaunen 16. fuß
17. Trommet 8. fuß
18. Singend Cornett.
19. Allerley Vogelgesang.

Brustpositiff

6. Stimmen.

20. Gemshorn 4. fuß
21. Oßav 2. fuß
22. Blockflößt 2. fuß
23. Quintadetz.
24. Schwiagelpfeiff 1. fuß
25. GeigenRegal 4. fuß

Rückpositiff/

7. Stimmen.

26. Principal 4. fuß
27. Grob Bedackt flöyt 8. fuß
28. Klein Bedackt 4. fuß
29. Quersflöyt 4. fuß
30. Octävlin 2. fuß
31. Quincklein.
32. Zimbeln.

33. Kancket/oder Väerpfeiffe 8. fuß
34. Umblauffender Stern/
35. Rechte Heerpauken
Zween Tremulanten.
Zwelff Blasbälge.

Vom C. bis ins F
vnd doppelte Semitonia im G.

C c

Auch

II.

Auch hab ich an selben Orte ein sehr fein Orgelwercklin gesehen/welches gar subtil sauber vnd kleinlich in gestalt eines kleinen Schöpfleins oder Contors gearbeitet / also daß man nimmermehr vermeinen solte so viel Stimmen darin vorhanden seyn könten: ist vor etlichen siebenzig Jahren von einem Münche gefertigt worden. Dasselbe hat vierzehn Stimmen/2. Manual vnd 1. Pedal.

Die Pfeiffen zum Pedal liegen vntren zu beiden Manualen oben.

Zum Obern Clavir

5. Stimmen.

1. Regal	8. fuß
2. Gedact lieblich	4. fuß
3. Principal	2. fuß
4. Octav	1. fuß
5. Zimbel.	

Vogelgesang.

Zum vntern Clavir

4. Stimmen.

6. Quintadehn oder Nachthorn sehr lieblich	4. fuß
7. Klein Gedact	2. fuß
8. Detävlin	1. fuß
9. Zimbel.	

Im Pedal 5. Stimmen.

10. Sub Bass von Holz Gedact	8. fuß
11. Posaunen	8. fuß
12. Gedact	4. fuß
13. Principal	2. fuß
14. Schweizer Bäßlein in der Octav repetirende.	

Trummel:

Tremulant: vnd noch andere extraordinari Stimmen.

III.

Disposition der Orgel zu S. Gotthart in Hildesheim: von Meister Henning / welcher anfangs ein Fischer gewesen / vnd durch Gottes gnad so weit kommen/daß er nebens dem grossen 32. füssigen Orgelwerck im Stiff S. Blasii zu Braunschweig/sub num. XIII. noch viel andere herrliche/liebliche vnd wol klingende Orgeln verfertigt.

Ober Werck zum Manual vnd Pedal 12. Stimmen.

1. Großprästant	16. fuß
2. Octav	vff 8. fuß
3. Octav	4. fuß
4. Quint	3. fuß
5. Mixtur im Discant von 12. Choren.	
6. Vntersaz Gedact im Pedal	16. fuß
7. Gedact: oit auch Manualiter	16. f.
8. Hollfloit	8. fuß
9. Coppelfloit.	4. fuß
10. Gemshorn	2. fuß
11. Dolcian im Manual	16. fuß
12. Trommet im Manual	8. fuß

Im Rück Positiv

11. Stimmen.

13. Principal	8. fuß
14. Octava	4. fuß
15. Quintadehna	8. fuß
16. Zimbeln doppelt	
17. Hollfloit	8. fuß
	18. Holl-

- 18. Hollfloß 4. us
- 19. Quer oit 4. fus
- 20. Quintfloß 3. fus
- 21. Affat 2. fus
- 22. Krumbhorn 8. fus
- 23. Cornet 4. fus
- Vogelgeschrey
- Kuckuck. Drommel.
- 5. Blasbälge.

NB.

Es hat aber dieser Meister Henning eine gar sonderliche Art von Blasbälgen im brauch/ die den andern Spaenbälgen/ viel mehr aber den Lädern bälgen weit vorgehen/ vnnnd haben nur ein einige falten so eines Schuchs/ das ist einer halben Ellen hoch in die höh/auffgehet: Vnd sich gleich als 2. dicke (drey finger breit) Eichene Bretter zusammen schleust/ daß man also nichts mehr davon siehet: vnd also weder von der Luft noch von Meusen schaden nemen kan. Die Leng ist gemeiniglich 8. oder neuntehalb schuch lang / vnnnd fünfftehalb schuch breit/ zu den grossen Orgeln aber 9. schuch lang/ vnnnd 5. oder sechstehalb schuch breit.

IV.

Orgel im Kloster Niddageshausen von 37. Stimmen / welche der jezige Abt/ Herr Henricus durch den Fürstl. Erzbischoffl. Magdeb. Orgelmacher/ Henricum Compenium r erfertigen lassen.

Im Oberwerck/

11. Stimmen.
- 1. Principal von reinem Zinn / etwas weiter mensur 8. fus
 - 2. Grosse Rohrflößt durchs ganze Manual 16. fus
 - 3. Abgesonderter Bas im Pedal allein/ von vorgedachter Rohrflößt 16. fus
 - 4. Gedacte Rohrflößt lieblich vff 8. fus
 - 5. Gros Gemshorn 8. fus
 - 6. Octava 4. fus
 - 7. Spitz oit oder flach flößt 4. fus
 - 8. Quinta scharff 3. fus
 - 9. Nasath lieblich 3. fus
 - 10. Mixtur vnten 5. fach / mittlen 6. oben 8. ach: die größte von 4. süßen.
- In der Brust 4. Stimmen mit einem Abzuge.

- 12. Blockflöötlin 2. fus
- 13. Nachthorn 4. fus
- 14. Rancket oder Krumbhorn 8. fus
- 15. Geizend Negälchen 4. fus

Rück Positiv 10. Stimmen.

- 16. Principal 4. fus
- 17. Quintadehna 8. fus
- 18. Groshölzern Gedact 8. fus
- 19. Rohrflöötlin 4. fus
- 20. Gemshörnlin 2. fus
- 21. Hollquintlin anderthalbfus
- 22. Sifflößt 1. us

- 23. Zimbeln einfach gar klein/
- 6 | 24. Trommelen gedempft 8. fus
- 25. Sorduen von holz Dolcianen Art 16. fus

Pedal Bässe/ 6. Stimmen.

Ec 2 26. Ein

26. Ein starcker offiner vnterfaster Sub-
Bals von Holz 16. fuß
27. Iula 8. fuß
7 | 28. Nachhorn oder Bawrbäß-
lein 2. oder 1. fuß
29. Starcker PosaunenBaß 16. fuß
8 | 30. Posaun oder Trommet 8. fuß
9 | 31. Singend Cornerbäßlein 2. fuß

Summa 31. Stimmen.

Über diese.

1. Zimbelglocklein mit ein Stern.
2. Trummel.
3. Vogelgesang.

Vier ventile

1. Zum OberWerck.
2. Brust.
3. Rückpositiff.
4. Pedal.

1. Tremulant zum gangen Werck.
2. Backtremulant zum Rückpositiff al-
lein / vnd daß die Regal vnnnd Schnar-
wercke / auch zum Tremulanten ge-
braucht werden können.

1. Coppel zum Rückpositiff vnd Pedal.
 2. Spaenbälge starck vnd wol verwart.
- Mit einer doppelten Windladen newer
Invention, da die ventile sich von ei-
nander kehren / damit man zu allen sa-
chen mit dem Gesichte reichen vnd se-
hen kan.

Pedal-Clavir.

F₂ G
DEB q d f g b \sharp
CFG A H c d e f g a b \flat \natural

V.

Eine andere.

Dhngsehrliche Disposition eines
Orgelwercks von 34. oder 35. Stim-
men nach Art der Dresdnischen vnnnd
Schöningischen : Dergleichen viel-
leicht zu Barait im Voigtlande von
mehr gedachtem Ehurf. Sächf. Or-
gelmacher Gottfried Fritschen / diesen
Sommer wird gefertiget werden.

Oberwercke.

13. Stimmen.

1. Posaunen von Holz
gang vberguldet. Am
laut Trommetten art /
vff 8. fuß Thon.
Vnnnd ist das erste
principal.
2. Das ander princi-
pal Zinnern Octav of-
fen von 4. fuß Thon.
3. Das dritte princi-
pal Zinnern Princi-
pal von 8. fuß Thon.

Drey prin-
cipal-Pfeif-
sen so im Au-
genschein
kommen.

4. Zimbel 2. fach.
5. Mixtur 6. fach.
6. Gedacker SubBals lieblich durchs
ganze Manual, mit einem abgesonder-
ten Baß zum Pedal allein.
7. Vnd gibt zwo Stimmen 16. fuß
8. Hölzern Principal enger Mensur
vff rechte Blockflöten art 8. fuß
9. Quintadehna vff 8. fuß
10. Spitzflöte lieblich 4. fuß

11. Nach-

- 11. Nachthorn / offen weiter Mensur gar lieblich 4. fuß
- 12. Quinta scharff 3. fuß
- 13. Rancket od Sorduen vff 16. f. thon.

Brust Positiffin.

6. Stimmen.

Auch 3. principalia.

- 14. Geigend Regal von hols gang verguldet vff 4. fuß
- 15. Schön Zinnern Schwiegel oder Hollstöeten vff 1. f.
- 16. Gembshorn still oder klein Gedact/auch von schönem Zinn 4. fuß

17. Superoctavlin scharff vff 2. f. th.

18. Blockstöetlin 2. fuß

19. Klein Quintaden/an stadt der Zimbeln.

Rück Positiff.

11. Stimmen.

Auch 3. Principalia.

20. Kleine Trommeten / von Hols ganz verguldet müssen aber blind seyn / die weil man von fornen zum stimmen nit kommen kan: es were denn daß ein Chor oder Poer Kirche unter die Orgel von deren man zu de förder Pfeiffen des Rückpositiffs kommen könnte.

21. Schön Zinnern Superoctava Querpfeiffen Art 2. fuß.

22. Schön Zinnern Principal 4. fuß

- 23. Grosse Coppel: oder liebliche stöeten vff 8. fuß
- 24. Klein Quintadehn 4. fuß
- 25. Querstöeten 4. fuß
- 26. Gembshörnlein oder gedact stöetlein 2. fuß

27. Nasatt Quinta lieblich anderthalb fuß.

28. Zimbeln klein einfach

29. Rancket oder Bäck Pfeiffen 8. fuß

30. Krumbhörner 8. fuß

Bässe im Pedal

5. Stimmen.

31. Groß Posaunen Daß 16. fuß.

32. Starcker SubBass gedact Zinnern 16. fuß

33. Grob principal Bass Zinnern von 16. fuß

34. Cornet Däßlin.

35. Vogelgesang/ durchs ganze Pedal.

Extraordinarii Stimmen.

36. Umblauffender Stern mit Zimbel glöcklin.

37. Ruckuck: Nachtigal.

1. Coppel zu beyden Manualen.

2. Coppel zum Pedal vnd Rückpositiff.

Wolte man drey manual Clavir haben / so könnte man noch drey Brustpositiff machen.

1. Tremulant zum ganzen Werke durch vnd durch.

2. Tremulant zum Rückpositiff absonderlich

sonderlich / wird sonsten der Voct
genant.

9. oder 11. Blasbälge.

Clavier zum Manual.

F₂ G₂ c₂
D E B D
CF G A HC^d ef ic. bis in D od F

Zum Pedal.

D₂ F₂ G₂ B D f₁
CDEF G A HCD ef ic. bis

A
ins C D E

Es gefelt mir auch gar wol / daß man
zu einer jeden Laden / ein absonderlich
Ventil macht / damit 1. nicht ein jeder /
so vff die Orgel gelauffen kömpt wisse /
sich drein finden könne / ob er gleich die
Register ziehet. 2. Daß der Wind nicht
so bald alle Laden erfüllet / wenn man
nicht vff allen Claviren schlagen wil.

VI.

Noch ein Disposition
Zu ein kleinen Wercklein
vff gar liebliche Art ge-
richtet /
Von 13. Stimmen.

Oberwerck.

1. Liebliche Rohrflöte	8. fuß
2. Nachhorn	4
3. Gemshorn Spitzflöte	4
4. Octävlin scharff	2
5. Krumbhorn	8

Unterpositiff.

6. Quintadehna	8
7. Blockflöte	4
8. Zimbel scharff gar klein	2.3. fach
9. Nasarquint	anderthalb fuß
10. Rancket : 16. oder Däer Pfeiff	8. fuß.
11. Klein Regal.	

Pedal.

12. Unterfag	16
13. Sorduen / oder gar stille liebliche Posaunen	16. fuß

Coppel zu beyden Manualn /
Vnd was sonsten mehr bey
andern Orgeln erinnert
werden.

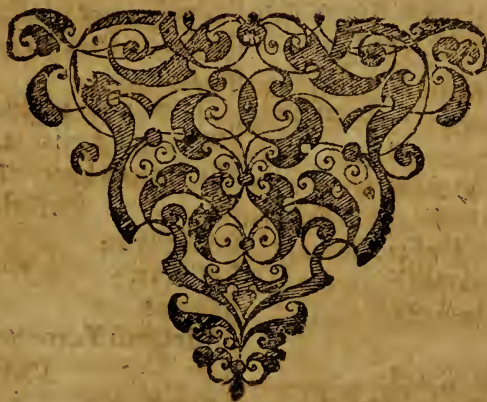
Wolte man es etwas schärffer ha-
ben /

ben / so kan man ein lieblich principal
von 4. Füssen darzu setzen.

Es müssen aber alle Stimmen/
auff die enge Mensuren gerichtet/
sonnd gar lieblich intoniret wer-
den.

NB.

Was sonst etwa allhier
nicht erinnert worden / dasselbe
wird in dem tractätlin vom Ver-
dingnis / Bawensond Liefferung
einer Orgel vielleicht angedeutet
werden.

INDEX

Verzeichniß derer Autorum vñd Kunstmei-
ster/so in diesem II. Tomo Syntagmatis Musici
angezogen werden.

Pontifices : Episcopi.

Vitellianus P. P.
 Sylvester II. PP.
 David.
 Salomon.
 Alexander M.
 Stephanus Episcopus Rom.
 Gilbertus Archiepiscopus Rhemensis.
 Imp. Reges, Duces, Com.
 Constantinus III. Imp.
 Constantinus VI. Copronymus
 Imp.
 Carolus M. Imp.
 Ludovicus Pius Imp.
 Solymanus Turcarum Imp.
 Franciscus I. R. Galliar.
 Fridericus D. Mantuar.
 Pipinus.
 Balricus Co. Hungariae.
 Philosophi & Medici.
 Plato.
 Aristoteles.
 Hippocrates.
 Vi&ruvius.
 Theologi.
 Hieronymus.
 Thomas Aquinas.
 Guilielmus Perkinus.
 Navarrus.

Musici.

Orpheus.
 Amphon.
 Boëthus.
 Guido Ar&tinus.
 Henricus Glareanus.
 Timotheus Milesius.
 Sethus Calvisius.
 Galilæus.
 Christophorus Cornetto.
 Martinus Agricola.
 Ludovicus Lacconi.

Philologi.

Athenæus.
 Plinius.
 Suidas.
 Adrianus Tornetus.

Poëtar.

Virgilius.
 Franciscus Petrarcha.
 Melopoëtar.

Orlandus di Lasso.
 Lucas Marentius.
 Carolus Luyton S. C. M. Orga-
 nicen.
 Hieronymus diruta Italus.
 Ioannes Buffanus.

Historici

Historici.

Lambertus Schaffenburgensis.
 Ioh. Aventinus.
 Marianus Scotus.
 Volaterranus.
 Polydorus Virgilius.
 Platina.
 Genebrardus.
 Albertus Crantzius.
 Aimonius.
 Henricus Erfordienſis.
 Bergomas.
 Sabellicus.
 Leander.
 Majolus.
 David Chytraus.
 Sebastianus Virdungus.
Kunſtmeiſter / Orgel: vnnnd Inſtrumentmacher.
 Bernhardus Teuto.
 Ioannes Boſſus.
 Carolus Caſſanus.
 Hans Händt.

Nicolaus Faber Sacerdos.
 Gregorius Kleng.
 Fabian Peters von Schneef.
 Heinrich Traxdorff.
 Friederich Krebs.
 Nicolaus Mülner.
 Conrad Rotenburger.
 Henricus Crangius.
 Eſaias Compenius.
 Henricus Compenius.
 P.F. Andreas Ieſuita.
 Ioannes Buchor.
 Ioan. Deutlin.
 Iulius Antonius.
 Michael Hirschfeld.
 Gottfried Friſchen.
 Heinrich Glodas.
 Gottſchalek Burchard.
 Nicolaus Maaf.
 David Becke.
 Hans Schärer.
 Martin Schott.
 Syrus Kergel.
 Dominicus Cithariſta zu Praga.

INDEX II.

AB.		Doppioni vnd Baſſandli ſechs.	13
Abwechſelung des Tacus moviret die affectus.	70	Poſaunen acht.	13
AC.		Kacker ſieben.	13
Accort was.	12.13	Fagotten acht.	13
Accort Querfloiten heſt an der zahl achte.	13	Krumbhörner neun	13
		Corna Muſe ſechs.	13
		Bombarden dreyzehn.	13
		Do	Block.

Bloekfloiten ein vnd zwanzig.	13	Alte Orgeln nach ihrer Chormesse zu hoch.	102
Accort Bloekfloiten kostet 80. Thal.	34	Alter vnnnd jeziger Orgeln vnterscheid.	106
Acherhorn.	78	Alter vnnnd jeziger Clavier vnterscheid.	112
AEolius Modus eine Quart niedriger transponiret.	63	Alte Orgel zu Halberstadt wenn gebawet.	98
AEqual Principal.	105. 127	wenn renoviret.	98
Resonanz lieblich.	127	Alten Orgeln stercker schall vnnnd laut.	100
woher aequal genennet.	127	Vnanmütig zu hören vnnnd warumb.	100
gebrauch im Choral v. Motet.	127	Altiſta wie hoch er singen könne.	17
geheimnis desselben.	127	AM.	
AEqual Gembshorn.	134	Ambos.	79
Resonanz lieblich.	134	AN.	
diener zur Variation mit andern Stimmen.	134	Anblasende Instrument.	2
Mensur desselben.	134	Angehenge in Orgeln.	106
AL.		AP.	
Alabaſterische Orgel.	92	Applicatio der Finger bey eslichen Organisten nit viel werth.	44
Alt Bombare.	3	ApffelRegal.	148. 126
fast einer Schalmeten gleich.	36	woher genennet.	148
hat einen Schlüssel.	36	Größe vnd Form.	148
Alte Harffe.	77	Gebrauch vnd Resonanz.	148
derer Form viererley.	77	AR.	
Drenecket.	77	Arci violate lire Ital.	4. 49
Alten vnnnd neuen Harffen vnterscheid.	77	Arce violira.	4. 49
Alte Instrument / Sackpfeiffe vnnnd Leire.	100	Arpa.	4. 6. 56
Alte Orgelwercke dreyerley / Groß / Mittel vnd Klein.	105	Arpa Hybernica.	6. 56
woraus derselbige vnterscheid.	105	Arpichordum.	5. 67
Alten Orgeln vnterschiedene Nahmen.	104	Art der alten Blasbälge.	103
Alte Orgeln wie gestümmet.	104		
Alter Orgeln Thon.	102		

BA.		Basgeige mit vier Seiten.	48
Vandoer.	28.53	Basgeige sonderlicher Art.	45
In Engelland erfunden.	53	wie formiret.	45
Einer Eithr gleich.	53	von wem erfunden.	45
Mit Stählen vnd Messings		mit Eisern Wirbeln.	45
Seyten.	54	dessen Gebrauch.	99
Von 6. auch 7. Choren.	54	Bassisten so sonderlich tieff singen kön-	
wie gestimmet.	54	nen.	17
Vandörichen.	53	Bawren vnd Bettler Leire.	79.49.5
Barbytus.	5	Bawrflotten Bas in Orgeln. 140.141	
Varem Stim in Orgeln.	139	Intonation.	141
Barpfeiffen.	126.146	Gebrauch im Choral.	140
woher genennet.	147	Bawrflottlin.	132
Intonation.	147	BE.	
Form vnd Grösse.	147	Bernhardus Teuto hat zu Venedig	
Mancherley art.	147	das Pedal erfunden.	96
Bassanelli.	3.47	Veröhrete Instrument.	10
woher der Rahme.	41	Besäitete Instrument.	4.43
Resonanz.	41	Sollen vmb ein Thon tieffer ge-	
Gebrauch.	41	stimmet werden.	15
haben sieben Löcher.	42	Beschreibung Musicalischer Instru-	
werden mit blossen Rohr gebla-		ment.	9
sen.	41	BL.	
vmb ein Quart niedriger als C im-		Blasende Instrumenta.	2
merthon gestimmet.	42	zweyerley.	2
wie hoch vnd niedrig am Thon.	24	wie hoch vnd tieff zu bringen.	19
wie sie höher vnd niedriger können		Blasbälge bey den alten.	103
intoniren.	35	fast den Schmiedebälgen gleich.	103
Unterste Clavis F.	42	mit Gerichte erfunden.	115
Bas auff Subbas Geigen/Octav Po-		Mit Kopf: vnd Dachsenheuten vber-	
saunen / Doppelfagotten / vnd		zogen.	115
grossen Bas Bombarden wie zu		Spachbälge auff eine sondere neue	
Musirciren.	46	art/so nur ein einige falte haben/vnd	
Bas Bombard.	3.36	sehr gut seyn.	197.198
Bas Clavier in alten Orgeln.	99	Bleichen Regal.	116
		Do 2	Bock

	BO.		Chor: vnd Cammerthon.	14
Bock art einer Sackpfeiffen.	3.42		Chorthon bey den alten vmb ein Thon	
wie gestimmet.	42		niedriger.	14
Boëchius zu welcher zeit gelebet.	90		Warumb.	15
Citherini Instrumenti	erfin-		Wird in Kirchen gebrauchet.	15
der.	92		Chormesse.	121
Bombyces.	3.36		Chormesse respondiret acht fuß	
Bombard: Bombardoni.	36		thon.	121
woher der nahme.	36		Chorus Instrumentum.	76
desselben Intonation.	36		hat zwo Röhren.	76
Im Tenore.	36		Chor der besäiterten Instrument.	19
Im Nicolo.	36		Chor auff Lauren vnterschiedlich ge-	
Im Alto.	36		nennet.	50
Waz Bombard groß.	37		Choro da Flauto Ital.	34
desselben länge.	37		Chorist Fagott.	38
Bombardopiccolo.	37		Intonation.	38
Bombard in Orgeln.	126		Wie hoch vnd niedrig am Chor.	23
Bordun.	139		Choral wercke.	102
		BR.	wie gestimmet.	102
Brumeisen.	5		Choral wie auff alten Orgeln geschla-	
		Bu.	gen.	100.101
Buccina.	2.35		Chor Principal.	122
		CA.	Woher der Nahme vnd woran er-	
Campana.	4		fant.	123
Cammerthon für der Taffel vnd in				
conviviis gebreuchlich.	15		CI.	
Canal oder Windröhre.	106		Cithara: Cither.	5.6.28.54.56
Cæsarion Balsista zu Rom.	17		jeso anders als bey den alten.	54
Cappelle an R. Salomonis Hofe.	83		fünfferley art.	28.54
		CH.	I. Von 4. Choren.	28.54
Chelys.	4.49		gestimmet auff Itälänisch.	54
Chitarrone.	52		auff Fransösisch.	54
deren grössse.	52		II. Von 5. Choren vnd wie gestim-	
Chiterra.	53		met.	28.55
			III. Von 6. Choren/wird auff drey	
			erley	

erley art gestimmet.	28.55	Sonderliches Clavichordi Beschrei-	
IV. Grosse 6. Chörchte.	29.55	bung.	61
umb ein Quint tieffer.	55	Im Clavichordo zu einer Seiten offe	
fast 2. Ellen lang.	55	zwey/drey/vier Clavier.	61
V. Von 12. Choren.	29.55	Clavichordum, darinn esliche dieses	
Resoniret gleich einem Clavichym-		Enharmonicæ.	61
bala.	55	Clavien auff einem Trumscheid.	59
Eithertein klein Englisch.	29.55	Claves der alten wie unterschieden.	112
wie gestimmet.	55	Clavier in alten Orgeln.	98.99.109.
Cithara Hieronymi.	77	110. 111.	
Cithara der alten vnser jetzige Harf-		gebrauch.	99
fe.	54	Clavier vermehrung.	109.111
Cymbalum: Cymbeln.	4	Verenderung.	109
Cymbalum Hieronymi.	78	Clavier der alten von H angefangen	
dessen bedeutung.	78	vnd warumb.	112.113
Cymbelchen.	79	Clavicymbalen.	5.7.63
Cymbalum universale seu perfe-		dessen Resonanz.	63
ctum.	63	Seiten deppelt / drey vnnnd vier-	
CL.		foch.	63
Clavichordum.	5.60	Clavicymbali im Chorthon lieblicher	
Ausz dem Monochordo erfun-		Resonanz.	16
den.	60	Clavicymbeln, Symphonien, Vir-	
hat erstlich 20. claves gehabt.	60	ginal &c. etwas imperfect vnnnd	
Senget vom C. an.	61	warumb.	63
Ist das Fundament aller clavirten		Clavicymbel, darinn das H gedop-	
Instrument.	61	pelt.	63
Diener für ansehende Schüler vnd		Clavicymbel mit 77. Claviren.	64
warumb.	61	Clavicymbel, in welchen alle Semi-	
Hat im genere Diaterrico nur		tonia gedoppelt.	64
20. claves.	60	deroselben doppelter Abris in Cla-	
In einer octav dreyerley Semito-		vibus vnd Noten.	64
nia.	60	Clavicymbel, welches sieben mal kan	
Vermehrung der Clavir darin-		transponirt vnd fortgerücket wer-	
nen.	60	den.	65
		Dd 3	Auff

auff alle drey genera modulandi gerichtet.	65	Geben so viel Thon als Löcher.	40
dessen gebrauch.	65	haben ein einfache Röhr.	41
Clavicithorium.	5.67	waren zugedeckt.	41
dessen Resonanz.	67	Am Resonanz den Krummhörnern gleich.	41
Spitz wie ein Clavicymbalum.	67	Corna muti, terti, Florti.	3.40
ganz in die höhe gerichtet.	67	wie hoch vnd niedrig am thon.	24
Claviorganum Instrument mit Pfeiffen vnd Seiten.	5.67	Cornetto Ital. Cornet. Cornu	3.35
Clavitympanum.	4	Recto, diretto.	35
Claves erstlich vier / darnach sieben/ bald 14. vnd endlich 15.	90	Curvo.	35.36
Claves Chromaticæ woraus erfunden.	91	Muto.	36
Claves Tetrachordi Synemmeni.	91	Torto.	36
Clavicymbeln rein zu stimmen.	150	wie hoch vnd niedrig.	22
CO.		Gröber oder Jünger zu Stimmen.	35
Comma.	66	Cornettino.	36
Consonantiæ woraus erfunden.	79	wie hoch intoniret.	36
Concertium bey den alten nicht ge- breuchlich.	14	Cornon.	36
Compendium eine floite jünger oder gröber zu stimmen.	35	wie intoniret.	36
Contra Basso de Gamba.	44	wie viel thon.	36
wird durch eine Quart gestimmet.	44	wie ein S. formiret.	36
Contrapunctus Gloridus wie auff Orgeln erfunden.	101	Cornett in Orgeln.	126.146
Coppelfloiten in Orgeln.	134	CR.	
Coppeln in Orgeln.	132	Crembalum.	5
Corna Muse.	3.41.42	Crepitaculum.	4
derer Resonanz.	41	DA.	
seind Chorthon.	41	Darmseiten verstimmen sich ehe als Erseiten.	6
hoher vnd niedriger thon.	24	DE.	
		Decken macht die Pfeiffen am Thon tieffer vmb ein Octav/ Quint/ oder Sext.	124
		Der Griechen meinung von der Musi- ca.	83
		Digni-	

DI.		Kloster Rittagehausen.	198
Dignität der Orgeln.	82	Einer feßbarn Orgel.	198
Discant Clavier.	98.99	Eines kleinen Wercklin.	199
Gebrauch.	98.99	DO.	
Discant Geige mit 4. Seiten.	48	Doeff Stimm in Orgeln.	127
N in Orgeln / Positiven / Clavichm-		Doppel Cither.	7
beln zu dupliren.	63	Doppel Corthol.	23
Dispositiones der Orgeln zu Cost-		Doppel Fagott.	28
nig.	161	zweyerley.	38
Blm.	162	Intonation.	38
Danzig.	162	wie hoch vnd niedrig.	23
Kostock.	163	Doppelte Harffe hat alle Semiton.	56
Lübeck.	164.165.166	Doppioni.	3.39
Stralsund.	167	hoher vnd niedriger thon.	23
zu Hamburg.	168.169	Du.	
Lüneburgk.	170	Dudei art von Sackpfeiffen.	3.43
Breslaw.	171	hat drey Stimmen.	43
Magdeburgk.	172.173.174	Duisloit in Orgeln von wein erfun-	
Bernaw.	176.177	den.	140
Stendal.	176.177	Dulcian: Dulzaine.	3.38.39
Hall.	177	woher der Nahme.	38
Braunschweigk.	178	lieblicher als Bombard vnd war-	
Leipzig.	179.180	umb.	38
Torgaw.	180	Dulzstoiten.	35
Halberstadt.	181	wie intoniret.	35
Cassel.	183	Dulcian in Orgeln.	126.136.147
Bückelburg.	185	Form vnd gebrauch.	147
Dresden.	186	Dulce suono.	38
Grüningen.	188	E.	
Hessen.	189	Echo auff dem Geigen Instrument.	79
Schöningen.	190	Einstimmige Instrument.	7
Andere mehr. M.P.C.	91.99.100	Englischer Chorchon vmb etwas nie-	
Sondershausen.	197	driger.	15
Kloster S. Gothard in Hildes-		Enderung der Stimmen.	116
heimb.	197	Erster Orgel art vñ eigenschafft.	93.94

hat 11. Claves ohne Semitonia.	94	Fistula Hieronymi.	78
hat drey Tétrachorda der Alten.	94	Form derselben.	78
warumb nur 11. claves.	95	Bedeutung.	78
ymb eine octav ergrössert.	95	Fiedel.	48
Eunuchi in Keyser vnd Catholischen Cappellen wie hoch singen können.	78	FL.	
Exilent Plockfloit.	21	Flachfloit in Orgeln. welcher genennet.	126.136
FA.		deren Intonation.	136
Fagotti, Fagott.	3.38	dreyerley art.	136
wie hoch vnd niedrig.	23	Flauti.	3.33
Lieblicher Resonanz als Bombarden.	38	Floit das Fundament aller gelöcherten Instrument.	61
warumb.	38	Floit.	3.7.33
Fagotten vnnnd Dulcianen vnterscheid	38	wie zu höher oder niedriger Intonation zu bringen.	34.35
Fagotten doppelt zweyerley.	38	wie viel Löcher.	33
Fagott contra wie niedrig am thon.	38	Laute im Chorchon lieblich.	16
Fagott in Orgeln.	126.147	wie eine von der andern gestimmet.	37
Form vnd grössse.	147	Floiten Chor.	34
Gebrauch.	147	Floite in Orgeln.	125.139
Falscher Stimme.	12.19	Zweyerley.	125
FE.		Flügel Instrument.	63
Feldpfeiffe.	35	FV.	
FI.		Fundament Instrument.	7
Fides: Fidicula.	4	Fusthon wie zu verstehen.	121
Fidicina Instrumenta.	4.43	Einem Organisten zu wissen von nöthen.	14
Fiffari: Querpfeiff.	3.35	Füsse namen vnnnd zahl den Orgelmachern im gebrauch.	19
Figural gesang durch die Orgel erkunden.	90	GA.	
Figural gesang von der alten Harmonia durch aus anders.	90	Ganz Orgelwerck was bey den altē.	105
Fistula.	3.33	Gläserne Orgel.	92
		GE.	
		Gedackte Stim in Orgeln.	139
		Sechser.	

Sechserley art.	139	Räder an stadt der Tanganten.	68
Gedackter vntersag.	139	wie tieff am Thon.	68
Groß gedackter SubBass.	139	Seiten von Stalvnd Messing.	68
dessen gebrauch.	140	Geigen Instrument eigentliche Beschreibung.	68
Gedackt sonderliche art.	140	Gebrauch.	69
Gedackte Quinta.	140	Lautenthon.	70
stehet eine quint vom Chorthon.	140	diener zum Choral.	70
Gedackt Schnarwerck.	146	gibt einen Tremulant.	70
Gedackt gelinder als Principal vund warumb.	38	Ein Sackpfeiffen/Schalmeyen vñ Leirenthon.	70
Gedackte Schnarwerck gelinder als Posannen vnd warumb.	38	Eithern art zum Bassatum.	70
stehet eine Quint vom Chorthon.	38	gibt eine Feld Musicam mit Trommeten vnd Clarin.	71
Gedackt flötenwerck.	125	Gembshorn.	126.134
zweyerley.	126	am thon lieblich.	134
Gedackt von den Alten flöten genant.	139	gebrauch.	134
Von den Niederländern vordun.	139	Gembshorn Quinta.	134
Von andern Varem.	139	des Labij breite.	134
Gedackte wie vund wenn erfunden.	114.115	Gembshorn woher den Namen.	133
Geige.	44.48	Geigen Regal.	146
hat 4. Seiten.	48	woher der Nahme.	146
wie zu stimmen.	48	gebrauch.	146
Geigelin.	48	Getber Zinck.	3
hat drey Seiten.	48	Gemeine Leire.	5.49
Geigen mit Messings vund Stählen Seiten.	48	Gerader Zinck.	35
werden durch 5. gestimmt.	48	zweyerley.	35
Geigen Instrument: werck.	67	GI.	
Geigen Clavicymbel.	67	Gingrina.	37
Form vnd gestalt.	67	Gingrire proprium anferum.	37
Von wein erfunden.	67	G. In Orgeln / Positiven vnd Clavicymbeln zu doppeln vnd warumb.	63
Invention woher genommen.	67	GL.	
		Glocken: glöcklein.	4.79
		Ee	Græci

GR.			
Græci Musici.	66	Grosse Quintadehna.	137
Grave cymbalum.	63	gebrauch im Manual vñ Pedal.	137
Grobe Cymbel.	131	Grob Regal.	145
Grosse alte Orgelwercke.	97	Materra.	145
Groß Bass Bombard.	37	Mensur.	145
desselben Länge.	37	Rohrflöit.	141
wie hoch vñ niedrig.	22	Besser als gedackt.	141
Grosse Voct.	42	Groß Subprincipal Bass.	127
Grosse Stachflöit.	136	gebrauch im Pedal.	127
Groß Semsborn.	134	vñ warumb.	127
Im Pedal zugebrauchen.	134	Grosse Schweizer-Pfeiff in Dr.	
Grosse Holzflöten.	132	geln.	128
Bey den alten eine Quint tieffer als		Grosse Schwiegel.	133
Chorhon gewesen.	132	Gu.	
Grosse Traktantische Leire.	4.49	Guido Aretinus zu welcher zeit ge-	
derer Structur.	49	lebt.	90
mit 12. auch 14. Seiten.	49	HA.	
Ist dem generi Chromatico vñ		Hackebrett.	5.79
Diaterrico bequem.	49	Halb Orgelwerck bey den alten.	105
Grosse Mixtur.	130	Harffe.	4.56
Bey den Alten von 30. auch 40.		woher der Name.	56
Chor starck.	130	Bey den alten Cithara.	56
Jezo von 10. 12. selten 20. Chor		wiviel Seiten gehabr.	56
starck.	130	Formiret wie ein Δ	56
Groß Octava.	129	Jezo dreyerley Art.	56
Respondiret einem æqual Prin-		Einfache.	30.56
cipal.	129	hat 24. Seiten ohne Semitonia.	56
warumb klein Principal genen-		Doppelte.	56
net.	129	Claves zur linken vñnd rechten	
Groß Principal.	105.122.127	hand.	56
Gebrauch im Manual vñnd Pedal		Harpa.	4.56
zum langsamen tritt.	127	Harpa doppia.	30.56
Groß Principalwerck woran erkät.	122	Harpa Irlandica.	5.30.56
		hat 43. Seiten.	56
			Alle

Alle Semitonia.	56	lich.	16
Einen lieblichen Resonanz.	56	Holquinten.	132
Alten vnnnd neuen Harffen vnterscheid.	77	gebrauch.	132
Alten Harffen Form viererley.	77	Holquinten Bass.	132
dreyecklet.	77	Holschelle.	137
Harffentrender Resonanz.	59.67	Holzern Orgel.	138.189.190
Harmonia consonantiarum in der Natur gepflanzet.	47	Holzern Pfeiffwerk ist mit andern Orgeln sowol am laut vnnnd Arbeit als Fundament theilung nicht zu vergleichen.	141
HE.		Houtbois: Hoboyen.	36
HeerPaucke.	77.79	Hu.	
HeerPaucken gebrauch.	77	Hümmelchen.	3.42
Heulen in Orgeln woher.	159	hat 2. Stimmen.	42
HI.		IA.	
Hindersatz in alten Orgeln.	99.107	Jäger Horn.	78
wie viel Pfeiffen darinn.	99.113	IN.	
wie vnd wann zertheilet.	113.115	Instrument vnnnd Instrumentist was eigentlich sey.	11.62
Hydraulicum Instrumentum.	91.92	Instrumentorum Musicorum Beschreibung.	I
dessen vnterscheid von der Orgel vnnnd anfang.	90.92	Instrumentorum Musicorum Abtheilung.	I
Hypodorus wird aus dem E Musciret.	16	Instrumenta ΕΥΤΡΕΥΣΑ.	2
wird aus dem F. Musciret.	63	zweyerley Art.	2
Hypotonicus wird aus dem C. ins D. von den Italis transponiret vnn Musciret.	16	Instrumenta fidicina.	4.8
Hypotonicus wie auff Flöten/ Trombarden/ Schalmeien vnnnd Krumbhörnern zu transponiren.	30.37	Instrumenta inflatilia.	2.8
HO.		zweyerley Art.	2
Hollflöit in Orgeln.	126.131	ohne vnnnd mit Löchern.	2.3
derer Thon vnnnd woher.	131	Instrument mit Löchern dreyerley Art.	2.3
woher der Nahme.	131	Instrumenta κροτά, welche geschlagen oder geklopft werden.	3.4
Hoher Thon worinn der beste.	14	Es 2	
Hoher Thon den Italis nicht annem-			

ἀπνευτα.	3	Instrument in Engelland vnd Niederland umb ein Tertie tieffer.	16
ἀχορδα.	3.4	Instrumenten Eigentlicher Thon.	14
ἐγχορδα.	3.4	Instrumenten Thon respectu Latitudinis.	6.7
μενότονα.	7.11	Longitudinis.	6.7
πάντονα.	7	Profunditatis.	6.7
πολύτονα.	7	Instrumentalis Musica zu R. Davids zeiten wie zuverstehen.	83.84
Instrumenta prima.	5	warumb zu grunde gangen.	84
A primis orta.	5	Inventores der Orgeln / Monochordi, Clavicymbali &c. sind vns vorgeborgen.	90
Mixta.	5	Invention der Register.	116
Multivoca.	7	In Græcia hat sich die Musica gar verlohren.	82
Omnivoca.	7		
Vnivoca.	7		
Tibicinia.	8		
Instrumentum specialiter sic dictum: Instrument.	5	IR.	
Instrumenten klang woher verorsachet.	1	Irländische Harffe.	5.56
Instrument haben ihren vrsprung aus dem Monochordo.	142	hat 43. Seiten.	56
können keinen Affectum exprimiren.	69	Sieblichen Resonanz.	56
Leiden keine Moderation.	69	IT.	
werden nach ihrem Thon vnderschieden.	1	Italiänische Leire.	4.49
Instrument/welche ober ihren Natürlichen Thon können gezwungen werden.	6.7	zweyerley art.	49
welche alle Stimmen repräsentiren.	6	Itali haben keinen gefallen am hohen singen.	16
In welchen der Thon leichtlich verstimmet.	6	Iu.	
		Jungfrauen Regal.	145
		Jungfrauen Bass.	145
		Mensur.	145
		woher der Nahme.	145
		Jüdische Instrumenta.	83
		Juden hören jeso keine Orgeln vnd warumb.	84

KA.		woran zu erkennen.	123
KälberRegal.	116	Kleine Quintadehna.	137
KE.		Gebrauch zur Variation.	137
KesselPaucke/Drummel.	79	Klein Regal.	146
KL.		Kleine Rohrflöte.	141
Kirchen Musica.	82	Kleine Schweißerpfeiff in Orgeln.	128
KL.		Kleine Schwiigel.	133
Kleine Cither.	55	Kleine Spisflöte.	135
wie gestimmer.	55	Klein vierecklet Instrument.	62
Kleine Flachflöte.	136	ymb ein 5. oder Octav höher gestim-	
Klein FlötenVas.	132	met.	62
Gebrauch im Choral.	132	Kleine Zimbel.	131
Klein Bedackt.	139	Klein Zincken.	36
Kleine Geige mit drey Seiten.	48	Klingende Zimbel.	131
gebrauch zur Variation.	139	KN.	
Kleine Holzflöte.	132	KnopffRegal.	148
Kleine Italienische Ceire.	49	woher der Nahme.	148
hat 7. Seiten.	49	KO.	
Ist Ericiniis bequem.	49	Köpfflin Regal.	126.148
Kleine Mixtur.	131	Form vnd Grösse.	148
Niederländen scharp.	131	Resonanz.	148
wie disponiret.	131	Kort Instrument.	39
Kleine Octav in Orgeln.	129	Gibt so viel Thon als Löcher.	40
Klein Octaven Gemshorn.	134	KR.	
Gehörer ins Positiff.	134	Krumbhörner.	40
Gebrauch im Vas zum Choral.	134	wie viel Löcher.	40
Kleine Orgelwerke bey den alten.	97	wie hoch vnd niedrig am Thon.	24
Klein Päucklein.	77	wie eins vom andern gestimmer.	37
Kleine Blockflöten.	34	Geben so viel Thon als Löcher.	40
derer Länge.	34	Krumbhorn in Orgeln.	126.145
wie viel Löcher.	34	Krumb Zincke.	35-36
wie hoch vnd niedrig.	34	Ku.	
Kleine Principal.	127.105	Kuheschellen.	78
Kleine Principalwerk.	123		

LA.		hat 7. Seiten.	49
Laute: Italis Linto.	4.6.7.49	Gebrauch.	49
wieviel Sorten: vnd zu stimmen.	27	Lironi perfecto Ital.	49
Grundament der besetzeten Instru-		hat 12. 14. auch 16. Seiten.	49
ment.	61	Gebrauch.	49
Anfangs 4. Chor/ darnach 5. ge-		Lituus.	3. 40
habt.	49	LO.	
jeso 6. 7. 8. 9. 10. 11. vñ mehr Chor.	50	Loch Pfeifflein.	78
zum Generi chromatico bequẽ.	65	Lu.	
wie die Chor Seiten vnterschiedlich		Lufft in Instrumenten zweyerley.	2
zu nennen vnd zehlen.	50	Natürlich.	
Lauten groß vñnd klein in einander zu		Menschlich.	2
stimmen.	51	MA.	
Lauren vnd Theorben vnterscheid.	50	Magas.	57
Laut auff den Seiten kan nicht lange		Maisenbeinlein.	78
continuiret werden.	69	Mandör / Mandürichen / Manduri-	
LE.		nichen.	28. 53
Leire der alten.	110	woher der Nahme.	53
Gebrauch.	100	hat 4. oder 5. Seiten.	53
Italiänische Leire.	49	wie gestimmet.	53
zweyerley.	49	wird mit einem Finger oder Feder-	
Leire der Bawren vnd Betler.	5. 49	teil geschlagen.	53
Leuge offen Pfeiffwercks.	124	dessen gebrauch in Franckreich.	53
Leuge gedacktes Pfeiffwercks.	124	Mangel in Orgeln.	159
Lerchen Pfeifflein.	78	Manual Clavir bey den alten Discant	
Lewren haben ihre Psalmen vnd Lieder		genennet.	97
in Instrument gesungen.	90	warumb.	90
LI.		wieviel Claves gehabt.	97
Lyra, Italicè Lironi.	4. 49	Materia der Orgeln.	84
Pagana.	5. 49	ME.	
Rustica.	5. 49	Menschlicher Stimme hohe vnd tieffe	
de gamba 14. Seiten.	7. 26	im Basso, Ten. Alt. vnd Cantu.	20
de Bracio.	7. 26. 49	Mensur im flottwerck je enger je besser	
wie zu stimmen.	26	Resonanz.	143
		Mittel	

Mittel Orgelwerke bey den Alten.	97	in Schnarwerken einen lieblichen Resonanz.	143
Mittel Principal.	122	Muscowitische Instrument.	79
woran erkant.	122	Musica bey den alten.	100
Mixtur.	130	Musica Figuralis durch die Orgeln erkunden.	90
Mancherley Art.	130	Musica Orlandi di Lasso.	17
gebrauch.	130	Musica von den Teutschen wieder in Italiam gebracht.	96
Correspondiret dem æqual principal.	130	Musica vor zeiten in Italia zergangen.	96
Ist 4.5.6.7.8.9. Chor.	130	Musica zu David vnd Salomons zeiten.	82.83
kan für sich alleine nicht gebraucht werden.	131	Musicalischer Instrument Beschreibung.	I
Mixtur in alten Orgeln.	99.115	Abheilung.	I.10
MO.		Erfindung.	I
Moderation der Stimmen sonderlich in acht zu nehmen.	68	Thon.	I
Moviret die alte Aus.	69	quo ad qualitativam generationem.	I
wie geschaffen.	69	quo ad qualitativam mensurationem.	6
Monochordum.	60.142	Respectu longitudinis.	6
dessen Beschreibung	60	latitudinis.	6.7
hat eine Seiten.	60	profunditatis.	6.7
gibt alle Consonantias.	60	Musicalischer Instrument Autores viel bey den alten vergessen.	89
gründet auff die proportiones.	60	Musicalischer Instrument beste Zier die Moderation.	68
wird durch den Circel ausgeheilet.	60.142	NA.	
Monochordum aller Musicalischen Instrument Mutter.	142	Nachthern in Orgeln.	132.138
ΜΟΝΟΤΟΝΑ Instrumenta.	7	woher der Nahme.	138
Mu.		Intonation.	138
Multivoca Instrumenta.	7	Gebrauch.	138
Mundstück am Zincken.	35	Quin-	
Mundstück lenglich vnd schmal geben			

Quintadehnen Mensur.	138	OM.	
woher der Hornklang.	138	Omnifona, omnivoca Instrumen-	
Nachthorn Bas.	138	ta.	II
Nahmen der Orgelwerke.	121	OR.	
Nach dem Manual zu rechnen.	121	Organum Instrumentum Instru-	
Nasath.	134	mentorum.	II
woher der Nahme.	134	Organum pneumaticum.	2
Thon.	134	portatile.	2
Gebrauch.	134	Organisten sollen wissen die Stimmen	
NI.		zu vndterscheiden vnnnd zu veren-	
Niederländische Coppelfloiten.	134	dern.	14
Niederländisch Nachthorn.	138	Organisten requisita.	88
dessen thon.	138	Orgel.	7
Niedriger thon worinn der beste.	14	Orgelndispositiones.	191. &c.
NO.		Orgeln dreyerley Art.	122
Nola.	4	Orgel begreiff alle andere Instrumen-	
OC.		ta Musica.	85
Octaven in Orgeln.	129	Orgeln Encomium Hieronymi di-	
Biererey art.	129	ruta Itali.	85
Mensur.	129	Orgeln in Teutschland nach dem ge-	
Gebrauch.	129	wöhnlichen Cammerthon gestim-	
gehöret in die AEqualwerke.	129	met.	16
Octaven Semshorn.	134	Orgeln im Sommer höher / im Win-	
gebrauch.	134	ter aber niedriger am Thon vnnnd	
Octaven müssen rein gestimmt wer-		warumb.	34. 74. 75
den.	150	Orgeln können nicht moderiret wer-	
Octava nur drey Semitonia bey den		den.	69
alten.	60	Orgeln menschlichem Leibe verglic-	
Octaven Principal.	127	hen.	87
Gebrauch.	127	Orgel mit heissem wasser regiret.	92
woran zuerkennen.	123	wenn vnd von wem gebawet.	92
OF.		Orgeln rechter thon.	14
Offenfloitwerk.	125	Orgeln von wem erfunden.	89
zweyerley.	125	Vor 600. Jahren in Teutschland	
		gebawet.	

gebawet.	93	drey Manual Clavier.	116
warumb ihren Sitz in der Kir-		Nürnbergf.	110. 111
chen.	87	Clavier.	110
woher den Nahmen.	86	Kostock.	163
zum Choral Gesang gebraucht.	90	Schöningen.	190
zu was ende in Kirché gebraucht.	90	Siendal.	176
zu welcher zeit in Teutschland vnd		Stralsund.	167
Francreich auffkommen.	91	Torgaw.	181
zu welcher zeit erfunden.	90	Venedig.	110
Orgelwerck in Teutschland.	161	Clavier.	110
Bamberg im Stiffe.	111	Orgelwerck von Holze.	138
Bernaw.	176	Orgelwercke werden noch Füßen ge-	
Braunschweig S. Egidien.	109	nennet.	121
S. Blasij.	178. 111	Orlandi di Lasso Capellen von 90.	
Breslaw.	172	Personen starck.	17
Büchelburgf.	185	Ornament-Instrumenta.	7
Cassel.	183	Orpheorum.	5. 6. 28. 54
Costniz.	161	Ist wie ein Pandör.	54
Danzig.	162	Seiten.	54
Dresden.	187	wie gestimmt.	54
Erfurd.	111	Ist Cammerthon.	54
Göttingen.	116		
Grüningen.	188	PA.	
Halberstadt.	181	Padonnische Theorbe hat 8. Sette.	52
Hall.	177	Pandora.	5. 6. 7. 53
Hamburgf.	168. 169	Pandurina.	53
Hessen.	189	ΠΑΥΤΟΝ Instrumenta.	7
Leipzig.	116. 179. 180	Paucke.	4
Lübeck.	164. 165	Päucklin.	77
Lüneburgf.	170	Paulin.	140
Magdeburgf.	172. 22.	PE.	
Minden.	110	Pedal wenn / wo vnd von wem erfun-	
dessen Clavier.	110	den.	96
Norhaußen.	116	wieviel Clavier erstlich gehabt.	96
		Sf	Pedal

Pedal Clavier bey den alten.	99	wieviel Löcher.	33
Pedal von wem vnnnd zu welcher zeit zu Benedig erfunden.	92	wieviel Thon.	33
Pedal wird jezo in Welschland vnnnd Engeland nicht viel gebraucht.	96	wieviel Thon extraordinar.	33
Penoreon.	5.6.7.28.54	Achterley Sort.	33-34
Ist wie ein Pandöer.	54	derselben Intonation.	34
hat 9. Chor.	54	wie teur ein Stimmwerck.	34
	PF.	Plockfloit in Orgeln.	135
Pfeiff-floit in Orgeln.	140	derer Form vnd Länge.	135
woher den Nahmen.	140	Auff Querfloitens Art.	135
Pfeiffende Instrument.	2	PlockPfeiffe.	3
Pfeiffen in alten Orgeln lenge vnnnd dicke.	101.102	Allerley Sorten wie hoch vnnnd nie- drig am Thon.	21
Pfeiffen in alten Orgeln disposition auff einem Chor.	102	PlockPfeiffe in Orgeln.	135
Pfeiffen in alten Orgeln alle auff ein mal zusammen geklungen.	97	PO.	
Pfeiffen in alten Orgeln Mixtur sehr überheuffet.	102	Pochetto.	48
Pfeiffen in der Dantzischer Orgeln.	37.42	Poeren Instrumente.	78
Pfeiffen in Orgeln zweyerley.	125	Πολύτονα Instrumenta.	7
Pfeiffen nach zu stimmen.	149	Pombard allerley Sort wie hoch vnd niedrig am Thon.	22
Pfeiffen so drey absonderliche Regie- ster haben.	79	wie eins vom andern gestimmet.	37
Pfeiffen wiewiel offimals auff einem Clave.	114	Pombard in Orgeln.	147
Pfeiffwerck hat seinen rechten Thon vnd Fundament theilung aus dem Monochordo.	142	Intonation vnd gröffe.	147
	PI.	Form vnd Gebrauch.	147
Piffari.	3-37	Pommern vide Pombard.	
	PL.	Polnische Geigen.	44
Plockfloit.	33	woher den Nahmen.	44
		Positivum, Positiv.	2
		Positiv / darinne alle Semitonia ge- doppelt.	66
		Positiv so zu einerley Pfeiffen drey ab- sonderliche Register.	79
		Posaune.	2.7-31
		Alt- Discant- Posaune.	31
		Tenor- Posaun.	31
		Quart-	

Quart-Posaun.	31	Intoniret gleich einer Plockflöte.	35
Quint-Posaun.	32	Quer die in Orgeln.	138
Octav-Posaun zweyerley Art.	32	Aus der Quintadehna erfunden.	138
Posaun wie hoch vnd niedrig am Thon.	20	Intonation derselben.	138
wie vielerley Sorten.	20, 31	zweyerley Art.	138
Posaun in Orgeln.	126	Querpfeiffe.	3, 35
warumb stercker als Bedeckte Schnarwerck.	38	Thon derselben.	21
Mancherley Mensur.	142	wie hoch vnd niedrig.	22
Posaun sonderlicher Art.	143	wieviel Löcher.	35
Posaunen/ Trommetten vnd Schalmeyen proportion in Orgeln.	142	wieviel Thon.	35
PR.		QuI.	
Prästantur in Orgeln.	106, 126	Quinta in Orgeln.	130
Principal.	107, 126	Quinder.	130
woher der Nahme.	126	Quintadehna.	136, 137
viererley Art.	127	wenn erfunden.	137
warumb stercker als gedeckte.	38	woher der Nahme.	137
Principal Discant.	128	woher die Quinta.	125
Prietschen auff dem Hasen.	78	Form vnd Proportion.	137
Proba im Stimmen.	153	Intonation.	137
Ob ein Regal just vnd fleißig gemacht.	144	dreyerley Art.	137
PS.		Gebrauch.	137
Pfalterium.	4	hat zwey vnterschiedliche Laute.	137
Pfalterium decachordum.	76	Ist ein Octav tieffer als offen Pfeiffwerck.	137
Ist zweyerley Art.	76	zum ChoralDass bequem.	137
QuA.		Sonsten Quinta ad una genen-	137
Quart Sagott.	38	net.	137
wie hoch vnd niedrig.	23	Quint Sagott.	38
QuE.		Quintflöte.	132
Querflöte.	3	Quinterna.	4, 28, 53
Querflöte sonst Dulzflöte.	35	hat 4. Chor.	53
		wie gestimmt.	53
		Form vnd gestalt.	53
		Sf 2	Gebrauch

Gebrauch.	53	Von Holze.	73
Quinten im stimmen müssen schwe- ben.	150	Resonanz.	72.73
Quinten muß im stimmen etwas ge- nommen vnd der Quarten zugelegt werden.	151	woher der Nahme.	74
		sonderliche Art.	74
		Verstimmen sich durch Hitze vnnnd Kälte.	74.75
		warumb.	74.75
		voran gestimmet.	143
		wie zu stimmen.	148
RA.		Repetiren vñ in Mixturen heisse.	131
Racket.	3.39	Repetirende Zimbel.	131
Neunfache Köhr.	39	Resonanz der Schnarwerke rühret vom Mundstück her.	143
Resonanz.	39		
Was Racket.	39	RO.	
wie hoch vnnnd niedrig am Thon.		Köhr Noite.	126.141
24.40		woher der Nahme.	141
Lenge.	40	Gebrauch.	141
Löcher.	40	zweyerley Art.	141
geben so viel Thon als Löcher.	40	Geben einen guten Bawrstoiten	
gebrauch.	40	Was.	141
Im Was anmütig zu hören.	40	Köhrschelle.	141
Racket in Orgeln.	126.147	woher der Nahme.	141
Größe.	147	Köllichen.	4
Resonanz vnd Gebrauch.	147	Romanische Theorbe hat 6. Seiten Chor.	52
Rausch Pfeiffe in Orgeln.	115.130		
derselben Was.	130	Ru.	
woher entstanden.	115.130	Ruck Postriß wenn erfunden.	116
Rausch Quinta.	130	SA.	
warumb.	130	Sack Pfeiffe.	3.6.42.100
		Alleley Sorten: wie hoch vnd nie- drig.	25
RE.		derer Art.	42
Rebecchino.	4.48	wie gestimmet.	42.43
Recordor Instrumentum.	33	Mit zwey Stimmen.	43
Regal.	3.7.72		
zweyerley.	72		
Besser als ein Clavicymbalum.	72		
gebrauch.	72		
Regalwerck's erliche arren.	73		

jede vier Löcher.	43	Schlüssel Stedel.	79
Mit zwey Clavier Röhren.	43	Schnarwerck in Orgeln.	125
Geben ein Bicinium.	43	Ist zweyerley.	226
Mit einem Blasbalge.	43	wenn erfunden.	116
Stimwerck derselben.	43	Bierecht zu Prag erfunden.	147
Sambuca	5	Liebliches Resonanzes.	147
Satyrisch Pfeifflin.	83	Schnarwercken Sammlung.	1-3
SC.		Schreier Pfeiff:	42
Scala Musicalis durch die Orgel ver-		Gebrauch.	42
bessert.	90	wieviel Löcher.	42
Schaffer Orgel.	3.42	Resonanz vnd Thon.	42
Schaffer Pfeiff.		Schryari.	3.42
hat 2. Stimmen.	42	wie hoch vnd niedrig am Thon.	24
Ist in den Obersten Löchern falsch		Geben so viel Thon als Löcher.	40
vnd warumb.	42	Lenge.	42
Schalmeye.	3.7.36.37	vntren offen.	42
Allerley Sort wie hoch vnd niedrig		Schwarzer Zincl.	336
am Thon.	22	Schweben was bey den Orgelmachern	
Sind ein Thon höher als Zincken		bedeutet.	151
vnd Posaunen.	37	woher der Nahme.	151
Wie eine von der andern gestim-		Schweinskopff Instr.	63
met.	37	Woher der Nahme.	63
Schalmeyen in Orgeln.	126.145	Schweizer Pfeiff.	35
Sclarp in Orgeln.	131	wie Intoniret.	35
woher der Nahme.	131	Kompt mit der Querpfeiff nicht	
Schellen.	4.78	vbercin.	35
Scheitholz.	57	Schweizer Pfeiff in Orgeln.	128
woher der Nahme.	57	woher den Nahmen.	128
wie viel Sireen.	57	Resonanz.	128
wie gestimmt.	57	zweyerley art.	128
wie geschlagen.	57	Discant.	128
Schleissladen.	108.114	Was.	128
Geben eine enderung in Stim-		Gebrauch.	128
men.	108	Oben gedeckt.	129
		Sf 3	zum

zum langsamem Tact.	128	Symphatria der Seiten.	47
ohne Coleraturen.	128	der Pfeiffen in Orgeln.	47
Schwiegel.	34-77	Symphonia.	62
wie hoch vnd niedrig am Thon.	27-34	Singel Cornhol wie hoch vnd niedrig am Thon.	23
wie lang.	34	Singefugel.	79
wiewiel Löcher.	34	Singen per choros.	90
Gebrauch.	34	Sistrum.	4
Schwiegel in Orgeln.	133		
woher genennet.	133	SO.	
zweyerley Art.	133	Soldaten Trummel.	35-77-79
wenn erfunden.	133	Sonderliche Art einer Wasßbeige.	45
Kesonang.	133	Sordoni: Sorduni.	3-39
	SE.	derer Kesonang.	39
Sedes.	129	Löcher.	39
wie eine müsse von der andern gestimmt werden.	19	Länge.	39
Seiten aus Därmen oder Metall.	4-5	geben so viel Thon als Löcher.	40
Semitonio aus dem genere Chromatico im Clavichordo augiret worden.	60	hoher vnd niedriger Thon.	23
Semitonium Majus soly. Commata, Minus aber 4. halten.	66	Sordunen Wasß.	39
Semitonio in Orgeln wean erfunden.	95	wie niedrig am Thon.	39
woraus erfunden.	90	Sordunen in Orgeln.	126. 146
Sexta bey den alten keine Consonantia.	101	Sorren von Stimmen.	12. 13
Sexta Minor muß im stimmen rein seyn/ Major aber schweben.	152	von Quersloiten dreyerley.	13
	SI.	von Doppionien dreyerley.	13
Siebenderley Sorren vnd Bombarden.	13	von Bassandlis dreyerley.	13
Siesfloir.	132	von { Posaunen } von { Racket- Schriari } Viererley. 13 von { Jagotten Sordunen } von { Krumbhörnern } fünfferley. 13 Corna Mufe	
		Von Blockfloiten achterley.	13-33
		Intonation.	146

Form

Form vnd Grösse.	146	dreyerley Art.	153. 154
Resonanz vnd Gebrauch.	146	Storti.	40
SP.		Strohfiedel.	4. 79
Spaenbälge wenn angefangen zu ma-		StrohPfeiffe.	78
chen.	116	Su.	
Spießfloiten in Orgeln.	126. 135	SubBaß.	132
woher der Nahme.	135	SubBaß de Gamba.	46
Spinetto.	5. 62	Gebrauch.	46
wie gestimmt.	62	Suisfloit oder Sieflit.	132
Spießfloit in Orgeln.	135	Super Gedäcklein.	140
Unterscheid von den Gembshör-		diener zur Variation.	140
nern.	135	zum Discant.	140
woher der Nahme.	135	Resonanz einer Pleckfloiten ehn-	
zweyerley Art.	135	lich.	140
wenn sie erfunden.	135	Super octava.	129
Springladen.	107. 108	Super octävlein.	129
wenn / woraus vnd warumb erfun-		Super Rohr floitlin.	141
den.	107. 108. 114	TA.	
ST.		Tabella universalis aller Instrumen-	
Stamentien Pfeiffen.	34. 77	ten Intonatiō höhe vñ tiefferc. 18. 19	
Lenge.	34	vñnd den fünff folgenden Blättern.	
wird vnten mit einem Singer regie-		Tabella Musicalischer Instrument	
ret.	34	abtheilung.	10
Stille Krumbhörner.	4. 39	Tambuer de Biscaye.	29
Stille Zincken.	36	TE.	
Sanfft vnd lieblich zu hören.	36	Tenor Geige mit 4. Sciten.	48
Stimmen in Orgeln von 1. oder 2. fuß		Tenorista wie hoch singen könne.	17
Thon von den Italis nicht groß ge-		Tertia bey den alten keine Conso-	
achtet.	140	nantia.	101
Stimmung der gedackten.	150	Tertia Majores müssen rein gestim-	
der Pfeiffen.	149	met werden.	150
der Regal.	149	Müssen richter seyn im stimmen.	151
nach den Proportionibus.	156. 157	Tertia minor muß in der Quinta vn-	
wie zu stimmen.	153	rein seyn.	151
von welcher clave anzufangē.	153. 156	Testudo	

Testudo. 4.6.49

Tetrachorda durch die Orgel abge-
schaffet. 90

Tetrachorda der Alten. 94

 Hypaton. 94

 Meson. 94

 Hyperbolzon. 94

 Synemmenon. 91.94

 dessen claves. 91

 wenn erfunden. 94

TH.

Theorbe. 4.6.27.52

 von 14. auch 16. Seiten. 52

 hat zwey Hälse. 52

 Einer Basslaute gleich. 52

 Seiten. 52

 wie gestimmt. 27.52

 Gebrauch. 52

 Ohne Coleraturen. 52

 hat am langen Halse 8. Seiten. 52

 wird ein Discant oder Tenor darein
 gesungen. 52

 wird von der Laute vnd derschie-
 den. 51

 Ist zweyerley. 27.52

 Romanische hat 6. Seiten Chor. 52

 Padoanische hat 8. Seiten Chor. 52

Theon der Instrument aspectu Lon-
gitudinis. 6

 Latitudinis. 6.7

 Profunditatis. 6.7

Theon zweyerley: Chor vnd Cammer-
thon. 14

Theon in welchen Instrumenten be-

stendig. 6

Sowol in Orgeln als andern In-
strumenten vngleich. 14

Theon in tertia inferiore in Clavi-
cymbeln vnd floiten lieblicher. 16

In Italia vnd Catholischen Capel-
len sehr gebreuchlich. 16

Theon Bass. 132

woher der Name. 132

TI.

Tibia. 3

 utricularis. 3.6.42

 Transversa. 3.35

 Trovera. 3.35

Tiefe eines Bassisten in Fürstlichen
Capellen. 17

Tympanischiza. 5.57

 woraus erfunden. 57

 hat eine Seite/bisweilen mehr. 57.5

 Lenge. 59.5

 Resonanz. 59.5

 Gebrauch im Ionico vnd Hypojo-
 nico modo. 58

Tympanum. 4.77

Tympanum Hieronymi. 77

Tintinnabulum. 4

TR.

Tremulant wenn erfunden. 117

Triangel. 4.78

Trigonia Pyramis. 57

Trigonus Instruments. 57

Trombone. 2

Trommet. 2.32

Trom-

Trommeten an der Mensur erkengert.	33	Wie viel Sorten.	25
Wie hoch vnd niedrig am Thon.	20	Haben 6. Saiten.	44
Sind Chor Thon.	33	Wie gestimmt.	25.44
Lang von Past.	33	Sind dreyerley Art.	45
Trommeten gleich einem Posthorn oder		Cellische mit 3. 4. vnd 5. Saiten.	45
Schlangen.	33	Resonanz lieblich.	44
Trommeten Krumbbogen.	33	SubBals derselben.	46
Trommeten Bass im C ad modum		Zum generi Chromatico bequē.	65
Hypolonicum gestimmt.	33	Viola, Viola de braccio.	4.48
Trommet in Orgeln.	126	Woher der Nahme.	48
Trummel.	4. 77	Wie viel Sorten; vnd wie zu stimmen.	26
Trumpel.	78	Violino da Brazzo.	4.48
Trumscheid.	57	Violetta picciola.	48
		Viola de Bastarda.	4.47
TV.		Woher der Nahme.	47
Tuba.	2	Gebrauch.	47
Tuba Hieronymi.	77	wie unterschiedlich zu stimmen.	26.47
Derer bedeutung.	77	Hat gemeine Saiten/ Sechs: Stä-	
Türcken achten keine Music.	83	lene/achte.	47
Türkische Instrument.	79	Violono.	44
Zum rechten Chor-Thon vnd		Violantze.	43
Chormasß ein Pfeiffia zu machen.	231. 232	Vielftimmige Instrument.	7
		Virginal.	5. 62
VE.		Erstlich aus de Psalterio erdacht.	76
Berenderung vnd vermehrung der		was in Engeland.	62
Stimmen in Alten Orgeln.	113		
Vermehrung der Clavier im Clavi-		VN.	
Chordio.	60	Vniversal Musici in Belschland.	11
Verstimmung der besaitete Instrument.	144	Vnivoca Instrumenta.	7
Verstimmung der Schnarwerke/woher		Vn Tambour de Biscaye.	79
im Winter vnd Sommer.	143	Vnterscheid zu reden von Zupfthon vnd	
Verstimmen der Pfeiffen woher.	150	auff Zupfthon.	125
Vestigia der alten Harmonia.	100. 101	Vnterscheid zwischen Chor vnd Cam-	
		mer Thon.	14
VI.			
Violino.	4.48		
Viola de Gamba.	4		
Woher den Nahmen.	44		

G g

VO, Vo.

V O.		Wieviel Commata ein bund auff der	
Voces Musicales durch die Orgel er-		Lauren vnd Viola de Gamba in sich	
fund en.	90	begreiff.	66
Vollstimmige Instrument.	7	Windlade / darin Cancellen, Ventil	
Vortheil eine Flöte jünger oder gröber		vnd Stöhn Feddern.	106
zu Stimmen.	34	V V O.	
V V.		Wolff was im Stimmen.	155
Wachtelbeinlin.	78	Z I.	
Waldflöte in Orgeln.	132	Zinct Schwarz vnd Krumb.	3.36
an welchem Ort gebrauchlich.	132	Gelb vnd Gerad.	3.35
wird repetiret.	132	Stille.	36
Was eigentlich Instrument vnnnd In-		Wie viel Thon.	36
strumentist sey:	11	Wie Hoch vnnnd Niedrig am	
Was in liefferung der Orgeln in acht		Thon.	22
zu nehmen.	158	Jünger vnnnd gröber zu Stimmen.	35
V V E.		Kleine Zincten.	36
Wästerwälder Schäffer.	33	Wie Intoniret.	36
Wästerwälder Trommet.	33	Zincten in Orgeln.	126.146
Weiber Lehre.	49	Zingel Corthol.	38
Wellbretter.	106	Zimbel.	132
Wenn die Semitonia b. vnnnd G. er-		Klingende Zimbel.	132
fund en.	91	Repetirende Zimbel.	131
V V I.		Zimbel-Was.	131
Wie die Orgelmacher die Schnarwerck		Zimbel kan für sich alleine nicht ge-	
zur rechten Intonation bringen.	41	braucht werden.	131

 Jeweil in diesem Tomo Secundo, zum offtern des rechten Chor-Thons erwehnet: vnd ich befunden / das an vielen Orten / auch wol in sehr grossen vnd vornehmen Städten / vnd do selbst befindlichen herrlichen Orgelwercken / die rechte Chormass / wornach sich die Menschen-Stimmen / so wol als die Instrumente richten müssen / nicht / sondern der Tonus derselben entweder zu hoch oder zu niedrig: Vnd solches einer von den fürnehmsten Defecten der Orgeln ist. So hab ich vff allerley Mittel vnd Wege gedacht / wie vnd welcher gestalt solchem abzuhelffen / vnd einem jeden / so wol Orgelmachern als Organisten der rechte Tonus vnd Chormass bekande würde: Wornach ein Orgelmacher sich richten / die Neue Orgeln nach demselben intoniren, die Alten aber Renoviren vnd Corrigiren könnte. Derowegen hierunter einen richtigen Abriß der rechten Chormass setzen wollen; von dem \bar{c} , so nach Orgelmacher Mensur ein halben Fuß Thon (wenn das grosse C von 8. Fussen ist) bringet.

\bar{c} 8 Fuß / \bar{c} 4 Fuß / \bar{c} 2 Fuß / \bar{c} 1. Fuß / \bar{c} $\frac{1}{2}$ Fuß

Nach welcher Mensur eiliche Pfeifflin zur rechten Chormass / durch eine ganze Octav, gar just vnd rein können gearbeitet werden: Deren sich / neben den Orgelmachern / auch die Organisten vnd Cantores zum anstimmen zugebrauchen.

Inmassen daß auch in folgendem Tractat von der Orgeln Verdingnüss / Bau vnd Lieffernng sol angezeigt werden: Welcher gestalt man mit gar geringer Müh / auch ohne sonderbahren kosten / eine Orgel / so wol auch Clavi-Cymbel vnd Instrument entweder vmb einen Tonum oder Semitonium Höher oder Niedriger / zur rechten Chormass bringen könne.

Welches alles dann ein jeder Orgelmacher (die ich wegen ihrer Kunst sehr liebe / venerire vnd ihnen alles Liebes vnd Gutes gönne vnd wünsche) im besten vnd nicht zum ergesten von mir auffnehmen vnd verstehen wolle.

Denn was ich an einem vnd andern Ort / bevoorab pag. 159. 160. erinnere / desselben hat sich kein rechtschaffener Orgelmacher / Sondern allein die Hümpler vnd Stümpler / die noch nicht eine Pfeiffe recht anzurichten gelernt / vnd flugs Meister spielen wollen / anzunehmen. Sintemahl ich wol weiß / was von dieser Kunst / so auch in Warheit mit vnter hohe Künste zu rechnen / zu halten sey: Darvon vielleicht an eim andern Ort weilsuffriger zu tractiren, sich gute Gelegenheit offeriren könnte.

Pfeifflin zur Chormasß.

b. Die Länge der Pfeiffen zum rechten Chormasß.

a: ist die Weite / zweymahl genommen.

In Holz / gevierdt.

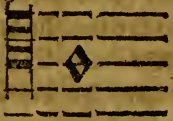
In Metals / rund.

c₁ g₁ f₁ e₁ d₁ c₁ b₁ a₁ g₂ f₂ e₂ d₂ c₂

Auch halte ich vor meine Wenigkeit kein besser Instrument, den rechten Thon zu erfahen / als eine Posaune / sonderlich die vor der zeit vnd noch / zu Nürnberg gefertiget seyn: Das man nemlich den Zug vmb 2. Finger breit vom ende außziehe / so gibt es gar recht vnd just / in rechter Chormasse / das

alamire im Tenor.

Dieweil die Cornet sonderlich / vnd auch die Flöten leichtlich vberblasen / so wol / die Fagot vnd Dolcian, nach dem sie beröhret seyn / bald Niedriger bald Höher intonirt werden können: Vnd man also sich darauff nicht zuverlassen hat. Derwegen dann auch in die Regalia, so vnter meine Hände gerahen / Ich ein Pfeifflin zur rechten Intonation des c. oder f. oder g. einrichten lassen / darmit man allzeit die Regalia oder andere Instrumenta pennata nach solchem Pfeifflein stimmen vnd einziehen könne. Dieweil man doch nimmermehr ein Pfeifflein mit dem Winde vnd anblasen des Mundes / so gewis intoniren kan / als mit den Blase Wälgen des Regals / welche den Wind allzeit gleich halten / vnd nicht falliren können.

Ad fol.

Ad fol. 170. sol auch die Disposition nachfolgender
Orgel/ referiret werden.

Orgel zu S. Lambrecht in Lüneburg / hat

60. Stimmen vnd drey Manual Clavier.

Mittel oder Groß Werck : zum Mittlern Clavier :

Hat 13. Stimmen.

1. Principal.	16 Fues.	22. Feldpfeiff.	1 ⁺
2. Gedact.	16 Fues.	23. Zimbel.	
3. Octava.	8. Fues.	24. Trummet.	8.
4. Inlaoder Spißflöit.	8.	25. Regal.	8.
5. Querpfeiff.	8.	26. Krumbhorn.	8.
6. Octava.	4.	27. Zinck halbird.	8.
7. Spilpfeiff.	4.		
8. Flöite.	4.		
9. Spiß Quinta.	3.		
10. Octava.	2.		
11. Kuspfeiff.			
12. Zimbel.			
13. Mixtur.			

Ober Werck: zum Obern
Clavier.

Hat 14. Stimmen.

14. Principal.	8 Fues.	28. Principal.	8.
15. Hellypfeiff.	8.	29. Quintadehna.	8.
16. Querpfeiff.	8. Halbird.	30. Gedact.	8.
17. Quintflöit.	3.	31. Blockflöit.	4.
18. Nasat.	3.	32. Hoffflöit.	4.
19. Gedact.	2.	33. Quintflöit.	3.
20. Gemshorn.	1.	34. Octava.	2.
21. Waldflöitlin	1.	35. Sedesen Quinte.	1 ⁺
		36. Caisflöit.	1.
		37. Repetirend Zimbel.	
		38. Scharp.	
		39. Mixtur.	
		40. Regal.	
		41. Schalmen.	
		42. Faarpfeiff.	

G g iij

Pedals

Pedal-Bässe:			
	17. Stimmen.		
43.	Principal-Baß	16. Zueß.	54. Mixtur.
44.	Untersaß.	16.	55. Posauen.
45.	Octava.	8.	56. Krumhorn.
46.	Gedaect.	8.	57. Trommetten.
47.	Super-Octava.	4.	58. Schalmey.
48.	Nachhorn.	4.	59. Cornet.
49.	Spitz-Quint.	3.	
50.	Gemshorn.	2.	Tremulant.
51.	Bawr-Flöit-	1.	1. } Ventiel { Oberwerck.
52.	Kauschpfeiff.		2. } zum { Mittelwerck.
53.	Zimbel.		3. } Pedael.
			1 Coppel zu beyden Manualen.
			2 Coppel/ Pedal zu Rückpositiff.

ERRATA IN II. TOMO.
Zweyerley Mängel sind leider alhier
verhanden.

1. Der Erste vnd nicht der geringste ist: daß die Paginz nicht allein auff eelli-
chen örtern nicht numeriret, vnd die Zahl auff vielen Blettern außlautern vn-
reiß gantzlich außßen gelassen / sondern auch vnrichtig geseset ist.

Wie vom Vogen C. ij an / so mit 19 bezeichnet / biß auff den Vogen F.
welches der rechten Ordnung nach 47. sein solte / gnugsamb befindlich. Welchen
Errorem der günstige Leser / wegen des Indicis / so auff die richtige vnd natürliche
Ordnung der Bletter gerichtet / vnbeschwehret also bald zum anfang selber Corri-
giren wolte / vnd die Zahlen / so zwischen C ij vnd F seyn für Falsch vnd Nichtig
halten.

Zahlen / so außßen gelassen : sind /

B. iij, 13. L. 87.

L ij, facie 2. 84.

L iij, 85. L iiij fac. 2. 88.

O iiij, fac. 2. 112.

A 2, iij, 189.

A 2. iiij fac. 2. 192.

Zahlen so verfälschet : sind /

C. 1. fac. 2. 28. für 18.

F. 30. pro 47.

F iij, fac. 2, 38. pro 46.

F iiij, f. 2. 48. pro 47.

C iiij f. 2

G iij fac. 2. 54. pro 56. I iij, 62. pro 70.
 K ij, 57. pro 75. K iij 88. pro 78.
 N iij, 103. pro 103. P iij, 114. pro 118.
 Q iij, 128. pro 126. S j, 158. pro 138.

2. Der ander Mangel ist:

Das bißweilen nicht allein Wörter aussen gelassen / sondern auch die Buchstaben vnd Distinctiones verwechselt / versetzt oder gar mangeln. Von denen / allein die vornembste alhier verzeichnet / die andern vnd geringere wolte der guthertige Leser im lesen selber Corrigiren.

Página. 4. l. 6. sol heißen / Clavitympanum. l. 9. Tintinnabula:
 p. 10. Arpichordum. P. 14. l. 30. Bassanelli. Bombardon.

pag. 36. l. 4. Cornetti Curvi.

pag. 42. SchäfferPfeiffen.

pag. 52. GeigenSaitten. p. 54. Orpheoréon.

P. 56. ἀργάω. p. 58. Saitten.

p. 59. l. 7. vnd bleiben die p. 61. l. 17. vielen vnd offern.

p. 66. l. 5. Commata. l. 13. nemen vnd geben kan.

p. 67. l. 15. da in einer Symphony: p. 74. l. 8. muß ich auch hinzusetz.

p. 75. l. 6. æscyprium verò. p. 76. l. 12. Decachordum.

p. 78. l. 10. Cymbalum. p. 89. l. 17. Salaria.

p. 97. l. 3. bloß mit einer Stimm.

p. 100. l. 2. der gepresse Wind.

p. 108. davon im 14. Cap.

l. 12. vnd durchstechen / sehr gut.

p. 113. l. 27. Canaal.

p. 120. l. 20. sich nach erfahrenen. l. 23. beydes von.

p. 123. lin. 23. SubPrincipaln.

p. 125. l. 4. 5. durch der Quintadehnen engigkeit.

p. 129. l. 26. Ordnung / das Groß Octav,

p. 131. lin. 4. repetiret : auch wol in grossen.

p. 137. lin. ult. gearbeitet werden kan.

p. 144. lin. 7. contrahirer, vnd sich

p. 147. lin. 26. im starcken laut.

p. 150. lin. 6. denn je niedriger: l. 20. er sie gar zu sehr.

76. Do hinein gehört die Disposition der Orgel zu S. Lambrecht / so fol.

zu befinden.

- p. 189. lin. penultima. Schloß Capell zu Schöningen/durch
 p. 199. fac. 1. nach der 26. Zeilen Einsetzen (erliche machen auch nur 2. falten an
 Blasbälge/welche auch gar gut seyn.)
 f. 2. lin. 13. pro Nasath, liß/Quersiß.
 lin. 28. pro Holquint/liß Nasath.
 pag. 200. Voß Tremuland. \bar{c} \bar{s} \bar{e} .
 p. 201. lin. 64. noch eins zum BrustPosuiff.
 p. 204. Dalricus Co. Vitruvius. Amphion. Boëthius. Guido Arctinus. Cor-
 net. Ludovicus Zacconi. Adrianus Turnebus. Ioannes Bastanus.
 p. 207. BA.—Baarpfeiffen. 126. 147 BE. Beschreibung M. Instrument. 1
 p. 208. lin. 40. 341. Chormasse.
 209. lin. 29. in genere Diatonico. lin. 39. Dieses Enharm.
 210. lin. 21. Concertiren. lin. 27. Floridus. lin. 40. torti, Storti.
 211. lin. 43. DoppelFagot. 38.

Hierauff folget nun der Sechste Theil: darinnen aller Musicalischen / so
 wol jetziger vnserer zeit Instrumenten, als auch erlicher wenig der Alten Instru-
 menten, so viel man darvon nachrichtung haben können / eigentlicher Abriss vnd
 Abconterfeyung eines jeden insonderheit / nach der Grösse / Länge / Dicke /
 gar eigentlich nach dem Maßstabe abgetheilet vnd gezeich-
 net zubefinden ist.

VI. Theil.
 Sciagraphia, seu
 Theatrum Instrumentorum.

PLeni sunt coeli

GLORIA TUA

Sanctus, Sanctus, Sanctus Deus
Jehovah

Gloria in excelsis Deo

Agnus Dei
Apoc. 4. In monte Sion

Tibi laus honor et gloria Deo Dno

1. Chor. 4. 5. 6. vel. 7. voc.

2. Chor. 4. 5. 6. vel. 7. voc.

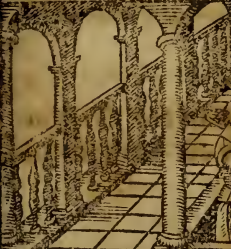
Venite, exultemus
Dno:

Jubilemus
Deo salutari nro.

**Theatrum
INSTRUMENTORUM**
Seu
SCIAGRAPHIA
Michaëlis Prætorii C.
Darinnen
**Eigentliche Abrisz vnd
Abconterfeyung / fast aller
derer Musicalischen Instrumen-
ten, so jetziger zeit in Welschland / Enae-
land / Teutschland vnd andern Orten vbtlich vnd ver-
handen seyn: Wie dann auch etlicher der Alten vnd
Indianschen Instrumenten / recht vnd lust nach
dem Maßstabe abgerissen vnd
abgetheilet.**
Welschenbüchel / Im Jahr 1620.

Venit
qui venit
ad Deum
et habet eum
Prætor. C.

Illam Deo meo
sem diu fero

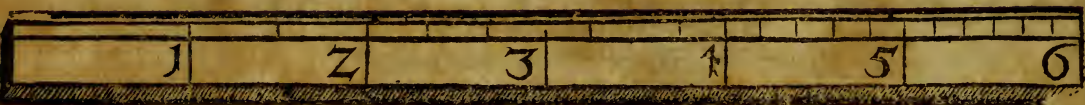
Psallite Dno qui

3. Chor. 4. 5. 6. vel. 7. voc

ET TERRA

habitat in Sion,

Dieses ist die rechte Länge und Maß eines halben Schuhes oder Fußes nach dem Maßstabe/
welches ein viertel von einer Braunschweigischen Ellen: Und nach diesem sind alle Abrisse nachge-
setzter Instrumenten/vffn kleinen Maßstab/so alzeit mit darben gesetzt/gerichtet.

Alle Positiv mit einerley
 Pfeiffen / vnd dreyen vnter-
 schiedenē Registern: Also das
 es dreyerley / absonderliche
 Stimmen gibe / vff zween Fuess /
 auch anderhalb / vnd 1. Fuess
 Thon.

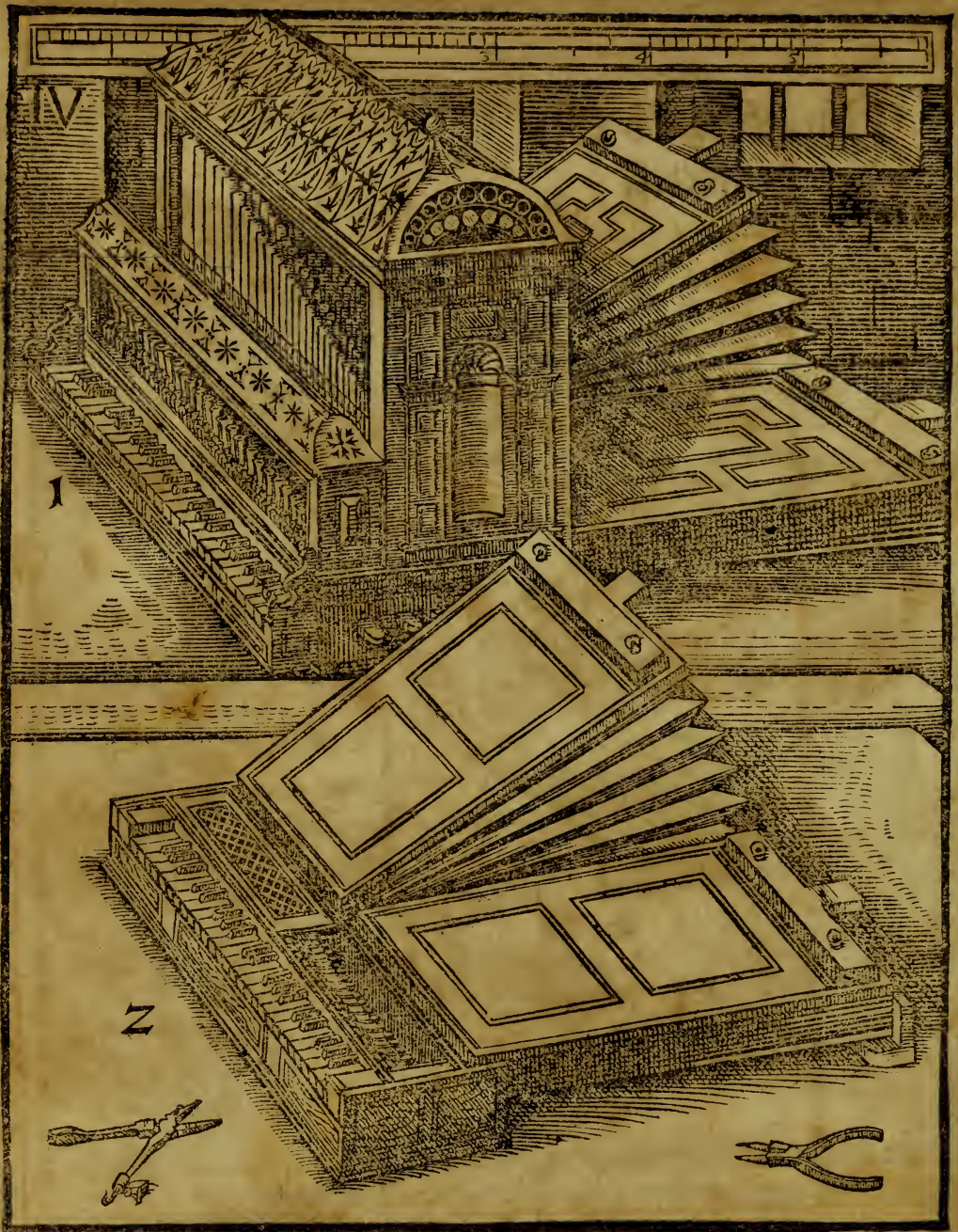

Alhier muß das Rückpositiefflein
angeleistert werden.

Orgell.

Nürnbergisch Getzenwerck.

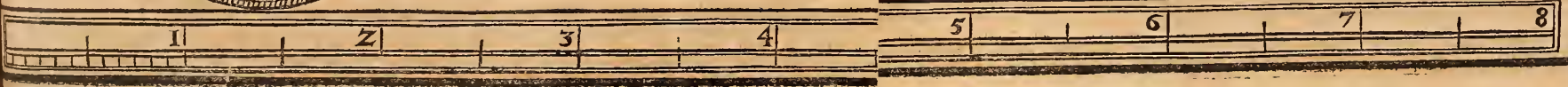
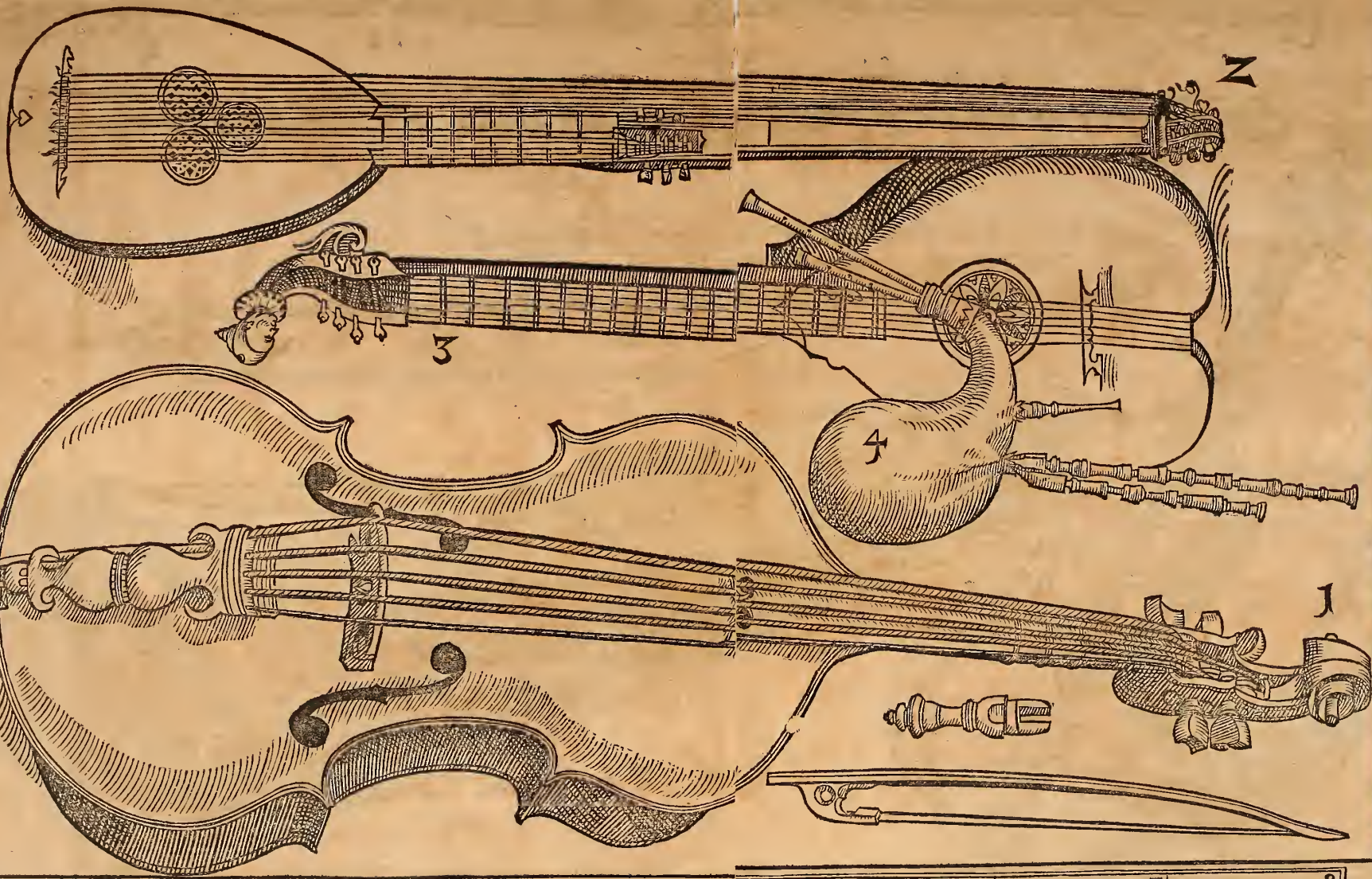

1. Postüeff.

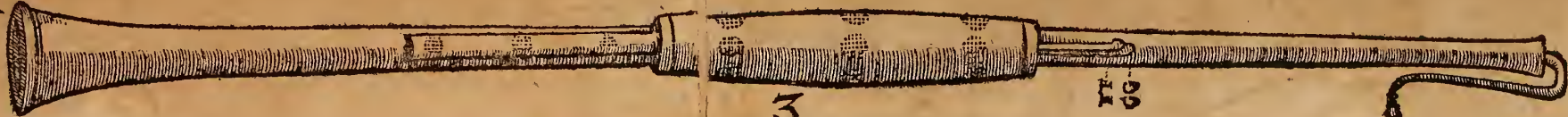
2. Regahl.

V

72

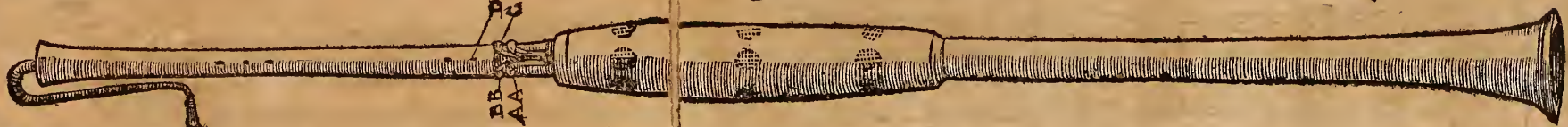

VI

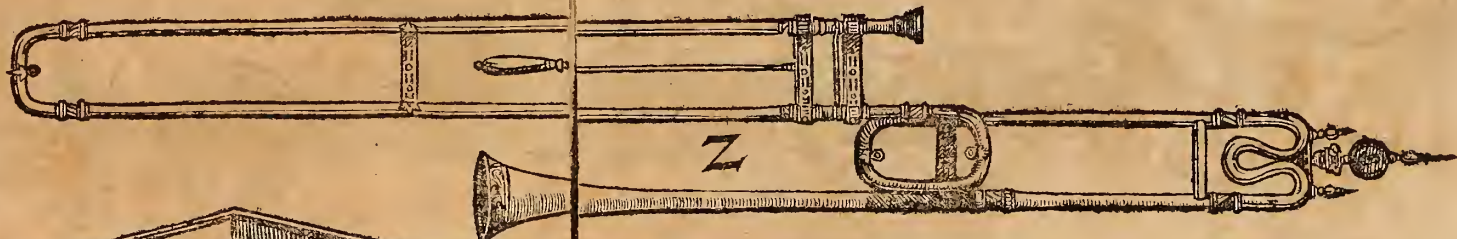

3

FF GG

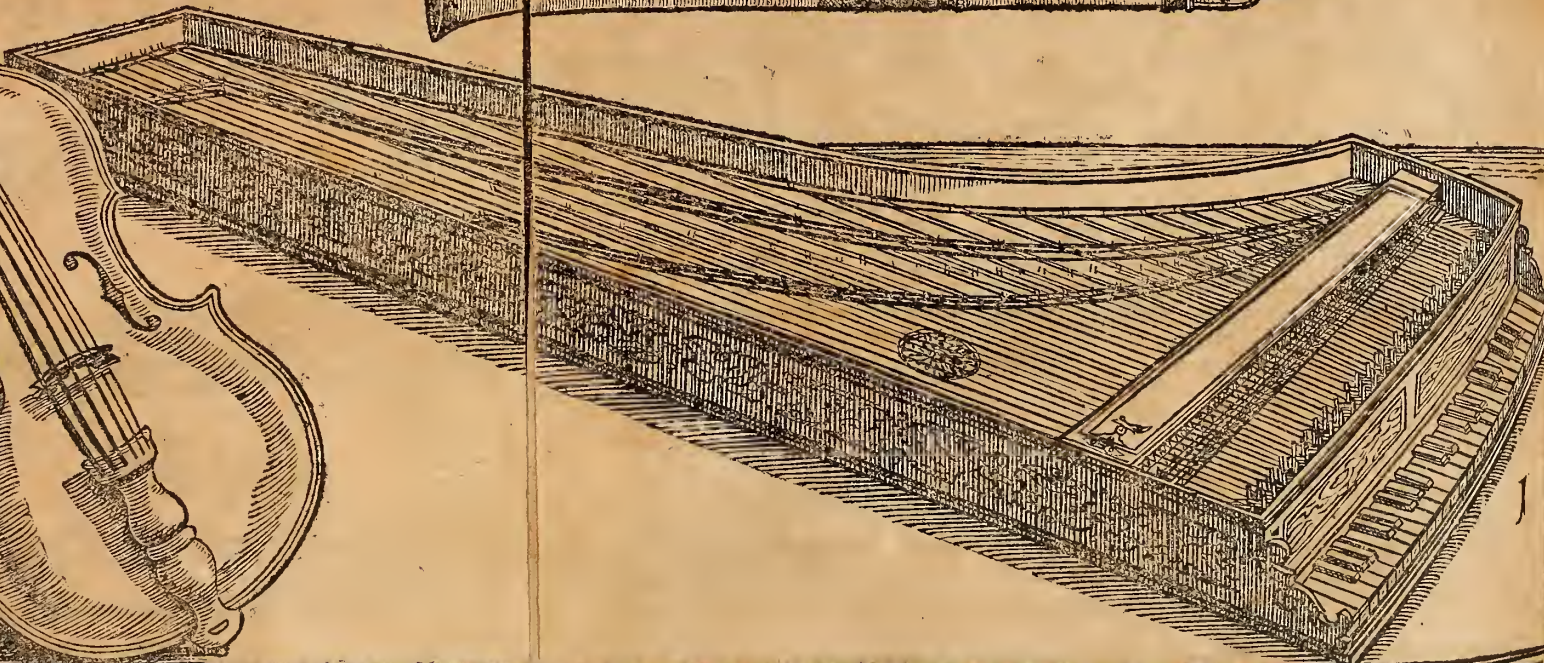
BB AA

2

4

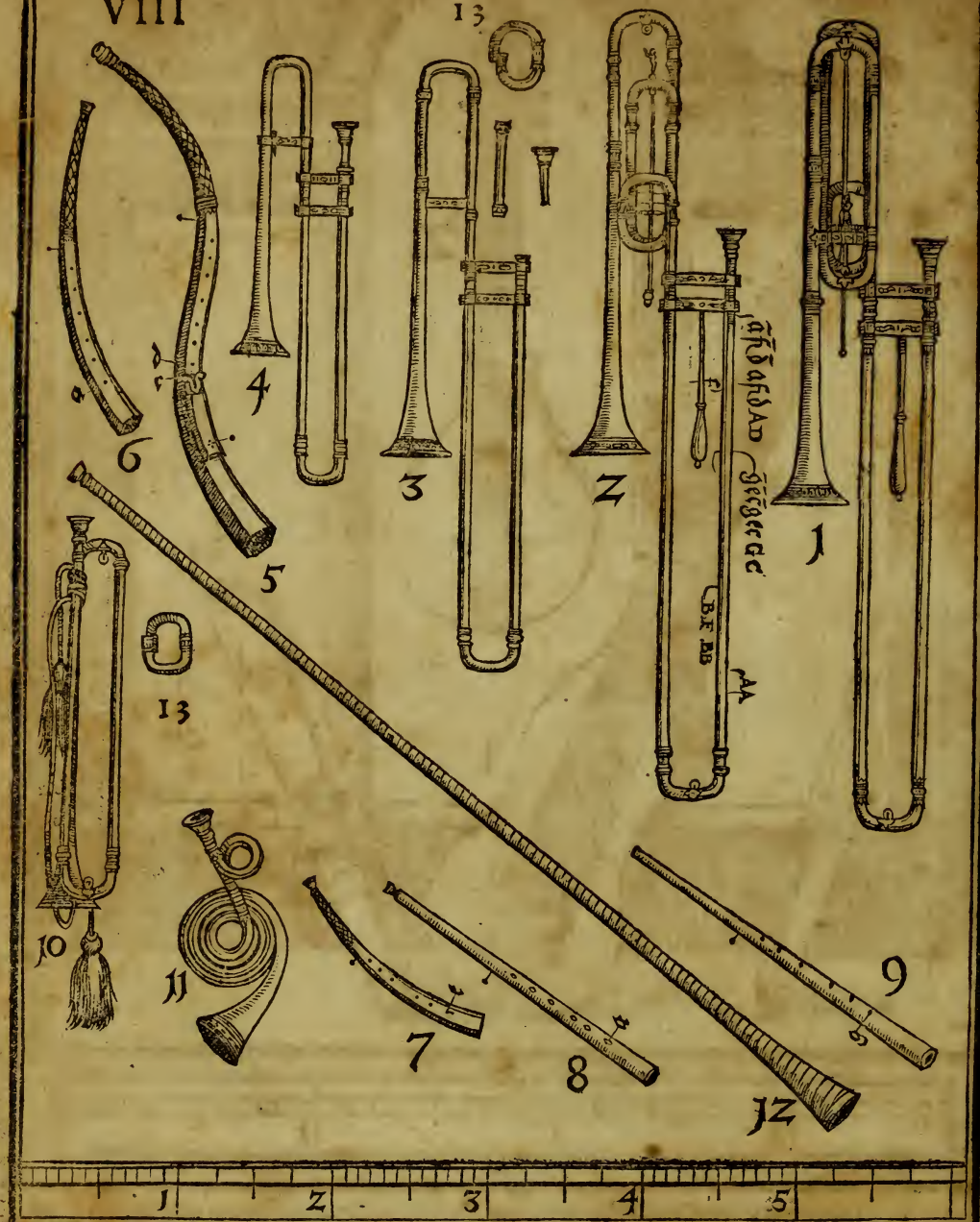
1

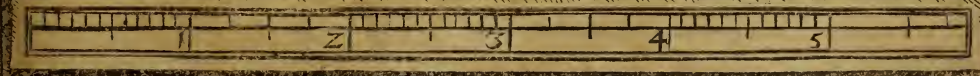

1. Dominici Zwölffhörliche Euter.

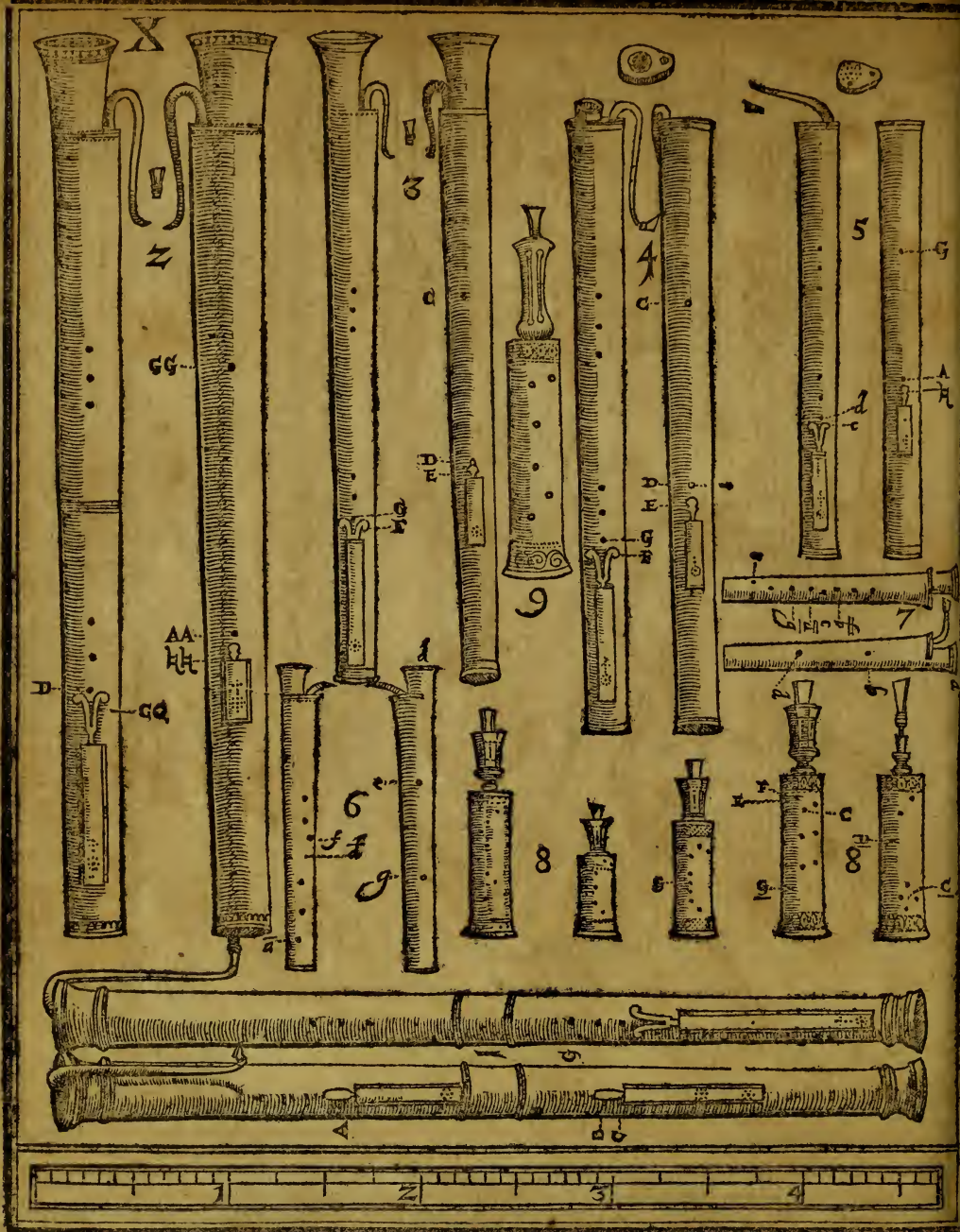
2. Sechshörliche Euter.

1. 2. Quart-Posaunen. 3. Rechte gemeine Posaun. 4. Alt-Posaun. 5. Cornol
 Groß Tenor-Cornet. 6. Recht ChorZincl. 7. Klein Discant Zincl / so ein Quint höher.
 8. Berader Zincl mit ein Mundstück. 9. Stül Zincl. 10. Trommet. 11. Jäger Trommet.
 12. Hältern Trommet. 13. Krumbbügel auff ein ganz Thon.

1. Blockflöten/gang Stimwerk. 2. Dolzflöit D g. 3. Quersflöiten/gang Stimwerk
 4. Schweizer Pfeiff. 5. Stamentien-Bag und Discant. 6. Klein Päucllin;
 zu den Stamentien Pfeifflin zugebrauchen.

1. Vorderen-Bas auff dreyen Seiten. GG. 2. Doppel-Fagott bis ins GG. 3. Offen Chorist-Fagott C. 4. Ged. et Chorist-Fagott. C. 5. Singes Norrsolt. Baßes oder Tenor zum Chorist Fagott. G. 6. Alt. d. 7. Discant oder Exilent zum Chor; Fagott. a. 8. Etwa vier Quartetten 9. Groß-Nachett; so tief als der gar Große Bas-Bombard, CC, Wf 16 Fuß Thon.

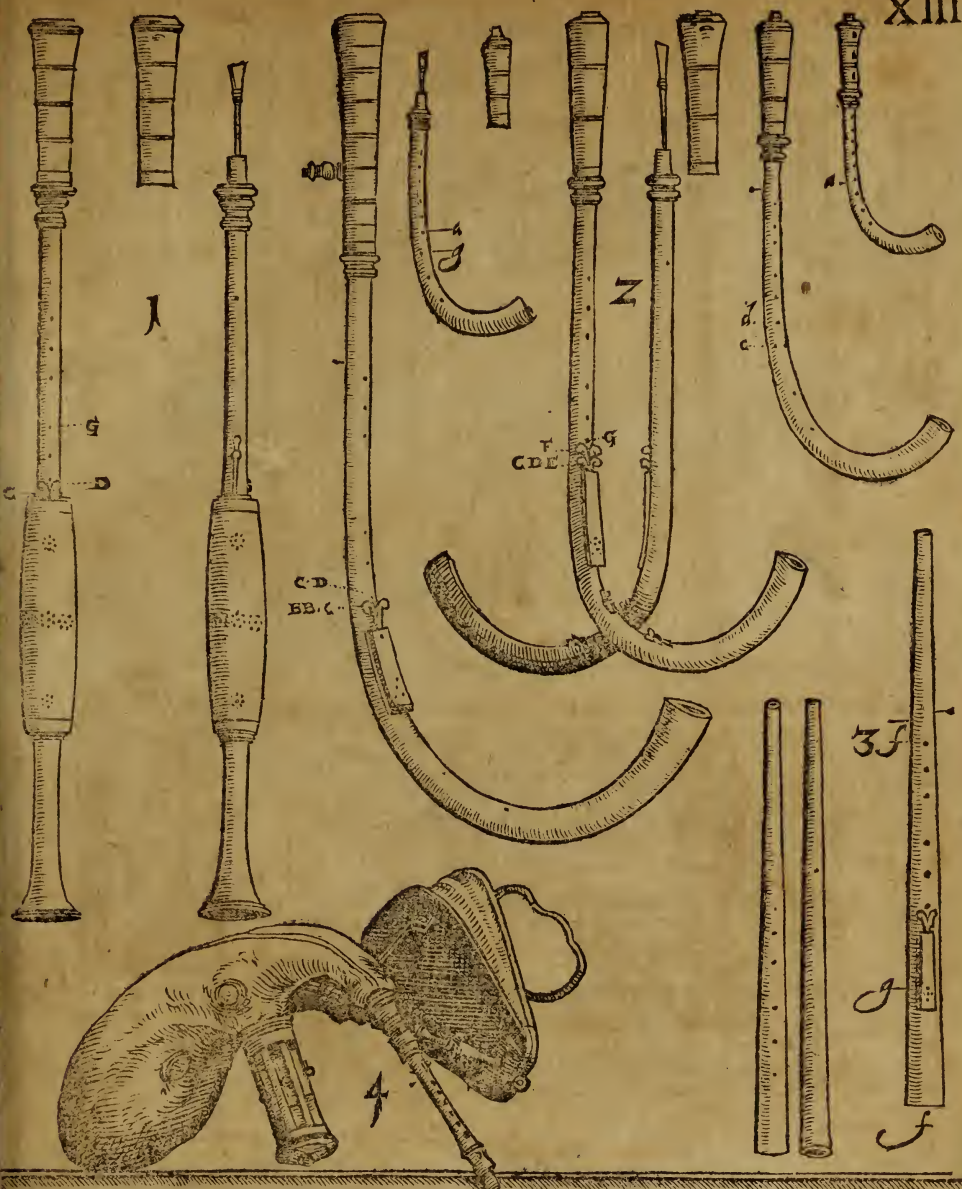
NB. Zudem 1. 2. 3. 4. 5. stehen die Dackflaben des Clavis beim 2. och, do es zugemacht wird Im 6. 7. 8. 9. aber stehen die Dackflaben des Clavis, do es Lochloffen bleibt.

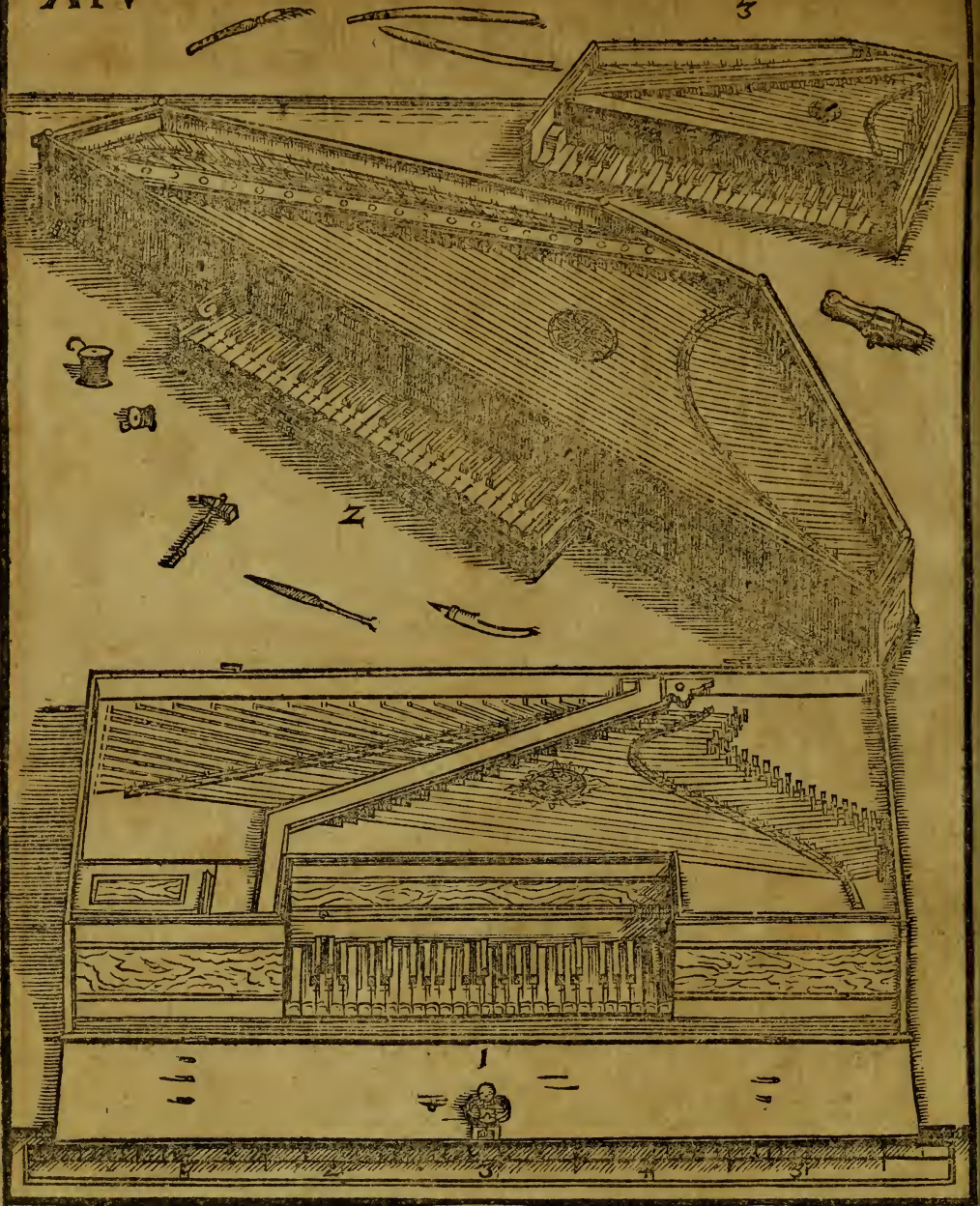
1. Bas Pommer 2. Bassett oder Tenor Pommer. 3. Alt Pommer.
 4. Discant Schalmei. 5. Klein Schalmei. 6. Grosser Dock.
 7. Schayer Pfeiff. 8. Hännmädchen. 9. Dudey.

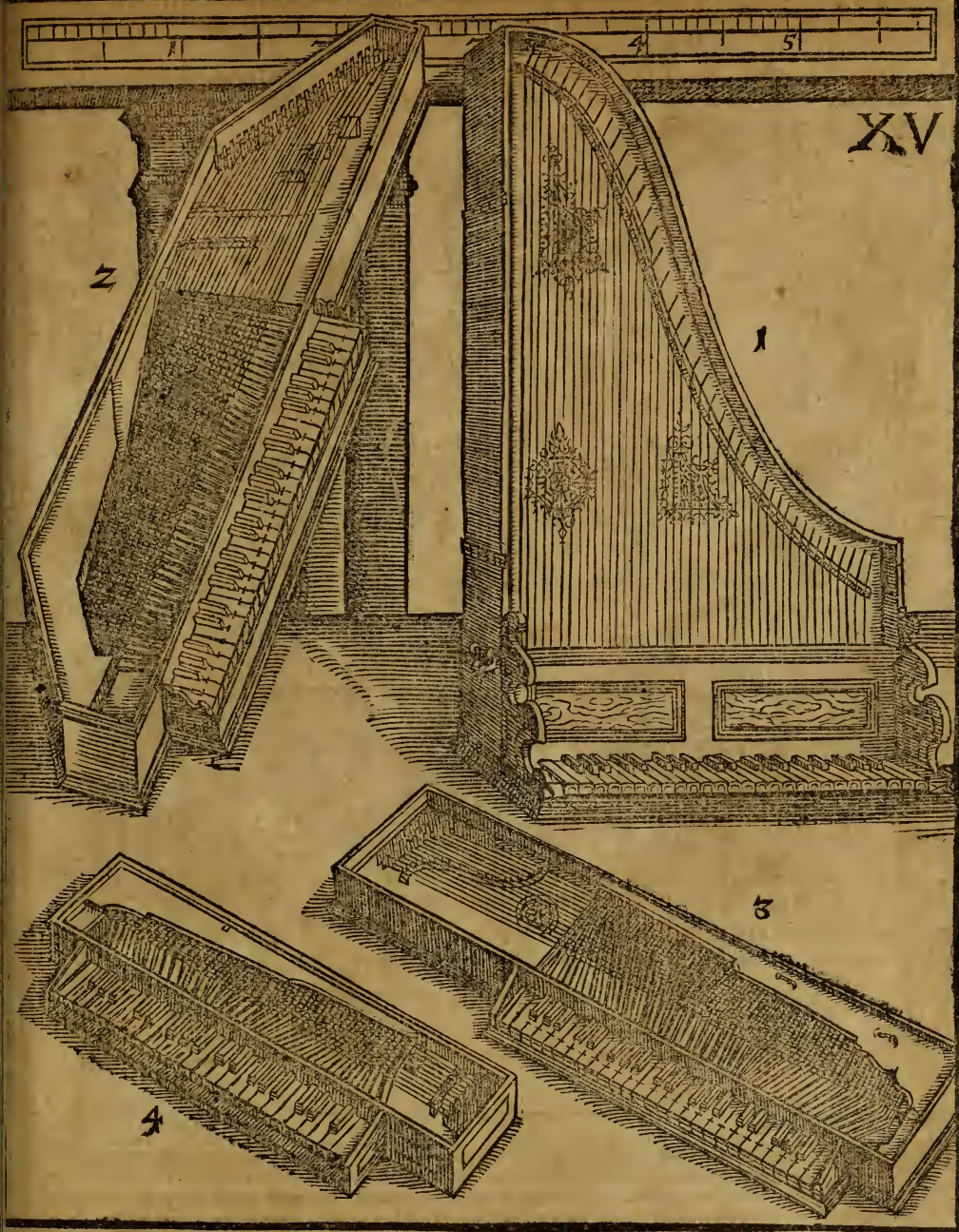
1. Fluß vom Bassanelli. 2. Tenor und Alt Bassanelli. 3. Discant Bassanelli.
 4. Bass vom Schryari. 5. Tenor, Alt Schryari. 6. Cant Schryari. 7. Rorzholt
 oder Rurepfeiff: 8. Ein ganz Stelwert von Sordunen.

1. Bassett: Nicolo. 2. Krumbhorner. 3. Cornetti muti: stille Sackten.
 4. Cackpfeiff mit dem Blasbalg.

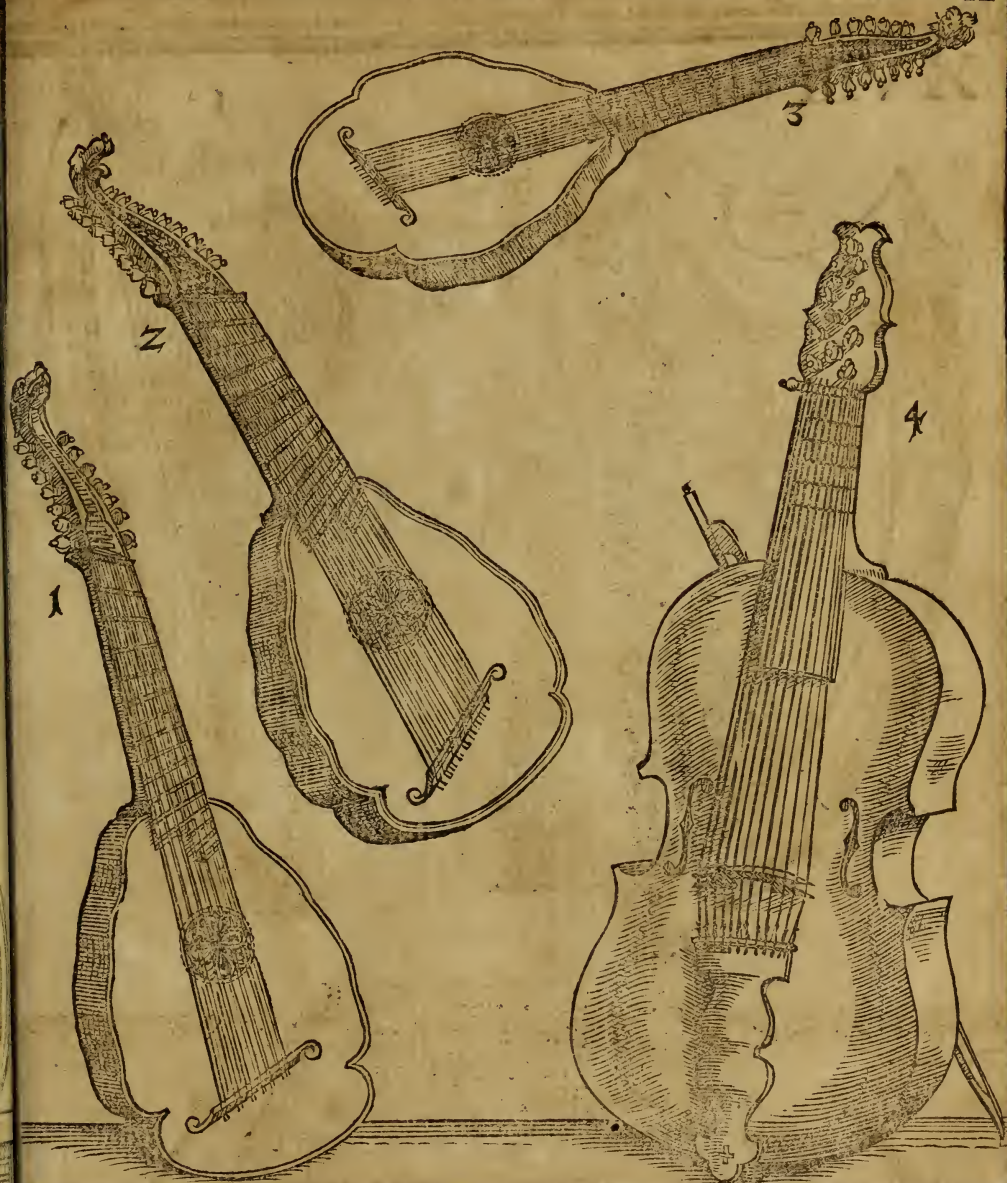
1. 2. Spinetten: Virginal (in gemein Instrument genant) so rechte Chor-Thon.
 3. OctavInstrumentlin.

1. Clavicytherium. 2. Clavichordium, Italiänischer Meusur.
 2. Gemein Clavickord. 4. Octav Clavichordium.

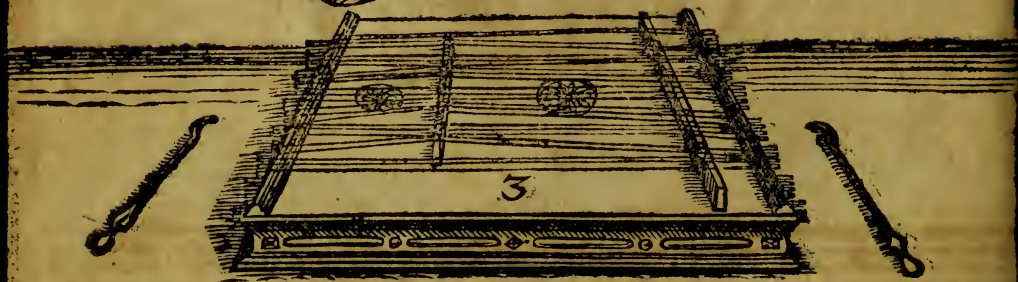
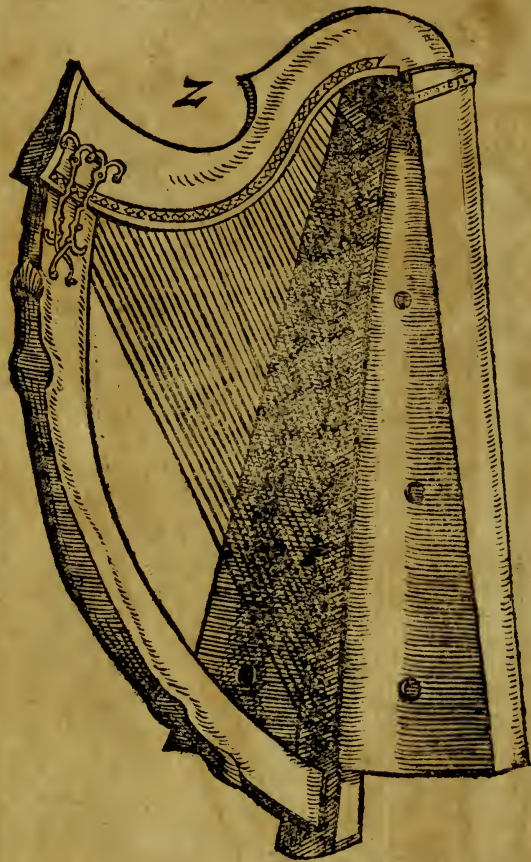

1. Paduanische Theorba. 2. Laute mit Abzügen: oder Testudo Theorbara. 3. Chor-Laute
 4. Quinterna. 5. Mandörge. 6. Sechs Thörliche Chor Zitter; 7. Klein
 Englisch Zitterlein. 8. Klein Beig/Posche genant.

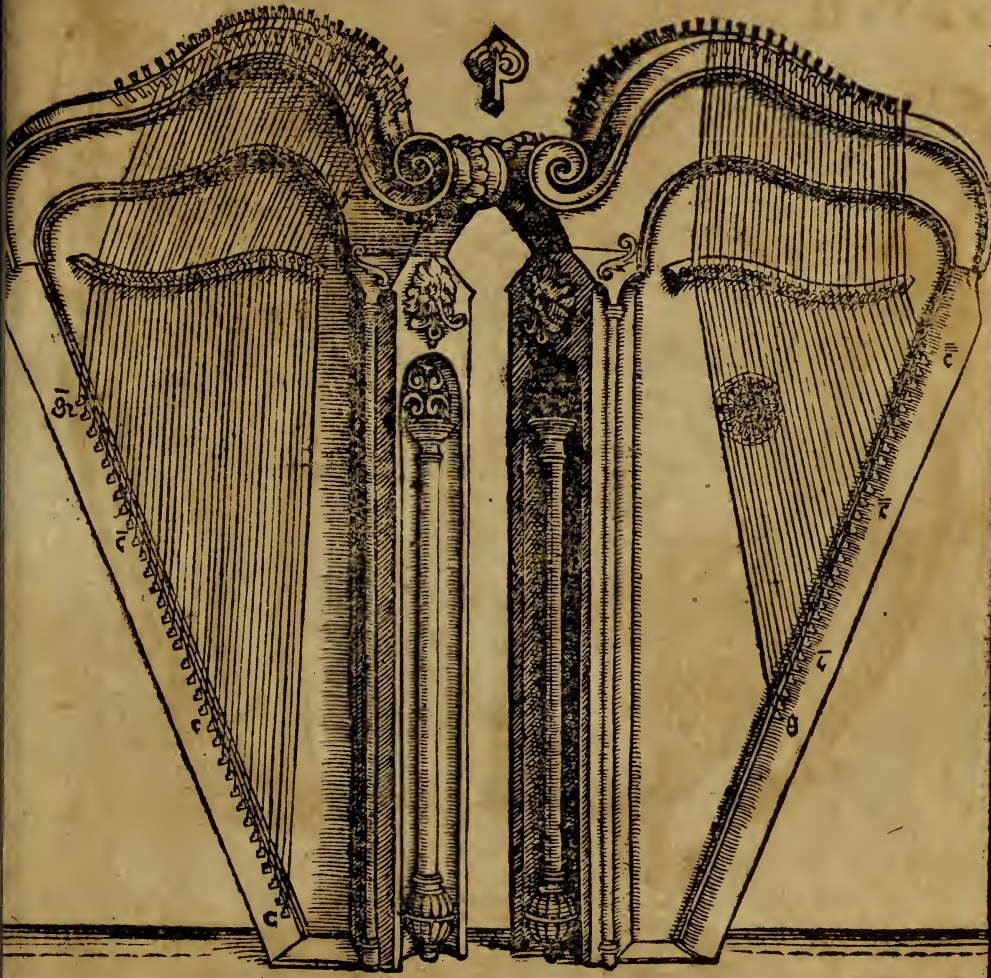
Bandoer. 2. Orpheoreon. 3. Penoreon, 4. Italianische Lyrade Gamba.

XVIII

1. Gemeine Harff. 2. Irändisch Harff mit Messingss Saiten. 3. Harffschiff.

895

Grosz Doppel-Harff.

C ij

1. 2. 3. Violin de Gamba. 4. Viol Bastarda. 5. Italianische Lyra de braccio.

2. Kleine Poschen / Geigen ein Octav höher. 3. Discant-Geig ein Quart höher.
 Rechte Discant-Geig. 5. Tenor-Geig. 6. Bas-Geig de bracio. 7. Trumscheid.
 8. Scheidholst.

1. Allerley Broren Lyren. 2. Schlüssel Fiddel. 4. Strohfiddel 4 Jägers
 hörner. 5. Triangel. 6. Singefugel. 7. Morenpaukstin.
 8. Glocken 9. Cimbeln : Echellen.

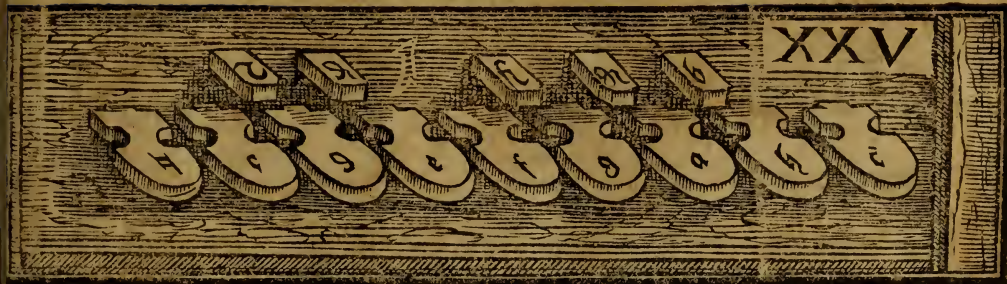
1. Heerpauken. 2. Soldaten Trummeln. 3. Schweizer Pfeifflin 4. Ambosch
 C iii

XXIV.

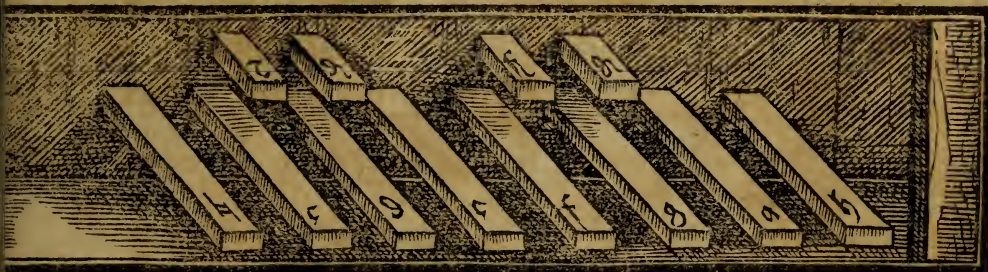

Manual-Clavic in der Nech Orgel im Thumb zu Halberstadt.

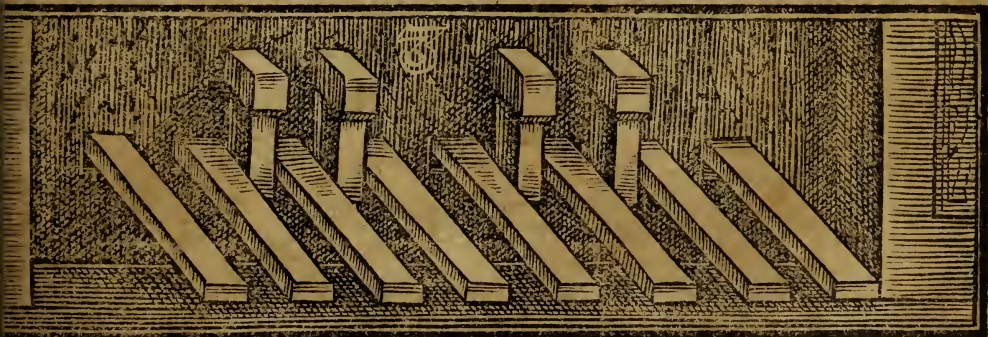
Das I. vnd II. Discant-clavier.

Das III. Clavier.

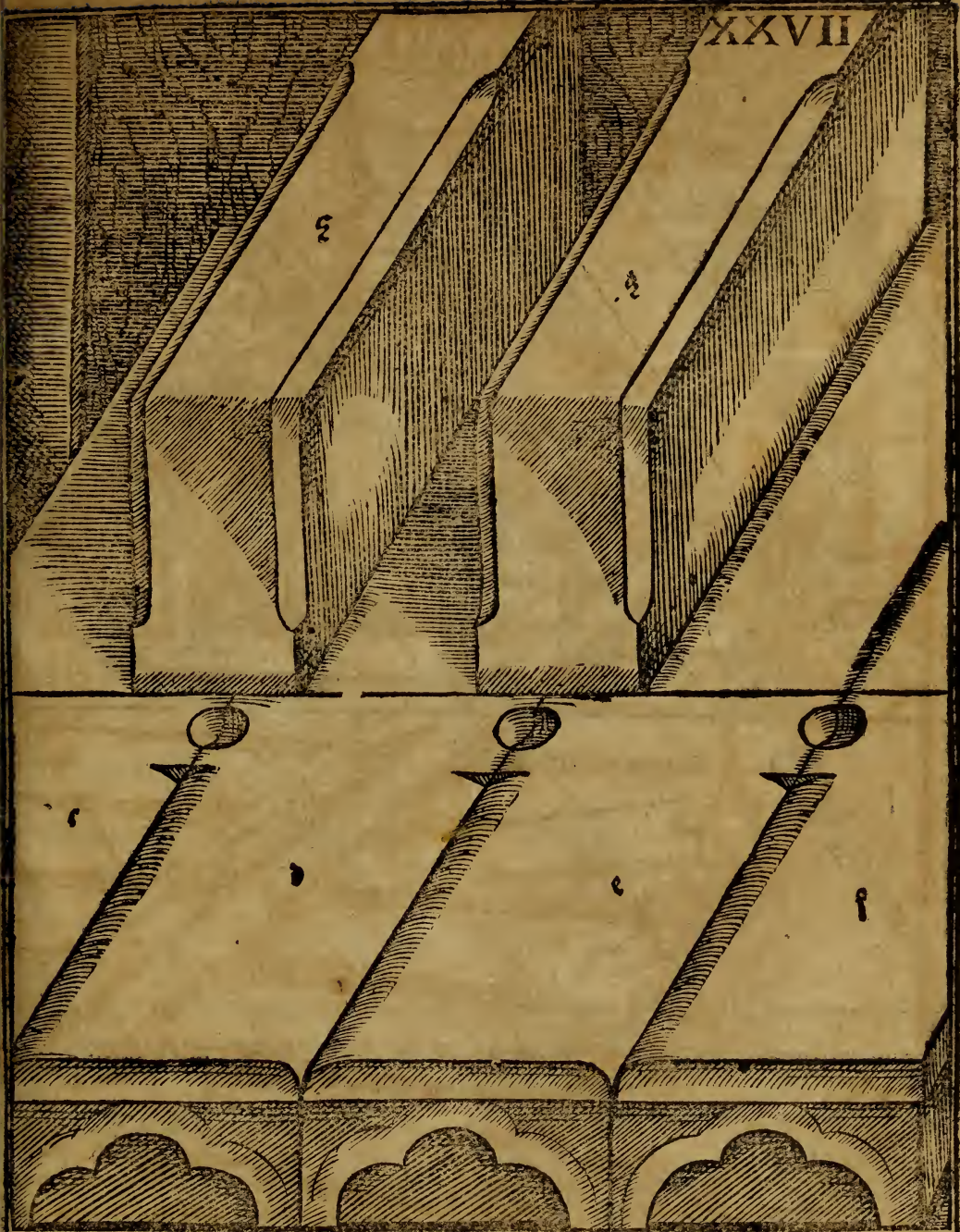
Das IV. Pedal-Clavier,

is sind die Manual-vnnd Pedal-Clavier, wie die in der gar grossen Orgel im
Thumb zu Halberstade vber einander liegen.

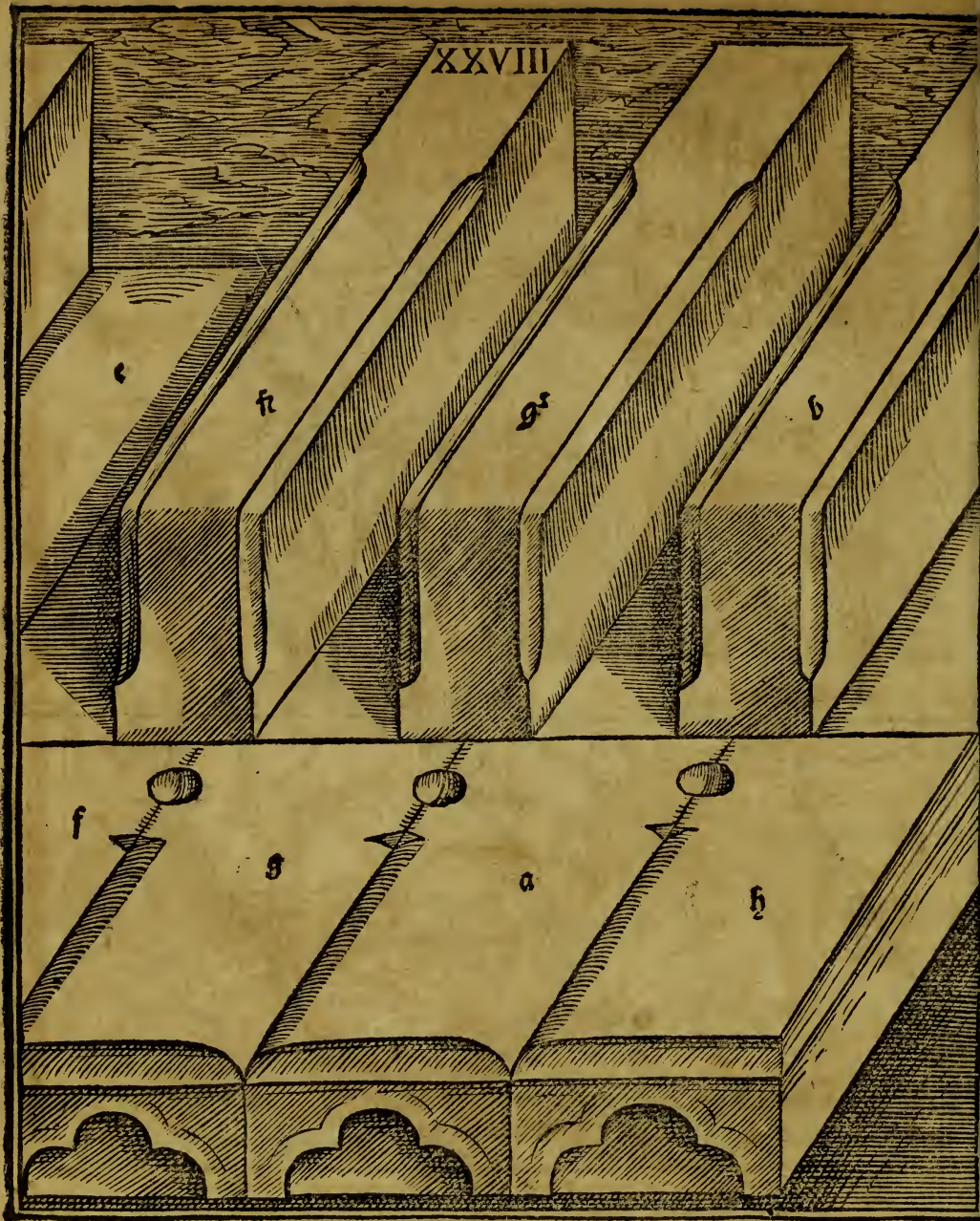

Blasfalte und Calcanten, so zu der zeit bey derselben Orgel gebraucht worden

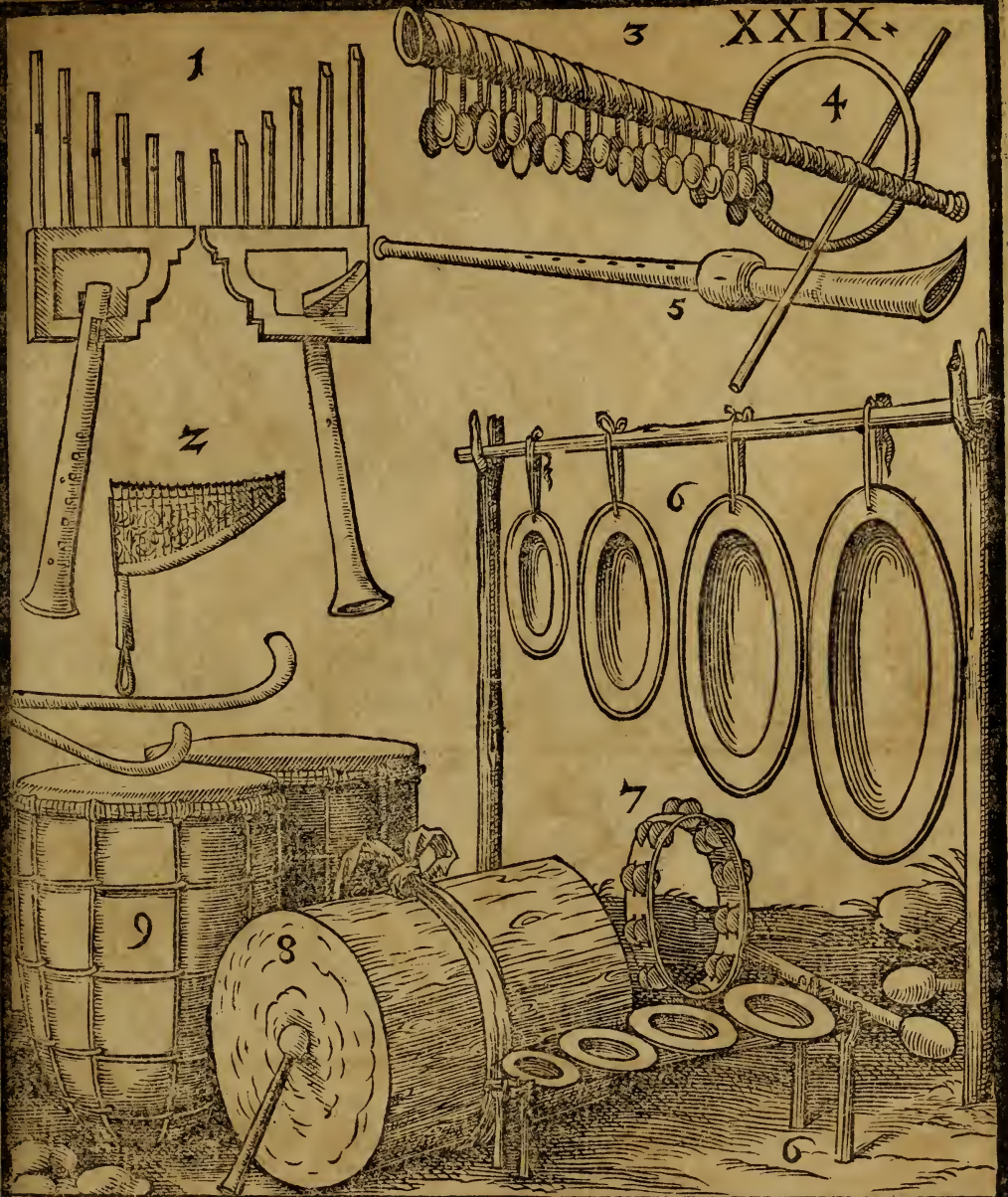

Clavier zum Werck in der Alten Orgel zu S. Igidii in der Stadt Braunschweig.

D ij

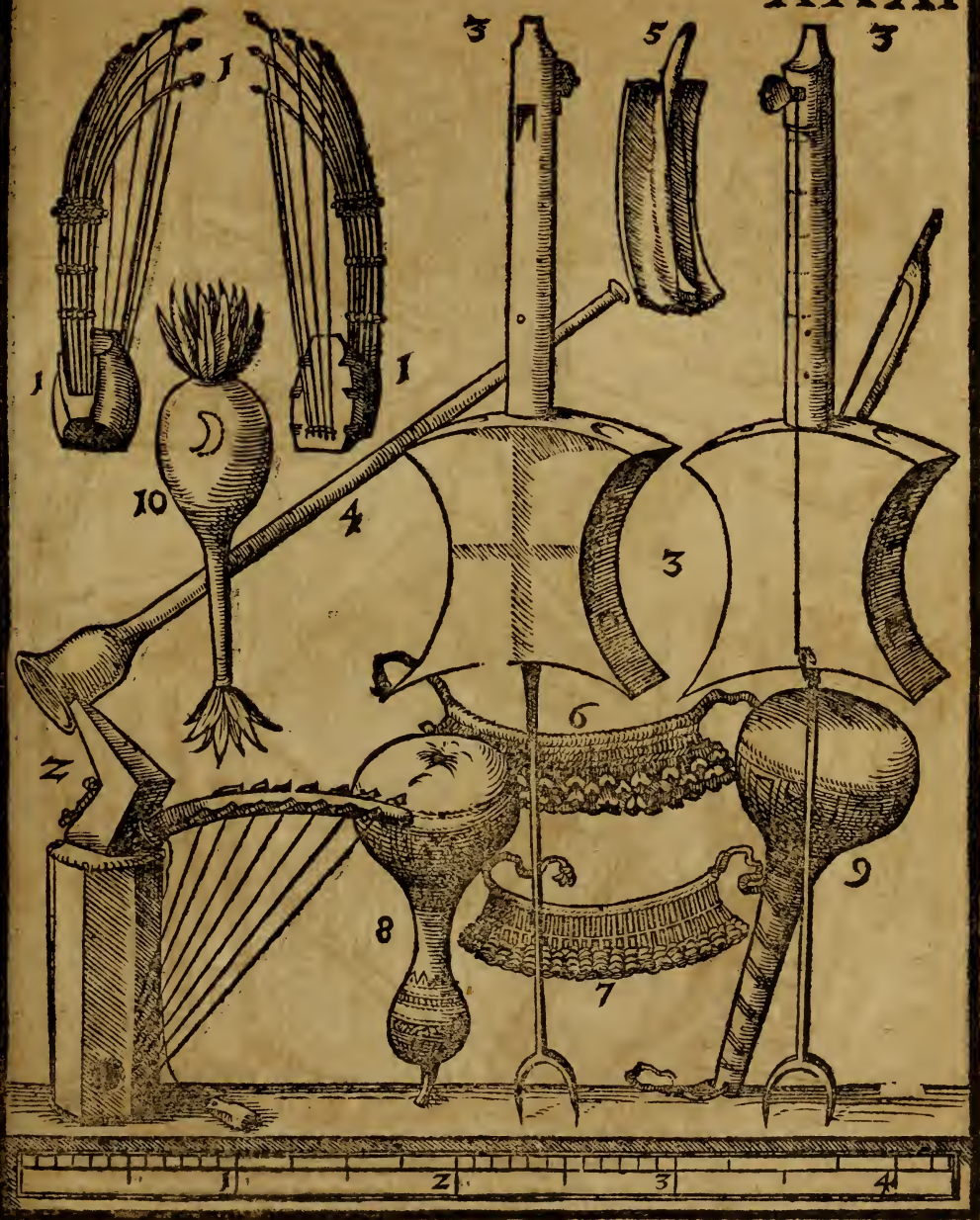
Clavier zum Rückpositiess in derselben Orgel S. Egidii zu Braunschweig.

1. 2. Sind Saryri Pfeiffen. 3. Americanisch Horn oder Trommet. 4. Ein Ring so bey den Amerikanern gleich wie ein Triangel geschlagen wird. 5. Americanische Schalmen. 6. Becken/ dar auff die Americaner/ wie bey uns auff Glocken/ spielen. 7. Ein Ring mit Schelle/ die sie in die höh/ uffwerffen und wiederfangen/ etc. 8. 9. Americanische Trummeln.

1. Ein großer Horn oder Posaune. 2. 3. Mische viisch: Ein n klein od. d. Pa. Ven.
 4. Ein klein Horn od. Posaune. 5. Ein von Eisen zent her wie d. ein f. g. h. i. k. l. m. n. o. p. q. r. s. t. u. v. w. x. y. z.
 6. 7. 8. Ein klein Horn od. Posaune und blaß. wie la. tra. g. n. e. a.

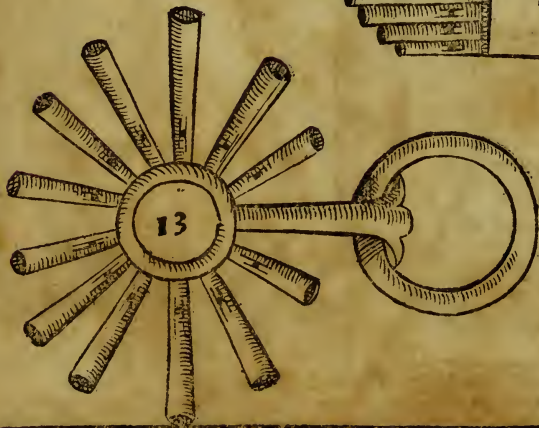
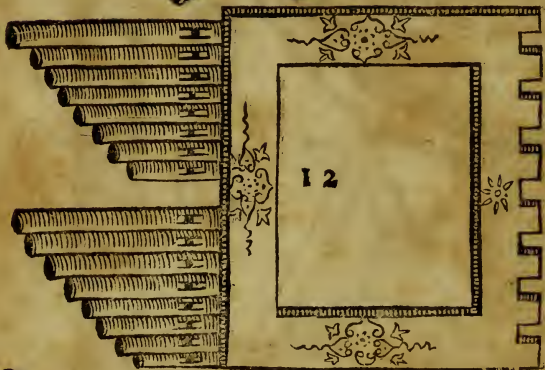
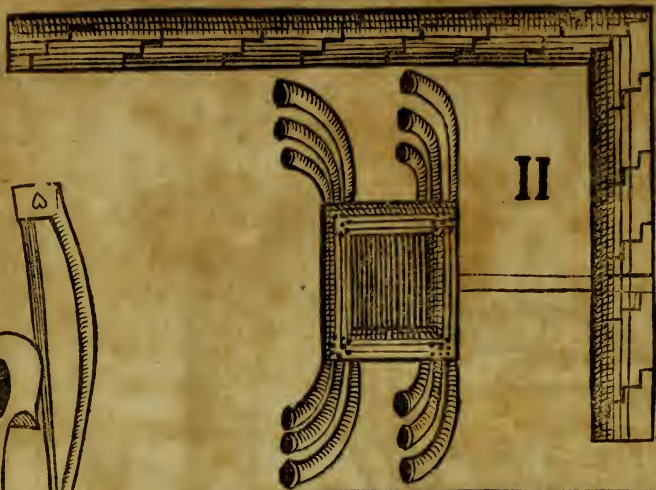
1. 2. Indisch; Instrumente anfang den Harffengleich 3. Monocordium ist ein Pfeiff und
 eine Saite oben, welche mit dem Fiddelbogen gestrichen wird; den Arabern gebruechlich. 4. Ein
 Americanisch Tromme 5. Ein Fischlein darauß zw Saimeines Thons. 6. 7. Sind Beins
 ruder de Americanen an stat der Schellen gebruechlich: Sind Bewerthe von Fruechten zusamen ge
 macht. 8. 9. 10. Indische Kassen von Gewerthe r gleich den Kuebissen.
 D. lllj.

1. C. 10. 10. 2. Palatium; 3. 4. Palatium Dechord. 5. 6. C. ha. a Hier. nim.

7.8. Plalt.ria. 9.10. Tympanum Hieronimi. Klappern: Schellen und Glocken.
 C

11. Organum Hieronimi. 12. Fistula Hieronimi. 13. Cymbalum Hieronimi. 14. Aste Siddel.

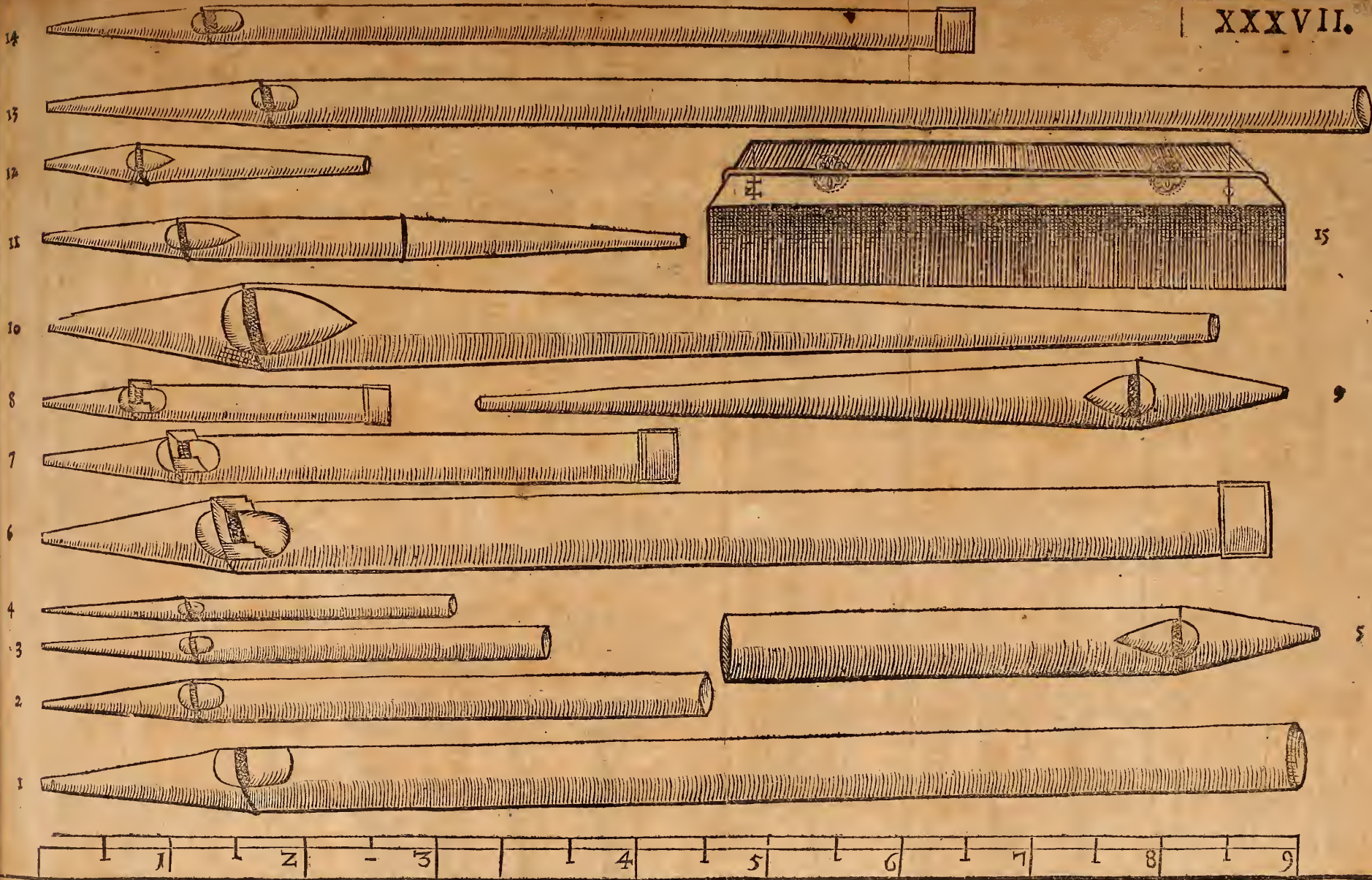
XXXV

Gros Magdeburgisch Clavier.

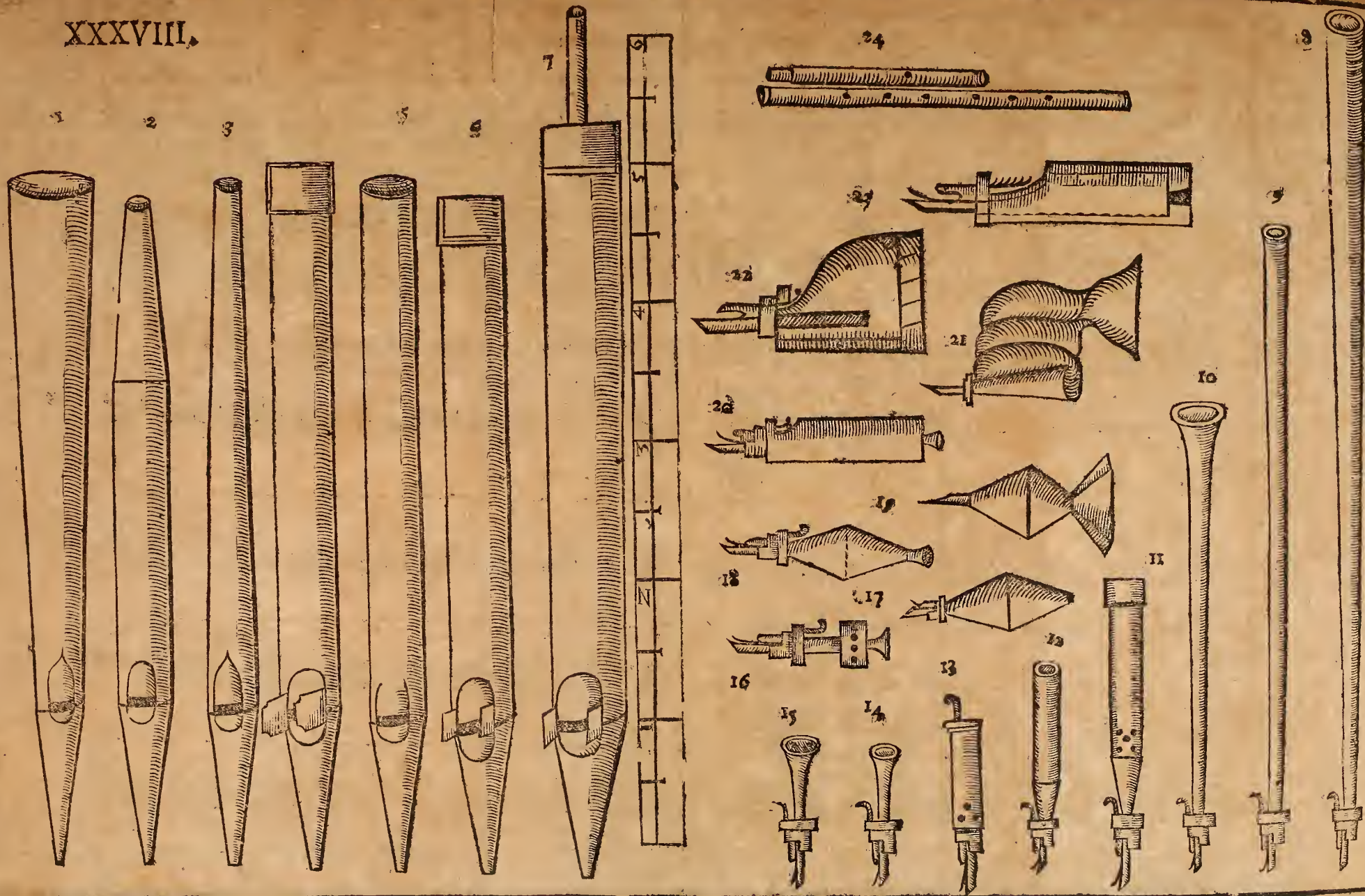

1. Ein Arr eines Hackebrets, wird aber mit Singern gegriffen. 2. Eine sonderbare Laute, wird nach Art der Harpfen tractiret. 3. Ein gar Alt Italienisch Instrument. darvon hinten im Indice, bericht zu finden.

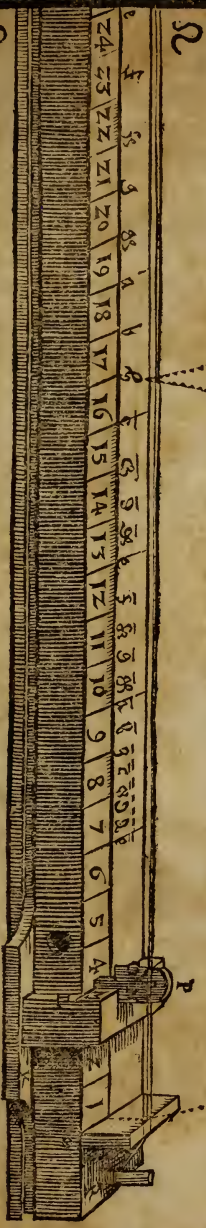
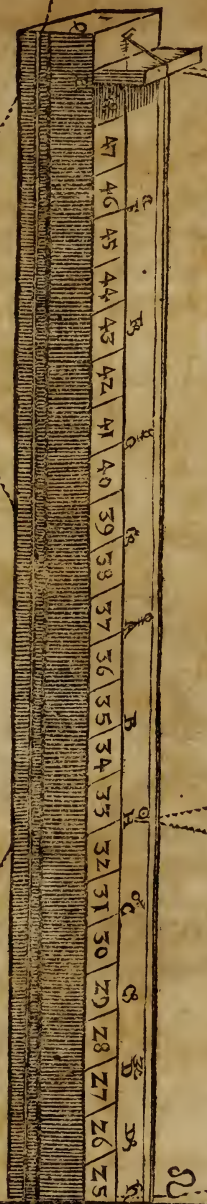
Principal 8. Fuß. 2. Octava 4. Fuß. 3. Quinta 3. Fuß. 4. Klein Octava 2. Fuß. 5. Nachhorn 4. Fuß offen. 6. Quincadehna 16. Fuß. 7. Quintadehna 8. Fuß
 Nachhorn 4. Fuß 9. Großgedack lieblich 8. Fuß. 10. Bembhorn: 8. Fuß. 11. Spillflois: 4. Fuß. 12. Plockflois: 2. Fuß. 13. Offen Quersflois 4. Fuß. 14. Gedack Quersflois. 4. f
 Monochordium.

1. Dolcan. 4. Fuß. 2. Coppelflöte. 4. Fuß. 3. Flachflöte. 4. Fuß. 4. Klein Barduen. 8. Fuß. 5. Offenflöte. 4. Fuß
 Trommet. 9. Krumbhorn. 8. Fuß. 10. Schalmey. 8. 4. Fuß. 11. Sorduen. 16. Fuß. 12. Zincl: Cornet-discant.
 Gedempfte Kegelh. 16. 17. 18. Krumbhorn. 19. 20. 21. 22. 23. Baer Pfeiffen allerley Art. 24. Quersflöte.

XXXIX

Stonogordum.

8

2

8

8

Cymbeln, Num: 1. wurden bey den Alten aus Erz/ in gestalt den Blettern / so man im Latamischen Vmbilicum Veneris genennet / gemacht: Hatten außwendig einen Handgriff/ dabey man sie fassete: In jeder Hand eine genommen vnd mit der andern zusammen geschlagen / gab einen sonderlichen Schall vnd Laut von sich / welchen die Latini tinnitum nennen. Vnd hieher gehört auch das 3. in Columna XLI.

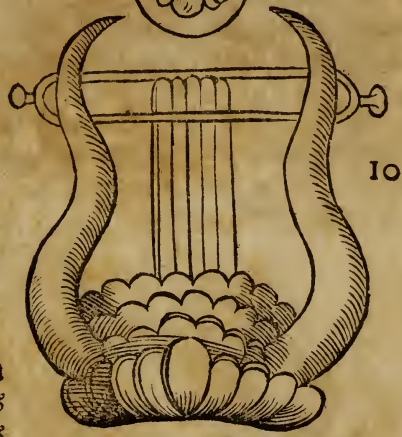
Die andere Art von Cymbeln bey den Alten ist alhier auch sub Num: 2. bezeichnet.

Num: 5. Ist eine Art Pauken / wie aus der alten Münze zuersehen / oben gleich vnd schlechte / vnten aber rund (fast nach Art der jetigen vnserer Kesselpauken) mit einem Fell vberzogen gewesen: Welches mit einem Klüpfel / bisweilen auch wol mit der Hand geschlagen worden. Hierzu gehören auch das Num: 4. 6. 7. in Col: XLI.

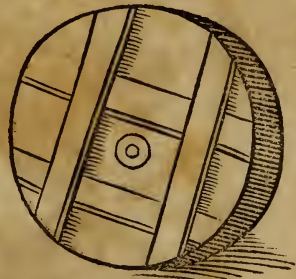
9

10

4. 6. 7. Sind Art von Paucken dem euserlichem ansehen nach/unter welchen das Num: 4. in gestalt eines Siebes; daher es auch Tympanum Cribri bey dem Poëten genennet wird. Oben sind sie alle mit einer Esels oder andern Haut vberzogen.

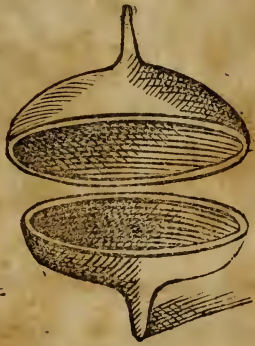
Num: 8. 9. 10. Unbekante vnd ungewöhnliche Art von Lehren/ daraus man derselben beschaffenheit; so wol unten vnd oben/ als an den seiten zuerscher hat. Das 9. ist ein Abriß einer Lyren/aus einer alten Münz genommen/vñ kömpt mit dē Num: 10. vberlein.

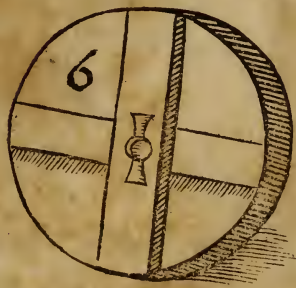
7

4

3

6

11. 12. Sambuca, Organi genus, in quo chordæ intendebantur. 13. Sistrum.
 14. Vtricius. 15. Crotalum, vulgò est Triangel. 16. Tibiz, Fistulæ.
 17. Ist die Fistula oder Hirren-Pfeiffe/ davon Virgilius in Bucolicis: Fistula di
 sparibus Septem compacta Cicutis. 18. Cicuta.

F I L A.
I N D E X:

Register

Dieser Sciagraphia, oder / Theatri Instru-
mentorum.

**Formen an auff der andern seiten des I. Blats / ist die rechte Lenge vnd
Maß eines halben Schubes: nach welchem der Maßstab in diesem
Werck abgerichtet.**

1.	Alt Positiv mit einerley Pfeiffen/vnd dreyen Registern	Columna I.
2.	Orgel: Rückpositiv	Colum. . . II.
3.	Nürnbergisch Geigenwerck	III.
4.	Positiv	} IV.
5.	Regahl.	
6.	Groß Contra-Baßgeig:	} V.
7.	Lange Romanische Theorba.	
8.	Groß Cither.	
9.	Groß Sackpfeiff.	} VI.
10.	Clavicymbel, ein Quart tieffer.	
11.	Octav-Posaun	
12.	Groß Quint-Pommer	} VII.
13.	Groß Baßgeig. Violone	
14.	Groß zwölff Chörich Cither/ Dominici.	
15.	Sechs Chörich Zitter.	} VIII.
16.	Posaunen allerley Art/groß vnd klein	
17.	Zincken: Cornetten allerley Art:
klein vnd groß.	
18.	Trommer	} IX.
19.	Jäger Trommet.	
20.	Hölkern Trommet	
21.	Krumb Hügel.	}
22.	Blockflöten ganz Stimmwerck	
23.	Dols flöit.	
24.	Querflöten ganz Stimmwerck	
25.	Schweizer Pfeiff	
26.	Stamentien Pfeiff	
27.	Klein Päcklein	

28.	Sordunen Bass		
29.	Fagotten allerley Art/klein vnd groß.	}	X
30.	Racketten Stimmwerck		
31.	Groß Rackett.		
32.	Bombarden oder Pömcern allerley Art/groß vnd klein.	}	XI
33.	Discant-Schalmey		
34.	Klein-Schalmey		
35.	Grosser Dock		
36.	Schaper-Pfeiff		
37.	Hümmelchen		
38.	Dudey		
39.	Bassanelli Stimmwerck	}	XII
40.	Schryari Stimmwerck		
41.	Korholz.		
42.	Sordunen Stimmwerck	}	XIII
43.	Basset-Pommer: Nicolo.		
44.	Krumbhörner / Stimmwerck.	}	XIII
45.	Cornetti muti.		
46.	Sackpfeiff mit eim Blasbalg.	}	XIV
47.	Spinetten, Virginahl; oder Instrument:		
48.	Oday - Instrumentlin	}	XV
49.	Clavicytherium		
50.	Clavichordia : etlicher Art.	}	XV
51.	Theorba Paduanisch.		
52.	Laute mit Abzügen.	}	XVI
53.	Chor-Laute.		
54.	Quinterna.	}	XVI
55.	Mandörchen.		
56.	Sechs Thörichte ChorEithern.	}	XVII
57.	Englisch Eithernlein.		
58.	Klein Geig; Posche.	}	XVIII
59.	Bandoer.		
60.	Orpheoreon.	}	XVIII
61.	Penorcon.		
62.	Italianische Lira-Groß.	}	XIX
63.	Gemeine Harff		
64.	Irrendische Harff.	}	XIX
65.	Hackebrett.		
66.	Groß Doppel - Harff.		

67.	Violen de Gamba	}	XX.
68.	Viol - Bastarda			
69.	Lyra de Bracio	}	XXI.
70.	Geigen allerley Art: groß vnd klein.			
71.	Trumscheide.	}	XXII.
72.	Scheid Holt.			
73.	Wawren - Lyren.	}	XXIII.
74.	Schlüssel - Fiddel.			
75.	Stroh - Fiddel.			
76.	Jäger - Hörner.			
77.	Triangel.			
78.	Singefugel.			
79.	MorenPäucklein.			
80.	Glocken.			
81.	Zimbeln.			
82.	Schellen.			
83.	Heerpaucken	}	XXIV.
84.	Soldaten Trummel			
85.	Schweizer Pfeifflin	}	XXV.
86.	Amboß.			
87.	Gar Grosse Manual - Clavier in gar Alten Orgeln.	}	XXVI.
88.	Manual - vnd Pedal - Clavier in grossen Alten Orgeln.			
89.	Blasbälge vnd Calcanten in den gar Alten Orgeln.	}	XXVII. vnd XXVIII.
90.	Grosse Clavier in den Alten Orgeln.			
91.	Satyri - Pfeiffen.	}	XXIX.
92.	Allerley Americanische/Türckische/Moscowitische/vnd India - nische Instrumenta.			
93.	Der Alten Instrumenta; Chorus: Psalterium. Decachordum. Cithara	}	XXX.
94.	Tympanum } Hieronimi. } XXXI.	}	XXXII.
	Pfalterium }			
	Vnd andere Sachen.	}	XXXIII.
95.	Organum } Hieronimi } XXXIV.			
	Fistula }			
	Cymbalum }	}	XXXV.
96.	Alte Fidel.			
97.	Groß Clavier so in der grossen Alten Orgel im Thumbau Magdeburg gewesen.	}	XXXVI.

98. Zwen New erfundene Instrumenta, das Erste in gestalt eines Hackebrets / das Ander in gestalt einer Harffen. } XXXVI.

Noch ein alt Italianisch Instrument. Num: 3. so von dem gemeinem Man in Italia geneuet wird / Istromento di porco, zu Teutsch / eine Saw oder Schweinetopff; von Ludovico de Victoria, Istromento di Laurento: von Iosepho Zarlino Clodiensi, Musicorum Principi, Istromento di alto Basso. Auff der einen seiten sind die Wirbel von Weissen Knochen / etwas lenger als die eiserne vffn Clavicymbeln zu sein pflegen / haben in der Mitten ein Löchlin / dadurch die Saiten gezogen werden: vff der andern seiten sind die Wirbel aus Holz geschnitten / inmassen der daselbst beygefügte Abriß aufweist. Der Saiten sind an der Zahl dreyszig / vnd eine immer lenger als die ander.

99. Allerley Orgel Pfeiffen / als / Principal: Octaven: Quinten; nach welcher Mensuer die Zimbeln vnd Mixturen gearbeitet werden. }

100. Quintadenen: Nachhörner. }

101. Gedacten. }

102. Gemshorn. Spillstöße. }

103. Block- vnd Querslöiten. }

104. Klein Monochordum. }

105. Noch anderer Art Orgel - Pfeiffen vnd Slöiten. }

106. Allerley Schnarr- oder Zungenwerke: Als Trommet: }

Krummhorn: Schalmeyen: Sorduen: Kancket. Rezahl- }

Pfeiffen: Bäer Pfeiffen. }

107. Monochordium: recht iust vnd richtig abgeheilet. . . . XXXIX.

108. 109. &c. Die Instrumenta vnd Abriße / so vff diesen dreyen Stöcken befindlichen: Hab Ich in einem } XL. XLI. XLII.

Buch funden / so Anno 1613. zu Augsburg gedruckt / mit diesem Tittel: Laurentii Pignorii Patavini De Servis, & eorum apud veteres ministeriis, Commentarius: In quo familia, tum urbana, tum rustica, ordine producitur & illustratur. Vnd dieweil dieser Autor daselbsten von Musicalischen Sachen nicht tractiret: So hat Er / so wol Ich keine eigentliche Nachrichtung davon haben noch geben können.

Es sind aber bey den Alten / dieselbige Instrumenta mit nachfolgen Namen genennet worden.

- Num: 1. 2 .3. Cymbala.
- 4. 5. 6. 7. Tympana.
- 8. 9. 10. Lyræ: Pfaltria; Barbita.
- 11. 12. &c. Sambuca. Vtriculus: Crotalum:
- Tibia; Fistulæ: Cicuta.

F I N I S.

Der Vericht von diesen Instrumenten ist in
2. Tomo Syntagma: zu finden.

SYNTAGMATIS · M u S I C I

M I C H A E L I S P R A E T O R I I G .

T O M u S T E R T I u S .

Darinnen

1. Die Bedeutung / wie auch Abtheil : vnd Beschreibung fast aller Nahmen / der Italianischen / Franckösischen / Englischen vnd jetziger zeit in Teutschland gebräuchlichen Gesänge : Als / Concerten / Moteten / Madrigalien / Canzononen / etc.

2. Was im Singen / bey den Noten vnd Tactu , Modis vnd Transpositione, Partibus seu Vocibus vnd unterschiedenen Choris , Auch bey den Unisonis vnd Octavis zu observiren :

3. Wie die Italianische vnd andere Termini Musici, als: Ripieno; Ritornello, forte, pian: presto, lento: Capella; Palchetto, vnd viel andere mehr / zu verstehen vnd zu gebrauchen: Die Instrumenta Musicalia zu unterscheiden / Abzuthailen vnd süzlich zu nennen: Der General-Bass zu gebrauchen: Ein Concert mit Instrument-vñ Menschen Stimmen auff unterschiedliche Choros gar leichtlich anzuordnen: Vnd junge Knaben in Schulen an die jetzige Italianische Art vnd Manier im Singen zu gewöhnen seyn.

Sampt angehengtem außfürlichem Register.

Gedruckt zu Wolfenbüttel/bey Elias Holtwein/ S. Br. Buchdr. vnd Formf. dafelbst. In Verlegung des Auctoris. Im Jahr 1619.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

245

DEn Edlen/Ehrenvesten / Fürsichtig vñnd
Hochweisen/Herren Burgermäister vñnd Racht des
heiligen Reichs Hochlöblichen
Stadt

Nürnberg:

Meinen großgünstigen Herren/als Mœcenati-
bus ac Patronis singularibus artis MUSI-
CÆ, ac Musicorum Euer-
getis.

Die/Ehrenveste / Fürsichtig vñnd
Hochweise/Insonders großgünstige Herren/
Demnach ich durch G D T Es verliehene
gnade/nicht ohne sonderbare Mühe vñnd Ar-
beit/ein Syntagma Musicum, welches in Quatuor Tomos di-
stribuiret, vñnd allerhand Musicalische sachen oder ja das
meiste so ad Musream gehöret/ darinnen begriffen/ Inmas-
sen solches auß dem Generali Titulo vñnd Indice weitläuffti-
ger zu vernemen / Allen zu seziger zeit vñnd bey der lieben
posterität auffkommenden rechtschaffenen einbrünsti-
gen Liebhabern der edlen Music zum besten zu sammeln & tra-
gen:

sen: Als hab ich aus den vornembsten vnd bewehrtesten
Scribenten, in Primo Tomo, de Musica Veterum sacra vel
Ecclesiastica, Religionis exercitio accommodatâ; simul &
de Musica veterum Politica, in usu & lusu extra Ecclesiæ li-
mites ingenuo & liberali: gehandelt.

Vnd weil ich in Secundo Tomo aller Musicalischen
Instrumenten (so zu vnser jetzigen zeit in Europa, so wol an
andern als dieser örtern im Gebrauch) Namen / Abthei-
lung / Thon / Abrisz vnd Contrafactur, vnd was mehr von
denselben zu wissen von nöhten: Dann auch von vnserer
zeit Alten vnd Newen Orgeln / derselben beschreibung /
Disposition, Eigenschafften / vnd was sonst mehr demsel-
ben Connex An- vnd zu gehörig: Vor Organisten / In-
strumentisten / Orgel- vnd Instrumentmacher / auch andere
so da lust vnd liebe zur Music haben / nötig zu wissen / vnd
anmuhtig zu lesen / beschrieben.

So hab ich nun in diesem Tertio vnd folgendem
Quarto Tomo, das fürnembste so einem Capellmeister
Phonasco vnd Musico Practico, Sonderlich jetziger zeit / da
die Music so hoch gestiegen / das fast nicht zu gleuben / die-
selbe numehr höher werde kommen können / zu wissen von
nöhten sein wird / begriffen vnd verfasset.

Weil aber jeko / sonderlich in Italia / auß dermassen
viel Musicalische Compositiones vnd Gesänge / so gar vff
ein an-

287
ein andere Art/Manier vnd Weise / alsß vor der zeit / auff-
gesetzt/vnd mit ihren applicationibus an Tag kommen vnd
zum Truck verfertigt sein vnd noch werden / darinnen so
mancherley unbekante Italianische Vocabula, Termini vnd
modi begriffen vnd verhanden / da sich ein jeder Musicus
darin nicht wol richten vnd schicken kan: Cùm secundum
Scaliger. Philosophorum oculus, lib. 13. de caus: L. L. c. ult.
unius vocis una tantum sit significatio propria ac princeps:
cæteræ, aut communes, aut necessaria, aut etiam spuria:
Cum nomina sint rerum notæ; Cicin Topic: & de Finibus Arist: 4.
Top. rerum notiones Idem Scalig. lib. 7. Poët. c. 1. rerum μὴματα
Arist: 3. 2het: ἀνλείματα καὶ σημεία, Plato in Sophist. So hab
Ich in diesen Tertium Tomum, 1. Erstlich die Na-
men aller Italianischen / Französischen / Englischen /
vnd jeko in Teutschland oblichen Gesängen / dero-
selben signification, distribution vund description:
2. Zum Andern / von etlichen andern unterschiede-
nen Sachen / so nicht allein gemeinen / sondern auch /
den vornehmen Musicis Theoricis vnd Practicis zu wissen
nicht vndienlich / richtige vnd verständliche erklehrung ge-
than: Vnd dann wie 3. zum Dritten / die Italianische vnd
andere Termini Musici vnd Vocabula zu verstehen / die In-
strumenta Musicalia in Italianischer Sprach zu nennen
vnd abzuthailen: Der General-Bals (welches gar eine ne-
we Italianische Invention, auß dermassen herrlich / nützlich

868
Bericht vor Capellmeister / Directores, Cantores, Organi-
sten vnd Lautenisten / vnd bey vns in Teutschland sich aller
erst beginnet herfür zuthun / vnd in gebrauch zu kommen)
zu tractiren vnd recht zu gebrauchen; Desgleichen wie
man ein Concert, Teutsch oder Lateinische Moteram so off
viel vnterschiedene Chor gesetzt / mit guter bequemlichkeit
disponiren vnd anordnen könne / vnd was sonst andre
mehr Sachen darinnen begriffen / welches alles meistens
theils off jetzige newe Art der Music accomodiret vnd ge-
richtet; So Ich zum theil aus etlicher Italianischen Musi-
corum præfationibus; Zum theil aus etlicher Italorum, vnd
derer so in Italia verliret, mündlichem Bericht; Zum theil
auch aus meinen selbst eigenen Gedancken vnd gerin-
gen Invention verfasst / conscribiret vnd zusammen
bracht.

Weil dann nun E. E. vnd Herrlichkeit: so wol die im
heiligen Römischen Reich vnd ganz Europa hochbe-
rühmte vnd Edle Stadt Nürnberg / nicht allein ein Re-
ceptaculum vieler Italianischen vnd Venetianischen Hand-
lungen / sondern auch vornemlich / was Musicam anlän-
get / dieselbe vnd deroselben Cultores jederzeit veneriret, vnd
hochgehalten / wie solches darauß zu ersehen / daß sie nicht
allein den vberaus vorrefflichen Musicum Orlandum de
Lasso von Gendt in Flandern bürtig / Fürstl. Durchleucht:
in Bähern Capellmeistern zu der zeit (Immassen er sol-
ches selbst in einer præfation sehr hoch rühmet) so wol
auch

auch hernacher andre vortreffliche Musicos sehr geliebet vnd
geehret / sondern auch in deroselben Stadt zu jederzeit vor-
treffliche Musici entstanden / vnter welchen dann ist der welt-
berühmbte Musicus, Componist vnd Organist Johann
Leo Hasler / welcher auch seine Fundamenta in Italia zu Be-
nedi; bey dem hochberühmbtem vnd vortrefflichem Com-
ponisten vnd Organisten Andrea Gabrielo geleyet; Im-
gleichen auch dessen Bruder / Caspar Hasler / Johann
Sadt / Christoff Buell / vnd andere in hoc laudabili exerci-
tii genere Ehr vnd Ruhm erlangt. Da denn auch dis-
hinzu kömpt / das nicht geringe sondern vornehme Kauff-
vnd HandelsLeute daselbsten nicht allein sonderbahre gro-
se lust zur Music tragen; Sondern auch dieselbe vor sich
ganz embsig exerciren, also vnd solcher gestalt / das ihre
Opera Musicalia zum Truck befördert vnd publiciret, vnd
sich dadurch einen vnsterblichen Namen compariret vnd zu
wegen gebracht haben / etc.

Dieweil denn darauß zu sehen vnd genugsam erschei-
net / wie E. E. vnd Herrligk: wie auch deren Cives vnd an-
verwandte auff musicam tam Vocalem quam Instrumenta-
lem, ejusq; Cultores achten vnd halten / deroselben selbstem
kündig seyn / vnd publicè & privatim gebrauchen / daher
desto besser davon judiciren vnd Urtheilen können:

Als hab deroselben / als Philomusis vnd hochge-
ehrten Musophilis, Ich Tertium hunc Tomum Operum
meorum Musicalium, welcher wie vor erwehnet / von jetziger
neuen Art vnd Italianischen Manier in der Music, worzu

E. E. vnd Herrligk: sonderlich groſſe Luſt vnd Gefallen
 tragen / tractiret vnnnd handelt / vnterdienſtlich dediciren
 vnd offeriren wollen: mit hochſleißt / er Bitt / ſolche Dedicacion
 in vngutem nicht zu vermercken / ſondern angeregtes
 zwar geringes Tractätlein / pro innatâ ſua humanitate &
 benevolentia, ſich groſſgünſtig belieben vnd gefallen / vnd
 Mich vnd die Meinigen de meliori notâ commendiret
 ſein laſſen. Das beſte vertrauen ſetze zu E. E. vnnnd
 Herrligk. Ich ſtetiglich / vnd denſelben nach meinem gerin-
 gen vermügen alle behägliche vnterwillig & bereitgeſſene
 Dienſte zuerweiſen / erkenne ich jederzeit mich ſchuldig vnd
 höchlich beſſen.

Dieſelbe dem Gnadenschutz des Allmechtigen zu allem
 glücklichen Wolſtand / vnnnd friedfertigen Regierung hie-
 mit getrewlich empfehlend. Datum Wolffenbüttel / am
 14. Monats Maij / Im Jahr Chriſti / 1619.

E. E. vnd Herrligk.

Dienſt- vnd bereitwilliger

Michaël Prætorius C.

IN

In VIRI CLARISS.

Dn. MICH. PRAETORII.

Harmonicos Conventus penitus
divinos.

GEORGII REMI Epode.

Raxerat AMPHION, Thebanæ conditor Urbis
(Fides si habenda fabulæ est)
Saxa sono Testudinis: indomitosq; Leones
Doctâ lyrâ ORPHEUS Thracius.

NIL DEMIREMUR factum. Miremur at istud,
Intra manentes corpora

Subvehere Hasanimas nostras IN SIDERA cantus
PRAETORIIUM dulcedine.

Nam quis tam stupidus, tam blennus, bardus & excors,
Tam plumbeus mortalium est,

Cælitibus qui non sese putet esse beatis;
Et Angelum additum Choris

Sentiat, ut primùm Polyhymnia succinit æde,
Et mulcet ima pectora?

ORPHEUS SAXONICUS; quin Tu GERMANICUS
Dicere, PRAETORII, mihi: (ORPHEUS

Immò JESSAEUS nostris mihi crederis oris
Datus alter ex alto Polo.

Vive, hospes-sospes terris: post funera, cælo
Certabis Angelis Chely.

ἐν τῷ παραχῆμα

faciebam Norimberga prid. KL. Majas,
cl. l. c. XIX.

)()

Allen

Allen Vornehmen Musicis, Capellmeistern
vnd Phonascis Teutscher Nation, wünschet der Autor
neben gebührlichem Gruss vnd nach Standes gebühr/
seinen Dienst / Gottes Segen vnd alle
Wohlfahrt:

Mit dieser weil das fürnehmste in diesem Dritten Tomo Syntagmatis Musici, meisten theils des Autoris eigene Gedanken vnd Inventiones seyn / welche er bey Anordnung vnterschiedener Chur: vnd Fürstlichen Concert-Music an vnterschiedenen Orten sonderlich obseruirt vnd fleissig in acht genommen / auch durch weiteres nachsinnen vnd denken in andern vielen Concerten ad usum transferirt, auch endlich auff vnd zu Papier gesetzt: Dhn alleine / das Er etlicher Itolorum Information (so er allererst / do' dieses sein Concept vnd Werck fast zum Ende gebracht / eines theils in etlichen Præfationibus ihrer in Druck außgegangenen Concerten hin vnd wieder gefunden / Anders theils aber von guten Leuten / die in Italia verhöret, durch Mündlichen Bericht eingenommen) in diesen Tomum mit eingebracht vnd gesetzt hat. Vnd aber ihme experientiâ edocto gar nicht vnberuost / das sonderlich bey vulgation Newer Bücher sich allezeit Miß-Gönnen finden / welche auß Angeborner Neidischer Vnart / wolgemeinte Arbeit zu tadeln / vnd bey jederman geringschätzig oder wol gar verhässig zu machen / zum höchsten sich bemühen: Als bitter er alle dieser Kunst Erfahrene / sie wollen diese seine Arbeit in optimam partem interpretiren, candidè hievon censuriren, auch was darin zu verbessern / Ihme vnd allen der Music-Liebhabern zu sonderlichem Nutz vnd Erspießlichkeit entweder communiciren, oder öffentlich durch den Druck herfür vnd an Tag geben: Siquidem oculi semper plus vident, quàm oculus.

Vnd

Vnd ist vor vielen Jahren sein herglichs wünschen vnd einiges begehren gewesen/dasß irgend einer/so von juged auff in prästantissimorum Musico- rum Scholis (welche / anderen löblichen Nationen hiemit nichtes benom- men / jederzeit in Italia gefunden vnd an jero noch zu finden) erzogen/vnnd fundamentaliter informiret vnnd angewiesen worden / diese Mühe auff sich nehmen/vnnd von denen sachen / welche alhier nur kürzlich vnnd mit wenigem berühret / nach seinem höhern Verstande accuratius vnnd weitläufftiger tra- ctiren möchte : Damit immer je mehr vnnd mehr der mangel in Musicis erstatter/ein gang vollkommen Werck ans Licht herfür fehme/vnd der Posterit- tet consecrirt vnd hinterlassen würde.

Weil aber dieses sein schulliches wünschen vnnd begehren / noch zur zeit ihme nicht gewehrt worden / vnnd aber viel anschnliche vnd gelehrte Leute/ welche dieses sein Scriptum durchlesend approbiret , vnnd auch Cantores vnnd Phonasci , so zu solcher Concert Music begierig seyn vnnd inbrünsti- ges verlangen tragen / vnablesig bey Ihme vmb Publication desselben vor diesem vnnd auch noch jers anhalten : Als hat er ferner nicht vnterlassen können noch sollen / männiglichen zur Instruction vnnd Nachrichtung / mit diesem seinem geringen von G D Z Ihme gnediglich verlichenen Talento zu dienen / damit in vnserm allgemeinem Vaterlande Germania / die Edle Music je mehr vnnd mehr möchte floriren vnnd zu völligen Stande vnnd Auffnehmen gebracht werden: Vnnd vielleicht der erste das Eyß gebrochen/vnd die Bahn gemacht.

Wie aber die Weitberümbsten vnnd Vortrefflichste Instrumentisten, Organisten vnnd Lautenisten schwerlich dazu können gebracht werden / sich bey andern hören zu lassen / wo nicht ein alberer zuvor sich am Schulrecht ver- griffen / vnnd mit seinem vnzeitigen vnnd vngeschickten tasten vnnd raspeln/ auch vnlieblichen Quintiliren eine Bäwrische / vnanmütige Melodey ge- macht/vnd der anderen Ohren dermassen mit Wehetagen geplaget / dasß sie für Vnmuth selbst alsbald nach der Lauten oder Instrument greiffen / vnnd nach vorgehaltenen Toccaten vnnd präambulas eine ganz liebliche vnnd anmüti- ge Phantasiam vnnd Fugam mit Künstlichen vnd Artigen Diminutionen,

Passagen, Tremoletten vñnd Tiraten für die Leute bringen / auch hernacher selbst das Ende verlieren / vñnd nicht wissen / wenn sie wiederumb auffhören sollen. Wie lange zuvor hievon Horatius, weil ihme ohne zweiffel die Musici nicht allezeit werden hoffierer haben / eigentlich geschrieben:

Omnibus hoc vitium Cantoribus, inter amicos,
Vt nunquam inducant animum cantare rogati;
Injusi nunquam desistant.

Ebenem massen verhofft der Autor, andern / so diesem löblichen vñnd lieblichem Studio nachgezogen vñd etwa viel Jahr in Italia vñnd andern Dratern (dahin Er propter valetudinem, occupationes, & multa alia incommoda nicht gelangen mögen) vieler vortrefflicher Musicorum conversation Kund- vñnd Freundschaft gehabt / von denselbigen auch bester massen vnterrichtet worden / Anleitung vñnd Antrieb zu geben / den Sachen ferner nach zu sinnen / vñnd ihre Talenta nicht in die Erde zuvergraben / sondern ganzwillig anderu zu communiciren: Welches Er dann von einem jedern candido & Sincero Musico zuvorleszig erwartet. Vñnd weil wir alle gemeinem Vaterlande zu dienen von Natur schuldig vñd verbunden seyn / als wird Er nicht aus Ehrgeiz oder einen grossen Nahmen vñd Ruhm dadurch zu erjagen / Sondern Teurscher Nation zu gute vñnd den Liebhabern der Music zum besten / seinen

Quartum Tomum Syntagmatis Musici oder *ΜΕΛΟΠΟΙΙΑΝ* aus des Iosephi Zarlini, Ioan-Mariz Artusii, Petri Pontii, M. Horatii Tigrini, auch vieler anderer vortrefflichen Autorum herrlichen Schrifften zusammen gebracht / durch öffentlichen Druck G. Gott in kurzen an Tag geben: Verhoffentlich es werden viel fromme vñd gute Herzen gefunden werden / welche nicht alleine solche seine Arbeit mit Danck-nemenden gefälligem Gemüte verstehen vñd erkennen / sondern auch andere dieser Kunst ex professo zugerhane/anzumahnen / ihre Schrifften / welche sie noch in Adverlariis, hievon ans Liecht zu bringen / vrsach vñnd gelegenheit nehmen. Wie Er denn mehrgedachter Autor vom Henrico Baryphono, Quedelb. Scholze Phonsico vñd Musico singulari sonderlich hoffet/er werde nicht allein die Opera, so er in seinen Plejadibus Musiciis promittet, sondern auch andere mehr / insendeheit aber die Exercitationes Harmonicas, in welchen alles / was ad Theoriam vñd Praxin zu wissen von nöten / begriffen ist / herfür zu geben kein bedencken traagen / noch andere dieser Kunst begierige lenger auffhalten: Dazu denn der Autor dieses Syntag-

matis

gratis den gemeinen Studis zum besten / gern die sumptus vnd vnkosten zum
 erucken / dofern sich nicht andere gute Leute darzu finden / zu impendiren willig
 anerbotten haben wil : Damit nach dem Exempel der Italorum auch in Ger-
 mana nostra patria die Musica gleich als andere scientia vnd Disciplina
 nicht allein excoliret, besondern auch propagiret, vnd zu Gottes einigem Lob
 vnd Preiß / auch Gottfürchtigen Herzen / seliger Recreation vnd Ergösglichkeit /
 weit außgebreitet werden möge.

Hiermit den trewhertzigen Leser Göttlichem Schirm empfehlend / wel-
 cher diese gute vnd wolmeinende Arbeit im besten gut vnd wolmeinend erkennen/
 vnd zu seinem gutten vnd Nutz gebrauchen / vnd dem Autori mit solcher guter
 wolmeinender aff. Etion, treuem Herzen vnd Gemüt / als Er gegen ihme vnd
 allen lieben Musicis von grund seines innersten Herzens gesinnet vnd affectio-
 niret ist / zugethan seyn vnd bleiben wolle.

les V In te spero, non Conf Vn Dar In ætern VM,

**In diesem Tomo Tertio sind drey
 Theil begriffen.
 Im Ersten Theil
 wird gehandelt.**

**Von der Bedeutung / Abtheilung vnd Beschreibung fast
 aller Namen der Italianischen / Franckösischen / Eng-
 lischen vnd jeziger zeit in Teutschland vbllichen Ge-
 sängen : Als /**

1. Concerten. pag. 4. 5.
2. Moreten, Falso Bordonen ; p. 6. 7. 8. 9. 10.
3. Madrigalien, Stanzen, Sestinen, Sonetten ; p. 11. 12. 13. 14. 15.
4. Dialogen, Canzonen, Canzonetten, Arien ; p. 16.
5. Massanzen, Quodlibetten ; p. 17.
6. Giustinianen, Serenaten, Balletten ; p. 18. 19.
7. Vinetten, Giardinieren, Villanellen ; p. 20.
8. Praludien, Phantasien, Capriccio. Fugen: Ricercar. Sinfonia: Sonat. n p. 21. 22.):(7 9. In-

-
9. Intradens; p. 22. 23.
 10. Toecaten; p. 23.
 11. Padovänen, Passamezen, Galliarden; p. 23. 24.
 12. Branslen, Couranten, Volten, Alemanden vnd Mascharaden.
pag. 25. 26.
-

Im II. Theil.

Was im Singen bey den Noten,

1. In Ligaturis; p. 29.
 2. Proportionibus, Tripla, & Sesquialtera: p. 29. 30.
 3. Brotundo, \square quadrato, \times cancellato: p. 30. 31.
 4. Numeris vnter den Pausen: p. 33.
 5. Virgulis bey den Noten: p. 34.
 6. Modis seu Tonis: p. 35. ad 47.
 7. Signis vnd Characteribus, p. 48. ad 72.
Sextupla: pag. 73. ad 79.
 8. Elevatione vnd depressione Tactus: p. 79. 80.
 9. Transpositione, Cantilenarum. p. 80. ad 85.
 10. Nennung der Parteyen oder Stimmen: p. 85. 86. 87.
 11. Vnterscheidung der Choren: p. 88. 89. 90.
 12. Vnd letztlich beytm Gebrauch der Octaven vnd Vnisonen zu obser-
viren. p. 91. ad 101.
-

Im III. Theil.

Wie die Italianische vnd andere Termini Musici: als/ p. 125.

1. Instrument, Instrumentist; Parti concertate; Chorus Vocalis;
Instrumentalis; Choro Mutato, Choro de Viole, &c. Ripieni,
Ritornello, Intermedio; Forte, pian; Largo, Lento, presto;
Bassetto, Accentus, Trillo, Gruppo, Tremoletti: p. 105. ad
2. Capella: Palchetto: p. 113.
3. Capella Fidicina; Chorus Symphonia: zu verstehen. p. 116.
4. Die Musicalische Instrumenta abzuteilen: p. 119.
5. In Italianischer Sprach zu nennen: p. 121.

6. Der General-Bals von ein Organisten/Lautenisten vnd andern zuge-
brauchen: p. 124.

(Hiervon sol, ob Gott wil in kurzen/ ein auffführlicher Tractat vor
junge Organisten/ so sich zum anfang nicht so eigentlich vnd balde ohne meh-
rern gnugsamen Bericht vnd Unterricht darin finden können/ von Neuheit für
kommen.)

7. Ein Concert mit Instrument-vnnd Menschen Stimmen auff
vnterschiedene Choros gar bequem vnd leichtlich anzuordnen.
pag. 152. 168.

8. Etliche vnterschiedene mancherley Arten vnd Manieren allerhand
des Autoris vnd anderer Concerten/ auch mit Trommetten
vnd Heer-Pauken anzuordnen. p. 169. bis 197. Darbey dann
ein Index Generalis Polyhymniarum & aliorum Omnium
Operum Musicorū ejusdē Autoris M. P. C. p. 198. bis 244.

9. Instructio pro Symphoniacis: Welcher gestalt junge Knaben in
Schulen abzurichten/ vnd zu jenziger Italianischen Art vnd Ma-
nier im singen zugewehnen seyn. p. 229. bis 240.

10. Ein auffführlicher Index vnd Register. p. 244.

Triga Epigrammatum: ubi nomen auctoris transpo-
situm octoties reperitur.

I.

Prætor I insonuit vox Musica in omnibus Orbis
Partibus, & nemo est, quin colat hanc, & amet.
Propterea erectus Cantui super-addere Cantum
Pergit; & æternum voce sonare Deum.
Fallor; an hic aliquis latet Angelus; ista profatus
Quam LAURI MORES Musicus hic CAPIET;
Immo dixit ita. I. Prætori oculissime. COELI
RUMPEſq; furanims ASTRA vaga harmoniis!
Sic Tua laus crescet, Daphne ut ad labra fluminis ampli;
LVTHERIq; ORAM post obitum CAPIES.

1.

2.

3.

II.

Musica noster amor: noster Prætorius in fit;
Nullæ præ hac rapiant nie magis illecebræ.

): (8

Cuis-

Quisq; suum teneat solenne; Negotia tractet.

Quisq; sua: Harmonicâ me juvat arte frui.

Hinc HORIS CREO dulce PALATIUM: & intus in illo

Inveniet cœli, qui penetrabit, Herum.

Confluite huc homines, Pietas quibus aurea cordi est,

Et quibus inq; oculis est Deus, inq; animis.

Hic est dulce palatium: In hoc celebrare licebit

A Eternum Hevigenis hoc super orbe, DEUM:

III.

Prætori, Næ TV CLIO es MIRE ASPERA: porro I

Et METRA PULSA HEROICE in omnibus urbibus Orbis;

De Domino omnipotente; CHORIS LAUTE IMPERA; & aures

Et mentes hominum, O SATIA PULCHERRIME amandæ

Artisope: Immò ORPHEUS ACER Tu MILITA: in Odís

Nemo tibi par est, quantum scio, nemo futurus.

E TE PRIMA CHORI LAUS est oriunda; sequuntur

Si qui sunt alii notam dulcedinem & artem

Prætori dilecte, Tuam. PAR nempe serena

A MERITO LUCIES: fulgesq; per omnia terræ

Climata; ut Artiti, Proceresq;, Ducesq; sono eodem

(AURI IS MORE PLACET) de Te ore frequente loquantur.

Hâ quantum est illud Prætori: hâ quantus es ipse:

Perge modò: CLAMORq; PIUS porro AETHERI & Orbi

Constet in æternum. IESUM Tua sancta CREPATO

Et vox & LYRA: ut olim optatæ in mortis agone

Confidente animo de Te isthæc dicere possis.

PRO CHARITE illa MEA LUSI omnia Cantica quondam.

Et CLAUSSI METRA ORPHEI; & CLAUSSIRITE OPERAM

Qualis in omne Caystri avis alba ubi terminet ævum. (omnem; 16. 17.

Quasq; Loquacibus inscripsi quandoq; Papyris,

HÆ SCRIPTURAE OLIM de me bona quæq; loquentur. 18.

Pragæ f. schedicæ & tumultuatum,

Joh. Steinmetzius Secundus, Phil: & Med:

D. Poët, Imperialis Lauriger.

TERTII T.

I

TERTII TOMI PRIMA PARS.

Ασμαλογία.

Sed,

Miscellanea de Etymologia & descriptione cantionum non solum apud Italos, Gallos, Anglos, verum etiam hac memoria apud Germanos usitatarum, & tam usui Ecclesiastico, quàm Ethico, Politico & Oeconomico dicatarum.

Erster Theil /

Darinnen

Die Bedeutung der Namen / Wie auch Beschreibung fast aller Italiänischer / Französischer / Englischer / vnd jeziger zeit in Deutschland gebrüchlicher Gesänge / als Madrigalien, Canzonen, Villanellen, &c, erkläret wird.

Vnd wird derselbe in nachfolgenden 12. Capiteln abgehandelt.

- I. Von der Tabell vnd Abtheilung der Italianischen / Französischen / Englischen / vnd numehr in Deutschland gebrüchlichen Gesängen.
 - II. Von den Gesängen / welche Geistliche vnd gravitänische weltliche Texte haben: Als / Concerti, Motetz vnd Falso Bordone.
 - III. Von den Gesängen / welche weltliche / possirliche Texte in gewissen
- 2
- Verz

Versen haben; Als/ Madrigalia, Stanza, Sestini vnd Sonetti.

IV. Von den Gesängen/ welche weltliche possirliche Texte/ doch nicht in gewissen Versen haben; Als/ Dialogi, Canzoni, Conzonetti vnd Aria.

V. Von den Gesängen/ welche aus mancherley Stücken zusammen gesticket: Als/ Messanza vnd Quodlibet.

VI. Von den Gesängen/ welche in Gallaren vnd Nummeren gebraucht werden; Als/ Giustiniani, Serenata vnd Balletti.

VII. Von den Gesängen/ welche von den Arbeitern vnd Bauw Leuten gesungen werden/ als Vinette, Giardiniero vnd Villanelle.

IX. Von den Præludiis für sich selbst: Als da sind/ Phantasiën vnd Sonaten.

IX. Von den Præludiis zum Tanze: Als Intradën.

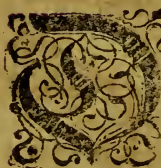
X. Von den Præludiis zum Moreten vnd Madrigalien, als Toccaten.

XI. Von den Tänzen/ so auff gewisse Paß vnd Tritt gerichtet; als/ Padovana, Passamezo vnd Galliarda.

XII. Von den Tänzen/ so nicht auff gewisse Paß vnd Tritt gerichtet; Als/ Bransle, Courrante, Volte, Alemande vnd Mascharada.

Das I. Capitel.

Von der Tabell vnd Abtheilung der Italiänischen / Französischen / Englischen / vnd uumehr in Deutschland gebräuchlichen Gesängen.

Wieweil mancher Einsätiger offmals gerne wissen wolte/ was doch die vnterschiedene Namen der Italiänischen vnd Französischen Gesänge bedeuten möchten; So habe ich solches/ wie ichs aus vieler vornehmer Autorum Schrifften zusammen gebracht/ zur nachrichtung allhier andeuten wollen/ freundlich bittend/ dasselbe im besten auffzunehmen!

nehmen/ vnd in succum & sanguinem zu vertiren. Es können aber solche Can-
 ciones, Gesänge vnd Melodien fast alle in nachfolgender Tabel begriffen werden.

Cantilenæ habentur vel	serio ut	Concerti Motetæ & Falso Bordone		quæ partim in rebus sacris, partim pro- phanis, ut Heroum laudib. & Panegyri- cis solennitatibus adhibentur. Cap. 2.			
		cum textu	Ioco so, quæ con- fide- ratur rati- one		Text.	Integri, qui constat ver- sibus	certis ut
	Incer- tis, ut			Dialogi Canzoni Canzonetti Aria.			
					confuti, ut Messanza Seu Quotlibet. C. 5.		
	Vfus.			Politici ut	Giustiniani Serenata Balletti	}	} C. 6.
	prælu- dia vel			per se	Phantasia Fuga Symphonia: Sonata	}	} Cap. 8.
	Choreæ passuum			Certorum	Padovana Passamezo Galliarda	}	} Cap. 11.

Von denen Gesängen / Welche Geistliche vnd grauitirische weltliche Texte haben: Als / Concer- ti, Motetz, vnd Fallo Bordonii.

I. CANTIO, CONCENTUS, seu Symphonia, est diversarum vo-
cum modulatio. Italis vocatur Concerto vel Concerto, quod Latinis est Con-
certatio, qua Variæ Voces aut Instrumenta Musica ad concertum faciendum
committuntur: Suauitas enim non tam in artificio, quam in ipsa variatione
consistit: Germanicé ein Concert.

Vfurpatur autem hoc Vocabulum Concerti in genere, quo quavis
Cantione Harmonicæ: Wie davon ein vornehmer Musicus in Italia, Ludovicus
Viadana seine Cantiones, vff die newe von ihm erfundene sehr anmutige vnd mus-
bare Art gerichtet/ mit dem Namen Concert intituliret, vnd in der vorhergesetzten
Præfation vnter andern dieses angedeutet: Daß es gar fleißig dahin gesehen/ damit
nicht gar zu viel Pausen inseriret würden/ sondern/ daß diese Concerten mehr
Lieblichkeit / Cadentien vnd Passagzien in sich hetten / Auch ein jegliches Wort / vnd
dessen Syllaben exacte seinen Noten respondiren möge / damit die Zuhörer alle
Wort vnd Sententias desto leichter einnehmen vnd verstehen köndten. Es habe ihn
aber hierzu sonderlich bewogen/ dieweil er gesehen/ daß oftmals eine Mutet von 5. 6.
oder mehr Stimmen in die Orgel gesungen worden/ der Sânger oder Cantorn aber/
sonderlich in den Klöstern/ selten vber zwey oder drey gewesen/ vnd also aus mangel
der andern Stimmen der Symphonia an Lieblichkeit vnd Zierde viel entzogen / sonder-
lich/ weil die außgelassene Stimmen mit fugis, Clausulis, &c. (Welchen in den an-
dern Stimmen / so mit Musicantén bestellet / lange Pausen zu respondiren pflegen)
erfüllet seyn: Vnd denn das nachlangen vnd vielen Pausen der Text mutiliret vnd
zerstückelt den Auditoren viel Verdruß / vnd den Cantoribus mühe vnd arbeit zu-
wege bringet: Habe derowegen Hand an die Feder geleyet / vnd etliche Mutetten auff
eine sonderliche Concertartweise mit einer / zwo. drey vnd 4. Stimmen gesetzet / vnd
sonderlich zur Orgel accommodiret: Welche anderen so viel Lust vnd Befebung
gemacht / daß sie nicht allein in den Haupt Kirchen zu Rom öffentlich in grosser fre-
quentz gesungen / sondern auch viel vornehme ingenia zur imitation excitiret vnd
angerechet haben.

Wie es denn auch am Tage / daß jeniger zeit in Italia fast alle / oder ja die mei-
sten Componisten gar wenig von Madrigalien, meissen:heils aber vff diese vnd der-
gleichen

gleichen Art gerichtete sehr herrliche Sachen / welche sie mit einer einzigen / zwö / drey-
en und vier Stimmen cum Basso generali pro Organo (davon hinten in 3. parte
mit mehrern sol gesagt werden) in druck herfür kommen lassen / Concertos, concen-
tus ac Motettas indifferenten nennen und inscribiren.

Und wiewol sie die Lateinische Cantiones oder Motetten, so vber 4. mit 5. 6.
7. 8. Stimmen gesetzt / meistens Sacras Cantiones, sacros Concentus & Mo-
tettas intituliren: So befinde ich doch / daß diese Wörter Concert, Cantiones,
Concentus, Motettas eins wie das andere vor Geistliche Lateinische Gesänge vund
Cantiones verstehen. Wie dann der Steffano Nasimbenij nicht allein seine Missen
und Psalmen aff 3. Choren mit 12. Stimmen; sondern auch die andern mit 9. 5. und
wenigern Stimmen / Concertos Ecclesiasticos intituliret.

2. Inspecie à Concertando, Wenn man vnter einer ganzen Gesellschaft der
Muscorum esliche // und bevorab die besten und fürnehmsten Gesellen heraus sucht /
daß sie voce humana, und mit allerley Instrumenten, als Zincken / Posaunen /
Bock- und Querflöten / Krumbhörner / Sagotten oder Dolcianen / Racketen / Vio-
en de Gamba, groß und kleine Geigen / Lautren / Clavicymbeln / Regal / Positiffen /
oder Orgeln / etc. und wie die Namen haben oder erfunden werden mögen (davon im
ritten Theil dieses Tomi weiter gesagt werden sol) einer nach dem andern Chorweise
umbwecheln / und gleich gegen einander streiten / also / daß es immer einer dem an-
dern zuvor thun / und sich besser hören lassen wil.

Daher auch das Wort Concerti sich ansehen laß / als wann es von Lateini-
schen verbo Concertare, welches mit einander scharmätzen heist / seinen Ursprung
habe. Fürnemlich und eigendlicher aber ist dieser Gesang ein Concert zu nennen /
wenn etwa ein niedriger oder hoher Chor gegen einander / und zusammen sich hören
lassen: Welche art / ob sie wol auch in Cantionib. Sex. vucum gebraucht wird / kan
s doch nirgend besser / als in denen / so mit vielen Stimmen vff 2. 3. 4. 5. oder mehr
Chor gesetzt seyn / angeordnet werden.

Die Engelländer nennen gar appositè à consortio ein Consort, Wenn esli-
che Personen mit allerley Instrumenten, als Clavicymbel oder Grobspinnet / groß-
yra / Doppelharff / Lautren / Theorben / Wandorn / Penorcon / Zittern / Viol de
Gamba einer kleinen Discant Geig / einer Querflöit oder Bockflöit / bisweilen auch
iner stillen Posaun oder Racket zusammen in einer Compagny vund Gesellschaft
gar still / sanfft und lieblich accordiren, und in anmutiger Symphonia mit einander
zusammen stimmen.

2. MOTECTA.

Das Wort Moteta wird von vnterschiedenen Autorn vff vnterschiedliche Art außgeredet vnd gebraucht.

Sic n. variant.

1.	Iacob de Kerle ;	Moteta in plurali Neutro.		
2.	{ Lechnerus & Vtendal. }	Motetta	{ in fœminino.	} Posu-
erunt.
	{ Phil. de Monte }		{ in plur. Neutro.	
3.	Ivo de Vento	Motteta	in plur. Neutro.	
4.	{ Lechnerus :	Motecta	{ in fœminino.	
	{ Vtendal & Riccius }		{ in plur Neutro.	
5.	Vtendal et Ivo de vento	Muteta	in fœminino.	
- Alphonfus de Monte Dolio Comes ; Moteta , Motecta , Modeta
aut Muteta, Italica vocabula esse putat.

Porro unde nomen Motectæ originem traxerit, variæ sunt opiniones.

Quidam, quibus Philippus de Monte astipulari videtur, MVTEMAM, quasi mutatam, à mutando, eò quod Harmoniæ & fugæ invicem quasi commutentur, nomen traxisse, volunt. Si enim versus dicitur à vertendo, quod dictiones prius multipliciter vertendæ & invertendæ sint, priusquam versus fiat : Non incommodè etiam Muteta vel bona cantilena à mutando nomen habere potest : Bona enim Cantilena rarò fiet, nisi ea mutatis fugis, Clausulis, intervallis, & progressionibus vel centies emendetur.

Iohannes Magirus putat MOTECTAM quasi modo tectam dici, quod modus seu Tonus in illis tacite & quasi tectè lateat. Moteta enim certi est modi vel generis cantilena.

I. Lippius verò MOTETA à motando, quod gravitate sua, & naturali quasi artificio penitissimè moveat.

Et Iohan Pctreius Typographus olim Noriberg. in præfatione quadam sic ait :

Selectas præstantissimorum artificum Cantiones, vulgus Italarum ab elegantia Medulationis MODETAS vocat.

Darmit aber der Musicus benevolus wissen möge / wie vnd welcher gestalt etliche Musici Autores Itali diese Namen Concerti, Motetti, Conventus, &c. ohn vnterscheid gebraucht haben ; Habe ich solches hierben in etwas demonstriren vnd andeuten wollen.

Motet-

Motetti,
 eraphini Pattæ à 1.2.3.4.5.
 Biancheri
 Antonij Fabri
 Hieronymi Barthelemi
 attorini.
 Benigni Fontanæ
 everi Bonini
 Alessandri Gualtherij
 Iosephi Vecchi
 Benedicti Binaghi
 Cocciolæ.
 Guilielmi Arnoni
 an Baptistæ à 1.2.3.4.5.6.7.8.9.
 Gio: Croce
 Francisci Anetij
 Bernhardi Strozzi
 Simonis Molinarij
 Francisci Capelli
 Iohannis Steffanini
 Andreæ Bianci
 Petri Pauli Lavenfis
 Petri Pace
 Bartholomei Barbarini
 Hierolamo Marinoni
 Hieronimi Calvene.
 Iohannis Torti.
 Iosephij Signoretti
 Michaelis Angeli Amadri
 Iosephi Galli, &c.

Concerti

Iohannis Viadanæ à 1.2.3.4.
 Antonij Burlini
 Iohannis Franzoni.

Andreæ Cima
 Archangeli Gotti
 Antonij Tornioli
 Archangeli Bursaij.
 Antonij Cifra
 Antonij Mortarij
 Bernardi Corfi
 F. Bernardi Viadanæ
 Bernardi Borlasca.
 Benedicti Regij
 Bernardi Strozzi
 Constantini Baselli
 Caroli Philaghij
 Catharinæ Alessandrea.
 Christiani Erbacchij
 Donati de Benedictis
 Francisci Pappi
 Felicis Gasperini
 Francisci Polsidoni
 Finetti.

Concerti

Gio: Croce.
 Gabrielis Polluti
 Gio: Steffanini Fontanæ
 Gio: Ghizzolo
 Hercoli Porta
 Hortensij Pollidori
 Iacomo Moro Viadana
 Ignatio Donati
 Iosephi Guami
 Mezzegorri
 Michaelis Maleherba
 Martini Casare
 Philippi Albini
 Raphaelis Rontani

Vicen-

Vincentij Putei	Fregusij
Vincentij Passerini	Fabio Biccari
Adami Gumpelzhaimer, à 1. 2. 3. 4. 5.	Felicis Anerij
Andreæ Gabrielis 6. 7. 8. 9. 10.	Francisci Suarini
Antonij Verfi 11. 12. 16.	Gio: Damasceni
Augustini Agazzarij	Gio: Francisci Ramelli.
Augustini Sodorini.	Geminiani Capi Lupi.
Concerti	
Andreæ Pevernace	Iulij Radini
Benedicti Magni	Leo Leonì
Biasij Tomasi	Ludovici Balbi
Chrysofotomi Rubiconi	Nicolai Parma
Curtij Mancini Romani	Osculati.
Diversorum Autorum	Petri Lappi
	Pauli Quagliati
	Piccioni, &c.

Hierunter sind etliche Autores, die beyde Wörter (Concerti vnd Motetti) gebrauchten: Als Antonius Faber, vnd Simon Molinarius. Thomas Cechinus inscribirt seine Bicinia, Motetti Concertati. Andere / Conventus: Sacra Cantica: Sacras Cantiones, Laudes, Harmonias, Margaritas, Dei Laudes, divinas Laudes, Melodias sacras, Spirituales, Tympanum cœleste, &c.

Obnu wol diese also mit 2. 3. 4. 5. Stimmen gesetzte Cantiones gar süßlich / Concerti genennet werden können / aus den Ursachen; Die weil in etlichen die beyde / drey oder vier Stimmen / einer dem andern die Harmoniam, vnd bey etlichen die Passaghien oder diminutiones nach fugiren / vnd was vorher gesungen / nachmachen / dann bald zugleich zusammen fallen / vnd also gleichsam miteinander concertiren, wer es zum besten heraus bringen kan: Dahin denn auch meine in Polyhymnia, Tertia & Quinta (davon im dritten Theil) auch die in der 2. 3. 4. vnd fünfften Art gerichtet seyn:

So haben doch die meisten / eben derselben Art Cantiones vnd Conventus mit dem Namen Motetti inscribiret: Die wenigsten aber den vnterscheid gehalten daß die Motetten vffrechte Orlandische Motetten / die Concert aber vff Madrigalische Art gesetzet haben.

Etliche wollen auch diesen vnterscheid machen: Daß die Concert, vff etliche vnterschiedene Chor gerichtet / meistens theils ohne sonderbare Variationes vnd Observationes der Fugen gar schlecht; Die Motetten aber majori industria & artificio.

io vnd nicht vber 8. Stimmen gesezet werden. Welches sich aber auch nicht in allen
 findet; Sintemals in des Ioan Gabriellis primo libro Symphoniarum sacra-
 am, die Cantiones mit 6. 7. biß vff 16. Stimmen / vff 2. 3. vnd 4. Chor gerichtet /
 illich nicht allein Moteten, dieweil sie vff die rechte Motetten Art / deren sich der
 Orlandus (quem in isto genere hac nostrâ memoriâ Primas tenere arbitror)
 gebrauchet / gesezet: Sondern auch Concerten, dieweil sie vff vnterschiedene Chor
 gerichtet seyn / vnd die Vocal Stimmen gleichsam darinnen mit einander concerti-
 en, genennet werden müssen.

Vnd ob wol Ioh. Gabriellis, Lamberti de Saive, vnd anderer fürnehmen
 Musicorum Cantiones Ecclesiasticæ vnd Kirchen Concert, mit dem Tittel, Sym-
 phonix sacre sive Motettæ, inscribirt, vnd also dadurch solche Cantiones, welche
 it Concertat Stimmen / zugleich auch allerhand Instrumenten anzuordnen / ver-
 anden werden; Welches denn auch recht vnd billich Symphonia, das ist ein liebli-
 cher Concentus, zusammenstimmung vnd anmutige Harmonia genennet wird.

So befindet sich doch in mehr gedachtem Ioh. Gabriellis lezt publicirten o-
 ere, daß er vnter obgenandtem Wort Simfonia (alias Symphonia) auch dieses
 verstanden haben / wenn etwas ohne Vocal Stimmen allein mit Instrumenten,
 seyn nun Violen, Posaunen vnd dergleichen musiciret werden sol.

Wie dann auch Ludovicus Viadana seine Canzonen so er mit 8. Stimmen
 allerhand Instrumenten zu gebrauchen gar sehr fein vnd artig gesezet / mit diesem
 namen Sinfonia Musicali intituliret. Daher ich dann in dieser signification solch
 Wort Sinfonia gleichfalls zu gebrauchen / Ursach bekommen. Wie dann auch
 vnserer zeit / welches aber nunmehr abkommen / das Wort Symphonia oder Sym-
 phoney gebraucht worden: Wenn man den Hausmann oder Stadtpfeiffer mit sei-
 nigen Symphoney, das ist mit allerhand Instrumenten, als: Zincken / Po-
 saunen / Trommeten / Beygen / Flöten / Krumbhörnern / Dolcianen / etc. hat for-
 ren lassen.

FALSO BORDONE.

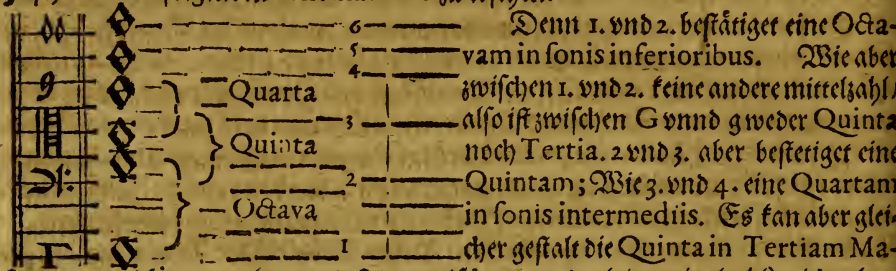
1. Fürs erste werden die Psalmen / so im anfang der Vesper / als Nota contra
 motam in einer reihe nach einander in unisono gesezet seyn / Psalmi Falsi Bordoni
 nennet: Wiewol in denselben nunmehr der Bass in der Quinta vnter dem Tenor
 zeit gefunden wird / so die Harmoniam gut vnd Complet machet.

2. Bey den Italis aber ist FALSO Bordone, welches die Frangosen FAVLX
 QVRDON nennen / wenn ein Gesang mit eitel Sexten nacheinander gesungen
 wird!

wird/ also daß der Alt vom Discant eine Quarta, vnd der Tenor vom Alt eine Tertia niedriger/ vñ also obē eine Quart, vñ vnter ein Tertia respectu mediæ Vocis ist.

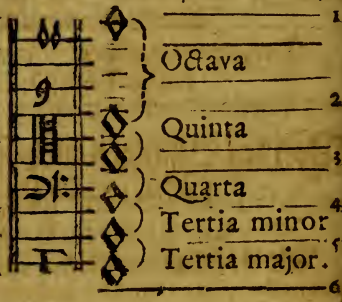
Erat autem veteribus receptum, ut iucundissimæ harmoniarum excursionones interdum hac ratione instituerentur. Sed cum veram Basin non habent, & Bordone Italis chordam, quæ ὤπᾶτῆν/ leu maximam in Testudine proximē sequitur, significet, Falso Bordone appellatur. Denn die Tertia hat ihren natürlichen Sitz nicht in in sonis gravibus & inferioribus, sondern in sonis acutis & superioribus.

3. Vnd wie fürs dritte Bordone eine grosse Hummel / welche daher rauschet / summet vnd brummet/ interpretiret wird: Also gibt diese Art keine liebliche/ sondern rauschende/ summende vnd brummende Harmoniam: Vnd solches wegen folgender Ursachen. Erstlich weil die Tertia ihren locum naturalem hat in sonis superioribus, wie aus den numeris Harmonicis radicalibus & proportionalibus 1. 2. 3. 4. 5. 6. 8. vnd folgenden Schematismo zu ersehen.

Denn 1. vnd 2. bestätiget eine Octavam in sonis inferioribus. Wie aber zwischen 1. vnd 2. keine andere mittelzahl/ also ist zwischen G vñnd g weder Quinta noch Tertia. 2 vnd 3. aber bestetiget eine Quintam; Wie 3. vnd 4. eine Quartam in sonis intermediis. Es kan aber gleicher gestalt die Quinta in Tertiam Majorem vnd Minorem (wegen des/ das zwfischen 2. vnd 3. keine mittelzahl) nicht abgetheilet werden. Endlich bestetiget 4. vnd 5. Tertiam Majorem: 5. aber vnd 6. Tertiam minorem in sonis acutis & superioribus.

Hieraus sihet man nun/ daß die Tertia ihren Locum naturalem nicht in sonis gravibus, sondern in acutis habe: Vnd weil die Harmonia am besten / in welcher die Consonantia an ihren gebührenden vnd natürlichen ortte gesezet werden/ vnd die Tertia in sonis acutis eine liebliche Harmoniam machet: Als folget daraus / daß sie in sonis gravibus einen trawrigen vnlieblichen vnd rauschenden concentum zu wege bringet. Wie gleicherweise die Octava in sonis acutis & superioribus eine hiulcam harmoniam verursachet: Wie aus diesen Schemate, darinnen der consonantiarum sedes vñnd series naturalis inuertiret wird/ zu sehen.

Zum andern/ weil die Quarta nach etlicher Meynung/ consonantia perfecta, vnd derselben nicht zwey/ geschweige denn mehr/ ja nicht zwey consonantia imperfecta absq; vitio auff einander folgen können/ so wolte daraus folgen/ daß ein solcher Conventus nicht zu approbiren sey

4. Zum vierden fallen in obliqua $\sigma\chi\epsilon\sigma\delta$ relationes non Harmonicae für/ welche die Theorici nicht gerne zulassen wollen/ weil es vitiosi progressus. Denn wenn die Tertia, welche in sonis gravibus gesetzt/ per octavam in sonos acutos erhoben wird/ hat man soviel Quintas zwischen der obern vnd mittel Stimme/ als man zuvor Quertas gehabt hat.

5. So werden auch die Clausulae finales cujuslibet toni, falsi Bordon genennet. Dann Bordoni proprie seynd säume vnd gebräme an Kleidern/ als ende/ vnd gewisse weise eines dinges: Wie aus den Antiphonis (ubi Clausulae finales cum Clausulis finalibus Tonorum & Basibus videntur ex parte esse incertae & falsae) zu sehen. Wobey dann zu erinnern/ daß etliche vermeynen/ der Tenor habe vnnüßig seinen Namen auch à Bordon, quod est Latine Tenor, Germanice ein STENDER, der vnter einem Ast am Baume/ so voll Gewächß henger/ als ein Stiegen gesetzt wird/ dorauß der ganze Baum ruhet: Oder als ein Jacobs- vnd Bilgerstab (Bordone, el' hasta che porta il peregrino per viaggio) denn ein Peregrinator oder Wallersman in der Hand hat/ vnd sich daran halten muß; Item ein baume mit Eisen beschlagen/ da man ein Haus mit stüzet/ vnd die ganze Last vffruhet: Die Zimmerleute nennen es Bordonale einen Träger; Also solle dee Tenor bey den Lateinern den Namen vberkommen haben/ gleich wie ein Bordon, der den ganzen Gesang vnterhalten sol. Wiewol Aristidis Quintiliani Meynung nicht vnbekant seyn wird: Qui Tenoris nomen à Tónos, id est, accentus, deductum esse testatur lib. 1. c. 5. Vt enim accentu, vocabuli quae naturam metimur, sic harmoniae naturam consideramus potissimum in Tenore.

Aber hiervon im IV. Tomo geliebtes Gott mit mehrern.

Der andern Kirchen Gesängen Denominationes vnd Ursprung sind in I. parte Tomi Primi ausführlich eingeführet worden.

Das III. Capitel.

Von den Gesängen/ welche weltliche possirliche Texte in gewissen Versen haben: als/ Madrigalia, Stanza, Sestini, Sonetti.

I. MADRIGALIA.

Die Madrigalia, wie auch nechstfolgende/ als Dialogi, Stanza, Sestini, Sonetti, Canzoni, Canzonette, haben ihren Namen nicht von der Melodien des Gesanges/ sondern à textu & versibus. B ij Dann

Dann Madrigale ist ein Nomen Poematis, vnd nicht Cantionis, welcher Text meistens aus dem Francisco Petrarca, Bocatío, Petro Bembo, vnd Dante, genommen seyn.

Es leßt sich aber ansehen/ als könne Madrigale derivirt werden. 1. Quasi madre della gala, mater de sententia: Wann diese Poeten einen ganzen sensum in 8. 9. oder 10. Versen oder rehen nicht mehr noch weniger begreifen: Denselben Text nimpt ein Componist bisweilen zu einem theil alleine/ bisweilen macht er auch zween theil daraus; Wie in L. Marentij vnd anderer Composition gnugsam zu ersehen. Do aber geistliche in so viel reymen oder rehen geschrieben/ vnd vom Componisten zur Harmoni gesetzt werden/ so nennet was es Madrigalia Spiritualia.

2. Quasi Madre della gaia, oder vff Französisch gay, quod est lætitiæ, lætus, oder auch Madre galante, hoc est, venustus, lepidus, bellus, elegans, quasi mater alacritatis vel lætitiæ, Als lustige weltliche Lieder, weil sie etwas anmüthiger/ frischer vnd frölicher/ weder die Moteten, Lauten.

3. Quasi Mandri-gale, hoc est, Carmen pastorale, dictum à Mandra, videlicet à gregibus ovium, quod eiusmodi rusticarum carmina inter pascendum canerent: Allermassen noch heutiges tages die Hirten vnd Schäfer mit der Saupfeiffen ihren Schäflein vorzupfeiffen pflegen: Mandriale enim & Mandrian vocatur Pastor seu custos ovium.

Exemplum ex F. Petrarca.

Madrigolo 2.

Peroh' al viso d' amor portana insegna.
 Mossò una pellegrina il mio cor vano,
 Ch' ogni altra mi pareo d' honor men degna.
 E lei sequento sic per l' herbe verdi.
 Vdi dir l' alta voce di lontano:
 Ah! quanti passi per la serva per di:
 Allora mi strinsi a l' ombra d' un bel faggio.
 Tutto pensosa, e rimirando intorno.
 Vidi assai periglioso il mio viaggio.
 Et torna' indietro quasi a mezzo il giorno.

2. STANZA.

Stanza.

Stanza, id est, Domicilium seu habitaculum, eine Cammer/ darinn etwas verschlossen/ vnd ein jeder seinen sonderlichen Schapp oder Fach hat: Eben so viel Gesetze/ nemlich 4. 5. oder 6. mehr oder minder nicht/ machen die Poeten/ vnd wird genennet/ Prima Stanza, secunda Stanza, &c. gleich als primus strophus, prima pars, der erste Schapp/ Gesetz oder Theil/ der ander Schapp oder Gesetz; Vnd so viel Theil machen auch die Componisten daraus: Vnd gebrauchten es auch also:

Prima	}	Stanza, id est, pars.
Secunda		
Tertia		

3. SESTINI.

Sestini à numero Versuum nomen sortuntur, welche sechs vnd ein halbes Gesetz/ vnd in einem jedern Gesetz sechs reynen haben: Vnd werden die letzten Wörter des ersten Gesetzes in allen folgenden sechs Gesetzen repetirt, doch also/ daß sie verwechselt/ vnd niemals wiederumb in dieselbige zeilen/ darinn sie zuvor gestanden seyn/ eponirt werden.

Exemplum ex Petrarcha.

Sestina 4.

I.

Chi e fermato di menar sua vita:
 Su per l' onde fallaci, e per li scogli
 Sceuro da morte con un picciol legno:
 Non può molto lontan esser dal fine,
 Però sarebbe da ritrarsi in porto,
 Mentre al governo ancor cede la vela.

II.

L' aura soave; a cui governo, e vela
 Tommisi entrando a l' ammorosa vita:
 E sperando venire à miglior porto?
 Poi mi conduisè in piu di mille scogli.
 E la cagion del mio doglioso fine,
 Non piu d' intorno hauea, ma dentro al legno

B 3.

Chiusa.

I I I.

Chiuso gran tempo in questo cieco legno
 Errai senza levar occhio a la vela,
 Ch' anzi l' mio di mi trasportavava al fine
 Poi piacque a lui, che mi produsse in vita
 Chiamarmi tanto indietro da gli scogli
 Ch' almen da lunge m' apparisse il porto,

IV.

Come lume di notte in alcun porto
 Vide mai d' alto mar nave ne legno,
 Se non glie' l' tolse o tempestate, o scogli;
 Così di su da la gonfiata vela
 Vid' io le nsegne di quell' altra vita
 Et allor sospirai verso' l' mio fine

V.

Non perch' io sia sicuro ancor del fine
 Che volendo col giorno essere a porto
 E gran viaggio in così poca vita;
 Poi temo, che mi veggio in fragil legno
 E piu, ch' i non vorrei, piena la velo
 Del vento. che mi pinse in questi scogli.

VI.

S' io esco vivo de dubbiosi scogli
 Et arrivo il mio esilio ad un bel fine
 Ch' i sarei vago di voltar la vela
 E l' ancor gittar in qualche porto:
 Se non ch' i ardo, come acceso legno

*mi è duro a lassar l' usata vita
 signor de la mia fine, e de la vita,
 prima ch' i siacchi il legno tra li scogli
 rizza a buron oorto l' affanata vela.*

4. SONETTI.

Ist ein genus Carminis von 14. Versen/ haben ihre sonderliche Art in den
 Meynen; Wie das aus nachfolgendem Exempel aufm Petrarcha zu ersehen.

SONETTO.

O cantarei d' amor si nova mente,
 Ch' al son, mo cielo il di mille sospiri
 Trarrei del petto & mille altri desiri
 L'accende rei ne la gelata mente,
 Vedrei lo spirto mio cangair sovente
 Li affetti vani, & per pietosi giri
 Istendor sue vertu senza martiri
 Come quel, che di suo error si ponte.
 Non piu rose vermiglie infra la neve.
 Qui corchorei, ne argento, oro, & avorio,
 Ma'l ben, che sempre in ciel si specchia & guarda,
 S' alto Creator nel mio cor breve
 Venisse, & io potesse dir, mi glorio
 Signor, che piu la gratia tua non tarda.

Das

Von denen Gesängen / so Weltliche possirliche
 Texte / doch nicht in gewissen Versen haben: Als / Dialogi,
 Canzoni, Conzonette vnd
 Aria.

1. Dialogi.

Als Dialogi seyn / ist einem jeden bekant: Dann Dialogus
 heist ein Gespräch / als wenn einer dem andern vff beschehene
 Frage antwortet / vnd eins vmb's ander gleich per Choros vmb-
 gewechselt wird. Inmassen dann auch hieher die Echo referi-
 ret werden können.

CANZONI: Oder Canzone à la Na-
 politana.

Der Canzonen seynd zweyerley: Denn 1. esliche / wie auch die vorhergehen-
 de Sonetti (Latiné Cantilena, Cantio, quæ sunt vocabula generaliora, Galli-
 cé Chançon) sind recht weltliche oder Duhlenliedlein / die man singet. Vnd dieselbe
 seynd vnterschiedlich bey den Poeten / haben aber nicht gleich viel Gesetze vnd Reymen /
 vnd in denselben auch nicht allezeit gleiche Art / fast wie die Hymni Pyndarici, oder
 Oda Horationæ.

Wie allhier zum Exempel außm Patrarcha.

CANZON. 17.

D*I pensier in pensier, di monte in monte
 Mi guida Amor, ch' ogni segnato calle
 Provo contrario a la tranquilla vita.*

*Se n' solitaria piaggia, rivol, o fonte,
 Se n' fra duo poggisiede ambrosa vallei
 Iui s' acqueta l' alma sbigottita;*

E com' Amor l' invita

Hor ride, Hor piagne, hor teme, hor s' affecaro

*l' volto, che lei segue, ou' ella il mena.
 Si turba, e rasserena,
 t in un esser, picciol tempo dura;
 nde à la uista, huom di tal vita esperto
 iria; questi arde, e di suo stato è incerto.*

2. Seynd auch etliche ohne Text mit kurzen Zugen / vnd artigen Fantasiën vff
 5. 6. 8. 10. Stimmen componirt: Dahinten an die erste Fuga von fornem meisten-
 weils repetirt vnd darmit beschloffen wird: Welche auch Canzonen vnd Canzoni
 enennet werden. Wie dann solcher Art gar viel vnd schöne Canzonen in Italia / be-
 grab des Iohan Gabrielis mit wenig vnd viel Stimmen publicirt werden.

3. CANZONETTE.

Ist das Diminutivum, vnd seynd auch kurze Liedlein oder Meister gesänge / doch
 zeit mit weltlichen Texten: Die Canzoni aber haben bißweilen auch geistliche
 Text / vnd alsdann werden sie genennet Canzoni Spirituali. Vnd in diesen Canzo-
 etten wird meisten theils die erste vnd letzte Reye repetirt, die mittelste aber nicht.

4. ARIA vel AIR.

Ist eine hübsche Weise oder Melodey / welche einer aus seinem eignen Kopffe
 so singet: Sind bey vns auch Deutsche weltliche Lieder mit schönen zierlichen Tex-
 en. Vnd solche vnd dergleichen schöne Arien nennen die Itali jezunder Schertzi.

Das. V. Capitel.

**Von den Gesängen / Welche aus mancherley
 Stücken zusammen gesetzt seyn: Als / Messanza
 vnd Quotlibet.**

MEssanza seu Mistichanza: Ist ein Quotlibet oder Mixtur von allerley
 Kräutern / una salata de Mistichanza: Wird sonsten in gemein ein Quot-
 libet genennet. Do nemlich aus vielen vund mancherley Motetten, Ma-
 drigalien, vnd andern deutschen weltlichen / auch possirlichen Liedern / eine
 halbe oder ganze zeile Text mit den Melodeyen vnd Notten / so darzu vnd darüber ge-
 set seyn / heraussert genommen / vnd aus vielen stücklin vnd stücklein gleichsam ein gan-
 zer Pels zusammen gesticket vnd gesticket wird.

Es seynd aber derselben Quotlibeten dreyerley Arten.

1. Ertliche haben in einer jeden Stimme einen besondern vnd vollkommenen Text: Wie dann eins / so mir sehr wol gefelt / gefunden wird / da in einer Stimme / Erhalt vns HERR: In der andern / Ach Gott vom Himmel: In der dritten / Vater vnser im Him: In der vierden / Wir glauben: In der fünfften / Durch Adams Fall: gang durchgeföhret werden: Autore Iohanne Göldelio.
2. Ertliche haben zwar in einer jeden Stimm einen besondern Text / aber gar zerstückelt vnd zerbrochen: Wie in des Nicolai Zangij Quotlibet.
3. Ertliche haben in allen Stimmen einerley Text / welcher aber auch vnvollkommen vnd abrumpirt, vnd bald ein ander darauff erwischet wird; Wie in Melchioris Francken Quotlibeten: Vnd in den beyden Messanzen, Mirani a. 5. vnd Nascela pena a 6. zu ersehen.

Das VI. Capitel.

Von den Gesängen / Welche in Grassaten vnd Mummerien gebraucht werden: Als / Giustiniani, Serenata vnd Balletti.

1. GIUSTINIANI.

Sind ertliche Buhlenliedlein (rudis & levis Musica à quodam appellata) meistens mit dreyen Stimmen / in der Sprach de Bergamasca, von einer edlen Curtisan auß der Stadt Bergama.

2. SERENATA.

Ist ein Abendsgesang mit dreyen oder mehr: Stimmen / Wenn man des Abends vff der Gassen spaziren / oder Gassaten gehet / vnd wie es vff Vniversiteten genennet wird / den Jungfern ein Ständichen oder Hoferecht macht / vnd die Ricornello darzwischen musicirt werden: Davon weiter im 1. Cap. des dritten Theils.

3. BALLI, vel Balletti.

Deren seynd zweyerley Art:

1. Ertlich seynd sonderliche Gesänge / die am Reyen vnd zum Tanz gesungen /
den

dehn Ballare heist Saltare, das ist / Tanzen) derer Art etliche gar liebliche vnd an-
nütige Balleten vom Iacobo Gastoldo, vnd Thoma Morleo publicirt gefunden
erden.

2. Der andern Art Balli oder Ballette seynd / welche keinen Text haben: Vnd
ein dieselbigen mit Schallmeyen oder Pfeiffen zum tanze gespielt werden / so heist
s Rampita. Im Frantzösischen nennet man es un Ball, das seynd allerley Tänze in
enere, als Bransle, Courranten, Volten, Bagliarden, &c. Ballet aber sein
nderliche Tänze zu Nummerereyen vnd Vffzügen gemacht / welche zur Mascarada
espielt werden; Dieselbe werden vff ihre sonderliche Inventiones gerichtet / vnnnd
at ein jedes Ballet gemeiniglich drey theil. 1. Die Intrada, wenn die Personen
der Nummererz zum eingang erscheinen. 2. Die Figuren / welche die vermasca-
rten Personen im stehen / treten / auch vmbwechslung der örther / vnd sonsten vff
Buchstaben in ein Ringe / Cranze / Triangel / Vierecker / Sechsecker / oder andere
Sachen formieren / vnd sich durch einander winden / darauff dann die ganze Inven-
on vnd Essentia des Ballets beschehet vnd gerichtet ist. 3. Die Retrajete, das
t der abzug oder abtritt / damit die Invention, vnnnd ganz Ballet geendet vnnnd be-
hlossen wird / vnd werden dieselbe hernacher nicht mehr gebraucht / sondern hören zu-
leich mit der Mascarada auß. Doch seynd sie / als ein ander lieblicher Gesang / in
er Music nach wie vor mit Instrumenten zu gebrauchen / nicht vndienlich: Wie
ann derselben Exempel / nebenst andern allerley Frantzösischen Tänzen vnd Lie-
ern / als Branslen, Courranten vnd dergleichen in meiner Terpsichore gnugsam
finden / daselbst dann auch hiervon mit mehrern gesagt worden.

Exemplum ex Petrarcha.

Balletto 6.

D *It tempo in tempo mi si fa men dura
L'angelica figura, e'l dolce riso,
El' aria del bel viso*

E de gli occhi leggiadri meno oscura.

che fanno meco homai quest' i sospiri:

che nascean di dolore;

E monstra uan di fore

La mia angosciosa, è disperata vita
 S' auen ch' el uolto in quella parte giri
 Per acquetar il core;
 Parmi veder Amore
 Mantener mia ragion, e darmi aita;
 Ne pero trouo ancor guerra finita,
 Ne tranquillo ogni stato del cormio.
 Che piu m' arde' Ldesio
 Quanto piu la speranza m' assicura.

Das VII. Capitel.

Von denen Gesängen / Welche von den Arbeitern vnd Bauersleuten gesungen werden: Als:

Vinette, Giardiniero vnd Villanelle.

I. VINETTE.

Vinette oder Vinate ist ein Liedlein eines Weinmeisters oder Wingers / so in Weinbergen arbeiten; Dan Vinetto heist ein Winger oder Weinmeister: Vinette aber vinum cibarium ignobile. Vinate seynd drinck-Gesänge / oder wenn ichs recht tituliren sol / Saufflieder / welche in Deutschland bey vns nicht seltsam noch yngebräuchlich: Vnd halt ich darfür / daß keine Eitelkeit oder Nichtigkeit in der Welt / darauff nicht etwa ein Music gerichtet oder gefunden sey.

2. GIARDINIERO.

Giardiniero ist eines Gärtners Lied / wie die / solche bey ihrer Arbeit im Garten singen; Denn Giardiniero heist ein Gärtner / Cardino ein Garten / oder Baumgarten.

3. VILLANELLEN, Villages.

Villanellen haben den Namen à Villa, das ist ein Dorff / vnd Villano, ein Bauer: Item Villanello, daß diminutivum, welchs so viel ist / als subrusticus;

Inde

Inde Vilatella, Ein Bawrliedlein/ welche die Bawren vnd gemeine Handwerksleute singen: Daher dann auch die Componisten offte mit sonderm fleiß ein 4. oder 5. Quinten, gleichwol aber gar selten hinder einander her setzen / *contra regulas Multicorum*: Gleich wie die Bawren nach der Kunst nicht singen/ sondern nach dem es ihnen einfället: Vnd ist eine Bawrisch Music zu einer Bawrischen Matern. Etliche solche Gesänger werden auch geneniet Villotta, Vilatella, dadurch sonsten ein klein Dörfflein verstanden wird. Sonsten werden in Franckreich die Bawren Tånge / welche von den Bawren selbstn inventirt, vnd mit Schallmeyen auch Geigen / da offte two / drey vnd mehr Personen zu einer Stimm gebraucht werden / mit dem Namen Villages geneniet. Vnd biß hieher von den Gesängen/ so Texte haben: Folgen nun die ohne Texte.

Das VIII. Capitel.

Von den Præluüis vor sich selbst: Als da sind/ Phantasien/
Fugen, Simphonien vnd Sonaten.

1. *Fantasia, rectius Phantasia: Capriccio.*

Capriccio seu Phantasia subitanea: Wenn einer nach seinem eignen pleßer vnd gefallen eine Fugam zu tractiren vor sich nimpt / darinnen aber nicht lang immoriret, sondern bald in eine andere fugam, wie es ihme in Sinn kömpt/ einfället: Denn weil ebener massen / wie in der rechten Fugen kein Text darunter gelegt werden darff / so ist man auch nicht an die Wörter gebunden / man mache viel oder wenig / man digredire, addire, detrahire, kehre vnd wende es wie man wolle. Vnd kan einer in solchen Fantasien vnd Capriccien seine Kunst vnd artificium eben so wol sehen lassen: Sintemal er sich alles dessen / was in der Music tollerabile ist / mit bindungen der Discordanten, proportionibus, &c. ohn einigs bedencken gebrauchen darff; Doch daß er den Modum vnd die Ariam nicht gar zu sehr überschreite / sondern in terminis bleibe: Darvon an ein andern Ort/ geliebts Gott / mit mehrerm sol gesagt werden.

2. *Fuga: Ricercar.*

Fvga nihil aliud sunt, ut ait Abbas D. Ioannes Nucius, quam eiusdem thematis per distinctos locos crebræ resultationes Pausarum interuentu sibi succedentes. Distæ sunt autem à fugando, quia vox vocem fugat, idem melos de promendo. Italis vocantur Ricercari: RICERCARE enim idem est, quod investigare, quærere, exquirere, mit fleiß erforschen / vnd

nachsuchen; Dieweil in tractirung einer guten Fugen mit sonderbahrem fleiß vñnd nachdencken aus allen winckeln zusammen gesucht werden muß/ wie vñnd vff mancherley Art vñnd weise dieselbe in einander gefügt/ gestochten/ duplirt, per directum & indirectum seu contrarium, ordentlich/ künstlich vñnd anmuthig zusammen gebracht/ vñnd biß zum ende hinaus geführt werden könne. Nam ex hac figura omnium maximè Musicum ingenium æstimandum est, si pro certa Modorum natura aptas Fugas eruere, atq; erutas bona & laudabili cohærentia ritè jungere noverit.

3. Sinfonia: rectius vero Symphonia.

SInfonia, wie droben angezeigt worden/ wird von den Italiänern dahin verstanden/ weim ein feiner vollständiger Concentus, in Manier einer Toccaten, Pavanen, Gallarden oder andern dergleich Harmony mit 4. 5. 6. oder mehr Stimmen/ allein vff Instrumenten ohn einige Vocalstimmen zu gebrauchen/ componirt wird. Dergleichen Art von ihnen bißweilen im anfang (gleich als ein Præambulum vff der Orgel/ auch oft im mittel der Concert Gesängen per Choros adhibirt vñnd gebraucht wird: Wie im 8. Cap. des dritten Theils dieses Tomi Tertij mit mehrern/ auch was vnterm Wort Ripieni, Ritornello, &c. zu verstehen sey/ zu befinden seyn wird.

4. SONATA, Sonada.

Sonata à sonando, wird also genennet/ daß es nicht mit Menschen Stimmen/ sondern allein mit Instrumenten, wie die Canzonen, musicirt wird; Derer Art gar schöne in Joh. Gabrielis vñnd andern Autoren Canzonibus vñnd Symphoniis zu finden seyn. Es ist aber meines erachtens dieses der vnterscheid; Daß die Sonaten gar gravitetisch vñnd prächtig vff Motetten Art gesetzt seynd; Die Canzonen aber mit vielen schwarzen Notten frisch/ frölich vñnd geschwinde hindurch passiren.

Daß auch mit dem Wort Sonata oder Sonada der Trommeter zu Tisch- vñnd Tangblasen genennet werde/ ist im 8. Capitel des dritten Theils dieses Tomi Tertij mit mehrern zu vornehmen.

Das IX. Capitel.

Von den Præludiis zum Tanze/ als Intradan,

INTRADA.

Intrata (vulgò Intrada) vel Entrata, id est, ingressus vel aditus: ab intrando,

do, vel introitu, welch man bey grosser Herren Einzug oder Auffzügen im Turnieren vnd sonsten zu gebrauchen pflegt.

Das X. Capitel.

Von den Præludiis zur Motetten oder Madrigalien:
als die Toccaten.

T O C A T A.

TOcata, ist als ein Præambulum, oder Præludium, welches ein Organist/wenn er erstlich vff die Orgel/ oder Clavicymbalum greiffe/ ehe er ein Mutet oder Singen anfehlet/ aus seinem Kopff vorher fantaisirt, mit schlechten engelen griffen / vnd Coloraturen, &c. Einer aber hat diese/ der ander ein andere Art / -davon weitläufftig zu tractiren allhier vnndötig/ vnd erachte mich auch zu gering/ einem oder dem andern hierinnen etwas fürzuschreiben.

Vnd ob ich zwar viel herrliche Tocaten von den vornembsten Italiänischen vnd Niederländischen Organisten zusammen bracht / auch selbstn nach meiner Einsalt vnd Wenigkeit etliche darzu gesezet / in willens dieselbige im druck zu publiciren: So hab ich doch noch zur zeit vmb gewisser Ursachen willen nicht zu Werck richten wollen.

Sie werden aber von den Italis meines erachtens / daher mit Namen Toccata also genennet / weil Toccare heisß tangere, attingere, vnd Toccato, tactus: So sagen auch die Italiäner; Toccate un poco: Das heisß / beschlagt das Instrument, oder begreiff die Clavier ein wenig: Daher Toccata ein durchgriff oder begreiffung des Claviers gar wol kan genennet werden.

Das XI. Capitel.

Von den Tänzen / so auff gewisse Paß vnd

Tritt gerühret: Als / Padoana, Passamezo
vnd Galliarda.

I. *P A D U A N A.*

Paduana, Italicé Padoana, sol den Namen haben von der Stadt Padua in Italia/ daselbsten/ wie etliche meynen/ diese Art der Music erst erfunden seyn sol:

Galli

Galli vnd Angli nennen es Pavana. Es ist aber Pavane eine Art von beständiger vnd gravitetscher Music: Wie denn die Pavanen, wenn sie in ein consort von allerhand lieblichen Instrumenten musicirt werden/ ein sonderbahre/ anmutige/ darneben auch prächtige Harmoniam von sich geben. Ist aber sonst fürnemlich zu gravitetschen Tänzen ordinir vnd gerichtet; Wird auch in Engelland allezeit zum Tanzen gebraucht/ hat meistens 3. repetitioes, deren jede 8. 12. oder 16. tact, weniger aber nicht haben muß/ wegen der 4. Tritt oder Passuum so darinnen observirt werden müssen. Sie haben nichts sonderlichen von Jugen / bisweilen pflegen sie eine Jug etwas anzufangen/ lassen aber bald nach / vnd beschliessen. Der Tanz aber / so man La pavane, vnd auch La pavam de Espaigné nennet/ kömpt ursprünglich aus Hispanien/ Inmassen man sieht/ daß er mit sonderlichen / langsamen / zierlichen Tritten/ vnd Spanischer gravitet formiret werden muß.

2, Passamezo.

Passamezo á passando, transeundo, daß man gar sanfft vnd allmählich herein tritt/ wenn darnach getanzt wird. Italis enim passax, est transire, permeare, decedere; & passamento, idem est quod transitio.

Vnd gleich/wie ein Galliard fünff tritt hat/vnd dahir ein Cinquebass genennet wird: Also hat ein Passamezo kaum halb so viel Bass/ als ein Galliard, quasi dicas mezo passo.

3. GALLIARDA.

Galliarda Italicé Gagliarda. est strenuitas, fortitudo, vigor, in Französicher Sprach Gaillard oder Gaillardise, vnd heist eine gerade Geschwindigkeit. Also/ wenn ich einen wol proportionirten geraden Menschen nennen wil / so sage ich von ihm / c' est un homme bien gaillard.

Weil dennach der Gaillard mit geradigkeit vnd guter Disposition mehr / als andere Tänze muß verrichtet werden / als hat er ohne zweiffel den Namen daher bekommen.

Es wird aber der Galliard ad tactum in æqualem, & Trochaicum mensurirt, hat auch/ wie der Pavan 3. repetitioes, deren jede 4. 8. oder 12. tact/ weniger aber oder mehr nicht haben muß. Die Italiäner nennens in gemein Saltarello, do bisweilen amoroische Texte darunter gesetzt seyn / welche sie in Mascaraden selbst singen/ vnd zugleich tanzen/ ob gleich keine Instrumenta darbey vorhanden.

**Von den Tänzen / So nicht auff gewisse Paß
vnd Tritt gerichtet: Als/ Bransle, Courrante, Volte,
Alemande vnd Mascharada.**

1. *BRANSLE.*

Bransle ist ein Fransösischer Tanz: Vielleicht vom Bransler, das heist zittern/ sich regen/ rühren oder bewegen. Es ist aber in diesen Tänzen die Commotion vnd bewegung nicht so hefftig wie in den Galliardten vnd Courranten, sondern gar gelind/ allein mit den Knien ohne sprünge. Was aber für vnterscheid in den Branslen vnd andern Fransösischen Tänzen gehalten wird/ davon ist in der præfation meiner Terpsichore Musarum Aoniarum weitere meldung geschehen.

2. *COURANTEN.*

Couranten haben den Namen à Currendo oder Curstando, weil dieselbe meistens mit gewissen abgemessenen Sprüngen auff vnd nieder/ gleich als mit lauffen im Tanzen gebraucht werden.

3. *VOLTE.*

Volte à Vertendo; Denn Volta, Italicé versura, quæ fit ab oratore, vnd Volten Gallicé heist umbkehren/ Voltare; Vertere, versare: daher/ daß man sich in diesem Tanze mit einander schwinget vnd umbkehret/ von einer seite zur andern: Vnd muß die Volta nur halb so viel/ als die Courranten in der repetition haben.

4. *ALEMANDE.*

Alemande heist so viel/ als ein deutsches Liedlein oder Tãnglein: Denn Alemagna heist Germania, vnd un Alemand ein Deutscher. Es ist aber dieser Tanz nicht so fertig vnd hurtig/ sondern etwas schmechmütiger vnd langsamer/ als der Galliard, Einemalñ keine extraordinariæ motiones darinn gebraucht werden: Haben. bisweilen 2. bisweilen 3. repetitiones, deren jede meistens nur vff 4. tact gerichtet ist. Vnd ob wol in den Pavanen auch nur 4. tact oder passus ordinarié seyn müssen/ so sind sie doch gegen dem Alemande in dupla proportione; Als daß/ wann im Pavan in einer repetition 16. tact oder semibreves erhanden/ so sind im Alemande nur halb so viel/ nemlich 8. tact in notis Minimis.

S. MASCHERADA.

Mascharato, Italis Personata, Maschãra, h. e. persona : & Maschera, Latiné Larva, seu facies personata v. l. Larvata, ist off deutsch ein Nummery/ wenn ihrer etliche mit Larven vnd Kleidern sich verummern/ vnd also in Puncteten/ vnd fürnehmer Personen Collationibus mit einer Music erscheinen: Vnd wird auch derselbige Gesanz vnd Musica daher Mascherata oder Maschara genant. Welche Gesänge/ ob sie gleich ihre sonderliche Melodia haben/ vnd gewisse Tänze seyn/ werden sie doch allezeit in Nummery Kleidern/ vnd in Maschen/ oder wie man es nennet/ in Larven verrichtet: Vnd gehöret zu den Balletten, davon oben gesagt worden.

Vnd diesen fünfferley Art Tänzgen/ werden vber dis noch mancherley unterschiedene Namen zugesetzt vnd gegeben/ davon in meiner Musarum Aoniarum Terpsichore mit mehrerm Bericht zu finden.

E N D E.

Ander Theil

Dieses

TOMI TERTII

Τεχνολογία:

De præceptis quibusdam ad artem canendi per
necessariis.

Darinnen

Zwölff Capitel begriffen.

1.

Von Ligaturen.

2.

Wie etliche Noten in den Proportionibus Tripla vnd Sesquialtera zu besserer vnd mehrerer Bequemigkeit im Singen zuzeichnen seyn.

3.

Wie vnd wo das b rotundum, h quadratum, * cancellatum, recht zu gebrauchen seyn.

4.

Von den Numeris vnd Ziffern vnter den Pausen:

5.

Von den Virgulis vnd Strichen/So vnten vnd in der Mitten zwischen den Noten gesetzt besunden werden.

D ij

Eigendz

6.

Eigendlicher kurzer Bericht / wie man gleichsam in einer Tabell gar leichtlich / wes Modi oder Toni ein jeder Gesang sey / erkennen könne.

7.

Was vor unterschied im Tact zu halten: Vnd wie mancherley Signa vnd Characteres vornan in ein jeden Gesange zu setzen / noch jetzt zu vnserer zeit am gebräuchlichsten: Vnd was eines jeden Eigenschafft / auch Bedeutung sey. Darinnen gleichsfalls von der sextupla tractiret vnd gehandelt wird.

8.

Welcher gestalt bisweilen Variationes vnd Verenderungen in depressione & elevatione vocis & Tactus angestellet werden können.

9.

Wie vnd off was massen etliche Cantiones im absetzen transponiret werden müssen.

10.

Wie die Partes, Parteyen / oder die Stimmen / welche sonst Cantus, Altus, Tenor, Bassus, Quintus; &c. genennet werden / mit Numeris gar süglich zu zeichnen / vnd zu unterscheiden seyn: Dadurch man sich zu anordnung eines Concerts vnd auftheilung der Partium desto besser vnd leichtsamer finden könne.

11.

Wie die unterschiedene Chori mit Numeris zu distinguiren vnd zu denominiren seynd.

12.

Auch off was weise die Unisoni vnd Octaven zu gebrauchen / zugelassen vnd passiret werden können.

☞ Hieher gehört die Tabell. ☞

Diese

[The page contains several lines of extremely faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is too light to transcribe accurately.]

τεχνο-
λογία
respicit
vel

Melodiam
h.e. unicā
cantilenæ
vocem,
quò ad

Systema,
in quo

Figura

Notarum
in
Signorum

Ligatura Cap. 1.
&
Denigratio & p[er]fectione in propp.

(Tripla.
Sesquialtera.) Cap. 2.

κερωμάτων
Cap. 3.

Virgularum
ubi Traditio
Perlines

certas, designans pausas, quæ supra modum auctæ
Per numeros vel supernos, vel infernos possunt notari. Cap. 4.

omnes, designans διαψάλμα, in quo omnes voces
Simul possunt acquiescere. Cap. 5.
Appositio in linea inferiori discernens tactum. Cap. 5.

Modus pro mediati-
one.

Harmonica
Autenta.
Arithmetica Plagia Cap. 6.

Tactum:
in quo

Mésura

binaria
ternaria

constituit { Spondatum
Trochaicum } per

Circulos

Totales
Dimidiatos

{ Integros.
dissectos. } qui volunt
tactum

{ Tardiozem.
Celeriozem. }

Variatio
in

{ Progressu.
Egressu.
Emphasi. } Cap. 8.

Numeros { Solos
vel
circulo addites. } Cap. 7.

Sympho-
niam,
ubi

Vocum

{ Transpositiones Cap. 9.
Inscriptiones Cap. 10.
In Choros distinctiones Cap. 11.

Consonantiarum perfectarum homogeneæ consecutionis

Cap. 12.

Das I. Capitel.

De *LIGATURA*, seu *notarum colligatione*.

Von etlichen Ligaturen.

Eterum regula (*prima carens caudâ, longa est, pendente*
secundâ: cur observari debeat non video, sed in Liga-
 tura tam descendentem quàm ascendentem pro Brevis sem-
 per sine discrimine habendam judico: Præsertim cum Liga-
 tura ista ꝛ jam fermè exoleverit, & in officinis typogra-
 phicis rarissimè reperiatur.

Ego cum Lippio, Haslero & aliis in hac sum opinione; omnes ligatu-
 ras intricatas esse semovendas, præter unam hanc semibrevium ꝛ: & illa-
 rum loco hanc virgulam ~ usurpandam esse. Ideoq; non tantum in Minimis,
 Semiminimis & Fusis, sed etiam in Brevis & Semibrevibus, quod tam à no-
 stratibus, quàm Italis jam factum video, virgulam illam loco ligaturæ appo-
 sui, quò inter alia etiam choralis Melodia melius observari possit. Nam si ve-
 teres, ꝛꝛ, ligatas hoc signo ꝛ notaverint, etiam hoc tempore, ubi celeri-
 ori Notarum tractu utimur ligatam virgulâ non incommodè notandam esse
 puto.

Das II. Capitel.

De *Notarum in Tripla & Sesquialtera denigratione*
 & *perfectione*.

Wie etliche Noten in der Tripla vnd Sesquialtera zu besserer
 vnd mehrer bequemtigkeit im singen zu zeich-
 nen seyn.

Brevem ꝛ in tripla, & Semibrevem ꝛ in Sesquialtera p roport. si quan-
 do contra tactum cantatur, denigrandam operæ precium esse duxi, quò com-
 modius tactus tam in Tripla quàm Sesquialtera observari & discerni possit.

Præterea & hoc monendum, perfectionem hæcenus à plurimis etiam in
 sesquialtera observatam fuisse, ita, ut ad semibrevem ꝛ quando per sequen-
 tem ꝛ perficitur, punctû nullum apposuerint, nigredineq; ubi necèssitas re-

quireret, perfectionem ademerint. Recentiores verò pleriq; quib. etiam Sethus Calvifius calculum suum adjecit hoc non observant, sed semper punctum ad semibreve **S**, licet perfectam in Sesquialtera, & ad brevem **B** in tripla adscribunt, hacq; ratione perfectionem ut rem non adeò necessariam tollunt. Frustra n. sit pro plura, quod potest fieri per pauciora.

Ideoq; licet in prioribus Germanicarum mearum Musarum perfectionem observaverin; tamen in posterioribus operibus Latinis & Germanicis, puncti correctione eandem abrogavi.

Das III Capitel.

De b rotundi, quadrati & ✕ cancellati
vero usu.

Wie vnd wo das b, h vnd ✕ recht zu
gebrauchen sey.

h **Q**uadratum locum in cantilena proprium quasi habet, vel in Clave b transpositi Systematis, vel in f. regularis: Quando scilicet ipsi in harmonia inferiori loco subiicitur quinta. Quò mitegitur sui & F A in Diapente, id est, quando quinta diminuta mutetur in veram addito Semitonio minora, quod antea deficiebat.

Quando verò ✕ cancellatum signatur, non necesse est, ut sonus semper per Integrum Semitonium minus elevetur vel deprimatur, tertiæ enim minori vel etiam sextæ minori tantum additur, quò vertantur in majores. Tuarum utraq; dum in tertiam vel sextam majores, paulatim elevando sonum, transit, ubiq; consonat, sive finem suum attigerit, sive minus; consonat, sive finem suum attigerit, sive minus; id quod non fit, si quadratum notatum fuerit. Eo enim assignato, necesse est, ut notula illa per integrum semitonium minus elevetur, & ita tota cantilena in Chromaticum genus commutetur, & ex transposito systemate fiat regulare, vel vice versâ ex regulari fictum.

Quidam

Quidam Melopœi, dum hoc discrimen non intelligunt, aliquid tamen de eo audeverunt, in Clave b illud h quadratum tantum & semper, sibi Chromaticum signum figendum est, scribendum putant, quæcumq; etiã consonantia ei opponatur, qua in re mihi puerilit. r hallucinari videntur. Legatur Sethus Calvisius Exercit. 3 p. 139.

Nebenst dem ist auch allhier fleissig in acht zu nehmen / daß / ob zwar diese Signa \times cancellatum vñ b rotundū von den Alten vornehmsten vnd trefflichen Componisten gar nicht / oder ja gar selten / an den örtern / da sonst der Gesang per se eins von diesen signis requiriret vnd erfordert / darbey gezeichnet worden; Vñnd daher noch jeso zu vnser zeit etliche Componisten gleicher gestalt darbey verharren / vnd vermeynen / es sey ganz nicht von nöthen / Es wisse doch ein jeder Cantor vñnd Musicus vor sich selbst wol / daß / wenn ein Tritonus oder Semidiapente vorkommt / er eine rechte Diatessaron, vnd Diapente, vnd bey der Clausula formali das Semitonium singen vnd gebrauchen müsse: Item unicã notulã ascendente super la, semper canendum esse fa, &c.

Darumb dann auch Philippus de Monte vnd andere mehr vornehme Musici vnd Componisten ihren Discipulis durchaus nicht haben passiren lassen wollen / das b rotundum in solchen Fällen darbey zu zeichnen. Ich aber bin gänzlich der Meynung / daß es nicht allein sehr nützlich vñnd bequem / sondern auch hochnöthig sey / nit allein vor die Sãnger / damit sie in frem singen nit interturbiret werden: sondern auch vor einfältige Stadt Instrumentisten vñ Organisten / welche Musicam nit verstehen / viel weniger recht singen können / vnd daher / wie ich selbst zum offtern gesehen vnd erfahren / keinen vnterscheid hierinn zu machen wissen: Zu geschweigen / daß der Componisten ihre Composition also beschaffen / daß diese beyde Signa Chromatica an etlichen örtern gebraucht / an etlichen aber nicht in acht genommen werden dürfen: Darumb denn die beste Caution wehre / wenn es die Componisten an allen örten; Da es von nöthen ist / klãrlich darbey schreiben / so hetre man keines nachsinens oder zweiffels von nöthen.

Sic veteribus

Sic mihi placet

Semidiapente. Tritonus. Semidiapente

3. Quinta 2. Quarta. 3. Quinta.

clausula formalis

Ob nun zwar in allen diesen Exempel n ein jeder Cantor, auch ein Knab in der Schulen wissen muß/ daß er / wenn solche vnd dergleichen Intervalla in ein Gesange vorfallen/ nochwendig beyhm Tritono die Quart, vnd beyhm Semidiapente die rechte Quint nehmen muß / wil ers anders mit der Stimm allequirt vnd rechte zu wegen bringen/ Sientmal kein Tritonus oder Semidiapente natürlich gesungen werden kan: So wissen doch etliche Organisten / vnd andere Instrumentales Musici, welche offte nicht recht solmisiren oder singen können / eins vor das andere nicht also zu unterscheiden: Wie in meiner Vrano Chorodia, angezeigt worden.

Dieweil auch die Knaben in Schulen meistens die dritte Notam in dem vorhergehende Exempel sub num. 5. also descendendo den Ditonum oder tertiam majorem, gleich als wenn ein b darbey gezeichnet were / vnd nicht minorem oder den Semiditona singen: Dd es gleichwol von dem Componisten nicht also gesetzt, Oder

der gemeynet/ so muß man nothwendig das b rotundum zum vnterscheid vnd ge-
 viffer nachrichtung dabey zeichnen: Wo aber das b nit dabey / doselbsten sol es auch
 nicht gesungen / sondern die tertia minor behalten werden: Vnd ist vnnötig / die
 Diesis * darbey zu zeichnen.

Die Regula aber/quod Diesis sequentem Notulam ascendentem requi-
 at, kan in Concerten mit vielen Stimmen vnd Choren nicht allezeit observirt
 werden. Gleichwol aber kans nicht schaden/dasß ein Componist achtung drauff ge-
 he/ daß er in denen Stimmen/welche humana voce gesungen/die folgende Notam
 nach dem Semitonio, descendendo gar wenig vnd selten gebrauchte: Sintemal
 es im singen etwas frembd vnd schwehrlicher zu intoniren. Wiewol solches nun-
 mehr im Sigismundo de India, Principe de venosa vnd anderer Madrigalien
 einiger zeit mit sonderm fleiß / auch im L. Marentio vnd Iohan Gabriele ge-
 enet/ zu befinden. In denen Stimmen aber / welche mit Instrumentis gemacht wer-
 en sollen/ hat es gang kein bedencken/vnd kan gar wol vnd süglich/ auch in Cantio-
 nibus mit wenig Stimmen gebraucht werden.

Das IV. Capitel.

*De Numeris, qui Pausis subjuncti
 inveniuntur.*

Von den Numeris vnd Ziffern/so bey oder vn-
 ter die Pausen gezeichnet befunden
 werden.

Augustinus Agazarius in einer Præfation leßt sich vernehmen/ daß aller Cantorn
 vnd Sânger vornembstes vitium sey/ daß sie den Text nicht wol vnd deüßlich pro-
 unciiren, vnd die Pausen vngern zehlen.

Emnach nun auch in den Concerten per Choros offemals bey
 etlichen Choren sehr viel Pausen vorkommen/also/ daß ein Musicus so
 genaw achtung nicht drauff geben kan / er vergisset vnd verirret sich
 bisweilen/wegen der vielheit vnd verwechselung solcher Pausen; vñ
 auch/dasß er fleißig den andern Stimmen zuhöret/vnd sich gleich da-
 durch recreiret: Als habe ich vff diß mittel gedacht/vnd hoch nötig
 seyn befunden/die Zahl der Pausen vber die Noten oder drunter zu setzen/vnd son-
 derlich / wenn die Mensurationes sonorum æquales, C / vnd inæquales,

C

als

als $3/2$ sich oft vermengen vnd umbwechselfen; Do denn una & eadem pausa in Aequali mensura, vier tact, in Inæquali Tripla aber nur 2. tact gilt. Vnnd daher / wie ein jeder selbst befindet / vnd ich experientiâ edoctus ohne schaden nicht inn worden / gar leichtlich confusions verursacht werden können: Welchem vn heil hiedurch gleichwol etlicher massen gar wol vorzukommen ist.

Das V. Capitel.

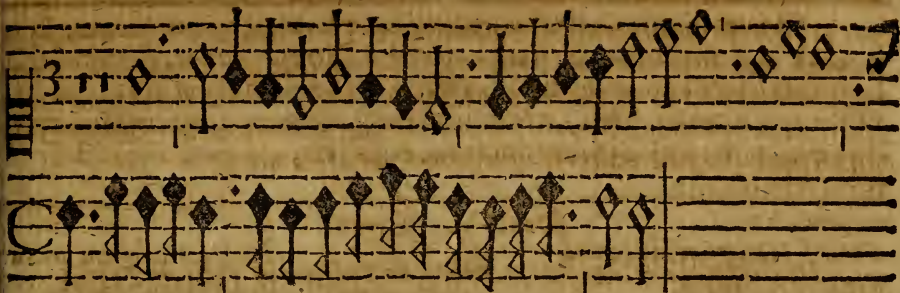
De Virgulis ad Cantionem, itemq; ad Tactum in Fusis & Tripla discernendum necessariis.

Von den Virgulis vnd Strichlin / so vnten vnd in der mitten zwischen den Noten gesetzt / befunden werden.

I. Dieweil auch in etlichen Cantionibus vnd Gesängen / sonderlich aber in den Symphonien ohne Text / viel Fusen nach einander gesetzt / vnd daher / wie denn sonderlich auch in den Proportionib. primo intuitu, wegen des tactus gar leichtlich irrungen vorfallen können: So erachte ich nicht vnnotig seyn / daß doselbst vnten oder oben an kleine Strichlin vñ Virgulæ (gleichsam in meiner Terpsichore zu finden) zwischen jedem tact gesetzt werden / damit man sich in der eyl vmb so viel besser / nach dem Tact richten / vnd wo man etwa darauß kömpt / desto süglicher vnd eher sich wiederumb in den Tact finden könne. Sonderlich aber ist es in propp. Tripla vnd Sesquialtera hochnotig / daß man nur den ersten vnd andern Tact vorn im anfang mit ein strichlin vntersheyde / (darmit weil biß daher vnd noch von den meisten Musicis die Signa Triplæ & Sesquialterius, als im vorhergehenden dritten Capitel zu befinden / gar indiscretè dergestalt adhibiret worden / daß man eins vom andern nicht hat vntersheyden können) man alsobald im anfang sehen vnd begreifen möge / ob tactus Inæqualis Major, Notarum videlicet Semibrevium; Oder aber Minor, notarum Minimorum verhanden sey.

Vnd wiewol ich hernach in etlichen Italianischen Autoribus befunden / daß sie die Tactus zu vntersheyden / der Puncten zwischen den Noten sich gebrauchen / so kan ich doch noch zur zeit bey mir nit befinden / welches vnter diesen beyden am bequemesten zu gebrauchen; Sincem. al die Puncta offimals / als rechte zu den Noten gehörige Puncta angesehen werden / Im gleichen auch die Strichlin vnten beym Text nicht wenig hinderung machen möchten;

Wie allhier zu sehen.

Weil ich aber endlich so viel befunden/ daß die Strichlein weniger Irrung/ als die Puncta machen: So habe ich mich der Strichlein in folgenden allen meinen Operibus nach/ wie ich hievor in meiner Terpsichore gebrauchen wollen.

2. Habe ich auch in mittlen der Concert Gesänge an etlichen Örtern/ sonderlich/ wo ein Vers oder Gesetz des Psalms vnd Gesangs zum ende ist/ lange striche darzwischen gesetzt/nit darumb/daß das final also sol gehalten werden; Sondern/ i. wenn derselbe Gesang in der Kirchen vor oder nach der Predigt musiciret wird / vnd sich zu lang verziehen möchte/ (wie dan ein Musicus gar leicht hierin vberschreiten kan) daß man in der ell/ wo vnd wenn man wil auffhören/vnd also das final machē könne.

2. Daß man auch etliches/ so zwischen zweyen strichen begriffen ist/ prohibitu aussen lassen / vnnd an deren stadt dieselbe Gesetze Choraliter mit dem Volck in der Kirchen singen/oder es damit machen vnd anstellen könne/wie man wolle.

3. Wenn etwa Confusiones (wie dann leichtlich/ auch in den besten / vnd sehr wol bestalten Capellen bey den gewisesten vnd besten Musicis geschehen kan) einflehen / daß man alsdenn bey einem solchen Strich sich erholen / allda still halten/ der Confusion also wehren/vnd nach dem folgenden Strich ein jeder bey seinem Chor wiederumb recht anzufangen wissen möge.

Das VI. Capitel.

Desynoptica Modorum cognitione.

Wie man gleichsam in einer Tabel/ wes Modi oder Toni

ein jeder Gesang sey / gar leichtlich erkennen könne.

De Modis paucula, quæ fortè in multorum libris non obvia sunt cuius ad-jecissem: verùm quia in Quarto Tomo, Deo volente, de his aliquid dicendi occasio sese offeret, & plurimi præclarissimi viri in Italica & Latina lingua, inter quos etiam Sethus Calvisius, Doctrinam Modorum, & cur à clave C incipiant, luculentissimè tradiderunt, lectorem Musicum illuc remitto.

Vor die einfältigen aber / wil ich ein Tabellam hieher setzen / daraus sie ge-
leicht im Bass vnd Discant, vnd darnach auch im Alt vnd Tenor, (dieweil der Alt
dem Bass / der Tenor aber dem Discant allermassen gleich ist / ohne / daß sie in der
Oktav von einander stehen) erkennen vnd wissen können / ad quem Modum vnde
Tonum ein jeder Gesang / so wol durus vnd regularis, als mollis vnd transposi-
tus zu referiren sey.

*Series Modorum juxta vul-
gatam opinionem.*

*Series Modorum juxta
Italorum opinionem.*

The image displays two pairs of musical staves, each pair representing a different mode. The first pair is labeled 'Dorius' and the second 'Hypodorius'. Each pair consists of a top staff with a diamond-shaped clef and a bottom staff with a circular clef. The top staff of each pair shows the 'Regulare Systema' (regular system) with notes represented by diamonds and squares. The bottom staff shows the 'Transpositum Systema' (transposed system) with notes represented by circles and squares. The 'Dorius' pair is marked with a large 'I' on the left and a '3' on the right. The 'Hypodorius' pair is marked with a '2' on the left and a '4' on the right. The notation includes various clefs, accidentals, and bar lines.

I { Dorius. } 3
Transpositum Systema.

2 { Hypodorius. } 4

3 } Phrygius. } 5

Vel in Octavam inferiorem ponatur,
hoc modo

4 } Hypophrygius. } 6

Vel in Octavam inferiorem ponatur,
hoc modo

E 3

Lydi-

5 } Lydius: } 7

6 } Hypolydius. } 8

7 } Mixolydius. } 9

Hype

8 } HypoMixolydius. } 10

Musical notation for HypoMixolydius, consisting of two staves. The top staff has a treble clef and the bottom staff has a bass clef. Both staves contain diamond-shaped notes and rests. A brace on the right side of the two staves is labeled with the number '10'.

9 } Aeolius. } 11

Musical notation for Aeolius, consisting of two staves. The top staff has a treble clef and the bottom staff has a bass clef. Both staves contain diamond-shaped notes and rests. A brace on the right side of the two staves is labeled with the number '11'.

0 } Hypo Aeolius. } 12

Musical notation for Hypo Aeolius, consisting of two staves. The top staff has a treble clef and the bottom staff has a bass clef. Both staves contain diamond-shaped notes and rests. A brace on the right side of the two staves is labeled with the number '12'.

Ioni.

Ionicus.

Hypolydonicus.

Schematizmus Dorij & Hypodorij regularis.

Bassus. Tenor. Altus. Cant. 2. Modi Hyp.

I. Modi
Dorij

Bassus. Tenor. Altus. Cantus.

Sche-

Schematismus Dorii & Hypodorii transpositi.

Bassus.

Tenor.

Altus.

C. 1. DORII.

2. Hypodorii.

B. T. A. C.

Schematismus Phrygii & Hypophrygii regularis.

Bassus.

Tenor.

Altus. C. 3. Modi PHRYGII.

4. Modi.

B. T. A. C.

Schematismus Phrygii & Hypophrygii transpositi.

B.

T.

A.

C. 4. HYPOPHR.

3. Phrygii.

B. T. A. C.

Sche-ma-

Schematismus Lydii & Hypolydii regularis.

Basis. Tenor. Altus. C. 5. LYDII.

6. HYPOLYDII.

B. T. A. C.

Schematismus Lydii & Hypolydii transpositi.

B. T. A. C. 6. HYPOLYDII.

5. LYDII.

B. T. A. C.

Schema-

Schematismus Mixolydii & Hypolydii regularis.

Bassus. Tenor. Altus. C. 7. MIXOLYDIU.

Hypomixolydii.

B. T. A. C.

Schematismus Mixolydii & Hypophrygii transpositi.

B. T. A. C. 8. HYPOMIXO.

7. Mixolydii.

B. T. A. C.

§ ij

Schemata

Schematismus AEolii & Hypoæolii regularis.

B. T. A. C. 9. AEOLII.

10. Hypoæolii

B. T. A. C.

Schematismus AEolii & Hypoæolii transpositi.

B. T. A. C. 10. HYPOAEOL.

9. Aeolii

B. T. A. C.

Schema

Schematismus Ionici & Hypoionici regularis.

B. T. A. C. 12. HYPOI.

11. Ionici.

Schematismus Ionici & Hypoionici transpositi.

B. T. A. C. 11. IONICI

12. Hypoionici.

Vor einen Organisten / der zur Teutschen Tabu-
 latur gewohntet / vnd sich in die Noten vielleicht so gar nicht rich-
 ten könte: Deuchtet mich nicht vneben / die Modos auff diese Art
 zu unterscheiden.

Modi Authentici seu Regulares in
 Cantu duro.

<p>1.</p>	<p>3.</p>	<p>5.</p>	<p>7.</p>	<p>9.</p>	<p>11.</p>
<p>2.</p>	<p>4.</p>	<p>6.</p>	<p>8.</p>	<p>10.</p>	<p>12.</p>

Modi

Modi Plagales seu Transpositi in
Cantu b molli.

I.	3.	5.	7.	9.	11.
C { \bar{b} } } A T { \bar{g} } } B	C { \bar{a} } } A T { \bar{e} } } B	C { \bar{f} } } A T { \bar{c} } } B	C { \bar{g} } } A T { \bar{c} } } B	C { \bar{a} } } A T { \bar{d} } } B	C { \bar{f} } } A T { \bar{c} } } B
2.	4.	6.	8.	10.	12.
C { \bar{b} } } A T { \bar{g} } } B	C { \bar{e} } } A T { \bar{a} } } B	C { \bar{f} } } A T { \bar{c} } } B	C { \bar{g} } } A T { \bar{c} } } B	C { \bar{a} } } A T { \bar{d} } } B	C { \bar{f} } } A T { \bar{c} } } B

Undis

Vnd diß sind also die Ambitus eines jeden Modi: worinnen die brevis \square Daß final desselbigen Modi; die schwarze Noten aber die repercussionem andeuten. Cujuslibet autem Modi Ambitus naturalis consistit quidem intra Diapason: verum per licentiam, modò Tonus, modò Semitonium cum inferiori tum superiori loco adsciscitur. Dorius & Hypodorius Semiditonus supra Diapason admittunt, & Hypophrygius superiori loco aliquot intervalla addit, neglectis inferioribus.

C A P. VII.

De TACTU, seu Notarum Mensura; (Italis Battuta) & Signis.

Was vor vnterschiedt im Tact, Signis vnd Characteribus zu halten; auch wie die Sextupla zu verstehen sey.

Cum in quorundam Musicorum libellis alii atq; alii Characteres & Signa Cantionibus præfixa reperiuntur, eorum & quidem præcipuorum, vim & rationem paucis delibare, suisq; formis appingere placuit: non ut monstra Signorum (quæ teste Glareano lib. 3. cap. 12. infiniti sunt laboris, nullius verò utilitatis) in scenam Musices postliminio referam; sed ut iis inserviam, qui, licet in palæstra Musicorum satis exercitati, cum ad hosce scopulos Signorum deferuntur, vel non facillè se expediunt, vel iis offenduntur; quemadmodum adhuc in memoria quorundam est, Musicum suavissimum Iacobum Händelium ob Signa exoleta, & à quotidiano jam usu remota, quæ Cantioni, (Subsannatores, Subsannabit Deus &c.) artificio singulari à se compositæ, (quam in calce Capitis hujus adjicio) præfixeræ, gravem offensionem quorundam, quibus Signorum vis minus nota erat, incurrisse.

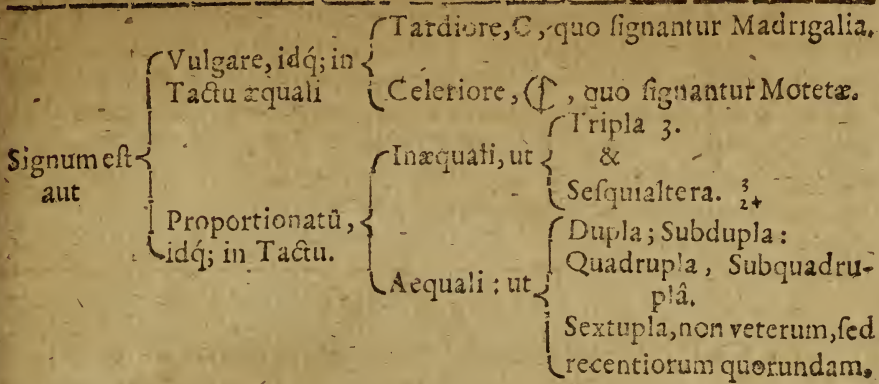
*Notarum autem Mensura consideratur ratione
Signorum.*

Signa sunt vel Vulgaria, quorum usus est in Tactu Aequali; vel Proportionata, quorum usus est partim in Tactu Aequali, partim Inæquali. Ita enim Tactus ratione motus dividitur.

Aequalis seu Spondaicus est vel tardior, vel celerior pro variatione Signorum.

Tardioris signum est C, quo signantur Madrigalia; celerioris \square , quo signantur Motetæ.

Signum

De Signis vulgaribus in Tactu Aequali C & C.

Die alten Musici haben das C. genennet / Tempus perfectum minus, oder Signum Minoris Tactus; Do sie eine Semibreve S, oder zwei Minimas $\text{♩} \text{♩}$ vff einen Tact gerechnet / vnd *Italicè* alla Semibreve genennet habē: $\text{♩} \text{♩}$ Das C. aber Tempus perfectum majus, oder signum Majoris vel totalis Tactus; Dieweil sie in denen Cantionibus, so mit diesem Signo, C. bezeichnen / zwei Semibreves vnd also zweene Tactus minores auff einen doch gar langsamem Tact, den die Itali alla Breve genennet also mensuriret haben / das eine S oder $\text{♩} \text{♩}$ in depressione, die ander S oder beyde Minimax in elevatione Tactus sind gesungen worden; Welches bey Orlandi zeiten / vnd noch an jeto in etlichen vornemen Capellen / wie auch Schulen vbllich vnd gebräuchlich ist: Als zum Exempel in des Orlandi Cantione.

Bene- dicam Do- minum in omni tempore.

♩

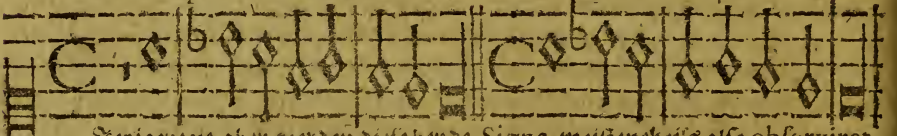
Ideoq;

Ideoq; tum temporis summo studio animadvertendum fuit, ut ista Cantiones, quæ hoc signo **C** notatæ erant, semper cum tempore (secundum quod Cantilenæ distinguuntur) finirentur, aliàs in elevatione Tactus exiisset Cantio: Dann weil 2. Semibreves (die ein tempus absolviren) allhier nicht mehr als einen Tact machen / vnd die Cantion endete sich alshald nach der ersten Semibrevi, welche allhier nur einen halben Tact gilte / so würde das final in elevatione Tactus sich ereugen / do doch finis & clausula cantionum in depressione sol terminiret werden; Depressio enim Majoris Tactus pro initio Temporis habetur.

In diesem Signo, C, aber ist nicht groß dran gelegen / obs in Tempore, oder cum Tempore finiret; Welches dann aus vielen Madrigalen kan erwiesen werden; Als in L. Marentii Madrigaliis Spirituālibus, do er das **C** öffe gebrauchet / vnd daselbsten allezeit cum Tempore finiret. Wo er aber **C** setzet / do lete er es meistens in tempore finiren: Als Num: 11. 12. 22. 23. 26. &c. Biewol etliche wollen / vnd ich es auch in Iohann Gabrielis, vnd Claudio de Monte verde compositionibus meistens / doch gleichwol nicht allezeit so bestinde / daß das final, sühnlich aber vor den Tripeln, cum tempore geschlossen vnd finiret werde.

In Tempore finita Cantio.

Cum Tempore.

Zesiger zeit aber werden diese beyde Signa meistens also observiret, daß das **C** sühnlich in Madrigalen, das **C** aber in Motetten gebraucht wird. Quia Madrigalia & aliæ Cantiones, quæ sub signo C, Semiminimis & Fusis abundant, celeriori progrediuntur motu; Moteæz autem, quæ sub signo C Brevibus & Semibrevisibus abundant, tardiori: Ideo hic celeriori, illic tardiori opus est Tactu, quod medium inter duo extrema fervetur, ne tardior Progressus auditorum auribus pariat fastidium, aut celerior in Præcipitium ducat, veluti Solis equi Phaëtonem abripuerunt, ubi currus nullas audivit habenas.

Darumb deuchret mich nicht vbel gethan seyn / wenn man die Moteæten, vnd andere geistliche Gesänge / welche mit vielen schwarzen Noten gesetzt seyn / mit diesem Signo **C** zeichnet; anzuzzeigen / daß alsdann der Tact etwas langsamer vnd gravitöser müsse gehalten werden: Wie dann Orlandus in seinen Magnificat 4. Vocum vnd Marentius in vorgedachten Spirituālibus vnd andern Madrigalibus

solche s

solches in acht nehmen. Es kan aber ein jeder den Sachen selbst nachdenken/ vnd ex consideratione Textus & Harmoniz oberviren, wo ein langsamer oder geschwinder Tact gehalten werden müsse.

Dann das ist einmal gewis vnd hochnöthig/ das in Concerten per Choros ein gar langsamer gravitirischer Tact müsse gehalten werden. Weil aber in solchen Concerten bald Madrigalische/ bald Motetten Art vnter einander vermengert vnd umbgewechselt befunden wird/ mus man sich auch im Tactiren darnach richten: Darvmb dann gar ein nöthig inventum, das bis hweilen / (wie drunten in 1. Capittel des Dritten Theils) die Vocabula von den Wälschen *adagio, presto, h. e. tarde, Velocitor*, in den Stimmen darbey notirét vnd vnterzeichnet werden/ denit es sonst mit den beyden Signis C vnd T so offmals umbzuwechseln/ mehr Confusiones vnd ver hinderungen geben vnd erregen möchte.

Vnd wenn ich jetziger zeit der Itatorum Compositiones, so in gar wenig Jahren ganz vff eine andere sonderbahre neue Art gerichtet worden/ ansehe/ so befinde ich in præfixione Signorum Tactus æqualis & Inæqualis sehr grosse discrepantias vnd Varieteten.

Denn Iohann Gabriel hat alle seine Concerten, Symphonien, Canzonen vnd Sonaten mit vnd ohne Text/ mit dem T durch vnd durch bezeichnet/ also/ daß noch bis anhero in allen seinen Operibus das Signum C ich niemals befundē.

Etliche aber/ vnd die meisten behalten das C durch vnd durch ganz allein.

Claudius de Monte Verde præponirt das T in denen/ so er vff Motetten Art gesetzt/ vnd ad Tactum alla Breve musicirt werden können: In den andern allen aber/ dorinnen mehr schwarze/ als weiße Noten / præponiret er das C.

Lud. Viadana gebrauchet sich das T in allen seinen Sachen cum Textu: In den Symphoniis aber sine Textu, hat er das C gehalten.

Etliche vermengen es durch einander / bald in diesem T, im andern das C. vnd kan man gleichwol an den Noten / oder ganzem Gesange keinen vnterscheid erkennen.

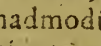

Ich nach meiner Einsalt lasse mir diese Art fast am besten gefallen/ daß man in Motetten, so vff des Orlandi de Lassus Musici tum temporis præclarissimi suavissimiq; & qui in applicatione Textus, justa q; observatione Regularum Musicalium præ cæteris, sumam industriam & dexteritatem nobis reliquit & exhibuit) Art gesetzt / vnd zur noth ad Tactum alla Breve können gesungen werden/ das T: In den andern allen aber / bevorab in den Concerten,

Weil dieselbe in mixto genere, vnd doch meistens einen gar lang, seinen Tact
requiriren, das C præponiren vnd gebrauchten könne.

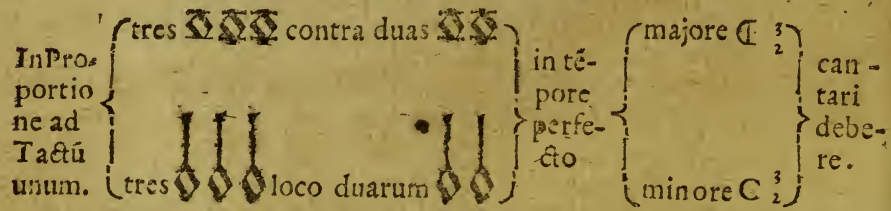
De Signis Proportionatis in Tactu Inæquali.

Tactus Inæqualis seu Trochaicus est duplex:

Major & Minor.

MAjor vulgo proportio Tripla; Minor Sesquialtera dicitur. Tripla
est, quando tres Semibreves vel his æquivalentes uno men-
surantur Tactu. Signa ab Orlando, Marentio, Fel. Anerio & alis
ponuntur: $3+^3$, $\text{C } 3$, $\text{C } 3+$, $\text{C } 3$, $\text{C } 3+$, $\text{C } 3$. Sesquialtera est, quando
tres Minimæ, vel his æquivalentes uno Tactu mesurantur.
Quemadmodû autem Sesquialtera in Arithmetice dicitur, quã-
do major terminus semel continet minorem, & præterea dimidiam par-
tem: Sic in Musicis Semibrevis , & ejus pars diminuta Minima, ad Ta-
ctum Inæqualem in Sesquialtera constituendum requiruntur. Signo au-
tem hoc $\frac{3}{2}$ convenienter notatur. Sicut enim in Tripla proportione $\frac{3}{1}$ in-
dicat tres Semibreves ad unum Tactum referendas esse: Ita in
Sesquialtera $\frac{3}{2}$ tres Semibreves ad duos Tactus referendas esse denotat.
Reperiuntur & alia signa, ut $\text{C } 3$, $\text{O } 3$, $\text{O } 3$, $\text{C } 3+$, $\text{C } 3+$, $\text{O } 3+$, $\text{C } 3+$,
 $\text{C } 3+$, $\text{C } 3+$, $\text{C } 3+$. Vbi tamen notandum, per signum Majoris prolationis
 vel C , quando omnibus vocibus simul apponitur, notari Sesquialte-
ram; si verò in una tantummodò voce reperitur, notari augmentatio-
nem, vel Subduplam: quod videre licet infra in subsequenti exemplo No-
bilis Benedetti Palavicini.

Itali moderni volunt.

Quemadmodum enim in Tactu Aequali sub tempore perfecto Ma-
jore C , duæ Semibreves ; sub Minore C , duæ Minimæ, ad u-
num Tactum referuntur: Ita sub tempore Majore, nascitur pro-
portio-

portio trium Sēmbreyium ○○○ , & sub Minore, trium Minimarum ○○○ , ad Tactum tēum referendarum: Vtrumq; sub signo $\frac{3}{2}$ (tres Notas in proportione tantum valere, quantum in Tactu Aequali, duae valent) denotante, adjungendo tempori perfecto vel minori C. vel majori Q.

Veram tamen plurimos sua ipsorum praecepta non observare, & indiscretè unum pro altero usurpare video. Quapropter ne superfluis remorentur discantium & canentium animi, omnia in principio exhibita signa, à Muscis etiam praeclarissimis ad hanc usq; horam usurpata (utpotè nihil, nisi non usq; adeò necessarias & utiles, imò intricatas difficultates exhibentia) è tabulis Muscis profustollenda & removenda, atq; in Tripla (○○○ : ○○○) unicum hoc Signum $\frac{3}{2}$ vel 3; In Sesquialtera autem (○○○○)₂ usurpandum esse, pro tenuiori meo iudicio arbitror.

Ac licet quidam in ea sint opinione, etiam Sesquialteram & in Hemiola Notulas denigratas abolendas esse, cum & hæ & si quæ aliæ hujus generis sint, per unicam Triplam exprimi possint: Tamen in commode fieri hæud dixerò, commodioris si distinctionis ergò in gratiam Canentium certis relinquuntur Cantionum generibus: Tripla nempe in Motetis & Concèrtis; Sesquialtera verò in Madrigalibus, præsertim autem in Galliardis, Courrantis, Voltis & aliis id generis Cantionibus, in quibus celeriori Tactu necessariò opus est, retineatur: Propterea, quod pleræque harum Cantionum tam celerem Tactum requirant, ut pro novitate rei, mihi de novis nominibus, non eum in modum antehac usurpatis, cogitandum fuerit, atq; adeò voce Sextupla vel Tactu Trochaico diminuto rem exprimere conatus sim.

Tripla.	
Sesquialtera.	

Hemiolam minorem praterquam in Sextupla raro:
 Majorem vero   ubi   sensus verborum hoc require-
 re, & crebra variorum signorum interpositio Cantum interturbare & confundere videtur, hic usurpari posse puto.

*De Signis Proportionatis in Tactu
 Equali.*

Dies zwar fast vündtlig / de Signis veterum etwas allhier zu erwehnen /
 Sintemahl deroselben Varietet nicht allein keinen sondern usum, sondern auch
 nichts anders ist / als eine verjrrung vnd verwirrung / dadurch nicht allein die Ju-
 gend in den Schulen / sondern auch oftmahls geübte Musici Vocales & Instru-
 mentales in Capellen perturbirt, remorirt, auch wol gar confundirt werden:
 So habe ich doch nur allein diese nachfolgende / so auch noch jeziger zeit in etlicher
 vornehmen Musicorum Neotericorum compositionibus gefunden werden /
 guter Wolmeynung / vnd insonderheit denen / die es nicht wissen / zum besten / allhier
 gar kürzlich berühren / vnd die darzu gehörige Exempla zugleich mit einsezen wol-
 len: Nicht der Meynung / daß man sich deren gebrauchen solle / sondern damit /
 wenn etwa solche vnd dergleichen Signa in den Cationibus vorfallen / ein Can-
 tor sich im Singen / ein Organist im Absezen vnd sonstn daraus finden können.

1. Dupla, ubi dimidia pars valori
 Notarum detrahitur: Hujus sig-
 na $\frac{2}{1} \frac{4}{2} \frac{6}{3} \frac{8}{4} \frac{10}{5}$. quasi dicas, duæ
 valent tantum unam &c.

2. Quadrupla, ubi quarta pars va-
 lori detrahitur sub signis $\frac{4}{1} \frac{8}{2} \frac{12}{3}$.

Contraria.

Subdupla, quæ Notas in duplo au-
 get, habetq; signa $\frac{1}{2} \frac{2}{4} \frac{3}{6} \frac{4}{8}$; quasi di-
 cas, una valet tantum, quantum
 duæ aliæ .

Subquadrupla, ubi Notarum
 valor in quadruplo augetur, sub
 signis $\frac{1}{4} \frac{2}{8} \frac{3}{12}$. &c.

1. Vox, quæ est
Subjectum.

Musical staff for '1. Vox, quæ est Subjectum.' featuring a C-clef and a common time signature. The notation consists of diamond-shaped notes with stems, some beamed together, and rests. A large 'C' is written at the beginning of the staff.

2. Vox Sim-
plex.

Musical staff for '2. Vox Simplex.' featuring a C-clef and a common time signature. The notation consists of diamond-shaped notes with stems, some beamed together, and rests. A large 'C' is written at the beginning of the staff.

Dupla.

Musical staff for 'Dupla.' featuring a C-clef and a common time signature. The notation consists of diamond-shaped notes with stems, some beamed together, and rests. A large '2' is written at the beginning of the staff.

Subdupla.

Musical staff for 'Subdupla.' featuring a C-clef and a common time signature. The notation consists of diamond-shaped notes with stems, some beamed together, and rests. A large '2' is written at the beginning of the staff.

Quadrupla.

Musical staff for 'Quadrupla.' featuring a C-clef and a common time signature. The notation consists of diamond-shaped notes with stems, some beamed together, and rests. A large '4' is written at the beginning of the staff.

Subquadru-
pla.

Musical staff for 'Subquadrupla.' featuring a C-clef and a common time signature. The notation consists of diamond-shaped notes with stems, some beamed together, and rests. A large '4' is written at the beginning of the staff.

Quod

Quod si Signa ista & vulgaria & proportionata variantur, videndum est, quod nam Signum initio sit præscriptum.

1. Si **C** Signum Madrigalium initio præscriptum reperitur, & in media cantione adscripta sint Signa proportionis Duplæ, vel Signa Diminutionis **C** **C** 2. **D**: Alsdann gilt eine Longa **C** 2. Schläge / Brevis **C** einen Schlag / **D** einen halben / **D** ein viertel / vñnd so fortan eine jede Nota nur ihren halben natürlichen Valorem. Sin verò Signa proportionis Quadruplæ, vel **C** 2. **D**, quæ vocantur Diminutionis diminutæ, reperiuntur, so gilt eine **C** nur 1. Schlag / **D** einen halben / vñnd also fortan eine jede Nota den vierden theil weniger / als sonst: wie hierunter aus des Seitz Darandæ, vñnd Benedicti Palavicini exemplis zu ersehen.

2. Quod si **C** Signum Motætarum initio præscriptum fuerit, tunc **C** 2. **D** auferunt tantum dimidiam partem, nam **C** 2. **D** **C**. diminunt **C**; & **C** 2. **D** rursum diminunt **C**. Das **C** aber ist alsdenn / wenn es gefunden wird / ein Signum augmentationis, vñnd augirt in duplo; Das eine **C** gelte 4. eine **D** 2. Schläge / vñnd so fortan: De quo vide Exemplum Iacobi Händelii.

Neben dem aber mus auch erinnert werden / daß ich in meinen ersten Deutschen / so wol als in den Hymnis den Choral in Cantu an etlich wenig ortern mit ligaturis (damit die applicatio Textus desto besser darin zu observiren sein möchte) gesetzt / darbey aber diß Signum Diminutionis **C** 2. gezeichnet: ad notandum, daß alle folgende Noten die helffte von ihrem rechten vñnd gewöhnlichen Valore verlieren / welches dann auch aus denen darzugefügten

Stimmen leichtlich abzunehmen

ist.

Ex Motectis Iacobi Händels : Subfan-
natores à 4.

C.

A.

T.

2. Pars.

B.

Resolutio.

Deus me- us in au- xi- li- um me-

De- us me- us in auxi- lium meum

Deus me- us ij in au- xi- li- um meum

De- us me- us ij in au- xi- li- um meum

um re-

C.

um re- spi- ce, Con fundan- tur & defici-

A.

respi- ce Con- fundantur & defici- ant detrahētes

T.

respi- ce Con- fundantur & defi- ci ant:

B.

respi- ce Con- fun dantur & de fi- ciant

R.

ant,

C.

ant, detrahētes a-nimæ meæ, detrahentes animæ meæ, ij

A.

a-nimæ meæ detrahentes, detrahentes a-nimæ meæ, ij

T.

de-trahentes a-nimæ meæ detrahentes ij

B.

detrahentes a-nimæ meæ, detrahentes

R.

<p>C.</p>		
<p>operi-antur, o- perian- tur, Confu- si-</p>		
<p>A.</p>		
<p>operi- antur, ij Confusi-</p>		
<p>T.</p>		
<p>operi- antur confusio- ne, Confusi.</p>		
<p>B.</p>		
<p>animæ me- æ, operian- tur, ij Confu- si-</p>		
<p>R.</p>		

C.

one, Con-fu- fio- ne & pu do ris, qui quærunt mala mi- hi, qui quær-

A.

one, Confu- si- oe & pu do re, qui quærunt mala mi- hi, qui quærunt,

T.

one, ij & pu do re, qui quærunt mala mi- hi, ij

B.

one, qui quærunt mala mi- hi, ij

R.

one, qui quærunt mala mi- hi, ij

ij runt

C.

runt mala mihi.

A.

ma-la mi-hi, ij

T.

qui quærun- t m: mi- hi.

B.

qui quærun- t ma- la mi- hi.

R.

qui quærun- t ma- la mi- hi.

5. Pars.

Fac mecum fi-

fac me cū signum in-

gnum

C.

gnum	inbo-		num, ij	
bo-	num, si-	gn. in bonū,	Fac me:	
Fac	mecum si-	gnum inbo-	num, ij	fac me:
Fac me	cum signū in	bo-	num,	si-
Fac me	cum signū in	bo-	num,	si-

ut

<p>C.</p>		
<p>A.</p>		
<p>T.</p>		
<p>B.</p>		
<p>R.</p>		

ut vi- deant, vi- deant, ij qui oderunt me

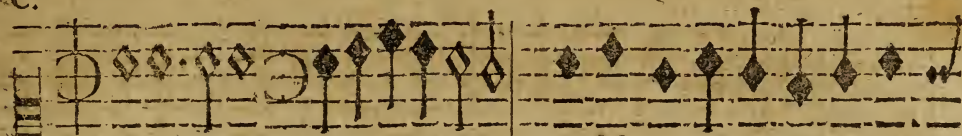
ut vi- deant, vi- deant, ij qui oderunt me

ut vi- deant, ij ij qui oderunt me,

gnū in bonū, ut vi- deant, vi- deant, ij qui oderunt me,

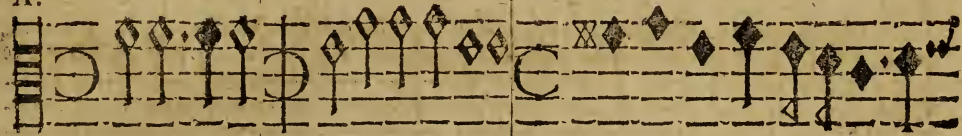
& confun-

C.

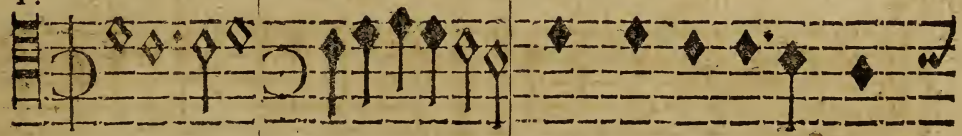
& confundan tur, & confundantur, & con- fun- dan-

A.

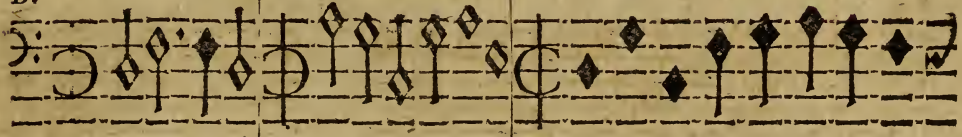
& confundan- tur, & confundantur, & con- fun- dan-

T.

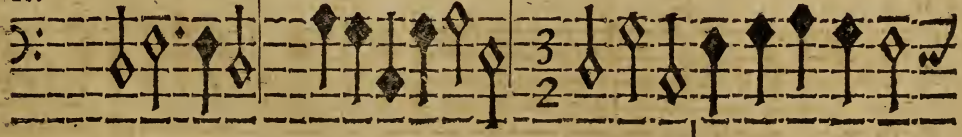
& confundan- tur, & confundantur, & con- fun- dan-

B.

& confundan- tur, & confundantur, & con- fun- dan-

R.

3

tur?

C.

tur, & con fundan- tur, quoni- am tu Do-mi- ne ad- ju-

A.

tur & confundan- tur, quo- ni- am tu Do- mi- ne ad- ju-

T.

tur, ij tur, quo- ni- am tu Do- mi- ne ad- ju-

B.

tur, ij tur, quo- ni- am tu Do- mi- ne ad- ju-

R.

visti

C.

vi- sti me, & consola- tus es me, & confo-

A.

& consolatus es me, & con-fo- latus

T.

vi- sti me, & consolatus es me, & con- sola- tus es me, & con-

B.

vi- sti me, & consolatus es me, & con-fo-

R.

3 ii latus

C.

la- tus es me, & confo- la- tus es me, ij

A.

es me, & confo- la- tus es me.

T.

solatus es me, & confo- la- tus es me, ij

B.

& confo- lat: es me & con- fo- la- tus, ij

R.

C.

A musical staff with a clef-like symbol at the top left. It contains several diamond-shaped notes on a five-line staff. A vertical bar line is present. To the right of the bar line, there is a symbol resembling a cross with a vertical line through it, followed by a vertical line and the Roman numeral III.

Two empty musical staves, one above the other, consisting of five lines each.

A musical staff with a clef-like symbol at the top left. It contains several diamond-shaped notes on a five-line staff. A vertical bar line is present. To the right of the bar line, there is a vertical line and the Roman numeral III.

A musical staff with a clef-like symbol at the top left. It contains several diamond-shaped notes on a five-line staff. A vertical bar line is present. To the right of the bar line, there is a vertical line and the Roman numeral III.

es

me.

A musical staff with a clef-like symbol at the top left. It contains several diamond-shaped notes on a five-line staff. A vertical bar line is present. To the right of the bar line, there is a vertical line and the Roman numeral III.

III

Misc.

Misero te &c. Nobilis Benedetti Palavicini à 5.
 In Gemma Musicali Lib. 3. Num. 48.

C.1.

C.2.

A.

T.

B.

R.

C. 1.

C. 2.

A.

F.

B.

R.

In des Metalli primo libro, wird im 2. Madrigal diß nachfolgende gefunden: Welches,
 (ob gleich darinnen gar wunderliche Signa, dergleichen in der Artzen nicht
 verhanden) Ich auch mit hieher setzen wollen.

Felice

C.

Felice ch'ar le empidi me-ra- vi glia co ri E confonori a centi

C.

Vn si felice gior- no ch'ar- fe, & em- pidi meravi gliai co- ri E- co

A.

Vn si felice gior. ch'ar. empidi me- ra- vi- glia Econ- so- n

T.

Felice gior- no ch'ar- fe, & empidi me- ra- vi- gliai co- ri Ecôto nori acenti E.

B.

ch'ar- fe, & empidi me- ra- vi- glia co- ri

R.

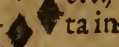

ch'ar- fe, & empidi me- ra- vi- glia co- ri

De SEXTUPLA, seu Tactu Trochaico

Diminuto.

Sextupla, pro ut veteres eam usurparunt, jam omnino exolevit: hac vero tempestate, Sextuplā appellari vellē, quando sex Semi minimæ ad unū tactum referuntur, unde & à quibusdam, infra vel supra tres velle sex Semi minimas scribitur numerus ternarius. 3. hoc modo.

Ich befinde, aber ausser diesem noch dreyerley Arten / bey den Italis vnd Britannis, wie vnd welcher gestalt solche Sextuplā designiret vnd gezeichnet werden könten. *Uff:*

1. In der 1. Art / werden die Noten / gleich wie in Hemiola Minore, alle Schwarz gesetzt / welche / als hierforhen bey dem Tempore perfecto majore *C* erinnern / offn doppelten Tact alla Breve gerichtet / also / daß drey Minimæ de- nigratæ oder Sēbrevis cum Minima denigratæ ta in depressione Tactus, die folgende drey aber in elevatione gesungen vnd gefungen werden müssen: Das Signum ist zu bedeuten / daß sechs Semiminimæ, oder Minimæ denigratæ zu einem ganzen Tact erfordert werden.

2. In der andern Art (so von den Italis vnd Gallis in ihren Courranten, Sarabanden vnd andern dergleichen Sachen mehrertheils in acht genommen wird) werden Minimæ & Semiminimæ, ebener massen / wie in der ersten Art die Semibreves & Minimæ denigratæ gebraucht. Das signum ist anzuzeigen / daß 6. Semiminimæ so viel als sonst viere an der Zahl / gelten müssen.

Wiewol die Galli unterschiedene Tact darbey führen / nach Art eines jeden Tanzes. Darvon in meiner Terpsichore Musarum Aoniarum weit- leufftiger tractiret worden.

Exempla Sextuplæ in Pavanis Anglicis & aliis Britannorum & Gallorum Cantionibus; Item, in V. parte Musar. Sioniar. Germanic. Numer. 156. 158. 157. &c. In Hymnodia Num. 134. 135. In Megalynodia Num. 14. & in Terpsichore plurima reperiuntur.

3. Die 3. Art / habe ich noch halben selbstn nach meiner Wenigkeit erfinden müssen. Den dieweil ich gesehen vnd vermercket / das solches (als in meiner Polymnia II. daß Omnes gentes) ihrer erlichen ziemlich schwehre sſir kömen / dabero auch mich besorget / es nicht wol ohne Confusiones abgehen möchte; Vñ demnach in meinem Te Deum laudamus à 22. & 26. Tertia parte, daß / Tu Rex gloriæ Christe, auch ad Tactū æqualē Sextuplæ (dahin ich es den ganz vnd gar

R

gerichtet)

gerichtet) mensurirt werden sollte: Vnd aber eilichen / bevorab in Schulen gar sehr schwach vnd fast vnmöglich vff solchen Tact zu bringen sein möchte / so habe ich vff ein ander mittel denken müssen / welcher gestalt solche Sextuplæ zu figuriren vnd zu notaliren sein / damit beyde Tactus æqualis vnd Inæqualis nach eines jeden Commod vnd guten gelegenheit hierunter observiret vnd in acht genommen werden könnten: Vnd derowegen sub Signo prop. Sesquialterius ; die Semibreves vnd Minimas ♩ geschrieben / darmit bey denen / so des andern Tacts nicht gewohnt / der rechte Tactus Inæqualis Trochaicus Sesquialterius prop. (doch gar geschwinde) gehalten / vnd Confusiones verhütet würden.

Damit aber auch der rechte Tactus Sextuplæ æqualis bißweilen / sonderlich bey denjenigen so hievmb wissenschaft haben / vnd dessen albereit ziemlich massen gewohnt seyn / gar süßlich observiret werde könnte: So habe ich das signū Diminutionis Diminutæ, nemlich das ♩ vor das Signum Sesquialterius $\frac{3}{2}$ vorher gesetzt / anzuzeigen / daß man in solcher proportionē eben so wol / als sub tempore Majore perfecto ♩ , den Tactum alla Breve gebrauchen könne / also / daß der eine Tactus Sesquialterius in depressione, der ander aber in Elevatione Tactus musicirt werde. Darvmb ich dan auch zu mehrer nachrichtig die beyde Tactus Inæquales zusammen zwischen einem Strichlein / so darvnter bey die Noten gezeichnet / comprehendirt vnd begriffen habe.

Es könnte zwar auch gar wol seyn / daß hievmb der Tactus Inæqualis allezeit observirt, vnd (wie die Französische Tanzmeister in ihren Couranten, Sarabanden, vñ andern dergleichen Tänzen im gebrauch haben) gar geschwind gehalten würden / welches auch weniger Irthumb / vñ richtiger were / Inmassen in meiner Megalyndia Num. 14. Im Sicur erat darbey notirt zu befinden: Aber mir gefelt der Tactus æqualis in solcher Art / daß zween Inæquales Tactus in einen Aequalem gebracht werden / vngleich besser / ne creberrimā manus & brachii commotione spectatoribus risum & auditoribus tœdium excitemus ; anfang, vulgo cavillandi & convitiandi exhibeamus.

Vnd daher könnte auch die Sextupla gar wol Tactus Trochaicus Diminutus genennet werden: Quia quemadmodum in Trochaico Simplici Sesquialtero, tres tantummodò Minimæ vel Semiminimæ uno Tactu mensurantur ; Ita hic, sex Minimæ vel Semiminimæ ad unum Tactum referuntur ; quarum tres depressioni, tres verò elevationi respondent. Vnde Tactus fit æqualis, hoc modo.

Dact:

fer am Him mel reich:

Und der gestalt kan man alle Prop. Triplas in Sesquialteras in den Teutsche
Choralstymme on alle andern Cantionibus aus de Ta&u Inæquali ad Tacium
Aequalerichten und gar leicht bringe; wie aus folgenden Exempeln zuernemē.

Du lob mein Seel den Herren was

Du lob mein Seel den Herren:

K ij Gich

4. Gleich jezo / als dieses werck allbereit bey dem Drucker so weit fertig /
 kommen mir aus Italia des Ioannis Fergusii Motetten zu handten / darinnen
 ich befinde / das er sich in etlichen / der Zahlen C / gebrauche / dergestalt / das 6. Mi-
 nimæ nicht mehr als 2. C C gelten / vnd derwegen 3. Minimæ C C C gegen
 ein einzige C gerechne / C vnd die 6. Minimæ ad unum Ta- C C C C C C
 æqualem C absolvendum müssen gesungen werden.

Welches also die vierde Art / deren ich dann auch zu mehrer vnd besserer
 nachrichtung etwas aus derselben Motett allhier mit einsetzen wollen.

Incipi-

Incipite. à f.

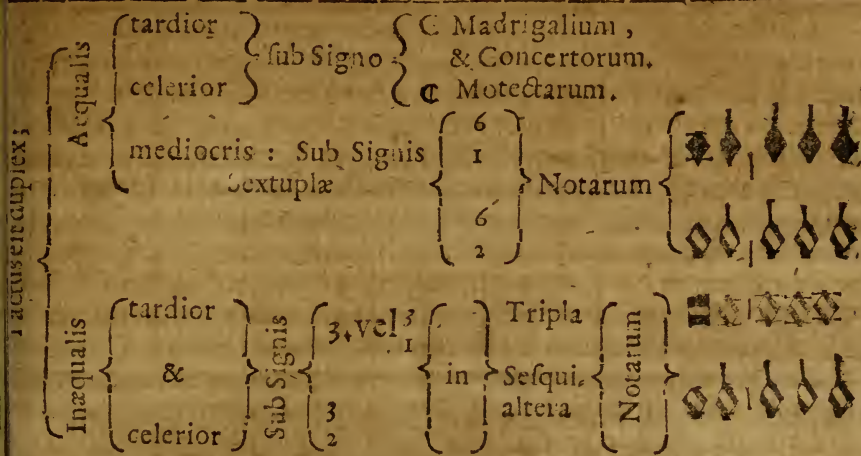
R iii

Concla

Conclusio.

Alle weitläufftigkeit vnd mühselige Beschwehrligkeit in modo Signationis zuvermeyden könnte man meinem einfältigen gurdüncken nach/den ganzen Tractat de Signis & Tactu gar kurz vñ richtig in folgender Tabell (doch vñ eins andern verbesserung) also fassen/vnd alle andere Signa gänzlich fahren lassen.

Tactus

Atq; hæc de Tactu & Signis hoc in loco dicta sufficiant.

Das VIII. Capittel.

*De Tactus seu Mensura variatione in Cantilena tum
progressu tum egressu*

Ob was massen etliche Variationes vnd Verenderungen in depressione & elevatione Vocis & Tactus angestellet werden können.

Antus non est præcipitandus : sit enim confusio totius Symphoniz etiam jucundissimæ. Ad Tactum autem productiorem harmonia fit rator, & melius percipitur.

Mensuræ etiam servanda est æqualitas, ne harmonia deformatur et turbetur: Nam sine lege & mensura canere, est Deum ipsum offendere, qui omnia numero, pondere & mensura disposuit, ut Plato inquit. Sed imen pro ratione Textus interdum tardiore Tactu, interdum celeriore et vices uti, singularem maj. statem & gratiam habet, & Captum mirifice exornat.

Nec minorem Venerem harmoniz & Cantilenis conciliat, variatio Vocum humanarum & Instrumentalium, si interdum vivaciore, interdum remissiore voce Cantilenæ concinantur. (*In Theſibus Quir scriveri.*)

Etliche

Etliche wollen nicht zu geben daß man in compositione alicujus Cantionis zugleich Motettische vnd Madrigalische Art vntereinander vermisch solle. Deroselben Meynung ich mir aber nicht gefallen lasse; Sintemahl es d Motecten vnd Concerten eine besondere lieblich: vnnnd anmütigkeit gibt vn conciliiret, wenn im anfang etliche viel Tempora gar parhetisch vnd langsam gesetzt seyn/ hernach etliche geschwinde Clausulen daruff folgen: Bald wieder vmb langsam vnd gravitisch/ bald abermahl geschwindere vmbwechslung t einmischen / damit es nicht allezeit in einem Tonovnd Sono fortgehe / sondern solch vnd dergleichen verenderungen mit eim langsamem vnd geschwinde Ta. Es wol auch mit erhebung der Stimmen / vnnnd dann bisweilen mit gar still laut mit allem fleiß in acht genommen werde/ wie kurz vorher angezeigt word.

Præterea cum non admodum plausibile & gratum, quando Cantor Organicines & alii Instrumentales Musici Oppidani pro more consuetudine statim ex penultima cujusq; Cantionis Nota, in finali ultimam lineam rula aliqua deproperant, monendos hic esse puto, qui adhuc ex Principalis & aliis benè constitutis Choris Musicis hoc non obseruarunt, diat aliquantum in penultima, qualis quantaq; etiam illa sit, commorantur quartum, quintum vel Sextum usq; Tactum canendo consistant, & debent in ultima demum desinant. Cantione ad finem deductâ, reliquæ voces omnes ad voluntatem & nutum Directoris vel Chori præfecti pariter consistant; nec Tenoristæ in Quinta supra Bassum vel fundamentum (in quo ut plurimum finis Tenori constituitur) vocem suam in longum, sicut Bassus protrahant; Sed si Bassus per duo vel quatuor Tactus longius protrahatur, ornamentum & gratiam Cantilenæ conciliari, nemo est qui negare possit.

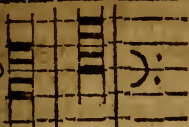
G. Q.

Das IX. Capittel.

De Cantilenarum transpositione.

Wie vnd vff was massen etliche Cantionen im absetzen transponirt werden müssen.

Diswar ein jeder Gesang/welcher hoch Claviret, das ist/da im Was do vff der ander oder dritten Linie von obē an zu zehlen/oder das **D**: vff der dritten

also befunden wird; Wenn er b mol, per quartam inferiorem

in durum; Wenn er aber \sharp dur, per quintam inferiorem in mollem, naturaliter in die Tabulatur oder Partitur von Organisten / Lauttenisten vnd allen andern / die sich der Fundament Instrumenten gebrauchen / gebracht vnd transponiret werden muß: So befindet sich doch / daß in etlichen Modis, Als in Mixolydio, Aeolio vnd Hypoionico, wenn sie per quintam transponiret, eine languidior & prior harmonia propter gravioros sonos generiret werde: Darumb es dann vnleich besser / vnd wird auch der Gesang viel frischer vnd anmuthiger zuhören / wenn diese Modi per quartam ex duro in durum transponiret werden.

Dieweil aber solches den Organisten nicht allein schwehr vnd vnbequemlicher uschlagen / sondern auch an etlichen örtern eine vnliebliche Harmoniam von sich abt; Wenn nemlich das h mit dem (*fis*) f . vnd in der mitten die Tertia major das Dis D / welches etwas zu jung vnd zu hoch) vnd also dargegen falsch ist / gegriffen werden muß. So muß nicht allein ein Organist / solches mit fleiß durchsehen vnd berschlagen / sondern auch gute acht haben / daß er entweder die tertiam gar aussen lasse / oder die tertiam minorem, das d tangire / oder aber mit scharffen mordanten es also vergütte / damit die Dissonantz so eigendlich nicht observiret vnd gehört werde. Darumb ist sehr gut vnd hochnöthig / daß in denen Orgeln vnd Clavicymbeln / welche zu Concerten in der Music gebraucht werden / das schwarze Semitonium F / vnd wo möglich / auch das G dupliret würde / wie ich Tomo secundo im andern Theil Cap. 38. beym Vniversal Clavicymbel erinnere. Wiewol es in Clavicymbeln vnd Spinetten noch so sehr nicht nöthig / als in den Orgeln: Sintemal vff den Fall die Saitte vff demselben Clave D / gar bald ein klein wenig niedriger gelassen / vnd zur rechten Tertien majori zwischen dem c vnd f . eingestimmt werden an.

Es hat zwar Calvinus einmahl an mich geschrieben / (derselben Meynung ist dann hievor allbereit gewesen / vnd dieserwegen allhier in der Schloß Capell zu besonderliche Stimmen vmb ein halben Thon tieffer setzen lassen wollen) daß er offtedacht / weil etliche Organisten der neuen Clavium vff den Orgeln vngewohnt seyn würden / ob es nicht besser wehre / daß man in den Orgeln / an statt der Groben vnd andern Quinten, ein oder zwey andere Gedäckt oder offen liebliche Stimmwerck vff 8. Fuß Thon gerichtet / gesezet hette / welche vmb ein ganzen Thon oder Semiditonum

£

niedri⁷

niedriger/ als die ganze Orgel/ gestimmet/ darmit man derselben zum Musciren ge-
 brauchen köndte. Ob es nun zwar nicht ohne/ das die viele Quinten, darzu etliche
 Orgelmacher sonderliche Lust (sed male) in den Orgel gar wenig nützen/ sonderlich
 die groben von 6. Füssen/ vnd man sich mit einer Quinten von 3. füssen im Ober-
 Werck/ vnd im Rückpositiff von anderthalb füssen gar wol behelffen köndte: So wil
 sich doch solches in kleinen Orgel Wercken/ do man der andern Stimmen keine wol
 entzihen kan/ nicht leiden. Dieses kan man aber thun/ das man die Regal vnd ande-
 re Schnarrwercke vor sich vmb ein Semitonium höher oder niedriger/ als die Orgel
 an ihm selber ist/ anziehe vnd einstimme: Weiter aber bis vff einen ganzen Thon wil
 es sich schwerlich thun lassen/wie ein jeder/ deme der Schnarr Wercken gelegenheit
 bekant/ leicht zu erachten/vnd im probieren selbstem erfahren wird.

An denen örthern aber/ do man propter voces Cantorum, sonderlich in der
 Kirchen tieff zu singen gewohnet ist/ kan man solche Modos recht in die quintam
 transponiren. Wiewol in etlichen grossen Catholischen Capellen (wie Tomo secun-
 do cap. 2. des 2. Theils auch erinnert) Hypojonicus transpositus seu mollis vmb
 eine ganze Septima außm D/ vnd Hypodorius vmb eine Tertzia außm E, welches
 aber sonderlich den Discantisten sehr niedrig vnd vbel zu singen/wenn nicht Eunuch
 vnd Falsetisten das beste theten/mutiret vnd gesungen wird.

Hypodorium mollem pflegt man auch wol auch vmb ein Thon/ das ist eine
 Secund niedriger außm F zu machen; Dofelbsten denn das G, in allen Octaven not-
 wendig zweene Claves haben muß/ wil man anders die tertiam minorem zwischen
 dem F vnd a haben vnd gebrauchen. Bisweilen pflegt man auch andere Modos mehr
 vmb ein Thon tieffer/ als Dorium außm Cb moll; Hypomixolydium außm F
 Hypozolium außm Gbmoll; Ionicum außm B zu singen: Wornach sich ein jeder
 Organist billich richten muß.

Die Cantiones aber/welche in dreyen Octaven von einander stehen/ do der
 Cantus hoch/ vnd der Bass tieff claviret ist/ als vom F bis a; vom G bis g etc. De-
 an man weder per quartam noch quintam transponiren: Sondern wie es der
 Componist gesetzt hat/ verbleiben lassen; Oder aber wegen der Discantisten in Cla-
 vem propinquam per tonum inferiorem transponiren.

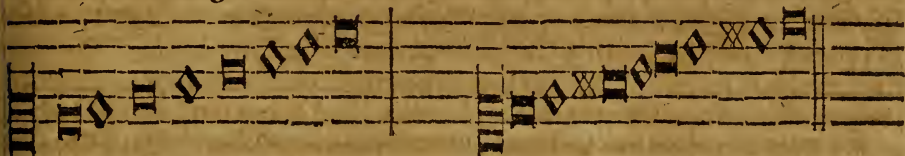
Welches man denn auch vff etlichen neuen Orgeln/ do der Clavis G, dupli-
 ret ist/ gar wol haben kan.

So ist auch dieses allhier nötig zu erinnern/das Ionicus Modus, wenn er in
 Naturali vnd Regulari Systemate gesetzt/ vmb einen Thon höher; Wenn er aber
 in Systemate transposito gefunden/per tertiam inferiorem außm d fictè, ga-
 bequematlich/ weil er in regulari zu niedrig vnd so schläfferig/ in Transpositio aber zu
 hoch

hoch/ vnd den Sängern vnbequem zu singen ist/ kan Musiciret werden/ wie aus folgenden Exemplis zu sehen.

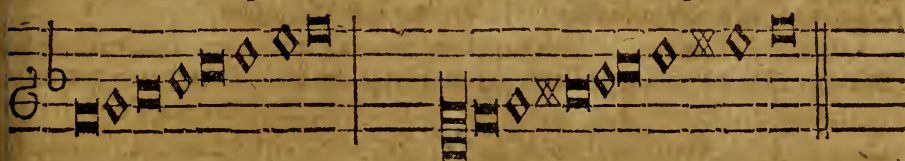
Ionicus regularis.

Per Tonum minorem elevatus.

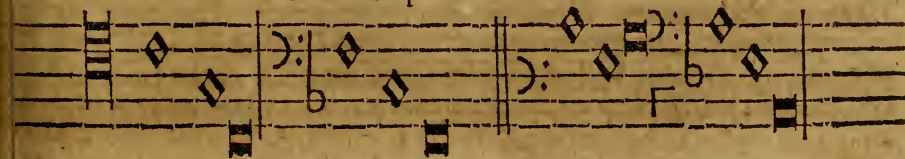
Ionicus transpositus.

Per tertiam depressus.

Es ist aber nicht allzeit von nöthen/ daß man in der Noten Partitur, oder auch im General Bass/ ein jeden Gesang in quintam oder quartam transponire, sondern nur/ wie es in den Noten an ihm selbst gefunden wird/ dahin setze vnd schreibe: Sientemal die Transposition, sonderlich per quintam, in den Noten viel leichter/ als in der deutschen Buchstaben Tabulatur zu observiren vnd zu begreifen ist: diemeil man sich gar leichtlich einen andern Clavem signatam formen an imaginiren, vnd sich darnach richten kan. Ob aber einer oder der ander dessen nach ungewöhnet/ sich anfangs so bald nicht darin finden möcht/ der selbe kan der rechten Clavem signatam vff ein klein papirlein schreiben/ vnd forn mit Wachs an die Linien kleben/ so hat er es vor sich/ wie ers haben wil. Inmassen ich dann in meiner Terpsichore bey etlichen Courranten zweyerley Claves signatas, propter transpositionum vff den Instrumenten forn an gezeichnet; Vnd etwas davon vmb besserer nachrichtung willen vor die einfältigen allhier benzu setzen/ nicht vndienlich erachte.

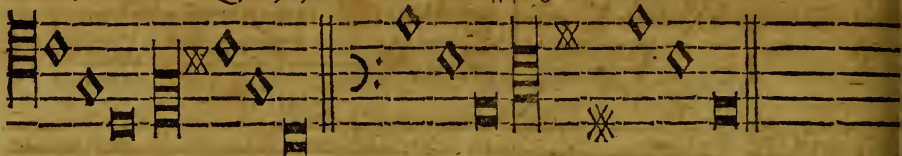
Ionicus regularis. Per quintam inferiorem transpositos.

£ ij

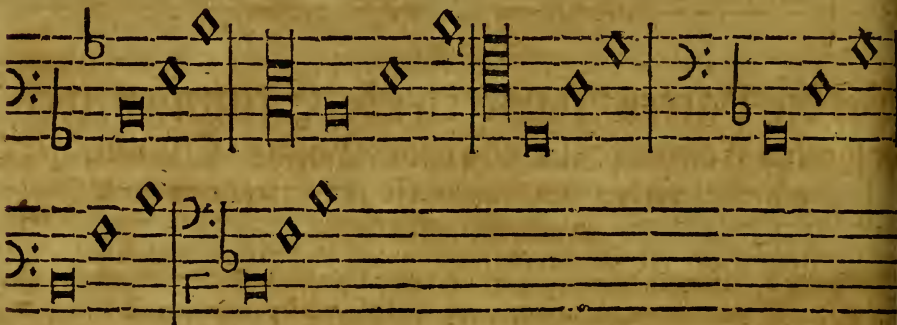
Wenn

Wenn man aber diese Modos in quartam inferiorem transponiren sol/ si
 kan es sich dergestalt nicht schicken/ sondern ich muß mir ein andern Clavem imagi-
 niren, vnd in ein Quint höher clavieren, auff folgende Art:

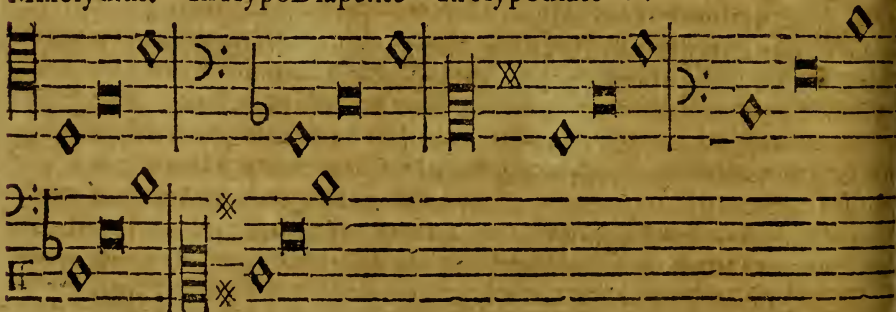

Es muß aber alsdann die Octava drunter vff den Clavirn gegriffen werden. Vnd
 geschihet also hie ein gedoppelte transpositio, eine per Quintam Superiorem im
 Clavieren, die ander per octavam inferiorem im Schlagen.

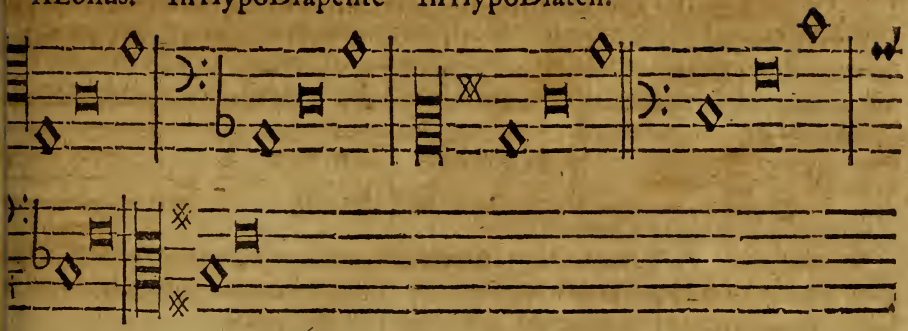
Also auch Dorius InHypoDiatessaron HypoDorius InHypoDiapente

Mixolydius. InHypoDiapente InHypodiatessar.

AEolius. In HypoDiapente In HypoDiatesif.

Das X. Capitel.

De Cantilena Partium seu vocum
Inscriptione.

Wie die Partes / Parteyen oder Stimmen / welche
sonsten Cantus / Altus / Tenor / Bassus / Quintus / etc.
genennet werden / mit Numeris füglich zu zeichnen / vnd
zu unterscheidenden seyn.

Jeweilich befunden / daß in etlichen Partibus, Parteyen oder Stim-
men / wie mans zu nennen pflegt / selten observiret worden / welche
Stimmen bey jeden Choren in der Ordnung nach einander füglich
gesetzt werden köndten ; Dahero dann etliche Concert, zu einer zeit
flugs nach einander anzuordnen / sehr mühsam vnd langweilig seyn
solte : Sintemal bald in dem einem Gesang eine Stimme zum 1. Chor / bald im fol-
genden Gesang eine Stimme zum 2. oder 3. Chor gehörig / etc. befunden wird ; Wel-
ches dann einem / der ex improviso eins vnd anders daraus anordnen wil / sehr per-
turbiert vnd confundiret ; Bevorab / wenn die Chori weit von einander abgefont-
ert / daß man einen Partem diesem nehmen / dem andern geben / vnd also von einem
zum andern lauffen / vnd sich mit den Partibus tragen muß : Zugeschweigen an-
derrer Ungelegenheit mehr / die ein jeder selbst befundet / vnd allhier zu erzehlen vnnö-
thig. Als habe ich dahero vff dieses mittel denken wollen / daß man die Partes (Par-
teyen

reyen oder Stimmen) vom obersten Discant des ersten Chors an/ bis zum vntersten tieffsten Chor vnd Bass/ vnd wie sie in der Ordnung vom obersten bis zum vnterster Clave einander folgen/ mit den Numeris 1.2.3.4. etc. vortern an vber ein jeden Gesang zeichnen köndte/ also/ daß meistens dadurch die Stimmen nachfolgende gestalt verstanden würden. Als:

In Polyhymniis meis.

In der I. vnd VIII. Art.

Num. 1.	}	Cantus.	} 1. Chori.
2.		Altus.	
3.		Tenor.	
4.		Bassus.	
5.	}	Cantus.	} 2. Chori.
6.		Alt.	
7.		Ten.	
8.		Bass.	
9.	} bezeichn vnd sey	Cantus.	} 3. Chori.
10.		Alt.	
11.		Ten.	
12.		Bass.	
13.	}	Cantus.	} 4. Chori.
14.		Alt.	
15.		Ten.	
16.		Bass.	

In der II. Art.

Num. 1.	}	1.	} Puer.
2.		2.	
3.		3.	
4.		4.	
5.	} bezeichn vnd sey/	Cantus.	} Pleni Chori.
6.		Altus.	
7.		T.	
8.		B.	
9.	}	C.	} Capellæ Fidicinium; & pro Organico.
10.		A.	
11.		T.	
12.		B.	

In der III. IV. V. vnd VI. Art.

Werden allezeit die Voces vnd Stimmen / so humana voce gesungen / vnd in I. Capitel des dritten Theils Concertat Stimmen genennet / fornen angeferet / vnd mit den f6rdersten Numeris bezeichnet / wie sie nach ihren Choren gefezet seyn. darnacher folgen allererst die Chori vnd Capellæ Instrumentales: Diereil die Concertat Stimmen in solcher Art das Principal Werck seyn / vnd in mangelung der Instrumentisten, auch ohne dieselben gar allein in eine Orgel / Positiv oder Kegel gesungen vnd musiciret werden k6nnen.

Ob aber gleich auch in etlichen Choren bisweilen 5. Stimmen gefezet seyn / vnd so gleichsam eine vnordnung in vorhergefetzten Numeris machen wolten: So kan man sich doch bald vnd viel eher vnd besser drinn finden / als sonst.

Vnd weil es doch endlich dahin kommen mu6 / da6 man nach dem Cantu, Alto, Tenore vnd Basso alsbald zuzehlen anfanget / Quintus, Sextus, &c. usque ad duodecimum & Quartumdecimum, wie dann in des vorrefflichsten vnd hochber6hmten Musici, Iohannis Gabrielis dieses Jahr zu Venedig in druck aufgezogenen Symphonii vnd Canzonen, auch in andern operibus mehr gnugsam zu ersehen: So mache ich mir desto geringern zweiffel / es werde dieses mein Intent nicht ungn6tiglich vffgenommen oder vbel gedeutet werden.

Demnach aber auch in denen Concerten, do mehr als 14. Stimmen verhanden / die vbrige bey den andern eingetheilet werden mu6ssen / vnd daselbsten die inwendige Numeri mit dem eussersten Numero, welcher vffm Tittel fornan gefezet / in allen Stimmen / vnd an allen 6rthen nicht vberlein kommen k6nnen. So habe ich in der Polyhymnia eine besondere Tabell neben den Clavibus signatis in XV. Partey bey dem Basso continuo hinten an gefezet / daraus man sich alsbald eines vnd des andern in der eyl zu ersehen / vnd sich darnach zu richten habe.

N B.

Allhier wil ich auch dieses erinnern: Da6 ich in den General Bassen allezeit in ende eines jeden verzeichnet habe / wie viel Tempora) ein jeder Gesang / auch ein der Theil oder pars Cantionis in sich halte. Denn weil ich nothwendig observiren mu6ssen / wie viel tempora, wenn man einen rechten mittelm66ssigen Tact he6t / in einer viertel Stunde musiciret werden k6nnen: Als nemlich:

80	} tempora in	{ halben) viertel Stunde.
160			
320	{ halben) Stunde.	
640			{ ganzen

So kan man sich deste besser darnach richten / wie lang derselbe Gesang oder Concert sich erstrecken möchte / darmit die Predigt nicht remorirt, sondern zu rechter zeit angefangen / auch die andere Kirchen Ceremonien darneben verrichtet werden können.

Das XI. Capitel.

*Distinctio & Denominatio Variorum
Chororum.*

Wie die vnterschiedene **CHOR** mit Nume-
ris zu distinguiren vnd zu vnterschey-
den seynd.

Hi er muß ich diß auch nicht vorbeÿ gehen / das vnterschiede Modi vnd Opiniones, Arten vnd Meynungen die Chor vnterscheiden / gefunden werden.

1. Etliche fangen vnten an zu zehlen / vnd nehmen den tieffsten Chor / primum Chorum, vnd also den nechstfolgenden secundum, &c. Den höchsten aber / wenn das Concert in zweyen Choren gefagt / secundum; womit dreyen / Tertium womit vieren / Quartum vnd so fort an / vnd dasselbe aus drey Ursachen / dieweil der tieffste Chor / als das rechte Fundament zu allererst vorhanden seyn muß / vnd derowegen billich den vortzug haben solte: Nam nisi quis fundamentum fideliter iecerit, quicquid superstruxerit corruet.

2. Etliche nennen den Chorum, der zum ersten anfängt / primum, quasi primum cantionis: Der nun diesem folget / secundum vnd so fort an. Welches at meines erächtens allein in denen / die gleiche Chor haben / nochwendig also gehalten werden muß.

3. Etliche fangen von oben an / vnd nennen superiorẽ Chorum, primum. Den nechstfolgenden / welcher tieffer gesetzt / secundum, vnd so fort an / also / daß die tieffste zum aller letzten / in zwey Chörigen / Secundus; In drey Chörigen / Tertiu

in vier Chörigen Quartus Chorus, vnd so fürter genennet wird. Vnd diese Ordnung habe ich in allen meinen geringen Compositionibus in acht genommen. Die hr berühmte vnd treffliche Musici, als Andreas vnd Iohan Gabriel haben in ihrer besten Composition fast allezeit/so wol in gleichen/als vngleichem Choren/ die andere Art vnd Meynung die Chor zu numeriren observiret, daß sie den Chorum, Welcher anfängt/ es sey nu der niedrigste/ oder der höchste Primum, vnd wie sie dann einander im singen folgen Secundum vnd Tertium nennen: Bisweilen eichwol sich auch der dritten Art / den höhern Chor primum, &c. zu numeriren gebrauchten. Welches dann in I. G. Operibus sich mehrentheils findet/ daß er die dritte Art behalten hat.

Lambertus de Saive hat in seinen newlich aufgegangenen sehr berühmten concerten die erste Art observirt: Paulus Sartorius die ander: Der vortreffliche contrapunctista vnd Musicus, Iohan Stadelmayer Erzhertzogischer Capellmeister zu Grätz/ Alexius Alexander, vnd die meisten Musici Itali & Germani behalten die dritte Art vnd Weise/wie ich aus ihren im druck publicirten Sachen nicht überst observiren kan. Sinteimal sie diese Art so gar sehr in acht nehmen/ daß sie zeit auch vnter den gleichen Choren/welche einerley Claves signatas haben / den Chor/welcher am meisten in die tieffe gehet/ secundum Chorum inscribiren, ob er sich ohne Pansen zu erst anfängt / vnd dieser wegen nach der andern Art zu rechnen/ er wol primus Chorus könte genennet werden.

Ob nun zwar hieran so gar groß nicht gelegen/ es fange einer von oben oder vnter anzusehen: So gibt es doch grosse Irrung/ vnd kan sich einer / der es nicht gewohnt / so bald nicht darcin finden: Es sey dann / daß er nach seiner Art / deren er geübet Numerum verendere.

In etlichen Autoribus, befindet sich/ daß sie in ihren operibus kein vntereynd halten/ sondern die Choros bisweilen nach der andern / bisweilen nach der ersten Art discerniren vnd nominiren: Were aber meines erachtens besser / daß bey einer gewissen vnd einzigen Art verblieben. Man köndte zwar auch in den zwey- vnd drey Chörichen/ den höchsten Chor Superiorem, den nechstfolgenden Medium, den vntersten Infimum vel Inferiorem Chorum nennen: Aber weil in vier- vnd fünff/ vnd mehr Chörichen man gleichwol der Wörter/ Primus, 2. 3. Quartus Chorus, &c. nicht embehren kan: So bleibe man lieber / zu vermeidung vieler Irrunge/ bey einerley Namen.

So befindet sich auch/ daß etliche in Quintum oder Quintam Vocem, den ersten Discant, vnd in Sextum den 2. Tenor; Etliche aber in Quintum den 2. Tenor vnd in Sextum den 2. Cant setzen. Ich bleibe aber bey der ersten Meynung.

M

Etliche/

90

Erliche / wenn in ein Concert Gesang von vnterschiedenen Choren / in den einen Chor fünff oder 6. Stimmen gesetzt seyn / so nennen sie die fünffte vnd sechs Stimme Secundum Cantum, Secundum Tenorem, Secundum Bassum primum vel alterius Chori: Mir aber deuchtes besser seyn / daß man dafür die Wörter Quintus, Sextus, Septimus gebrauchte vnd behalte.

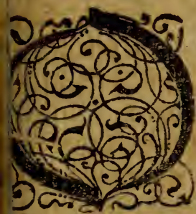
Daß aber erliche / auch die vornembsten Musici den Bassus primi Chori (wecher sonst Bassus vel Infima vox Superioris Chori genennet wird / vnd meistens ein Tenor ist) in die party des Tenoris setzen / vnd Infimam vocem Inferior Chori in des Basses Party / gesetzt mir sehr wol / ist auch recht / vnd hat seine Illustrationes. Weil es aber in anordnung der Concerten einem Directori Musicis auch wenn man es in die Noten Partitur / oder Buchstaben Tabulatur bringen vnd absetzen wil / einem Organisten gar viel verwirrung vnd vnglegenheit machet; Ewil ichs ein jeden / den Sachen weiter vnd ferner nachzudencken anheim gestellt hab den / ob nicht meine in hievorigen 9. Capitel gesetzte Meynung richtiger / daß eines den Chors Stimme / wie sie mit den Numeris stugs vff einander folgen / also auch die Parteyen nach derselben Ordnung eingefetzt werden.

Das auch / wenn zwei Stimmen genander vber vber gesetzt werden müssen / allzeit den Cant vnd Tenor, den Alt vnd Bass zusammen bracht / vnd also die Numeri doselbsten zertheilet / als 1. 3. vnd 2. 4. etc. bey einander gefunden werden; Ist vrsach / daß ich es nicht allein bey den Musicis meistens also gesehen / sondern es auch an ihm selber der Harmony, vnd Concordantz halben besser ist / daß die Sängers so hart bey einander stehen, vnd aus einem Parte sehen vñ musiciren müssen mit lieblichen Sexten, wie der Cant vnd Tenor; Denn auch mit Quinten vnd Octaven, wie der Alt vnd Bass zusammen concordiren, vnd nicht mit widerwertigen Quarten, wie der Cant vnd Alt, Tenor vnd Alt, so gemeiniglich miteinander fort gehen / einer dem andern die Ohren füllen / vnd den ganzen Gesang zuwider. Au zum singen verdrossen mache / sonderlich / wenn die andern beyde Parteyen nicht genah bey diese geordnet vnd gestellet werden / daß sie die Harmony vollkommen machen / vnd zur perfection bringen können.

Jedoch wil ich in diesem / wie auch in allen andern / niemand ichres vorgeschriebes sondern allein mein einfältiges bedencken / vnd was ich aus eigener Erfahrung gefunden / angedeutet haben; Sientemal ein jeder seine Rationes vnd Vrsache vor sich selbst wol wissen / vnd darnach richten wird.

de Vnisonorum & Octavarum consecutione, earumq; in Cantionibus distin-
ctis plurium vocum Choris limitata à usur-
patione.

**Vff was massen die Vnisoni vnd Octaven zu gebrau-
chen / passiren können / vnd zugelassen
werden.**

W ich zwar in meiner VranoChorodia anfangs / etliche rati-
ones eingeführt / aus was hochbedencklichen Vrsachen / vnnnd
wichtigen rationibus, ich in dem Choral / die Discant, sonder-
lichen aber die Bässe / wenn die Chor zusammen kemen / In Vni-
lono gesetzt / vnd derowegen allhier davon etwas zu wiederholen
vnnötig: Gleichwol aber / weil dieses bey voriger zeit so sehr
nicht im Gebrauch gewesen / vnd ihrer viel / die solche Art hiebe-
r noch nicht gesehen / daher Vrsach nehmen dörfften / eins vnd das andere zu cavil-
len; So habe ich oberwehnete rationes etwas weiltläufftiger außzuführen / vnd an
en Tag zugeben / damit sie rationibus & auroitate gnugsam vberzeuget / mit mir
ßfalls einig seyn möchten / von der Noth zu seyn erachtet.

**Warumb nemlich nicht allein der Discant vnd Bass /
vndern auch die Mittel Stimmen / in pleno Choro zugleich
mit einander in Vnisonum, vnd auch zuweilen in Octaven,
war wol vnd ohne Beschuldigung der Viciositet gesetzt wer-
den können:**

Als nemlich:

CANTUS.

Darmit der Discant, Weil derselbe ohne das / wegen der kleinen Knaben-
kinder vnd lieblichen Stimmen / von den andern / als Altisten vnd Tenoristen
nichtlich vberschrien werden kan / in allen Choren / an vnterschiedenen Orten vnnnd
orten / vberall eigendlicher angehört / auch der Text desto besser vernommen werden
kögge.

MEDIAE VOCES, Die Mittel Stimmen / als der Alt vnnnd

M 2

Tenor

Tenor können nichts weniger in allen vnd jeden Choren in Vnisono miteinander zugleich fortgehen: Sintemal in solchem Fall es nicht anderst lautet/ als wenn vnter den Cantoribus, do die menge vorhanden/ bißweilen 8. 9. oder 10. Anabera/ auch zu zeiten von den Instrumentisten einer mit der Posaun/ Zincken oder Geigen zu einer einzigen Stimm an einem Ort neben einander gestellet werden: Wann man nun in anordnung der vnterschiedenen Choren dieselbe von einander absondert/ vnter einen hieher/ den andern dorthin/ den dritten noch ferner/ vnd so fort an/ verordnet vnd von einander theilet/ so ist es ja besser/ vnd wird auch die Harmonia viel vollkommlicher durch die ganze Kirche erschallen vnd gehört werden/ Wenn die Mittel Stimmen bey ein jeden Choro sein völlig daher gehen: Als wenn man dieselbe zuvermeidung der Vnisonen mit allerley Pausen/ vnd suspiriis; auch vielen vngereimter Syncopationibus, darinnen die Noten schwehr zu singen/ auch der Text gar vbel zu appliciren, zerstückeln vnd zerstückeln muß/ daß es oft keinem Besange ehulich ist

B. A S S u S.

Vnd dieweil endlich der Baß/ also/ das Fundament aller Stimmen/ an allen örthen vnd enden/ bevorab/ wenn die Chor in der Kirchen weit vor einander vnterschiedlich angestellet/ viel mehr vnd eigentlicher/ als die andere Stimmen gehört werden muß: Denn wenn der eine Baß in der Quint (welches dann in solcher Compositionibus, wenn man die Musicalische Regeln in acht nehmen wil/ nothwendig seyn muß.) Vber den rechten FundamentBaß/ welcher an einem andern weit abgelegenen Ort nicht kan durchaus an allen örthern gleich starck gehört werden/ stehet/ so gibt es gar ein vnliebliche Harmony: Dieweil alsdann der Tenor oder Cantus, welcher sonst mit dem rechten FundamentBaß in einer Octaven steht vber diesen mittelBaß in einer Quart oder Vndecima sehr disponiret, oder gar einen vnebenen Laut von sich gibt: Es sey dann/ daß man ein FundamentCorpus, als ein Regal oder Positiv (welches außserhalb Fürstlichen Capellen/ in Stadt Kirchen selten vorhanden) darbey haben könne/ sintemal in demselben der Organist allezeiten vntersten Baß/ wenn die Chor mit einander gehen/ zum Fundament behalter muß. Sonst ist es ja gewiß vnd warhafftig/ bezeugis auch die Erfahrung vnd das Gehör/ daß es mehr eine Dissonantz als Consonantz errege: Darumb ist dieses vielmehr in Schulen vnd Stadt Kirchen/ do man nicht/ wie in Fürstlichen vnd andern Capellen bey einem jeden Chor ein Organisten, Regal oder Positiv haben kan/ von nöthen. Derowegen dann auch der vorreffliche Musicus Germanus, Iacobus Regnardus allbereit vor zehen vnd mehr Jahren etliche Missen mit 8. Stimmen/ darinnen beyde Bäße/wann die Chori zusamen können/ allezeit in Vnisono miteinander einan

inander fortschreiten/ in druck bringen vnd publiciren lassen: Auch jeziger zeit von
 en Italis ohne vnterscheid allenthalben im Gebrauch/ daß nicht allein in Vnisonis,
 ndern auch in Octavis die Stimmen mit einander zugleich fortgehen. Darumb
 ann das 16. Capitel lib 2. part. 2. des vortrefflichen Musici Theorici, Ioan Ma-
 ia Artusij Benoniensis, do er artem de Contrapuncto gar deutlich tractiret,
 nd gleichsam ausführliche rationes vnd Ursachen deswegen anzeigt/ ex Italico in
 ostrum idioma Germanicum von Wort zu Wort allhier mit einzubringen/ Dr-
 ach nehmen wollen.

Opinione Intorno alli Concerti Musicali.

Was in allen Musicalischen Concerten in ge- mein zu observiren vnd zu mercken sey.

DIE Obscuritates oder Mängel/ so man vielmal in den
 Concerten hört/ derer seyn dreyerley:

1. Als erstlich/ daß die Ingenia nicht allezeit scharffsin-
 nig seyn/ die Kunst eines gemachten Concerts zu erforschen
 vnd zu ergründen.

2. Zum andern/ Daß die Instrumenta nicht nach ge-
 bühr oder Art des Concerts accommodir. t seyn; Oder
 auch dieselben Instrumenta mit den Menschen Stimmen

discordiren, vnd nicht überein stimmen.

3. Die dritte vnd fürnehmste Ursache/ darvon ich jetzt ausführlicher reden
 wil/ ist das sehr viel (jedoch keinen vornehmen Componisten damit veracht) ge-
 funden werden / welche es nicht so eben in acht haben / daß sie in verfer-
 tigung eines Concerts den tieffen Bass in einem oder von einem Chor al-
 lein setzen: In dem andern Chor aber (verstehe/ so die Chor alle zugleich singen)
 den Bass in einer Quint, Tertia oder Octav gebrauchen / vnd also gleichsam eine
 Trawrigkeit/ welche das Gehör mehr verleset / als erget / mit sich bringen. Es
 geschicht aber solches darumb/ weil diese Stimmen/ vber welche die andern/ nem-
 lich die Ober- vnd Mittelstimmen gemacht vnd bestärket seyn/ vnd die da erstlich
 den Bass vnd das Fundament bey ihrem Choro halten/ die werden jezunder zu
 Mittelstimmen/ vnd wird also mit einem einzigen Bass dasjenige verrichtet /
 daß sonst in einem jedern Chor/ besonders gebührete: Daher dann der eini-

ge Bass so schwach ist/ daß man ihn oft kaum hören kan/ vnd also die Principal vnd vornehmste Stimmen/ so vor den andern allen gehört werden solten/ vud das Gehör gleichsam eröffnet/ dieselben bringen jeso eine Trawrigkeit vnd bösen affectum, Innmassen dann ein verständiger in solchen Concerten genugsam zu ersehen vünd zu vernehmen hat.

„ In verhüttung aber vorgesezter vnordnung/ wird sehr gelobet/ daß in der zusammenfügung der Choren/ diese Stimmen/ welche bey ein jeden Chor die tiefsten seyn/ nemlich die Bässe allzugleich in Vnisono modulirn vnd einstimmen/ darmit die ganze Composition in allen Choren ein recht sufficiens Fundamentum vberkomme. Wie dann auch keine Sexta oder Tertia Minor in den mittel-Parteyen gegen dem Bass gebraucht oder gesezt werden muß/ Sintemal sie das Gehör mehr verlegen als belustigen.

Vnd dergestalt werden nun die Chori, welche sich weit von einander finden/ das ist/ die vnabsonderliche örther gestellet werden/ durch solche Vnisonos vielmehr nutritet vnd erhalten: Als wenn ihre Bässe vnd FundamentStimmen vnter die Mittel/ oder vor ein MittelPartey gesezt werden: Do man denn hören vnd sagen muß/ daß dieselbe Chori ohne Bass vnd Fundament seyn.

Was man auch vor einen guten effectum machen könne/ so die arbeit an einem Ort verrichtet/ vnd das Fundament an ein andern Ort geleet würde:

Item/ Was es für eine liebliche Harmoniam bringen könne/ wenn man hört/ drey oder vier Stimmen eines Gesanges ohne Bass/ oder aber/ solcher gestalt so weit von dem einigen FundamentBass abgesondert/ daß mans kaum hören kan/ das wird ein jeder bey sich selbst erwegen vnd betrachten.

Derowegen viel besser/ vnd wird der Gesang vielmehr Harmoniz haben/ daß wenn die Chori zusammen kommen/ oder mit einander fortgehen/ alsdann die Bässe alle in Vnisonum gesezt werden: Sintemal sie dergestalt solche Stimmen seyn/ welche die Harmoniam gleichsam erhalten/ ernehten vnd vermehren nach dem Verß des Mantuani:

Bassus alit voces, ingrassat (Confortat) fundat & auget.

Vnd bißher Ioh. Maria Artusius.

Vnd felt mir ein/ daß ich an einem Ort vor diesem gelesen: In octo, 10. 12. 16. aut plurimum vocum Mutetis, quando Chori longius disiunguntur, vēr Basis vel vox infima, in quolibet Choro, si omnes simul miscentur, habeat

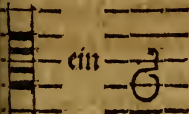

ur; & præsertim in fine præ aliis perfectè audatur; alià, καχοφώνια, ubi
 undamentum non substruitur, existit, id quod tabula Compositoria & experi-
 entia testatur.

Hieraus ist nun gnugsam vnd augenscheinlich zu sehen vnd zu vernehmen / daß
 die Vnisoni durch vnd durch & vocibus & Instrumentis in hohen / niedrigen vnd
 uñlern Stimmen gar wol / vnd ohn einig fernere Bedencken adhibirt vnd gebrau-
 get werden können.

Was aber die Octaven besangen that / so muß man mit denselben etwas ver-
 unffziger vnd säuberlicher vmbgehen.

*Octava in omnibus vocibus tolerari possunt: Quando una vox
 cantat, altera sonat.*

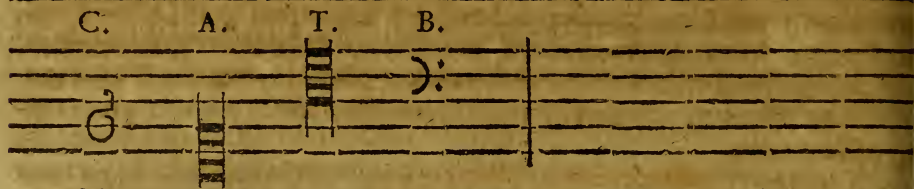
Dann weil in anordnung der Concerten (wie in 3. Parthe bald folgen wird)
 ar gebräuchlich / daß man zu einem niedrigen Chore / do der Cantus von ein Alti-
 en zu 3. Posaunen / oder 3. Sagotten gesungen werden muß / eine Discant Geigen
 dem Altisten ordnet / do dann der Instrumentist vff der Geigen dasjenige / so der
 Altista singet / in der Octaven höher machen oder (wie etliche reden) spielen muß:
 So kan man gar wol in pleno Choro, auch sonsten / wenn nur etliche Chor allein
 zusammen fallen / die Alt Stimme / so in Vocali Choro ist / in Instrumentali Cho-
 ro in die Octavam superiorem schreiben lassen; Also / daß aus dem Alto an statt des

 ein vnd die Noten ein Octav höher zum Cantu geschriben werden.;

Der Cantus aber im also verbleibe / vñnd mit dem Wort Altus intituliret

erde; Vnd alsdann geschichtes zum öfftern / daß / do sonsten vnten der Alt mit dem
 Cantu in Quarten gestanden / oben Quinten draus werden; Welche etliche ver-
 reynen / dergestalt passiret werden köndten; Welcher Meynung ich noch zur zeit
 nicht beypflichten kan.

Es wird aber derselbe Chor alsdann auff diese weise signiret.

Wenn man nun in mangelung der Instrument einen solchen Chor mit Cantoribus vnd Vocalisten besetzen wil/ so leset man den Alt von einem Discantisten vnd den Discant von ein Altisten in der Octav drunter singen/so kömpt es in seiner vorigen rechten Stand.

Vnd hac ratione kan man solches durch alle Stimmen wol geschehen lassen vnd gibt keinen nigratura sonum auribus, wenn das jenige/ so der Conceptor humana voce singet/ der Instrumentist vff Zincken/ Geigen/ Flöten/ Posaun oder Jagotten in der Octaven drüber oder drunter machet. Denn etliche Instrumenta simplicia, als vornemblich die Flöten/ wie in Tomo II. Cap. IV. mit mehrern zu ersehen / seynd jederzeit eine oder auch zwo Octaven höher nach dem Tuschon zu rechnen / als der Gesang an ihm selbstn gesetzt ist ; Vnd ist in solchem Fall nichts anders/ als wenn in einer Orgel viel vnd mancherley Stimmen/ die in Vnisonis, Octaven, SuperOctaven, auch vnter Octaven in den grossen Vntersas/ vnd (wie es etliche nennen) ContraBässen mit einander concordirn, zusammen gezogen werden. Daher auch in pleno Choro gar eine prächtige Harmoniam von sich gibt / wenn man zu einem Basse / do die menge der Instrumentisten vorhanden / eine gemein oder Quart Posaun/ ein Chorist Jagott/ oder Pommer Bombard / welche den Bass im rechten Thon : Vnd darneben ein Octav Posaun/ doppel Jagott / oder groß doppel Bombard/ vnd groß Bassgeyg / welche gleich / wie in Orgeln die SubBässe oder Vntersässe/ eine Octav drunter Intonirn, anordnet : Welches dann in den jeziger Italianischen Concerten gar gebräuchlich / vnd gnugsam zu verantworten ist.

Derowegen ich auch in der Capella Fidicina (davon hernacher Bericht folgen wird) ohne bedenden es also gesetzt / daß / wenn 2. 3. oder 4. Discantisten, oder zween Tenoristen mit einander zugleich singen/ die Stimmen so in Capella fidicina mit Geigen oder andern Instrumenten ad complendam Harmoniam darzu misciret vnd musiciret werden/ bißweilen auch in Octaven mit den Vocibus humanis fortgehen / welches dann ein jeder verständiger Musicus, der den Sacher etwas weiter nachdencken wil / gar wol approbiren, vnd disfalls mit mir einig seyn wird.

Ob ich auch gleich in meiner VranoChorodia an etlichen örthern den Choral in

in dem Discant vnd Alt/ welche viva voce müssen gesungen werden/ in Octaven gesetzt/ So habe ich doch allda vnter andern diese rationes eingeführet/ dieweil die gemeine in der Kirchen klein vnd grob/ hoch vnd niedrig zugleich den Choral mit zu singen pfeget/ etc. Welches aber sonsten ausserhalb des Chorals, ich ganz nicht in passiren lassen.

Dieses aber ist nun gar gemein/ daß in der Italoꝝ Concerten, do niedrige vnd hohe Chor Basslet verhanden seyn/ der Basslet Superioris Chori mit dem Basslet inferioris vel alterius Chori, wenn die Chor zusammen kommen/ in Octaven meistens daher gehet.

Welches/ ob es gleich in zween oder drey Chörchten Cantionibus bisweilen sol köndte geendert werden, also/ daß man einen Bass hinauff/ den andern herunter/ vice versa steigen liesse: So kan es doch daher excusiret vnd verantwortet werden.

1. Daß man gemeinlich zu eim solchen Basslet im hohen Chor einen Tenor in viva voce ordnet/ Im tieffen Chor aber zum Bass eine Quart Posawn / Pomern Bombard / oder doppelte Jagott.

2. Ob auch wol in denen Concerten, welche mit 3. 4. oder mehr Choren/ vnd 6. 8. Bassen in zwo oder drey Octaven von einander gesetzt seyn/ der Basslet mit dem vntersten oder andern Bassen in vnterschiedenen Choren mit Octaven zugleich fortgehen muß/ auch vnter denselben zween oder mehr Bassen viva & humana voce gesungen werden: So kan ich doch solches nicht allein improbirn oder verwerffen / sondern muß mich dessen nothwendig gebrauchen/ vnd eim jeden / der es vor die Hand nimbt/ selbst zu erkennen geben; Wenn er in der Kirchen/ oder in eim grossen Saal ein solch Concert nur mit zweyen Choren/ hoch vnd niedrig gar weit von einander an beyden enden gegenüber anordnet/ vnd bleibt bey dem Choro superiori stehen/ also/ daß er in pleno Choro, wenn die beyde Chor zusammen stimmen/ den tieffen Chor nicht wol hören kan; So wird er befinden/ daß gar kein Fundament beym hohen Chor / sondern in manglung der vntersten Quinten, welche der Fundament Bass zu dem Basslet oder Tenor des hohen Chors führet/ mehrentheils Dissonanzen vnd Quartan werden gehöret werden/ bevorab/ wenn kein Fundament-Instrument als Positiv/ oder Regal dabey verhanden ist.

Es ist mir auch newlich aus Benedig zugeschrieben worden/ daß die vornemsten Musici in Italia in den Ripieni, (das ist in pleno Choro) mit allem fleiß die Vnisonos vnd Octaven gebrauchen/ aus eigener Experientz vnd Erfahrung/ daß solche Arten in so grossen Kirchen/ da die Chor weit von einander seyn/ viel bessere Krafft geben/ weun sie mit den andern Choren zugleich in Vnisonis oder

„ Octaven (vff die weise/ wie jeso bald angezeigt werden sol) fortgehen; Als wenn
 „ mit grossen fleiß (studiosamente) die Vnisonos vnd Octaven zu vermeyden
 „ gemacht vnd gesetzt weren / do dann nimmermehr eine solche perfecta Har-
 „ monia vnd Resonantz sich könne vernehmen vnd hören lassen: Denn was man ei-
 „ nem Chor gibt / das werde dem andern hergegen enzogen/ etc.

Vnd köndte ich wol etliche gar vornehme Alte Musicos Theoricos vnd Pra-
 Eticos nennen / welche im anfang mir solches nicht haben wollen passieren lassen;
 Hernacher aber / als sie es selbstn vor die Hand genommen / vnd den Sachen vor
 sich weiter nachgedacht / haben sie es approbiren, mir recht geben vnd bekennen
 müssen/ daß sie es vor der zeit vor nichts / vnd fast eine TodtSünde geachtet hetten /
 jeso aber befunden sie selbst / daß die Vnisoni, so wol die Octaven in den Väßen
 nicht vermieden werden köndten: Do anderst in allen Choren eine perfecta Har-
 monia sein vnd bleiben solte.

Doch köndte man noch dieses Mittel treffen; Wenn in einem Concert Ge-
 sang ein solcher nach den Regulis Musicalibus gesetzter Bassett befunden würde /
 wie denn Iohann Gabriel in primo libro seiner Symphoniarum sacrarum, in
 secundo vnnnd tertio aber gar nicht solches observiret, so muß man zu demselben
 Choro Superiori, entweder ein Regal / Positiv / oder Orgel / oder aber zum wenig-
 sten ein FundamentBass stellen vnd ordnen / der da / wenn die Chor zusammen fal-
 len / vel voce humana vel Instrumento, es sey dann mit einer Posaunen / Sagen
 oder Bassgeigen / das Fundament zugleich mitführen könne / vnd also der Gesang
 nicht imperfect vnd unvollkommen gehöret vnd geachtet werden möge.

Vnd also ist aus jert angezeigten Rationibus vnnnd Ursachen leichtlich zu
 schließen:

Daß 1. die VNISONI durch vnd durch in allen Choren vnd Stimmen / ohn
 einigbedencken zu gebrauchen seyn.

2. Wie gleicher gestalt die OCTAVEN in Choro Instrumentali, wenn ent-
 weder allerley Instrumenta allein / oder aber Instrumenta vnd Menschen Stimmen
 zusammen kommen / nicht weniger als die Vnisoni passiren können.

3. Dann auch die Väße vnd Fundament Stimmen so wol in Octaven, als in
 Vnisonis zu gebrauchen.

4. Allein in Choro Vocali, daß ein Discantist mit ein Tenoristen, ein Altist
 mit ein Bassisten / etc. in Octaven zugleich miteinander fortsingen solten / kan ich
 noch zur zeit nicht vor gut halten oder passiren lassen / vngeachtet der Steffanus Na-
 simbenus Ducalis Ecclesie in Mantua Capellæ Magister: Valerius Bona in
 Brescia ixia vnd andere) die Octaven in den Cant, Mittel vnd Bass Stimmen ohn
 vnter-

unterscheid zu gebrauchen gar kein bedencken tragen: Deren Exempel auch in andern
 vnternehmen Autoribus mehrn/so ich nicht nennen mag/ein jeder wird finden können;
 daß sie in den Mittelstimmen/deren *two/voce humana*, wies darbey gezeichnet/ge-
 sungen werden/dreyerley Octaven etliche Tact lang vbereinander setzen.

Wie hann auch *L. Viadana* in seiner Praefation *supra Plalmos quatuor
 Choris concinendos*, den *usum Octavarum & Vnisonorum* mit nachfolgen-
 den Worten defendiren wil; Do er also sagt:

Es kan ohn alle Gefahr/ vnd ohn einige Confusion gar wol geschehen/ daß
 man in den Concerten per Choros, vnterschiedliche Capellen herausser ziehe/nach
 einem gefallen; Vnd schadet nicht/ daß die Chore mit einander Octaven vnd Vni-
 sonos machen/dieweil man solches daher/ daß die Chori an absonderliche örter weit
 von einander separiret vnd gestellet werden/nicht sonderlich vernehmen vnd vnter-
 scheiden kan; Jedoch/ daß ein jeder Chor die rechte Consonantien, als nemblich
 nach dem Fundament vnd den gesetzten Concertat Stimmen/darauff der ganze
 Gesang beruhet/vnd jert im 3. Theil weil weitläufftiger davon sol gesagt werden/
 observire vnd behalte/denn mir dieses also völlig zusehen viel besser gefelt/dieweil
 die Music vnd Conventus des Gesangs vngleich herrlicher vnd vollkommlicher
 deducirt (*Italicè; riuscirt*) vnd hinaus geführt wird/ als wenn man solche Ri-
 pieni vnd plenos Choros nach dem Musicalischen Regulen *exactè*, (*obser-
 vata mente*) componiren vnd setzen wolle: Do man denn so viel ganze/halbe/
 viertel Pausen, *Suspria*, *Puncta*, *illegitima intervalla*, *Syncopationes* vnd
 verwirrungen nothwendig setzen muß/ also/ daß es (*Musica stracchiata, rustica
 ed ostinata*) eine rechte zerstückelte/bäwrische/starrh affte/geräderte Music, de-
 ren gleichsam der Hals abgerissen/anzuhören ist: Dieweil man allezeit (*à rompi-
 collo*) zerstückelt/vnd durch einander zerhackt singen muß/ welches dann mit
 gar geringer gratia, vnd keiner sonderlichen anmutigkeit des Cantoris vnd audi-
 toris geschehen kan.

Nichts desto weniger weiß ich doch wol/ daß etliche/die da von sonderlichem sub-
 tilen humoren seyn/vnd ire sonderbahre profelsion von ein reinen delicaten vñ
 faubern Gehör machen wollen/sich finden können: Denen diese novitas vnd neue
 Manier ganz nicht gefallen/sondern bald hier/bald dar ein Scrupel vnd Mangel
 haben/bald dis/bald jenes tadeln werden: Ungeachtet viel andere vor mir (sagt
L. Viadana) dergleichen vff solche maß vnd weise gesetzt haben/ als vnter andern
 der *Pala vicinus* im *Tubilate* vnd *Laudate à 16.* darinnen die Cant vnd Tenor
 vff 25. vnd mehr Tact in Octaven nacheinander gesetzt/befunden werdē. Aber da-
 mir ich schliesse/so hab ich solchs nach meinem gutachten also gesetzt: Wenn es nu

andere auch also machen werden / so wird eine solche zeit verhanden seyn / da der jenig / so es als denn sehr schlinum vnd vn sauber machet / dafür wird gehalten werden / al wenn er es sehr köstlich vnd zum besten gemacht hette. Gott sey mit euch. Et Haedenus L. Viadana. Wenn ich nun nach meiner tenuitet mein einfältig bedencen eröffnen solte / so wolt ich / daß die Octaven so viel immer möglich / vermeiden / vnd allei 1. in den Bassetten, Bässen vnd vnter Stimmen / do es sich nicht anders leiden wil Vnd dann 2. auch in den Obern- vnd Mittel Stimmen / fürnemlich aber im Alt adhibiret würden : Doch der gestalt / daß die eine Stimme Vocaliter, die andere Instrumentaliter, nicht aber beyde Vocaliter musciret würden : Wiewol doch die Octaven endlich in Choro Instrumentali besser / als in Vocali aus obenangeden teten Ursachen zu verantworten stünden : Doch eines oder des andern Opinion hie inn nicht zu improbiren oder hinten an zu sehen.

Vnd dannenher ist hierbey fleißig in acht zu nehmen / daß in denen Concerten do etliche vnterschiedene Chori vel Capellæ vocales & Instrumentales verhanden / nicht allein die Chori Vocales, oder die Concertat vnd Vocal Stimmen in sich selbst / sondern auch die Stimmen in den Choris vnd Capellis Instrumentalibus gleicher gestalt in sich selbst gegen einander recht rein / sauber vnd ohne viti nach den Regulis Musicalibus gesetzt seyn solten : Aber dierweil es in so vielen Stimmen vberal so gar schnurrecht nicht gehalten werden kan / es were denn / daß man ein solche hiulcam Musicam, davon jetzt außm L. Viadana referiret vnd angezeigt worden / so durch viel Pausen / Suspiria, vnfreundliche Intervalla vnd insultos saltus gar zerstückelt vnd verdorben wird / gern hören wolte ; So muß man die Vnisonos vnd andere geringere verbottene Species, die ohne das in plurium vocum Cantionibus nachgegeben werden (die Quinten aber durchaus nicht) passiren lassen : Wiewol ich sehe / daß die Quintæ Imperfectæ bey den Italis gar gebräuchlich seyn : Vnd auch die Diminutiones, so bißweilen intermiscirt werden sehr viel excusiren vnd vertuschen helfen. Was aber die Octaven anbelangen thut / das laß ich beyder vorgedachten angezeigten erinnerungsgänglich bewenden.

Wenn nun die Chori Vocales, vnd die Chori Instrumentales ein jeder vo sich selbst in seinen Stimmen also rein gesetzt ist / so wird von etlichen vor vnndtzig erachtet / daß diese zweyerley Chori gegen einander revidiret, ponderiret vnd examiniret würden / dierweil man alle verbotene Species in Voce & Instrumento zugleich passiren lassen solte : Welches dann endlich in Vnisonis vnd Octaven, aus hiebov angezogenen Ursachen / bescheidentlich / in Quinten aber gar nicht zugelassen werden kan.

Demnach aber in Schulen vnd sonst / do man die Instrumenta nicht darbey haben

aben kan/ die Instrumentales Chori entweder gang außgelassen / oder aber huma-
is Vocibus bestellet werden müssen: So wirds ein jeden in seine willkür/ ob er an et-
chen örthern die Octaven könne vnd wollen vorbey gehen/ anheimb gestellet.

Ich zwar in etlichen meinen deutschen Concerten hette die vier Stimmen in
en Capellis oder Choris Instrumentalibus allzeit von sich gar wol also setzen könn-
en/ daß sie mit denen darzu geordneten Vocal- oder Concertat Stimmen gang
icht in Vnisonis oder Octavis sich hören lieffen: Aber darmit der Choral auch in
en Instrumentis gehört vnd vernommen werde / vnd ich die Italos etlicher massen:
ach meiner Wenigkeit imitire. hab ichs bisweilen mit fleiß also gesetzt; Do es mir
sonsten eine jede Stimme vor sich selbst gegen alle andere rein vnd sauber
gar keine sonderbahre mühe gewesen

were.

Dritter Theil

Dieses

TOMI TERTII

Χρῆσις:

Darinnen

Neun Capita begriffen.

1. Wie etliche Vocabula vnd Termini Musici / zum theil bekant / zum theil aber Welche vnd wenigen bekant ; als / Instrument , Instrumentist ; parti Concertate ; Chorus Vocalis , Instrumentalis ; Choro Mutato ; Choro de Violen , &c. Ripieni ; Ritornello ; Intermedie Forte , pian ; largo , presto , Bassetto , Accentus , Trillo , Gruppo , Tremoletti , vnd dergleichen eigendlich zu verstehen seyn.
2. Was mit vnd vnter dem Wort Capella vnd Palchetto bezeichnet werde.
3. Was mit der Capella Fidicinia vnd Choro Symphonix gemeinet sey.
4. Wie vnd welcher gestalt alle Musicalische Instrumenta , so jetziger zeit in Italia vnd Germania zum Musiciren in der Kirchen vnd vnder Taffel gebraucht / füglich / auch kurz abgetheilet / vnd vnterschieden werden können.
5. Wie die Instrumenta in Italiänischer Sprach am bequemesten vnd deutlichsten zu nennen vnd aussprechen seyn.
6. Vom GeneralBass oder Bass Continuo , wie denselben ein Organist oder Lauttenist / etc. verstehen / gebrauchen / vnd sich nach demselben

iben richten; Darbey denn auch / wie ein Organist seine Orgel / Regal
der Clavicymbel recht tractiren vnd gebrauchen könne vnd solle.

7. Wie man zu anordnung eines jeden Concerts mit wenig vnd
viel Choren / gar leichtlich vnd ohne sonderbahre mühe sehr bequem kom-
men / auch was vor vnterschiedliche Instrumenta bey einem jeden Cla-
ve Signata füglich gebraucht werden können :

8. Admonitio vnd Erinnerung / Welcher gestalt die Lateinischen
vnd Teutschen geistliche Concert Gesänge in meiner Polyhymnia, per
choros vnterschiedlich anzuordnen vnd anzustellen seyn.

N B.

(Wie aber vnd vff was massen allerley andere Concert mit wenigen vnd
vielen Choren vff mancherley Art vnd Weise / doch vff eines jeden ver-
mehrung vnd verbesserung angeordnet werden können; Dasselbe sol in ei-
nem absonderlichem Tractat in kurtzen / do mir der Liebe Gt die das Leben
gönnet / weisläufftig / vnd doch einem andern zu mehrern vnd weiterem
nachdenken / notdürfftig angezeigt werden.)

9. Instruction vnd ausführlicher Unterricht / Wie nicht allein
die Knaben im singen abzurichten seyn; Sondern auch / wie sich ande-
re in Schulen zu der jetzigen Italiänischen Manier vnd Art zu singen in
ein was gewöhnen / vnd sich mit derselben gleichsfalls in vnsern Teut-
schen vnd Lateinischen Cantionibus gebrauchen können: Meistentheils
aus der vornembsten Musicorum dieser zeit in Italia zu Rom / Benedig
vnd Florenz außgegangenen Operibus extrahiret, in vnsern deutsche
Sprach vertiret, vnd zum guten Verstande gebracht.

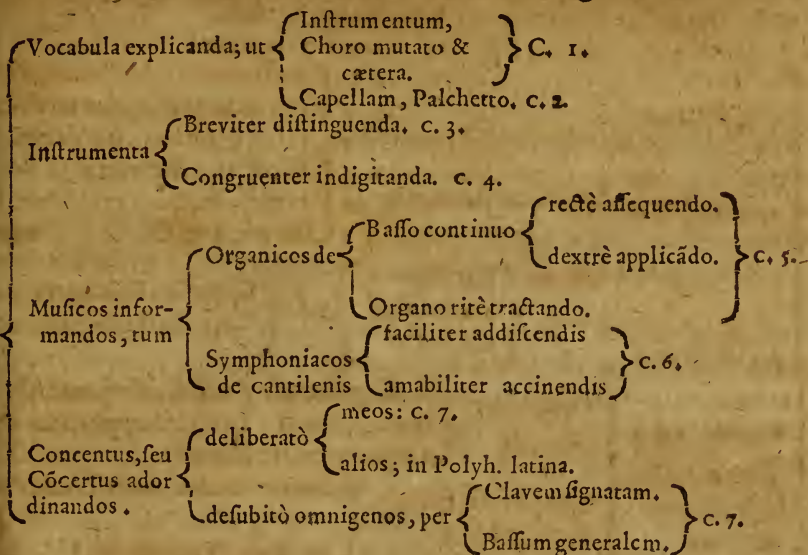
χρησιν *tali potest Comprehendi Schemate.*

χρησιν *Completur*

- 1. ἐκθεσιν *explicationem terminorū* { Instrumenti, Instrumentistæ
Parti cortate, chorus Vocali
Choro mutato, de Viole.
Ripieni : Ritornello. } cap. 1
- 2. διαίρεσιν *Instrumentorum c. 4.* { Fortè, Pian.
Largò, prestò. } cap. 1
- 3. ὀνομάτοποίησιν *congruam eorum appellationem* { Latinam
germanicā
Italicam } c. 5. { Capellæ, Palchetto, c. 2.
Capellæ Fidicinium } cap. 1
- 4. ὀδηγησιν *commodam instructionem tum* { Organico-
rum, de { Bassogenerali (rectè assequendo)
seu continuo (dextrè applicado) } c.
Organo ritè tractando. }
{ Symphonicorum, { convenienter addiscendis } c.
de cantilenis. { amabiliter accinendis } c.
- 5. ὑπόμνησιν, *amicam comunionem, de Concertum Constitutione.* { cogitatā
meorū (germanicorum. c. 8.
aliorū (Latinorum) In Polyhymn
Latina. }
Præcipitatâ omni { Clavis signatæ } c. 7
genorum, admi-
niculo { Bassi continui }

Vel hunc in modum Schema effigatur.

Vocibus/Instrumentis/Concentibus/

I. Caput.

Θεσις : Explicatio terminorum Instrumenti, Instrumenti-
e; Parti concertate; Chorus vocalis, Instrumentalis; Choro de Viole; &c.
Ritornello, Intermedio, Ripieno: Forte, pian; Lento, adagio,
Largo, presto; Bassetto.

F II. Theil Tomi Secundi cap. I. ist angedeutet worden/
daß mit dem wort oder namen Instrumentisten, nicht die Dr-
ganisten/welche auff Clavicymbeln vnd Symphonien so wol
als auff Orgeln spielen können/sondern die jeinigen/welche auff
allerley einfachen Instrumenten, als Zincken/Posaunen/
Flöten/Sagotten/Geigen/Violen vnd dergleichen Musiciren,
genennet werden.

Vnd ist derwegen besser/daß man sagt / auffm Clavicymbel oder Sympho-
nien, als auffm Instrument schlagen oder spielen: denn das wort Instrumentum
us allein auff die einfache Instrumenta/ als Zincken/Geigen/nc. referiret vnd
gezoget

gezogen werden; Sonsten gibt es Confusiones vnd Irungen/wen eins von d andern dergestalt nicht recht vnterschieden werden solte.

2. Parti vel Voci Concertate:

Voces Concertatae.

Parti, daß sind Parteyen/Stimmen/oder wie man in Schulen redet/Part als wenn man sagt /nim du diese Partey/daß ist diese Stimme/diese Vocem / die Partem. So nennet nun der Hieronymus Iacobi (In S. Petronio zu Bonoi Capelmeister in Praefatione) die Parti Concertate, voci Concertate oder Certat-Stimmen/daß sind die Stimmen/welche in einem Concert absonderl zum Singen vnd nicht zu Instrumenten gerichtet vnd Componiret seyn: deswegen ich sie dann auch in die Ersten vnd fordersten Partes eingesetzt / vnd Instrumentalibus Choris, weil sie absq; adiniculo Instrumentorum ihrige thun können/ nicht vnbillich vorgezogen werden. Ich nenne es Voces Concertatas, vel potius Concertantes; die gleichsam einander Respondiren, vntereinander Concertiren vnd streitten/wer es vnter ihnen zum besten machen könne. Darumb man denn zu solchen Stimmen die besten Cantores vnd Sänger auflesen/bestellen vnd ordnen mus/die nicht allein perfect vnd gewiß seyn/sond auch auff ihsige neue Manier vnd Weise ein gute disposition zu singen haben/ das die Wörter recht vnd deutlich pronunciret, vnd gleich als eine Oratio nehmlich dah er recitiret werden; derer vrsachen es die Itali auch bisweilen Clam recitativum nennen.

Vnd wil der L. Viadana haben/daß bey diesem Choro Vocali recitativo, oder Concertat-Stimmen der Capelmeister oder Chori Director stehen vnd stetigs den Bassum generalem seu continuum vor sich in der Hand haben/oder aber den/welchen der Organist vor sich hat/ mit fleiß in acht nemen/ vnd obferviren müsse/wie die Music nacheinander fortgehe; vnd anzeigen/wen ein Stimm alleine/wenn zwo/wenn drey/wenn viere oder deren mehr/ zu singen anfangen sollen; welches dann in dem Basso Generali allzeit darbey mus gezeichnet werden. Wenn aber die Ripieni vnd Plenus Chorus der vollstimmige Chor angehet / so soler sich mit dem Angesicht zu allen Choren wenden/vnnd beyd Hände in die höhe erheben/ zur anzeigung / daß sie alle zugleich miteinander einfallen vnd fort Musiciren sollen.

Vnd dergestalt können die Concerten, in des Ludovici Viadana, vnter aller anderer Arturum, dieser neuen Art / Operibus, gar füglich Concert Stimmen genennet werden. Es gefallen mir aber vorgedachtes Musici Hierony Iacobi Wörter sehr wol/ welches ich hiebvor bey keinẽ gesehen/auch von niem

richtet werden können/wie vnd mit was namen solche Stimmen zu intituliren; ich endlich selbst den sachen nach gedacht/vnd in meinen zwar geringen/vnd selten trefflichen im wenigsten nicht zuvergleichenden Concerten, diese Wörter Chorus Vocalis, Chorus Instrumentalis gebrauchen müssen. 1. Chorus Vocalis: ist der/welcher allein mit Menschen-Stimmen/ohne zuthun der Instrument, auß gemacht werden: vnd eben so viel/als wenn ich setze/Chorus der Concertatstimmen. 2. Chorus Instrumentalis ist der/welcher allein mit Instrumenten, es sind nun Posaunen/Zincken/Fagotten/Flöten oder Geigen Musiciret, vnd dem Choro Vocali, daß ist/den Concertat: oder Vocal-Stimmen/majoris gravitatis plenioris harmoniæ gratia, adjungiret wird. Nach diesem aber /daß ich jetzt gedachte beyde Terminos also gebraucht/ist mir in diesem Jahre allererst ein Opus Musicum Iosephi Galli Mediolanensis zu handen kommen / darinnen er sich bey einer sonderlichen vnd fast dieser meiner Art gleichen Invention gebrauchet; dem er es Duplicium Concentuum novam Inventionem nennet /vnd in Chorum vocum & Chorum Instrumentorum vnterscheidet.

Choro vel Capella	}	de Viole	}	Wenn ein Chor angesteller wird/vnd gerichtet ist auff.	}	Viola de Gamba.
		de Viol. da braccio				Geigen.
		di Violini.				Klein Geigen.
		di Tromboni				Posaunen.
		di Cornetti.				Zincken.
		di Flauti				Blockflöten.
		di Fiffari				Querpfeiffen.
		di Fagotti				Fagotten. (Schalmeien.
		di Bombardi.				Bombarder oder Pommen der
		de Lauto				Lauten.
pro Testudine	Geigen oder Lauten /vnd alle					
Fidicinum	Besättere Instrument.					
Fidicinia						

Choro mutato.

Dieses hab ich beim Hyeronimo Iacobi funden / kan mich aber noch zur nicht eigentlich drein richten/wie er es wil verstanden haben. Meines wenigsten achtens aber müste es also auff genommen werden/dieweil Mutato, daß particulum ist verbi mutare, daß Choro mutato so viel sey/ als wenn ein Chor vmb in andern abwechselte/vnd durch Pausen still helt: Oder das dieser Chor (weil er

D 2

den vn.

der vnterste Chor ist) keinen Discantum hat / sondern an dessen statt noch ein Tenor, vnd den Altum zum Cantu, vnd also eine ander Art vnd Manier hat / a der oberste Chor / welcher Solis quatuor vocibus humanis, dieser aber mit drey Posaunen oder andern Instrumenten, vnd der Alt allein darin gesungen wird. Daher es dann auch wol sein möchte / daß er es also wolte verstanden haben / da Mutato alhier so viel sey als mutus / stumm / still / Voci mutate, Choro mutat wenn die Stimmen vnd der Chor still vnd heimlich: gleich wie Voci piene, Choro pieno (Voces plenz, Chorus plenus) wenn sie laut vnd starck gesungen vnd Musicirt werden sollen / da denn die Chor zusammen kommen vnd eine völli Harmoniam machen. Vnd also würde durch dieses / Choro mutato, Choro q: mutus ein stiller Chor verstanden / der nicht mit Instrumenten oder Stimme sondern nur allein etwa mit drey Posaunen vnd einer Menschen Stimme besetzt ist: Inmassen gemeinlich die tieffe niedrige Chore dahin gerichtet werden.

RITORNELLO.

Intermedio: seu Camœna alterna.

Ritornare ist so viel als zu rüch gehen: (Vn Cavallo diritorno, ein Pferd / so man wiederumb zu rüch schickt / inmassen es mit den Postpferden also gehalten wird.) Alhier aber wird das wort Ritornello von den Italianern dahin deutet vnd verstanden; wenn man des Abends auff der Gassen Spazieren / oder wie es auff Vniuersiteten genennet wird / Gassaten gehet: do erstlich ein Serena oder Abends Gesang (davon im ersten Theil meldung geschehen) mit zwo / drey vnd mehr Stimmen gesungen / darauff alsbald auff einer Quintern, Lanten / Chitarro Theorba oder andern Instrumenten etwas darzwischen Musiciret vnd gespielt; Alsdann wiederumb ein Gesetz oder Verslin von der Serenata gesungen / do auff abermahl mit der Quintern oder Theorba respondiret, vnd also eins vnd ander abgewechselt gesungen vnd geflungen wird. Dasselbe nun / was man auff der Theorba, Quintern oder andern Instrumente, zwischen dem singen Musiciret wird Ritornello genennet. Dahero meines erachtens Ritornare q: reiterare; Ritornello q: reiteratio, zu verstehen sey / dieweil allzeit das erste vnd also einer Harmonia repetiret vnd wiederholet wird. Vnd eben dahin / wie ich nicht anders colligiren kan / ist der Hymnus, Ave maris stella ab 8. in des Claudii de Montverde Psalmis vespertinis gerichtet: do der erste versicul ab 8. von allen beyden Choren gesungen wird; der 2. vers. in Choro primo mit vier Vocal: oder Concertat-Stimmen; darauff folget das Ritornello in primo Choro, vnd Cantu secundi Chori mit 5. Stimmen / in einer Tripla von 20. Tacten, ohne Text, vñ vñ allein mit Instrumente gemischt; der 3. vers. in Choro secundo mit einer Vocal

Stimmen

Stimmen: Dar auff als bald abermahls das Ritornello mit den Instrumentē reperiret wird. Im 4. verl. wird der Cantus 1. Chori allein; Im 5. verl. Cantus 2. Chori allein; eben mēssig im 6. verl. Tenor 1. Chori allein zu dem General-Bass humana voce gesungen: Jedoch das zwischen jedem Vers das Ritornello reperiret vnd Musicirēt wird/ biß im 7. Vers allebeyde Chor mit Instrumenten vnd Vocal-Stimmen zusamen miteinander einstimmen. Vnd ist dis auch noch dabey zu wissen: daß nur dreyerley Melodien oder Arien in diesem ganzen Psalm vorhanden: denn der 1. vnd letzte Vers / sind allebeyde einer rote der ander: Der 2. 3. 4. 5. 6. Vers haben nur ein einzigen einerley Bass; allein das nicht allzeit gleichviel oder einigerley Stimmen darin gesungen werden. Das Ritornello ist auch nur einerley/ welches allzeit wiederumb reperiret wird. Vnd auff eine fast solche Art hab ich die Lissam mit 3. oder 5. Choren, vber den Choral Kyrie fons bonitatis gesetzt; do gleicher gestalt die Chori Instrumentales nicht allein in der mittē etlichmahls einfallen / sondern auch anfangen / vnd endlich in fine mit allen Choren zugleich be-
 schließen: doch das viel andere variationes mit den Instrumenten vnd Vocal-Stimmen doselbst mit eingemischer seyn. Vber das hat vorgedachter Cl de Monteverde den Psalm / Dixit Dominus Domino meo, mit 6. Stimmen im selbigen pere, darzu sex Voces vnd sex Instrumenta gleichsam im VIII. cap. in der 9. (er zu finden) angeordnet werden müssen: doselbst er an etlichen örtern keinen Text / sondern allein das wort Ritornello vnter die Noten gesetzt; anzudeuten / daß alda die Instrumenta allein ohne die Vocal-Stimmen adhibiret vnd gebraucht werden sollen. Vnd dieses ist meines erachtens der rechte Verstand angeregtes worts / Ritornello. N. B. Gleich aber als ich in diesem Werck laborire, kommen mir des Cl. de Mondev. Scherzi Musicali à tre voci, daß sind Tricinia jocosa zu handlen / dorinnen er zween Discant vnd einen Bass mit etlichen Texten zum singen / vñ so bald dar auff ein Ritornello ohne Text mit Instrumenten, als zwey Violinen vnd einer Bass-Geigen oder Fagott (wofern kein Clavicymbel oder Chitarron, daß ist eine Theorba vorhanden) zu Musiciren gesetzt; da denn im anfang vnd ende / auch zwischen jedem Gesetze des Texts / daß Ritornello reperiret wird. Vnd ist auch gleich bey etlichen Autoribus befunde / daß sie die wörter Symphonia vnd Ritornello nicht recht vnterscheiden: So kan ich doch endlich so viel colligiren, daß Symphonia, einem lieblichen Pavan vnd Gravitätischen Sonaten; Ritornello aber einem mit 3. 4. oder 5. Stimmen auff Geigen / Zincken / Posaunen / Lauten oder andern Instrumenten, gesetzte Galliard Saltarellz, Courranten, Volten, oder auch mit semi minimis vnd Fusen gespielten Canzoni nicht vnechtlich / jedoch als sie bis auff 12. 13. 20. Tact lang / lenger aber gar selten gesetzt werden. Vnd gleich

wie in comœdien zwischen jedem Actu eine feine liebliche Musica Instrumentalis, mit cornetten, Violen oder andern dergleichen Instrumenten vmbwechselde; bisweilen auch mit Vocal Stimmen angeordnet vnd von den Italis INTEL MEDIO genennet wird; Damit vnter dessen die personata personæ sich anderbekleiden vnd zu folgendem Actu præpariren, auch etwas respiriren vnd sich erholen können: Also vnd dergestalt kan man es mit anordnung einer guten Muſic vor grosser Herrn Taffel oder bey andern fröhlichen Conuentibus auch halten/ oder wenn man zween oder mehr Knaben/ oder auch andere Alt: Tenor: vnd Bass Vocal-Stimmen (so von mit Voces Concertata genennet werden) zu ein Clavicymbel, Regal oder dergleichen Fundament Instrument hat singen lassen/ so bald mit Lauten/Bandorn, Geigen/Zincken/Posaunen vnd dergleichen/ etw anders ohne Vocal-Stimmen / allein mit Instrumenten zu Musiciren anfangen. Darauf dann wiederumb mit Vocal-Stimmen / vnd also eins vmb ander Instrumenten vnd Stimmen vmbwechselte. Ebenermassen / daß man nach einem Concert oder sonsten einer prechtigen Mutet, bald ein lustig Canzon, Galliar Courant oder dergleichen mit ettel Instrumenten herfür bringe. Welches da auch ein Organist oder Lautentist vor sich alleine in acht nemen kan/ daß wenn er Conviviis, eine Mutet oder Madrigal fein langsam vnd Gravitâtisch gespielt/ so bald darauff ein fröhlich Alemande, Intrada, Bransle oder Galliard anfangen hernacher wiederumb etwa eine andere Mutet, Madrigal, Pavan oder kunstreich Fugam vor sich neme. Vnd diese vnd dergleichen vmbwechselung / kan gar füglic mit dem namen Ritornel vnd Intermedio genennet werden. Wie dann jeziger bey denen so aus Italia ankommē gar gebreuchlich: daß sie auff der Theorba oder Chitarron im anfang ein solch Ritornello oder liebliche kurze Melodey alle schlagen; darauff das erste Geses oder Verslin eines Italianischen oder Teutsch Weltschen Liedleins mit ihrer Stimmen fein anmütig in die Theorba singen einstimmen: Als dann so bald wiederumb das erste Ritornello reitieren vnd wiederholen; darauff das ander Geses des angefangenen Liedleins zur Theorba gesungen; vnd das Ritornello wiederumb selbstē auff der Theorba alleine selbsen/ oder von den andern Instrumentisten, auff Lauten, Cithern/Pandoern/ Geigen vnd dergleichen darzwischen Musiciren lassen: damit sie vnter des musikalischen Stimme inhalten/respiriren, Athem gewinnen/vnd sich also wiederumb erheben können. Darumb denn solche vmbwechselung / nicht allein propter varietate delectantem sehr anmütig/ sondern auch propter respirationem sehr nöthig acht zunemen.

RIPIENO: *Ἰν Φώνοις*: Conclamatio, Con-
centus, Plenus Chorus.

Dieses wort brauchen die Italiäner/wenn sie wollen andeuten/das alle Vo-
ces vnd Instrumenta in allen Choren zugleich miteinander einfallen sollen: auff
Teutsch ein vollstimmige Music in allen Choren. Den Pieno, heist so viel/als ple-
num, vßlig; Ripieno, repletum, gefüllet. Vnd ist eben das/als wenn ich die wör-
ter Tutti, Omnes, Plenus chorus, Capella plena, darbey notiret vnd gezeichnet
abe: do daß ein Klein Flötslin/zur zier mit einzustimmen nicht vneben adjungiret
vnd gebrauchet werden kan. So kan man auch/do eine grosse Compagny von Mu-
sicis vorhanden/solche Ripieni zwey: oder dreymahl abschreiben lassen/vnd in vn-
terschiedene weit von einander abgefonderte Chor distribuiren vñ abtheilen: wel-
ches ich daß meistens theils Chorum pro Capella genennet habe. Vnd ist nicht vn-
nützig/das der Organist/wen die vollstimmige Music einfallet/das ganze Werck
der Orgel/oder aber/wenn es gegen der ganzen Music etwas zu starck sein wolte/
Principal allein mit der Super Octav vñ Flöit oder Zimbelchen; zu den Concer-
t- Stimmen aber im rückpositiff ein sanfftes gelindes vñ liebliches gedactes oder
oder stilles Flöitwerck gebrauche. Den die Cöcertat- Stimmen wolle ein sanfftes/
leises vñ liebliches singē vñ klingē halē der vollstimmige chor aber ein gravitārisch
schallē vñ schallē. Vñ sind also die Ripieni nichts anders/als gewisse Clausulæ oder
Circulæ aus einē concert, welche in dē andern Chorē zu gewissen zeitē eine voll-
stimmige Music zu machē/mit dē Haupt-Chorē gesungē vñ geklungē wird. Heist dero-
wegen RIPIENO eigentlich nicht Chorus plenus, besondern Reiteratæ plenu-
tines, die clausulæ, welche aus den Haupt-Stimmen des Concerts genommen/
vnd in andern vnterschiedenen abgefonderten Choren auffgesetzt werden / einen
vollstimmigen vnd vollstimmigen Concert zumachen.

Hieronymus Iacobi in Nota ad lectorem wil/das man den Buchsta-
b R. bey die Noten zeichnen solle/ den anfang des Ripieno zu bezeichnen: welches
er leichtlich irung gibe/sonderlich wenn viel Ripieni auff einander folgen. Ich
habe mir gefallen lassen/ solche vnd der gleichen Wörter zwischen die Noten an de-
n örtern/do sie einfallen/deutlich darbey zusetzen. Vnd ist nun meines erachtens
unter den wörtern/Synfonia, Ritornel, Ripieno vnd Intermedio, so im anfang
des Concert- Gesangs adhibirt vnd gebraucht werden / dieses der vnterscheidet.
Ritornello, do ohne Text/vnd also Instrumen-
tis solis
Ripieno, mit Text/vnd also Vocibus & Instru-
mentis

} einerley / allzeit mit einem ge-
schwindem Tact reiteriret
vnd repetiret wird.

Dahero ich mich bedüncken lasse / daß Ripieno ein vocabulum Compositum sey/quasi dicas, Ritornello Pieno, ein Ritorn. oder Reiteratio, so mit vtem Chor zusammen stümet/vnd die Instrumental: mit den Vocal-Stimmen gleich adjungiret werde. Intermedio, do ohne/oder mit Texten/mit Instrumental: oder Vocal-Stimmen/oder mit beyderley zugleich/in Comœdien zwischen jeden Actu, oder in Missen, Magnificat, Moteten, allzeit andere Cantiones v Gesänge interponirt werden; Inmassen in meiner Megalynodi zu finden/v in Polyhymnia VIII. geliebts Gott/deren Art mehr herfürkommen werden. Sinfonia, sind gleich den Pavanen vnd Galliar den/deren man in einem Gesänge zu anfang vor dem Ersten Theile/vnd nach demselben auch vor vnd nach de andern auch Dritten Theile/so einer vorhanden/sich gebrauchen kan: an statt/ daß sonst der Organist allzeit vorher vnd darzwischen ein Præambulum auff der Orgel schlagen pflegt. Vnd dergestalt können die Sinfonia auch nicht so gar vnebenlter medio genennet werden. Fortè, Pian: Præsto; Adagio Lento. Diese Wörter werden bißweilen vö den Italis gebraucht/vñ in den Concertè an vielen vnterschiedenen ortern/wegen abwechselig beydes der Stimmen vnd Choren, darbey ordrunter gezeichnet/welches ich mir dan nicht mißfallen lasse. Ob zwar etliche/die dessen/sonderlich in Kirchen zugebraucht nicht gut sey/vermeinen: So deuchte mich doch solche variation vnd vmbwechselung/wenn sie fein moderatè vnd mit eingenuten gratia, die affectus zu exprimiren vñ in den Menschen zu moviren, vgenommen vnd zu werck gerichtet wird/nicht allein nicht vnlieblich oder vnrecht sondern viel mehr die aures & animos auditorum afficire, vnd dem Concerto eine sonderliche Art vñ gratiam conciliire. Es erfordert aber solches offerma die cõposition, so wol der Text vnd Verstand der Wörter an ihm selbst: daß in bißweilè nicht aber zu oft oder gar zu viel/ den Tact bald geschwind/bald wieder langsam führe;auch den Chor bald stille vnd sanfft/bald starck vnd frisch resonlasse. Wiewol in solchen vnd dergleichen vmbwechselügen/in Kirchen viel mehr vor der Taffel eine moderation zugebraucht vonnöten sein wil. So weis nun ein jeder selbst/was solche Wörter bedeuten/als: Fortè, elatè, clarè, id est, seu intentà voce; weñ die Instrument. vnd Vocalisten zugleich starck: Pian, si missè, weñ sie die Stimme moderiren vnd zugleich gar stille intoniren vñ Music sollen. Sonsten ist Pian so viel/als placidè, pederentim, lento gradu: daß in die Stimmen nicht allein mäßig: sondern auch langsamer singen solle.

B A S S E T T O: Bassett ist das diminutivum vom Bassio, t bedeutet die vnterste Stimm/so in den hohen Choren das Fundament führet/in Intervallis sich ein Wasse gleich artet. Wird aber meistens wie ein Tenor bißweilen wie ein Alt claviret.

Dab

Dahero auch in den Pombarde/ Flöitten vnd andern Instrumenten, welche vff
 denselben Thon vnd Clavem gerichtet seyn/ BassettPommern/ Bassettflöitten / etc.
 Bie in 2. Tomo angezeigt worden/ genennet werden.

Eigentlich aber wird diese be Stimme / so wol in Concerten, als Muteten,
 welche die niedrigste ist/ bald im Cantu, bald Alto, Tenore, wie es sonderlich die Ju-
 en mitbringen/ Bassetto genennet.

B A R Y T O N u S.

Durch diß Wort verstehen die Italiäner den Tenor oder Quintum in den
 Choren / wenn das J: vff der dritten Linien gezeichnet befunden wird.

Was durch die Wörter Accentus, Trillo, Gruppo, Tremoletti, &c. ver-
 anden wird/ dasselbe sol am ende dieses Tertij Tomi ausführlich angezeigt werden.

Das II. Capitel.

Capella: Chorus pro Capella:
 Palchetto.

 As Wort Capella wird vff dreyerley Art gerichtet befunden.
 Dann 1. So ist es im anfang/ meines erachtens/ von
 den Italiänern allein dahin verstanden worden / wenn in den
 Käyserlichen/ Desterreichischen vnd andern Catholischen weit-
 läufftigen Capellen oder Music, etliche vnterschiedene Chor
 mit allerley Instrumenten vnd Menschen Stimmen angestel-
 let werden / daß alsdenn noch ein absonderlicher Chorus aus
 diesen allen heraus gezogen / vnd Chorus pro Capella gene-
 et worden/ darumb daß der ganze Chorus Vocalis, oder die ganze Capella densel-
 n im Chor/ vnd von den andern Choren gang abgesondert / musiciret, vnd gleich-
 m als vff einer Orgel das volle Werck / mit einstimmet. Welches dann ein trefflich
 Ornamentum, Pracht vnd Prangen in solcher Music von sich gibt: Diweil dieser
 Chorus fast meistens theils zugleich mit einfället / wenn die andern Chor alle zusam-
 en kommen.

Vnd wird solche Harmonia noch mehr erfüllet / vnd mit grösserer Pracht er-
 eiteret/ wenn man dabey einen grossen BassPommer / doppelt Sagott / oder grosse
 BassBeygen / (Italis, Violone) Auch wol andere Instrumenta, wo deren vberig
 vorhanden / zu den Mitteln vnd Ober Stimmen ordnet. Solche Capellen aber kön-
 n vnterschiedlich / eine / zwo oder drey aus einem jeden Concert heraus gezogen / ein

P.

jede

jede insonderheit nur mit vier oder mehr Personen/ wenn man die haben kan / besetzet vnd an abgesonderte örther in der Kirchen gestellet; Auch in mangelung der Personen/ gestalten Sachen nach/ ganz vnd gar außgelassen werden: Diueil diese Capella fast als die Rippen, allein zur erfüllung vnd besterckung der Music, ein Choralscititius aus den andern Choren extrahiret vnd heraus gezogen ist: Da dann die Vnisoni vnd Octaven ohn vnterscheid von ihnen gesetzt werden / aus denen im Capitel des andern Theils angezogen Rationibus vnd Ursachen.

Vnd solcher Capellen habe ich in etlichen des Iohan Gabrielis abgeschriebenen Concerten viel vnd vnterschiedlich gesehen: Welche aber in denen jetzt newlich im vergangenen Jahren im druck publicirten nicht verhanden.

2. In denselben aber/ so wol auch in seinen ersten Anno 1597. publicirten Rationibus sacris befindet sich/ daß das Wort Capella, ihme so viel heisset vnd bedeutet/ als wenn ich seze/ Chorus Vocalis, Chorus Vocum; das ist/ der Chorus, welcher mit Cantoribus vnd Menschen Stimmen muß besetzt werden; als wenn einem Concert der eine Chor mit Cornetten, der ander mit Geigen / der dritte mit Posaunen/ Fagotten/ Flöthen vnd dergleichen Instrumenten, doch daß bey jedem Chor zum wenigsten eine Concertat- das ist/ eine Menschen Stimme darneben ordnet: So ist meistens noch ein Chor darbey/ do alle vier Stimmen mit Cantoribus besetzt werden: Denselben nun nennet I. Gabriel Capellam. Vnd kan solcher Chor oder Capella, weil sie mit vnter die Principal Chor gehört/ durchaus auffen gelassen/ auch alsobald an den Clavibus Signatis erkant/ vnd bisweilen auch mit Violin de Gamba, oder de braccio musiciret werden: Wie hernacher die Cap. weitläufftiger Bericht folgen wird.

In meinen Concerten, sonderslich in den Lateinischen/ wie auch etlichen Teutschen/ do ich keinen Chorum pro Capella dabey setzen wollen/ habe ich meistens die Wörtee/ Omnes vnd Solus, oder Voce, Instrumento, Trombone, &c. dar gezeichnet: Welches dann ein jeder leicht verstehen/ vnd sich darinn richten kan. So fern an Voce & Trombone, oder Voce & Violono, &c. steht/ do muß ein Vocalisten vnd Instrumentisten mit einer Posaun oder Geigen darbey stellen. Wo nun Voce allein gefunden wird / doselbsten singt der Vocalist allein; Wo Trombone, do gehet die Posaun allein; Wo omnes, do musiciren sie zugleich beyde. Gleiches gestalt wird es auch gehalten/ wenn anderer Art Instrumenta dar notiret befunden werden. Vnd kan also nicht allein aus solchen abgetheilten/ sondern auch allen andern Concerten, ein jeder nach seinem gefallen/ wenn er anderst vbriger Gesellschaft von Cantoribus vnd Instrumentisten versehen ist/ eine oder zwei Capellen mit 4. Stimmen herauff ziehen/ vnd dasjenige/ darvor das W

omnes oder Chorus gezeichnet stehet / oder aber do ohne das alle Chor mit einander
gleich einstimmen / oder do es sich sonst schicken wil / vff absonderliche Bretter /
doch vff die im 12. Cap. des andern Theils angezeigte masse) heraus schreiben lassen.
So bald aber das Wort Solus, oder Voce Instrumento, &c. folget / an dessen statt
müssen so viel Pausen gesetzt; Vnd derselbe Chorus pro Capella alsdann zum mu-
ciren an einen absonderlichen ort geordnet vnd gestellet werden.

Ich habe vor etlichen Jahren allbereit die Wörter omnes vnd solus in meinen
Antionibus zu gebrauchen angefangen: Befinde aber / daß jezo die Italiäner in ih-
ren Concerten das Wort Ripieni gebrauchen.

3. Numehr aber nennen etliche auch dieses eine Capellam, wenn man zu einem
Choro Vocali, einen Chorum Instrumentalem componiret vnd setzet. Do-
lbfsten wird der Chorus Instrumentalis, welcher tanquam minus Principalis, in
Angelegenung der Instrumentisten gar wol aussen gelassen werden köndte / vom Cho-
ro Vocali, welcher Principalis, vnd vor sich selbst ohne zuthun der Instrumenti-
sten, doch daß ein Organist mit einem Positiv oder Regal darbey / den Sachen eine
nütze thun kan / abgesondert / vnd etwa gegenüber / oder an ein höhern / oder aber nie-
rtern ort vnd stelle geordnet: Welchs in Italia auch Palchetto genennet wird / da sie
öftweilen mehr als einen Chor pro Capella, vnd immer einen vber den andern stel-
len: Gleich wie vielleicht zu Davids zeiten die Musici im Tempel vff unterschiedene
Ehere vnd niedrige Chore gestellet vnd abgetheilet worden sind: Daher etliche son-
derliche Psalmen / als der 120. bis vff den 134. Lieder im höhern Chor genennet wer-
den; Wie Tomo primo partis primæ Membr. 1. Cap. 2. weitläufftiger zu sehen.

Es kan aber das Wort Palchetto aus nachfolgendem kurzen Bericht / so viel
effer verstanden werden / weil man in etlichen Kirchen / vnd bevorab Fürstl. Capellen
orten bey der Erden / oder sonst in einem bequemen Ort / do die Musici von den Zu-
höhrern vnghindert bleiben können / einen gewissen stand / einem Teatro gleich / von
Balken vnd Brettern auffzubawen / oder aber die Bretter vber etliche Stüle / do sich
sitzen wil / zulegen / vnd oben mit Lehnen vnd Tappetereyen zubeschmücken vnd auß-
staffiren pflegt. Wie man dann auch wol / do man wil / gar einen sonderlichen Ort
die höhe einer kleinen Pfortkirchen gleich / dahin unterschiedene Chor von den ande-
ren weit abgesondert vnd gestalt werden können / auffbawen kan: Inmassen dann
ergleichen füglich öfther in alten Kirchen / vnd zuvoraus hinten in den Choren / de-
ren man zu jetz verstandener behuff gebrauchen / vnd daher Palchetto nennen kan /
öftmals gefunden werden.

Das III. Capitel.

CAPELLA FIDICINAM, vel FIDICINA.

P ij

Wie

Wie vnd vff was massen dieselbe an- zuordnen vnd anzustellen

sey.

iese Capellam habe ich nach meiner Wenigkeit / nicht vmbt
zu seyn / sonderlich observiret; Dieweil erlichen vnter vns Zer-
schen / so der jetzigen neuen Italtänischen Invention, do ma-
bisweilen nur eine Concertat Stimme allein / zuzeiten zwo od-
drey in eine Orgel oder Regal singen leßt / noch vngewohnet / d-
se Art nicht so gar wolgefället / in Meynung / der Gesang gehe g
zu bloß / vnd habe bey denen / so die Music nicht verstehen / kein sonderlich ansehen od-
gratiam. Darumb ich dann vff dieses Mittel bedacht seyn müssen / daß man ein
Chorum oder Capellam mit 4. Stimmen darzu setze / welcher entweder mit Posa-
nen oder Geigen allzeit zu gleich mit einstimmen köndte.

Vnd dieweil nun solche Harmonia, wenn sie dergestalt in der Kirchen an-
ordnet / die Ohren etwas mehr füllet / habe ich alsbald applausum popularem
durch erlanget.

Wie dann auch meines erachtens / gleicher gestalt nicht vbel resoniret, wo
zu solchen Concerten mit einer oder 2. Concertat Stimmen (bevorab wenn Vo-
vivaces & alacriocres gebraucht werden / ein Regal / oder in der Orgel ein Schna-
Werck genommen wird; Denn weil der Organist / wie im 6. Capitel / vom Gener-
Was wird angezeigt werden / gar simpliciter, mit feinen Concordanten vnd Sy-
copationibus, ohne einige Diminutiones, vnd Coloraturen, zu solchen Con-
certat Stimmen schlagen oder spielen muß. / so klinget es vff dem Flöit Werck gar
schlecht / vnd vnannuhtig: Vff dem Regal oder andern Schnarr Wercken aber / in
che fast den Posaunen gleich resoniren, ist die Harmonia viel annuhtiger / wo-
man sein zierlich / gravitösch vnd langsam / ohne einige Diminutiones den Ges-
tractiret.

Auch ist diß darbey wol zu mercken / 1. Daß ich diese Capellam darumb / Fidici-
am genennet / dieweil es besser ist / mit Besäteten Instrumenten, als Geigen / Sa-
ten / Harffen vnd allen andern / vnd sonderlich mit Violnde Gamba, wo man
haben kan / In mangelung aber derselben / mit Violen de Bracio, dieselbige Cap-
lam zu bestellen. Denn der Sonus vnd Harmonia der Violen vnd Geigen conti-
ret sich immer nach einander mit sonderbahrer Lieblichkeit / ohne einige respiratic-
deren man vff Posaunen vnd andern blasenden Instrumenten nicht entrathen k-
Jed

jedoch pro variatione kan man bißweilen 4. Posaunen: Do denn nicht irret / daß er Cantus in eischen in Octava inferiore vff der Posaune musiciret werde: Oder Posaunen / vnd eine Tenorflöte / oder ein Cornett zum Discant, oder aber einen Sagott / vnd 3. Flöten zur umbwechselung darzu gebrauchen.

2. Umb dieser Ursachen willen habe ich in der mitten bißweilen / virgula s vnd trichlin interponiret, damit man zu einem Versiculo Violon; Zum andern / Posaunen; Zum dritten / Flöten vnd Sagotten gebrauchen könne: Oder wo Lauttenisten vorhanden seyn / kan man mit Geigen umbwechseln / vnd dann auch bißweilen die auten vnd Geigen zusammen gehen lassen. Dodann ein Musicis zween oder mehr Chor gar wol draus machē / abschreiben / vñ nach seinem guten gefallen anordnen kan.

So ist auch sehr anmuthig zu hören: Wenn man diese Capellam Fidicinium, nach Art der Engelländer mit einem ganzen Consort anstellet / also / daß ein tarcz Clavieymbel / zwey oder drey Lautten / eine Theorba / Bandoer / Zitter / Bassgeig / Block- oder Querslöte / stille Posaun / Violen de Bastarda, vnd eine kleine Discant Geige sein rein vnd lieblich zusammen gestimmt / miteinander fortgehen: Die Concertat Stimmen aber das jhrige cum grata & decenti harmonia darunter nit einbringen.

3. So habe ich ex observatione auch besser seyn / befunden / daß man dieselbige Cappellam oder Chorum Fidicinium etwas vff die seite / von der Orgel / vnd denen / so die Concertat Stimmen führen / abgesondert stelle vnd anordne / damit die Vocalisten von den Instrumentis nicht vbertäubet oder verdunckelt / sondern eins vor dem andern vnterschiedlich gehöret vnd vernommen werden könne: Wie Cap. 8. in der Instruction bey der dritten Art solches sol erinnert werden.

4. Es sehet aber zu eines jeden gefallen / ob er diese Capellam anordnen vnd gebrauchen / oder aber aussen lassen wolle; Denn / wie im anfang erwehnet / mir solche nur ex auditorum querundam approbatione also zu setzen / gefallen / do ich onsten derer nicht groß geachtet hette.

5. Vnd wenn man dergestalt auff alle dieser Art Concert Gesänge / so etwa einem vnd dem andern in des L. Viadan, A. Aggazzarij, Antonij Cifra vnd dergleichen autorum operibus zum besten gefallen / eine solche Capellam Fidiciniam componiren vnd vffsetzen wolte: Würde man die Auditores bey vns in Teutschland / welche noch zur zeit in diese neue Art allerding sich nicht zu richten wissen / damit anlocken / vnd gleichsam weiter infasciniren, daß sie ein gut genügen vnd Contentament daran ungezweifelt haben würden.

6. So kehme auch diese Capella denen Organisten zu nutz / welche im Componiren vnd vngelübt vnd vntersahren / vnd dahero sich in den General Bass

so bald im anfang nicht finden können; Sientmal es denselben viel leichter were/ alle Mittelftimmen oder Parteyen (welche sonst in solchen Concerten nicht verhanden) in ihre Tabulatur abzuzeigen/ als daß sie allererst lange nachdencken vnd speculiren müssen/ ob sie Quarten vnd Sexten, oder aber Quinten vnd Tertien zc. greiffen sollen. Darumb ich dann in etlichen diese Capellam auch genennet habe/ Capellam pro Organo, Item pro Testudine, Theorba, &c.

7. So sol man sich auch nicht irren lassen/ daß in dieser Capella die vier Stimmen zu den geigenden oder blasenden Instrumenten, bisweilen in Vnisonis vnd Octaven mit den andern Concertat- oder Vocal Stimmen zugleich fortgehen; Dierweiß solches vorher im XII. Capitel des II. Theils allbereit abgelehnet/ vnd außführlicher dargethan worden/ warum die Vnisoni durchaus/ die Octaven aber/ wenn eine Stimme gesungen/ die ander mit Instrumenten, als Posaunen/ Zincken oder Geigen gemacht wird/ gang vnd gar wol passiren können. Zu dem wird keiner/ der sich in Fürstlicher vnd andern Capellen versucht/ etwas gehört vnd gesehen/ wie dann auch andere Musici in Städten/ wenn sie bedencken vnd betrachten/ daß sie selbst vff ihrem Chor einer Stadt oder KunstPfeiffer mit einem Cornett oder Posaun bey die Schüler stellen welche zugleich in Vnisono vnd in Octaven mit einander intoniren vnd einstimmen sich dieses nicht so gar sehr mißfallen lassen.

Darmit sich aber vnter den vielen vnterschiedenen Namen/ ein Musicus nicht verirren vnd verwirren: So habe ich sie meistentheils/ so viel mir bekant seyn/ allhie vnter einander setzen wolken/ auff daß alsobald primo intuitu ein jeder sehen vnd begreifen könne/ welches Synonima seynd/ vnd einerley Bedeutung haben.

Voces humanae.	Instrumento.	Ripieni.
Menschen Stimmen.	Chorus Instrumentalis	Turti.
Voce	Chorus Instrumentorum	Omnes.
Voces solæ.	Capella Instrumentalis.	Omnes, Vocibus & Instru-
Voces recitativæ.	Chorus Sinfoniæ.	mentis.
Voces Concertatæ.	Symphonia.	Chorus.
Concertat Stimmen.		Plenus Chorus.
Chorus recitativus.		Chorus pro Capella.
Chorus Vocalis.		Chorus Capellæ.
Chorus Vocum.		Chorus Instrumentalis
Capella.		vocalis.
Capella Vocalis.		Capella in pleno Choro.
Vocal Stimmen.		Capella in Choro.

Vocales.
Cantores.
Concentores.
Viva Voce.

Capella vocalis & Instrumentalis.

Das IV. Capitel.

Μαίεσις seu Distinctio Instrumentorum.

Kurze Abtheilung aller Instrumenten/ Wie die zum Musciren gebraucht werden.

Die 2. Parte Tomi primi Cap. ultimo, So wol auch im 1. Theil Tomi Secundi Cap. 1. habe ich etliche Distributiones vnd Abtheilung aller Musicallschen Instrumenten in Theibus vnd Tabellen vorgestellt: So allhier zu wiederholen vnnötig. Dis aber allein muß bey diesem Werck angezeiget werden: Das die Instrumenta Musicalia succinctè in zwey Ordnungen gestellet werden: Als:

1. Omnivoca seu Totalia.
2. Vnivoca seu Simplicia, & Specifica.

Oder wie es die herrliche Musici, Augustinus Agazzarius, vnd Ioannes Hieronymus Iacobi nennen/ Fundament- vnd Ornament Instrumenta: Welche terminos wir denn allhier auch behalten wollen.

I.

Omnivoca, oder Fundament Instrument seynd diese/ so alle voces oder Stimmen eines jeden Gesangs führen vnd begreifen können/ vnd also das ganze Corpus ad vollkommene Harmony aller / so wol der mittel- als vnterstimmen oder parthey- / so wol in Vocali als Instrumentali Musica auff sich erhalten; Als da seynd: Dr- / in/ Positiv/ Regalwerck/ starcke doppel- drey- vnd vierfache Clavicymbel.

Vnd hieher können auch die Spinetten/ Lauten/ Theorben/ doppel Harffen/ grosse Sichern/ Lyren/ &c. Wenn man sie als Fundament Instrumenta, meistens aber nur einer einzigen/ zwey oder dreyen Stimmen in einer stillen vnd eingezogeneu Music braucht/ referirt werden. Sonsten in einer starkerschallenden/ mit vielen vnd man- / erley Personen besetzten Music, sind sie besser zur zier- vnd als Ornament Instru- / menta zu gebrauchen.

Vnt-

Vnivoca seu simplicia, oder OrnamentInstrumenta, die in einen Gesang / gleichsam als mit scherzen (Schertzando, wie die Italiäner reden) vnd contrapunctiren die Harmony lieblicher vnd wolllingender zu machen / Item / den Gesang zu exorniren vnd zu zehren adhibiret werden; Das sind alle einfache Instrumenta, welche nur eine einzige Stimme von sich geben vnd zu wege bringen können: Vnd werden dieselbige in Iustatilia seu Tibicinia & Fidicinia, Italicè, Instrumenti difiatio & Chorde; Germanicè Blasende/ als Zincken/ Flöten/ Posaunen/ Fagotten/ etc. vnd Besäittete Instrument, als Geigen/ etc. abgetheilet: Wie Tomo Secundo im 7. Capitel des II. Theils weitläufftiger angezeigt worden.

Vnd zu diesen OrnamentInstrumenten werden auch/ wie vorgesagt/ die Spinetten/ Lautten/ Theorben/ etc. (wenn sie nicht als FundamentInstrumenta, sondern allein zur zier vnd versüßung der Mittelparteyen gebraucht) vom A. Agazzario referiret, wie nachfolgende Tabell außweiset.

Instrumenta sunt vel	}	Propria:	Fundamenti: ut,	{ Organum pneumaticum. Positivum. Regale. Clavicymbalum majus.
			Ornamenti, ut,	{ Violæ, Violini: Cornetti, Flauti, Piffari, Tromboni, Piffari, Bombardoni, Corna Musa, storti, Fagotti, &c.
		Communia quæ. Vel ad horum utrumq; habent se æqualiter, ut interdum fundamenti, intardum ornamenti vicem præstare possint; ut;	{ Spinetta : Testudo: Theorba : Cithara doppia. Harpa. Lyra. Chitarrone.	

Das V. Capitel.

ὀνοματοποίησης, Instrumentorum Congrua appellatio.

Wie die Instrumenta in Italiänischer Sprach

am bequemsten zu nennen vnd außzusprechen seyn.

Jeweil die Namen der Musicalischen Instrumenten nicht so eigendlich mit Lateinischen / als wol mit Italiänischen Wörtern genennet vnd observiret werden können: So habe ich mich in meinen operibus meistens der Italiänischen gebrauchen / vnd der selben signification hierbey vffzeichnen wollen.

Omnivoca, vel Fundament Instrumenta:

Orgel	Organo. Organum Pnevumaticum.
Positiv	Organopiccolo. Pars organi postica.
Regal	Regale.
Clavicymbel	Clavecymbalo Clavicymbalum. Gravecembalo
Viereckicht Instrument, Instrumentum indiscrète sic dictum	Spinetto Virginall. Frischlin. Magadis, Pectis.
Lautte	Liuto: Testudo, Chelys.
Theorba	Theorba Chitarrone
Grosse Italiänische Lyra	Arce Violatelire Lyra de Gamba. λύρα ἐπιγυνοῦσα
Kleine Lyra	Lyr de braccio.
Doppel Harff	Arpa doppia. Harpagemina.
Bandoer	Bandora. Pandura.
Lither	Cetera Cithara.
Groß Zitter.	Chitarron.

Vnico vel Ornament Instrumenta.

Trommet	Tromba, Tuba. Trompetta, ein Trommeter.
Posaun / in gemein / sonst	Trombone
Ordinari Posaun /	
Klein alt Posaun	Trombone piccolo
Wiewol etliche die rechte gemeine Posaun / auch Trombone piccole nennen)	Quart-

QuartPosaun	Trombone majore, grando, grosso
OctavPosaun	Trombone all' Octava bassa
Schwarzer Zincl	Cornetto. Cornu. buccina.
Gelber/ gerader/ stiller Zincl	Cornetto muto
Quersflöit oder Querpfeiff	Fiffaro Traverso : Flauto traverso. Tibia transversa.
Blockflöit	Flauto : Fiauto : Tibia.
Klein Flöitlin	Flautopiccioło Tibiola.
Fagott oder Dolcian oder Chorist Fagott.	(Dolciano.
Quart oder Quint Fagott/ sonst doppel Fagott genant.	(Fagotto, Ordinario.
Schallmeyen	(Fagotto doppio grand.
AltPommer	Piffaro. Tibia gingrina Bombyx. (Bombardino.
ChorBass Pombarb	(Bombardo picciolo,
Groß Pommer	Bombardo.
Klein oder DiscantGeig	Bombardone.
Tenor-AltGeig/ vnd alle Geigen/ welche man vffm Arm helt/ Discant vnd Bassgeigen/ werden in gemein genennet/	Ribecchino. Violino. Fidicula.
Gemeine Bassgeigen	(Viole de braccio,
Groß Bassgeig	(Vivole da braccio.
Violen, oder Violnde Gamba	Bassviola
	Violone.
	(Viole da Gamba.
	(Viole.
HeerPaucke	Tamburo, Tympanum.

Es ist allhier auch dieses/ vmb mehrer nachrichtung/ wol zu observiren, das die Trast in ihrer Sprach die grossen Instrumenta von den kleinen desto besser und vernemlicher zu unterschieden/ absonderlicher zweyshabiger dictionen vnd Wörter / hinten an zu setzen/ sich gebrauchen.

One { Werden augmentativa genennet / weil ihre Bedeutung vermehret wird. Darumb dann durch solches zugesetzte Wörterlein / die grosse Bassinstrumenta angedeutet werden: Als:
 Trombone, QuartPosaun.
 Violone, Gross Bassgeige.

(Wiewol das Wort Trombone gemeinlich vor eine gewisse Tenor-Posaun genomen vnd gebraucht; Die Quart-Posaun aber/ Trombone major, die Alt-Posaun/ Trombonepicciolo genennet wird

Ino { Sind Diminutiva, Weil ihre Bedeutung vermindert wird: Vnd sind hiermit die kleine Discantinstrumenta gemeinet.
 Trombino, Alt-Posaun.
 Violino, Discant-Sagen.
 Violini.)

(Vnd daher kömpts / das man einen Bassgeiger Violonistam: Ein Discant-Geiger aber Violinistam nennet.

accio { Werden Contentiva genennet / weil sie zur Verachtung gebraucht: Darmit nicht allein die Instrumenta, sondern auch alle andere Sachen/ so nichts werth / vnd verächtlich gehalten/ genennet werden.
 Trombaccio, Posaun/
 Violaccio, Geige
 Cavallaccio, Pferd /
 Geig oder Pferd etc.
 So nicht taug/ noch nutz zu gebrauchen:
 Eine schlimme / vnd dächige Posaun /
 Geig oder Pferd etc.

Die Nomina in

Darneben ist dis in acht zu nehmen/ das das o vnde den singlarum nimmerum, das i aber pluralum bezeichne: Als

Trombone, ein Posaun: Fiffaro, ein Querflöt:
 Tromboni, Posaunen: Fiffari, Querflöten.
 Flauto, eine Flöte: Flauti, Flöten/ etc.

VI. Ca.

Das VI. Capitel.

De Basso Generali seu Continuo.

Wie der General Bass /

Bassus Continuus, oder Bassus pro Organo zu verstehen / Der selbige auch zu tractiren vnd zu gebrauchen / So dann / was sonst mehr nothwendiges darbey zu erinnern sey: Nemblich / was an einem Organisten / Lautenisten, Harffenisten in gemein desiderirt werde / vnd wie ein jeglicher sein Instrument dessen Art vnd Eigenschafft nach tractiren vnd gebrauchen sol.

Der Bassus generalis seu Continuus wird daher also genennet, weil er sich vom anfang bis zum ende continuiert, vnd als eine General Stimme / die ganze Moter oder Concert in sich begreiffet; Wie dann solches in Italia gar gemein / vnd sonderlich jense von dem trefflichen Musico Ludovico Viadana, novæ inventionis primario, als er die Art mit einer / zween / dreyen oder vier Stimmen allein in eine Orgel / Regal / oder ander dergleichen Fundament Instrument zu singen erfunden / an Tag bracht / vnd in druck außgangen ist; Do dann nothwendig ein solcher Bassus Generalis vnd Continuus pro Organædo vel Cytharædo, &c. tanquam fundamentum vorhanden seyn muß.

Von etlichen wird der Bassus Continuus gar accommodé *GVIDA*, hoc est, Dux, ein Führer / Gleits Mann oder Wegweiser genennet.

Nun ist der General Bass nicht vmb etlicher nachlässigen oder verdrossenen Organisten willen / die ohne das vngern absetzen / sondern fürnemblich darumb erfunden worden; Daß ein Organist / ob er gleich aus demselben im anfang nicht alsobald mit einschlahen könne / doch daraus in seine partitur, oder Tabulatur desto leichter bringen / vnd alsdenn die eine / zween / oder drey Stimmen darüßer setzen / vnd wie es gegen einander stehet / mit besonderm fleiß acht haben / vnd auffmercken sol. Dahero er dann darnechst / aus dergleichen Basso generali seine Partey zu machen / sich vmb so viel leichter vnd süßlicher darzu gewöhnen kan.

Es ist auch meines einfüßigen erachtens diß der vornembste vnd beste Nuz des General Basses / daß er / sonderlich einem Capellmeister vnd andern Musicorum Chororum Directoribus zu gut / ein fein Compendium ist / wenn ein solcher General Bass / fürnemblich in Concertten per Choros, etliche mal abgeschriebet

wird:

wird; Damit man dieselbe vnter die Organisten vnd Lauttenisten / so numehr an grosser Herren Höfen / vnd in deroselben Fürstlichen Capellen mehrentheils / zu gewinnung der zeit / so sie sonst vffs absetzen wenden müsten / sich darzu gewehnen / an ein jeden Chor (doch daß derselbe / den ein jeder machen sol / sonderlich bezeichnet / oder mit rother Tinten vnterstrichen) alsbald distribuiren, vnd der Director auch einen davon vor sich selbst behaltten könne: Damit er nicht allein des Tacts halben / wenn sich derselbe in Tripeln vnd sonst verendert / sondern auch einen vnd dem andern Chor einzuhelffen / den ganzen Gesang vor sich haben möge.

Damit aber ein Organist auch wissen möge / welcher gestalt er sich solchen GeneralBass zu Nütz machen / vnd denselben wol gebrauchē könne; So hab ich aus vor gedachtes Ludovici Viadanæ, vndauch Augustini Aggazzarij in ihren operibus vorhergesetzten Instructionibus vnd Vnterricht / den vnwissenden zum besten / die für nemste vnd notwendige Puncten heraußer ziehen / vnd ex Italico sermone in vnser Teutsch allhier setzen; Auch meine eigne observationes dabey bringen vnd anzeigen wollen. Vnd muß nu allhie an diesem Ort nicht allein von dem Organisten / Lauttenisten / oder andern Instrumentisten, wie derselbe beschaffen seyn sol; Sondern auch von dem Cantori, Concertori oder Sängern (davon im IX. Capitel) gesagt vnd et was erkläret werden.

Vom Organisten.

Ein Organisten betreffend / So sind bey demselben zweene hochnötige Punct vnd Stück mit allem fleiß in acht zu nehmen.

- Als 1. Was er für Eigenschafften an sich haben muß.
2. Zum andern / wie vnd welcher gestalt er ein jeden Gesang oder Concert schlagen / tractiren vnd führen solle.

Das I. Stück.

Was ein Organist vor Eigenschafften an sich haben solle.

Ein Organist / der aus einem GeneralBass schlagen wil / muß dreyerley Eigenschafften vnd requisita an sich haben.

1. Muß er den Contrapunct verstehen / oder ja zum wenigsten perfect singen /

¶ ij

Auch

Auch die Proportionen vnd Tact oder Mensur recht erkennen / vnd wissen durch alle Claves, die bösen in güte zu resolviere, auch die Tertias vnd Sextas maiores vnd Minores, recht zu vnterscheidenden / vnd dergleichen dinge mehr in acht zu nehmen.

2. Muß er die Partitur oder Noten Tabulatur wol verstehen / vnd vff den Clavibus, Tastaturen oder Griffen am Kragen seines Instruments, Es sey nu eine Orgel / Regal Werk / Laute / Theorba oder dergleichen Fundament Instrument, eine grosse vbung habe / damit er nicht die Consonantias zusammen betteln / vnd die (le botte) Schläge oder Griffe / zu dem was man singet / allererst suchen / vnd darauß specularen müsse: Weil er weiß / daß alsdann das Auge allezeit vff das Buch / vnd die Motett, Concert, Madrigal oder Canzon, so er für sich hat / gerichtet vnd gewand seyn muß / vnd darumb vff das Clavier, Tastatur oder Griff seiner Orgel / Instruments oder Lauten gar selten und wenig achtung geben kan.

M. P. C. Dieweil aber die meisten Organisten in Deutschland / der deutschen Buchstaben Tabulatur (welche an ihme selbst richtig / gut / leicht vnd bequemer ist / nicht allein daraus zu schlagen / sondern auch daruff zu Componiren) sich gebrauchen / vnd ihnen sehr schwer für fallen wolte / von neuen zu der Noten Tabulatur oder Partitur sich zu gewöhnen: So ist es wol zum besten gerathen / daß sie im anfang die Concert vnd Gesänge ganz vnd gar in ihre gewöhnliche Buchstaben Tabulatur absetzen / vnd sich darinnen nordürfftig ersehen / wie es allereits mit dem General Das vberlein komme / ob sie darnechst durch fleißige auffmerck- vnd vbung sich zu solchem General Das auch gewöhnen köndten.

AA. 3. So er muß er ein gut vnd Subtil Ohr vnd Gehör haben / damit er im zusammen stimmen / wenn der Gesang mit einander fortgehet / dem Concenteri, das ist / deme der die Concertat Stimmen singet / nach vnd zugeben wisse. Nun ist es aber vnmöglich / einige gewisse Regel zusetzen vnd zugeben / wie vnd welcher gestalt die Cantiones vnd Stücke (wie es wir Deutschen nennen) zuschlagen seyn / wo nicht etliche signa dabey oder drüber gezeichnet werden / welches A. Aggazzarius zwar bekennen muß / gleichwol aber in allen nicht in acht nimpt.

M. P. C. Vnd ob wol L. Viadana in seiner ersten Praefation vermercket / daß es nicht nötig sey / die signa zu adhibiren, so befindet sichs doch nun mehr / nicht allein in etlichen anderer vorrefflichen vnd fast der meisten Italianischen Componisten General Bässen / welche dergleichen Art Concerten mit einer / zweyen vnd mehr Stimmen heuffig / sehr schön vnd lieblich im druck herfurkommen vnd außgehen lassen; Sondern es ist auch zum höchsten vornöten / daß sie sich der Signaturen vnd Ziffern gebrauchen: A. A. In betrachtung / Weil man jedesmal des Componisten

nisten seinen Intent, Sinn vnd Composition nothwendig folgen muß: Vnd aber dem Componisten frey stehet / daß er seines gefallen auff eine Note eine Quint oder Sext, Tertz oder Quart, Ja auch in den Syncopationibus eine Septimam, Secundam; &c. Item sextam vnd tertiam majorem oder minorem (nach dem es ihme bequemblicher vnd besser deuchtet / oder es die Wort vnd der Text erfodert) setzen kan.

M. P. C. Es ist aber vnnützlich / daß auch der beste Componist alsobald wissen oder errathen könne / was vor Species von Concordanten oder Discordanten der Autor oder Componist gebraucht habe.

Darumb zum höchsten von nöthen / nicht allein vor vngewübte / sondern auch vor wolgeübte vnd erfahrene Organisten vnd FundamentInstrumentisten, die signa vnd Numeros vber die Noten zuzeichnen.

Vnd kömpf mir gleich jeso / do ich diß Werck dem Buchdrucker übergebe / aus Italia eine Präfation des Bernhardi Strozzi in tertio libro, Affettuosi Concerti Ecclesiastici, das ist / anmutige Geistliche Concert Gesänge intituliret, gleich als gewünschet zu handen / darinnen er vnter andern eben diese meine Meynung approbiret; Vnd ich dieselbe allhier mit einzusetzen / nicht vndienlich erachtet habe.

Es lauten aber seine Wort aus dem Welschen ins

deutsche versetzet also:

- „ Die weit ich vielmal befinde / daß in etlichen Balsis continuis, oder General-
- „ Bässen der Concerten vnd andern Gesängen / keine signatura Numerorum
- „ die Quartas, Septimas, Nonas, oder dergleichen dissonantias, oder auch die Consonantias, als Sextas majores vnd minores, desgleichen Tertias majores vnd minores zu bezeichnen / oben drüber gesetzt werde: So kan ich nicht vnterlassen / klärlichen darzu thun vnd zu probiren, daß solche Numeri gänglichen vnd zum höchsten von nöthen seyn / es mögen auch andere sagen was sie wollen. Sondern kein Organist die Gedancken des Componisten wissen oder errathen kan: Denn wann der Organist würde gedenccken / Es habe der Componist an einem Ort eine Quintam gesetzt / so kan es wol eine Sexta seyn / vnd also sage ich auch von den andern Consonantien vnd Dissonantien, daß / wenn er also nach seinen Gedancken eine Quintam schlägt / vnd der Senger singet eine Sextam, lasse ich ein jedes reines vnd sauberes Ohr betrachten / was vor eine Lieblichkeit der Gesang als denn von sich geben werde: Denn es stehet einem jeden frey auff seine Art vnd weise
- „ etwas zumachen vnd zusetzen / wenn es nur dem Ohr vnd Gehör eine anmutliche
- „ Melodiam gib / welches denn finis Musicae der rechte Zweck vnd Ziel der ganzen
- „ Music ist.
- Dum

Nun sagen etliche / daß das Ohr oder Gehör nach seinem gefallen sol-erlustiget werden / vnd man die Finger / nach dem man höret / bewegert solle. Denen aber antworte ich / daß solches keine gute Consequentz sey: Denn wann das Clavier gerühret ist / so gibt es alsbald eine Stimm vnd Sonum von sich / vnd wann man schon den Finger geschwind wieder hinweg thun wolte / so hat es sein Ampt schon verrichtet / vnd man hat die Dissonantien gehört.

„ Darnach sagen etliche / daß der Organist auff die Manier vnd Weise mit dem
 „ Ohr oder Gehör allezeit vff den Singer achtung geben solle.

Resp. Wenn er nun taub were / oder nicht wol hören köndte / vnd allezeit in der Furcht seyn müste / daß er nicht eine Quint an statt der Sext machte / oder ein Tertz an statt der Quart , so würde er in solcher Furcht gar wenig auff seinen Continuirten Was achtung geben können / vnd vielmals / in dem er die Sextas vnd Septimas welche er höret / suchet / wird er die Noten vberhüpffen / vnnd aus der Saat vnd aus dem Stegereiff kömen / welches es sich nicht begeben würde / wenu er die Concordantien vnd discordantien mit numeris vor sich wird gezeichnet sehen / do er dann desto leichtlicher die Finger hin vnd wieder richtiger weise bewegen kan. Vnd dierweil sich so grosse difficultet befindet / in dem man nur mit einer Stimm in die Orgel singet / so stelle ich ein andern zu bedencken anheim / wie viel schwehrer dieselbe seyn würde / in dem man mit 2. 3. 4. oder 5. Stimmen darzu singen würde: Do dann wol von nöthen / daß die Organisten die Marchianischen Eselen gleich weren / welche / wie Paulus Fiviranus erzehlet / drey Ohren haben / damit sie also einem jedem Cantori eines zureckerten / zu hören / was er vor ein Consonantien machete ; Vnd das were doch noch nicht genug.

Denn ich auch von den vornembsten Organisten / so man heute zu tage findet / die auch nicht viel vdn diesen Signaturen hielten / gehört habe / daß sie Sonando, im Schlagen wol taussentley Dissonantien gemacht haben / dieweil sie auff dieselbige nicht achtung geben wollen / vnd wann sie dann den Irrthumb von sich selbst gehöret / haben sie geschwinde angefangen zu diminuiren vnd coloriren, biß so lang die furia vorüber gangen / dadurch sie offmals die diminutiones vnd coloraturen des Sengers confundiren.

Andere aber / wenn sie einen Argwohn eines vngewöhnlichen Passes oder Griffes gehabt / haben sie drey oder vier Octaven vff dem Clavier gemacht / damit man es nicht so sehr mercken solte: Welches aber nicht allein vnlieblich zu hören, sondern auch ein Irrthumb ist / in dem man so viel Octaven auch in saltum
 „ springen auff der Orgel macht / welches dann ein thun ist vnerfahrner Weiber.
 „ Vnd bedarffs nun gar nicht / daß ich wieder hole / daß diese Signatur vnd auff-

zeich

zeichnung der Numerern vnd Zahlen dahin gemeynet were / als wenn man den Organisten so vngeschickt vnd vnderständig halten wolte / gleich ob er nicht wisse / was er machen solte. Daruff antworre ich; Das ohne diese Numeros oder Zahlen / man ihn vielmehr vor einen Narren halten wolte / welcher Eigenschafft vnter andern ist / daß sie tausenterley Stockerey vnd Thorheit erachten müssen / vnd also / wann sich der Organist vnterstehet des Componisten Cervel Sinn vnd Gedanchen zu erachten / vnd vorher zu wissen / so wird er von einem Rauch (tuffo) vngeschickt / dehmisch / vnd zum schönen Pivion, das ist / zum Coglion werden: Daher man geschwind spricht / ist der Organist narrißch / vnd weiß nicht wo er den Kopff hat. Welches denn billich einen zum mitleiden bewegen solte / daß ein solcher armer / vnd hüffloß gelassener Organist also blindeling / vnd nach geduncken schlagen vnd spielen muß.

Die Tabulatur aller Parteyen ist zwar vor dieser zeit erfunden worden / daß man sie solte recht schlagen / wie sie abgesetzt stünde / vnd war gar wol gethan / vnd wer sie recht verstehet / vnd extempore daraus wol schlagen kan / der folge ihr auffß beste er immer kan. Aber dieweil es gar ein schwehr ding ist / vnd auch langweilig / dieselbe recht secur zuschlagen / vnd die Menschen so sie erfunden vnd gelehret waren / zuvor gestorben / oder auffß wenigste gar alt ist / so wer es von nöthén / nach dem das Alter mangelt / sich der mühe auch zu vberheben. Darmit man aber in einem Concert ohne solche weitläufftigkeit vnd difficultet alsobald zugleich mit einschlagen könnte / so ward der Bassus Continuus, welcher denn eine schöne Consonantiam vnd Harmoniam machet / erfunden.

Dieweil aber ihrer etliche vermercketen vnd erkantén / daß man viel dissonantien hörete / wenn man solchen Bass also schlecht vnd simpliciter hinweg machte / dieweil die Musicalische Regeln ein jeder nach seiner Art / Capriccio inclination vnd gutdüncken anzeucht / so war es hochnöthig solche mittel zu erfinden / dadurch man denselben recht justamente, vnd also / daß keine errores gehört würden / schlagen köndte / vnd so viel / als immer möglich nach der Composition des Autoris richtete: Welches dann anderer gestalt vnd leichter nicht geschehen können / als durch diß mittel der Numern oder Zahlen / durch welche auch ein jedweder kleiner Knab / wenn er sich dieselben nur ein wenig bekant gemacht / den Gesáng so recht vnd gut ohne dissonantien schlagen vnd tractiren wird / als wenn er aus der vollkommenen Tabulatur schläge.

Wie ich dann etliche gehört / auch in effectu probiret, daß sie die Motetten des Palestrini (welche / wie jeder man wol weiß / gar trefflich nach den Regeln formiret, fugiret, vnd in Summa mit schönen Ligaturen vnd Syncopationi-

tionibus vermenger vnd intriciret seynd) mit hülf vnd zuthun solcher Signatur der Numerorum dergestalt tractiret vnd geschlagen haben/ daß sie den Zuhörern nicht anders vorkommen/ als wenn sie alle in der vollkommenen Tabulatur gesetzt weren/ dieweil sie keine dissonantien im schlagen gehöret haben.

Vnd wer wil doch wissen/ ob in einer Cadenz die Quarta oder Tertia, oder die Tertia gar allein sey; oder aber die Tertia, Quarta vnd Tertia, dieweil solche einem jedwedem nach seinem gefallen zusetzen vnd zu machen ad placitū, frey stehen? Es versuche aber der Organist ein wenig zu schlagen die Quartam vnd Tertiam, wenn der Singer die Tertiam, Quartam vnd Tertiam, oder aber die Tertiam allein vor sich hat/ als wie in den Bespern des Vincenzij Ruffi vnterschiedlich zu sehen/ vnd wisse mir hernach zu sagen/ was es den Zuhörern vor eine anmutige Meloden geben wird? Was ich nu von dem Cadenzen sage/ das sage ich auch von allen Ligaturen vnd Syncopationibus, Jedoch wil ich es dahin nicht verstanden haben/ daß man die Signa vber alle Noten zeichnen solle/ wie im Gio: Baptista Trabacci zusehen/ dieweil man dergestalt den Organisten gar zu sehr confundirte: Sondern esliche vnbetante Noten/ so nicht allezeit vorkommen/ vnd die der Mensch nicht in der eile errathen oder ersinnen kan/ müssen nothwendig signiret vnd gezeichnet werden. *Hactenus ille.*

Wie aber vnd welcher gestalt solche Signatur geschehe/ vnd in acht genommen werden muß/ muß allhier zu erinnern nicht vergessen werden.

1. Vber die Notten im Bass werden die Consonantiz vnd Dissonantiz, welche der Componist vnd Autor darzu appliciret hat/ mit Numeris vnd Ziffern gezeichnet; Als wenn zu dem ersten Theil einer Noten Semibreui **S** die erste Minima **♩** in der Quint drüber/ zum andern Theil aber derselben **♩** die ander **♩** in der Sext drüber appliciret vnd gesetzt seyn; So müssen die Numc^r 5. 6. also neben ein ander oben vber dieselbe Notam gesetzt vnd gezeichnet werden.

Ebenes massen wird es auch mit der 7. 4. 3. vnd Secunda gehalten/ wenn sich der Componist derselben gebraucht hat/ als im nachgesetzten Exempel zu sehen

Altus.

Tenor.

Bassus.

Dieses wird nun mit den Signis und Numeris vber den GeneralBass also notiret.

6.5. 8.7. 5. 7.6. 5.8. 7.6. 5.
 5.6. 6.5.6. 6.5. 4.3. 6.5. 4.3. 3.4. 4.3. 3.4. 4.3.

Etsliche / welche alles gar genaw in acht nehmen wollen / sehen die ganze Di-
 stantiam der Concordanten mit ihren Numeris, so weit alsdenn die Noten in ei-
 ner Decima. 11. 12. 13. etc. von einander seyn / darüber: Welchs dann alhier im All-
 auch gar wol hette gesehen können / das man es also gesezet:

12.13. 13. 12. 13. 13.12.

X ij

2841

Weiles aber gar zu weitläufftig / vnd das Werck nur schwehret machet / so wil es wol zum besten seyn / daß man die einfache Numeros behalte: Do dann ein Organist selbsten mit gutem Gehör vnd großem fleiß achtung daruff geben muß / ob es besser seyn wolle vnten in der Tertia, Quart, Quint, zu verbleiben / oder oben die Octaven drüber / als die 10. 11. 12. etc. zu gebrauchen.

Difweilen geschichts auch / daß zu einer Noten wol drey oder vielerley vnterschiedene Concordanten gesetzt seyn: Alsdenn solten auch wol so viel Numeri darüber gezeichnet werden: Als nachfolgendes Exempel aufweist; Welch es aber gar selten in acht genommen wird; Diweil sich die Drucker auch beschweren / so viel Numeros vber einander zu setzen.

A. A. 2. Alle Consonantia seynd entweder von der Natur desselben Toni in welchem der Gesang oder Concert gesetzt ist / vnd dieselbe werden nicht gezeichnet / oder werden per Accidens, zufälliger weise (das ist / daß sie nicht desselben / sondern eines andern Toni seyn) mit eingemengt / vnd dieselben müssen darüber gezeichnet werden. Als / wenn der Gesang an ihm selbsten h dur ist / so darff die Tertia major so naturaliter im h dur ohne das nothwendig zum G gebraucht werden muß / nicht darüber gezeichnet seyn: Wenn aber etwa der Componist, wie zu zeiten geschieht / eine Tertia mindrem zum G gesetzt hette / so muß dieselbe mit dem b darüber gezeichnet werden; In betrachtung sie accidentaliter dazü kömpt / vnd eigentlich naturaliter im Cantu h duro zum G nicht kan gebraucht werden. Hinwiderumb aber in Cantu Bmoll ist die Tertia minor naturaliter allezeit vorhanden / wenn aber die Tertia major adhibiret sol werden / muß man es mit der Dieß, oder wie es sonster genennet wird / B Cancellato \times darüber notiren, weil sie allhier per accidens dar zu kömpt. Vnd gleicher gestalt muß es auch mit den Sexten gehalten werden / wie her nach gesetzt ist.

Tabulatura.

Bassus Continuus.

Nota. Wenn die Diesis \times an der seiten/ oder vnter der Noten stehet/ so endert vnd bezeichner sie dieselbe Notam, bey der sie gefunden wird; Wenn es aber oben vber der Noten stehet/ so bedeutet es die Consonantiam, als nemlich die Tertiam oder sextam majorem, welche zu derselben Noten solt tangirt vnd gegriffen werden. M. P. C. Vnd dieweil fast allezeit (ausgenommen in Cantu ficto) zu der Noten/ bey welcher im GeneralBass die Diesis \times vff der seiten bezeichner befunden wird/ so wol auch im Cantu bmoilli zu der Noten MI, eine Sexta minor zur Consonantia gebraucht werden muß; So vermeynen etliche nicht so gar nötig zu seyn/ daß man den Numerum 6. oben drüber setzen/ dieweil solches sich ohne das anders nicht schicken wil/ wie im vorigen Exempel an der sechsten Noten/ vnd exemplo Bmoilli zu befinden ist.

N iij

Vnd

Vnd weil ich diese opinion gleich auch in vorgedachter Bernhardi Strozzi præfatione finde/ habe ich dieselbe auch mit hierein setzen wollen / vnd lauten seine Wort also :

„ Es ist gar vnnötig/ daß man die Sextam, so im Bmoll vff die Notam MI
 „ kommen/ oben drüber zeichne/ dieweil sich solches daher/ (daß / wenn man eine
 „ Quintam darzu greiffen wolte / eine falsche Quinta sich hören lassen würde) ohne
 das verſtehet / vnd es die Natur gibt vnd erfordert. Wenn aber der Componist
 eine Quintam mit fleiß darzu geſezet hette / so ist es nötig / daß dieselbe Quinta also
 ✕

5 mit dem Semitonio darüber gezeichnet werde / darmit nicht der Organist / in dem er die Sextam natürlicher vnd ordentlicher weise greiffen thete / eine vnerträgliche dissonantiam errege.

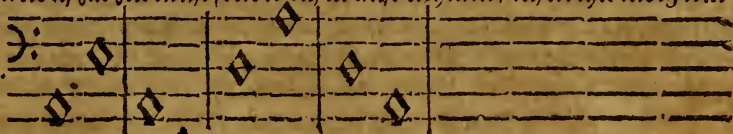
Vnd ob man zwar auch in signatione vnd verzeichnung der Sextarum majorum vnd minorum, wie denn auch der Tertiarum Quintarum vnd Septimarum, so auff dieselbe Noten durch eine Ligatur vnd Syncopation bißweilen können / dergleichen thun vñ also zween numeros vber einander setzen solte: Jedoch weil es ziemliche weilsauffzeit / vnd den Druckern auch beschwerung gibt / ſtehet es zu eines jeden gefallen / vnd muß man hierin etwas geduld haben / daß der Singer das Ohr zu der Orgel reiche / vnd regulire vnd verhalte sich / nach dem er höret. Demnach ist's viel besser / man lasse oder ſeze desto mehr ein Bmoll oder ein Diesis ✕ als daß man in verbleibung deſſen / nicht zusammen stimmen vnd accordiren solte:

Es ist genug / daß der Organist vffs wenigste weiß oder ja wissen sol / wenn er von der Sexta in die Octaven kömpt / so wil es ordentlicher weise eine Sexta major seyn : Vnd wenn von der Tertia zu der Sexta majori, oder Octaven kömpt / so wil es eine Tertia major seyn ; Vnd gleicher gestalt auch in vielen andern. Denn ob zwar solches ordentliche gewisse Regeln seyn / so müssen sie doch gleichwol nach eines jeden Componisten humor vnd capriccio, (Behirn vñnd Einfällen) allerley exceptiones leiden: Darumb man dann nicht besser thun kan / als daß man es mit den Numeris oben andeute / so ist es desto gewisser / vnd hat man sich keines erroris zu befahren.

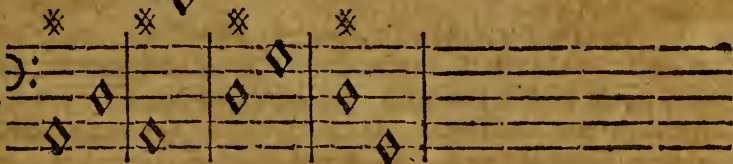
Vnd daß ich nun also diesen discurs schlicſſe / so ſage ich / daß die jenigen / so anderer Meynung vnd contrarier opinion seyn / vielleicht die Orgelkunst nicht
 „ verſtehen / oder aber nicht doruff schlagen können / dieweil sie den mangel vnd be-
 „ ſchwerligkeit / so der Organist / (wenn er also blind oder blinzende schlagen / vnd
 „ allezeit in furchten / daß er nicht fehle / ſehen muß) findet / nicht erkennen oder be-
 „ greiffen können.

3. Dieweil auch alle Cadentien, so wol mitten im Gesang/ als am ende eine Tertiam Majorem erfordern/ so wird die Diesis * von etlichen dōselbst nicht darü- ber gezeichnet; Wiewol vorgedachter A. Aggazzarius selbstē vor rathsam erachtet/ daß man umb mehrer versicherung willen/ bevorab in der mitten/ sie darüber zeichnen solle. Welcher Meynung ich dann auch gānzlich bin; Sintemal ein Componist zum öfftern umb einer Fugen oder andern vorhergehenden Ursachen willen eine Tertiam minorem gesetzt hat/ welches denn ein Organist also eben nicht errathen kan. Demnach ich aber befunden/ daß etliche noch ungelibte/ nicht recht zu unter- scheiden wissen/ woran sie eigentlich im Bass die Cadentien erkennen/ vnd die Ter- tias majores recht gebrauchen solten: So ist zu merken/ daß die Cadentien im Bass in die Quint hīnmunder descendiren, vund in die Quart hinauff steigen: Wenn aber der Bass in die Quint hinauff steigt/ oder in die Quart hinunter sellet/ so ist es keine Cadentia, vnd muß die Tertia minor vnd nicht major gebraucht werden. Es were dann/ daß es der Componist aus sonderbaren Ursachen vor sich also gesetzt hette: Sonsten kan naturaliter die Tertia major daselbstē keine stadt haben. Welches/ weil ich gehört vnd gesehen/ daß diesen unterschied auch etliche ge- habte Organisten noch zur zeit nicht sonderlich in acht nehmen/ ich nothwendig erin- nern müssen.

Tertia minor.

Tertia major.

Etliche sind der Meynung/ daß es im General Bass 10. oder 12. Linien/ vnd dor- innen die Tertien, Quinten, Quartē, Sexten, Septimen, &c. mit Noten vber- den Bass zusetzen/ besser sey/ als daß man es mit Ziffern oder signis drüber zeichne: Sintemal es den jenigen/ so dieses mit den Ziffern zuvor niemals gesehen/ viel weni- ger sich hierinn geübt/ noch darzu begeben/ anfangs sehr schwehr vorkompt. Welche opinion ich mir dann meines theils gar wol gefallen lasse/ hīnemlich darumb/ dar- mit man eigentlich wissen könne/ ob die Cadentien oder Clausulz formales in den- ibern oder Stimmen zu gebrauchen seyn: Vnd hette mich auch derselben in meinen operibus gebraucht/wenn man allezeit solche Noten zum setzen vnd drucken hette ha- en können: Wie ich im Appendice des folgenden andern Stück's etwas darvon- mir mehrern berichten wil.

Die

Dieses aber muß sonderlich allhier obferviret vnd in acht genommen werden/ daß in denen Gefängen/ welche Mixolydij, AEolij vnd Hypoionici Modi, in quartam inferiorem (weil es in der Quint, wie oben angezeigt/ allzuschläffrig sehn möchte/ vnd in der Quart sich etwas frischer vnd anmutiger/ sonderlich vffn Instrumenten hören laßt) transponiret werden/ vorn an bey dem Clave Signata ♯ : die Diesis ✕ bezeichner; Vnd alsdenn der ganze Cantus gar ficté, durch das Semitonium ♯ (welches von den Organisten fis genennet wird) geschlagen werden müsse: Darumb denn vnnötig/ vber die Noten/ so im d gefunden werden/ das ✕ zur anzeigung der Tertia Majoris zu setzen/ sondern dieweil das ✕ vorn an allezeit in die Claves f vnd F gezeichnet worden/ so bezeugt es das alle Noten/ durch vnd durch vff derselbigen Linien oder Reigen dafür gehalten vnd geachtet werden müssen/ gleich/ als wenn vor einer jeden ein ✕ gezeichnet were: Daher dann die Tertia major naturaliter zum d muß gebraucht/ vnd die Tertia minor, wenn die etwa vom Autore accidentaliter mit eingemengt wird/ mit dem b notirt werden.

Das II. Stück.

Wie ein Organist einen jeden Gesang vnd
Concert Schlagen vnd tractiren solle/ Solches
wird in nachfolgenden acht Puncten
erkläret.

L. V. 1. Soler aus diesem GeneralBasse oder Partitur gar simpliciter vnd schlech/doch so rein vnd just es immer möglich/ hinweg schlagen/ wie die Noten nach einander gehen / auch nicht viel Läuferin oder Collozuren machen/ fürnehmlich in der linken Hand/ in welcher das Fundament geführt wird. Wil er aber mit der rechten Hand einige Geschwindigkeit oder Bewegung/ als nemblich in lieblichen Cadentien oder sonst lieblichen Clausulen gebrauchen/ so muß es mit sonderbahrer Maß vnd Bescheidenheit geschehen / damit die Concentores in ihrem intent nicht impediret vnd confundiret, oder ihre Stimme dadurch obtundiret vnd vnterdrücken werde.

M. P. C. Dann / wie ich von verständigen / der Music zugehörnen hohen vnd vornehmen Personen berichtet werde / so seind etliche vorreffliche Organisten in Italia vnd anderswo / welche in solchen Concerten weder Diminutiones oder Passaggi, noch einige Groppos in den Cadentien, oder auch Mordanten machen: Sondera nur gar schlecht vnd recht/ wie es im G Bass befunden wird / einen Schlag vnd Griff nach dem andern greiffen / also / daß die Motion vnd Bewegung der Hände fast nicht zu spühren ist. Welches ich mir dann auch gar wol gefallen lasse / dann man sonderlich keine Chromata oder Semichromata adhibire, Allein es deuchtet mich nicht so gar vneben seyn / daß in etlichen Concerten der Organist mit sonderm fleiß obleruire, wenn der Concentor seine diminutiones vnd Passaggien machet / Er alsdann sein simpliciter vnd einfältig von einem Clave zum andern / wie von einer Stueffen zur andern allmehlich fortschreitte; Do aber der Concentor nach verrichteten vielen vnterschiedenen Movimenten, schönen Diminutionen, Groppen, Tremoletten vnd Trillen etwas träg / müde / vnd wegen kurze der Athems die folgende Noten schlecht vnd simpliciter zu singen anfahen muß / daß alsdann der Organist / doch allein mit der rechten Hand / seine artige Diminutiones &c. mit einführe / vnd den Concentorem in seinen vorhergebrauchten Movimenten, Diminutionen vnd verenderungen / etc. zu imitiren sich bemühe / vnd sie also gleichsam ein Echo mit einander machen / biß der Concentor sich wiederumb erhole / vnd seine Kunst vnd Lieblichkeit anderweit hören vnd vernehmen lasse. Wie dann auch meines wenigen erachtens / do ja keine einige Diminutiones oder andere dergleichen Movimenten gebraucht werden / der Mordanten oder Tremoletten nicht aller dinge zu vergessen / Sintemal des Concentores oder Vocalisten Stimme hierdurch ganz nicht / oder ja so sehr nicht / als wol durch vielerley Coloraturen vnd Diminutiones interturbiret werden kan. Doch sol hinfort niemand nichts zum præjudicio vorgeschriebenen seyn / sondern wird ein jeden / wie ers damit halten wil / frey gelassen.

2. So wil es sich in allen Concerten nicht thun lassen / daß man es so stracks extempore

tempore aus dem General-Bas schlage / darumb ist von nöthen / daß sonderlich ein ungelübter den Gesang / welchen er spielen wil / zuvor fleißig vnd wol durchsehe / damit wenn er den Stylum, die Weise vnd Art dieser Music recht einnimbt vnd innen wird / seine Griffte vnd Schläge vff der Orgel desto vollkommener vnd gewisser darnach accommodiren vnd zusammen fügen könne.

3. L. V. So wil Ludovicus Viadana, daß die Cadentien vff der Orgel an dem Ort vnd in der Stimme gemacht werden / wie vnd wo sie von dem Conceptor oder Sängern gesungen werden; Also / daß wenn ein Bassist alleine in die Orgel singet / so muß der Organist die Cadentien auch im Bass, singt ein Tenorist, so muß er sie im Tenor machen / vnd so fortan / denn es wolte gar vbel klingen / wenn ein Discantist seine Cadentzen an seinem Orth machte / vnd der Organist wolte dieselbe Cadentz im Tenor eine Octava darunter machen; & contra.

Wiewol etliche in diesem einer andern Meynung seyn; wie hernach im 6. Puncte erinnert wird.

4. Wenn der Gesang von einer Fugen oder Choral anseheth / so sol der Organist auch also nur mit einer Stimme oder Griff vff einem Clave oder Calculo, die Fugam wie sie gesetzt ist / anfangen: Wenn aber hernacher die andere Stimmen darzu kommen / so siehens ihr frey / mehr Claves nach seinem guten gefallen darzu zugreifen.

5. Wenn in einem Gesange / oder solchem Concerte, dß etliche Stimmen zuvor allein in die Orgel gesungen haben / bißweilen alle Stimmen zusammen einfallen / welches den Itälänern Ripieni concerti (ut supra cap. 1.) genennet wird / so sol man vff der Orgel zwar manibus & pedibus, das Manual vnd Pedal, völlig mit einander schlagen vnd begreifen / aber kein ander Register von mehr Stimmen darzu ziehen / denn der zarte vnd gelinde schwache Tonus der Sängers würde sonst durch stärkeren Laut vnd Klang der vielen gezogenen Registern in der Orgel gar zu sehr vberfallen / vnd dadurch die Orgel mehr vnd stärker / als die Cantores gehört werden.

“ Wiewol etliche / als der August. Aggazzarius: vnd Sebastianus Miseroc-
 “ ca der Meynung seyn / daß man in der Orgel mehr Register ziehen solle / wenn die
 “ Ripieni concerti, oder pleni concentus angehen: Welches dann noch flüglicher
 geschehen kan / wo zwey Clavier verhanden / daß man in einem ein gar gelinde
 Stimmwerck / Im andern etwas stärker habe / damit man in solcher umbwechs-
 lung von einem Clavier vffs ander fallen / vnd wenn wenig Stimmen seyn / das
 gelinde Register / Wenn aber mehr vnd viel Stimmen darzu kommen / das stär-
 ckere oder geduppelte gebrauchen / vnd volle Concordantias greiffen könne: - In
 wenig

wenig Stimmen / aber die Concordantien verringern / vnd derselben wenig hinein bringen / damit die einzige der zweyer oder dreyer Menschen Stimme von vielheit der Concordantien oder starklautenden Pfeiffen nicht vbertaunbet werde.

L. V. 6. So ist dem Organisten nicht so sehr von nöthen / daß er in der Partitur vff zwey Quinten oder zwey Octaven, sondern vielmehr vff das / was mit der Menschenstimme gesungen wird / achtung gebe. Doher / wenn ein Concert ad *æquales* (*à vue pari*) gesetzt ist / oder eine Tenor oder Bassstimme gesungen wird / so sol der Organist nimmer in die höhe hinauff in die Discantstimme kommen / sondern allezeit drunten bleiben: Dagegen / wenn hohe Discantstimmen gesungen werden / sol er nicht in der tieffe / sondern in der höhe bleiben vnd commoriren, doch daß er in den Cadentz die Octaven drunten wol gebrauchen mag / denn dadurch wird die Melodey lieblicher vnd annütziger werden.

A. A. Der Aug. Agazzarius aber wil / daß man die hohen vnd hellen stimmen in Fundament Instrumenten ganz auffen lassen vnd vermeiden solle / darumb daß sie die singende / insonderheit Discant vnd Falsettstimmen verhindern vnd occupiren: Wie er dann auch wil / daß man den Griff meiden / das ist / dieselbe Noten nicht berühren sol / welche der Discant singet / damit nicht ein gedoppeltes gemacht / vnd dadurch die Lieblichkeit / die der gute Singer mit Tiraten vnd Läuflin darzu macht / verdunckelt werde. Darumb dann nichts bessers / als daß man / wie vor gesagt / gar strickt, eingezogen vnd gravitirisch im Schlagen procedire.

7. Ferner / ausser dem / so werden vom Agazzario etliche Principia vnd termini angezeigt / wie man aus dem Bass schlagen sol: Als daß man ab Imperfecta ad Perfectam, vnd deroselben allernächsten Concordantz schreibe; Item / die bösen Species, mit den benachbarten guten resolvire, Als die Septimam mit der Sexta, die Quartam mit der Tertia, wenn das Theil so resolviret, als nemlich die Sexta oder Tertia oben darüber kömpt: Wenn sie aber drunter gesetzt ist / so muß im gegentheill das contrarium gebraucht werden. Aber hiervon zu reden / gehöret eigentlich ad Melopœiam in Quarto Tomo; Darumb wir jetzt nur allein / wie man die Hand auff die Orgel bringen solle / noch sagen wollen.

Der Bass gehet auff viererley Art:

Denn Erst so continuiert er sich / vnd gehet nach einander per gradus continuos,
S ij darnach

darnach mit Sprüngen per saltus; denn mit nacheinanderfolgenden Läuffen / Tirata continuata: Vnd endlich mit voneinander gesetzten vnd springenden schwarzen Noten / notis disjunctis.

1. Wenn er vber sich steigt per gradus continuos, so sol man mit der rechten Hand von oben herab ihm entgegen kommen / entweder continuirter weise / oder mit springen.

2. Im gegentheil aber / wenn die vnterhand im Bass springet / oder per saltus, von der Tertien, Quart oder Quint herunter steigt / sol man mit der obern rechten Hand per gradus procediren; Denn es nicht gut ist / zugleich mit beyden Händen springen / oder herunter steigen / Sintemal es nicht allein zu hören / sondern auch zu sehen vnfreundlich / vnlieblich vnd vnhöflich ist / als dabey keine verenderung / sondern eitel Octaven vnd Quinten zu vernehmen.

3. Wenn der Bass mit einer Tirata vnd Läuffen nach einander in die höhe hinauff steigt / so muß die Obere Hand fest stehen bleiben.

4. Wenn es aber mit disjungiren schwarzen Noten geschieht / so muß man einer jeden Noten eine sonderliche accompagna turam, Gesellschaft vnd Concordanz mit der obern Hand zuergien / wie im folgenden Exempel zu erschen.

So ist auch dieses zu observiren; Wenn man einen GeneralBass aus dem rechten Bass auffsetzen wil / daß man die Läuferin mit schwarzen Noten nicht allzeit also / wie sie gefunden werden / sondern recht vnd schlecht mit Semibrevimus vnd Minimis, doch nach dem es sich schicken wil / schreiben vnd setzen solle.

Als zum Exempel:

M.P.C. 8. In etlichen GeneralBässen/ als in den DialogicisConcentibus A. Agaz. vnd anderer / befinde ich wenn gleich hohe Alt- oder Tenorstimmen das Fundament führen / daß im GeneralBaß die Octav drunter/ vff der Orgel zu schlagen gesetzet werden: Welchs etlichen mißfelt/ mir aber nicht so gar vnrecht vnd vneben deuchter / Sintemal man in Orgeln/ sonderlich aber in Positiven nicht allezeit solche Stimmen / welche von acht Füßen am Thon/ vnd mit der Menschenstimmen AEqual seyn / haben kan/ sondern bißweilen die kleine Stimmen/ so vmb ein Octav höher nur von 4. Füßen seyn/ gebrauchen muß: Bißweilen hat man auch Regal von 16. Fuß/ welche per se ein Octav tieffer vnter der Menschenstimme resoniren: Dofelbsten es dann allezeit ein Octav tieffer gegen der Menschenstimme procediret, ob der Gesang gleich so hoch / als er stehet/ geschlagen wird. Vnd in diesem befinde ich den Adrianum Biancheri in Cartella gang meiner Meynung seyn.

Aber hiervon ist mit mehrern im 2. Theil dieses dritten Tomi gehandelt worden. Vnd ob wol bißweilen auch Quinten vnd andere verbottene Speties gegen dem Generalbaß befunden werden: So ist ja keiner so vnerfahren/ der nicht wissen solte / daß solches nicht ex incitia vel incuria Componistæ herrühre; Denn ob gleich die Stimmen

men *justamento* nach den *Regulis Musicalibus* componiret seyn/ jedoch/ wenn alle Stimmen in die *Noten Tabulatur* vff 10. 12. oder 14. Linten/ wie gebräuchlich/ gesetzt werden/ so kan es nicht fehlen/ daß nicht zum offermal *Quinten* vnd *Octaven* solten in solcher *Tabulatur* gesehen werden/ dieweil die Stimmen durcheinander bald oben/ bald unten/ der *Cantus* unten *Alt*, der *Alt* unten *Tenor*, der *Bass* vbern *Tenor*, nach dem ein jeder gefunden wird/ geschrieben werden muß: Welches aber in der rechten *Spartitur*, do die Stimmen vor sich alleine vbereinander absonderlich geschrieben werden/ sich nicht finden wird.

Appendix.

Vnd dieweil ich bey denen *Organisten* (so zuvor dieser Manier, do nur eine oder zwo Stimmen allein zum *Generalbass* gesetzt sind) nicht gewohnt/ befunden/ daß sie alleine den *Generalbass* / vnd die eine oder zwo Stimmen eben/ wie sie gesetzt seyn / absetzen vnd hinweg schlagen; Vnd aber gar schlecht vnd bloß lauten würde/ wann keine *Mittelstimmen* von dem *Organisten* vff der *Orgel* oder andern *FundamentInstrument* darzu solten gegriffen werden: So habe ich alhier (weil aus vorhergesetzten Bericht ein vngewübter solches allerdings nicht begreifen möchte) etwas deutlicher expliciren müssen / wie sich ein ansahender *Tyro* vnd *Incipient* zum *Generalbass* schicken könne/ vnd daraus schlagen lernen solle.

1. Wenn einem ein *Generalbass* fürkompt/ sol er dahin bedacht seyn/ daß er unten mit der linken Hand/ zu einer jeden *FundamentNoten* / so im *Generalbass* befunden wird/ entweder eine bloße *Quintam* alleine / oder auch mit der *Tertien* darzu; Oder aber eine ganze *Octavam* auch alleine/ oder mit der *Quint* zusammen greiffe: Mit der rechten Hand aber die *Octav* allein zu der *FundamentNoten* / oder aber die *Tertiam* darzu/ welche gegen dem *Fundament* die *Decima* ist/ oder auch diese *Decimam* vnd *Duodecimam* zusammen; Vnd diß also durch vnd durch: Jedoch/ daß die darüber gezeichnete *signa* \times b vnd *Numeri* 3. 4. 5. 6. 7. &c. ob *Tertias* & *Sextas* *Majores* & *minores*, (Davon im 3. Punct des 1. Stück's dieses *Capittels* meldung geschehen) gar fleißig in acht genommen werden. Vnd also ist nicht nötig/ daß der *Organist* die *Vocalstimmen* also/ wie sie gesungen werden / im schlagen observire, sondern nur für sich selbst die *Concordantien* zum *Fundament* greiffe. Inmassen ich dann / *melioris intellectus & declarationis gratia*, diß Exempel hierbey mit einbringen wollen/ Aus dem 2. Theil meines *Wir gläubens* / welches in *Polyhymnia Caduceatrice seu Pacis nuncia* zu finden.

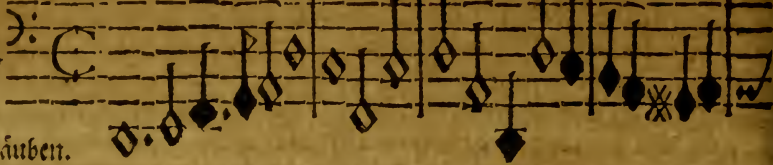
(Bassus

Bassus generalis.

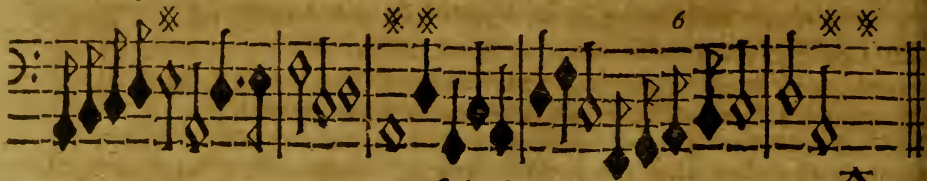
* 56

* * * 6 6 6 6

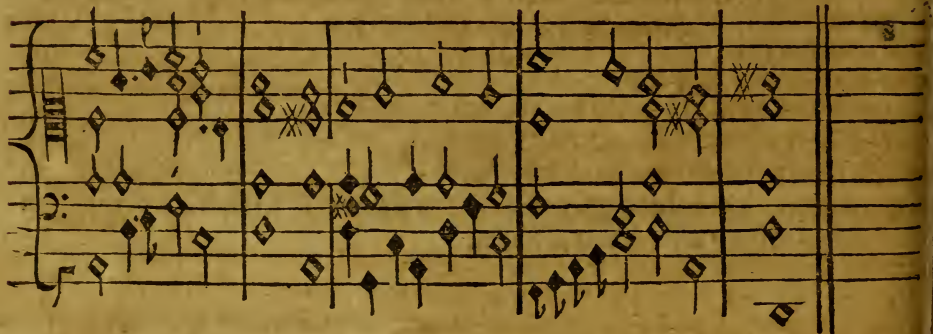
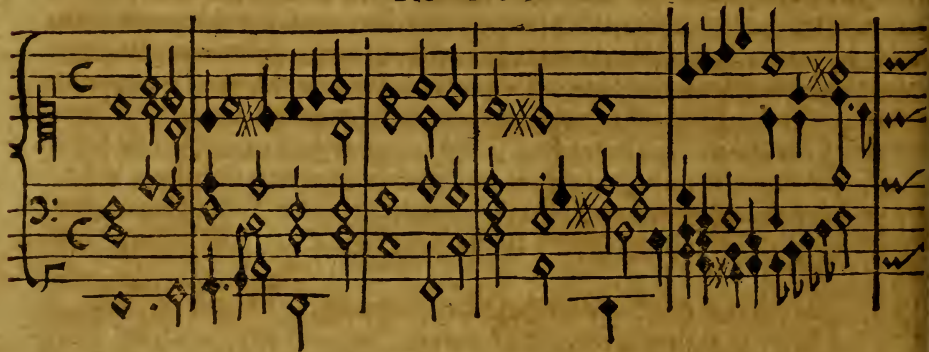
2. Teil.

Wir glauben.

Resolutio.

Die nun der Noten Tabulatur nicht gewohnet seyn / die können es daraus
gar süßlich in die Deutsche Buchstaben Tabulatur setzen / vnd sich daraus ersehen / wie
die Mittelstimmen darzu appliciret werden müssen.

2. Muß

2. Muß fleißig in acht genommen werden/ wo die Claves signata J : H vff den
 timen fornen/ vnd in der mittten variiren vnd umbwechselfn. / sonsten gibt es gar
 richlich Irrungen.

3. Wenn ein Discant alleine/ oder auch zweene miteinander in den General-
 Bass gesungen werden/ so ist meines erachtens besser/ daß man meistens oben in
 den kleinen Stimmen vnd Claviren bleibe; Wenn aber Tenoristen, Altisten,
 oder Bassisten singen/ vnten in den groben vnd tieffen Clavibus immorire.

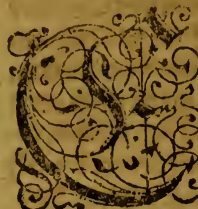
4. Wenn wenig Stimmen singen / daß man alsdann auch wenig Clavire
 wv an c g e / da f c e / etc. damit die Stimmen vor der Orgel absonderlich vnd
 ernemblich gehört werden können: Wenn aber viel Stimmen zu singen anfangen /
 alsdann auch desto mehr Claves vnd vollstimmiger drein greiffe.

N B.

5. Ist diß auch sonderlich zu merken / Wenn 2. oder 3. Stimmen allein in den
 GeneralBass/ denn der Organist / oder Lautenist für sich hat / vnd draus schlägt/
 gesungen werden; Daß es sehr gut/ auch fast nötig sey/ denselben GeneralBass mit
 einem BassInstrument, als Sagott/ Dolcian oder Posaun/ oder aber/ welches zum
 allerbesten/ mit einer Bassgeigen/ darzu machen leßt. Darumb ich dann etliche Can-
 ores darzu ermahnet / vnd were sehr zu loben/ wenn es ihrer viel also vor die hand
 nehmen/ daß sie sich vff einer Bassgeigen / den Bass im Chor mitzustreichen / (wel-
 ches dann gar eine leichte Kunst ist) exerciren möchten/ welches / weil man in allen
 Schulen nicht allezeit gute Bassisten haben kan/ das Fundament trefflich zieret vnd
 berecken hilfft.

Oder man kan auch den GeneralBass darzu singen lassen / darumb ich dann
 den Text / so gut er sich darzu schicken wolle/ darunter appliciret, in
 denen Cantionibus, do der Text nicht allbereitin den In-
 strumentalBässen zu finden seyn
 wird.

Vom Lauttenisten / Harffenisten etc. Wie
 nemlich alles das / so jeso vom GeneralBass tractirt, vnd allein vff den
 Organisten gerichtet worden; Ebener massen auch vff der Lauten / Harffen/
 Theorben vnd dergleichen in acht zu nemen / vnd
 gebraucht werden könne.

S mus nun alles vorgesagte eben also / auch auff der Lautten/
 Harffen/Chitarron oder Theorba, wenn sie als Fundament In-
 strumenta gebraucht / vnd eine oder mehr Stimmen darein ge-
 sungen / in Fleissige auffacht genommen werden. Denn sie sollen
 allzeit eine fest beständige / vollautende vnd Continuirte Harmo-
 niam führen / so die voces humanas gleichsam als tragen / vnd
 bald heimlich vnd still / bald widerumb starck vnd frisch schlagen / nach der qualitet
 vnd menge der Stimmen / auch nach gelegen des Orts vnd des Concerts. Doch muß
 man in dem das die Stimme ihre schöne Läuflin vnd Coloraturen macht / oder
 sonst einen andern affectum repräsentiret, nicht so gar vber starck in die Saiten
 greiffen / damit die Stimme da durch nicht interrumpiret werde. Vnd dieses sey
 gesägt von Fundament Instrumenten.

Wenn nun aber die Lauten / Theorba, Harff, Chitarron &c. als Orna-
 ment-Instrumenta gebraucht werden / müssen sie so wol als die andern Ornament
 Instrument (welche auff mancherley weise mit den Stimmen variiret vnd ver-
 mischet werden / zu keinem andern ende / als das sie die selben Zieren / Schmücken vnd
 gleichsam als Condiren vnd Würzen) auff eine andere Art / vnd nicht als Funda-
 ment-Instrumenta sich hören lassen. Denn gleich wie jene das rechte Fundament
 vnd die Harmony fest vnd beständig halten; Also müssen diese Ornament-Instru-
 menta jezunder mit Varietet vnd verenderungen schöner Contrapuncten, nach
 qualicet der Instrumenten die Melodiam zieren vnd ausPuzen. Aber hietin ist der
 vnterscheid / das vff diesen Ornament Instrument nötig ist / das der Instrumentist
 vom Contrapunct gute wissen schaffi habe / die weil man alda vber demselben Bass
 newer Passaggien, Contrapunct, vnd also fast ganz neue Parteien oder Stim-
 men Componieren muß: Welches in den Fundament Instrument nicht so groß
 von nöten ist.

Soll der wegen der Lautenist seine Lauten / weil es ein Zierlich vnd lieblich je
 Nobilitiert Instrument ist / auch wohl vnd herrlich schlagen / mit mancherley in-
 ventionen vnd Variationen: Vnd es nicht machen / wie eelische / Welche weil si
 m

mit einer geraden Hand begabet seyn/ vom Anfang bis zum Ende anders nicht thun/
als tirare & diminuere, das ist/ ettel Läßlein vnd Colloraturen machen/ insonder-
heit/ wenn sie mit andern Instrumentisten zu gleich ein schlagen/ Welche denn glei-
cher gestalt diesen nichts nachgeben/ vnd auch vor grosse Meister vnd geschwinde Co-
loraturen macher angesehen vnd gehalten sein wollen: Daher denn anders nichts
gehöret wirt/ als eine vnliebliche Confusion vnd Widerwertiges streiten (Zuppa,
das ist/ elend Lahm ding) den zuhörern gang vnangenehm vnd beschwerlich. Darvnt
ist es viel besser/ wenn der Lautenist (Hora con borte, e ripercosse dolci; hor con
passaggio largo, & hora stetto, e raddopiate, poi con quakhe sbordonata,
con belle gare e perfidie, repetendo, e cavando le medesime fughe in diverse
corde, e lochi: in somma con lunghi gruppi e trilli, & accenti à suo tempo, in-
trecciare le voci, che dia vaghezza al conferto, e gusto, e diletto all uditori)
bis weisen mit lieblichen nider vnd wieder schlägen; Bald mit weickauffenden/ bald mit
kurzen eingezogenem/ vnd gedoppelten reduplicierten Passaggiem, bald mit einer
sbordonata frembden Harmonia, gleichsam als wenn man aus dem Thon kom-
men wolte/ mit einer hübschen Schönen art (gare & perfidie) in dem das er repe-
tieret, vnd einerley Zugen vff vnterschiedenen Saiten/ vnd an vnterschiedenen Or-
tern herauff vnd zu wege bringet/ die selbe repetieret vnd widerholer/ vnd in sum-
ma die Stimmen mit langen Gruppen, Trillen vnd Accenten zu rechter zeit ge-
braucht/ einfluchte/ das er dem Concert eine Lieblichkeit vnd geschmack gebe/ vnd den
zuhörern eine beschüttigung mache; Darneben sich aber mit grossen fleiß vnd iudicio
hüte vnd fürsche/ das er die andern Instrumentisten nicht offendire, oder mit ihnen
zu gleich lauffe/ sondern ihme wol zeit vnd weile nehme/ Fürnehmlich/ wenn einerley
Instrument nahe bey einander/ vnd nicht in vnrschiedenen Tonen gestimmt oder
von vnrschiedlicher größe seyn. Was nun bey der Lauten/ als dem fürnehmsten
Instrument zu Observiren von nöten/ dasselbe auch gleicher Gestalt bey andern der-
gleichen Instrument in acht genommen werden.

Die Theorba vermehret die Melodien gar sehr mit ihren vollen vnd lieblichen
Consonantijs in dem man die grosse/ Grobe/ lang aufgestreckte Saiten Cissoi bor-
doni mit gar frischen widerschlagen vnd langsam herunter vnd hienarff lauffen
(ripercotendo & Passeggiando leggiadramente) recht schafften angreifen muß;
Welches ein sonderbähre Excellentia in diesem Instrument ist vor andern/ mit
still vnd messigen Trillen vnd Accenten con Trilli & Accenti muti, so mit der Hand
gar unten am Stege gemacht werden. Die doppel Harffe weil sie so gut im Was als im
Discant, muß allenthalben mit lieblichen (pizzicate) scharffe griffen tractiret wer-
den (Con vis poste) das beyde Hände einander sein vnd wol Respondiren, mit Trillen
etc. vnd in summa/ sie wil einen haben/ der einguten Contrapunct darquff machen kan.

Die

Die groſſe Cithar/ Italis Ceterone, ſo wol Cetera ordinaria, oder die gemeine Cithar ſol auch wie andere Instrumenta gebraucht werden/ Schertzando & Contraponteggiando ſopra la parte: Das iſt/ daß man allerhand gute vnd luſtige Poſſen mit leufflin/ ſpringen vnd contrapunctiren doruff zu wege bringe.

Die weil auch ein jedes Instrument ſeine eigene terminos hat/ ſo ſol auch derjenige/ der ſo darauff ſpielet/ der ſelben gebrauchen/ vnd ſich darnach reguliren, damit er ſeine vnd gute Arbeit machen möge.

Die Instrument darzu man einen Bogen gebraucht/ haben eine andere Art als die mit den Fingern oder Fedderfeilen geſchlagen werden. Der wegen der/ ſe auff der Lirone, vnd groſſen Lyra ſpielet/ ſol lange klar- vnd hell lautende Striche vnd Züge Tiraten mit dem Bogen machen / damit er die Mittel Partheyen oder Stimmen wol heraus bringe/ vnd vff die Tertias vnd Sextas majores vnd minores ſleißig achtung gebe: Welches/ ob es wol vff dieſem Instrument ſchwehr/ gleichwol aber ſehr viel dran gelegen iſt.

Die Diſcant Geig/ den welfchen Violino, wil ſchöne Paſſaggien haben/ vnterſchiedliche vnd lange Schertzi, riſpoſtine, ſeine Zugen/ welche an vnterſchiedlichen örtern repetiret vnd wiederholer werden/ anmutige Accentus, ſtille langſtriche/ Gruppi, Trilli, &c.

Die groſſe Baßgeig/ den welfchen Violone, gehet/ als es den tieffen Stimmen gebühret/ gar gravitetiſch/ erhellet mit ihrem lieblichen Reſonantz die Harmony der andern Stimmen/ vnd bleibt ſo viel ſie immer kan vff den groben Saiten/ zum öfftern auch der Contra Baß/ das iſt vff den gröbſten Saiten die Octav anrührend.

Vnd iſt nun bey allen dieſen jetztgedachten Ornament Instrumenten zum höchſten nötig/ daß alles mit gutem verſtande vnd bedacht gebraucht werde. Denn wenn ein Instrument alleine iſt/ ſo muß es auch alles verrichten/ vnd die Muſic ſein ſteiff vnd gewiß führen:

Wenn aber Geſellſchafft vnd andere mehr Instrument vorhanden ſeyn/ müſſen ſie eins öffts ander ſehen/ ihnen vntereinander raum ond platz geben/ nicht gegen einander gleichſam ſtoſſen/ ſondern wenn ihrer viel ſeyn/ ein jedes ſeiner zeit erwarten/ biß daß die Rege/ ſeine Schertzi, Trilli vnd Accent zu erweiſen/ auch an ihn komme: Vnd nicht/ wie ein hauffen Sperlinge vntereinander zwifſchern/ vnd welches nur zum höchſten vnd ſtärckſten ſchreyen vnd frehen kan/ der beſte Hahn im Korbe ſey. Welchs dann bey Diſcant Geigen/ Cornetten, &c. eben ſo wol zu obſerviren.

M. P. C. Vnd dieſer Punkt iſt vor allen dingen in ein jeden Concert auffſ aller

allerfleißigste von allerley Instrumentisten, so wol auch von Vocalisten vnd Sängern in acht zu nehmen: Damit nicht einer dem andern mit seinem Instrument oder Stimme vberseze vnd vberschreye; Welches dann gar sehr gebräuchlich/ vnd viele herrliche Music dadurch in grund verdorben vnd zerstöret wird: In dem sich immer einer vor dem andern wil hören lassen/ also/ daß die Instrumentisten, sonderlich vff den Cornetten mit ihren vberblasen/ vnd auch die Sänger mit ihrer Vociferation vnd vberuffen/ endlich so hoch in die höhe kommen/ daß der Organist/ weñ er mitschlägt/ ganz vnd gar auffhören muß/ vnd in Final sich befindet/ daß der ganze Chor durch deroselben vbermessiges vberblasen vnd vberschreyen/ vnd ein halben/ ja offtvmb ein ganzen Thon/ vnd mehr in die höhe gezogen.

A. A. Dahinn denn ohn allen zweiffel der A. Aggazarius gesehen; In dem er wil / daß die blasende Instrumenta, wegen der verenderung / so des Menschen Nhem darinnen verursacht/ vnd sonderlich die Zincken/ nicht in stillen / guten vnd lieblichen/ sondern allein in grossen/ rauschenden Music mit vnergemengtet vnd gebraucher werden sollen.

Wißweilen aber könne man auch in kleinen Music die Posaun/ wenn sie wol vnd lieblich geblasen/ bey den kleinen Positivum oder Orgelstimmen von 4. Fußthon/ zum Vaf gebrauchen. M. P. C. Welcher aber seinen Zincken/ vnd dergleichen Instrumenta recht zwingen vnd moderiren kan/ vnd seines Instruments ein Meister ist/ sol hiermit nicht gemeint seyn.

Zum beschluß des GeneralVaf muß ich des Aug. Aggazarij eigene Wort aufim Italiänischen in Teutsche Sprach versetzt/ allhier mit einführen: Sehe ein jeden frey/ wie ers vffnehmen vnd verstehen wil

„ Dieweil ich weiß/ daß der GeneralVaf von etlichen / die entweder nicht verstehen/ zu welchem er gerichtet/ oder aber nicht daraus schlagen können/ verachtet wird: So deuchtet mir nicht vbel gethan seyn/ etwas allhier davon zu melden.

Es ist aber diese Art aus dem Basso Continuo zu schlagen/ vmb dreyerley Ursachen willen entstanden / vnd in gebruch kommen.

1. Wegen der setzigen gewohnheit vnd styli im singen/ do man Componiret vnd singet/ gleichsam / als wenn einer eine Oration daher recitirte.

2. Wegen der guten Bequemligkeit.

3. Wegen der grossen Menge/ Varietet vnd Vielheit der operum vnd partium/ so zur Music von nöthen seyn.

33 Die erste betreffend/ sag ich/ Weil man jzt newlich die rechte Art/ die Wörter zu
 33 exprimiren erfunden hat/ in dem man fast vnd so viel als möglich/ eben so singet/
 33 als wenn man sonst mit einem redete welches dann am besten mit einer einzigen/
 oder Ja mit wenig Stimmen angehet / wie die heutigen Melodien etlicher vor-
 trefflicher Leute vorhanden/ vnd mans jziger zeit zu Rom sehr viel im gebrauch hat.
 Als ist nicht nötig/ das man sie alle abseze/ oder in die Tabulatur bringe / sondern
 es ist gnug am bloßen Vass/ wenn nur die Singna darüber bezeichnet werden. Vnd
 so mir einer sagte/ das zu den alten Moterne vnd Stücken/ welche voller Fugen
 vnd Contrapunten seyn/ nicht gnug sey an diesem Vass dem gebeich hinwider
 zur Antwort/ das solche vnd der gleichen Gesänge/ bey vns nicht mehr im gebrauch
 wegen der Confusion vnd verstümlung des textes vnd der Wörter/ so von dem
 langen vnd ineinander geflochtenen Fugen herkommen? Darnach auch / Weil
 sie keine rechte art Lust- vnd annemlichkeit haben. Denn wenn alle Stimmen ge-
 sungen werden/ so höret man weder Periodum noch sensum, weil alles von den
 Fugen/ Welche sich so offit repetiren, interrumpiert wird/ vnd eine jede Stim-
 me besondere vnd vnderchiedliche Wort/ zu einer zeit singet vnd aus spricht/ welch-
 es verstendigen Leuten/ die darauff mercken/ mißfelt: Vnd hat nicht viel geschlee/
 das die Music dieser vrsachen halben von einem Vapst gang vnd gar aus der
 Kirchen wehre Partiret worden/ Wo nicht Iohan Palestrino sich der sachen
 angenommen/ vnd bewiesen hette/ das mangel bey den Componisten / vnd nicht
 in der Kunst der Music steckete. Wie er dann zu bekräftigung dessen/ eine Missam,
 Missa Papæ Marcelli genant/ Componiret hat. Daher ob wol solche Composi-
 tiones nach den Regulen de Contrapuncta gut sein / seind sie doch nit gut nach
 den Regulen der guten vnd wahren Music, vnd seind daher kommen das man nit
 verstanden hat das Officium, sinem vnd rechte Præcepta dieser Kunst/ sondern
 allein vff die Fugen vnd Noten gesehen/ vnd nicht auff die affectus vnd gleichför-
 migkeit der Wörter: Wie dann auch ihrer viel erstlich die Composition der
 Noten gemacht/ vnd dar nach aller erst die Wort vnd den Text darunter mit grof-
 ser mühe vnd Schwereheit gestickt vnd gestückt haben. Vnd diß sey hiervon gnug.

Die ander Vrsach ist die grosse Bequemlichkeit/ daß der / so selbigen lernen
 sich nit der Tabulatur zu beinühen vnrömmen hat. In betracht / dasselbecin be-
 schwer- vnd Verdrießlich ding ist/ darinnen man leichtlich irre wird / insonderheit
 wenn man ex improviso Musiciren soll.

Die dritte vrsach deutet mir allein wichtig gnug zu sein/ einen solchen Ge-
 neral Vass ein zu führen, newlich die menge der Operum vnd Bücher / so man
 sensten

sonsten zum Musiciren von nöthen hat. Denn wenn man nur das allein / so zu
 Roma in einer Kirchen darinnen man pflegt zu Musiciren, in einem eingigen
 Jahr gesungen wird / absetzen / vnd in Tabulatur bringen sollte / so wüßte der Or-
 ganist ein grösser Bibliothecam haben / als kein Doctor im Rechten. Derwe-
 gen man billich den Vass auff diese Art er funden hat / weil es doch nit nöthig ist / wenn
 in die Orgel oder Regal gesungen wird / daß man alle Stimmen oder Partien
 schlage / wie sie gesetzt sein. Wenn man aber alle Stimmen / wie sie Contra-
 punctes weise in einander gefüget sein / schlagen wil / das ist ein ander Werck /
 vnd gehört nicht hieher zu vnserm jetzigen intent vnd verhaben. Hactenus
 Agazzarius.

N B.

Zum beschluß aber mus ich alhier den Organisten Fremdtlich zu verstehen
 geben / wenn ein Concert mit etlichen Choren in der Kirchen oder auch vor der
 Taffel angestellt wird / daß / gleich wie Fürereffliche Oratores, wenn sie wichtige sacht-
 en tractiren vnd davon Ansehnlich peroriren wollen / sich gemeinlich eins dien-
 lichen wolfügenden Exordij, ungeachtet es eigentlich zum Hauptwerck nicht gehö-
 rig / allem zu dem Ende / damit sie die Zuhörer benevolos, attentos & dociles
 machen / vnd vmb so viel ermuntern mögen / befeiffigen: also auch sie im anfang
 mit ihren Praludijs die Zuhörer vnd ganzes Consort der Musicanten gleichsam
 Convociren vnd zusammen locken sollen / als bald ihre Partes auff zu suchen vnd
 die Instrumenta rein vnd ohne Falsch ein zu Stimmen vnd zu intoniren, vnd sich
 also zum anfang einer guten vnd wol klingenden Music zu Präpariren.

Weil aber die Lautenisten vnd die Violisten ihre Lauten vnd Geigen mei-
 stentheils ins G zu Stimmen an sehen / ist sehr nöthig das sie erstlich mit beiden Hän-
 den die Octaven im G völliig begreifen / darinnen ein wenig immoriren vnd still hal-
 ten / hernacher ins D dann ins A folgens ins E ferner ins C vnd F fallen vnd fürter
 in einem jeden / aber mit der linken Hand / bis auff zween oder drey Tact still halten /
 ob sie gleich mit der rechten seine Auffstin / vnd andere Diminutiones, wie in den
 Tocaten gebreuchlich / mit ein bringen. So lang bis die andern ihre Lauten / Viola
 ond Geigen etc. rein ein gezogen vnd gestimmt haben vnd als denn können sie eine klei-
 ne Fugam, Liebliche phantasiam oder Tocatam an sehen / Kurz abbrechen / vnd
 vnd zum Final in dem Clave, darinnen das Concert anfänget / sein seuberlich vnd
 allmählich schreiten da mit sie mit einer guten gratia den Thon des Concerts wiede-
 rumb erwischen vnd als dan die ganze Consort in gesambt mit vollem hauffen in
 Gottes Nahmen ein gut Concert, Mutet, Madrigale oder auch Patuanam zu Mu-
 sciren an sehen mögen.

Ein

Ein aus den massen aber sehr grosser Vbelstand vnd Klang ist es / das / wenn der Organist præambuliret, die Instrumentisten inmittelst jhre Sagotten / Posaunen vnd Zincken anstimmen / vnd viel fistulirens vnd wessens durcheinander machen / das einem die Ohren darvon weh thun / vnd die kalten Schnuppe bekommen möchte: Sintemal es so vbel lauret / vnd ein rumor durcheinander machet / das man nicht weiß / obs gestochen oder gehawen ist. Dorumb dann zumaln billich ein jeder zuvor / ehe er zum vffwarten in der Kirchen oder sonsten erscheinen muß / in seinem Besament den Zincken vnd Posaune sein wol stimme / vnd sich vffin Mundstücke ein guten Anfas mache / darmit solcher dissonantz vnd vbelklang der Auditorum aures vnd animos nicht mehr offendiren als delectiren möge.

Das VII. Capitel.

Welcher gestalt ein jedes Concert vnd Mutet mit wenig
 oder vielen Choren in der eil vnd ohne sonderbahre Mühe mit allerley
 Instrumenten vnd Menschenstimmen angeordnet vnd distribuir werden
 könne.

V ich zwar etwas weilauffziger hette vffzeichnen können / wie vnd welcher gestalt ein jeder Concert Gesang auff etliche sonder Maniere mit variirung der Instrumenten vnd sonsten anzuordnen; So habe ich es doch noch zur zeit bedencken getragen: Dieweil die Music so gar hoch gestiegen / das numehr vorerreffliche Musici auch in Germania nostra patria gefunden werden / welche nicht allein gar herrliche liebliche deutsche vund Lateinische Concert vnd Cantiones in öffentlichem druck herfür kommen lassen / sondern auch selbstn solche vnd dergleichen Concert per Choros besser anzuordnen vnd dirigiren wissen / als ich es nach meiner wenigkeit vorschreiben oder an den Tag geben kan.

Kürzlich aber hievon zu reden / bin ich vff nachfolgendes Mittel / welches hiebevorn sonstn bey keinem gesehen / bedacht gewesen; Das man / nemlich in einem Autore, aus allen Stimmen eines jeden Concert Gesangs die Claves signatas nacheinander vffzeichne / gleich wie in meiner Polyhymnia in Basso generali solches in acht genommen / vnd hinten an / die Claves signatas aller derer Gesänge / se darinnen begriffen / durch alle Stimmen ordentlich nacheinander verzeichnet habe.

Do dann gleichsam in einem Spiegel/ des ganzen Concerts Eigenschafft/ wie hoch und niedrig eine jede Stimme nach dem Tono oder Modo, darinnen der Gesang geht/ ohngefähr ascendiren oder descendiren mag/ vnd dahero/ was vor blasende oder besäitete Instrumenta zu einer jeden Stimme füglich zu gebrauchen / vnd welchem Choro die Capella vnd Cantores zuzuordnen seyn/ gar fein observiret, vnd in acht genommen werden kan. Wie ich dann etliche Motetten des Orlandi (quoniam omnium manibus sunt) zum Exempel hieher setzen wil.

1. Chorus. 2. Chorus.

Laudate pueri
Dominum à 7.

1 2 3 4 5 6 7

Detailed description: This is a musical score for a piece titled 'Laudate pueri Dominum à 7.'. It consists of two staves of music. The first staff is labeled '1. Chorus.' and the second '2. Chorus.'. The music is written in a style typical of 17th-century manuscript notation, with a treble clef and a key signature of one flat. The notes are mostly quarter and eighth notes, with some rests. Below the staves, there are seven numbered positions (1-7) corresponding to the measures of the piece.

In diesem ist alsbald zu sehen; Daß/ wenn Instrumentisten vorhanden/ Im ersten Chor die beyde Discant mit zwo Querslöiten/ oder zwo Discantgeigen/ oder zween Cornetten, der Alt aber (als der Bassett in diesem Chor) humana voce? Im andern Chor/ der Alt (als der Cantus in diesem 2. Chor auch humana voce, die beyde Tenor vñnd Bass aber mit drey Posaunen angeordnet vnd musiciret werden müssen.

1. Chorus. 2. Chorus.

Inconvertendo
à 8.

1 2 3 4 5 6 7 8

Detailed description: This is a musical score for a piece titled 'Inconvertendo à 8.'. It consists of two staves of music. The first staff is labeled '1. Chorus.' and the second '2. Chorus.'. The music is written in a style typical of 17th-century manuscript notation, with a treble clef and a key signature of one flat. The notes are mostly quarter and eighth notes, with some rests. Below the staves, there are eight numbered positions (1-8) corresponding to the measures of the piece.

Zum 1. Choro kan man gar füglich 3. Querslöiten/ oder drey stille Zincken/ oder drey Violini; Oder aber 1. Violini, 1. Cornett, vnd ein Quer- oder Blockflöit vnter inander vermengtet; Zum Bassett aber ein Tenoristen, darneben so man wil/ auch ein Posaun; Auch wol eine Posaun oder Sagott absque voce humana; Do dann auch ein Knabe zu dem einen Discant, damit die Worte gehört vnd vernommen werden können/ anordnen vnd bestellen. Zum andern Chor kan man etel voces; Oder aber Violin de Camba, oder Violin de braccio, oder Blockflöiten/ nebenst etlichem Sagott oder Querslöiten/ doch daß der Discant oder der Tenor, oder beyde
B mit

miteinander auch humana voce neben den Instrumenten zugleich mit drein gesungen werden.

Quo properas; à 10.

1. Chorus. 2. Chorus.

1. Variatio	{ Cornetto, Trom-Tr. Tr. Tr. vel voce. bone.	Corn. vel Tr. Tr. Tr. Tr. majore voce
2. Var.	{ Solæ voces humana.	Corn. Tr. Tr. Tr. Tr.
3. Var.	{ Solæ voces h.	Viole de braccio.
4. Var.	{ Solæ voc. h.	Flauti. Flauti. Tr. Tr. Fagotto
5. Var.	{ Viole de braccio	Fiffari. Tr. Tr. Tr. Tr.
6. Var.	{ Viole de braccio	Flauti. Fl. Tr. Tr. Fagotto
7. Var.	{ Flauti. Fl. Tromb. Tr. Fagot. Corn. Tr. Tr. Tr. Tr. &c.	

In solchen Choren muß darneben der Cant oder Tenor, oder Alt, &c. humana voce zugleich mit gesungen werden. Und dergleichen Exempel mehr / kan ein jeder auff nachfolgende verzeichnete Claves Signatas, in jetziger zeit Musicorum libris selbst auffsuchen und accommodiren.

Alhier sol nun gar kurz angezeigt werden / was vor Instrumenta zu einer Stimme / oder parteyen / nach dem sie claviret, oder mit ein Clave Signata bezeichuet / gebrauchet werden können.

I.

Cornetti: Violinj.

Zincken und Discant Geigen Chor.

Wenn

Wenn in einem Chor diese vier Claves signata in Cantu regulari vel transposito, (das ist in C duro vel b molli) wie sie auch durcheinander geseset/ besunden werden/ so gibt es recht einen Cornetten-oder Violinen Chor; Doch das in den gar hohen Choren fast besser ist die Violin, als die Cornetten zu gebrauchen/ es sey dann/ das ein guter Cornetist, der seinen Cornet wol zu moderiren vnd zu zwingen wisse/ vorhanden/ vnd also den höchsten Cantum vor sich behalte. Mann brauchet aber nit allezeit eitel Cornetten, oder eitel Violin, sondern vermengts bisweilen vnter einander/ also/ das man ein Violin vnd zween Cornet; Zwo Violin vnd 1. Cornet; 1. Violin 1. Cornet, vnd 1. Quer-oder Blockflöit gebrauchet; oder auch wol bey die eine Stimme einen Discantisten humana voce zu singen/beiordnet; Do denn der Basset nicht voce, sondern mit einer Posaun oder dergleichen Instrument/nach dem es sich schicken wil/ Musiciret werden kan. Vnd in solchen Choren wird gemeiniglich

in Basset also oder Claviret gesunden/ welcher entweder Gesungen/ oder mit einer Posaun oder Fagot darzu geblasen wird.

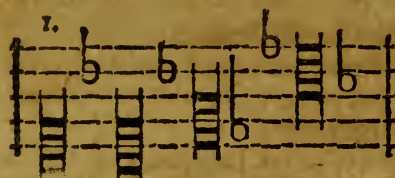
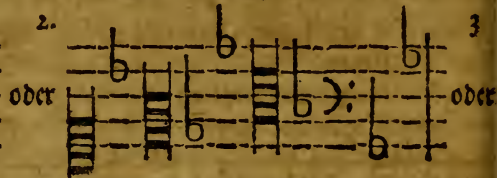
Wenn aber aussershalb des Bassets das mit vnter den andern hier obẽ im anfang

erzeichneten Clavibus vorhanden/ so ist es besser/ dossilbst bey den Cornetten ein Posaun (wosern ein Instrumentist vorhanden/ der ein guten Alt vff der Posaun Stimmen kan) vnd beyden Violinen eine Viol. dabratio oder wie es sonst genennet wird/ eine Tenororgel gebrauchet. Denn die Cornetten haben ihren vntersten Clavem im a , wie wol etliche Instrumentisten das g , auch wol das f , im falsset zuwe bringen können. Weil es aber in solcher tieff kein gratiam/ sondern fast einem Rühhorn gleich klinger; Die Discantgeigen auch nur bis ins g , vnd vff der selben vntersten Saiten keine rechte Harmoniam von sich geben; So erachte ichs/ wie es gedacht/ das eine Posaun oder Tenororgel vngleich besser vnd Annuhrtiger darzu gebrauchet sey.

Fiffari, Traversa-

Querflöiten oder QuerPfeiffen Chor.

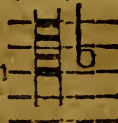
Beati omnes. 8. Voc. I. Gabr.

Cantate. 7. Cl. Meruli.
8. V. Cl. Meruli.Venite exultemus.
8. Vocum I. Hasleri.
Magnum hæreditatis misterium.

Die solcher gestalt Signierte vnd gezeichnete Chor / sind recht vff drey Querflöiten vnd einen Sagott / oder stillen Pombar / oder Posaun gerichtet. Denn o wol die Querflöiten in Cantu h duro bisweilen auch gebraucht werden / so kömpt e doch nicht durchaus in allen Modis oder Tonis; Darumb man denn auch Decimum Modum Hypozolium vmb ein Thon niedriger vff den Querflöiten zu musciren pflegt. Vnd schickt sich keiner besser darzu / als Dorius, Hypodorius, vn Hypozolius in secunda inferiore: Diweil der Querflöiten ambitus natürlich nicht höher / als bis ins F / gleichwol aber noch bis ins F gar wol kan gebracht werden

Das 1. vnd 2. im vorhergezeichneten Exempeln seind bequemer vnd besser zu ge

brauchen / als das 3. Denn der Tenor im

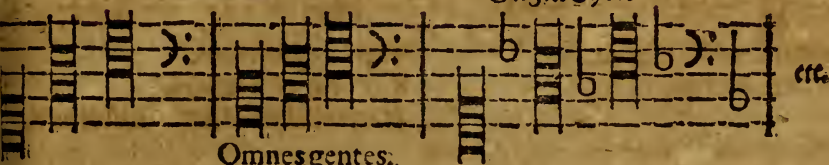
Kombt in der tieffe in der

Querflöiten gar zu still / das man denselben vor dem Cant vnd Alt, so allezeit oben in den Octaven bleiben / nicht sonderlich hören kan: Derwegen dann besser ist / das man ein

eine Posaun oder Tenorgeig zu diesem Clave gebrauchte. Sonsten kan ein solcher Tenor mit einer Querflöten/ wenn keine andere Querflöten mehr dabey verhanden/ gar bequem vnd richtig in Octava superiore, neben allerley andern Instrumenten musiciret vnd gebrauchet werden.

III.

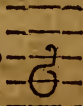
Capella; vox humana :	Menschen Stimmen.
Flauti :	Flöten Chor.
Viola da Gamba :	Violen Chor.
Viola da braccio :	Geigen Chor.

Omnes gentes.
16. Voc. I. Gabr.

Solche Chore/ in Cantu h. duro oder b. molli, gehören eigendlich zur Capella, vnd vor Menschen Stimmen/ oder wie mans auch nennet/ Vocal- oder Concert Stimmen/ das ist vor die Cantores vnd Vocalisten. Denn diese Claves bleiben in ihren rechten vnd eigentlichen terminis vor die Menschen Stimmen nicht zu hoch noch zu niedrig. Vnd solche Chore schicken sich auch gar sehr wol zu den Blockflöten/ Flauti;) So wol auch zu den Violen da Gamba, oder in mangelung derselben zu den Violen da braccio: Wiewol auch jetzt nunmehr meistens der Chor zu den Violen da Gamba fast wie der 1. Posaunen Chor (als jetzt folget) signiret vnd Claviret wird: Darumb daß die kleinste Saiten vff der Discant Viol. da Gamba fast klein/ vnd den andern gröbern Saiten vff den Tenor- oder Bass Viol. nicht gleich stark gehöret werden: Vnd der wegen besser/ daß man an statt der Discant Viol., in Alt Tenor Viol. nehme/ oder aber im Discant vff den gröbern Saiten meistens verbleibe.

Diweil auch oftmals Knaben gefunden/ vnd die meisten dergestalt wol abzuichten weren/ wenn man allein guten fleiß bey ihnen anwenden/ vnd sich der mühe

nicht verdressen lassen wolte/ daß sie einen Gesang also signiret, das $\bar{3}$ / auch

B ij

wol

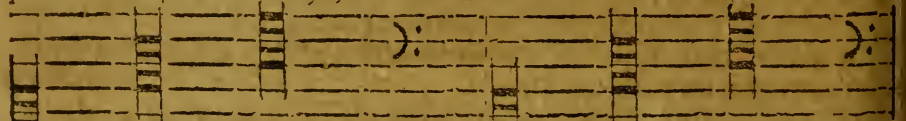
wol d; a rein vnd just haben können; Welche dann sonderlich in meiner ersten Art / als
 sein im In dulci Iubilo Du lob mein Seel den H Erren: Allein Gott in der Höh: so
 vff die Trommeten vñ Heerpauken gerichtet seyn/notwendig vorhanden seyn müssen.

Derowegen so kan man auch in vorgedachten Capellen bisweilen sich solcher
 hohen Signaturen, nemlich das g, gebrauchen: Oder man lasse den Altum durch
 ein solchen Knaben in der Octav höher singen/ welches keine vnfreundliche harmoni-
 am erregt/ oder von sich gibt: Dergestalt denn auch bisweilen den Tenor gleiche
 massen in ersten Canticibus von ein Knaben in der Octav drüber singen zula-
 ssen/nicht vnannützig zuhören.

Wenn man nun einen Flöten Chor/ vnter vnd neben andern vnterschiedenen/
 mit andern Instrumenten besetzten Choren anstellen will: So erachte ich besser seyn/
 das zu dem Bass eine QuartPosaun/ oder/ welches noch bequemer ein Sagott; so wol
 auch zu dem Tenor eine Posaun oder Tenorgeiß/ an statt der Flöten geordnet wer-
 den: Sondern al die Tenor vnd bevorab die Bassflöten in der tieffen gar zu gelinde/also
 das man sie vor den kleinen Discant- vnd Altflöten/ auch vor den andern Instrumen-
 ten in den beygefüzten Choren nicht wol vnd gar wenig hören kan.

Wenn man aber sonst die Flöten gar alleine/ ohn zuthun anderer Instru-
 menten, in einer Canzón, Motet, oder auch in ein Concert per Chorus ge-
 brauchen will: So kan man das ganze Accort vnd Stimmwerck der Flöten/ son-
 derlich die Fünff Sorten von den größten anzurechnen/ weil die kleinen gar zu stark
 vnd laut schreien/ gar wol vnd züglisch gebrauchen/ vnd gibt eine sehr annützig stille
 Liebliche harmonias von sich/ sonderlich in Stuben vnd Bemächern; Sondern
 in der Kirchen die grobe Bass- vnd Bassflöten nicht wol gehört werden können.
 Darumb den auch die andern Chor/ so etwa von Violon de gamba, oder Menschen-
 stimmen darbey geordnet werden/ gar submissa voce, still vnd sanfft ihre sachen her-
 fürbringen vnd intoniren müssen; dofern anders ein Chor vnd eine Stimme neben
 der andern eigentlich angehört vnd observiert werden solle.

Item: Wenn in ein Concert, zwene also signirte Chori Instrumentales
 (deren in meiner dritten art/ vnterschiedlich zu finden) vorhanden: So kan man ee
 nach verzeichneten massen anordnen/ doch das der Alt in beiden Choren in octava su-
 periore, das ist eine Octav höher Musicirt werde.

Cornettomuto.

Viola da Gamba.

Flauto. Violino. Tróbone. Tróbone.

Violone. Cornetto. Violbracio. Violone. Cornetto. Violino. Tróbone. Trom-

(bone majore.) IV

IV.

Tromboni: Fagotti:

Posaunen / Fagotten Chor.

1 2 3 4 5 6 7 8

oder oder oder oder oder

Wenn in den Choren/diese Claves also/ wie allhier auffgezeichnet / oder auch
 uff viele andere vnterschiedliche Manieren gesezet / befunden werden: So seynd die-
 selbe alle dahin gerichtet/ das sie mit eitel Posaunen / oder Fagotten oder Pommern/
 oder auch mit Fagotten vnd Posaunen durcheinander gemengt / angeordnet werden
 können.

Vnd lest man meistens theils den Alt/welcher also

signirt vnd clavirt/ bis

essen auch wol einen vnter den Tenoren/

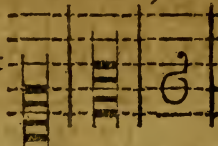

welcher die beste Arien

und Melodien führet/ *hum ana voce* in die Posaunen vnd Fagotten singen;
 Do dank

Do dann der Alt nicht gesungen/ sondern mit einer Altflöten oder Discantgeigen in Epidiapason (in der Octav drüber) musicirt werden muß. Wie dann zum öfftern

auch wol ein Discant

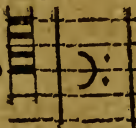

zum singen / oder zum Cornett, oder zur

DiscantGeig darben verhanden; Als im 3. vnd 5. Exempel.

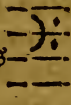
Diß ist aber allhier sonderlich zu mercken/ wenn man zu einem solchen vnd dergleichen Chor eitel Sagotten oder Pommern gebrauchen wil/ daß sonderlich dahin

gesehen werden muß/ daß in denen/ so also

Sigtret seyn/der Gesang oder

die Noten nicht höher/ als biß ins D hinauff steigen/ denn die Chorist Sagotten können naturaliter nicht höher gebracht werden; Wiewol/ als in Tomo Secundo angezeiget worden/ jeso numehr etliche so weit kommen / daß sie vff den Sagotten oder Dolcianen (wie es etliche nennen /) wenn sie gar gut vnd sonderlich wol veröhrt seyn/ noch 4. 5. vnd mehr Claves in die höhe hinauff gar rein intoniren vnd zuwege bringen: Oder man kan ein Zingelcorthol vnd Discant Sagott / wiewol dieselben selten rein intonirt vnd recht gestimmt befunden werden / darzu gebrauchen. Zu den tieffen Bässen aber nimbt man allezeit eine doppel Sagott oder doppel Pommer/oder Quart

Posaun/ wie denn auch zu den rechten gemeinen Bässen/ do das vff der vierdee

Linii also clavirt, eine Quart Posaun allzeit muß gebraucht werden. Die Octav Posaun aber/ vnd die gar grosse Sub- oder Contrabaß Violon können nicht wol aus den gar tieffen Bässen musicirt werden / Sintemal es jnen etwas frembd vnd vngelübt an vnd vorkömpt: Derowegen muß man dieselbe Bässe in Epidiapason in die Octav drüber abschreiben; Also / daß das C: oben von der sechsten oder fünfften Linii abgenommen / vnd vff die mittelste oder dritte/ oder auch vff die vierdee Linii von unten an zu rechnen/ gesetzt werde: So kömpt es dem Instrumentisten gar recht vnd wol zu gebrauchen.

Als zum Exempel:

Wenn

Dieses letzte kompt nun vff den gar groben Instrumenten im rechten Thon zu blasen: Vnd ist gleichwol eine Oktav tieffer.

Wenn auch etwa in einem Chor, fünff oder auch gleich nur vier Stimmen seyn/ vnd der Tenor oder Quintus hat das C : vff der vierden Linien/do denn ff das F -ut oder A -re als eine Quint ober den Bass einfallen/vnd solche Quinten vn- in in der tieffen / etwas wiederig resoniren, wenn sie nicht sonderlich moderirt wer- en: So kan man dieselbe Stimme nicht so gar mit vollem Halse heraus schreien/ oder ber in Oktava superiore singen / oder Instrumento quodam musiciren/nach dem es ch schicken wil. Welches dann auch eben so wol in acht zunemen / wenn mit eittel In- rumenten (wie h o sol angezeigt werden) musiciret wird / also das man in denselben Instrumenten/die die vntere Stimme negst dem Bass (so sonsten Barytonus, Vagans, Quintus oder Sextus genennet wird) agiren, eine moderation brauchet / darmit sie mit em gar zu starcken Thon vnd laut der Quinten, das Fundament im Bass nicht verder- er: Oder auch im final lenger nach dem Bassisten aufhalte/welches etliche Tenoristen hr im brauch haben; was es aber vor einen vbel Klang von sich gibt/dasselbe kan besser ut dem Ohren gehört/als mit den Augen gesehen werden.

Man kan aber die Posaunen / Fagotten oder Dolcianen, vnd Pommern oder ombarden auch in andern gemeinen Clavibus, so sonsten vff Violon-Flöitten-vnnd Menschen Stimmen-Chor gerichtet seyn/ folgender Massen adhibiren vnd gebrauchen.

Mit 5. Dolcianen : Pommern oder Posauen.

in quarta inferiore.

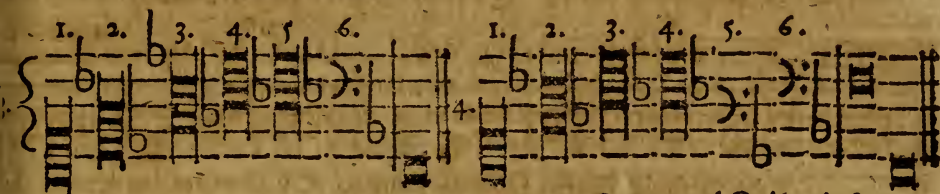
1. Cantus. 2. Altus. 3. Tenor. 4. Vagans. 5. Bassus.

1. Ten. Posaun. Drey Quart Posauen. Octav Posaun.
Dier Chorist Fagot. oder Chorist Bals-Pommern. Dop: Fagot. oder Dop: Pom:
In Quarta inferiore.
Dder Basses Pomer. In Octava inferiore

Mit 6. Posauen / Fagotten oder Pommern.

1. 2. 3. 4. 5. 6. Dder Vel
Alt Posaun. 2. Tenor Posauen. 2. Quart Pos: Octav-Posaun.
Klein Fagot. 4. Chorist Fagotten. Quint Dop: Fag.
Basset Pomer. 4. Chor. Pommern. GroB Bals Pomer.
Dder Nicolo.
Voce humana: vel Cornetto muto, in quinta vel quarta superiore:
vel Fiffaro.
In Quarta inferiore. In Quinta inferiore. In Octava inferiore
Hierbey ist dieses zumercken / das zu solchen grossen tieffen Bals-Instrumentel
als Pommern / Fagotten oder Dolcianen vnd Posauen sich keine Cantiones best
schick

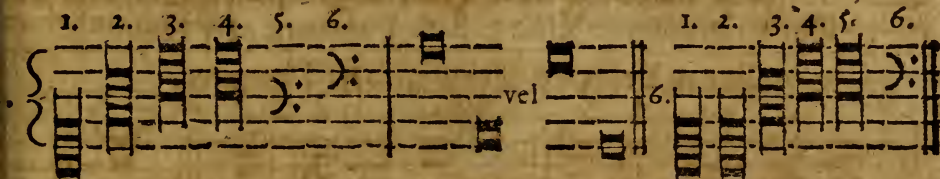
thicken vnd accommodiren, als die so ad HypoDorium (das ist bey vns Secundus Modus) gesezet seyn/ vnd dann ad HypoIonicum das ist bey vns Duodecimus Modus, sonst Quintus oder Sextus Tonus genant.

In Quarta vel Quinta inferiore.

Vnd diese beyderley / so wol auch die Ersten beyde in HypoIonico, können mit 6. Krumbhörnern / in Secunda superiore (vmb ein Thon höher) muscirt werden.

Nachfolgendes aber wird mit Krumbhörnern im rechten Thon: Mit Fagotten, Pombarthen vnd Posaunen aber in Quinta inferiore.

Diese vorhergehende / können mit 6. Dolcianen, oder 6. Pombarthen / oder 6. Posaunen gemacht werden. Ob man nun wol solche Clavirte Cantiones vmb etne Octava niedriger machen könnte / dieweil man in dem Doppel-Quint Fagot, vnd Doppel-Groß Bass Pommern / im vntersten Clave das FF vff 12. Fuß Orgelmayer Thon; In den Octav-Posaunen noch vber dieses das EE. DD. vnd zur noth CC. vnter 16. Fuß Thon / haben kan. Jedoch / dieweil es in solcher grossen Tieffe / nicht allein wegen der groben Tertien vnd Quinten gar ein wiedrigen / vnangemüßigen Sonum gibts / wie hier von in Secundo Tomo) sondern auch vnten in den vier Schlüsseln der grossen Bass-Pommern / vnd Fagotten, nicht so gar wol mit geschwinden Noten fort zu kommen ist: Demnach ist es besser vnd ganz bequem / die vff solche vnd dergleichen Claves gnatas gesezte Moteten, Concerten, Sonaren vnd Canzonen vmb etne Quart oder Quint tieffer zu machen: Also / wie vnter den Clavibus Signatis verzeichnet. Wie nun solches auch ebener massen vff gar Grossen Vnter Bass- vnd Bass-Violen, do der Violon de Gamba-Bass zum Discant gebraucht wird / kan zu wege bracht werden.

Dierweil aber alle vnd jede vff der gemeinen Tenor-Posaun das \bar{g} vnd \bar{a} lamire/im Alt vielweniger vff in Chorist-Fagot, vñ also in der 1. Stimme als dem Cantu, weñ er in Quarta oder Quinta inferiore, als ein Alt geblasen werden sol/nicht erreichen können/so man dieselbe Stimme/entweder mit einer Alt-Posaun/ oder Zingel Corthol, das ist ein kleinen Cant Fagot musciren, oder aber Voce humana von einem Altisten singen lassen. Es muß aber in der Composition vor allen dingen dahin gesehen werden/ das in einer jeden Stimme die Noten vber die Octav nicht viellascendiren. Denn obwol etliche Instrumentisten vff Chorist Fagotten, bis ins \bar{g} / vff Tenor-Posaunen bis in \bar{a} / vnd noch höher bisweilen hinauff kommen können: So ist es doch in gemein alle nicht gegeben/sondern müssen in den Fagotten im \bar{d} / in den Posauen im \bar{e} / vnd zu höchsten im \bar{a} / commoriren vnd verbleiben. So müssen auch die Barytoni, oder Vagant-Stimmen (das ist Quintus) deren Clavis Signata \bar{d} : vff der dritten/als der nächsten \bar{c} steht/nicht tieffer als bis ins \bar{c} gesetzt seyn.

Zu solchen Clavibus Signatis, schicken sich auch gar sehr wol/die Violoncello Gamba, sonderlich/wenn es vmb eine Quart oder Quint niedriger gemacht wird.

Mit 3. Posauen: Vnd 3. Bass-Pommern oder Fagotten.

In Quarta inferiore vel Quinta.

8.

3. Posauen. 2. Bass-Pommer. Groß Doppel Pommer.

3. Posauen. Chor Fag: Doppel Fag Bass-Pom: Groß B: P

1. Chor Krumbhörner:

2. Chor Posauen.

In Quarta

Mit.

Mit 4. Posaunen / vnd 4. Dolcianen oder Fagotten
eine Quarta niedriger.

1. Chorus. Tromboni.

2. Chorus. Fagotti vel Bombardoni.

io. {

In Quarta inferiore

Trombone vel voce.

Diesen 7. Chor, kan man auch wol mit andern: Instrumenten machen.

V. Corna muti. Storti. Krumbhörner Chor.

1. 2. 3. 4.

Discant. Alt. Tenor. Bass.

Dieses muß vff den Krumbhörnern also transponirt werden.

In Quarta inferiore.

Unter Bass.

Der Bass kan eine Octav erreichen: Die andere Stimmen aber / als der Cant, Alt, Tenor in den Krumbhörnern / gar schwerlich / ohn die Schlüssel: Sonsten haben sie nur 6. Claves natürlich. Wie in Tomo Secundo mit mehrern.

X 3

Wenn

Wenn aber der Cantus B mollis ist/ als/ in Hypo Ionico: so mus es in Secundam Superiorem, das ist vmb einen Thon höher transponirt, vnd also vff den Krumbhörnern gemacht werden.

The image shows musical notation for three horn parts (C, A, T) and a section for B. The notation uses diamond-shaped notes on a five-line staff with various clefs and accidentals. The parts are labeled C, A, and T. The notation is arranged in two systems. The first system has three staves, each with a diamond-shaped note on the first line, and a clef. The second system has two staves, each with a diamond-shaped note on the first line, and a clef. The notation is arranged in two systems. The first system has three staves, each with a diamond-shaped note on the first line, and a clef. The second system has two staves, each with a diamond-shaped note on the first line, and a clef.

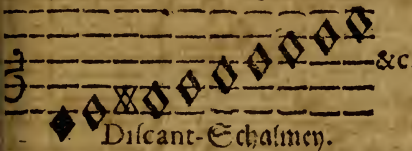
Vnd zu solchen Krumbhörner Choren schickt sich am aller besten / MyxoLydius (ist bey vns Septimus Modus) in Quartam (non in quintam) transpositus: Item; HypoMyxoLydius Regularis (ist Octavus Modus). Hypo Ionicus transpositus accommodirt sich zwar auch darzu / aber nicht per se: sondern / wenn er / wie in vorigen Schemate zu sehen / in Secundam Superiorem transponirt wird / vnd dem MixoLydio in Quartam transposito gleich wird.

VI. Schalmeyen Chor.

Zu Schalmeyen wollen sich / gleich wie zu den Krumbhörnern / nicht alle sacher schicken: Auß denen / im Andern Tomo fol. 37. angezogenen Ursachen: Daselbsten dann auch angezeigt worden / was vor Modi sich darzu am besten schicken. Es rührt aber alle difficultet vnd incommoditett daher / daß die Sorten fast in allerley Instrumenten Accorten durch Quinten voneinander gestimmt seyn / welchem allem leicht abzu helfen / wenn etliche / durch Quartan von einander gestimmbre Instrumenta vorhanden seyn

sein möchten: Inmassen an vorgedachtem Ort mit mehreren erinnert worden. Je höher und kleiner nun die Schalmeyen oder dergleichen Instrumenta seyn / je frembder vñnd weiter sie vom rechten Thon abweichen / dahero in der Discant-Schalmey das f im rechten Thon nicht zu finden / sondern das ff / vñnd also nicht das fa: sondern das mi: Deswegen dann notwendig ein Cantus fixus darbey vorhanden sein muß.

Die gewöhnlichste beste Art ist / das man die Raekende Discant-Schalmey bleiben laßt / vñnd allein die 2. 3. 4. 5. Art vñnd Sorten der Pom-

Discant-Schalmey.

nen von unten an zurechnen (wie sie in Tomo Secundo fol. 22. notirt seyn) zu einem Accord, als hierbey verzeichnet / gebrauche: So kompt es just vmb eine Quart niedriger.

Kleinale Pommer. Nicol: Tenor Pommer.

5. Sort. 4. Sort.

Bassett-Pommer.

3. Sort. Bass.

VII. Lauten-Chor.

Einem Lauten-Chor nenne ich/wenn man Clavicymbel oder Spinetten, Instrumenta pennata, (sonsten in gemein Instrument genant) Theorben, Lauten, Wandoren/Orpheoreon, Cithern, eine grosse Bass-Lyra, oder was vnd so viel man von solchen vnd dergleichen Fundament-Instrumenten zuwege bringen kan / zusammen ordnet: Darbey denn eine Bass-Geig sich wegen des Fundaments nicht vbel schickt. Welcher Chor droben fol. 5. ein Englisch Consort ist genennet worden / vnd wegen anrührung der vielen Saiten gar ein schönen effectum machet / vnd herrlichen lieblichen Resonantz von sich gibt; Inmassen ich denn einmahls die herrliche aus dermassen schöne Motetam des trefflichen Componisten Iaches de V Verth, Egressus Iesus; à 7. v. eum, mit 2. Theorben 3. Lauten/2. Cithern 4. Clavircymbeln vnd Spinetten/ 7. Violen de Gamba, 2. Quer-Flöitten 2. Knaben / 1. Altisten vnd einer grossen Violen (Bass-Geig) ohne Orgel oder Regal musiciren lassen: Welches ein trefflich-prechtigen herrlichen Resonantz von sich geben/also/ das es in der Kirchen wegen des Lauts der gar vielen Saiten fast alles geknittert hat.

Weym III. Chor ist noch dieses zu mercken; das es gar anmütig zuhören/wenn man bisweilen den Cant vnd Tenor allein mit einander singen / den Alt vnd Bass abeussen / oder mit Instrumenten darzu musiciren lasse: Welches / weil der Cantus vnd Tenor meistens in Sexten miteinander fortgehen/ein guten effectum macht. Wie in der præfation Polyhymniæ Panegyricæ im General-Bass mit mehreren zuvernehmen.

Das VIII. Cap

ADMONITIO

Vnd

Erinnerung/

Welcher gestalt in meinen Polyhymniis auch andern
Operibus, die Lateinische vnd Teutsche Geistliche Kirchen-Lieder vnd
Concert-Gesänge angeordnet vnd angestellet werden
können.

Ob zwar vnmöglich/ alle vnd jede mancherley Arten / ißiger zeit
Componisten auff zuzzeichnen vnd zu describiren: So hab ich doch gleichwol
ahier nur etliche sonderlich diese/deren ich mich in meinen ißigen neuen zwar ge-
ringen Operibus, Als nemlich in den Polyhymniis gebraucht/no-
tificiren vnd erklern wollen.

Es sind aber vnter andern / vornemblich Zwellfferley Arten darinnen
begriffen.

Die I. Art.

Er Ersten Art/ sind die Lateinische vnd
Teutsche Cantiones in Polyhymnia, nim:
Tubicinia & Tympanistris: Daselbsten
man ad Placitum die Trommeter vnd Heer Paucken in de-
nen Kirchen / da es zuverantworten / darzu adhibiren vnd
gebrauchen kan.

Die Erste
Art.

Wil / kan / oder darff man aber die Trommeter oder
Heer Paucker nicht brauchen / so können diese Cantiones
in Stadt Kirchen / nichts desto minder / ohne hülffe vnd zuthun der Trommeter/
gar wol Musicirt, vnd also dann ihre Sonaden, vnd was vor sie darbey compo-
nirt, ganz außgelassen werden Da aber vbrige Instrumentisten verhan-
den / kan man dasselbe mit Beygen / Zincken vnd Posaunen darzu Musiciren
lassen.

Die Teutsche Gesänge sind im anfang meistens / von mir dahin ge-
schiet gewesen / daß das Volk vnd die ganze Gemein in der Kirchen zugleich
mit

mit darein sänger könnten. Diueweil es aber erliche gar zu schlecht vnd einfältig für kommen möchte/ so hab ich dieselben geändert/ vnd an vnterschiedenen örtern meh Variaciones mit vmbwechslung der Choren, vnd vmb der Trommeter willen erliche Repetitiones vnd Digressiones mit hienein bringen wollen.

Vnd ist hierbey dieses zu merken; Diueweil die Trommeter ohne das gar zu sehr fort zu eilen gewöhnet seyn / sinckemahl die Trommerten einen starcken Athem requirirn vnd erfordern / welcher so langsam nicht kan continuiret werden) daß man an der Ort da die Trommeter einfallen / mit dem Tact ein wenig mehr fort eile / sonsten kommen sie mit ihren Sonaten allzeit zu früh zum ende : Hernacher aber kan der Tact wiederumb etwas protrahiret werden / biß vnd so lang wiederumb die Trommeter anfangen.

Es sind aber diese Concert-Gesänge also vnd dergestalt anzuordnen / daß fünf / sechs oder sieben Trommeter neben oder ohne einem Heerpauker / an einen sondern Ort / nahe bey der Kirchen gestellet werden : damit / wann sie in der Kirchen stehen / der starcke Schall vnd Hall der Trommerten / die ganze Music nicht vberschreye vnd vbertäube / Sondern ein theil neben dem andern / vornemblich vnd eigentlich gehört werden könne. Als denn mus der Capellenmeister / oder ein ander der des Tacts gewis / den General-Bass vor sich haben / vnd den Tact aufführen / daß ihn der Chorus Musicorum in der Kirchen auff der einen / vnd die Trommeter auff der andern seiten / sonderlich aber der die Quint, oder wie sie gemeistentheils nennen / den Principal führet / sehen vnd sich darnach richten können.

Ich hab aber zu einem jedern solchen Concert-Gesange / die Strimmer wie es die Trommeter darzu blasen können (doch auff eines jeden verständige verbesserung) mit dabey gesetzt.

Vnd diueweil in allen dingen / die Varietas anmühtig vnd angenehm / hab ich in den Teutschen auch erliche Variaciones mit eingebracht / daß die Trommeter vnd Heerpauker / nicht allzeit zusammen mit vollem Chor einfallen / sonder bißweiln allein mit dem Clarien, der Choral zu dem gangen Choro Music geführt / bißweiln zween Clarin, oder einem Clarien vnd Principal, ein Duum oder auch noch wol mit 2. Clarien vnd einer Quinta (daß ist / Principal) ein Trium darzu gemacht werde.

Vnd müssen vnter den Trommetern vor allen dingen zum wenigsten zween / als einer der die Quint führet / vnd der ander / der das ander Clarin bläset / die Music verstehen / vnd es also / wie ich es auffgesetzt vnd vorgeschrieben / an den Noten zu wegen bringen können / vorhanden seyn.

Sintem acht der erste Clarin allein auff den Choral gerichtet / vnd von
 einem jeden / deme derselbe Choral bekant / gar leicht intoniret werden kan: Wie
 dann auch nicht vnnötig / daß / der den Alter-Bass führet / daß seine auch aus den
 vorgesetzten Noten Studirete, damit die Consonantien vnd Accorden, in den
 dreyen Principal-Stimmen / recht zusammen ein treffen: Die andern als der
 Volgan, Grob / Staddergrob vnd Heerpaucker richten sich allein / nach dem der
 den Principal führet / vnd können ihr Partey vor sich selbst wol finden / also das
 sie gar keiner Noten von nöthen haben.

Wann aber in der Music erfahrne Trommeter nicht vorhanden: so hab
 ich auff ein leichtes mittel gedacht / daß sie nur allein ihre gewöhnliche Sonaden,
 mit proportionen vnd Tripeln, auch ohne dieselbe / nach dem der Concert-Ge-
 sang gesetzt ist / auff eine / zwey / halbe oder viertel Post führen / vnd also mit einstim-
 men. Wie ich dann zur nachrichtung auch etliche solche / gemeine Sonaden
 darbey gesetzt hab.

Alhier mus ich aber noch etliche Terminos, wie sie bey den Trommetern
 gebreuchlich sind / expliciren.

Intrada, ist gleich wie ein præambulum vnd final, dessen sie sich zum an-
 fang / ehe sie ihre Sonaden / wann zu Tisck geblasen wird / anfangen / vnd auch zum
 außhalten vnd final gebrauchen.

Sonada vel Sonata ist / deren sie sich zum Tisck blasen / auch zum Tanz ge-
 brauchen: vnd nenne ich den Vortanz / Sonada ohne den Tripel; den Nachtan-
 z aber Sonata mit den Tripel. Vnd dieweil an dem der die Quint oder Principal
 führet / am meisten gelegen / so mus sich nach demselben / so wol der Clarien bläser /
 als der Heerpaucker / vnd die andern alle richten.

Eine Post heist 16. Tact in sich:

Ein halbe Post 8. Tact:

Ein viertel Post 4. Tact:

Wie wol etliche / eine Post auff 4. Tact.

Eine viertel Post auff 2. Tact rechnen wollen / welches aber nicht Pas-
 sieren kan.

Der Principal, Quinta, oder wie es etliche nennen Sonata, ist der rech-
 te Tenor / der den ganzen Chor der Trommeter vnd Heerpaucker regiert vnd
 führet.

Clarien ist der Discant, der führt die Melodey oder Choral / vnd exor-
 niret denselben mit auff: vnd niederlauffenden Diminutionibus oder Colora-
 turen, nach seinem gefallen / vnd auff's beste er kan vnd vermag.

Alter-Bals ist wie ein Alt, der allezeit mit Tertien, Quarten, selten mit Quinten, zu der Sonada oder Quinta einstimmet vnd fortgehet

Volgan helt die Quintam vber den Bals oder Grob / vnd bleibt allzeit in einem Thon / nemlich im g.

Grob ist der rechte Bals vnd Fundament, bleibt auch allzeit in einem / als nemlich in / c, auff vier Fuesß Thon.

Gladder Grob / helt noch eine Octava, vnter dem Bals oder Grob / vnd ist das / C, auff 8. Fuesß Thon.

Vnd dierweil gar gebreuchlich / das die Quinta vnd Clarien, sonderlich wenn sie Choral oder andere Arten / in ihren Sonaden führen / meistentheils in Octaven miteinander gehen / welches dann einem erfahrenen Musico frembd vorkompt: So hab ich in etlichen diesen Concert-Gesängen / auff die oberste drey Stimmen / als zum Clarin, Quinten vnd Alter-Bals, die Noten darzu Componiren vnd zugleich mit Drucken lassen wollen; Damit die Trommeter / so die Music verstehen / dasselbe Exerciren, vnd also mit besserer gratia nebenst dem Choro Musico einstimmen können: Wiewol es doch allzeit ohne Dissonantien vnd anderen verbottenen Speciebus nicht wol kan gesetzt werden.

Vnd dieser Ersten Art Cantiones, werden in meiner I. II. Polyhymnia Heroica seu Fusicinia & Tympanistria vnd im Appendice III. Polyhymnia Panegyrica gesetzt befunden.

Die II. Art.

In dieser Andern Art / müssen vier Knaben / an vier absonderliche Orter in der Kirchen gegen einander vber / oder wohin es sich füglich schicken wil / gestellet werden: Also das der Erste / welcher bey die Orgel verordnet / gar allein anfahe; darnach alsbald der Ander; hernacher der Dritte; vnd endlich der Vierde / (so bey den plenum chorum Musicum, chorum pro Capella gestellet werden mus) ein jeder das jenige / so in seiner Stimme gefunden wird / fein rein / frisch / deutlich vnd wolvernemlich singe: vnd die Noten gleichsam außspreche Darauff respondiret alsdann der ganze Chorus Vocalis & Instrumentalis vnd die Orgel / welches von den Italiänern / wie droben

Die Andere
Art.

droben angezeigt / concerti Ripieni, daß ist Chorus oder Concentus plenus, der voistimmige Chor genennet / vnd von andern mit dem wort Omnes oder Tutti bezeichnet wird.

Demnach es aber etwas bloß klingen vnd lauten wolte/wann die Knaben weit voneinander/ ohne Fundamenta vor sich alleine also Singen vnd Intoniren selten: (wie wol es / wann die Knaben keine reine Stimmen haben/ auch nicht vnanimig zu hören) So ist es sehr gut / daß / wo man es haben kan / bey einem jeden Knaben/ein Regal, Posittiff, Clavi-Cymbel Theorba oder Lautten geordnet / damit also bey dem Knaben / wenn er singet / zu gleich mit drein geschlagen; vnd wenn er stillschweiget / zugleich am selbigen Ort auch ingehalten werde / wie dann aus dem General-Bass oder aus der Capella Fidicinum, ein absonderlicher Bass zu deme / was ein jeder Knabe singet / heraus gezogen / vnd daselbsten auffm Fundament-Instrument kan gebraucht werden. Inmassen ichs in dem Quem pastores &c. vnd Vbi rex est gloriarum: Exempels weise darbey gezeigt / wie in Decimotertio vnd Decimoquarto, daß ist / in der 13. vnd 14. Stimme oder Partey daselbst zu finden ist.

Wornach ein jeder zu den andern gleicher gestalt / solche Bäss herausser sehen / vnd sich derer im Anordnen gebrauchen kan.

Es ist aber nötig / daß der Organist / wann der eine Knab zu ihm geordnet wird / daß stilleste vnd sanffteste Gedact-Register auff 8. Fuß Thon/im Rück-Posittiff oder im Ober-Werck ziehe/vñ mit demselben Knaben/auff einen gar langsamem Tact zugleich intonire: Wenn aber der Plenus Chorus einsetzt/so kan er im Werck oder aber im Posittiff ein schärffer Register / doch gleichwol nicht das volle Werck (wie etliche wollen / damit es die andern Choros der Vocalisten vnd Instrumentisten nicht vberschreye vnd vbertäube) gebrauchen.

Wey dem andern Knaben kan man ein Regal, bey dem dritten/ denn lauten Chor vnd Clavi-Cymbel (wenn Organisten vnd solche Instrumenta vorhanden bey dem vierten ein Posittiff oder Regal oder Clavi-Cymbel haben. auch pfleg ich bey jeden Knaben einen Instrumentisten, als dem 1. Knaben einen mit der Discant-Geigen; dem 2. ein Cornettisten; dem 3. auch ein Discant-Geig; dem 4. ein Bloß oder Querflöte / oder gar ein kein Flötlein / welches sich in Pleno Choro fürnehmlich / wenn es ein guter Meister braucht nicht vbel hören est / zu zuordnen welche aber nicht eher einfallen/ als wenn das wort Ripieni, Omnes, Tutti, Chorus aut concentus Plenus darbey gezeichnet. Woaber der Instrumentisten nicht vbrig vorhanden so ist besser das dieselben bey ein ander bleiben; vnd als dann kan man sie allzusammen an einen sonderlichen Ort

stellen; die Vocalisten auch absonderlich / (gleichsam vor wenig Jahren zur
 Raumburg von mir angordnet worden) da denn die Stimmen in pieno Cho-
 ro, nach ein: oder mehr mahl/ vor die Instrumentisten /sonderlich abgeschrieben
 werden müssen.

Wieweil aber an allen Orten / nicht so viel Organisten / oder aber auch
 Fundament-Instrumenta, (als nemblich Regal, Positiv, Clavi-Cympel) ver-
 handen; so hab ich eine sonderliche Capellam Fidiciniam darnaben gesetzt; wel-
 che von vier Geigern (die man etwa bey den andern oder dritten Knaben / der Dr-
 gel gegen vber/ stellen kan) sein frisch vnd scharff Musicirt werden mus / weil sie so
 wol als die Orgel / gleichsam das Fundament zu allen vier Knaben helt / vnd fort
 vnd fort ohne Pausen mit gehet. Wiewol in etlichen Gesängen / so etwas lang
 seyn / als (Wie schön leuchter vnd andern) ich diese Capellam bisweiln Pausirn
 lasse; Da immittelst der Lauten-Chor, oder die Orgel mit einem sanfften Register
 mus gebraucht werden.

Oder man kan die Orgel zu zweyen / als zum ersten vnd dritten Knaben/
 die derselbigen zum nechsten gestellet werden müssen; vnd die Violisten zu den an-
 dern beyden / als zum andern vnd vierden Knaben gebraucht: Vnd alsdann ma-
 man in der Capella Fidicina, notiren vnd vnterstreichen / was dieselbe Knaben,
 so bey ihnen stehen / singen: das hinderstellige / so die andern beyde Knaben / bey dem
 Organisten singen / kan der Organist / vor sich auch aus der Capellen absetzen / oder
 aber in dem General-Bals notirn vnd vnterzeichnen: das also die Variation
 vnd umbwechslung desto besser / allenthalben in acht genommen werden möge

Da fern auch bey jedem Knaben / ein: vnd also 4. Organisten welcher
 zwar an wenig ortern geschehen kan) vorhanden; So kan man / weil ohne das die
 Organisten vor sich das Fundament vnd Mittel-Stimmen gnugsam führen
 im 1. vnd 3. versu puerorum / die Capellam Fidiciniam aussen lassen / vnd die
 selbe pro variatione, damit die Violon nicht allzeit zugleich mit fortgehen / in 2
 vnd 4. versu allein / vnd wenn der ganze volle Chorus pro Capella darzu kömpt
 zugleich mit einstimmen lassen.

Wiewol es auch gar anmütig vnd die wort des Textes desto besser zu vor-
 nemen seyn / wenn man im anfang den ersten Vers / durch die Knaben gar alleine
 in ein lindes liebliches Stimlein der Orgel / singen laßt / das die Geigen vnd Lauten
 ganz aussen bleiben. Wo fern aber nicht vier gute Knaben vorhanden / kan man
 2. Knaben vnd 2. Tenoristen: oder 3. Knaben vnd 1. Tenoristen: oder auch
 vier Tenoristen nemen: oder an statt des 2. vnd 4. Knaben zwey Cornet, ode-
 wey Violin, oder ein Cornet vnd ein Violin gebrauchen / nach dem man e-
 habe

haben kan. Denn ob gleich einer oder zween Discant nicht viva oder humana voce, sed Instrumentali flatu ohne Text gehört werden / so kan man doch die wort vnd vorhergesungenen Text des 1. vnd 3. Discans, auß der Melodey so im 2. vñ 4. Discant, den ersten gleich als ein Echo respondiret, leichtlich errathen vnd nachrahmē. In etlich Orgetu/hat man die Cymbel-Glöcklein/welche zum vollen Chor gezogen/gar lieblich / schön / annütig gehört werden; auch wol bißweiln / da sie nicht gar zu stark klingen / wenn die Knaben allein singen: wie dann ein jeder Musicus vnd Organist selbst in seiner Kirchen / die gelegenheit sehen / vnd der sachen besser vnd weiter nachdencken kan.

Dieweil auch etliche / dieser andern Art Concert, viel Verß haben / kan man derselben so viel man wil/mach einer jeden Kirchen/vnd der Prediger gelegenheit/gebrauchen oder aussen lassen.

Das Quem Pastores, &c. vnd / Grewt euch ihr lieben Christen &c. kan man vmb ein Thon höher Musiciren: vnd in pleno Choro, sonderlich im (Geborn ist Gottes Sohnlein) mit einer oder 2. Trommeten einstimmen: Weil es aber ein Quart niedriger ist / als der Trommeten-Thon; so mus man zween vnd ein halben Krumbbügel / von einer Posaun auff die Trommeten stecken / so giebt es ein rechten Thon ins G sol re ut.

Vnd dieser Andern Art Cantiones werden in Polyhymnia IV; τετραυδοφωνω seu Quatuor vel trium puerorum Concertu; auch etliche in Polyh: III. Panegyrica zu finden seyn.

Die III. Art.

Die Concert-Gesänge vnd Psalmen / so zu dieser Dritten Art accommodiret, sind meistens / nach der jezigen Italanischen Manier auff etliche wenig concertat-Stimmen (Voces

Die Dritte Art.

Concertatas) gericht: Da man einen/zween oder mehr Vocalisten, die nicht allein secur, gewis sein / vnd ein schöne natürliche reine Stimme haben / sondern auch / dieselbe fein artig vnd lieblich zu moderiren vnd annütig (gratia mente) zu singen wissen / in die Orgel oder Regal einsingen laßt. In massen in Italia jzo vbllich / vnd ex Ludovico Viadana vnd vielen andern Musicis Italis, im 6. c. vñ General-Bals, vñ andern örtern / mit mehrern angezeigt worden ist. Dieweil aber zu solchen concertat-Stimmen / allerley Instrumenta, auch Capellen geordnet / vñ also mancherley Variationes darbey angestellet vñ gebraucht werden können So hab ich bey dieser Art sechs vnterschiedliche Manieren obseruirt, vnd mich derselben gebrauchen wollen.

Die Erste

Die I. Manier.

Die Erste Manier / ist auff des Ludovici Viadanæ, Ioan: Damasceni, Antonii Cifra, Iacobi Finetti, Seraphini Pattæ, vnd anderer vnzähllicher Italarum Musicorum szige Art gerichtet; darinnen / man zwo / drey oder vier Concertat-Stimmen / so man entweder beyeinander oder voneinander / damit eine Stimm fur der andern fein deutlich / vnd vnterschiedlich vernommen werden können / bey die Orgel oder ein Regal-Werck ordnen / vnd der Organist auß dem General-Bass darzu schlagen vnd spielen muß. Vnd in dieser Ersten Manier kan man pro variatione allzeit / so man wil / an statt der Discantisten. Tenoristen nemen: Da dann der Bass, wo fern einer vorhanden / entweder außgelassen / oder aber in Octava inferiore, seu sub Diapason, wiewol es nicht in allen von nöten ist / Musiciret werden mus. Vnd also im gegentheil an statt der Tenoristen, Discantisten nemen / wosern kein Alt dabey vorhanden. In den Triciniis aber / kan man den Bass bisweiln / nicht humana voce, sondern etwe mit einer Bass-Geig / Posaun oder Fagot, darzu Musiciren, bisweiln auch der Bass gar aussen vnd allein die beyde Ober-Stimmen / in die Orgel oder Regal singen lassen; man kan es auch umbkehren / vnd die beyde Ober-Stimmen mit zwo Cornet oder zwo Violin, oder zwo Flöten / denn Bass aber humanâ voce singen lassen: nach dem es einem oder dem andern gelüffet.

Die II. Manier.

Die Ander Manier / ist fast der Erste Manier gleich: Wie sie dann auch / alsz jetz von den Triciniis erinnert worden / also zugebrauchen: Allein die gefelt mir nicht vbel / daß im anfang / wie ichs auch dabey notiret, die Knaben allein singen / vnd zum Bass eine Quart-Posaun oder Fagot, in Octava inferiore gebraucht werde: vnd wenn die proportion angehet / 2. Cornet oder 2. Violin, oder 2. Flöten / oder aber 1. Cornet vnd 1. Violin: oder 1. Viol, vnd 1. Flöte / oder wie man es sonst durcheinander wechseln wil / zugleich mit den Knaben einfallen. Wenn aber die proportion zum ende / so halten die Instrument innen / bisz widerumb zur proportion, vnd wechseln also vmb / bisz zum Final hindurch.

Vnd dieser Manier könnte meines erachtens noch ein bessere gratia vnd anmütigkeit gegeben werden / wann die proportiones mit 4. oder 5. Stimmen völli.

stellig gesetzet weren/ vnd also der ganze Chorus daselbsten mit einsele: Da es dann
 st mit der VI. vnd IX. Art uberein kommen würde.

Die III. Manier.

Die Dritte Manier/ ist auch gleich der Ersten: ohn allein / daß ich
 selbsten / die Discant auff Italiänische Art gediminuïret, vnd wie es erliche
 innen coloriret vnd zerbrochen / gleichwol aber die schlechten Noten vnzerbro-
 chen / auch zugleich mit darunter vnd dabey gesetzet habe; damit die jenigen / denen
 diese Art zu singen / noch zur zeit vnbekant / nichts desto weniger / diese Gesänge auch
 lequirn vnd begreifen mögen.

Es ist aber darneben zu ein jedem Cantu-Vocali, ein Bassus Instrumen-
 tis, vnd also zu den beiden Discanten zweene Bases gesetzet / welche Bäss sich
 sich fast dergestalt / wie die beyde Cantus ineinander fugirn: Da dann der eine
 Bass mit einer Quart-Posaun / oder Bass-Geigen / der ander mit einem Fagot
 oder stillen Pommer / vnd also mit vnterschiedenen Instrumenten, einen von den
 andern deutlicher zu vnterscheiden / vnd zuuernemen / Musiciret werden mus-
 sen vnd können die Stimmen / so man wil / nicht allein in dieser / sondern in allen
 andern Manieren dieser dritten Art / per Choros vnd also von einander gar
 gleich angestellt / doch also / daß allzeit ein Bass, bey seinem zugeordneten Cantu
 vnter vnd gelassen werde. Wiewol man auch die Bässe / in manglung der Instru-
 menten / gar wol kan aussen / vnd die Discant allein in die Orgel / Positiv, Re-
 orgel oder andern Fundament-Instrumenten singen lassen.

Man kan auch zur vmbwechselung / solche beyde Cantus allein mit In-
 strumenten, als 2. Violin / vnd 2. Cornetten oder 2. Flöitlin / oder 1. Cornet
 vnd 1. Violin Musiciren, vnd humanas voces aussen lassen. Oder zum ersten
 mahl voces humanas: zum andern mahl Instrumenta: zum dritten mahl bey-
 deley zusammen gebrauchen. Welche Manier ich dann in Exercirung der Ma-
 gicalien, vnd anderer Deutschen Weltlichen Gesängen à 4. 5. & 6. voc. obser-
 viret, vnd erliche nicht so gar vbel gefallen. Das man pro prima vice, 5. oder 6.
 Vocalisten; Secunda vice, fünff Instrumentisten mit geigenden oder blasenden
 Instrumentisten; Tertia vice alle zusammen fallen / vnd Musiciren lasse.

Die IIII. Manier.

Die Vierde Manier / ist gleich der Ersten ; allein / daß ich daselbst an statt der Bässe / eine Capellam Fidiciniam, welche neben der Orgel vñ Regal, die Harmoniam in den Mittelstimmen / desto mehr erfüllen vñ vermehren hilfft / gesetzt habe ; wie im 3. cap. dieses Dritten Theils hiervon mehr gesagt werden soll.

Vñ diese Capella ist sonderlich gut vor die ungenübte Organisten / so an dem General-Bass im anfang so bald das ihrige nicht præstiren können : Weil die Mittel-Parteyen / in dieser Capel ganz außgeführt befunden werden. Vñ in dieser Cap: Fid: ist gnug / weyn diese vier Stimmen vor sich alleine reyn vñ sauber gesetzt seyn / ob sie gleich sonsten / gegen die andern Vocal-Stimmen zu revidiren, etlichen etwas frembdvorkommen möchte. Vñ hette ich zwar soche vier Stimmen zu dieser Cap: Fidic: vñ auch sonsten / mit gar geringer mühe vberal also setzen können / daß sie gegen den zugehörigen Vocal : vñ Concertal Stimmen werde in Vnisonis nach Octaven gefunden würden. Weil ich ab dahin gesehen / daß der Choral auch in den Violen vñ andern Instrumente gehört vñ vernommen würde / so hat es mir dergestalt zu setzen also beliebt : nicht zweifelnde dieweil es bey den fürtrefflichsten Musicis Italis hziger zeit ganz sehr gebreuchlich / es werden verstendige vñ aufrichtige Musici sich darmit contentiren, vñ meine in Tertio Tomo angezogene rationes darbey / zu observiren sich nicht verdriessen lassen.

Es mus aber alhier sonderlich in acht genommen werden / daß man in kleinen Kirchen / Capellen vñ Gemächern / die Capellam Fidic: wann von den Vocal-Stimmen nur eine /zwo oder etliche mehr allein vñ bloß gesungen werden / daß / wenn ein Regal oder ander Fundament-Instrument vorhanden / die Capella Fidic: gar sanfft vñ stille Musiciren oder aber gar aussen gelassen werde : Sonsten kan man die Voces humanas, propter sonum Instrumentorum nicht so eigenlich vernemen. In grossen Kirchen aber / da man diese Capellam Fid: etwas weitter von den Vocibus separiren, vñ absonderlich stellen kan / darff man sie nicht aussen lassen: Sondern ist / propter pleniorē harmoniam hoch nöthig zugebrauchen.

Die V. Manier.

Die Fünffte Manier / ist gleich der Vierden / ohne daß noch ober die Capellam Fidiciniam, ein Chorus pro Capella, welcher bißweiln in der Mit-

/ bißweiln am Ende / zu gleich Vocibus vnd Instrumentis mit einfället /
zu gebracht worden.

Es ist aber in dieser Stunfften vnd Vierden Maniern dis fürnemlich in
zu nehmen; daß man die Knaben / vnd andere Conccntores (welche die Con-
certat: vnd Vocal Stimmen führen) wie sie daselbsten in den Choren abgethei-
seyn / von einander absendere / vnd wo es möglich bey jedem Knaben oder Cho-
r, ein Fundament-Instrument ordne: wo aber solche nicht vorhanden / ist es
en das. Die Capellam Fidiciniam aber muß man bey der seiten ab / an ein
ehen Ort stellen / daß sie allen Knaben oder Choren zu hülff kommen könne.
a man dann (wie ichs im General-Bals, nim: Parte Decima Quinta biß-
iln darunter gezeichnet) zwischen den Virgulis vnd strichen mit allerley andern
titteren oder blasenden Ornament-Instrumenten pro libitu umbwechselfen
d variiren (wie im vorgedachtem 3. Cap. auch angedeutet worden) bißweiln
ch in etlichen Versen dieselbe gar aussen: vnd die Concertat-Stimmewallein
s Fundament-Instrument singen; In folgenden Vers aber / die Ornament-
Instrumenta in der Capella Fidic: alßbald wiederumb mit einfallen lassen kan.

Die VI. Manier.

Die Sechste Manier ist; da zu den Concertat-Stimmen / nicht
ie Capella Fidicinia, welche durch vnd durch / wie ein General-Bals, zum
ngen Gesang kan Musicirt werden / sondern zween absonderliche Chori In-
strumentales, da ein jeder die Mittel-Parteyen vnd gangen Conccntum zu den
concertat-Stimmen / an seinem Ort vnd Chor führet / gesetzt sind / vnd in den-
ben Conccnten vnd Gesängen / stellet man den ersten Discantisten vnd Te-
bristen, oder was es denn nun vor Concertat-Stimmen seyn / bey die Orgel;
nn 2. Discantisten vnd Tenoristen gegen vber bey ein Regal: die Choros
strumentales aber ein jeden bey seinem Choro Vocali auff die seiten abwert /
einen besondern Ort; Also das die Vocalisten vor den Instrumentisten desto
gentlicher / vnd eine jede Stimme vor sich besonderst / klärlich vnd deutlich ver-
ommen vnd gehört werden können. Da sonst / wenn sie alle in der nähe bey:
nd vber einander stunden / die Art der Concertat-Stimmen / vnd die wort des
ertes / von den Instrumentisten nicht also wol observiret vnd vernommen
erden könte.

Darumb denn auch bey dieser vnd dergleichen Manieren / die anordnung provariatione, gleichsam Creuzweis angestellet werden kan / also / daß man die beyde Choros Vocales recht gegeneinander vber / vnd dann / primum Chorum Instrumentalem nicht weit vom andern Choro Vocali, secundum Chorum Instrumentalem aber nicht weit von primo Choro Vocali stelle / so können die Vocal-Stimmen noch eigenslicher vnd deutlicher vernommen / die Instrumenta aber von fernem mit besserer gratia gehört vnd observiret werden: Vnd ha als denn das ansehen / als wenn ein solch Concert auff vier absonderliche Choro gerichtet vnd gesetzt wehre.

Es kan aber primus Chorus Instrumentalis mit Cornetten vnd Posauern / oder auch mit Bloß-Querflöten vnd Sagotten / doch gar still vnd sanfft intoniret vnd angestimmt; Der ander Chorus Instrumentalis mit vier Violende Gamba, oder vier Violende Braccio, oder also wie in vorhergehenden 7. Cap bey den Flöten: vnd Violen-Chor erinnert worden / Musicirt werden / vnd kan man zu diesem Chor auch die Theorbam Lauten / Pandoer vnd Cythera / wem sie vorhanden / zugleich mit abhibiren vnd gebrauchen.

Oder / wenn so viel Instrumenta, die beyde Choros darmit zubestellen nicht vorhanden / so könnte man zu dem einem Choro die Theorben vnd Lauten &c ganz alleine / zum Andern aber vier Ornament-Instrumenta von Geigen: oder blasenden Instrumenten adhibiren: Oder den Lauten-Chor aussenlassen / vnt zu einem Chor alleine die vorgesagte Instrumenta, beim andern Chor aber ganz keine / sondern allein die Orgel oder Regal gebrauchen: Oder aber aus beyden / einen einzigen Chorum, gleich als eine Capellam Fidiciniam extrahiren vnt zusammen schreiben / vnd durch vnd durch zugleich mit fortgehen lassen. Oder es könnte in ein jeden Choro Instrumentali nur der Cantus vnd Bassus zu den Vocal-Stimmen / gleichsam der Antonius Burlinus in seiner Riviera Fiorita tract genommen / adhibiret: Oder aber die Instrumentales Chori gar aussen / vnd die Concertat-Stimmen allein in die Orgel oder Regalia, wie in der Ersten Manier angezeigt worden / Besungen vnd Musiciret werden.

Die VII. Manier.

In der Siebenden Manier / wird der Choral in zween Discanten oder Tenoren im ersten Versu diminuiret vntd Zugenweis tractiret vntd aufgeführt. Darneben aber ist bey einem jedem Cantu ein Bassus Instrumentalis ver-

talis verhanden / allermassen wie in der dritten Manier zubefinden: Allein das in dem andern vnd folgenden Versen vnd Theilen / vber die vorige / noch der Tertius Chorus Instrumentalis oder Vocalis (als in / wir Gleuben) bisweilen auch wol (als im Christ vnser HErr zum Jordan kam) zu dem 1. vnd 2. Basso Instrumentali die Nestirende vnd also volkômliche Stimmen vnd Chori Instrumentales adjungiret werden. Welche Art vielleicht auch nicht so gar vnanmützig zu hören sein möchte.

Dieweil aber diese Manier auff etliche vnterschiedliche Arten vnd Weisen angeordnet werden kan / so hab ich solches in Polyh: caduceatrice, seu Panegyrica beim General-Bals etwas weitleufftiger / denen / so vielleicht Lust vnd Liebe darzu tragen / andeuten wollen: Darneben auch wie es zuversichen sey / wenn vber etlichen Cantioibus a 2. & 4. 5. 7. & 8. &c. gezeichnet / befunden wird. Dahin ich für dieses mal den benevolum Musicum remittire.

Die VIII. Manier.

Die Achte Manier / ist fast wie die Sechste: ohn das in derselben nicht allein vber die beyde Choros Instrumentales, eine oder noch zwo Capellen vorhanden; welche meistentheils / ein jede bey ihrem Chor zugleich mit fortgehen; sondern auch die Concertat-Stimmen bisweilen vor sich / ohn zuthun der Instrumental-Chor vnd Capellen / zu dem General-Bals gesetzt vnd bey dem Fundament-Instrument, als nemblich der Orgel vnd Regal ihre Harmoniam führen / hernacher aber die Chori vnd Capellen wiederumb mit einfallen vnd das ihrige auch dabey zu thun nicht vergessen: dessen Exempel in Polyh. III. Panegyrica: Num: XXXI. Ach Gott vom Himmel/etc.

Die IX. Manier.

Zu dem: Nu kom der Heyden Heyland: Wachet auff: Siehe wie fein: Vater Vnser: Meine Seel erhebt den HErrn. Christe der du bist Tag vnd. In dich hab ich Gehoffet HErr. Gelobet seistu Iesus Christ: vnd andern mehrern. (Welches die Neunde Manier ist) sind allerley / als nemblich die 1. 2. 3. 4. 5. vnd 6. Manier / der dritten Art / auch die andere / fünfte / 6. 7. 8. Arten darneben begriffen / wie ein jeder der dieselbe sehen vnd hören wird / leicht erkennen vnd vernemen kan.

Vnd können zwar viel andere mehr in diesen Polyhymniis begriffene Concert-Gefänge / (wenn man sie recht ponderiren vnd betrachten wil) nicht allein zu der Art 7 darunter sie verzeichner / sondern zu etlichen andern vielerley Arten vnd Manieren mehr referiret vnd gezogen werden ; wie dann meistens bey einem jedem Gefänge in seiner Polyhymnia, geliebts Ort / darbey notiret vnd angezeigt werden sol.

Es ist aber bey allen diesen Manieren der Dritten Art dieses zu observiren : Das man / wo keine Ornament-Instrumenta vorhanden / auch do sie gleich beyhanden / bisweilen pro variatione, dieselbige ganz aussen lassen / vnd allein die Concertat-Stimmen / bey den Orgeln / oder andern Fundament-Instrumenten, sein deutlich / Zierlich / vnd wie sichs gebührt / mit reiner Stimme völlig singen lassen kan : gleich wie die / so in der Ersten Manier dieser Dritten Art gesetzet seyn.

Darumb ich dann auch vber einem jeden Gefänge in den General-Bässen die Concertat : das ist die Vocal : vnd Principal-Stimmen (welche von der Essentia totius Cantionis vnd das ganze Corpus vnd Principal-Werck in solcher Art führen vnd halten / vnd derwegen notwendig vnd gar deutlich vnd wol gesungen werden müssen) notiret, numeriret vnd darbey gesetzet habe : Damit man also bald im ersten ansehen / wissen vnd erkennen könne / wie viel vnd was vor Principal-Stimmen zum vorgenommenem Gefänge eigentlich von nöten : Die Instrumental-Stimmen aber / welche gleichsam per accidens, majoris plenitudinis & ornatus gratia darzu kommen / vnd ohne deren zuthun der Gesang doch wol kan Musiciret werden / hab ich daselbstenn icht darüber bezeichner / sondern sind bey den Clavibus Signatis im General-Bass einer jeden Polyhymnia zu finden.

In Schulen / da Knaben vbrig vorhanden / kan man / sonderlich bey der Vierden Manier / in dem Gelobet seistu Iesu Christ : vnd ; Von Himmel hoch da kom / etc. in Polyhy: III. bey jedem Cantu zween Knaben stellen / damit / wann sie also an drey unterschiedene örter von einander / sonderlich wo keine Fundament-Instrumenta darbey vorhanden / abgesondert werden / desto freymüthiger vnd gewisser einer dem andern helfen vnd bey springen kan.

Deweil aber in etlichen Gefängen / die Concertat-Stimmen / so in Choro Vocali zubefinden / den jenigen / sonderlich in Schulen / welchen die Italiänische Manier zu singen vnbestant / vnd ihre Hälß vnd Stimmen / darzu nicht dergestalt Disponiret vnd Abgerichtet seyn / im anfang sehr schwehr vorkommen möchten : Sintemahl dieselbe Diminutiones, Tirata, Tremoli vnd wie deren Art mehr

Art mehr genennet werden/ von einem der es zuvor nicht gehöret oder gelernet/ anfangs nicht so gar bald vnd wol können begriffen vnd mit der Stimm vnd Halse zu wegen gebracht werden: So hab ich in etlichen diesen Concerten, den schlechten vnzerbrochenen Choral, in einer jeden Stimmen stracks drunter/etliches aber in Decimo quarto, weß im selben Parte raum gnug vbrig/absonderlich hinten angefüget: Damit sich ein jeder Musicus desto besser daraus finden/ seine Knaben darnach informiren, vñ ex Diminuto den Simplicem Cantum ihnen vorlegen vnd vorschreiben könne. Wiewol in der Instruction pro Symphoniacis & Concertoribus hievon weitläufftiger / ausführlicher vnd volkomlicher Bericht eingenommen werden kan.

Ezlich / ist dieses noch bey dieser Art zu observiren, daß man in denen Concert Gesängen der Vierden 5. 6. 7. 8. Manier (In welchen alle / oder ja die meisten Vers des Psalms vnd Gesangs nach einander Componiret gesungen werden) allein den ersten Vers heraußer nemen/denselben mit beygesetzten Instrumenten, oder aber allein mit den bloßen Concertat-Stimmen vorher figurirn, die folgende aber mit der Gemeine Choraliter vollends hinauß singen/ vnd mit dem letzten / so vbrig zeit vorhanden/ beschließen könne. Inmassen ich im General-Bals bey jedem Concert mit mehrem ausführlichen Erinnerung angehenget.

Vnd dieser Dritten Art / benebenst deren auff die daselben vnterschiedene Manieren gerichtete Cantiones, werden meistens in Polyhymnia III. IV. & V. Pauegyrica & Exercita tricenim: geliebts Gedt / herfür kommen.

Die IV. Art.

Dieser Art wird ein jeder Musicus selbst sehen / wie er die Choros, entweder gegeneinander vber/oder/wie es ihm sonst gut deuchet / anordnen könne: Doch das bey einem jeden Chor gar fleißige auffacht gegeben werde/wie der erste/ ander/ dritte/ folgende Vers oder Geses nacheinander folgen / damit keine Confusion daraus entstehen möge.

Die Vierde
Art.

Der

Der 2. Chor kan wie eine Capella Fidicinia, oder aber mit Lauten/ Gelgen vnd andern lieblichen Instrumenten, gleich wie die Englische Consort (darvon im anfang dieses Tomi meldung geschehen) angeordnet/ vnd die Tenor-Stimme durch einen Tenor: oder Discantisten, der eine reine Stimme hat/ gesungen werden.

Wenn hernachmahls auch der Choral/ nach vnd zwischen dem Figural bisweilen solte gesungen werden/ (welches denn bey der ersten/ 2. 3. vnd 4. Manier in der dritten Art auch in acht zu nemen) mus/ so bald der antepenultimus versus choraliter außgesungen/ der Organist mit einer starken Stimmen/ in der Orgel drein fallen/ vnd etwa nach drey oder vier Tacten das Final machen/ damit das Volk in der Kirchen still halte; darauff sol der letzte Vers figuraliter angefangen vnd also der Gesang damit beschloffen werden. Diweil aber an erslichen Orten/ als ich selbst obseruirt vnd befunden/ die Gemeine in der Kirchen/ sonderlich ehe sie es gewohnt vnd recht innen wird/ sich nicht wol auffhalten lesser. So ist fast besser/ daß man sie den letzten Vers/ auch immer vollends hinaus singen lasse/ vnd dann alsobald denselben Vers nach einmahl darauff zu Musiciren anfangen vnd damit beschliesse.

Die V. Art.

Amit dem ganzen Chor ein Hallelujah oder Gloria, oder ein ander schöne Sententia, welche auffmerckens würdig ist/ im anfang/ mittel vnd ende/ vorher vnd hernacher Musiciret vnd Repetiret wird/ vnd nicht vnangemütig zu hören ist.

Die Fünffte
Art.

Es können aber solche vnd dergleichen miteingemengte Hallelujah vnd Sententia mit ihrem rechten Namen nicht besser/ als/ Ripieni vnd Ritornello genennet werden. Denn ob gleich (wie oben angezeigt) vnter dem wort Ritornello/ die Repetitiones, so allein mit Instrumenten ohne Vocal-Stimmen Musicirt werden/ zuverstehen seyn: So gefelt mir doch nicht vbel/ auch diese/ so zugleich mit Vocal: vnd Instrumental-Stimmen besetzt seyn/ mit dem namen Ritornello zu bezeichnen. Vnd solcher Ritornellen vnd Repetitionen, hat sich der Königl. Prophet vnd aller Oberster Capelmeister David in seinen 2. 24. 42. 103. 107. 118. 136. 148. 150. vnd andern Psalmen gebrauchet.

Wie dann

Wie dann auch die Alten in ihren Lateinischen Choral-Gesängen sich
 öfter Repetitionum oder Ritornellen sehr befiessen; Als in den Invitoriis.

Venite exultemus) Christus natus est nobis, Venite adoremus.
 Halleluja, resurrexit Dominus Halleluja: Venite ad: Halleluja, Regem
 scendentem in caelum, Venite adoremus. Halleluja, spiritus Domini
 replevit orbem terrarum: Venite adoremus, Halleluja. Deum verum
 num in Trinitate, & Trinitatem in unitate: Venite adoremus.

(In Natali Domini) Deus homo factus est, Deus jam placatus est
 vobis peccatoribus.

(Parvulus nobis nascitur) Trinitati gloria in sempiterna secula.

(In Hymno Theodolphi Episcopi) Gloria laus & honor tibi sit rex
 christe redemptor.

Item, Crux fidelis, inter omnes arbor una nobilis: Dulce lignum
 etc. Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison: Domine miserere,
 christe audi nos, Salva nos.

Christus Dominus factus est obediens, &c.

(In Hymno Fortunarij Episcopi) Salve festa dies toto venerabilis
 vivo: Qua Deus Infernum vicit, & astra tenet.

Diesem in etwas nachzurahmen / hab ich zwischen etlichen Lateinischen
 und Teutschen Cantionibus nicht allein etliche Ritornello bloß vff Instrumen-
 tal-Stimmen gerichtet / sondern auch in etlichen vnterschiedenen bequeme Te-
 ile, so quandam Emphasis haben / darunter accommodiret.

Als in Polyhymnia III.

Im Gelobet vnd Gepraiser: Ist das Ritornello; Amen Gott Vater
 und Sohne sey Lob ins Himmels Throne / sein Geist st. etc.

Puer natus: Rit: Singet Iubiliret, Triumphiret danck dem Herrn:
 du kom der Heyden H. Rit: Lob sey Gott dem Vatter Thon / Lob s. Kom heil-
 iger Geist: Rit: Veni sancte spiritus, reple tuorum corda fidelium: Hallelujah.

O Lamb Gottes Rit: so Wohl wir nun Loben vnd Dancken allezeit/
 im Vater vnd S. vff den Schlag dann / alle die so vnter der andern Art in Poly-
 hymnia IV begriffen / gerichtet sein.

Sie wie sein. Ritorn. Lobe den H Erren / alle Heyden / vnd preiset ihn
 alle Vöcker:

Christ ist Erstanden. Christ für gen Himmel. Ritor. Hallelujah / Hal-
 lujah / Hallelujah.

Vater Unser im Him. Ritorn. Amen das ist es werde war / sterck vnsern.
 glauben jimmer dar / etc. Na Meine

Meine Seel erhebt den H. Ritorn. Meine Seel erhebt den H. vnd mein Geist freuet sich Gottes meines Heylandes. Oder: Wie er gered hat vnsern Väter/ Abraham vnd seinem Samen ewiglich.

Christe der du bist Tag vnd Licht. Ritorn. Gdt Vater sey Lob/Ehr vnd Preiß / darzu auch seinem Sohne weiß/ des H. Geistes g.

In dich hab ich gehoffet H. Err. Ritorn. Glory Lob/Ehr vnd Herrligkeit/ sey Gdt Vater vnd Sohne bereit/ dem H. Geist m.

Gelobet seistu J. Esu Christ. Ritorn. Gelobet seistu J. Esu Christ / daß du Mensch geboren b. Oder: Das hat er alles vns gethan / seine grosse Lieb zu setzen an:

Macher die Thore weit vnd die Thüre in der Welt hoch:

Als der gütige Gdt. Ritorn. Gdt durch deine güte / vns alzeit behütet für des T. Christe der Welt Heyland/ vber vns reet aus dein Hand:

Im Te Deum Laudamus: sind viel vnterschiedliche Ritornello. Als: in 1. Parte: 1. 2. Ritornello mit Instrumental- Stimmern. In 2. Parte. 1. 2. 3. Hallelujah: (do dann etliche Symphonien zugleich auch mit eingemenget) 1. 2. 3. Te decet hymnus, te decet laudes, tibi d.

In 3. Parte. 1. 2. 3. 4. 5. Tu rex gloria, tu rex gloria Christe.

In 4. Parte. 1. 2. Hallelujah auff ein andere Art.

In 5. Parte. 1. 2. Gloria in excelsis Deo. Benedicamus: Deo dicamus. Im Deutschen/ H. Err Gdt dich Loben wir: sind auch dergleichen zu finden.

In Polyhymnia. VIII. sind drey Messen oder Kyrie auch auff diese Art gerichtet: Also das vor vnd nach/ auch zwischen dem Kyrie/ Christe/ Kyrie/ etc. in der ersten Missa; Gloria in excelsis Deo. In der Andern/ Te decet hymnus, te d. In der dritten/ nemlich Kyrie fons bonitatis, sind die Ritornello meistens auff die Instrumental- Stimmern gerichtet.

In Cantico trium puerorum: Ritor. Benedicite Domino omnia opera Domini.

In Invitatorio. Ritorn. venite exultemus Domino, jubilemus Deo salutari nostro.

In victimæ paschali laudes. Ritorn. Surrexit Christus, Surrexit Christus spes mea.

Laudate Deum, Deum Deorum. Lobet den Herren den König der Ehren.

Venite ad sanctuarium Domini. Ritorn. Venite & revertamur ad Dominum, & vivemus in conspectu ejus. Confitemini Domino, Ritornel. Quoniam in seculum misericordia ejus. à 4. 5. Chori,

Lauda

Lauda Hierusalem Dominum, lauda Deum tuum Sion. Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in seculum &c. à 8. 9. Chori. Vnd dergleichen kan ein jeder nach seinem guten gefallen aus den Lateinischen vñ Teutschen Psalm. Davids/ auch andern geistlichen Liedern herfürsuchen/ auch selbst inventiren vnd aufsinnen: Wie dann auch aus den Lateinischen Choral- Gesängen/sonderlich auff die hohen Festtage. Als: In Adventu Domini: Festo Nativitatis, Resurrexionis, Pentecostes, Trinitatis. &c. Veni Domine, & noli tardare: relaxa facinora plebis tuæ Israel. Laus, honor, virtus, gloria, Deo patri cum filio, sancto simul paraclito, In sempiterna secula, Amen.

Veni & libera nós Deus noster. Nolite timere: Cras egrediemini, & Dominus erit vobiscum Emanuel. Verbum caro factum est, & habitavit in nobis. Puer natus est nobis, & filius datus est nobis. Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis: Halelujah. Gloria tibi Domine, Qui natus es de virgine, (qui apparuisti hodie, qui surrexisti à mortuis; qui surrexisti hodie) cum patre & sancto spiritu, In sempiterna secula.

Venite gentes & adorete Dominum. In hoc natali (paschali) gaudio, benedicamus Domino. Adjuva nos Deus salutaris noster & libera nos Domine. Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea.

Victimæ paschali laudes immolent Christiani.

Sancti Spiritus adsit nobis gratia. Da virtutis, meritum, da salutis exitum, da perenne gaudium.

Te invocamus, te adoramus, te laudamus ô beata Trinitas. Laus Patri sit ingenito, Laus ejus unigenito, Laus sit sancto spiritui, trino Deo & simplici, Amen.

Benedicamus Patrem & Filium cum sancto spiritu. Benedictus es Domine Deus, & laudabilis in secula, Halelujah.

Te decent laudes, te decet hymnus, tibi debetur omnis honor & gloria, in secula.

Lauda Sion Salvatorem, lauda ducem & pastorem, in hymnis & canticis. Es hat mir aber noch vber das zu dieser Invention Ursach gegeben/ daß ich in des Gabrielis Fattorini zwey Stimmigen Concerten, die auff's new hin zu gesetzte Ripieni gesehen / do allzeit ein Lateinische sententia emphatica, vñnd animütiger schöner Sprüch/ meistens in einer proportion, mit vollem Chor zu 3. oder 4. vnterschiedenen mahlen/darzwischen gesungen wird: welches daß auch fast mit denen/so vnter meiner andern Art begriffen/vberein kempt / allein das daß selbst der volle Chor nicht anfengt/sondern allererst darzwischen vnd hernacher gesungen vnd geklungen wird.

Diemeil es nun eine gar sehr anmütige Art zu hören ist / vnnnd vnter denen Autoren, so ich h̄so aus Italia bringen lassen / viele dergleichen auff diese Art / doch ohne die Ripieni, gesetzte Cantiones, mit 2. 3. 4. 5. vnd 6. Stimmen vorhanden So hab ich dieselben zusammen Colligiret, die Texte Corrigiret vnnnd Purificiret, auch secundum Chorum mit den Ripieni darzu gesetzet / darmit wir alhier im Teutschland / solcher schönen herrlichen Art / dem lieben frommen Gott zu Lob vnd Ehren / in seiner Kirchen / vnser Andacht dardurch zuerwecken, auch gebrauchen können.

Welche mit Göttlicher hülffe auch so bald herfür kommen könnten / wenn etwa Gottselige Herzen solche vnd dergleichen sachen zum Druck verlegen müch- ten: Diemeil mirs forthin wegen meiner vielfeltigen Reisen / vnd vngehlichen ver- hinderungen vnmöglich / vnnnd in meinem Abwesen das meiste so falsch / vncorrect vnd vnrichtig Bedruckt wird / das es zuerbarmen / vnd höchlich zubeklagen / darvber mir oftmals der Angstschweis außbrechen müchte.

Man kan aber also auff vorgesagte weise andere mehr Teutsch: vnd Latei- nische Psalmen vnd Cantiones zu Musiciren anstellen / also das ein Hallelujah in dem Tono vnd Modo, darinnen derselbige Gesang gesetzt ist / fornen zum anfang darzugenommen vnd gebraucht werde / vnnnd auch zum Final darmit beschloffen werde. Dero behuff ich dann zu eim jeden Modo vnd Tono ein sonderlich Halle- lujah oder Gloria zusetzen / vnnnd hiernechst in einer Polyhymnia mit Drucken zu lassen / nicht vnnotig erachtet: Deren sich ein jeder nach seinem gutachten / auch zwischen anderer Autoren, bekanten vnnnd gewöhnlichen Motetten gebrauchen kan.

Vnd dannen her hab ich noch auff ein ander Art / die Hallelujah durch alle Tonos zu setzen vor mich genommen / welche in Polyhymnia Exercitatrice zu finden: Damit man dieselbe zwischen den alten gebrauchlichen Moteten, mit ein mengen / vnd als ein Intermedium mit zween oder drey Knaben darzwischen singen lassen könne. Wie ich dann zum Exempel in etlichen der alten schönen herr- lichen Moteten; Als: Iam non dicam; Sancta Trinitas ab 8. Dominici Phinor vnd andere Orlandi Moteten die Hallel. also darzwischen gesetzet / vnd in meiner Polyh. IX. geliebts Gott werden zu finden seyn. In meinem: Christ für gen. Hi. 2c. vnd { Veni Sancte Spiritus, &c. } Kan man bisweiln die Capellam Fidici- niam zwischen den Ripieni oder Halleluja aussen lassen / vnd die drey Concertat- Stimmen allein sinzen / pro variatione & libitu: Wie hiefornen in der drit- ten Art auch angezeigt worden.

In Christ

In Christ ist Erstanden / kan der Chorus de Tromboni, wo keine Pos-
saunen vorhanden / gar wol aufgelassen werden: Denn die Concertat-Stim-
men doch an sich selbst gnugsam variiren.

N. B.

Wann in dieser Fünfften Art die Hallelujah / Gloria vnd Ripieni, mit
etzel Instrumenten, ohne zuthun der Vocal-Stimmen Musicirt werden: So
sind es rechte Symphonien vnd Ritornello: Wie dieselbe von den Italianern
iziger zeit gebraucht werden.

Vnd ist noch vber das darbey in acht zunemen / daß nicht allein in dieser
Fünfften / sondern auch in der Andern vnd Dritten Art die Chori pleni oder Ri-
pieni, so in dem Gesang mit einfallen / nicht neben vnd bey die Orgel vnd Con-
certat-Stimmen / sondern etwa gegen vber oder an einen andern absonderlichen
Ort gestellet werden müssen / wenn der Gesang seine rechte Gratiam haben vñnd
erlangen sol.

Die VI. Art.

Die Sechste Art / ist der vorhergehenden
Fünfften fast gleich: ehn allein das an statt des
Hallelujah / eine Symphonia das ist (wie im 1.
vnd 3. parte Tom. 3. erinnert) eine liebliche Harmonia, mit 4.
5. oder 6. Stimmen auff einerley oder allerley Instrumenten,
ohne zuthun der Cantorum, vñnd im anfang des Concerts
vnd Gesangs vorher gemacht wird / welches fast einem Præam-
bulo oder Tocaten zuvergleichen / so ein Organist auff der Orgel / Regal oder Cla-
viCymbel vorher Fantasirt, darauff hernacher der rechte Gesang angefangen
vnd ins Werck gerichtet wird: vnd werden alsdann die Instrumenta, so die Sym-
phoniam oder Ritornello führen / zugleich mit bey den folgenden Concertat:
vnd Vocal-Stimmen adhiberet vnd gebraucht. Wosern aber keine Instrumen-
tisten verhanden / so schicket es sich gar wol / daß der Organist dieselbe Sinfonias
vor sich alleine mit lieblichen Mordanten außführet / biß endlich die Concertat:
oder Vocal-Stimmen wieder vmb mit einfallen.

Die Sechste
Art.

Es ist mir aber solche Art / als ich dieselbe in Iohan Gabrielis operibus
zum ersten mahl gesehen / sehr anmütig vorkommen: Sieder deme ich der gleichen in
mehren

mehren Autoribus, als Leon Leoni, Steffano Bernardi, Francisco Capelli, vnd andern mehren auch gefunden

Es kan aber in dieser Art an statt der Symphony gar wol ein feiner lieblicher Pavan, Mascerade, Ballet, oder ander artig / sehnlich vnnnd anmütig / doch gar kurzen Madrigal, daß nicht sehr bloß / sondern meistens theils Vollstimmig; vnd an statt des Ritornello, ein Galliard, Saltarella, Courrant, Volta, oder dergleichen lustig Canzonette, doch nicht so gar lang / genommen vnd gebraucht werden. Wie ich dann befinde / daß es erlichen gar wol gefallen.

Die VII. Art.

Diese Art / ist dahin gerichtet / daß / wenn in einer Stimme der Choral humana Voce gesungen wird / die andern alle / es sein nun / 2. 3. 4. 5. oder mehr Stimmen / ihre Harmony

Die Siebende Art.

Fantasien vnd Fugen etc. darzu führen / vnd allein mit Instrumenten zu den Choral Musicirt werden : Do denn der Choral in der Menschen-Stimme gar vernemblich vnd deutlich / gleich als wenn einer gar alleine in eine Orgel / oder Regal sünge / gehöret vnd vernommen werden kan : Vnd schadet nicht / daß neben dem Cantore vnd Sängere (bevorab wann der Choral im Bass geführt wird) ein Instrumentist gestellet werde / welcher gar Simpliciter ohne einige Coloraturen oder Diminutionen, den Choral gleich mit Resoniret. Es ist aber gut / daß ad pleniorem Harmoniam, auch ein Orgel / Regal oder ClaviCymbel adhibiret werde / doch das der Organist die Sextas, Quartas oder Septimas, wenn die mit einfallen / fleißig observire vnd in acht neme / sonst wird die ganze Harmonii verdorben seyn

Vnnnd auff diese Art / werden nun mehr gar herrliche Sachen / bey voreröfflichen / hochberühmbten Organisten gefunden / welche den Choral bisweilen in Cantu, bisweilen im Tenore, Alt oder Bass behalten / vnnnd auß dermassen lieblichen vnd kunstreichen Contra-punct darauff erfinden vnnnd setzen: Welcher nach meinem geringen gutachten / gar leicht auff allerley Ornament-Instrumenta nach vorangezeigter Art vnnnd Weise / eben so wol / vnnnd fast vornemblich Tracliret, vnd Musiciret werden könten / als es auff einer Orgel oder andern

Funda

undament-Instrument geschehen kan. Deren Exempla in vnterschiedenen
Concerten Polyhymnia III. Panegyricæ zu finden.

Die VIII. Art.

DIESE sind nun fast auff die in gemein ge-
breuchliche Art/ zu 3. 4. 5. vnd 6. Choren gesetzt/
jedoch das gleichwol auch darneben bisweilen
noch eine sonderliche Art vnd Manier darinnen fürfelt: In-
massen dann bey einem jeden Gesange mehrentheils darbey ge-
zeichnet zu finden sein wird. Vnd in solchen vnd dergleichen
Concerten, können etliche Voces humanæ wol aussengelaf-
ten werden: Also / wenu Lauten/ Regal oder Orgeln verhanden/ das man nur den
Cant vnd Tenor, weil die meistentheils in Sexten gar lieblich mit einander fort-
gehen; Oder den Cant vnd Bass; oder den Alt vnd Bass, oder den Alt alleine/
wenn er fein harmonicè gesetzt ist / mit einsingen lassen: Als ich beim XXXIII.
Polyh. III. Panegyrica darbey notiret. Es werden aber diese jzt angedeutete
Stücke / Fünffte / Sechste / Siebende vnd Achte Arten / im VI. Polyhymnia
Miscellanea, vnd auch in Polyhym: III. Panegyrica gesetzt befunden.

Die Achte
Art.

Die IX. Art.

DER Neunden Art Concert sind nicht
per Choros anzustellen / sondern mus bey ei-
ner jeden Stimme zugleich / ein Instrumen-
tist vnd Vocalist geordnet werden / doch also / das man alles
was darbey vnterschiedlich / mit den wörtern / Voce, Instru-
mento vnd Omnes bezeichnet / fleissig in acht neme.

Die Neunde
Art.

Nun ist zwar nicht ohne/ das diese vnterschiedliche also / zwischen die Noten
setzte wörter / etlichen Musicis im anfang / wenn sie es noch vngewohnt / vnd nicht
vor etwas fleissig durchsehen / jrungen machen könnte / darumb ich dann fast wil-
ns gewesen / vnter die Noten / welche zum Instrumento gehörig / keinen Text
setzen / wie Hieronymus Iacobi solches in acht genommen: Aber diu weil man in
Schulen der Stadt-Pfeiffer vnd Instrumentisten nicht allzeit mächtig werden
kan!

kan/vnd also das/pro Instrumento, eben so wol mit Vocal-Stimmen besetzt vnd gesungen werden / vnd darumb der Text billig vorhanden sein mus / So hab ich zu besserer vnterscheid / vñnd vmb mehrerer nachrichtung willen / den Text vnter den Noten / do Instrumento, bey gezeichnet / mit lateinischen Litteris; do Voce, mit der gewöhnlichen Deutschen Cicero: do aber/ Omnes, mit kleinern oder größern Deutschen-Buchstaben setzen lassen.

So kan man auch in Schulen / wenn kein Instrument vorhanden / teiltliche Schüler bey einen Partem, oder bey einer Stimme stellen; vnd alsdann mus/wo/ Voce, stehen / nur einer / der die beste Stimme hat allein singen; wo aber / Instrumento, ein ander der auch ein seine Stimme; vnd dann /wo/ Omnes, daselbst fallen sie alle zugleich miteinander ein. Man kan auch noch eine oder mehr Capellen draus machen / daß man die Stimmen nur heraussertzeichnet / wie ich bey etlichen derselben Art/ zur nachrichtung darbey gesetzt: vñnd muß dieselbe Capella an ein andern absonderlichen Ort / etwan auff die seite oder gegen vber gestellet werden.

Im; Erschienen ist der herrliche Tag: vnd andern dergleichen / da die Instrumenta fast nur allein in pleno Choro, wenn/ Omnes, vorhanden / zugleich mit adhibirt werden / kan man an statt der Concertat-Stimmen/da (Voce) geschrieben steht / die Instrument, gleich wie ein Ritornello gebrauchen; doch das gleichwol eine Principal-Stimme/in welcher der Choral fürnehmlich observirt wird/ zugleich humana voce mit gesungen / vnd also der Text vñnd die Wort darneben / auch vernommen werden können: Wo aber / Omnes, geschrieben steht/ die andern Voces alle / wie in den Ripienis vnd vollem Chor / zugleich mit einfal-

Das wort/ Instrumento, hab ich darumb also in genere beygesetzt / da mit ein jeder nach seinem gutachten / ein Cornet oder Violin, ein Posaun oder Tenor-Geiß/ Fagot oder Violon, oder was sich sonst vor Instrumenta am bequemsten darzu schicken wollen/ beyordnen / vnd anstellen kan / vñnd dieser Art Gefänge sind in Polyhymnia VII. begriffen. Darbey dieses zumercken / daß in Polyhymnia III. nim: Caduceatrice, seu Panegyrica, von einer jeden

Art vnd Manier zum wenigsten eins/oder mehr
zufinden sein werden.

Die X. Art.

Die X. Art.

WENN in ein Concert anfangs eine Stim-
me alleine/oder aber zwo/drey/ 4. 6. oder 8. Vo-
cal- Stimmen mit einander Concertiren:

Die X.
Art.

doruff die Chori Instrumentales vnd bengefegte Capel-
len dasselbige/ was zuvor die Concertat- stimmen musicir-
ret, mit vollem Chor vnd auch per vices reiteriren: Als
dann wieder umb die Concertat- stimmen ein anders herfürbringen / welches
hernacher die Chori vnnnd Capellen auch / obgefegter massen reiteriren vnnnd
wiederholen. Vnd also fortan bisß zum Ende solche abwechselung treiben. Dero
Exempel in Polyhymnia IV. zu finden.

Die XI. Art.

WENN bisßweilen in der mitten eines Deu-
schen Concert- gesangs / (als/ im Siebenden/
XVII. XXV. XXVI. Item im Vater vnser:

Die XI.
Art.

Meine Seel erhebt den HERRN: HERR Christ der einig
Gottes Sohn: Kompt her zu mir spricht Gottes Sohn: v.
in Polyhymnia III. Panegyrica) der Tenor, Cantus o-
der Altus in einem Vers oder Geseg den Choral führet/ dar-
zu ich denn meistentheils vier oder funff Instrumental- stimmen vff Geigen/
Violen oder andern Instrumenten zugebrauchen / nach der VII. Art/ gefegter:
So kan man daselbst die Instrumenta ganz aussen- vnd einer der eine liebliche
Stimme auch schöne Art vnnnd Manier (oder wie es etliche nennen ein seine
Gurgel) zu singen/ ganz allein in eine Theorba oder Chitarron, wie es die I-
tali nennen; oder wenn die nicht vorhanden/ in ein Regal/ Clavicymbel Lauten/
Positiv / oder Orgel singen lassen. Welches denn gar ein seine Variation vnd
umbwechselung giebt / vnd sehr anmützig anzuhören ist. Vnnnd also kan man es

B b

auch

auch in allen andern Deutschen Psalmen oder Liedern / wenn sie gleich sonsten mit 3. 4. 5. 6. 7. oder 8. Stimmen gesetzt seyn / halten: Wenn der erste Vers also figurativer (als im VI. Allein Gott in der höh sey Ehr à 6.) hinaus gesungen worden / daß alsdann der 2. Vers oder Geses / von ein guten Tenoristen; der 3. Vers von ein guten qualificirten Discantisten allein in vorerwehnte fundament-Instrumenta, rein vnd wol mit lieblichen Diminutionen vñnd passaghiën gesungen: Vnd dorauff der letzte Vers (den man vnter die Noten bey dem 1. Vers appliciren vnd vnterlegen kan) gleich wie der erste mit 5. oder 6. Stimmen / oder aber in Contrapuncto simplici, mit 4. oder 5. Stimmen im vollen Choro musiciret werde. Worbey ich auch dieses erinnern mus: weil die Gedactn oder Coppel (welches sonsten die lindesten Stimmen zur Music zugebrauchen seyn solten) in den Alten Orgeln sehr duhnen vñnd daher rauschen; daß man dann die Vocal- vnd Instrumental-stimmen nicht allzuwol hören kan: daß man alsdann die Flügel an den Orgeln fest zusammen ziehe / damit der Resonanz nicht so starck heraussert kommen könne. Denn ob es gleich dem Organisten also vorkommen möchte / als hörte man die Orgel vor den andern bey ihm stehenden Vocal- vnd Instrumental-stimmen nicht sonderlich: so muß er doch bedencken / daß der Resonantz der Pfeiffen / so hoch vber ihm stehen / sonderlich in den grossen hohen Orgeln / stracks vber sich ans Gewelbe / vnd von dannen wiederumb herunter in die Kirche falle / also daß er soviel nicht davon hören oder vernemen kan. Derwegen denn ein Organist vñnd die jetzigen so zum concertiren geordnet seind / nicht selbstn davon judiciren können / sondern man muß sich dessen bey den Auditoribus vñnd denen so von fernem stehen / erkündigen: oder der Director muß selbstn von weitem auffmercken / welche Stimme zu linde / vñnd welche zu starck sich hören lasse: auff daß er alsdann einem vnd dem andern einreden / vnd die Music dergestalt anordnen könne / damit eine jede Stimme neben der andern vnterschied- vñnd vernemlich mit den fundament-Instrument vernommen vnd gehört werden möge.

Die XII. Art.

Eser Art ist Christus der vns selig macht:

Die Teursche Mistla à XI. Freuet euch ihr Christen alle gleich: Meine Seel erhebt den H Erren/rc.

in Polyh. Panegyrica & Iubilæa: Wann / nemblich die Stimmen

Die XII.
Art.

Stimmen oder Chori sich selbst oder aber per vices in art eines Echo, forte & Pian, starck vnd still respondiren: Welches in Gemächern sehr lieblich vnd armütig zu hören: In grossen Kirchen aber wil es sich so wol nicht thun lassen/ sintemal die jenige / so nicht nahe bey den Musicis stehen / das Pian vnnd stille Echo gar nicht / oder doch fast wenig vernemen können. Darumb dann auch sonderlich der Organist so mit einschlegt / sich hierinn sehr moderiren, vnd entweder gar nicht oder aber nur den Bass ohne Mittelstimmen darzu schlagen / vnd gar subtil vber den Clavem hervischen vnd greiffen muß / darmit die stille Stimmen vernommen / gehört vnd von der Orgel oder Regal nicht vbertreubet werden mögen.

Ob nun zwar noch vber diese jetzt angedeutete zwölfferley Arten vnnd Manieren / vielmehr könten fürgebracht vnd angedeutet werden: So hab ichs doch vor dismahl bey diesen bewenden lassen: Sollen aber dergleichen mehr in meinen Polyhymniis, geliebts Gott enumeriret vnd specificiret werden.

Vnd dieweil in etlichen diesen Concert-gesängen allerley Arten vnnd Manieren zu finden seyn / hab ich zum Exempel alhier nur ein einiges durch examiniren wollen. Als:

In III. Polyhymnia Panegyrica: Num. XXIV.

Siehe wie fein vnd lieblich:

Im selbigen ist I. eine Symphonia im 1. Theil vorher / vnd auch im 2. Theil in der mittlen vorhanden / nach der VI. Art.

2. Vber den Text (Siehe wie fein) sind zween Discant, als Concertatstimmen allein zum GeneralBass gesetzt / nach der I. Manier der III. Art. Wie dann dieselbe Art hernacher auch zu unterschiedlichen malen / mit Discanten, Alt-Tenor- vnd Bassen vmb einander fürfelt / als vber dem Text (bey einander wohnen) vnd andern Orten mehr.

3. Bey dem (wie fein vnd lieblich ist) wechseln die Vocal-Stimmen per choros mit einander vmb / nach der VIII. Art.

4. Im (Lobet den Herren am ende des 1. 2. vnd 3. Theils) ist ein recht Ritornello oder Ripieni, nach der V. vnd VI. Art.

5. Im 2. Theil / (wie der köstliche Balsam ist) do die Noten etwas gediminuiret seind / nach der 3. Manier der III. Art: Vñ wegen der Capella Fiddicinæ, so in dem Instrumental-Chor begriffen / nach der 4. Manier derselben Art.

6. Wegen des mit einfallenden Chori pro Capella, nach der 5. Manier / &c.

Vnd ebener massen sind solche dergleichen / auch mehr Variationes, Modi, Manieren vnd Arten in dem In dich hab ich gehoffet HErr: Christe / der du bist Tag vnd Licht: Du komm der Heyden Heyland: Vater vnser / im Himmelreich: Meine Seel erhebt den HErrn; vnd andern mehrern / sonderlich in dem Teutschen vnd Lateinischen Te Deum laudamus, &c. zu vnden: Die als denn ein jeder vor sich selbst leichtlich wird oberviren vnd abscheyden können.

Was es aber vor eine Bedeutung habe / wenn vber einen Concert- Gesang / à 2. 3. 4. 5. 6. 7. &c. gefunden wird / dasselbige ist im General- Bass Polyhymniæ III. Panegyricæ, bey dem XIV. vnd XXII. Concert zu finden. Es mus aber dahin verstanden werden / daß der erste Numerus die Concertat- Stimmen / so des ganzen Concerts Fundame. t seyn / bedeute: Die folgende Numeri aber bezeichnen die Instrumental- Stimmen oder Capellen / welche nur per accidens, ornatus & plenioris concentus gratiâ, wie droben angezeigt / darzu kommen / vnd in mangelung der Musicorum ganz auffengelassen werden können.

Vnd dieweil nun in allen diesen Arten vnd Manieren / totum negotium; das ganze vnd vornembste Werck / vff den Concertat- Stimmen / das sind die Stimmen so gesungen vnd wol pronunciret werden müssen / bestehet: So hab ich in denselben Cantionibus allzeit im Anfang oben an gesetzt / à 2. à 3. à 4. oder à 5. &c. so viel / als dann derselben Concertat- Stimmen vorhanden seyn. Denn solche Concert vnd Canciones mit denselben Stimmen ganz allein / ohne zuthun der andern Vocal- Capellen oder Instrumenten (bevorab weil die nicht allenthalben vorhanden) in eine Orgel oder Regal volakönnlich musicirt werden können. Darumb muß man zu diesen Stimmen die besten Cantores vnd Sânger auflesen / die nicht allein secur, gewiß vnd freymütig seyn / sondern auch auff die jezige Neue Manier vnd weise / gratiata mente vnd mit guter Disposition singen können: Wie im I. Cap. hiervon weitläufftiger erwehnet worden / vnd in der Instruction pro Symphoniâ noch gründlich: vnd eigentlicher angezeigt werden wird. Jedoch weil solche Cantores vnd Sânger / bey vns in Teutschland / noch zur zeit an wenig Orten vorhanden: So findet man gleichwol vnter den Studiosis vnd in Schulen / offmals etliche feine reine / artige vnd frische Stimmen / welche ja so anmütig zu hören seyn / als offmals

mals andere/die viel diminuirens als passaghyrens, ohn vnterscheid vnd ab-
que iudicio zu machen / sich vntersuchen wollen. Vnd dieweil die Alt-Stim-
men vnd Altisten offtmals sehr beyndörig/ also daß eher drey Tenoristen / als ein
Altista zu finden: So muß man aus der Noth ein Zugend machen / vnnnd den
Alt von ein Diseantisten in octava superiore singen lassen: Welches auch
nicht vnannmütig zu hören.

Vor allen dingen aber ist dieses in acht zu nehmen / daß ja die Chori
Instrumentales nicht zu nahe bey ihre zugehörige Concertat-Stimmen ge-
steller/vnd dadurch die Cantores mit ihren Stimmen (daran zum allermeisten
gelegen) obscuriret vnnnd nicht wol gehört werden. Sondern man kan die
Instrumentalchor entweder auff die Seiten abweris/oder aber gar gegenyber
stellen/damit man eins vorm andern/ vnnnd sonderlich die Concertat-Vocal-
Stimmen desto eigentlicher vnd deutlicher vernemen vnnnd observiren könne:
wie dann bey der sechsten Manier mit mehrerm davon gesagt worden.

NB.

Demnach auch vielleicht mancher vnverdrossener Musicus etliche mei-
ner zwar geringen / auff die eine vnnnd andere Art gerichtete Cantiones zu sehen
vnd zu hören Lust vnd Liebe tragen möchte. So hab ich den Indicem Gene-
ralem der meisten dererselben Caantionum Latinarum & Germanicarum so
(nach vollendung vnnnd publicirung meiner Musarum Sioniarum Latina-
rum primæ partis, vnnnd derer Neun Theile der Deutschen Musar. d. auch
Vranix, Litanix, & ex Leiturgodiarum numero, Missodix, Hymnodix,
Megalynodix & Eulogodix, item Terpsichore) Durch Gottes gnädige
Verleyhung ich innerhalb vier Jahren vff die vorher angezeigte vnterschiedene
Arten/nach meiner wenigkeit gesetzt vnd componirt, vnd in etlichen absonder-
lichen theilen mit dem nahmen Polyhymnix intituliret / alhier zugleich mit
auffsetzen wollen. Davon denn vorerst die III. IV. vnnnd V. Polyhymnia
dieses 1677. vnnnd fünfftige 1678. Jahr mit des lieben Gottes Hülffe/dosern er
mich so lange leben leßt/in Druck herfür kommen werden.

NB.

Demnach der Polyhymniarum in diesem III. Tomo Syntagmatis Musici oft und viel gedacht wird: Als hat man der Nothdurfft sein rachtet / nicht allein der oselbigen Catalogum ordentlich nach einander hieher zu setzen / sondern auch alle die andern Opera, welche theils ans Liecht gegeben und mit Göttlicher Hülffe noch gegeben werden: Theils aber von andern publiciret / und vom Autore, do im der liebe Gott das Leben fristet / gemeinem Vaterlande zu gutte verleget und getruckt werden sollen / hienan zu hengen / welches der guthertzige Leser im besten vermerckē / vñ nit irgend einer Kunnretigkeit / von welcher sein Hertz weit abgesondert / zuschreiben wolle / besondern daß er herzlich geneigt / Gemeinem Besten nach eussersten vermögen / zu dienen / auch allen der wahren Music zugethanen alle behägliche Dienste zu erzeigen.

Und dofern etwa Buchhändler oder andere der Music zugethane / zu einem oder andern vnter diesen Operib. Lust und Liebe tragen würden: Sol es denenselben zum Verlage alzeit ganz willig gefolget werden.

Folgen nun die Polyhymnia in ihrer Ordnung.

POLY.

POLYHYMNIÆ ECCLESIASTICÆ: M. P. G.

Continentes

CANTIONES ECCLE-
SIAS TICAS:

Kirchenlieder/ oder Concert-Gesänge/

mit 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18.
19. 20. 21. 22. 23. 24. 26. 30. 34. Stimmen.

Zu

I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. Choren:

Vff mancherley vnterschiedene Neue vnd vom Autore selbst er-
fundene Art vnd Maniere: auch ad hodiernum

Italorum canendi & psallendi

modum:

Zu allerhand Musicalischen Besäitteren vnd Blasenden Instrumenten vnd
Menschen-Stimmen: Auch Trommeten vnd Heerpauken/ in der
Kirchen vnd sonsten zugebrauchen gesetzt.

Mit einem Basso Generali & continuo, auff Orgeln/ Regals/
Clavicymbeln/ Lauten vnd Theorben gerichtet:

Darbey denn auch

Der Trommetter Sonaden vnd Intraden, so darzu gebraucht
werden/zubefinden.

I.

POLYHYMNIÆ HEROICA: SEV Tu-
bicinia & Tympanistria.

Continens

Cantiones Sacras Latinas, in quibus non solum vox viva,
omnisque

omnisque generis Instrumenta Musica , verùm etiam Tubæ & Tympana pro ratione temporis ac loci tam in Ecclesiasticis, quàm aliis piis & Panegyricis Conventibus adhiberi possunt.

		Chori	voces
1.	Te Deum laudamus. 7. 2. 3. 4. 5. pars. cum Tubis & Tympano.	3. 6. 7.	22. 27.
2.	Missa super Fillida. cum Tubis & Tympano.	4. 5. 6.	16. 20.
3.	Deus in adiutorium meum intende. cum Tubis & Tympan.	4. 5. 6. 6.	16. 20.
4.	Magnificat animi mea Dominum. cum Tubis & Tympan.	4. 5. 6. 6.	16. 20.
5.	Attollite portæ capita vestra. cum Tubis & Tympan.	3. 4. 5.	9. 14. 20.
	<i>Gratiarum actio generalis, in qua omnis generis Instrumenta Psalmodica cum Tubis & Tympanis per vices audiuntur & tractantur.</i>		
	Confitemini Domino & laudate Dominum; Benedicite Domino, & exaltate Dominum.		

II.

POLYHYMNIA

Heroica augusta Cæsarea.

Seu

Τέτραμελωδία.

*In conventum quatuor Imperij Rom. Luminum*Divi MATTHIÆ Imp. Cæs. Rom. Invictissimi, pii,
felicitis, semper Augusti, P. P.

FERDINANDI, Regis Bohemiæ potentiss.

MAXIMILIANI Exarchi Austriæ sereniss.

IOANNIS GEORGII Septemviri Saxoniz illustriss. In aula Ele-
ctorali Saxonica Dresdensi augustissimum, splendidiss.
desideratiss. exoptatissimum.*felicitis applausus**Votiva acclamationis**debitæ gratulationis**humilis obedientiæ ergò*

3. 4. 8. 10. 12. 14. 16. 17. 20. 21. 23. vocibus composita.

II. III. IV. V. VI. VII. Choris distincta.

quadriciniâ tam Fœderum quàm Adulterorum Harmoniâ inter alia cæ-
tera decantata: omnisque generis Instrumentorum, nec non
Tubarum & Tympanorum Concentu ornata.

Iubilate læti Saxones:

Gloria laus & honor tibi sit:

Lauda Hierusalem Dominum:

Venite ad sanctuarium Domini.

*Corollarium.*Omnes gentes plaudite manibus.
cum Tubis & Tympanis.

Cc

Chori.

2.3.4.5.6

2.3.4.5.6.7

3.4.5.

3.4.5.

4.5.6.

voces

4.8. 12. 16.

19. 20.

11. 15. 19.

17. 21.

12. 16.

17. 21. 23.

24.

POLY-

III.
POLYHYMNIA PANEGYRICA
&
CADUCEATRIX.

Darinnen

Solemnische Fried vnd Frewden
Concert:

Inmassen dieselbe bey Keyser: König: Chur:
vnd Fürstlichen zusammenkunfften / respective
zu Dresden/Halla/Wolffenbüttel/vnd an-
dern vornemen Orten: So dann auff ge-
haltenem Fürstentage zur Naumburgk: be-
sehener Erbhuldigung in der Stadt
Braunschweigk: Fürst. Bisch. Introduction
zu Halberstadt: Evangelischem Jubelfest:
Auch sonst in andern Fürstl. Ca-
pellen vnd Kirchen an-
geordnet:

Vnd mit

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21.
vnd mehr Stimmen;

Vff II. III. IV. V. vnd VI. Chor gerichtet/ musiciret worden seyn.
In welchen viel vnterschiedene Arten vnd Maniere der Concertat- Music,
bey jeglicher Cantion in Basso Generali, (sowol dem Directori Mu-
sices als dem Organisten zu gute) verzeichnet/zu observiren
vnd in acht zu nehmen.

Num.		Chori,	Voces.
1	Nu frewt euch lieben Christen gemein.		2.
2	Nu lob mein Seel den H. Eren.		2.3.
3	Allem Gott in der höhe sey Ehr.		2.3.
4	Ein feste Burgt ist vnser Gott.	2.	4.
	Deut. } O Vater Allmechtiger Gott.		2.3.
	sche } Christe/wolst vns erhören:		2.3.
5	Missa. } Vergib vns all vnser Sünde.		4.5.
	v Kyr. } Preiß sey Gott in der höhe.		7.
6	Deutsch Et in terra: Allein Gott in der höh.		6.12.
7	Das alte Jahr ist nu vergahn.	2.	4.8.
8	Wenn wir in höchstn nöthen seyn/1.2. theil.	2.3.4.	4.8.
9	Von Himmel hoch/cum Symphonia.	2.3.4.	3.4.7.8.
10	Wie schön leuchtet der Morgenstern:		5.10.9.
11	Gelobet vnnnd gepreiset: cum Ritornello,
1.2. Theil.	2.	5.9.
12	{ Puer natus in } Bethlehem; cum
{ Ein Kind geborn zu } Symphonia & Ri
{ } tornello, 1.2. theil.	2.3.	3.7.11.
13	{ Veni sancte Spiritus } Cum Halelu-
{ Kom heiliger Geist } jah,	1.2.3.	3.11.
14	Wir glauben all an einen Gott/1.2.3. theil.	2.3.	2.4.5.7.
9.11.
15	Aus tieffer noch schrey ich zu dir/ 1.2.3. theil.	2.4.	4.12.
16	Nu frewt euch Lieben Christen. 1.2. theil.	2.4.	4.12.
17	Nu kom der Heyden Heyland/ 1.2. Theil.
Cum Symphonia & Ritor.	2.3.	3.7.11.12.
18	O Lamb Gottes vnschuldig.	2.4.5.6.	9.13.
19	Mit Fried vnd Frewd ich fahr dahin/ 1.2. th.		
	{ Omnis mundus jocunderur.		
20	{ Seyd frölich vnd Jubiliret.	2.3.4.5.	5.9.14.15.
	{ Selig ist der Mann gepreiset.		
21	Wachet auff rufft vns die Summe: Cum
Symphonia. 1.2.3. Theil.	2.3.4.5.6.	8.9.12.13.15.
16.19.

Num		Chori.	Voces.
22.	Christ vnser Herr zum Jordan kam. 1. 2. theil.	2. 3. 5.	2. 4. 5. 7. 8. 9.
11. 12. 16.
23	Jubiltret frölich vnd mit schall:	2. 4. 5. 6.	4. 8. 12. 16.
24.	Siehe wie fein vnd lieblich ist /
lobet den HERN: cum Symphonia &
Ritornello, 1. 2. 3. Theil. }	2. 3. 4.	8. 12.
25.	{ In dich hab ich gehoffet HERN:
1. 2. 3. Theil / cum Symphonia & Ri-
tornello vel Ripieno. }	2. 3. 4. 5.	5. 6. 11. 16.
26.	Christe der du bist Tag vnd Licht /
1. 2. 3. Theil / cum Symphonia & Ripieno.	2. 3. 4. 5.	7. 8. 11. 12. 16.
27.	Als der gütige Gott / 1. 2. 3. Theil.	2. 3. 4. 6.	6. 7. 10. 11. 15
28.	lob sey dem Allmechtigen Gott / 1. 2. Theil.	4.	4. 8. ad 16.
29.	{ Erhalt vns HERN bey deinem Wort. }
{ Verley vns frieden gnediglich. }	2. 4.	7. 13. 17.
30.	Vater vnser im Himmereich. 1. 2. 3. 4. Theil
cum Symphoniis & Ritornello.	2. 3. 4. 5.	6. 7. ad 18.
31.	Ach Gott von Himmel sieh darein /
1. 2. 3. Theil.	2. 3. 4. 5. 6.	4. 6. 12. 16. 20
32.	Gelobet seystu Jesu Christ / 1. 2. 3. Theil.	2. 3. 4. 5.	8. 9. ad 20
33.	Wesata dem Propheten / 1. 2. Theil.	5.	8. 9. 10. ad 20
34.	{ In dulci iubilo, 1. 2. Theil.
Mit Trommeten vnd Heerpaucken. }	3. 4. 5.	7. ad 12. 16.
20.
35.	Hallelujah { Christ ist erstanden.
Christ fuhr gen Himmel. }	2. 3. 4. 5.	5. 13. 17. 21.
36.	Wenn wir in höchsten nöthen / 1. 2. 3. Theil.	2. 3. 4. 5.	11. 12. ad 21.
37.	HERN Christ der einig Gottes Sohn: cum
Sinfonia & Ritornellis.	2. 3. 4.	6. 7. 11. 12.
38.	Ach mein HERN straff mich doch nicht:
1. Theil cum Symphonia: Den andern
Theil vide in Polyhymnia Iubilæa.	2. 3. 4. 5.	6. 7. 9. 11. 13.
39.	Meine Seel erhebt den HERN. 1. 2. 3. 4.
Theil cum Symphoniis & Ritornello.	2. 3. 4. 5.	5. 9. 15. 19.

Und obwol diese Polyhymnia diese Oster-Mess in Druck verfertigt herfür kommen, So ist doch wegen des Autoris stetten vielfeltigen hin und wiederreisens/ bey den Druckern soviel Wunders fürgefallen/ das es vor dißmahl biß vff künfftigen Michaelis/nicht ganz absovirret werden können.

IV.

Polyhymnia παιδόφωνου

feu

Puericinia; quæ trium quatuorve puerorum
concentiō.

Darinnen

Teutsche Kirchenlieder

Vnd

Auff die andere Concerten Art gerichtete
Gesänge begriffen seyn.

Advent.

		Chori.	Voces.
1	{ Pueri. Frolock o Tochter Zion fast:
Chorus: Hosianna in der Höhe:	vff 2.4.5.6.	7. II.
	Weyhenachten.		
2	{ Pueri: Quem Pastores laudavere
Chor. { Nunc Angelorum glor.
Heut seyn die liebe Engel.	vff 2.4.5.6.	7. II.
3	{ Pueri: { Fremt euch jr lieben Ehr.
Dem newgebornen Kin.
Chor. Geborn ist Gottes Sönelein.	vff 2.4.5.6.	7. II.
	Singt ihr lieben Christen all.	2.4.	

Et 3

Fast

Polyhymnia Exercitatrix :

Sen

Tyrocinium Musicum Harmonicum

in qua

HALELUJAH : varia ad omnes claves, (quibus & alii Textus Latini, Gratiarum actiones in se continentes, subjecti sunt) quæ vel per se usurpari, vel cujuslibet Modi Motetis inferi, in eodemque in fine per vices subjungi possunt :

Dann auch

Älliche Teutsche Kirchengesänge / auff die dritte Manier der dritten Art in Cantu simplici & diminuto seu colorato, zu finden :

mit 2. vnd 4. 3. vnd 6. auch mehr Stimmen:

Vor Knaben vnd andere Musicos, so Lust vnd Liebe haben sich im Singen zu exerciren, vnd zu jeniger Italianer neuen Manier zugeuehnen.

Erster Theil.

HALELUJAH.

Voces.

1	{ Iubilare Deo
Halelujah ij	} C.	3. 6
2	{ Sumite Psalmum
Halelujah ij	} D.	2. 4
3	{ Laudate Dominum
Halelujah	} E.	2. 4
4	{ Exultate jubilate
Halelujah ij	} F b	2. 4
5	{ Confitebor
Halelujah ij	} G b	2. 4

Exul-

Fastnachten.

4	{ Pueri. O Lamb Gottes unschuldig.
Chor. So nicht wehr gekommen. }		
	Vide Polyhym. Panegyricam.
Ostern.		
5	{ Pueri: Vbi Rex est gloriarum
Ch. { Surrexit Christus hodie
Erstanden ist der He. Chr. }	vff { 2.4.
5.6.	7.11.
6	{ Pueri: Mein Herz für fremd auffsp.
Chorus: Du fremt euch Gottes
Kinder all. }	vff { 2.4.
5.6.	10. 14.
7	Röm Heiliger Geist H Erre Gott/ vff {	2.4.
5.6.	4.9.13.
8	Wie schön leuchtet der Morgenstern/ 1.2. th.	2.4.5.6.	4.9.13.
9	Was fürchstu Feind Herodes sehr.	2.	4.8.
10	Christus der vns selig macht/ 1.2. theil. cum
Sinfonia.	2.3.	4.8.
11	Kompt her zu mir spricht Gottes Sohn.	2.3.4.	13.
12	Gott der Vater wohn vns bey.
Vnd andere mehr.		

POLY-

			Voces.
6	{ Exultemus.
Halleluja.	} G	3.6.
7	{ Venite cantate
Halleluja ij	} Gb	2.4.
8	{ Cantate Domino
Halleluja	} A	2.4.

Teutsche Kirchenlieder.

Gelobet seystu Jesu Christ / 1. 2. 3. Theil.	2.4.6.
Christ lag in Todes banden.	2.4.
O HErr Gott begnade mich.	2.4.
Durch Adams Fall ist ganz verderbt.	2.4.
Ach Gott von Himmel sieh darein.	2.4.
Wol dem der in Gottes furchten.	2.4.

Und dergleichen mehr / sollen im dritten Theil Tyrocinii
Musici zu finden seyn.

Folgende :

Wir glauben all an einen Gott :
Vater vnser im Himmelreich.
Christ vnser HErr zum Jordan kam.
Sind in Polyhymnia Panegyrica.

Tyro-

TYROCINII MUSICI

Ander Theil.

Darinnen der Erste Vers

Der meisten Teutschen Kirchenlieder vñnd Psalmen diminuiret vñnd coloriret / Also daß derselbe von eim guten Discantisten oder Tenoristen alleine in die Orgel oder in vier Violen / (darumb denn vier Stimmen in Contrapuncto simplici darzu gesetzt seyn) gesungen werden kan.

Dritter Theil

TYROCINII MUSICI.

Darinnen mehr Teutsche Psalmen vñnd Kirchenlieder / auff die dritte Manier der dritten Concerten- Art gesetzt / zubefinden.

Prodromus POLYHYMNIÆ

IUBILÆÆ.

Iubilus Sancti Bernhardi.

IESU DULCIS MEMORIA:

In aliquot partes distributus: & assicinio duorum, trium & quatuor Puerorum, nec non Adultorum, variorumq; Instrumentorum Harmonia, per vices, tribus, quatuor, quinque, octo & novem vocibus, in duos vel etiam plures Choros divisus, institutus.

Dd

POLY.

VI.

POLYHYMNIA IV.

BILÆA:

Darinnen

Die fürnembste Psalmen vñnd Geistliche
Lieder:

So

Vff das / im abgewichenen Jahre / an den Evangelis-
schen Orten Teutsches Landes Solenniter celebrirte herr-
liche Evangelische Frewd: vñnd Jubelfest in den Kirchen
zu singen seind verordnet
worden.

Mit 2. 3. 4. 5. bis auff 27. Stimmen

Vff II. III. IV. V. vñnd VI. Chorgeseset
vñnd gerichtet:

Sowol mit Lebendiger Menschen Stimme
vñnd allerley Art Musicalischen Instrumenten / als auch mit
Trompetten vñnd Heerpaucken
zugebrauchen.

Der HErr ist mein Hirt: ist der Ander Theil / zum Ach mein HERRE /
straff mich doch nicht / in Polyhymnia Panegyrica.
Wenn der HErr die Gefangenen Zion.
Lebet den HErrn / den vnsern Gott.

Singer

Singet dem HErrn ein neues Lied.

Zion spricht der HErr hat mich verlassen/ 1.2. Theil in Echo.

Sey Lob vnd Ehr mit hohem Preiß.

Nu laß vns Gott den HErrn.

Ach bleib bey vns HErr.

Des danck ihm alle Christenheit.

Dancksagen wir alle Gott vnserm H.

{ Ecce Dominus veniet, & omnes Sancti.

{ Siehe der HErr wird kommen. Halelujah.

} 1.2. Theil.

Es wolt vns Gott genedig seyn.

Mag ich Unglück nicht widerstahn.

O HErr Gott dein Göttlich Wort.

Erhalt vns HErr bey deinem Wort.

Verleih vns Frieden gnedigl.

Gib vnserm Herrn.

Ich ruff zu dir HErr Jesu Christ/ 1.2.3. Theil.

Wehr Gott nicht mit vns diese zeit.

Wo Gott der HErr nicht bey vns hest.

{ Lobet den HErrn den König der Ehren.

{ Laudate Deum, Deum Deorum.

}

Gelobet sey der HErr der Gott Israel.

Missa: Kyrie, Gloria, Et in terra, ganz verteutsch: cum Sinfoniis: Dand

Allein Gott in der höh sey Ehr/ mit einem Echo.

Zun Heerpaucken vnd Trommetten.

Dancket dem HErrn denn er ist fr.

Ein feste Burg ist vnser Gott.

Nu lob mein Seel den HErrn/ 1.2. Theil.

Allein Gott in der höh sey Ehr/ 1.2.3. Theil.

Frewt euch frewt euch ihr Christen.

Macher die Thore weit: cum Intermediis, Sinfoniis, Tubis & Tympanis,

1.2.3.4. Theil.

HErr Gott dich loben wir: mit schlechtem Contrapunct gesetzt/ damit das
Gemeine Volck in der Kirchen zugleich mit darein singen kan.

HErr Gott dich loben wir/ 1.2.3.4. Theil/ cum Sinfoniis, Ritornello, auch
anderh Intermediis vnd variationibus. Dd 2 Vnd

Vnd

Hieher können auch aus den Anderen
Polyhymniis nachfolgende referiret werden:

Als,

- Ex Polyh. 1. { Te Deum laudamus.
 { Confitemini Domino, & laudate Dominum.
- Ex Polyh. 2. { Gloria laus & honor tibi sit Rex Christe.
 { Lauda Hierusalem Dominum,
 { Venite ad sanctuarium Domini,
 { Ein feste Burg: à 4.
 { Gelobet vnd gepreiset.
 { Du frewt euch lieben Ehr.
- Ex Polyh. 3. { Jubiliret frölich vnd mit schall.
 { Erhalt vns HErr bey deinem Wort.
 { In dich hab ich gehoffet HErr.
 { Wachet auff rufft vns die Stimme.
- Ex Polyh. 4. HErr Gott ich jetzt bereitet bin.
- Ex Polyh. 5. Die Hallelujah, vnd Gratiarum actiones.
 Iubilus sancti Bernhardi. & cætera ex cæteris Poly-
 hymniis.

VII.

POLYHYMNIA.

Darinnen die Neundte Concerten Art
befindlich.

Vns

1.	Dns ist ein Kindlein heut geboren. 2. th.
2. Cant. 1. Alt. 2. Tenor. 1. Bass.	6. 12.
2.	Ein Kindelein so löblich/
2. C. 1. A. 1. T. 1. B.	5. 10.
3.	Christ ist erstanden/ 2. C. 1. A. 1. T. 1. B.	5. 9.
4.	Christ lag in Todes banden.
2. C. 1. A. 1. T. 1. B.	5. 10.
5.	Jesus Christus vnser Heyland.
2. C. 1. A. 1. T. 1. B.	5. 10.
6.	{ Erschienē ist
der Herrl.
Wir danken
dir HErr
Jes. Ch. } 2. C. 1. A. 1. T. 1. B.	6. 12.
7.	Komm H. Geist. 2. C. 1. A. 1. T. 1. B.	5. 10.
8.	Du bitten wir den Heiligen Geist.	
9.	Durch Adams fall ist ganz verderbt.
Vnd andere dergleichen.	

VIII.

POLYHYMNIA MISCELLA. |

Darinnen

Allerhand Teutsche Kirchenlieder vñ Con-
cert-Gesänge/ auff allerhand vnterschiedene mancherley Arten
vnd Manieren vntereinander/ auff wenig vnd viel
Stimmen vnd Choren zugebrauchen
gerichtet.

IX.

Polyhymnia Leiturgica:

Continens

Missas & Magnificat ad hodiernum Italorum canendi & psal-
lendi Modum accommodata:O&to 10. 12. 14. 16. 20. 22. 23. 24. vocibus composita:
& in II. III. IV. V. VI. Choros distributa.

		Chori	Voces.
1.	Missä: Sine nomine.	2.3.4.	8.
2.	Missä: Gloria in excelsis Deo.
Super Lobet den H. Erren.	2.4.	8.16.20.
3.	Missä: Te decet hymnus.		
4.	Missä: Kyrie fons bonitatis.	3.5.6.	10.14.20.
5.	Missä: Super Agite, dies læticiæ.	3.4.5.	16.20.24.
6.	Magnificat falso Bordon: cum Inter-
mediis Germanicis in Festo
Nativitatis Christi ad sextum
Tonum.	4.5.6.	
7.	Magnificat f. B. cum Intermediis
in F. Resurrectionis Christi.		

X.

POLYHYMNIA: continens

Motetas seu Cantiones Latinas, quatuor: 5. 6. 7. 8.

II, & 12, vocum, duobus tribusvé Choris
distinctarum.

Veni Sancte Spiritus.		4.
Ecce Maria genuit nobis.		4.
Deus in adjutorium meum intende.		4.5.6.
Iubilate Deo omni terra.	2.	7.
Canzon, sex Cornettis & duobus Trombonis.	2.	8.
Ecce Maria genuit.		
Nunc dimittis servum tuum.	2.	8.
Cantate Domino canticum novum.	2.	8.

Pater noster qui es in cœlis.	2.	8.
Laudate pueri Dominum.	2.	8.
Beati omnes qui timent Dominum.	2.	8.
Grates nunc omnes: cum Intermediis.	2.	5.
Belobes seyftu Jefu Chrift.		3.4.
Grates nunc omnes: Huic oportet.	2.	8.
Miserere mei Deus.	2.	8.
Ad te levavi oculos meos.	2.	8.
Deus meus, Deus meus.	2.	8.
Veni Sancte Spiritus: Profa.	2.	8.
Sancti Spiritus adfit nobis: Profa.	2.	8.
Benedicta sancta fit Trinitas: Profa.	2.	8.
Iam non dicam: Dominici Phinots.
cum Intermedio: Halelujah.	2.3.	8. II.
Sancta Trinitas: D. Phinors.
cum Intermedio: Halelujah.	2.3.	8. II.
Magnificat anima mea Dominum.	2.3.	8.12.
Audite omnes populi.	2.3.	8.12.
Benedicite Domino.	2.3.	8.12.

XI.

POLYHYMNIA: continens

MOTETAS seu Cantiones Ecclesiasticas, Novem, Decem, 11.12.13.

14. 16. 20. 22. 35. vocum, in duos, tres, quatuor, quinque, sex,
octo & novem Choros distributarum.

Venite exultemus Domino.	2.3.	9.13.
Quis est iste, qui venit de Edom.	2.3.	9.13.
Victimæ Paschali laudes.	3.4.	10.14.
Gloria in excelsis Deo.	2.4.	8.16.
Hæc est dies, quam fecit Dominus.	3.4.	12.16.
Dum surgit tumulo.	3.4.	12.16.
Salve Rex Iesu.	3.4.	12.16.
Veni Sancte Spiritus.	3.4.5.	12.16.20.
Confitemini Domino.	4.5.	16.20.
Benedictus Dominus Deus.	6.	
Confitemini Domino, quoniam bonus.	2.4.8.9.	22.35.

XII.
POLYHYMNIA COLLECTANEA

continens

Motetas Latinas ex Italicis Autoribus ab una, duabus,
3. 4. & 5. vocibus Collectas: quibus Ripieno seu Chorus
plenus, qui in plurimis desiderabatur,
adjectus est.

XIII.
POLYHYMNIA EVLOGODIACA.

Continens

Gloria: Bene- & Deodicamus varia, quæ loco Ritornellorum,
Motetis Latinis vel Cationibus etiam Germanicis
præponi, post- vel interponi possunt.

XIV.
POLYHYMNIA INSTRUMENTALIS:

seu

Musa Aonia Melpomene.

Darinnen

Symphoniæ oder Sinfoniæ auff Paranen/ sowol Ritornelli vff Galliarden
vnd Courranten Art/durch alle claves vnd Modos Musicales mit 2. 3. 4. 5.
6. vnd 8. Stimmen gerichtet: Welche nach newer erfundenen Art in anfang
eines jeden Concerts oder anderer Geistlicher vnd Weltlicher Gesänge Prä-
ambuli

ambuli loco: Im Mittel aber vnd Ende variationis & delectationis gratia, mit aller Art Instrumenten anmüthig zugebrauchen / Wie aber solches anzuordnen / werden in der Calliope, vnd Diana Teutonica erstliche Exempel zu finden seyn / Vornach ein jeder dergleichen mehr setzen vnd anrichten kan.

XV.

AGLAIA

Claritatis & festivitatis GRATIA.

Darinnen XXVII. Teutsche Geistliche Kirchenlieder / mehrertheils off alle Festtage / durchs ganze Jahr zugebrauchen / mit VI. vnd V. Stimmen.

Bisß hieher die Polyhymnia: Folgen die andere Geistliche Moteten vnd Concerten, sowol Lateinische als Teutsche / welche allbereit getruckt seyn.

Lateinische.

1. Musarum Sioniarum Motetæ & Psalmi Latini 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 12. & 16. v. vocum. Pars prima.

2. Leiturgodia Sionia: in qua Missodia Sionia Continens Kyrie, Gloria, Symbolodiam, Hierodiponodiam & Microchorodiam, 2. 3. 4. 5. 6. & octo v. vocum.

3. Hymnodia Sionia. Continens Hymnos 24. anni, versarios selectos, 2. 3. 4. 5. 6. 7. & 8. v. vocum.

4. Megalynodia Sionia. Continens Canticum B. Virginis Mariae super Madrigalia & Mutetas, 5. 6. & 8. v. vocum.

5. Eulogodia Sionia. Continens Benedicamus & alia, quæ completorii loco canuntur, 2. 3. 4. 5. 6. 7. & 8. v. vocum.

Et

Teutsche

Teutsche.

6. Musæ Sionia:
Geistliche ConcertGesänge H. Lutheri / auch Psalmen des
Lobwassers mit 8. Stimmen. Erster Theil.
7. Musæ Sionia:
Geistliche ConcertGesänge / vber die fürnembste Teutsche
Psalmen vnd Lieder H. Lutheri vnnnd Lobwassers / mit 8. vnnnd 12.
Stimmen. Ander Theil.
8. Musæ Sionia:
Geistliche ConcertGesänge vber die fürnembsten Teutsche
Psalmen vnd Lieder / mit 8. 9. vnnnd 12. Stimmen.
Dritter Theil.
9. Musæ Sionia:
Geistliche ConcertGesänge vber die fürnembsten Teutsche
Lieder H. Lutheri / Lobwassers vnnnd anderer / mit 8. Stimmen.
Vierdter Theil.
10. Musæ Sionia:
Geistliche ConcertGesänge / vber die meisten auff die Feste ge-
richtete Kirchen Lieder / mit 2. 3. 4. 5. 6 7. vnnnd 8. Stimmen.
Fünffter Theil.
11. Musæ Sionia:
Teutsche Geistliche Kirchen Psalmen vnnnd Lieder auff alle Fe-
ste durchs ganze Jahr mit 4. Stimmen.
Sechster Theil.
12. Musæ Sionia:
Der Teutschen Geistlichen Kirchen Psalmen vnnnd Lieder von
den 7. Heupstücken des H. Catechismi / Buß / Rechtfertigung für
Gott / Danckszagung vnnnd Christlichen Leben vnnnd Wandel / mit 4.
Stimmen. Siebender Theil.

13.

Musa Sionia:

Der Teutschen Geistlichen in Kirchen vnd Heusern gebrauchlichen Psalmen vnnnd Lieder vom Creuz vnnnd Ansechtung/ von der Christlichen Kirchen/ von Tod vnd Sterben/ vom jüngsten Tage: Morgen vnd Abend: wie auch Tischgesänge mit 4. Stimmen.

Achter Theil.

N. B.

Im 6. 7. vnd 8. Theil sind die Psalmen vnd Lieder schlecht in Contrapuncto simplici gesetzt / damit die Gemeine in der Kirchen mit einstimmen könne. Weil aber ein jeder Land fast seine Melodien hat / Als ist em jeder Psalm auff esliche mal / wie er im Fürstenthumb Braunschweig / Thüringen / Meissen / Marck / Preussen / See Städten / Francken / Schwaben etc. gesungen wird / Componiret vnd gesetzt worden.

14.

Musa Sionia:

Teutsche Geistliche Lieder vnd Psalmen mit 2. 3. auch 4. Stimmen / auff Moteten / Madrigalische vnnnd eine andere erst erfundene Art gesetzt.

Neundter Theil.

15.

Vrania seu Vrano-chorodia:

Darinnen 19. der Geistlichen Teutschen Kirchen Gesänge / auff 2. 3. 4. Chor in Contrapuncto simplici, also daß die Gemein zugleich mitsingen könne / zugebrauchen gesetzt.

16.

Litania.

Kleine vnd grosse Litaney zusamt dem Erhalt vns HERR / in 2. Choren mit 5. 7. vnd 8. Stimmen gesetzt: nebenst Bericht woher die Litaney ihren Ursprung vnd Nahmen habe.

Vnd bisshier die Geistliche Lateinische vnd Teutsche

Musa Sionia:

Solgen nun die Weltliche.

Ec 2

I. Musa

1. Musa Aonia TERPSICHORE.

Darinnen allerley Französische Tänze vnd Lieder / als
Franslen, Courranten, Volten, Balletten, Passometzen, Galli-
arden vnd Reprinsen ; mit 4. 5. vnd 6. Stimmen.

Diese nachfolgende sind zwar fast ganz fertig / aber noch zur zeit in
Druck nicht herfür kommen.

2. Extract aus der Terpsichore:

Darinnen die allerbesten Tänze vnd Lieder / auß der Terpsi-
chore auferlesen: Vnd noch etliche mehr / andere vnd Neue Cour-
ranten vnd Balletten, zubefinden.

3. Musa Aonia CALLIOPE:

Darinnen etliche wenig / Fröliche / Ehrliche vnd Kurzweilige
Teutsche Lieder mit 1. 2. 3. 4. Discantisten / auch mit 5. 6. 7. 8.
Stimmen / auff 2. 3. 4. 5. Chor / benebenst beygesetzten Sinfoniis
vnd Ritornellis.

Erster Theil.

4. Musa Aonia CALLIOPE.

Darinnen Teutsche / fröliche Lieder / auch mit vnterschiedenen
Stimmen vnd Choren / gleich im ersten Theil / zu finden.

Ander Theil.

5. Musa Aonia THALIA.

Darinnen etliche Tocaten oder Canzonen mit 5. Stimmen /
auff Geigen sonderlich / auch wol auff andern blasenden Instru-
menten / als Zincken / Flöthen vnd Fagotten zugebrauchen.

Erster Theil.

6. Musa Aonia THALIA.

Darinnen etlicher anderer Autoren Canzonen, Galliarden
vnd Fugen mit 3. 4. vnd 5. Stimmen diminuirt vnd gesetzt: auff
Geigen / oder andern Instrumenten gar lieblich zugebrauchen.

Ander Theil.

7. Musa

7. Musa Aonia ERATO:

Darinnen die besten vnd vornembste Teutsche Weltliche/meistentheils hievor im Druck nicht ausgegangene Lieder / so von etlichen vor grosser Herren Taffeln jetziger zeit / allen andern Itallianischen vnd Lateinischen Herrlichen Concerten (non malè sanè, si Diis placet) vorgezogen werden / vff eine sonderbare neue Art vnnnd Invention gerichtet: Also daß die Intermedio, Ritornello, Sinfonia, Pavanen, Galliardten, Balletten vnd andere dergleichen Instrumentalische sachen / (so in meiner Melpomene zu finden) darzwischen vñ auch zugleich darneben mit gebraucht werden können. Darmit / weil man doch nichts kluges (ut cum Matæophilis misomusis, hoc est, filiis hujus seculi loquar) hören wil / solche weltliche Lieder mit einer bessern gratia vnd variation angestellet vnd gehört / vnnnd nicht allzeit wie Reuter: oder Bernheuter Lieder gebraucht werden mögen.

8. Diana Teutonica.

Teutsche Jäger Lieder vnd Jäger Geschrey: mit 3. 4. 7. 8. Stimmen/in 2 3. 4. 5. Choren/sampt den Ritornellis gesetzt.

9. Regensburgische Echo- oder widerschallende Concert- Music/mit 4. vnd 8. Stimmen/auff 2. Chor gerichtet.

Diß hieher von den Gesängen:

Solgen um andere Opera, so zum Theil gedruckt / zum Theil durch Göttliche Verleyhung gedruckt werden sollen.

I. Syntagmatis Musici, M. P. C.

Tomus Primus.

Complectens Musicam Sacram & prophanam: quarum illa de Musica Choralis & veterum Psalmodia, de Missodia, de Musica Instrumentali, cum in Veteritum in Novo Testamento usitata: hæc verò de Musica Vocali & Instrumentali extra Ecclesiam agit: cum annexo Indice.

Ec 3

Synta-

2

Syntagmatis Musici M. P. C.

Tomus Secundus.

Darinnen aller Musicalischen / Alten vnd Neuen / sowol Außländi-
sehen / Barbarischen / Bawrischen vnnnd Vnbekandten / als Einheimischen /
Künstlichen / Lieblichen vnd bekandten Instrumenten Nomenclatur, In-
tonation vnd Eigenschafft / sampt deroselben iusten Abris vnnnd eigentlicher Ab-
conterferung. Denn auch der Alten vnnnd Neuen Orgeln gewisse beschrei-
bung Manual: vnd Pedal- Clavier / Blasbälge / Dispositio vnd mancherley
Art Stimmen / auch wie die Regal vnnnd Clavicymbeln rein vnnnd leicht zu
stimmen / vnd was in vberlefferung einer Orgel in acht zu nehmen : sampt an-
gehengtem Register befindlich.

3.

Syntagmatis Musici M. P. C.

Tomus Tertius.

Darinnen

1. Die Bedeutung / wie auch die Abtheil- vnd Beschreibung fast aller Nah-
men der Italtianischen / Franckösischen / Englischen vnd jeziger zeit in Teursch-
land gebräuchlichen Gesänge : als Concerten, Motcten, Madrigalien,
Canzonen &c.
2. Was im singen bey den Noten vnd Tactu, Modis vnd Transpositione,
Partibus seu Vocibus vnnnd unterschiedenen Choris, Auch bey den Vniso-
nis vnd Octavis zu observiren.
3. Wie die Italtianische vnd andere Termini Musici, als Ripieno, Ritor-
nello, forte, pian, Capella, Palchetto, vnd viel andere mehr / zu verstehen
vnd zugebrauchen:

Die Instrumenta Musicalia zu unterscheiden / abzuteilen vnnnd sündtlich
zu nennen : Der General- Bals zugebrauchen: Ein Concert mit Instru-
ment: vnnnd Menschen Stimmen auff unterschiedliche Choros gar leichtlich
anzuordnen: Vnnnd junge Knaben in Schulen an die jezige Italia-
nische Art vnnnd Manier im singen zu
gewehnen seyn.

Synta-

4. Syntagmatis Musici M. P. C.
Tomus Quartus.

De μελοποιία:

Ex optimis, probatissimis & eruditissimis Latinorum, Italorum & Germanorum libris, indefesso studio, magno labore & summa industria collecta, exemplis & notis illustrata. Iam vero ob varios Autoris labores & perpetuas ferè profectiones, Methodicè disposita, & Tabulis Synepticis inclusa.

Ab Henrico Baryphono VVernigerodano, Scholæ Quedelb. Musico & Phonasco.

5. M. P. C.
MUSICA ORGANICA
Latino-Germanica

Regulis & Exemplis Methodice descripta,
in qua

De Clavibus, Pausis & Tabulatura:

Ratione sonandi Organo & Instrumento pennato:

Applicatione Digitorum:

Diminutionibus variis, Groppis, Tremolis, Cadentiis, Modis:

Exercitatione seu Practica per omnes Modos in Toccatibus, Madrigaliis, Fugis, Concertis, Canzonibus, Paduanis & similibus.

Orgelkunst/

Vor ansiehende junge Organisten.

M. P. C.

6. Instruction vnd anführlicher berichte / welcher massen junge Knaben im singen abzurichten/vnd in Schulen zu der jetzigen Italiänischen Art zugewehnen seyn. Aus der vornehmsten Musicorum dieser zeit in Italia zu Rom / Venedig vnd Florenz ausgegangenen Operibus extrahiret, in unsere Teutsche Sprache vertiret vnnnd zum guten Verstande gebracht / auch an vielen ertern vermehret vnd verbessert.

Instru-

M. P. C.

7. Instruction vnd Anleitung / wie ein General- Bass nicht allein in Concert- Gesängen auff gewisse Choros gerichtet/ sondern auch in Muteten mit 4. 5. 6. 7. Stimmen zu machen vnd zu verfertigen sey / mit angehengten Exempeln.

M. P. C.

8. Orgeln Verdingnis/ Bau vnd Liefferung/ sowol in Newer verfertigung/ als Alter Orgeln revision: allen Christlichen Gemeinen/ Pfarrhern/ Kirchväteren / Vorstehern / Organisten vnnnd anderen dessen Interessenten zu guter auffacht vnd nachrichtung gestellet.

M. P. C.

9. Gründliche Temperatur oder Stimmung der Besäteten Instrumenten: als Clavicymbeln, Spinetten, Virginal, Clavicitherij vnd andern.

M. P. C.

10. Unterricht vnd Anleitung/ wie man in vollem Chor in Chur: vnd Fürstlichen Capellen/ auch sonst in andern Kirchen nach Orts vnd Zeit gelegenheit ohne confusion, auch anderer Vocal vnnnd Instrumental- Stimmen vberlebung die Trompetten vnnnd Heerpauken mit einbringen vnnnd einstimmen könne.

M. P. C.

11. Instrukcio, welcher gestalt ein Concert mit wenig auch viel Stimmen in unterschiedlichen Choren/ nicht alleine mit Menschen Stimmen/ sondern auch allerley Art Instrumenten nach anweisung einer jedern Stimme Signatur vnd Clavirung füglich vnd zierlich anzuordnen sey.

M. P. C.

12. Anweisung: welcher gestalt allerley Concert/ mit weinigen vnd viel Choren/ auff viel vnd mancherley Art vnd weise angeordnet werden können: Capellmeistern vnnnd Cantoribus zu mehrern vnnnd weitem nachdenken auffgesetzt.

Noch sind etliche Geistliche Opera vnd
Schriften verhanden: vnter
andern:

1. Sieben Außerlesene schöne Gesäng- vnd Geberlein zu dem Newgebornen
Christkindlein vnd gecreuzigten Jesulein/vnserm Dreutigamb/vnnd bald nun
zum jüngsten Gericht hereinbrechendem Ehrenkönige.

2. REGNUM COELORUM

Himmelreich M. P. C. Erster Theil.

Darinnen Außerlesene Gebet/ Psalmen vnd Gesänge des Morgens/
Mittags/zur Vesper vnd Abends/ in allen Leiblichen vnd Geistlichen Herzens-
vnd Seelen nöthen zugebrauchen.

3. REGNUM COELORUM:

Himmelreich M. P. C. Ander Theil.

Darinnen das allerbeste/edleste vnd nützlichste ex Precationibus Patrum,
aus den Geberlein der Alten Väter gar kurz in ein klein Manuale Lateinisch
vnd Teutsch/vor junge Knaben in Schulen zusammen verfasst.

4. REGNUM COELORUM:

Himmelreich M. P. C. Dritter Theil.

AllerEdelstes/ Kressfriges/ Heylsames vnd bewertes Extract
Vor Gottselige Herzen, so gerne Wol- vnd Selig
sterben wolten.

Aus H. Götlicher Schrift/ vnd andern Christlichen Büchern vnd Schriff-
ten mit sonderbarem fleiß extrahiret, vnd kurz zusammen gezogen: Also das
nichts deren eitel Marck vnd Kern/Krafft vnd Saft darinnen zu finden.

1. Die Vorbereitung zu einem seligen Ende vnd rechte Kunst Wol vnd Se-
lig zu sterben.
2. Wie man sich in Kranckheiten verhalten sol.
3. Wie ein Mensch sich frewdig zum Tode schicken könne: Dabey Arzneyen
wider die Furcht vnd schrecken des Todes.
4. Der Krancken Trost.
5. Trost wider etliche vnterschiedene vnd allerley Anfechtungen.

Sf

6. Warum

6. Warum man sich nicht solle zur Melancholey gewöhnen: Darbey etliche Mittel die Schwermuth zu stillen.
7. Testament eines sterbenden Ablass vnnnd Gnadenbrieff Gottes des Himmlischen Vaters.
8. Worbey ich wissen könne/das ich ein Auserwehletes Kind Gottes sey.
9. Exempla, wie sich viel fromme Christen in ihren letzten Todes nöthen herrlich getrüster haben.
10. Fürnembsste Sprüche vnd Gebetlin für Krancke vnd Sterbende.

5.

REGNUM COELORUM:

Himmelreich M. P. C. Vierdter Theil.

Darinnen unterschiedene herrliche auferlesene schöne Herrstreckende Tröstungen in mancherley anliegen.

1. Vom grossen Abendmahl.
2. Von der Ewigen Vergebung/ aus M. Cyriaci Spangenbergij Buchlein/ das nothwendigste gar kurz zusammen gezogen.
3. Kurze Auslegung vnd Inhalts des lieben Vater vnser/ vnd vieler schöner herrlichen Trost Sprüche.
4. Jacobs Letter.
5. Der Prediger Salomonis, aus Herrn Mart. Lutheri explicationibus.
6. Vnd andere dergleichen gar kurze liebliche Tractätlein mehr: aus herrlicher/ herrlicher vornehmer Theologorum Scriptis, gar kurz/ breuiter & succincte herausser gezogen/vnd vsm Autore, frommen Gottseligen Herzen/auch sich selbst zu Trost zusammen gebracht.

6.

REGNUM COELORUM:

Himmelreich M. P. C. Fünffter Theil.

Gar kurze Explication vnnnd schöne Auslegung des kleinen Catechismi D. M. Lutheri, aus anderer vornehmer Theologorum Predigten zusammen gefast.

7.

REGNUM COELORUM:

Himmelreich M. P. C. Sechster Theil.

Kurzer Extract der ganzen Bibel: Darinnen der Kern vnd Marck/vnd das nothwendigste von schönen Sprüchen vnnnd Historien/ so einem Christen
zur

zur Andacht/Buß vnd Bekehrung zu reizen: Glauben/Gedult vnd Hoffnung zu erwecken: Trost in allem Creutz vnd Anfechtungen zu geben: Christlichem Gott wolgefelligem Leben/seltigem Absterben/vnd ewiger Seligkeit zu erlangen/ tegliches Manual vnd Hand Büchlein seyn kan/begriffen vnd verfasset seyn.

Nun folgen Opera Henrici Baryphoni VV. Musici & Phonasici Quedlinburg. præclari: Welche dem Autori M. Prætorio, als dieselbe ihm newlicher zeit zu handen kommen/sehr wolgefallen. Vnd weil er befunden daß mit denenselbigen Operibus allen Musicis, nicht allein Tyronibus, sondern auch Theoricis vnd Practicis mercklich gedienet seyn werde: So hat er / dem Gemeinen Besten zu gute / selbige mit Göttlicher verleyhung zum Druck zu befördern/willig auff sich genommen.

I. Henrici Baryphoni VV.

Exercitationes Harmonicæ, quibus omnia tam ad Theoriam, quàm ad Praxin Musicam necessaria per Aphorismos, Theoremata & Problemata nervosè & dilucidè expediuntur.

II. Diatribe Musica Artusii:

Ex Tabulis Ioan. Mariæ Artusii collecta, Latinè reddita, exemplis illustrata & publici juris in usum & gratiam Germanorum Italicam linguam non callentium facta studio & operâ Henrici Baryphoni.

III. Henrici Baryphoni DISSERTATIO:

De modis Musicis è veterum & recentiorum tam Græcorum quàm Latinorum & Italarum monumentis excerpta & in lucem edita in gratiam Philologorum & Musicæ amantium.

IV. Isagoge Musica Euclidis cum Notis Henrici Baryphoni.

V. Henrici Baryphoni VV.

Isagoge Musico-Theorica ex Fundamento Mathematico coram ratione & sensu iudicium proportionis & Monochordo exercitibus producta in gratiam Petri Conradi Φιλομαθον.

VI. Henrici Baryphoni Plejades Musicæ:

Quæ præcipuas quæstiones Musicas discutiant, ad omnia quæ Theorix & Melopœix plurimum inserviunt ex veris fundamentis Mathematicis exstructa, Theorematis septenis proponunt, exemplis illustrent, & coram iudicio rationis & sensus examinant, studiosis Musicæ & Mathematicos scitu necessaria & lectu jucunda.

7. Henrici Baryphoni Logistica Musica,
In qua usus proportionum in addendis, subtrahendis, copulandis,
comparandis, æquiparandis intervallis Synopticè ob oculos ponitur.
8. Henrici Baryphoni VV. Arithmologia Harmonica.
In qua *σχέσεις*. Tam numerorum Harmonicorum primorum &
radicalium, quàm inter se compositorum & secundariorum & tertia-
riorum tabellares in constituendis intervallis simplicibus, compositis,
prohibitis, diminutis & superfluis ob oculos ponuntur.
9. Consonantiarum progressiones.
Quæ ad quosvis animi affectus exprimendos accommodæ, ita ut ma-
teriæ hilari hilaris, tristi tristis, austeræ austera & sic deinceps respon-
deat Harmonia, è doctrina proportionum demonstratæ studio & operâ
Henrici Baryphoni.
10. Henrici Baryphoni VV. Ars canendi.
Aphorismis succinctis descripta & notis Philosophicis, Mathemati-
cis, Physicis & Historicis illustrata.
11. Henrici Baryphoni VV.
Progymnasma Melopoëticum in *παιδείαν & προπαιδείαν*
tributum.
12. C A T A L O G U S.
Musicorum tam priscorum quàm recentium autore Henrico Bary-
phono VVernigerodano-cherusco.
13. Historia.
Veterum Instrumentorum Musicorum 25. literis Græcis & Latinis
monumentis atq; Philosophorum, Philologorum, Musicorum & Histo-
ricorum scriptis collecta & publici juris facta ab Henr. Baryph. VV.
14. Exercitationes quatuor :
De Musica vocali : De Musica Instrumentali : De Musices inventori-
bus : De Musices usu Autore Henrico Baryphono.
15. Monochordi
In Diatonico, Chromatico & Enharmonico genere descriptio Au-
tore Henrico Baryphono VV.
16. Henrici Baryphoni VV. Spicilegium Musicum,
In quo quæstiones Musicorum præcipuæ per Theoremata & Proble-
mata succinè & nervosè discutiuntur. F. I. I. A.

Das IX. Capitel.

Instructio pro Symphoniacis

Wie die Knaben / so vor andern sonderbare
Lust vnd Liebe zum Singen tragen / vff jetzige Ita-
lianische Manier zu informiren/
vnd zu vnterrichten
seyn.

Sleich wie eines Oratoris Ampt ist / nicht allein eine
Oration mit schönen anmutigen lebhaftigen Wor-
ten/vnnd herrlichen Figuris zu zieren / sondern auch
recht zu pronuncijren, vnd die affectus zu moviren:
In dem er bald die Stimmen erhebet / bald sincken
lesset/bald mit mächtiger vnd sanffter/ bald mit ganz-
er vnd voller Stimme redet. Also ist eines Musicanten nicht al-
lein singen / sondern künstlich vnd anmütig singen: Damit das
Hertz der Zuhörer gerühret / vnd die affectus beweget werden / vnd
also der Gesang seine Endschafft/ dazu er gemacht / vnd dahin er ge-
richtet/ erreichen möge. Dann ein Sänger muß nicht allein mit
einer herrlichen Stimme von Natur/sondern auch mit gutem Ver-
stande/vnd vollkommener Wissenschaft der Music, begabet vnd er-
fahren seyn: Daß er wisse die Accentus fein artlich vnd cum Iu-
dicio zu führen / vnnd die modulos oder Coloraturen (so von den
Italis Passaggi genennet werden) nicht an einem jeden Ort des Ges-
sanges/sondern appositè, zu rechter zeit vnd gewisser maß anzubrin-
gen vnd zu appliciren, damit neben der Lieblichkeit der Stimmen/
auch die Kunst wol eingenommen vnd gehöret werde. Sintemal
die jenigen gar nicht zu loben / welche von Gott vnd der Natur/mit
einer sonderbahren lieblichen zitterten vnd schwebenden oder bebend-
den

den Stimmen/auch einem runden Hals vnd Gurgel zum diminuiren begabet / sich an der Musicorum leges nicht binden lassen / sondern nur fort vnd fort / mit ihrem allzuviel colorirn , d e im Gesang vorgeschriebene limites überschreiten / vnd denselben dermassen verderben vnd verdunkeln / daß man nicht weiß was sie singen / Auch weder den Text noch die Noten (so der Componist gesetzt / vnd dem Gesange die beste Zier vnd gratiam giebt) vernehmen / viel weniger verstehen kan.

Welche böse Art dann / (deren sich sonderlich auch etliche Instrumentisten angewehnet) die Auditores, sonderlich die der Kunst etwas wissenschaft tragen / wenig afficiret vnd erlustiget / ja vielmehr verdroffen vnd schläfferig machet. Derowegen damit dem Gesange seine naturalis vis vnd gratia, die ihme der Meister gegeben / durch solche deformitet des diminuirens nit benommen / sondern von meniglichen jedes Wort vnd Sententia eigentlich verstanden werde : Ist hoch nötig / daß alle Cantores oder Sänger von Jugend auff in voce & pronunciatione articulata sich fleissig vben / vnd dieselbige ihnen bekant machen.

Wie aber / vnd welcher Gestalt dieses geschehen / vnd einer nach der jehig : Newen Italianischen Manier / zur guten Art im singen sich gewehnen / die Accentus vnd affectus exprimirn, auch die Trillen, Gruppen vnd andere coloraturen, Am süglichsten vnd bequemsten adhibiren könne : dasselbige sol in einem absonderlichen Tractätlein (Worzu Mir denn sonderlich der Giulio Romano sonsten Giulio Caccini de Romagenant / in seiner Le nuove Musiche, vnd Gio : Battista Bovicelli dienlich gewesen) in kurzen mit Göttlicher hülffe herfür kommen.

Zu einer lieblichen / rechten vnd schönen Art zu singen / gehören / wie auch zu allen andern Künsten / dreyerley : Als nemlich / Natura, Ars seu Doctrina, & Exercitatio.

I. NATURA.

Erstlich muß ein Sanger von Natur eine Stimme haben: In welcher drey Requisite vnd drey vitia zu mercken.

Die Requisite sind diese: daß ein Sanger erstlich eine schöne liebliche zittern- vnd bebende Stimme (doch nicht also/ wie etliche in Schulen gewohnet seyn / sondern mit besonderer moderation) vnd einen glatten runden Hals zu diminuiren habe: Zum Andern/ einen stetten langen Athem/ohn viel respiriren, halten können: Zum dritten auch eine Stimm als Cantum, Altum oder Tenor &c. erwählen/ welche er mit vollem vnd hellem laut/ ohne Falsetten / (das ist halbe vnd erzwungene Stimme) halten könne.

Vnd hiebey sind/Intonatio vnd Exclamatio zu mercken.

INTONATIO.

Intonatio ist/ wie ein Gesang anzufangen: Vnd sind davon unterschiedliche Meinungen. Etliche wollen/ daß er in dem rechten Thon/ etliche in der Secunda vnter dem rechten Thon/ doch daß man allgemach mit der Stimme steige/ vnd dieselbe erhebe: Etliche in der Tertia: Etliche in der Quarta: Etliche mit anmuiger vnd gedempffter Stimme anzufangen sey / welche unterschiedene Arten meistens theils vnter dem Namen Accentus begriffen werden.

EXCLAMATIO.

Exclamatio ist das rechte Mittel die affectus zu moviren, so mit erhebung der Stimm geschehen muß: Vnd kan in allen Minimis vnd Semiminimis mit dem Punct / Descendendo angebracht vnd gebraucht werden. Vnd moviret sonderlich die folgende Nota, so etwas geschwinde fortgehet / mehr affectus, als die Semibrevis, welche in erhebung vnd verringerung der Stimm ohn Exclamation mehr stadt findet / auch bessere gratiam hat. Welches in vorgedachtem Tractat außfuhrlich vnd mit Exempeln declarirt werden sol.

Die

Die vitia in der Stimm / sind: daß etliche mit vielen respiriren vnd Athem schöpfen: etliche durch die Nasen vnd mit unterhaltung der Stimm im Halse: etliche mit zusammen gebissenen Zee-
nen singen. Welches alles nicht wol zu loben stehet / sondern die Harmony deformiret vnd anmutig machet.

Vnd bißhieher von der Natura: folget die Doctrina.

2. DOCTRINA.

Fürs ander muß ein Sängers rechte Wissenschaft haben / die Diminutiones (so sonst in gemein Coloraturen genennet werden) lieblich vnd Appositè zu formiren.

Diminutio aber ist/wenn eine grössere Nota in viel andere geschwinde vnd kleinere Noten resolviret vnd gebrochen wird. Dieselser sind nun unterschiedliche Arten vnd Modi: Deren etliche Gradatim nacheinander folgende/geschehen: als/ Accentus, Tremulo, Gruppi vnd Tirata.

Accentus ist:

Wenn die Noten folgender Gestalt im Halse gezogen werden.

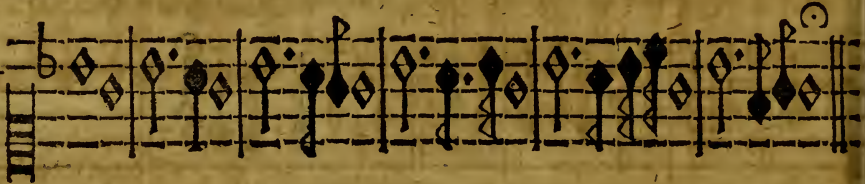
N. B. Die zweygeschwenkte Note / darunter 3. gezeichnet / bedeutet daß sie dreygeschwenkt seyn soll/ deren 32. vff einen Tact gehören.

Exempla:

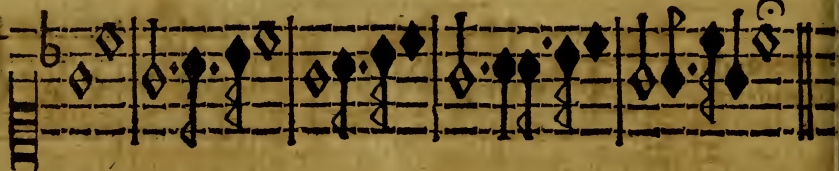
Per Ter-
tiã ascē-
dendo.

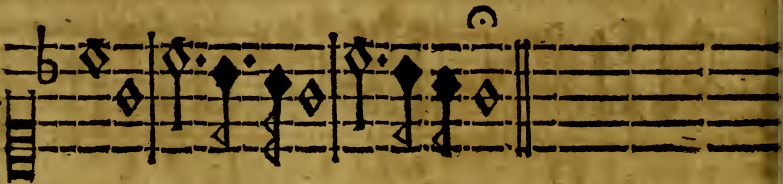
Descen-
dendo.

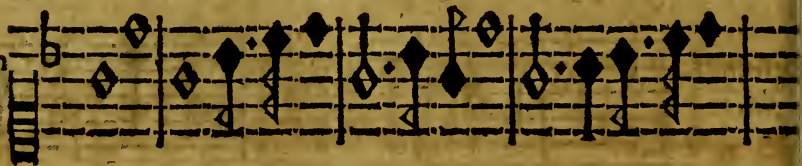
Per Quar-
ram ascē-
dendo.

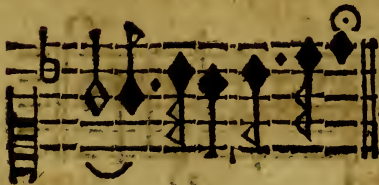
Descendendo.

Per Quintam
ascendendo.

Descen-
dendo.

Coetera in al-
tero Tractatu.

Tremo-

Tremolo, vel

Tremulo: Ist nichts anders / als ein Zittern der Stimme über
einer Noten: die Organisten nennen es Mordanten oder
Moderanten,

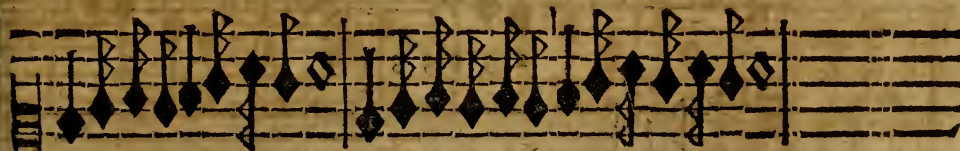
Tremulus Ascendens. Descendens.

Dieser Tremulo ist nicht so gutt
als der Ascendens.

Tremolletti.

3 3 3 3 3 3 3 3

3 3 3 3 3 3 3 3

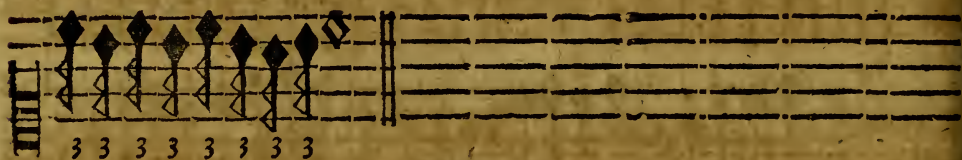
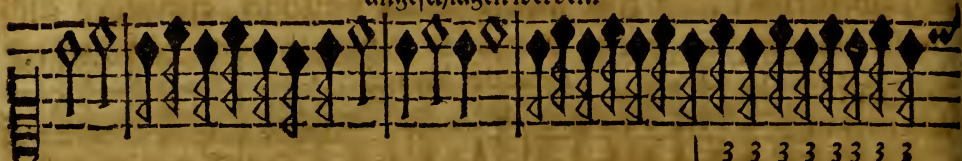
Vnd dieses ist mehr vff Orgeln vnd Instrumenta pennata
gerichtet: als vff Menschen Stimmen.

Gg 2

Gruppo:

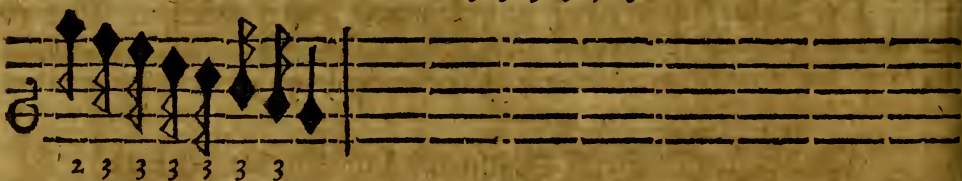
Gruppo : vel

Groppi : Werden in den Cadentiis vnd Clausulis formalibus
gebraucht / vnd müssen scherffer als die Tremoli
angeschlagen werden.

Tirata :

Sind lange geschwinde Läuflin / so gradatim gemacht werden /
vnd durchs Clavier hinauff oder heronter
lauffen .

Je geschwinder vnd schärffer nun diese Läuflin gemacht werden / doch also
das man eine jede Noten recht rein hören vnd fast vernemen kan: Je besser vnd
anmütiger es sein wird.

Die Diminutiones, so nicht gradatim fortgehen / sind
Trillo vnd Passaggi.

Trillo :

Ist zweyerley : Der eine geschiehet in Vnisono, entweder auff
einer Linien oder im Spatio ; Wann viel geschwinde Noten nacheinander
repetiret werden.

ve- 3 3 3 3 ni 3 3 3 3 3 3 3 3

3 3 3 3 3 3 3 3 3

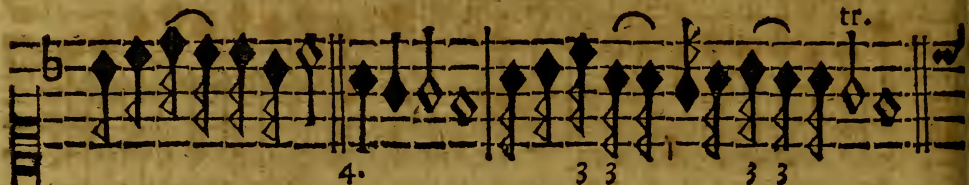
Vnd dieser Art sind im Claudio de Monte verde zu findē.

Der Ander Trillo ist vff vnterschiedene Arten gerichtet. Vnd ob
zwar einen Trillo recht zu formiren, vnmöglich ist außm vorgeschriebenen zu lernen/ es
sey dann / das es viva Præceptoris voce & ope geschehe / vnd einem vorgesungen vnd
vorgemacht werde/ darmit es einer vom andern/ gleich wie ein Vogel vom andern obser-
viren lerne. Dahero Ich auch noch zur zeit/ außser vorgedachtem Giulio Caccini, in
seinem Italianischem Autore dieser Art Trillen beschreiben/ sondern allein vber die No-
ten, so mit einem Trill formiret werden sollen/ ein t: oder tr: oder tri: vbergesetzt besin-
de: Jedoch hab ich etliche Arten alhier obiter mit beyzusetzen nötig crachtet / damit die
noch zur zeit vnwissende Tyrones, nur in etwas sehen vnd wissen mögen was ohngesehr
ein Trillo genennet werde.

1. tr. 3 3 2. 3.

Staff 1: Musical notation in bass clef with a key signature of one flat. It contains measures 1 through 3. Measure 1 has a trill (tr.) over a dotted quarter note. Measures 2 and 3 contain eighth-note triplets.

4. 3 3 3 3 tr.

Staff 2: Musical notation in bass clef with a key signature of one flat. It contains measures 4 through 7. Measures 4 and 5 are eighth-note triplets. Measures 6 and 7 are eighth-note triplets, with a trill (tr.) over the final note of measure 7.

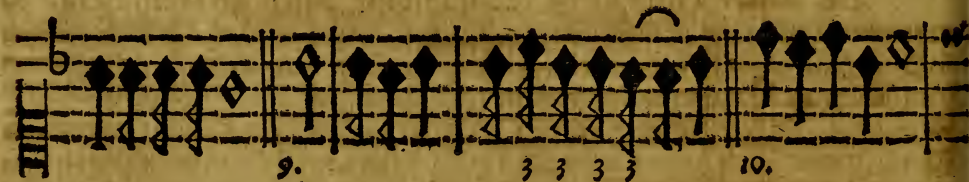
5. VC- Accent. Trill. 6. tr.

Staff 3: Musical notation in bass clef with a key signature of one flat. It contains measures 5 through 8. Measure 5 has a VC- marking. Measure 6 has an accent and a trill (tr.) over a dotted quarter note. Measure 8 has a trill (tr.) over a dotted quarter note.

7. tr. 8.

Staff 4: Musical notation in bass clef with a key signature of one flat. It contains measures 7 through 8. Measure 7 has a trill (tr.) over a dotted quarter note. Measure 8 has a trill (tr.) over a dotted quarter note.

9. 3 3 3 3 10.

Staff 5: Musical notation in bass clef with a key signature of one flat. It contains measures 9 through 10. Measure 9 has a trill (tr.) over a dotted quarter note. Measure 10 has four eighth-note triplets.

Grup.

II. 11 3 3 3 3

Gruppo. 3 3 3 3 12. 3 3 3 3 3 3 3 3

Tr. 13. tr.

Gruppo. 3 3 3 3 3 3 3 3 14. tr.

Passaggi!

1873 3172 2

Passaggi.

Sind geschwinde Lauffe / welche beydes Gradatim vnd auch Saltuatim durch alle Intervalla, so wol ascendendo als descendendo, vber den Noten so etwas gelten / gesehet vnd gemacht werden.

Vnd sind zweyerley Art: Erstliche sind einfeltige / so mit Minimis oder SemiMinimis, oder Minimis vnd SemiMinimis zu gleich formirt werden: Erstliche sind zerbrochene / so aus Fulsis oder Semifulsis, oder Fulsis vnd Semifulsis zugleich gemacht werden.

(Die SemiMinima werden von den Italis Chromata; die Fulsz aber SemiChromata: Die Semifulsz, Bischromata genennet.)

Anfahende Schüler aber dieser Kunst / sollen Erstlich bey den einfeltigen vnd einfeltigen Passaggi den anfang nemen / vnd hernacher gemachsam in den zerbrochenen / mit Fulsis gespiecten sich fleissig exerciren vnd vben / bis sie endlich an die mit Semifulsis gerathen / vnd dieselbe zu wege bringen können.

3. EXERCITATIO.

Damit man aber dieses / was bissher kurglich beröhret worden / desto besser einnemen könne / so muß solches mit allerley vnd vielen Exempeln auff mancherley Art diminuiret (do denn der modus Diminutionum darvber gezeichnet vnd man sich darauß zuersehen / welcher gestalt dieser vnd jener Art Noten, auch diese vnd jenne Intervalla zu diminuiren vnd coloriren) demonstriret werden. Weil aber solches zu weitläufftig / vnd in diesem Tomo nicht kan begriffen werden: So wolle der wohlmeinende Musicus vnd Cantor hiemit so lang vorlieb nemen / bis der sonderliche ausführliche Tractat in Præceptis vnd Exemplis, mit Göttlicher hülf in kurz von mir an den Tag gegeben werde. Dahin ich den gutherzigen vnd nach solcher neuen Art zu singen begierigen Musicum wil remittiret vnd gewiesen haben / &c. Interea valeat & vivat, meq; fovere

& amare pergat benevolus ac sincerus Musicus; cui ego pro
viribus fideliter in-servire studeo & aveo,
dum vivo:

Micaël Prætorius Cr.

deutsch

Lezlich hab ich noch dieses allhier mit beyzubringen / auch mit anzubringen nötig erachtet.

Als 1. beyrn X. Capittel / fol. 87. vnd fol. 90.

Diemeil/wegen vieler unterschiedlichen Variation der Concertat. Stimmen in den Concert-Gesängen / es sich nicht allzeit schicken wollen / daß der Altus in den Altum, der Tenor in den Tenor, der Bass in den Bassum hette können eingesetzt werden: So hab ich auff ein ander Mittel bedacht seyn müssen. Vnd diemeil man doch ohne das die andern Stimmen/so nach dem Cantu, Alto, Tenore vnd Basso folgen/mit den Numeris vnd Namen/Quinta voce, Sexta parte, oder Quinto, Sexto &c. bezeichnen muß: So hab ich mich bedüncken lassen / daß es nicht vnfüglich / von fornem an also bald solches numerirens zugebrauchen/also vnd dergestalt:

Primus.	}	id est	{	Cantus.
Secundus.				Altus.
Tertius.				Tenor.
Quartus.				Bassus.
Quintus.				Quinta vox.

Vnd se fortan.

Ich bin gewiß / daß vernünftige Musici, wenn sie der Sachen recht nachdenken / dißfalls mit mir gar wol einig seyn werden; sintemal die Cantores vnd Organisten im anordnen vnd absetzen sonderliche Commoditet vnd Bequemigkeit hiedurch finden können: bevorab / wenn allzeit eine solche Tabella oder Speculum Harmonicum, inmassen im Basso Generali meiner Polyhymniarum ich allzeit darbey gesetzt / vorhanden.

2. Beyrn XII. Capittel fol. 91. 92.

Diemeil ich auch mehr dann gewiß bin / daß etliche Musici (so jetzige newe Italkanische Art zu componiren noch zur zeit nicht observiret / vnd anfangs meine engentliche Meynung vielleicht so bald nicht assequiren / oder auch anders/als ich es gemeinet / außdeuten köndten) von diesem meinem Opere. etwa sinistrae atque ita minus dextrae judiciren werden. So kan ich wol leyden / wil auch drum gebeten haben / daß mir solche vnd dergleichen scrupel entweder schriftlich oder mündlich entdecket werden möchren / darmit ich einem jeden daruß meine Meynung dißfalls gründlicher vnd engentlicher zu erkennen geben könnte.

Sonsten hab ich auch noch des Gio: Franc: Capell: Venetiani, verba,

Hb

so mir

so mit newlich in einer seiner præfation zu handen kommen / auß dem Itallianischen ins Teutsche vertirt / hierbey mit einsetzen wollen: da er also spricht: Ich vergewissere die Glossatores vnd Klüglinge der jziger Zeit gebrechlichen Music: daß/wenn man in den Ripienen (das ist in Pleno choro) die Chore doppelt abschreiben/ vnd einen oder zween mit einander in Vnisonis, den andern vnd dritten in Octaven zugleich fort musiciren laßt / wie man denn solches vberall also machen kan: Daß der Gesang vff solche Manier viel frölicher vnd völliger sich hören lasse: Vnd macht gar einen schönen effectum: Audite, probate, acquiescite. Hæc ille.

Dieses bezeuget nun die Erfahrung / daß solches in 3. 4. 5. Choren / gar wol kan observirt werden: Denn es im Gehör / sonderlich in grossen Kirchen gut ist / ob es gleich sonst vffm Cartell nach Art der Regel vnd Composition nicht könnte zugelassen werden. In Moteten aber mit 6. 7. vnd 8. Stimmen / kan solches gar wol vermitteln / vnd rein gesetzt werden. Daß ich es aber in Polyhymnia Panegyrica an etlichen Orten mit der Capella Fidicina also / wie fol. 100. vnd 118. angezeigt worden / gehalten / vnd die Instrumental-Stimmen in derselben Capella F. vor vnd an sich selbst untereinander rein vnd just / vnd also auch die Concertat-Stimmen vor sich allein gesetzt: dasselbe hab ich mit sonderm Fleiß vnd gutem Bedacht also setzen vnd ordnen wollen: Darmit ich nur probiren vnd dadurch erfahren könnte / wie sich die Harmonia in solcher Art erweisen vnd hören lassen möchte.

Wenn man per Choros musiciren / vnd bey etlichen unterschiedenen Choren / sonderliche Organisten oder Lautenisten ordnen wil: So zweiffelt mir nicht / es werde ein jeder / ohn mein erinnern / wissen / daß der General-Baß so oft muß abgeschrieben / vnd einem jeden Chor darinnen mit roter oder anderer Dinten vnterstrichen werden / was ein jeder bey seinem Chor schlagen solle.

Aber hiervon in dem absonderlichem Tractat vom General-Baß / geliebts Gott / mit mehrern.

Im General-Baß Polyhymniæ III. Panegyricæ, seynd formen an / so wol auch in den Notis bey einem jeglichen Concert, noch allerley notwendige Admonitiones vnd Observationes zu finden / die zum Dritten Theyl dieses Tomi Tertij referiret werden können.

NOMINA AUTORUM,

So in diesem Tomo Tertio angezogen werden.

A lexander Vtendal.	Ioan Palestrino.
A lexius Neander.	Ioannes Magirus.
Alphonfus de Monte Dolio.	Ioan Stadelmaier.
Andreas Gabriel.	Ioannes Nucius.
Antonius Cifra.	Iosephus Gallus.
Aristides Quintilianus.	Iulius Caccini.
Augustinus Agazarius.	Ivo de vento.
Benedictus Palavicinus.	Lambertus de Saive.
Bernhardus Strozzi.	Leonhardus Lechnerus.
Claudius de Monte verde.	Ludovicus Viadana.
Felix Anerius.	Lucas Marentius.
Franciscus Petrarcha.	Melchior Franck.
Henricus Glareanus.	Nicolaus Zangius.
Hieronymus Iacobi.	Orlandus de Lasso.
Jacob de Kerle.	Paulus Fiviracius.
Jacobus Hendelius.	Paulus Sartorius.
Jacobus Gastoldi.	Philippus de Monte.
Jacobus Regnardus.	Principe de Venosa.
Ioan Baptista Fergusius.	Sebastianus Miserocca.
Ioan Bapt. Bovicelli.	Sessa Daranda Monachus.
Ioan Gabrieli.	Sethus Calvisius.
Ioan. Lippius.	Sigismundus de India.
Ioan Göldelius.	Steph. Nasimbeni.
Ioan Leo Haslerus.	Theodorus Riccius.
Ioan Maria Artusi.	Thomas Morleus Anglus.
Ioan Petreius.	

206 (:) 206

h ij

IN-

	A B.	Arpa doppia.	121
Verit oder Abzug im Ballett.	19	Arts canendi. H. B.	228
Abtheilung der Gesänge in einer
Tabell.	3		
Abtheilung der Instrument.	119	BA.	
	A C.	Balletti: Balli.	18
Accentus was vnd wie zu machen.		woher genennet.	19
232. 233		zweyerley Art.	19
	A D.	mit vnd ohne Text.	19
Adagio bedeut. bey den Italis einen
langsamen Tact.	51	mit Schallmeyen oder Pfeiffen ge-
spieler.	19
	A G.	dienen zu Nummermeyen vnd Dff-
jogen.	19
Aglaia M. Pr. C.	217	haben drey Theyl.	19
	A I.	Bandora: Bandöer.	721
Air.	17	Bartonus.	172. 113
	A L.	wie gezeichnet.	113
Alemande.	25	Bassetto.	112. 113
woher genennet.	25	dessen clavis Signata.	112
unterschieden vom Galliard vnd
Pavanen.	25	zweyerley Bedeutung.	112. 113
haben zwey/ auch wol drey Repeti-
tiones.	25	Basset Bombard.	113
Alt-Bombard.	122	Basset Bomb. Gebrauch.	162
Alter-Bass bey den Trompetten.	172	Basset Flöten.	113
Alt-Stimme kan in der Octava höher
gesungen werden.	158. 197. 95	Bass wie auff die Octav oder Subbass
Violen abzuschreiben.	160
	A N.	Bassgenge.	122
Anweisung allerley Concert auff viel
vnd mancherley Art anzuordnen.	224	gemeine Bass-Geig.	122
	A R.	Grosse.	122
Arce violate Lire.	121	Bassgenge wie zu tractiren.	148
Aria.	17	Bassisten sollen am Ende des Gesan-
ges am lengesten aufhalten.	80
Arien, Italis Seherzi.	17	Basso Viola.	122
Arithmologia Harmonica Henrici
Baryphoni.	228.	Bassus-Generalis seu Continuus.	124
		Woher den namen.	124
		Von wem erfunden.	124
		Warymb erfunden.	124. 129. 149
		dessen	

Dessen nutz.	124. 125	Bombyx.	124
Für Cappelmeysters vnd Cantores.		BR.	
	124	Bransle.	25
Solteſſiche maſſl abgeſchrieben werden.	124. 125	Boher genenner.	25
Battuta.	84	Unterschieden von Galliardten vnd	
Bayren Lieder.	27	Courranten.	25
BE.		Wie getanzer.	25
B. H vnd X recht zugebraucht. 30. 31. 32		BV.	
Derer vnterscheid.	30. 31. 32	Buccina.	122
Bedeutung der Wörter		CA.	
Omnes.	} 114.	Cadentien im General-Baſs vor an	
Solus.		zu erkennen.	135
Voce.		In der rechten Hand zumachen.	138
Instrumento.		Canzone à la Napolitana.	16
Trombone.	} 115.	Zweyerley Art.	16
BE.		Mit vnd ohne Text.	16. 17
Befäytete Instrument.	120	Canzonen ſind weltliche Lieder.	16
BL.		Haben vngleiche Verſe vnd Arten.	
Blasende Instrument.	120	Sind faſt den Hymnis Pindaricis	
In Stillen vnd Lieblicher		gleich.	16
Muſic nit zugebrauchen.	149	Canzonette.	17
Bloekflöite.	122	Canzoni.	19
BO.		Canzoni Spirituali.	17
Bombardo.	122	Capella.	113
Bombardo Piccolo.	122	Wird auff dreyerley Art verſtanden.	
Bombardino.	122		113. 114
Bombardone.	122	Heiſſet Ioh. Gabrieli ſo viel als	
Bombard.	122	Chorus Vocalis.	114. 157
Alt Bombard.	122	Wie gezeichnet.	157
Chor-Baſs Bombard.	122	Kan nicht außengelaffen werden.	
Groß Bombard	122		114
Gebrauch in gemeinē Clavibus.	161	Wird auch mit Violon Muſicirer.	
In Quarta niedriger	162		114
In Quinta niedriger.	163	Capella heiſſet auch Chorus Inſtrumentalis vnd kan wol außgelaffen werden.	
			115
		Hj iij.	Capel-

Capella Fidicina.	115. 116	Chanson.	16
Wie dieselbe anzuordnen sey.	116	Chor zum Quersflöten.	156
Warumb vnd von wem erfunden.	116	Menschen-Stimme.	157
		Flöten.	157
Woher den namen.	116	Geigen.	157
An einẽ absonderlichen ort zustellen.	117	Wie ein jeder gezeichnet.	157
Wie einem ganzen Consort als		Chor in vielen Stimmen welche der	
Clavicymbeln, Theorben, Pan-		Erste/Ander/Dritte sey.	88. 89
doer, Cithern, Flöten / Violen		Chorist Jagot.	122
anzuordnenen.	117	Gebrauch ein Quarta niedriger.	162
Kan wol aufgelassen werden.	117	Desselben Höhe am Thon.	164
Dienet den Organisten.	117. 118	Chor Bass-Bombart	122
Capella pro Organo, Testudine,		Gebrauch in Quarta niedriger.	162
Theorba.	118	Choro mutato wie zu verstehen.	107
Capella Vocalis.	118	Chorus pro Capella.	113. 114
Instrumentalis.	119	Wie zumachen.	114. 115
In pleno Choro.	118	An welchen ort zustellen.	115
Capelmeisters Ampt bey den Vocal		Chorus recitativus.	106
vnd Concertat-Stimmen.	106	Vocalis.	107
In den Ripienis.	106	Instrumentalis.	107
Capittel des Ersten Theils.	1	Symphonix.	118
Des Andern.	27	Chori Instrumentales. wo hin zustel-	
Des Dritten.	102	len.	197
Capriccio.	21		CI.
Catalogus Musicorum Henrici Ba-		Cithara.	121
ryphoni.	228	Chitarron.	121
CE.		Cither.	121
C wird in Madrigalen: C in Mute-		Cither Groß vnd gemeine wie zuschla-	
ten gebraucht.	50	gen.	148
C. bedeutet einen langsamen: C einen			CL.
geschwinden Tact.	50	Clarien der Trommeter.	171
C vnd C wie von den Componisten		Gebrauch.	171
gebraucht.	51	Clavicymbalo.	121
Cetera.	121	Clavicymbel.	121
			CQ.
CH.		Coloraturen.	232
			Con-

Concerto : Concertto.	4	anzuordnen.	184. 185
Wird auff zweyerley Art gebraucht.		Die Sechste Art / mit einer Sympho-	
In Genere.	4	nia anzuordnen.	189
In Specie.	5	Sinphonia woraus zu nehmen.	
Von Ludvico Viadana erfunden.		Die Siebende Art / zu einer Choral	
	4	Stimme / die Instrumenta zu orde-	
Wo vnd wann vmb.	4	denen.	190
Concert was eigentlich sey.	5	Die Achte Art.	191
Concertat - Stimmen.	106. 118. 196	Die Neunde Art / mit Vocalisten	
Concert mit wenig oder viel Choren		vnd Instrumentisten an zu orde-	
mit Instrumental vnd Menschen		nen.	191
Stimmen anzuordnen.	152 bis 168	Die Zehende Art / in abwechselung	
Concerts Claves. Signatas aller		der Vocal vñ Instrumental Stim-	
Stimmen / auff zuzeichnen.	152	men.	193
Concert Gefänge anzuordnen zwölff-		Die Elffte Art / in die Instrumen-	
ferley Art.	169	ta einen Vers Choraliter zu singen.	
Die Erste mit Trompeten vnd Heer-			193. 194
paucken.	169	Wie die Stimmen ihnen selbst starck	
Wie an zustellen.	170	vnd stille respondiren.	195
Die Ander Art / mit vier Knaben ein-		Concert (Siehe wie fein vnd lieblich)	
nem Regahl, Peitiv, Claricymbel,		nach allen Arten Examiniert.	195
Theorben oder Lauten : oder		Consonantia müssen an ihrem natür-	
Cornet, Geigen / Block oder Quer-		lichen Orte stehen.	10
flöit / oder Capella Fidicinia an zu-		Consonantia wie vñ welche im Gene-	
ordnen.	173	ral-Bals zu zeichnen.	130. 131. 132.
Die Dritte Art / auff Concertat		Consonantiarum progrefsiones H.	
Stimmen gerichtet.	175	Baryphoni.	228
Wird in Orgel oder Regal gesun-		Cornetto.	122
gen.	175	Cornetto Muto.	122
Hat Neumerley Manier.	175	Gebrauch in Quarta oder Quinta	
Wie die selbe Manieren an zuord-		höher.	162
nen.	176. 177. 178. 179. 181	Cornu.	122.
Die Vierde Art / Chor gegē einander		Courante.	25
zu ordnen.	183. 184		
Die Fünffte Art mit Hallelujah / Glo-		DI.	
ria vnd andern vielen Ritornellis		Dialogi.	16
		Diana Teutonica, M. P. C.	231
		Diatri-	

Diatribe Musica Artusia, VV.	227	Exercitatio.	240
Diesis X unter oder vber der Noten
wie im General-B zu verstehen.	133	Exercitationes Musicz quatuor H. B.
VV.	228
Discant Geige wie zu tractiren.	148	Exercitationes Harmonicæ H. B.
VV.	227
Diminutiones.	232		EY.
Derer Art.	232	Eulogodia Sionia. M. P. C.	217
Discant Geige wie zu tractiren.	148		FA.
Discant Geigen Chor.	154	Fagot.	122
Wie gezeichnet.	154	Chorist Fagot.	122
Wie an zu ordnenen.	155	Quart.	122
Discant Fagot wenn zu gebrauchen.	164. 160	Quint.	122
Dissertatio de Modis Musicis, H. B.
VV.	227	Doppel.	122
Dissonantiz wie im General-Bass zu
zeichnen.	130	Fagotten Chor.	159. 162
Doctrina.	232	Wie gezeichnet.	159
Doppia Arpa.	121	Wie an zu ordnenen.	159
Doppel Bass Bombards gebrauch.	160. 162	Fagotten gebrauch in gemeinen Cla-
vibus.	161
Tieffe.	163	In Quarta oder Quinta niedriger.	162. 163
Doppel Fagot.	122	Fagotto ordinario.	122
Gebrauch in Quarta niedriger.	162	Doppio.	122
Doppel Fagot wenn zu gebrauchen.	160	Grande.	122
Doppel Harffe.	121	Falso Bordone.	9
Wie zu schlagen.	147	Faulx Bourdon.	9
Dulciano: Dulcian.	122	Wie gemacher.	9. 10
EC.		Woher der Name.	10. 11
Echo.	16	Unliebliche Harmonia vnnnd war-
ymb.	10
EP.		Fantasia Ital.	21
Επιφώνησις.	III		FI.
EX.		Fidicula.	122
Exclamatio.	231	Fiffari.	156
Moviret die affectus.	251	Gebrauch in Quarta oder Quinta	
Wie vnd wenn zu gebrauchen.	231	Höher.	162
		Fiffaro, Traverso.	122
			Figuren

Figuren im Ballet.	19	Geige.	122
Final wie im Gesang zu machen.	80	Gemeine Bassgeige.	122
FL.		Groß Bassgeige.	122
Sladdergrob bey den Trommern.	172	General Bass auff 10. oder 12. Linien	
Flauto : Flauto.	122	zusehen.	135
Flauto traverso.	122	Aus dem rechten Bass zusehen.	147. 142
Flauto Piccolo.	122	Kan bisweilen mit einem Bass-In-	
Flöit : Flöitin.	122	strument in die Orgel gemacht wer-	
Flöiten können bisweilen an statt der		den.	145
Capellæ Fidicinæ gebraucht wer-		Wie einem Capelmeyster zu gebrau-	
den.	117	chen.	106
Flöiten Chor.	157	Schlecht ohne viel Coloraturen zu-	
Wie an zustellen.	158	schlagen / oder die Diminutiones	
Diener in Stuben vnd Gemächer.	158	mit grösser bescheidenheit zu adhibi-	
FO.		ren.	137
Forse bedeut ein starck vund frische		Gehet auff vielerley Art/per gradus	
Stimme.	112	saltus, tiratas vnd Notas disjun-	
FV.		ctas.	140
Fuga.	21	Wie zu schlagen.	140.
Woher genennet.	21	Gesäng abtheilung in einer Tabel.	3
Wie im General Bass anzufangen		Gesäng mit geistlichen gravitätischen	
	138	Texten.	4
Fundament-Instrumenta.	119	Wellichen Possirlichen.	11
wie zuschlagen.	146	Zum Bassaten vnd Numereien.	18
GA.		Der Arbeit vnd Daverfleute.	20
Galliard.	24	Gärtners Lieder.	20
Woher genennet.	24	Gesangs endschafft.	229
Hat 3. repetitiones.	24	Gesang wie nach dem Tempore zu en-	
Helt inæqualem Tactum.	24	den.	50
Italis Saltarello.	24	GI.	
von passamezo unterschieden.	24	Giardiniero.	20
GE.		Woher genennet.	20
Geigen Chor.	157	Giustiniani.	18
Wie gezeichnet.	157	GR.	
Exempla.	157	Grob bey den Trommern.	172
		Si	Groß

Groß Bass-Bombards gebrauch.	162	chen / M. P. C.	224
Groß Bombard.	122	Instruction ein Concert mit Men-	
Groß Cither.	121	schen Stimmen vnd Instrumenten	
Groß Itälänische Leyre.	121	anzuordnen. M. P. C.	224
Groß vnter Bass Viol.	163	Instructio pro Symphoniacis.	229
Groppi: Gruppi.	236	Begreiffi dreyerley.	230
HA.		Instrumentum was bedeute.	105. 114.
Halelujah varia.	188		115
Harpa gemina.	121	Instrumentisten welche zu nennen.	105
Harffe Doppel.	121	Instrument abtheilung.	219
HeerPaucken.	122	Zweyerley.	121. 122
Gebrauch in Concerten.	169	Omni voca seu Totalia.	
Hemiola major & minor.	54	Vnivoca seu Simplicia.	119
Henrici Baryphoni VV. Opera Mu-		Inflatula, Tubicinia, Fdicinia, di	
sica.	227. 228	Fiato, di Chorde. Ital.	120
Himmelreich M. P. C. in 6. Theilen		Instrument wie Teutsch / Welsch vnd	
	225. 226	Lateinisch zu nennen.	121. 122
Historia veterum Instrumentorum		Instrumental-Chor wohin zustellen.	
H. B. VV.	228		197
Hymnodia M. P. C.	217	Intermedio.	110.
Hypodorus Mollis wird per Ter-		Gebrauch.	110
tiam in das E transponiret.	82	Ohne vnd mit Text.	110
Wißweisen per Secundam aus dem		Mit Instrumental vñ Vocal Stim-	
F.	82	men besonder oder zusammen.	112
Hypotonic ^o Mollis wird p Septimā		Intonatio.	231
transponiret.	82	Davon egliche meinung.	231
HypoAeolius muß auff Querflöten		Intrada, Intrata.	22
vmb ein Thon niedriger musiciret		Gebrauch.	23
werden.	156	Bey den Trommetern.	171
Hypodorus vñnd Hypotonicus zu		Intrada im Ballet.	19
den tieffen Bass Instrumenten am		Ionicus modus wird aus dem D. mu-	
bequemesten.	163	siciret.	83
IN.		Wie Transponiret.	82. 83
Instructio junge Knaben im Singen		Isagoge Musica Euclidis cum No-	
abzurichten / M. P. C.	223	tis, H. B. VV.	227
Instructio ein General-Bass zu ma-		Isagoge Musico-Theorica H. B. VV.	
			227
			Itäliz.

Italiänische Leyre.	121	Liturgodia Sionia, M.P.C.	217
KL.		Litania M. P. C.	219
Kleine Alt-Posaun.	121	Liuto.	121
Klein Flötlin.	122	Lyra de Gamba.	121
Klein Geige.	122	Lyra de Bracio.	121
Kleine Leyre.	121	λίρα ἐπιγουνδία.	121
Knaben im Singen recht ab zurichten.	229	LO.	
229		Logistica Musica, H. B.	228
Krummhörner Chor.	163.165	MA.	
Desselbigen Höhe vnd Tieffe.	165	Madrigale.	11.12
Claves Signata.	165	Madrigalia Spiritualia.	12
Wie zu Transponirn per Quartam.	165	Magadis.	121
Per secundam superiorem.	163.166	Marchianische Esel haben drey Dhren.	128
Krummhörner im rechten Thon zu gebrauchen.	163	Mascherada. Mascharata.	26
Krummhörner vnd Posauern in Quarta oder Quinta niedriger zusammen zustimmen.	164	ME.	
LA.		Megalynodia.	217
Lauten.	121	Menschen Stimmen Chor.	157.158
Lauten wie zu schlagen.	146.147	Messanza: Mistichanza.	17
Lauten Chor: vnd denselben anzuordnen.	168	MI.	
La pavane de Espagne.	24	Missa Papæ Marcelli.	150
LE.		Missodia prima.	217
Leyre: Italiänische / kleine.	121	MO.	
Leyre Groß/wie zu schlagen.	148	Modum eines jeglichen Gesangs / in Cantu A. T. B. auch in Cantu h duro vnd b molli in Tabeln zuerkennen: für Cantores in Noten.	36. 37
LI.		Für Organisten in Buchstaben.	46
Licentia in den Modis Musicis, sonderlich Dorio, Hypodorio vñ Hypophrygio.	48	47	
Ligatura.		Modorum repercusiones; vnd Final.	48
Zweyerley.	29	Modorum zweyerley ordnung.	36
Werden von den Italis mit einem strich formiret.	29	Monochordi discriptio. H. B.	228
		Mordanten: Moderanten.	235
		Si ij	Mote-

Plenus Chorus.	118	Principia den General-Bafs zusehla-	
Pneumaticum Organ:	121	gen.	139
Polyhymnia Variæ, M. P. C.		Progymnasma Melopoeticum H. B.	
Ecclesiastica.	199		228
Polyhymnia Heroica seu Tubicina.		Proportio Tripla.	52
	159	Dupla.	54
Cæsarea.	201	Sextupla.	73
Panegyrica.	202	Psalmi falso bordoni.	9
Puericitia.	205		
Exercitatrix.	207		
Iubilææ Prodromus.	209	Q.	
Iubilæa.	210	Quartæ.	11
Varia.	212	Quart-Posaun.	
Miscellanea.	213	Quart-Fagot	122. 162
Leiturgica.	214	Querslöit: Querspfeiff.	122
Continens Moretas latinas.	214	Querslöiten Chor.	156
Ecclesiasticas.	215	Quinten bey den Trommestern.	170. 171
Collectanea. Eulogiodica.		Quint Fagot.	222
Instrumentalis.	216	Quint Doppel-Fagotten Gebrauch	
Posaunen allerley Art.	121. 122	vnd Tieffe.	162. 163
Posaunen Chor.	159. 160. 117	Quodlibet.	17. 18
Posaunen/ Quart, Quint niedriger.			
162. 163. 164. 165		R.	
Eine Post bey den Trommestern/ wie		Regale: Regal.	121
viel Tact.	171	Regal zu Concertat-Stimmen.	116
Positiv.	121	Regensburgische Echo.	221
PR. PS.		Regnum cœlorum, M. P. C.	225. 226
Præludium: Præambul für sich selbst.		Relationes non Harmonicæ.	11
	27	Retrajecte im Ballett.	19
zum Tange.	22	Ribecchino.	122
Zu Moretten vñ Madrigalien.		Ricercai.	27. 22
	23	Ripieni.	118. 111
Præsto: Geschwinder Tact.	112	Ripieni vnd Chorus pro Capella sind	
Primus, Secundus: Wie diese Wörter		Synonyma.	111
zu verstehen seyn.	241	Ripieni, Wohin zu ordnen.	189
Principal bey den Trommestern.	170	Ripieni, im General-Bafs zu obser-	
		viren.	138. 139
		Ritornello.	108. 109
		Si iii.	Unter

Unterscheid Ritornello vnd Sym-	Stampita.	19
phonia	Stanza.	13
Ritornel. vnd Ripieni.	Stimmen zu unterscheiden.	85. 86. 87
Exempla.	Stimmen in die Parteyen zuschreiben.	89. 90
S.		
Saiten Chor.	Stimmen drey requisita.	237. 232
Saltarelli.	Stimmung der Besätteren Instru-	
Sängers eigenschafften.	menten.	
Schalmeyen.	Strichlin vnter vnd zwischen den No-	
Schalmeyen Chor.	ten.	34. 35
Schickt sich nicht zu allen Modis.	Sub-Bass Violon.	160
Wie sie gestimmet vnd zu gebrau-	T.	
chen.	TA.	
Schwarzer Zinck.	Tabulatur worvmb erfunden.	129
Serenata.	Tactus.	48
Sesquialtera in Madrigalien, Galli-	æqualis.	48. 49. 54
arden, Couranten zugebrauchen.	Inæqualis.	48. 49. 52
	Tardior. Celerior.	49
Sestini.	alla Semibreve.	49
Sextæ im General-Bass zu zeichnen.	alla Breve.	49
	Trochaicus.	52. 74
Sextam Majorem folget eine Octava.	Major, & Minor.	52
	Tactum inæqualem ad æqualem zu-	
Sextupla zu zeichnen.	richten.	75
Signa vulgaria, & proportionata.	Tactus tabella.	79
	Tact zun Trommetten.	170
Symphonix zweyerley.	Verenderung des Tacts movirt	
Wie die Knaben im Singen recht	die affectus, vnd wird mit den Wör-	
abzurichten.	tern Lento, Presto von den Italis	
Synonyma die Choros zu unterschei-	notiret.	112. 79. 80. 51
den.	Tamburo.	122
Sonata.	Tänze auff gewisse vnd vngewisse Zeit.	23. 25
Sonaten der Trommetten.		
Sonetti.	Τεχνολογία: vnd Tabell.	27. 28
Spicilegium Musicum H. B.		
Spinetto.	Tempus perfectū majus & minus.	49
	- Tem-	

Tempora oder Tact, wie viel in einer viertel/halben vnd ganzen Stund können musicirt werden.	88	ro in durum, ynbequem.	81
Tenor woher genennet.	11	Wie diß zu Corrigiren.	81
Tenor in der Octav. Höher zu Singen.	156. 157	Transpositio in die Secund niedriger in Dorio, Mixolydio, Hypozolio vnd Ionico.	82
Tenor Geig.	122	Transpositio in modo Connexo. ohne per Secundam, wird nicht concedirt.	82
Tenor Posauß Höhe.	164	Transpositio ist vor einen Organisten leichter in der Noten Tabulatur, als in der Buchstaben Tab. zube greiffen.	83.84
Termini bey den Trommetten.	171	Transpositio per Octavam, quartam vnd quintam vff den grossen Bass-Instrumenten.	163
Tertiæ naturalis locus in sonis acutis.	10	Transpositio Mixolydii, Aeolii vnd Hypo Ionici, per Quartam, wie im General-Bass zu nctiren.	136
Tertien im General-Bass zuzeichnen vnd zugebrauchen.	132. 134. 136. 135	Traversa.	156
Tertiam majorem folget eine Sexta Major oder Octava.	134	Tremulo.	235
Testudo.	121	Tremoletti.	235
Teutsche Lieder Geistlich vnd Weltliche M. P. C.	218. 219. 220. 221	Trillo.	237. 238
Teutsche Lieder oder Tänze.	25	Tripla proportio in Motetten vnn Concerten zu gebrauchen.	53
Theorba.	121. 147	Triplam vnd Sesquialteram zu unterscheiden.	34
Tibia.	122	Trombone.	121. 114. 115
Tibia transversa.	122	Trombone piccolo.	121
Tibiola.	122	Majore, Grande.	122
Tibia gingrina.	122	all' Octava Bassa.	122
Tirata.	236	Trompetta : Trommett.	121
Tyrocinium Musicum.	207. 209	Trompeter in Concerten mit ein zustimmen.	170. 171
Tympanum.	122	Tuba.	121
Toccata.	2. 3	Tutti, was es bedeuert.	118
Tomus. 1. 2. 3. 4. Syntagmatis Musicici M. P. C.	221. 222. 223		
Transposition im Abseren.	80. 81		
Transposition per Quintam in Mixolydio, Aeolio vnd Hypo Ionico vnangenehm.	81		
Transpositio per Quartam è Du-			

V.			
Verenderung der Stimme / gibt dem Concert eine sonderliche gratiam, vnd mit den Wörtern Forte, Pian notiret.	112. 79	Pauſe in der Muſic recht zugebrau- chen.	224
Verenderung des Tacts iſt auch an- mütig.	51. 79. 80. 112	Vocal-Stimmen. Vocales.	119
Villages.	21	Voce.	118. 114. 115
Vinette, Vinate.	20	Voces humanæ. Solæ.	118
Viola da Gamba.	122. 157	Recitativa. Concertata.	118
Gebrauch in Quarta vnd Quinta niedriger.	164	Voci Concertate, Voces Concer- tata, Concertantes.	106
Viole de braccio.	122. 157	Volgan bey den Trommettern.	172
Violino. Violone.	122. 114. 115	Volte. Volta.	25
Violen Chor.	157	Vrania, M. P. C.	219
Virginal.	121	W.	
Vivâ voce.	119	Winger Lieder.	20
Vniſonorum Conſecutio: Im Can- tu, Baſs vnd Mittel-Stimmen.	91. 92. 94. 241. 242	Z.	
Vnivoca Instrumenta.	119. 120	Zahl vnter die Pauſen zu zeichne.	33. 34
Vnterrichte die Trompetten vnd Herr.		Zahl oder Ziffern im General-Baſs hochtönig/vnd was ſie bedeuten.	126
			127. 128. 129. 130.
		Wie ſie zu ſchreiben.	130
		Einfach beſſer als zwöyfach.	132
		Zingel Corthol.	160. 164
		Zincken Chor.	154. 155

ERRATA

ERRATA in III. TOMO.

Lectori S.

Sinstiger lieber Leser: Ob ich wol verhoffe / dieser Tomus Tertius Syntagm: M. Meinem wünschhen vnd begehren nach / etwas besser / heraus vnd ans Licht würde kommen seyn: So befindet sich doch leider das Widerspiel; in deme / meiner abwesend / durch so vberaus grosse vnachtsamkeit vnd vnseiß / so viel Errata gelassen / daß ich etliche viel Bogen anderweit vmbdrucken lassen müssen.

Vnd 1. müssen vor allen dingen die Zahlen oben auff den Blättern / vmb des Indicis willen / geändert werden. Als:

C. iij. ist pagina 21. so muß vff den folgenden / 22. 23. 24. seyn / biß zum D, doselbsten die Zahl wieder vmb recht notiret ist / 25.

Vff der letzten pagina N. sol 104. seyn; vnd vff der ersten pagina O 103. vnd so fortan in P. Q. biß vffs R, do es mit 129. wieder vmb in die rechte Zahlen einsetzt.

T. facie 2. sol 146. seyn.

2.

Pagina 2. linea 3. sols heißen / Canzonette.

p. 4. l. 10. 11. Pro quavis C. Harmonica: Wie Dann ein vorn:

l. 14. daß Er gar f.

p. 5. l. 7. daß Sie die Wörter.

p. 8. l. 22. in etlichen Zvrey.

l. 30. daß Sie die Motetten.

p. 7. 12. 13. 14. 15. 16. sind viel Buchstaben in den Propriis Nominibus vnd Italicis vocabulis vnrecht / doran nun so gar viel nicht gelegen.

p. 9. l. 2. Sintemahl in des Ioan:

l. 30. nacheinander in einer Stimme in Vnifono.

p. 10. sollen die Tabetn also seyn.

The diagram illustrates musical intervals on a six-line staff. On the left, notes are placed on lines 1 through 6, with intervals labeled: Octava (between lines 1 and 2), Quarta (between lines 2 and 5), Quinta (between lines 2 and 4), and Octava (between lines 1 and 2). On the right, notes are placed on lines 1 through 6, with intervals labeled: Octava (between lines 1 and 2), Quarta (between lines 2 and 5), Tertia minor (between lines 2 and 4), and Tertia major (between lines 2 and 3). A large bracket on the far right groups these intervals and is labeled with line numbers 1 through 6.

Rf

p. 11. l. 25

p. 11. l. 25. vocabuli *Quasi* naturam.

p. 13. l. 4. prima Srophe.

p. 18. l. 5. muß man nach diesen Worten (durchgeführt werden) einsetzen (Autore Incerto. Dann auch ein anders / dornnen die fünf Hauptstücke des Catechismi, in fünf unterschiedlichen Stimmen: Als:

1. Mensch wiltu leben seliglich / im Bass:
2. Wir glauben all an einen Gott / im 2. Cantu.
3. Vater vnser im Himmelreich / im 1. Cantu.
4. Christ vnser HErr zum Jordan / im Tenor.
5. JESUS Christus vnser Heyland / im Alt: gesetzt seyn / Autore. Iohanne Göldelio.

p. 23 l. 25. Tritt gerichtet: als /

p. 24. l. 15. vnd daher ein Cincque Paß:

l. 16. so viel Paß.

p. 25. l. 17. quæ sit ab aratore.

p. 29. l. 12. *Idque non tantum.*

p. 30. l. 5. frustra n: sit per plura.

l. 9. das III. Capittel.

l. 17. *Quod Mitigetur MI.*

l. 22. 25. *Harum utraq;*

l. 25. *Si Q quadratum.*

p. 37. l. 6. das (ob zwar: w. biß ad lin. 18. darbey zuzeichnen) es nicht allein sehr vnd bequem.

p. 32. lin. ult. gesetzt / oder

p. 82. lin. ult. vnd zu schläfferig / in Transposito aber /

p. 83. l. 11. dessen noch vngewohnt:

lin. ultima: sol die 9. Nota herunter ins c gezogen werden.

p. 84. muß auff der obersten Noten Linea / die 3. Nota herunter ins c gezogen werden.

p. 87. l. 23. besondere Tabel oder Speculum.

p. 88. l. 18. vnd nennen die tieffsten.

p. 90. l. 14. im 10. Capittel.

p. 92. l. 15. Der Paß / als das fund:

l. 16. weit von einander.

l. 24. sehr dissonirer.

p. 93. l. 3. darymb Ich dann /

p. 94. l. 14.

- p. 94. l. 14. die *an* absonderliche Diter /
 p. 96. l. 15. Daher es auch
 p. 98. l. 1. Als wenn Sie mit
 p. 100. l. 12. hinten an zu Setzen
 l. 30. also rein gesetzt seyn, so wird
 l. 34. in Quinten perfecten aber
 p. 101. l. 10. vnd sauber zu setzen,
 p. 102. l. 8. Wälſche,
 p. 103. l. 20. vnd sich-deroselben/
 p. 104. l. 4. Parti Concertata, Chorus
 p. 105. sind die Capita in der Tabell nicht recht assigniret,
 p. 109. lin. 2. 29. repetirt wird.
 p. 111. lin. 22. sol es also seyn (heißt derowegen RIPIENO eigentlich/ nicht allein
 Chorus plenus/besondern auch Reiterata plenitudines &c.)
 p. 112. l. 14. sol / Fortè &c. ein neuer Paragraphus seyn /
 post lin. 33. ist auffengelassen: Præsto velociter, geschwind: Adagio, Largo,
 Lento, langsam.
 p. 113. post lin. 9. sol nach darbey seyn: So von den Alten der Vagand oder
 Vagans ist genennet worden.
 p. 114. l. 28. wo foruen an.
 p. 126. l. 27. Cantiones vnd Stücke /
 p. 128. l. 20. 21. Marchianische Esel; das seind nicht meine / sondern des Bern-
 ardi Strozzi verba: Derowegen man mir dieses nicht vbel aufdeuten
 wolle.
 p. 129. l. 5. errathen müssen. l. 7. wider vor ein rauch
 l. 17. gelehret / waren zuvor /
 pag. 137. sollen vff der dritte Linea / die 7. vnd 8. Noten im A stehen / vnd Linea quar-
 ta & 5. Notarum; sol es also seyn.

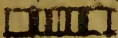
65 87 5 76 58 76 5

56 65 65 43 65 43 34 43 ✕ 4 ✕ ✕ 12. 13. 13. 12. 13. 12

&c.

- p. 135. l. 28. obern oder vater Stimmen /
 p. 147. l. 2. titel Leufflein.

p. 48. l. 1. Ceta-

- p. 148. l. 1. Cetarone.
- p. 149. l. 9. Vmb ein halben l. 25. zu welchem Ende er gerichtet.
- p. 152. l. penultima, vnd fornen auf die Claves
- p. 158. l. 1. 2. als im In dulci.
- p. 159. gar vnten an/nach hinzuzusetzen (welches dann auch von einem Discantisten in Octava superiore gar süßlich verrichtet werden kan)
- p. 170. l. 8. an dem Ort da
- p. 172. l. 19. Heroica seu Tubicina,
- p. 174. l. 3. noch ein: oder mehr
l. ultima, zvey Violin /
- p. 175. l. penult. bey dieser Art Neun vnters /
- p. 178. l. 22. das in kleinen Kirchen, Capellen vnd Gemächern—wenn von den Vocal &c. gesungen werden—ein Regahl: c.
- p. 183. l. 22. Exercitaticem
- p. 199. l. 10. neue/ vnd etliche vom Autore:
- p. 207. 206. sind die paginæ oder Columnen verseret.
- p. 213. l. 20. Miscellanea.
- p. 215. post l. 1. Te Deum laudamus. l. 2. 3. pars. à 8. & 12.
- p. 227. l. 30. discutiunt, & omnia
- p. 228. l. 24. Musicorum è Sacris Literis.
- p. 229. l. 13. bald mit mehliges.
167. sol vff der 2. Noten lini forr ein b seyn/ vnd vff der 3. Noten Lini/ sol das ander obenvff der ander Linten stehen.

E N D E.

